Princeton University Library
32101 077266284

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA LXXVI. LXXVII. LXXVIII. LXXIX.

RAZREDI FILOLOGIČKO-HISTORIČKI I FILOSOFIČKO-JURIDIČKI.

XI.

U ZAGREBU 1885.

U KNJIŽARNICI JUG. AKADEMIJE L. HARTMANA (KUGLI I DRUTSCH).

Digitized by Google

LIBRARY OF CONGRESS
RECEIVED
FEB 26 19[illegible]
DOCUMENTS DIVISION

Dionička tiskara u Zagrebu.

Digitized by Google

Sadržaj.

	Strana
Prilozi za sintaksu jezika hrvatskoga. I. Imperativ. Od Ivana Broza .	1
Prinos k naglasu u (novo)slovenskom jeziku. 6. Naglas u prezentu glagola koji prezentni nastavak *jo* drže samo u 3. plurala Od M. Valjavca. (Ostatak sliedi.)	70
Šesti arheološki sastanak u Odesi. Od dra. Fr. Račkoga	122
Izvodi iz zapisnika	192
Darovane knjige	212

759870

Digitized by Google

Digitized by Google

Prilozi za sintaksu jezika hrvatskoga.

PRIOPĆUJE IVAN BROZ.

I.

Imperativ.

Čitano u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 15. ožujka 1884.

Evo kńiga u kojima sam našao primjera za ovu radńu:

Acta croatica. Listine hrvatske. Izdaje I. Kukuljević Sakcinski. U Zagrebu 1863.

Assemanovo izbornô evangjelje. Na světlo dao dr. I. Črnčić. V Rimu 1878.

Ćubranović A. u osmoj kńizi starih pisaca hrvatskih. U Zagrebu 1876.

Držić Đ. u drugoj kńizi starih pisaca hrvatskih. U Zagrebu 1870.

Držić M. u sedmoj kńizi starih pisaca hrvatskih. U Zagrebu 1875.

Đorđić I. Pjesni razlike. U Zagrebu 1855.

Đorđić I. Uzdasi Mandaljene pokornice. Zagreb 1851.

Glagolita Clozianus. (Izdao B. Kopitar) Vindobonae 1836.

Gundulić I. u devetoj kńizi starih pisaca hrvatskih. U Zagrebu 1877.

Hektorović P. u šestoj kńizi starih pisaca hrvatskih. U Zagrebu 1874.

Jagić V. Prilozi k historiji književnosti naroda hrvatskoga ili srbskoga. U Zagrebu 1868.

Jačke ili narodne pěsme ... Skupio Fran Kurelac. Zagreb 1871.

Kuhačević M. Život i djela. Na sviet izdao M. Magdić. U Senju 1878.

Kurelac Fran. Recimo koju. Karlovac 1860.

Kurelac Fran. Stope Hristove. Zagreb 1868.

Lucić H. u šestoj knjizi starih pisaca hrvatskih. U Zagrebu 1874.

Lukarević Fr. u desetoj kńizi starih pisaca hrvatskih. U Zagrebu 1878.

Ljubiša St. Pričańa Vuka Dojčevića. U Beču 1877.

Digitized by Google

Ljubiša St. Pripovijesti crnogorske i primorske. U Dubrovniku 1875.

Mali zemljopis za školarsku mladinu. U Kisegu 1872.

Marulić M. u prvoj knizi starih pisaca hrvatskih. U Zagrebu 1869.

Menčetić Š. u drugoj knizi starih pisaca hrvatskih. U Zagrebu 1870.

Milićević M. Đ. Fatima i Jurmusa. U Beogradu 1879.

Milićević M. Đ. Letńe večeri. U Beogradu 1880.

Milićević M. Đ. Zimńe večeri. U Beogradu 1879.

Monumenta linguae palaeo-slovenicae e codice suprasliensi. Edidit Fr. Miklosich. Vindobonae 1851.

Monumenta serbica. Edidit Fr. Miklosich. Viennae 1858.

Nar. pjes. bogiš. Narodne pjesme iz starijih ... zapisa skupio i izdao V. Bogišić. Knjiga I. Biograd 1878.

Nar. pjes. ist. Hrvatske narodne pjesme što se pjevaju po Istri... U Trstu 1879.

Nar. pjes. juk. Narodne pjesme bosanske i hercegovačke, skupio I. F. Jukić, I. U Osieku 1858.

Nar. pjes. mažur. Hrvatske narodne pjesme... Sabrao St. Mažuranić. Svezak I. U Senju 1876.

Nar. pjes. petr. Srpske narodne pjesme iz Bosne i Hercegovine. Epske. U Biogradu 1867.

Nar. pjes. vuk. Srpske narodne pjesme, skupio Vuk St. Karaģić, I—V. U Beču 1841. 1875. 1846. 1862. 1865. — Iz Hercegovine (ženske). U Beču 1866.

Nar. posl. vuk. Srpske narodne poslovice. Izdao ih Vuk St. Karaģić. U Beču 1849.

Nar. prip. mikul. Narodne pripoviedke i pjesme iz hrvatskoga primorja. Pobilježio ih Fran Mikuličić. U Kraljevici 1876.

Nar. prip. vaļ. Narodne pripovjedke skupio u i oko Varaždina M. K. Valjavec. U Varaždinu 1858.

Nar. prip. vrč. Srpske narodne pripovijetke. Skupio V. Vrčević. U Biogradu 1868.

Nar. prip. vuk. Srpske narodne pripovijetke. Skupio Vuk Stef. Karaģić. Drugo umnoženo izdańe. U Beču 1870.

Naļeśković N. u petoj i osmoj knizi starih pisaca hrvatskih. U Zagrebu 1873. 1876.

Nikolsko jevanđeļe. Na svijet izdao Đ. Daničić. U Biogradu 1864.

Pavlinović M. Hrvatski razgovori. Četvrto izdanje. Zadar 1877.

Pavlinović M. Različiti spisi. U Zadru 1875.

Pelegrinović M. u osmoj knizi starih pisaca hrvatskih. U Zagrebu 1876.

Pergošić I. Decretum... Vu Nedelišču 1574.

Petrović P. Gorski vijenac. U Beču 1876.

Digitized by Google

Poslovice. Na svijet izdao Đ. Daničić. U Zagrebu 1871.

Pripetenja Ugrov... za školarsku mladinu. U Kisegu 1872.

Prva čitanka za katoličansku školsku mladost. U Budapešti 1874.

Spomenici srbski. Prepisao knez Medo Pucić. U Beogradu 1858. 1862.

Starine I. III. IV. V. VI. VII. VIII. X. XI. XII. XIII. U Zagrebu 1869—1882.

Statut poljički u Arkivu za povjestnicu jugoslavensku, knjiga V. U Zagrebu 1859.

Statut krčki u Arkivu za povjestnicu jugoslavensku, knjiga II. U Zagrebu 1852.

Sveto pismo. Stari zavjet prev. Đ. Daničić. Novi zavjet prev. V. S. Karadžić; štampano zajedno u Budimpešti 1874.

Vetranić M. u trećoj i četvrtoj knjizi starih pisaca hrvatskih. U Zagrebu 1871. 1872.

Vodopić M. Na Doborskijem razvalinama. U Dubrovniku 1881.

Vrčević V. Niz srpskih pripovijedaka. Pančevo 1881.

Vrčević V. Tri glavne narodne svečanosti. Pančevo 1883.

Vuk St. Karadžić. Srpski rječnik. U Beču 1852.

Zakon vinodolski naštampan u Kolu III. Zagreb 1843.

Zografskoe evangelie. Quattuor evangeliorum codex glagoliticus... Edidit V. Jagić. Berolini 1879.

---

§ 1. Oblici imperativu postaju od osnova kakve su u sadašnjem vremenu, od nastavka za način *i* (u nekih glagola *ja*) i od ličnih nastavaka. Lični je nastavak:

1. drugomu licu jednine *s*, koje nemajući za sobom samoglasnoga otpada; tako posta od *plet-a-i-s* *pletê* u jeziku starom slovenskom i hrvatskom *pleti*, od *vêd-ja-s* u jeziku starom slovenskom *vêždь*, u hrvatskom *zapovjeć*;

2. prvomu licu množine *mъ*; tako posta od *plet-a-i-mъ* u jeziku starom slovenskom *pletêmъ*, koje glasi u hrvatskom onamo od 14. vijeka *pletimo* (u narječju kajkavskom glasi i *recemo*, pače i *včinemo* J. Habdelić Prvi otca našega Adama greh. V nemškom Gradcu 1674. — 2. *tolmačemo* 119. *premislemo* 112. *priložemo* 229.); u *vêd-ja-mъ* sažeo se nastavak za način u *i* a oblik glasi u jeziku starom slovenskom *vêdimъ*, u hrvatskom *zapovjedimo*. Lični nastavak za prvo lice množine pristupa i uzvicima; tako se prema *ela*, *elaj* govori *elamo*, *elajmo*, koje vidi niže u § 8, 8; prema *haj*, *hajde* ima i *hajmo*, *hajdemo*, koje

Digitized by Google

vidi u § 8, 6; ovamo bi pristalo i *nekajno* prema *neka, nekaj,* koje vidi u § 9, 4.

3. Drugomu licu množine lični je nastavak *te;* tako posta od *plet-a-i-te* u jeziku starom slovenskom *pletéte,* koje glasi u hrvatskom onamo od 14. vijeka *pletite* (u narječju kajkavskom glasi i *recete,* pače i *pazete* J. Habdelić 103. *premislete* 103. *obesete* 165. *držete se* 189. *ne strašete se* 189. *vučete se* 230.); u *vêd-ja-te* sažeo se nastavak za način u *i* a oblik glasi u jeziku starom slovenskom *vêdite,* u hrvatskom *zapovjedite.*

a) Lični nastavak za drugo lice množine pristupa i uzvicima i riječima koje upotrebljujemo kao uzvike: Na te. Vuk rječ. s. v. nâ. Ovamo te, sijeńska potjero! Nar. pjes. vuk. 3, 188. Ovamo te, Turci janičari! 326. Ovamo te, braćo! Nar. prip. vuk. 6. 'Vamo te se, Lijevńani Turci! Nar. pjes. juk. 565. — Amo te, Hrvati, da ste u jatu! M. Pavlinović razg. 29. — Na noge te, do dva pobratima, te od Cuca vojsku sakupite! Nar. pjes. vuk. 5, 66. Na noge te, moji sokolovi! 92. Na noge te, izdajni Piperi! 159. — Polako te, Srbi, braćo draga! 557; tako je i ovo: Ne te[1], sinci, ako boga znate! Nar. pjes. vuk. 2, 185. 186. Ne te, Turci, ako boga znate! 3, 36. Vrlo je nalik na to i ovo: Kad ga vide braća, poviču na oca i mater: „Kamo te se da vidite svoga hvaljenog sina što ide i krade koješta! Nar. prip. vuk. 64. Mrtvi! Kamo te se? 172. Ovamo pristaju i oni primjeri što se spomińu niže u § 8, 2. 6. U jednome primjeru ima ovaj nastavak i uz gotov oklik za prvo lice množine: Ajdemo te[2] đakonovom dvoru, da vidimo đakonovu ljubu. Nar. pjes. vuk. 2, 8.

b) U povodu primjera crpenih iz nar. pjes. vuk. 5, 90. 407. misli g. Miklošić da i u hrvatskom jeziku može lični nastavak za

[1] Vuk bilježi u primjetbi *nete mjesto nemojte,* što tumači gosp. Zima, kao da je *nete* postalo sinkopom od *nemojte.* Figure 205. Kako se u odvraćańu govori i samo *ne,* kad bi imperativ glagola sa poricańem, a to je i *nemoj,* imao da bude u jednini, n. pr. Ne, Omere, ako boga znadeš! Nemoj tući prvi danak ljube! Nar. pjes. vuk. 1, 257. Molila ga lijepa đevojka: Ne, đevere, moj po bogu brate! 583. Ne, Jakove, ako boga znadeš! 5, 208. I tek da se baci niza ń, začuje jedan glas, đe mu govori: Ne, ne, čovječe! Nar. prip. vuk. 220 — ne treba da se prihvati tumačeńe g. Zime.

[2] Primjera, koji su nalik na ovaj, ima i u ruskom jeziku: Buslaev Istoričeskaja gram. russkago jazyka 2, 143. 168. a g. Miklošić misli da bi se ovi potoni mogli i drukčije tumačiti Vergl. gramm. 3, 315. Isporedi Kuhn-Schleicher Beiträge 8, 75, 76.

Digitized by Google

drugo lice množine u nekim prigodama otpasti[3]. Navedeni primjeri glase u potpunom kontekstu: „O Ivane, od Ļešana glavo! Hajde brže u tvoju nahiju". I dade mu svoga jantanta Ličanina Vuka: „Okupite nahiju Ļešansku, hajde š ńima na Kokote gorńe, nahiju mi od Turaka brani". Nar pjes. vuk. 5, 90. Ti sokole, Petre kapetane! piši knigu u kamena Rovca, nek ti vojska od Rovaca dođe pa povedi vojsku na Jesenc. I ti slušaj, Petre kapetane. Kad na sela s vojskom udarite, na krvave Pepića čardake, te čardake vatrom sagorite, pa obali Babļak i Drijenak, pa ti ajde na Lipovo s vojskom. 407. — *Sagorite* i *opali* pravi su i potpuni imperativni oblici primijeńeni u neku ruku kvantitativno različitim subjektima[4], što se razabire iz ovakih primjera: Skoči (Novica) brže na noge junačke pak pozdravi sve tri kapetana, kup'te (Novica i tri kapetana) Rovca i Morače dvije i Uskoke krvave junake, hajde (Novica) s vojskom na Kom na planinu, na Verušu tambor učinite (Novica i vojska) ali nemoj priđe udariti (Novica), dok ne čuješ mlade Crnogorce. Nar. pjes. vuk. 5, 259. Pošļi (Pero kapetan) svate u Kotorske strane, da čekaju moju zaručnicu, a hiļadu otpravite (Pero i ostale poglavice) na visoku brdu Krstačkomu, š ńima pošļi (Pero) ubojne topove. 300. Nego vojsku na dolove spremaj (Petrović) te čekajte (Petrović i vojska) bosanskog vezira, ne bi li ti dobra sreća bila, da dobiješ bosanskog vezira. 368. — s kojim vaļa da se isporede ovi: Nije l' majka rodila junaka, da mu dadem silovitu vojsku, da otide u Brda kamena, da Moraču gorńu poharaju, sve porobi i pod mač okrene, da poturči u Moraču crkvu, da načini mečet i munare. Nar. pjes. vuk. 4, 368. Ma Nikola udri kapetane sa Srbima od Vasojevića i osvoji kule Pašovića i Duratovića i ńihove velike čardake, đe su mnoge glave okapale od

[3] Wenn die II. plur. des imperativs vorhergeht, kann bei einem folgenden impt. die personalendung *te* abfallen. Hajde na Kokote gornje, nahiju mi od Turaka brani, geht und vertheidiget . . . te čardake vatrom sagorite, pa opali Babljak i Drijenak verbrennet und zündet an. Vergl. gramm. 4, 794. Moj vrlo ugledni profesor g. Geitler, spominući ovo Miklošićevo pravilo a naročito *te čardake vatrom sagorite, pa opali Babļak i Drijenak*, spoređuje „ovakove slučajeve hrvatskomu historičkomu infinitivu, kad pred ovim stoji verbum finitum, kojim se slušalac orientira". Rad 58, 194.

[4] Ta pojava, mislim, bolje pristaje u nauku o figurama i tropima a bilo bi joj mjesto među sinegdohama, nu kako se spominje i u sintaksnim radńama vaļa da je ako i sa svijem kratko spomenem i na ovome mjestu.

Digitized by Google

našijeh Srba vitezova, baš Nikola novi kapetane, osvojiše pa ih razvališe. A kad viđe Vuče kapetane i viteže Beša buljumbaša, jurišiše kule i osvoji[5] kule i varoše. 5, 389; — tako je i ovo: Oh jeda bit' more, moj druže bogom dan, čekajte do zore, čiem pride bieli dan, ter se z dnem odpravi M. Vetranić 2. 246—247. u rukop. n. a. Potreba kad je taj, a vi se spravite, ničesa ne gledaj, pođ, boga slavite. 249. u rukop. n. a. Potreba kad je taj, a vi se spravite, ničesa ne gledaj, neg boga slavite. M. Držić 463.

Što se tiče primjera[6]: I što bihь hotêlь kь vamь govoriti, ne mogu toga vьsega ispisati, nь i toma, po čto će moj člověkь govoriti, vêruj ga. Bogь vi daj zdravije. Mon. serb. 52. može biti te bi se taj imperativni oblik jednine uz subjekat u množini mogao protumačiti kao što u ovakim primjerima: Skoči iz ńe divļi vepar pa nagne begati, a carev sin vikne na čobanske pse: „Drži! ne daj!" a psi skoče te za ńim pa ga stignu i odmah ga rastrgnu, ali iz vepra skoči zec pa nagne preko poļa, a carev sin pusti hrte: „Drži! ne daj!" a hrti za zecom. Nar. prip. vuk. 49. Otvor', carevići, vrata! 186. — s kojim vaļa da se isporede oni te se spomińu u primjedbi 85. 86. 97. 98. 103. 107. 133. 135. i ovaj: Nu od', Turci, rodila vas kurva! Nu od, Turci, malo je hajduka! Nar. pjes. vuk. 4, 387. gdje je po konstrukciji prema smislu uz subjekat

[5] Ńih dvojica, kapetan Vuko i Beša, spomińu se svaki put zajedno 381. 382. 385. 389. ali uređujući Cerović Novica razmještaj vojske govori samo Vuku: A ti Vuko, čuj me kapetane! ti udari na bijele kule ispod grada. 386.

[6] Taj primjer istavļa g. Jagić u Primjerima 2, 143. dodajući u primjedbi da „druga osoba jednine vaļa kadšto za sve osobe i broje" a objašńuje ga u Kńiževniku 2, 188. 189. Ako je naš imperativ podrijetlom svojim optativ, a to dokazuje i morfologija i sintaksa, ima li razloga s kojih bi vaļalo misliti, da je on razvio iznajprije oblik samo za 2. lice jednine? A prema tome bi li se mogla održati tvrdńa da nas istavļena pojava u spomińanome primjeru sjeća na doba, kad no je naš imperativ(-optativ) imao samo jedan oblik, onaj za 2. lice jednine? Ja mislim, da su pojave u primjerima koji se gore navode ako i neobične, ipak sa svijem jasne tako te bi se ńima može biti mogla priličnije i prostije objasniti ona u neku ruku prijeporna pojava. U ruskom jeziku doista pristaje oblik za 2. lice jednine uz subjekat bilo kojeg lica, Miklošić 3, 315. ali isporedi 4, 794. prema kojemu tumačeńu mogao bi se protumačiti ovaj primjer u M. Držića: Ništor se ne bojte, o družbo, ži mi vi, veselo neg stojte. 440. Primjeri iz kašńeg doba kao što je: A vi (Petar Keglević) na glas podaj kostajničkoj krajini. Acta croat. 235. Starine 12, 21. ne spadaju ovamo.

Digitized by Google

u množini upotrebljen distributivno predikat u jednini, što se može da potkrijepi i ovakim primjerima[7]: Ako nekъto odъ mojihъ kъmeti čine vi krivinu, da se pri predъ mnovъ, i ja da imъ sudu pravi sudъ. Mon. serb. 29. 33. I kupci, što nesu kupļu, ako rastovari u Brьskovê, da plati carinu. 52. Popovьsci synove, kto kъnigu izuči, da stoji s ocemъ na svojemъ ždrêbiju. 99. I vsaci vlasteli, koji te stojati po Dabiživê, da ne uzima carine tezi. 117. Oni ki prodajutъ, ne stvori velije skuposti. Starine 7, 115. Za to ki su u toj mriži, djavļe zamke jur obriži. M. Marulić 310; — s kojim vaļa da se isporede ovi primjeri, u kojima je mjesto u jednini predikat u množini: Ako ka od crikav občinskih z Vinodola imaju se krstiti. Zak. vinod. 55. Ka koli stran bi pasli va dne ali v noći prek teh razvod, ona stran zapada pene marku 1 ... i ka koli stran bi prestavili ali odstavili te imenovane razvodi i kunfini, ona stran zapada pene marak 300. Acta croat. 5. Iskusit tko želi moj pakļen nepokoj, sliš' mene leuta ter ćete poznati, što je tužba priļuta. M.

[7] U Radu 58, 192. biļeži g. Geitler iz statuta krčkoga ustanovu: I toliko se odlučiše, da on, ki bi se s toga znimal i ne hotel dati svoje potrebne (roditeļima), hote (građani) da ga imej stisnuti i vzeti mu soldini 20. — te misli da je *imej* osobit oblik za 3. lice množine. Isporedi niže u primjedbi 28. U izdanu Mažuranićevu (Arkiv za jug. povj. 2) imade još i ovo: Ako bi ke ženi prêtile tvarmi, imej se vložit v berlinu. 285. Odlučuju, da bravari, ki su i ki budu, da imij potegnut intradu, dokli je v bravariji. 291. Ova dva pošļedńa primjera sa svijem su nalik na onaj iz Mon. srb. 52 pa tako mislim, da bi jedva nužno bilo, da se ono *imej* u primjeru, što ga pomińe g. Geitler, tumači drukčije nego li u potońa dva primjera, ako i nije jasno izrečen subjekat, koji bi imao da izvrši ono, što zakon hoće. Navešću suviše još i ove nekolike primjere iz spomenika recensije srpske: Svêdite popove, kto prihoditъ vъ crьkovь, kto li ne prihoditъ vъ crьkovь, i vьprašajte jego, da ašte bolêzni radi budetъ ne prišьlъ, to idi jemu vъ domъ. Starine 6, 147. I jegda tvorite pametь, ne vse gostemъ dajite. nъ bolьšu čestь ubogym' dadite (ali u grigor. zborniku *dažďь*) 148. Vamъ že popovomъ zapovêdaju, da smotrite ļudi i ašte obrêštete kogo čary dêjušta, to prьvoe nauči, jako jedinъ jestъ bog... I tako nakazujte i ašte ne poslušajutъ vasъ, to otluči i otъ crьkve i proklьni jego i povêždь vlasti jego, da ga bijutъ, 150.

U ostalom primjer, kako se spomińe u Radu 58, 192. biće krń; u Mažuranićevu izdanu na strani 294. čita se ovako: I tolikoje odlučiše, da on ki bi se s toga znimal i ne otel dati svoje poredne, hote da ga *imej* stisnuti i vzeti mu soldini 20 i dati tomu otcu ili materi, ki potrebuje, *sudac* ki je sada i ki naprida bude vazda prez vsake pravdi i prez vsake sentencie.

Digitized by Google

Vetranić 1, 74. Jeda je gdi koga, molim te sa svu moć, od plemena moga, tec'te mi na pomoć i pozri nepravdu. 2, 361. I ako još koji ima meda dati Sivi, podajte slobodno. Starine 11, 128. Ko je konik, konje opremajte, sablje paš'te, kolane pritež'te, ko je pješak, priteži opanke! Nar. pjes. vuk. 4, 347. Koja ćete mene poslušati? Nar. pjes. petr. 247. — uz koje mogu da se spomenu i ovi: Sve u ovoj ruci je tvojoj, župe, sela, gradi, polja ter livadi i stada živine, budi ta sva sadi kraljeve svitline. M. Marulić 17. Odnim' se od mene sve tužbe na sviti. Đ. Držić 447. I sva dobra, ka su u kipu u človičkom igda bila, sva ti budi svršno cila. A Čubranović 163. — Isporedi: Ino vse, čto jest najprije pisano, držite se. Starine 7, 92. Vse čislo psalmovь, čto est naprid' pokazano, držite se. 92. Vsaki, v komь dl'gu budetь, pritacite, 103.

4. Prvomu licu jednine nema potvrde[8]. U jednog hrvatskog pisca 16. vijeka ima[9]: Ja ti velju, ako obslužiš, kako t' rekoh tvoja sužńa, ne budijem viku ružna, veće nigdar ne potužiš. A. Čubranović 148—149.

5. Treće lice jednine zamjenuje se drugim jednine[10].

a) U hrvatskom jeziku današńeg doba dolazi drugo lice jednine uz subjekte trećeg lica jednine u rečenicama, kojima se izriče samo

---

[8] Miklošić 4, 790.

[9] Tako se čita u prvome izdańu mletačkome od g. 1599. To je izdańe prilično pogrješno štampano te su gdjekoja mjesta sa svijem nerazumljiva. Ne bi li se već i s toga razloga moglo pravom posumńati, eda li je i na tome mjestu vjerno prikazan tekst kako je izašao iz pera Čubranovićeva? U primjerku tog izdańa, na kojem je osnovano akad. izdańe, imade rukopisnih ispravaka: u versu *ne budiem viku ružna* ispravljeno je samo *ružna* u *tužna;* nu imade i drugih očevidnih pogrješaka i nejasnih mjesta, koja nijesu ispravljena. Nije bolje ni sa tekstovima mlađijeh rukopisa akad. a) i b) jer su obadva, osobito pošledńi, puni pogrješaka U Pelegrinovićevoj Jeđupci nema paralelna mjesta. Ja mislim da bi se mogla opravdati varijanta rukopisa akad. b: *ne budi mi.* U ostalom može biti te je tako kako je naštampano odista i htio A. Čubranović da napiše: istorija oblika jezika hrvatskog poznaje kojekakih oblika. O tom primjeru isporedi u akad. rječ. 1, 366. b).

[10] Miklošić 3, 67. 225. Altslov. formenlehre in paradig. 33. Imperativ-optativ imao je, o tom ne može da bude razložite sumńe. osobit oblik i za 3. lice jednine, koji se samo postańem svojim etimologijskim razlikovao od oblika za 2. lice jednine. S te ruke ne bi se moglo zabaviti mišljenu, da je n. pr. *bądi* u primjeru *bądi volě tvojě* mat. 26, 24 as. oblik 3. lica jednine; nu kako se 3. lice množine, a biće se jamačno razvio osobit oblik i za to lice, zamjenuje 2. licem množine, sva je prilika da je tako i u jednini.

Digitized by Google

žeļa, ponajviše u pozdravu, prokliňańu i zakliňańu, rjeđe u drugim prigodama: „Pomozi bog[11], bako!“ A ona mu prihvati boga: „Bog ti pomogao!“ Nar. prip. vuk. 23. Pomozi bog u Vuka Mrkońića! St. Ļubiša prip. 30. Još ću ti ja, mili, pomoz bog! nazvati. Jačke 34. „Pomoz bog, dečko!“ „Bog pomagal, starče!“ Nar. prip. mikul. 76. Bog pomozi, strazo carovļeva! Nar. pjes. ist. 1, 8. — „Pomoz bog!“ „Bog daj budi gospodinu!“ Nar. prip. vuk. 111. Bog ti se daj devet krat ženit. Jačke 50. Zdravļe bog daj, dvi delije mlade. Nar. pjes. ist 1, 23. — Spasi bog! Nar. posl. vuk. 292. — Žali bog! 79. — Pop Živko nikad ne zove seļake drugojače nego: rita, gejaci, kaļogaže i još bog ga sam vesi[12] kako. M. Đ. Milićević zim. 248. Padne kiša, bog te vesi gde, a teško selu Vodoplavnu 254. — Uteče paša Ibrahime a ni on mi uteći ne ćaše, no bog ubi jedno popče mlado, unese ga na pleći junačke. Nar. pjes. vuk. 4, 83. — Bog te vidi, Kraļeviću Marko. Nar. pjes. ist. 1. 9. 10. 17. 51. 56. 58. — Bog te sprimi, vilo vodarkiňo. 29. Bog te primi, mlajahna divojko. Nar. pjes. maž. 104. — Bog te prati, crni Bugarine. 56. — Jesi l' doma, premila? Živi tebe bog! Jačke 46. — Nos' te đavo, Oblačiću Rade! Nar. pjes. vuk. 2, 501. — To su bili djavli, potari ih križ sveti! Nar. prip. mikul. 52. A to je bil, potari ga sveti križ! 113. Potari te božja sila! Jačke 238. Umori te nagla kuga! 238. Ži[13] mi moja glava. V. Vrčević sveč. 234. — Mini ga sabļa[14], mini ga puška! Nar. posl. vuk. 178. Mini te žeļa noćaske. M. Vodopić 109.

---

[11] Tako može biti da je i ovo: Kapu skida, bog-pomoć naziva. Nar. pjes. vuk. 3, 230. 234. Tome Vuk dodaje *u govoru bi se kazalo: božju pomoć* ali može biti, veli Daničić Osnove 47. akad. rječ. 1, 1, 471 b) da je tu *boy pomoć* rečeno tako, da *boy* stoji u nominativu a *pomoć* u akusativu a glagol da je izostavļen, kojemu je *boy* subjekat a *pomoć* objekat: da bi dao. Ne bi li *pomoć* mogao biti imperativ: *pomoz, pomodz, pomoď, pomoć?* Isporedi Nar. posl. vuk. XXX. Nije li tako tumačiti ono: No mi pomoć, mio gospodare, na nevjerno pleme Drekalovo. Nar. pjes. vuk. 5. 257? Vidi primjedbu o tom mjestu na strani 558.

[12] Biće to imperativ od osnove *vêd* načińen prema oblicima sadańńeg vremena *vêsi, vêsta, vêste*, prema kojim ima i infinitiv *uvêsti*, Daničić Istorija oblika 247. — Isporedi: To ti me niki duh, bog se znaj, ke vire, razpisa kot da bih uzrok puntarije. M. Kuhačević 49. U danańńem govoru obično se kaže *neka boy zna:* Neka bog zna, dobra biti ne će. Nar. pjes. vuk. 2, 110. 428. 440.

[13] Daničić, Istorija oblika 342.

[14] Mini ga sabļo! mini ga puško! Nar. prip. vrč. 15.

Digitized by Google

„Pomoz bog!“ „Bog daj budi, nesretńi sine!“ Nar. prip. vuk. 227. Ne budi ürôkâ! Nar. posl. vuk. 195. Ne budi od mene rečeno! 195. Ne budi primijeńeno! 195. Ne buď po zapovijesti! 195. Ne budi ti u zapovjed. M. Vodopić 132. Budi tako. 92. Budi ti dosta ova: Kršćanin sam. 101. Sram te budi! 159. Ne budi ti, Mare, ž'o! Nar. pjes. vuk. herc. 243. S bogom, seko, i bog budi s tobom! Nar. pjes. petr. 376. Budi bog s nama i anđeli božji! M. Đ. Milićević zim. 86. „Faļen bog, ļudi!“ „Vazda budi, mladiću!“ Nar. prip. mikul. 144. Budi bogu fala! 144. Bud vam hvala. Jačke 219.

Sa svijem je tako i u ovim primjerima: Šćerce! Bože ti daj dobru sreću! Nar. pjes. vuk. 1, XI. V. Vrčević sveč. 190. Sačuvaj te bože kamkala, jer iskamka. Nar. posl. vuk. 275. Bože te ukloni od preznatna popa! St. Ļubiša prič. 86. Bože te ukloni od Savine smrzlice. 154. Bože daruj među vama mirnoga anđela. V. Vrčević niz 47. Bože daj, da te do naše duboke starosti ļubimo kao kruh i vino. sveč. 37; a biće tako i ovo: Pomozi bože[15] a namjeri se veliki dobri čas! Nar. pjes. vuk. 1, XII. V. Vrčević sveč. 229. Žali bože! Nar. posl. vuk. 79. Bože sačuvaj! Nar. prip. vuk. 171. Bože mi daj mojoj roži zdravļe. Jačke 25. Jezik je hrvatski u onim prvim primjerima jamačno a vaļa da i u ovim potońim zamijenimo subjektu nominativ vokativom povedavši se u tome za primjerima, gdje no uz subjekat drugog lica, koji se može i prešutjeti, a uz predikat koji je glagol u imperativu, dolazi imenica kao aposicija u vokativu. Ovakih primjera imade i iz prijašńeg doba[16]: Bože re ti daj zdravije. Mon. serb. 25. Tako ti bože tvoju majku shrani, tako me bože oda zla obrani i još mi bože ćaća i braca shrani. Menčetić-Držić 505.

[15] Rečenicama *Pomozi bog* i *Pomozi bože* vrijednost je sintaksna ista ali se, barem u današńem štokavskom dijalektu, različito upotrebļuju; onom se kazuje žeļa redovno samo u pozdravu na sastanku i rastanku a ovom i u drugim prilikama: Kad dođe dijete u jednu vodenicu, a to u ńoj sjedi ćoso. „Pomoz' bog, ćoso!“ „Bog ti pomogao, sinko!“ Nar. prip. vuk. 159. A on se uplaši pa rekne: „Pomozi bože“ i nategne pušku te ubije ovna. 65. Tako je i sa rečenicama *Bog daj* (u štokavskom dijalektu samo u odzdravu) i *Bože daj.*

[16] Tako je i ovo iz zbornika (14. vijeka) srpske recensije: Blagoslovi te gospodi Is. Hriste, jako obrětohomu muža proslavļajušta ime tvoje. Starine 8, 60.

Digitized by Google

b) Kako se upotrebljuje drugo lice jednine uz subjekte trećeg lica u hrvatskom jeziku današńeg doba samo u nekim dosta rijetkim primjerima, gotovo tako bijaše u hrvatskom jeziku kako nam ga prikazuju najstarije cirilske listine (Mon. serb.) onamo od konca 12. vijeka (1189) pa sve do početka 16. vijeka (1499). U tijem spomenicima[17] imadu samo ovi primjeri: Tako mi bogъ pomagaj. 2. Bogъ vi daj zdravije. 7. 21. 42. 50. I što mi pisaste, bogъ daj na milosti. 545. — I, šta bogъ ne daj, i sluči se nêkoje vrême i bude sijazi zemļa u oblasti kraļevьstva mi. 188. 215. 216. 345. 356. 360. 364. 372. 380. 384. 394. 395. 418. 422. 462. 471; 338. 394. 454. 467. — Ako ratъ bude, česa bogъ uliši, među Bosnomъ z Dubrovnikomъ. 102. — Ako bi Marêja tirala voļa iskala gospo-

[17] U Pucića (Spomenici srьbski od 1395. do 1423.) imadu ovi primjeri: I bogъ vi umnoži. 8. I bogъ vi umnoži gospodьstvo. 3. 105. 116. I bogъ vi umnoži gospodьstva. 6. 10. 26. 34. 35. 36. 37. 57. 80. i na drugima mjestima vrlo često. I bogъ vi umnoži kraļevьstvo. 4; 82. Bogъ ti je plati. 40; 47. Bogъ vasъ obeseli. 40. I bogъ vasъ veseli. 127. 134. Daj bog da sej pisanije obrête vi zdravo. 56. Toga bogъ ne daj. 5; 97. 137. 152. Na vasъ nêsu naasъ iskali ni togaj bogъ dopusti. 39; 122. Toga bogъ obari. 129. Odъ česa bogъ ukloni. 49. 85. 97. 136. 141. 148. Česa bogъ upasi. 69. Viđъ bogъ i vaša ļubovь za tozi. 10. — Daj vaša ļubavь nêki dobri redъ. 67. Na nasъ vaša ļubovь upvaj. 19. Uznaj vaša ļubavь. 152. Vaša ļubavь znaj. 54. 65. — Vaša velikostь znaj. 71. Vaša velikostь učini da se prêda . . 113. Veličьstvo vi uznaj. 14. Velikostь gospodьstva ti uznaj. 109. — Gospodьstvo ti uznaj. 94. 98. 102. Gospodьstvo ti pravьdomъ pomozi. 40. Sьbļudi ihъ gospodьstvo vi. 43. O tomъ gospodьstvo ti upiši. 106. Ne viđъ namъ za zlo gospodьstvo ti. 114. — Vaša ihъ milostь svêtuj. 7. Ovoj mi tvoja milostь ne zazri. 56. Namъ tvoja milostь zapovêđь. 57. Vaša milost zapovêđь. 109. Vaša milostь uznaj. 70. Svêtuj ni tvoja milostь i nauči. 154. Vaša milostь naamъ ne primi za zlo. 128. Vaša milostь prosti i prezri. 161. — Ako ćete što s nami govoriti, dođi jedna škaba k namъ. 38. — Mihočь i ńegova općina gospodьstvu ti budi prêporučenь. 73. Budi vašoj milosti Žore prêporučenь. 16. Budi vi ovaj rabota oporučena. 129. Budi vi Milčinь prêporučenь 130. I onь (bog) budi naamъ svêditelь. 146. — Za to molimo, vaša milostь budi, zapovêđьte carinikom. 1; 7. 8. 14. Tvoje milostь budi, povrati. 6; 35. Budi ti milostь tozi ogledatь. 13; 17. 22. 23. 25. 26. 27. 28. 32. 33. 37. i na drugima mjestima vrlo često. Budi vi milostь upisati ni. 17; 37. 58. 59. 62. 82. 92. i na drugima mjestima. Budi ti hotênije osloboditi je. 53; 66. 68. 69. 83. 121; biće tako i ovo: Ne kaši vaša milostь namъ prêtvoriti što si namъ obêtovalь. 8. Vaša milostь ne kaši togaj nasêmъ činiti. 7.

Digitized by Google

dina kraļa Stefana, šta bogъ upasi, tъda se obêtuje... 211. — Ako bi joj se smrtь zgodila, odь šta bogъ ukloni, obêtujemo se 251. 322. 359; 258. 259. — Zapisujemo se, odь česa bogъ ukloni i ne dopusti toga, ako imь se prêluči vrême i bude imь nevoļa.. 258. 274. — I bogъ vasь veseli. 403; 483. — I bogъ umnoži gospocьtvo vi. 442. — Našь carь, bogъ mu gospoctvo uzdvigni, Vlatku hercegu veliku milostь učini. 513. — I bogъ vi drьži u dobromь počtenju. 517; 535. 536. 537. — I ovь listь budi knezu i vlastelomь za speditoriju. 492. — Budi ugodno gospoctvu vašemu. 542. I u rečenicama koje slijede ima potvrde imperativu drugog lica jednine uz subjekat trećeg lica ali u tim istim rečenicama dolazi mjesto takoga imperativa i sadašńe vrijeme sa konjukcijom *da:* (Sila čьstьnago krьsta da mьstitь jego i odь mene grêšьnago budi jemu anathema. 10. Ašte li kto vьshoštetь razoriti čto otь priloženyhь, otь takovago da otnimetь milostь svoju Hristosь i prokletije jemu budi otь togo samogo gospoda i poražen da budetь otь sily čьstьnago krьsta. 75—76. Ašte li kьto vьshoštetь razoriti čьto otь priloženyhь, prokletije jemu budi otь togo samogo gospoda i poraženь budetь[18] otь sily životvoreštago krьsta i da budetь pričьtenь kь Ijudê. 82. Kto li drьznetь oteti, da razoritь ego gospodь bogъ i da porazitь ego sila čьstnago krьsta i čestь ego budi sь Judoju i čjuždь da budetь sьpasnago têla i da mu jestь suprьnica mati božija. 263.) — I što se činilo pre i poslê, da sê pri i da ne izьma i da pridu u Dubrovnikь, da na me ne ustane nikьtore, de ja smь u svoju zemlu seda, kьto hošte isьkati, išti, de ja smь radь pravьdu učine. 29; 33. — Ako neki krajaninь pakostilь ili ima pakostiti Dubrovьčanomь, onьzi krajaninь da pride u Dubrovьnikь: ako isьpade, da plati, ako ne ima, da se da samь po gerьlu. 31. a tome dodaju Dubrovčani: A da neki krajaninь ma što isьkati na Dubrovьčanina, pridi onь krajaninь u Dubrovьnikь. 32. I po tomь daemo našu vêru vsakomu odь vašega grada, gredi vsaki sь trьgomь a na našu vêru taj carina da je prosta vsakomu vasь. 177.

c) Nije ta pojava mnogo češća ni u spomenicima jezika starog slovenskog. premda su se pisci koji su ih prevodili iz grčkoga inače i suviše tačno povodili za grčkim originalima. U Asemanova jevanđelistaru (izdao Ivan Črnčić, Rim 1878) imadu samo ovi primjeri: čkože vêrova bądi tebê. mat. 8, 13. po vêrê vaju bądi vama.

[18] Biće pisarskom pogrješkom izostavļena konjunkcija *da*.

Digitized by Google

9, 29. bądi volê tvoê. 26, 42. Isti se primjeri nalaze u zografskom jevanđelju a k tomu još i ovi: bądi že slovo vaše: ej, ej i ni, ni, mat. 5, 37. bądi tebê êkože hoštеši. 15, 28. iže vasъ bez grêha estъ prêžde vrъzi kamenь na n̄ja. jov. 8, 7; tako je i ovo: otъ tebe vъ vêkъ nikъtože ploda sъnêždь (φάγοι) mar. 11, 14. zogr. bądi (γένοιτο) m'nê po glagolu tvoemu. luk. 1, 38. U ostalijem prigodama stavljaju mjesto grčkoga imperativa sadašńe vrijeme sa konjukcijom *da:* otьče našь iže esi na nebesi da svętitъ sę (ἁγιασθήτω) imę tvoe, da pridetъ (ἐλθέτω) c̄rstvo tvoe, da bądet (γενηθήτω) volê tvoê. mat. 6, 9. 10. as. Tako je: mat. 6, 3; 11, 15; 13, 43; 18, 17; 19, 12; 24, 17. 18; 26, 39; 27, 22. 23. 42. 43; mar. 8, 34; 15, 32; 19, 35; luk. 3, 11; 9, 23; 23, 35 (tako i u versima dodanijem luk. 8, 15; 12, 21; 19, 26; 24, 4); jov. 7, 37; 12, 26; 14, 1. 27. U zogr.: 5, 6; 6, 3. 4. 9. 10; 11, 5; 13, 9. 43; 15, 4; 16, 24; 18, 17; 20, 27; 24, 15. 17. 18; 26, 30; 27, 22. 23. 42. 43; mar. 4, 23; 7, 10. 16; 8, 34; 10, 9; 13, 14. 15. 16; 15, 32; luk. 3, 11; 8, 8; 9, 23; 14, 35; 17, 31; 22, 26. 36. 42; 23, 35; jov. 7, 37; 12, 26; 14, 1. 27. Tako se prevode i ovaka mjesta: ὁ δὲ μείζων ὑμῶν ἔστω ὑμῶν διάκονος; a bolii vъ vasъ da bądetъ vamъ sluga. mat. 23, 14. as-zogr. U zborniku suprasalskome imadu samo ovi primjeri: Ne bądi to ježe otъvrêšti sę namъ nebesъskaago cêsarê. 43, 17. bądi že vьsêmъ namъ uslyšati blaženyj tъ glasъ. 93, 27; isporedi 126, 6; 284, 26; 337, 5 — sьžьžena bądi noga. 68, 2; otęta bądi raka. 68, 3; bądi vamъ ej, ej i ni, ni. 151, 1; ne bądi (μὴ γένοιτο) 222, 14; 223, 4; 256, 8; 395, 12; radosti izvêtъ bądi vamъ čędъ vašihъ bogočьstije. 239, 10; ne bądi k' semu plodъ otъ tebe vъ vêky. 253, 19; 254, 22; 255, 22; 259, 23; sьrebro tvoje sъ tobojа bądi vъ pagubu. 268, 23. počtenije vaše i udržьanije duhovьno bądi. 381, 18; ne bądi niktože lihъ pozъvanija. 235, 9; isporedi 314, 9. 10; 315, 4; 376, 5; nik'tože ne ostani. 46, 3. 17; bogъ tę proklьni. 77, 1; mьnęj stojati bļudi sę da ne padetъ 306, 6; ne mozi niktože priti 314, 23; 315, 12; niktože veličaj sę. 376, 7. a u Kločevu zborniku (I.) samo ova tri primjera: ne bądi nikъtože Ijuda. 407. niktože bądi licemêrъ 430. ne imęj nikъtože zьly mysli. 452.

d) Drukčije je u čakavštini starijeg doba, kako nam se sačuvala poglavito u statutima i listinama pa u djelima dalmatinskijeh i dubrovačkijeh pjesnika, koja ili više ili maňe zanose na čakavsku. gdje no i uz subjekat trećeg lica jednine ponajviše *zapovijed i zvoni*

Digitized by Google

po veliteļsku[19]. Tako n. pr. zakon vinodolski i statut krčki (mańe statut poļički) obiluju primjerima te ruke[20] a u zakoniku cara Stefana Dušana (izdańe Šafařikovo) nema im ni traga; u hrvatskim listinama pisanim glagolicom (izdao I. Kukuļević) zapovijest namijeńena trećemu licu *zvoni po veliteļsku* veoma često a u onim što su pisane cirilicom (izdao Fr. Miklošić) veoma rijetko[21]; isporedi gore pod c).

e) Ako se u spomenutim pod a) primjerima i jesu sačuvali imperativni oblici uz subjekte trećeg lica jednine, to se ipak mogu u istim primjerima i da zamijene budi kojim oblikom[22] kojim se i u ostalim prigodama zamjeńuje bilo koje lice imperativu, n. pr. „Pomozi bog, bako!“ A ona mu prihvati boga: „Bog ti pomogao!“ Nar. prip. vuk. 23. „Pomoz bog, dečko!“ „Bog pomagal, starče!“ Nar. prip. mikul. 76. — „Dobar veče!“ A domaćin mu prihvati: „Bog ti dobro dao!“ Nar. prip. vuk. 73. Bog da mu duši pokoj da! Nar. posl. vuk. 17. Eda bog da, odsjekla ti glavu! Nar. pjes.

[19] Kad nas je god volja povelět i ukazat i beséda budi čto kraća. Nu u nas se povlači onaj nesretni glagolski krnjak *neka* na veliku čtetu i mlitavost jezika, nam inače tako hrabrâ. Opet mi je i tuj upućivat i navraćat rod svoj na starinu našu. Razkoš mi je bila u vsakoj žili čitajuću statut krčki i druge naše zakonike, kdě zapověd i zvoni po veliteljsku, a ne ide kao prebijena. Fr. Kurelac, Recimo koju 116.

[20] Može biti te je ta pojava u svezi i sa individualisovańem koje je običajno u spomenutim zakonima. Jagić, Historija književnosti 133.

[21] Kako je u tom poslu sa kajkavštinom starijeg doba, ne mogu da kažem, nemajući potrebnih tomu izvora. Iz Vaļavčevih se narodnih pripovijedaka razabire da se u kajkavskom govoru današńeg doba upotrebļuje imperativ uz subjekte trećeg lica jednine ali samo u rečenicama, koje su nalik na one te su istavļene gore pod a) n. pr.: „Dobro jutro, gospon sudec!“ „Bog daj, bog daj, ma devojka!“ 293. Hvaļen budi Jezuš Kristuš! 221. Prav vam budi. 289. 275. itd.

[22] Spominući g. Jagić u Književniku 2, 196. kako se pored *Pomoz bog* govori i *Bog ti pomogao,* veli da „kod kajkavaca Hrvata pravilnije i redovitije dolazi u tih primjerih upravo zapovjedni način“. Ja bih rekao da to vrijedi za one primjere što ih je g. Jagić izrijekom istavio i za gdje koje druge ali ni po što za sve; tako se n. pr. govori samo *Bog te živi. Bog daj;* obratno govori se samo *Strela te rubila. Vrag te dal. Vrag te strelil.* a govori se jednako obično *Vrag te vzemi* i *Vrag te vzel.* Može biti te je u pjesmama nešto drukčije n. p.: Ne daj ti bog dobra... pokaj ti se glava... suši ti se têlo. Nar. pjes. plohl. 3, 45–46.

Digitized by Google

vuk. 2, 342. Nek dâ bog, da pristane selo. M. Đ. Milićević zim. 17. Boga mi ta crkva nije naša. Vaša? Tamo ńima?... Može biti, ali naša? da ne dâ bog. 52. — Sačuvao te bog s rogatijem se bosti! Nar. posl. vuk. 275. — Bog t' ubio, moj zlatni prstene! Nar. pjes. vuk. 1, 338. — Vidite li? bog vas ne vidio! 2, 196! — O moj zete, bog mi s tobom bio! 267. — Da nije ûrôkâ! Nar. posl. vuk. 51.

f) Prema primjerima: Kogođ prosi, neka doma nosi. Nar. pjes. vuk. herc. 210. Ko zlo čini, nek se dobru ne nada. Nar. posl. vuk. 138, moglo bi se misliti[23] da mora drugo lice jednine uz subjekat trećeg lica jednine da bude i u ovakim primjerima: Ko je końik, końa siguraje[24], ko je pješac, siguraj opanke! Nar. pjes. vuk. 4, 112. Ko je pješak, priteži opanke. 347. Viče junak sa Novoga grada: „Ko je vozar na novoj đemiji, ne voz' bolan jutroske nikoga!" Viče junak sa nove đemije: „Jutros sam ti prevez'o đevojku". Nar. pjes. vuk. herc. 114. Ko je moj, blizu rupe stoj. Nar. posl. vuk. 141. Tko je Hrvat, tko je vira, tko je pravi pošteńak, ne biraj nikad za zastupnika nego Hrvata, narodńaka, pošteńaka, pa se ne boj! M. Pavlinović razg. 59. Ko je Paštrović, za krst časni pomagaj! V. Vrčević niz 70. U književnika starijeg i današńeg doba ima potvrde i ovakim primjerima: Ako si tko žedan, hod' da se napiješ. Š. Menčetić 344. Ter tko tužiš, ako odveće kuneš tuge, ke grieh rodi, obazri se i na sreće, ke za sobom zloća usplodi. I. Đorđić uzd. 68. Tiem tko ļubiš, tvôj momi nikad se ne oblakomi, ako ne ćeš vazda krat dim s pogačom prismakat. pjes. razl. 197. Udri, tko si obrazan i slobodan čovjek. prsimice na mene. M. Pavlinović razl. sp. 355. Svak živ, svak pošten hiti na izbore, pa ne ćeš nitko plakati za izdaju, ne ćeš doživiti sramotu. ne ćeš vrat podvrći jarmu jezika, misli, zapovijedi, nepravde tuđe, 358. Ima i ovakih primjera, ali samo u pisaca starijega doba: Ako je tko godi, tko sliši sad mene ucviļen ter hodi od žeļe ļuvene, hotij me poslušati, moļu te ovo još. er mojom utišit nevoļu tvoju mož. Š. Menčetić 318. Iskusit tko želi moj pakļen nepokoj, sliš' mene leuta ter ćete poznati, što je tužba priļuta. M. Vetranić 1, 74. Tko je izrańen najbrže išti liek, da budeš sahrańen u duši po vas viek. 271. Jeda je gdi koga, molim te sa

[23] Stojan Novaković, Srpska gramatika. Četvrti deo (Beograd 1879) 72.

[24] Isporedi Daničić, Istorija oblika 341, 345.

Digitized by Google

svu moć, od plemena moga, tec'te mi na pomoć i pozri nepravdu. 2, 361. Ovi lis tko godi da onoj od gospoj, nemoj ti žao biti. N. Naļeśković 2, 79. -- na koje je vrlo nalik ovo: „Koga ćeš mi, mila, krivo potvoriti?“ „Nikoga drugoga neg tebe miloga, ki je mene 'zbavil venca zelenoga“. Jačke 54—55. Prema ovim posļedńim primjerima ne bi vaļalo da se iz relativne rečenice *ko je pješac,* u kojoj pokazuje glagol oblik trećeg lica jednine, dovodi da i subjekat glavne rečenice *siguraj opanke* mora da bude istog lica. Kako može u tom pogledu da bude kongruencija među glavnom i relativnom rečenicom formalno nepotpuna, pokazuje i ovaj primjer: Da s' vatamo tanke slamke, da gledamo ko će s kime da se ļubimo. Vatajte se tanke slamke, da gledamo ko će kome u sreći pasti... Puštajte se, bele ruke, ne držite se, ko se s kime uvatio, da se ļubimo. Nar. pjes. vuk. 1, 173. — na koje su nalik i ovi: Ko je konik, końe opremajte. Nar. pjes. vuk. 4, 229. Ko je konik, końe opremajte, sabļe paš'te, kolane pritež'te. 347; pa kako je u ovim primjerima, a ne može se reći, da je u ńima drugo lice množine mjesto trećeg lica množine, čemu nema potvrde u hrvatskom jeziku današńeg doba, tako vaļa da je i u glavnoj rečenici *siguraj opanke* doista subjekat drugog lica. Tako je drugo lice jednine i u ovim primjerima: Bogom braćo, mladi Crnogori! Nemoj koji pušku opaliti. Nar. pjes. vuk. 4, 57. Nemoj koji pušku opaliti na bijesna Airović-Ibra, dok ja ne bi moju opalio; ako ne bi Ibra pogodio, udri koji, rodila ga[25] majka! 386. Nemoj koji pušku izbaciti. 5, 101. Nemoj koji ticat' ģebeanu, dok vam ne bi od potrebe bilo. ko ne misli glavu izgubiti. 232. Zbori koji! V. Vrčević niz 93. — Nemoj niko puške izmetnuti. Nar. pjes. vuk. 3, 316. Ne daj nikav[26] sa sebe oružja, jer bit ćete ko i ženske glave. Nar. pjes. maž. 46. — Svaki svoga dobra koña sakrij. Nar. pjes. vuk. 4. 304. Pozovne li na izbor, spomeni se svak, da te zove, da biraš po voļi. M. Pavlinović razg. 83. Ustani svak živ, da svojim glasom

[25] Nešto viče s Kupića planine, baš je glavom Milane serdare, pak doziva stojnu manastiru mila brata Martinović-Sava, pa se Sava jadan odzivaše: A ko zoveš? jadi *ga* dozvali! Nar. pjes. vuk. 5, 122; isporedi: Pošto sam se našetao, taman da se kući vraćam a evo ti k meni čoeka, koji izgledaše kao mrtvo neodrto. „Pomoz' bog!“ „Dobra *mu* sreća!“ „Jesi li ti Ivan-begov djetić?“ „Jesam, a ti?“ „Ja Bokijel“. St. Ļubiša, prič. 18.

[26] Isporedi: Ne da nikav sa sebe oružja. 47. Da se nisam onđe dogodio, nikav glave od vas ne iznese. 57.

Digitized by Google

braniš narodnost, samostalnost, viru. 83. Uz istavljene primjere mogu da se napomenu i ovi: A nemojte u pašc hoditi, ko ne misli glavu izgubiti. Nar. pjes. vuk. 5, 231. Pak čujete, moja braćo draga, kada kome krsno ime dođe, nemojte se koji prevariti ni posjesti za punu trpezu, dok proslaviš svoje krsno ime, veće slavno slavi svetitelja Nar. pjes. petr. 106. I'ogubite i mene i ńega, pak carujte koji vama drago. 139. 144. — Veće braćo, stotina pješaka! svaki[27] svoju pušku potprašite, pokrijte se po zelenoj travi, pa pušaka metati nemojte. Nar. pjes. vuk. 4, 256. Svaki svoje otvor'te vanđele. Nar. pjes. petr. 25 Svaki ajte doma po svoje. V. Vrčević niz. 146.

6. Drugo lice jednine dolazi i uz subjekat prvoga lica jednine u ovim primjerima: Tako bog ńih sile sve sasma pogubi a majke ja mile skoro se naļubi[28]. Đ. Držić 404. Umri ja, umri vas svijet. I'oslov. danič. 147; moglo bi tako biti i ovo: Ja t' praštam, ma čin da s' drugovja mudriji, ži t' ja. M. Držić 249. Ži mi ja tebi, a ti meni 210. ali isporedi Daničić, Istorija oblika 342.

7. Trećemu licu množine nema u izvorima, koji su upotrebļeni potvrde[29], a zamjećuje se u starijim spomenicima narječja čakav-

[27] Svaki pismo, dok se napojismo. Nar. pjes. petr. 65. Jur ga svaki znate. Nar. pjes. ist. 2, 99.

[28] *Naļubi* mogao bi biti i particip prošloga vremena aktivni II. Daničić, Istorija oblika 391; ali u Đ. Držića nema potvrde takim participima. — Ovdje bi se mogli napomenuti i ovaki primjeri: I tim' zakonom' dah' ńim tu istu zemļu, da ih ne mozi („nemzi“) bantovati ni ja ni moje os'talo po m'ni. Acta croat. 59. o kojim primjerima isporedi § 2. Od književnika novijeg doba upotrebļuje imperativ drugog lica jednine uz subjekat prvog lica jednine samo Fran Kurelac: Isuse gospode! kako reče i obreče, tako mi se sbudi, i te dobre srĕće ja se domozi. Stope 292.

[29] U luk. 12, 35. as. ima: bąda (ἔστωσαν) črĕsla vaša prĕpoĕsana, a g. Crnčić XXXIX. misli da bi to moglo biti tako zapisano i nepomńom piščevom te bi može biti vaļalo da stoji *da bądats;* nu tako ima i u zogr. jevanđelu. To bi imao da bude osobit oblik za treće lice množine. Podrijetlom, čini se, svojim da nije taj oblik sa svim jasan. Istina, g. Miklošić u Altsl. formenlehre in paradg. 33 misli „bąda ist bąd-e-i-nt, um ąt aus ênt zu begreifen erinnere sich an bijate aus bij-e-i-te“; isporedi Vergl. gramm. 1, 140. Može li se opravdati do sele poznatim glasovnim pojavama promjena glasa *é* u *a* u obliku* *bąd-a-nt* koje bi imalo postati od *bąd-e-i-nt*? Jošte jedan taki osobiti oblik *postydę se* od *postidi-i-nt* spominje g. Miklošić u Altsl. formenlehre in paradig. 85 i Vergl. gramm. 3, 70. 90. U povodu primjera iz statuta krčkoga, koji vidi u primjedbi

Digitized by Google

skoga i u nekim listinama dubrovačkijem iz 14. i 15. vijeka drugim množine: I jošće vsi zavezi, ke bi knez od sebe položil ili prije učinil občinskim i navlašćim zakonom, budite ńega i ńemu da imaju priti. Zak. vinod. 75. Molimo, budite vi prêporučeni naši trьgovci. Srb. spom. 1, 2. 8. 14. 15. 43. 44. 59. 60. 120. Budite ti ńegove rabote prêporučene. 130. Oni dobri ļudije, ako dojdu, budite dobro došli. 168. Ki zarokъ plaćenь ili ne plaćenь, v'saka zgora rečena li prebudite tvrda i krip'ka. Acta croat. 73. I davši kamo sam' ča rekal' ostalim' ob'služite moju dušu kako oni boļe vide. 76. Vsi kapituli više pisani imite se opslužiti. 135. Ihže imena pisana budite v knigah životnih. 156. Najprijê budite pitani svidoci. 227. 229. Ctene budite likcije. Starine 7, 92. Te kan'tike pojte se sь alêluju. 93. Budite že lekcije kratke. 93. Čto ļubo dêlaju bratiê, brez' r'mnan'ê tvorite. 102. Kako lipļe umiju i mogu, čtite. 110. Vinogradi i zeme vьse budite vь crkьvь svetoga Ivanna. 13, 209—210. Tim bud'te žalosti, kih krivih ubiju, ne kim u naglosti pravim smrt zadiju. M. Marulić 87. Bud'te ti ugodne pisni te, ke t' pojemo. 240. A krstjane sve proklete star'te tvoje sile svete. P. Hektorović 85. — Tako je i ovo[30]: Ino vse čto est najprije pisano, držite se. Starine 7, 92. Vse čislo psalmovь držite se. 92.

8. U jednom spomeniku[31] dolazi tako i drugo lice dvojine: Vašoj ļubve naši trьgovci budita dobre prêporučeni. Serb. spom. 1, 20.

---

7. domišļa se g. Geitler, da je treće lice množine glagolu *nesti* po svoj prilici glasilo *nesi*. Rad, 58, 192. Može li se iz* *nes-e-i-nt* (a prema ostalim oblicima vaļa da se taj oblik predmńeva) razviti *nesi?* U akad. rječ. 1, 366b. imade iz 17. vijeka jedan primjer i za treće lice množine: Ta dan ima se poštovati na slavu božiju i ńegovih svetih, ki nam budiju pomoćniki. Isporedi primjedbu 9.

[30] Ovamo spadaju i ovaki primjeri: Primisale veliko imiļь opatь da ot kļučara ili ot inihь službenikovь nemošťnici ne budite ponevrêdovani. Starine 7, 99. Učinismo milost fratrom, da oni mozite učiniti 1 pilu i da ju oni mozite držati i uživati je. Acta croat. 54; isporedi § 2. i § 3. Prema primjerima navedenim gore pod f) ne može se reći da je u primjeru: Ko su braća Đińar-Bańanina, hajte amo na tavnička vrata. Nar. pjes. vuk. 2, 523. upotrebļeno drugo lice množine uz subjekat trećeg lica; isporedi o tom primjeru Zima, Figure 234. Od knńiževnikah hrvatskih novijeg doba upotrebļuje drugo lice množine u istavļenoj službi samo Fran Kurelac: Ako je vojnikom žao tako krêpke besêde a oni pomislite da niukojoj vojsci nejma tolikâ posluha... Recimo koju 116.

[31] Što ima na strani 16. i 22. *budita prêporučeni* nema sumńe. ako je dobro zapisano, da je drugo lice dvojine upotrebļeno za

Digitized by Google

§ 2. Hrvatski je imperativ kao što i imperativ ostalih slovenskih jezika podrijetlom svojih oblika nalik na optativ srodnih jezika. Što pokazuje analisa i poređivaňe oblika, to potvrđuje i sintaksa. A. Ludwig u djelu Der infinitiv in Vêda 137. a prije toga u Kroku g. 1864. ustvrdi, da se u jeziku starom slovenskom jošter nije bio sa svijem pomeo trag vrijednosti, koju je iznajprije morao imati slovenski imperativ, a to dokaza primjerima[32] crpenim iz zbornika suprasalskog, u kojim vaļa da se imperativni oblici prevedu optativom (ili konjunktivom) klasičnih jezika. Potvrde tomu imade (na jednome samo mjestu) i u asem. jevanđelistaru jov. 16, 4: nъ si glagolahъ vamъ, da egda pridet godina pominajte[33] (pominaete. zogr.) sii, êko azъ rêh vamъ. ἀλλὰ ταῦτα λελάληκα ὑμῖν ἵνα, ὅταν ἔλθῃ ἡ ὥρα μνημονεύητε αὐτῶν, ὅτι ἐγὼ εἶπον ὑμῖν. sed haec locutus sum vobis ut cum venerit hora eorum, reminiscamini quia ego dixi vobis. U regulama sv. Benedikta, Starine 7, 72—129. naći je vrlo često imperativnih oblika u takoj sintaksnoj službi, osobito u finalnim i konsekutivnim rečenicama: Svit' ļubvenago otca radostno primi i velično svrši, da k ńemu se vrati poslušaņjemь i trudom', ot ńegože biše otbigalь lênimь neposluhomь. 72. admonitionem pii patris libenter excipe et efficaciter comple. ut ad eum per obedientiae laborem redeas, a quo per inobedientiae desidiam recesseras. Najprije v molstiri ta lakomostь v korenê is'sici se, da niedanь bratь drugu svojemu brezь opatove zapovidi ne smiļь česa v'zdati ni priêti. 97. Drugь drugu tako služite, da ot dl'ga kuhińe ni edanь prazdanь ne budi. 98. Malomoštnim vzdaji (vzdai) se družina, da dreselimь srdcemь toga ne tvorite. 98. T'gda opatь usilno obaruj, da potribu vsačasku imêjte. 99. Primisale veliko imiļь opatь da ot kļučara ili ot inihь službenikovь nemošt'nici ne budite ponevrêdovani. 99. Opatь viļь to, da svite brat'i ne budite dlge ni zališ' kratke. 113. Čti mu se na opetь taje regula, da viļь na čь vlize. 116. I stoje v cr'kvi prêd' oltaremь obeštaj brat'i stanje svoje i popravļeņe dêlь svojihь prêd' bogomь i prêd ńega svetimi, da

isto ili za treće lice množine a tako bi moglo biti i u spomenutom gore primjeru; isporedi Daničić Istorija oblika 346. gdje je pogrješno naštampano da su navedeni oblici dvojine iz svršetka XVI. vijeka: spomenici. u kojima dolaze, pisani su g. 1398. i 1399.

[32] O tim primjerima vidi u Miklošića Vergl. gramm. 4, X. XI.

[33] Sa svim tako čita se u Hvalovu rukopisu: Na si glagolahь vamь, da egda pridetь godyna, pominajte sy, êko azъ rêhь vamь. Starine 3, 98.

*

Digitized by Google

jure po tomь ako bi hotilь inako stvoriti vij' se da e ot boga osujenь. 116. Ako li sa vsima klanaje se prosi, priêtь budi i vijь to, da mu e vsaku zapovidь regule tvoriti ni mu se malo v ńej polah'či, da budi ča pisano est: brate, na č' si prišalь? 118. I ne smijь sêsti poli ńega, doklê mu star'ji ne zapovi, da budi č'to pisano est: počtenje drugu prêdajušte. 121. Dlg mu je biti čistu i triznu i milostivu, da toje mozi od boga priêti. 122. Tako vse naredi, da mošt'ni vešte želajte a nemoštni ne otbignite. 123. Su regulu hoštemo da bude često meiju bratiju čtena, da ne mozite rešti: nevidušte regule griho esmo učinili. 125. — Tako je i ovo: Brat'ji nemoštnoj ili raskoš'noj takovь alь ili dêlo zapovij se. da ne buduть prazdni ni se ustrašajušte velikoga dêla pobignite. 109. Ne pravimo da bi spustili grihь *(vitia)* resti da[34] mudro i s ļubostiju božiju is'sêci je 123. — U istom spomeniku imadu i ovi primjeri[35]: Sedma skalina umileniê estь, ašte mnihь ot vsihь mani i huliji se vijь ne li svojimь êzikomь zovi se huliji, da ošte i v srdci vêruj se huliji. 89. Septimus humilitatis gradus est, si omnibus se inferiorem et viliorem non solum sua lingua pronunciet, sed etiam intimo cordis credat affectu. Četvrta skalina umileniê est, ako v' onomь posluhu zapovêdi primi učenikь. 87. T'gda prav'dno tvorimo, ako ot vsihь grihovь ostaviv'še se v' molitvê muku vzdajmo (‚vzdajmo'). 109. — Uz ove primjere mogu da se napomenu i ovi: Deveta skalina umileniê est: koludarь ne pusti êzika na riči i ml'čanьe drži, doklê ga ne uprose, ne odgovaraj. 89. Druga na deste skalina umileniê est: koludar ne li v srdci umilenje drži, da *(verum?)* va vsemь têli ki jego vide krotostь kaže (mjesto *kaži?)* 90. U ostalim upotrebļenim spomenicima imadu tek nekoliki primjeri koji bi mogli ovamo pristati[36]: I tim' zakonom' dah' ńim' tu istu v'su zem'lu

[34] Može biti te se ta rečenica ima ovako razumjeti: Ne pravimo, da bi spustili grihь resti, da *(verum)* pravimo: i'ssêci je. Nije sa svim jasan ni ovaj primjer: Vsagda rečena budi molitva, da praštajte drugь drugu dlgь, kako obeštavaete . . . čisti budite ot vaših' grihovь. 95. Bi li valalo čitati: *da praštaje* (part. sad. vrem. akt.) *čisti budite*, što bi bilo više prema originalu ili pako *da praštajte i da čisti budite?*

[35] Teško je reći je li tako i ovo: Peta skalina umileniê estь, ako koludar sve zlije misli ot opata ne potaji. 88; može biti te je tu glagol u obliku sadašńeg vremena; isporedi: Deseta skalina umileniê est, ašte mnihь ni lagakь i br'zь k' smihu. 89.

[36] Biće tako i u ovom primjeru iz zbornika srpsko-slovenskog (iz 14. vijeka): Plačite vьpijušte kь bogu, da proštenije grêhь pri-

Digitized by Google

više pisanu, da ih ne mozi („nemzi“) bantovati ni ja ni moje ostalo po m'ni. Acta croat. 59. A pake nije dostojno, da ni onь meu tim mozi nikomure nike sile ali novšćine učiniti u plemenšćini, po sebi ali po druzihь u ufanьe sirotinьstva. Stat. poļ. 291. Okrepi se krštenom vodom, da ti iz glave zla čest izidi (?). M. Držić 187. Šalite moga sužna na sridu, da poroke ne bantujmo. Starine 12, 20. Može biti te imade traga ovakom imperativu u govoru ugrskih Hrvata čakavaca; tako imade u jednoj knižici koja je pisana u onim krajevima ovaj primjer: Ovo sveto město *(pokopališće)* moramo u poštenju držati jur za to, ar vredno je da naših ovde počivajućih prahe poštujmo. Mali zemļopis za školarsku mladinu, Kisek 1872, 2.

§ 3. Imperativnim je oblicima, ne obazirući se više na ńihovu veoma rijetku sintaksnu službu malo prije istavļenu, mjesto ponajviše u samostalnim rečenicama, n. pr. Molimo, budite vi prêporučeni naši trьgovci. Srb. spom. 1, 2. 8. 14. 43. Budi ti milostь, zapovêdь povratiti i molimo, budi ti milostь opraviti kako ste naamь obêtovali. 102. Molimo gespodьstvo, budimo ti priporučeni. 129. Rečenice *molimo* i *budimo ti priporučeni* formalno su jedna prema drugoj sa svijem samostalne; u parataksno složenoj rečenici *molimo te, budimo ti priporučeni* može se ova potońa svezati i ipotaksno za onu prvu i to naj jednostavnije tako te se rečenica *budimo ti priporučeni* onako kako jest sveže za rečenicu *molimo,* koja će tijem prema privezanoj postati glavna, deklarativnom konjunkcijom *da*[37]. Da tomu u istinu može tako biti, dokazuju nam ovaki primjeri[38]: Odlučismo govoreći mu: ako ti hote tvoja brat'ja Strižići dopustiti, da morešь. Acta croat. 72. Martin' Vranić prisegši reče, da su im' v'se ono učinili, kako je v tudumani. Jošće reče, da znam' da su im nepravedno trgovinu vzimali. Petr Kućanin reče, da sam' s'lišal' vap'juć' „sa nam!“ i slišal sam' da su crikv' osilili i znam' da su im' vzimali. 184. Ti ļudi rekoše, da se vsi klańamo

---

mite. Starine 6, 130 (varijante: *priimite, primêmь).* Jedva da bi mogao ovamo pristati ovaj primjer: Vinograde što ste drьžali do umrьtija gospodina mi otьca, da si drьžite, a po tola što se naide posađeno, da se sudomь isьpravi, da što sudь kaže kraļevьstvu mi, budi kraļevьstvu mi, a što vamь pokaže, to vamь. Mon. serb. 46.

[37] Vidi u Radu 58, 193.

[38] Isporedi: A on je odgovoril, da se ne čem predati. Nar. prip. vaļ. 63. Pitali su ga, da gde si bil tak dugo. 93.

Digitized by Google

pismom' i listom' jedne i druge strane. 191. Jošće rekoše, po tu rotu po ku smo prisegli da smo dobro višći da je v Mohličih' pet kolenščin' 191. Radiš' z Liša (priseže), da sam' vazda čul' od' oca moga. 196. I totu priseže Matij, da sam' dobro višć'. 200. A on mu skaza ime, grad, roditeļe, a da je istino krstjanin, i da sam na to ovdi poslan, da Isukrsta pripovidam i idole potlaču V. Jagić, Archiv 4, 430. Sa svijem tako vaļa da se tumače ove rečenice: Dajući svrhu te riči za veću tvrdostь i svidočastvo pristave, da više rečeni Netrmac vični mir imaj imiti a više rečeni Dujam' z bratju svoju vično mlčanje imaj imiti pod penu grivan 20, ke pene polovica gospodstvu da imaj biti. Acta croat. 45. Učinismo milost fratrom, da oni mozite učiniti 1 pilu u crikveničkoj drazi i da ju oni mozite držati i uživati je, da tim bole budu mogli nadstojati božej službi. 54—55. Za to vam' zapovidamo, da se ne imajte ukladati u ńega. 56. Za to zapovidamo vsim' oficiêlom, da ih va tom imijte uzdržati i braniti i ne dajte bantuvati. 62. Za to zapovidamo vsim' našim oficialom, da ih imijte v tom udržati. 65. Poručismo našim' pristavom', da ako bi prišal rečenoga Jur'ja bližńi i hotel' poseći k rečenoj zem'ļi, da imij dati rečenomu Jur'ju rečene prinezi i da ima (imij?) opraviti traćenje to ča Juraj priseg' pokaže. 75. Zapovidamo ukazujući vsako(mu) našemu oficiêlu, da ih braniti imijte i drugo ino ne učinite. 105. Načinismo, da se imi odstati Juraj za škode i krivice a z druge strane da se imajte odstati više rečeni Markovići Jurju za škode i krivice. 130. Hoću, da moj brat' Marko i oni ki budu održali tu crikvu, imijte služiti v toj crikvi vsako leto mis 5 i vsako drugo leto na Petrovu imi se služiti misa od kuventa 132. Prosimo vsakoga, ki bi po nas' bili, da ih' imijte v' tom' uzdržati. 138. Tako je i u ovim primjerima: Zaklińam, da mi vaša milost nemojte na put stajati. Starine 11, 105. Jezerov putov zaklińam vašu milost, da mi ga nemojte braniti. 106. Nego vaša milost za tim budite, da naše sužne gore ušaļite. 119. I molimo vaše gospodstvo, da ga tamo nemojte zadržati. 137. Primjere iz čakavskog narječja današńega doba[39]

[39] Meni se čini, da su ovaki primjeri i oni što ih navodi moj vrlo poštovani profesor u Radu 58, 191. 192. Ne mogu nikako da uvidim da vaļa konstrukciju n. pr. u rečenici: *Rekoh li ti sto i sto putih, da ga se čuvaj* drugačije tumačiti, nego li onu n. pr. u rečenici: *Ta čas će nam reć, da prodajte, pak mi dajte.* Ja bih rekao da se i ona prva moze a vaļa da i mora isto tako razglobiti kao što i ova potońa, to jest: *Rekoh li ti, da ga se čuvaj* isto

Digitized by Google

spomiñe g. Geitler koji je prvi na ńih upozorio u Radu 58, 193; uz ńih pristaje i ovaj primjer[40] iz knížice pisane čakavskim govorom ugrskih Hrvata: On je najprstavil, da se vsaki neka trsi samoga sebe dobro spoznati; da se za boļe nekajmo držati neg jesmo; da vse naše falinge spoznajmo ter se pobolšajmo. Pripetenja Ugrov za školarsku mladinu, Kiseg 1872, 5.

§ 4. Imperativom se kazuje želja, a želja se pokazuje i u molbi, svjetovańu, nagovarańu, nuđeńu, podraživańu, slobođeńu i hrabreńu, u zahtijevańu i zapovijedańu, u opomińańu, odvraćańu i zabrańivańu, da se izvrši ili izvršuje, ne izvrši ili ne izvršuje ono što glagol koji je u imperativu sam sobom znači, a vršeńe ili nevršeńe onoga što se glagolom kazuje ne stoji redovno ako se gdjekada doista i misli da stoji do onoga koji želu očituje, već do onoga komu se očituje ili se barem misli da do ńega stoji.

---

je što i: *Rekoh li ti, čuvaj ga se.* U svakom je od onih četrnaest primjera navedenih na strani 191. 192. značeńe konjukciji *da* deklarativno kao što i u onim na strani 193. a ni u kojem finalno ili konsekutivno: treba dakle da se i ovi i oni primjeri jednako i tumače.

[40] Ima toga i u Krčkom statutu (Arkiv za jug. pov. 2.) Hoćemo, da sudci, ki jesu i ki budu, imejte imiti poli sebe vazda do 4 muži od veća. 283. Hoćemo, da nijedan muž ne mozi vineti svoje ženi nijednu ligancu. 285. Zapovidamo, da učiniš klicati i navestiti vsêm tim ļudem, da nigdor od ńih ne budi toliko smin da bi smel prijat. 287. Jošće hote, da mozi otdati komu bi škoda činena. 288. Jesu se dogovorili da vsaki mozi saditi a ne mozi vgraditi veće od tri bravi netežane zemļe i da mozimo dat v zaroci vrt 291. U Miklošićevim i Pucićevim srpskim spomenicima nema potvrde ovakovu upotrebļivańu imperativa izuzevši može biti ovaj primjer iz 14. vijeka: Znate kako smo govorili da se stanemo; da ako hoćete da este među nami žitьkь pravi, da budite u ponedelьnikь u Vobodi ti vlastele, ki hote s nami govoriti. Spom. srb. 2, 15. U jednoj listini iz 15. vijeka sačuvanoj u prijepisu iz 16. vijeka čita se: Slugam našim olmiškim sadańim i svim napreda budućim zapovidamo, da jih imate pomagati i da jih nimate vsilovati. Mon. serb. 280. Nije li bilo u izvorniku *imajte* i *nimajte?* Isporedi ovaj primjer s primjerima iz listina hrvatskih čakavskog govora. Ima takih primjera i u hrvatskom govoru kajkavskog narječja: Preporučam ti, da se dobro okol gospodina Matačića drži i ńemu se vulagaj. Starine 8, 108. Ja sem tebi rekel, da kaj vidiš ne vidi, kaj čuješ ne čuj. Nar. prip. vaļ. 9. 10. Negov koń rekel gospodaru, da ti prosi, kaj mene pustiju za pomoč tebi. 11. On pak odgovori, da idi ti dimo i leži si i pak se stani i reci da si sejala. 134.

Digitized by Google

I. 1. U imperativu mogu da su glagoli svake vrste, imperfektivni i perfektivni; ovijem se kazuje želja da se radńa (bivańe), što se glagolom izriče, svrši (otpočne ili dovrši ili otpočne i dovrši u trenutak) n. pr. Uputi se k najbližemu selu. Nar. prip. vuk. 111. Spremi vina i rakije. 12. Sjedi na lopatu 5; a onijem se kazuje želja da se vrši radńa (neprekinuto ili na mahove ili učestano) n. pr. Živi s otim blagom. Nar. pjes. vuk. 13. Spremaj se što brže. 26. Hajde od mjesta do mjesta te kupuj duše za blago. 96.

2. Spomińući g. Miklošić 4, 790. kako redovno stoji imperativ perfektivnih glagola prema imperativu aorista u jeziku grčkom, a imperativ imperfektivnih glagola prema imperativu sadašńeg vremena navodi po jedan primjer koji ne pristaje uz istavļeno pravilo; tako je na primjer i ovo:

a) icêlite. θεραπεύετε. mat. 10, 8. zogr. (cêlite. as; iscêlajte. nik; iscjeļujte. Vuk); poslušajte. ἀκούετε. mat. 17, 5 as; mar. 7, 14; 9, 7. zogr. (i Vuk); pomozi. βοήθει. mat. 15, 25. zogr; mar. 9, 24. zogr. (i Vuk); pokajte sę. μετανοεῖτε. mar. 1, 15 zogr. (i Vuk; kaite se. nik.); vъsplešti. κρότει. cloz. I. 879.

b) molite sę. δεήθητε. mat. 9, 38. zogr; luk. 10, 2. zogr. as. (i Vuk); cêlujte. ἀσπάσασθε. mat. 10, 12. zogr. (nazovite. Vuk); prosi. αἴτησον. mar. 6, 22. as. (išti. Vuk); vedête. ὑπαγάγετε. mar. 14, 44. zogr. (vodite. Vuk); pojte. ἄσατε. cloz. I. 347.

Navešću još nekoliko primjera iz Vukova prijevoda:

a) nahrani. ψώμιζε. rim. 12, 20; napoj. πότιζε. rim. 12, 20. (napaêj. Hval.); nadvladaj. νίκα. rim. 12, 21; pogledajte. βλέπετε. 1 kor. 1, 26; θεωρεῖτε. jevr. 17, 14. (gledajte. djela ap. 13, 40; 1 kor. 10, 26); okušajte. πειράζετε 2. kor. 13, 5; ogledajte. δοκιμάζετε. 2. kor. 13, 5; prođi se. περαιτοῦ 1. tim. 5, 11: pokaraj. ἔλεγχε. 1. tim. 5, 20 (pokaraj. ἔλεγξον 2. tim. 4, 2.); ugotovi. ἑτοίμαζε. filim. 22; ugledajte se. μιμεῖσθε. jevr. 13, 7; nasitite se. χορτάζεσθε. jak. 2, 16; opomeni se. μνημόνευε. otkr. 2, 5. (pomeni. Hval, a 3, 3. opomińi se. Vuk. pominaj. Hval); dođi. ἔρχου. otkr. 6, 3. 5. 7; 22, 17. 20. (gredy. Hval.);

b) kazujte. εἴπατε. mat. 10, 27. (rьcête. zogr.-as.); kol. 4, 17. (kažite. λέγετε. gal. 4, 21.); bojte se. φοβηθῆτε. mat. 10, 28; luk. 12, 5. (ubojte sę. zogr.-as.); propovijedajte. κερύξατε. mat. 10, 27. (propovêdite. zogr-as.); propovijedaj. κέρυξον. 2. tim. 4, 2. (a propovjedite. mar. 16, 15.); hodi. ἔλθε. mat. 14, 29. (pridi. zogr-as.); pomagaj. σῶσον. mat. 14, 29. (sъpasi. as-zogr.), a pomozi. mar. 15, 30; idite. πορεύθητε. mat. 21, 2; 22, 9. i πόρευσθε. mat.

Digitized by Google

9, 4. 41; idi. ἔξελθε. luk. 14, 21. (izidi. zogr.), iziđi. luk. 14, 23, a idi. πορεύου. luk. 5, 24; djela ap. 9, 15; πορεύθητι. djela ap. 9, 11; 28, 26; držite. κρατήσατε. mat. 26, 48. (imête. as-zogr.); mar. 14, 14; otkr. 2, 25. a drži. κράτει. otkr. 3, 11; gledaj. ἴδε. mar. 2, 24. (viždь. zogr.); rim. 11, 12; a vidite. ἴδετε. mar. 6, 38; gledajte. ὄψεσθε, djela ap. 18, 15. (vidite. Hval.); radujte se i igrajte. χάρητε καὶ σκιρτήσατε. luk. 6, 23; gledaj. ἐπιμελήθητι. luk. 10, 35. (prileži. as-zogr.); dajite. δότε. luk. 11, 41; 12, 33. (dadite. zogr.); dajite. παραστήσατε. rim. 6, 13; prodajite. πολήσατε. luk. 12, 33. (prodadite. zogr.); nosite. ἄρατε. jov. 2, 16. (vъzmête. zogr.); sudite. κρίνατε. djela ap. 4, 19; 1. kor. 10, 15; 11, 13; moli se. δεήθητι. djela ap. 8, 22; a pomoli se. 8, 24; traži. ζήτησον. djela ap. 9, 12; čudite se. θαύμασον. djela ap. 13, 41. (udyvite se. Hval.); vjeruj. πίστευσον. djela ap. 16, 31; slavite. ἐπαινήσατε. rim. 15, 11; muči se. ἐπιλαβοῦ. 1. tim. 6, 12; plačite. πενθήσατε. jak. 4, 19; jaučite. κλαύσατε. jak. 4, 9; nadajte se. ἐλπίσατε. 1. petr. 1, 13; poštujte. τιμήσατε. 1. petr. 2, 17; svetite. ἁγιάσατε. 1. petr. 3, 15; pazite. γρηγορήσατε. 1. petr. 5, 8; starajte se. σπουδάσατε. 2. petr. 3, 14; čuvajte se. φυλάξατε. 1. jov. 5, 21; opominite se. μνήσθητε. jud. 2, 21; čini. ποίησον. otkr. 2, 5. (stvory. Hval.); žńi. θέρισον. otkr. 14, 15. (požni. Hval.).

3. Što se tiče primjera u kojim je Vuk upotrebio imperativ perfektivnih glagola a prema grčkomu imperativu sadašńeg vremena, mislim, da im se u opće ne može da zabavi, jer sve kad bi i imali svi glagoli u navedenim primjerima i imperfektivnih oblika, kao što ga ima n. pr. glagol *opomenuti se* (oktr. 2, 5; 3, 3.), a svih ih odista nemaju, n. pr. *proći se,* vaļa imati na umu primjere[41], ako i po nešto rjeđe, kao što su: Pokrij sirotu za svoju sramotu! St Ļubiša, prip. 262. Za zlom đevojkom reci dobro, a za dobrom kako ti drago. Nar. posl. vuk. 83. Zlu daj a dobra poznaj. 92. prema kojim je n. pr. μνημόνευε οὖν πόθεν πέπτωκας. isto tako dobro prevedeno: opomeni se otkuda si spao. otkr. 2, 5. kao što i ono μνημόνευε οὖν πῶς εἴληφας καὶ ἤκουσας. opomiń se dakle kako si primio i kako si čuo. otkr. 3, 3. Tako vaļa da se u opće tumače i sva ona mjesta, u kojim je Vuk imperativ aorista preveo imperativom iterativno-imperfektivnih glagola, n. p. πωλήσατε τὰ ὑπάρχοντα

[41] Na istavļene primjere sa svim su nalik ovi: Zlatan kļučić carev grad otvori Nar. posl. vuk. 91. prema: Zlatan kļučić gvozdena vrata otvara 91; vidi u Miklošića 4, 776.

Digitized by Google

ὑμῶν καὶ δότε ἐλεημοσύνην. prodajite[42] što imate i dajite milostiñu. luk. 12, 23. (prodadite imênьe vaše i dadite milostynja. zogr.-as.).

4. Ni onim primjerima u kojim je Vuk upotrebio imperativ imperfektivnih glagola a prema grčkom imperativu aorista ne može se u opće da prigovori, jer sve kad bi i imali svi glagoli u navedenim primjerima i perfektivnih oblika kao što ga ima n. pr. glagol *pomagati* (mat. 14, 30. i mar. 15, 30.) a nekoji ih doista nemaju, n. pr. *poštovati,* vaļa da se imadu na umu primjeri kao što su: Ja ću moć nosit, leh mi kladite lonac na hrbat i vežite mi ga za nogi. Nar. prip. mikul. 15. Neboj se ništa nego me nosi kući mome ocu. Nar. prip. vuk. 11. Ustaj rano! Ustaj srce! Ustaj dušo! 17. 18. Ustaj na noge! 113. Idi s bogom! 22. Idi k vetru. 57. Idi duhovniku. 151. Ti ńu sutra odmah vodi od kuće. 133. Eto deli sam kako znaš. 72. Nego bježimo! 94. Ako želiš sina svoga živa vidjeti, vrći me na mjesto oklen si me doveo. 153. — prema kojim treba da se ocijeni n. pr. ono ἔξελθε ταχέως εἰς τὰς πλατείας καὶ ῥύμας τῆς πόλεως. idi brzo na raskršća i ulice gradske. luk. 14, 21. a ἔξελθε εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ φραγμούς. iziđi na putove i među ograde. luk. 14, 23. — O primjerima u kojim dolazi imperativ iterativno-imperfektivnih glagola prema grčkomu imperativu aorista isporedi gore pod 3.

Apsolutna radńa, koja se kazuje imperfektivnim glagolima, nije u opće ograničena, kao što radńa perfektivnih glagola, ni početkom ni svršetkom. Imperativom imperfektivnih glagola ište se, da se vrši radńa što se glagolom kazuje; kako se taka radńa redovno nije jošter ni počela da vrši, to se može u takim prigodama imperativom imperfektivnih glagola da izreče žeļa, da se radńa otpočne vršiti i da se vrši, a prema tomu radńa će biti glagolu u neku ruku ograničena početkom. Tako se može imperativom imperfektivnih glagola kazati žeļa ne samo da se vrši već da se i dovrši radńa što se glagolom izriče, a prema tomu radńa će biti u neku ruku ograničena svršetkom. Da što i ovo i ono značeńe sa svijem je sekundarno[43] imperfektivnim glagolima, koji se tijem u nekim

[42] Po nauci g. Miklošića 4, 317. bio bi glagol *prodavati* durativan, ali u spomenutome primjeru mislim, da se jamačno upotrebļuje u značeńu što ga imaju iterativni glagoli; isporedi Miklošić 4, 285.

[43] Analognih primjera u kojim bi isto značeńe imao drugi koji oblik imperfektivnih glagola biće ali vaļa da samo u pjesmama, n. pr.: Al' kako će ńega *nahoditi,* kad nikoga pitat' ne umije? Nar.

Digitized by Google

te nekim prigodama približuju donekle perfektivnim glagolima, što bi se moglo suviše potkrijepiti i primjerima, u kojim bi se htjelo jamačno da budu perfektivni glagoli, a kako ih jezik nije razvio upotrebljuju se samo imperfektivni glagoli n. pr. Hodi ovamo! Nar. prip. vuk. 11. Hodi, ženo, da ti kažem. 14. Oprduj! apage. Vuk, rj. s. v. oprdivati[44]. Prtlaj! Vuk, rj. s. v. prtlati. Torńaj se! Vuk, rj. s. v. torńati se. A ti izdiri, pripravi mi ručak. M. Vodopić. 33. Izdirite obojica. 35. Uzmi to kopļačine pa izmiči! 114. Bre, šikaj s ote stope. 170. Šikaj prije neg te smrvim. 154.

II. Imperativom uz poricańe kazuje se želja, da ne bude ono što glagol sam sobom znači[45], a poriče se radńa (bivańe) glagola perfektivnih i imperfektivnih.

1. Perfektivnim se glagolima u takim prilikama izriče želja da se radńa što je kazuju ne svrši, a radńa se doista već vrši ili se smjera vršiti ili se misli da bi se do prigode mogla vršiti[46], n. pr.:

---

pjes. vuk. 2, 66. mjesto *naći*. Otklen ti je kńiga *dolazila?* Nar. pjes. petr. 454. mjesto *došla*. Primjeri kao što je: Sad ńoj klade lonac na hrbat, veže ńoj ga za nogi i pošaļe ju ća. Nar. prip. mikul. 15. prema: Ja ću moć nosit, leh mi kladite lonac na hrbat i vežite mi ga za nogi. 15. ne pristaju ovamo.

[44] Što se pored *oprduj* spomińe i *oprd' otale*, moglo bi se misliti da je *oprd'* imperativ perfektivnoga glagola *oprdjeti*, komu nema potvrde u Vukovu rječniku, a biće to prema *oprduj* kao što je i *ček', dig'*, prema *čekaj, digni:* Ček' me, draga, godinicu dana. Nar. pjes. vuk. herc. 48. Poček', poček', divojčica! Jačke 188. Dig' se, striko! Nar. pjes. vuk. 4, 86.

[45] Isto je ali drukčije izrečeno u ovom primjeru: Pa sada ti vjeruj što ļudi kažu. M. Vodopić 64. gdje se hoće da bude protivno onomu što se izriče; tako se i u ovakim primjerima: Pa ti sad ne reci da tu ima neke nečastive sile. M. Đ. Milićević let. 172. ište da bude protivno onomu te se izriče glagolom uz poricańe.

[46] „Kada zabranjujemo pojedini čin, osobito koji se je već počeo činiti, da se nedovrši, uzimamo perfektivni glagolj". A. Veber, Slovnica hrvatska (Zagreb 1876) 175. Iz primjera, kojima se potkrepļuje pravilo, ne može da se razabere ono, što g. Veber osobito istavļa u pravilu. U primjedbi objašńuje g. Veber još i ovako svoje pravilo: „Nekradi = što mu drago; neukradi = ove pojedine stvari, koju je već njetko nakanio, dakle počeo krasti; neubijaj = što mu drago; neubij = ovoga čovjeka, kojega je već počeo tući". Ako stoji tumačeńe g. Vebera, a to tumačeńe imade i u Miklošića 4, 791. ne vaļa, da spomenem samo jedno, što se čita n. pr. u Daničićevu prijevodu 2 mojs. 22, 13; 5 mojs. 5, 17 (drukčije u Pripovijetkama 59) i u Vukovu prijevodu mat. 5, 21. mar. 10, 19. luk. 18, 20. jak. 2, 11. *ne ubij* a mar. 10, 19. i luk. 18, 20. *ne*

Digitized by Google

Petar stoji va tankoj košuļi ter pokaša metve i pavenke. K ńemu došla rožica divojka: „Ne pokosi metve i pavenke“. Jačke 53. — Ne uveri svoga života ńemu. Starine 3, 258. A najmlaja govori: „Ne ubij[47] me, leh me zami za ženu. Nar. prip. mikul. 29. Lale šćahu biti Bugarina, al' ne dade srpski car Stjepane: „Ne udrite mlađano Bugarče, ne udrite već ga probudite“. Nar. pjes. 2, 140. Kad ovo ču carev sin, poleti s nožem u tamnicu, da zakoļe i ženu i štenad. A kad diže ruku nad ńom da je posiječe, razrika se žalosna mu žena: „Ah za boga! ne ubij me! ništa ti kriva nijesam. Nar. prip. vuk. 234. — Sinu moj Anadane, ne posrami druga svoego. V. Jagić pril. 76. Mudra človêka poslušaj a bezumna neposlušaj. 76. Ne učini zlo za zlo. Starine 3, 273. Bezgrišna ne ubij, pravedna videći, smrti mu ne zadij. M. Marulić 90. Ni se sam pohvali ni se pokudi sam. 135. Cjeć zla susjeda ne razvrzi gnijezda. Poslov. daničk. 11. I ne počni što svršit ne mož. 29. Ni tuđega uzmi, ni svojega pusti. 80. Ni zlu ostavi[48], ni dobru teci. 81. Prve se ruke nigda ne odreci. 104. Vrijednu ne teci, a zločestu ne ostavi. 151. Ni se u dobru ponesi, ni u zlu poništi. Nar. posl. vuk. 223. Ni čestitu teci, ni zločestu ostavi. 225. Radi, ali ne ukradi[49]. 268. Svoje ne pušti, a tuđe ne prihiti. 283. Kada đođe vrijeme, da me uzmu od tebe, ne daj[50] me nikome u ruke, nego

ukradi (2 mojs. 20, 13. i 5 mojs. 5, 17. *ne kradi*). Istina uz poricańe vole stajati imperfektivni glagoli, Miklošić 4, 279. ali vaļa znati da imade i ovakih primjera: Zla žena zajma ne vrati. Nar. posl. vuk. 90. prema: Zla žena zajma ne vraća. 90. koji su nalik na one što su istavļeni gore u primjedbi 41. pa tako vaļa da ih i jednako tumačimo. Ako je opravdano upotrebļivańe perfektivnih glagola u primjerima: Voda svašto opere do pogana jezika. Nar. posl. vuk. 37. i: Zlu daj a dobra poznaj. 92. mislim da se ne može zabaviti ni primjerima kao što je: Ni se u dobru ponesi, ni u zlu poništi. 223. u kojim se u istinu upotrebļuju uz poricańe imperativi perfektivnih glagola, ako i „zabranjujemo čin u obće, neprotežući ga na pojedini slučaj“.

[47] Kraļev sin se razjadi, pa vu onem jadu nameri za divojkami. Kad su one to videle, reče mu najstareja: „Ne ubijaj me, leh me zami za divicu“. Druga mu govori: „Ne ubijaj me, leh me zami za kamarieru“. A najmlaja govori: „Ne ubij me, leh me zami za ženu“. 20.

[48] Ni zlu teci, ni dobru ostavja'. 81.

[49] Radi a ne kradi, trguj pa plati. 268.

[50] Ali ne šali se, ne daji mu kļučeva u ruke, nego kad novce primiš, udri kļučevima o zemļu. 39.

Digitized by Google

udri mnome o zemļu. Nar. prip. vuk. 39. Ne učini dobra da te jadi ne nađu. St. Ļubiša prič. 89. Niti se u dobru uznesi, ni u zlu ponizi! 89.

2. Imperativom imperfektivnih glagola kazuje se žeļa, da se ne vrši radńa koja se glagolom izriče, a radńa se

a) doista već vrši[61] te se prema tomu izriče žeļa, da se vršeńe radńe ne nastavi, n. pr.: Stojte, ne bigajte. Starine 3, 273. Ko god si ne cvijeli. I. Gundulić 128. Kad zamuko još nijesi, potrči, gubava žaba, u k'o, a ovdi ne kvrči. 139. Da čeka', ne bježi. 150. Već ga staše strelom strijeļati. Besedi im mlađani Nenade: Ne streļajte, braćo, iz gorice! Nar. pjes. vuk. 2, 79. Ne govor'te o mom roditeļu. 101. Ne kuni me, moja posestrimo. 394. Mara Jova vodom posipala. Jošt joj veli peika Jovane: „Ništa mene ne poļevaj, Maro! Nar. pjes. vuk. herc. 9. Devojka ga kunijaše: „Davor konju, pust ostao!". „Ne kun' mene, đevojčice!" 231. Ne držimo ove poklisare, nego da se brže otršaju. P. Petrović 43. Ne plač', majko, Dilber Fatimu. 73. Ne zbori nam, kneže, za te jade. 82. I sad počme plakat. „Ma ne plači", govori ńoj Žival. Nar. prip. mikul. 5. „Ne govorite toga", preseče ńin on rič. 60. Kad se đak dohvati poļane i vidi svu stoku pred sobom, vikne divļana: „Ne traži me", reče, „ja sam već na poļu". Nar. prip. vuk. 149;

b) ili se nije ni započela da vrši, a vaļa da se smjera vršiti ili se barem misli da bi se do prigode mogla vršiti te se prema tomu izriče žeļa da se vršeńe radńe ni ne otpočne, n. pr. Ne kupuj roba gizdava ni kradļiva, da ti imên'nê ne rastoči. V. Jagić pril. 75. Ako čije telo tuje na puti leži otkrvêno, ti ne pokrivaj ga; ako li je pokriveno, ne otkrivaj ga. 75. V noći prêz oružê ne hodi. 75. Ne zabivaj pečalnih utêšiti. 76. Ne uzimaj mita. 78. Ne zamirajte mi. Starine 3, 253. Uhitite mi Tomu i odrite mu kožu i ne izimajte mi duše iz ńega. 5, 103. Ča ti je obitano, druzim ne obitaj. M. Marulić 128. Božastva visinu viruj, a ne išći. 133. Tvoga ne da', a tuđega ne uzima'. I Gundulić 453. Ne ulagaj riječi, dje ti proć' ne može. Poslov. danič. 76. Ne varuj se psa ki laje, neg ki muče uijeda. 76. Vi lipo hote po beči i najprvo vau dven kupite

[61] „Ako zabranjujemo čin u obće, neprotežući ga na pojedini slučaj, osobito pako ako se nije počeo činiti, onda uzimamo imperf. glagolj". A. Veber 174; isporedi u Miklošića 4, 791; primjeri pokazuju, da se imperativ imperfektivnih glagola uz poricańe upotrebļuje i onda „kada zabranjujemo pojedini čin, koji se je već počeo činiti".

Digitized by Google

haļi i još ča god lipoga, al prez toga ne dohajajte doma. Nar. prip. mikul. 1. Kad je došal do mora, zamahne z detetom, da će ga hitit. Ale mu neč z nutri govori: „Ne hitaj ga va more, žal će ti bit". 58. Kad ju je otel nazad hitit, sprogovori riba: „Ne hitaj me nazad". 68. Kad povečeraš, dopeļat će on nas seh devet sestar, da zibereš, ku ćeš za ženu, a ti ne zimļi nidnu leh mane. 92. Kako gleda milo na te, ko t' da b' htila umrit za te. Ne umiraj, mila, za me. Jačke. 69. Ne prodaji stare mile majke. Nar. pjes. vuk. I, 548. „Dovedite lepotu devojku, u ńene joj dare ne dirajte". Dovedoše lepotu devojku, u dare joj ni dirnuli nisu. 2, 24. Kad ugleda mene rańen junak, on je mene bogom bratimio: „Bogom brate, neznana delijo! ne s'jeci mi moje ruse glave". 347. Zove majka svoju snahu dragu: „Vrať se natrag, moja mila snašo!" Još joj viče Omer ispod strane: „Ne vraćaj se, moja ļubi draga!" Nar. pjes. vuk. herc. 225. Ne pripasuj svoje sablje, sine, već pripaši moju sabļu britku. Nar. pjes. petr. 428. Bježi mico, posječ' ću te! „Ne sijeci me, pobjeći ću. Vuk rječ. s. v. mica. On će tebi davati štagod zaišteš, ali ti ne uzimaj ništa. Nar. prip. vuk. 11. Idi s bogom, ali za glavu svoju nikom ne kazuj, jer ako kažeš komegod, odmah ćeš umreti. 12. U sve podrume možeš ići, ali u dvanaesti ne idi ni po što, niti ga otvoraj! 20. Ne osvrći se, dok našoj kući ne dođeš. 51. 52. Ugleda štap vas od suhoga zlata, na kojemu piše krvavijem slovima: „ne tiči me". 116. Ne zovi druge babice, da dijete obabi, nego mene. 213. Ako to ne učiniš, što ti govorim, ne dolazi mi već na oči bez svoga nenadnoga čuda. 234. Ne vjeruj mu, koliko ni psu. Nar. posl. vuk. 196. Prema tome imperativom imperfektivnih glagola ne kazuje se žeļa da ono što glagol sam sobom znači ne bude neprekinuto ili na mahove ili učestano, već da ne bude ni na koji način tako te je u opće značeńe imperativu imperfektivnih glagola bez poricańa i imperativu imperfektivnih glagola sa poricańem jedno drugomu kontrarno suprotno. Nešto je drugojačije u primjerima kao što su: Ni u brata na stan ne hodi svaki dan. Poslov. danič. 80. Zete Pero, ne dolazi često. Nar. pjes vuk. herc. 3. u kojim je osobito značeńe imperativu imperfektivnih glagola uz poricańe sa svijem sekundarno te proizilazi jedino iz adverbijalnih dodataka kojim se izbliže određuje radńa glagolima što su u imperativu.

3. Prema onome što je gore spomenuto ne može da se prigovori ovakim i sličnim mjestima u Vukovu prijevodu: Nikom ne kazujte (εἴπητε. povêdite. as.) što ste vidjeli. mat. 17, 9. Ako vam

Digitized by Google

reku: evo ga u pustiňi, ne izlazite (ἐξέλθητε. idête. zogr-as; izydête. nik.) mat. 24, 46. I posla ga kući ńegovoj govoreći: ni ulazi (εἰσέλθῃς. vьnidi. zogr.) u selo, niti kazuj (εἴπῃς. povêždь. zogr.) kome u selu. mar. 8, 26. Nikoga ne pozdravļajte (ἀσπάσησθε. cêlujte. zogr.) na putu. luk. 10, 4. Kad te ko pozove na svadbu, ne sjedaj (κατακλιθῇς. sędi. zogr-as.) u začeļe. luk. 14, 8. A kad se probudi tamničar i vidje otvorena vrata tamnička, izvadi nož i šćaše da se ubije, misleći da su pobjegļi sužňi. A Pavle povika zdravo govoreći: ne čini (πράξῃς) sebi zla nikakva. djela ap. 16, 28. Po duhu hodite i žeļa tjelesnijeh ne izvršujte (τελέσητε). gal. 5, 16. Starca ne karaj (ἐπιπλήξῃς), nego mu govori kao ocu. 1. tim. 5, 1. Ne odbacujte (ἀποβάλητε) slobode svoje. jevr. 10. 35. Ne zapečaćavaj (σφραγίσῃς) rijèčî proroštva kńige ove. otkr. 22, 10. — u kojim imade prema grčkom konjuktivu aorista uz μὴ imperativ imperfektivnih glagola ako i stoji u opće pravilo da imperativ imperfektivnih glagola sa poricańem stoji prema grčkomu imperativu sadašńeg vremena uz μὴ[52], a imperativ perfektivnih glagola prema grčkomu konjunktivu aorista uz μὴ. Miklošić 4, 791. 793. Primjera, u kojem bi bio prema grčkomu imperativu sadašńeg vremena sa μὴ imperativ perfektivnog glagola, nema u Vukovu prijevodu ni jednoga.

§ 5. U složenim rečenicama, koje su po obliku jedna prema drugoj samostalne, onim, što se u jednoj glagolom u imperativu kazuje da bude, kazuje se (a ovo znatno prètêžê u primjerima koji slijede) i do čega može da stoji ili do čega doista stoji da bude ono što se izriče u drugoj, koja može da bude uz prvu i privezana kopulativnom konjunkcijom, n. pr. Daj mudru zabavu, mudriji bude. Starine 3, 243. Nauči luda i vznenavidi te. 243. Od svieta digni čas i platu vriednosti, od dobra uzrok vas dvigo si mladosti. M. Vetranić 2, 422. Uzmi mi dukate, uzmi mi čast i život. M. Držić 247. Budi prav, ti si lav; budi kriv, nijesi živ. Poslov. danič. 10. Digni uzrok, dignuť ćeš i grijeh. 16. Dubrovnik je kako i bačio: cukni, to vas i zuči. 20. Dvigni komarcu nogu, sva su mu crijeva na dvoru. 21. Iskubi[53] komaru nogu, crijeva su mu na dvoru. 33. Igri sagriješi jednom, a ona će tebi sto krat. 32. Ne drži miloga, ne ćeš nać' dragoga.

[52] Primjera, koji se ne bi sudarali sa navedenim pravilom, biće u spomenicima jezika starog slovenskog malo: ničьtože ne vьzьmête (ἄρητε) na pat. luk. 9, 3. as-zogr.; ne mьnite (νομίσητε) čko pridь položiti mira na zemi. mat. 10, 34. zogr.

[53] Ako iskubeš komaru nožicu, iziće mu i crijeva. 2.

Digitized by Google

71. Umri ja, umri vas svijet. 147. Dok mu greš po voļi, miran u govoru; badni ga, od toga fortuna u moru. Služi mu sve leto, jedan dan ne rabi, svu tvoju prvańu udiļ službu zabi. M. Kuhačević 36. Udri muhu po trbuhu, muha će ti posbabnuti. Jačke 239. Izguli komaru nogu, i crijeva su mu na dvoru. Nar. posl. vuk. 98. I rešeto srce ima: stani mu na jedan kraj, ono će ti drugijem po golijeni. 104. Oženi se, staće ti volak na nogu. 237. Otkini komarcu jednu nogu, on sakat do vijeka. 253. Prst mu samo pruži, uhvatiće te za cijelu šaku. 265. Pusti koku na policu, ona će i na stolicu. 266. Pušti muhu na dlan, a ona u brke. 268. Učini čoeku sto puta dobro, a jedan put ne učini, sve je zaboravļeno. 338. Daj mi znańe, dat ću ti imańe. M. Pavlinović razg. 12. Potari narodnost, potrao si temeļe na kojem najtvrđe sidi samostalnost. 80. Pitaj Livńana: kako govoriš? kazat će ti: hrvatski. 153. Oduzmi pravo pojedincem, oduzeo si skladnost cjeline. razl. sp. 37. Sad posijecite Furlana, kao da operete magarcu rep, nego što ćete boļe priteći uzdu. St. Ļubiša prip. 16. Stani na ńu nogom i reci: „ovo je moja zemļa", dajem ti riječ pred ovoliko poštenih obraza, pokloniću ti je. V. Vrčević niz 180. Budi, neve, sobom dobra, biće tebi svakog dobra. sveč. 269. — Može biti te je tako i u ovom primjeru[54]: Pođi za stara, pođi za cara; pođi za mlada, pođi za vraga. Nar. posl. vuk. 253.

§ 6. Uz ovo pristaju i rečenice, u kojim do onoga što se imperativom izriče u istinu ne stoji već se može biti samo misli da može stajati ili da stoji što je protivno onomu te se izriče drugom rečenicom, a prema tome što se izriče ovom potońom stoji bezuvjetno i tako jamačno te se u potvrdu tomu dopušta da se vrši ono što se kazuje glagolom koji je u imperativu, n. pr. Svi okrivite me, kriv vam se ne čujem. M. Marulić 183. Ali me smili ti, ali me cvili ti, li ja sam sa svim tvoj. Š. Menčetić 122. Što će rit božice, kad vide mene roniti suzice cić žeļe ļuvene? I Đove s bogovi govor što im drago, a ja ću lugovi slidit moe blago. M. Držić 37. Govi kako kokošica, budi pura kako golubica, ļubi draga svoga kako grličica, poj kako slavić', sve za ludu. 146. Plači i

[54] Ako je odista tako to se je po svoj prilici oblik glagola predikata u rečenici *pođi za cara* prilagodio obliku glagola predikata u rečenici, kojom se izriče pogodba, *pođi za cara*, te bi tako ovaj primjer bio u neku ruku nalik na one, u kojima se oblik glagolu podređene rečenice prilagođuje obliku glagola u glavnoj rečenici; isporedi § 9. 9. a) α.

Digitized by Google

umri vas sviet, meni 'e dobro. 258. Dobro živi i zlo živi, mre se. 282. Bježi kud znaš, što hoć' čini; zapad i istok vas obhodi i bezkrajnoj po pučini svijet kružeći Indije brodi; kri se u jame gorskijeh hridi: smrt svuda te slidom slidi... U pokoju sred raskoše stoj bez misli i bez truda; bran se oružjem, zlato trati, ne ćeš joj se odrvati. I. Gundulić 233. Ali jedna zatočnica što da može prot tisući, budi[55] zmija krilatica i ogńeni zmaj gorući? 410. Drži jim naprvo sunčene razloge, pri ńih su neg' riči gole i uboge. Peri se kak' hoćeš, zaman jezik trudiš. M. Kuhačević 53. Prosi, moli, vapi, muči ali plači, pri ńem u tom kot pri gluhoj kači. 112. Čin dobro i meći ga u more, ne će tonut. Poslov. danič. 13. Osla kupi, osla proda', sve os'o ter os'o. 91. Osijeci psu uši, pas kao i pas;

[55] Kako se je iz ovake sintaksne službe razvilo te se imperativni oblik *budi* upotrebljuje u nekim prigodama i kao konjukcija, o tom vidi u akad. rječ. 1, 367. 368. U jednoj knjižici pisanoj među ugrskim Hrvatima čakavcima imade *bud*, po svoj prilici imperativni oblik, značeńe (nonne? ἦ γὰρ;) kakovu nema potvrde u akad. rječniku: Bud, kako je krasno, što bog daje drvle rasti? Prva čitanka za kat. školsku mladost (Budapešta 1874) 61. Ja toga ne ću činiti, ne ću drvla kvariti, nego ću je zasađivati i odgojivati. Bud, otče, to je i dobroga boga volja? 62. Ako ste kada s kakovoga visokoga města razgledali okolinu oko sebe, što ste vidili? Bud, brižiće i brdine, ravnice i doline i visoke gore. 75. — Ovdje valja da zabiležim i ono par primjera što sam ih našao na nekoliko prvih strana Pergošićeva Dekreta (štampana u Nedelišću 1574), gdje se prema latinskome *licet, quamvis, scilicet, videlicet* upotrebljuje imperativ drugog lica jednine glagolu *moći* sa glagolom *biti:* Mozi biti muž žene i žena mužu nie brat ni ruod poleg krvnoga narođenja, da jedinostjum se tiela više štima biti nego i brat i rod. XVII. a. Nam licet vir mulieri et mulier viro non sit neque censeatur esse frater sanguinis propagatione, carnis tamen unione et copulatione plus quam frater esse reputatur. Mozi biti se delenje među ocem i među sinmi vsegdar ne dopušča: da mozi biti je vnogo zrokov vu koterih, ako bi i ne štel sin, njegov otec more njega na delenje primorati... Quamvis inter patrem et filium divisio bonorum non semper admittatur, sunt tamen multi casus in quibus, si etiam filius nollet, pater... Mozi biti *(quamvis)* se po razdelenju imienja oslobađaju sinove od očine oblasti, ništar menje zato jesu i drugi neki zroki, po koterih se očina oblast od sinov vzimle. XIX. b. Odanje imienja v treh zrokieh stoji. mozi biti *(scilicet)* prez zroka, z očivestoga zroka i z zvunje potriebščine. XXI. a. I oni se pravi plemeniti govore biti, kotere gdo za sini priemle, mozi biti *(videlicet)* kada koj gospodin ili plemenit čovek neplemenita čoveka za sina prime. III. a.

Digitized by Google

osijeci rep, pas kao i pas. Nar. posl. vuk. 241. Tari se, ne tari, upiši oči, slabo pomaže. M. Pavlinović razg. 39. Talijanac, piši mu kako te voļa, on će mjesto *duša* izgovaravati uvjek *dussa*... A piši sto put *čep*, uvjek će ti izgovarati Omišanim *cep*. 189. — Sa svijem je tako dopuštaňe i u ovakim primjerima: Da je istom diete sito i odjeveno, a budi oslasto kako mu drago; da mu stariji ostave hrane, a budi lud i bes pameti. M. Držić 142. Večeras signora ne će moć znati ove stvari, a sjutra znaj kako joj drago. 351. Pusti me, kumim te bogom, pusti me da kažem, pa onda viči koliko te voļa. M. Pavlinović razg. 101. Ništa mi ne dajte, ali mi obraza čuvajte. V. Vrčević niz 17. Sve što imam, pa i sami život uzmite mi, a obraz mi čuvajte. 33. Kad hoćeš da vrat lomiš, a ti ga lomi. M. Vodopić 118.

§ 7. 1. U pripovijedaňu se kazuje drugim licem jednine a uz subjekte prvog i trećeg lica i jednine i množine (da li i uz subjekte drugog lica jednine i množine, o tom isporedi primjedbu 78), da je bilo ono što glagol koji je u imperativu sam sobom znači; imperativ sa poricaňem upotrebļuje se u toj službi veoma rijetko[56].

a) U primjerima koji će doći stoji imperativ u toj službi prema sadašňem vremenu istoričkom ili prema kojem prošlom kojim se može da zamijeni sadašňe istoričko,

---

[56] U neku su ruku neobični ovaki primjeri: Pramasuni laži, urkicaj, nagovaraj Talijance, pa oni, ne bud ludi, provali silom u Rim. M. Pavlinović, razg. 66. Ali oni, ne bud ludi, šiļahu za ńim poklisare. razl. sp. 434. Kada me sprtļaše u lađu, taman kod mene napipah punu torbu a ja ne budi lijen pokrih je s guńem. M Vodopić 120. Onda ja, ne budi lijen, otparah mu čerek zadńi. 134. Kćer ne budi gluha, posluša mater. Nar. prip. mikul. 8. A ona ne budi lena, ponudi mu z zakuta ogńa. 25. Pored istavļenih primjera mogao bi se spomenuti i ovaj: I čime se ja uputih za it' tužna ne znaj (u rukop od. b. *ne znam)* kamo, vidjeh on čas iz slipoga z groba duh gdje izide silna Akila. M. Vetranić 2, 402—403. Primjerima kao što je ovaj potoňi imade potvrde i u jeziku slovenskom n. pr.: hodil sem, sam ne vidi kôd; govoriš ne vêdi kaj. Miklošić 3, 162; neki hoće da je *vidi, vêdi* particip sadašńega vremena aktivni a g. Miklošić misli da će *vidi, vêdi* biti imperativni oblici. Primjer iz M. Vetranića, isporedivši ga s onim primjerima iz jezika slovenskog, mogao bi pristati i među one što se spomiňu gore u § 6. a prema tome vaļalo bi ga odvojiti od onih: *Kćer ne budi gluha, posluša mater.*, u kojim bi se također poradi asindetske sveze, kaka se redovno nalazi u rečenicama koje se među sobom vežu u jednu cjelinu tim što je u jednoj glagol u participu, na prvi pogled moglo pomisliti da je *budi* particip sadašńega vremena aktivni *(bądy)*, ali tomu se protivi istorija oblika, Daničić, 347. 348. Miklošić 1, 300; 3, 95.

Digitized by Google

α) u glavnim rečenicama

αα) uz subjekat prvog lica jednine: Uzmem nož, pa sve dlaku po dlaku odrezuj pa navezuj. Nar. prip. vuk. 162. U jedan put padne mi na um da imam u zubunu jednu šivaću iglu, pa je izvadim te iscijepam, pa navali vatru i sit se ogrijem. 162. Otidem u kuću. U kući sjedi, sjedi, čekaj, nema ništa! 303. Kako ste čuli, ja privezi zimus nešto trgovine u Mletke i napunim brod, kao oko, uļem, vinom, lojem i čapragom. St. Ļubiša. prip. 10. Dovati ja ono zlo pismo te me povedu š ńim u jednu veliku kuću i reku, da čekam. Čekaj, čekaj tri debela sata, dok mi se od jada savi tuga. 11. Ter ti ja zli i gori pobijegni i šļezi u primorje, da se prevezem pod Budvu. prič. 6. Ček, ček tri debeli sata. 17. Pripni se ja uz jedne uske stube na petar pod same tigle, pak se pritaji i ušaj, hoću li što čuti. 146; — ββ) uz subjekat trećega lica jednine: Dijete spopadne, pa povuci tamo, povuci amo, ali ne može da je iščupa. Nar. prip. vuk. 1. Kad zmaj ruča, onda sedne na końa pa teraj za ńima i za tili čas ih stigne. 21. Kad to zmaj čuje, odmah sedne na końa pa poteraj. 26. Od trgovine stvori se golub, a od Turčina stvori se kobac pa poteraj goluba! 39. Uzme kamen i ńim probije led pa onda poteci za svetijem Aranđelom! 92. Ona počne najprije obukovati gaće, a on podviruj, ne će li joj biļegu viđeti đegođ na nogama. 102. Za đevojkom niko više ne pristajaše do samoga careva sina, te on plij na końu te za ńom. 104. Upita ga: Otkuda si? A on muč'. 123. Uzme mješinu od zaklanoga brava te je napuše pa udri po ńoj palicom i viči: Jaoh za boga! 168. Odbaci balotu a ona poteci onamo što je najbrže mogla. 231. Kako dođe kući, odmah jarca zakoļe, odere ga, osoli, natakne na ražań i pripeče ga k vatri, a moj ti jarac skoči s ražna, pa bježi! bježi! te u lisičiju jamu. 245. Uzme kuplaču te od oranije do kazana, od kazana do oranije, ondale kusni, ondale srkni, dok sve ostavi prazno. 273. Počne da joj tanča mlijeko; liňaj danas, liňaj sutra, dok joj se grudi presuše. St. Ļubiša prič. 102. Ne prođi po sata, eto ti ńekijeh niskijeh ostrva, a lađa mal da se ne nasadi na ńih. M. Vodopić 183. Zame svoju palicu pa udri po glavi ńin, udri, dokle god je bilo po čen tući. Nar. prip. mikul. 83; — γγ) uz subjekat prvoga lica množine: I tako onđe pogodivši se, ona skine s ruke svoju pletivaču a mi s kóńâ svoje vreće, pa puni i mjeri dok napunimo vreće za sve trideset końa. Nar. prip. vuk. 6. Kad pade tama na zemļu, digni mi jedra. St. Ļubiša prič. 9. Sklonim Bogdana na moju ter pođi u popa da glavimo vjen-

Digitized by Google

čaće. 36. U tomu izađi mi na most i upitaj curu, što je našla? 106. Kad nas četiri čusmo priču, podvij uši i pođi s kraj proigumna, kao opareni, da tražimo po manastiru igumna, no koliko se vrćeli i premetali, ne nađi ga nikud. 146; — δδ) uz subjekat trećega lica množine: U toj ti svi ovi napadi vrhu nas, kako no vukovi na stado, gdie nie pas, ter udri tko može, toj da nam dadu strah, noseći tej noze na tezieh palicah. N. Naļeškovič 1, 231. Stojša ga dočeka te se uhvate u koštac pa se ponesi. Nar. prip. vuk. 30. 32. 33. 35. Onda ona dvojica brže vuci slamu, pa turaj u onu jazbinu, pa onda zapale i tako sva tri zmaja propadnu. 35. Kako aždaja iziđe, uhvati se s ńim popojaske, pa se ponesi letni dan do podne. 46. 47. 49. Kako svlak stane goreti, odmah ńega stane vrućina obuzimati, a one ga sve vodom polivaj i tako ostane živ. 54. Onda oni beži gorom što boļe mogu. 94. A oni obodi końe i opet je stigoše. 104. Onda deca beži iz kuće i bežeći dođu na jednu vodu. 139. Psi stanu lajati, onda lovci potrči onamo. 224. On počne pa udri, a oni on put biž z brodom. Nar. prip. mikul. 79;

ζ) u podređenim rečenicama[67]

αα) uz subjekat prvoga lica jednine: Kada dođi pri Đinovu brdu, al u brdu nigđe ništa nema. P. Petrović 105. Kad dođi tamo, viknu straža: ne sude danas. St. Ļubiša prip. 11. Kad dođi po dno poļa, al' eto ti četa Brđana, gdje idu da se sude. prič. 25; — ββ) uz subjekat trećega lica jednine: U jednu se kuću sakupļahu, po što mrkni. P. Petrović 60. Kako pođi malo uza stube, nablijedi kao rubetina. 66. Stavi svako od ńih po dukat na ȍkȏ, pa na čij pani muha, pokupi i odnese sve kolo. St. Ļubiša prič. 8; — γγ) uz subjekat prvoga lica množine: Prva ulica kroz koju prolazasmo, kad iz kuće izađi, bijaše puna pećarskijeh dućana. St. Ļubiša prič. 14; — δδ) uz subjekat trećega lica množine: Ja sam čuo od jednoga đeda, u Boku su jedni dohodili, na naš pazar izlazili, pa viknuli cijelu narodu: „Pogledajte onoga kokota!“ Kad pogledaj onoga kokota, ali šļeme za nogu poteže. P. Petrović 62. Pozatvaraju mahom vrata i evo ih na čopore za mnom, a s ńima se udruži koga sreti putom. St. Ļubiša prič. 15. A sto je najčudesnije, gospodo moja! što se i svi psi od ńega bijahu uplašili i kad ga opazi, rep poda se pa bjež! V. Vrčević niz 51.

---

[67] Ovakih primjera ne odobrava g. Veber, Slovnica 166; Rad 59, 199; drukčije g. S. Castrapelli u Slovincu (1882) 341; biće takih primjera i u jeziku slovenskom, Miklošič, 4, 795.

Digitized by Google

b) Rjeđe stoji imperativ u toj službi prema kondicionalu istoričkom: Vazda su se đeca milovala; kad bi ńima bijel danak doš'o, uzmi mi se za bijele ruke, pak izidi caru na livadu. Nar. pjes. petr. 490. Svako jutro kad bi dan svanuo, izlazilo b' dvoje đece ludo na livadu pod Đurovu kulu, pak bi sjeli na zelenu travu te suzama travicu zaļevaj. 491. Ivan-beg bi se u mimogred često zaustavļao i obazirao na one slatkarije da ih ļepše razgleda, a ja se u to sitan nasrkaj onijem mirisom. St. Ļubiša prič. 15.

2. U primjerima koji slijede stoji imperativ prema sadašńemu vremenu[58]: No je mene na oǵaku zima kod mojega neradosna vojna: ja s' primakni, a on se odmakni, ja ga ļubim, a on me oturi. Nar. pjes. vuk. I, 528. Od deset kupaca polovina ih plate što sami hoće, a ostali digni ikonu u priček do uļa, do vune... Kad prispije zli rok, mjesti pârâ evo ih gdje nose prilike na povratak. Jedan reče, da mu je sjenovita; drugi da pred ńom stijeń prcka; treći da mu za jednu noć posrka oku uļa... Ja im se kuni, da je to do uļa, ili što im je kuća na vjetru, česa? ne dadu ni okusit, nego mi ostave ikonu, a pobjegnu bez obzira. St. Ļubiša prič. 40. Ja sam viđao i końe u planini: Kad će na ńe vuk, oni ti ga svi u kolutar, glavu uz glavu, a stražńe noge upni u ledinu, pak udri svi na dušmana. M. Pavlinović razg. 63. Vele, da krtići, miševi, gušćeri, zmije izlaze iz svojih rupica pa bježi tamo bježi amo u velikom strahu. razl. sp. 472. — Biće imperativ prema sadašńem vremenu i u ovim primjerima: Tako ja neboga i zabudi, zanesi trtaru u Šile crevjara. Šile me gleda: tko je poslao? Gospođa je poslala. Svrati se u Đan Fiđina i kupi glavičatieh igala, donesi ja velicieh igala, vraćam se doma. M. Držić 132—133. Nose naše gospođe brjeme svite na sebi: primetak, koret vethi... pak sukńu, koja je dvaesti i osam lakata široka, koliko t' uteza, ja ti najboļe znam, koja ju u jutro i po objed vadim iz kofana, a metlicom se, kad se ide na dvor, četa, četa; a kad se je sve učinilo, gospodar vika: Kad se će na komardu poć? Dođi ja s komarde na brieme od objeda, pristavi; gospođa se s mise vraća; odpni gospođu, a ne imaj kad spjenit; svuci gospođu, a lonac kipi; da[59] gospođi košuļu, da se promieni, a lonac iskipje. 134.

[58] Ovamo bi pristao može biti i ovaj primjer: Kad nestani novac, nastani bojac. St. Ļubiša prič. 9.

[59] Kako je imperativom u primjeru: — Ali još treba udesiti upravo u podne da je čovjek onamo, jer u to doba carica svagda spava i ništa ne zna za sebe. Onda treba raditi što se brže može,

Digitized by Google

3. U jednoga pisca ima imperativ i prema kondicionalu: Za tim podmeće potvoru, ne bi l tako biskupi na vrijeme zaokupili te crne vranetine pa udri palicom po glavi, da tako bijedno Tutilo odahne. M. Pavlinović razl. sp. 11.

4. Ovamo pristaje i ovaj primjer: I Grci, i Niemci, i Talijanci, svi su nas se dojali. Najprvo pomoću svojih oblastnika daj da nam upliću vladike nevište našemu jeziku, a tuđi biskupi daj da nabavljaju i dozivlju popove i kaluđere svoga roda i plemena. M. Pavlinović razg. 5. a treba da se tumači prema § 8. 1. b.

5. U službi spomenutoj gore pod 1. a. upotrebljuju se i uzvici: Onda se Brko zaleti pa hop![60] preko vode na drugu stranu pa poćeraj za Međedovićem. Nar. prip. vuk. 5. Sjutra dan glas kroz narod: „umr'o kralj! koga ćemo za kralja?“ Te amo te tamo, te više te niže, te ura te fura, bogme brata mu, ńega te ńega. 110. Po što car viđe đe obrani čoeka, pritrči k ńemu s golom sabljom a on fuk te u jezero onako rańen. 153. Kad ovaj dole iziđe iz

---

pa beži! Nar. prip. vuk. 239. — kazuje stilski neobičnim načinom što treba da se vrši, a u primjerima: — Ne smis š ńom (sa stražom) bendit, al' reć budi mirna, još maňe naklonit jedan žmuljić vina, neg' lezi, ter slušaj, žderi žuč, ter muči, trpi, bog je trpil, ter jaram svoj vuci. M. Kuhačević 52. Državnici nisu tim zadovoljni; oni su na poslu, pa je ńima do zgode, do časa; daj dakle brže bolje tiskaj list po list i otpremaj ga, ako je moguće, svaki dan. M. Pavlinović, razl. sp. 269. — što je trebalo ili što treba da se vrši tako te se je doista i vršilo ili se vrši, čini mi se, da bi se gdje koji imperativ u spomenutom primjeru iz M. Držića a valja da i u kojem drugom primjeru mogao i drukčije tumačiti nego što sam ga tumačio. Tako ne mogu da tačno i pouzdano odredim značeńe i službu imperativu u ovim primjerima: — Svak zna da su Tutilu tanke uši, dakle slušaj i osluhivaj, obilazi sela i gradove, pitaj i propituj za onu zlosretnu šestoricu vrabaca: šta te nesreće čine?... pa netom začuješ, trči bolja i osvađaj opako djelo. M. Pavlinović razl. sp. 11—12. Već kada se vraćasmo, daj da prihvatimo i onoga kod busine, a ńega nema. Gledaj po snijegu, ostavi li trag; tamo on, kao zec kad iđe na logu, izumetao trag i sjemo i tamo. He, nema druge, hajde za tragom, hajde, hajde, dok u grmu naidosmo na ńeku liticu... M. Vodopić 87. Sad jih sreti kosa, pa izvij lopatice, dok se lađa izveze mimo ńu. Ne prođi po sata, eto ti ńekojih niskijeh ostrva, a lađa mal da se ne nasadi na ńih: e vozi — e pripiri da jih izbjegnu. 183. Vidi primjedbu 82.

[60] Isporedi: Rekel je škorńam: hop, naj budem v Carigradu. Nar. prip. valj. 43.

Digitized by Google

vreće i po jami tuc tamo tuc amo ne nađe ništa do žita, pomisli u sebi. 169. Ćäp! kad se kazuje kako je koga n. p. pseto ujelo[61]. Vuk rječ. s. v. ćäp. K|ûc! k|ûc! kad se kazuje kako je ko što sjekao rđavo. s. v. k|ûc. Mîc pö mîc, kad se kazuje kako se ko pomalo pomicao n. p. pužući uz drvo. s v. mîc pö mîc. Šlîs, kad se kazuje da je ko koga udario. s. v. šlîs. Baba u onaj mah držaše jedan kamen u ruci te svetoga Petra puć u prsi. Nar. prip. vrč. 43. Ćuk-ćuk po selu, ova se tajna od uha do uha raznese. V. Vrčević niz 170. A Miloš sa obornih vrata iz velike puške: daan, pa iz male: taam! 73. Onda Vujadin prifati s čuk|a veliku pušku pa s kutńeg praga ta-a-m[62] u znak da se pripeklo pecivo. sveč. 29. 50. — Tako je i ovo: Kad bude pred noć, carev sin usedne na kobilu pa hajde[63] u po|e, a ždrebe trči uz kobilu. Nar. prip. vuk. 24. Sjednu oboje na onoga koña pa hajde s bogom putovati. 26. Onda put one gore, kad u ńoj nađe rijeku, on pokraj ńe hajde, hajde, dok dođe na izvor. 123. Smotri na daleko vatru pa onda hajd k onoj strani. 142. Te ja iz ńega hajde na nebo. 161. A ja polagano hajde, hajde te se privučem bliže. 161. Žena mu speče pogaču, klade va torbu a on š ńum na se pa hajd[64]. Nar. prip. mikul. 116. -- Tako je uzvik i u ovim primjerima: U jedan put brčak udari iz jezera, aždaha sa dvije glave pa juriš[65] da ih sva tri proždere. Nar. prip. vuk. 188. Odseče joj jednu glavu, a ala juriš na ńega. 266. U to nasrne na ńega jedan međed, a on juriš na međeda. Nar. prip. vrč. 120. Upaze vuka te oba poteci ko će prije i jedan od ńih nađe se brži te juriš na vuka. 157. — Ovamo pristaju i ovaki primjeri[66]: Čistac kolovođa! (Bježi! uteče!) Nar. posl. vuk. 348. A oni onda grabus! t. j. pograbiše, razgrabiše[67].

[61] Isporedi: Sedi na graničicu i zapopevaj, a ja ću lisicu čap. Nar. prip. va|. 273.

[62] Ovamo bi pristali i ovi uzvici (iz Vukova rječnika, bez primjera): cäka, düpa, fîs, frs, p|ës, zûc, a može biti i ovi: tŕc vŕc, tŕt mŕt, tûc mûc, šûć mûć.

[63] Isporedi niže u § 8, 6. d.

[64] Neobičan je taj uzvik u ovom primjeru: Jutro, kad je zora počela svitat, zame on *hajde* kosu, grab|i i vili, pa hajd na sinokošu. 89.

[65] Isporedi: Al' eto se pomoli aždaha sa tri glave, pa na braću juriši, da ih sva tri proždere. 189.

[66] Govori se i *bjegac!* i *makac!* ali im u izvorima koje upotrebih nema potvrde.

[67] Ovaj primjer i ostali koji slijede izvađeni su iz Vukova rječnika.

Digitized by Google

Kako to reče a on ńega zvizgac po ušima. Ćutkac! obmutuit, obmutuere. Hajdac! davon, abiit. Micac! in der Erzahlung statt miči, vuci[68]. Ćuškac! kad ko ćuši koga. Fiskac! (isto što) fis! Krkac! Ļoskac! kad ko pane. Pļeskac! (isto što) pļes! Pļuskac n. p. vodom kad ko koga polije. Pućkac (isto što) puć![69] Šutkac! Navešću još i ove: Kad on to ču, a on izdiralâ t. j. pobježe. Vuk. rječ. s. v. izdirala. Ididì! avolat. Izmicàuz! auf und davon! fugam! s. v. ididi i izmicauz.

6. U primjerima koji će doći izostavļen je ili glagol u imperativu ili uzvik: Kad bude u veče, usedne on na kobilu pa u poļe[70] a ždrebe trči uz kobilu. Nar. prip. vuk. 23. 24. Onda je on zaulari i uzjaše pa kući a ždrebe uz kobilu. 24. Kad voda to čuje a ona se razlije preko obale, pa za ńim, a on beži te jedva uteče. 77. Te on plij na końu te za ńom. 104.

7. Neki između ovih uzvika a i drugi, koji su nalik na ńih, upotrebļuju se i drukčije budi mjesto glagola u imperativu[71] kojim se kazuje žeļa ili zapovijed, budi mjesto glagola u kojem drugom vremenu[72] osim prošloga (o čem vidi gore pod 5.) n. pr.: *Vòštac.* Vuk rječ. s. v. *vòštac* gdje se tumači *udri ga! schlage! percute!* Frk[73] para, pazar te našao! Nar. posl. vuk. 339. Ala na šibi! Nar. prip. mikul. 80. Ala i vi nutar! 138. Stare babe, mlade snahe, halo[74] friško na końe. Jačke 259. Što kuc[75], to muc. Nar. posl. vuk. 357. Ti je (muhu) dlanom tjeraš s obraza, a ona preleti na drugi, ti je opet goniš, a ona ńip na čelo. St. Ļubiša prip. 32. Isporedi primjedbu 61. i 62.

---

[68] Isporedi Vuk rječ. s. v. mïc pò mîc.

[69] Isporedi: Baba u onaj mah držaše jedan kamen u ruci, te svetoga Petra puć u prsi. Nar. prip. vrč. 43.

[70] Isporedi: Kad bude pred noć, carev sin usedne na kobilu pa hajde u poļe, a ždrebe trči uz kobilu. 24.

[71] Biće takog značeńa oni mnogobrojni uzvici, što ih upotrebļujemo tjerajući ili nameći živinu, n. pr.: àis, àjs, ćük, ćüše, gïc, güs, ïs, ïsa, ïš, jàc jâco, kït lûč, ļök, ļöke, ļülu, mâ mä, mùsj, mùsjo, níni níni, öš, öša, pïs, šïbe, šïk, šïke, tïr, tïri, tïta, töš, töz, ùj ùj, üš, üše, vöč, vöčke; tako je i vóštac, koje vidi u Vukovu rječniku.

[72] Vidi u Miklošića 4, 782—784.

[73] Vuk u rječ. s. v. *frk* tumači: *sogleich, illico, odmah.* Nije li u ovoj rečenici *frk* u svezi sa glagolom *frknuti, vrknuti?*

[74] Isporedi: Stupi v barku, a Jožef krene ladju i alo doma. Nar. prip. vaļ. 176.

[75] Isporedi Vuk rječ. s. v. müc.

Digitized by Google

8. O imperativu u istavljenoj sintaksnoj službi veli g. Miklošić: Die II. sing. bezeichnet in rasch fortschreitender erzählung eine schnelle[76] vorubergehende, meist[77] vergangene handlung, sie kann mit jeder[78] person aller numeri verbunden werden, es muss jedoch ein die ganze situation in die vergangenheit versetzendes verbum vorhergehen[79]. Vergl. gramm. 4, 794; — g. Veber: Imperativ historički znači, da je čin prošao, kano imperfekt i perfekt hist., ali se meće samo, kada se u kratkih[80] izrekah navode takovi čini, koji bivaju i s jedne i s druge strane[81], pak jedan za drugim brzo sliede; ali pripoviest se mora početi kojim prošlim vremenom. Slovnica hrvatska (1873) 163; — g. Novaković: Način zapovedni upotrebljuje se i u pripovedańu onako kao sadašńe ili buduće istoričko, kad se među prošastim radńama, o kojima se pripoveda, želi razlikovati predńa i potońa. U takom slučaju se potońa kazuje načinom zapovednim. Srpska gramatika. Četvrti deo (Beograd 1879) 72—73.

9. Kako se izloženo upotrebljivańe imperativa razvilo iz osnovnog mu značeńa, o tom izjavljuje g. Miklošić: Die erklärung dieser

---

[76] Tako i g. Veber, 163. Može li se ovo primijeniti i onim primjerima, a takih imade dosta, u kojih su imperativi imperfektivnih, osobito durativnih glagola?

[77] Među primjerima, što ih navodi g. Miklošić, nema ni jednog, u kom bi se imperativ mogao zamijeniti drugim kojim vremenom osim prošlim (ili sadašńim istoričkim).

[78] Tako i g. Veber, 173. i Daničić, Oblici (Zagreb 1872) 65. Da imperativ u ovoj službi pristaje i uz subjekat drugog lica jednine, ne mogu da potvrdim primjerima crpenim iz izvora, koji su mi pri ruci, a nijesam našao potvrde ni u Miklošića, ni u Vebera, ni u Daničića. U jednom jeditom primjeru našao sam imperativ u spomińanoj službi uz subjekat drugog lica množine: Dosta ste mi strica izvarali i ńegova potrošili blaga, sve šarali tamo i ovamo, laži ńemu, a laži Turcima. Nar. pjes. vuk. 5, 237—238; ni u jeziku latinskom ne upotrebljuje se infinitiv istorički uz subjekte drugog lica jednine ili drugog lica množine. Kühner, Ausf. lat. gramm. II. 103.

[80] Iz Slovnice 166. i Rada 59, 199. razabire se, da g. Veber u takim prigodama osobito istavlja kračinu rečenica, ne razloživši ipak nigdje, koje su mu rečenice kratke, koje li duge.

[81] Koliko se može suditi po primjerima što ih navodi g. Veber u potkrepu svog pravila, ne bih rekao, da se imperativom u rečenicama, kao što je: Nađe travu pa poteci na końu put one gore „navode takovi čini, koji bivaju i s jedne i s druge strane". Da što i ovdje valja mi priznati, da mi nije sa svim jasno, što hoće da kaže g. Veber onim: „čini, koji bivaju i s jedne i s druge strane".

Digitized by Google

bedeutung des imperativs, die zurückführung derselben auf die ursprüngliche function dieser verbalform ist mir nicht gelungen, änlich ist wol die gleiche function des conditionalis, der sonst regelmässig dem optativ gegenübersteht: pak bi sjeli na zelenu travu, te suzama travicu zaļevaj. petr. 491. Vergl. gramm. 4, 794. 795; 814; g. Geitler uspoređuje ovu pojavu istoričkomu infinitivu u jeziku latinskom, te dokazuje da to „nisu imperativi druge osobe singularis, nego dosada nepoznati slavenski infinitivi na *i*, koji su se samo u značeńu historičkih infinitiva sačuvali". Rad 58, 194; g. Zima misli, da u spomińanim prigodama „govornik progovara na onu osobu, o kojoj pripovieda, izazivajući je na onu radnju koju ona osoba istom vrši". Figure 235; Daničić je izrekao svoju u Oblicima[82]: „Kako je ovaj oblik upravo samo uzvikivańe, dolazi mu i za treće lice jed. ono što mu je drugo... Tako uzvikivańe dolazi i u pripovijedańu, i tada stoji ono što mu je drugo lice jed. za svako lice i jed. i mn. 60—61. U povodu jezične građe što je imademo i kako je imademo mislim, da se ova neobična sintaksna pojava ponajboļe objašńuje tumačeńem Daničićevim: uzvici *ćap! fuk! kļuc! mic! tuc!* i drugi, bili oni inače podrijetlom svojim ili glagolske osnove, kako misli g. Miklošić 4, 782. 783. ili preostali nekadašńi imperativi, kako se spomińe u Miklošića 4, 783., ili infinitivi na *am*, kako to misli g. Geitler u Radu 58, 195. isto su tako uzvici kao što su uzvici *hajde! hajdac! grabus! čistac! micac!* i drugi o kojima se doista ne može reći da su n. pr. infinitivi, a prema tome može da se upotrebi i drugo lice jednine imperativa, koje se i onako upotrebļuje u nekim prigodama kao puki uzvik[83].

§ 8. Glagolima u imperativu pristupaju

---

[82] U složenim imenicama, kojim je prva pola glagolski oblik i to sadašńe vrijeme, zamjeńuje se, veli Daničić, Osnove 45., sadašńe vrijeme imperativom isto onako kako se zamjeńuje u pripovijedańu. Kako imperativ u tom poslu objašńuje g. Miklošić, 2, 367. 368. i g. V. Jagić, Archiv 5, 3., tako, čini se, tumači g. Zima sintaksne pojave navedene gore pod 1. a. i b., a teško da će biti tomu tako izuzevši može biti primjere spomenute u primjedbi 59.

[83] Čini se da upotrebļivańe ovakih uzvika ne podnosi epski stil kakav je u hrvatskim narodnim pjesmama pa s toga primjera koji bi bili nalik na ovaj: Dokle dvije jedna iza druge cik! cik! opet izdušit' ne dašc. P. Petrović 18. jedva da će biti u pravim narodnim pjesmama a teško da će biti u ńima i imperativa (za pjesme u kojimi dolaze primjeri što se spomińu gore pod 1. b. i onaj što

Digitized by Google

1. imperativni oblici glagolske osnove *dê*[84], koji glase *daj, dajmo, dajte,* a upotrebljuje se ponajviše, kad se imperativom glagola uz koji stoje, ponukuje, hrabri, badri; pristupaju pako

a) uz imperativ drugog lica jednine i množine n. pr. α) Daj, sele, hod' sjemo, stan' odi za grane. N. Nalješkovič 1, 207. Daj prosi, pitaj već, od mene sve ćeš steć. I. Gundulić 119. Daj, trgovče, iznesi mi platna. Nar. pjes. vuk. 2, 640. Daj mi nađi od tamnice ključe. 3, 362. Daj pokupi vojske nekoliko. 4, 418. Daj zapjevaj te me razgovaraj. Nar. pjes. petr. 245. Ter mi daj pozdravi moga Matu. Jačke 21. Daj pogledaj v ono sunce žarko. Nar. pjes. ist. 1, 34. Daj učini jedan sevap. Nar. prip. vuk. 195. Daj povej mi. Nar. prip. mikul. 9. Daj nam reci oče naš. 148; β) Dajte vi pomozite meni. M. Đ. Milićević, let. 27. Dajte primite me na konak. Nar. prip. mikul. 88. Dajte popeljite me do njegova groba. 115. U jednome primjeru ima uz glagol u drugom licu množine *daj*[85]*:* Sveci božji, daj sad i vi boga za nas molite. Jačke 281;

b) Mjesto glagola u imperativu dolazi kao što i u drugim prigodama, koje vidi niži u § 9. 2., sadašnje vrijeme sa konjukcijom *da,* a ovako sadašnje vrijeme stoji mjesto imperativa prvog lica jednine i množine, rjeđe mjesto imperativa drugog lica jednine i množine, n. pr. α) Daj da idem, što je da ja vidim. Nar. pjes. juk. 439. Daj da se š njime malo porugam. Nar. prip. vrč. 60. Daj da onu tikvu otvorim. 99. Daj da ja ove sto groša razdijelim fukari. 107. Daj da bježim! M. Vodopić 167. β) Daj da se skrijemo. N. Nalješkovič 1, 207. Da da razbijemo vrata. M. Držić 359.

---

se navodi u primjedbi 79. ne može se reći da su prave narodne pjesme). Pjesnik Gorskoga vijenca upotrebljuje imperativ u tom poslu veoma često: 6. 13. 16. 32. 57. 59. 60. 62. 63. 65. 66. 82. 90. 105. 111. 114.

[84] Tako g. V. Jagić, Das Leben der Wurzel *dê.* 42. 43. 46; drukčije g. Miklošič 4, 798. Onome, što navodi u potkrepu svog mišljenja g. Jagić, dodao bih još i ovo: glagol *dêti* glasi u čakavštini današnjega doba i *dati,* što se razabire iz ovih primjera: Turobna rožica kamo ću se dati? Jačke 94. Jur već ne znam tužna, kamo ću se dati. 95. Ki bi radi znati, kamo ću se dati. 288. Bi li nas dva skupa sdali. 48. Na prvoga (konja) dala sve srebra i zlata, na drugoga dala kneza Matijaša. Nar. pjes. ist. 2, 60; biće tako i u ovom primjeru: Kadi ste sad, sad se k meni dajte. Nar. pjes. mažur. 32.

[85] Isporedi § 1, 3. b.

Digitized by Google

Kučivrate, daj da se retiramo. Retiramo se i ako t' para, da da ručamo. 377. Daj ovako da se razdvojimo. Nar. pjes. vuk. 4, 47. Ah brate za boga, daj da se pobratimo i da izbavimo one ljude. Nar. prip. vuk. 119. — Dajte, braćo, da se rastajemo. Nar. pjes. juk. 581. Dajte da zovemo koga iz onoga sela. Nar. prip. vrč. 49. Dajte da posijemo. 149. Dajte da među se razdijelimo ńihov grijeh. V. Vrčević niz 63. U primjerima koji će doći ima *daj* mjesto *dajte*[86]: Daj da ih čekamo. N. Nalješković 2, 235. Pastijeri, daj da molimo. I. Gundulić 81. Daj da ovdi česmu načinimo. Nar. pjes. juk. 589. Daj da zovemo i Mićunovu ženu. V. Vrčević niz 14. — γ) Ne daj da mi budeš semu rodu tuga. Nar. pjes. ist. 2, 155; δ) Dajte, ljudi, da svaki[87] pravo kaže, ko bi što najvolio. Nar. prip. vrč. 104. — Sva je prilika da je tako prema imperativu kojim se redovno kazuje da je bilo ono što glagol koji je u imperativu sam sobom znači (§ 7. 1.) i u ovom primjeru: I Grci, i Niemci, i Talijanci, svi su nas se dojali. Najprvo pomoću svojih oblastnika daj da nam upliću vladike nevište našemu jeziku, a tuđi biskupi daj da nabavljaju i dozivlju popove i kaluđere svoga roda i plemena. M. Pavlinović razg. 5.

c) Mjesto imperativa ili sadašńega vremena sa konjunkcijom *da* dolazi i infinitiv[88]: Da'mo malo poigrati dva viteza dobra końa, da moj sestrićiću! Nar. pjes. bogiš. 52. Ako meni ni tomu ne vjeruješ, a mi da'mo postaviti vjeru boga velikoga. 52. Trećom da'mo metati krunu u jajeru vedra neba. 86. Jur se pogodite, meče položite, dajte se vi smilovati. Jačke 135.

---

[86] Isporedi § 1, 3. b.

[87] Prema primjerima: Svaki svoju pušku potprašite. Nar. pjes. vuk. 4, 256. Svaki svoje otvor'te vanđele. Nar. pjes. petr. 25. htjelo bi se da bude glagol u množini a to bi moglo i biti po primjedbi 27.

[88] To bi bilo u neku ruku nalik na one primjere u ruskom i maloruskom jeziku, Miklošić 4, 796., u kojima se nalazi *davaj* sa infinitivom mjesto imperativa onog glagola koji je u infinitivu. U povodu potońih primjera tvrdi g. Geitler da „rabi i obični slavenski infinitiv na *ti* kao historički mjesto verba finita". Što dodaje g. Geitler da se „ovakovu infinitivu obično pridodaje adhorativna čestica *„nute"*, *„davaj"*, kao što dolikuje živahnom pripovijedanju, u kojem u obće historički infinitiv dolazi" Rad 58, 196. opaziti mi je ponajprije da u slovenskim jezicima nema potvrde upotrebljivańu samog infinitiva u značeńu što ga ima koje istoričko vrijeme a za tim sve kad bi tomu i bilo tako ne uviđam čemu bi bile uz takav infinitiv *adhortativne* riječce.

Digitized by Google

d) Glagol se izostavlja: Ovi dva nisu ugonili, daj morda ti ugoniš. Nar. prip mikul. 98. Može biti te je tako i u ovom primjeru: Daj de[89] more, od Budima kralju! Baci, kume, od zlata jabuku. Nar. pjes. vuk. 2, 518. Biće tako i u ovakim primjerima[90]: Daj da odahne i počine ukopanijeh pepeo kosti Đurđa despota i Jerine. I. Gundulić 420. Dajte da i ja moju ludu rečem. V. Vrčević niz 45.

e) U ovome primjeru kao da stoji sa uzvikom: Daj naj. Vuk rječ. s. v. nâj 1).

2. Istog je značeńa i postańa *de*[91] koje se u nekim krajevima govori i *deh*[92]: Pomagaj deh. M. Pavlinović razl. sp. 434; *e* je postalo od *ê* a po tom glasilo je i *di* i *dje* ali samo složeno: Misli dir u tebi. P. Hektorović 38. Reci djer. N. Naljeković 1, 192; u jednoga pisca, ako je dobro naštampano, ima i *da*[93]: Nuda nožić, da odporimo. M. Držić 143; dolazi ili ispred glagola ili iza glagola ili između osnove i ličnog nastavka; kako se upotrebljuje i samo kao uzvik[94] prima i lični nastavak za drugo lice množine: Dete, braćo, da se ne izdamo. Nar. pjes. vuk. 4, 252. — Sastavljeno ozad sa *re,* starije *že,* koje se i krńi, glasi *dire* (samo sastavljeno: Nudire počni ti. P. Hektorović 6), *dere, dir, djer, der, dera:* Dođi dere. Nar. pjes. vuk. 1, 612. Misli dir. P. Hektorović 30. Stani djer. N. Naljeković 1, 227. Der se prođi hoda i belaja. Nar.

---

[89] Biće priličnije tumačiti ovako: *Daj de baci,* a po tom valjalo bi ga isporediti s ovim primjerom: *Daj da mrjavči.* Nar. prip. valj. 222.

[90] Isporedi: Nemoj da te prevare. Nar. prip. vuk. 123. Nemojte da mu to izgine. Starine 11, 137.

[91] Miklošić, 4, 155. 797; Jagić 43.

[92] Drukčije to objašńuje g. Jagić 43.

[93] Isporedi: Dajdar nam povej. Prva čitanka 117. Gledete dar čuda velikoga. Nar. prip. valj. 302; pored hajde 219. 273. i ajde 286. ima i hajda 3. 148. 181. i ajda 18. 64. 67.

[94] Upotrebljuje se i u drugim prilikama kao riječca kojom se samo utvrđuje govor: „Nemoj sjutra". E, dobro de, ano dođi prošjutra. Nar. prip. vrč. 61. Al šta ćeš de! M. Vodopić 18. Ho'li de? 22. Ima li de tamo što godi gotova? 35. Je li de? 82. 98. 162. 194. (Je l da, da ćemo ih osvetiti? M. Pavlinović razl. sp. 68). Ko si de? 100; — biće tako i ovo: Tako l' osuditi tuj izraelsku hćer, o puče smahniti, na smrt hotiste der? M. Marulić 89. To ti je! De za vilam hodit! To t' tebi! M. Držić 155; — drukčije biće u ovom primjeru: Ustade tada četvrti i reče: Iđem der i ja. J. Filipović, Pripovidańe nauka krstjanskoga (u Mletci 1750) 1, 470.

Digitized by Google

pjes. juk. 53. Dera kaži. 124; dolazi ili ispred glagola ili iza glagola ili između osnove i ličnog nastavka; prima i lični nastavak za drugo lice množine: Derte vi dvojica drž'te toga vlaha. Nar. prip. vrč. 78. — Sastavljeno ozad sa *la* glasi *dela*[95] a stavlja se pred glagol koji je u imperativu. — Sastavljeno ozad sa *nu* glasi *denu* a stavlja se ispred glagola koji je u imperativu. — Ima i udvojeno *dede, ded:* Dede reci. Nar. pjes. vuk. 3, 380. Ded' ustani. 4, 250. a tako udvojeno dolazi i sastavljeno ozad sa *re:* Deder i ti sivče! Nar. posl. vuk. 283; stavlja se pred glagol koji je u imperativu.

a) Uz imperative drugog lica jednine i množine. α) De, puče, promisli i gledaj. M. Marulić 242. De rec' mi. 275. De mi skupi kićene svatove. Nar. pjes. vuk. 2, 25. De, Ivane, moj brate rođeni, kako znadeš, onako i radi. Nar. pjes. juk. 406. De ne luduj, moja vjerna ljubo! Nar. pjes. petr. 45. De kaži. Nar. prip vrč. 123. De ti, čiča Života, samo meni pokaži kako treba. M. Đ. Milićević zim. 35. — Deh prospi me kosti. Đ. Držić 439. Deh pravo mi baš reci. M. Pavlinović razg. 50. — Dete gledajte, je li sve zdravo na ovoj gvozdenoj košulji. M. Vodopić. 34. Prema potonjem primjeru ima *de* mjesto *dete*[97] u ovim primjerima. De pripomoz'te, da se povezu ova dva hrta. M. Vodopić 77. De, ljudi, dajte meni, kad gospodar ne će. 111. — Der pripeći vrana kona svoga. Nar. pjes. ist. 1, 67. Hasnika der' isprav', ne zavrći. Nar. pjes. vuk. 5, 488. Der ne mori svog dobra đogata. Nar. pjes. juk. 430. Dera kaži svatim kićenijem. 124. Derte vi dvojica drž'te toga vlaha. Nar. prip. vrč. 78. — Ranko, oči moje, dela se obuci. M. Đ. Milićević let. 262. Kako to, čovječe, dela kazuj! M. Pavlinović razg. 111. — Denu reci mi. Slovinac (1882) 517. — Dede reci svojoj vjernoj ljubi. Nar. pjes. vuk. 3, 380. Dede, komšijo, učini i meni jedan put oo! Nar. posl. vuk. 58. Ded' ustani i golaće kreni. Nar. pjes vuk. 4, 250. Ded sad ti kazuj, cigo! Nar. prip. vrč. 129. — Deder pruži mi jednoga, da ga se samo dotaknem. M. Vodopić 87. — Prema primjerima gore navedenim iz M. Vodopića 34. i Nar. prip. vrč. 78. stoji *deder*[98] mjesto *dederte* (kojemu nema potvrde u

[95] Daničić, Korijeni 174; g. Jagić misli da bi i drukčije moglo biti. 45.

[96] Za prvo lice množine našao sam potvrde u jednog pisca: Dete zbilja govorimo. M. Pavlinović, razl. sp. 212.

[97] Isporedi § 1, 3. b. Prema primjerima spomenutim u § 1, 5. f. biće i ovo: E, de pričekajte koji. M. Đ. Milićević, zim. 211.

[98] Isporedi § 1, 3. b.

Digitized by Google

izvorima što sam ih upotrebio) u primjerima: Deder kažite mi. M. Pavlinović razg. 100. Deder, braćo, vozite naprijeda. M. Vodopić 177. A nu, đeco, deder ispjevajte onu starinsku. V. Vrčević sveč. 71. — β) Odsedni de od koňa viteza. Nar. pjes. vuk. 2, 156. Daj de, ortače, da vidim, vaļa li. Nar. prip. vuk. 277. Drž' je, Jovo de! Nar. pjes. vuk. herc. 280. Kaži pravo de, što bi od onoga, kog ostavih na snijegu? M. Vodopić 86. — Pomagaj deh, da osvojim Carigrad. M. Pavlinović razl. sp. 434. — Dođi dere, sestro moja draga. Nar. pjes. vuk. 1, 612. Stani dere, Bećir pašo. 3, 566. Stani dere, dragi gospodine. Nar. pjes. mažur. 20. Prikloni dir glavu. P. Hektorović 108. Najdite dir vaše škule. 159. Reci djer. N. Naļeškovič 1, 192. Stani djer. 227. Sjedi der sudče. 217. Dovat' der mi vode u maštrafi. Nar. pjes. vuk. 2, 590. Ne kup' svata, ne troši der blaga. 3, 193. Daj mi je der. Nar. pjes. vuk. herc. 292. — γ) Dajdete, đeco, one moje zubne čačkalice. Nar. prip. vuk. 5. More, Turci, sed'te, pijte vino, darujdete vašu kravajnošu. Nar. pjes. vuk. 2, 437. — Nađiderte sirotu đevojku. 589.

b) Mjesto imperativa ima kao što i u drugim prilikama ali veoma rijetko sadašńe vrijeme sa konjunkcijom da (isporedi gore pod 1. b), a ovako sadašńe vrijeme stoji u primjerima koji će doći mjesto imperativa prvog lica množine: De da ronimo. Nar. prip. vuk. 84. Dete, braćo i moja družino, da mi ovđe vatru naložimo. Nar. pjes. vuk. 3, 420. — Deder, brate, da ga oženimo. Nar. pjes. juk. 292. — Dela, duhovniče, da kupimo onoga đavolka. Vuk. rječ. s. v. đavolak. — Može biti te je tako i u ovome primjeru: Ako bog da i bogorodica, te se sjutra s Turcim' udarimo, dete, braćo, da se ne izdamo. Nar. pjes. vuk. 4, 252.

c) Glagol se izostavlja: Ne dam, nego de šta mi vidiš u dlanu? M. Đ. Milićević, zim. 122. Tvoja je starija, Useine, de ti prvi. M. Vodopić 20. „Jer ne znaš, kero, da druge ne vodim dok Milici krst ne slomijem?“ „Pa de!“ 31. „Vala nek zatrpa (snijeg) ako će i do koļena, mi ćemo jednako zdravo na konak“. „Dete, dete“, odjavi hladno stari 71-72. — Der polako! čisto zlato moje, da se dobar ne ukine doro. Nar. pjes. juk. 410. — Dela, sreće ti! M. Đ. Milićević zim. 178. — Dera, nek čujem tvoju, ako se sudarimo. M. Vodopić 20. — E, dede Kolakoviću! M. Đ. Milićević zim. 218. Dede, moja Cecilija, kako ti znadeš boļe. M. Vodopić 38. Dede Turci! i ja nešto mislim, nek vidimo toga novog kňaza. Nar. pjes. vuk. 5, 519. -- Svi se koňi zaigraše, deder i ti sivče! Nar. posl. vuk. 282. Deder, ļudi, što smo ućutali! Nar. pjes. vuk.

Digitized by Google

5, 485. Biće tako i u ovom primjeru (isporedi gore pod 1. d): Deder, sinko, da te ujak ženi! Nar. pjes. juk. 292.

d) Stavlja se i uz uzvike i riječi koje se upotrebljuju kao uzvici[99]: Polako de, pobratime Luka! Nar. pjes. vuk. 4, 91. Na de tebi, dragi gospodine, na de tebi četiri cvancike. Nar. pj. mažur. 19; isporedi u §. 1. 3. a) primjer iz Vuk. rječ. i Nar. pjes. vuk. 5, 557. Ovdje može da se napomene i ovo: Dajde, brate, da se oženimo. Nar. pjes. ist. 1, 50. Ovamo spadaju i uzvici *haj* i *nu* (vidi niže pod 6. i 9.), koji se ozad sastavljaju sa *de.*

3. Istog je značeńa a može biti i postańa[100] *da,* kojim se i u drugim prigodama utvrđuje govor[101] a upotrebljuje se i u uzvikivańu[102]; dolazi ponajviše sastavljeno sa *nu,* rjeđe sa *nudjer* i *nuve;* stavlja se

a) pred imperativ svakoga lica: Da mi se svi pomolimo ter na kolina padimo. V. Jagić Archiv 5, 268. Da čeka', ne bježi. I. Gundulić 150. Ondar Mujo govori Alilu: Da (ako nije pogrješno naštampano mjesto *de* ili mjesto *daj*) se popni jeli na kičicu. Nar. pjes. vuk. 3, 153. — Gdi si ti, kamo si? Da nu me uprosi, što sam ja vesel sad. Š. Menčetić 229. Da nu uzmite sa mnom sami vi razbirat. I. Gundulić 450. Tako mi ve ne ubio, kaluđeri, bog veliki, a da nu mi otvorite l'jepu b'jelu raku. Nar. pjes. bogiš. 67. Da nu prebroj. Nar. prip. vrč. 93. Da nu mi, majko, odgonetaj. St. Ljubiša prip 25. Da nu ga viđi uz oni hrapavac gdje se grije. 153. — Da nudjer ti skaži. N. Nalješković 1, 215. Da nudjer viđ trbuh. 269. — Da nu ve uzmi daj, moj sinko, što godi. M. Držić 463.

b) Glagol je izostavljen u ovome primjeru: A da nu, neka čujem! Nar. prip. vrč. 119.

4. Istog je značeńa ali se rjeđe upotrebljuje imperativ glagolske osnove *id,* a dolazi

a) pred imperativom drugog lica jednine i množine: Lasno je riečju riet, ma stvora poď gledaj. Š. Menčetić 52. Voļa poď' uprosi Sansona ter ćeš čut, šta žena zla nosi. 331. Ovid'ja poď legaj. M.

---

[99] Može biti da bi ovamo pristalo i ovo: Da ko u Srbiji ili u Srijemu reče kome: Bog s vama! pomislilo bi se na: Bog s nama de! Nar. posl. vuk. 18. koje se govori „kad se čemu čudi, kao ludu i đavolskom poslu". 19.

[100] Jagić 48.

[101] Da kako. Da bogme. Vuk rječ. s. v. da. 2.

[102] Da lijepa ti je, jadi je ubili. Vuk rječ. s. v. da. 9.

Digitized by Google

Vetranić 1, 112. Poď išti Apela. 113. Poď nađi grlicu. 113. Poď Danta privrati. 114. Plutona poď pitaj. 114. Poj vazmi gostaru tere joj svrući dno pak grlić postaviv u vidro vodeno, u nebo dno upraviv, vidit ćeš da vodu podviže iz suda onoga. P. Hektorović 14. Poď mi moli za zdravļe boga velikoga. Nar. pjes. bogiš. 27. Može biti da je tako i u ovim primjerima: Poď[103] izberite vi knižna pilusopa a mi ćemo drugoga. V. Jagić, pril. 55. Idi pošļi Pavla u tazbinu. Nar. pjes. vuk. 1, 541. Idi jaši ždrala velikoga. 2, 207. Idite kažite zmaju, neka mi iziđe na mejdan. Nar. prip. vuk. 35. Biće tako i u ovom primjeru: Daj de, brate, da se oženimo, već je naša ostarela majka, ne more nam obeda skuhati, neg idemo[104] da se oženimo. Nar. pjes. ist. 1, 50.

b) Imperativ se zamijenio sadańim vremenom sa konjunkcijom *da* u ovim primjerima, ali nije pouzdano: Poď da je tko uzdan u ženu, koja je kako koń obuzdan: tko prispi, toga je. Š. Menčetić 335. A tvoja razbludnica poď da ti gaće okrpi, jes, nada se. M. Držić 213.

c) Mjesto imperativa ili sadašńeg vremena sa konjunkcijom *da* ima infinitiv: Poď mu dat sudit vlas, poď mu dat vladat moć! Š. Menčetić 37. Ali će, poď'mo rit, od dobrih života čista krv uzrok bit i veļa dobrota. M. Vetranić 2, 444. Sreća ako nas nanese na koju gizdavu divojku, poď se jedan tad od nas, mili brate, oženiti. Nar. pjes. bogiš. 114. Falel san, kad san ti to šal obećivat, ale poj znat, da ćeš ti to zapitat. Nar. prip. mikul. 121.

d) Upotrebļuje se i sam imperativ u odvraćanu i zabavļanu: Idi Reļa jedna strašivice! Nar. pjes. petr. 243. 246. Idi, dužde, izgubio glavu! Nar. pjes. vuk. 2, 335.

5. Tako se upotrebļuje i imperativ glagola *hoditi*[105]

a) uz imperativ svakoga lica: Sada me svak žali, sad sa mnom svak tuži, veliki ter mali hod plač moj sadruži. Š. Menčetić 105. Neka skratimo put, hodi, kad je vitar u skut, recimo što godi. P. Hektorović 6. Hod' sa mnom začina'. I. Gundulić 139. Hodi sakrij se. Nar. prip. vuk. 29. 31. 33. Hodi dođi u Stambola grada. Nar. pjes. vuk. 3, 58. Hodite[106] vi sad bogati plačite i ridajte. Vuk, jak. 5, 1. Sad hote zamite zlatno vreteno. Nar. prip. mikul.

[103] Isporedi § 1, 3. b.
[104] Vidi niže u § 10, 1.
[105] Isporedi Miklošić lex. s. v. hoditi; Vuk rječ. s. v. hodi.
[106] Ἄγε νῦν οἱ πλούσιοι κλαύσατε ὀλολύζοντες . . .

Digitized by Google

64. Prema potonjima primjerima ima *hodi* mjesto *hodite*[107]: Svi koji žednite, molim vas, rad boga, hodi se napite studenca živoga. M. Držić 437.

b) Imperativ se zamjenuje sadašnjim vremenom sa konjunkcijom *da:* Ho'te bogu da se obrnemo. Nar. pjes. vuk. 2, 6. Hodi, brate, da se oženimo. 43. Eto nama Ļutice Bogdana, sva tri ćemo izgubiti glave, već hodite da mi pobjegnemo. 220. A vi hod'te da ih dijelimo. 221.

c) Nije pouzdano je li iste vrijednosti i u ovim primjerima: Ho'mo, brate, jezditi koña dobra naprijeda. Nar. pjes. bogiš. 112. Odimo se vraćat' na tragove. Nar. pjes. vuk. 4, 386.

d) Upotrebļuje se i sam imperativ u odvraćañu (isporedi gore pod 4. b.): Pa se za to žalostite? Hote, hote! To je lahko ugonit. Nar. prip. mikul. 144.

6. U tom se poslu upotrebljuje i *haj,* koje se govori i *aj*[108] a može biti i *ha;* prima lične nastavke za prvo i drugo lice množine; ponajviše dolazi sastavļevo ozad sa *de, hajde*[109], koje se govori i *hajdi:* Sad hajdi da iz loze dojdemo. Prva čitanka 57., a tako sastavljeno[110] prima i lične nastavke za prvo i drugo lice množine.

a) Uz imperativ drugog lica jednine i prvog i drugog lica množine: Haj pomagaj, dragi gospodare! Nar. pjes. vuk. 4, 433. 435. 436. Haj se pomirimo. M. Pavlinović razg. 29. — Kad je tako, moja majko, aj uzmi ga ti. Nar. pjes. vuk. herc. 267. — Ha udrite, ubila ve muña! Nar. pjes. vuk. 4, 124. — Hajte kažite nam, da i mi znamo. V. Vrčević niz 5. Ajte, braćo, mene poslušajte. Nar. pjes. vuk. 5, 380. — Hajde uzmi trideset delija, vod' ih kuli Vatrice Stjepana, bijelu mu kulu oborite. Nar. pjes. vuk. 3, 89. Hajd' izvadi barjak iz kalufa. Nar. pjes. juk. 259. Hajd' ne luduj, buļukbaša Mujo! 174. Delibaša, ajde meći strele! Nar. pjes. vuk. 2, 360. Be ajde more ne luduj. Nar. prip. vuk. 304.

---

[107] Isporedi § 1, 3. b; drukčije je u ovim primjerima značeñe imperativu glagola *hoditi:* Hod', viđte čudesa. Š. Menčetić 342. Hod' da ga vidite. N. Naļešković 1, 194.

[108] Nešto drukčije u akad. rječ. 1, 41a.

[109] Drukčije g. Jagić: Hodi und hodite werden zusammengezogen zu haj-hajte oder hoj-hojte; plur. hodimo zu hajmo oder homo. 44. Ako se i podudaraju *hote* i *hajte* značeñem, ne podudaraju se ni po što, o tom ne može da bude razložite sumñe, i postañem.

[110] Drukčije g. Jagić 44.

Digitized by Google

b) Mjesto imperativa ima sadašńe vrijeme sa konjunkcijom *da:* Hȁj, sekula, doma da idemo! Nar. pjes. vuk. 3, 222. — Ali doma hajte da idemo. P. Petrović 16. Hajte da me barem sad poslušate! St. Ļubiša prip. 184. Ajte, braćo, da se okrenete. Nar. pjes. vuk. 5, 380. — Hajde sad da ogledam, da li mogu žmureći preko ńe proći. Nar. prip. vuk. 310. Hajde, sinko, da umijesimo kolače. 160. Ajde, brate, da se dijelimo. Nar. pjes vuk. 2, 629. More društvo! ajd' da putujemo. 436. — No hajdete da se povrnemo. 2, 341.

c) Mjesto imperativa ili sadašńeg vremena sa konjunkcijom *da* ima infinitiv: Hajd'mo dići zemļu Arbaniju! Nar. pjes. vuk. 4, 69. Hajd'mo i te dvore poharati. 3, 434.

d) Može biti te u potońim primjerima a i u gdje kojem prije navedenom pripada uzviku *hajde* značeńe koje i u ovim primjerima[111]: Ako ćeš lipe ribe, haj u Imotski. M. Pavlinović razg. 61. — Hajmo na počinak. 60. Hajte od mene bule i divojke. Nar. pjes. ist. 1. 36. — No ne idi bijelu Budimu, već ti hajde na mezevo ravno. Nar. pjes. vuk. 2, 597. Hajde od mjesta do mjesta te kupuj duše za blago. Nar. prip. vuk. 96. Hajdi Ante lipu Pragu gradu. Nar. pjes. ist. 1, 44. — Babo! hajdemo na vašar. Nar. prip. vuk. 38. Mi ajdemo kuli Đorđijevoj. Nar. pjes. vuk. 5, 26. Vi hajdete, kako vi možete, a ja odo kako đogat hoće. 4, 230. Ajdete mi do biloga Siń̀a. 3, 550. Tako je i ovo: Hajde de na vrata pa gledaj odkuda ide polaznik. M. Vodopić 43; isporedi gore pod 2. d).

e) Drukčije ima značeńe *hajde de* u primjerima koji će doći, gdje se upotrebļuje u pristajańu, kao da bi se reklo *neka bude:* „Hajde, sinko, da umijesimo kolač". „Hajde de". Nar. prip. vuk. 106. „Daćeš mi dvanaest perpera". „Ajde de". 204. „De da ronimo". „Hajde de". Nar. pjes. vuk. 2, 84. Zamoli gospodara da mu dopusti, da je on ubije. Knez Danilo reče mu: Hajde de da vidimo. Nar. prip. vrč. 9; u ovome primjeru kao da znači *neka bi bilo:* Da nisi dete dao, hajde de, a ovako je ružno omesti čoveka. M. Milićević let. 28. Tako se u pristajańu upotrebļuje i samo *hajde:* Hajd' vladiko, i to obidimo! P. Petrović 26; tako je i ovo: Hajde neka bude tako kako ti veliš. Vuk rječ. s. v. hajde.

---

[111] Isporedi: ἀκολούθει μοι. hajde za mnom. mat. 8, 22; po mьnê idi. as; grędi po mnê. zogr; δεῦτε ὀπίσω μου. hajdete za mnom. mat. 4, 19. grędêta po mьnê. as; grędêta vъ slêdъ mene. zogr.

Digitized by Google

7. Istog je od prilike značeńa uzvik *a*, koji vidi u akad. rječ. 1, 2ª, sastavļen ozad sa *la*[112], koje ima i u *dela*, a tako sastavļen dolazi uz glagol u imperativu i bez ńega[113]:

a) Ala još jednu kaži mi. M. Pavlinović razg. 70. Tako je i ovo: Ala dajte primite me na konak. Nar. prip. mikul 88., uz koje pristaje i ovaj primjer: Ala de, ti kopļem a ja ću toļagom. M. Vodopić 155.

b) Ala na šibi! Nar. prip. mikul. 80. Ala i vi nutar! 138.

8. U istom se poslu upotrebļuje sastavļeni uzvik *ela*, koji glasi i *elaj;* prima lične nastavke: *elamo, elajmo, elate*[114], a dolazi uz glagol u imperativu i bez ńega[115].

a) Ako li ti izgiboše Turci, ela javi ovce uz planinu. Nar. pjes. vuk. 4, 425. Ela, pope, popa ti nebesnoga! kaži nam. V. Vrčević sveč. 44. Elaj mati božja za slavu tvoga sina ne pusti me jadnu. St. Ļubiša prič. 66.

b) Sin joj na to odgovori da joj zahvaļuje na svima đevojkama od svijeta, jer je već našao đevojku, i da će je na sramotu materinu vjenčati. Pošto carica ovo ču, ražļuti se i zaprijeti mu govoreći: „Ela, ako ti basta!“ Nar. prip. vuk. 215. — Biće tako i u ovim primjerima: „A mi hajdemo u srijedu“. — Ne u srijedu. — „A mi elajmo u četvrtak“. — Kamo u četvrtak? — „Ajdemo dakle u petak“. Nar. prip. vuk. 283—284. Ako vi, braćo, velite, da ucijenimo Perišinu sramotu taman dvije muške mrtve glave, elajmo. V. Vrčević niz 87.

---

[112] Daničić, Korijeni 107. 174; drukčije, čini se, u akad. rječ. 1, 60 a.

[113] Neobično mi je što se u akademijskom rječniku ne spomińu primjeri iz nar. prip. mikul. 80. 88., a taj je izvor upotrebļen, ili barem takovi koji bi bili sa svim nalik na ńih, jer nema sumńe, da se u primjerima: Ala dajte primite me na konak. Ala na šibi! uzvik *ala* upotrebļuje u poslu, koji se ne podudara sa svim s onim tumačeńem u akad. rječ. 1. 60. b. pod c. u kojem se kaže da nam služi uzvik *ala* „čudeći se kako tko čini i tijem čuđeńem dražeći ga da još čini, da i boļe čini“, a u onim primjerima iz nar. prip. mikul. 80. 88 (tako i M. Vodopić 155) ne traži se da se još čini ili da se i boļe čini, već naprosto se samo traži da se čini a u tom poslu ne spomiņe tog uzvika akad. rječnik.

[114] Vuk rječ. s. v. ela; prema *elajmo* biće da se govori i *elajte* ali u izvorima, koji su mi pri ruci, nijesam našao potvrde.

[115] Navešću i ovaj primjer ako mi i nije sa svim razgovijetan: Ela da ti bude. M. Držić 414.

Digitized by Google

9. Tako se upotrebljuje i *nu*, koje se govori i *nuh* (isporedi niže primjere iz Nar. pjes. juk. 307. 445); sastavlja se ozad sa riječcom *ti* (tako je može biti u primjeru pod b. iz Nar. pjes. bogiš. 228), koja se i krńi te glasi *nut*, ili sa riječcom *to* te glasi *nuto*[116]; tako se sastavlja i sa *de, dere* te glasi *nude, nudire, nudir, nudjer, nuder*; stavlja se

a) redovno pred glagol, rjeđe za glagol, koji je u imperativu: Ako toj pravo ni, nu izviđ, sunačce, ter moje a meni povrati srdačce. Š. Menčetić 46. Bože krilati, poď i veće ne krzmaj ter meni satvori prislavnu jednu stvar i na toj nu brzo poleti kako zmaj. Đ. Držić 444. Nu se zagledaj u moju viru pravu. H. Lucić 214. Nie li stvar bogata, nu sama prosudi, od srebra i zlata što mišlu zli ljudi. M. Vetranić 1, 117. Dao vam bog dobar dan, nu zdravo pođite. M. Držić 464. Nego meni ti nu daj[117] testijera i blagoslova. Nar. pjes. bogiš. 106. Molim ti se kao starijemu, nu otidi na bijelu kulu. Nar. pjes. vuk. 2, 235. — Nuh pogledaj, mila kćerce moja! Nar. pjes. juk. 307. Nuh pogledaj ka našem kotaru. 445. — A nu umuknite đeco! V. Vrčević sveč. 33. — Da nu, Vuče, nemoj prekidati. P. Petrović 69. — Višńi bog daj mir nu sad tebe. Đ. Držić 441. A tako te ne ubio bog veliki, ti to meni ustegni nu mojega koňa dobra. Nar. pjes. bogiš. 111. — Nut' ne luduj, Jelina devojko! Nar. pjes. vuk. 1, 241. Nut ustajte, da vam ńešto kažem. Nar. pjes. juk. 415. Nuto s noga ti sazuj žute čizme i papuče. Nar. pjes bogiš. 102. — Nudêrь razьgledaj i razьberi. Srb. spom. 1, 167. Nudire počni ti. P. Hektorović 6. Nudir rec' nam. 113. Nudier misli sada. 71. Nu se dir spomeni. H. Lucić 214. Nudjer mu kruha vrz'. N. Naljeśković 1, 183. Nudjer se odpravi. 2, 52. Nude razaberimo im temeljni razlog. M. Pavlinović razl. sp. 499. Nuder, seko, ti obuci sve moje aljine. Nar. pjes. vuk. 1, 594. — A nudir procini. H. Lucić 241. Da nudjer ti skaži. N. Naljeśković 1, 215. Tako je i ovo: Nude hajmo k izgledima. M. Pavlinović razl. sp. 518.

b) Mjesto imperativa ima sadašńe vrijeme sa konjunkcijom *da* u ovomu primjeru: Ja sam čuo da imadeš dosta jańičara, a ja imam tri sta oklopnika; nu ti, Mujo, da se podignemo. Nar. pjes. bogiš. 288. Ovdje se mogu spomenuti i ovaki primjeri: Nudjer da sad popjevamo. N. Naljeśković 1, 198. Nudjer boga da slavimo. M. Držić 479. 480.

[116] U M. Držića ima i *nuta* 127. 151. ali u drugoj službi.
[117] Štampano je *nudaj* a to se obrazlaže na strani 379.

Digitized by Google

10. U pisaca starijeg doba, čini se, da se značeńe imperativu osnažuje i riječcom *ve*[118], n. pr.: Sa mnom ti plači, moj slavju gizdavi, ter ve mi tomači, što leut moj pravi. M. Vetranić 1, 74. Nemoj ve, Stano, dobar će biti. M. Držić 150. — „Nu ju daj ovamo". Nu ve ju, sele, daj da ju razgledamo. Naļešković 1, 209. Nut ve se ne bojte. 211.

11. Riječca *ke,* od osnove *kъ*, pristaje uz imperativ glagola *bojati se,* koji se tako sastavļen govori *bojske,* a upotrebļuje se u značeńu adverba. Miklošić 4, 153. Riječca *ke* biće pristala uz *boj se,* koje se takođe upotrebļuje u službi adverba, jer pristaje i uz druge adverbe a po tome ne će biti ni u kojoj svezi sintaksnoj, ako i jest istog etimologijskog podrijetla sa riječcom *ka,* koja se dodaje n. pr. u ruskom jeziku glagolima u imperativu, koje vidi u Miklošića 4, 121. 798.

§ 9. Imperativ se zamjeńuje

1. sadašńim vremenom. U spomenicima jezika starog slovenskog imade potvrde takoj sintaksnoj službi sadašńeg vremena, Miklošić 4, X; tako je i ovo u Hvalovu rukopisu: i raduemь se i veselimь se i dadimь emu slavu. χαίρωμεν καὶ ἀγαλλιώμεθα καὶ δῶμεν τὴν δόξαν αὐτῷ. otkriv. 19, 7; tako će biti i ovo: Daj de, brate, da se oženimo, već je naša ostarela majka, ne more nam obeda skuhati, neg *idemo* da se oženimo. Nar. pjes. ist. 1, 50. Može biti te je prema primjerima kao što su: Zdrav mi budi, moj Vuče, ovu kupu hladna vina. Nar. pjes. bogiš. 39. Zdrav mi budi i zdravicu popij. Nar. pjes. vuk. 2, 311. u kojima se kazuje imperativom žeļa, zamijeńen imperativ sadašnim vremenom u ovim primjerima[119]: Zdrava si divice! M. Marulić 212. Zdrava si, božice, kruno svih liposti. M. Držić 35. Zdrava mi si, divojko, ovu kupu hladna vina. Nar. pjes. bogiš. 39. Zdrav si! reče se mjesto: Spasuj se! Nar. posl. vuk. 89. Zdrav si mi i fala ti na čas i na ļubav i s bogom! Nar. pjes. vuk. herc. 356. Zdrav si, bane, naše desno krilo! Nar. pjes. petr. 232. Zdravi ste mi, moja braćo draga! Nar. pjes. vuk. 1, 289. Zdrav' ste, age, redom na okolo! Nar. pjes. juk. 443. Zdravi ste đeco! V. Vrčević sveč. 11. 31. Tako bi prema primjerima gdje se imperativom kazuje žeļa u opomińańu koje se u nekim prilikama upotrebļuje samo da se uzbudi ili podigne pažńa n. pr.: Viđi kučke Kojadinovice! Nar. pjes. vuk. 2, 116. Gledaj

[118] Vidi u Daničića, Korijeni 188.
[119] Isporedi u Buslaeva 2, 143—144.

Digitized by Google

kurve, jednog čobanina! 3, 93. Čuj, brajane, odoh za drugoga! 1, 375. I gļe, dojde kraļev sin. Nar. prip. mikul. 16. Gle, gle, braćo, onoga zeca. Nar. prip. vrč. 175. moglo biti te je i u ovim primjerima sadašńe vrijeme mjesto imperativa: „Čuješ, brate Stevane! Udel' što god za boga!" A besedi Stevane: „Čujte, braćo božjaci! Nigdi ništa ne imam!" Nar. pjes. vuk. 1, 130. Čuješ mene, Niko patrijare! Piši kńigu caru čestitome. 3, 62. Čuješ, čovječe, ja ove tvoje đece više ne mogu gledati. Nar. prip. vuk. 137. Čuješ! čuvaj mi kapu. 300. Viš, viš onu tičicu na poneštre! Nar. prip. mikul. 38. Zbudi se i viš čuda! 90. Zbudi se i viš[120] veseļa! 91. — Po smislu bi se htjelo da bude i u ovim primjerima imperativ mjesto sadašńeg vremena: „Babo! hajdemo na vašar". „A čim ćemo, sinko, kad nemamo nigde ništa?" „Ti za to nemaš brige". Nar. prip. vuk. 38. A mi, braćo, kavge ne imamo: jedan da je đuveglija ńezin, a dvojica da su dva đevera. Nar. pjes. vuk. 2, 235. — Tako je može biti i u ovom primjeru: Zaglavļujem po tom, eto vam svitlosti! cić mene nimate 'zroka od žalosti. M. Kuhačević 45. — Navešću i ovaj primjer: Za toj ako mene za prijateļa drьžite, š ńimi se samirite; ako li moj savêtь ne primite, vii znate, kada opetь dođu gospodinu caru govoriti, mi ihь ustaviti ne ćemo. Mon. serb. 546.

2. Mjesto imperativa ima sadašńe vrijeme sa konjunkcijom *da*. U primjerima koji slijede izricala bi se imperativom

a) α) žeļa u pozdravļańu, blagosiļańu, zaklińańu, proklińańu i u drugim prigodama: Sije vse kako hoćemo shraniti, tako da ni ne ubije bogь. Mon. serb. 48. Gospodinь bogь da uzmnoži gospoctvo vi. 542. Vêčna mu pametь. Bogь da prosti i pomene. 567. Ne ću te ostavit, bog da mi svidoči, neg te ću ļubit, kako no me oči. Š. Menčetić 185. Bog da te pomaga i dao ti što želiš. M. Vetranić 2, 259. A od naše lipe družbe, tako da smo vazda zdravi, biti vam će verne službe. 1, 247. Al tako da sam živ, naći ćeš, da nigdar nijesam ti bio kriv. N. Naļešković 2, 121. Kraļu! da ti je sreća u ruci. I. Gundulić 447. Da si zdravo! M. Držić 175. Zdrav

[120] *Viš* skraćeno od *vidiš:* Da v'iš, brate, čuda golemoga! Nar. pjes. vuk. 3, 189. Al da vidiš muke i nevoļe! 302; tako može biti da je i u ovim primjerima: Viste Ive! pod vincem divojku. Nar pjes. ist. 2, 77. Viste onoga bedaka bedastoga, viste, nima ni końi ni voli. Nar. prip. mikul. 44; isporedi Miklošić 3, 541. Tako bi moglo biti i *iš* skraćeno od *ideš:* Iš otoke, pust' ostala! Nar. pjes. vuk. herc. 238. Iš otole, košutice. 247.

Digitized by Google

mi budi, moj Vuče, ovu kupu hladna vina! I da mene ti uzmeš za tvoju dragu ljubovcu! Nar. pjes. bogiš. 39. Da nije ùrôkâ! Nar. posl. vuk. 53. Zdrav da si mi, vojvoda Milošu. Nar. pjes. vuk. 2, 200. Ta strašan je, da ga bog ubije! 346. Ah! kakva je, da je bor ubije! Nar. pjes. juk. 220. — Eda bog da, odsjekla ti glavu! Nar. pjes. vuk. 2, 342. Eda bog da te ne dođe. Eda bog da voda ga odnijela. Vuk rječ. s. v. eda; — β) želja u odobravanju, nagovaranju i odvraćanju: Ako me stigneš, da me skubneš. Poslov. danič. 2. Komu kruna i sreća dopade na rusu glavu, da mu se broji njegova u Budimu kraljevina. Nar. pjes. bogiš. 82—83. Dobro znaj, car i muktija u boj ne idu, dobro da znaš, paše i bezi i kadije svaki koña jaše. Starine 10, 195. Vjerna slugo, Todore vezire! Da sjašemo koñe od mejdana, da se hladne vode napijemo. Nar. pjes. petr. 147. Da s' vatamo tanke slamke, da gledamo ko će s kime da se ljubimo. Nar. pjes. vuk. 1, 173. Da bježimo, sinko, po svijetu! 2, 27. Hazur da ste, kićeni svatovi! 57. Neka pođe za koga joj drago: jedan da je hitar đuveglija, a dvojica da su dva đevera. 227. Da dušmana živa ne pustimo, da mi našeg agu osvetimo! 3, 399. Braćo moja, tri stotine druga! da crkvenu zatvorim' avliju, da busije sebe pogradimo pa da ovđe dočekamo Turke! 4, 170. Da mi, braćo, Zeke ne slušamo, već da prije udrimo na Turke! 282. Al da vidiš[121] muke i nevolje! 302; tako je i u primjerima spomenutim gore u § 8. 1. b; 2. b; 4. b; 5. b; 6. b; 9. b; — γ) želja u zapovijedanju i zabranjivanju: Ako koto odь manastirьskihь ljudi bêži ili vlahь podь velijega župana ili pod inoga koga, da se vraćaju opet. Mon. serb. 6. Popovьsci synove kto kьnigu izuči, da stoji s ocemь na svojemь ždrêbiju. 99. Tuj postavu vsu kupno pridajte knezu Maroju Rastiću i njegovu sinu Mihoču, a kada ima toj pridaste, svrhь togaj da taj zapisь razadrete. 426. Sve se zbudi, reče, i dug da se plati. P. Hektorović 9. Čuješ li, čobane! Stado da mi daduš, ja sam te nadjačala. Nar. pjes. vuk. 1, 171. Slugo moja, Todore vezire! Da mi ideš bijelu Leđanu. 2, 132. Moja slugo, od Dobuja Mujo! Da obiđeš noćas u Kotare te mi kaži Jankovič-Stojanu, neka trči noćas u Udbinu. 3, 139. Niko puške prije da ne baca, dok ne pukne puška Bjelićeva. 4, 282. — Tako je i ovo: I jošće vsi zavezi, ke bi knez od sebe položil ili prije učinil občinskim i navlašćnim zakonom, budite njega i njemu da imaju priti. Zak. vinod. 75. I da imašь toj vьse prêdatь knezu. Spom. srb. 1, 100.

[121] Prema: Tade viđi Nikolin' Ivana! 4, 127.

Digitized by Google

b) Prema primjerima: — Sadružit združenje meu ovim' ti budi i moje želenje ispuni sve od svudi. Đ. Držić 441. U tomu činenju nemoj ti krzmati, nere tvoj stril uz luka tvojega budi ńim poslati. 445. Sve ti budi rikom pliti. A. Čubranović 163. M. Pelegrinović 178. Budite me mladu poslušati, ujitite zmiju šarovitu. Nar. pjes. juk. 110. — pristaje ovamo i ovo: Ma ako u čem ja mogu te poslužit', na sluzbi moć moja sva da ti bude bit'. M. Vetranić 2, 471. Da bude bog biti svudi s tobome! I. Lukarević 253. — Tako je i u ovim primjerima[122]: Za č malo po malo, da vam je sad znati, što vas je ostalo, toj će car pobrati. M. Vetranić 1, 58. Ter gdi je tabor taj, da vam je sviem znati, ne može vas svit saj ljepšu stvar sazdati. 60. Za č Miļas još po tom, da vam je toj znati, čini me životom prije roka rastati. M. Držić 434. — prema: O pakļeni dusi, za toj vam budi znat', er ćemo u tuzi sader š ńim ostat'. M. Vetranić 2, 200.

c) Može biti te je glagol izostavļen u ovom primjeru: Bog da s tobom! Nar. pjes. juk. 65.

3. Gotovo tako upotrebļuje se

a) sadašńe vrijeme sa riječju *neka* (u M. Marulića 268. *neh)*, koja glasi i *nekaj, nea, naj*[123], mjesto imperativa kojim se kazuje α) žeļa ponajviše u blagosiļańu, proklińańu, opomińańu, odobravańu, zapovijedańu, i zabrańivańu n. pr.: Neka se znaa. Mon. serb. 442. Neka hode slobodno. 485. Za obrublenie obraza tolikoe neka e libar 100. Stat. poļ. 253. Amo li bi mu se smrt primirila, naj ju imamo dati gospodinu zgor imenovanomu. Acta croat. 244. Nekaj mi plemić to posvedoči. 336. Nekaj mi pokaže Jure pravice. 337. Neka trpiš u sem misti. M. Marulić 332. Priti će, neka viš, ob dan ali ob noć. 113. Kad govoriš, neka znaš, sve moje satvoriš u žeļah srdačce. Š. Menčetić 17. Starac poče mi baretu skidavat, a ja: nea bareta stoji. M. Držić 290. Ah, vlastite ti države od turskijeh sila bļudi, a neka ja sred krvave rati tjeram narod hudi. I. Gundulić 339. Nekaj nosi to što nam vi pošaļete. Starine 11, 91. Neka dođeš, hurjatine, ka l'jepu Budimu gradu. Nar. pjes. bogiš. 15. Ko zlo čini, nek se dobru ne nada. Nar. posl. vuk. 138. Ako

[122] Isporedi: Er mnogi govore, kako je svim znati (mjesto: Kako svi znadu), da tovar ne more uz koňa trčati. M. Vetranić 1, 223. Lumbardu mi, pušku mi, Milica, da mi ga se je strielit' ribaoda. M. Držić 380.

[123] O postańu te riječi Miklošić 4, 155. 797; drukčije Daničić, Korijeni 116.

Digitized by Google

bude s puta zalutala, da bog dade da me skoro nađe! Ako l' su je lovci uvatili, bog neka im moju sreću dade! Nar. pjes. vuk. 1, 274. Neka bog zna, dobra biti ne će. 2, 110. 423. 440. Gdi devojka ima za udaju, neka traži sebi gospodara, nek s' udaje, dok je za mladosti; a gdi junak ima za ženidbu, nek se ženi, neka ljubu traži. 425. Ko god dođe Urvinom planinom, neka znade, da je mrtav Marko. 442. Ako l' mi ga dobaviti ne ćeš, neka znadeš, osjeć ću ti glavu. 455. Kog je majka rodila junaka, nek sad sa mnom ka Udbine pođe. 3, 175. Od izdaje Vuka Brankovića, nek mu bude vazda vječna muka! 4, 72. Ako li nam sad uteče Đorđe, neka znate, dobra biti ne će. 134. Ko je Turčin i turskog plemena, nek se diže tući đaurina. 240. Koji bi što u bogu dobio, da dobije vezirovo blago, neka drugu ne dade iseta. 252. Tade poče gazi Smail-aga: Nek Novica na Pošćeńe dođe. 493. Nek mu bog da i sreću i zdravlje! 529. Ko god prosi, neka doma nosi. Nar. pjes. vuk. herc. 210. A međa neka je gdje kažu Paštrovići a Spičani da se prođu sjeke i paše tuđega pod globom. St. Ljubiša prip. 164. Nek da bog, da pristane selo. M. Đ. Milićević zim. 17. Ali nek što god založimo i nek se promijenim pak ćemo oditi. V. Vrčević niz 1. Ako je od boga, neka bude s bogom. Jačke 14. Ni li dosta, vrli, neka svaki sudi. 29. Ka ju najprvo ulovi, ńeji neka bude. Nar. prip. mikul. 29; — β) tako stoji sadašńe vrijeme sa *neka* prema imperativu u poslu što se spomińe gore u § 5. ali, čini se, veoma rijetko: Neka ti, brate, on klobuk natakne na glavu, ol' nek ti se uvre u rastriženu dolamu, odmah ništo ńuši po gradskim nuglima. M. Pavlinović razg. 41. Nek inostranac dođe u najbolje naše jato, mi sve razmaknemo okolo ńega i posadimo ga na sred srijede. razl. sp. 310. Tko god i potpuno razumio inostrane jezike, nek se namjeri na kakav dobar prevod u svom jeziku, nasladit će mu svojačno i na domaću. 497. i — γ) prema imperativu u službi koja se spomińe gore u § 6: „Da da se, gosparu, gdje godi skrijemo, jeda možemo znat što viećaju". „Neka viećaju: doviećaše za mene a bogme i za tebe". M. Držić 327. Hitaj se srebarca, neka je i vedho. Poslov. danič. 26. Nek' človik uzdiše, nek' cvili, nek' huka, nek' grebe, nek' dere ńegva lice ruka, nek z glavom zid mlati, nek s' baci u more, žalost niš ne prudi, pomoć se ne more. M. Kuhačević 27. Neka zovu i loncem, samo nek ne razbiju Nar. posl. vuk. 200. Muč', ne luduj, draga Jele moja! Nek je Manda i lipša i viša, i bijelim ruvom bogatija, kada nije momu srcu mila. Nar. pjes. vuk. 1, 242. Vi nemojte raji gorki biti, veće

Digitized by Google

raji vrlo dobri bud'te; nek je harač petnaes dinari, nek je harač i tridest dinari, ne iznos'te globa ni poreza. 4, 134. Nek je Turak' sto hiļada vojske, nas u gradu dvadeset stotina, neka znate, razbićemo Turke. 243. „Moja draga, mene ženi majka". „Nek te ženi, žeļela te majka!" Nar. pjes. herc. 223. Ne bojim se od vražjega kota, neka ga je ka' na gori lista. P. Petrović 20. Nek je Nijemac viđeniji, ko do kraļa bliži, ali ne će moj glas pristati na to, da Nijemac širi svoju vlast na narode neńemačke. M. Pavlinović razl. sp. 360. Bježimo iz ovoga pakla dok smo jošt živi, pak nek nas nazivaju prostacima i divļacima. St. Ļubiša prič. 81. „Obrni se, mlada Mare, majka te zove". „Neka zove i prizivļe, sad nemam koļe". V. Vrčević sveč. 235.

b) Prema primjerima šte se spomińu gore pod 2. b) biće i ovo: Neka se priđe strt budu ja kako prah, neka se ov hip samohoć udavļu ner opet da nalip ļuveni pojavļu. Š. Menčetić 329. Nije zdravo mjesto ovo, neka t' je, Vule, znat. M. Držić 42. Neka ti je znati, kade se Milan povrati od tabora careva i k nama dođe, Miloš će ga susresti i naučiće ga, kako će govoriti. Starine 10, 190.

c) Uz *neka* ima suviše i konjunkcija *da*[124]: Družino pridraga, velika vi hvala na pjesni i ļubavi, neka da znate, što je gora i što je pastjerina, ja u vieke takove pjesni ni začuh ni očutih. M. Držić 414. Može biti da je tako i u ovim primjerima: Neka da znaš, moj čestiti care! da sam junak juriš učinio i da sam ti Kostur osvojio. Nar. pjes. bogiš. 242. Odreza joj ruke i crne joj oči izvadio: Neka da znaš, jedna nevjernice! Kad nevjeru učini Momčilu i meni je hoćeš učiniti. 268.

d) U jednome primjeru ima uz *neka* imperativ, ali nije sa svim pouzdano: Šaļite meda pak nek pišite virni list. Starine 11, 101.

e) Glagol u sadašńem vremenu sa riječju *neka* može da se izostavi, ako se iz onoga što je naprijed rečeno razumije što je izostavļeno; tako se samo *neka* upotrebļuje[125] ponajviše pristajući na

---

[124]. Tako i u drugim prigodama, n. pr. Ako se oni listovi po tomь naidu, budi vi milostь poslati je, neka da se vrьši što no je s prilike. Spom. srb. 1, 102; isporedi 138.

[125]. Isporedi: Neka što ne stukoše kameńem, što pobiše ogńem iz pušaka, no viđe li našeg Arap-pašu, bez rane mu oči izkočiše. Nar. pjes. vuk. 5, 509. I'a neka što čekasmo i danu i noću sjekiru za vrat, no nam bijahu ostale u nadluškom poļu jalove zemļe. St. Ļubiša prip. 166. I'ak neka što je ukletva i izrod, no je zlosrećko mimo druga, prič. 105. — Drukčije je ovo: Ja se

Digitized by Google

ono, rjeđe odobravajući ono, te je naprijed izrečeno: Scieni bjestija, da ga ne čujem. Nea, usaznaću, kud ideš. M. Držić 173. Povede ga u kuću. Rekoh: nea, došao vam je meštar u kuću. 315. „Jelen ti u dvor ušeta, bosiļak bel ti popase". „Neka ga, druge, neka ga[126], za ńega sam ga sejala". Nar. pjes. vuk. 1, 12. „Izgorje ti majku ogań živi". „A neka te prokleta ti duša!" 2, 38. Divļan zatvori oko i zaspi a đak . . . domisli se te oni šiļak zavrti divļanu u oko i oslijepi ga. Divļan slijep skoči kao mahnit i đaku reče: „Neka, da je Bogu hvala! izvadi ti mene ovo jedno oko, kad ne umjeh ja tebe obadva, ali mi uteći ne ćeš". Nar. prip. vuk. 148—149. „To je iz srpskoga pesmara . . ." „Neka, i Srmi su Hrvati". M. Pavlinović razl. sp. 140.

4. Od navedenih primjera vaļa da se odvoje oni u kojima se upotrebļuje izričući žeļu u odvraćańu i zabrańivańu

a) infinitiv glagola sa riječi *neka;* u takim prilikama prima *neka* i lične nastavke za prvo i drugo lice množine: *nekajmo, nekate, nekajte*[127], n. pr.: Toj usloni srcu i ćuhu, ter neh' voļe dat trbuhu. M. Marulić 268. Neka me dat, majko, oholu junaku. Jačke 102. Nekaj, stara mati, va žalost upasti. 199. Nekajmo si seda mi klinčacov zibrat. 16. Zato se nekate sada žalostiti. 125. To vas jedno prosim, moje rožice zabit se nekajte. 133.

b) glagol u infinitivu može da se izostavi, ako se iz onoga što je naprijed rečeno razumije što je izostavļeno, n. pr.: Neka, sinu, neka[128]; boļe ti e danas umriti, nego posla Aleksandrova u domu mom ubiti. Starine 3, 310. Nekate me za voļu božju, da ļudi već

bojim, da je to prijevara i da ćemo utopiti dušu, a neka što mi ne bi već bilo zakopa u Crnoj gori. St. Ļubiša prip. 139. Zaslužio je da mu krv popijem, a neka što sam tijem spasio sebe. 226. Da ga dovedem pak da mu po đavolu što ružno bude, reći će svijet, da sam izdao pričasnoga pobratima, a neka što bi me sveti Jovan razgubao. 232. Dok ja tisnem, po tvojemu nagovoru, babu Cvijetu u jamu, ovo je treća u koju mene živa zabijaju, a neka ona što me čeka kad ispijehnem. 234. — Nijesu mi sa svim jasni ovi primjeri: Moje sele, devet sokolica! neka malo, kolo sastavite! Nar. pjes. petr. 246. Al ne dade Kraļeviću Marko, već na Vuka iskolači: Neka malo, Zmaj-Ogńeni Vuče! da vidimo ko je junak boļi! 534. — Nevestica se pak onako sakaćena uhiti nekako vrbi i šikarja, leh da se ni mogla utopit. Sad ju neka va vode, mi ćemo jur po ńu doć. Nar. prip. mikul. 61.

[126] Drukčije Daničić, Srbska sintaksa 117.

[127] U Hrvata kajkavaca *najte*. Nar. prip. vaļ. 136. 187.

[128] U aleks. novak. 122: Nemoj synu moj.

Digitized by Google

toga ne znaju. Kukuljević, arkiv 2, 318 (listina iz g. 1613.). Neka. Stanko, mlogo ga ne karaj. Nar. pjes. vuk. 5, 537. Nekate svi, mnogo vas je. Nar. prip. vrč. 66. Hoće da odavije ruku. Neka! neka! veli kapetan, gledali smo mi to. M. Đ. Milićević zim. 105. Nekaj, Đurđe, nekaj! Ja te hoću falit po vsoj Turskoj međi. Jačke 171. — Biće tako i u ovom primjeru: A kad na te napadu gusari, nemoj to se prid ńimi pripadnuti, da iz glasa poklikni brajana Andrijaša. Kada mi te začuju moje ime klikujući, taj čas će se razbignuti, a neka[129] da te vidi tvoja ljubima družina, koji me si tvoga brata brez krivine zagubio! P. Hektorović 19.

5. Gotovo tako upotrebljuje se

a) infinitiv uz imperativ glagola *moći* u poricańu, koji glasi *nemoj*[130], *nemo*[131], *nemojmo, nemomo, nemojte, nemote:* I molu vasь, nemojte inoga učiniti. Mon. serb. 185. Nemoj[132] namь zapisanije prêtvoriti. Spom. srb. 1, 8. Nemojte se strašiti. Starine 1, 221. Nemoj se bojati. 4, 112. Za život, čuj nemoj veće rič govorit, za život u sebi ne drž' tuj misal već. S. Menčetić 287. Nemojte zazriti. 216. Tiem ako ć' sviet dobit i blago sve steći, nemoj ti trudno bit svieta se odreći. M. Vetranić 1, 139. Nemoj te biti sram. 2, 208. I tako ne bjesni i nemoj tač jadat'. 208. Zatajat istine za

[129] Isporedi: Nemoj za me da prav pati. M Vetranić 2, 400.

[130] U nekim starijim spomenicima jezika hrvatskoga upotrebljuju se i potpuni imperativni oblici glagola *moći:* Nь ako koga čujete kriva, a vi mu uzьmьše podajte ili solь ili zlato i ne mozite mu nikakore sьmesti, nь mu prêdajte ili solь ili zlato. Mon. serb. 50. On ne mozi biti veće svedok odsele napred. Zak. vinod. 73. Ako se kriv naide, ostani v peni više rečenoj ni mozi biti veće pristav. 73; tako i kad nije poricańe: Ako li bismo mi toga ne izpunili, tako knez Petar nas i vsakoga od nas mozi i voljan budi uhititi. Acta croat. 244. — Što se u Vukovu rječ. s. v. *moj 2.* spominje, ne spada ovamo

[131] Tako prema: Ne može drven pas lajat'. Poslov. danič. 73. ima i za treće lice jednine sadašńeg vremena *ne mo:* Drven pas ne mo' lajat'. 20; isporedi *oli* mjesto *hoćeš li.* Nar. prip. vuk. 296; *nej* mjesto *ne ćeš.* Nar. pjes. bogiš. 257. Hoj mi dozvat Rudešu ali nej? M. Vodopić 48.

[132] Isporedi: Ne kaši vaša milostь namь prêtvoriti što si namь obêtovalь i zapisalь. 8. — Čini se, da je ista sintaksna služba glagolu, koji po mišljeńu Daničićevu glasi u infinitivu *kašiti,* rječ. srp. star. s. v. kašiti. Ne kašite mnê cêne činiti kako vlahu. Mon. serb. 247. Molimo gospodьstvo vi mnogo srьdčno vaša milostь ne kaši togaj našêmь činiti, pače vaša milostь budi sьhranite je. Spom. srb. 1, 7; isporedi 15. 20. 23. 35. 94. 118. 129. 133.

Digitized by Google

mito, čuj, nemoj od nijedne cine. H. Lucić 189. Nemoj tako ginut. M. Držić 76. Nemo me Perom zvat. 266. Nemomo se oglušit. 283. Nemoj se, gospo, tim uzdati, ni po lišcu sud' človika. M. Pelegrinović 182. Nemoj kleti, mlada Izabela, ti ne kuni mlade Peraštane, nego kuni nevjerna Don Karla. Nar. pjes. bogiš. 156. Vi nemo'te mećati busiju da se ne bi Turci domislili. 193. Nemoj ga slati gorama, ni mi ga šalji vodama. Nar. pjes. vuk. 1, 24. Nemojte me u jamu bačivat, no me bač'te na drum u planinu. 2, 34. Nemoj davat' pomoć Brđanima, niti primaj robļa od Brđana, ne primaj ga maloj gori Crnoj. 4, 70. Nemoj tužit', ne plaši Srbova! 246. Uzmi barjak, nemo' počasiti. 5, 313. Nemoj se srditi na me. Nar. prip. vuk. 196. Nemo' ga tući. M. Đ. Milićević zim. 98. Nemoj tugovati. Nar. pjes. ist. 2, 143. Pa se nemojte za to, ćaće, žalostit. Nar. prip. mikul. 119.

b) Mjesto infinitiva ima sadašńe vrijeme sa konjunkcijom *da*: Stekši cvil tko ne će da služi, nikako nemoj vil neharnu da služi. Š. Menčetić 144. Nemoj da zabudeš. 177. Za život ino, čuj, nemoj da učiniš. 251. Tim nemoj da tko mni, ja da se ne starah. Đ. Držić 483. Tiem ako vidi tko tuj našu ļuvezan, nemoj da zavidi ni ima boljezan. N. Naļeśković 2, 70. Nemoj da zabudeš. 112. Nemoj takom zled'ju da se obličiš, da prilomi srca voļu. A. Čubranović 160. Nemoj da se plašiš. Nar. prip. vuk. 61. Nemoj da učiniš kao što su naša braća učinila. 88. Nemoj da ideš ni po što. 196. Nemoj mene Turkom da prokažeš. Nar pjes. vuk. 3, 180. Nemoj da koji pisne riječ. Nar. prip. vrč. 146. Čuješ! nemô da to zaboraviš. M. Đ. Milićević let. 263. Nemoj sade da o tome zborimo. M. Vodopić 21. Kńaz pogibe a mi ostadosmo pak nemojte da se prepadnemo. Nar. pjes. vuk. 5, 472; biće tako i u ovome primjeru: Nemojte da ne dođete. Vuk rječ. s. v. krsno ime. Mjesto množine ima jednina[133] u ovom primjeru: Nemô da se osramotite! M. Đ. Milićević zim. 34.

c) Glagol je izostavļen: „Magańo jedna, ja te ću . . . !“ „Nemoj ve, Stano, dobar će biti“. M. Držić 150. Dobre, ti se ćeš ištetit, docna ležeš a od veće sutra ustaneš, nemo. 213. Nemo, gosparu, isjeće te. 365. „Ja sam naumio, da se podelimo“. „Nemoj, brate, ta dobro nam je obojici“. Nar. prip. vuk. 71. Nemojmo više kroz raspuća; udarimo dušmanu na jadikov klanac. M. Pavlinović razl. sp. 309. Ma nemo'te u Kostańicu ravnu. Nar. pjes. bogiš. 193.

[133] Isporedi § 1, 3. b).

Digitized by Google

Nemojt', vuci, za boga! Nar. pjes. vuk. 1, 195. Kad dođete ka Kosturu gradu, vama će se Turci radovati: „Blago nama, evo nam argata: jeftino će radit vinograde". Vi nemojte, braćo moja draga, već padnite pod Kosturom gradom. 2, 370. Nemojte, ljudi, stranputicom, da do kraja ne poginemo. St. Ljubiša prič. 92. Može biti da je tako izostavljen glagol[134] i u ovim primjerima (isporedi §. 8. 1. d): Prav nemoj da ginu. Š. Menčetić 143. Nemoj da se bolim, nemoj da se tužim, nemoj da smrt želim. 185. Nemoj za me da prav pati. M. Vetranić 2, 400. Nemoj da sam karan. N. Nalješković 1, 213. Molim te, čuj, nemoj da kuda pođe sam. M. Držić 464. Gospodo, nemojte prije roka da sgine množ mnoga. M. Bunić 58. Nemo', slavni care, u pogubi tvoje glave da otmanska kuća trepti. I. Gundulić 303. Molim vas, nemojte da mu to izgine. Starine 11, 137. Nemoj da ti obljubi sablja moja rusu glavu! Nar. pjes. bogiš. 69. Nemoj da te prevare. Nar. prip. vuk. 123. Uzmi ovi zapis i stavi ga tvojoj ženi da ga nosi o grlu, ma nemoj da š ńime izađe. 212. U dobru je lako dobrovati, na muki se gledaju junaci pak nemojte da ni srca klonu. Nar. pjes. vuk. 5, 472. Mjesto množine ima jednina[135] u ovome primjeru: Nemoj, braćo, da vam reku ljudi . . . M. Pavlinović razg. 89.

6. Tako se upotrebljuje mjesto imperativa kojeg glagola infinitiv istog glagola sa imperativom glagola *hotjeti*, ali samo u pisaca starijega doba: Nitko zgubit ne htij čela i stan i sam sebe ubit. M. Marulić 32. Svaki nas ńu htijmo slidit, jur počnimo pobožno živiti. 61. Ne htij strah imiti tih, ki moć imiju samo put zgubiti, da hotij nositi onomu strah i čast, ki more zgubiti put z dušom u propast. 86. Hoti me pogledat. Š. Menčetić 10. Htjej malo strpjeti. 10. Ne htij zamirat, ni mi htij zabavit. Đ. Držić 349. Ne hotijmo već krsmati. P. Hektorović 81. Čovječe, ktjej iti. M. Držić 17. Lipu vil našu hotjejte nam vratit. 117. Ne htijte[136] bižati. Starine 3, 272. Ne htij[137] se bojati. 4, 111. 114. Tako se upotrebljuje i imperativ glagola *račiti:* Rači mi reć. Š. Menčetić 6. 28. Rači se

[134] Nije mi sa svim jasno neobično značeńe riječi *nemoj* u ovoj rečenici: Te baš čobani u Trebavi planini (nemoj da s velika snijega spuste se gdjegoda sa životinom na dońe ńezine uvale i obronke, pa nalete na kojekakvu nenadnu zasjedu) ne boje se ni lupeža ni vuka. M. Vodopić 123.

[135] Isporedi § 1, 3. b.

[136] U rukop. m. nemojte begati. Aleks. novak. 70.

[137] Isporedi: Nemoj se bojati. 112.

Digitized by Google

čudit ter mi rec: kako moz odolit tolik gńiv? 154. Rač' nam ti pomoći 'z nevolje 'zgaziti. Jačke 178. Tako je po mišljenu g. Miklošića 4, 867. i ovo: Radi mene osvetiti l'jepo. Nar. pjes. juk. 173. — na koji su vrlo nalik ovaki primjeri iz starijeg doba: Čin' da ne zaimaš veće, ner mož požat. M. Marulić 135. O sinci ljuveni, molim vas boga rad, čin' da ste vi meni na posluh spravni sad. M. Vetranić 2, 238. Čin' po mene da poručiš. A. Čubranović 149. Ne čin, da ti proju danci brez trajanja ljubenoga. M. Pelegrinović 170.

7. Imperativ se zamjenuje i budućim vremenom[138], n. pr.: Ostavte hotiti znati misal moju, na vratoh siditi hoćete noć ovu, a kada ja pojdu vanka s Abrom mojom, dokla opet dojdu, svi vi z družbom svojom mol'te. M. Marulić 35. Kada dojdeš, kneže Marko, k našoj majci, nemoj to joj, ja te molim, kriva dila učiniti, i moj dil ćeš podati našoj majci. P. Hektorović 18. To li ćeš što jesti, primotu vrzi tuj, s nami ćeš tuj sjesti, pak hodi ter putuj. M. Vetranić 2, 305. Prńine vrz na se ter mi ćeš otvorit. M. Držić 442. I vi, sinci, pođite lijepu Budimu gradu; kad budete dojezdili prid vrata Budima grada, ondi ćete pod vami dobre końe odsjestiti i upored ušeta'te u vrata Budima grada. Nar. pjes. bogiš. 81. Ako ti je žao kidisati, ti ćeš sjutra rano uraniti, pa ti hajde u lov u planinu. Nar. pjes. vuk. 2, 44. Ako l' mi se vjerovati ne ćeš, kada budeš visu na planinu, pogledaćeš s desna na lijevu, opazićeš dvije tanke jele, onđe hoćeš Šarca okrenuti, s kona sjaši, za jelu ga sveži. 441. Ako imaš od srca đevojku, moje ćeš joj ime nađenuti, stavi ime: dušo Ajkunice. Nar. pjes. vuk. herc. 60. Kad ti dođeš našem mjestu svetom, onda ćeš se pokloniti, sine, te se moli bogu po zakonu i pročitaj časno evanđelje, grobnicu ćeš rukom prekrstiti, pak dovedi trideset popova. Nar. pjes. petr. 551; ovamo spadaju i oni primjeri što se navode u akad. rječ. 1, 355 b).

[138] Tako se čini da je i u onim primjerima što ih navodi g. Miklošić 4, 779. iz jezika maloruskog, češkog i poljskog; biće toga i u govoru Hrvata kajkavaca: Tam kopaj i najdeš jednu vuzdu, ovu si deneš na ruku i nikaj ti ne budu včinile. Nar. prip. val. 4. Kako se sadašńim vremenom perfektivnih glagola kazuje i ono što će istom biti, Miklošić 4, 772., biće te je u primjerima što ih spominje g. Miklošić izraženo sadašńim vremenom ponajprije buduće vrijeme, kojemu redovno pripada i ono te se želi, a istom u svezi s tijem, mislim, da u nekim prigodama pristoji sadašńem vremenu perfektivnih glagola (g. Miklošić ne spominje imperfektivnih glagola) služba što je obična imperativu.

Digitized by Google

8. Kako se ono što će istom biti kazuje i prošlim vremenom sastavljenim[139] izriče se želja, ponajviše u zapovijedi i zabrani, i prošlim sastavljenim vremenom sa konjunkcijom *da*[140]: Ako li bi tko ponesalь ponosъ človêkъ gospodina bana, da je platilь 2 dinara, a inêmъ da je vsêmъ svobodanъ. Mon. serb. 184—185. Tko li bi se potvorilь ili porekalь, da su se vse kletvi na ńemъ izvrlьšile. 237. Inako da nêste učinili. 476. 528. 535. Da mi ste podali onьzi dohodakъ na Dmitrovъ dьnь. Spom. srb. 2, 5. Divice, nijedna iz dvora da nije izišla. M. Držić 130. Veće da niesi progovorio i hodi tako tiho ovdi sjedi. 140. Da si došao na prešu na verige Kostańičke. Nar. pjes. bogiš. 189. Neg' ako ćeš osvetiti sokola brata tvojega, da si noćas došao pod Novijem bijelijem. 104. Kako primiš list ńige bijele, odmah da si na noge skočio, razvi barjak na bijelu kulu, pak pozdravi Jovan Kapetana. Nar. pjes. vuk. 5, 318. U nedjelu koja prva dođe, da si došo u Kotare ravne. Nar. pjes. juk. 243. Da s' omukla, mila majko moja! Nar. pjes. ist. 2, 128. Možeš otvoriti sve osam odaja, a ma devetu da se nijesi usudio ni po što otvoriti. Nar. prip. vuk. 194. Kad je tako, da si mi ga vaļe raspisal! Nar. prip. mikul. 122. A imaš moj tavijolac i batić? Da si mi ga vaļe nazada dala! 138; biće tako i u ovim

---

[139] Isporedi: Ki bude zlê činiti, zaprlь je putь sebê opetь moći stojatь. Spom. srb. 1, 126. Ak' ostaneš, care, u ćeliji, onda si se grija ostajao. Nar. pjes. vuk. 2, 92. Nemoj više š ńima boja biti, e si svoju glavu izgubio, al' s' u svoga cara omrazio. 5, 168. Bježi dok te žbiri ne optaju, jer si poginuo sramotno. St. Ļubiša prip. 212. Bora tebi, Radojica Rade, sutra te je care obesio. Nar. pjes. ist. 1, 36.

[140] Ne može se pouzdano reći, da je prošlom vremenu sastavļenom služba što je gore istavļena i u ovim primjerima: Dobar mi si ti doš'o, dragi djeverče! Nar. pjes. bogiš. 218. Car čestiti, dobro si došao! Nar. pjes. vuk. 2. 156. Zlo si sela, gospođe carice! 166 (prema: Zle ga seo, Predrag arambaša! 79) — na koje kao da je nalik i ovo: Nojzi Vuče božju pomoć dade, Kumrija mu boļe prihvatila: Dobro dođe, sužań-nevoļniče! Nar. pjes. vuk. 3, 414. On Turcima turski selam dade, Turci ńemu boļe prihvatiše: Dobro dođe, neznana delijo! 442. Može biti te bi prema onom: *dobar si doš'o* vaļalo da se tumače ovaki dosta rijetki primjeri: Oni dobri ļudije ako dojdu budite dobri došli. Spom. srb. 1, 168. Dobro došal budi, slugo boga moga! M. Marulić 275. Dobro došal budi, Jere! H. Lucić 276. Dobro budi prišal, neznani junače! Nar. pjes. ist. 2, 111.

Digitized by Google

primjerima[141]: Da si[142] prešno na Kostańičke verige! Nar. pjes. bogiš. 192. Da si[143] sprešno u Kotoru gradu! 202. Da si brzo k meni vodi Drini! Nar. pjes. vuk. 4, 275. Da si brzo Drini valovitoj i povedi golaća junaka. 277. Podignite stotinu Rovčanah, sjutra da ste u pitomu župu. 5, 92. Brže da si u kamen pećinu, uhvatićeš naše sokolove, sva ćeš ńima polomiti krila, kad me danas ne će da slušaju. Nar. pjes. petr. 127.

9. Mjesto imperativa upotrebļuje se

a) sam particip prošloga vremena aktivni drugi[144] i to α) u blagosiļańu, zaklińańu i proklińańu[145]: Srićan i u svemu tebi bil ugodan i narod u ńemu od ļudi bud' plodan! H. Lucić 264—265. Tako te višńi bog u dugo sahrani i dao ti sreće stog! M. Vetranić 2, 252. Tako da te bog pomaga i dao ti što želiš. 259. Tako vas bog brani hudoga človika, sluga vam još budi u svemu priviran i tako da svudi prođete put miran ter moćni svi s' blagom na svoj stan vratili i zdravo s pridragom općinom sastali. Đ. Držić 406. Umukni, pukao! N. Naļešković 1, 186. Blagosovļen uviek budi i blažena majka bila. M. Držić 423. Umukni veće sada, kamenito zamuknula! I. Gundulić 394. „Pomozi bog, bako!" „Bog ti pomogao!" Nar. prip. vuk. 23. Ko za slave vino pije, pomozi mu bog![146] Pomogla mu slava božja i sam gospod bog! M. Đ. Milićević, Fatima i Jurmusa 19. „Pomoz bog, dečko!" „Bog pomagal, starče!" Nar. prip. mikul. 76. — O moj zete, bog mi s tobom bio![147] Nar. pjes. vuk. 2, 267. Ko se ne će poļubiti, ubio[148] ga bog! 1, 173. Bog pomogo[149], Ive Kvadratine! Nar. pjes. ist. 1, 43. „Dobar veče!" A domaćin mu prihvati: „Bog ti dobro

[141] Može biti te bi primjeri, koji se navode, pristali i među one što se spomińu naprijed pod 2. a. γ. ali prema primjerima koji će se navesti niže u primjedbi 143. 144. mogu pristati i ovamo.

[142] Isporedi: Da si došao na prešu na verige Kostańičke. 189.

[143] Isporedi: Da si došao na prešu u Kotoru bijelome. 198.

[144] Prema onome što ima u Miklošića 4, 802. 803 (isporedi Grimm, Deutsche gramm. 4. 87. 88) ne stoji tumačeńe ove pojave, kako je tumači g. Jagić u Kńiževniku 2, 195. 196.

[145] Može biti da se u ovome primjeru participom prošloga vremena aktivnim drugim kazuje zapovijed: Kad grete iz kuće, hod, pogled bil časan. M. Kuhačević 103.

[146] Isporedi primjedbu 15.

[147] S bogom, seko, i bog budi s tobom! Nar. pjes. petr. 376.

[148] Uteče paša Irahime, a ni on mi uteći ne ćaše, no bog ubi jedno popče mlado, unese ga na pleći junačke. 4, 83.

[149] Bog pomozi Vuinova majko! 1, 23.

Digitized by Google

dao!“[150] Nar. prip. vuk. 73; oblik, kojim se izriče želja u glavnoj rečenici, upotrebljuje se u dijalektu štokavskom gotovo redovno[151] u podređenoj rečenici: Prije koñic zeleńko spredńe noge ulomio, sivi soko tišńičar u planinu poletio, nego li Stjepana ja djeverka otrovala. Nar. pjes. bogiš. 116. Šćerce! Bože ti daj dobru sreću! Koliko škroka postupila od tvoga roda do tvoga doma, toliko ti bog dao dobrijeh i sretnijeh časa! Nar. pjes. vuk. 1, XI. Ko vi stio nauditi, ne dao mu bog! 32. Kad izišli kļuči iz Dunava, Simeun se grija oprostio! 2, 70. Kad goď se od ńi branio, vazda ti sablja sjekla a puška palila; ďe sablom manuo, tu i presjekao, a ďe puškom omijerao, tu i pogodio! Nar. pjes. vuk. herc. 354. Gori ļubo, svaka izgorila, koja sćela vjeru prelomiti! Nar. pjes. juk. 427. 'Vako bilo svakoj druzi, koja majke ne slušala. Nar. pjes. petr. 283. I da bog da, trag nam se zatr'o, kad pod ovom živjeli maramom! P. Petrović 12. Ako bio torbonoša, bio majci živ! Ako bio gočobija, ne bio joj živ! Nar. posl. vuk. 1. Kad ga požeļeo onda ga i viďeo! 116. Ko dijelio a plakao, ne veselio se! 137. Koliko znala toliko grješna bila! Koliko znao toliko grija imao! 145. Kud god hodila, sretna bila, kad plakala, biser ti išao iz očiju mjesto suza, i kad govorila, ruža ti zlatna iz usta izlazila. Nar. prip. vuk. 140. Kad ja iz mora opet izišao, tadar i ti umr'o! 214. — β) Tako stoji particip prošloga vremena aktivni drugi mjesto imperativa u poslu što se spomińe gore u §. 5. ali rijetko: Bilo beškota, biće fratara. Nar. posl. vuk. 13. Bilo proskura, biće popova. 13. Bilo glava, biće bareta. 13. Bilo proskura, biće popova. V. Vrčević niz 263. Bilo glava, biće kapa. 263. 275. Pušti mene

[150] „Pomoz bog!“ „Bog daj budi gospodinu!“ 111.; isporedi primjedbu 15.

[151] Tako i u govoru Hrvata kajkavaca ali, čini se, veoma rijetko: O nesrećni človek ovoga sveta, ne imel mira, dok ne našel Bendeš-vilu Mandalenu. Nar. prip. vaļ. 23. — Imade i ovakih primjera ali su u prostonarodnom govoru rjeđi: Kad mu ja doďem, onda mu kum u kuću došao! Nar. posl. vuk. 119. Ko bi noćaš izd'o na Mletičku, izdalo mu ļeto i godina! Nar. pjes. vuk. 4, 479. Kad moj topuz iz mora ispliva, onda Turci more prebrodili! Nar. pjes. petr. 464. prema: Kad ovaj buzdovan izišao na suho, onda se i Turci vratili amo. Vuk rječ. s. v. Visoki Stefan. — Isporedi i ovo: Da bog i slava božja pomože domaćinu, ńegovu sinu i svakome vjernome prijateļu, koji mu o časti i o dobru radio. Da mu božja voļa sačuva iskrene prijateļe gdje goď kojega od uzdanice imao. Stj. Ļubiša prip. 33.

Digitized by Google

iz singira, do tri ću ti bila kazat: prvo ću ti bile kazat, da si stiman u družini; drugo ću ti bile kazat, da ti luba rodi sina, a treće ti bile kazat, da ti sabla sječe Turke. Ugrin Janko odgovara: Bio junak sobom dobar, biću stiman u družini; zdravo bila glava moja, rodiće mi luba sina; bila oštra ćorda moja, sjeći će mi sabla Turke. sveč. 143. Bila zdrava glava moja, rodiće mi luba sina; bila krepka miška moja a i oštra ćorda moja, sjeći će mi sabla Turke; bio sobom junak dobar, biću stiman u družinu. Nar. pjes. vuk. 1, 183; češće — γ) mjesto imperativa u poslu koji se spominje u §. 6. n. pr.: Il' vi pošli il' ne pošli, braćo, ja ću jedan udarit' na Turke. Nar. pjes. vuk. 4, 182. Vala, ja hoću, Bog dao, ne dao. Nar. posl. vuk. 1. Klapilo se, ne klapilo, ješću te, platio sam te. 134. Ili se sapunilo il' ne sapunilo, vala mi te jesti. 102. Jeo ne jeo, pio ne pio, terao ne terao, ne ćeš ga stići. Nar. prip. vuk. 26. Ako Šćepan bez naše prikojase digne iz Mahina, bilo na Cetinje, bilo u Mletke, pak ga i za dužda uzeli, mi mu braniti ne ćemo čisto. St. Ljubiša prip. 112. Krili ga, ne krili, ja ću ga naći. 120. Ti se zvao kako te volja, ja znam da smo mi svi Hrvati. M. Pavlinović razg. 28. Razmakli Hrvatsku, pozlatili Dalmaciju, nikad ne ću uz ikakovu cijenu, da se komu drugomu po mom glasu krivo čini, jal pravo uskrati. razl. sp. 360. Smijao se, ne smijao, sjetićeš se potle. M. Vodopić 132. Aš će saku guminu, bila ona još debla, pregrist. Nar. prip. mikul. 111.

b) Može biti da je taki particip prošloga vremena aktivni drugi i u ovim primjerima: Da bog s vama, Turci, bio! Nar. pjes. vuk. 4, 147. Hitra ti je, da je led ubio! Nar. pjes. juk. 331. O Sekula, da te bog ubio! Nar. pjes. mažur. 57. Ala majko, da te bog ubio! 59. — Neka našega brata domaćinu jaki bog dugo a u svakoj sreći pridržao! Nar. pjes. vuk. herc. 352.

10. Imperativ kojim se kazuje želja, osobito u blagosiljanu, zakljinanu i prokljinanu, zamjenuje se kondicionalom bez konjunkcije, češće sa konjunkcijom *da:* Tadaj ćete govoriti: Blažene bi prsi bile, ke nemogu poroditi i ke niesu porodile. M. Vetranić 1, 321. Bog bi dao, da bi dobro bilo. Nar. pjes. vuk. 1, 258; 3, 528. — Tako je i ovo: Prokleta bi ura svaka od ljubavi! Nar. pjes. ist. 2, 13. — Ne imaj li pokoja život ne, živeći kako moj jur, koja skonča ga gnjiveći. Da bi se oni dan u broju ne našal, kad najpri luven plam mene je obaspal. Ona jur da mista travicom ne zenu, na kojih godišta osam gre da venu. Š. Menčetić 175. Kuće mu ne tresi trus, da ni ogań žež', ni blago odnesi gusarin ni lupež. Goste

Digitized by Google

da bi čtoval i ljubvom opojil, a svoje nigoval i mirno pokojil. Mirno i breztrudno po svitu putoval, korisno i prudno sve posle posloval. H. Lucić 265. — I saj više pisana tko gode potvori, da je prokleto i da bi se odrekao vjere anđela na umrli čas, i da je prêdano na velikom sudištu u đavolje ruke. Mon. serb. 230. — Ako je, brate, omraza među nama postavjena, iz mramora studena živa voda udarila, a i javor suho drvo l'jepo ozelenio! Ako li je istina što si meni govorio, da bi noge ostale pri mramoru studenome a i ruke junačke pri javoru suhu drvu! Nar. pjes. bogiš. 113. Sine Marko, da te bog ubije! Ti nemao groba ni poroda, i da bi ti duša ne ispala, dok Turskoga cara ne dvorio! Nar. pjes. vuk. 2, 197. Da bi bog da' i bogorodica, zaklala te puška Crnogorska! 4, 55. Đe si Savo? da te ne bi bilo! 5, 120. Kamo vjera? da bi te ubila! Nar. pjes. vuk. herc. 129. Da biš se ti jada našivala! Turci su ti Jurja zarobili! Nar. pjes. ist. 2, 6. Da bi mi ga kavrani po gorah nosili! 46. — Tako je i ovo: Gospodine vojevoda, vse da bi u dobri čas. Spom. srb. 1, 156. Tako da bih zdrava! M. Vetranić 2, 279. Ako smo pravi, da bismo zdravi; ako li smo krivi, da bismo živi. M. Držić 414. — Mjesto konjunkcije *da* ima kao i u drugim prilikama *neka:* Kamo se ganete ali obrnete: sve pred vami cvalo, za vami rodilo! — što se i ovako pjeva: Kamo god se ganete ali i obrnete, naj bi pred vami cvalo, za vami vse rodilo! Ivan s vami putoval i pri vsih nas on ostal! Jačke 297.

11. Što veli g. Veber da se u hrvatskom jeziku i samim „infinitivom naznačuje zapovied ili zabrana“ 177. potkrepljujući to primjerima: „Sjedjeti, šutjeti, niti se nemaknuti. Samo ne ubijati“, ne može da se potvrdi primjerima iz izvora, koji su mi bili pri ruci, a može biti te u hrvatskom jeziku odista imade primjera, koji bi bili nalik na ovaj iz jezika poljskog: „Siedzieć! milczeć! ani się ruszyć!“ ili na ovaj iz jezika slovenskog: „Le moriti ga ne!“, koji se spominju u Miklošića 4, 851.

Među primjedbe na str. 41. valja da se uvrsti i ova:

[79] Tako i g. Veber, 163. Petu priču Vuka Dojčevića započima St. Ljubiša evo ovako: Negdje o uskrsu odjedni ti se ja kao da ću u svate i šetaj kao gospodar čovjek niz polje, da mi se ljudi zoru i ruhu dive. 25.

Digitized by Google

Prinos k naglasu u (novo)slovenskom jeziku.

Čitano u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 20. prosinca 1884.

PRAVI ČLAN MATIJA VALJAVEC.

6.

Naglas u prezentu glagola koji prezentni nastavak *jo* drže samo u 3. plurala.

b) Osnove na *ê*.

1. *Osnovno ê ostaje nepromijeńeno.*

Ima tri jednoslovčane osnove dê, smê, spê, koje imaju u sva tri narječja otisnuti naglas na osnovnom *ê:* smêm, smêš, smê; smêmo, smête, smêjo; smêva, smêta. Evo primjere iz kńige:

dê: dêš: dalm. 5mos. 24 takov tat ima vmréti, de ti tu hudu od sebe dejš; — dê: jap. prid. 1, 338 če nam ena ręč dopade, jo želimo, jo yšemo inu jo ne moremo dočakati; nam kaj težku dęj, tęga se bojmo, branimo inu varujemo, ravn 2, 214 dobro dé jéd in pijača človéku, ravno tako nam božjo voļo spolnivšim dobro dé per srcu, 1, 37 ravno taki moramo tudi mi biti, kolkor krat vemo čisto gotovo božjo voļo, še tako težko naj nam dé. 1, 335 kakor rosa vročíno hladí, tako dé dobro lepa beseda, 2, 172 zraven se še tako kaj maliga ne spregléda, kar hudó človeku dé, preš. 9 ako spáva, naj bo zdráva, ak' me skúša, nič ne dé, ravn. 2, 211 pravico ji bom storil, ker mi le toļko ta vdova dodé, škrb. 1, 509 človek virne resnice inu skrivnosti prav se naučiti inu zastopit si ne perzadé; — dêmo: dalm. u predgovoru k star. test. XVIII my imamo eno trdno prerokousko besedo inu prav dejmo de my na to isto merkamo; — dêjo: preš. 111 ne vé kam se cezúre déjo, škrb. 1, 519 de b' skuz dobre déla tiga vredni postáli, si nič ne perzadéjo. U ona dva narječja ove

Digitized by Google

osnove nisam našao. Dolazi i prezentni nastavak *je* u svih osobah n. pr. dalm. prip. 4 zadeješ, jozve 7 dejete, 2sam. 22 rezdejem, pslm. 1 sir. 25, kreļ postila 2, 50b deje, psl. 119 amos 3 sir. 1 rezodeje, prip. 21 zadeje, galat. 4 zadejete.

smê: smêm: ravn. 1, 71 prosim, gospod, naj smém rèči besédo, 1, 289 jesti zdaj smém z dobro vestjó kar mi pride na mizo, preš. 12 pred oblíčje ńć ne smém, 13 de ne smém, si ukázala, bélih rók se dotaknít', 118 očí sem vêč krat prášal, áli smém ļubíti te; küzm. 334 míslim ka smejm prouti nikim ki tak mislijo od nas liki da bi pouleg tejla hodili; — smêš: dalm. job. 40 smejš li ti mojo sodbo k ničemar sturiti? riht. 16 jer. 2 itd. ravn. 1, 106 po ńivah svojiga soseda gredóčim ti je z rokó klasja smukniti perpušèno, s srpam séči va ń pa ne smém, ber. 196 nauka stáršov zanič'vat ne smém, 198 sam sebe ne smém hvaliti; petr. 231b i ev. tirn. 234 pogleď, smém li vu tom žitke račun bogu dati? kov. kemp. 59 Kristuš trpeti je hotel i za nikaj se držati, a ti smém od česa se pritužavati? — smê: dalm. prip. 31 ńe možá srce se smej na ńo zavupati, jap. ev. 49 pole, tvoji jogri dęlajo kar se ne smę dęlati ob sobóti, 50 ali se smę ob sobótih ozdravlati? . . za to se smę ob sobótih dobro sturiti, traun 22 k eni službi poklican človek za voļo pregáńańa tih hudobnih ne smę to isto tim malopridnim spustiti, škriń. 96 katęrimu se nobeden zuper staviti ne smę, ravn. 1, 92 nihčer ne smé iz hiše, ber. 3 komur je dovoļeno na skrét iti, ga ne smé umazati ali počrtati . . ne smé daļ zunej biti kakor kolikor mu je potreba, preš. 67 prah z bógam krégat se ne smé, habd. ad. 284 kraļi vsega zadovoļno imaju zvun istine ktere ali im nigdor ne smé povédati, ali je čuti ne hte, krist. nač. 21 ne smé vu ńegvi prikladnosti i veščnosti nikakvu dvojmbu stavļati, 115 a gdo smé od toga dvojiti? — smêmo: schönl. 127 my ne smejmo nikogàr vmoriti, škriń. IX my ne smęmo misliti de . . , XLV na katęro my ne smęmo pozábiti, ravn. 1, 71 več ne smémo možu pred obličje, 1, 230 ne smémo čudne posebne božje vóje in prevídnosti preglédati ki je v ti povésti, 2, 142 jezíti se ne smémo, 149 tudi časnih rečí smémo prositi, 2, 221 po nobeni ceni ne smémo delati, ber. 19 pravični je pod posebno brambo bôžjo, torej smémo v nar véči nevárnosti biti veséli in mirni, 47 brez Benjamina ne smémo priti, preš. 22 kaj ńému úpat' smémo, mornárji dobro vémo, mul. ap. 184 ako prem ovo reči: trpeti, vumreti, zakopati se, vu Kristušu opadaju samo na človečansku

Digitized by Google

naturu â ne na božansku, smémo vendar reči, da je bog vumrl; — smête: jap. prid. 1, 273 vam myr tę vejsty vóšimo inu vam povęmo de ga vy ne smęte zmęšat s tim làžnivim myram ene falš vejsty, kug. 97 malu jęsti tęj bolni živini nótèr do šęstiga inu osmiga dnęva dati smęte, ravn. ber. 3 sploh si ne sméte nagajati, ne smete kramljati, med naukam ne sméte nič jesti . . brez sile ne sméte na skrét hodíti . . nobene nar mańši stvarí si ne sméte skrivej jemati (jedan put dolazi: smèste: ravn. 2, 174 brez trepeta, brez strahú z veséim vupańam smèste mrlíča blédiga premišlovati in gledati, može biti štamparska grješka), mat. 1, 265 ako takvoga, koji šálnice govori nečiste, ne morete i ne sméte pokarati, morate končemar pokazati da vam te šálnice k srdcu nisu, 1, 308 i vi vendar proti svedočanstvu tak istinskomu kak je bog sméte vas proti postaviti; — smêjo: škriń. XLV ne smęmo pozabiti de se tę bukve ne smęjo z eno nečimrno radovęjdnostjo brati, ravn. ber. 1 nôži in črtala ali linirji se brez očitniga prvoļeńa učenikoviga ne smêjo v šolo nositi, 3 ktéri bi radi brali, smêjo to le spodobno z vzdigńeno rokó pokazati, 23 so menili de smêjo od ńih marskej dôbriga perčakovati, 27 nar lepši plačílo je za ńe če smêjo misliti, de zatírancam pomagajo; — smêva: ravn. 1, 10 jesti sméva od vsih drevés po vsim vrtu, ber. 14 od vsih drevés po raji sméva jésti; — smêta: ravn. ber. 13 od vsiga drevja po raji jéjta, samo od tiga drevesa le ne sméta jésti. — U ugarskoj slovenštini taj glagol iza negacije *ne* gubi naglas, *ê* postavši kratko glasi *i*, a negacija se naglašuje: në smim, në smiš itd. — I ovoj osnovi dolazi prezenat s nastavkom *je* u kranjštini n. p. dalm. job. 10 smejem, job. 15 dan. 6 estr. 1 smeje.

spe: spêš: kov. kemp. 72 stanovito k tomu ne dospéš, ako z miloščum ńegovum pretečen i privlečen ne budeš; — spê: habd. ad. 68a nad tem vsem se matere vu dne i v noči trude da jedvaj kaj drugo misliti mogu, a kam su drugi hižni posli . . ako i beteg prispé? — spêmo: cant. 272 doklam v nebo sedet k stolu vsi dospémo, gosti bumo. Nu u kajkavštini ima naglas i na prijedlogu: dò: math. 1a 81 odlučili jeste tak dugo stàreh gréhov habati se doklam skušàvańe ne nadòspe, 2c 61 skrbete se, da ovo prokléctvo zvrhu vas ne dóspe. — U kranjštini govori se osnovno *e* većinom kratko: ë: spëm, spëš . . prispëm, ali iz knige nemam primjera. — U kajkavštini dolazi i s prezentnim nastavkom *je:* fuč. 270 nedospeje, gašp. 4, 864 dospeje.

Digitized by Google

U kranjštini ima samo jošte jedan takov glagol koji osnovno *ê* ne mijeńa na *i:* umê, a taj ima otegnuti naglas na osnovnom *e:* umém, uméš, umé; umémo, uméte, umějo, uméva, uméta. Evo primjeri iz knige: umém: dalm. jerem. 1 jest ne vmém predigovati; — umé: ravn. 1, 66 bratje niso vedli de jih Jožef vumé, 2, 123 vsaki lohka vumé to ļubeznivo príliko, ber. 149 mlada lesica in jazbec si umé jamo skopati, desi ravno je še pred ni videl, dalm. u gm. predgovoru XI: ta drugi štuk, kir h pokuri sliši, je vera v Kristuša, skuzi katero človik se spet spreumej inu gori vstane; — umémo: ravn. 2, 53 peržène še taka nesreča naj se čez nas, clo nič naj ne umémo, kako de bog kaj taciga perpuša, pa vervajmo . . , 2, 289 takole se bomo mí zavzéli in zamakníli kadar v nebésa pridemo, od ktirih lepote do sih mál še tudi nič ne razvumémo; — uméste: ravn. 2, 57 de bi saj tudi ví, ļubi otroci, Jezusove besede, ki jih kaj precej no uméste, v srcu ohranili! 2, 63 ne bojte se vprašati, če kaj prav ne uméste, 2, 64 kaj če to rèči, že zlo lohka uméste; — umějo: ravn. 2, 5 Caharija ni dolgo kaj mogel od straha. Ļudjé ga čakajo in čakajo in nikoļ ne umějo, kaj se v svetínšu tako dolgo mudí, 2, 196 ogovorivši jih: poslušajte! jim je, de ga raji poslušajo, bol vumějo, svoj nebeški vuk začel v zgol prílikah razlagati, ber. 22 več jezikov se med ńimi začne, de se eden drugiga ne umějo, 2, 197 per ktirih zrno na pot pada, so tisti ki slišijo pa ne razvumějo beséde, ber. 30 bog samo to hoče kar je dôbro in koristno, če ravno ļudjé tiga vselej ne razumějo. -- Ali dolazi naglas i na početnoj slovci, kako se vidi iz Čopova soneta u čb. 5, 7: razumeš jezik véčne porodníce? . . razume vas moj duh, vas mêhke glase. I u ove osnove dolazi prezentni nastavak *je* u prezentu: dalm. sirah 12 sal. predg. 9 vmeje, prip. 1 razumejete, jez. 1 razumeje.

Ovamo ide još: trebé, necesse est: cruc 1ª 61 de bi nam dal kar kuli nam je ‚terbej', 68 kadar kuli je trbej, 106 je trbej se potiti: 147 kada je človik žeyn trbej pyti itd.

U ugarskoj slovenštini dolazi ńešto više ovakovih glagola. Naglašuje se svim osnovno *ê* koje dugo glasi *ej,* a knige pišu *ej* i ili *ê,* rijetko *é,* i to u singularu otisnuto ili otegnuto, a u pluralu i dualu otegnuto: želêjm želêjš, želêj i želéjm, želéjš, želéj; želéjmo, želéjte, želéjjo, želéjva (f. želéjvi), želéjta (f. želéjti). Iz knige imam ove primjere:

Digitized by Google

besnê: besnêj: nagfl. 69 blagoslov je voda, ogen či nam slúži, ali proklet je v oboujem gda nas lúži. besnej, spravla na strtino, vsa požéra; — besnéjo: trpl. 3 zakaj besnejjo poganje?

drevenê: drevenêj: gön. 28 kak da tak, kaj ti tejlo raj drevenej vu zle, kak kaj bi svéti strajh nasledüvalo? nag. vog. 33 ona v toplom leti nigdar ne drevenej ... kak dugo ne drevenej? — drevenéjo: küzm. 366 očeve, ne dráždite otroke vaše, naj v pameti ne zadrevenejjo (ἵνα μὴ ἀθυμῶσιν), nagl. 175 žabe prouti zimi se na dne močvarov vu káliš potégnejo i tam zadrevenejjo notri do toploga sprotolejtja.

(glavê: glavéjo: nagfl. 164 tou je predívo. Eto po tom oglavéjo i od vse nesnájge očístijo.)

medlê: medlêjm: prijateo 1875, 2, 7 vörvao sam zdaj, ka vu bojaznosti omedlém; — medléjo: nagfl. 197 na jésen se dozóri jesenski sád, ali kak hladnej gratűje, listje z drejva káple, travíne premedlejjo, povejhnejo.

temne: temnêj: küzm. 49 preci pa po moki oni dnévov potemnej sunce; — temnéjo: trpl. 55 naj ńim potemnejjo očí ńihove da ne vídijo.

umê: umê: küzm. 25 ki rejč slíši i razmej. — Ali dolazi naglas i na prijedlogu: räzmimo, nu jer je kratko a u raz ne biļeži se, ali se vidi iz toga što *ê* biva *i:* küzm. 275 z srcom razmijo.

žele: želêjm: mol. 130 oh predrągi Ježuš, želejm s potrtim srcom tebé i zdaj prejéti, 137 Ježuš, tebé želejm, 150 želejm svéto z etoga svejta preminouti, 151 k stoli tvojega preslatkoga goščeńá želejm pristoupiti, 161 želejm te na veke lűbiti, 185 želejm mrejti, küzm. 271 Pavel rčé: želejm od bogá i vu malom ne li samo tebé, nego i vse poslúšajouče mené tákše bidti, kakši sem i jas zvűn etoga vezala, 383 želém (a u izdańu od god. 1771, 646 želejm, a ono može biti štamp. griješka mjesto želêm) te viditi, 276 vas jako želejm viditi, 428 vu vsem želejm naj se ti dobro godí, trpl. 97 gospoud je z menom, zá to bom vido ka želejm nad odürjávci mojemi, 103 odpéram vűsta moja ino si obdűhávam, ár zapouvedi tvoje želejm, 105 gospodne, želejm zveličańe tvoje, nagfl. 19 dobro ütro želejm gospon vučiteli; — želêjš: mol. 135 i 203 kí ne želejš grešniki smrti, 197 štero rejč želejš od sodca čüti; — želêj: mol. 18 kak koli žéden jelen šetüje k mrzlomi stüdenci, tak ravno želej düša moja k tebi, 107 naj po tvojem ravnáńi tebi vugodna želej i bátrivno doprnesé,

Digitized by Google

153 kí želej s tebom stalno prebívati, 175 zvüna tébe nikaj ne želej srcé moje, küzm. 78 kaj ete narod znamejńe želej? 290 šteri človik bode ona dela činio, štera pravda želej, živ bode vu ńih, 378 či što püšpekíjo želej, lejpo delo želej, 433 k nevoušćenosti želej düh kí vu nami prebíva, nagfl. 28 lasno vejst naj (vučitel) od decé trdno želej; — želéjmo: mol. 34b ravnaj tak srcá naša, naj ono želejmo od tvoje svete milošče ka je nebesko, küzm. 339 tou pa i želejmo, nagfl. 124 po ńej želejmo i ščémo dobro i hűdo, mol. 25 naj bližńega ne požélejmo; — želéjte: küzm. 318 tak i vi, geto želejte ta dühovna, na pobougšańe gmajne iščite, naj obiļávate, 433 želejte i nemate; — želéjjo: küzm. 411 v štera želejjo i angelje notri glédati, trpl. 55 ošpotani naj bodo, kí meni hűdo želejjo, 103 očí moje krouto želejjo zveličańe tvoje, nagfl. 7 vučiteli gvüšno slobodščino dati želejjo. — Tako i

trebê necesse est: trbêj: küzm. 339 trbej je znati vašo popolnost, 433 nej trbej etomi tak bidti.

Kajkavština je već bogatija glagoli koji osnovno *e* ne mijeńaju na *i*. Jedni imaju naglas na osnovnom *ê* koje kad je dugo izgovara se različito: u ńekih krajevih kao *ie (ije)*, kako glasi i ono drugo dugo *e* pa i ono koje zamijeńuje staroslov. poluglasno. Tako se govori okolo Visokoga i Vidovca kraj Varaždina i vaļa da još drugđe. U knízi ovako dosta rijetko dolazi do Pergošića, u koga ima toga više, ali ne isključivo, n. pr. na strani 8b imienie. imyenie, diekla, dieklin diel, diiela, syedalo, niemaju, vies = stsl. vlsь, rijetko u Habdelića n. pr. u zrcalu marijanskom 382 želie, 154 meglieju. U drugih mjestih glasi kao *ej*, tako oko Varaždina glagol želejm, želejš itd. u knízi je to veoma rijetko, n. pr. zagr. 5r 270 želeiš pred niega dojti. Opet u drugih se mjestih govori to *ej* slablje, više kao samo *e* koje nagiblje na *i*, pa s toga u knízi dolazi biļeženo naj češće znakom ´: *é*, kašto znakom ^: *ê*, tako kov. kemp. 10 čté, što je imperativ mjesto čtej, hitré, obilné, što je komparativ mjesto hitrej, obilnej, hitreje, obilneje, i često želém i želêm. A naglas je u zadńoj slovci otisnuti, a u ostalih otegnuti: želêm, želêš, želê; želémo, želéte, želéju. — Taj naglas imaju jednoslovčane osnove koje su u početnoj slovci vokal izgubile: čtê ili štê legere n. p. petr. 107 vu pravde kaj je napisano, kak čtéš? — čtêju: gašp. 1, 734 pobózne knížice negda i zapstuń je prikazúval, opominajúći prosécče da ńe marļivo čtéju. Ali taj glagol pravi prezentnu osnovu običnije nastavkom *e* te glasi: čtêm čtêš..

Digitized by Google

čtü. — i htê, mjesto höte velle, n. pr. kov. kemp. 151 ja znam skrovne miseli, da vnogo hasni za tvoje zveličeńe da si negda prez duhovnoga téka zapuščen, da se moze biti vu dobrom pripečeńu ne sponeseš i sam sebi se vu onom kaj nesi dopadati pohtéš; — htê: habd ad. 193 vi ne pazite kaj je pravo, nego kaj vam se zahté. — Višeslovčane osnove pako mogu imati naglas ili na osnovnom *ê* ili na drugoj kojoj slovci dale prama početku riječi n. p. stuhtenêm i stühtenem. Naglas kad nije na osnovnom *ê* ravna se po naglasu one riječi od koje dolazi glagol. Ako dolazi glagol od supstantiva, ravna mu se naglas po naglasu koji ima supstantiv u gen. sing. n. pr. oglâdem od glâd, gen. glâda; ako li od adjektiva, ravna se po ženskom rodu u singularu: obélem od bêl, f. béla itd. Evo primjere koliko ih imam zabiļeženih iz knige:

batrivê: bàtrive i bátrive: mat. 2, 58 otac poslal je bil iz neba angela, da obátrive i objáči sina svojega molečega na vrtu, gašp. 1, 599 žalost velika vse obide, naj boļe mornáre: ništar maňe s. Ivan vse obátrive, 1, 632 znam da mene bog moj ostaviti ne če i vu nevólah múk postavļenu vsigdar obátrive; — bàtrivemo: gašp. 1, 628 daj da se i mi po ńegoveh peldah obátrivemo; — bàtriveju: gašp. 1, 340 pošaļe vnožinu angelov vu škuru vuzu, koteri svétu devicu nahráne, obátriveju i razveselé (1, 626 pajdáša obátrivèju sveti mučeniki).

belê: bélem: mul. ap. 1491 budeš me vmival i zvrhu snega obélem (pslm. 50).

bledê: bléde: mat. 2, 497 srdce vu prsah ńemu trepeče, krv mu v žilah zmrzuje, pobléde, zdiháva i teda negda štuk vužge, 2, 155 mornar videči očivestu vtáplaňa pogibel, straši se, zmúti se, preblédе, za pomoč proti nebu kričí, krist. nač. 238 boji se stvàrih, nad kojemi drugi preblède (ovc. 54 beteg on po tom se zdaje, da belina vu očih poblédi [griješkom li mj. pobléde(?)] i potamne.)

bogate: bogatê: habd. ad. 248 ako muž i kuliko obogaté, darovčenicu zahiti, vu plemenito se sukno opravi.

hasnê: hasnéju: krist. blag. 1, 243 kaj nam hasnéju vsa dobra svéta ovoga, ako ovdé nutré bùrka se? nu običniji je oblik: hasni.

marļivê: marļivêš: kov. kemp. 104 niti zbog suhóče i stiske pameti, koju čútiš, samoga sebe ze vsêma ne omarlivêš.

meglê: megléju: habd. mar. 154 glava se trese, oči megljeju.

Digitized by Google

pustê: pústeju: perg. 45a po ke dobe vinogradni delavci ne dielaju vinograda, vinogradi hrlo i lehko opuusteju.

sedê: sedê: la lang. vrač. 43 ako prem negda i negda od svojega betega gore se vstane, vendar potlam slab, mlahav, i gingav ostane, pred vremenom osedè i nedušliv postane.

slabê: slabê: krist. nač. 150 ako bog hoče da varaš oslabé ali na nikaj dojde, pomeńša on naravsku srdčenost pukov.

škodê: škodê: krist. nač. 210 ali se vsigdar skrbete, da to vašemu duhu ne naškodé.

temnê: temnê: kov. kemp. 49 anda bude se svetila haļa zločesta, i potemné haļa tenka; — tëmne: math. 1a 17 sunce potèmne, 2b 243 taki po stiski dnèvov onih sunce potèmne.

umê: umê: perg. u posveti Jurju Zrinskomu: koi razumę fundamentum lagle i druga bude razmel, mat. 1, 93 gdo govoreńe razme? razmé vsaki on i razmeti more, koji spoznaje i veruje. Ali običnije dolazi naglas na prijedlogu *raz,* iza koga ispada *u:* math. 1a 7 zgovore evangeliumske ne ràzmeju, 180 ļúdi rètko ràzmeju sebe vremenu prilàgoditi.

zdravê: zdräveš: gašp. 1, 565 ne dvoj vu meni, kčerko, ja jesem apoštol Peter k tebi poslan od Ježuša Kristuša, i ti vu imenu ńegovom ozdráveš; — zdräve: gašp. 1, 781 od ńe dotekńena taki krv cureti prestane i Cecca zvršeno ozdráve.

želê: želêm: petr. u predgovoru: Peter Petretič z božjúm vóļum biškup zagrebečki vsem slovenskoga orsaga církvenem pastírom zagrebečke biškupje podložnem očinsko pozdravleńe i božjega blagoslova obilno želém daruvanje, kraj. 106 želém, gosponne, od srdca délnik biti ovoga tvojega nebéskoga goščeńá, 111 želém od srdca samoga menè tebe na službu dati, 125 včini tò da i ja vsegdar žeđam i želém tebè zdenca živoga, 129 daj da ništa ne želém zvuna tebè, 268 tebè želém zveličitela koga podnesti né morem súdca, habd. ad. 290 želém tuliko volov kuliko se oveh zvézd po nebu svéti, kov. kemp. 2 želém boļe čutiti pokajańe neg znati ńega stolnačeńe, 6 vu tebi je vse kaj hoču i želém, 111 tak hoču, tak želêm, 120 ne želém meni živeti, neg tebi, 190 želêm radost míra, 220 zapovêdaš da nevmrtelnosti hranu primem, ako želêm vekivečni žítek i díku zadóbiti, 227 kotéroga pobožno prijéti želêm, 230 želêm tebe vu hižu moju vpeļati, 243 želêm mene sámoga na dobrovóļni áldov aldúvati, 265 ze vsem srdca hotéńem i zažgánostjum želêm tê, gospodine, prijéti, 266 želêm te prijéti z naj vekšum žeļum, 267 ova tî dájem i dati želêm;

Digitized by Google

— želêš: habd. mar. 99 želéš občuvati čistoču divojačku tela i duše tvoje, 114 kaj želéš, lehko zéznaš (a 261 žéleš), šim. 189 pitam te ako želeš negda žítka vekovečnoga zadobiti, ali ne. Ako ne, ada spoznaj da predraga krv gospodina Kristuša je zavman zarad tebe stočena. Ako li pako želéš, ali želeeš iz tvoga puta hmanskoga povrnuti se ali ne? 269 Vidiš ti koji se fantiti tuliko želéš, da oružje tebe ne na fanteńe, nego na braneńe je dano, 442 koteroga ti želéš videti, kov. kemp. 66 ako želéš imati mir, 70 ako kaj želéš zvan Ježuša, 86 ako dél z ńim imeti želéš, 128 ako želéš se koruniti, bori se viteški, 141 da zvan mene nikaj ne želéš, 108 ja móram biti najviši i poslédńi tvoj konec, ako pravdeno blažen želêš biti, 116 ako želêš têlo tvoje v jarem vložiti, 186 iz prebivališča têlovnoga izíti želêš, 243 ako želêš moj vučeník biti, aldúj meni samoga sebe, zagr. 1, 491 tebe dam na hranu jestvine kakove goder požélèš; — želê: petr. 288 kak želé žeđen jelen k zdénče vode príti, tak želé i duša moja, bože, k tebe priti, habd. mar. 98 kteri muder želé biti, 142 vnoga pri ńe mrtvom telu čuda se činahu, ktera ki obilneje znati želé v ńe žitku v ńe žitku šteti more; 397 ako gdo več znati želé, neka vučitelc cirkvene čte, 382 koteri ne želie onu videti? habd. ad. 248 ako kramara ki je vu početku svoje kramarije iglice, kopče, salaksije, šíla, piščali etc. prodaval, sreča dostigne, ne želé li da ga za gospona drže? 295 dal je bog takvu človeku naturu, da želé vnogo znati, šim. 53 koteri želé znati kak je trebe z družinom živeti, tomu daje mudri Šalamon navuk, zagr. 1, 19 koji goder želè i hoče vekoma vu dike nebeske veseliti, mora on prvo ovde na ovom svetu kaj trpeti, 49 vsaki on, koji se želè i hoče greha ogibati, mora grešne pogibelne prilike bežati, 200 vu koje (goščeńe) gdo goder želè zajti, naj se vrednoga vučini z milosrdnostjum i darežlivostjum proti vbogem, kov. kemp. u predgovoru: koji obilné žitek ńegov znati želé nekaj čteje Heriberta, 3 vsaki človek od naravi ima da želé znati, 10 kda god človek nenaredno kaj želé, taki vu sebi nepokojen biva, 11 bog samoga sebe zvrhu vsa dati želé, 24 koji pravu i zvršenu ļubav ima, vu ničem sebe ne išče, neg listor želé da se dika božja vu vsem načiní, 67 koji pravu i vekivečnu diku želê, za vremenitu ne mara, 79 koji milošču božansku obdržavati želê, naj bu zahvalen za milošču danu, 98 ļúbav več želê neg more, 178 koji se poleg svoje gláve rávnati ne želê, prez strášeńa ļúdih bude, 199 mi lošča želê obladana biti, 257 vžíem te se kak želê duša moja,

Digitized by Google

šim. 190 Hoču vse včiniti kaj moje srdce p o ž e l é, zagr. 1, 372 ako gdo veliko zlo komu p o ž e l è, 5b 263 kakova peršona je ona koja se vidi i p o ž e l è s privoleńem? — Za plural nemam potvrde iz knige do 3. plur. ž e l é j u: habd. ad. 307 jesu nekteri i duhovni ljudi kteri na časti hlepe, vu rèdu doktori, prodekatori, glavari biti ž e l é j u. — Tako i t r é b e opus est: habd. ad. 275 niti né to listor t r é b e razumeti od plemeniteh gospi. — Osnova žele prima u prezentu i nastavak *je:* želejem, ali mijeńa osnovno *ê* i na *i:* želim.

Osim ovih navedenih glagola ima u narodu i drugih, pa i u knizi, ali bez oznake naglašene slovke; naj češće jesu ove osnove: b o g à t e i bogatê ditescere, c é l e heilen, č r n e nigrescere, č r v ì v e verminare, d e b è l e crassescere, d r e v e n ê lignescere, rigescere, g i n g à v e debilitari, g l â d e famescere, g r b à v e curvescere, gibbosum fieri, g l ú h e surdescere, h ú d e macrescere, k r e p e n ê durescere, m ë g l e i meglê deliquium pati, m l é d n e macescere, m l a h à v e languescere, m ò d r e livescere, m r š à v e macescere, m r ž l e frigescere, n é m e mutescere, n ò r e stultescere, p i š ì v e vermiculari, p l e s n ì v e mucescere, p l e š ì v e calvescere, p u k ļ à v e gibbosum fieri, s i r ò v e crudescere, s l â p e vappescere, s l é p e caecutire, t u h t e n ê i tühtene humidum fieri, t ú s t e pinguescere, t v ŕ d e durescere, z ï m e algescere, z r è l e maturescere, ž â l t a v e rancescere, ž ü t e flavescere.

2. *Osnovno se ê mijeńa na i.*

Naglas je najčešće na osnovnom *i,* rjeđe na slovci ispred ńega.

a) *u kranštini.*

Tuj dolazi α) otegnuti naglas u svih osobah u sva tri broja:

stojím,	stojíš,	stojí	
stojímo,	stojíte,	stojíjo,	običnije: stojé,
stojíva,	stojíta.		

ali u dualu i pluralu je u goreńštini običniji naglas (ɔ) na zadńoj slovci kao ˜:

stojimö,	stojitë,	stojijö
stojivä,	stojitä.	

uz to dolazi u goreńštini u pluralu i dualu *e* mjesto *i* te ima to *e* ˋ:

stojèmo,	stojète,	stojèjo,
stojèva,	stojèta.	

Osim toga dolazi u ńekih knigah naglas i na slovci ispred osnovnoga *i,* koji meni nije poznat, jer nikada nisam čuo tako naglašivati osim ono malo glagola koji će se na kraju navesti.

Digitized by Google

U goreńštini spadne u govoru samoglasno u slovci ispred naglašene slovke često na poluglasno, koje se i posve izostavi kad se riječ može i bez ńega izgovoriti. Obično biva to kad je samoglasno *e* = *ê*, *u* i *i:* bžím mjesto bežím preko bьžím; kod toga lê biva slovku čineće *l:* bldím mjesto bledím preko blьdím, oslpím mj. oslepim; a od sedím preko sьdím, sdím biva zdím; bьčím mj. bučím, dьším a ća i čším mj. dišim; šmí mj. šumí, pьhtí mj. puhtí, gьším mj. glušim (guh mj. gluh), nu ipak samo hrumím, hrupím; htím mj. hitím, čpí mjesto kipí i čepí; žvím mj. živím, a *ri* biva slovku čineće *r:* krčím mj. kričím; *vi* biva na početku govora i iza suglasnoga *u:* usím mj. visím, on usí mj. visí, a iza samoglasnoga *v:* tí vsíš, mí vsímo. — Tako spada na poluglasno i gine gdje mu izgovor ne preči i osnovno i u predzadńoj slovci kad je zadńa naglašena: bežmö, bojvä se, hrepentë, drštä, leštä, kaj se reštë? hьtьtä i hьtä, moučtë, zdьtë mjesto bežimö, bojivä se, hrepenitë, držitä, ležitä, kaj se režitë? hititä, molčitë, seditë; *ća* i *b* i *p* tako došad na kraj slovke izgovara se gdjegdje kao *f:* skrftë, osvaftä, trftä mjesto skrbitë, oslabitä, trpitä; *iv* biva u: žumö mj. živimö; *vis* biva *us:* usmö, ustë mj. visimö, visitë.

Evo primjere iz knige:

beža: bežím: rog. 107 za tega vọlo bežím pred špotam, ravn. 1, 32 lej ondi blizu le uno méstice. Va ń naj bežím, preš. 150 de bi ne žálil je v vednim trepéti, bežím jez révež pred poglédam ńénim, kop. 364, met. 112 Janežić slov. 87, dain. sl 193 bežím, ravn. 1, 196 kam pobežím pred tvojim obličjam? — beží: dalm. gen. 3 naj si se naša cagava natura prestraši inu bežy tudi pred evangeliom, ker križ inu smrt vuky, cant. 4 tvoja dva sesca so kakor dvej mlade srne kir so dvojčeta, katere se v rožah paseo dokler dan hladan postane inu senca bežy, jez. 10 Savlov Gibeat bežy, rog. 244 vse bežy pred vbóštvóm, škriń. 55 gospódovu imę je nar močnéjši turn, pravičẽn gori v ńega bejžy, 152 svęti duh tę modrósti bejžy od hinávca, 86 hudobẽn bejžy, aku ravnu ga nobedẽn ne pody, škrb. 1, 108 hudič bežî od tega, kir z andohtjo móli, ravn. 1, 130 vse vpije, túli in bežî, 187 péš bežî iz mesta per ti priči on in kar je ńegovih, ber. 91 David pa bežî zmiraj dale v goré, preš. 78 napréj brez mirú svoj čôln drví, al' tak za pévkami ríbič hití, kdo vé! al' sám pred sebój bežî, 171 on z ńimi, ki še trd'jo véro krívo, bežî tje v Bôhiń, dalm. prip. 27 ptica katera iz svojga gnezda izbežy, 4 mos. 35 imate šest slabodnih mest dati, de notèr pobežy kateri eniga

Digitized by Google

vbye, rog. 63 Marijni s. scapulir jé enu pravu žiher mestu, gdur kole h letému perteče, perbiži, dalm. sal. predg. 13 ta timu vsimu vbeži, prip. 12 ta pravični vbeži britkosti, schönl. 431 kateri vžé prav veruje, páklu vbejži, ravn. ber. 151 črnilna riba kadar je pregańana izpustí črni mók od sebe, s tem vôdo skali in vbeží svojimu sovražniku, škriń. 84 kakòr ptica, katęra iz svojiga gnęzda zbęjži, takú je tá katęri iz svojiga męsta pobęjgne, 343 aku se on vzdigne tàr zbęjži, ne bóš vęjdil, kję bi ńega jiskal, ravn. 1, 85 bog reče: kaj imaš tistu v roki? Mozes odgovori: palico. Bog reče: na tla jo vrzi. Jo vrže in kača je bila. Mozes pa zbeží pred ńó. — bežimȍ: škrb. 1, 414 ta krat k' bomo skušani h bogu ne bežimó. — béžimo: dalm. jos. 8 bodo ménili de pred nymi béžimo; — bežé: dalm. jez. 16 nyh béžoči bežé od te try lejta stare junicé v Coar, 21 ony bežé pred mečom. psl. 104 pred tvojim svarom oné bežé, schön. 192 za enim ptujim one (ovce) ne gredó, tèmuč bežé pred nym, kast. 416 naj od nas deleč bežè vse nespodobne lubezni, rog. 497 te káče sénce tiga drivésa na morejo trpeti, temuč pred to bejžè, škriń. XIX sęnce stare postave bejžę, 40 katęri pred hudim bejžę, traun 69 katęri mene zvunaj vidijo, pred mano bejžę, 145 tęm katęri se tebe boję, si ti enu znamiňe dal, de pred strę-lam bejžę, ravn. ber. 9 deréče in strupéne zvéri bežé od ļudí, 29 ko se je zarja napóčila, zapuste Lot, ńegova žêna in ńegove dve hčéri mesto in bežé na bližńe goré, 196 škodožeļni nevošlivic svoje sreče je morivic, taciga povsod črté, radi od ńegá bežé. dalm. jer. 4 vsa mésta pobežé pred kričańem téh kojnikov. (ezek. 21 pobéžé). obad. ti némaš stati na razkrižišči de bi te ńegove vbyal ker vbežé.

blede: bledím: met. 111, jan. 86 bledím; — bledí: preš. 5 pésmica! trdosrčni oznanúj, kak bledí mi môje líce. — bledé: preš. 86 ko gódec skrivnóst pogóvora zvé, mu líca rudéče obledé.

bliščа: bliščím: met. 110 bliščím; — bliščí: ravn. 2, 104 božje veličanstvo zdaj iz ńega zabliší: — bliščé: ravn. 2, 135 prigóvori in pa drage igle, ki ne blišé, pa toļkaj véči céna je v ńih.

bobne: bobním: kop. 363, met. 111 bobním; — bobní: jan. 86 bobní, preš. 180 in brž vesláta v konec tá jezéra, kjer bístra vá ńga perbobní Savica.

bogate: bogatím: met. 111. jan. 86 bogatím.

Digitized by Google

boja: bojím se: dalm. jez. 12 jest se zanesem inu se ne ‚boym'. traun 135 jest se bojím vęlikiga dnęva, 297 gospód je moj pomočník, jest se ne bojym, kar bi meni človèk sturil. jap. prid. 1, 173 jest se še vselej bojím, de ńih dosti tę nar potrębriši resnice tę vęre prav ne vejdó, 335 jest se ne bojím de bi tebe vtrudil ali tebi nadlężen bil; še majn se jest bojím, da bi tebi tó nemogóče bilú kar te prósim, ravn. 1, 50 strašno se ga bojím, 65 jest se boga bojím, 2, 211 desiravno se boga ne bojím in za ļudí ne maram, pravico ji bom sturil. ber. 14 bojím se pred te priti, 36 môčno se ga bojím, preš. 78 zgubļèn je, vtopļèn je, se bojím, 98 o sréčne Róvte! v vàs me íti míka: al' se bojím, per róvtarji, per kméti de béra besedí ne bo velika, kop. 361, dain. 183, 239 bojím se; — bojíš se: dalm. 1 mos. 22 zdaj vém de se boga boyš, riht. 7, jer. 22; kast. 58 kaj se vbuštva boyš? jap. prid. 1, 213 če je le tá bóg živ katęriga se bojíš poklicati, zakaj se ne bojíš ńegovih gromov? ravn. 1, 36 zdaj vém, de se bojíš bogá, 165 ne bojíš se ponočniga stráha, preš. 9 úp mi vzdígni, z rôko mígni, ak bojíš se govorít'; — bojí: schön. 25 katéri se bogá ‚boy', ta bo dobru sturil, kast. 87 kateriga se oben ne boju, ta se obeniga ne boju, škriń. 30 kógar se hudobèn boju, tó bó čez ńega prišlú, 39 katęri se zapóvèdi boju, bó v myri, 52 kdór se človęka boju, bó hitru pádèl, 220 timú katęri se gospoda boju, dobru pojde itd. traun. 218 naj se moje srcę vesely, kęr se tvojga imęna boju, kug. 4 ne ględate koga se (ta doja zvęrina) bojí, h komú je nagnena, jap. prid. 1, 38 ona se jęze eniga bogà bojí, 177 letá ali uni rad vinu pyé, ali pyanosti se vèndar bojí, 298 katęri se ne bojí sam v sę jiti, 2, 50 on se bojí tudi tiga nar majnšiga človęka režaliti, ravn. 1, 253 drevesu je enak ob vodi zasajènimu: pridi tudi vročina, ne bojí se, 2, 168 slišala je, Jezus je v temu kraju, de bi ji pomagal, jo žeļa obide, pa bojí se, 218 kdor va ń zavupa, se ničesar ne bojí, 256 ne bojí se ne truda nè stróškov, preš. 22 mornár se smrti ne bojí; — bojimò: škrb. 1, 82 sturi tedaj de se bomo te nesreče tolko báli, kolker je vredno de se je bojmó, ravn. 1, 72 tako nas greh plaší, de se bojimò še tako dobrih ļudí, 269 veliko dobriga bomo imeli, če se boga bojimò; — bojitè se: jap. pred. 2, 62 vy se žiher bojté de bi ne bily na večnu pogubleni, 140 inu se tęga vse skuzi bojté, škriń. 223 vy, katęri se gospóda bojté, čakajte potrpežlivu na ńega vsmileńe, traun 49 hvalite gospóda vy, katęri se ńega bojté, 159 poslušajte

Digitized by Google

vsi, katęri se bogá bojté, 340 vy katęri se gospoda bojté, hvalite gospóda, ravn. 1, 145 če vas stariši kaj vprašajo, dé naj vam resnico povedati še tako hudo kaj, clo biti pokorjèni naj se bojitè, le po pravici povejte kakor je res; — bojíte: dalm. 2 mos. 9 jest vém de ti inu tvoji hlapci se še ne boyte pred gospudom bogum. — bojé se: dalm. pslm. 14 ondi se ony bojé z' strahom, 22 kateri se ńega bojé, 61 ti dobru tém lonaš kateri se tvojga imena bojé, kast. 149 vekši dejl ludy, desi nič nej hudiga, vener se boyè, 273 eniga hudiga firšta neradi vidijo, zakaj se ga bojè, inu za tù kir ga neradi vidijo hoče de se ga bojè, rog. 185 on bo dopólnil vólo tęh, katéri se ńega bojè, škriń. 245 gospod ględa na tę, katęri se ńega boję, 271 katęri se ńega boję, ne bodo to lubili, traun 28 tę katęri se gospóda boję, časty, 69 moji znánci se mene boję, itd. jap. prid. 1, 283 se še enu malu gréha bojé, 2, 117 se sicer boję eniga komárja požręti, zravèn pak eno cęlo kamęlo požró, 2, 126 katęri se takih štimancov ne boję, ravn. 1, 196 vsmílva takó se jih, ktiri se ńega bojé, 2, 3 ktiri se boga bojé, 2, 277 konca tih nógradnikov se bojé, ber. 22 česa naj se bojé, 46 se bojé tatjé šteti biti, 130 naj se vsi ńegovi podložni bojé bogá kteriga Daniel moli; — bojíta: dalm. gen. 2 in margine: Adam inu Eva se za greha volo pred bugom boyta in skrijeta; — bojitä: ravn. 2, 94 učénca sta hrepenéla Jezusa viditi. Po časi gresta za ńim in bojtà se; — bòjita se: rog. 141 sta odgovorila de na bójita se ńegove martre ne smrti.

bole: bolím: kop. 363, met. 110, 111 bolím, kast. 153 obolym? aku bom na telesi bolán, bržè dušo ozdravim; — bolí: dalm. pslm. 69 jest sim reven inu me boly, jer. klag. 2 jest sim vže skoraj moje očy izjokal de me život boly, kast. 112 mejniš de se ńemu krivica gody, za tu tebe srcè boly, 143 vsi beteži s časom jeńajo, ako lih nekuliku časa to boly, s časom jeńajo ali z zdravjem ali pak s smrtjo, traun 191 to mene boly, de se je disnica tiga nar vikšiga taku premeníla, jap. prid. 1, 315 ali tó kar jih nar bòl boly, je slepota inu trdovratnost téh duš, ravn. 1, 295 neč ogna se jih ne dotakne, ne bolí, še ne čutijo ga, 2, 157 bolí te, je li, če so zarobleni, če te pisano gledajo, 185 vas niko| drujih |ubeznívost ńih sveta krepóst, ńih lepi prid, ńih perurnost ne bolí? preš. 82 po strúni ga le bolí srcé, de več je na gósli napéti ne smé, kug. 33 kadar v eni deželi več krav ali volov

Digitized by Google

več ovac ali svin na en krat ali po vrsti zboly, tisti krat pravite vy, de je le to kuga, 40 živina zboly za to, kęr jo po zimi lakoto trpęti . . pustité, 123 ne vèrjamíte, de vaša živina še le ta čas zboly, kadar jo vžę blizu smrti vidite, 207 mórete vy, kakòr hitru en prešić zboly, vse tę druge zdajci iz svińaka vùnkaj vzęti, ravn. ber. 206 kdor iz sladkosnédnosti mnogotére in škodljive jedí zavžije, zbolí in oslabí, levst. žup. 59 vse taciga pazíla je treba, ako za kúžno plúčnico ali za grižo izbolí govéd, kast. 34 kadar tvoja duša oboly, jo zapustyš, 39 nyh malu oboly od druziga, ampak od preloženа tega želodca, levst. žup. 55 ako najdenec obolí, to mu je dosti zdravníka; — bolé: ravn. 1, IV vučèni radi krajnsko besédo tako po ptuje stavijo, de praviga Krajnca všesa bolé, levst. žup. 37 troški za kurilo in opravo odgonskih sób ter tudi za odgon bolé občino odgonske postaje. kug. 45 jelęni, košute, zajci le malo krat zbolę, 187 ene sorte jęd dolgo vžita stury, de živali po časi zbolę, jap. prid. 2, 91 če zraven še zbolę, taku je ńih vbóžtvu popólnama, levst. žup. 77 vse to po tem zaléga da se . . pomóč daje tacim gasitęlem, kateri ali izbolé ali se takó pohabé v službi, kast. 84 cesarjovi synovi obolé, vmrjó.

breča, brenča: brenčím: met. 110, jan. 87 brenčím; — breči: dalm. jez. 16 jest sim timu pejtju konec sturil, za tu breči moje srce čez Moaba kakor ena arfa.

breždža: breždžíš: Miklošić lautlehre 290 kaj tako breždžíš?

brle: brlí: preš. 163 boǀ dán na dán brlí živǀêńa svéča, doklèr ji réje zmáńka in ugásne.

brne: brním: dain. 242 brním.

buča: bučím: kop. 365. met. 110, (bьčím), jan. 87 bučím; — bučí: dalm. jer. 48 čez te ludy v Kirheresi bučy moje srce kakor ena trobenta, škriń. 367 krìvičnih premožeńe bó kakor potok vsahnilu, inu bò kakòr en velik gróm, katęri med dàžjam bučy, ravn. 1, 103 trobenta bučí, met. 291 kmalь se pa zima spet povírne, séver bučí, zemǀa zmьrzúje, preš. 61 obúp takó po ńi bučí, kri vnéma in možgáne, ravn. 1, 103 kadar pojútrišnim trobentni glas zabučí, jim pod goro iti reci, 186 kadar zabučí trobénta, glas poženíte: kraǀ je Absalon v Hebronu.

črvove: črvovím: met. 111 čьrvavím.

dьhte: dehtím: jan. 86 dihtím; — dehtí: ravn. 2, 51 človek vovčij, ošaben, ki po visokósti dihtí, huji je od divje zverine;

Digitized by Google

— dьhté, ravn. 2, 132 kakor kadílo dihté dišáve iz róž in in cvetlíc.

diša: diším: kop. 364, met. 111, jan. 87 diším, dain. 245 dyším; — dišíš: kast. 408 kadar ti vidiš te lépe rožice s tvojimi očmy, z rokami tipaš, z nusam dišyš, lubi tega kateri je ńe stvaril; — diší: dalm. pslm. 45 in margine: onu mora en koren biti, kir dobru dišy, cant. 1 tvoji sesci so lubezniviši kakòr vinu, de se dišy tvoja dobra žalba, jez. 11 ńegov ofer pred bugom dobru dišy. kast. 98 karkuli tebi dobru dišy, merkaj prav de ti ne bó škodilu, škriń. 370 nevumnimu pománkańe dobru dišy, kug. 167 katęrih sapa po gnilobi dùšy, 177 oļe bol smrdy kakor dušy; jap. prid. 1, 368 enu vinu ali drugu močnu pytjé se zdušy, kadar posoda ny zaprta. — dišé: dalm. pslm. 115 ony imaju nus inu ne dišé, škriń. 134 tvoje lubęzni so bólši kakòr vinu, bòl dišę kakòr nar žláhtniši mazíla, traun 111 po myrri, áloe, cássi (čitaj kásiji) dišę tvoje oblačíla, jap. prid. 2, 74 bogú bó silnu prijęten tvoj post vselej, kadar si bóš iz lubézni pruti ńemu kaj od tęh rečy pèrtrgal, katęre tebi dopadejo ali dobru dìšę, ravn. abc 43 cvetlice lepó dišé, pisane tulpe ne dišé.

done: doním: met. 110 doním; — doní: jan. 86 doní.

drča: drčím: kop. 365, met. 101 drčím (dьrčím); — drčí: ravn. 2, 116 mikalo jih je zvéditi, kaj je z ńó govoril. Lih tolko de jim vprašańe iz jezika ne zdrčí. — drčé: dalm. jer. 46 ony semkaj derčé de arnož žvenkeče.

drevene: drevenim: met. 111 drьvením.

drža: držím: rog. 303 iz unim držym kateri djal je: . ., 597 te za močnè na držym, 608 jest držym za tu ner bulši tu, de se jest zamórem nad svojimi šovražniki maščuváti, škriń. 123 tudi to za prav nečimrnu držym, 305 v družbi svetníkov se gori držím, traun 93 mene oprávlajo, kęr se tiga dobriga držym, 182 za mene je dobru de se boga držym, 302 tvoje besęde držím, kug. 80 jest jo držym za eno bolęzen katęra se poęrba, jap. prid. 1, 49 ali vam ne sturym krivice, če vas jest eniga takú otrpniga srcá držym de . . ? 44 maša je zapovędana, vse to drugu je gola andoht, inu jest ne bom pogublen, če nič druziga ne držym, škrb. 71 za to se vendar za pravičniga ne držím, kop. 361, 364, met. 110, jan. 87 držím; — držíš: kast. 84 za kaj se tih posvitnih vpuhlih ričy takú trdú držyš? škriń. 188 kęr si pravičèn vse pravičnu ravnáš: ja tudi za kàj na tvojo móč spodóbniga držíš, obsóditi tęga katęri ny pokorjeńa vręděn, 184 zakaj tvojo

Digitized by Google

dèsnico v tvojim naróčji vędnu držíš? kast. 74 gardú je část zgubiti s tem kir ti tvoje častite krotkusti ne obdržyš, škriń. 14 ględaj de svoje žnable v brzdah obdržíš, 132 spumni de se ti v tvojim živéńu zadržyš kakor na eni gosterij, ravn. 1, 335 če kaj slišiš čez svojiga bližniga, v tebi naj vmrje beseda. Ne bo te razgnala nè, če jo v sebi zadržíš, kast. 189 si li katero čednost zadubil, taku boš v leti viži poznal, aku se zdržyš inu se rad varuješ pred tem kar poznáš de je hudú; — drží: schön. 410 katéri vžé le té zapuvedi drży, ta bode živil, kast. 74 ta pravični inu modri obeno rejč za gardo ne drży, ampak tá gréh, 81 kadar edn se ofrtnu inu oholu drży, ta sebe štimá, 291 se darży svoje pohlevnosti, rog. 274 je uprášal, ali je le tu déjte, katéru drży na rokah, ńe, škriń. XI katęri rad sam sebe za módriga drży, 9 katęri se ńę drży, je srečèn, 33 kdor je zvęstiga srcá, na tihim drży kar je ńemu prijatel izróčil, 52 syn katęri besędo drży, ne bó pogublén, 156 on nas za otročje ludy drży etc., traun 28 kdó bó počival na tvoji svęti gori? kateri tiga hudobniga za nič drży, jap. prid. 1, 110 imaš eno posębno srbečico od vsega govoriti, čez vse se modruvati. Ali ny le to ena sorta hudiča, katęri te za jezik drży? ravn. 1, 21 bog ga drží, 1, 102 človeku gre, de se postáv drží, ktire ńemu piše bog, 1, 120 kdor se boga drží, ostane vekomaj, 1, 196 drží me tvoja desnica, 1, 208 bahač, ki besede ne drží je veter in brez dežja oblak, 1, 255 kdor moje zakone drží, taki naj živí, 1, 310 prvák dvòrnih knézov naj mu końa drží, preš. 175 v mladosti trdniši so mréže, ki v ńih drží nas úpa móč golfíva, levst. žup. 2 on drží réd po občini, itd., kast. 18 de vučenyk hoče nucati, tú je gvišnu prez vsiga cvibla, de li ta grésnik tá vuk obdrży, 292 aku se ti kulikajn kakeršne kuli bodi posvitne riči držyš, taku si enák eni majhini ribici z jmenom echines, katera kadar na murju se perlipy h ti barki, de bi si s tem vekša bilá inu nar močnéše od vétra gnana, to isto vstavi inu obdrży, de se ne more naprej ganiti, škriń. 56 kdor per sebi obdrży presušnico, je nevúmèn inu hudobèn, traun u predgovoru: tukaj imate en dęjl svętiga pisma, katęri stu inu pętdesęt svętih pęjsèm ali molítu v sebi obdrży, ravn. ber. 26 vse premožeńe za se obdrží, 129 zavpil je kraļ: velik je Bal, on je živ bog. Pa Daniel podrží kraļa mu pokaže stopińe po tempeļnu . ., kast. 273 aku en krajl perdrży svojo múč, aku vse zamiere inu sturjene krivice pohlevnu zaničuje . . tá se risničnu z eniga krajla izkaže, jap. prid.

Digitized by Google

2, 268 taku se vsaj ta mlajši folk, kadar iz cęrkve grę, takú zadrży, kakor de bi iz eniga tempelna tih malikov vùn prišàl, škrb. 1, 52 on se zadrží kakor de b' ne vidil hudobije grešnika, ravn. 2, 173 tudi nas drugim dobro storiti naj nobeno še táko veselje ne zadrží; schön. 59 slejdni, kir na premagajne se skuša, ta se na vseh rečih zdrży, škriń, 289 enimu pomankańe bráni grešiti inu aku ravnu se zdrży, želę ohráni, — držimȍ: škrb. 1, 78 pa za kaj se gori držimó per podóbah inu perglihah ktire vsaki ne zastópi? ravn. 1, 105 če želimò dobri, popolnama biti, nè pa malopridni in neporédni, per zapovdih božjih, de jih držimò, moremo začéti, 1, 106 na tanko držite božje zapovdi . . zmiraj bote bol pregledovali de nas, držimò naj jih le, k svetosti in zveličańi na ravnost pelajo, 1, 213 tako naj bo naše srce popolnama z gospodam, našim bogam, skléneno de vedno držimò ńegove zapovdi; škrb. 1, 96 ńemo dopá e, ako se proti ńemo takó zadržimó; — dŕžimo: škrb. 1, 71 kako ‚déržimo' nazaj nagneńe? (grijeska 1, 131 deržímó); — držitȅ: kug. 7 aku vy tę ręgelce držité . . potler ne bo kug, 8 če vsako žival dobru držitȅ, potler bodo kuge jęnale, 14 ta ràzločik se vy lohká iz tęga navučité, če vy eno živino pruti drugi držité, 43 vaša živina konec vzame za to, kęr več živali držité, kakor ste jih v stani rediti, 107 če jo (živino) vy pregorkú držité, taku postane bolęzen hujši, 179 metlaje vy za uržoh tę bolęzni držité, 132 hlęve čędne inu luftne ne držité, 210 ne smęte v nęmar pustiti, de živali suhú držité, jap. prid. 1, 99 z ńimi na eno tako vižo govorité, katęra da na znańe, de jih v časti držité inu poštujete, 1, 215 za katęre vude se vy držité, 1, 221 ali ne držité vy hudiča za več, kakòr vašiga izveličarja, kadar vy grešite? 1, 335 katęre za vaše pomočnike držité, 2, 239 cęl dan v glavi nespodobne misli nósite inu se z luštam v ńih gori držité, kug. 105 če vy tó bolno živino v lętim lejtnim časi v hlęvih obdržité, taku mórete vrata inu okna odprte pustiti, 127 dajte tęj živali, katęro obdržité, več živeža, ravn. 2, 62 zgodovína ńegove mladósti — in tako je prav, de jo lohka obdržitȅ — je scer le v te lè besédice skrajšana, jap. prid. 2, 221 če jih kólčikaj v srci podržité, bóte na vaši duši raňeni, 2, 260 vy greste zgol posvetnimi, raztręsenimi misli iz hiše inu med norčijami pridete do cęrkve, kaj za enu čudu je potlej, če se tudi v cęrkvi slabu zadržité? 2, 169 jest vam perporočym, de se vy v nesręčah zdržité od takih besedy; — držé: dalm. jerem. 5. ony ne držé pravde, 6 ony gospodńo besedo za

Digitized by Google

en špot d r ž é, 8 ony se trdnú d r ž é krive božje službe, itd., kast. 46 le tú vse tudi vsi ty sveti ludè močnu d r ž è, 88 nar veča čast je teh oblastnikov, kadar se d r ž è krotku inu pohlevnu, 93 vari se, de ne bóš znotraj drugi, kakòr te zvunaj d r ž è, 167 lahku se nam zdy, de drugi od nas malu d r ž è, 221 kateri se ne ahta, de ludè ga d r ž è za norca, rog. 29 ty d r ž è te Jezusave beséde, 259 mest zidovi od vsih platy d r ž é nazaj to silo teh šaurážnikon, 309, 600 itd., škriń. 40 vsi d r ž ę méče, 217 ne samu tę moje bukve, temuč tudi drugih bukve nękaj drugáči glasę, kadàr se tęm v prvim jeziki spisanim na pruti d r ž ę, 241 kadàr módriga vględaš, híti cèlú zgódaj k ńemu inu po stápìnah, katęre k ńega vrátam d r ž ę, po góstim hodi, jap. prid. 1, 180 gorję tęm, katęri se jo d r ž ę, 1, 282 ludję me za eniga takušniga d r ž ę, 2, 61 togotniga za eniga norca d r ž ę, 2, 82, 90, 110, 112, 140 itd., ravn. 1, IV drugim, ktiri se lepši krajnšine d r ž ę, pravimo, de jo po domače povedó, 1, 123 ktiri ńegove zapovdi d r ž é, 1, 252 čapla spod neba vé, kdaj je čas priti; grlica, lastavka, slòvec d r ž é svoj odhod, 1, 308 tako se bogabojéči vùn in vùn ńega d r ž é, 1, 325 ktiri se boga trdó d r ž é, 2, 47 spoznane resnice se trdo d r ž é, preš. 10 ilo ríbice veséle se klávrno d r ž é, dalm. ezek. 13 se trude de svoje ričy o b d è r ž é, kug. 152 gmej ovcę tę druge zobę bol pred dobó kakor tę žlaht(n)e, ampak letę jih dalej o b d r ž ę, 188 take luže jih zdrave o b d r ž ę, preš. 48 ne v d r ž é ga túrške stráže, rog. 643 kakòr se z a d r ž è, kadar se ú mej ptújimi znájdejo, 649 v cèrkvi zadrži se, kakòr z a d r ž é se ty angeli, traun 119 letó ńih zadržáńe je ena nevúmnost, katęro samy čútijo in vèndèr se drugi za ńimi po ńih vúku rádi z a d r ž ę, 300 blágòr tim, katęri se nedólžnu z a d r ž ę, kug. 4 vy ne ględate, kakú se te živali, katęre so same sebi čez pušéne, z a d r ž ę; — d r ž í j o: ravn. 1, 64 deset Jožefovih bratov gré zdaj v Egipt. Benjamina ·pa oče domá o b d r ž í j o; — d r ž è t a: rog. 141 na tu sta odgovórila, de za peklenske hudyče d r ž é t a ńegove malyke (možda = držьta.)

dušê: d u š í m: met. 111 z a d u š í m.

glušê: g l u š í m: met. 111 o g l u š í m.

gomzê: g o m z í m: met. 110 g o m z í m; — g o m z í: dalm. psl 104 ondi g o m a z y prez čisla od male inu velike zvirine; — g o m z é: traun 261 pole letó veliku inu široku morję. v katęrim brez štèvíla majhène inu velike živali g o m à z ę.

gorê: g o r í m: kast. 341 govory Judas: jest vžé tukaj g o r y m en tavžent šèstú dvej inu pèdeset lejt, kop. 363, met. 110, dain.

Digitized by Google

243 gorím; — goríš: kast. 339 o nesrèčni Judas, kuliko lejt vžè v tem žveplenim ogni goryš? škrb. 1, 22 goríš v pleméni inu boš večno gorel; — gorí: kast. 36 tá bogati móž še današńi dán žely inu prosi en kapic vodè de bi svoj jezik ohladil, katéri vžè nékoliku tavžent lejt tam gory, preš. 9 v hram poglejte, mi povéjte, zvézde, al rés ôna spí; al poslúša, me le skúša, al za drúziga gorí, 59 za tó kar v mêni zdàj gorí, gasíla ni, 78 lepôta, ki zá ńo srcé ti gorí, 80 ôna zvestó za gódca gorí, 83 jokále so mílo ńéne očí, ki zdéj ji srcé za gódca gorí, 85 préden se vnámejo zvézde nočí, že gódec za lépo híšno gorí, rog. 78 udari u kako hišo ali kozelc inu vse pogory, levst. žup. 93 kadar kaj pogorí, naj oblastvu kváro zglási tist gospodar, kogar je prijela nezgóda, dalm. 2mos. 3 hočem pogledati, za čes volo ta grm ne zgory, schön. 303 aku katéri v meni ne ostane, bode vunkaj vržen kakor ena mladica inu se posuhšy inu ga bodo pobrali inu v ógejn vrgli tér zgory, ravn. 1, 85 čudi se (Mozes) de grm gorí pa ne zgorí; — goré: preš. 178 list príde, kak vasí in vêže bôžje goré, dalm. baruh. 6 ony pak zgoré kakor drugi pajnuvi, ravn. 1, 233 če je hiša v ogńu, jo popi potegnejo, bogóvi pa zgoré kakor drugi hlódi.

grča: grčé: preš. 64 kaj tàm grčé, kaj tam zvoné?

grenê: grené: kug. 101 v jesen (ima živina rada) zeleńe iz vrta, tę zęliša, katęre enu malu grenę.

grmê: grmím: kop. 363. met. 109 grmím; — grmí: dalm. pslm. 29 ta častiti bug gàrmy, jerem. 10 kadar on gàrmy, taku je mnogo vodé pod nebom, kast. 60. srd je ena kratka norúst, katera žely hudu sturiti: tà pozabi na čednosti, se ne domisli kaj je potréba, očy gardu bliskajo, jezik garmy inu ropoče, rokè tréskajo, zobè škriplejo; 107 le tú je hudú, de dvej prijatelici ali botri takú lipú vkupaj govorè, de ena ti drugi vse svoje skrvnusti zavupa: more biti de ena kar si ji zavupa, molčy, ali tà druga kogar šreča timu povej, inu dokler vsi očitu ne vejdo, skrivaj znajo, le tú taku dolgu vmej sabo tolčejo, de potler povsod grmy (‚germy'), jap. prid. 1, 282 ali nisim jest eden od tih lakomnih ali vohrnih, čez katęre pridigar taku strašnu gàrmy? škrb. 1, 43 ako se grmí čez rezvojzdanóst v zadržańu, preš. 181 slap drúgo jútro mu grmí v ušésa, jap. prid. praefatio: cęla gora zagàrmy od hrušańa, malik se po dolini razlega; — grmé: ravn. ber. 167 viharji vstanejo, če vetrovi od vsih strani z silo naglo skùp pergrmé.

Digitized by Google

hitê: hitím: kop. 365 hitím; — hitíš: kast. 9 kaj želyš, kam hityš? 34 kadar tvoj život oboly, zdajci z flisom hityš inu obene muje se ne šonaš, 244 pomerkaj kam hityš inu od katerih se ločiš, rog. 252 kam hityš? škriń. 126 dęlaj po moči, kar koli tvoja roka sturiti zamóre, za kaj v gróbi, kamèr hitíš, ny dęla, škrb. 1, 4 hitíš proti pekló, preš. 72 kaj čútar'co čez pléča iz mésta vùn hitíš; al ne pijèš studêncov, se mrzlice bojíš? — hití: dalm. prip. 28 kateri hity bogat biti, ta ne bo nedolžan ostal, kast. 252 tá ne hity, kateri dosti ne žely, (rog. 14 kadàr jelen zamèrka te kače, taku on hyty pred lukńo, jámo ali péčyno tajstih, 421 na bodimo enaki temu ojlu, katéru le k vrhu hyty,) skriń. 62 dęjlež, h katęrimu kdó od začętka hity, bó k zádnimu brez žęgna, 256 hudobèn človèk dęla, hity inu trpy, al nič ny premòžniši, itd. škrb. 1, 3 postavite mu pred očí brezen negoviga pogubleńa v ktir'ga iz hitro stopinu hití, 63 z ńo k soji čédi hití, ravn. 1, 28 Abraham hití v šotor, 1, 39 vídevši Laban na sestri zlate uháne in zapéstnice, hití k možu v ti hípi na studenec, 1, 46 Laban slišati, de pride sestrin sin, mu hití naproti, 1, 160 velikan se vzdigne nad Davida. David mu naproti hití, ber. 27 Abraham hití v šôtor, 33 ko vidi Laban per sêstri zlate uhane in zapéstnice, hití k móžu, 87 Golijat se vzdigne nad Davida, David mu naproti hití, 151 de le kurje ojstro oko sovražnika zagléda, mu hití uiti, preš. 57 iz bôja vôjska céla domú hití veséla 73 kaj mášnik z mizerêram, kaj dánes z líbero in z drúgo per pokópu hití molítvijo? 78 al tàk za pévkami ríbič hití? 121 čàs hití, ravn. 1, 70 hišnik jih (Jožefove brate) dohití, škriń. 37 katęri se v pričùváńu prehity, pléde lažę z jezikam, ravn. 2, 176 nimam ga človeka, de bi me v jézero djal kadar se voda jerí. Preden pa sam va ńo pridem, me že vselej kdo drugi prehití, preš. 73 pred ńím odpró se vráta, vùn pévic perhití, 77 ak káko mu brêzno napróti reží, na zvézdo gled'jóč vhití, bo otét; — hité: dalm. prip. 1 nyh noge k hudimu tekó inu hité de bi kry prelili, jerem. 9 pošlite po te, kateri dobru znajo, de hité nas objokati, psl. 104 oné proč hité od tvojga grmeńa, kast. 2 tú je tá nar vekša dobruta, tú je cyl je konc, h katerimi po naturi vsi hitè, rog. 252 vsi hitè. tekó, gredó, skokújejò za blágam, 335 z velikim flisam hytè ty lubi angelci nebeški nam h pomuči priti, 339 tudi ta čas hetè nam h pomuči perteči angelci varhi, škriń. 3 ńih nogę tekó k hudimu inu hitę k prelivańu, krivy, 117 vse rečy hitę na en kraj,

Digitized by Google

ravn. 1, 92 pergańali so jih Egipčane in silili, da naj hité iz dežele, 2, 132 od vsih straní hité k Jezusu z bolníki, preš. 58 mladí, starí iz híš hité ukáńu trúm napróti, 74 stal tam je kámen, ktér'ga nihčè pred číslal ní, hité mu máh otrébit.

hlapê: hlapím: met. 111 hlapím; — hlapé: ravn. ber. 153 list je prav veļaven dél sádeža. Po listih izhlapé preobilni déli soka.

hrepenê: hrepením: met. 110, jan. 86 hrepením; — hrepení: traun 102 kakòr hrepeny jélen po mrzlih vodah, takú hrepeny moja duša po tebi, škrb. 1, 3 vus hrepení po rezvojzdanih nečistih luštih, 69 po bogastvo hrepení, ravn. 1, 133 ktiri hrepení le znotraj biti dober, 2, 137 bog hotel le, de bi srčno in res po pravici, po čednosti in krepósti hrepeneli, kakor po kruhu, k dor v opáleni in divji pušavi omaguje in po studencu hrepení, preš. 5 po ńi hrepení srcé, 8 zdihujóče srce vróče védno h têbi hrepení, 129 tak kákor hrepení okó čolnárja zaglédat' vájni zvézdi, Dioskúri, tak, drága déklica! zvezd tvôjih čákam, 153 rómar v podóbah glédat' hrepení vesêļe živļêńa rájskiga; — hrepenitè: ravn. 1, 249 poslušajte me vi, ki po pravici hrepenitè; — hrepené: ravn. 1, 205 modrést in krepóst prosimo vsaki dan bogá, pa nikar zraven ne pozabímo, de jih le tisti dosežejo, ktiri iz srca in iz vse močí po ńih hrepené, 1, 258 vsi ravnajo trápasto ktiri mislijo de srečo bogastvo daja, ki po dobrimu ne hrepené, 2, 77 ļudjé le, ktiri res po dobrimu hrepené, bodo tega darú deléžni, 2, 131 de se tisti ki se poboļšati ne hrepené samí iz tega kraļestva zaklépajo, čisto sonce je to.

hrumê: hrumí: ravn. 1, 19 kakor iz strašnih slápov hrumí spod neba voda na zemlo, ber. 18 kakor iz strašnih slapov hrumí vôda štirdeset dni in štirdeset nočí spod néba na zêmļo, jan. 87 hrumí, ravn. 2, 160 povoden perhrumí, 1, 21 kdor v bogá zavupa, ne sme trepetati, če si ravno vsa zemla na kùp zahrumí; — hrumé: ravn. 1, 198 za to se ne bòjmo, naj giba se zemla v brezno morjá naj hribje hrumé.

hrupê: hrupím: jan. 87 hrupím.

hrušča: hrušči: jap. prid. 1, 223 ta luft vžę hrušy od grozovitnih žlakov.

ječa: ječím: kop. 365, met. 111, jan. 87 ječím; — ječí: škriń. 90 kadar hudobni poglavarstvu zadobę, ludstvu ječy, 311 v srędi svojih sosędov ječy ńę móž, 348 on ne bó siróte prošńo

Digitized by Google

zaničovàl, tudi ne vdóvo, kadar pred ńim tóži inu ječ y, traun 102 ss. očaki spoznájo v goręčih želáh tiga preróka močne želę ene brumne duše, katęra med skušńávami inu nadlógami tiga živléńa ječ y; — ječ é: preš. 175 ječ é pod têžkim jármam síni Sláve.

kamenê: kamením: met. 111 kamním, dain. 242 kamením; — kamení: škriń. 1, 191 za volo tega grešnik na zadne popolnama okamní ravn. 1, 170 Nabal otrpne in ves okamní.

kipê: kipím: met. 109 kipím; — kipí: rog. 462 Martinus ú tem nar hujšim času te mladusti, kir use kipy inu unéma se u človeku . . ohranil je celo to čistost inu divištvu, ravn. 2, 19 v nebo ji kipí duh, ber. 209 varite se sovraštva, kér po ńem kri kipí, ravn. 1, 303 nobena prava molitev ne zájde, če iz ļubezni, iz zavupańa in iz ponižnosti polniga srca perkipí.

klasovê: klasoví: ravn. 2, 199 kadar sétuv požène in klasoví, kar se tudi plevél perkazuje.

kleča: klečím: kop. 365, met. 110, jan. 87 klečím; — kleči: rog. 604 katéri stóji, ložaj inu hitreši se perpógne inu h pomúči perstópi, kakòr pak ta katéri sedy, kleč y, lež y; — klečé: ravn. ber. 5 med službo božjo stojé ali klečé.

kopnê: kopní: preš. 76 ko vstáne drúgo sónce, srcé takó skopní ko béli snég s pomládi; — kopné: ravn. 1, 98 Moabskim vojvodam groza perhája, Kananski vsi prebivávci kopné.

koprnê: koprním: met. 110 koprním; — koprní: ravn. 2, 280 drage jedí in pijače vsaki dan je vžival, zdaj od pomáńkańa koprní, 1, 307 veselo, hvaležno srce se veliko raji vsimu dobrimu odpíra, kakor srce, ktiro v révi brez pomóči koprní; — koprnimò: ravn. 1, 120 od tvoje jéze koprnimò.

kosmatê: kosmatím: met. 111 kosmatím.

kriča: kričím: kop. 365, met. 110, 112, jan. 87 dain. 248 kričím; — kričí: kast. 271 ta izveličar tega svitá krič y ali vpye pruti ty vkup zbrani človéški množici: vsi pridite, ravn. 1, 117 vse ļudstvo je glas in jok zagnalo in kričí in jóka vso noč, 1, 16 Kajn zakričí ves plašen in zdivján: prevelika je moja pregreha, 1, 134 Gal zakričí: kdó je ta Abimelek? ber. 16 Kajn obupa in ves zdivjan zakričí: môja pregréha mi ne móre več odpušêna biti; — kričé: dalm. jer. 12 tebe ferrahtajo tudi tvoji bratje inu čez tebe kričé, kast. 195 nebú, zemla, lúft, ogjn, voda inu vse kar je v nyh, z velikim glasom inu štimo vpyejo, vsak dán nenehajóč kričè, de ti jmaš bogá nar več lubiti, preš. 66 zapáhi odletíjo in strášno dúri zakrčé.

Digitized by Google

krvavê: krvavím: met. 111 krvavím.

letê: letím: kop. 361, 365, met. 110, jan. 87, dain. 192, 247 letím, ravn. 1, 235 kakor živí bog, za ńim poletím, preš. 29 bliža se železna césta, ńé se, ļúb'ca, neselím; iz Ļubļáne v drúge mésta kákor tičik poletím, traun 132 kdó bó meni dál perúte kakòr enimu golóbu, de kam zletím? ravn. 1, 196 na daníčnih perutah zletím naj; — letíš: kast. 332 vidim de ti z vsim tekom inu močjó letyš v tá paklenski ogjn; — letí: rog. 562 postojna lety na visokust prutje soncu, traun 238 ti se ne bóš bál pred pùšico, katęra po dnęvi lety, ravn. 1, 55 Ruben natvégama letí nazaj k bratam, 1, 222 vse na to letí: stori prav in zavupaj v boga, preš. 64 klop klòp trdó za ńim letí cel tròp po kôńa slédi, 180 čolnìč letí ko v zráki úrna tica, 181 do nebés letí ńe jéze péna, dalm. jez. 16 kakor ptica izlety, katera je iz gnezda izpojena, taku bodo Moabiterske hčere, kadar skuzi Arnon prideš, ravn. ber. 149 kader je kak pań prepóln, izletí ròj s svôjo matico, ravn. 1, 151 že bi bili pokójni per taki molítvi per vsimu, kar nam čez dan doletí, le gre naj nam iz srca, 1, 281 doletí naj nam kar koļ hoče, vselej imejmo trdno véro, levst. žup. 129 de se vsak zglási — ako ne, vsacega doletí kazen, 1, 209 kdor v bogastvo zavupa, se kakor cvét obletí, 2, 229 svetimu Janezu glava odletí, preš. 86 po strúnah lok gôri in dôli drví, de zádńih strun êna odletí, škriń. 80 kakòr ptica drugam prelety, takú bó ena brez potrębe čez kogá rečéna klętva čęz šla, 1, 206 reče: na dvoje razkolíte živiga otroka in vsaki pol ga dajte. Otroka pravo mater vse preletí, preš. 146 vesčļe preletí natóro célo, rog. 521 če le čez eniga pèrlety ena zuperna beseda, je žè ta ogyn ú stréhi, ravn. 1, 336 kamen, kdor ga na kviško luča, mu na glavo perletí, ber. 18, golob spét k barki perletí; sedem dni pozneji Noe zópet goloba izpustí, kteri še le zvéčer nazaj perletí, 64 še tisti večér perletí velik vlak prepelíc, preš. 58 k ńi máti skrbna perletí, dalm. ozea. 13 kakòr se pleva iz gubna rezlety, škriń. 286 ena vmętnost je, katęri ne spodletí, 323 várúj se, de ki tebi jezik ne spodletí, kast. 87 po visokih gorrah inu strmih je nevarnu hoditi: hitru se popolzne inu v prepod zlety, škriń. 164 vse tó je kakòr sęnca prešlú, ali kakòr ptica, katęra po nębi męmu zlety, ravn. 2, 154 le škrjánc naj na kviško zletí, kmalo bi se moglo naše srce v nebo za ńim spustiti; — letimȍ: preš. 62 mrlič' in mí ko blísk letmò; — lètimo: ravn. 1, 120 odrézano kmal je in zlèt' mo! (imperat?);

Digitized by Google

— leté: dalm. job. 41 ogńene yskre vunkaj leté, ravn. abc. 75 koló goni kdo, de prah in pléve leté, preš. 65 na lévi désni kak letî grmóvje, grája, césta! kakó leté jim spred očí vasí, trgóvi, mésta, 66 ko blísk leté duhóvi, 110 na visôki vrh leté iz néba stréle, ravn. 1, 210 pot hudobnih je tmà, samí ne vedó, v kaj naleté, 1, 301 Daniela rekel je iz levnáka vzeti in namest ńega vse ńemu po živleńu stregše va ń pometati. Ko bi trenil, so jih v pričo kraļa, preden do tál perleté, zgrabili levi in pohrústali, 1, 253 jerebíca léže jajca, ktirih ni ona znesla, in nima nič od tega: mladíči popusté ptujo mater in se razleté, traun 32 podpęraj mojo hójo na tvojih stèzah, de moje stopne ne spodletę, dalm. dan. 4 ptice iz ńegovih vej zleté.

leža: ležím: dalm. 1 mos. 38 prosim te naj ležym pèr tebi, traun 138 jest vùs prestrášen ležím, 348 kódèr jest hódim ali kjęr ležím, je tebi dobru znánu, ravn. 1, 195 naj grem al ležím, me obdajaš, kop. 364, met. 110, jan. 87, dain. 246 ležím; — ležíš: dalm. 1mos. 38 kaj hočeš meni dati de per meni ležyš? — leží: dalm. daniel 2 on vej kaj v temi leży, schön. 48 kulikur na vas leży, imejte myr zo vsemi ludmy, 96 pojdita tjakaj v to vás, katéra pruti vama leży, kast. 131 timu kateri v vročini leży, ne more obenu pytje žeje vgasiti, rog. 604 katéri sedy, kleči, leży, kug. 64 majn leży inu tężiši okoli sebe ględa, jap. prid. 1, 28 on leży tam na posteli, 1, 109 katęri v enim brlógi leży, ravn. 1, 15 mrtev in ves spremenen leží v krvi Abel, 1, 34 vslišal je bog otroka vek, ki tisto leží, 1, 46 drób-nice tri čede leží zraven, 1, 165 (David) po noči leží na trdim mej pečovjam v strašnih brlógih, 1, 331 kakor gora mu leží večnost na srcu, 2, 27 déte bote najdli, v pelníce je povíto in v jaslih leží, 2, 166 kakor skala mu greh na srcu leží, preš. 27 ni nesréčen, kdor v gróbu leží, 28 êna se têbi je žêļa spolníla: v zêmļi domáči de trúplo leží, 72 prázna čutárčica leží, 75 mi mu srcé odprímo, pod nébam naj leží, 83 v híši moj ôča leží bolán, 163 hrast leží tam, 173 leží kristjánov vèč od polovíce kug. 31 v blati, katęru od povudńe obleży, tečy sęme eniga gniliga hudiga strupa; — ležé: dalm. jerem. 14 aku jest grem vunkaj na púle, pole, taku tam ležé z méčom pobyeni, aku pridem v méstu, taku tukaj ležé, kateri od lakote konec jemló itd., rog. 143 ty denarji usi ukupaj ležè na tem meste, 427 katére ležè ú te štérni tiga ogńa, 482 eni ležè na deskah, traun 221 katęri v gróbi ležę, kug. 188 katęre vędnu v blati ležę, preš.

Digitized by Google

175 na tlèh l e ž é slovénstva stèbri stári, kug. 133 če lety mitelni brez močy v živini o b l e ž ę, je enu slabu znamiñe, ravn. abc. 73 golí razkólejo na poléna, polétje p r e l e ž é v hósti, de se do dobriga posušé (dalm. job. 15 léžé).

medlẽ: m e d l í m: škriñ. 137 i 144 od lubęzni m e d l y m, jer. žal. 1, 13 cęli dan od žalosti m e d l í m, jan. 87, dain. 240 m e d l í m; — m e d l í: škriñ. iz. 21, 4 moje srcę m e d l y, traun 303 moja duša od žálosti mèdly, škriñ. iza. 1, 5 vsa glava je bolna inu cęlu srcę m e d l y, ravn. 2, 236 ļuba materska ļubezen jim iz očésa m e d l í, jap. prid. 1, 198 on pade inu o m e d l y.

meža: m e ž í m: kop. 364 m e ž í m, met. 111 m ь ž í m; — m e ž é: dalm. mat. 13 nyh ušesa hudu slišijo, inu m i ž é svojemi očima.

minẽ: m i n é: dalm. daniel 4 dokler sedem časov m i n y, jezaia 24 kadar brañe m i n y itd., kast. 73 kadaj ena minuta m i n y, de bi ti ne vidil kejkaj, kar je svarjeña vrédnu? 124 taku tvoja posvitna lubezn hitru m i n y, 146 po gostim opominai tvoje srcé, de pomérka prav na vse tú kar jmaš, kakú je neobstoječe inu vse zgine inu m i n y, 174 hitru lejtu m i n y, 269 lipoti te kreature se čudiš? enu malu počakaj, bóš vidil kakú hitru m i n y inu preide, 306 aube! vse posvitnu veseļe zgine inu m i n y, preš. 75 mi mu srcé odprímo, pod nébam naj leží, de dán danášñi prẽjde, de prva nóč m i n í.

mladẽ: m l a d í m: met. 111 m l a d í m; — m l a d í: preš. 177 naj pévec drúg vam sréčo popisúje, ki célo léto je cvetlà obéma: kak Črtomír osrédik obiskúje, kak ôča o m l a d í med ñíma dvéma.

molča: m o l č í m: kast. 47 m o l č y m tukaj za Samsona, Davida, Salomona, 276 z enim oli z dvéma je dosti skrby, m o l č y m z dvajsetmi, rog. 518 danas m o l č y m od Petra, traun 47 jest upijem inu ne m o l č í m, ravn. 1, 179 m o l č í m naj, kop. 365, met. 110, jan. 87 m o l č í m, rog. 107 ali, de druge z a m o l č y m, spriča tu zadosti tu, 274 tega, de drugiga več z a m o l č í m, vídit je nad tem kar berem, 622 tukaj, de druge svetnyke za danas z a m o l č í m, tukaj, ah! kaj za en lubi inu veséli zgled so iméli ty angelci nad temi nadolžnimi pubiči; — m o l č í š: kast. 108 od teh pametnih bóš več hvale jmel, de m o l č y š, kakor de odgovarjaš, 274 aku lih z govorjeñem m o l č y š, z oblačilam inu z hojo se vun daš, traun 61 k tebi, o gospód, moj bóg, hóčem klicati, nikár ne bódi gluh pruti meni, de kjè jest, aku ti m o l č í š, tim istim enák ne postánem, kateri v jámo doli gredó, kast. 74 ne vdaj se ti jezni bolézni: za dosti se ti maščuješ, kir p e r m o l č y š

Digitized by Google

inu maščuvańa ne yščeš; — molčí: dalm. 4mos. 30 h timu taisti dan molčy, sir. 20 nekateri za tu molčy, de se ne zna odgovoriti, kast. 107 ena, kar se ji zavupa, molčy, ali tá druga kogar šréča timu povej, jap. prid. 1, 252 Marija ględa syna, ga premišluje, molčy inu si celu ne vupa zdihvati, škrb. 1, 52 bog potrpí, pregleda, movčí, 53 on vse vé inu movčí, ravn. 1, 178 bog naš perhaja in več ne molčí, dalm. jez. 53 kadar je bil martran, nęj on svojih ust ne odpre, ravn. 2, 9 Marija vsa ponìžna obmolčí, škrb. 1, 75 če greh tudi rezodéne, zamovčí štivilo; — molčitè: jap. prid. 1, 211 per malopridnih pogovorih molčité ali se zraven še namuznete; — molčé: dalm. jer. klag. 2 Cionske hčere stariši ležé na zemli inu molčé, kast. 19 eni zmamleni inu slipy molčè svoje nadluge, rog. 499a pravični ú usem le tém moučé, ravn. 1, 282 skrivnosti kaciga kraļa ti naj se molčé, božje delo pa bodi razglasováno, jap. prid. 1, 16 naj govorę za vas. Ali vsi obmolčę inu z potepenimi očmi stoję vsi zasramoteni, 2, 121 katęri per spovèdi tę nar vękši hudobije zamolčę; — molčíjo: preš. 10 molčíjo v gójzdi tice.

molê: molím: jan. 87 molím.

mrazča: mrazčí: let. mat. 1882/3 214 mrazčí me to je: mraz me preléta.

mrgolê: mrgolé: ravn. 1, 4 zadnič bog reče: mrgolé naj ribe po vodi, ptice po nebu.

mrše: mrši: let. mat. 1882/3 214 mršì = drobán sneg pada.

mrzê: mrzím: met. 110 mrzím; — mrzí: levst. žup. 36 ki jim delo mrzí, 72 katérim délo mrzí.

niča: ničím: met. 110 ničím.

norê: norím: jan. 87 norím; — noríš: kast. 73 obnoryš aku za vsaku se bòš jezyl; — norí: jap. prid. 2, 55 en človek, katęri nory, ne vęj kaj govory ali kaj dęla . . edèn katęri obdivja, ali obnory, ima za vselej leto nadlogo, ali je vsaj dolgu brez pameti.

pezdê: pezdím: dain. 239 pezdím.

prahenê: prahení: ravn. 2, 262 kar mu še dobriga mańka, mu le po misli hódi. Lih tolko de ves pred bogam ne sprahení.

prašča: praščím: dain. 245 praším.

prdê: prdím: met. 110, dain. 239 prdím.

preža: preží: škriń. 316 lev vędnu na róp preży, 319 možtùvańc kakor lev na ńih preży, ravn. 1, 15 kakor tvoj brat si mi ļub in prijęten, če prav ravnaš. Če pa nè, kmalo preží greh,

Digitized by Google

derečimu lévu enako, per dvórih; — prežé: traun 33 ony na mene prežę kakòr en rópa želni lęv, ravn. 2, 85 ta zgodba ima naúke, vse vaše žive dni naj bodo zvézda nad vami, de se iz nevarnost zvéste, ki na svetu v našo nedólžnost prežé, 2, 152 krúšne skrbí jim iz obráza prežé.

prhnê prhním: dain. 242 prhním.

prstenê: prstením: met. 111 pьrstením.

prša: prším: met. 111 pьrším.

puhtê: puhtím: met. 110, jan. 87 puhtím; — puhtí: ravn. 2. 4 puhtí k tebi, o bog, kakor dišéče naj naša molítuv.

rdê: rdí: dalm. mos. 13 kadar se gdu na svoji koži od ogńa speče inu tu spečeńe se ‚zaerdy' ali bélu postáne . . taku so gvišnu iz tiga spečeńa gobe postale.

renča: renčím: jan. 87 renčím.

reža: režím: kop. 364, met. 111, jan. 87 režím; — reží: kast. 126 eni so kateri vsakiga sovražijo, z enim takim moremo jméti potrpleńe, za kaj on sam na se reży kakòr zayc kateri se sam svoje sénce bojy, preš. 77 ak káko mu brêzno naspróti reží, na zvézdo gled'jóč vhití; — režé: kast. 140 kej je ena oblást, na katero drugi ne režè inu yščeo kaku bi tebe doli vrgli?

rjavê: rjavím: met. 111, rьjavím; — rjaví: škriń. 261 kakòr je bronasta posóda takú ńegova hudobija rujovy, preš. 83 áli je rés, de stára ļubézen ne zarijoví?

rjovê: rjovím: jan. 87 rujovím (mjesto: rjuti, rjovem).

rmenê: rmením: met. 111 rьmením; — rmení: ravn. 2, 143 sónčni žárk, ki sadje od ńega rumení, nam božjo prijaznost oznanuje.

rohnê: rohním: jan. 87 rohním; — rohné: traun 211 tvoji zúprniki rohnę.

sca: ščím: kop. 365.

sêdê: sedím: jap. prid. 1, 114 če sedym per myzi, se perbaše zraven senagoltnost, ravn. 1, 195 veš me, naj sedím al stojím, 1, 271 v tèmi sedím lè in še beliga dneva ne vidim, abc 45 tiho sedím, kop. 362, met. 110, jan 87 sedím; — sediš: škriń. 333 kadàr med ńih veliku sèdiš, ne sęzí s tvojo rokó poprej kakòr drúgi, traun 205 katęri na kerubinih sèdiš, pokáži tvojo čast, jap. prid. 347 ti sedíš, preš. 17 v mísli zamákńena sáma sediš; — sedí: dalm. prip. 9 ta sedy mej daurmi svoje hiše, dalm. sal. predg. 10 en norc sedy v veliki vrejdnosti, itd., schön. 182 Jezus sedy na desnici božji, 407 sedy na desnici

Digitized by Google

boga očeta vsiga mogočiga, kast. 102 na jeziki sedy smrt inu živeńe, rog. 501 sèdáj sedy ú nebéseh, 604 katéri sedy, kleči, leży, škriń. 99 ńę móž je žlahtèn med vratmi, kadar z dežęlnim sodníki sedy, 238 enkatęri je prijátel, dokler per mizi sèdy, traun 115 bóg sèdy na svojim svętim sędeži, 166 katęri od začętka v nar vikših nebęsih sèdy 248 katęri na kerubínih sèdy, jap. prid. 1, 28 smrt mu za vratam sedy, ravn. 1, 31 Lot pred mestnimi vratmi sedí, 1, 66 Simeon sedí zaprt, 1, 204 na ńih sédezu sedí, 1, 246 nad zemle okróglejam on sedí, 1, 199 v zbòru zasmehvávcov ne s'dí, 2, 22 ktiri v tàmi sedí, ber. 27 Abrahám sedí pred durmi svôjiga šotôra, preš. 45 v sénci per kamnítni mízi zbòr sedí gospôde žláhtne, 50 kristjáne v cérkev hódijo, po trgi se sprehájajo, po ļúbih se ozérajo, rodú Abrahamovga hčí pa dán na dán domà sedí, le málo kdej gre mèd ļudí, kast. 70 ravnu kakòr kadar edn hodi po enim velikim méstu, včasi se spotakne, včasi postoji, včasi posedy; taku na tem svejtu v časi moremo eno réč slišati v časi to drugo hudo ali dobro; — sedé: dalm. psl. 1 dobru je timu možu, kateri ne hodi v svit tih pregréšnikov, inu ne stopa na pot téh gréšnikov inu ne sedy ker špotlivci sedé, psl. 104 pèr teh istih sedé ptice tiga neba, sal. pred. 10 ty bogati nisku sedé; pisano: sidé dalm. pslm. 69, jer. 17, ezek 38; schön. 244 tèdaj boš ti čast imèl pred temi, katéri s tabo réd pèr myzi sedé, škriń. 128 enu húdu je, de je norèc k visokim službam povzdignen inu bogáti zdolej sedę, traun 168 katęri v sodiši sèdę, čez mene govorę ravn. ber. 3 ktéri zraven ńih sedé, se morajo radi v makníti; — seditâ: ravn. 2, 240 mati ga prósi: naj sedetà naj ta dva moja sinóva precej zraven tebe v tvojimu kraļestvu.

siča: sičím: met. 112 sičím.

sklê: sklím: kop. 362 sklím; — sklí: preš. 66 v nos jútra sápa me skelí; — sklé: ravn. 2, 136 vsim scer veļá ta Jezusova beseda, koļkor jih voļno trpí, pa zlasti tistim dobrim dušam, ki jih grehi sklé, de nobena nesréča takó.

skrbê: skrbím: ravn. 1, 276 Tobija reče: jez vém, moj oče in moja mati že zdaj dnéve in ure štejeta in zlo jih skrbím, kop. 362, met. 111, jan. 87 skrbím; — skrbíš: kast. 33 o zmama prevelika, o slipota neizrečena! ti ne jeńaš núč inu dán, de ti skrbyš za potrébo tvojmu životu inu kratkimu živeńu: za tvojo dušo pak, katera nikuli ne vmrje, nyč ne preskrbyš za naprej, 78 ti skrbyš za tvoje opravilu, 147 kaj se grimaš inu skarbyš

Digitized by Google

za tú posvitnu neobstoječe? 172 v posvitnih ričéh tečyš inu za ńe skrbyš, kadar se svoje trme inu vole preveč držyš, ravn. 1, 74 tudi za nas tí skrbíš, kast. 35 prava modrust inu zastopnost je le tu, de ti preskrbyš, de tvoja dušica se bo od života ločila čista; — skrbí: dalm. 1 mos. 22 u opasci: naj on za tu skrby kast. 55 ta bogati skrby, de bi kaj dobyl, 120 ta kir lubi, nej sam per sebi: nyč ne skrby za se, 149 človik skrby, de bi tega svojga ne zgubil, rog. 133 ob sedajnih časih več se skrby, več se smili enimu gospúdu en pès kakor en človik, škriń. 165 nar viši za ńih skrby, 167 bóg za vse enaku skrby, traun 100 gospód skrby za mene, jap. prid. 2, 76 gospodina za svojo držíno skrby, ravn. 1, 61 skrbí naj kraļ po móžu umnimu, 1, 82 skrbí bog tudi za vas, 2, 100 on skrbí per ti priči potrébi véntati, ber. 22 bog za vse skrbí, preš. 25 za smrt le skrbí, dalm. 1 kraļ. 17 jest sim ondi eni vduvi zapovédal, de ona tebe oskrby, škriń. 192, dobru jo oskrby, levst. žup. 145 za tó naj župan poskrbí, ber. 181 traun 14 David se čúdi, de bóg slábiga človęka takú dobrótlivu preskrby; — skrbitè: kug. 8 če za zdravo jéd inu hlęv skrbité, potler bodo kuge jeńale; — skrbé: dalm. baruh 3 ony po denarjih delajo inu skèrbé po nyh. rog. 253 ti angelci skrbé za nas, 614 taku oni skrbé, komú bi nyh otróke u skrb dali, jap. prid. 1, 171 katęri tih potrębnih navukov za ńih izveličańe ne znajo, tudi ne skrbé, de bi tę iste znali, 2, 91 taki imajo k zverinam v šulo jiti inu tam se vučiti, kaku onę za svoje mlade skrbę, ravn. 1, 81 s tako ļubezenjo skrbé matere za svoje otroke, abc 51 vsaki dan skrbé mati, de kaj jesti dobimò, 57 mati skrbé, de se vmazano perílo spet osnáži, ber. 185 de se potrébni učeníki, opravilniki in vojaki plačujejo in oskrbé, škrb. 1, 72 truplo preskrbé z drágim méhkim oblačílam.

skvenča: skvenčé: ravn. 2, 50 z gòlimi mèči vderó po vsih hišah. Iz naróč in od sesca nedolžne otročiče trgajo materam in — pa joj otroci! zamežímo, de jih ne bomo vidili vbóžcov, ki se v krvi prevračajo še z mlékam v ustih, in máter, ki vse bléde skvenčé, ki jokajo in túlijo, ki se ne dajo tolažiti.

slabê: slabí: rog. 37 katéri nyh lepóto vidi, oslaby takú, de se ú tajste zalúbi, jap. prid. 1, 198 per letęj misli bo ńegova človęška natura premagana inu doli pobyta, on oslaby, on pade in omedly, ravn. ber. 206 kdor iz sladkosnédnosti mnogotére in škod-

Digitized by Google

ļive jedí zavžije: zbolí in oslabí; — slabé: rog. 501 ú srčnústi oslabè inu ú stanovitnosti venejo.

slepê: slepím: kast. 154 oslipym: bóm vrata zaprl k veliku hudih misli; — slepí: kast. 49 takú tvoje zastopnu okú začne kolnu perhajati dokler cilú oslipy, ravn. ber. 114 Tobiji smetje od lastovke v oči pade ter oslepí; — slepé: jap. prid. 1, 293 zadušę štimo tę vęjsty inu luč svoje pameti, de še bòl oslepę (slę jer slęp).

slonê: sloním: jan. 78 sloním; — sloní: levst. žup. 63 ondód je blagonrávje, ki na ńem sloní vsa človéška združba.

slovê: slovím: jan. 78 slovím, preš. 101 na délapust de sódniga jez dnéva slovím, še to, kaj pél bóm, me podúči; — sloví: škriń. 382 katęri so od ńih rojéni, so enu imę zapustili takú, de ńih hvala še slovy, ravn. 1, 140 sloví po Betlehemu naj ńéno imé.

smrča: smrčím: ravn. abc. 35 se mi zdéha, drémlem, zaspím, smrčím, se mi sáńa. met. 110, jan. 87 smrčím; — smrčí: škriń. 28 kdor ob časi žętve vkùp spravla, je módèr syn: katęri pak po lęjti smrčy, je sramotéńa otrok.

smrdê: smrdím: met. 110, jan. 78 smrdím; — smrdí: kast. 82 en ofertni smrdy pred bugom, rog. 81 ńeh život samù živy, ali ńeh duša pred bugam inu pred angelci božjimi smrdy, kug. 48 blatu groznu smrdy, 99 to blatu zlu smrdy, 177 to oļe bol smrdy, kakor dušy, škrb. 1, 127 od ene platí jim smrdí grešni stan, ravn. abc. 43 vstránik (der abtritt) smrdí; — smrdé: dalm. pslm. 38 moje rane smèrdé, jez. 80 nyh ribe pred pomankańem vodé smàrdé, kug. 167 katęrih ošpice smrdę, škrb. 1, 73 kolko je hiš, ktirih zidóvi smrdé od preklinvańa, krivih perség, nečistih grèhov.

smuča: smučím: met. 111 smučím:

sopê: sopím: met. 109 sopím.

spa: spím: dalm. cant. 5 jest spym, ali moje srce čuje, škriń. 143 jest spym, al moje srcę čúje, kop. 361, 363 spím, traun 25 razsvitli moje oči, de kjè v smrti ne zaspym; — spíš: kast. 67 aku ti na lete beséde se ne zbudyš, taku ne spyš, ampàk si mrtou, preš. 61 Lenora, spíš al čúješ? — spí: dalm. 1 kral. 18 lahkej spy de se zbudy, schön. 99 en dober dejl jih spy, traun 101 kaj né, tá katęri spy, ne bó več vstal, škriń. 73 katęri v srędi morjá spy, 333 on spy do jutra, ravn. 1, 143 Samuel spí en krat v snídnici, 1, 171 vse spí, preš. 9 al res ôna spí, 165 v katéri spí, kdor vá ńo spát se vlèže, de glásni hrúp nadlóg ga ne

Digitized by Google

predrámi, schön. 436 kadàr telu zaspy, vsaj de misel v tebi čuje, dalm. 2 mos. 22 kateri kuli eno zivino obspy, ta ima smrti vmréti, škriń. 73 tedaj bóš kakòr edèn, katęri v srędi morjá spy, inu kakòr čolná vižar, kadar trdú zaspy inu krmílu zguby, ravn. 1, 45 djal je kamen pod glavo in zaspí, 1, 60 kraļ se prebudí, pa spet zaspí, 1, 126 kdor po Mozesovo zvesto gospod bogu služi, zaspí pohlevno po Mozesovo, 1, 143 Samuel gré in spet zaspí; — spimö: ravn. 1, 45 Jakob djal je kamen pod glavo in zaspí. Pa spimò naj tudi, bog vselej čuje nad nami; — spímo: dalm. 1 tesal. 5 aku my čujemo ali spymo, ž nym red imamo živéti; — spitè: schön. 113 Jezus je prišál k svojm jogrom inu je ńe nešàl spéče od žalosti inu je djal k nym: kaj spité? jap. prid. 1, 105 kadar ena truma tatov vašo hišo obsuje, se je bati za vaše blagú inu za vaše živleńe, pak še več se je bati, če vy per le tęj nevarnosti brez skrbi spité; — spé: dalm. 1 tesal. 4 my ne čemo, de bi ne iméli véditi od téh kateri spé . . my ne bomo tém naprej prišli, kateri spé. 5 kateri spé, ty spé po noči, jap. príd. 2, 183 v srędi ńih pregrẹh inu hudih navad myrnu živę inu sladku spę, ravn. 2, 199 sovražnik pride, kadar ńegovi spé, 2, 211 zaklènil sim duri, moji otroci so že per meni v spàvnici in spé, dalm. prip. 4 ony ne zaspé, temuč de poprej hudu sturé, škriń. 12 ony ne zaspę dokler hudú ne sturę, ravn. 2, 276 ker lé dolgo ni bilo žeńina, so vse dremále in zaspé; — spijö ili spijó: schön. 378 bratje, my ne čemo, de bi ne iméli vejditi od téh, katéri v gospudi spió; — spèjo: preš. 11 več níma vôda rib ko mísel jez, ki spêjo v ļubezńenih sańàh.

stare: starí: levst. žup. 84 če je 3 mesece uže prešlo . . tedaj kazen zastarí.

stoja: stojím: dalm. 1mos. 24 jest stoym le tukaj, ravn. 1, 38 glej, tukaj stojím per studencu, 1, 195 veš me, naj sedím al stojím, 1, 220 kakor živí gospod, izraelski bog, pred ktirim stojím, nè dežja ne bo nè rose te leta, dokler ne rečem, 1, 234 kakor živí bog, v pričo ktiriga stojím, nikar tròhe ne vzamem, 2, 5 Gabriel sim, ki pred sédežam božjim stojím, kop. 362 stojím, ravn. 1, 321 ti veš koļke bolečine trpím po životu, lohka bi se jih bil ógnil, pa iz častí do tebe jih rad v sebi prestojím; — stojíš: dalm. 2mos. 3 mejstu na katerim stoyš je ena sveta zemla, kast. 190 aku rad volnu v doparnašańu teh čednosti stanovitnu stoyš, 382 hodiš ali stoyš, škriń. 300 spomni se na očęta inu máter tvojo kadar v srędi mogočnih stojíš, ravn. 1, 39 pri-

Digitized by Google

jatel božji! kaj zvunaj stojíš? brš pojdi v hišo, preš. 174 al jézero, ki na ńegà pokrájni stojíš, ni, Črtomir, podóba tvôja? — stojí: dalm. salm. predgar 3 kar bug stury, tu tukaj stojy, itd., schön. 107 od ńega stoy pisanu, kast. 25 hudu stojy za tebe, 129 tujstu zadobiti inu jméte nej v tvoji oblasti, ampák eniga druziga, per katerim stojy tebi dati ali nikár, 143 ne stojy per tebi v tvoji moči nesrèčo v srèčo obrniti, 145 te z lahka stojy vupańe jmejti, 159 počutki naprej pernesó hude inu dobre ričy: per pameti stojy, ali gori vzèti ali pak zavréči, 239 ondi on močnú stojy, kir drugi se do tal šibè, rog. 542 danas stoy pred nami en drugi, škriń. 22 ona v srędi stèzâ stojy, 137 on stojí za našo stęno, 140 okóli Salomónove póstìle stojí šęstdesęt močnih izmed nar močnéjših v Izraéli, traun u predgovoru: kar v napisańu, katęru pred psalmi stojy, ne zastópiš, nikár po svoji glavi ne izlágaj, kug. 22 ta prostar, kęr vekši dęjl hlevov stojí, je nizek ali globok, 53 zmęram na enim kraji stojí, 74 ona zastojn v hlęvi stojí, 178 vaši živinici nič dobriga napręj ne stojí, jap. prid. 1, 20 ńemu druziga napręj ne stojí, kakor de bo ferdaman, 1, 28 tedaj bolnik ne vęj, de z ńim taku nevarnu stojí, 1, 79 kumaj na nogah stojí, 1, 98 v bolęznih ji vędnu na strani stojí, 1, 99 podložnost v tęm stojí, de ste možęm pokorne, 1, 289 poglejmo, v čem ena dobra vęjst stojí, 2, 112 prazna čast stojí v tim dopadajeńi katęru eden imá, de ga drugi visoku držę, ravn. 1, 61 Jožef zdaj stojí pred kraļam, 1, 246 kar zemļa stojí, 2, 27 kadar so uno čuli takó per tmì, kar stojí angel gospodov pred ńimi, 2, 43 na enkrat vglédajo svojo zvézdo, spet stojí na nébu, 2, 98 vidil je, pred komur stojí, je vsiga vedóč, 2, 153 če bog poļsko travo, ktira dansi stojí in jutri se v péč vrže, takó lepó oblači, ne bo vam še raji tega storil, vi malovérci! ber. 175, preš. 45 hrást stojí v turjáškim dvóri, 161 o Vrba, sréčna drága vas domáča, kjer hiša môjiga stojí očéta, 163 tak siromàk, ti v brán, sovrážna sréča! stojí, ki . . , 174 bohińsko jézero stojí pokójno, ravn. 1, 20 deževje pojeńa, voda vpada. Barka obstojí na neki gòri na Armenskim, 1, 238 s końi in vozam je Náman prišel k Elizeju in pred ńegovim pragam obstojí, 1, 318 per obedu je Nehemija kraļu vino po navadi podal, pa žalosten in ves pobít obstojí pred ńim, 2, 43 zvezda nad hišo obstojí, ber. 18 Noetova barka obstojí na Araraški gôri na Arménskim, ravn. 1, 29 Abraham postojí še pred gospodom, 1, 235 potlej gré k svojim gospodu in postojí, če ga bo tréba, škrb. 1, 81 kdor

Digitized by Google

ima uržoh ene velike nesreče se báti, ta vse strí, vse prestojí, z vso skrbjo mirka de nesrečo odvrne, 1, 42 de svet prestojí, je mnogih délov potreba; — stojimö: ravn. 1, 283 Rafael sim jez, angelov tistih ki pred bogam stojimò, ber. 116 jàz sim Rafael, angel, eden sedmérih, ki védno pred sédežam bôžjim stojimò; — stojitë: jap. prid. 1, 23 kaj stojté vy še pred mojmi očmy? traun 338 katęri v gospódovi hiši inu v lópah našiga bogá stojité, škriń. jerem. 7, 10 potle pridete inu stojté pričo mene; — stojíte: dalm. pslm. 134 hvalite gospuda vsi hlapci gospodni, vy kir stoyte po noči v hiši tiga gospuda; — stojé: dalm. jerem. 14 Juda opuščena leży, ńe vrata žalostnu stojé, itd. dalm. prip. 12 risnična usta vekoma obstojé, rog. 256 ti hudyči stojé uselej na vahte, škriń. XXI v katęri angeli k službi stoję, jap. prid. 2, 30 vęjmo, kaj za ene nesręče ńemu naprej stoję, ravn. 1, 292 če jih postavijo, stojé in kar ne ganejo se, preš. 177 v dnu zad stojé snežnikov velikáni, 178 stojé po licah jíma káple vróče; — stojíjo: preš. 190 solzé stojíjo v vsákim mu očési; — stojitä: škriń. 112 kadar se kaki močnéjši čez eniga vzdigne, dva ńemu zoper stojitá, ravn. 1, 253 Mozes in Samvel naj stojità pred mano; — stòjita: ravn. 2, 171 Jezus je k mrlíču stópil. Zraven stòjta oče in mati.

Sastavljen s prijedlogom *pri* ima naglas na prijedlogu svuda nepromijeńeno: levst. žup. 190 prístojim.. prístojimo, prístojite, prístoje... tebi ne prístoji takó govoriti, okrajnemu oblastvu prístoji, lòv dajati v zákup.. té dvé ńivi prístojita k mojemu zemljištu.. to meni prístoji.. pristójbina: plačílo, katero komu po kakej pravíci gré ali prístoji, 35 prestopke orožnega zakona kazńevati prístoji časi okrajnim oblastvom časi okrajnim sodíščem, 40 prístoje 190 prístojita.

strmê: strmím: jan. 86 strmím; — strmí: ravn. 2, 56 kar jih ga sliši, nad neznáno modróstjo tega posebniga fanta vse strmí, ber. 193 če tvôjih del premisli čast, strmí nad ńimi duša môja, rog. 11 srna zasliši h prvemu ta rúh, takú ostrmy inu se nekolku prestraši, škriń. izaia 13, 8 edèn pred drugim ostrmy, ravn. 2, 98 Natanael ostrmí, 2, 170 ves pobít ostrmí, ber. 106 ljudstvo ostrmí in popada na obraz; — strmitë: ravn. 2, 133 tudi vi strmitè, obljubim, nad tem Jezusovim čudežam, 1, 181 ljubi otroci! ne ostrmitè, de je David, ktiri je do sih mal imel tolko božjiga strahú, ktiri se je nad svojim smrtnim sovražnikam clo tako milo obnesel, ne ostrmitè, pravim, de je David

Digitized by Google

táki nezdúš'n na en krat? — strmé: rog. 450 de ta lev je ta ner močneši ú bestiami, tu se vidi, kir pred nym, kadar rijove, use od straha ostrmé, de se z mesta na gánejo, ravn. 2, 243 še boḷ ostrmé, ber. 50 bratje ostrmé od strahú.

ščedê: ščedím: levst. žup. 197 ššedéti ščedím.

ščežê: čšežím: met. 111 ščžím.

ščrle: ščrlím: let. mat. 1882/3 253 ščrléti ščrlím, vreščáti, otrok ščrlí.

štrlê: štrlím: jan. 86 štrlím.

šumê: šumím: ravn. abc. 45 z nogami šumím, ich rausche mit den füszen, kop. 363, met. 110 šumím; — šumí: jer. 6, 23 ńegovi glas šumy kakòr morję, škrb, 1, 15 spreobrnéńe je enáko dežévni vodi: od začetka se naraste, močnó šumí od ajfra sovz inu grevenge pa kmalo vpade, ravn. 1, 12 sape ju je groza, ki zvečer po drevju med perjem pošumí; schön 321 naj zašumy tvoj glas v mojih vušesih; — šumé: dalm. jerem. 6 ony šumé semkaj, kakor enu divje morje inu jézde na kojnih, škriń. jer. 31, 35 katęri męša morję de ńegovi valovi šùmę, ravn. abc. 67 kmalo po kòšńi nastópi žétuv. Oče ńajmejo žańíc. V rež jih pelajo. Srpi šumé, de jih je veseḷe, da rauschen die sicheln, dasz es eine Freude ist, preš. 10 ne létajo čebéle, krog cvétja ne šumé, clo ríbice veséle se klávrno držé.

teča: tečím: rog. 462 ah! gdu bode mógel mene réšit od tega mesniga trupla, ú katérim tíčym? kop. 365, met. 111, jan. 97 tičím, traun 168 izlęci me iz bláta, de ne obtičym; — tečíš: kast. 144 žaluj se de v gréhih tečyš, 172 kadar v posvitnih ričéh tečyš, škriń. 138 moja golobíca (katęra tičíš) v razpókah med skálami; — tečí: dalm. jez. 22 ta isti čas ima ta klin proč vzet biti, kateri na trdnim mejsti tèčy, de se zlomi, prip. 18 en norc néma lušta k zastópnosti, temuč kar v ńegovim srci tečy, sir. 10 ofert žene k vsem grehom inu kateri v ńej tečy ta veliku gnusniga nareja, 19 kadar stréla v bedri tičy, 231 kateri v hudih žęjlah tičy, 27 kakor klin v zydu mej dva kamena vbyen tičy, taku hudi greh mej kupcom inu predajavcom tečy, kast. 41 tukaj tečy ena huda želna zadrga, 142 tá tečy v revah inu nadlugah, katerimu se zdy de tečy, 254 v pomankańu teh vunanih sovražnikou notri v nas yh tečy vse polnu, škriń. 253 napuh je slęhrniga gręha začętik: katęri v ńemu tičy, bó z klętujo napólńen, 315 kakòr klin v zydu med dva kámna zabyt trdnu stojy, takú tudi gręh v srędi med prodajavcam inu kùpcám tesnú

Digitized by Google

tičy, 371 v vse sórte skrbęh tičy, traun 20 pod ńegóvim jezikam tičy ràzžaleńe inu žalost, kug. 31 v blatu tečy sęme eniga gnyliga hudiga strupa; jap. prid. 1, 87 ali ne vidiš, de le ta človek vse skuzi per viňu tèčy? ravn. 2, 115 boga prav moliti ji zmiraj na duši tičí, 2, 198 stráni z vso trmo, ona in pa kameńe, ki pod parstjó tičí, nebeni dobri réči se ne da v naše srce vrasti! ber. 31 v gošavi tičí ôven za roge zapléten; — tečé: dalm. pslm. 38 tvoje strile v meni tičé, baruh 3 kateri smrti v grlu tičé, kast. 165 tamkaj notri pogledaj te hudobe katere notri tačè, rog. 396 študentji po zymi inu po léjte tičè ú buquah inu u šulah, traun 91 tvoje pùšíce v meni tičę, ravn. 1, 65 nekadaj so ńega vrgli v vodnák, zdaj oni tičé v jéči, 2, 48 ki še v tàmi tičé.

temnê: temním: met. 111 tьmním; — temní: škriń. 132 prędèn otàmny sónce, svitloba męšec inu zvęzde; jap. prid. 1, 3 mašuvańe pride naprej de sonce otàmny, škrb. 1, 76 ako pamet zmiram bol otemní, kakó se bo mogla vola nagníti de b' poznéje greh sovražíla? ravn. 1, 196 tudi tmà ti nič ne otemní, po dnévino sija ti noč; — temné: škrb. 1, 26 vemo iz skušne de navuki inu postave svejta, kolker bel se človk ponih viža, tolko bel otamné resnica inu luč s. evang.

tišča: tiščím: kop. 364, met. 111, jan. 87 tiščím; — tiščí: dalm. pslm. 88 tvoja zlobnost mene tisčy, tvoj strah mene tisčy, jez. 24 ńe pregreha tisčy, škriń. 178 človęške misli so boječe inu naše previdnosti nestanovitne, kęr strohlivu telú dušo težy inu pàrstęnu prebivalíše doli tišy pamet, katęra velíku mísli, jap. prid. 1, 144 takú praviš ti, inu kęr te tvoja brumnost vžę taku preveč ne tišy, de bi kaj od več sturil, kar si dolžan, ny tebi mar, de bi držal kar my pridgujemo, ravn. 1, 31 gospoda v mojo hišo vaji prosim in per meni prenočíta. Iz prviga se brànita, ker pa le tiší in lepo prosi, gresta z ńim na dom, 1, 51 Jakob tiší tako dolgo va ń, de more vzeti, 1, 275 vse svoje soséde in prijatle je na ženitníno povabil, v Tobíja pa tiší sej štirnajst dní ostati še per ńemu, 2, 113 dobri ženi je zdaj še druga per srci, réč jo tiší, in ta nè majhina, levst. žup. 171 glén, m. obilo nečiste slíne, kakor jo teščí n. p. bolna živál; — teščé: dalm. pslm. 65 naše pregrehe nas silnu tisčé, jap. prid. 2. 217 ta zuprnost, katęro vy čutité vselej, kadar vam ena taka misel notri pade, je enu očitnu znamiňe, de vam ona ny radovólna, ravnu taku malu, kakor muhe, katęre nam vse skuzi lę v glavo tišę,

Digitized by Google

de si smo jih toliku krat odgnali, ravn. 2, 169 od vsih straní ļudjé v té tišé.

tlê: tlí: ravn. 2, 88 peklénska žerjavica — huda vést — tļí v ńemu.

tolstê: tolstím: met. 111 tolstím.

trohnê: trohním: met. 110, jan. 87 trohním; — trohní: rog. 597a citrona na gnjè, na trohny, na prepéry; dalm. sir. 14 vse mesu strohny; — trohné: ravn. ber. 154 vsak sádež v starosti spét razpade i žilice okrepčajo, sok ne teče več, ampak se začeńa otrdovati, deblo in korenine strohné.

trpê: trpím: rog. 152 aku si lih trpym inu čutim po celim truple velíko marto inu težávo, vener mvoje srcé mi upadlo ni, 477 prav inu spodobnu jest le tú trpím, traun 167 za volo tebe jest špot trpym, jap. prid. 2, 299 ti si meni tę križe poslal, katęre trpym; — trpíš: kast. 67 kar od eniga druziga trpyš, tú nyč nej pruti paklenskimu ogńu, katériga si vrédn, 92 kir si, tukaj dosti trpyš, 148 spumni de ti premoreš dosti hudiga prenesti, aku li hočeš, aku n' hočeš, vener trpyš prez vsiga lona, 171 aku rad inu volnu trpyš vse zuparčine, 260 kadar si kej štratan, merkaj nikar na tu kar trpyš, ampak na tú kar si sturil, 295 za tú véčnu trpyš, škriń. 300 spomni se na očęta inu máter tvojo, kadar v srędi mogóčnih stojiš: de ki bóg pred ńimi ná te ne pozábi inu ne trpyš očitańa, ravn. 2, 279 zdaj se on veseļí in tí trpíš, kast. 371 vse djańe te lubézni pride topelt v eno vižo kakor se začne, aku ga ti h bogu obrneš, de za ńega volo vse sturyš inu pretrpyš . .. ravn. 1, 269 pomózi vsakimu, koļkor vtrpíš; — trpí: dalm. jerem. 15 po kaj le naš beteš dolgu trpy? itd., rog. 133 krajlestvu nebešku sylo trpy, 421 kateru (ojle) nobéne mokrúte na trpy, itd., kast. 80 tú vse li en majhin čas trpy, 101 ona (lipota) kratik čas trpy, 376 on rad za božjo volo trpy, škriń. 66 nevúmèn škodo trpy, 231 ręši tęga, katęri krivico trpy iz rokę prevzętniga, 310 vsaka rana se lóžej trpy, kakòr srcá rana, traun 22 per tim božja čast škódo trpy, 231 naše živléńe trpy sędemdesęt lejt, kug. 38 tę bolęzni se napravijo, kadar živina na eni ręči pomankańe trpy, katęra jo zdravo ohrani, 70 le ta pomoč le en kratki čas trpy, itd., jap. prid. 2, 27 ne brez uržaha prenese inu trpy bog te hudóbne, 2, 52 de nič ne sturimo, dokler jęza trpy, 2, 55 niso drugiga ràzločika nešli, kakor de enu več, tó drugu pak maju trpy, 2, 147 na veliku rečęh pomankańe trpy, ravn. 1, 36 vse trpí voļno Izak, 1, 332 pekleńske muke

Digitized by Google

ali martre trpí že na zemļi, 2, 124 komej trpí to, dokler govorí, 2, 200 za kaj bog vštric dobrih toļko hudobnih ļudí trpí? 2, 251 trpleńe tega sveta le malo časa trpí, ber. 112 Salmanasar ga ne trpí popolnama zapušeniga, 156 ktera dětela več lét trpí, preš. 158 zavoļ črke ne trpí nič škóde, kast. 242 tá kateri boga prov lubi, lahku vse nadlugę z veseļem pretrpy, ravn. 2, 22 iz ńé vidimo, kaj človek ne vtrpí, 2, 32 tako vboga je, de še jagneta v dar ne vtrpí, 2, 100 če pomagati z djańam ne vtrpí, saj z besedo pomore; — trpimȍ: ravn. 1, 231 nam bodi v skrbi, de préd raji per lastnim blagu kaj trpimȍ škode, kakor bi jo drugim nagnali, 2, 251 okó vzdígnimo z veseļam v nebó, če velíko na svetu trpimȍ, ber. 46 po pravíci trpimȍ vse to; — trpé: dalm. josve 4 kateri krivico trpé, itd., schön. 358 izveličani so ty, katéri pregajnejne trpee za pravice volo, rog. 430 duše ú teh vicah, za katére mašnik móli per s. maše, na trpé za tedàj nobene martre, 563 trpé takišni potler veliku pregajnańe, škriń. 74 nevúmni škódo trpę, 203 ony skuzi božjo sodbo pregáńańe trpę, 211 perkázni so to naprej kazále, de bi ne bily v nevęjdnosti, za kaj táke nadlóge trpę, pogubleni, traun 21 ględaš na tę, katęri krivico dęlajo, inu na tę, katęri jo trpę, 57 vsi katęri za volo pravice pregáńańe trpę, najdejo tukaj vélik tróšt, kug. 36 nekatére od tih nadlog trpę iz eniga lęjtniga časa v tiga drugiga, 45 one lę ta isti krat konèc vzamejo, kadar pomankańe trpę, 195 tę živali, katęre le tó nadlógo trpę, ne dadó obeniga znamińa ene bolęzni, jap. prid. 2, 157 če je vękši nadlóga med ludmy, več trpę ti vbógi, škrb. 1, 6 te žéle trpé noter do smrti, ravn. 2, 138 blager jim, ktiri pregańańe trpé za volo pravice, ber. 201 kdor strgan in vmazan kam gré, povsod ga neradi trpé, škriń. XXXV. naj potrpę krókarji med tęm, kadar se golóbi pásejo, kast. 139 mańe bodó stréle, na katere se poprej zmisli inu se lagle pretrpè.

veča: večím: met. 112 večím; — večí: ravn. 1, 206 ni tako nè kakor praviš, moj otrok živí, mrtev je tvoj. Ni res, zavečí poprejšina, lažeš, tvoj otrok je mrtev in moj živi.

velê: velím: met. 109, jan. 87 velím; — velí: preš. 123 ta velí mi: pój sonéte, úni: pój baláde, levst. žup. 49 treba z ńim delati, kakor velí dvorni dekrét, 55 ļudjé so dolžni trdno držati vsega, kar jim velí zdravník; — velé: preš 64 mrliča djáti v grob velé.

Digitized by Google

vetrnê: vetrním: let. mat. 1882/3 205 izvetrnéti izvetrním: izkaditi se, izgubiti moč. Vino, žgańe izvetrní.

visê: visím: met. 110 visím; — visí: kast. 302 dokler si še na le tem svejtu, visy ali véčnu živéńe, ali véčna smrt h tej véčnústi, škriń. 141 tvoj vrát je kakòr Davidov z braniši zydan turn, na katęrimu visy tavžent škitov, jap. prid. 1, 234 o moj vbógi Jęzus! ti nimaš drugiga trošta, kakòr samú pèr timu zgrevanimu ràzbójniku, katęri zravèn tebe visy, 247 ali poznaš ti tęga, katęri na galgah le tiga križa visy? ravn. 2, 270 ki vse polno žlahtniga grozdja po ńemu (nogradu) vesí, ber. 97 Absalonova vôjska je otepena, on sam, ko je v begu na mezgu hôtel udirjati, obvisí za lase na véji košate trpeatinke. — visé: kug. 79 bradavice vęči dejl taku majhine, kakor enu prosénu zrnu ostanejo inu vkup visę kakor grozdje . . . katęre na čevih visę.

vodenê: vodením: met. 111 vodením.

vreča: vrečím: let. mat. 1882/3 263 vrečáti vrečím, kričati, dreti se. Govori se o detci.

vrišča: vrišćím: met. 112 vrišćím, jan. 87 vrišćím.

vrša: vrším: jan. 87 vrším; — vrší: ravn. 1, 210 vihar pervrší memo in več ni hudobneža, 2, 160 naliv lie, povóden pervrší.

vrtê: vrtím: met. 110, jan. 87 vrtím; — vrtí: škriń. 102 sónce grę gori in doli inu se v svój kraj vrne inu od tamkaj zopet gori grę, se vrty pruti poldnęvi inu se pruti polnoči nakláńa, ber. 175 ne solnce, ampak zemla se vrtí, dalm. sirah 9 in marg: kakòr po visokih turnih, ker si enimu lahku v glavi zvrty inu pade, — vrté: škriń. 81 kakor se vráta na svojih tečájih vrtę, takú lęn v svoji póstèli. ber. 170 vetróvi oblak v króge vrté.

zdê: zdí se: dalm. prip. 21 vsakimu se ńegou pot prov zdy, itd. schön. 122 kaj se vam zdy? 174 aku se komu mej vami zdy de bogu služi inu ne brzda svoj jezik, temuč zapela svoje srce, tiga istiga božja služba je zabstojn, kast. 142 tá tečy v révah inu nadlugah, katerimu se zdy de tečy, rog. 584 verjámemo le samu tú, kar se nam zdy inu kar hočmo itd., škriń. 41 ena pôt je, katęra se človęku ta prava zdy, 87 bogat človék se sam sebi módèr zdy, 94 en ród je, katęri se sam sebi čist zdy, vendèr ny od svojih mádežov omyt, itd. traun 207 ta psalm je, kakòr se zdy, za práznik tęh trobęnt složen, jap. prid. 2, 221 do zdaj se mì zdy sim sam zadosti ràzlóžil, kaj so hude misli, škrb 1,

Digitized by Google

25 svejt se ti tako perjazno smeja de se ti nemogoče zdí se mu odpóvédati, ravn. 1, 60 spet se mu sańa, zdí se mu, de sedem lepih polnih klasov iz eniga stebļa pogańa, 2, 43 pred seboj iti se jim zdí de jo vidijo, 2, 162 velikov Izraelcov je nad tem ostrmelo, in tudi vam more bíti se ta nekoļko čudna zdí, 2, 231 vučénci, ktirim se to nemogoče zdí, se mu čudijo, 2, 239 vsaki réči, potrebna kakor roga per hóji naj se tudi zdí, se odpovéjmo, preš. 66 petêlin pôje, se mi zdí, 177 se mózu zdí, de gré le v smrt krvávo, 180 ker se mu zdí, de lákota ga grúdi, junáku kar je v tórbici ponúdi; — zdé: dalm. jez. 5 gorje tém kateri se samy modri zdé, baruh 3 kateri se razumni zdé, traun u predgovoru: več krat so tí ísti, katęri se zastópni zdę, nezastópni, škriń. 315 dvę rečy se meni težkę inu nevarne zdę.

zelenê: zelením: met. 111 zelením; — zelení: škriń. XXX pálmovu drèvú vędnu zeleny tudi po zymi, ravn. ber. 171 snég stori, da mlada sétev ne pozébe ampak spomladi vnovič ozelení, raste in obilni sad rodí; — zelené: škriń. 220 gospódovi strah je modrósti korenína, inu ńę vęje dólgu zelenę, traun 235 grẹšniki zelenę kakòr tráva, ravn. 1, 209 kdor v bogastvo zavupa, se kakor cvet obletí, zelené pa pravični kakor nova mladíka, 1, 333 bogá se bati je korenína modrósti, ńeni odgáńki zelené vekomaj, ber. 8 poglę́jte, kakó po hudim vreménu travniki lepó zelené.

zorê: zorí: ravn. ber. 156 laški oreh se, kadar dozorí, razpóči.

žehtê: žehtím: let. mat. 1882/3 205, izžehtéti (reci: izžьh—) izžehtím in izžehtéjem, pokvariti se... žehtéti, žehtím glühend heiss sein: peč je tako vroča da žehtí.

želê: želím: schön. 259 jest po vas vseh želím vunkaj iz srca, kast. 261 jest tebe želym, 364 jest močnu želym od božyh ričy govoriti kakòr je vrédnu, 417 želym govoriti, 431 nyč druziga ne želym, ampák samu tebe, jap. prip. 1, 59 o kaku želym tudi vse tę kraje obhoditi! 482 tukaj v le to odprto stran vas želym vse skupej gori vzęti, škrb. 1, 279 jest želím, ti véš kakó, ravn. 1, 17 svakimu dekliču želím tako Elizabeto, preš. 22 sto tębi sréč želím, 97 jest tudi v trop ki se potí in trudi, ledíno ôrje naše poezíje, se vríniti želím, rav. ber. 178 daj mi da ptujiga blagá ne poželím; — a s naglasom na početnoj slovci: žèlim: škrb. 1, 99 ta reč vam žélim dones za celo leto za en dár dati, 167 sad mojiga govorjeńa žélim de b' bil ta:..., 279 močno žélim de b' si strili iz današniga navuka dobre misli, 2,

Digitized by Google

90 žélim biti tak kakoršniga tebe vidim, 140 on more dati kar žélim; — želíš: kast. 9 kaj želíš? 48 béži pred ńe očmy, kateri kuli želyš sebi izveličańe, 93 hvalo zgubyš aku jo želyš, 124 nej tu tebi en špót kir si čist inu snažin, de ti hočeš inu želyš se v nečistost podati? itd. rog. 135 želíš de sklénem, 280 hočem tebi dati kar želyš, 478 aku dobru želyš, škriń. 221 aku modrést želíš, ohrani pravico, škrb. 1, 6 h ktirmo vender želíš priti, preš. 17 stári čas skôrej nazáj si želíš, kast. 128 aku ti požélyš po tem kar tebi ne more biti, taku boš vselej v révi živil, 129 bodi de ti vse zadobyš kar kuli požélyš, tujstu na smrtno uro moreš vse zapustiti; — žèliš: škrb. 1, 504 nimaš kar žéliš, 2, 243 moreš tudi ti striti, ako žéliš biti resničen spokórnik; — želí: dalm. sal. predg. 6 kar ńegovu srce žely, itd. kast. 60 srd je ena kratka norúst katera žely hudu sturiti, rog. 418 tu sledni samú žely, 596 on žely vse izvelyčat, škriń. 36 hudoben žely podpóro nar bol hudobnih, 116 ńemu nič od vsega tega kar žely ne mánka, itd. traun u predgovoru: kdó je ta človek kateri si živleńe vóši inu dobre dny viditi žely, itd. kug. 193 mitelne sim vam vžę povędal: natura tęh žival jih sama žely, ravn. 1, 38 hlapec želí zmed ńih zvediti nar nedolžnišejo (!), nar pridnéjšejo (!) in prijáznišejo (!), 57 bogu vstréči le želí, 173 želí za pobólšati, 197 kdo si želí dolgo živleńe? itd. ber. 34 gorjé mu, ktéri ti hudiga želí! 61 bog gréšniku ne želí smrti, itd., preš. 44 srcé tì želí v ļubézni slúžit, 69 želí si plesáti ž ńim déklica vsáka, omrézit' ga Uršika lépa želí, 180 želí dat Črtomir mu povračílo, .. bog ne želí nobêniga pogúbe, kast. 291 nyč ne požely, nyč ne išče, ampák sam sebe, škriń. 287 kakòr en skóplen, kadar požely divici divištvu vzęti, takú je tá, katęri s silo krivično sodbo stury, kug. 98 jej mórete vse sorte futer pokazati inu viditi, ali od tę ali uue sorte ne požely, levst. žup. 104 županu se bode namérilo zdaj ter zdaj, da jih poželí poglédati, ravn. 2, 94 Simon ga brš viditi zaželí; — želimò: ravn. 2, 85 imamo skušńave premagati, če svetí biti želimò, 2, 294 če želimò cele kupe praznih skrbí odvrníti .., 1, 105 če želimò dobri, popolnama biti .., ber. 72 če želimò srečno umréti ..; — žèlimo: rog. 576 usi žélimo izvelyčajne zadóbit, škrb. 1, 35 ako žélimo večno živleńe iméti, kaj nam je striti? — želitè: ber. 54 če tudi vi želitè kedej mirno in častno umréti .., preš. 30 vé si pa zêlte (pogrješka štamparska mjesto: želʼtè kako veras zahtjeva) možíčke, ki ne stópʼjo z vójence; — žèlite: rog. 172

Digitized by Google

vèjm de vsi žélite to milost od buga prejèt; škrb. 1, 280 ne cviblam de vsi žélite spolniti cerkovno zapoved; — želé: dalm. pslm. 119 moje očy želé po tvojm zveličańu, itd. rog. 485 po molitvi inu andohti treba se je podvyzat tèm, katéri želé ú modrústi inu skuzi to h temu dobrimu slovu, 584 katéri se izvelyčat hočjo, želé inu poflíisajo, itd. škriń. 34 pravični želę vse to dóbru, 168 ona tęm sama napruti pride, katęrí želę v nebęsa priti, 166 ràzkropi ludstva, katęre vojskó želę, ravn. 2, 294 jim nesréčo želé, ber. 56 z kakošno ļubéznijo in skrbjó želé starši svoje otrôke zrediti! preš. 71 valóvi šuméči te Urška želé, 84 bil je v grádu god gospé, tam slišať slovéč'ga gódca želé, kug. 170 vy morete klajo, katęro nar bol poželę, tim bolnim dati, ravn. 1, 216 kar očí poželé, nič jim nisim odrekel; — želèjo: preš. 11 več níma vôla ríb ko mísel jez ki spêjo v ļubezninih sańàh ki si na dán želêjo zletéti v pésmicah; — želivà: ravn. 2, 240 mati Janeza in Jakopa, Jezusovih vučéncov, je en krat z téma sinóvama k Jezusu prišla, rečeta mu: želivà, stori nama, kar koļ te prósiva.

živê: živím: kast. 128 hoče bóg, de jest dale živym, traun 302 skaži tvojmu hlápcu milost, de živím inu tvoje besęde držím, jap. prid. 1, 70 le za vas živym jest, ravn. 1, 37 po ńegovih zapovdih živím, 1, 118 kakor res živím, storil vam bom, kakor ste mi govorili na moje ušésa, 1, 255 kakor res živím, 1, 270 idi, de dnarje perneseš, dokler še živím, kop. 365, met. 110, jan. 87 živím; — živíš: kast. 29 postavi naprej (v tulikajn lejtih kir ti živyš) li en dán, de bi mogl tvojo čednost spričavati, de si ga prez gréha doprnesil, 33 takú veruješ inu takú živyš? 43 pomisli, h kákešnim gostém ti tvoj život pitaš inu k jédi perpravlaš, kadar nezmasnu živyš, 93 povrni bogú kar si od ńega prejèl, de si, de živyš, de zastopiš, 127 sovraži sam sebe inu svojo dušo, de živyš samovolnu, 174 ti še zdaj ne živyš, ampak še li bóš živil, škriń. 278 hvali, dokler živíš, časti boga, 341 synu inu žéni, bratu inu prijátlu ne daj, dokler živíš, oblást čez sebe.. dokler živíš inu sopeš, ne pusti se od nobeniga človęka pregovoriti, ravn. 1, 170 kakor bog živi in kakor živíš tí, kjer koļ boš ti, ondi bom tudi jez, 1, 192 spoštuj očeta in mater, de ti bo dobro in de dolgo živíš na zemli, ber. 174 vživaj le ôndi, kjér živíš, darí in dobróte, ki jih je bog perprávil, zmérno in hvalézno, 192 de dóber si in dôbro stríš, za tó na svétu le živíš.. vse bode te rado imélo, če lepo živíš; — živí: škriń. 120 hudobèn veliku časa v svoji hudobii živy, traun 28 gospód, kdó bó

Digitized by Google

prebival v tvojim šotorji? tá katęri nedólžnu živy, kug. 4 vy ne ględate. kakú ona živy, se redy, se pari, ravn. 1, 64 kakor res kraļ živí, de mi ne pojdete od tod, dokler vašiga nar mlaji brata ne bo, 1, 255 taki je pravičen, taki naj živí, 1, 258 pravičen je iz vére živí, 2, 8 sréčno se štéje, de v timu času živí. 2, 83 človek ne živí le ob kruhu, ampak ob vsaki besédi, ki bogú gré iz úst, 2, 121 idi, živí ti sin, preš. 23 soldát živí vesél v en dán, 25 v Arábje pušávi se tíčik rodí, v odļúdni gošávi sam zá se živí, 26 tak pévic se trúdi, samôten živí, 28 dólgo Smolétov spomín naj živí, itd., škriń. 310 katęri nad otrócmi veséļe imá inu doživy, kug. 49 kadàr ta bolna živina ta dvanajsti dan doživy, je enu dobru znamiňe, ravn. 1, 79 Jožef doživí še sto in deset lét; — živimò: škrb. 1, 162 v srédi hudobnih živimó, ravn. 1, 222 ako po véri ne živimò, nam véra malo pomaga, 1, 269 vbožno scer živimò, pa veliko dobriga bomo vender le imeli, če se boga bojimò, greha varjemo in pa prav storimò, 1, 293 le srečni smo, de v takih časih živimò, 2, 180 ļudjé ne živimò, de bi jédli, ampak ļudjé jémo, de živimò, ber. 65 saj nam vender vsak dan daje, česar nam je tréba, de živimò, 145 Evropa, kjér mi živimò, je nar mańši dél zêmļe, 164 soparji in drugi tekóči lahki déliki vstajajo zmerej od zemļe in se vzdigújejo v zgórni zrak, kér so lahkeji, koker spódni zrak bliz zemļe, v ktèrim živimò; — živitè: jap. prid. 1, 21 o duše, katęre v enim svętim božjim strahi živité, odpríte veselu vaše srca, ravn. 2, 50 hvalíte boga, de per miru lohka živitè, 2, 119 če ńegov navuk tudi vaše zivlèńe ravná — če tudi živitè po ńemu, iz živiga kmalo bote va ń verovali, ber. 181 opravļajte prôšńe za vse gospóske, de mirno in pokojno živitè, 201 pojdite potlej k svôjim stáršam, per ktérih živitè, ravn. 2, 126 če kàdaj doživitè, de se bodo ļudjé s hrúmam po puntarsko kakšinimu povelu vstavlali, nikar se vmés ne vtikájte; — živé: kast. 84 božji otroci vékoma v nebeškim veselu živè, 87 oblastniki vselei v strahu živè, 121 kadar jeńa v sebi živéti, taku v ńemu živy, v katerim vse stvari živè, 185 prez božyga strahú v pregréhah živè, 205 vmej sabo myrnu živè, škriń. 196 v eni veliki vojski živę, 377 onę vse živę inu vędnu ostánejo, kug. 13 krave od žlahtne sórte živę dalej, kakòr tę taku imenovane cvitarce, ravn. 1, 27 gledal je, kakó prijetno je bogu, de bratje v miru in pokoju med sabo živé, 1, 64 naš oče še živé na Kananskim, 1, 68 so zdravi vaš stari oče? še živé? 1, 72 šè živé moj oče? 1, 212

Digitized by Google

dy ktiri gledaš v srca vsih ļudí, de se te bodo ves čas bali, dokler živé, itd., ravn. 1, 78 perzadenite si, de tudi nad vami stariši veliko veseļa doživé; — živitâ: met. 291 nésta vrédna de živьtà.

žrča: žrčím: jan. 87 žrčím.

žvenča: žvenčím: met. 112 žvenčím.

žvrgolê: žvrgolím: met. 110 žvьrgolím; — žvrgolé: ravn. 1, 5 ribe miglájo po vodi, tiči žvrgolé, 1, 8 tiči nam žvrgolé in popévajo zjutraj.

b) *u ugarskoj slovenštini.*

U singularu je na osnovnom *i* koje glasi *ij* otisnuti, ređe otegnuti naglas, a u plur. i dualu obično otegnuti: držîm, držîš, drži; držimo, držíte, držíjo, držíva, držíta. U slovci ispred naglašene slovke mijeńa se *ê* na *i:* bižím mj. bežím.

batrivê: batriví: nagfl. 26 vučitel povej ali opíta falingo. batrivî, podžíga, pohváli.

běža: bižím: küzm. 341 gori sem šou pouleg oznaneńá, i pred ńé sem djáo evangeliom, šteroga prejdgam med poganmi; naime pa onim, štere so za vékše preštímali, da bi kak zobstom ne drkao, ali zamán naj ne bižím; — bižíš: trpl. 40 či vídiš tatá, ž ńim bežíš; — biží: küzm. 59 preci biží eden ž ńih i vzeme špongio, 375 molte za nás, naj reję gospodnova biží ino se díči povsud, kakti i pri vas, nagfl. 84 či závec človeka vára, beží pred ńim, 187 k ejnomi lejpomi nebeskomi mousti mi je hítiti, odgovori pojbíč, i li beží, 196 sunce je vretina svetlosti i toplouče. Ono se nigdar ne pozdigne tak visiko na nébi, kaj bi nam zráven dobi na temen gláve síjalo, nego gde k etoj visíni bliže, gde od ńé dale beží po svojoj pouti, gön. 51 k časi beží Kolman po očino píkšo, 92 zdaj se je mačka vrgla na edno nepazno miš i kak beží ž ńouv! 104 oča z detetom pod eden gousti rást beží, küzm. 434 prouti stante vrági i odbiží od vas, 70 gda bi on vö šou z ládje, preci pribeží k ńemi z grobouv eden človík, nagfl. 85 mačka zvána pribeží, goňena pa odbeží, 199 naša zemla edno veliko pout prebeží, štero v $365^1/_4$ dní dokonča okouli sunca; — bežímo: küzm (1771) 825 vu vsakom skušávaňi i nevouli k tebi bižímo; — bižíte: küzm. 415 zá to se i odtühávajo, ka ž ńimi vrét ne bižíte na ono isto oblosünosti vö vlejvaňe prekliňávajouči vas; — bižíjo: küzm. 48 tada ki so vu Judeji naj bežíjo na goré, nagfl. 85 štere stvaré pred človekom

Digitized by Google

bežíjo, letíjo, divje se zovéjo, 157 dekličke domou bežíjo i mater cvetno semen prosijo, gön. 77 rávno zdaj letí nekši ftič kumes ńí. Scvílijo i vsi pod perouti materé bežíjo, 192 v zourje malo pred shodom sunca ńega míli trák (!) z nezrečeno lejpim posvejtom prebežíjo líce nébe i oblákov.

boja: bojím: trpl. 4 ne bojím se vnogo jezér lüdstva, gön. 96 vö bi šou s tebom, moj sin, velí oča, bojím se kaj boš tríden, — bojí: bar. 6 vido je ka je žalosten ino ka se bojí, trpl. 20 či me vojska obléže, dönok se ne zbojí srce moje, bar. 29 téčlica se ńé náj meńe ne zbojí; — bojímo: trpl. 37 boug je obramba i mouč naša; záto se ne bojímo, či bi se svejt premeńávao; — bojíte: küzm. 14 velí ńim: ka se bojíte, maloverci? 460 hválte bogá našega vsi slugi ńegovi, i ki se ga bojíte, i mali i veliki, trpl. 17 ki se bojíte gospodna, hválte ńega; — bojíjo: küzm. 419 zna gospoud .. na dén soudbe, naj se kaštigajo, obdržati .. one .. ki se sebi dopádnejo i dík se ne bojíjo prekliňati, 751 kí se tvojega imena bojíjo, trpl. 18 pláčam oblübe moje pred onimi, kí se ga bojíjo, 24 kak velika je dobrotivnost tvoja, štero si odloučo onim, ki se te bojíjo.

bolê: bolí: nagfl. 26 nejme stvári ne mantráj tí, ar mantráńe i ńou bolí.

cürč: cürí: nagfl. 83 v globočíni zemlé jeso žile, po šteri voda vu stüdenec vküp cürí, gön. 101 znoutra vu zemli nestanoma curí voda; — cüríjo: nagfl. 200 z žaloudca zemlé vretine cüríjo.

diša: diší: bar. 17 gda se snejg raztopí violica li hitro zadiší; — dišíjo: nagfl. 111 kak lepou düšíjo kűńe, gda cvrójo moje pečéńe! 154 krumpiše vsi poznate, je li? k kakšemi sádi so oni priglíhni na obrázko gledouč? k jábokam. Ali dönok so vu vnougom náčiši kak jáboka, jeli? Je li dišíjo tak lepou? gön. 37 rouže nasladno dišíjo.

drža: držím: trpl. 20 k oltari tvojemi se držím, gospodne, 31 z zlom za dobro povrńávajouč se protivíjo z menom, zá to ka se toga dobroga držím, 32 gori sem djao vu sebi: zdržím vüsta moja na vűzdi, dokeč de nepobožen pred menom; — držíš: küzm. 279 držíš se za voja ti slejpi, 439 držíš imé moje i nejsi zatájo vero mojo, nagfl. 22 v šteroj rouki držíš žlico gda jejš ž ńouv? trpl. 35 tí nas obdržíš od naši protivníkov, 34 mene zdržíš za volo pobožnosti moje i postáviš me pred líce tvoje na veke; — drží: küzm. 439 tou velí, ki ti sedem zvejzd drží vu dejs-

Digitized by Google

noj svojoj, nagfl. 167, 27 vu veliki logej se držî škodliva divjáčina, 15 nouvo víno vu nouvo posoudo vlejvajo in obouje se zdrži, 35 zá to je prišao sin človeči, naj zdrži to pogübléno. 216 i bode da vsáki, ki bode zezávao imé gospodnovo, zdrži se, 431 ki koli cejlo právdo zdrži, potekne se pa v edno, včińen je vsej krivičen. 31 ńim gospoud bode pomágao ino je vö vtrgne: rejši je ti nepobožni i zdrži je, ár se vu ńem vüpajo; — držímo: nagfl. 80 kámre so zá to, da naj živiš držímo vu ńi. Ka za živiš držímo vu ńi? Vu kámraj držímo slanino, mast, mesou itd.; — držíte: nagfl. 28 naj vídim, je li dobro sedite i držíte vaše rovatke, 22 vido bom, je li i zdržíte, ka ste oblübili; — držíjo: küzm. 256 či Domiter i ki so ž ńim mešterski lüdjé s kim kakšo reč májo, právde se držíjo, i jeso namestnícke, naj obtouživo eden drügoga, 381 šteri slugi so pod jármom, svoje lastivne gospodáre vsega pošteńá vrejdne naj držíjo, 418 či je boug angele kì so pregrejšili, nej milüvao, nego je z lancmi mráka zvézane vu strašno pekla propast süno i tá dáo, naj se zdržíjo na soudbo, i prvi svejt je nej milüvao, 440 kí navuk Miklošancov držíjo, trpl. 3 vküp stáplajo králi zemelski i poglavárje tanáč držíjo med sebom prouti gospodni, 23 tanáč držíjo med sebom prouti meni, nagfl. 23 tablico ti prvi trijé prstje držíjo, 81 je li tvoji roditelji držíjo víno? za kaj držíjo víno v piovnicaj? vino zá to držíjo v piovnicaj, ar je tam niti nej preveč mrzlo niti vrouče .. sád, krumpiše itd. čeres zíme zá to držíjo v piovnicaj, ar je tam v zími bole toplo, kak vönej ... na hrambi držíjo senou, slamo itd. gön. 69 preci kak gori stánejo za prvo skrb držíjo k bougi zdühávati, küzm 420 tá nebésa, štera so zdaj, i zemla se po ńegovoj rejči srańena, naj se k ogńi obdržíjo, 437 bláženi, kí zdržíjo ona, štera so pisana.

gladê: gladí: nag. vog. 33 kí dosta gladí, ńega obráz de zanücan; — gladímo: nagfl. 163 či krüh mámo, ne gladímo.

gorê: gorí: nagfl. 14 Ilka je jedno (vužko) vužgála i sestri právila: víš, Irma, s kak lejpim plamnom gorí moja vužka! 177 ka za lastnost má žveplo? kaj se vužgé i gorí, 183 či v železni káhlaj ogen gorí i takšega hípa sopi zateknemo, ka se godí? gön. 92 črstvo gorí ogen na ogníšči, küzm. 303 či šteroga delo zgorí, kvaren bode, on se pak zdrží; — goríjo: nagfl. 177 takše skopaline, štere se vužgéjo i goríjo, se goréče zovéjo, küzm. 420 zemla pa i štera so na ńej dela se zgoríjo, 68 dosta krát grum vdári vu hrambe i zgoríjo.

*

Digitized by Google

grmẽ: grmí: trpl. 22 glas gospodna nad vodami, boug velike díke grumí, nagfl. 101 je li ste že vidili, kaj ovcé na paši, či nedovejdno zgrumí ali kakši koli rűm nastáne, vse vküp bežijo?

guča: gučíš: küzm. 24 zakaj ńim gučíš vu prilikaj? 271 je li moremo zvediti, ka je tou za nouvo včenė, štero gučíš? 269 dopüščeno ti je, naj sam za sébe gučíš, nagfl. 164 ne znaš ka gučíš; — gučí: küzm. 29 ki hüdou gučí oči ali materi, s smrtjom se naj vkonča, 64 ka ete tak gučí prekléstva? 317 ki gučí s tühim jezikom, ne gučí lüdém, nego bougi, ar ga nišče ne sliši, v dühi pa gučí skrovnosti. Ki pa proroküje, lüdém gučí na pobougšańe i opomínańe i obeseļávańe. Ki gučí z jezikom, sám sebé pobougšáva, 318 ki gučí z jezikom, naj moli, da raskladé. 415 či što gučí, naj gučí liki bože ričí, 434 ne gúčte eden prouti drügomi, bratje. Ki prouti brati gučí i soudi brata svojega, prouti gučí právdi, soudi pravdo, trpl. 11 ki istino gučí, 30 vűsta toga pravičnoga modroust govorijo, i jezik ńegov gučí ka je prav, nagfl. 144 teda etak gučí na dale; — gučímo: küzm. 300 opominam vas, bratje, po iméni gospodna našega Jezuša Kristuša, naj tou isto gučíte vsi, 302 známo ona, štera so nám od bogá darüvana, štera i gučímo; — gučíte: küzm. 317 ščém, naj vsi gučíte z jezikmi; — gučíjo: küzm. 22 z obilnosti srcá gučíjo vüsta, 215 nejso vsi eti ki gučíjo Galileánci? 220 trdno se ńim poprejtmo, da več ne gučíjo vu tom iméni nikšemi človeki. I gda bi je prizvali, zapovedali so ńim, naj cilou ne gučíjo niti ne včíjo vu Jezušovom iméni, 224 prizovéjo apoštole, zbíjejo je i zapovejo ńim, naj več ne gučíjo vu Jezušovom iméni, 280 odprti grob je ńih grlo, z jezikmi jalno gučíjo, 319 prorocke dvá ali trijé naj gučíjo i drügi naj razsodjavajo, 425 oni so svejta, záto od svejta gučíjo i svejt je poslüša, trpl. 5 odprti grob je ńi grlo, z jezikom svojim jálno gučíjo, 12 z vüstami napíhńena gučíjo, 21 ne vlejči me vö z neverníki i hüdodejlnikmi, ki priaznivo gučíjo z bližńimi svojimi, i hüdouba je vu srci ńihovom, 34 či mi prido na glédańe, márna gučíjo, nagfl. 183 brezi zráka ne bi mogli čüti lűdi, gda gučíjo.

kipẽ: kipí: nagfl. 182 či v železni káhlaj mlejko küpí, ali mást štrka po ńi, lagoja saga ide po zraki.

kriča: kričím: trpl. 12 jas k tebi kričím, ár me ti boug moj poslühneš, 16 o moj boug! kričím čeres dnéva, i ne odgovoríš, 21 gda k tebi kričím, gospodne, pečína moja, ne múči;

Digitized by Google

— kričí: küzm. 434 ovo nájem delavcov, kí so vaše držéle želi, zadržáni od vas kričí, trpl. 34 prepast prepasti kričí z šümlejńem válov tvoji, nagfl. 161 „vö je prišla, vö je prišla!“ kričí Eržika, gön. 20 zorí se! vö s postelé i srp v rouke! kričí lüdém polé. 22 vrana kvár kvár kričí, nagfl. 168 oh, jas bedák! skričí on, gön. 35 jas jo znam zgrabiti, skričí Laci; — kričímo: küzm. 287 ste vzéli dühá sinovčine, v kom kričímo: abba, tou je, oča; — kričíjo: küzm. 263 z bičüvańem spitávajte ž ńega naj zvejm, za kakši zrok kričíjo tak na ńega, trpl. 26 kričíjo eti, i gospoud je čüje, nagfl. 129 indri igrajo, plésejo, jejjo, pijéjo, kre pouti koudiške kričíjo, álmoštvo prosijo, 169 „prav máš, prav máš!“ zakričíjo vsi.

leščа: leščí: gön. 71 nous i vüha oblizávaš da se ti ves trüp leščí; — leščíjo: nagfl. 177 one skopaline, štere se leščíjo i žmetne so, vtégnoti se dájo i v ogńi se raztopíjo, leščino zovéjo, gön. 93 na vríhi törma se že ńega (sunca) slejdńi tráhi leščíjo, 106 kak lepou je glédati nébo gdare se zvejzde leščíjo na ńej! one se naimre vu zímski večerej ostro leščíjo.

letě: letí: trpl. 9 vu gospodni se jas vüpam. Kakda právite düši mojoj, naj letí na goré vaše liki ftiček? nagfl. 115 goloub ne letí pečeni človeki v zoube, gön. 77 ravno zdaj letí nekši ftič, bar. 17 gda se snejg rastopi šterk z daline nezáj priletí, gön. 35 zdaj va ouzdaleč nastrejgala dokeč sinica na tikev zletí; — letíjo: nagfl. 85 štere stvaré pred človekom bežíjo, letíjo, divje se zovéjo, gön. 107 ftice letíjo, nagfl. 197 na jésen vandrajouče ftice odletíjo, trpl. 20 gda se ti hűdi na méne sűnejo, da bi jeli tejlo moje, nepriatelje moji i protivníci moji sami poletíjo i spádnejo, bar. 37 lastavice i šterki nazáj k nám priletíjo, gön. 92 gosí z velikim šümom priletíjo, nagfl. 84 či človek prouti vranam, srakam, vráblom ide zletíjo pred ńim.

leža: leží: nagfl. 24 vídite ete stoulčec? eto je ńega temen, lepou ednáko leží kak lice vode itv.; — ležíjo: nagfl. 82 gde ležíjo vaše štale? 166 ńíve na víšiši, trávnici na nížiši mejstaj ležíjo, bar. 33 ńive goule ležíjo, 39 saní vküp strejte ležíjo.

mrzê: mrzí: trpl. 31 moji lüblёni priátélje stojijo pred menom i mrzí se ńim nevola moja, nagfl. 118 neradi ga (pavuka) trpímo zá to, ár se nam mrzí od ńega.

plavê: plaví: nagfl. 163 bétva po tom ocvetéjo, vu klasovjej se zrńe zvrže i gda je eto doraslo, cejlo betvo s časoma plaví, posejhre.

Digitized by Google

sědč: sidíš: küzm. 263 teda ńemi erčé Pavel: vdári te boug. ti obeljena stejna. I tí sedíš soudivši mené pouleg pravde i prouti pravdi me velíš biti? nagfl. 15 tí ne sedíš ravno; — sidí: küzm. 46 ki priséga na nébo, priséga na trounuš boži i na onoga, ki na ńem sedí 374 on kí se prouti bougi postávla i gori se zvišáva više vsega, ka se zové boug ali boža slüžba tak, da vu cérkvi božoj kak ti boug sidí skažüvajouči se. kaj je boug, 458 te vodé, štere si vido, gde ta kurva sidí, so lüdjé i lüdstvo i národje i jezicke, trpl. 8 sedí vu predvori šütavcov, 38 boug sedí na svojem svétom stoulci, nagfl. 16 kakda se zové, kí ti kre dejsne sedí? 25 vučenik pri rovataňi naj ednako sedí, 48 što sedí pouleg tebe na dejsno? 73 na stolici več lüdi lehko sedí, na stolci pa samo eden; — sedímo: nagfl. 58 šolske stolice na tou nücamo, da na ńi sedímo; — sedíte: nagfl. 48 vu šterom stoulci sedíte ví; — sedíjo: bar. 3 deca eden kre drügoga sedíjo, 39 na ńih sedíjo dečácje; — sedíta: küzm. 39 povej, naj sedíta etiva dvá siná mojva eden na dejsnoj tvojoj i eden na lejvoj vu králestvi tvojem.

skrbč: skrbíš: nagfl. 34 hvála ti mili boug, oča vse dobroute, kaj se skrbíš za nás i za vse siroute; — skrbí: küzm. 309 neožeńena se skrbí za tá, štera so gospodnova, naj bo svéta i s tejlom i z düšov; ožeńena se pa skrbí za tá, ka so svecka, kak bi se dopádnola mouzi, trpl. 33 gospoud se za méne skrbí, nagfl. 75 vzemmo z vučitela vüst vö vsáki glás, ki se trápi, dela i skrbí za nas, bar. 16 za ńou naj se skrbí, 45 boug se ešče z vsakojačke stvári skrbí, nagfl. 125 oča priskrbí krüh i pejneze; — skrbímo: nagfl. 117 na hižne stvaré gledouč so dúžnosti naše té da . . se za ńé skrbímo; — skrbíjo: nagfl. 133 za dugováńe živiša se vu etoj vési skrbíjo oráčke, mlinarje, peki, mesárje, oštariáške, ríbičke i ništeri tržci, 178 za šteri živiš se ludjé samí skrbíjo, bar. 10 roditelje se ešče zdaj za ńé skrbíjo.

smrdč: smrdí: nagfl. 119 hramba strašno smrdí od ńi (stenic) gde se ednouk naplodijo.

spa: spím: trpl. 10 presvejti oči moje, da ne zaspím vu smrti; — spíš: trpl. 36 za ka spíš, gospodne? obüdi se; — spí: küz. 72 nej je mrla deklička nego spí, nagfl. 170 vuk se vu dné v goščere potégne i spí, gön 107 čeres nouči vsaki človek spí, bar. 36 što verno dela i dobra činí on zagvüšno i sladko spí; — spímo, küzm. 372 kí je mro za nás, naj ali verustüjemo ali spímo. na vküp ž ńim živémo, 321 ovo skrovnost vám povejm:

Digitized by Google

vsi istina ne zaspímo, vsi se pa preobrnémo, gön. 110 v tvojem kríli naj vsi tiho spímo; — spíjo: nagfl. 196 vu zími ništere stvaré spíjo, gön. 78 kak sunce zahajati začne, kuri na sedalo idejo. Oni zaspíjo.

stoja: stojím: gön. 96 vö bi šou s tebom, moj sin, veli oča, ali bojím se kaj boš trűden. ‚Prestojím jas hodbo, oča moj', odgovorí Kolman; — stojíš: küzm. 227 odvéži črejvle noug tvoji, ár mesto na šterom stojíš, je svéta zemla, 292 ti po veri stojíš, trpl. 8 gospodne, za ka tak daleko stojíš? nagfl. 127 gde ti stojíš? — stojí: küzm. 35 naj vu dvá ali trej svedokouv vüstaj stojí vsa rejč, trpl. 3 blážen je on mouž, ki ne hodi po tanáči ti neverni, i na stezi grejšnikov ne stojí, 37 kre dejsne tvoje stojí záročnica vu čístom zláti, nagfl. 4 dühovni žítek vu preglédaňi, brodjeńi, míšleńi i govorejńi stojí, 13 što mi vas zná povedati, vu čem stojí eta zmejna? itd. bar. 19 zraven od veliki dvér stojí te veliki oltár; — stojímo: küzm. 282 po kom smo i pristoupaňe doubili z verov k toj milošči, vu šteroj stojímo, trpl. 16 oni so süńeni ino spadnoli, mi pa stojímo i podpérani obstojímo; — stojíte: küzm. 39 ka eti stojíte cejli dén mańiküvajouči? 214 možjé galileánski, ka stojíte gledéči vu nebésa? 319 na znáňe vám dájem, bratje, evangeliom, šteroga sem vám nazviščávao, šteroga ste i vzéli, v šterom i stojíte, 325 smo pomočnícke radosti vaše, ár vu veri stojíte, nagfl. 142 ostante tak kak stojíte; — stojíjo: küzm. 23 ovo mati tvoja i bratje tvoji vönej stojíjo, 215 ki stojíjo v Mezopotamiji, nagfl. 4 vsi zloučki pod rokouv ednoga vučitela stojíjo, 32 rovatao bom vam edno hižo. Eti od dvej krajouv stojíjo ńé stené, 59 tábla redovno na stejni visi, ništere na zdržki stojíjo, 154 črešňe sirouve li kratki hip, jáboka pa dugo stojíjo, 166 logouvje z dosta drevja stojíjo, vu ńi drevje ne stojí vu redi, 185 obláci s ténki vodeni spárov stojíjo, 190 zvejzde od nás uprav vu rázločnoj dalečíni stojíjo, gön. 91 pred hižov maline stojíjo, 94 vu etakši štacúni stojíjo tržci, bar. 34 na zemli stojíjo hiže, trpl. 3 zá to ne obstojíjo ti neverni vu soudbi, 5 zvišávci ne obstojíjo pred očmí tvojimi.

trpě: trpí: küzm. 20 kralevstvo nebesko silo trpí, 33 smiluj se nad mojim sinom ár je mejsečni i hüdou trpí, trpl. 22 srd ńegov li megneńe trpí, nagfl. 517 na srečo etakša povouden ne trpí dugo, 178 je li steblo drejva dugo trpí? — trpímo: küzm. 287 ako ž ńim navküp trpímo, naj se i ž ńim odičimo,

Digitized by Google

324 štero se dela vu znášaňi tisti nevoul, štere mí trpímo, nagfl. 118 neradi ga (pavuka) trpímo zá to, ár se nam mrzí od ńega; — trpíte: küzm. 336 radi trpíte nespametne ví spametni bodouči, ár trpíte, či vas što vu slüžbo vrže, 373 kotero je kázaňe prave soudbe bože, naj se za vrejdne preštímate na králevstvo bože, za štero i trpíte . ., vam, ki nevoule trpíte, oddejhneńé, 414 či trpíte za volo pravice, blaženi ste, 416 on naj vás, ki zdaj edno malo trpíte, poprávi; — trpíjo: küzm. 316 čí trpí edna kotriga, vküp trpíjo vse kotrige, 416 ki trpíjo pouleg bože voule, liki vernomi stvoriteli naj preporáčajo düše svoje v dobrom činejńi, nagfl. 178 drevje šteroga stebla so méhka i ne trpíjo dugo, nego v onom istom leti zrastéjo i preidejo, travíno zovémo, bar. 32 či dugo nega deža, lüdje ino stvari gláda trpíjo; — trpíta: nagfl. 108 dvá kokouta se ne trpíta na blüzi k endrügomi.

velě: velím: küzm. 20 jas pa velím vám, kaj vsaki, šteri se srdi na brata svojega zamán, vrejden je soudbe, 10 velím pa vám kaj se je ni Šalamon vu vsoj diki svojoj nej tak obláčao, kak edno z eti, 19 za istino velím vam, nej je pobüdjeni med narodjenimi od žén vékši od Ivana krstitela, 20 ali velím vám: Tiruši i Šidoni ležej bode na soudńi dén kako vám . ., ali velím vám, kaj Sodomskoj zemli ležej bode na soudni dén kako tebi; — velíš: küzm. 263 prouti právdi me velíš biti; — velí: küzm. 5 vráig velí ńemi: da vsa tebi dam, či doli spádnovši me molo bodeš. Teda ńemi velí Jezuš: otídi, šatan, 17 teda velí vučenikom svojim: žétve je dosta, ali delavcov je malo, 439 angeli efezánske cérkvi piši: tou velí, ki ti sedem zvejzd drží vu dejsnoj svojoj itd., nagfl. 14 do časa je lepou tekla zmejna. K časi velí Árpád: no, Béla, podrži na mé tvojo púkšo, 41 lažeš, níčesen človek! velí ríbič itd., gön. 58 Janči je z bratom svojim pod ednim rastom sedo. Nini! velí te mlajši, ka je etam pri rastej za stvár? bar. 16 koliko krát se (kokouš) zglási vértiňi tou velí, za ńou naj se skrbí: — velímo: küzm. 280 nej, (liki právijo niki, ka mi velímo) činmo hüda, 371 tou vám velímo z gospodnovov rečjouv, nagfl. 192 rad glédam jas zorjo, gda na jegńedouvja vríhke ino ńega vejke sunce strejla zláte tráke i cejlo krajíno prebeží nouvi glás, díš i posvejt, i, ka več velímo, moj je dén, skrb, moj žítka lejpi cvejt; — velíjo: küzm. 37 velíjo ńemi: zakaj je pa Moužeš zapovedao dati list razpítaňa? . velíjo ńemi vučenícke ńegovi, 44 velí ńim: koga kejp je ete i napísek?

Digitized by Google

velíjo ńemi: casarov, 68 velí ńim Pilátuš: ka mo pa činio z Jezušom, ki se zové Kristuš? velíjo ńemi vsi: ráspi ga itd., gön. 52 čakaj tí pesíč, velíjo razbojnici, vö dobíš ti ednouk tvoj obrok; — velíta: küzm. 16 gda bi šao vu hižo, pristoupila sta k ńemi tiva slepca, i erčé ńima Jezuš: jeli verjeta, kaj morem tou včiniti? velíta ńemi: kak pa, gospodne, verjeva.

visě: visí: küz. 45 vu etivi dvej zapouvidaj visí cejla právda i prorocke, nagfl. 59 tábla redovno na stejni visí, 70 stejna tábla na stejni visí; — visíjo: nagfl. 168 bour je lejpo drejvo, ńega steblo tah visoko zrasté, kak eden törem, i tak ednáko je kak svejča, vejke doli visíjo, lístje k kustoj iglej glíhno ešče i v zími je zeléno, bar. vu türmi zvonouvje visíjo.

vrtě: vrtí: nagfl. gde se v pogübeli odejvke, žívota i žítka vrtí, 125 držina vrtí se okouli márhe, gön. 92 vértiňa se okouli večérje vrtí; — vrtíjo: küzm. 419 napihńene márnosti riči gučéči vábijo na poželejńe tejla po hotlivosti one, kí so za gvüšno odbejžali od oni, ki se vu zbloudi vrtíjo.

zdě: zdí: küzm. 34 ka se ti zdí, Šimon, králove ete zemlé od šteri jemléjo vámo ali dáčo, od sinouv svoji ali od tühéncov?

(Ostatak sliedi.)

Digitized by Google

Šesti arheložki sastanak u Odesi.

Izviestio u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 30. svibnja 1885.

PREDSJEDNIK DR. FR. RAČKI.

Častnomu pozivu pripravljajućega odbora VI. arheložkoga sastanka u Odesi odlučih odazvati se za taj put tim radje, što sam od davna uvjeren bio o velikoj znanstvenoj zadaći, koju imade riešiti ruska arheologija, i što mi se je tim nadala prilika, da izpunim davnu ali silom okolnosti vazda odgodjenu želju spoznati se lično s mnogimi zastupnici ruske nauke, koje sam iz radnja njihovih poznavao, pak spoznati se takodjer sa zemljom i prosvjetnimi odnošaji srodnoga nam velikoga ruskoga naroda, kojemu je velik zadatak u poviesti čovječanskoga roda namienjen.

Što sam kazao, da ruska arheologija imade velik zadatak u znanosti riešiti, mislim, da mi ne treba u ovom učenom sboru na široko obrazložiti; te će biti dovoljno samo sjetiti, da je ruskoj arheologiji pridržano razjasniti davninu od većega diela Evrope i Azije, za koju se je zapadna znanost do sada malo brinula i brinuti mogla. A šta to znači, iztaknuti će se samo po sebi, ako si u pamet dozovemo sve one narode, koji su od davnih vremena izmedju Karpata i Urala, crnoga i baltičkoga mora i u bližnjih iztočnih krajevih na ogromnom prostoru sadanje Rusije obitavali, a koji su u pisanoj poviesti slabe tragove iza sebe ostavili. U tom obziru zadaća je ruske arheologije od zapadne i raznoličnija i zanimivija; jer na zapadu rimska je i grčka prosvjeta davniju prvobitnu do skora tako izgladila i izbrisala, da su joj se slabi ostanci sačuvali, pak je s toga sav zapad spomenici one novije prosvjete tako posut, da se oni ostanci, kano njeke podrtine, jedva vide i velikim trudom na svjetlo iznose; klasička pako arheologija pored bogate grčke i rimske pismenosti ograničuje se na samo popunjivanje. Ali još jedan važan zadatak imade riešiti ruska arheologija, a taj se tiče

Digitized by Google

Slovjenstva. Pošto se na ime može danas smatrati u znanosti riešeno, da je prieko Karpata u području današnje evropske Rusije pradomovina slovjenskoga roda, i da je ondje kolievka južnim i zapadnim Slovjenom, koji su se odanle u historijsko doba pomakli u Podunavlje i Polablje: to predstoji ruskoj arheologiji i ta u znanosti zaista častna zadaća, da iznese davne spomenike pradomovine Slovjenstva, da jim ustanovi obilježje i tim omogući ustanoviti nedvojbeno slovjenske spomenike, pripadajuće zapadnim i južnim slovjenskim plemenom. Dok ne podje za rukom ruskoj arheologiji, sabravši i proučivši spomenike, koje krije slovjenska pradomovina, riešiti tu zadaću, mnogi spomenici, koji se izkapaju u Podunavlju, na balkanskom poluotoku, na Vltavi, Labi i Visli, a koji ne mogu se pripisati ni Grkom, ni Rimljanom, ni Keltom, ni drugim poznatim narodom, ostati će za znanost nejasni, prava zagonetka. Ova misao, po mojem mnienju znanstveno posvema temeljita, budi na uvaženje preporučena i hrvatskim prijateljem hrvatske, te u obće jugoslovjenske davnine.

A ruska si je znanost podpunoma sviestna ove dične zadaće, koja ju na polju arheologije čeka.

Ruska arheologija nije tako mlada, kako bi se gdjekomu pričinjalo. Ona je rano našla pjestovalište ne samo u c. akademiji znanosti, osnovanoj god. 1724 Petrom velikim, i u muzejih njezinih, ne samo u bogatih sbirkah zasnovane po carici Katarini II. carske eremitaže, nego i u pojedinih posebnih učenih i književnih zavodih, koji su preuzeli zadaću obradjivati pojedine grane arheložke. Ovamo idu moskovsko „obščestvo istorii i drevnostej“, osnovano već god. 1804, takovo „obščestvo“ osnovano za južnu Rusiju god. 1839 u Odesi a skopčano s muzejem starina, kojemu je nezaboravni knez M. S. Voroncov temelj postavio, na dalje „imperatorskoe arheologičeskoe obščestvo“ god. 1846 osnovano u Petrogradu, „arheologičeskaja komisija“ pod načelničtvom pokojnoga gr. L. A. Perovskoga, „moskovskoe obščestvo drevne-ruskago iskustva“ itd. Sva ova društva preduzela su iztraživanje starina i znanstveno razjasnjenje u svojih publikacijah. Stalo se prekapati kurgane i mogile, nasipe i „gorodišča“, izpitivati spomenike gradjevne, sabirati stare pjeneze, bilježiti kamene babe, u kratko: starine nalazeće se na velikom prostoru Rusije postale su obljubljenim predmetom izučanja koli posebnih društava i zavoda toli pojedinaca.

Poslije petdesete godine, kada se u svih granah arheologije pojavila živahnija djelatnost, osjećala se u toj radnji njeka praznina,

Digitized by Google

njeki nedostatak; opazila se na ime potreba sustavnoga i jedinstvenoga rada. A toj se potrebi mislilo doskočiti periodičnimi sastanci ruskih arheologa, kojih članovi mogu biti izaslanici učenih i napose arheoložkih zavoda i društava, za tim svi pozvanici i radnici na polju arheologije. Uza sastanak imade se prirediti takodjer arheoložka izložba.

Na temelju pravila, koja je ministar narodnoga prosveščenija potvrdio, držan bi god. 1869 mjeseca marta prvi sastanak ruskih arheologa u Moskvi, za tim su u trogodišnjem razdobju držani u Petrogradu, Kijevu, Kazanu, Tiflisu, a napokon prošle godine u Odesi. Što se sastanci drže u različitih predjelih prostrane Rusije, imade i znanstveno posvema opravdan razlog, jer je tim sastankom osim obćenite i ta posebna zadaća, da se osvrću i na davnu prošlost pojedinih velikih okružja carevine, koja su postupice unišla u njezinu sastavinu, ali koja su negda pripadala različitim prosvjetnim područjem.

Prelazeći poslije ovoga kratkoga uvoda k odeskomu arheoložkomu kongresu, spomenuti ću najprije u kratko priprave za nj poduzete. Godine 1882 bješe sastavljen „предварительный комитетъ“ iz odaslanika arheologičkih društava moskovskoga, petrogradskoga i odeskoga, te sveučilišta petrogradskoga, moskovskoga, kievskoga i novoruskoga. Taj komitet držao je u Moskvi sjednice od 10—20. prosinca pod predsjedanjem arheologa, iza toga umrvšega, J. J. Murzakeviča, u kojih je sastavio pravila za VI. arheoložki kongres u Odesi, što no su kašnje, dne 30. srpnja 1883 god., potvrdjena ministrom prosvjete; i nacrtao pitanja za razpravljanje u kongresu. Ovdje su takodjer izabrani predsjednici odborski u osobah gr. A. S. Uvarova i odeskih sveučilištnih profesora T. I. Leontoviča i N. P. Kondakova. Odmah iza toga započeo je početkom god 1883. u Odesi „распорядительный комитетъ“ pod predsjedanjem rečenih profesora Leontovića i Kondakova svoj posao oko priprava za kongres, koji je ustanovljen na 15/27. augusta do konca toga mjeseca godine 1884. Priprave ove ticale su se koli pitanja čisto spoljašnjih toli i strogo znanstvenih. Spomenuti ću njeke priprave ove druge vrsti.

Odbor se je pobrinuo, da se odkapanjem pretraže njeka mjesta južno-ruska, za arheologiju znamenita. Poticanjem njegovim bi kopano na otoku Berezani, nalazećem se naprama ušću rieke Dnjepra; za tim pretražene su špilje u poriečju Dnjestra, na dalje sastavljena je iz članova Kondakova, prof. Vasiljevskoga i Uspenskoga, arhi-

Digitized by Google

tekta Ljuika, akvarelista Krasovskoga i Vilje i fotografa Raulja, učena expedicia u Carigrad, da ondje prouči i snimi bizantinske spomenike. Pošto su uspjesi ovih iztraživanja priobćeni u sastanku, a predmeti izloženi bili u izložbi, progovoriti ću o njih niže na svojem mjestu. Osim ovih arheložkih iztraživanja odbor je potaknuo takodjer njeke književne i znanstvene podhvate za promicanje arheologije i obradjenje starina. Tako je pod naslovom obćenitim: „Къ вопросу объ археологическихъ изслѣдованіяхъ въ южной Россіи“ izdao u tri knjižice radnje A. A. Matvejeva, mladoga učenjaka i docenta historije umjetnosti na odeskom sveučilištu, o sabiranju etnografske gradje u novoruskom kraju (I. Етнографія), za tim o sabiranju historijsko geografske gradje u istom kraju (II. Программа историко-географическихъ свѣдѣній), napokon o kurganih, mogilah, gradištih, nasipih u Rusiji uz naputak o pretraživanju tih ostanaka davnine. Ova je radnja Matvejevljeva za prijatelje ruske arheologije, osobito one, koji dalje stoje, tim znatnija, što dosta potanko navodi, što je u Rusiji u ovih granah arheologije do sada učinjeno; pak ujedno svraća pažnju i na praznine, koje bi se izpuniti imale, osobito složnim radom putem arheložkih sastanaka. „Rasporjaditeljnij komitet“ objelodanio je na dalje zemljovid starih naselbina južne Rusije, sastavljen sveučilištnim profesorom L. F. Voevodskim, koji je veoma sgodno priložen bio pozivnici svakoga člana sastanka. Pošto je sastavljač taj svoj posao razjasnio i obrazložio u sjednici kongresa, biti će i o njem kratka spomen na svojem mjestu. Isti marljivi odbor mislio je, da će članove kongresa zateći još jednom važnom znanstvenom radnjom, na ime gotovim izdanjem sbornika grčkih i latinskih nadpisa pripontijskih kolonija, koji je još god. 1879 potaklo bilo petrogradsko arheologijsko društvo, a kojim se bavi V. V. Latyšev. Ali taj sbornik nije mogao biti na vrieme dotiskan, te je sastavljač mogao na kongresu samo njekoliko doštampanih araka pokazati, a uz to i cielu osnovu djela razložiti, što ću takodjer na svojem mjestu pripomenuti.

Napokon odeski je arheložki kongres dao povoda, što su na svjetlo izašle njeke arheložke radnje i njemu posvećene. Ovamo idu: Buračkova „сборникъ матеріаловъ для изученія искусства и монетнаго производства у народовъ жившихъ въ древности на югѣ нынѣшней Россіи въ періодъ пребыванія тамъ Еллиновъ.“ Djelu su priložene 32 tablice, na kojih, kano i u textu, nacrtano je 237 pjeneza olvijskih, 84 tiraska i kerkinitska, 152

Digitized by Google

hersoneska, 9 teodosijskih, 4 nimfeiske i dijska, 190 pantikapejskih, 30 fanagorijskih, 15 gorgipijujskih i sindskih, 1 tanaiska i 323 prinadležeće vladaocem Ponta i Bosfora do Reskuporisa IV. Od istoga sabirača starina izadje takodjer: „Общій каталогъ монетъ, принадлежащихъ еллинскимъ колоніямъ на сѣверномъ берегу чернаго моря“ sa 32 fototipije[1]. Oba ova djela su prava dobit za arheologiju, poimence numismatiku, te će znamenito razsvietliti državne i prosvjetne odnošaje crnomorskih priedjela u ono davno doba. Osim ovih radnja Buračkova posvećena su kongresu još djela A. V. Orešnikova: „Босфоръ киммерійскій въ епоху Спартокидовъ по надписямъ и царскимъ монетамъ“, onda „Collection Lemmé à Odesa“, pak od profesora helsingforskoga sveučilišta J. R. Aspelina: „La Rosomonorum gens et le Ruotsi“ (Helsingfors 1884). U onom drugom djelu opisuju se od arheologijske sbirke Lemméove, koju sam sa suputnikom Š. Ljubićem posjetio, samo zlatni stari predmeti, koji su takav biser ove sukromne sbirke, da bi se njimi veliki državni muzeji ponositi mogli[2].

I ove književne radnje, koje je arheložki kongres u Odesi što neposredno što posredno izazvao, svjedoče, koliko su takovi dobro i po njekoj promišljenoj osnovi udešeni učeni sastanci za nauku plodonosni.

Medju pripravne poslove spadaju takodjer pitanja, o kojih imađe se u kongresu razpravljati. Ovdje mi se nadaje prilika spomenuti njeku osobitost ruskih arheoložkih sastanaka, a ta je znanstveno jim područje.

Područje arheologiji, kako nalazi svoj izraz u sastancih, široko je i obzirom na dobu i obzirom na grane. U prvom pogledu arheolożka se iztraživanja protežu ne samo na staro nego i na srednje doba u zapadnom smislu, što je opravdano tim, jer se za prošlost Rusije ne mogu ovim dvima dobama odsjeći tako oštre granice, kano što se mogu za zapadnu prosvjetu. U drugom pako pogledu namienio se je arheologiji zadatak obradjivati sve one grane zna-

[1] U I. dielu navode se pjenezi gradova: Olbie, Tirasa, Kerkinitesa, Hersonesa, Teodosie, Die, Pantikapea, Tanaisa; u II. dielu pjenezi državo Bosforske, vladalaca Ponta i Bosfora, i arhonta Pantikapee i Teodosie.

[2] Povodom kongresa izadjoše još: Guide à Odessa, publiè a l' occasion du Congrès archèol. Russe sous la direction de J. Mourier. — Programme du sixième Congrès archeol. russe a Odessa, par I Mourier.

Digitized by Google

nosti, kojimi se razsvjetljuje sveukupan život naroda, koji su u staro i srednje doba na prostoru sadanje Rusije obitavali. Neizključuju se pače ni iztraživanja novijih odnošaja, u koliko su oni podobni uzporedjivajućim načinom razjasniti ştare i sredovječne.

Jur prvi sastanak ruskih arheologa u Moskvi postavio si je za riešenje pitanja, odnoseća se na arheologiju u tom prostranom obsegu, razpravljajuć ne samo o predhistoričkih starinah, ne samo o staroklasičkih, iztočnih i bizantinskih spomenicih, ne samo o staroruskih umjetninah, nego i o narodnih umotvorinah, o spomenicih jezika i pisma i o drevnostih domaćega i javnoga, obiteljskoga i državnoga života. Prema ovim granam bio se je moskovski arheološki kongres podielio u šest odjela (отдѣленія). naime I. za prvobitne drevnosti neizviestnih naroda, Fina, Litvana, Skandinavljana, zapadnih Slovjena i za mitologiju, II. za ruske starine, nasipe i gradnje i staro-ruske umotvorine, III. za staro-ruske spomenike jezika i pisma i drevni život, IV. za pravne starine, V. za iztočne drevnosti, napokon VI. za klasičke i bizantinske starine. Po toj osnovi radili su i sliedeći sastanci ruskih arheologa u Petrogradu, Kijevu, Kazanu i Tiflisu. A te se osnove u bitnosti držao takodjer odeski kongres, samo što je on još veću pažnju obratio na spomenike bizantinske i na pravne starine i stari javni život, te je uslied toga zasnovao osam, odnosno deset odjela, na ime: I. za prvobitne drevnosti, II. za poganske spomenike, III. za spomenike klasičke, IV. za spomenike javnoga i domaćega života, V. za pravne spomenike, VI. za spomenike umjetnosti, VII. za spomenike jezika i pisma, VIII. za spomenike historijske geografije i etnografije, IX. za bizantinske i X. za iztočne starine.

Iz ove se široke osnove može već razabrati, koli si je težak zadatak naprtila ruska arheologija. A taj prostran zadatak je ujedno uzrokom, što se u ruskih arheoložkih sastancih razpravlja toliko obilje raznolikih arheoložkih pitanja i predmeta, da se u obično kratko vrieme svladati nemogu, i da medju njimi imade i takovih, koji u strogom smislu prekoračuju granice arheoložke nauke.

Odbor je pitanja, za koja su se ruski arheolozi i strukovnjaci prijavili, podielio bio najprije u onih osam odjela, predpostaviv jim četiri obćenita pitanja (вопросы общіе). Svih kolikih pitanja bijaše najprije 68, za koja se je 27 čitatelja prijavilo bilo. Kašnje bješe opet 32 nova pitanja od 22 čitatelja prijavljeno. Napokon dodje prijava za čitanje 40 pitanja. U svem je dakle za čitanje prijavljeno 140 razprava. Osim toga odbor je sam naznačio 93 pitanja,

Digitized by Google

na koja bi bilo poželjno odgovoriti[3]. Sva se ova pitanja tiču ili arheologije u obće, ali takovih imade najmanje, ili ruske arheologije, ili napose starina južne Rusije. Da su ova druga i treća pitanja za znanost najkoristnija, samo se kaže, jer se ona stvara poznavanjem davnina pojedinih priedjela; pak treba ove najprije izpitati, da se prispodabljanjem i sravnjivanjem obći izvodi i zaključci stvoriti uzmognu.

Poslije ovih obsežnih priprava bude kongres na ustanovljeni dan 15/27 kolovoza svečano otvoren. Ja i sudrug g. akademik S. Ljubić dodjosmo preko Biograda, Rušćuka, Gjurgjeva, Bukurešta, Galca, Suline, crnim morem u Odesu dan prije te mogosmo svečanosti otvorenja prisutni biti. Rusi držeći se svagdje, i kod učenih čina, onoga rimskoga načela „a Jove principium" u duhu čisto kršćanskom, započeli su i kod toga kongresa svečanost molebstviem u sveučilištnoj crkvici, a obavio ga je glavom episkop hersonski i odeski Nikanor uz prisutnost svih članova kongresa. Ovom prigodom držao je preosvjašćeni episkop liepu besjedu. Onda sliedilo je svečano otvorenje u velikoj dvorani sveučilištne sgrade, koja je bila dubkom puna najotmenijega ruskoga občinstva jednoga i drugoga spola. Prvi stupi na katedru u zamjenu nemoćnoga sveučilištnoga rektora profesor Nekrasov. U govoru iztaknu znamenovanje Odese za arheologiju i što je za nju do sada u njoj učinjeno, osobito trudom Nadeždina, Murzakevića, Bruna, Grigorovića, pak samim arheološkim družtvom. „Svim je poznato — reče na dalje obzirom na južnu Rusiju — da je naš kraj nalik historijskoj areni, kroz koju su prodefilirovali malo ne svi bez iznimke narodi Evrope. Izselivši se iz Azije morali su oni svi proći kroz iztočnu Evropu, te ili su ovdje popostali na duže ili kraće vrieme ili su pošli dalje. Tim je načinom svaki od ovih naroda, htijuć ili nehtijuć, ostavio u naših krajevih ovaj ili onaj trag svoga kod nas prebivanja. Ovi tragovi u obliku novaca, kurgana, groblja, raznoga kamenita ili glinata posudja, kamena i metalična orudja sastavljaju one poviestne izprave, koje sada toliko privlače povjestnika i koje ga zanimaju. Ove izprave, koje se odkrivaju kod nas, jesu ne samo zanimive za nas, nego obogaćuju takodjer zapadnu Evropu, pače sav sviet, jer koliko se nas tiču, toliko se tiču i ostalih historijskih naroda".

[1] Sva su ova pitanja, podieljena u odjele, tiskana u spisih odborovih: Шестой съѣздъ археологическій въ Одессѣ. Приложеніе къ программѣ VI археол. съѣзда. Второе приложеніе.

Digitized by Google

Na kraju svoga govora proglasi Nekrasov u ime odsutnoga popečitelja odeskoga učevnoga okruga (Lavrovskoga) otvorenim VI. arheološki kongres u Odesi. Onda bješe pročitana brzojavka velikoga kneza Sergija Aleksandroviča, kojom očitova, da s dozvolom carevom prima predsjedničtvo kongresa, ali da žali, što mu ne može prisustvovati, želeći mu medju tim najveći uspjeh. Tada pozdravi članove kongresa u ime grada Odese „gorodskoj golova" Marazli. Onda je profesor Kondakov, kano predsjednik pripravljajućega odbora, izviestio, što je odbor priugotovio za kongres od vremena, kada se je poslije sastanka u Tiflisu ustrojio. Na kraju svoga izvješća pozdravio je Kondakov članove kongresa, osobito pako izaslanike učenih društva, a kada je naše ime spomenuo, sav je kongres i sve mnogobrojno občinstvo udarilo u dugotrajno pljeskanje, što se držim dužan navesti iz blagodarnosti naprama toli srdačnu dočeku i pozdravu naše braće. Napokon se je profesor moskovskoga sveučilišta i poznati ruski historik D. I. Ilovajski zahvalio u ime članova kongresa gradskoj „golovi" i gradu Odesi za pozdrav.

Sada, poslije ove obične svečanosti uvodne, započe učena radnja kongresa. Svaki od članova upisa se u jedan ili više odjela, prema tomu, kako ga je ova ili ona struka više zanimala. Ja sam se upisao bio u odjele za prvobitne, pravne i umjetničke spomenike, pak za historijsku geografiju i etnografiju; ali sam pohadjao takodjer sjednice drugih odjela. Sjednice su se držale što u glavnoj što u drugih dvoranah sveučilištne sgrade, i to malo ne cio dan, počam od 9 ure jutra do noći, sa posvema kratkim odmorom. A tomu se ne treba čuditi, kada se pomisli množina razprava i izvješća, koja se htjela za 15 dana, od 15/27. do konca kolovoza (12. rujna) svladati. Vrieme izmedju sjednica upotrebljeno je da se pregleda arheološka izložba, koja je u istoj sgradi u tri prostrane dvorane uredjena bila. Sjednice su držane po pravilih: za svaku biran je odjelni predsjednik, koji je otvorio sjednicu i viećanje rukovodio. Čitalo se je po ustanovljenom dnevnom redu; a poslije pročitane razprave dala se prigoda opazkam, primjetbam, razjasnjenju, prigovaranju. Nas je obojicu zapala čast predsjedati pojedinoj sjednici, mene odmah drugi dan 17/29. augusta u sjednici odjela za pravne i javne spomenike. Na tom odlikovanju, kojega su dionici postali i svi trudnici oko naše nauke, zahvalio sam se sliedećimi riečmi, koje su velikim odobravanjem primljene bile i koje ovdje na vječnu uspomenu navodim: „Позвольте мнѣ,

Digitized by Google

мм. гг. предъ открытіемъ настоящаго засѣданія обратиться къ вамъ съ нѣсколькими словами на языкѣ, хотя и родственномъ для насъ Хорватовъ и Сербовъ, но такомъ, на которомъ я еще мало говорилъ по недостатку к тому случая. Вотъ уже болѣе 20 лѣтъ преслѣдую я русскую науку какъ-разъ съ тоиже цѣлью, какая служитъ основной задачей для настоящаго почтеннаго собранія, именно для археологическаго съѣзда. Въ далекой странѣ, на берегу Савви и адріатическаго моря, я всегда былъ исполненъ радости, когда замѣчалъ малѣиши успѣхъ въ русской наукѣ, такъ какъ въ етомъ успехѣ вижу я успѣхъ общеславянскаго просвѣщенія, тѣмъ болѣе, что русской наукѣ предстоитъ еще высказатъ просвѣтительное слово для большеи части всего мира. Поетому весьма понятно, если я желалъ-бы познакомиться и лично съ тѣми представителяши русской археологической науки, труди которыхъ я такь тщательно изучалъ до сихъ поръ лишь вдали отсюда. Ето мое горячее желание нынѣ можетъ исполниться, и я радъ что нахожу въ васъ не только представителей археологической науки, но и искреннихъ друзей, принявшихъ такъ тепло и радушно меня и моего товарища Любича. Свое дружеское отношеніе ко мнѣ вы доказали еще и тѣмъ, что посадили меня сегодня на ето предсѣдательское кресло. Пусть-же въ етихъ словахъ будетъ высказана вамъ, мои искренніе друзья, полная благодарность какъ отъ меня, такъ и отъ югославянской академіи наукъ".

Sada prelazim na same razprave, koje su u sjednicah čitane[1]. Ove ću razprave navesti u glavnih crtah i to po odjelih, u koje spadaju svojom sadržinom; pak ću se truditi, da jih u čim podpunijem sustavu predstavim. Same razprave u podpunom obsegu biti će objelodanjene u posebnom djelu, koje će i o VI. arheološkom kongresu izaći poput drugih o predjašnjih ruskih arheoložkih kongresih[2]. Ondje će imati prijatelj arheologije priliku, da se uputi potanje o svakom pojedinom pitanju. Ovdje se radi samo o čim podpunijem pregledu radnja kongresa, iz kojega će se moći na uspjeh

[1] Uz svoje bilježke upotriebih izvješća priobćena u dnevnicih: Odeskom vjestniku, Novorosijskom telegrafu, Moskovskih vědomostih, za tim u Žurnalu minist. nar. prosv. sv. januar. i mart. 1885, Věstniku Evropy 1884. sv. dekembr.

[2] Redakcija je povjerena prof. Leontoviču, Kondakovu, Uspenskomu i Matrejevu.

Digitized by Google

njegov njeki zaključak stvoriti, a za veće razumievanje gdjekojih predmeta dopustit ću si i osvrt na predradnje ruskih arheologa u onoj grani.

Počimam *s odjelom za prvobitne starine* (древности первобытныя). Poznato je, da se za veći dio srednje Evrope prema materialu orudja i oružja, koje je ondje nadjeno, uzimlju po sustavu danskih arheologa, imenito čuvenoga J. J. A. Worsaee-a tri velike kulturne periode, koje su oni narodi postupice prevalili, na ime kamena, tučna (bronzova) i željezna. Poslije odkrića u dolini rieke Somme iza god. 1841 kroz Bouchera de Perthesa, Poucheta, Rigollota, Gaudrya, Prestwicha, Ewansa, Desnoyersa i Lyella, onda u dolini Seine i Garonne (1852) kroz Larteta, za tim dra Schmerlinga (1833—4) u dolini rieke Maasa, dra Fuhlrotta u Neander-dolini (1857), pak kroz Wooda (1861) u južnom Wallesu, kroz Rigollota, Prestwicha i Folconera (1858) kod Brixhama i Devonshira, a kroz Dawkinsa i Williamsona (1850) u grofiji sommersetskoj, poslije tih odkrića u petoj i šestoj desetini našega stoljeća, iza kojih su sliedila druga, utvrdjeno je, da je u onih pokrajinah zapadne Evrope, u Francezkoj, Belgiji, Englezkoj, Njemačkoj itd. bilo vrieme, kada čovjek nije još poznavao rude ni kovina, već si je orudje pravio iz kamena, kosti i drva; kada se je ponajviše lovom i ribarenjem bavio, stanovao ili u špiljah ili u drvenih kolibah, vatru trvenjem izkresavao, od domaće životinje osim psa samo goveda, svinju, ovcu i kozu gajio . . . . Ova odkrića u zapadnoj Evropi potakla su pažnju ruskih takodjer strukovnjaka i prijatelja starina. Jedan od prvih sabiratelja prvobitnih starina u Rusiji bijaše N. Th. Butenev, koji za svoga stanovanja u oloneckoj guberniji, osobito u Petrozavodskom kotaru, u zapadnom priedjelu jezera Onege, sabra do 240 komada kamena orudja, a nadje ga ili na površini zemlje ili malo izpod nje. Butenev je svoju sbirku opisao u IV. svezku zapisaka c. rus. geogr. obščestva za 1864 godinu[1], a sama sbirka bi nabavljena (1863) za etnografski muzej c. akademije znanosti u Petrogradu, gdje sam ju imao priliku viditi. Tim je kamena doba znanstveno konstatovana za sjevernu Rusiju izmedju jezera Ladoge i Onege, na granicah Finske. Od toga vremena nadjeni su kameni predmeti trudom c. akademije nauka, arheologičkih društava, arheologičke komisije, geograf. obščestva itd. i nastojanjem ruskih arheologa u raz-

[1] Popunio i izpravio P. I. Lerch u izvješćih c. arheolog. obščestva. VI od. 2. str. 153—162.

Digitized by Google

ličitih krajevih Rusije, imenito arhangelske, vologodske, vladimirske, volinjske, vjatske, kazanske, kalužske, kostromske, moskovske, orlovske, permske petrogradske, poltavske, tverske, černigovske, jaroslavske gubernije, te u Finskoj, u pribaltičkih pokrajinah, u Krimu i Kavkazu. Sabrano je toliko materijala, koji se u javnih muzejih i u sukromnih sbirkah čuva, da ga je ruska arheologija već obraditi mogla, a velezaslužni je arheolog nedavno preminuli gr. A. S. Uvarov posvetio u svojem odličnom djelu „археологія Россіи" prvu čest „kamenu periodu" (Москва 1881). Ovi mnogobrojni kameni predmeti nadjeni su ponajviše u zemljanih nasipih t. j. u mogilah ili u kurganih i u gradištih. U zapadnoj Evropi najstariji tragovi prvobitnoga čovjeka nadjeni su, kano što je poznato, u špiljah, peščerah. Ravna Rusija bez visokih gora i pećina nije mogla u toliko dati takova zaklona čovjeku ni živu ni mrtvu, izuzamši karpatske obronke te planine krimske i kavkazke, dakle njezine krajne tačke. Ali za to je ona od gornate zapadne Evrope glede nalazišta prvobitnih starina mnogo bogatija u mogilah. U samih gubernijah harkovskoj, ekaterinoslavskoj, hersonskoj i u kraju kod Dona imade jih po bilježkah Močuljskoga do 5.000. U gubernijah tulskoj, kurskoj, orlovskoj, penzenskoj, tambovskoj i petrogradskoj nabrojeno je 2.688 mogila i 312 gradišta[1]. Ja sám, putujući željeznicom iz Odese u Kiev, Moskvu i Petrograd, imao sam priliku svaki čas vidjeti kroz prozor takove zemljane nasipe, koji su čovjeku njekada služili ili za posmrtni počinak ili za doživotnu obranu. Ali ne treba da kako misliti, da sve ove mogile i sva ta gradišta spadaju po vremenu prvomu vieku dohistorijske dobe. Ima jih, koje spadaju vieku kamenu, druge kovnomu, i to ili mjedo-tučnomu ili željeznomu, dakle svim tim viekom prvobitne kulturne dobe, kano što dokazuju predmeti u njih nadjeni. Po tih predmetih može se glede vremena, kojemu mogile pripadaju, njekom izvjestnosti zaključiti, da dopiru od najstarije dobe do X. stoljeća poslije poroda Kristova t. j. do pokršćenja ruskoga naroda; a u etnografskom pogledu, da ovi grobni spomenici pripadaju različitim narodom, koji su kroz tolika stoljeća izmedju Karpata i Urala, crnoga i baltičkoga mora stanovali. Zemljani dakle nasipi, mogile i gradišta, jesu u Rusiji glavna vrela za starine doistorijske dobe, pak se za to ruska arheologija glavno s njimi bavi, nezanemarujuć dà

[1] И. Горожанскій: Матеріалы для археологіи Россіи по губерніямъ и уѣздамъ. Москва 1884.

Digitized by Google

kako ni iztraživanja u špiljah, gdje jih imade. Još imade medju starinami Rusije jedna osebina, koja mjestno stoji u savezu sa zemljanimi nasipi, a to su „kamene babe“, predstavljajuće veoma prvobitne kamene kipove mužkoga (каменной человѣкъ, баба-мужикъ) i ženskoga spola (дѣвка каменна). Ovi se kipovi nalaze stojeći na mogilah osobito u okrajnih stepah južne Rusije, ali zemljištno polaze iz njedra Azije, od podnožja Altaja, od izvora Jeniseja i Obe na zapad kroz nizine rieke Volge, Dona, Dnjepra, ravnine kaspijskoga, azovskoga i crnoga mora do iztočnih i sjevero-iztočnih predgorja Karpata. Ovi spomenici davnine jesu do sada zagonetka za nauku, koja nije još opredielila ni dobe ni narodnosti, kojim bi pripadali. Prvi put vidjeh kamene babe u odeskom muzeju, pak mi je izpovjediti, da stajah pred njimi kano pred sfinxom. Ele smije se očekivati, da će ruska arheologija s vremenom riešiti i tu zagonetku.

Samo se kaže, da su prvobitne starine Rusije bile jedan od glavnih predmeta, koji su ruske arheložke kongrese zanimali, i to u dvojakom smjeru, priobćivanjem odkrića i tumačenjem i razjasnjivanjem raznih pitanja, koja su skopčana s odkrići i prvobitnimi starinami. U jednom i drugom smjeru bijaše i u arheložkom kongresu odeskom u sjednicah prvoga odjela više razprava i izvješća pročitano. Spomenuti profesor kievskoga universiteta *V. B. Antonović*, taj velezaslužni učenjak za malorusku poviest i starine, izviesti o špiljah u pećinah nalazećih se u dolini rieke Dnjestra i pritoka mu Zbruča, Smotriča, Ljadove i dr., dakle u gorskom priedjelu, kroz koji se Dnjestar iz Galicije protiskuje u Rusiju. Ovdje je Antonović našao 30—40 špilja, od kojih je do 12 iztražio, a ove dieli u dva razreda: njeke su na ime naravne, a druge umjetne t. j. rukom ljudskom učinjene ili bar usavršene. K prvim spadaju špilje medju seli Njeginjem i Zaručnim te kod mjesta Studenice, k drugim špilje kod sela Latake, Bakote i Buši u podoljskoj guberniji. Od ovih špilja ona prva, u prodolici rieke Smotriča, izpresiecana je vijugastimi hodnici, koji se sada u vis dižu, sada spuštaju, a kojih su njeki visoki, drugi nizki. Pod je te špilje posut ljudskimi kostmi, gdješto do pol aršina visine. Ove kosti po predaji okolišnoga puka, potvrdjenoj takodjer izpravom od god. 1544, koju je izvjestitelj našao u centralnom arkivu kijevskom, pripadaju ljudem, koji su u onoj špilji pred Tatari zaklon tražili, te ondje poginuli što mačem neprijateljskim što zadušeni dimom U gornjem sloju nadjen je i novac od god. 1620. Ali u podnožju pećine, u nižem sloju

Digitized by Google

špilje, u crnici nadjene su i dvie kamene sjekire, koje uz starije kosti, nadjene izpod onih mladjih u samoj špilji, daju Antoniviču dokaz, da je ova špilja bila njekada stan čovjeku kamene dobe. Više tragova ove dobe nadje učeni iztraživalac u špiljah u okolici Studenice, kojih imade ondje sedam. Ovdje mjesto vijugastih hodnika jesu cieli redovi dvorana, spojenih kratkimi prolazi. U špiljah nije nadjeno ništa; ali u najbližoj okolici imade množina orudja iz kremena, a u jednoj susjednoj jaruzi nadjene su uz takovo orudje okamenjene kosti mamuta. Ovo je odkriće dalo Antoniviču povod zaključku, da je već u prvoj periodi dohistorijske dobe živio čovjek u poriečju Dnjestra, te ondješnje naravne špilje upotriebio za svoj stan, dočim su one mnogo kašnje služile takodjer za zaklon proti neprijatelju, koji je Rusijom zavladao bio. Ovaj se zaključak prikazuje vjerovatnijim, kada se stavi u savez s odkrići poljskih arheologa gr. Dziedušickoga i prisutnoga na kongresu Osovskoga, koji su nješto više u dolini iste rieke Dnjestra na galičkoj strani našli u jednoj špilji kod Dujne mnogobrojne ostanke neolitičke periode; kada se na dalje uzme na um, da su u susjednoj kieleckoj guberniji Rusije i bližnjoj Galiciji u novije doba, nastojanjem osobito krakovske akademije nauka a izpitivanjem rečenoga Osovskoga, nadjene špilje s bezdvojbenimi tragovi paleolitičkoga čovjeka[1]. Svakako ide prof. Antoniviča zasluga, što je odkrio na jugozapadnom okrajku Rusije stan prvobitnoga čovjeka. One umjetne špilje zanimive su za poviest Rusije u toliko, što njeke od njih potvrdjuju, koli rano je u Rusiji pustinjačtvo i redovničtvo korien uhvatilo, jer špilja kod Bakote potvrdjuje, da je ondje bio manastir već početkom XI. vieka; na dalje zanimive su za poviest staro-ruske umjetnosti takodjer slike, koje se, osobito u špilji kod sela Nagorjan, nalaze uklesane u pećinah. Osobito su zanimive u špilji kod Buše plohorezbe, kojih je jedne priobćio Antonovič snimak na kongresu, a o kojih se je prof. Kondakov, taj vještak u historiji umjetnosti, izjavio, da nosi na sebi „вѣѣ слѣды примитивности иконографическаго представленія“. On ne nalazeći u toj umotvorini traga poznatim slogovom historijske dobe, ni klasičkomu, ni starokršćanskomu, ni bizantinskomu, ni sredovječnomu, slaže se s Antonivičem, da taj basreliev pripada dobi

[1] Akademija znanosti u Krakovu imade bogatu sbirku kamene dobe u svojem muzeju. Odkrića priobćuje u „Zbioru wiadomości do antropologii“.

Digitized by Google

paleolitskoj kamena vieka. Ako se ta nagadjanja potvrde, ruske bi špilje doprinesle jur znamenit prilog za poviest obrazovanosti prvobitnoga čovjeka.

Uz ovo izvješće o špiljah dnjestarskih priobći prof. *Antonovič* još drugo o svojem iztraživanju mogila u poriečju iste rieke Dnjestra, za tim rieke Buga i pritoka mu Ingula. Mogile, koje je razkopao, nalaze se ponajviše u okolinah Migeje, Jelisavetgrada i Aleksandrije. Nasipi u onoj prvoj okolini kod Buga, kojih imade do 40, prikazuju dva tipa: plosnat i čunjast. U mogilah prvoga tipa nadjene su čovječje kosti pod piramidom sastavljenom iz dosta krupna kamenja; a u jednoj od njih više, 8—9, okostnica, odkle se zaključuje, da je bila namienjena zajedničkoj pohrani mrtvih ostanaka. Kod jedne okostnice nadjena je posuda surove radnje, kod druge okrajak željeznoga koplja, uz pokojnika ležala glava i četiri kopita konjska, dočim drugim čestim konjskoga kostura ne ima ni traga. Mogile drugoga tipa, koje su svojom sadržinom bogatije od prvih, imadu grobnice izsiečene u tvrdoj glini u prilici pravilnoga pravokutnika; a obložene po strani hrastovimi daskami, kojimi su i trupi pokriveni. Uz jednu okostnicu ženskoga spola nadjene su srebrne naušnice i željezne škare za striženje ovaca. Druga mužka okostnica bješe pokrita ostanci njeke bojadisane odjeće, a uz nju s jedne strane kindžal u drvenoj nožnici, dio drvena luka, velik tulac iz brezove kore s njekoliko drvenih željezom zaoštrenih strielica; s druge pako strane željezni štit, kresalo i kremen. Na dalje kod glave i štita nadjena su dva nakita iz mjedi, a na nogama ostanci visokih do nad koljena dopirućih čižama. Mogile kod Jelisavetgrada imadu i grobnu sobicu (cella), ne visoku ali široku, u kojoj su nadjene kosti porazbacane, što svjedoči, da pokojnik nije bio položen cio već okostnica njegova mesa lišena, koji se način pogreba nalazi i u mogilah Kavkaza i Moravske. Osim kosti nadjene su njeke stvarčice, kano što okrajci strielice, ostanci žare, ručice posude iz pečenice itd., koje po mnienju prof. Antonoviča pripadaju željeznoj dobi, koja da je u južnoj Rusiji sliedila odmah poslije kamene bez posredovanja bronzove. U kotaru aleksandrijskom okolo sela Lozovatke Antonovič je razkopao šest mogila spadajućih k trima odieljenima skupinama. U jednoj nadjena je okostnica djeteta, a izpod nje druga odrasloga čovjeka; u drugoj ležao pokojnik na ledjih s protegnutima rukama, u trećoj ležao na lievom boku s lievom rukom pod glavom a na lubanji vidni su znakovi trepanacije. U posljednjoj skupini otvorena

Digitized by Google

je jedna mogila, te u njoj nadjeni kosturi u različitom položaju, jedan na zapad, drugi na iztok, uz nevelik nož od kremena nadjen željezni vrh strielice, komad orudja iz obradjene kosti, glava konja i dva kopita.

Na ova izvješća učenoga profesora kievskoga valja prisloniti izvješće jedne arheologice, *gospodje Meljnikove,* o tragovih megalitičkih spomenika na sjeveru hersonske gubernije. Do sada nije nigdje u Rusiji na cielom njezinom prostoru od crnoga do baltičkoga mora nadjen takav spomenik, koji se pripisuje k onim kamene dobe. Ovi kameni grobovi zovu se, kako je poznato, u Njemačkoj „Hünengräber", u Danskoj Steendysser, u Englezkoj cromlech, u Francezkoj dolmens i „grottes aux fées". Imade jih pako u cieloj Danskoj, u Holandiji, Englezkoj, Škotskoj, Irskoj, sjevernoj i zapadnoj Francezkoj, kano i u zapadnom dielu njezina juga čak do Španjolske, napokon u sjevernoj Njemačkoj. Kod njekih su grobne stanice nad, kod drugih pod zemljom, ali u oba slučaja od kamenih ploča, medju kojimi pokojnikovo tielo počiva t. j. ili pokopano ili spaljeno prema različitomu običaju u raznih stranah. Takovih grobova nadje gospodja Meljnikova oko rieke Inguljca i Dnjestra u onom priedjelu, u koji prolazi ogranak Karpata, tvoreći uz ostalo poznate dnjeprovske „poroge", slapove, poimence kod Spasova, Kašćurovke, Pirogovke, Dubove, Lešćenke, Čečelejevke, Bakote, Ljadova i Nagorjana. Na visokih ravninah, prorezanih glubokimi uvalami, u sjevernom dielu aleksandrovskoga okružja, ističu se granitne stiene, koje su gdjegdje nalične umjetnim zdanjem, sjećajućim na megalitičke grobovnice; drugdje se prikazuju stojeći kameni, stećki, kano mengiri, opet kameni stolovi kano dolmeni; drugdje su uvale obkoljene kameni i sjećaju na kromleche. Izvjestiteljica sudeć po obliku ovih kamena, koji je obično pravilan, i kano da su ljudskom rukom obtesani, ne sumnja, da su to oni isti grobni spomenici, kojih imade toliko u sjevernoj Evropi; ali u svakom slučaju preporuča to svoje odkriće dalnjemu izpitivanju stručnika, za koje je i nacrte priredila. Odlični prisutni arheolozi, imenito prof. Anučim i pr. Uvarov priznaše veliku važnost odkrića gospodje Meljnikove, te je prvi mislio, da ako se ovo odkriće potvrdi, moglo bi nješto razbistriti hipotezu o doseobi naroda iz iztoka zapad, iz Baktrije kroz Kavkaz, Donsku oblast, Nieman k baltičkomu moru, samo što se namiće ta potežkoća, da se u kavkazkih i krimskih dolmenih nalazi bronzovih i željeznih predmeta, dočim u onih na sjevero-zapadu Evrope imade samo kamenih. Ovu je potežkoću kušao pr. Uvarov

Digitized by Google

tim razjašnjenjem ukloniti, da je narod, putujući iz iztoka, i ponesav sa sobom poznavanje kovina, doprev dalje na sjevero-zapad, došao medju pučanstvo, koje je tada rabilo orudje samo od kamena, kosti i drva, pa nemogav više podmirivati svoju potrebu kovinom, stao rabiti samo kamen. Tim bi se, tako rekav, regresom civilizacije protumačilo i to, što se u Britaniji, u koje dolmenih ne ima traga orudju od kovina, prikazuje sliedeća metalička kultura u takovoj savršenosti, da se iz predmeta njezinih po savršenoj formi dade zaključiti, da one ne spadaju medju prve pokuse, nego da su posljedak dugotrajne i razvijene vježbe.

Profesor varšavskoga sveučilišta *D. I. Samokvasov,* koji se od mnogo godina zanima izkapanjem starina, te je uslied toga sastavio prekrasnu sbirku, (ali, koje prem učtivo pozvan, bivši prekratko u Varšavi, ne mogoh vidjeti), izviesti o uspjehu svojih izkopina, koje je na poziv arheologijske komisije poduzeo u ekaterinoslavskom okružju medju lievom obalom Dnjepra i desnom rieke Konke. Ovaj priedjel, koji leži na staroj trgovačkoj cesti, pun je mogila, velikim dielom otvorenih, razbacanih po skupinah, počam od velikih u promjeru do 350 aršina do malenih neznatna obsega. Samokvasov dieli jih na četiri tipa: u prvi ubraja tri velike mogile na vlastelinstvu gr. Kankrina i do 30 manjih mogila. Najveća od njih, prozvana „безчастная могила", bijaše sagradjena s 14 stanica i posebnimi ulazi; kosturi ležali su nogama podvrnutima k trbuhu, poput djeteta u majčinoj utrobi, koji je položaj nadjen u mnogih mogilah južne Rusije, Kavkaza (kod Pjatogorskoga) i Krima (kod Teodosije). Premda je ta mogila bila već prije porobljena, našlo se je u njoj ipak više predmeta iz kosti, kamena, bronza; ali ni jednoga iz željeza. Odavle Samokvasov pripisuje ove mogile dobi predskitskoj. U drugi tip vrsta izvjestitelj mogile, u kojih su nadjeni predmeti iz tuča; a pripisuje jih dobi, u kojoj su Skite obitavali u crnomorskih pokrajinah, t. j. k prvim dvim, trim viekovima prije Isusa. U treći tip postavlja mogile s očitimi znakovi spaljivanja mrtvaca; a pokojnik bješe pohranjen uz svečaniji obred, kano što raznoličje nadjenih predmeta pokazuje. Po tih predmetih ove mogile pripadaju raznoj dobi počam od prvih stoljeća naše ere. Nadjeni su nakiti pozlaćeni skitskoga sloga, ali i drugi od njega različiti; pločice za nakit odjeće, konjske sprave itd. kadšto oblikom nalik na srdce, a slične takovim nakitom tek iz VIII—XI. vieka. Veće željezne strielice u ekaterinoslavskih mogilah predstavljaju prielaz od broncovih k manjim željeznim, te se mogu usporediti s kavkaz-

Digitized by Google

kimi V—VII. vieka. Napokon u četvrti tip ubraja mogile uz pogrebni obred, u kojih su mrtvaci u udubke pohranjeni, a po dobi jesu kasnijega vremena. Po mnienju Samokvasova od svih tih mogila najzanimivije su one trećega tipa, jer se s jedne strane prislanjaju na skitsku, s druge pako na noviju, ili slavensku periodu; te uslied toga spajaju ove dvie periode, inače njekolikimi stoljeći razmaknute. U prikazanih pločicah sa slikami čovječega lica našao je prof. Kondakov veliku srodnost sa slikami na mikenskih starogrčkih starinah, koje se smatraju karakterističkim izrazom t. zv. barbarskoga sloga, a taj se ne može pripisati stanovitoj dobi, jer se mogao produžiti uz njekoliko stoljeća.

Samokvasov je, kano što se iz toga izvoda razabire, ne samo opisao izkop mogila u dnjeparskoj južnoj Rusiji, nego je kušao opredieliti jim i dobu. A na takove teorijske izvode prelazi on u obće rado. Tako dokazuje u II. svezku svoje „исторіи русскаго права", koji je prošle godine u Varšavi izašao, ponajviše iz starina, koje se Skitom pripisuju, da su oni u obće narod indoevropske obitelji, pak da su Slaveni, tako i Germani i Litvani, ravni potomci njihovi; a napose da su neposredni predci Slavena, imenito ruskih i poljskih, da su to ona geto-dakijska plemena, koja su ostavila pridunavsku pradomovinu u doba, kada su Rimljani zavladali Dacijom, ovom zapadnom polovinom stare Skitije. Preselivši se u osrednju Evropu dobila su ta plemena ime Slavena. Ovom preseobom misli Samokvasov protumačiti takodjer onaj pojav, što se na obalah Dnjepra, Desne, Pripeta, Buga, Odre, Visle i Nemena nalazi tolika množina rimskih pjeneza od dobe Trajana do Septimia Severa, i ono bogatstvo srebrnih predmeta u mogilah slavenske epohe, dočim jih imade razmjerno tako malo u mogilah skitske epohe. Nu bila ova teorijska nagadjanja varšavskoga arheologa kriva ili ne, vjerovatna ili ne, odkrića su njegova za dohistorijsku dobu Rusije vele znamenita.

Dočim su izkapanja Antoniviča, Meljnikove i Samokvasova preduzeta bila u poriečju Dnjestra, Buga i Dnpra, *V. J. Sizov* preduzeo je takova kod Dona, te je o uspjehu pročitao svoje izvješće. Povod tomu izkapanju dade na predlog gr. Uvarova moskovsko arheologičko društvo, koje je putem posebnoga odbora ustanovilo, da se potraži stara stolica kozarska na Donu, Sarkel ili slov. Бѣла вежа, koja da je po Konstantinu Porph. sagradjena u vrieme cara Theophila (829—34) za obranu proti Pečenegom, i to iz opeka, jer ondje ne ima kamenja. To iztraživanje bijaše Sizovu

Digitized by Google

povjereno. Za podlogu svojih pretraživanja uze Sizov sredovječne putopise, poimence onaj Pimena od god. 1389; na dalje ostanke gradišta oko Dona, osobito one, gdje je opeke našao. Sliedeći taj putokaz i idući tiekom one rieke usredotoči svoje iztraživanje kod stanice Cimljanske, gdje na lievom briegu Dona naidje na gradište ležeće na visu i obkoljeno sa tri strane rukavom jezera i širokim, rukom ljudskom učinjenim prokopom. Gradište zauzima prostor oko $2^3/_4$ desjatina. U dubljini od nješto preko sežnja nadje stiene, sastavljene veoma liepo od četvornih opeka, dočim na jugoiztočnom uglu gradišta nadje stariju gradju, ali takodjer od opeka, samo ne tako dobrih, kano što su one mladje. Odavle zaključi Sizov, da je ona starija i surovija gradnja pripadala stanovničtvu neizobraženijemu, dočim ova mladja da spada u epohu bizantinsku, što se takodjer potvrdjuje nadjenimi bizantinskimi pjenezi herzoneskoga kova iz IX—X. vieka, krstovi iz bronca bizantinske radnje, criepovi od posuda s reliefnimi slikami krsta. Isto potvrdjuje spomenik nalazeći se uz onu stanicu na humku, sastojeći se iz vapnenoga monolita vanredne debljine s reliefnim bizantinskim krstom i običnimi na njem grčkimi monogrami. Sizov ne usudjuje se tvrditi, da su u tom gradištu ostanci baš kozarske priestolnice; ali o dvojem ne sumnja, na ime: a) da je ono mjesto grada iz IX i X. vieka, jednoga iz opečne gradje u svemkolikom pridonskom kraju; za tim b) da je taj grad stajao u tiesnih odnošajih s Carigradom. Oboje moglo bi služiti za potvrdu onoga, što rečeni Bizantinac priepovieda o gradnji Sarkela, da ga je na ime na molbu kozarskoga kagana gradio carem Teofilom poslani spatharokandidat Petronas, pridjevkom Kamateros, i to kod rieke Dona. Dalnji resultati očekuju se od dalnjega izkapanja.

Grof *Bobrinskij* izviestio je o svojem izkapanju mogila kod mjestanca Smjela u čerkaskom okružju kievske gubernije. Ovdje u okolini imade preko tisuće takovih grobova, na kojih su se još prije 20 godina kameni nalazili. Podignuti na uzvišenijem mjestu poredani su u skupinah. Bobrinskij pretražio je izmedju njih samo šestnaest, kojih visina iznosi od $2^1/_2$—10 aršina, a promjer u osnovu imedju 12—31 sežnja. Njeke od tih mogila imadu i posebna pučka imena, kano батыевъ, казачы курганъ. Po nadjenih predmetih Bobrinskij dieli ove mogile u tri razreda, ubrajajući jedne u kameni, druge u bronzovi, treće u željezni viek. Mogila kamena vieka predstavlja dugoljastu ravnouglastu jamu, u kojoj se nalazi lies iz krupnih drva. Krov mogile je kubast. Kosti u nutri nadjene

Digitized by Google

skoro iztrule, žare i ostanci djetskih kosti. Predmeti ponajviše iz kremena, ostanci drvena orudja, posude iz gline. Mogile drugoga razreda, u kojih jednoj nadjene su u gornjem sloju bronzove žvale, a u srednjem sloju ostanci bronza, potiču iz dobe prielazne od kamena k bronzovomu vieku, t. j. pripadaju koncu prvoga a početku drugoga vieka. U mogilah trećega reda obratio je pažnju položaj trupala, dočim njeka leže nauznak; u jednoj nadjeno mužko i žensko u ležećem položaju, njegovo lice k njezinu naklonjeno, desna ruka njegova držala njezinu lievu. Nadjene su posude iz gline. tehnike različitih stupnjeva, životinjske kosti, dugi mač, ali od hrdje razpadnut; pak u obće malo stvari.

Dva su prijatelja starina izviestila o svojih iztraživanjih u kavkazkoj Rusiji, na ime Zaleski o starinah kubanske oblasti i Geyduk o mogilnih spomenicih u okolici grada Novorosijskoga na Kavkazu. *Zaleski* našao je u temrjukskom kotaru na jugo-iztoku od stanice Raevske blizu Gudzeve gore sedam dolmena, kojih se dva sastoje od 4 kamena, pokrita petim, od trećega su se samo 4 kamena sačuvala, ostali su porušeni. Odavle se može zaključiti, da su ti kameni sastavljali četverokutne stanice. Tri vrste od aula Kart-Džurta nadje kamenu babu, a u daljini od $1^1/_2$ vrste zemljane i kamene grobnice, u kojih je bilo kosti i predmeta iz srebra pomiešana s crvenom mjedi. Blizu indiške stanice nadje grobnice kamene, kojih je kamen iz nutra iztesan, izvana surov i bez spone; a u njih osim kosti nadje nakita iz stakla, tuča i mjedi. Osim toga pretraži stare kule Gošejah i šeišuruksku, te gradište kod varenikovske stanice. — Starine, koje je *Gejduk* odkrio, dieli on u pet skupina, na ime u dolmene, kamene stupove, kurgančike, velike mogile i male mogile. U njekih od ovih grobova nadje kostura, orudja i oružja, criepovlja itd.

Manje od mogila iztražena su do sada u Rusiji gradišta; a da se ta praznina u arheologiji izpuni, preuze *Brauner*, statistik hersoneskoga zemstva, izpitati gradišta jelisavetskoga kotara u hersonskoj guberniji. Gradišta u obće prikazuju ili pravilni okrug ili polukrug, ili dvojaki uglasti bedem s raznimi nasipnimi dodatci. Jedni sastoje se iz nasipa podpuno jednaka bez ulaza; drugi imadu jednu stranu višu a drugu nižu, pak jedan ili više ulaza. Gradišta srednje veličine imadu u duzini 310—620 met. po viencu bedema, a u nutri poprieèno do 180 met. Stara gradišta razpoznavaju se od novijih nasipa kršćanske dobe ponajviše mogilami u njihovoj blizini. Gradišta jelisavetskoga kotara spadaju medju tako zvana

Digitized by Google

od ruskih arheologa „сторожевыя городища“, koja puk zove майданъ, раскопана могила“, takodjer „турецька батарея“. S gledišta obrane sastoje se takova gradišta iz dvie česti: stražarnice i predstražarnice. Bedemi spomenutih gradišta, koja se dižu na najviših tačkah okolice, prekinuti su na 2—3 mjesta ulazi, koji su opet svojimi nasipi na boku zaštićeni. Promjer glavnoga bedema po viencu iznosi medju 40—200, dužina pako pobočnih bedema okolo 59 aršina. Bedemi su iz zemlje, pravcati nasipi; oko njih imade riedko gdje prokopa. Kod kopanja prije više godina nadjeno je u prvom sloju samo oružje iz mjedi i željeza, u drugom kosti ljudske i zivotinjske, željezni kindžal i dva kotla, u trećem urne. Blizu gradišta imade i mogila.

Ni „kamene babe“ nisu mimoišle pažnje članova kongresa, o kojih je *Krilov* u izvješću „o starinah donske oblasti“ priobćio tako rekuć statistiku ovih zagonetnih spomenika u jugo-iztočnoj Rusiji. Krilov je pobilježio u onih priedjelih 321 kamenu babu; naznačio mjesta, gdje se nalaze, u kakovu su stanju sačuvane, iz kojega su gradiva i koje boje, kako su velike, opisao odjeću i nakit glave, slike na njih urezane i koji spol predstavljaju. Ovi su podatci veoma znatni za buduće znanstveno razriešenje pitanja o značenju tih nadgrobnih spomenika, koji nas glede zagonetljivosti sjećaju na bosanske stećke. Uza to je Krilov podao kratak osvrt na narode, koji su počam od Skita i Sarmata u donskoj oblasti stanovali duže ili kraće vrieme; spomenuo stara mjesta, koja se u onom dielu Rusije navode, kano što Tanais na ušću Dona, alanski grad Askala itd., a oni narodi ostavili su iza sebe tragova u mogilah i gradištih, kojih je njeka pretražio izvjestitelj i našao u njih amfora, cievi, zlatnih nakita, narukvica iz listova zlata, ogledala itd.

Gore spomenuti *Prendelj* izviestio je o resultatu svojih iztraživanja na otočiću Berezani, koji leži kod ulaza u morsku dragu, u koju se rieka Dnjepar izlieva, a koji da je u razmjerno kasnije doba postao. Prigodom krimskoga rata Francezi su god. 1855 posjetili taj ostrov, pak je poznati francezki geolog Barbot de Morny god. 1869 predmnievao, da imade ondje traga i kuhinjskim odpadkom prvobitnoga čovjeka, kakovih su našli na danskih otocih i na jütskoj obali morskoj, osobito kod morskih draga, a koja je danski prirodoslovac Steenstrup, izpitav te odpadke god. 1847, prozvao „kjöken-modding“. Ovi se otražci sastoje ponajviše iz ljuštura, školjaka, u kojih se je uz jednu nepoznatu vrst pripoznalo cardium edule, mytilus edulis i littorina littorea. Prendelj je ponajprije ostrov

Digitized by Google

Berezanu izpitao s geložkoga gledišta, te je pronašao, da se sa sjevera prostire vapnenik pokrit žutkastim pieskom, a u zemlji naidje na kosti bika, svinje, ovce, raznih riba i ptica; površina je pokrita rahlom sumporastom zemljom, izpremiešanom pepelom, ugljem, criepovi posudja glinena i odpadci jestivih školjaka mytilus laxus i cardium edule. Debljina toga sloja zemlje dosiže 1—2 sežnja (prieko 2—4 met.). U tom je sloju kuhinjskih otražaka Prendelj kopao, pak je u dubljini jednoga metra našao neobtesane kamene u stalnom smjeru položene; nješto dublje tamni sloj zemlje, izpremiešan množinom pepela, obugljenih kostiju i komada drvena uglja; a tuj su nadjeni takodjer odlomci posudja, urne i lončići napunjeni pepelom i obugljenimi česticami životinja. U jednoj glinenoj posudi, sličnoj velikomu čabru, nadjene su veoma izvjetrene dječje kosti. Pod slojem pepela opažene su ljudske kosti u svih mogućih ležajih, a pod lubanjom jednoga kostura nadjen je takodjer obolus, kod nogu pako urna s pepelom. Nadpisa kano niti nakita iz kovina nije nadjeno; ali našlo se zrna od jantara. Na iztočnom žalu ostrova nadjeno je u nižih slojevih komada mjedi i mnogo pločica u obliku dupina. Na zapadnom žalu na površini zemlje nadjeno njekoliko kamena, koji svojim položajem predstavljaju krajne crte mogila. Orudja kamena nije nigdje nadjeno. S toga, pak iz drugih takodjer obilježja, zaključuje Prendelj, da kuhinjski odpadci berezanskoga otoka nepotiču od predhistorijskoga čovjeka, nego da se glede vremena imadu pripisati staro-grčkim naselbinam crnoga mora; iz svojih pako geologijskih opažanja izvodi, da je ostrov Berezan bio u novije geologijsko doba sjedinjen s bližim kopnom. Predmeti, koji su odkriti, bijahu na arheologičkoj izložbi izloženi.

Uz ova izvješća, odnoseća se na nova odkrića prvobitnih drevnosti, pročitane su u sjednicah toga odjela još razprave, kojimi se starine te dobe razjasnjuju i tumače i kojih su njeke teoretičke naravi. Tako je gr. *Uvarov* razpravljao o pitanju: imade li srodnosti medju talijanskimi terramare i ruskimi gradišti? Poznato je, da se pod onim imenom razumievaju oni brežuljkasti, polagano dižući se visovi u plodovitih nizinah Italije, osobito uz obale alpinskih jezera, kojih su slojevi izpremiešani životinjskimi kostmi, zemljanim posudjem, osobito criepovljem, te drugimi proizvodi ljudske ruke. Ovi tragovi čovječjega stanovanja pali su u oči talijanskim umnikom već prošloga stoljeća, pak su jih oni i nasljednici njihovi nastojali protumačiti. Učeni književni povjestnik Tiraboschi, kako se iz

Digitized by Google

pisma njegova od 2. ožujka 1786 razabire, držao je, da su ostanci životinjski i izradci ruku ljudskih slučajno pali u onu laporastu zemlju (terra marna). Dvie godine kašnje proglasio je Ludovico Ricci one ostanke za tragove galskih Boja, koji su prije Rimljana ondje stanovali, te se počelo one visove smatrati za staro groblje (terra cimiteriale). A pošto su se onuda i pilovi u zemlji našli, mislio je Crespellani, da se u njih imade nazrieti ograda starih žrtvišta, a ostanci jelena, vepra i košute da sjećaju na bogoštovje Diane, Baka i Silvana. Poslije je zavladalo mnienje, da su terramare „ustrinae" Etruska i Rimljana. Nu poslje marljivih iztraživanja Gastaldia, Strobela, Pigorinia, Canestrinia i drugih, koji su takove visove i južnije od Pada našli, prispodabljaju se terra mare sa stanovi na pilovih (Pfahlbauten), koji su podignuti u bassainih ljudskom rukom učinjenih. Kada su se oni stanovi uglibili, nadje se njihov stanar na tlu, kuhinjski se odpadci nagomilahu, terra mara polagano pretvori se u terra ferma, koja se nad površinom okoliša uzpne, narav ju novim slojem zemlje pokrije; pak su stanovnici pokrajine u mnogih slučajevih odabrali one brežuljkaste visove za svoje stanovanje i neslutedi, da se pod njimi nalaze razvaline mnogo starijih prebivališta. Prorez terramare pokazuje sliedeće slojeve: mekotu, terra mara, laporastu glinu (njekada blatušina), žutosmedju ilovaču. Nad terra mare leži strlet staroga prebivališta, koje kano da je, poput stanova na pilovih u Švajcarskoj, sastojalo iz drvene gradje s daščenim oblogom; strlet je pako na pilovih počivao. Naprama ovomu sada običnomu kod talijanskih i njemačkih arheologa mnienju podigao je gr. Uvarov sumnju, da se terra mare gornje i srednje Italije mogu istovietnimi držati sa sgradami na pilovih ili kolju. Učeni ruski arheolog sam je pregledao terramare u Montani blizu Modene, našao je, da se one nalaze na suhu i to obično na uzvišenih tačkah, što se s položajem sgrada na kolju dade težko u sklad dovesti; pak je zametnuo pitanje: ne imade li više srednosti medju talijanskimi terramarami i ruskimi gradišti? pitanje, koje će potonja iztraživanja ili potvrditi ili zabaciti.

U ovaj red spadaju još razprave kneza P. A. Putjatina, Brandenburga, Osovskoga i D. N. Anučina. Knez *Putjatin* razložio je svoje nazore napose ob ornamentaciji prvobitnoga lončarstva. O tom predmetu razpravljao je on i u sjednici etnografskoga odjela c. ruskoga geografskoga društva u Petrogradu dne 6. ožujka 1884, te mi je svoju naposeb tiskanu razpravu „о гончарномъ искусствѣ въ

Digitized by Google

камениомъ вѣкѣ" dobrostivo na uspomenu poklonio. Opirući se na svoja vlastita opažanja i na stručnu književnost nastojao je plemeniti knez ustanoviti temeljne oblike ornamenata na glinenih posudah prvobitnoga čovjeka, i pokazao je na upliv, koji su ti oblici imali na dalnji piktografički razvoj u ornamentaciji predmeta iz drugoga takodjer gradiva. Spomenuo je takodjer upliv te ornamentacije i na grafiku, koje da su prvi oblici bili „crte i rieze". Na ornamentaciju lončarskoga obrta imaše po mnenju izvjestitelja odlučan upliv vezanje mehke gline vezovi, koji su na njoj trag ostavili i potakli čovjeka na umjetno nasljedovanje takovih crta, a glinu smatra on prvotnim gradivom u keramici. Druge vrsti ornamenta proizvedene su to prstom čovječjim to prutići; ali osnovnim oblikom ornamentom keramike neolitičke dobe da jesu piknjice ili jamice. Zanimiv je po njegovu mnienju ornamenat na kamenu brusu, nadjenu god. 1883, na kojem su piknjice ili jamice razporedane kano zviezde na velikoj medjedici. Za potvrdu svoga tumačenja navede knez-arheolog jednako našašće poznatoga obretnika Troje Schliemana, koji je odkrio na jednom kamenu tako uklesano suzviezdovje plejade i male medjedice. To bi bili najstariji nacrti onih nebeskih tjelesa, koja su i u vjerovanju davnoga čovjeka toli odlično mjesto zauzimala. Svoje nazore o prvobitnoj ornamentici podkriepio je Putjatin uzorci iz svoje bogate keramičke sbirke. *Brandenburg* u razpravi: „Kakove se fibule nalaze u starih mogilah evropske Rusije" opisuje tri glavna tipa ove vrsti starina, kojih geografičko razprostranjenje može služiti nitju za izučenje trgovačkih puteva stanovnika stare Rusije. Fibule služile su ne samo za nakit, nego su bile podjedno sastavine narodnoga odiela. Još nedavno bijaše Englez Lubbock toga mnienja, da doba bronca nije poznavala fibule nego samo igle različitih oblika, te da fibula dolazi tek u željezno doba. Ovo je mnienje istinito glede broncene dobe na zapadu i jugu; ali ne glede sjevera, koji je već u ono doba rabio i usavršio fibulu. Staroitalska fibula je dugačka igla, koja u sredini (odnosno na vrhu) prelazi u zavojicu (spirale), onda savijena ide uzporedice s iglom, a na kraju svršava se u kolience, u koje ulazi rt igle. I sjeverna fibula je dugačka igla, ali ova visi lagano nad povrazom (Bügel), koji na oba kraja svršava zavojicom. Sjeverna fibula ne sastoji se kano što staroitalska iz jednoga, nego iz dva komada; te joj je u dalnjem razvoju sada povraz usavršen, sada opet okrajci. U mogilah, koje je Brandenburg pretražio na južnom pobrežju jezera Ladoge oko rieka Paše, Voronege i Sjase, našao je fibula

Digitized by Google

s tri tipa; njeke su na ime oblikom čaškovite, druge oblovite i poput štita, njeke opet nalik na koplje. Fibule prvoga tipa, kojih imade tri odlika, nadjene su na cielom sjeveru Rusije, kod Smolenska i Düneburga; a imade jih u Švedskoj, Norvežkoj, Danskoj, Škotskoj i Irskoj. To je dalo povoda mnienju, da su fibule ovoga tipa donešene iz zapada u sjevernu Rusiju[1]. Ali izvjestitelju ne čini se to vjerovatno obzirom na raznolikost onih zapadnih i ruskih fibula u kemičkih sastojinah, u osebinah oblika i u ornamentaciji. Fibule drugoga tipa nadjene su u mogilah, u kojih su mrtvački ostanci ili pokopani ili spaljeni sahranjeni bili. One trećega tipa jesu riedke. Nadjeno je i fibula, koje se ne mogu u ova tri tipa i njihove odlike uvrstiti. Krakovski akademik *Osovskij*, poznat sa svojih iztraživanja mogila u iztočnoj Pruskoj, u svojem je izvješću: „Pokus kronologičke razredbe kamena vieka, osnovane na svojih iznašašćih u špiljah krakovskoga okružja i kielecke gubernije" najprije opisao sastojine dviju najznačajnijih špilja, na ime mašičke i na Lopjankah. U prvoj, kod sela Ojcova u kieleckoj guberniji, nadje tri sloja ležeća jedan na drugom. Najniži iz svjetložute gline, debeo $1^1/_2$ metra, s primjesom biljnih elemenata, napunjen bješe naravnim tresom pećinskoga vapnenika; pak nadje u tom sloju kostiju diluvialne faune. Rukotvorine nadjene u tom sloju sastojahu iz koštanih stvari (kosti nosoroga, mamuta i drugih velikih životinja), ukrašenih ornamenti arhaičkoga sloga, na dalje iz kremena orudja znatne veličine. Drugi neposredno viši sloj sastojaše iz zemlje crnice, takodje napunjen tresom vapnenika. Stvari u njem nadjene razlikuju se oštro od onih nižega sloja; kremeno orudje je mnogo sitnije, ono od kamena liepih oblika i izgladjeno, množina rukom izradjenih posuda, drški kremenih noževa izradjeni iz jelenova roga, radnje iz kosti domaćih životinja. Gornji sloj sastojao je iz čistoga pećinskoga tresa, a postao iz izvjetrivanja svoda pećine. U tom sloju nadje množinu predmeta izradjenih od kosti domaćih životinja, veoma raznolikih, kremena orudja i posudja rukom izradjena, a različita od onoga, koje je pod njim, u drugom ili srednjem sloju nadjeno. Petrografsko svojstvo špilje na Lopjankah jest posvema srodno onoj kod Ojcova. Na temelju ovih svojih odkrića nazire Osovkij u najnižem i srednjem sloju dvie vrste predhistorijske kulture, od kojih je ona najniža podjedno najstarija, pak zove ovu mašičkovom a srednju sjeverno-krakovskom, jer se

[1] To je mnienje zastupao i prisutan član kongresa D. N. Anučin.

Digitized by Google

nalazi u svih pećinah, koje su Krakovu na sjeveru nadjene. Onu treću, najvišu, vrstu drži mladjom i prozva ju minikovskom. Predmete, koje je u tih slojevih našao, pribraja dobi neolitičkoj; a nalazi jih tako tipične, da mogu po njegovu mnienju služiti za prvi nacrt kronologije takovih stvari, koje, budući nadjene osamljene, ne mogu biti izpitane u onoj svezi i po njekom pravilu, kano što mogu biti izpitane rukotvorine nadjene u ona tri sloja. Ova razredba može biti pravilna osobito za sjevernu Evropu. Prof. *Anučin* spomenu u razpravi „o drevnoj historiji domaćih životinja u Rusiji" najprije stanje toga pitanja za zapad Evrope, gdje da čovjek u paleolitičkoj periodi nije još poznavao domaćih životinja, s kojimi da se je tek u sliedećoj, neolitičkoj, periodi upoznao, jer da su one udomaćene bile u Aziji. Prema tomu domaća svinja i rogata marva kamenoga vieka da su zastupane pasminami, koje nisu potekle od evropskoga vepra i divljega bika nego od azijatskih, imenito južnoazijatskih pasmina. I konj pojavi se udomaćen tek u dobi kovina, i to ne u pasmini, koja bi potekla bila od divje evropejske, nego od druge, vjerovatno azijske, pošto je posvema nalik domaćim azijskim. U Rusiji počima se tek iztraživati ovo pitanje, a zapodjenuto bi izvjestiteljem, koji je opisao ostanke psa, nadjene prof. Inostrancevom ujedno s ostanci raznih divljih životinja i s mnogimi orudji od kamena i kosti na južnom briegu ladožkoga jezera prigodom, kada je novi sjaski kanal prorovan. Ovi ostanci pripadaju dviema pasminama pasjim: pasmini veoma srodnoj onoj neolitičke dobe zapadne Evrope, od koje se samo nješto većim uzrastom i jačim sglobom razlikuje; za tim pasmini srodnoj zapadno-evropejskoj bronzova vieka. Obje ove pasmine ruskoga psa srodne su onima zapadne Europe u neolitičkoj i bronzovoj periodi; ali po mnienju prof. Anučina nisu jim posvema jednake. Ona prva ruska je prvobitnija i bliža divljim odlikom; ona druga predstavlja stariji odlik od zapadno-evropske bronzova vieka. Odavle može se zaključiti, da se je domaći pas bronzova vieka iz iztoka razprostranio na zapad. Odkriće kod ladožkoga jezera obogatio je prof. Anučin svojim vlastitim, našav prošloga srpnja kostur psa kod sela Kolosova, u muromskom kotaru Vladimirske gubernije, u poznatom sloju kamena vieka. Ovo odkriće potvrdjuje, da je u kamenoj dobi u cieloj Europi bila samo jedna pasmina psa, a da se je koncem one dobe od nje odielila druga, krupnija, iz koje su se postupice razvile različite druge. Najsličnije maloruskim pasminam psa kamenoga vieka, u koliko su nadjeni ostanci njegovi u maloj

Digitized by Google

Rusiji, jesu od sada živućih one, koje se kod Samojeda i bližih azijskih naroda goje. Šta se konja tiče, oni su po mnenju Anučina najprije u srednjoj Aziji udomaćeni, upitomljeni, odavle primili su jih semitski i arijski narodi. Za pitanje o upitomljenju konja i o njihovu razprostiranju, važno je odkriće glasovitoga ruskoga putnika Prževalskoga, odkrivšega divlje konje u okolini jezera Lob-Nora; a sravniti se mogu i divji konji, „tarpani", južno-ruskih stepa, glede kojih izjavi učeni arheolog želju, da bi se pobilježilo, gdje jih jošte imade. Isti je profesor razjasnio njeke za arheološku izložbu Vitkovskim iz Irkutska u Sibiriji poslane i u iztočnoj Sibiriji nadjene kamene predmete, kano što orudje, sjekire, grubo izrezane ribe itd. Pošto ove stvari ne naliče evropskim kamene dobe, a veoma su slične radnjam sjevero-amerikanskih Indijanaca, zaključuje izvjestitelj, da je prvobitna sjevero-amerikanska kultura imala utjecati na suvremenu sibirsku. Sjevero-iztočni okrajci Sibirije bili su uviek u doticaju sa sjevernom Amerikom, te su i srodnimi plemeni naseljeni bili, a u prosvjeti tako zaostali, da još koncem prošloga vieka bijaše ondje poraba kovina nepoznata. — U izvještaju svojem „o nekojih oblicih starijih ruskih mačeva" spomenu prof. Anučin najprije, da se mačevi u mogilah srednje Rusije riedko nalaze, a to tumači tim, što je u tom dielu zemlje kameni viek duže trajao nego li u zapadnoj i južnoj Europi, pak je neposredno zamienjen bio željeznim, dočim je bronzovi samo okrajke Rusije zahvatio. Drugi razlog može biti i taj, što je onaj dio razmjerno siromašan bio i naseljen miroljubivim pučanstvom. Osim što se u Rusiji ne nalaze bronzovi mačevi, ne ima jim traga ni u Sibiriji, ni u dalnjem iztoku. Tim načinom bilo je ovo oružje u Rusiji većim dielom iz željeza, a uvedeno narodi, koji su u razmjerno kasnije doba Rusiju naselili. Željezo, od kojega su mačevi radjeni, jest slabo, a od takova su i mačevi starih Germana. Oblikom predstavljaju dva tipa: mačevi, koji su izkopani u mogilah na zapadu Rusije, od baltičkoga mora do Dnjepra, jesu ravni, široki, dosta dugački, a oštri na obje strane, dakle su oblikom jednaki onim u Skandinaviji i susjednoj Germaniji, te su po svoj prilici i dobivani odanle. Najljepši i najznačajniji komadi takova mača nadjeni su u bogatih t. zv. kneževskih mogilah XI—XIII. vieka. Drugi tip predstavljaju mačevi, koji se izkapaju u poriečju Volge, imenito u mogilah merjanskih i mordovskih i u terskoj oblasti. Ovi mačevi jesu dugačke sablje. Ovaj tip mača zavladao je Indijom, Persijom, Turkestanom, dočim je na zapadu riedak. Odanle je on i u susjedni

Digitized by Google

dio Rusije prešao; pak je takav mač poslije mongolskih vremena postao u Rusiji vojničkim oružjem. S toga nije se u Rusiji mač onako raznoliko razvio kano što na zapadu. Nu prvomu dielu toga izvještaja prigovaralo se, da se je u Rusiji mač prvoga tipa mnogo ranije pojavio, nego li da bi opravdano bilo mnienje o njegovu skandinavskom ili germanskom proizhodjenju. — Napokon je prof. Anučin izviestio o arheložkoj karti Rusije u predhistorijsko doba, koje izradba bi njemu, Antonoviču i Tizenhauzenu povjerena V. arh. kongresom u Tiflisu uz to, da ju predlože moskovskomu arheložkomu društvu, a ovo da ju na dopunjenje razašalje. Anučin je s Tizenhauzenom takovu kartu izradio, pak je u sjednici razjasnio ona načela, kojih su se kod sastavljanja držali. I tako imade nade, da će do skora izaći za Rusiju karta, kakovu imade već Švajcarska, Francezka i njekoji dielovi Njemačke. — Prof. Varšavskoga sveučilišta *Merzinski* dotaknu se jednoga litvanskoga mitologičkoga pitanja, na ime o pruskom „Romove", o kojoj je zabilježena kod Simona Grunau-a i Petra Dusnura sliedeća predaja: U Nadrovi bijaše „Romove"; ondje je stojao ogromni dub, uviek zelen, ljeti i zimi; na dubu bijahu tri kumirska kipa; ondje su bila prebivališta uredjena za boga litvanskoga eposa, imenom Kriva, i za njegove vajdelgote; pred dubom gorio vječni oganj. Ovu je predaju Meržinski izpitao, te pronašao, da je u Nadrovu sbilja bila „Romova" t. j. sveto mjesto, koje ime dolazi od „rom" = sveto, posvećeno; na dalje da je ondje bila i sveta dubrava, koje su pojedina stabla okolišnim pučanstvom poštivana bila, jer su Litvani vjerovali, da u takovu stablu, a imenito medju korom i srdcem, stanuje božanstvo. Ovo dvoje priznaje izvjestitelj u predaji osnovano; ali poriče, da su na dubu bili kipovi, statue, jer takovih nije ni bilo u staroj Litvi, pak i nazivi „balvanas, stulpas" da nisu litavski, pak do sada nije nadjen bio ni jedan takav kip; usuprot onim se imenom prozivao sveti kamen.

Ovo su glavni predmeti spadajući u prvobitne starine, a razpravljani u arheložkom kongresu u Odesi. Opaziti će se, da nisu bila razpravljana dva pitanja, koja sada u veliko zanimaju iztraživaoca prvobitnih starina, na ime o t. zv. zdanjih na kolju, koja su čovjeku u novijoj dobi kamena vieka služila u mnogih priedjelih za prebivalište, za tiem o starinah bronzova vieka. Pokle su izza god. 1854 ostanci onakovih zdanja odkriti u švajcarskih jezerih, te je pažnja izpitatelja obraćena na ove ostanke prvobitnoga čovjeka, ušlo jim se je u trag u svih skoro zemljah zapadne Europe, ime-

Digitized by Google

nito u Irskoj, Škotskoj, Francezkoj, Njemačkoj, Austriji i sjevernoj Italiji. Na prostranom zemljištu Rusije opaženi su do sada takovi ostanci u baltičkih priedjelih, za tim u tresetini blizu rieke Veprza, kod sela Bialke, iztočno od grada Lublina (1874), koje je izpitao prof. varšavskoga sveučilišta Prziborovski, napokon u Kavkazu. Do sada se je dakle našlo u Rusiji razmjerno malo tih starina, što se dade donjekle protumačiti površinom zemlje i riedkosti stanovničtva u onom neizmjernom prostoru. Ona dosada u Rusiji odkrita zdanja na kolju imadu se po predmetih uz nje nadjenih pripisati kamenu vieku. Malo manje su riedki u Rusiji ostanci čisto bronzova vieka, kojemu se je, kako je i prof. Anučin spomenuo, našao do sada trag na okrajcih evropske Rusije, imenito na iztoku medju Volgom i Uralom a na jugo-zapadu u poriečju Dnjestra, Dnjepra i Visle. Predmeti na iztočnih okrajcih nadjeni pokazuju veću srodnost s bronzovom prosvjetom Azije nego li s onom Evrope, što se lasno dade protumačiti i geografskim položajem i trgovinskimi svezami onih priedjela.

Na predmete I. odjela prislanjaju se srodnošću svoje sadržine i redom vremena predmeti VIII odjela, u kojem se razpravljalo *o spomenicih historijske geografije i etnografije.* Ovdje ćemo najprije iztaknuti razprave tičuće se t. zv. skitske dobe, kano za Rusiju najstarije i donjekle pismenimi spomenici razsvietljene. Za razjasnjenje te dobe u Rusiji je već do sada sabrano mnogo arheložke gradje, koje veći dio, izložen u Petrogradu u posebnom odjelu (отдѣленіе керченскихъ древностей) c. eremitaže, čini njezino najveće bogatstvo. Odkrića započeše god. 1831 odkopom mogile kod grada Kerča, prozvane tamošnjimi Tatari imenom kul-oba (zemlja pepela). A pošto je ondje nadjen sarkofag s kosturi cara i carice, ko što se je zaključilo iz dragocjenih uz nje nadjenih stvari, pomislilo se je na traženje Herodotova Gerrosa (Γέρρος), gdje su se velika odkrića izčekivala. Ono se mjesto naslućivalo oko slapova Dnjepra, kamo su i velike mogile upućivale. Njeki su ga nazrievali izpod slapova ili kod sela „Male Znamenke" kod Nikopolja ili nješto niže Bielozerskoga, drugi iznad slapova u jekaterinoslavskom okružju. God. 1853 započela su izkapanja blizu sela Aleksandropolja, gdje je najprije otvorena ogromna „луговая могила". Odkrića su svaku nadu nadilazila. Izkapanje je ondje u okolici nastavljeno god. 1860—61 kod sela Bielenka. Sliedeće dvie godine preneseno je iztraživanje u priedjel iznad slapova u okolini Nikopolja, gdje je bila otvorena ogromna čertomlička mo-

Digitized by Google

gila, u kojoj samoj bi nadjeno okolo 2500 raznolikih veoma dragocjenih predmeta iz IV. stoljeća prije Isukr. a grčke rukotvorine, medju kojimi je osobito znamenita za arheologiju velika srebrna vaza s urezanimi prizori iz skitskoga života (Skiti loveći konje itd). Ne može biti ovomu izvještaju svrha, da ocjenjuje stečevine tih iztraživanja, već je ono htjelo samo obratiti pažnju na predjašnje radnje ruskih arheologa oko iztraživanja starina skitske dobe. I u odeskom kongresu bilo je o njoj govora; osnovom služio je Herodotov opis Skitije, te se nastojalo popuniti ga i razjasniti arheoložkimi odkrići. *Andreevskij* u razpravi o pripontijskoj Skitiji kušao je najprije njezin obseg ustanoviti. Obično se pod ovim nazivom razumieva zemlja od Karpata i dolnjega Dunava uz Pontus do uralskih gora. Andreevskij dieli Skitiju u zapadnu i iztočnu s riekom Donom kano razmedjom, kojih bi se prva mogla zvati pripontijska, druga priuralska Skitija. Onda nastoji opredieliti rieke, koje Herodot u opisu Skitije spominje, tražeći jih u sadašnjih. Napokon trudi se ustanoviti postojbinu pojedinih plemena i naroda. Po mnienju Andreevskoga bješe pripontijska Skitija, koje su sjeverne granice imale biti okolo sadanjega taranščanskoga kotara kod potoka Rosa u kijevskoj guberniji, ovako naseljena: njezin iztočni dio narodom, koji se imenom Skiti (Σκύθαι) pominje, i koji se je u više ordija dielio, od kojih da su dvie, Skiti nomadi i Skiti carski, stanovali u krimskom poluostrovu i njemu na sjeveru do dnjeparskoga pritoka rieke Konjske; druge dve ordije, Skiti ratari i poljodjelci, prvim na zapad, i to oni na briegu obiju Tikiča, a ovi oko grada Olbie kod ušća rieke Buga, njihova glavnoga tržišta. Skitom na sjeveru stanovali su Alazoni i Kallipidi, a prama zapadu uz karpatske obronke Agathyrsi. Pridnjeparski priedjeli sadašnje kijevske gubernije bijahu tada pustara nenaseljena, iza koje na sjeveru stanovahu plemena, prozvana od Grka Androphagi i Melanchlaeni. Dočim je Andreevskij ovako uzeo u svojoj razpravi u obzir svukoliku Herodotovu Skitiju, drugi su razpravljali o pojedinih narodih i plemenih njezinih, te se dotakli i podrietla njihova. Miščenko izpita Herodotovu viest o carskih Skitih, a Ljupersolskij o plemenu Kallipida. Mnienja dosadanja o podrjetlu Skita dieli *Miščenko* u troje: njeki drže jih za pleme arijsko, drugi za pleme turanske obitelji, trećim je Skitija samo geografski pojam, tako da narodi, koji su u njoj stanovali i kojim je to ime nadjenuto, nisu jednoga porektla. Prvo su mnienje zastupali Šafařik, Zeuss, J. Grimm, Müllenhoff, Cuno, od kojih su njeki Skite ubrajali azi-

Digitized by Google

jatskoj, imenito iranskoj, grani arijske obitelji, drugi germansko-litavsko-slovjenskoj. Drugo mnienje nadje zaštitnike u Neumannu, Fried. Mülleru, Lenormantu, Kiepertu, Vamberiu, kojih jedni ubrajaju Skite u čudsku, drugi u mongolsko-tursku granu turanske ili uralsko-altajske obitelji. Miščenko ne prihvaća ni jednoga ni drugoga mnienja, već usvaja treće s tom promjenom, da naglasuje više političko nego li geografsko značenje Skitije. On pribraja arijskoj obitelji ove narode Herodotove Skitije: same Skite poljodjelce i ratare, za tim Kallipide i Alazone; a k uralo-altajskoj obitelji Skite nomade i carske, koji da su one zemlje posjeli iza arijskih plemena. Prema tomu bila bi Herodotova Skitija naseljena pučanstvom arijskim i uralo-altajskim po narodnosti. Carski Skiti bili su takodjer nomadi a ratoborni; oni dolaze u asirskih spomenicih pod imenom Sa'hi, kod Perzijanaca Saki, prodirali su u prednju Aziju, ratovali proti Dariju caru, podčinili si druge Skite itd., pak dali političko značenje onomu dielu sadanje južne Rusije. Pošto su njeki držali, da je uz ime Σκύθαι pridjevak βασίλειοι u textu pokvaren, a N. J. Veselovskij scieni, da je izpalo pisme ξ, pak da bi se imalo čitati βαξσίλικοι t. j. βαξσίλικοι Σκύθαι, Skite Barsilijci, misli Miščenko, da to mnienje ne ima nikakova razloga. O narodnosti stanovnika Skitije razpravljahu takodjer spomenuti Andreevskij i Lihačev. Prvi nalazi u njoj naroda slovjenskoga takodjer porektla. Skiti ratari i poljodjelci jesu mu „Poljani" ruskih ljetopisa; Neuri, Budini jesu predci Duljebom i Bužanom, Melanhlaeni Sjeveranom istih ljetopisa. Naprotiv *A. Lihačev* dokazivao je u razpravi o skitskih elementih u čudskih starinah kazanske gubernije etnografsku srodnost Skita s Čudi, dakle s jednom granom turanske obitelji. Na što je prof. Anučin obzirom na starine primietio, da je pitanje o srodnosti Skita s Čudi tiesno skopčano s drugim pitanjem, o pojavljenju naime u Rusiji bronzovoga vieka: da li je na ime on dopro u Rusiju s iztoka ili sa zapada i juga, iz Sibirije ili iz Grčke, Ugarske i Njemačke. Na temelju antropologijskih podataka prislanja se Anučin k mnienju o iranskoj narodnosti Skita. — Prof. *Ljupersolskij* tumači rieči Herodotove „Καλλιπίδαι . . ἔοντες Ἕλληνες" tako, da su ti stanovnici Skitije, koji su bili susjedi Boristenitom (Oliviopolitanom) i prebivali kod rieke Buga (Etyppani, Boristhenes) a izpod Alazona, bili pogrčeni Skite, kano što isti historik govori o pogrčenih Pelazgih Atike. Ime mu je grčko, potekše možebit od kojega znamenitoga roda grčkoga, koji se je ondje naselio bio medju Skiti, te pospješio onaj proces razrodjenja bližega plemena

Digitized by Google

skitskoga. Prema tomu zabacuje Ljupersolskij mnienje, da rieč Καλλιππιδαι stoji mjesto Καρπιδαι, ime analogno tračkomu ili slovjenskomu plemenu Karpa karpatskih.

Poznato je, da je bogatstvo u žitu južne Rusije potaklo već od VII. vieka pr. Is. prometne Grke, da na obalah Ponta, u taurijskom i trahejskom poluotoku podignu na važnih tačkah najprije trgovačka skladišta, onda gradove. Ove starogrčke naselbine, kroz koje je prosvjeta grčka i u nutarnjost zemlje prodirala, zanimaju dà kako ruske arheologe, kano što jih zanima sama Skitija, te je bilo i o njih govora. Veoma zaslužan za južno-rusku arheologiju podpredsjednik c. odeskoga arheoložkoga društva *V. N. Jurgević* dotaknuo se je njekih neizvjestnosti o položaju starogrčkih pripontijskih gradova Tyrasa, Evpatoriona i Odyssa, te sredovječnoga Tane. Tyras postavlja se obično kod ušća rieke Dnjestra (Tyras), na mjestu, gdje je pred tim ležala Ophiusa a sada Akkerman. Ali odkako su dva tirska nadpisa nadjena kod sela Korotna i Čobruča, u kotaru tiraspoljskom, počeli su njeki misliti, da je ondje ležao ili sam grad ili bar zaselak njegov. Jurgević scieni, da je sadanji Akkerman položajem istovietan staromu Tiru, ali da bi ipak potrebito bilo izkapanjem kod Akkermana i kod onih sela sumnju onu razpršiti. Drugo topografsko pitanje, koje Jurgević potaknu, tiče se položaja Evpatoreiona, Evpatorie, grada osnovanoga Diophantom, vojvodom Mithridata VI. Evpatora. Taj grad postavlja Jurgević kod Sevastopolja na mjestu sadanjega Inkermana, dočim ga njeki stavljaju na mjestu ili Sevastopolja ili Jurtugla blizu sadanje Evpatorije, gdje se po njegovu mnienju nalazio davni Kerkinit. I ovdje razjasnila bi odkapanja svaku dvojbu. Treće topografsko pitanje tiče se položaja grada Odissa ili Ordissa. Već pokojni Stembovskij pokazivao je na mjesto blizu Tiligula. Ova je slutnja potvrdjena kašnje trima starima nadpisima, koji su kod sela Troickoga nadjeni bili. Jurgević scieni, da je ovdje i uz žalo karabaške morske drage ležao onaj stari grad, što bi se takodjer imalo razkapanjem razjasniti. Ovo isto valjalo bi poduzeti, da se izpita, u koliko je osnovano mnienje o položaju sredovječne Tane na mjestu današnjega Azova na ušću Dona, gdje je, kako se drži, na ušću rieke Tanais (Don) istoimeni grad od bosporanskih izseljenika, po svoj prilici poslije Aleksandra velikoga, osnovan bio. Topografskih se pitanja ticala takodjer razprava *J. K. Suručana,* u kojoj je nastojao ustanoviti položaj tvrdje spominjane Dionom Chrysostomom, piscem I. vieka, imenom Alektor, i zlatoga briega kod cara Konstantina

Digitized by Google

porphyrog. Prvo mjesto stavlja Suručan ondje, gdje je sada Očakov, kod dnjeparskoga zalieva, drugo na žalo morsko blizu Olvie izmedju Dnjestra i Dnjepra. Svoje mnienje podkrepljuje razkopinami, koje je god. 1882 poduzeo bio, i kojom je prigodom kod Očakova našao ostanke starih utvrdjenja te grčke posude i lubanje, a kod Olvie imade mnogo mogila, u kojih su gr. Uvarov i prof. Murzakevič našli mnogo zlatnih predmeta. S toga je veoma vjerovatno, da se je još za Konstantina cara u X. vieku na onom žalu nalazilo toliko zlata, da je cieli morski žal prozvan bio zlatnim. — Više je razprava pročitano iz poviesti grčkih naselbina pripontijskih. Ovim su razpravam služile novim izvorom nadpisi i pjenezi; s toga ću se najprije osvrnuti na izvještaje o tih izvorih. Jurve je gore spomenuto, da *Latyšev* priredjuje sbornik starih nadpisa Crnomorja. Takova se sbornika osjeća potreba i poslije Boeckhova djela „corpus inscriptionum graecarum", jer je od onoga vremena u pripontijskih zemljah nadjeno mnogo nadpisa, kano što se iz izvješća, koje je Latyšev u kongresu priobćio, jasno razabire. Dočim je na ime Boekh priobćio iz Tyrasa i njegove okolice samo jedan nadpis, Latyšev sakupi jih 6, u Boeckha iz Olbie oko 50, u Latiševa preko 150, iz Chersonesa u Boeckha do 10, u Latyševa do 30; iz same bosporske države imade jih u Latyševa ne manje od 400. Ove je nadpise sakupljao Latyšev od god. 1883, koje bi ministarstvom prosvjete poslan na jug Rusije u tu svrhu. Po izradjenoj osnovi imade sbornik obuhvatiti nadpise Ponta od Dunaja do kimerijskoga bosfora. Izdanje bit će razdieljeno u tri česti, kojih će prva obuhvaćati lapidarne spomenike Tirasa, Olbie, Hersonesa i drugih gradova do bosforske države, druga nadpise ove države, a treća nadpise na posudah (keramičke) i na kovnih i drvenih radnjah. Prije svoga putovanja u pontijske strane Latyšev je izpisao nadpise čuvane u Petrogradu, u c. biblioteci i u eremitaži. Na jugu radio je u Kerču, tamanskom poluotoku, Teodosiji, hersoneskom manastiru kod Sevastopolja i u Odesi. Osim toga pokupio je gradju nalazeću se u moskovskih i harkovskih sbirkah. Izdavanje sbornika uspjelo je već u toliko, da je Latyšev mogao na kongresu pokazati naštampane nadpise Tirasa i početak olbijskih, koje je podielio u ove glave: I. dekreti, II. posvetni nadpisi, III. spomenici podignuti u čast pojedinim osobam, IV. gradjevni spomenici, V. nadpisi grobni, VI. različiti. Ovom bogatom sbirkom epigrafskom mogao se je Latyšev poslužiti, da obradi njeke arheološke zadatke. Odanle crpi gradju za razpravu „o kalendarih Olbie, Tirasa i Hersonesa",

Digitized by Google

koju je u odjelu za spomenike klasičke dne 23. augusta p. st. pročitao. Taj kalendar bijaše mjesečni, a usvojen od matice njihove Mileta. Iz nadpisa mogao je izvaditi Latyšev nazive 6 mjeseci za Olbiu a za Tiras dvaju. — O radnjah *P. Buračkova* o starih pripontijskih pjenezih već je gore natuknuto. U mogilah t. zv. skitskih nije nadjeno pjeneza grčkih pontijskih naselbina, što se dade protumačiti uz dvie predmnievke, ili da su mogile podignute bile prije nego li je pjenez kolao medju Skiti t. j. pred III. ili IV. viekom prije Is., ili da stvari, nadjene kod pokojnika u novoruskoj stepi, dospješe k njim kasnije, kada Skiti, ostavši izključivi gospodari stepi, nisu više mogli imati u sebe grčkih pjeneza. Dotaknuv se Buračkov pitanja o putevih starinske trgovine i mnienja, da su pontijske naselbine grčke bile posrednice u dubokoj davnini trgovini medju Evropom i dalekim iztokom, prelazi na izpitanje mnienja francezkoga starinara Lenormanta o kovanju pjenezi u onih naselbinah i o dobi toga kovanja. Buračkov ne slaže se u svem s učenim Francezom, osobito ne glede dobe kovanja, koju on drži pozdnijom. Iz nahodišta starih pjeneza čini zaključke na mjestni položaj njekih naselbina i gradova, kano takodjer na njihove trgovinske odnošaje. U Tirasu nadjeni su osim domaćih ponajviše olbijski pjenezi, onda pridunajskih gradova: Istra, Toma, Odese i Kalatie. U Olbii nadjeno je vanredno malo stranih pjeneza, od ovih tiraski, kerkinitski, hersoneski, pontikapejski, bosforski, zlatni Filipa, Aleksandra, Lysimaka, bosforskih vladalaca Riskuporida II. i Savromata III. Strani se pjenezi nahode ponajviše uz luku i cestu u grad. Uz ostala zanimiva pitanja razpravlja ruski numismatik i pitanje: kakovu nam daju ti pjenezi korist za proučenje vjere Skita. — Jednake je sadržine razprava *Hr. Gilja* o trih monogramih na bosforskih pjenezih, sastavljenih iz BAE, BAM i μάθρα; od kojih prve pripisuje sinu Evpatora Maharesu, druge Maharesu, a treće Mithridatu. — Ovamo može se takodjer uvrstiti razprava varšavskoga sveučilištnoga profesora *Samokvasova* o nalazištih, pokladih, rimskih pjeneza u priedjelih ruskih i poljskih Slovjena. Do 30 takovih se nalazišta odkrilo posljednjih desetgodišta u onih predjelih, i to pjeneza rimskih careva od Nerona do Aleksandra Severa, ali tako da se pjenezi od Nerona do Nerve nalaze samo u pojedinih komadih, dočim su pjenezi od Nerve do Septimia Severa nadjeni u tisuće komada. Nadjeni su pako u poriečju Visle, Buga, Niemena, Pripeta, uz srednji tok Dnjepra, Desne, Seima, Sože i Oke. Kako da se taj pojav tumači? Doja-

Digitized by Google

košnje tumačenje, da su oni novci dospjeli u one priedjele trgovinskim obćenjem izmedju jadranskoga mora i obala baltičkih, ne zadovoljuje Samokvasova. S toga predlaže drugo tumačenje. Pošto su naime oni pokladi nadjeni osobito u priedjelih, koje su po domaćih ljetopisih posjeli Slovjeni izselivši se iz pridunajskih zemalja, gdje je počam od Trajana rimsko oružje pobjedonosno zagospodilo Dacijom, a uslied toga mnoga su se geto-dačka plemena odanle izselila u osrednje oblasti Evrope onkraj Karpata: ovi su izseljenici sobom ponieli svoje blago, imenito pako pjeneze, u koje su svoj imetak kod odlazka pretvorili bili. Preselivši se u nove priedjele zaposjeli su najprije doline i ravnice oko rieka, te trag ove seobe ostavili u zakopanih pjeneznih pokladih. Sve se ovo dogodilo u II. stoljeću, iz kojega polazi ona množina carskih rimskih pjeneza. Epigrafska i numismatička gradja služila je izvorom razpravam Pomjalovskoga i Podšivalova. Prof. *Pomjalovski* crta po nadpisih, nadjenih god. 1869—70 na mjestu staroga Tanaisa, nutarnji život njegova stanovničtva u II. i III. vieku poslije Is. Gradsko se je stanovničtvo dielilo u dva razreda: na domaće i na Grke urodjenike, kojim je predstojao poseban izabrani starješina. U gradu bijaše carinara; spominje se i nadzornik nad obćim redom; gradu bijaše pokroviteljem jedno božanstvo, misli se Zevs; spominju se takodjer zadruge, medju kojimi jedna za pogrebe. U obće razabire se iz nadpisa, da je prosvjeta u Tanaisu dosta visoko tada stajala. — *A. M. Podšivalov* pročitao je razpravu „o nekih podatcih za historijsko iztraživanje o vladaocih kimerijskoga bosfora na temelju lapidarnih i numismatičkih spomenika“. Misli, da bi se na temelju novih odkrića imala osobita pažnja obratiti na izpitivanje oblika vladavine u kimerijskom bosforu, pak u tom pogledu odieliti republikansku od monarhičke epoke. Kolonie na bosforu bijahu osnovane u V. vieku prije Is., tada se ondje stvorila jaka aristokracija, na čelu vladavine stajali su arheonaktide. Okolo 284 godine prelazi vladavina postupice u monarhičku; vladaoci primaju naslov βασιλεύς. Pregled ovih vladalaca nacrta izvjestitelj, a za tim predje u dobu, u kojoj je bosfor pokoren bio Mitridatom VI., što se dogodilo 112—95 god. Sada su naselbine počele padati. — Medju razprave odnoseće se na staro Crnomorje možemo pribrojiti izvješće prof. *L. F. Voevodskoya* o spomenutom po njem sastavljenom zemljovidu „карта древнихъ поселеній на югѣ Россіи“, koje je u odjelu za klasičke spomenike dne 17/29. augusta pročitao. Zemljovid je u pogledu oro- i hidrografskom sastavljen po onom južne Rusije

Digitized by Google

iz Johnstonova atlasa (royal atlas) s njekimi izpravci i dopunjci po atlasu crnoga mora od Tetby de Marinji, onda po karti ruskoga general-štaba itd. Glede dobe uzeta je najstarija do II. vieka poslije Is. U etnografskom i topografskom pogledu poslužio se je Voevodskij najboljimi znanstvenimi djeli, u kojih je taj predmet razpravljan, kano što su Neumana, Herza, Brunna, Bekkera, Buračkova, razprave u ruskih sbornicih itd.; poslužio se da kako i samimi izvori, kano što historijom Herodota, zemljopisom Strabona, Ptolomeja, itinerariji, peripli itd. Imena su navedena u ruskoj transkripciji s ruskim dokončanjem i kod grčkih rieči reuchlinovim izgovorom; a za bolje razumievanje dodao je mjestom, riekam itd., gdje je bio siguran, i sadanje ili starije predpetrovske ruske nazive, razlikujući jih bojom, crnim na ime pismom, dočim su stara imena naznačena crvenim pismom. Na jedinom listu nije se mogao obzir uzeti na poredjaj narodnih i mjestnih imena po različitoj dobi, s toga su uzporedice navedene mladje uz starije naselbine. Cieloj južnoj Rusiji od Karpata do Dona nadjenuto je ime „Sarmatia"; dočim je obitalište Sarmata postavljeno na jug izmedju Dnjestra i Ingulca. Skitom je prebivalište odkazano u Krimu (таврическій полуостровъ), pak njemu na sjeveru od Meotida i Dona do Dnjestra. Karpiani smješteni su od iztočnih obronaka Karpata pak na jug izmedju Dnjestra i Buga do morskih obala; Bastarni medju Bugom i Dnjeprom, Jazigi i Roksolani na sjevernoj obali Meotida, više na sjevero-iztoku Savromati itd. Prislanjajući se na ova studija prof. Voevodskij u drugom je čitanju (dne 18/30. augusta) kušao razjasniti naziv „crno more". Za to ime imade različitih tumačenja, tako od crne boje, kojom da se voda njegova razlikuje od voda ostalih mora; od crne površine njegove, kada mu se zimi voda smrzne, od vjetrova i oluja, što no ondje vladaju, odkle da mu je nadjenuto ime „crno" u prienosnom značenju. Sva ova tumačenja, jer naravi stvari neodgovarajuća, zabacuje odeski profesor, kano što joj neodgovaraju ni nazivi crvenoga, bieloga, žutoga mora.[1] Po M. Müllеru Indijci zovu istok crvenim, jug bielim, zapad modrim, sjever crnim. Ovi nazivi vise o svjetlu sunca u različitih mu položajih ili bolje o boji neba u različitih položajih sunca. Nebo skriva se u mitologiji često pod imenom mora ili oceana; pak su u obće geografska imena, kano što Evropa, Azija, Libija itd. pozajmljena iz mitologije. Odavle misli Voevodskij, da

[1] Sr. naše „sinje more".

Digitized by Google

je „Pontus“ dobio ime „crnoga“ mora prienosom na nj imena neba u shvaćanju mitičkom. Ono se prije zvalo πόντος ἄξεινος, onda π. εὔξεινος prema tomu, kako je Grkom najprije nepristupno, negostoljubivo, onda, odkada su naselbine zametnuli, pristupno, gostoljubno bilo. Na žalu ponta življaše narod prozvan od zviezda; Hyperborejci. Kimerijci, kojih je zemlja po Homeru zemlja noći, noćno nebo, naprotiv sunčanomu; pak i more njihovo more mračno, tamno. Dio crnoga mora zove se „bielo“ more (azovsko). Mitologičko značenje crnoga mora potvrdjeno je takodjer ruskimi pričami. Ono se je po vremenu izgubilo. — Pošto je ovdje govor o tumačenju imena „crno“ more, budi mi dozvoljeno odmah ovdje spomenuti razpravu petrogradskoga orientaliste *A. J. Garkavia* o postanku rieči „Krim“, koji su poluotok protežući se u „crno“ more Grci prozvali taurijskim Hersonesom, od naroda „Tauroi“, koj su ondje našli, a koj se je kašnje u Bizantinaca zvao „Pirateia“. Rimljani su pridržali ime grčko; u Arapa ne dolazi naziv poluotoka, već se napominju samo imena njegovih gradova; Rusi nazivali su ga Гавріани i Корсунь (od Chersonesos). Ime „Krim“ dolazi kod Tatara i nalazi se na pjenezih. Tumačeno je različito: od biblijskoga Jefetova sina Gomer-a (poslije raznih pretvorba), od grada Kremne ili Krimne, od grada Kimmerika itd. Sva ova tumačenja pobija i odbija Garkavi kano neosnovana. Nezadovoljava ga ni ono, koje se izvodi iz jednoga, kako drži, patvorenoga rukopisa, po kojem da je Kambyses, persijski kralj, poslao žudijsku i midijsku vojsku proti Skitom, pak da jim je poklonio taurijski poluotok, koji od midijske rieči „kerim“ (dar, milost) dobi ime „Krim“. S toga prihvaća mnienje Karamzina, da je to ime bilo prije naziv grada Eski-Kirim, (Solhata, sada stari Krim), od kojega priedje na cieli poluostrov. Tatari su najprije osvojili u poluotoku mjesto Sugdaju, ali stolicom kana izabrali su grad Solhat, jer je imao čvrst položaj, koji su oni ojačili obkopi; a jama, rov, obkop, zove se tatarski „krim“. — Ovdje, gdje se spominju razprave o Crnomorju, navesti ću odmah izvještaj izaslanika književnoga društva grčkoga u Carigradu *Popadopula-Keramevsa* o znamenitom hramu Zeusa-Uriosa; o manastiru sv. Ivana Foverosa na obali crnoga mora kod ulaza u bosfor, upotriebiv za naznačenje njihova položaja uz ostale izvore i neizdani još rukopis XII. vieka. Učeni Grk najprije opisa razvaline Hierona (hrama) i njegovu okolinu na temelju onoga rukopisa i bizantinskoga historika Prokopia. Samostan Foveros, koj spominje takodjer nastavljač Teofana i Kedrena, igrao je za

Digitized by Google

vrieme kipoborstva znamenitu ulogu, jer u nj su bili poslani u zatočište revni monasi, a medju njimi i slikar Lazar. Položaj toga manastira ne bijaše do sada tačno opredieljen, a Kerameus postavlja ga blizu Hierona, na azijskom žalu Bosfora. Sada je ondje veliko tursko groblje uz stare utvrdine Anadol-Kavaka. Ono groblje, prozvano „šeulik“ (mjesto mučenikâ), napominje stari musulmanski pisac Al-Sadi-Effendi. Musulmanski geograf Evleja Gelebi opisuje stari Hieron i spominje rečeni samostan, prozvav ga „Poroz“. Na kraju je Popadopulos priobćio sadržaj onoga rukopisa, koji sadržaje više podataka o carskoj obitelji Komnena.

Klasička arheologija imade za Rusiju kano takovu manju vriednost, jer je ona, ako izuzmemo staro-grčke naselbine oko Ponta, koje su u mnogom vlastitim životom živile, slabo stojala pod uplivom helenske i rimske obrazovanosti. S toga su predmeti klasičke arheologije u strogom znamenovanju mogli malo služiti podlogom kongresnih razprava. Ovamo mogu se uvrstiti samo dva izvještaja, na ime Suručana o tobožnjem briksijskom bogu „noctuliu“ i A. Ivanova o Cassiu Bassu, kano izvoru za teoriju saturnina. *Suručan* dobi god. 1874 kip boga noctulia od rumunjskoga arheologa Papezogla, koji ga nadje u Rumunjskoj na briegu Dunaja kod sela Čeleja. To je relief na ploči iz bieloga mrmera, koji je već požutio, a sličan kipu (statui), koji se je nalazio kod talijanskoga učenjaka XVII. v. Rossia. Ovaj arheolog, zaveden piscem XVI. v. Nazariem, koji je na jednom nadpisu krivo čitao „Nottulio lictor“ umjesto „Nocturno victor“, pak je na tom temelju proglasio Noctulia rimskim bogom noći, izmisli („Memorie Bresciane“) njegovo bogoštovje, opisa hram itd. Tako je Rossiem, koji je našao nasljedovatelja, uvedeno novo božanstvo u rimski pantheon. Ali dokazano je, da osim onoga reliefa Rossieva ne ima medju svimi rimskimi starinami nijednoga spomenika, koji bi predstavljao boga „noctulia“, i da ne ima o njem u ni jednom nadpisu traga. S toga tvrdnja Rossieva smatrana je mistifikacijom, pak je i Momsen, izdavajući nadpise grada Brescie, one Rossieve umetnuo medju patvorine. Kako je Labus (1838) dokazao, oni kipovi, koji su noctuliu pripisivani, nisu drugo nego nadgrobnice, na kojih se rado prikazivala slika roba, kano vjernoga stražara. Na reliefu u Rumunjskoj nadjenom predstavlja se čovjek s nogama u nakrst. Labus je ovaj položaj, koji se i na drugih nadgrobnicah nalazi, tumačio kano značenje žalosti i pečali. Suručan se ne slaže s tim tumačenjem, nego pozivajući se na takove spomenike drevne umjetnosti

Digitized by Google

i navodeći do stotine primjera misli, da predstavlja osobu mirnu, stražara vjerna, postojana. I ruski arheolog pristaje uz one, koji bogu noctuliu ne dadu mjesta u rimskom pantheonu: samo basrelief pripisuje talijanskomu vajarstvu XVI. vieka; pak u onom rumunjskom nazire snimak Rossieva. Iz poduže razprave *Ivanova*, u kojoj se obazreo na bogatu literaturu zapadnu o tom predmetu, pošto se ne tiče same ruske ili slovjenske arheologije, navodim samo zaključak, po kojem izvjestitelj misli, da je „versus saturnius" bio osmerac, koj se nalazi i u germanskoj narodnoj poeziji, imenito u Niebelungah. Obćenitije zanimivosti bijahu takodjer razprave istoga Ivanova o racionalnoj transkripciji grčkih i latinskih rieči na ruski, i *V. J. Modestova* o ruskom izgovoru grčkih rieči, osobito imena staro-grčkih pripontijskih naselbina. On je obećao, da će po svojoj teoriji sastaviti i iznieti spisak tih imena.

Izcrpivši u bitnosti izvješća o starinah crnomorskih pristupam sada k onoj skupini, koja se u ruskoj arheologiji po vremenu prislanja na onu periodu. Gr. *Uvarov* razpravljaše o njekih osebujnostih u nošnji ruske žene u starije doba, izlazeći iz rieči arapskoga historika Ibn-Foslana, poslanika kalifa Muktedira k povolžkim Bugarom god. 921, kojimi opisuje nakit na grudih ruskih ženskinja. Taj nakit je mala kutijica od željeza, mjedi, srebra ili zlata prema imućtvu muža, a njoj prikovan prsten, o kojem visi nož. S tim se opisom arapskoga poslanika slaže odkriće u minusinskih kurganih, fibule na ime ondje nadjene, koje su služile u istu svrhu s onimi kutijicami. Jednake fibule bijahu nadjene i u mogilah muromskih ujedno s pjenezi IX. i X. vieka a iz različitoga kova, mjedi i srebra. Slične fibule iz mjedi i srebra nose još dan danas ženskinje u pskovskoj i sjevernom kraju vitebske gubernije, kod ostanaka čudskoga plemena, poznatih pod imenom „poluvjeraca". Odavle, sravnajući izvještaj Ibn-Foslana s ovimi odkrići, izvodi gr. Uvarov, da arapski pisac pod imenom Rusije nije razumievao sobstveno nego skupno ime, razumjevajući pod „Rusom" plemena u Povolžju: Čud, Merju, Ves itd. Ovaj izvještaj popunili su prof. Viskovatov i Samokvasov, od kojih je prvi uvjeravao, da onakove fibule nose i sada ženskinje blizu jezera Peipusa, koje u onih prsnih kutijicah sahranjuju iglice, a drugi kaza, da jih je nalazio na Kavkazu okolo Pjatigorska. Spomenuti prof. derptskoga sveučilišta *Viskovatov* razpravljao je na pose o Estih, živućih na obalah jezera Peipusa u okolici Izborska. Izvještaj se tiče do duše sadašnjosti, ali običaji onoga finskoga plemena dopiru u daleku starinu. Oni

Digitized by Google

ostanci naroda, koji je njekada obuhvaćao svu estlandsku i liflandsku guberniju, prem po vjeri kršćani pravoslavni, kano da su malo poprimili od prosvjetnoga kršćanskoga života. Sačuvali su mnoge poganske pjesme i zaklinjanja; rabe još intrumente od strune, kakovi se u starom estsko-finskom eposu spominju; njihove svetkovine sjećaju na staro pogansko bogoslužje u drevnih Litvana; pod njekom vrsti hvoja izvode plesove i zaklinjanja, ženske držeći se za ruke plešu strastno i pjevaju čudnovate pjesme, oko svetoga drva postavljaju glave zaklanih ovaca itd. Staroga narodopisa tiče se razprava *Veselovskoga* o etnografskom značenju nekojih geografskih imena, kakova su Pečenegi, Kumani, Madžari itd. Osobitu pažnju obrati na tragove imena naroda Saka, sačuvanih u imenu grada Sakova, glede kojega navede ljetopisne podatke, za tim u imenu Sakskoga jezera i sela Saki u Krimu.

Odavle čini mi se najsgodniji prielaz na razprave *o spomenicih stare umjetnosti.* Što se ruska arheologija pored domaćih umotvorina najviše osvrće na bizantinsku umjetnost, leži u prosvjetnih odnošajih stare Rusije. U tom pogledu bijaše svojom sadržinom i smjerom obćenitija razprava prof. *Kondakova* o uplivu umjetnosti medju sobom u obće a bizantinske napose. Najprije objasnjuje, što se pod uplivom u umjetnosti imade razumievati, te razlikuje upliv od nasljedovanja, dočim upliv obuhvaća u jednoj cjelini i misao, ideu i oblik, pošto svaki tip izrazuje misao; nasljedovanje se pako odnosi samo na oblik. Upliv pomaže k razvitku umjetnosti, a nasljedovanje vodi k izopačenju, pokvarenju oblika, forme. Ovo umovanje razjasnio je Kondakov primjeri iz stare grčke umjetnosti, o kojoj se još prepiru, da li je samostalno nikla ili primljena od drugih naroda. Onda priedje govoriti o uplivu bizantinske na talijansku umjetnost. Bizantinska umjetnost ne samo ostavi spomenika svojih u Italiji, mozaici Sicilije, južne Italije i Mletaka nisu osamljeni, nego i početak iste talijanske skulpture stoji u odvisnosti od tehničkoga upliva Bizancija, pak imade čitav red umotvorina, u kojih je svakolika sadržina bizantinska. Bizantinski je upliv hranio talijansko slikarstvo još u ono vrieme, kada se ovo stalo samostalno razvijati. Svoje tvrdnje podkriepio je odeski profesor miniaturami u rukopisih XIII. i XIV. vieka, koje je on kano riedko tko drugi temeljito proučio. Po njegovu se mnienju stiče ovdje historija uplivanja s historijom predavanja, bez kojega ne ima postupnoga i naprednoga razvoja. Bizancij prestav sam živiti, živio je za druge mlade narode, pripravljajući jim oblike prosvjete i

Digitized by Google

umjetnosti, i uvodeći jih u okvir i posvećenu predaju. Kako je ova predaja silno pripomogla samostalnomu razvoju umjetnosti, pokazuje se jasno n. p. u školah sienskoj i umbrijskoj. Odavle možemo se uvjeriti, da historija upliva nije historijom robstva nego duševnoga razvitka. S toga nije Kondakov sporazuman s mnienjem lipskoga profesora Schiringera, koji svadja sav upliv Bizancija jedino na znanstveno polje; a o bizantinskoj umjetnosti drži, da je po svojoj sadržini predstavljala samo razvitak dogmatičke strane, a budući da je ova bila tudja zapadu, da je upliv bizantinske umjetnosti ovdje bio samo mjestan, da je riedko utjecala na oblik, da se nije sadržine dodirnula. Isti je profesor u izložbi pred mnogobrojnim odličnim občinstvom tumačio na osnovu fotografija i snimaka, izradjenih spomenitom expedicijom, starine Carigrada, a napose njegove znamenitije crkve. Za tačno izučanje mjestnosti uz ostala sredstva naučna upotrebio je Kondakov takodjer opise ruskoga putnika Antonija iz XII. vieka. Sliedeći taj opis tadanjih znamenitosti Bizancija i sravnjujući jih s preostalimi ostanci došao je do zanimivih mjestopisnih izvoda. Kondakov pobija mnogostrano vladajuće mnienje, kano da je ostalo malo spomenika predturske grčke priestolnice; on jih je pače našao toliko, ali osakaćenih ili nagrdjenih ili u druge svrhe preobraženih, da kada bi se uzpostavili, novi Rim ne bi glede starina bio od staroga siromašniji. Od tih spomenika spomenuo je i ostanke njekih opisao, i to koli svjetovnih toli crkvenih, tako dvora magnaure, bukoleona, blacherne, hebdomona, hrama sv. Sofije, 12 apostola itd. Uz čitave sgrade snimljene su i opisane pojedine zanimive umotvorine, mozaici, kipovi, slike itd. Dočim je prof. Kondakov razvio pred očima slušatelja sliku cjelokupnu Bizancija i svratio pozornost na sve znamenitije spomenike njegove, njegov se drug arhitekt *Ljuiks* sustavio kod potanjega opisa gradjevne osnove njekadanjega manastira bogorodice pammakarista na sjevernoj strani Bizancija, u dielu sada „Fanar“ zvanom. Crkva je pretvorena u džamiju imenom Fedhie. Osnova prikazuje tu osebitost, da krila, ulazeća s obje strane k narthexu, obuhvaćaju crkvu, kano u hramu sv. apostola u Solunu; inače je ravnouglasta oblika s jednom glavnom i dvie pobočne ladje. U sredini hrama stoje 4 stupa kamena, a medju njima prekinuti polukrugovi lukovi, kojih su praznine napunjene ladjami, služećimi za osnov bubnju, na kojem počiva glavno trulo (kupola). Osim ovoga glavnoga trula imadu još četiri pobočna. Trula nisu prema obćemu značaju bizantinskih crkava simetrično razpoložena,

Digitized by Google

odkle se može zaključiti, da jih njekada bilo i nad narteksom i nad dvjema pobočnima absidama. Sačuvani su ostanci gynecaea. Priedjel u slici pravokutnika čineći osebno zdanje dogradjen je nješto kasnije, te ne stoji s ostalim dielom u organičnoj cjelini. Crkva je gradjena iz opeke, kamena i mramora, iz kojega su stupovi. U glavnom trulu sačuvane su slike iz mozaika predstavljajuće proroke Doba gradnje pada u vrieme drugoga procvjetanja bizantinske umjetnosti. Zanimivo je izvješće *Avdejeva* o crkvi bizantinskoj sv. Ivana krstitelja u Kerču, koju pribraja bizantinskim spomenikom VIII. vieka, a to izvodi takodjer iz dva grčka nadpisa, po kojih je crkva god. 757 sagradjena bila. Kerč je nasljednik bizantinskoga Bospora, koji je spadao u themu hersonsku. Osnovni nacrt crkve sv. Ivana predstavlja unutri četvornik, a sa srednjimi uzvišenimi ladjami, s tribunami i trulom predstavlja krst, kojega ugle podržavaju četiri mramorna stupa. Sada se ovi stupovi ne vide, jer je zemljište nadignuto ruševinami okolnih zdanja tečajem mnogih viekova; pak je i sama crkva mnogo stradala bivši pretvorena najprije u džamiju, a onda opet u pravoslavnu crkvu. Da se veći prostor dobije, dozidani su takodjer dogradci koncem prošloga i početkom ovoga stoljeća. Kada su podnožja stupova odkrivena, naišlo se je na mramornu posudu grube radnje. Avdejev predlaže, da se taj stari hram, kako bi se prvotnoj čistoći sloga povratio, oslobodi od dogradnja, pročelje i stiene da se očiste i nanosi zemlje odklone. — Protojerej Jakov *Čepurin* obrati pažnju kongresa na crkve u krimskih špiljah (peščerah), kojih on nabroji do 30, u Inkermanu, Čerkes-Kermenu, Eski-Kermenu, Mangušu, kod sela Šulja, u Kani-Kalpenu, Teppe-Kermenu, na gori Bakli, na rieci Almi. Njeke su od njih dobro sačuvane, dočim su druge na polak razorene. Najzanimivije su one, u kojih su se slike na liepu sačuvale s nadpisi, iz kojih se doba slikarije razaznati može. U dvih crkvah, u Inkermanu i Eski Kermenu, nalaze se takodjer podatci za dobu gradnje, iz kojih se izvodi, da polaze iz konca XIII. vieka. Ove crkve su mladje, dočim ostale po mnienju izvjestitelja spadaju čak u III. stoljeće, a pripisuje jih zarobljenim od Gota maloazijskim kršćanom. Osnovni tip predstavlja pokraćenu, rjedje podpunu baziliku. Slike unutri odlikuju se ljepotom izvadjanja i starošću tipa. — Kad se govori o krimskih gradjevinah, napomenuti ću odmah izvješće *Nedjeljskoga* o vodovodu, koji je on okolo Hersonesa u Krimu odkrio, i za koje odkriće misli, da će doprinieti k razjasnjenju historije sv. Vladimira.

Digitized by Google

Dočim su navedena izvješća imala pred očima bizantinske umotvorine bivše pod neposrednim uticanjem Bizancije, bilo je drugih, koja su se osvrnula na ruske umotvorine, stvorene na ruskom zemljištu, ako i u savezu s bizantinskimi. Akademik *V. V. Suslov* prouči ponukom c. ruske akademije umjetnosti drvene crkve u vologdskoj, čestimice i arhangelskoj guberniji. Poznato je, kako su takove crkve postale već riedke u srednjoj Europi, gdje spadaju medju starije gradjevne spomenike. U pisanih spomenicih nadje Suslov trag crkvam u Vologdi već polovinom XII. vieka, jer se ondje čita, da jih je tamo našao prepodobni Gerasim god. 1147. Dizali su jih ponajviše vjerovjestnici. Na gradnju djelovali su ponajviše bliži Novogradjani (Novgorod na ilmenskom jezeru). Do XV. vieka graditeljstvo se je sjeverne Rusije razvijalo samostalno; ali kad je Moskva k sebi privukla bolje i vještije sile, ondje su se držali njekih šablona u gradnji i kod njih ostali. Tada je izvjestitelj opisao glavne tipe drvenih crkava, koji se jedan opaža na crkvi veljskoga kotara, drugi na crkvah u priedjelih nješto sjevernijih, gdje je osnovnim nacrtom krst; treći uz rieku Dvinu, gdje nacrt predstavlja osmokutnik. Napokon opisa zvonike takovih crkava. Svoje tumačenje podupre crteži i snimci, koji su bili takodjer u izložbi na ogledu. — Opisom historijskoga razvića tipa ruskih zvonika bavio se je *N. V. Sultanov*. Počeo je s drvenimi na stupovih i s jednostavnimi od kamena i svršio sa sastavljenimi oblici. Jednospratna zidina razvila se polagano u dvo- tri- i četirispratnu, primiv oblik galerijski, nadkriven svodom, s dvorednom strehom ili kulom, pokritom daščenim vrškom, u kojoj su radi zvučnosti počeli otvarati okna, „sluhi“. U XVI. vieku započe slog zvonika nalik stupu, a dostiže u XVII. stoljeću osebit razvitak. Raznolikost i arhitektonsko bogatstvo ruskih zvonika udara svakomu u oči. Prvobitan jednostavan oblik dodje iz Bizancija i ostade podlogom za razvitak ruskoga sloga. Obrazac takova tipa vidi se na zvoniku crkve sv. Andrije u novgorodskom kremlu. Zvonik ivanovskoga manastira u Pskovu daje nam tip XII, onaj crkve zvenigorodske XIII vieka. Dalnji razvitak predstavljaju zvonici crkve sv. Paraskeve u Moskvi, sv. Sofije novgorodske (1436 god.) itd. Gradnja zvonika morala se obazreti na onu osobitu okolnost, što Rusi ljube mnogo i velikih zvonova. Svoje zanimivo čitanje objasnio je Sultanov mnogobrojnimi nacrti ruskih zvonika različita oblika. Izvješća Suslova i Sultanova ticala su se graditeljstva; Pokrovskij i gr. Tolstoj obazreli su se na staro slikarstvo. Obćenitija

Digitized by Google

je sadržinom razprava druga o starih ikonah staro-ruskoga slikarstva. Gradju je gr. *Tolstoj* crpao ponajviše iz sbirke u muzeju duhovne akademije u Kievu, koju sam i ja imao priliku pregledati. Galerija slika sastoji se iz filaretske i muravjevljeve sbirke, od kojih je prva nabavljena bivšim rektorom duhovne akademije, kašnje rižkim episkopom Filaretom i prijateljem starina Sorokinom, druga poklonjena književnikom A. N. Muravjevim. Od ovih slika najprije je Tolstoj opisao njeke, koje se mogu smatrati uzorci davnoga smjera i tipa u slikarstvu; i to za bizantinsko slikarstvo sliku sv. apostola Pavla iz IX. vieka, istoga apostola iz XV. v. od bizantinskoga Rafaela Panselinoma, sliku sv. trojice u tri polja iz XV. vieka. Kano uzorci iste škole služe još uspenie bogorodice nad carskima vratima kievo-pečerske lavre, t. zv. igorevska, pred kojom se je molio knez Igor Olgovič († 1146), marinovska u Pskovu, počaevska u Rusiju god. 1599 donešena, spasitelj, slika u moskovskoj uspenskoj crkvi iz XII. vieka. Ove je slike naveo izvjestitelj za karakteristiku bizantinske slikarije, a odlikuju se čisto hierarhijskim pravcem, prislanjaju se na dogme i drže se simbolike crkvom ustanovljene. Onda je gr. Tolstoj prešao na razvoj ruskoga slikarstva te naveo uzorke iz slikarstva samostanskoga i novgorodskoga. Prvoga reda slike učinjene su u raznih manastirih ruskih od raznih umjetnika, drugoga pako od umjetnika novgorodske škole, a razprostranjene ne samo u Novgorodu nego i u Tveru, Jaroslavlju, Vologdi i drugih gradovih sjeverne Rusije. Novgorodsko slikarstvo dieli se u žuto, zeleno i tamno. Kano obrazce ruskoga slikarstva navede: ikonu „jedinorodni sin", koja je znamenita i za to, što predstavlja nastojanje ruskoga duha, da se oslobodi od sgoljnoga snimanja tudjih umotvorina, pak da ide samostalnim putem; ikonu predstavljajuću prepodobnoga Sergija (1338) a naslikanu učenikom njegovim; od slika novgorodske škole žute slikarije spomenu ikonu „šestodnev" XVI. stoljeća, onda sliku predstavljajuću prepodobne Zosima i Savatia Slovecke, koja je za historiju rusku i za to zanimiva, što predstavlja ujedno naslikanu poznatu historijsku osobu Martu Borecku, novgorodsku posadnicu. Kod opisa ovih ruskih umotvorina svratio je gr. Tolstoj pozornost i na simboliku i na bogoslovnu sadržinu njihovu. Profesor *N. V. Pokrovskij* razpravljao je dva osebna pitanja ruskoga slikarstva. Jedno tiče se sveze izmedju apokrifnih evangjelja i staroruskih slika. Iztražujući tu svezu te promatrajući, u koliko su se slikari obzirom na predmet obazirali na apokrifna evangjelja, dodje do toga resultata,

Digitized by Google

da se ona sveza ne može poreći, ali da potanko riešenje toga pitanja visi o potanjem izučanju samih spomenika. Onu svezu nadje poimence u trih skupinah slikarskih predstava: u slikah predstavljajućih prizore iz života bogorodice, u slikah predstavljajućih prizore iz poroda i djetinstva spasiteljeva, te u onih o posljednjih danih njegova zemaljskoga života. Drugo se pitanje tiče slikanja i predstavljanja posljednjega suda u bizantinsko-ruskih umotvorinah. Izlaznom tačkom za umjetnike kod predstavljanja toga predmeta bijahu izreke u sv. knjigah novoga zavjeta o posljednjem sudu, koje su oni u staro doba predstavljali samo simbolički, jer dramatizam je stajao u prvobitnoj umjetnosti izvan njezina područja. Jedna od najstarijih predstava misli posljednjega suda jest slika u hramu mučenika Feliksa iz IV. vieka, koju spominje Paulinius iz Nole, a sačuva se i u muzaiku crkve sv. Apolinara u Raveni. Ali po mnienju Pokrovskoga ne ima se ovdje tražiti izvor bizantinsko-ruskim slikam toga predmeta. Na iztoku nije se po svoj prilici kršćanska umjetnost za prva četiri stoljeća osvrtala na taj predmet; tek od V. stoljeća poče predstavljati pojedine prizore iz posljednjega suda, a za kipoborstva podje tim putem dalje. Iz IX. i X. vieka sačuvaše se predstave u miniaturah rukopisnih, kano u rkp. Kosme indikopleusta; iz XII. vieka u torcellskom muzaiku bizantinskoga sloga. Ovdje se za prvi put prikazuje podpuna slika onoga velikoga dogodjaja, kojim se imade poviest čovječanstva zaključiti. Prelazeći na ruske slike te sadržine navodi učeni profesor one na liepu u crkvah staroladožkoj i spaso-neredičkoj kod Novgoroda, dmitrievskoj i uspenskoj u Vladimiru na Kljazmi i u kievskoj kirilovskoj. U tih predstavah posljednjega suda ne ima jednoga prizora, na ime pakla; tim pako pravcem pošli su slikari do XVI. stoljeća. Osvrtav se na sadržaj tih slika tumačio je Pokrovskij na dalje svezu pojedinih ondje predstavljenih prizora sa spomenici pismenimi, s izrekami sv. pisma, sv. crkvenih otaca i pisaca, s apokrifi, pričami, pjesmami, predajom itd. Onda predje na razlaganje tih slika iz XVIII. vieka. Pokrovskij dodje do ovih sveukupnih izvoda: prvobitni oblik predstavljanja posljednjega suda bijaše simbolički, sastavljen oblik posta tiekom vremena i to na osnovu biblijskom; dodatci mašte igraju još podredjenu ulogu, a izvor jim je glavni u Bizanciji, dielomični na zapadu, u manjoj mjeri u Rusiji; nu pošto je jedno predstavljanje ostalo a zamjene su se ticale samo podrobnosti, umjetnost bijaše vezana na predanu shemu, s toga manje slobodna. Odavle predstave posljednjega suda u umotvorinah

Digitized by Google

toliko slične. — Prof. *Prahov* protumačio je svoje vlastite snimke starih slika iz kievskih crkva sv. Sofije i kirilovskoga manastira, koje su izvješene bile u izložbenih dvoranah, a na koje ću se povratiti kod opisa arheološke izložbe. — Napokon ovamo spada *Troickoga* opis episkopskoga štapa, koji se čuva u riznici tulske eparhije. Opis se tiče simbolike nacrta izrezanih u štapu. Krug u sredini znači Troickomu zemaljsku kruglju, zemlju. U krugu vidi se vinska loza, koja se uz 12 prstena vije. Krug i ovi prsteni (kolašca) znače mu simbolički hram s 12 stupova, koji je takov oblik dobio još za Konstantina velikoga. Loza i 12 kolašca znače simbolički apostolsku crkvu, kano tielo hristovo. S tim spaja takodjer razvitak ikonostasa, koji je iz početka sastojao samo iz rešetke, da svećenstvo odieli od puka, a kašnje iz stupova, ukrašenih slikami. Ovih pako stupova bijaše 12, kojimi se predstavljalo 12 apoštola, tih stupova Isusove crkve. Po davnoj predaji i sada se na ikonostasih slika vinska loza. Drugi osnovni oblik na štapu jest četverokutnik, kojim se prikazuje sve prostranstvo vidivoga svieta. Četverokutni oblik je osnovnim bazilici, koji je neznatno bio promienjen kašnje Justinianom velikim. Četverokutnik imade takovo simboličko značenje već u II. vieku kod lionskoga biskupa sv. Irenea. Prema tomu nalazi Troicki u glavnom nacrtu na tulskom štapu simbolički izraženu crkvu, koje su u razvitku glavni osnovni oblici: okrugli, četverokutni i nakrstni. Prvobitni oblik bijaše promienjen pod Konstantinom velikim, onda pod Justinianom; ali sačuva osnovnu misao hrama, kano priliku vidljiva svieta. S tom misli predje takodjer u kievsku Rusiju, odavle pako u Vladimir kljazamski i u Moskvu. Treća slika na štapu predstavlja krst, koji nalazi svoj izraz u arhitekturi hrama, a počiva na misli, da je kršćanskomu hramu temelj krst. Ova su dakle simbolička značenja po mnienju i razlaganju Troickoga izražena u rezbarijah na tulskom episkopskom štapu.

Prelazeći na razprave i izvještaje *o spomenicih jezika i pisma* započeti ću s prediućimi u savezu s bizantinskimi. Ovdje zauzimaju prvo mjesto dva zaslužna ruska bizantologa: petrogradski profesor V. G. Vasiljevskij i odeski, često spomenuti Uspenskij. *Vasiljevskij* izviesti o grčko-bizantinskom rukopisu, koji je prije spadao poznatomu ruskomu po iztoku putniku Porfiriju, te je s njegovom sbirkom rukopisa nabavljen za c. publičnu biblioteku u Petrogradu. Rukopis čuvao se njekada u sinajskom manastiru, a prvobitno bijaše svojina Izaka Mesopotama. Sadržaje pako sbornik

Digitized by Google

sastojeći iz 31 rukopisa, medj kojimi evangjelje, psaltir IX. vieka. Rukopis Mesopotomisa, pisan Isakom Mesopotamom u XIII. vieku, a ne, kako je Porfirij mislio, u XI., nije podpuno sačuvan; ali za nas je najvažniji. On može biti po svojem sadržaju razdieljen u tri česti: u prvoj, koja ne ima početka ali obuhvatala je, kako se iz nastavka vidi, nadgrobnu besjedu na uspomenu carice Irene, žene cara Manuela I. Komnena (1143—1180), sliedi korespondencija Ivana Apokavka, metropolita naupaktskoga, koji je živio u prvoj polovici XIII. vieka. Imade važnih pisama na zaštitnika Ivanova Teodora Komnena Duku (1214—30), solunskoga cara, kojimi će se razjasniti stanje iztočne carevine u doba zavojevanja Carigrada Latini; na dalje pisma na znamenitoga metropolita atenskoga Mihajla Akominata; pisma na kanonista Dimitra Homatina, metropolita ohridskoga; na kerkirskoga (Krf) metropolita Georgija Vardina. Imade i odgovora na pisma Ivanova, listina patrijarških, u kojih se govori takodjer o uniji s rimskom crkvom, što nije do sada poznato bilo, o saborih crkvenih itd. Druga čest sadržaje njekoliko nadgrobnih i pohvalnih besjeda XII. vieka, izmedju ostalih besjedu na čast cara Manuila i na smrt Aleksia Komnena, pod kojim ima se razumievati sin Ane Komnene i cesara Nicifora Brienia, nadgrobnu besjedu na slavu neimenovanomu atenskomu metropolitu itd. U trećoj česti jesu ponajviše članci spomenutoga Mihaila Akominata. Ovaj sbornik daje nove podatke ne samo za bizantinsko carstvo nego i za predjašnje zapadne dielove bugarske carevine. Isti je Vasiljevskij za rusko pravoslavno društvo palestinsko priredio za štampu dva grčka spomenika: put Epifanija i žitija Melecija novoga, o kojih je takodjer obaviestio prisutne arheologe. — Prof. *Uspenskij* pročitao je tri izvješća ovoga smjera, kojih se dva tiču rukopisa, važnih za bizantinsku i donjekle slovjensku historiju. Uspenskij tražeći grčke rukopise za bizantinsku i slovjensku poviest nadao se je, da će jih naći u Carigradu; ali se prevari u nadi. Posjeti dakle bliži otočić Halki, gdje je smještena u samostanu sv. trojice bogoslovija i ovamo premještena biblioteka carigradske patrijaršije. I ovdje mu se nada donjekle izpuni. Nadje na ime u samostanskoj knjižnici sbirku tipika ili ustava manastira sv. Mamonta, poznatoga iz dogovora ruskih knezova s Grci. Samostan bijaše osnovan za carevanja Justiniana I.; ali ne stade ga u toliko, da se sada topografi ne slažu glede mjesta, gdje je ležao. U spomenutih tipicih imade podataka za njegov pravi položaj. Na dalje nadje medju rukopisi žitie sv. Stjepana surožkoga,

Digitized by Google

dragocieni spomenik za rusku historiju, putopis u Kinu Nikole Spatharia na zapovied cara Aleksija Mihajlovića, žitie sv. Davida solunskoga, sastavljeno u VIII. vieku a tičuće se dogodjaja za cara Justiniana, više sbornika katastika, važnih za historiju gradova i uredjenje njihovo itd. Drugi se izvještaj tiče grčkoga rukopisa vatikanske biblioteke, sadržavajućega crkvenu besjedu, propovied, govorenu ne imenovanim besjednikom u carigradskoj crkvi sv. Sofije. U rukopisu nosi ova besjeda naslov: „na mir s Bugari". Slavju u Carigradu, koje je našlo rječit izraz u toj besjedi, dao je povod najprije povratak nutarnjega mira, koji je poremećen bio razdorom, a uzpostavljen vojskom kod Carigrada, blizu mora; onda izmirenje Skita i Grka, dvaju odaljenih naroda. Dalje govori se o dolazku njekakova ohola Protea, koji govori polugrčkim, polubarbarskim jezikom, a koji nije htjeo uglaviti mira; ali ga svlada Mojsij i dovrši zadjevicu sin Davidov, pobjedonosni Goliat. Iz ovih navoda izvodi prof. Uspenskij, da se taj govor ne odnosi na Bugare nego na Ruse i na položaj Bizancija koncem X. vieka. Nutarnji mu nemir jest buna Barde Foke za carevanja Vasilija II. Protej je ruski knez Svjatoslav, Mojsija je Cimiscij, sin Davidov Vladimir. Kano što nije bilo dano Davidu, da dovrši zidanje hrama jerusolimskoga, već to bijaše pridržano njegovu sinu Salamonu: tako nije bilo ni Svjatoslavu, koji je s Grci vojevao, dano da svoj narod osvietli lučem kršćanske vjere, već ta milost bijaše pridržana za sina mu Vladimira. Taj pomogav Grkom dodje sam i postade kršćaninom. Primivši kršćanstvo postade Rusija prijateljicom bizantinskoj carevini, i tim su se načinom ujedinile dvie razdieljene česti svieta. Tad promieni Rusija svoju politiku, odreče se težnje i pokusa, da se utvrdi na Dunaju i crnom moru, prinesav tako žrtve radi Bizancija. Ovi navodi u govoru ne mogu se po mnienju Uspenskoga prenieti na Bugare. U rukopisu na rubu čitaju se pripisi, kojimi se hoće razjasniti nagovieštanja u govoru na njeke osobe, te se ondje naznačuju imena bugarskoga cara Simeona i grčkoga Romana Lakapena itd. Ali po opazkah Uspenskoga dogodjaji oni stoje u protuslovju s onimi osobami; Simeon nije se onako izmirio s Grci i odustao od svojih osnova. S toga drži učeni bizantolog, da je i naslov govoru kašnje svojevoljno nadjenut po prepisaču slova, pak da bi pravilniji bio: Na umirenje bune i na razsvietljenje Rusije hrišćanstvom. Kada bude cieli text besjede objelodanjen, što sprema Uspenskij, moći će se temeljitije prosuditi, u koliko je tumačenje njegovo osnovano. Treće izvješće

Digitized by Google

tiče se veoma zanimiva i dosada slabo naukom razsvietljena pitanja o gospodarskih odnošajih u bizantinskoj carevini po zemljištnicih. Ovo se je izvješće prislonilo na razpravu istoga učenjaka, koju je pod naslovom „Слѣды писцовыхъ книгъ въ Византіи“ objelodanio u prva dva svezka žurnala min. nar. prosv. za godinu 1884. Sadržina ove liepe i temeljite razprave razabrat će se iz glava, u koje je podieljena: zemljištnici u rimskoj carevini, sredovječni zapadno-evropski zemljištnici, i listina sadržavajuća zemljištnik grada Lampsaka. U prve dvie glave prostire si Uspenskij put za razumievanje gospodarstvenih odnošaja u Bizanciji, u koliko su vidljivi iz zemljištnika. Za rimske zemljištnike (liber censuum, registrum, rationarium) crpe se podatci iz radnja učenih „pravoslovaca pod konac II. i početkom III. stoljeća, a obrazac, po kojem su sastavljene bili, može se izvaditi iz III. knjige Domicia Ulpiana (Digest. 50, 15, 4). K razjasnjenju toga pitanja mnogo je doprinio u novije doba odkrit i izdan sirsko-rimski zakonik iz V. vieka (Bruns und Sachau: Syrisch-römisches Rechtsbuch aus dem V. Jahrh. Leipzig 1880). Kano jedinica za obračunanje daća uzimao se iugum, ἰοῦγον, ζυγόν, ζεῦγος, o kojęga značenju razpravlja obširnije Uspenskij, kano i u drugoj glavi o značenju jedinice na zapadu, huba, mansus. Iza toga obširnoga uvoda prelazi na izpitivanje tih odnošaja u bizantinskoj carevini, a izvorom služe mu, pošto se poseban zemljištnik sačuvao nije, listina Lampsaka grada XIII. i dotična mjesta iz atonskih listina XIV. vieka, iz kojih se zemljištnik donjekle uzpostaviti može. Ondje se spominju seljaci „zeugarati“ i „voidati“ sa raznimi daćami. Ovo drugo ime stavlja Uspenskij u svezu sa seljaci slovjenske narodnosti, tumačeći rieč „voidatus, βοϊδάτος, βοϊδάτον ὑποστατικον“ iz slovjenskoga jezika i pozivajući se na činjenicu, da je u okolini Lampsaka i na azijskoj obali mramornoga mora bilo sbilja naseljenika slovjenske narodnosti. Vladajući oblik gospodarstva u grčko-iztočnoj carevini bijaše nadmoć seljačkoga manjega posjeda nad velikim; ovo je podupirala ta okolnost, što je mnogo pustih zemalja ležalo i tim preseljivanje seljaka olakoćeno bilo. Uprava nastojaše slobodu preseljivanja stegnuti. Od XI. vieka stade občinam oduzimati občinske zemlje i davati jih kmetovom u svojstvu pronie, koja donjekle odgovara zapadnom lenu. Onda tumači izvjestitelj pravno značenje spomenutih rieči: zeugarat i vojdat, te nalazi, da je prva istovietna u stvari rimskomu „iugum“ i zapadno-evropskomu „mansus“. Zeugar

Digitized by Google

znači skupnost seljačkoga posjeda, dovoljna obitelji za življenje. U tom skupu imade zemalja različita tega; ali bilo je zeugarata i bez oranica, u kojem su slučaju ove zamjenjivali vrtovi, vinogradi, marva itd. Zeugari stoje u opredieljenom odnošaju naprama občinskomu posjedu, koji je u njekih predjelih veći bio od sukromnoga. Vojdat postao je po mnienju Uspenskoga za cara Justiniana I., te nalazi mu trag u njegovih 117 i 128 novelah, a dade mu povod prevrat u etnografskih odnošajih nastalih doseljivanjem slovjenskoga plemena. Sam izraz pokazuje na zemlju, podieljenu za vojničku dužnost. Iz razmjera vojdata naprama zeugaratu može se zaključiti na brojni razmjer slovjenskoga pučanstva naprama neslovjenskomu; tako po lampsačkoj listini zeugarati čine 18%, voidati pako 46% seoskoga stanovničtva okolice. U zaključku bacio je Uspenskij pogled na ustrojstvo vojdatnoga posjeda; te primieti, da su zapadni strukovnjaci griešili misleći, da je manji seljački posjed u bizantinskoj carevini u X. vieku propao, dočim su i on i slovjenska občina sačuvane do turskoga zavojevanja i bizantinsku carevinu preživjele. Proučavanje gospodarstvenih odnošaja u Bizanciji mnogo će po mnienju učenoga odeskoga bizantologa razjasnit stariju sudbu balkanskih Sloviena i njihovo ustrojstvo.

U tom odjelu bijaše takodjer o *spomenicih jezika i pisma slovjenskoga* razpravljano. Prof. Grig. *Voskresenskij*, koji je u djelu pod naslovom „древній славянскій переводъ апостола и его судьбы до XVI. в." (Москва 1879.) priobćio svoja iztraživanja o jeziku i tekstu slovjen. prevoda apostola po rukopisih XII.—XV. vieka[1], čitao je odlomak iz jednakoga truda svoga o slovjenskih prievodih evangjelja po rukopisih do XV. vieka. Spomenuvši najprije načela, kojih se po njegovu mnienju imade držati svaki, koji biblijski text proučava, izbroji za sada poznate rukopise evangjelja starije od XV. vieka. Po redakciji texta razdieli jih u pet razreda: prvi je zastupan starimi jugoslavenskimi textovi uključivo s galičkim četveroevangjeljem god. 1144; drugi mistislavovim evangjeljem XII. vieka; treci jedino rukopisom, koji se Alekseju pripisuje; četvrti dvima rukopisima XIV. vieka, na ime carigradskim evangjeljem godine 1383 i nikonovskim, napokon peti podpunom biblijom god. 1499. i drugimi rukopisi XV. stoljeća. Onda je Voskresenskij iz-

[1] Upotriebio takodjer glagolski Mihanovićev sada akademijski odlomak, koj Voskrenskij stavlja u XIII—XIV. viek.

Digitized by Google

taknuo razliku staroga prievoda u tih rukopisih po spomenutih redakcijah, a osobito u čem se od tiskanoga texta razlikuju. Zaključak je ovaj: da je evangjelje u dubokoj drevnosti prevedeno na slovjenski jezik, ali da je prievod bio tečajem vremena preinačivan i da se je sve više približavao sadanjemu textu u tiskanih knjigah. Poznati orientalista A. J. *Garkavi* izviesti o najstarijem ruskom rječniku, koji je uvršćen na kraju novgorodske krmčije od godine 1282., a sastavljen za razjasnjenje tudjih rieči, osobito bibličkih. Svih glosa imade 174, koje je Garkavi izpitao i našao 120 židovskih, oko 20 grčkih, 12 slovjenskih, 2 latinske i 17 rieči nepoznata jezika. Odkle se vidi, da je glosator znao židovski, ali da se je i grčkimi izvori služio. Srodno tomu izvješću jest ono prof. *V. D. Smirnova* o ruskih riečih u listinah krimskih kana. Kano što je za tatarske vladavine u Rusiji prešlo u ruski jezik rieči gospodujućega naroda, tako su i obratno Tatari usvojili ruskih rieči osobito u pismenom jeziku svojem. U listinah tatarskih kana nalaze se ruske rieči osobito za daće, darove i priloge, koje su od ruskih knezova dobivali. Na ovo izpitivanje potaknu Smirnova navlastito tatarski historik Mahmud-Razor, koji se htjede iztaknuti poznavanjem ruskoga jezika. — Pismenih spomenika zapadne Rusije i njekadašnjih poljskih pokrajina ticala su se izvješća varšavskoga sveučilištnoga profesora N. Pervolfa i J. T. Golovackoga. *Pervolf* je priobćio svoja iztraživanja o crveno-ruskom prievodu visličkoga statuta, koji je poslije utjelovljenja crvene i podoljske Rusije u Poljsku ondje uveden bio (1430—34); pak se je tada, pošto novi podanici nisu znali poljski, ukazala potreba, da se oni statuti prevedu na ruski. Učinjena su dva prievoda, kojih je jedan zanimiv za to, što je sudjelovao Čeh, kano što se iz pojedinih rieči i iz sloga vidi. Pervolf (rodom Čeh) pripisuje taj prievod dobi 1438—1445. godine. Rukopis od godine 1520. čuvao se je u Supraslu, gdje je i onaj glasoviti staroslovenski nadjen; bio je poznat još prof. Daniloviću godine 1827., ali kašnje mu se trag zameo. — *Golovackij*, spomenuv u kratko bogatstvo državnoga središnjega arkiva u Vilni, u kojem se čuva 17.000 debelih folianta, i napomenuv djelatnost tamošnje arheografske komisije, kojoj je on predsjednikom, priedje na njezina izdanja, koja se sada štampaju; a ta jesu: zemljištnik (писцовая книга) Pinske kneževine godine 1554.—1556., sastavljen na zapovied poljskoga kralja Sigismunda Augusta poljskim književnikom Hvalčevskim; onda obrazci juridičke pismenosti po

Digitized by Google

spomenicih litavsko-ruske kneževine iz XV. vieka, kojih će izprava do skora izaći I. svezak sa prieko 60 listina, znamenitih pod paleografskim i drugim pogledom. Izvjestitelj obrati pažnju na važnost zemljištnika ne samo radi jezika, u kojem se primjećuje upliv češkoga narječja, nego takodjer za poznavanje gospodarskih odnošaja onih pokrajina. Medju spomenutimi listinami najstarija je kralja Sigismunda od 1432. godine pisana ruski, kojega je poznavanje i poraba u Litvi razširena bila, kako to Golovackij na temelju vilnanskih arkivalija dokazuje. — Sveučilištni odeski prof. *J. J. Nekrasov* podvrgao je novomu iztraživanju pitanje o staro-permskoj pismenosti, koje je već na prvom arheoložkom kongresn u Moskvi razpravljao P. J. Savajtov. Ovaj je tada poznavao pismene spomenike permske samo iz XVI. vieka; a Nekrasov dobi za stoljeće starijih, na ime jedan rukopis, koji predje u njegove ruke, i druga četiri jur pripadajuća što javnim knjižnicam što arhimandritu Ambrosiju. Glede t. zv. zirjanskoga koledara, koji se obično pripisuje sv. Stjepanu permskomu, o tom izrazi Nekrasov sumnju, pak ukazav taj koledar, nadjen medju snimkami arheologa Saharova, nastoji dokazati, da je sjeverno-ruski ili po svoj prilici staro-novgorodski. Zabaciv za tim mnienje, da su permska pismena postala iz mjestnih crta, kojim ne ima traga ne samo u takovoj starini, XIV. stoljeću, nego ni kašnje, izloži svoje uvjerenje, da je permsko pismo sastavljeno po spomenutom Stjepanu, i to tako, da je za osnov uzeo rusku azbuku, pridržav njezin red, pak pojedina pismena umjetno preinačio, davši jim rtasti oblik, odstupiv od okruglosti i oblosti ruskoga cirilskoga pisma, a uporabiv više uglaste i ravne crte. Na takovu preinaku bješe sastavljatelj potaknut, da Permjakom učini pismenost pristupniju i obljubljeniju, pošto su oni zazirali od svega, što bi dolazilo iz Moskve i što bi jih na Moskviče sjećalo. Prijatelj Jagić sjetio je prisutne strukovnjake na pismo vatik. rukopisa, koje sam ja priobćio u II. knjigi „Rada“, i koje je takodjer na temelju cirilskoga sastavljeno, dočim je pojedinim pismenom uglasti i rtasti oblik dan.

Od razprava ovoga odjela sustavan je prielaz na razprave *odjela za iztočne starine*. U tom su odjelu priobćili svoja izvješća Garkavi, Veselovskij, Smirnov i Laškov. *Garkavi* izviesti o novodkritih rukopisih staroga zavjeta, koji su nabavljeni za c. publičnu biblioteku u Petrogradu, a o kojih je priobćio kratki izvještaj u memoirih c. akademije znanosti, obširnije pako djelo priredjuje za štampu. Iz toga djela pročita njeke odlomke, te ujedno pokaza na

Digitized by Google

važnost onih rukopisa za paleografiju i to ne samo glede pisma semitske obitelji nego i glede pisma arijske obitelji, pošto se u znanosti sve više utvrdjuje mnienje, da je feničko pismo, koje sámo stoji u tiesnoj svezi s misirskim hieratičkim, izvor grčkomu i ostalim evropskim. Isti učeni orientalista obrati pažnju na tatarski historijski spomenik odeskoga historijskoga društva, koji opisuje vojne Petra velikoga proti Turkom, Tatarom i Švedom. — S Krimom tatarske dobe bavi se razprava *Laškova* o bejlikah krimskoga kanstva, koju osnova na podatcih iz spomenika, koji se čuvaju u arkivu tavrijskoga plemstva i gubernija. Po tom bilo je u krimskom kanstvu sedam znatnijih rodova begovskih: Širini, Mansuri, Barini, Sidženti, Argini, Kipčaki i Jašlavski. Prvi od njih bijahu u rodu s kani krimskimi. Ovi su rodovi bili glavna vlastela Krima i uplivali u vladanje, tako da se je moć kana o njih opirala. — Prof. *N. T. Veselovskij* odgovara na pitanje: tko bijaše onaj veliki sjeverni kagan, komu se je u VII. vieku pokoravao kozarski vladalac? kako nam to jermenski pisci o Kozarih pripoviedaju. Iz izvješća bizantinskih i jermenskih izvodi Veselovskij, da se je političko ustrojstvo Kozara sastojalo iz dvovladja: iz kagana, koji je njekom aureolom svetosti okružen bio, ali faktički bio bez vlasti, te iz beka, koji je vladao u ime njegovo i vodio vojsku. Polag jermenskih historika bio bi vladalac Kozara Čepetul ili Džebuhagan namjestnikom velikoga sjevernoga hagana. Ovu je viest Patkanov tumačio u tom smislu, da se taj veliki sjeverni hagan imade tražiti u srednjoj Aziji i da se zvao čenskim carem. Ovo mnienje odbija Veselovskij, pak opirući se ob onom sustavu dvovladja i naziruć i u Čepetuhu Zibela ili Zišbela bizantinskih pisaca, koji je samo bek bio, tvrdi, da se pod velikim sjevernim haganom ne može nitko drugi razumievati nego ona prva osoba u dvovladju t. j. hagan kozarski. Jermenski pisci nisu imali dovoljno jasno ponatje o dvovladju kod Kozara. — U izvješću o vremenu, kada su Kirgizi primili izlam, isti Veselovskij pobija mnienje, da su oni izpoviedali muhamedov nauk već tada, kada su se Rusi s njimi upoznali, te dokazuje, da nisu bili muhamedovci ni u XVI. ni u XVII. ni u prvoj polovini XVIII. vieka. U predpostavi da su Kirgizi muhamedovci, stala jim ruska vlada, imenito tamošnja pokrajinska uprava, dizati džamije, redovito iza godine 1782. i tim utvrdila izlam u kirgizkih stepah. U nutarnjoj ordiji uvodio je kan Džanger za svoje 20-godišnje vladavine poslušne si mulle ne tražeci dozvole načelnika orenburžke pokrajine. U četrdesetih godinah osnovane su

Digitized by Google

u Sterlibaši lukavim Tatarinom, koji je bogosloviju i prava učio u Buhari, muhamedovske visoke škole. Sve je to doprinielo, da se je izlam u onih stepah razširio i utvrdio razmjerno u doba novo. Napokon *V. D. Smirnov* pročita izvještaj o značenju lava i sunca na pjenezih seldžukskoga sultana Kej-Hosrun-ben-Kei-Kabada (1237 do 1256), koju viest je našao u tursko-arapskoga historika Dženabe iz XVI. i turskoga Munedim-paše iz početka XVIII. vieka. U onoj slici nazire izvjestitelj emblematičko značenje.

Napokon mogu prieći na odjel *za pravoslovne spomenike*, koji je prvi put VI. arheoložkomu kongresu pridodan, i to na predlog prof. Leontoviča. Iz arheologije nije se htjelo izključiti arheologiju prava, kojoj je od vremena Grimma sve to opredjeljeniji okvir odsječen. Njegovatelja sravnajuće historije prava nisu zadovoljili obći juridički sastanci, kakovi se i u Rusiji drže, već su saželili doći pod okrilje arheoložkih kongresa. Ruski prijatelji te struke kano da su se tomu radovali, jer su mnogi pohrlili u Odesu, pak je taj novi odjel zadobio razmjerno najveći broj članova. Razprave toga odjela navesti ću ovdje po njekom sustavu. Počimam s onimi, koje se tiču odnošaja domaćega i javnoga života. *D. J. Samokvasov* obrati u svojoj razpravi o najjednostavnijih oblicih društvenih odnošaja pažnju na život stanovničtva Kamčatke u doba, kada je ova koncem XVII. stoljeća Rusijom zaposjednuta. Po opisu putnika Kamčadali nisu tada rabili nikakove domaće životinje osim pasa i jelena. Oni nisu obradjivali zemlje, već su se hranili ili divljimi travami i ribom, ili mesom domaćega jelena i divjih kopnenih životinja. Orudje za nabavu hrane i za obranu bijaše jim od drva, kosti i kamena; ni jedno orudje od kovi nebijaše nadjeno na cielom poluotuku. U pogledu umnom stajali su Kamčadali niže od bud kojega plemena našega kopna. Na tako nizkom stupnju razvitka stajali su i njihovi društveni odnošaji, kano što se razabire iz opisa akademika Stellera i Krašeninikova, kapitana Saričova i inih učenih putnika. U Kamčadala sa stalnimi sieli nebijaše nikakovih društvenih razreda, nikakovih vjerskih uredaba. Svaka obćina bijaše za sebe, a svi članovi njezini medju sobom ravni. U Kamčadala pako skitalica, nomada, društvo se je iz rodova sastojalo, koji su takodjer medju sobom neodvisni bili, ali članovi njihovi nisu si ravni bili. Rodovi nepoznavahu više vlasti; ali razliku je činilo bogatsvo t. j. množina jelena. Po smrti rodonačelnika razdieljena su njegova stada jelena po razmjeru medju preostale žene i sinove. U nomadskih Kamčadala žena su i djeca

Digitized by Google

odvisna bila od muža i roditelja; naprotiv u stalno prebivajućih mogla se žena odieliti od supruga, a odrasla djeca odriešiti od otca. Ovi drugi Kamčadali nisu mnogo pazili na vjernost svojih žena, pače ustupali bi jih svojim gostom; dočim oni prvi kaznili bi umorstvom i najmanji znak nevjernosti. Sve su ove razlike potekle od različitoga načina življenja u Kamčadala nomadskih i stalno na zemlju privezanih. Prema ovomu opisu Kamčadali prikazuju po sudu Samokvasova onu sliku društvenih odnošaja, kakovu si možemo po arheložkih odkrićih uzpostaviti kod naroda kamena vieka. Društvene odnošaje prvobitnoga čovjeka nastojali su, kano što je poznato, J. Lubbock i drugi razjasniti sličnimi odnošaji kod Australaca još postojećimi. — Prispodobom društvenih odnošaja u kavkazkih Osetinaca sa srodnimi staroruskimi nastojao je prof. *Leontovič* ove posljednje razjasniti, nalazeći srodnost medju staroruskimi otroci i boljarskom djecom te suvremenimi kavdagardi i drugimi u odvisnom položaju stojećimi razredi kod kavkazkih gorštaka. Iz ruskih je spomenika poznato, da je bio u moskovskoj periodi u ruskom društvu razred boljarske djece, a „otroka" i „čadi" u starije doba. Djeca boljara postajala su boljari, ali njeka su ostala u položaju odvisnosti. Kako da se to tumači? Leontovič nalazi razlog toj razlikosti u sustavu ruske obitelji, pak misli, da su „otroci", čada, djeca boljarska, bila sinovi boljara rodjeni od robinja njihovih, proizlazeći u obće iz nejednakih brakova. Takov položaj zauzimaju pobočna djeca, imenom „kavdagardi, kumiaki" kod Osetinaca, a „čenke, džanki" kod Čerkeza i drugih kavkazkih gorštaka. Kavdagardi su djeca starješina osetinskih, rodjena jim od žena nižega roda. Oni su spadali u imovinu cieloga roda, iz kojega su jim majke; pak u slučaju, ako bi svi članovi roda starješinskoga izumrli, kavdagardi toga roda podielili bi si njegovu baštinu i postali slobodni. Dotle nisu ipak mogli biti prodani, ni darovani. Inače kavdagardi čine za sebe poseban razred, iz kojega ne smjedu izstupiti i u koji nemože drugi unići. Djeca njihova sliede stališ ne otca nego matere; a prama starješinam stoje u odnošaju kmetske odvisnosti. Postajali su slobodni, ako jih je starješinska obitelj za takove proglasila, ili kada je ona izumrla. Kada je glava starješinske obitelji umrla, te je njegova ostavina podieljena medju baštinike, kavdagardi nisu medju ove podieljeni, nego ostali su njihovom zajedničkom imovinom. Klicu toga društvenoga pojava nalazi Leontovič u onoj dalekoj prošloj dobi obiteljskoga života Osetinaca, koja je predila-

Digitized by Google

zila uredbu individualnoga braka, kada naime djeca nisu pripadala ovoj ili onoj osobi nego cielomu rodu; kada je još u životu bila oštra pravna razlika medju endogamiom i eksogamiom, te su samo djeca ženâ svoga roda smatrana bila jednako i pravnimi članovi roda; a ona, koja su potekla od inorodca, smatrana odvisnim, podredjenim čeljadetom. — O društvenih odnošajih u kavkazkih gorštaka razpravljaše takodjer *Kulišer,* etnolog i suradnik njemačkoga strukovnjaka Bastiana. Najprije je pobijao mnienje prof. M. M. Kovalevskoga, koji je u javnih odnošajih, našastih kod Kabardinaca, gorskih Tatara, Kumika i u jednom dielu Osetinaca, nazreo germansko-rimskomu sličan feudalizam. Glavna crta feudalnoga sustava — opazi Kulišer — sastoji se u sjedinjenju gospodarstvenih i političkih prava u jednom licu, jednoj osobi. A tomu neima po njegovu mnienju traga kod onih naroda. Sve do zaposjednuća Rusijom Kavkaza nisu se ratarstvom oni bavili ili je ovo stajalo na veoma niskom, prvobitnom stepenu. U njih nije ugledan bio onaj, koji bi se gospodarstvom, trgovinom, trudom svojih ruku zanimao, nego onaj, koji se je plienom u ratu obogatio, koji je život svoj na junačkom polju izložio. Odavle pravo vlastničtva obuhvaćaše samo kretnine, marvu, ili takove nekretnine, koje su se nalazile u neposrednom i faktičkom posjedu lica, ili su iskale od njih sobstveni trud, kano što zdanja, polje neprekidno obradjeno. Sva ostala zemlja, šume i voda bijahu obćinskom imovinom; zemlja bijaše vlastničtvo naroda, ne pako pojedinaca, pak nije ni bilo u običaju prodavati ju ili u zakup davati. Odkle izvodi izvjestitelj, da ne može tudjer ni govora biti o feudalizmu. Rečeni gorštaci dielili su se u skupine, bratstva. Članovi bratstva jesu si ravnopravni, nepriznavajući druge vlasti osim bratstvene skupštine, u kojoj su svi članovi imali jednaki glas. U uzajamnih odnošajih vlada načelo: jedan za sve, svi za jednoga. Stališka razlika postajala je donjekle samo medju onimi, koji su imali konja i oružja, i medju onimi, koji nisu toga imali; prvi su ugledniji bili. Odavle se je i na zapadu razvio stališ caballiera, chevalliersa, rittera; ali do toga razvitka nije došlo na Kavkazu. Druga se razlikost razvila odanle, što su se njeka bratstva udružila u svrhu uspješnije obrane, pak su bratstvene starješine priznale jednoga zajedničkoga poglavara, kneza. Ali taj knez bijaše samo vodja svih bratstva, cieloga saveza, uz političku ne imajući ipak i vrhovne vlasti nad sveukupnom zemljom saveznih bratstva; ne bijaše dakle kakav feudni gospodar. Onda je Kulišer razložio, što znače uzdeni, uorki i sa-

Digitized by Google

lauzdeni kod onih gorštaka. napomenuv da su knez i uzdeni naprama ostalomu puku službena, javna lica, koja za obavljanje javnih poslova dobivaju od njega stavnu nagradu; ostali pako odnošaji medju pukom i timi glavari da su običajem uredjeni. — Prof. *Kovalevskij* priobći svoja zanimiva iztraživanja o položaju robova vjerom pravoslavnih, a medju njimi poreklom i Rusa, u zemljah sredozemnoga mora. Prvi, koji je pred 20 godina iznio podataka o ruskih robovih u Italiji, bijaše poznati savojski historik i pravoslovac L. Cibrario u svojem djelu: poviest robstva i kmetstva u srednjem vieku. On donosi tuj izkaz ciena, koje su Mlečani u razno doba plaćali za biele i crne robove; većih ciena bijahu ruske i slovjenske, kano i čerkeske robinje, jer su na tržištih najviše pitane bile. Takovih izprava. odnosećih se na trgovinu s ruskimi i slovjenskimi robovi, imade dosta u genuveskih. mletačkih i pizanskih arkivih. Izučavajuć Kovalevskij historiju gospodarstva u Italiji i Španjolskoj u srednjem vieku, tražio je ovamo odnoseće se izprave u arkivih onih zemalja, imenito Španjolske u Barceloni, Valenciji itd., te je našao dosta gradnje za pitanje, koje je učinio predmetom svoje razprave u kongresu. U onih izpravah dolaze robovi i robkinje često pod imenom Slovena i Rusa, kadšto pod imenom Tatara i Tatarkinja, ali krstna jim imena: Olga, Aksenija, Katarina itd. odavaju pravo podrietlo. Uz Slovjene i Ruse spominju se Grci, Jermeni, Arbanasi, Čerkesi, Vlasi itd. Kovalevskij je ponajprije konštatovao činjenicu, da je na iztočnih obalah iberskoga poluotoka bilo robova roda ruskoga, i u obće slovjenskoga. Uz ostale navede naredbu kralja Martina (aragonskoga, 1395—1412), u kojoj se potvrdjuju prava gospodara robova nad robovi grčke vjere, pak se izbrajaju narodnosti, kojoj oni pripadaju, a ovdje na prvom mjestu stoje Grci, Jermeni, Arbanasi, na koncu Rusi, Bugari i Vlasi. Inače riedko dolaze Rusi u izkazu tih nesretnika, jer su ruskimi robovi trgovali Tatari, pak je ovih narodnost prenesena i na nje, al imena, pod kojimi dolaze, pokazuju, da nisu tatarskoga podrietla. Odavle ono napominjanje bielih Tatara i Tatarkinja s imenom Georgij i Katarina; odavle imena kršćanska, osobito iztočne crkve, bez označenja narodnosti. Onda priedje učeni profesor moskovskoga sveučilišta na pitanje o položaju društvenom tih robova, za koje pitanje nadje mnogo gradje osobito u arkivih Palme, glavnoga grada otoka Maiorke. Što je ovdje nagomilano toliko gradje, tumači se odanle, jer u nijednoj oblasti kraljevine Aragonije nije bilo toliko robova, koliko na

Digitized by Google

onom ostrovu, gdje jih je bilo toliko, da su bili pogibeljni slobodnomu gradjanstvu. Dočim su Mauri u drugih priedjelih Aragonije ili izagnani ili u red seljačtva primljeni bili, bješe u Maiorci pretvoreni u robove. Osim toga bješe pučanstvo otoka uslied smrtonosnih bolesti god. 1348, 1362, 1375 tako proriedjeno, da se je sama državna vlast za useljivanja iz vana pobrinula. Ali budući da je zemlja podieljena ostala medju gospodare zavojevatelje otoka. doseljenici ne našavši slobodne zemlje bijahu prisiljeni uteći se k zakupu, pak su i taj težko dobivali, jer su gospodari razpolagali mnogo jeftinijim trudom svojih robova. Ali i tih je bila tolika množina, da su se mnogi podali na robljenje i grabež, te se kralj Petar IV. (1336—87) našao radi obće sigurnosti prisiljenim izdati god. 1374 na upravljatelja otoka Olfa de Proxida naredbu, kojom se gospodarom ostavlja samo toliko robova, koliko su jim za obradjivanje potrebiti, dočim se ostatak ima trgovcem s robljem prodati. Pošto je u tih okolnostih strah zavladao, da bi se nezadovoljini robovi mogli sa Saraceni afričkimi sporazumjeti o predaji Majorke, bješe god. 1380. odredjen poseban nadzornik nad robovi, te izdan mu naputak, kako da se s njimi postupa. Iz ovoga se naputka vidi — kaže Kovalevskij — u kakovoj su se sudbi nalazili naši predji bačeni na otok Majorku. Robovi bješe obvezani naći se u kući svojega gospodara u jednoj uri noći i neizlaziti prije šeste jutro; prestupnici bijahu odsudjeni na tamnicu i na 25 batina. Ova kazan bijaše namienjena i robovom, koji bi se u većem od tri broja razgovarali na sumnjivu mjestu. Oružja nije smeo rob nositi pod prietnjom od 25 batina. Dvostruko bijaše kažnjen rob, koji bi noćju u luci zatečen bio. Koji primi k sebi roba na jedan dan u gradu a na dva izvan grada, ima platiti globu od 25 lira ili biti 2 mjeseca zatvoren; neslobodan, krivac toga prestupka, bješe na javno šibanje odsudjen. Rob, koji je kroz 7 dana izostao iz kuće gospodara, smatrao se bjeguncem uz kaznu od 50 batina. Robovi vjere kršćanske nisu smjeli raditi u primorskom dielu grada. Ove i druge kazne nisu zadovoljavale gospodare, te su tražili neograničeno pravo na udes svojih robova. Položaj tih nesretnika nije se tečajem XV. vieka poboljšao, pače usljed ustanaka još pogoršao. Iznimka se donjekla činila s robovi kršćanske vjere, dočim za musulmane strogost nije popuštala. Glede prvih izdade gradsko poglavarstvo u Palmi godine 1439 više naredaba, kojimi se je prielaz k slobodi olakoćivao; zasluga ide katoličko svećenstvo i pravoslovce. Poslije pokusa sjedinjenja

Digitized by Google

obiju crkava u drugoj polovini XV. vieka, dočim je opet strogost s robovi uzpostavljena, nestaje sve to više traga robovom pravoslavnim. A odkada je Rusija stresla jaram tatarski, trgovina se je s robovi iz Rusije, koju su Tatari tjerali, sve to više umanjivala. Dok je Krim ostao u vlasti Tatara, oni su dodluše tjerali tu nečistu trgovinu; ali ne s dalekom Španjolskom, već s bližom Italijom. Taj nacrt pokazuje — zaključuje Kovalevskij svoj zanimivi izvještaj — kamo su dolazili mnogi od naših zemljaka, uhvaćeni od Tatara prigodom njihovih provala: odvedeni naime bijahu u Italiju i Španjolsku, imenito u sredozemne trgovačke luke; ako nisu Tatari voljeli ili prodati jih Turkom ili pridržati jih za sebe, za svoju službu i za harem. — O njekih pitanjih iz historije sudbenosti razpravljali su isti Kovalevskij i Kulišer. Prvi govorio je o sudovih božjih i o prisegi, kano jednom od dokazala u starom parbenom postupku kod Osetinaca. Glede prvoga pitanja Kovalevskij je najprije spomenuo imena učenjaka, koji su se s njim bavili, a medj kojimi zauzima u Rusiji prvo mjesto nedavni moskovski sveučilištni prof. S. A. Muromcev. Onda prelazi na izpitivanje mnienja o tom običaju kod Osetinaca, koji se sastoji u tom, što rodjak ubijenoga zahtieva, da na ubojicu strielja onaj, koji bude za to odredjen. Obrani naime sud žriebom odlučuje, tko od roda ubijenoga ima strieliti na ubojicu; izključen nije nitko, niti dječaci, da izbor ne pade samo na vješte strielce. Razmirica je gotova jednom strielbom, bez obzira da li je krivac ubit, ranjen ili ne. Taj primjer — ovako umuje Kovalevskij — dokazuje, da se to krvavo djelo u prvi mah ne prikazuje u vidu dokazna sredstva, da pače da ne sadržaje ništa sudbenoga, te da nije ništa drugo nego trajna odmazda, u tom se samo od ove razlikujuća, što se stranke sporazumiedu svršiti spor jedinim nasiljnim činom. Samo u sljedstvu počima se s tim činom spajati pojam o njekom neposrednom umiešanju boga, koji jednako upravlja i žriebanjem i rukom strielca. Tako zvana „ordalija“ bila su u drevnoj parbi takove vrsti dokazalo, s kojim bješe takodjer spojen pojam o umiešanju božanstva, sastojeće se u tom, da će nevidljiva i od čovječje volje neodvisna sila priskočiti u pomoć ljudskoj slabosti i njegovoj duševnoj sljepoći, pak da će odkrit istinu, koja bi se kasno našla sredstvi, što no jih čovjek pri ruci imade. Kod sve razlikosti sudbenih iztraživanja opaža se jedna općenita crta, osvjedočenje na ime, da će se s iztraženikom dogoditi čudo. Ordalija pokazuju se kod najrazličnijih po poreklu naroda kano sudbeno

Digitized by Google

dokazalo; a prikazuju se pod vidom najobičnijim u kipećoj i hladnoj vodi, u razvrućenoj kovini, ognju, žriebi. Izvjestitelj se je pobliže bavio ordalijami pod vidom razžeženoga željeza, te primjeri dokazao, da se nalaze kod iztočnih i zapadnih grana arijske obitelji; što dokazuje, da ovdje nemože biti govora o pozajmljivanju jednoga naroda od drugoga, nego da je ta uredba zajednička bila cieloj obitelji još prije njezine razseobe. Na kraju postavi si pitanje: kako to, da nije čovjek došao do uvidjenja, da fizičko djelovanje elemenata, vode, ognja itd. visi o zakonih prirode? Pak nalazi odgovor na ovo pitanje u tom, što svršetak i uz najopasnije ordalije nije bio za izpitanika uviek nepovoljan; pak da je uslied toga mogao sujevjerni čovjek nazrieti sud božji ondje, gdje bi u naše doba lasno bilo konstatovati djelovanje sretnih ili nesretnih za izpitanika prirodnih okolovština. — U onoj drugoj razpravi opisa *Kovalerskij* najprije obred kod prisege u Osetinaca. Oni prisižu ili u ime duha Safa, ili u ime svojih predaka, ili na grobu umorenoga, na grobu predaka itd. Prisižući dolazi k dzuaru (svetilištu), baci ondje u otvor svoju kapu ili štap, koji mu protivnik dade, govoreći kod toga kletvu. Za njeko vrieme vrati se onamo, uzme kapu ili štap, te odnese k posrednikom. Po vjerovanju Osetinaca u dzuaru stanuje duh; dolazeći onamo misli, da stoji pred duhom; nepravedan čovjek ne može se bez kazne predstaviti duhu. Odavle je osvjedočen, da ga duh neće odanle bez kazne pustiti, ako nebi istinu svjedočio, i da mu u njekih slučajevih neće pustiti odanle odnesti kapu ili štap. Pripoviedaju, da je laža ne jedan put umro ne daleko od dzuara. Osetinci smatraju takovu prisegu sudbenim dokazalom, i to njekada tako jakim, da je prisega smatrana dovoljnim dokazom nedužnosti. Koliko se to i činilo čudnovato, što okrivljenik ovakovom prisegom postaje podjedno vlastitim sudijom, njekada je i kod drugih naroda prisega imala takovu moć, imenito kod Kelta, Germana i Slovjena, za koje nalazi se svjedočanstvo u ruskoj pravdi. U Osetinaca običajna je takodjer prisega većega ili manjega broja rodjaka, t. zv. prisežnika. Ona ima potvrdjujuću moć. Tumači se ustrojstvom društva na krvnom načelu, uz koje članovi obćine i živu zajedno i skupa rade. Odkud se predpostavlja, da je život okrivljenika rodu dobro poznat; i s toga se prisezi, privezanoj na strašna zaklinjanja, daje tolika kriepost; jer se misli, da će se rodjaci prije odreći svoga okrivljenoga druga nego li krivo priseći. Prisega rodjaka vriedila je u staroj parbi i kod drugih na-

Digitized by Google

roda, dok je društvo počivalo na istoj podlozi. — Spomenuti *Kulišer* priobći svoje zanimivo iztraživanje o prvobitnih načinih utjerivanja dugova. U tom su pogledu vladali različiti običaji: U Firenci imao se dužnik, koji nije mogao svoga duga platiti, pred narodom udariti zadnjicom o veliki kamen, čim je očitovao da ustupa svoj imetak vjerovniku, i tim se svake dalnje odgovornosti rješava. U Napulju takav si je dužnik javno odkrio nižu čest tiela i tri puta rekao: tko imade što tražiti, neka ovamo dodje i biti će plaćen. Takav je običaj i u Holandeskoj vladao Ove običaje tumači Liebrecht tim, što je po njemačkom pripoviedanju tielo dužnika, nesposobna za uplatu, podvrgnuto bilo zlostavljanju sve dotle, dok nije netko duga izplatio; pa se odavle može izvoditi, da je prvobitno vjerovnik imao pravo na tielo svoga dužnika, a tečajem se vremena ovo pravo snizilo na simbolički odkup putem onoga obreda. Po mnienju Kulišera ima se objasnjenje toga simbola tražiti u običnih uredbah i zakonih o utjerivanju duga. U Rimu imao je vjerovnik pravo ubiti dužnika i razsjeći ga na česti; tim je prije imao pravo zlostaviti ga. To je isto bivalo po germanskom pravu, pak i u Rusiji. I u Italiji bio je iz početka dužnik izvržen udarcem, na koje sjećaju oni simbolički čini. Drugi običaj vladao je u Irskoj. Ovdje ako je starješina bio dužnikom, došao je u kuću njegovu vjerovnik, te je ovdje njeko vrieme ostao neuzimajući hrane. Sličan običaj imade u iztoku kod Perzijanaca i Indijanaca. U Perziji na ime vjerovnik, želeći gladom utjerati dug, posije pred vratima dužnika ječam, i posjedne se u sredini toga usjeva, hoteći tim naznačiti, da će ondje ostati bez hrane donle, dok bude izplaćen, ili dok mu posijan ječam ne podadne hljeba. U Indiji bramin dodje k vratima, posjedne se ondje, ne prima hrane, drži u rukama otrov, kindžal ili koje drugo ubojito oružje, grozeći se upotriebiti ga, ako bi se htjelo odanle ukloniti ga. Tako bi iztisnuo dug, jer se smatralo griehom dati povod smrti braminu. Simbol gladovanja jest ostanak obsade dužnika, provedene u staro doba vjerovnikom. U srednjem se je vieku dopuštalo u mnogih gradovih zaplieniti imetak dužnika unapred do uplate duga. Takav se prvobitni odnošaj vjerovnika naprama dužniku nalazi i u Maloj Rusiji. Ovdje plieni redarstvo marvu, staroste i sabirači daća zapliene ovce i odjeću, plieni i vjerovnik ponesav k sebi dužnikove stvari, dok se dug ne podmiri; ali taj običaj sada izčezava u južnoj Rusiji. U Kavkazu postojao je taj prvobitni običaj, nazvan „baramta“, po kojem je

Digitized by Google

svaki vjerovnik vlastan bio zaplieniti imovinu dužnika nepodmirivšega svojega duga, pak se ovo pravo protezalo na svakoga pripadajućega občini, kojoj je dužnik spadao; te je prema tomu vjerovnik uz sudjelovanje svoje občine vlastan bio zaplieniti stvari prolazećega onuda pripadnika dužnikove občine. Vjerovnik je pako to prijavio svojoj občini, da bude pravi dužnik prisiljen zadovoljiti svojoj obvezi. Po tom bijaše onaj suobćinar jamac za pravoga dužnika. A kada je ovaj platio, povraćene su zaplienjene stvari pravomu vlastniku. Ovaj je običaj vrlo star, jer se u njem izrazuje načelo, da za dugove je odgovorna občina, bratstvo. Takovo načelo skupne suodgovornosti roda, plemena, vladalo je njekada i kod predaka sadašnjih prosvietljenih naroda. Ono je ostavilo trag u navedenih simbolih objavljenja, kojimi je dužnik očitovao, da ne može podmiriti duga. Kano što je od one prve uredbe, skupne suodgovornosti, do ove druge, simbola, prešlo u razvoju toga pitanja mnogo vremena, tako je proteklo mnogo vremena i do kasnije individualizacije za dugove. — Pitanja o vlastničtvu i posjedu zemlje obzirom na bistorijski razvoj i na ostanke davnih uredaba u Rusiji zanimala su takodjer strukovnjake članove kongresa. Kod razpravljanja tih pitanja sudjelovali su osobito: Lučicki, Bagalej, Engelman, Blumenfeld, Pogibko, Evreinova. Profesor kievskoga sveučilišta *J. V. Lučicki,* taj marljivi izpitatelj francezkih i španjolskih arkiva u svrhu, da prouči gradju za razjasnjenje gospodarstvenoga života na zapadu, priobćio je svoja iztraživanja o tom predmetu u dvie razprave. U razpravi o njekojih arhaičkih crtah vlastničtva (землевладѣнія) kod Malo-Rusa u lievobriežnoj Ukrajini razlaže oblike vlastničtva glede zemlje, oblike postojeće sada u perejaslavskom, zolotonoškom, lubenskom i kremenčukskom kotaru, u kojih je on ovo pitanje na licu mjesta proučio. Lučicki je našao ondje tri takova oblika, na ime: prvo i najstarije sastojeće se u tom, da svaki član občine imade pravo prisvojiti si toliko občinske zemlje, koliko je obraditi može. Vlastničtvo označuje se vlastnikom znakovi, medjaši. Gdje taj oblik vlada, nastaju često spori o nerazmjerju u usvajanju občinske zemlje. Drugi oblik, čineći prielaz iz prvoga, sastoji se u tom, što občina odredjuje vrieme, kada se svi občinari mogu okoristiti občinskom zemljom, i ustanovljuje rok, za koga se mogu okoristiti n. pr. kositi kroz dva dana. Uz taj oblik ne ima podpune jednakosti, jer ako su dielovi porabe po veličini jednaki, nisu po dobroti. Dielovi zapadnu žriebanjem.

Digitized by Google

Treći oblik jest taj, da se občinska zemlja dieli na čestice, učestke, jednake. Učini se stotina takovih čestica, dielova; i selo podieli se na stotinice prema broju popisanih duša (2, 3 i više stotinica u selu), a svaka stotina dobiva žriebanjem dotični dio, pak ju po svojem sudu ili porazdieli na desetine t. j. na čestice po 10 duša, ili obradjuje ju zajednički. Za stotinicu dielova bira si selo stotnika, satnika. Lučicki je ovaj svoj zanimiv izvještaj svršio pokazujući na osobiti oblik porabe občinske zemlje, uz koji prelaze dielovi svake godine od jednoga člana občine na drugoga. Dočim je učeni profesor imao u tom izvještaju pred očima sadanje odnošaje gospodarstvene u jednom dielu južne Rusije, ali takove odnošaje, koji imadu svoj korien u davnoj prošlosti, opisao je u drugom izvještaju te odnošaje u XVII. i XVIII. vieku. Na temelju na ime rumjancovskoga opisa od god. 1767 i drugih starijih ovamo se odnosećih izprava dokazao je Lučicki, da je za prošla dva vieka bilo takodjer občinskih zemalja u Rusiji maloj i da su one upotrebljavane u korist pojedinih občinara; za tim da je u Kozaka i kozačkih starješina u ono doba postojalo sobstveno vlastničtvo proizlazeće iz občinskih zemalja. Onda je tačnije naznačio oblike občinskoga posjeda i porabe občinskih zemalja u spomenuto vrieme. Počam od sjevernih česti lievobriežne Ukrajine, sadanje černigovske gubernije, pak svršiv s južnimi zemljami sadašnje poltavske gubernije, ne bijaše sela bez občinskih zemalja, oranica. livada, šuma, i koje se ne bi timi zemljami zajedničkimi služilo. Občinske zemlje u Kozaka bijahu podieljene na udjele. Ali imade i slučajeva, da je ciela skupina sela služila se zajednički i nerazdielivo občinskimi zemljami, što sjeća na staro-njemačku „marku". Za dokaz druge česti svoje tvrdnje, na ime o izvoru osobnoga vlastničtva, navodi običaj, uslied kojega kod prodaje zemlje bijahu pozvani ne samo bliži susjedi nego i svikolici, koji su imali pravo protiviti se, da priedje u tudje ruke. Na dalje navede dokaza, po kojih bilo je pojedinomu dioniku zabranjeno prodati svoj diel bez dozvole občine, skupine, pred kojom su i ugovori razne vrsti uglavljivani bili. Nadje pače u izpravah podataka, koji svjedoče, da se velik dio zemalja, što kupljenih što baštinskih, zove zemljom občinskom, udjelom. Osoba, koja je dobila od občine zemlju, dobila je podjedno pravo koristiti se tim udjelom i korist drugomu ustupiti, ali ne podjedno i pravo prodati ju. Samo u onom slučaju, ako je občina pobirala od one zemlje novac u korist crkve, koja je smatrana vrhovnim vlastnikom občinskih zemalja, postala je zemlja tim putem dobi-

Digitized by Google

vena ličnim vlastničtvom. Ali je to vlastničtvo niklo i drugim putem. Pošto je udieljeno za porabu toliko zemlje, koliko se obraditi moglo, i gdje uz množinu zemlje nije bilo predjelaka, zemlja jednom obradjena ostala je nasljedstvom u porabi jedne obitelji, koja se njom slobodno služila i ustupala pravo porabe drugim takodjer članom obćine. To je pako dalo povod, da se je pojam o proizhodjenju zemlje i spomen o njezinu obćinskom vrelu zatro. S vremenom su zemlje došle u jedne ruke, broj se njihov umanjio, dočim se je pučanstvo umnožilo; odavle su obćine stale poticati pitanje o novoj razdiobi, pošto stanovničtvo nije zaboravilo, da su one zemlje bile obćinske. U zaključku označio je izvjestitelj karakteristiku oblika u porabi obćinskih zemalja. Glavnim i najvažnijim bijaše prisvojenje zemlje obćinarom; negdje je to bilo tako, da su si svi obćinari u odredjeno po obćini vrieme imali istodobno usvojiti toliko zemlje, koliko jim trebalo; čega radi bijahu i udjeli nejednaki prema radnim silam. U drugih obćinah dieljene su zemlje na jednake česti. Temeljem diobe bijaše obitelj. Drugdje se opet dielilo na desetine. U ovom indi drugom izvještaju utvrdjeni su oni oblici vlastničtva izpravami prošlih dvaju stoljeća, koje je Lučicki našao po prvom izvještaju još živuće u izpitanih po njem maloruskih obćinah. — Jednakim se pitanjem zanima izvještaj mladoga povjestnika južno-zapadne Rusije, docenta harkovskoga sveučilišta *D. J. Bagaleja*. Nacrtavši historiju kolonizacije slobodske Ukrajine u XVII. i XVIII. vieku priedje na pitanje o gospodarstvenih odnošajih ondje nastalih. U naseljenoj pokrajini postali su gradovi i sela. Slobodno uživanje zemalja bijaše mamilo za naseljivanje. Zemlje bijahu ili obćinske ili pojedinaca. Nadjene u arkivih darovnice izdane pukovnijam i satnijam dokazuju, da su zemlje razdieljene bile medju satnije „slobode“, sela i u obće medju odieljene naselbine, dočim su šume, livade, ribnjaci dugo ostali obćinskom imovinom. Ali uz ove obćinske zemlje pojavlja se ujedno i osobno vlastničtvo zemalja, koje se je do skora tako brzo razgranilo, da je obćinu porušilo prije nego li se mogla učvrstiti. Izvori sličnomu vlastničtvu bijahu: osobno prisvajanje zemlje, dioba obćinskih zemalja medju kozake, dioba darovanjem, kupovanjem ili usvajanjem. Tim su postala takodjer latifundija plemićka i crkvena. Sve je ove tvrdnje Bagalej podkriepio izpravami. — Toga se predmeta ticala takodjer razprava profesora derptskoga sveučilišta *I. E. Engelmana*: o proizhodjenju suvremenoga vlastničtva u Rusiji. Najprije iztaknu važnost iztraživanja gospodje Aleksandre Efimenko o poviesti vlast-

Digitized by Google

ničtva u Rusiji. Ona drži, da je najstariji oblik bilo t. zv. печище, pod kojim imenom razumieva se selište, obitavano posebnom obiteljom ili rodom, a okruženo oranicami, sjenokošami, šumom itd. U tom selištu bliži rodjaci stanovahu zajedno i rabili bi zemlju zajednički. S toga „pečišče“ je gospodarstvena jedinica, te se je u najstarije doba sastojala iz jednoga dvorca; kašnje sastojala se većinom iz 2—6 dvoraca, kojih je svaki imao svoju vlastitu zemlju, a dielovi njezini odredjivani su bili po pravu nasljedstva i sukromnom u obće, odavle zove Efimenko tu vrst vlastničtva „долевое владѣніе“. Svaki vlastnik diela mogao je svoj diel prodati, odstupiti. Po mnienju prof. Engelmana taj oblik vlastničtva bijaše u običaju u staro doba i u ostalih stranah velike Rusije, gdje je печище imalo ime огнище, na što pokazuje rieč огнищанинъ i ta okolnost, što u ostaloj takodjer Rusiji sela nisu bila mnogobrojna, te sastojala iz 6, 8, 12 dvoraca. Na to pokazuje i pravo mladjega sina na otčev dvorac, jer za starije sinove bili su već za živa otca podignuti dvorci na „pečišnoj“ zemlji. Po tom je právu zemlja prelazila koje u lično koje u zajedničko vlastničtvo uz pravo svakoga na nju i uz periodičnu diobu. Jedno ili drugo bivalo prema tomu, u čijih je rukuh bilo pravo vlastničtva; ako je seljakom pripadalo, odanle se razvilo lično vlastničtvo na zemlju; ako li vlastelinu ili državi, razvilo se obćinsko vlastničtvo u sadašnjem mu obliku. U velikoj kneževini moskovskoj prelaz zemalja u vlastničtvo vlastele i velikoga kneza dovrši se u XVI. vieku, pak se u tom vieku pojavljuje i početak obćinskoga vlastničtva u sadanjem obliku njegovom. To se pako objasnjuje tim, što je vlastelin, dok je imao mnogo zemlje, umnožanjem stanovničtva osnivao nova „pečišta“; a kada nije imao praznih zemalja, želeći uzdržati na svojem vlastelinstvu nove rodjene sile radine, umanji udjele, porazdieli zemlju jednako medju sve svoje seljake. Dok seljak ne bijaše privezan na zemlju, mogao se tim i nezadovoljiti, jer samo uvedenjem kmetstva bi utvrdjeno pravilo, da nije stvar vlastelina obskrbiti svakoga seljaka nadležnom zemljom, već da je to posao obćine; dočim je vlastelinu bilo dosta znat, kolik obrok imadu mu kmetovi plaćati. Na sjeveru Rusije prevladalo je lično vlastničtvo, a obćinsko poče se tek koncem prošloga vieka upravnim putem uvadjati. Engelman je ovaj oblik vlastničtva, prozvan „долевое землевладѣніе“, prispodobio s rimskim „condominiumom“, pak nastojao dokazati, da ono čini sukromno, lično, a ne obćinsko vlastničtvo. S tim mnienjem derptskoga profesora nisu se slagali i nam zagrebčanom

Digitized by Google

poznata gospodjica *A. N. Evreinova* i prof. Kovalevskij, dokazujući, da neima prispodobe medju pomenutim oblikom vlastničtva u Rusiji i rimskim „condominiumom“, te da „dolevoe (od доля = udjel, čestica) zemljevladčnie“ nije ništa drugo nego svoje vrsti i arhaički tip občinskoga vlastničtva zemskoga. Pobijanje učene doktorice práva razvilo se je u obširnu razpravu. Bilo vrieme — reče uz ostalo — kada su ruski seljaci bez razlikosti, živili oni na kakvih jim drago zemljah, sačinjavali jedan samostalan razred žiteljstva u ruskoj državi. Svaki seljak bio je dužan biti članom njeke občine; onaj, koji je izvan njeke občine imao zemlju, nije bio za nju pripadnikom, nego je spadao medju prolaznike. Zakon je seljačku občinu priznavao ravnopravnom gradskoj. Članovi seljačke občine bijahu ravnopravni uz jednake dužnosti i terete. Tek u XVI. vieku pojavljaju se u seljačkoj občini „бобыли“ t. j. žitelji s polovinom selišta i uz terete občinske u polovičnom razmjeru; ali takovih nije bilo mnogo ni tada. Postali su pako uslied potrebe za seljake, da se posjed razdrobi obzirom na težkoću daća i tereta. Ujedno pojavljuju se tada ljudi, koji su kano radnici služili kod seljaka, te nisu bili članovi občine. U isti su razred seljačtva spadali „подсусѣдники, захребетники, задворные люди“. Seljaci članovi občine prelazili su iz jedne u drugu občinu u ustanovljenom roku uz uplatu daća. Občina ne bijaše dužna odpustiti jih, ako nije izkazano bilo, da su u drugoj občini primljeni. Prielaz bivao je drugdje i ovako: seljak imao je pravo prodati svoje kućište ili naći za nj žitelja, koji je u takovu slučaju preuzeo sve dužnosti člana občine. Prvi mogao je prieći po svojoj volji u drugu občinu, ali je dužan bio uplatiti „пожилое“. Na koncu pokaza Evreinova, kako imade i u sadanjem životu ruskoga seljaka ostanaka pokazujućih na staru uredbu slobodna usvajanja občinske zemlje. — *Blumenfeld* razloži značenje ruskih zemljištnika za razjasnjenje gospodarstvenih odnošaja u Staroj Rusiji. Za svoje izvješće upotriebi 14 takovih zemljištnika iz XVI. stoljeća, a oni se odnose na pokrajine sjeverne, novgorodski imenito okoliš, na osrednje, moskovsku i tversku oblast, i na jugo-iztočnu, ostale na ime oblasti moskovskoga gosudarstva. Iz ovih se zemljištnika razabire, kako je zemsko vlastničtvo u moskovskoj državi bilo podieljeno u XVI. stoljeću, pak ujedno pružaju gradju za proučanje gospodarstvenih, imenito poljodjelskih odnošaja one dobe. Na tom je temelju Blumenfeld nacrtao, kako je postupice mah preoteo ovaj ili onaj oblik vlastničtva, imenito: baština, vlastelinstva, manastirska imanja, crne

Digitized by Google

i biele zemlje, plemićke, vladalačke obročne zemlje. Onda s e je dotaknuo načina, uz koje su se sticala prava na imovinu; te naveo svoje izvode iz zemljištnika o vrsti seljaka vlastnika, poznatih pod imenom „своеземци“; pak završio nacrtom o kućarih (бобыль) XVI. i XVII. stoljeća. — Spomenut ćemo još dva izvješća tičuća se ovih odnošaja, ali naše dobe. *Pogibko* je izviestio o oblicih zemskoga vlastničtva kod Kozaka i seljaka njekojih sela prilučkoga kotara. Dočim je sada Kozak ili seljak podpun vlastnik zemlje, visilo je prije 50—70 godina pravo odtudjenja zemlje njegove o privolji drugih takodjer članova obitelji, i to ne samo glede baštinske nego i glede kupljene zemlje. Sada je zemlja razdieljena na tri polja, „ruke“ : a) žito, b) jarina, c) žitište („толока“). Poraba njekih zemalja nosi oblik mješovit t. j. lično-općinski, dočim do žetve jesu u ličnom vlastničtvu, ali poslije žetve prelaze u općinsku porabu. Takova poraba zemlje koristna je za Kozaka bez zemlje i za sitnijega ratara; ali neprilična za imućnijega, s toga nastoji se zapriečiti ili ograničiti. Ali imade i općinskih zemalja, koje spadaju na cielu općinu („громадскія земли“), te ova i razpolaže s njimi; ona jedina može jih odtudjiti i dopustiti uživanje. U tom razredu imade pašnjaka, oranica i sjenokoša, ribnjaka itd., koje općina ili podieli na uživanje općinarom, ili jih daje u zakup. — Predmetom razprave *Laškova* bijahu gospodarstveni odnošaji u Krimu prije i poslije zaposjednuća te zemlje od Rusije. Prije imao je po arhivskih podatcih vrhovno pravo na svu zemlju sam kan, koji je mogao darovati zemlje za zasluge, on je potvrdjivao vlastelu (begove) u baštinskih zemljah, dobivao danke iz cieloga kanstva itd. I sam kan imao je svoje vlastite zemlje, koje su sastavljale „kalgalyk“, t. j. pripadale nasljedniku priestolja. Ali osim kana imali su zemalja u Krimu sultani turski, imenito sudaksko i mansupsko okružje; na dalje beji s pravom rodova nasljedstva (bejliki); mečeti (vakufi) itd. Seljaci bijahu slobodni vlastnici, kmetstva nije bilo. Ali seljaci služili su se takodjer kanskimi zemljami plaćajući za nje „ušure“, desetinu, od svake vrsti žita, i „zekjate“ t. j. 40. dio od prirasta marve. Uz takove uvjete mogli su uživati takodjer sultanove zemlje. Za posljednjega krimskoga kana Šaim-Gireja pripale su njemu zemlje sultanove i onih seljaka, koji su se izselili. Kada je Krim zaposjednut Rusijom, tada su ove zemlje, kano i one izselivših se murza i begova usvojene državom, te jih je ova, da taj liepi poluotok naseli, stala dieliti medju nove podanike i doseljenike.

Digitized by Google

Ovo su razprave i izvješća čitana u odjelnih sjednicah. Predmet njihov stoji u tjesnijem ili širjem savezu s arheologijom. Ali bilo je još pročitano razprava, koje ne stoje u takovu savezu, već su prigodom izazvane bile. Ovamo spadaju: *Sosnjakova* o značenju novo-ruskoga kraja, *Orlova* historijski nacrt Odese od 1794 – 1803 godine, *Markeviča:* Odesa u narodnoj poeziji. Na ove su razprave potaknuti bili ovi književnici uspomenami na sjedište kongresa, te su se njekim načinom htjeli odužiti Odesi i neposrednom zaledju njezinu. Takovom prigodnom razpravom može se smatrati takodjer životopis slavnoga njemačkoga učenjaka Frid. Gotfr. Welckera, koji je prof. *J. V. Cvětaev* pročitao na spomen stogodišnjice rodjen-dana njegova (22. okt. 1784.). Nješto u tjesnijem savezu stoji razprava profesora varšavskoga universiteta *Nikitskoga* pod naslovom „Petrograd u XV. vieku", u kojoj nastoji u trag ući uzrokom, za što je onaj odaljeni, močvarni okrajak Rusije kašnje odabran za mjesto carske priestolnice. U tu svrhu crta najprije prošlost, kada je slovensko novgorodsko žiteljstvo zaposjelo ušća Neve, te se ondje ribolovstvom natjecalo s Niemci, koji su onamo iz Revela i Narve u istu ciel dolazili; a i trgovačka skladišta zasnovalo.

Bilo je još njekoliko izvješća, koja svojom sadržinom i predmetom nisu strogo spadala u područje ruske arheologije. Ovamo se imadu, kano najsrodnije i najbliže, pribrojiti razprave tičuće se Bugarske. Poznati mladi historik i profesor kievskoga universiteta *T. D. Florinskij* izviesti o nepoznatom do sada bugarskom spomeniku iz prve polovine XIV. vieka, o pohvalnoj na ime besjedi bugarskomu caru Ivanu Aleksandru u rukopisu od god. 1333, sadržavajućem saltjer s tumačem, s kojim se je on god. 1882 u Trnovu upoznao. Besjeda srdržaje više podataka o caru I. A. pokrovitelju bugarske knjige i o književnom pokretu u Bugarskoj one dobe. — *A. L. Petrov* izviesti o dvih rukopisih u sofijskoj knjižnici narodnoj iz početka XIV. v., kojih jedan sadržaje grčko-slavenski rječnik, sastavljen štipskim metropolitom Dionisijem god. 1821, drugi pako sbornik priredjen za štampu god. 1822—24 dvima atonskima kaludjerima, a tiče se suvremenih u Bugarskoj dogodjaja, na ime vjekopisa Jovana novoga trnovskoga, pljačkanja sv. gore od Turaka u vrieme grčkoga ustanka god. 1821 i turska nasilja u različitih mjestih Bugarske. *Bašmakov* razpravljaše o narodnom eposu bugarskom. Izvjestitelj sabrao je u Bugarskoj nar. pjesme oko Kotla, Rhodopa itd. Onda izpitao jim oblik i sadržinu. U prvom pogledu iztaknu, da je stih bugarskih epskih nar. pje-

Digitized by Google

sama ponajviše osmerac, čim se one razlikuju od srbsko-hrvatskih, u kojih prevladjuje deseterac. U bugarskih nalazi, kano i u drugih, alliteraciu, asonanciu itd. pak i osebinu, koju zove „внутреннимъ дополненіемъ“, uz koje se na ime dopunitba k glagolu izvodi iz samoga glagola. U drugom pogledu nadje u bugarskih pjesmah uspomena odnosećih se na staro bugarsko carstvo, crta o starodavnom javnom životu i o gospodarstvenih davnih odnošajih, podataka za narodnu mitologiju itd. Za razjasnjenje svojih tvrdnja pročita Bašmakov u ruskom prievodu krasnu narodnu pjesmu o ptici gatalici, koja je Bugarom proricala tursko gospodstvo. Od drugih razprava u ovu skupinu spadajućih spomenuti ću još onu pohvaljenoga učenoga Grka Carigradjana *Popadopula-Kerameusa*, u kojoj je priobćio njekoliko nadpisa iz Apolonie i Drača, i opisao vezenicu s različitimi slikami i s nadpisom god. 1376 uz imena Gjorgja I. i Balše II. gospodara Zete; te napokon naveo izpravu od god. 1400, u kojoj se spominje Teodor Muzaki, despot epirskoga Beograda. Na koncu budi uzgredice pripomenuto izvješće dra. *Wankla*, Moravca iz Olomouca, o uspjehu izkopina njegovih kod Predmosta blizu Přerova, koje su izniele znatnih ostanaka kamene dobe.

Uz osebne do sada napomenute razprave bilo jih njekoliko obćenite arheložke zanimivosti, kano što protojereja *A. Sviršlina* o čuvanju starih spomenika, i *K. J. Turčakovskoga* o sredstvih za čuvanje starih spomenika.

Ovaj kratki nacrt razprava i izvještaja u VI. arheložkom kongresu ruskom pokazuje, kolika se množina pitanja arheologijskih namiće ruskim arheologom. Pak uz ova u Odesi razpravljana pitanja bilo je, kako jur obćenito spomenusmo, prijavljeno mnogo drugih, i to važnih, koja nisu do razpravljanja niti došla; kano što za odjel I. gr. Uvarova o razmedji bronzove i željezne dobe, i ob odnošaju bronzove dobe na kopnu azijskom i u Evropi; za odjel II. V. J. Sizova o značajnih crtah kod pogrebnih obreda u zemlji Kriviča na temelju izkopina, i o prosvjeti, koja se odanle izvesti može; za IV. odjel o tragovih slovjenskoga prava u bizantinskom zakonarstvu XV. vieka i o obratnom uplivu Bizancija na Slovjenstvo; za VI. odjel Kondakova o slikah sv. Kirila i Metodija u podzemnoj crkvi sv. Klementa u Rimu; za VIII. odjel Veselovskoga o narodih kozarskoga kanstva; Samokvasova o priznakah razlikujućih ustrojstvo i sadržinu mogila skitsko-sarmatske (prije V. vieka po Is.) i slovjenske dobe (od V—VI. v.) itd.

Digitized by Google

Napokon još dvie tri rieči o *arheoložkoj izložbi,* koja je, kako bi spomenuto, priredjena bila prigodom kongresa u dvoranah sveučilištne sgrade. Dvie dvorane bijahu izpunjene snimkami slika na liepu, koje su odkrivene na stienah mihajlovskoga manastira i kirilovske crkve u Kievu, za tim muzaika, nedavno odkritih izpod debeloga sloja štukature u kubi kievsko-sofijske prvostolne crkve. Snimke je učinio sveučilištni petrogradski profesor i ujedno slikar A. V. Prahov, koji je podjedno ove umjetnine na licu mjesta s gledišta umjetničkoga i prosvjetno-povjestnoga sabranomu obćinstvu tumačio. Muzaici sv. sofijski jesu iz XI. vieka, radnja grčko-bizantinska; na jednom predstavlja se Isus „vsedržitelj" s knjigom u lievoj ruci, a desnom blagosivljajući; na drugom angjeo krilati sa zastavom u lievoj a okrugom (svietom) u desnoj. Nadpisi IC—XC i ΑΓΝΟΣ jesu grčki. Slike na liepu u mihajlovskoj i kirilovskoj crkvi jesu iz XII. vieka; ove druge bijahu prigodom obnove crkve odkrite god. 1860. Za prosvjetnu su poviest ove umjetnine znamenite i za to, što su plod ruskoga kista stojećega dakako pod uplivom bizantinske umjetničke predaje. Slike kirilovske predstavljaju znamenitije prizore iz života sv. Kirila aleks. U jednoj velikoj dvorani bijahu izložene ostale starine, predhistorijske, klasičke, bizantinske, ruske i slovjenske sredovječne i druge. Tuj su se vidjele starine iz starogrčkih naselbina Olbie, Pantikapee, Tirasa itd. Tuj sbirke Bobrinskoga, Dolinskoga, Zaleskoga, Krilova, Putjatina, Samokrasova, Sizova, Prendelja, Evarničkoga itd. sastavljene samimi izložitelji, plod njihova iztraživanja ruskih mogila, gradišta itd. Tuj sbirka hersonskoga vlastelina I. J. Kurisa i ekaterinoslavskoga A. N. Pola, kojih je prva uz pantikapejske i druge starine sadržavala takodjer stare rukopise i veliku sbirku portraita Petra velikoga; druga pako osobito bogata orudjem kamenoga i bronzova vieka, za tim iz skitske i grčko-pontijske dobe. Tuj su izložene bile u krasnih fotografskih snimkah sve znamenite gradjevne i slikarske umjetnine bizantinskoga Carigrada, izvedene često pohvaljenom expediciom. Tuj je izložena bila i liepa sbirka sinajskih rukopisa u fotografijah, trudom prof. Kondakova izvedenih, medju kojimi takodjer iz glagolskoga psaltira i euhologija, koje izda naša akademija. Kada sam ove fotografije pregledavao, pade mi u oči sliedeći pripis k triodu (tab. 94, br. 23): кь лѣто ҂ѕ҃ѯ҃и индиктнѡ .гі. црткоующимь къ на благоуьстивнимь црсмь стефаноурессоу и матері его монахінелесаве: — Tuj su izložene bile fotografije prof.

Digitized by Google

Sultanova, predstavljajuće gradjevne turske spomenike iz drva; na dalje više starina izloženih elizavetgradskim realnim učilištem, zoološkim muzejem odeskoga univerziteta (lubanje), gjom. Fadejevom itd. Izložba nije bila velika, ali raznolika i zanimiva.

Tim zaključujem ovaj izvještaj, u kojem se nisam upustio u prosudjivanje pojedinih razprava; jer to ne bijaše mi zadatak. Dosta je, ako sam s ovim izvještajem probudio pažnju naših književnih krugova na djelovanje ruskih arheložkih kongresa u obće a odeskoga napose; pak jih ujedno potaknuo, da kod prve prigode sliede moj primjer. Ruski arheložki sastanci zasnovani su za sada na toli širokoj podlozi, da će pojedini predmeti, koji se na njih razpravljaju, zanimati ne samo arheologa ex professo i u užjem smislu, nego i historika u najobsežnijem znamenovanju. Ovako široka podloga može tim sastankom iztaknuti slabu stranu, jer se razprave razplinu u široko, dočim teže zahvate dubljinu. Ali to stanovište ruske arheologije u sadanje doba može se izpričati njezinim sadanjim položajem u krugu srodnih joj znanosti. Čim uspješnije budu gdjekoje grane, koje je sada zahvatila arheologija, obradjene; čim bude širji krug radnika za nje, tim će se prije od nje odlupiti, tim će si brže arheologija uže granice povući; pak će i obradjivanje, koje je sada extensivno, postati intensivnim. Ovakovim je pravcem tekla svaka znanost kod svakoga naroda. Ele meni će uspomena onih dana, koje sam u liepom velikom trgovačkom gradu crnomorskom u krugu ljubeznih ruskih učenjaka sproveo, ostati do vieka neizbrisiva i vele ugodna.

Digitized by Google

IZVODI IZ ZAPISNIKA

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

Sjednica filologijsko-historijskoga razreda od 18. ožujka 1885.

Predstojnik: dr. Fr. Rački; članovi razreda: M. Valjavec, dr. Fr. Meixner, P. Budmani, N. Nodilo, T. Smičiklas i dop. čl. R. Lopašić; drugih razreda: dr. P. Muhić, a dr. P. Matković kao tajnik.

Pravi član N. Nodilo čita III. dio razprave „Religija Srbâ i Hrvatâ na glavnoj osnovi epskih pjesama;“ odlučeno da se štampa u „Radu“.

Skupna sjednica od 20. ožujka 1885.

Predsjednik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: dr. P. Muhić, J. Torbar, A. Veber, Sp. Brusina, dr. F. Marković, A. Pavić, M. Valjavec, P. Budmani, I. Tkalčić, dr. K. Zahradnik, N. Nodilo, T. Smičiklas, dr. G. Janeček, a dr. P. Matković kao tajnik.

1.

Odobrena bi odluka filologičko-historičkoga razreda, da se štampa u „Radu“ razprava pr. čl. i predsjednika dr Fr. Račkoga „o crkvi u Hrvatskoj prije XII. stoljeća“. Odobrena bi odluka istoga razreda, da se štampa u „Radu“ razprava presv. g. Iv. Kukuljevića „Priorat vranski i crkvenjaci u Hrvatskoj“.

Odobrena bi odluka istoga razreda, da se štampa u „Radu“ od pr. čl. N. Nodila III. dio razprave „Religija Srbâ i Hrvatâ na glavnoj podlozi epskih pjesama“.

2.

Akademija je čestitala za imendan preuzv. gosp. pokrovitelju.

3.

Preuzvišeni gosp. pokrovitelj hvali akademiji na čestitki k 70-godišnjici.

Digitized by Google

4.

Uzimlje se sa zahvalnošću na znanje, što je pokojni nadarbenik Lukić zapisao akademiji nekoliko knjiga, koje je naš g. knjižničar jur preuzeo i popisao.

5.

Financijalni odbor pregledavši položene račune od akademijske knjižare Hartmanove (Kugli i Deutsch) o razprodaji akademijskih knjiga 1884. godine, pronašavši račune u redu predlaže, pošto je uspjeh razprodaje po akademiju povoljan, da se ugovor s ovom knjižarom na dalje za godinu dana produži.

6.

Čitan bi zapisnik sjednice odbora za izdavanje starih pisaca od 17. velj. (gl. zapisnik u LXXIV. k. Rada), u kojoj bi zaključeno, da se štampa Maretićev priepis „Pistole i evangjelja Fr. Bernardina Splječanina", da se izda ove godine medju posebnimi djeli akademije. Odbor je dalje odlučio, da se za godinu 1886. prirede za štampu djela Gledjevića, a redakcija da se povjeri pr. čl. A. Paviću. Potonji pobijajuć zakonitost odluke, izjavi, da ne prima ponudjene mu redakcije. Akademija uzevši na znanje izjavu Pavićevu, odobrila je odluku odborovu.

7.

Čitan bi odpis preuzviš. gosp. bana od 3. ožujka t. g. br. 18./res. kojim se, predstavkom ove akademije od 7. travnja 1884. br. 69. zamoljena dozvola za obdržavanje u Zagrebu u proslavu 50-godišnjice hrvatskoga prieporoda prvoga sastanka jugoslavenskih književnika ne podjeljuje, te se podastrta pravila ne odobravaju. Odpis glasi:

„Br. 18. Res. Tamošnjim dopisom od 7. travnja 1884. br. 69. amo podnešena pravila za prvi sastanak jugoslavenskih književnika u Zagrebu[1] vraćaju se pod ./· slavnoj toj akademiji time, da se dozvola za obdržanje toga sastanka ne podjeljuje, pa se s toga i upitna pravila ne odobravaju. U Zagrebu, 3. ožujka 1885. Khuen Hedervàry s. r."

Zatim čitan bi zapisnik sjednice odbora za kongres jugoslavenskih književnika od 10. ožujka t. g., kojim odbor preporučuje akademiji:

a) da se u proslavu 50-godišnjice drži u listopadu ove godine uvodna skupna sjednica, u kojoj će se znamenovanje duševnoga

[1] Gl. knjigu LXXIII. „Rada" str. 206.

Digitized by Google

prieporoda naroda hrvatskoga iztaknuti. Onda da se drže uzastopce sjednice svih razreda, u kojih će se razpravljati o strukah znanosti, koje spadaju u područje akademije;

b) da se u ove sjednice pozovu kano gosti ona učena i književna družtva, koja su bila od akademije na učešće kod kongresa pozvana, da budu dionici naše radosti i da svojom prisutnosti urese našu svetkovinu.

Prvu tačku odborova predloga prihvatila je akademija jednoglasno. Glede druge pako tačke, naime poziva stranih učenih i književnih društava, nastala je razprava, u kojoj su nekoja gospoda tvrdila, da ne bi shodno bilo, pošto visoka kr. vlada ne dozvoljava kongresa, s političkih razloga pozivati strana društva na učešće, već da sama akademija uredi ovu svetkovinu; ali ovi su razlozi suzbiti običajem i pravom naše akademije i drugih učevnih i književnih zavoda i društava, koja često pozivlju našu akademiju na svoje svetkovine.

Kod glasovanja prihvatila je akademija većinom glasova (10 proti 4) odborov predlog, a tim su odobreni i drugi zaključci odborova zapisnika; na ime

α) neka razredi odmah viećaju o čitanjih, koja se imadu pripremiti za razredne sjednice i neka nadju i ustanove čitatelje;

β) neka se u smislu §. 18. poslovnika imenuje iz svakoga razreda po jedan ili dva člana u odbor ad hoc, koji će za sjednice sastaviti dnevni red i rukovoditi svetkovinu.

Po dovršenih pripravah ustanovit se ima na vrieme, koje će se dane skupne i razredne sjednice držati.

Za razjasnjenje ovoga pitanja sliede ovi na nj spadajući prilozi:

Predstavka akademije na kr. zemaljsku vladu za dozvolu kongresa:

Br. 69. Buduće god. 1885. bit će petdeset godina, od kako je hrvatska knjiga probudjena na nov život. Izdavanje hrvatskih novina i Danice u Zagrebu, koliko i bijaše u svojem početku skromno, dalo je hrvatskoj knjizi nov smjer, koji se je od svih predjašnjih pokusa, bilo u Dubrovniku, bilo drugdje, bitno u tom razlikovao, što je na novo preporodjena hrvatska knjiga obuhvatila sve odnošaje naroda, te je svim na čelo novovjeki pečat udarila.

Prigodom petdesetgodišnje svečanosti na uspomenu prieporoda hrvatske knjige naumi ova akademija, kano vrhovni književni za-

Digitized by Google

vod u našoj domovini izvesti misao, koja se u književnih krugovih već od davna goji, a ta misao jest književan sastanak iil kongres.

Poznato je visokomu kr. vladnomu odjelu, da neima godine, u kojoj se ne bi držali medjunarodni sastanci strukovnjački za različite znanosti i grane književnosti. Obdržavanje takovih sastanaka, u kojih nadležni strukovnjaci razpravljaju neposrednim očitovanjem svojih iztraživanja najvažnija pitanja, svagdje je za znanost, prosvjetu i društvo urodilo najobilnijim plodom. Odavlje nije čudo, da takovim sastankom ide svagdje u susret ne samo izobraženo občinstvo nego i državna vlast, kojoj je dobro poznato, da resultati njihova viećanja blagoslovno djeluju na razvitak javnih odnošaja.

Imajući pred očima sadanje stanje književnosti i znanosti u našoj domovini nije se akademija usudila stegnuti sastanak samo na jednu ili drugu struku, već mu je područje razširila na sve one grane znanosti, kojima se ona u smislu svojih pravila bavi, dodavši im još i liepu knjigu, koju goje naše „Matice“, a koja je sa znanošću, imenito s filosofijom i njezinom granom estetikom, u najtjesnijoj svezi, rad šta se i u gdjekojih akademijah, kao n. n. u Franceskoj njeguje u posebnom razredu.

Ovomu književnomu sastanku namienila je akademija šire područje i glede učestnika, dočim drži za koristno, pače potrebito, da sudjeluju ne samo hrvatski, nego i srbski i slovenski i bugarski književnici, te književni zavodi tih srodnih plemena. Ne imade znanosti, koje uspješni razvitak ne zahtieva sporazumno i suglasno sudjelovanje umnih sila ovih po jeziku srodnih, po prosvjeti sličnih si plemena. U jeziku imade mnogo pitanja, o kojih suglasnom riešenju visi skladan mu razvoj. Sabiranje i skupljanje gradje za tradicionalnu literaturu i za običajno pravo, proučavanje nariečja i razriečja, izdavanje poviestnih spomenika, izpitivanje prirodnih odnošaja balkanskoga poluotoka itd. — sve to, a i mnogo još drugo, može se za znanost i nauku koristno izcrpsti samo onda, ako si taj zamašan i prostran zadatak porazdiele učena i književna družtva onih plemena i zemalja po dobro promišljenoj i dogovorno sastavljenoj osnovi. A da su sastanci strukovnjaka i književnika k tomu najpreči i najkraći put, potvrdjuje izkustvo stečeno kod drugih prosvietljenih naroda.

S toga imade ova akademija podpuno pravo gojiti tvrdu nadu, da će visoka kr. zemaljska vlada ne samo podieliti dozvolu, da se taj prvi sastanak književnički drži u Zagrebu, nego da će se uzradovati, što je sielu vrhovne oblasti zemaljske to odlikovanje

Digitized by Google

u dio palo; pak da će, kano što svagdje čine vlade, tomu prosvjetnomu podhvatu svojom blagonaklonošću ići u susret. Ustroj, svrha i djelatnost sastanka nacrtana je u priloženih pravilih[1], za kojih visoko odobrenje ovime se moli, a koja su prema pravilom sličnih sastanaka, koji su držani u drugih zemljah, sastavljena i samo na naše okolnosti prilagodjena. U Zagrebu, 7. travnja 1884. Jugosl. akad. znan. i umjetnosti. Dr. Fr. Rački s. r. predsjednik, dr. Bogoslav Šulek s r. tajnik.

Sliedećim je dopisom predsjednik pozvao razrede na pripravu za kongres.

Br. 82. 1. P. n. presvietlomu gosp. dr. P. Muhiću, predstojniku filosofijsko-juridičkoga razreda.

2. P. n. veleučenomu gosp. Josipu Torbaru, predstojniku matematičko-prirodoslovnoga razreda.

Čast mi je pozvati vas, da izvolite u smislu akademičkoga zaključka, povesti u razredu razpravu o pitanjih zastupanih po razredu struka, koja bi mogla služiti za podlogu općenitomu sastanku jugoslavenskih književnika. Pošto imade nade, da će se takovi sastanci držati periodično, valjalo bi po mojem mnienju za prvi sastanak prirediti pitanja, koja u ovaj čas našu mladu znanost i knjigu najviše zanimaju i o kojih povoljnom riešenju visi u mnogom njezin napredak. Trebalo bi poimence potaknuti pitanje o složnom promicanju dotične struke u različitih i odieljenih zemljah balkanskoga poluotoka.

Tim načinom ustanovljena pitanja izvoliti ćete ovamo dostaviti, te ujedno naznačiti one razredne članove, koji su odredjeni za središnji akademički odbor, kojemu će biti zadaća sastaviti program za sastanak.

Samo se kaže, da razred može već sada u takovu sjednicu pozvati i strukovnjake neakademike.

Ad 1. Možebit bi dobro bilo, kada bi ste se postavili u sporazumak s ovdješnjim pravničkim družtvom, koje je svoje sudjelovanje obreklo. U Zagrebu, 16. svibnja 1883. Predsjednik dr. Fr. Rački s r.

Poziv upravljen na učena i književna družtva:

Br. 39. Od mnogo godina osjeća se u podupiratelja i prijatelja naše narodne prosvjete živa potreba, da se i kod nas drže

[1] Objelodanjena u Radu knj. LXXIII. str. 206.

Digitized by Google

od vremena do vremena sastanci književnika i gojitelja pojedinih struka znanosti. Ovakovi sastanci urodili su kod drugih naroda, kano što kod Talijana, Franceza i Njemaca, a od Slavena kod Rusa, za narodnu prosvjetu obilnim plodom. U takovih se sastancih mogu razpravljati obćenita pitanja, koja se tiču ukupnoga prosvjetnoga života narodnoga, pak i pitanja odnoseća se na pojedine grane znanosti. Razpravljajuć ova pitanja živom rieči dolazi se obično do žudjenih resultata mnogo prije i laglje, nego kad se pismenim putem o njih razpravlja. Osim toga ovakovi sastanci koriste u velike tim, što daju priliku, da se ljudi, koji se istim naukom zanimaju, a tek po imenu poznavaju, lično spoznadu i približe.

Koliko bi takovi sastanci koristili kod nas, gdje nam se namiću tolika skupna i posebna pitanja, suvišno bi bilo obširnije govoriti o tom. Ako se pako osjeća potreba i velika korist takovih sastanaka: onda se može razpravljati samo o načinu, vremenu i mjestu, kako, kada i gdje da se prirede i drže.

Što se načina tiče, ovi bi sastanci imali biti iz početka obćeniti i glede struka i glede plemena. U prvom pogledu, budući da nema kod nas još toliko vještaka u pojedinih granah nauka, da bi se za svaku granu mogao poseban sastanak držati, a s druge strane imade više zajedničkih pitanja: to bi takav sastanak imao obuhvaćati one grane nauka i književnosti, kojimi se bave s jedne strane ova akademija i „srpsko učeno družtvo“, a s druge „Matice“ i književno družtvo u Sofiji. Bi li se koja od ovih grana izključila, a koja druga pridružila, to je predmet potanjega razpravljanja i potanjega programa. Samo se ipak nudja, da bi se taj obćeniti književni sastanak za pojedine ili za srodne grane podielio u više skupina. Glede plemena, kojih književnici mogli bi sudjelovati, sastanak bi i s te strane imao biti obćenit, te obuhvaćati učena i književna družtva kod Hrvata, Srba, Slovenaca i Bugara, jer medju svimi ovimi plemeni imade u književnosti i narodnoj prosvjeti dosta zajedničkih dodirnih tačaka.

Kada bi i gdje da se prvi sastanak drži, ustanovit će se dogovorno; svakako bi se prvi sastanak držati mogao godine 1885., jer dotle će se moći svi pripravni poslovi obaviti.

Nego prije svega treba, da učena i književna družtva slavenskoga juga prihvate ovaj predlog ove akademije, jer ako ga prihvate, pak obećaju, da će kod sastanka sudjelovati, tada će ova akademija nacrtati program o pitanjih, koja bi se na prvom sa-

Digitized by Google

stanku razpravljati mogla i priposlati ga svim družtvom, da joj svoje mnienje o njem dojave.

S toga je čast ovoj akademiji umoliti ovo slavno družtvo, da joj izvoli o tom znamenitom predmetu čim prije svoje cienjeno mnienje obznaniti. U Zagrebu iz skupne sjednice dne 15. siečnja 1883. Jugosl. akad. znan. i umjetnosti.

Slavnomu srpskomu učenomu družtvu u Biogradu.
„ bugarskomu književnomu družtvu u Sofiji.
Slavnoj Matici Hrvatskoj u Zagrebu.
„ „ dalmatinskoj u Zadru.
„ „ srpskoj u Novom Sadu.
„ „ slovenskoj u Ljubljani.
Slavnomu pravničkomu družtvu u Zagrebu.
„ hrvatskomu arheologičkomu družtvu u Zagrebu.

Ova su se družtva odazvala sliedećimi dopisi:

Matica hrvatska u Zagrebu.

Br. 74. Zagreb, 18. marta 1883.

Slavnom predsjedničtvu jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti ovdje.

Na cienjeni dopis od 15. siečnja t. g. br. 39 glede književnoga sastanka književnika slavenskoga juga, čast je „Matici Hrvatskoj“ dojaviti slavnoj toj akademiji svoj jednoglasni zaključak skupne odborske sjednice od 5. t. m. koji glasi:

„Matica Hrvatska“ prihvaća prredlog sl. jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, priobćen joj cienjenim dopisom od 15. siečnja t. g. br. 39 glede književnoga sastanka književnika slavenskoga juga, i pripravna je kod istog sastanka sudjelovati, pošto joj se priobći program istog sastanka.“

Saobćujuć ovaj zaključak, časti se podpisati

U ime upravljajućeg odbora „Matice Hrvatske“. Predsjednik: I. Kukuljević s. r. Tajnik: Ivan Kostrenčić s. r.

Matica slovenska u Ljubljani.

Št. 325. Predlog slavne jugoslavenske akademije znanosti in umetnosti v Zagrebu od 15. januarja t. l. št. 39, da bi se tudi pri nas kakor pri Italijanih, Francezih, Nemcih in drugih narodih shajali od časa do časa književniki in gojitelji pojedinih strok znanosti, sprejel je odbor „Matice slovenske“ radosten v seji 4. aprila t. l. in je obljubil sodelovati.

Digitized by Google

Zato čast je „Matici Slovenskoj“ prositi slavno akademijo, da ji izvoli poslati program o pitanjih, ki bi se na prvem shodu razpravljati mogla. V Ljubljani, 16. aprila 1883. Odbor Matice Slovenske. Grasseli s. r. prvosednik. Marn s. r. odbornik. Slavni jugoslavenski akademiji znanosti in umjetnosti v Zagrebu.

Srbska matica u Novom Sadu

Бр. 22 Славној Југославенској Академији знаности и уметности у Загребу.

Књижевни одбор „Матице Српске“ већ од дужег времена и сам осећајући преку потребу, да се држе књижевнички састанци, и уверен будући, да ће ти састанци уродити обилатим плодом по нашу народну просвету: с највећом радошћу и готовошћу прихваћа предлог славне Југославенске Академије саобштен овоме друштву дописом од 15. јануара о. г. бр. 39; и очекује жељно обећани програм, како би га могао у претрес узети и своје мишљење о њему славној Југославенској Академији у своје доба изразити. Од књижевног одбора „Матице Српске“, у Новоме Саду 2. (14.) априла 1883. Председник „Матице српске:“ Др. Натошевић с. р.

Pravničko družtvo u Zagrebu.

Br. 3. Odbor pravničkoga družtva u Zagrebu uzamši u svojoj sjednici od 21. travnja t. g. u pretres tamošnji velecienjeni dopis od 15. siečnja 1883 br. 39. izabrao je iz svoje sredine pododbor, koji će mu staviti svoj predlog glede namjeravanoga književnoga sastanka i u tu svrhu ovlastio članove istoga, da s tim slavnim predsjedničtvom stupe u predbježni dogovor.

Definitivni zaključak će odbor pravničkoga družtva stvoriti nakon podnesena izvješća toga svoga pododbora.

Čast je dakle podpisanoj upravi o tom zaključku ubaviestiti slavno predsjedničtvo jugoslavenske akademije s tim dodatkom, da su za pododbor izabrani ovdašnji predsjednik dr. M. Derenčin i dr. B. Lorković. U Zagrebu dne 21. travna 1883. Predsjednik dr. Derenčin s. r. Tajnik dr. Pliverić s. r.

Srbsko učeno družtvo u Biogradu.

Славној Југославенској Академији у Загребу.

Предлог славне Академије да се поједина научна и књижевна друштва на словенском југу (преко својих изасланика)

Digitized by Google

a tako isto i pojedini književnici i stručni ljudi sastaju povremeno na različnim mjestima na izmjence, društvo ovo prihvata u načelu rado i sa hvalom, obričući pri tom svoje sudjelovanje, jer uviđa, da taki sastanci mogu biti veoma korisni, ako se njima bude upravljalo kao što treba. Posla ima dosta a posleníka je malo; ali kad bi se radilo složno i kao po nekom planu, tada bi se prije dolazilo do smjera, nego ovako, kad je gotovo sve ostavljeno slučaju ili slabačkoj moći pojedinaca, pa ma kakve snage oni bili. A što se tiče programa o pitanjima, koja bi na prvom sastanku valjalo raspravljati, o njemu će se ovo društvo izraziti, kad mu po obećanju nacrt toga bude poднesen na mišljenje. —

Ovom prilikom imamo da zamolimo slavnu akademiju da nas izvoli izvinити, što joj na njezino pismo od mjeseca siječnja nijesmo ranije odgovorili. Ali uprava sama nije mogla odgovoriti u ime cijelog društva na tako zamašno pitanje, nego je pozvala svih pet odbora (razreda) društva, da o tome iskažu svoje mišljenje. I po tome je nam današnji odgovor ishod toga tako reći općeg glasanja.

Ovih dana dobićete šest knjiga našega Glasnika, koje su izašle za vrijeme sadašnje uprave, i to knjigu 51, 52, 53, 54 prvog a 14 i 15 drugoga odjelka. Rad se ovoga društva, kao što vidite, štampa neprestano, ali nije otpravljan društvima s kojima smo u svezi s toga, što nam je prijašnji ministar prosvjete obustavljao državnu pomoć, pa s toga sekretar nije mogao dobiti svoga pomoćnika. Za pojedinosti u tom našem sukobu obraćamo pažnju na zapisnike i 54-oj knjizi Glasnika.

Iz sjednice uprave srpskoga učenog društva u Beogradu 24. septembra 1883 broj 10. Predsjednik društva Vladimir Jovanović s. p. Sekretar Jovan Bošković s. p.

Hrvatsko arkeologičko družtvo u Zagrebu.

Slavnomu predsjedničtvu jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu.

Na cienjeni dopis slavne jugoslavenske akademije od 12. ožujka t. g. br. br. 50, tičući se prvog sastanka jugoslavenskih književnih družtva, čast je podpisanomu upravljajućemu odboru odgovoriti da hrvatsko arkeologičko družtvo radostno prihvaća predlog slavne jugoslavenske akademije, te obećaje kod takvog sastanka

Digitized by Google

dragovoljno sudjelovati. U Zagrebu, dne 18. ožujka 1884. Odbor hrv. arkeologičkoga družtva. Prof. Šime Ljubić, podpredsjednik za predsjednika. Tajnik dr. Bojničić.

Bugarsko književno družtvo u Sofiji.

Бр. 94. 16. (28.) марта 1884. Велеуважаемий Господине! Съ писмото си отъ 23. Мартъ м. г. ний Ви явихме, че съ друго писмо ще Ви отговоримъ по обстоятелно на писмото Ви отъ 15. I. м. г. — Предполагаше се да стане общо събрание на членоветъ на Дружеството презъ лѣтото или понѣ презъ есента на ланската година, и въ това събрание мислехме да подложимъ на обсѫждание и рѣшение работата, за която ни пишете въ горѣспоменѫтото си писмо.

Но събрание неможѧ да стане, поради твърдѣ уважителни причини, впрочемъ независими отъ членоветѣ на Дружеството, и ний дордѣ да съберемъ мнѣнията по това дѣло баремъ на попърватѣ членове на Дружеството, едвамъ сега Ви отговоряме.

Българското Книжовно Дружество съ особенна радость посрѣщиѫ изразеното въ споменѫто Ви писмо предложение на славната Югословѣнска Академия, относително държенъето отъ врѣме на врѣме събрания, съставени отъ книжовници изъ помежду югословѣнскитѣ народи. Дружеството високо цѣни значението, важноста и ползата, които могѫтъ да произлѣзатъ отъ такива събрания за разцъвтяване наукитѣ и народното образование между югословѣнетѣ, и поради това, то счита за своя многоприятна длъжность да Ви изкаже, Велеуважаемий Господине, дълбоката си благодарность за доброто начало, което безъ съмнѣние, ще положи здрава основа на толкова желателното научно и литературно сближаване и взаимность между наиродственнитѣ намъ народи. —

При това, Българското книжовно Дружество напълно признава, че на престолний градъ на троединото хърватско кралъство принадлежи правото да види въ оградама си първия тойзи литературенъ съборъ отъ представйтели на другитѣ югословѣнски страни презъ идущата 1885 година.

Принимнѣте, Велеуважаемий Господине, увѣрение въ дълбокото ми къмъ Васъ почитание.

На Привремений Управителенъ коммитетъ председатель: В. Д. Стояновъ, Дѣловодитель Н. Генцевъ.

Digitized by Google

Obavlest spomenutim društvom.

Br. 33. Pozivom na ovdješnji dopis od 15, siečnja 1883 br. 39 čast je ovoj akademiji javiti, da je ban kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije odpisom svojim od 3. t. m. br. 18 res. uzkratio dozvolu za obdržavanje sastanka jugoslavenskih književnika u Zagrebu i da prema tomu nije odobrio niti pravila, koja su ovdješnjom predstavkom od 7. travnja br. 69 (v. Rad LXXIII., 206) podastrla bila.

Uslied ove rješitbe ne može se držati ovdje u Zagrebu sastanak jugoslavenskih književnika. U Zagrebu, dne 5. ožujka 1885. Jugoslavenska akademija zaanosti i umjetnosti.

Slavnomu učenomu društvu srpskomu u Biogradu;
„ bugarskomu književnomu društvu u Sofiji;
„ pravničkomu društvu u Zagrebu;
„ hrvatskomu arkeologičkomu društvu u Zagrebu;
Slavnoj Matici hrvatskoj u Zagrebu;
„ dalmatinskoj u Zadru;
„ srpskoj u Novom Sadu;
„ slovenskoj u Ljubljani.

(Nastavak zapisnika skupne sjednice od 20. ožujka 1885.).

8.

Čitan bi zapisnik sjednice matematično prirodoslovnoga razreda od 20. veljače t. g. (gl. zapisnik), u kojem se predlaže, da akademija štampom izda od pr. čl. Sp. Brusine faunu mlado-tercijarnih naslaga Hrvatske, Slavonije, Dalmacije, Srbije, Bosne i Hercegovine, koje djelo bi se imalo tiskati u 600 eksemplara tekstom hrvatskim i talijanskim.

Buduć da u ovogodišnjem proračunu neima za to sredstva, odlučeno bi, da se pomenuta fauna izda na račun god. 1886.

Glede drugoga jezika, na kojem bi se imalo djelo štampati, nastala je razprava, buduć se priedlog razreda protivi §. 20. akademijskoga poslovnika.

Kod glasovanja prihvaćena bi odluka razreda.

Digitized by Google

Sjednica odbora za izdavanje historijskih i juridičkih spomenika od 10. travnja 1885.

Predstojnik: dr. Fr. Rački; članovi: S. Ljubić, dr. P. Matković, I. Tkalčić, T. Smičiklas i R. Lopašić.

1.

Odbor za izdavanje historijskih i juridičkih spomenika odlučio je u smislu proračuna, da se na račun g. 1885. štampa od dop. čl. R. Lopašića nastavak ïsprâvâ, odnosećih se na bivšu Krajinu.

2.

Da se na račun g. 1886. preda u štampu od pr. čl. S. Ljubića nastavak lïstînâ iz mletačkoga arkiva.

Skupna sjednica 30. travnja 1885.

Predsjednik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: dr. P. Muhić, S. Ljubić, Sp. Brusina, A. Pavić, dr. Gj. Pilar, dr. Fr. Marković, M. Valjavec, dr. K. Zahradnik, P. Budmani, I. Tkalčić, dr. G. Janeček, a dr. P. Matković kao tajnik.

1.

Odobrena bi odluka odbora za izdavanje historijskih i juridičkih spomenika, da se na račun god. 1885. štampa od dop. čl. R. Lopašića nastavak lïstînâ i ïsprâvâ odnosećih se na bivšu Krajinn.

Odobrena bi odluka istoga odbora, da se na račun god. 1886. preda u štampu od pr. čl. S. Ljubića nastavak lïstînâ iz mletačkoga arkiva.

2.

Filologijsko-historijski razred izabrao je u odbor za proslavu 50-godišnjice pr. čl. P. Budmani; filologijsko-juridički razred izabrao je u isti odbor pr. čl. dr. Fr. Markovića, a matematično-prirodoslovni razred izabrao je u isti odbor pr. čl. dr. Gj. Pilara.

3.

Akademijski računi o prihodu i razhodu za god. 1884. izpitani i odobreni po financijalnom odboru uzimlju se uz predsjedničkov izvještaj na znanje i ravnanje (gl. niže).

Računi o dekoraciji akademijske palače i uredjenju galerije slika, izpitani i odobreni po financijalnom odboru, uzimlju se na znanje (gl. niže).

Računi o kući u Vlaškoj ulici br. 33. izpitani i odobreni po financijalnom odboru, uzimlju se na znanje (gl. niže).

Digitized by Google

4.

Visoki vladni odjel za bogoštovje i nastavu dostavlja izkaz zemaljskoga računovodstva o stanju akademijske zaklade koncem 1884. i proračun iste zaklade za 1885. godinu.

5.

Prihvaća se ponuda osiguravajuće zadruge „Croatia" u Zagrebu, glede osjeguranja slika i umjetnina u galeriji uz premiju 1 for. na 1000 for. — Ujedno bi odlučeno, da se slike i umjetnine osjeguraju na 100.000 for. na pet godina.

6.

Prihvaća se priedlog, da se odkupe od gimnazijskoga učitelja Rešetara nekoji dubrovački rukopisi za 8 for., tri knjige starih pisaca (XII. XIII. i XIV.) i tri knjige Starina (XIV. XV. i XVI.).

Sjednica matematično-prirodoslovnoga razreda od 6. svibnja 1885.

Predstojnik: J. Torbar; članovi razreda: Sp. Brusina, dr. Gj. Pilar, dr. K. Zahradnik, dr G. Janeček; drugih razreda: dr. Fr. Rački, dr. P. Muhić, dr. P. Matković, P. Budmani,

Predsjednik javlja prežalostnu viest, da je akademija smrću izgubila dopisujućega člana Nikolu Ivanovića Kostomarova, člana arkeologijske komisije, koj je u Petrogradu 19. travnja o. g. preminuo.

Pr. član dr. B. Šulek čita razpravu o predtečah Darwina, odlučeno, da se štampa u „Radu".

Sjednica filologijsko-historijskoga razreda od 30. svibnja 1885.

Predsjednik: dr. Fr. Rački; članovi razreda: S. Ljubić, dr. P. Matković, P. Budmani, M. Valjavec, N. Nodilo i I. Tkalčić; drugih razreda: dr. Fr. Marković, dr. G. Pilar, dr. K. Zahradnik, dr. G. Janeček.

Pravi član i priedsjednik dr. Fr. Rački čita izvještaj o IV. ruskom arkeologičkom kongresu u Odesi; odlučeno da se štampa u „Radu".

Sjednica matematično-prirodoslovnoga razreda od 13. lipnja 1885.

Predstojnik: J. Torbar; članovi razreda: Sp. Brusina, dr. G. Pilar, dr. K. Zahradnik i dr. G. Janeček; drugih razreda: dr. Fr. Rački, dr. P. Muhić, i dr. P. Matković kao tajnik.

1.

Pravi član dr. G. Janeček čita razpravu analiza vode iz Mrežnice Isti čita o spravi za ustanovljivanje gu-

Digitized by Google

stoće parâ i varišta jednom operacijom. Isti izviesti o razpravi Vatroslava Horvata produkti suhe destilacije škroba s vapnom; a pr. čl. dr. K. Zachradnik izviesti o matematičnoj razpravi prof. C de Paige u Liége-u Remarques sur la théorie de l' Involution. Odlučeno, da se sve ove razprave štampaju u „Radu".

IZVJEŠTAJ K RAČUNOM.

Slavna akademijo!

Za god. 1884 podastirem tri računa, naime o redovitu prihodu i razhodu akademičke zaklade, za tiem o prihodu i razhodu za slikanje akademijske palače priredjenje i uredjenje galerije slika, napokon o prihodu i razhodu akademijske kuće u Vlaškoj ulici kuće br. 33.

Budi mi dozvoljeno o svakom ovih računa u kratko nješto primietiti.

Redoviti prihod u iznosu od 21 014 for. 58½ nč. jest najveći od svih dosadanjih, jer u veći prihod god 1882 bijaše uračunan ostatak od god. 1881 u znatnom iznosu od 6.074 for. 65 nč., dočim u prihod od god. 1884 nije uračunan ostatak god. 1883. Prihod god. 1884 ponarasao je novim novčanim izvorom od akad. kuće sa blizu 300 for. i dobrom prodajom knjiga u iznosu od 3.220 for. 74 nč., pak i povećanjem četirih petina akad. zaklade. Ovako povećani prihod mogućio je dvoje: a) da su se mogli podmiriti znatni izdatci za izdavanje knjiga i to ne samo odredjenih za god. 1884 nego i prešavših od god. 1883. Tako je izplaćena Pilarova fosilna flora, koja je doštampana god. 1883 sa 1.542 for. 60 nč. i V. svezak hrv.-srb. rječnika sa 2.693 for. 50 nč. Uz ovaj svezak izašao je i izplaćen je takodjer VI. svezak s troškom od 2.981 for. 50 nč. tako, da su iz prihoda god. 1884 izplaćena dva svezka rječnika troškom od 5.675 for. Nadalje izplaćene su „Rada" knj. 69, 70, 71 i 72 sa 4.183 for. 66 nč., onda XIV. knj. starih pisaca sa 781 for. 48 nč, XVI. knj. „Starina" sa 965 for. 55 nč. napokon XV. knj. historijskih spomenika sa 1 276 for. 75 nč. Podmireni su dakle svi troškovi od deset knjiga, dosta skupocjenih. Osim toga nastavljaše se skupljanje gradje za rječnik i codex diplomaticus i nabava rukopisa knjiga i časopisa za akad. knjižnicu, o koje uredjivanju očekuje se poseban izvještaj knjižničara. Na-

Digitized by Google

pokon podmireni su takodjer redoviti izdatci oko uprave galerije, kano novoga zavoda, koji je knjižnici ove godine prispio, sa 388 for. 42 nč. Ali taj povećani prihod omogućio je još b) da se osim odplate zajma, koji je od 14 na 12.000 for spao, sa 789 for. 30 nč. još i prirednje sgrade za galeriju podmire u iznosu od 548 for. 48 nč. Ja sam ovamo uvrstio one izdatke na sgradu, koji ostaju njoj imanentni, ali kojim je priredjenje II. kata za galeriju povod dalo, kano što n. pr. imale su se radi veće sigurnosti željezne peći novimi zemljanimi zamieniti, postaviti spomen-ploča, podnožja pod poprsne kipove pokrovitelja i Jakića itd. Ovaj je isti povod potaknuo i nješto veće izdatke oko popravaka sgrade i oko čišćenja, koji će, nadamo se, u buduće biti manji u redovitih okolnostih. U stavci: „izvanredni izdatci" pod sl. b) kod iznosa od 618 for. 62 nč. imadem dodati razjašnjenje, da je taj trošak postao, što gradjevna uprava nije kod obračuna htjela poduzetniku staklarskih radnja A. Pabstu izplatiti svotu od 485 for. 29 nč., koju je on zahtievao računajući odmjeru potrošenoga stakla navadnim načinom, a uprava je ovu tražbinu, oslanjajući se na ugovor i na mnienje nadzornika gradnje, odbijala. Ali sud, komu se je po odvjetniku dr. M. Steineru poduzetnik utekao, dočim je akademiju kr. nadodvjetničtvo zastupalo, dosudi Pabstu tražbinu s kamati 6% u iznosu od 68 for. 67 nč. i s parbenimi troškovi, te nije s toga drugo preostalo, nego platiti. Ona svota spada kano dopunjujuća medju troškove gradjevne, ali se je morala iz prihoda god. 1884 podmiriti.

Drugi račun dieli se glede izdataka na troje: a) slikanje ili dekoraciju akad palače, naime arkada, hodnika, dvorišta i stubišta; b) radnje za priredjivanje galerije; c) namještanje slika i uredjenje galerije Proračune za svaku vrst sastavljao je arhitekt H. Bollè sporazumno s ravnateljem drom. I. Kršnjavim, a odobravao ih je galerijski akademički odbor. Dekoracije, koje je Clausen izveo, stoje pogodjenu svotu od 3.300 for., priredjenje za dekoracije, naime bieljenje svih stiena i lazila za dekorateure, ukupno 466 for. Skele, na kojih su namještene slike, stoje ukupno 3002 for., ali uz skele valjalo je nabaviti velik ormar za mjedoreze, pošto neima mjesta za sada, gdje bi se izvjesili, zatim prema skelam prebojadisati vrata i mjestimice stiene. Namještenje slika stajalo je 225 for. 40 nč., nu trebalo je velik dio okvira prepozlatiti, slike očistiti, njekoliko novih okvira nabaviti uz ukupni trošak od 340 for. 80 nč. Uslied toga stoji dekoracija palače 3.766 for., sprava za

Digitized by Google

galeriju 3.179 for,, a namještanje i priredjenje slika 566 for. 20 nč. ili sve ukupno 7.051 for. 20 nč. Za sav ovaj trošak pritekla su sliedeća sredstva: dar pokrovitelja biskupa J. J. Strossmayera za dekoraciju 2000 for., zemaljska pripomoć u istu svrhu i galeriju 2000 for., nadalje upotriebljen je višak od god. 1883 u iznosu od 2.370 for. 18 nč, dočim se je već od dvie godine ostatak toj svrsi na moj predlog namjenjivao, napokon mislio sam, da se još dadu u tu svrhu najsgodnije upotriebiti i kamati od 2.000 for., koje je Nj. c. kr. apoštolsko Veličanstvo premilostivo za popravljanje potresom oštećene akad. palače darovalo, a koji nisu u tu svrhu upotrebljeni, nego za obalu zajma od 14.000 for., ti pako kamati iznose 339 for. 42 nč.; napokon ostatak prodajne ciene dobivene za zemljišta, koja je akademija kano tražbinu barunice Buratti-Vranjicani za gradnju akad. palače dobila, taj ostatak iznosi 179 for. 50 nč. Na taj način bijaše za dekoraciju i uredjenje galerije namaknuto ukupno 6.889 for. 10 nč., pak dočim sav trašak iznosi 7.511 for. 20 nč., pokazuje se manjak od 624 for. 10 novč.

Glede trećega računa primjećujem, da je ove godine na uzdržavanje i popravljanje kuće potrošeno daleko manje, pošto je god. 1883 u red postavljena; ali budući da ju je akademija primila dosta zapuštenu, valjalo je urediti ju, ako se hoće, da nješto nosi, u buduće bit će još manje popravaka. Ako se odbije doživotnina, kojom je kuća obterećena, vidi se, da bi ona nosila na godinu do 900 for. čistih. Prošle godine ostalo je na dugu najma 49 for. 65 nč., radi kojega duga jesu dotičnici tuženi kod mjestnoga suda. Uzrok je dao nevaljali pazikuća, kojega sam promienio — a iza toga najam se plaća redovito.

Sveukupan je dakle prihod iznosio 27.903 for. 68½ nč. a razhod 28.613 for. 82 nč., te se uslied toga pokazuje manjak od 710 for. 14½ nč. i to u redovitom budgetu manjak od 88 for. 4½ nč., a u izvanrednom 622 for. 10 nč. Taj će se manjak pokriti iz prihoda tekuće god. 1885. Ali ako se uzme na um, da je akademija iz redovitoga budgeta podmirila trošak za dva znanstvena djela spadajuća u god. 1883 i da je palaču dekoracijom dogotovila, pak novim zavodom, naime galerijom slika, sebi nov sjaj, a narodnoj prosvjeti nov izvor priskrbila: tada mora biti zadovoljna, što je novčano tako dobro prošla. Tako dostojno dovršena palača i sbirka umjetnina predstavljaju liep imutak, kojim je imovina akademije znatno povećana, ako i ne zvučećim prihodom, ali stvarnim, a još više prosvjetnim blagom.

Digitized by Google

Glede akad. kuće u Koprivnici ne mogu za sada podastrti računa, dok takav ne stigne od punomoćnika J. Berute i dok nas vlada ne izviesti o obali zajma, koji je učinjen bio za izplatu pasiva pok. E. Kosa. Zemlje su prodane, ali većim dielom uz odplatu; a račune vodi spomenuti punomoćnik. Najamnina od 850 for. za kuću, u kojoj je smještena kr. podžupanijska oblast, upotrebljuje se za kamate i za odplatu glavnice, koja je koncem god. 1883 iznosila još 1.993 for. 34 nč. Kad se ovaj ostatak odplati, ostati će akademiji sav godišnji prihod od kuće na razpoloženje, pak će joj se tim otvoriti novo, ako i skromno vrelo za znanstven rad njezin.

Kako se odavle razabire, bijaše god 1884 i prihod i razhod najveći, te se ova godina može medju najplodnije uračunati, a bog će dati, da neće ostati najplodnija.

U Zagrebu, 20. ožujka 1885. Predsjednik dr. Fr. Rački s. r.

I. RAČUN

o prihodu i razhodu jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu za god. 1884.

A. Prihod.

	for.	nč.
1. Četiri petine čistoga prihoda akademijske zaklade u smislu čl. 15. pravila, koje po odpisu kr. vladnoga odjela za bogoštovje i nastavu od 20. travnja 1884 br. 4096 iznose s kamati od uloženih novaca ukupno	14.494	99
2. Čist prihod kuće u Vlaškoj ulici br. 33 . . .	298	85½
3. Čist prihod od razprodanih knjiga	3.220	74
4. Podpora preuzv. gosp. pokrovitelja biskupa J. J. Strossmayera za rječnik	1.000	—
5. Zemaljska podpora za rječnik i hist. spomenike	2.000	—
ukupno . .	21.014	58½

slovom: dvadeset jedna tisuća i četrnaest for. i 58½ nč.

B. Razhod.

1. Uprava: *a)* plaće tajnicima, pisaru, podvorniku	1.793	—	
b) nagrade za upravu akademijske zaklade	50	—	1.843 —
2. Pisara			86 36

Digitized by Google

	for.	n.	for.	n.
3. Akad. palača, njezine prostorije, stan:				
a) ogrjev	287	—		
b) razsvjeta	80	38		
c) čišćenje, dimnjaci itd.	168	06		
d) pokućtvo	197	30		
e) sgrada	151	80	884	54
4. Književan rad, knjižnica s arkivom i galerija:				
a) tisak i vez izdanih djela	8.545	32		
b) nagrade piscem	6.179	84		
c) rječnik t. j. sakupljanje i redanje gradje	158	—		
d) codex diplomaticus t. j. sakupljanje gradnje i prepisivanje listina . . .	62	13		
e) knjižnica i arkiv: plaća knjižničaru, časopisi, rukopisi	894	87		
f) Strossmajerova galerija: nagrada ravnatelju, dovoz umjetnina . . .	388	42		
g) trošak oko odpreme knjiga, poštarina itd.	106	74	16.335	22
5. Izvanredni izdatci:				
a) odplata zajma za gradnju akadem. plače od 14.000 for.	789	30		
b) doplata za staklarsko djelo na akad. palači	618	62		
c) prirednje u sgradi za galeriju, spomen-ploča	545	48	1.953	40
Ukupno . .			21.102	62

slovom: dvadeset jedna tisuća sto i dva for. i 62 nč.

Ovogodišnjim prihodom podmireni su troškovi od deset knjiga u 167 tiskanih araka.

II. IZKAZ

o slikanju akademijske palače i o radnjah za galeriju i njezinu uredjenju.

A. Izdatci.

a) Slikanje palače:				
1. Bieljenje dvorišta, stubišta i hodnika te poprava oštećenih stiena	90	—		
2. Lazila za slikare i dekorateure . .	376	—		
3. Slikanje i dekoracije	3.300	—	3.766	—

Digitized by Google

	for.	n.	for.	n.
b) Radnje za galeriju				
1. Stolarske i drvodjelske radnje oko skela za namještanje slika	2.590	—		
2. Šest komada vrata izmedju skela i stiena	72	—		
3. Ličilačke radnje na skelah, vratih itd.	412	—		
4. Prebojadisanje oštećenih mjesta na stienah	50	—		
5. Nov ormar za čuvanje mjedoreza i reprodukcija	55	—	3.179	—
c) Namještanje slika, pozlata okvira, čišćenje slika itd.				
1. Nadničari, stalci, orudje itd. . . .	191	—		
2. Konsole, razapinjanje njekih slika itd.	16	—		
3. Služnici i tesar	18	40		
4. Čišćenje slika, pozlata okvira, novi okviri, stakla itd.	340	80	566	20
ukupno . .			7,511	20

slovom: sedam tisuća pet stotina i jedanaest for. 20 nč.

B. Prihod.

1. Ostatak od redovitoga prihoda god. 1883 u tu svrhu akademijom odredjen	2.370	18
2. Pripomoć preuzvišenoga g. pokrovitelja biskupa J. J. Strossmayera za slikanje palače	2.000	—
3. Zemaljska pripomoć za uredjenje galerije po dopisu kr. vlad. odjela za bogoštovje i nastavu od 8. lipnja i 23. kolovoza 1884 br. 5831 i 6865 . .	2.000	—
4. Kamati od uloženih 2.000 for. premilostivoga dara Nj. c kr. apoštol. Veličanstva za popravke potresom oštećene palače	339	42
5. Ostatak od prodanih nekretnina, kojih je prihod namienjen bio gradnji palače	179	50
ukupno . .	6 889	10

slovom: šest tisuća osam stotina osamdeset devet for. i 10 nč.

Sveukupan prihod i razhod god. 1884.

A. Prihod: *a)* po računu I. . . .	21.014	58½	
b) po računu II. . . .	6.889	10	27.903 68½
B. Razhod *a)* po računu I. . . .	21.102	62	
b) po računu II. . . .	7.511	20	28.613 82
s toga manjak . .			710 16½

koji će se pokriti iz prihoda god. 1885.

Digitized by Google

Račune o samoj akademiji kao što i o galeriji slika i o kući u Vlaškoj ulici toli glede prihoda koli razhoda pregledali su podpisani i u redu pronašli za god. 1884. U Zagrebu 27. travnja 1885. Financijalni odbor, Jos. Torbar s. r. Tade Smičiklas s. r.

III. IZKAZ

svih na imutak zaklade jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti spadajućih javnih i privatnih obveznica koncem god. 1884. po izkazu računarskoga ureda kr. zemaljske vlade od 23. ožujka 1885.

	for	n.
U gotovini	1	57
U hrv.-slav. razteretnicah[1]	120 030	—
U erdeljskih „	133.750	—
U budimskih „	4.100	—
U temišvarskih „	2.000	—
U odkupnih hrv.-slav. obveznica	100	—
U dionih lutrijskih srećkah	150	—
U obveznicah lutrijskoga zajma	13.000	—
U zadužnicah sjed. drž. duga[2]	18.300	—
U zadužnicah aust. papir. rente	20.000	—
U srećkah „ „ „	52	—
U dionicah austr kreditnoga zavoda	100	—
U 4% ugar. zlatnoj renti	11.700	—
U ugarskih drž. srećkah od god. 1870	100	—
U dionicah d' assicurazione dalmata	20.000	—
U zadužnicah dunav. parobrod. društva	100	—
U privatnih obveznicah	16.218	—
U štedioničkih knjižicah	21	27
Ukupno	359.722	84

[1] U toj glavnici nalazi se zapis pok. Antuna Jakića sa 25.000 for.

[2] U toj glavnici je i zapis pok. Wilhelmine Šimatović sa 3 100 for.

Digitized by Google

KNJIGE

koje je jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti sa zahvalnošću primila.

Od obščestva ljubitelej drevnej pismenosti u Petrogradu:

— Дворъ цесаря турецкаго.

— Родословіе фамилій Елисаветы Петровны.

— Законы стиха русскаго народнаго.

— Сводныи старообрядъческій синодикъ.

— Авонская гора и Соловецкіи манастырь.

— Проскинитаріи святыхъ мѣсть Іерусалима

— Кратков описаніе о породѣ остяцком.

— Кругъ церковнаго древняго Пѣнія, част I—IV.

— Картинъ и композицій скрытыя въ заглавныхъ буквахъ древнихъ русскихъ рукописей.

— Ростовскіе колокола и звоны.

— Любопытныи памятникъ русской писъменности XV вѣка.

— Описаніе складня XVI вѣка.

— Два пергаменные Литургиные контакіа.

— Русскіи Лицевой апокалипсисъ.

Od cars. „obščestva ljubitelej jestestvoznania, antropologii i etnografiji u Moskvi:

— Воскресныя объясненія коллекцій политехническаго музея год. VI.

— Труды Лабораторіи при зоологическомъ музеѣ Московскаго университета. Том 2. вып. 1.

— Физическое воспитаніе дѣтеи у разныхъ народовъ. том 1—3. од E. A. Покровскаго.

Od kr. sveučilišta Norvežkoga u Christijaniji:

— Det kongelige Norske Frederiks Universitets Aarsberetning 1878. 1879. 1880. 1881. 1882.

— Das lateinische Partikel „ut" von Bastian Dahl

— Enumeratio insectorum norvegicorum. Fasc. V.

— Forhandlinger i Videnskabs-selskabet i Christiania 1879. 1880. 1881. 1882.

— Die Anämie von S. Laache.

— Silurfossiler og pressede Konglomerater i Bergensskifrene, af Hans Reusch.

— Die Silurischen Etagen 2. und 3. im Kristianiagebiet und auf Eker, von W. C. Bregger.

— Index scholarum in universitate regia Fredericiana 1883.

— Krystallographisk-chemische Undersogelser, af. Th. Hioridahl.

— Vaextlivet i Norge med saerligt hensyn til Plantegeographien af. Dr. F. C. Schübeler.

— Classification der Flächen nach der Transformationsgruppe ihrer Geodätischen Curven von Sophus Lie.

Digitized by Google

RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA LXXVII.

RAZREDI FILOLOGIČKO-HISTORIČKI I FILOSOFIČKO-JURIDIČKI.

XII.

U ZAGREBU 1885.

U KNJIŽARNICI JUG. AKADEMIJE L. HARTMANA (KUGLI I DEUTSCH).

TISAK DIONIČKE TISKARE.

Digitized by Google

Digitized by Google

RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA LXXVII.

RAZREDI FILOLOGIČKO-HISTORIČKI I FILOSOFIČKO-JURIDIČKI.

XII.

U ZAGREBU 1885.

U KNJIŽARNICI JUG. AKADEMIJE L. HARTMANA (KUGLI I DEUTSCH).

Digitized by Google

LIBRARY OF CONGRESS
RECEIVED
FEB 26 1927
DOCUMENTS DIVISION

Dionička tiskara u Zagrebu.

Digitized by Google

Sadržaj.

Strana

Prinos k naglasu u (novo)slovenskom jeziku. 6. Naglas u prezentu glagola, koji prezentni nastavak *jo* drže samo u 3. plurala. Od M. Valjavca. (Ostatak.) 70

Religija Srbâ i Hrvatâ, na glavnoj osnovi pjesama, priča i govora narodnog. Od Nadka Nodila 43

Djuro Daničić, umro 17. studenoga 1882. Nekrolog od A. Pavića . . . 127

Svečana sjednica jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 19. prosinca 1885.:

I. Besjeda predsjednika dra. Fr. Račkoga 203

II. Izvještaj tajnika dra. P. Matkovića 205

Izvodi iz zapisnika 221

Darovane knjige 227

Digitized by Google

Digitized by Google

Prinos k naglasu u (novo)slovenskom jeziku.

Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 20. prosinca 1884.

PRAVI ČLAN MATIJA VALJAVEC.

6.

Naglas u prezentu glagola koji prezentni nastavak *jo* drže samo u 3. plurala.

(Ostatak iz LXXVI. knjige Rada.)

c) *u kajkavštini.*

U singularu ima ˆ rjeđe ´ a u plur. ´ na osnovnom *i*: velîm, velîš, velî, velímo, velíte, velíju, a u 3. plur. ˆ: velê. Kašto ali veoma rijetko dolazi u knizi štokavski naglas n. pr. mat. 2, 124 léžî, to je lèžî; rijetko je i na slovci ispred osnovnoga *i*.

beža: bežîm: kov. kemp. 238 ako ne pristúpim, žítka bežím; — bežîš: zagr. 5b 269 pred kojem gnojem ti nös zatiščeš i od ńega dalko bežìš; — bežî: petr. 73 vuk grábi te razgáńa ovce, nájemnik pak bežî, ár je nájemnik, zagr. 1, 318 s. duh od nyh bežì, 4a 44 nad rasvečeńem istine naj se pretira làž, naj bežì nesložnost, 4a 57 začudil bi se vsaki zmeď vas, da bi videl, ali čul i razumel, da jeden srčen i oboružen general bežì pred jednem samem prostem soldatom, mul. ap. 136 Joseph vu snu je opoméńen, da z Jezušem i Marijum od Heródeža bežî vu Aegyptum, 258 kada se duh s. izkazuje vu prilike goluba, tak kaže, da rad prebiva pri človeku tihom, čednom, složnom, mirnom i ljubnom, â bežî od srditoga, nagloga, nazlobnoga, jalnoga, nesložnoga; .. golub od jastreba bežî vu duplo ali golubińak, kov. kemp. 137 živeli su (apoštoli) prez tužbe na svétu, i koja svét bežî, oni velikem hoteńem su priimali, mat. 1, 73 nit jedna suza ne vidi se vu očih, kada spoved činí se, i bežî se kakti od preveč oštreh spovednikov, koji za prevelike i prevnoge grehe davaju pokoru jeden post dveh ali treh dnevov, 116 ov smrti nit bežì nit se ńè

Digitized by Google

straši nit plaši, nego ńu želì, 236 grehota koju včinil je ńega primarja, da se ogibļe i beží zmed očih ļudih, 307 kaštiguvani budu z onum strahovitum kaštigum, koju duh s. vsakoteromu, koji beží réč božju čuti, obečuje i grozi se ńu dati, 464 koji beží iz jednoga varaša, koteri bogu oduren je, on mora bèžati z nogami i z očima i z vsemi čuteńi, 512 gdo zebranoga puka ovoga tak priprostoga je včinil i tak strašļivoga, da beží na groznu deteta? mat. 2, 63 zvér od sebe lozu ļubeča beží vse daļe od lovca, 97 muž zaglušen od vsevdilnoga klopotańa beží i daleko stojí, 340 beží se farna meša, 493 beží se prilika poslušańa prodečtva, petr. 73 i ev. tirn. 67 kí né pastir, komu ovce nesu (nésu) lastovite, vidi vúka priháđajučega i ostávi ovce te (ter) pobeží, à vuk grábi te (ter) razgáńa ovce, gašp. 1, 952 to videči tovaruš ńegov brzo prebeží; — bežímo: mul. ap. 278 človek vu hižnom zakonu ne more bogu povoļen biti, za to vu redovni stališ bežímo, mat. 1, 314 mi ne bežímo prodečtva zbog pokarańa našeh grehov, nego vnogeh prodekatorov bežímo kriče, s kojemi velike grozńe povedaju; — bežíte: mat. 1, 95 neprijateli jeste vsem protivščinam i postom, odurjavate vsa trapļeńa, bežíte vseh pregonov i vsaku težkoču, 465 kada više ne budete poslušali razgovore nečiste, i kada bude videlo se, da bežíte ali pokárate one, koji ńe govore . . , onda bude se moglo reči, da tvrdnò žaluvali jeste za grehe na spovedi, 466 bežíte od s. maše, da evangelium i reč božja ne bi čula se, 496 kak je razlučen vaš način koga imate od ovoga gore spomenutoga proti onem, koji vas zbantuvali bi bili! bežíte vseh prilik, da se z ńimi ne bi zestali, 2, 100 vidim da zahman bežíte zestajańa z ńim govoriti; — bežê: petr. 85 i ev. tirn. 79 za tuđem (pastirom) ovce néjdu, nego bežé od ńega, petr. 127 i ev. tirn. 114 onda kii su vu Judaee, naj bežé na gore, kraj 249 vnogi ļúdi gustoga pričeščańa bežè, 193 vrazi pred nijednem oružjem tak ne bežè kuliko pred s. križem, zagr. 4a 318 čim on nyh boļe k sebe zove, tem se oni gluhešeh činè i daļe od ńega bežè, 4a 420 vseh za sobum zove vu ovčarnicu svoju nebesku; ako se pak grešniki na ńegovo zvańe gluhe činè, za ńegovu milošču ne maraju, od ńegove ovčarnice bežè ter vu pekel prepadaju, kakov more on tomu biti zrok? mul. ap. 327 Grki od kipov zrezaneh kakti od bolvanov bežé, kov. kemp. 138 naj bežé pred obličajem tvojem vse krive miseli, mat. 1, 122 je li oni . . . ne boje se pravice svecke i je li ne bi radi s slugami pravice svecke zestati se, i ńe videči je li ne bežé? . .

Digitized by Google

oni pak koji krivci ne nahajaju se . . ako prem s slugami pravice svecke zestaju se, ne bežé, 134 mati Makabeušev bátrivela jednoga za drugem sina bi bila, da naj ne bojé se . . nit smrti ne bežé, 244 netrplivni ńu zazivaju, želni iščeju i próse, ali kada donešenu zagledaju, ńu bežé, odurjavaju, 245 za to ńega odurjavaju, ńega bežé, 262 vreme je, jedno malò i one opomenuti, koji ne bežé pajdaštvo takveh sramotneh govoritelov, 299 ovo more se reči spodoba oneh krščenikov, koji bežé i daleko stojé od poslušańa réči božje, 599 radi bi zdržati se od greha pijanstva, igre; ali ne bežé od krčmih, ne bežé od pajdaštva, shodišča, 2, 56, 63, 100, 376, math. 1a 213 naša čuteńa bežè i odurjávaju siromáštvo i nevòlje, 214 naša čuteńa bežè vsa trapleńa, suprotivčine i muke, 2b 242 onda koji jesu vu Judéi, naj bežé na gore; — bežíju: krist. blag. 1, 171 ono kaj ne na ove gréhe vléče, ne bežìju.

boja: bojîm: kraj. 268 za kotere se tebe bojím, zagr. 1, 245 ali se ja kruto boìm da vas ufańe vaše vkaniti hoče, 498 boìm se da ova bogatstva hote me zaslepiti, itd., mat. 1, 462 kakvo je to požaluvańe? Da vam odprtò i očitò povem kak sudim, boìm se jako, da požaluvańe vaše ni istinsko . . . , čujte zrok rádi koga boím se za vas, 568 bil je opitan jeden preštiman človek, koje protivščine zmed tulikeh na svétu naj bolje bojal bi se. Ja, odgovoril, ne boím se ni jedne . . , nit oveh ja ne boím se . . , ljubim ga, ali ne boím se ńega, 2, 492 ne boím te se; — bojîš: zagr. 5b 28 hoču tebe osloboditi od ruk neprijatelskeh, kojeh se boìš, mat. 1, 568 kak, da se ne boíš preklińańa, pregonov, vrazéńa pošteńa? krist. nač. 81 ti koji se podstupljuješ poslom boga tvojega suprot govoriti, ti koji se ne bojìš ńemu kazati kaj misliš, da bi on boljši izbor stvàrih včiniti bil mogel, kaj bi činil da bi bog . . . . iz stolice svoje stupil dolé, da tebe na ńu postavi? — bojî: petr. 83 i ev. tirn. 76 náj se ne búrka srdce vaše i náj se ne boyí, kraj. 286 šta se grešnik bole bojí nego smrti? zagr. 2, 23 ni česa se ne boì, 2, 60 ne spomina se več, da je cesarom, kojemu se ves svet klańa i ńega se boì, 2, 116 coprnik počel ga je nagovarjati, da naj vučini slobodno, da se za to nikakvoga zla naj ne boì, 4a 57 začudil bi se vsaki zmeđ vas, da bi videl ali čul, da se jeden prejaki gospodin sluge svojega boì, 4a 321 on je proti kralu zneveril se i zagrešil, ali po vsem tom se ne boì od krala za to kaštigan biti, kov. kemp. 51 komu pak drago je još grešiti, ne čudno, ako se smrti i suda boì, mat. 1, 104 nut človeka, i ov

Digitized by Google

je blaženi Simeon, koji smrti ne boí se, nego ńu želì, 200 za isto biva da se on protivščin boí, straši i ńè odurjava, 242 straši se boí se pekla; — bojímo: mat. 1, 179 na mesto da vračtvo ovo želimo, nut ńega boímo se, 243 ne strašimo se, ne boímo se pekla 2, 330 ńe ne boíte se nit strášite se? Ne boímo se, krist. nač. 221 smrt, koje se bojìmo, je najpovoļneše dugovańe koje človek imeti more; -- bojíte: petr. 28 reče ńim Jezuš: kaj se boyíte, male vere ļúdi? mat. 1, 126 smrt vas na skorom oslobodí od zla onoga, koga najboļe boíte se, 309 stanete malo, još vam nekaj imam povedati, koji se boíte kvara pri imétku . . . , ne boíte se, kak vidim, kvara, vendar ništar mańe boíte se za vuru ali pol vure čujuč prodečtvo, 513 čudim se, da se ne strášite i ne boíte spodobneh zvrhu vas nesreč! 545 očito s čini kažete, da se ne boíte nit strášite grozńih, koje onomu koteri greši obečane jesu, 2, 49, kojeh strašite se i boíte, 278 za to dvoíte i boíte se itd.; — bojê: zagr. 2, 193 vragi pekleni niti molitve, niti posta, niti almuštva, niti ni česa drugoga tuliko se ne boiè niti pred ni jednem oružjem tak ne bežè, kuliko pred s. križem, 4a 278 kak hočete, da to od sebe rekù, da se gosp. boga bojè i ńega časte oni, koji preslavno ime ńegovo špotaju, pšane i proti ńemu blazne, 5b 12 da se sadašńe žalostno i nesrečno vreme vse drugač žive, da ļudi krščeni g. boga ne samo ne ļube niti se ga ne bojè . . . , tomu vsemu ni drugi zrok nego kaj ti ne veruju vu pravoga živoga g. boga, nego si ziskavaju kajkut po smetju krive boge, itd., mul. ap. 508 bojé se od ovud pojti, 821 Darius je zapovedal da se bojé boga Danielovoga, 923 nesu se bojali na božič stranskoga prestániti kak se vezda negda bojé, itd., gašp. 1, 471 govoreči, da se naj nikaj ne bojé, mat. 1, 108 pravo imaju putniki, da se puta onoga stráše i bojé, 112 vsi ńè (smrti) bojé se, 114 grešniki ove vure straše se, bojé se i plaše se, 439 grešniki boga kak bi morali ne bojé se, 484 koji bojé se boga, 2, 321, 421, 427 itd., kov. kemp. 221 šónaju se angeli i arkangeli, bojé se sveti i pravični, a ti velíš: hote k meni vsi, math. 1a 214 naša čuteńa bojé se poniżèńa. — Kašto dolazi naglas na početnoj slovci: bòjim: zagr. 1, 306 kot se bòim . . ali se bòim, 328 jako se bòim, 4b 58 istina je, to bi tak moralo biti, ali se bòim, da vse drugač biva; — bòjiš: zagr. 2 17 ako li smrti se bòiš, Jezuš je žitek; — bòji: zagr. 4a 64 kojemu je ona odgovorila, da se naj ne bòi nikaj, 4a 209 žaluje se, kaj ti se bòi od g.

Digitized by Google

boga kaštigan bití, kov. kemp. 51 ni pekla se ne bói; — bòje: mat. 1, 454 boga ne bóje se (ovdje je možda štamp. pogrješka, jer je drugdje u mat. svuda: bojé).

bole: bolî: mat. 2, 408 srdce me od žalosti bolí, krist. blag. 1, 277 ne znam za kaj ravno mene ondé bog vudri gde mê naj bọle bolì; — bolê: zagr. 4a 102 vi vašega tela nigdar ne pšanite, ne bijete, ne prekliňate, ada niti ženami vašemi tak ne smete činiti, ako vas vaše oči, glava ali noge bolè, mul. ap. I 391 koju ženu oči bolé, gašp. 1, 406 boki tebe bolé.

cure: curîm: kov. kemp. 233 suzno prosim da se vès vu tebi raztalím i ļúbavjum precurím; — curî: zagr. 1, 376 kada čuješ da on črep praščì, da nekaj curì, ne glej tamo, 4a 137 mala i kruto vuska je na jedne barke luknica, čez koju tak tenko i polehko vu onu barku voda curì da se v pamet ni ne jemļe.., krist. blag. 1, 297 od ovud bìva da on čemeren ogovorļivec, iz kojega jezika zmir curì krv rańenoga tulikéh ļudih poštèńa i dobroga glàsa, niš ne màra da se po vsém vàrašu od ńegovoga peklenskoga jezika govori; — curê: mat. 2, 400 štimali su vsi da ńemu od plača oči izcuré.

cuze: cuzê: ovc. 69 oči ńoj cuzé.

diša: dišê: zagr. 1, 491 oni psi kada kakov tràg kojega zvereta zadišè, do teh dob za ńim tèču doklam je i dobè.

drča: drčî: kov. kemp. 98 ļúbav letí, drčí i radúje se, mat. 1, 466 jelen buduč glavni neprijatel káč ńe vumárja i poklamkam ńè vumorí, veliku i nenavadnu žeđu trpí i tak preželen drčí k potoku da žeđu vgasi, 2, 56 za onemi drčí koji ńega bežé, krist. blag. 1, 256 pozna glàsa svojega pastira i sledi ńega ter ako zablúdi tak pázi na glas svojèga pastìra i taki se povràča i drčì nazad k čredi, Kukuļević razna djela 4, 226 zagledel sem divojčicu kaj z vrta drčí, mat. 2, 479 opade i kričí: pomoč, pomoč! dodrčí vsa družina; — drčímo: krist. blag. 1, 40 kaj nam je reči od vséh nas nevolnéh ļudih, koji tak skrbļivo za dobri ovoga sveta drčímo? — drčê: mat. 2, 479 prestrašeni drčé da se skriju pastiri, 484 drčé ńim na proti.

drža: držîm: zagr. 1, 381 ja te pak za vekšega norca držìm nego onoga, kov. kemp. 125 vredno je da trplivnost držím, 136 za veliko držím dobročineńe nemati vnoga, iz kojeh zvuna i pri ļudih hvala i dika shađa, 176 kada ja mučím i za otajno držím, on sam ne mora zamúčati kaj me je drugem ne povedati prosil, 251 kak dugo gospodína mojéga odprto vu svoj díki ne vídim, za

Digitized by Google

ništar držím vse; — držíš: kov. kemp. 237 mašnik vučiněn jesi, samoga sebe nepokarlivoga držíš, krist. blag. 1, 133 koji male grehe za nikaj držìš, kraj. 137 prosimo te da one koterè si vu naručaj cirkvè krščànskè opčinskè pripeļal, potvrdiš i do konca vu ńe obdržìš, kov. kemp. 197 da čistu vést obdržîš; — držî: zagr. 2, 63 to dugovańe Salamon za jedno veliko čudo držì, 159 s. mati cirkva s. Jurja držì za patronuša suproti neprijatelom vere svoje, itd. itd. mul. ap. 159 on ne veren ki drží z neprijatelom, itd. kov. kemp. 8 istinsko velik je koteri mal vu sebi je i za nikaj vsu višinu dike vremenite drží, itd. mat. 1, 141 koji sebe od nas nadeļenoga z dármi drží, itd. ovc. 53 s konskum dlakum ali s kakvemi goder vunastemi canki mora se štala kaditi kak dugo beteg drží, math. 2^{c} 53 stola svojega za nas vsigdar pripravnoga držì, krist. nač. 113 s. Pavel vsa za nikaj držì, itd. ovc. 30 ako hočemo da brav .. dobru i gustu svoju vunu obdrží, bráva jednoga k petnajstem samo pripustiti bude smeti, zagr. 2, 292 bežeči sejali su peneze putem štimajuči da se kraļ Ladislav svojemi soldati na ńe pohlepì i ńe pobirajuč zadržì, 5^{a} 250 koje (nečiste misli) ako vu srce pusti, vu ńih hotonce zadržì .., 5^{b} 265 ako se Judas zadržì vu one misli .., gašp. 3, 282 od kola odvezanoga božanska ruka na vrhuncu brega zadrží nevraženoga, mul. ap. 954 blizu do pol dan zdrží se od jela, mat. 1, 307 još ostaje meni govoriti z druge fele ļudy, koji kak oni sude, zrok imaju ne čúti réč božju i od navuka zaostati, ar ali posel i velike skrbi ńè spréče, ali pak potreboča trštva ali kaj drugo zdrží, 320 iz vnogeh, koja Jezuš Kristuš je vučinil, da se zdrží i ostane križek i živ spomenek težke i britke svoje muke, more se suditi, da takov spomenek najdragši bogu je, 597 verujem, da bi molili boga, da pokoj zdrži, 2, 103 kojeh ako želí potrebno je da on sebe stegne i zdrží; — držímo: petr. 235^{a} i ev. tirn. 229 oči doli od sráma držímo, mul. ap. 145 bog hoče rad dati dosta navuka, ako vsigdar z ńim supr t vragom vernò držímo, 220 â s kêm držímo, kada tak bahato grešimo? zagr. 1, 359 koje mi držìmo podigńeno, mat. 1, 481 zapoveda, da vu srdcu né držímo proti bližńemu jála i názloba, 2, 234 ne držímo si to za greh, 509 za to ne držímo da je on zveličen, krist. nač. 193 kak ti déca držìmo otčinska kaštigańa za zlo, math. 2^{a} 33 kruto skrbeti se moramo da ovu veru obdržimo, krist. nač. 177 da naš pokoj zadržìmo, ne prispodabļajmo drugeh stališa z našem, mul. ap. 202 vučimo se več krat, dolè stúpiti v pe-

Digitized by Google

kel i v purgatorium, da se legle z d r ž í m o od grehov, mat. 1, 517 navuk po kojem navučiti se moramo tvrdnoga i stalnoga načina, kak verne nas skažemo i z d r ž í m o vu obdržavańu božanskeh zapovedih, 473 vreme več je doiti na zadńu skrovnost, koju vu gore stajańu odkupitela n sledovati moramo, da stalnò i tvrdnò nas z d r ž í m o vu milošče božje; — d r ž í t e: mat. 1, 311 vidim, da fanteńa d r ž í t e i nazlobe vu srdcu kuhate, 546 ovo vuprav spričavańe vaše d r ž í t e za velik vaš odgovor, 507 koji vu pameti vaše vsigdar zláte misle d r ž í t e, 530 kak daleko se d r ž í t e, da bi takva razmišl vańa činili, mat. 2, 21 i vi tak malo d r ž í t e jednoga takvoga zapoved? 25 zapoveda družinu vašu v pobožnosti da d r ž í t e, 73 koji razlog goruči i nepovolnosti vu srdcu proti onomu od kojega zbantuvani jeste, d r ž í t e, 140 jeli pravo činíte kada tuliko od vaših déllov (!), činov i pobožnostih d r ž í t e? 181 pušle cvétja na prsah nósite i ńe raskrite d r ž í t e, 195 vi naj meńe štimate vaše starinske dúge, dapače d r ž í t e, kajti jesu starinski, da več ne ostaje dužnost ńe naplatiti, 511 jeli vi nevolni grešniki d r ž í t e i štimate da srečno zvršíte i napravite vu vure smrti čin skrušenoga požaluvańa? 295 vam zapovedal je da se o b d r ž í t e vu milošče božje, krist. blag. 1, 165, 219 i t. d., petr. 71 koterem odpustíte gréhe, odpúščaju se ńim, i koterem je z a d r ž í t e, zadržani jesu, mat. 1, 543 ovde podelím vam opomeńke, koji vas budu pripomágali, da vu vas z a d r ž í t e odurjavańe proti grehu, 474 sada premislite kak je moguče, da vas z d r ž í t e vu milošče božje, 562 takov opomenek vam bude vnogò hasnovit, da od greha z d r ž í t e se, — d r ž ê: šim 386. takva je nesrečna norija svéta ovoga da na več d r ž é jeden zločesti telovni dobiček nego boga, zagr. 2, 19 vsa ova za nikaj se d r ž è, 2, 29 posteļu počinka svojega za nikaj d r ž è, 2, 52 blaženi su vsi oni koji ńega čekaju i na zvańe ńegovo odprta vuha srdca svojega d r ž è, 2, 104 on vse one ļubi, koji ńega častè i za patronuša d r ž è, 2, 159 ńega za patronuša d r ž è,.. generali vojskih ńega za naj vekšega patronuša d r ž è, 4a 52 koji su ti takovi? ah jesu vsi oni nečisti lotriši i prazniki, koji vu hižah svojeh d r ž è one božice, s kojemi se nasladuju, 4a 62 na vusta i ruke naše straže marlivo strazci pekleni pazeči kak se zaprta ali odprta d r ž è, 4a 90 oni penezni intereši d r ž è na tuliko zabavļene misli, da ih ne puščaju k bogu podignuti, 4a 102 koji navuk muži i žene naj dobro na pameti d r ž è, 4a 106 vnoge žene muži vu redu d r ž è, 4a 190 oni si za diku d r ž è, kada mogu koga zopiti, 4a 303 takova občina mora po sile

Digitized by Google

na nikaj dojti, po keh dob da složnost ima se na spodobu vapna, koje hižne zidine vkup spravļa, jedina i sklenuje, da se vkup d r ž è, itd. itd., mul. ap. 175 oni moju ļubav za nikaj d r ž é, 189 cirkva ima skrb, da se verneh tela pošteno pokopaju, da se takova mesta lepo ogradé i blagoslove i na veliko d r ž é, 508 oni boga grdò špotaju, za malo, da pače za bedáka d r ž é, kov. kemp. 7 sada ńihove dohodke drugi d r ž é, 11 istina je, da vsakoteri rad čini, kak mu se vidi, i k ńim je boļe nagńen ki (s) sobum d r ž é, 147 sinko, ne budi ti težko, ako koji od tebe zlo d r ž é i govore kaj nerad čuješ, mat. 1, 299 za povekšavańe imetka vsaku láž i krivu prisegu za slobodnu d r ž é, 484 koji daleko d r ž é vsu misel fanteńa zvrhu neprijatelov, 499 štimaju krivo d r ž é krivò, 500, 501, 503, 519, 593, 607, 616, 630, 2, 74, 173, 191, 203, 270 math. 2c 111 vnogi krščeniki s tèm diče se i za čudo d r ž è, ako zbog ļudomorstva potvoriti se i pokriviti ne mogu, 200 krivo imaju, kada sámi do sebe vnogo d r ž è, 120 to vaše roditele v dobrovoļi, da vaše falinge na skorom pozábe i vas kak ti predi vu ļubavi o b d r ž é, 1a 160 ako sluge ali dekle obetéžaju, iz hiže (ih) tiraju, i ako je o b d r ž è, tak im vu štali tvrdo mesto za ležańe odrède, habd. mar. 549 nad tem se trse divojke, da vu imenu Marije divojačtvo i čistoču do smrti z a d r ž é, ovc. 45 na pet sto gláv ovác more si ovčar jednu, na jezero pako dve krave na gospodskom strošku držati, s tum vendar pogodbum, da si gospoda teliče za se z a d r ž é, mat. 2, 391 ako (hmam mišļeńa) vlezneju vu srdce i onde z a d r ž é se, ladala lahko srdce budu; — d r ž í j u, krist. nač. 134 drugi su dobili nagneńa, koji se vsevdiļ sredńega púta d r ž í j u, krist. blag. 1, 1 ostàle za kakove izmišļene osobe d r ž í j u, blag. 1, 181 zapovédi ove prekršújû i ńe tak d r ž í j u, kak da ze vsema nikaj ne bi znamenùvale, 1, 62 naj o b d r ž í j u puta gosponovoga 1, 12 da se pripovesti ove s tém lehkše vu pameti z a d r ž ì j u, dobro je imèna zapametiti dàti onéh, s kojemi sî bog navlastito služil je.

g l e d e: g l e d î m: mat. 1, 583 ne g l e d í m z daruvańem ovem na tvoju i stališa tvoga vrednost, nego g l e d í m na moju zmožnost; — g l e d î š: petr. 124 i ev. tirn. 111 ne g l e d í š na peršónu ļudih — g l e d î, petr. 198 i ev. tirn. 183 vezda sedí na desnò otcu bogu visoko, od kud g l e d í i vídi po vsem svéte (tirn. svetu) širokò, kraj. 294 tó vsè g l e d í na zveličeńe ńegove duše, zagr. 1, 86 ti jesi dužen ńemu.. tak marlivo i verno posle opravļati onda kada na z oči nì kak bi činil onda kada te g l e d ì, 99 ne zapušča nas, nego nas g l e d ì, 129 naj ide vu cirkvu, naj g l e d ì kuliko je peršon

Digitized by Google

vu ńe, 358 bog ne gledì tuliko kaj mi dobro činimo, nego pazi s kakvem nakaneńem mi kaj dobra činimo, 367 bog ne gledì kaj i kak dugo mi molímo, 4ª 102 ona z očima našemi gledì, gašp. 3, 427 Mojžeš zagledal jest na bregu jeden veliki grm ves vu ogńu goruči i s plamnom obdani, ali prez vsake škode i kvara, ar zgoreti ni mogel. Gledí, premišļava čudnovito pripečeńe ovo dugo vremena, mul. ap. 966 ovde se ne gledí na spavańe, kov. kemp. 78 ako se vrednost darovnika gledí, nikaj dano malo ali jako zločesto ne bude se videlo, 200 milošča nê kaj je sebi hasnovito i prilično, neg kaj bi mnógem hasnilo boļe gledì, mat. 1, 200 razumen človek ne gledí nit pazi na ono, kaj je vu vračtvu žuhkoga, trpkóga, gńusnoga, 293 kada trgovec hoče nadomestiti svoje kvare, kaj činí, dobro znate: skrbi se i gledí, vse prilike dobička i tŕštva i pazi da iz vsega hasen more znéti, 424 vu vremenu zimskom sunce strance i kak ti samo prehajajuč gledí i svéti na zemļu, 442 za kaštiguvati niti jednoga niti drugoga vrednost gledí, 583 on ne gledí vu svojem daruvańu na našu nevrednost, 593 hodi se v cirkvu za posluhnuti s. mašu, hodi se za zadobļeńe proščeń, moli se čislo i v knigu i vu istom vremenu gledí se, koji dohađaju, koji ostajaju v cirkve, gledí se oprava onoga i one, mat. 2, 18 gledí vse ļudi kak ti brate svoje, 19 nas ne gledí z okom srditem, ne gledí na čudo, 169 redovnik gledí ńega z velikem pomiluvańem, 261 ne gledí na se i na hasen svoju, 362 ona na vrednost gledí, mat. 1, 464 kada bog bil bi nazvestil Lotu, da naj izhađa iz odurnoga varaša Sodoma, zapovedal ńemu je, da naj se, kada izhađal bude, nit ne ogledí na varaš, mat. 2, 346 naj pogledí na guvna, naj gledí v hiže, 2, 479 ńega još iz daleka zagledí, 155 zagledí da vihri ladju premahuju; — gledímo: mat. 1, 209 za potvrditi ovu istinu, više od vsake pelde i vsakoga zroka naj bude veščnost (experientia) i spoznańe oneh, koja z očmi našemi vidimo i gledímo, 492 zapoveda, da gledímo tak neprijatela i tak z ńim hódimo, kak da bi ze vsema spozabili se iz krivic i obšanstvih kak ti nigdar nam vučińeneh, math. 97 vučinemo i mi nas delnike žalosti ove pobòžne i svète matere, i to tuliko pùti, kuliko pùti Jezuša raspètoga gledímo, 1ª 218 ohòlno gledímo na one, koji od nas priprostèši i siromaškèši jesu, krist. nač. 42 lépota ńihova, koju mi zdalka gledímo, dala nam je namisel od vsemogučnosti početnika ńihovoga; — gledíte: zagr. 1, 180 mučite ter čez prste gledìte ter se smejete, mat. 2, 92 gledeč norsku i bedastu Balaama srditost vašu ispisanu

Digitized by Google

vu ove gledíte, 100 vidim da zahman okom gledíte onoga koji, 121, 187, 380, 382, 457 mat. 1, 335 ako jeden malar hoče čij obraz zmalati, jeli ne mora više krat vu obraz pogledati i na vsako skorò pera svoga potezaće gledeti vu obraz onoga koga mála; i vi, koji za zveličeńe vaše dužni jeste na peldu Kristuša tak trplivnoga, tak poniznoga gledeti i vu vas trplivnost i poniznost zmalati i zasaditi, jeli i kak budete mogli ove dve kreposti v srdce vaše postaviti i vu vas zasaditi, ako nigdar ne pogledíte s spomenkom guščejšem i z razmišļavańem vu muke ńegove, 138 hoču, da razmislite i razgledíte ono dobro; — gledê: habd. mar. 174 razveseļuješ oči oneh, ki te gledé, šim. 186 nikaj ne razmevaju kajti takove pelde neradi gledé, zagr. 4a 356 miruju slugi pravice, čez prste gledè sudci, 4b 120 vsi ļudi ovoga sveta na nas gledè, mul. ap. 817 gde oni gledé, kov. kemp. 165 koteri prehodna z levem gledé okom a z desnem nebeska, mat. 1, 107 oh kak tebe ļudi krščeniki z dobrem okom ne gledé, ļubļena smrt! 122 koji krivci ne nahajaju se, ako prem s slugami pravice svecke zestaju se, ne bežé, nego ńe prez straha gledé, 200 vu vračtvo samo gledé, 216 dobročiniteli z dobrem okom več na nas ne gledé, 376 angeli žeļé obraz boga gledeti ne kaj ti ńega ne bi videli vsigdar, nego kaj ti je takve ļubļenosti i lepote da, s kem više ńega gledé, s tem više vsigdar žeļé videti, gledeti.., takva lepota bog je, da isti nebeski stanovniki, koji ńega gledé, ne znaju nam nikaj povedati, 377 vide i gledé jednu lepotu, koja vu sebi zadržava lepotu vseh stvoreń, 390 ni jeden zmed tulikeh vseh, koji prijemļu plúg pokore i nazad gledé, ni prikladen kraļevstvu nebeskomu, 482 jeli ovde nikakvu sumļu ne budu imali oni krščeniki, koji z nepovoļnostjum gledé sreču oneh, koji ńè zbantuvali bi bili?

gore: gorîm: kov. kemp. 261 ako prem tulikom žeļom kakti osebujni tvoj pobózni ne gorím, vendar iz milošče tvoje velike one zažgáne žeļe želéńe imam; — gorî: zagr. 4a 213 premisli kuliko jezer dùš za menše grehe gorì vu peklu, neg su grehi tvoji, 4a 295 kaj hasne, da tvoje srce danas vu ļubavi božje gori, ako zutra gorelo bude vu nečiste ļubavi, vu jalu i srditosti? 4a 409 vse je to nikaj naproti ļubavi koja vu mojem srcu gorì proti nevoļnomu narodu človečanskomu, 5a 246 ov svet ves gorì od vručine poželeń telovneh, gašp. 3, 442 prosim naj gorí i krv vaša z lubavjum Jezuša Kristuša, itd. mul. ap. 737 sveča gori. kov. kemp. 186 večkrat ogeń gorí, ali plamen prez dima nejde

Digitized by Google

gori, 260 ovi pravedno gospodina svojega vu lomléńu kruha poznaju, kotérèh srdce tak jako vu ńih gorí za Ježušem ž ńimi hodéčem, mat. 1, 23 kada vojniki Aleksandra velikoga videli bi bili, da kraļa peržijanskoga zmožen dvor gorí, tekli su da ogeń pogase, 230 vrag znamo da gorí jalnostjum nevmrteļnum proti nam, 470 vu kulikeh hižah ne gorí ogeń karkih i nazlobov med tòvaruši radi zroka kakve ženske glave ali dekliča? 494 da srditost vtišimo, koja vu nas gorí, 560 gorí vu peklu on nesrečni, 631 kričala strašno nesrečna duša, ali s tem mahnitejše i srditejše duše boļe ńu vu ogeń pekla i glubinu peči goruče hitile i porinule jesu, kade gorí i na veke gorela bude, mat. 2, 10 ogeń ńihov gorí, mat. 1, 259 zapoveda bog da ako se ogeń prime trńa i potlam nadoide na kúpe žitka i žitek zgorí, koj je na poļu, dužen je ves kvar naplatiti on, koji ogńa spuhal i vužgal je; — gorê: habd. ad. 1001 goré i krese se oči, zagr. 4b 153 srca ńihova gorè vu nečisteh ļubavjah, mul. ap. 585 lampaši dan i nôč pred ńim goré, kov. kemp. 186 nekojeh žeļe proti nebéskem goré, 213 ogńem nevgaslive ļubavi goré, mat. 1, 244 imaju ból naj čemernejšu v vutrobe, vsi goré z vručinom rádi vužgane v telu zlatenice, 451 koja je družina, kade ne goré med brati nazlobi? 560 gorí vu peklu on nesrečni, i goré ńegve ráne, mat. 2, 3 z ogńem ovem očiščene goré, 266 nečiste šálnice teh jezikov zgoré i po vetru prek vuh vašeh odídu.

grme: grmî: petr. 189 i ev. tirn. 174 plačem zvoní vu jasleh, kí grmí vu oblakeh, gda se svét lesíka, zagr. 1, 18 prokliňam da vse grmì, 75 glasom grmì, 380 kunù da vse grmì, 2a 203 toga ne činè, nego pače na mesto s. križa sebe i decu vragom zdavaju kunùč i proklyńajuč da vse grmí, 4a 117 on se cel dan klatari i pijančuje a nikaj ne gospodari, vu večer, ako mu večerje ni, kriči da vse grmì, mul. ap. 104 pristoji se človeku prekrižiti, kada se blíska, ali strele opadaju, ali grmí, ovc. 41 kada grmí, ovce čuvati se moraju, da se ne razidu, krist. nač. 78 néje pripetce, da dežď iz zraka páda, da treska i grmí.

hite: hitî: zagr. 1, 42 ako gdo na srce je prijel čemer hudobnoga greha, neka hitì kaj najbrže van izvreči ga.

hlepe: hlepîm: kov. kemp. 168 zakaj hlepím preštimavati se? 266 s takvum verum, úfańem i čistóčum hlepím tê denes priéti, kak tê je priéla i želêla presvéta mati tvoja; — hlepîš: petr. 272 vsaki večer dušu tvoju občińaj z grehov se spominajuči, poimene z navadnoga greha na koga boļe hlepíš, zagr. 5b 14

Digitized by Google

ò krščena duša, ti bo|e hlepìš za bogactvom, neg za bogom, kov. kemp. 122 ako nenáredno za ovemi ovdešnemi hlepíš, pogubíš vekivečna i nebeska, 198 ako na ov vrhúnec zlèsti hlepíš trêba je da bátrivo pričneš, krist. blag. 1, 146 ti hlepìš za častjum; — hlepî: kraj. 57 grehov habati se na koterè bo|è hlepí telovnó poželeńe moje, zagr. 1, 264 ne hlepì na blago, zagr. 2, 78 |ubitelu vura duga je mùja, ar kudgoder hodi, vsigdar i vsigder pred očima razuma svojega naštampan nosi kip one stvari, koju |ubi, koju želì, za kojum hlepì, 2, 19 vsa ova za ništar se preštimavaju, da se listor zadobiti more ono, kaj se |ubi, izpuniti ono, kaj se želì, uživati ono, za čim se hlepì, 4a 185 ah človek .. znajuč dobro, kuliko mu pijančuvańe .. škodi, ter vendar tak jako za vinom hlepì .., 5a 55 jastreb ako vlovì koju pticu ali pišče ni ž ńim kontent, nego za drugem gledì, hlepì, letì doklam je vlovì, 219 5b 271 itd., mul. ap. 1351 gda jeden na tuđe blago hlepí, 1355 skupost na tuđe jako hlepí, kov. kemp. 143 velim od oveh dugovań, za kojemi ničemurnost svétska hlepí, 168 gda človek hlepí za hvalum človečanskum, práveh mentúje se krêpostih, 174 ves človek za zvunskemi hlepí, 202 natura hlepí znati skrovna i novine čuti, 230 duša moja têlo tvoje želê, srdce moje s tobum se vjedínati hlepí, mat. 1, 348 neprijatel vsigdar hlepí na porušavańe naše, 565 koji hlepí na vaše zrušavańe krist. blag. 1, 39 kaj je to bìlo, neg ono blaženstvo, za kojém hlepì vsa človečanska narava? 1, 147 ako koje dugovàńe, za kojém srdce naše hlepì, za naše zveličeńe hasnovito bi bìlo, za kaj nam ne bi dàl? 1, 268 tam ci|a ùfańe moje, tam hlepì srdce moje, zagr. 2, 229 bežeči sejali su peneze putem štimajuči da se kra| Ladislav na ńe pohlepì; — hlepímo: mat. 2, 6 kakov zrok je da tak hlepímo, math. 1a 218 mi hlepìmo na bogàtstvo, krist. nač. 25 zadovo|nost, za kojum s tulikum želnostjum hlepímo, visi od našega vu vseh dogođajih na vó|u božànsku izrùčańa; — hlepíte: krist. nač. 31 složite se z menum vi, koji za pokojem hlepíte; — hlepê: zagr. 4a 9 oh da bi grešni |udi premislili dobro, kakov se sud približava svetu, eh! ne bi stanovito ne oni čuteń svojeh telovneh raztresali po čalarnostih nečemurneh i odurneh sveta ovoga, s kojemi sada hlepè za ńimi, 4b 167 oni ako bi skupa došli, hitro bi se telovne nasladnosti zasitili, za kojum samum hlepè, 4a 188 koji god za čalarnostmi ovoga sveta hlepè, ne znaju kaj činè, 5b 271 s. Januš evang. premiš|avajuči ov svet i čalarnosti ńegove ze vsemi |udmi, kak naimre vsi živu, za kaj

Digitized by Google

se skrbè i trude, kaj želè i za čim najbo|e hlepè, našel je, da vekši del od ńih več se trudi, skrbì i hlepì za škodlivemi neg hasnovitemi dugovajni. Želè naimre vsi i hlepè za telovnemi nasladnostimi, 5b 277 za |uckem blagom hlepè, mul. ap. 508 zakaj nekoji |udi tak malò hlepé vu kra|evstvo nebesko? 898 ki na dobiček prekoredno hlepé, 899 ki na to hlepé, kov. kemp. 96 drugi su, koteri na vekivečna vsigdar hlepé, math. 1a 180 krúto vnògi |údi vu sreči jesu oholni, nebèsni, bogozàb|ivi, na visoka hlepè, da s tèm glub|e opàdnu, 2b 99 grusti im se biti na selu i hlepè postati vàraščani, 151 drugi.. ne hlepé za nebom; — hlepíju: krist. nač. 9 redki zadovo|nost zadobivaju, za kojum hlepìju, 111 ńihove nebeske misli lestoı za nebeskimi imetki hlepìju, 236 kada za pravem strahom božjem hlepìju, biva ovo z nekakovem vsevdi|nem strahom, krist. blag. 1, 162 nàgibi ńegovi jesu slèpi i léstor za čutitlevém vžívańem hlepìju.

hrča: hrčî: gašp. 3, 654 jagaru jednomu kopovi poznanomu raduju se, okolu ńega skaču; ali ako neznanu opravu na telo i maškaru na lice obleče, na ńega hrčé (‚hêrché') laju i zube mu kažu.

hrupe: hrupîš: kraj. 354 naglemi vetrí hrupìš; — hrupê: zagr. 1, 380 srde se, hrupè, kunù.

kesne: kesnî: petr. 157 kesní gospon moj priti.

kipe: kipî: šim. 190 doklam sem mlád, doklam krv vu meni kipí, hoču živeti vu nasladnosti telovne, zagr. 5a 61 od zlatenice se krv vužiže i kipì, mul. ap. 1522 znamo da niti méd niti mošt teško isprešan ne tak dober kak je drugi ki sam van kipí, ovc. 63 vzemi frtal funta čerleńke korice (färberspähne) i puščaj, da se vu dveh pinteh vode do polovice vkipí, gašp. 1, 626 olovo vu grlo cureti ne hotelo, nego po haharéh raskipí se i vnoge strašnò opáli; — kipê: mat 1, 237 drugi jesu črvi, koji puzé i kipè iz gniloga tela ńihovoga.

kleča: klečîš: zagr. 1, 117 klečìš vu cirkve; — klečî: zagr. 2, 221 nut tamo dva jednake spodobe človeka: jeden klečì, drugi stoì, od koga se to govori, ali od onoga koji stoì, ali od onoga koji klečì? — klečíte: mat. 1, 333 nit je potrebno da klečíte, nit da dugo vremena ove razmiš|avańe činíte, 2, 480 postajete i klečíte pred ńihovemi kipi; — klečê: mat. 2, 182 klečé ali stojé.

kreča: krečê: habd. ad. 1046 v stoječe vode žabe krečè.

Digitized by Google

kriča: kričî: zagr. 2, 28 kričì s. Auguštin: non est quaerendum in platea, 2, 45 otec Auguštin od velikoga čuda ovak kričì: o inenarrabilis potentia dei! 2, 52 kričì s. Ivan Chrysostomus vsakomu grešniku: considera Paulum, 2, 80 čuvajte se gizdosti, kričì na ves glas s. Bernard, itd. veoma često u sva pet sveska, mat. 1, 53 kada kričí za mort, podan je kamen, 141 neprestajnò kričì na vrateh srdca našega, 337 Jezuš Kristuš po vsem telu od glave do nog rańen kričí od trapleńa i muke, 582 non est deus, vas obšańuje i nad vami kričí, ô nezaufani! prorok Balaam, mat. 2, 63 ne kričí: istina je, 97 mati srdi se, kričí proti svojim sinom, 155 za pomoč proti nebu kričí, krist. blag. 1, 60 ovak kričì više pùti déte i jàvče, kajti mu želudec je obtršen, mat. 1, 374 štimam da na prvo kušańe oneh pretéčneh jestvin zakričí kakti zvan sebe radi obraduvańa: kaj je to, kakva je to jestvina? — kričê: petr 232 i ev. tirn. 226 grehi moji i krivice vsegdar proti mene kričé, zagr. 4b 267 tako kričè vu peklu duše nečisteh lotrišev i praznikov .. kričè, kričè vnogo boļe one duše v peklu, 5a 187 neprestance kričè govoreči: svet svet svet g. bog, 5a 188 kuliko se na svetu nahańa ļudih, koji s Petrom kričè: bonum est nos hic esse, 5a 331 za fabulu i pripovest drže krščeniki kaj knige vučè, kaj prodekatori kričè od stiskih na smrtne vure itd., mat. 1, 75 vsi (s. otci) kričé pokoru 244 res miserrima, kričé ovde vu znańu vučeni pisci, amare vehementer et amatum objectum simue odisse, 246 vsi kričé puni trapļéńa, 316 prodekatori kričé proti blaznosti.

lešča se splendere: leščê: šim. 169 ne vidiš da zobunci svilni z rukavi rubače z lepemi našiti rožami na nas se lešćé.

lete: letî: šim. 233 današni dan vendar ov veliki i žmehki trh prez vsakoga truda zraven letí daļe od vnogo sto jezér míl. ono telo danas z jednem koračajem letí daļe od sto jezér míl, 383 ali teda letí dobra prilika, teda je kesno, zagr. 2a 256 zapazivši ova ptica ogeń pri svojem gńezdu z velikem hitèńem na pomoč mladem svojem letì, kov. kemp. 98 ļúbav letí, drčí i radúje se, mat. 1, 260 ni li on znal, da ogeń vužgan jeden krat, ne potuši se, i onde kam iskra letí prime se? krist. blag. 1, 203 vse kaj žíve, vse kaj po zemļi puzì, vu zraku letì, vu glubļini vòd i morja gìbļe se, krépi blagoslov božji z jélom i pilom, zagr. 1, 18 kaj govoriš onda kada nad te takva nesreča doletí? 275 na sto let jednoč doletì, 2, 167 da se naj spustì jeden melinski kamen iz ovoga neba na zemļu i prvo neg do zemļè doletì.

Digitized by Google

hoče minuti devetdesèt i dve lete, gašp. 1, 497 vu zibčici jošče postávļenomu vú pristrošku odprtom počivajúčemu roj pčelic doletí i vu désnoj ruki sét meda napravi, zagr. 5a 181 kada je (ptičici) peruti izrastù, onda iz gńezda van izletì, 5b 167 doklam ona (ptica) ne odletì, 5b 166 onda se ova ptica laran zaletì vu svoj gubec i tja vu trbuh preletì, kraj. 289 iskra ogńena gda meď kudeļu zaletí, če je brže časa ne ugasiš, rada plamnom gore búkne, zagr. 2, 256 ova ptica . . sama se vu ogeń zaletì, mat. 1, 514 takvi dobički s kreļutmi orla ptice, koja v kratkom vremenu iz očih ļudih zvrhu oblakov zletí, znikneju, zgineju; — letê: zagr. 1, 133 ptice naproti svetlosti leté, kov. kemp. 147 ako duhovnički živeš, ne budeš vnogo maral za rêči ke po zraku leté, 177 rêči po zraku leté a kamena ne vraze, mat. 1, 261 muhe ostavļaju vse zdráve tela strani i žeļne samò leté na tela strani gnile, i smrduče ráne, gašp. 1, 493 ostavļeno telo dva orla, jeden glavu, drugi truplo doleté čúvat, mul. ap. 725 vrag ga vu stenu tak hiti, da mu se možđani razleté, zagr. 5b 167 gde ga najdu vu ńega se zaletè, mat. 2, 389 zleté na spodobu múh.

leža: ležîm: petr. 281 i ev. tirn. 281 ležím vu temnice i vúze mojega navádnoga gréha, kov. kemp. 264 ti znaš vu kulikeh hudobah i zleh nagńeńih ležím; — ležî: petr. 27 sluga moj leží vu hiže gutum vudren, zagr. 4a 268 ovde ležì telo onoga gospodina, koga su včera pokopali, 4a 328 ves svet vu greheh ležì, 5a 199 na on kamen koji na sredi puta ležì, več od dvajset ļudi je se zadelo i popiknulo, mul. ap. 176 narođen leží povit, â vmirajuč visi prìbit, kov. kemp. 174 ves človek za zvunskemi hlepí, i ako zágod se ne strsne rad vu ńih leží, mat. 1, 508 na kojeh leží ves trh sreče vaše, duh. 15 drugi red vu nutrńoj strani ńive leží, 46 drugač bi se koceńe, koje pod zemļum leží skopalo, math. 1a 6 kojem jedino na srdcu ležì zveličèńe dùš, krist. nač. 159 kojem ona (korist) jako na srdcu ležì, krist. blag. 1, 144 spažúje trúhu vu oku svojega brata, à brvno, koje vu oku ńegovém leží, ne vídi, 1, 162 pijàni ležì kakti marše; — ležê: zagr. 1, 461 kada srce je smrtnem grehom rańeno, vsa naša dobra dela zamrtva ležè, 5a 48 koji i sada zamrtvi ležè, gašp. 3, 275 jedni su puni tuge i čemera, drugi kakti vu špitalu ležé vseh nevoļ puni, 3, 237 arka božja i izraelsko ļuctvo prebivaju vu šatoreh, Joab i slugi gospona mojega ležé vu taboreh na goli zemļici, ter bi ja išel vu hižu moju, da bi onde ležal, pil i jel i spal z mojum ženum? 3, 815 ležé nekoji zmed ńih vre mnogo let vu

Digitized by Google

strašni vuzi, kov. kemp. 41 o nori, koji tak gluboko vu zemelskeh leže, da su im sama telovna téčna? 154 gde leže hoteńa naša. ne pazimo, mat. 2, 232 opadaju i leže na vaše duše, duh. 15 ńive na dobrom mestu leže, math. 2b 239 dojde vura, kada vsi koji leže vu grobeh, ńegvoga glása čuli budu i pak živi staneju se. Pazi mat. 2, 170 léžim, 124 léži.

mrča: mrčîm belost mrčím. — mrčî: cant. 150 mesec pred ńum (danicum) mrčí, 154 mudrost mučí, svetlost mrčí, ļubav goruča od zime ječi.

muča: mučîm: habd. ad. 1074 od kud vnožina drugeh grehov izhaja, ar da mučím, kuliko same karte zla čine? zagr. 4a 118 ja ńe (ženi) mučìm, kada ona klepeče, kov. kemp. 176 kada ja mučím, on sam ne more zamúčati, kaj me je drúgem ne povedati prosil, kraj. 237 ter se kruto bojim da koteroga na spovédi nè zamučím, kov. kemp. 133 ne zamučím niti se moliti ne prestanem, doklam se milošča tvoja ne povrne, mat. 2, 488 da druge neizbrojene zamučím; — mučîš: zagr. 2, 134 od križne muke mučìš, à od žeje kričiš: žejam; — mučî: zagr. 1, 182 vidi bližńega svojega grešiti ter mučì, 4a 113 hoču da žena mučì, kada muž govori, 5a 286 naj mučì Theseus kraļ Athene, kov. kemp. 34 nigdo segurno ne govori, neg koji rad mučí, 65 ki na samoga sebe marlivo pázi, lehko od drugih mučí, 154 ako je jak, bogat, lép, prikladen ali dober pisec, dober popeváč, dober delavec, zvêda se; kak je duhom siromah, kak trpliv i krotek, kak pobožen i duhoven, od vnogeh mučí se, mat. 2, 195 on kojemu dužni smo, mučí, 364, 407, 422, krist. blag. 1, 33 trplivnost ńegvû zločesto vžìvam, i on mučì, trpì mê, zagr. 4a 97 naj podnaša muž žennu, žena muža trplivno, naj zamučì jeden drugomu. naj se obodva skrbe vu ļubavi i jedinosti živeti, mat. 2, 219 pogrešku svoju ne valuje nego zamučí, 222 velika teškoča nadhaja onoga koji greh jeden zamučí, krist. blag. 1, 296 gde črv dušnoga spoznańa zamučì, ondé prestàne ves nemir; — mučímo: mul. ap. 169 kaj je Kristus za nas trpel? Trpel je mnoga neizrečena, da vendar ne mučímo, nut! 1 trpel je od vsake fele národa, spola, zákona i stališa ļudih, 777 ńihovu falingu podnášamo, pomilujemo, zamučímo, pokrijemo; — mučíte: mat. 2, 181 hoču vam veruvati da mučíte i myrovno v cirkve stoíte, ali . .; — mučê: habd. ad. 906 znam da se nekteri glavari neradi mraze, znam da rajsi mučé, mul. ap. 1223 moguči suproti reči ne hte, nego mučé, mat. 1, 215 dvorjaniki kakti da ne bi čuli, videli,

Digitized by Google

mučé, mul. ap. 1084 znaduč greh hotonce zamučé; — mučíju: krist. blag. 1, 298 takvî, ako se kada iz nàvade spovédù, tak vsa ona koja za gréh ne držê, poleg blúdne pameti svoje zamučìju.

prašča: praščî: zagr. 1, 376 kada čuješ da on črep praščì, da nekaj curì, ne glej tamo; — praščê: zagr. 1, 140 ako seme reči božje vu srcah vašeh pogine, kak budete mogli račun gosp. bogu dati od tulikeh trudov i potov koje mi prodekatori vživamo po dne i po noči sedèč pri knigah da nam kosti praščè?

puze: puzîm: kov. kemp. 231 potrebno mî je stanovito, da po svétom têla tvojéga priímańu sebe ponávļam, čistim i zažgem, da može biti duže stradájuč od svétoga nakáneńa ne odpuzím; — puzî: kov. kemp. 56 koj male ne haba se falinge, po lehko puzí na vekše, 73 kada (se) človek sam vu se zaufa, lehko puzí na razveseleńa človečanska, krist. blag. 1, 203 vse kaj žíve, vse kaj po zemļi puzì, vu zraku letì, vu glubļìni vòd i morja gibļe se, krépi blagoslov božji z jélom i pilom; — puzê: mat. 1, 237 drugi jesu črvi koji puzé i kipè iz gniloga tela ńihovoga.

reža: režê: zagr. 4a 128 prvo vsa zverja jesu ńim na službu dvorila, sada pako na ńih režè i zubmi se proti ńim postavļaju.

ruča: ručî: mat. 2, 426 pustite ńega (vola) da se borí, ručí, da se srdi; — ručê: mat. 1, 20 duše proklete čujuč ov glas kakti ļuti oroslani, risi strašnò ručé, béče, tuļe i zavijaju (a 249 rúče); — ručíju: mat. 1, 244 nevoļni prokleti puni zvana i znutra naj žuhkejšeh težkoč mahniti postáju, javkaju, ručíju kakti stočni, i srditi sebe grizú.

sede: sedîm: kov. kemp. 185 vnogo krát onde nêsem, kade télom stoím ali sedím; — sedî: petr. 81 bé vzét gore na nebo i sedí na desnicu bóžju, 198 i ev. tirn. 183 vezda sedí na desnò otcu bogu, petr. 240 i ev. tirn. 243 zastúpil je na nebésa, sedí na desnicu otca boga, kraj. 235 vu čijem kipu pop onde sedí, 328 sedí na desnicu otca boga, zagr. 1, 75 vsigdar poleg muža na levu stranu stoji, sedì, hodi, 94 naj sedì ptica z mirom na gnèzdu, 273 kade sedì ono ļustvo, mul. ap. 219 Kristuš vu nebu sedí, math. 1a 125 jeden leńák, márkaj i človek prez vsake hasne vsigdar pogibļe, i, kak se veli, drugem na zdeli sedì, krist. blag. 1, 11 ondé sedì na desnici boga otca svojega; — sedíte: mat. 1, 620 (bis) otec duhovni, koji sedíte na božjem mestu; — sedê: zagr. 4b 97 oni koji sedè, moraju vekši biti od oneh koji stojè,

Digitized by Google

4b 98 ovi z bogom sedè, gašp. 3, 278 zakaj bolvani koji sedé nigdar ne mogu na noge vstati i koji stoje ne mogu sesti? skrbe: skrbîm: math. 1a 141 primiri se samo, ja ti vre tolnáča preskrbím, krist. blag. u posveti: da ńemu vekše znamenuvańe i vrednost preskrbìm; — skrbîš, kov. kemp. 47 za kaj se ne skrbíš za sudni den? — skrbî: zagr. 1, 144 onda se naj bo|e skrbì, 445 vsaki zmed vas več se škrbì za telo neg za dušu, 4a 62 lucifer se vsemi načini trsi i skrbì kak bi nas mogel vloviti, 4a 103 gdo skrbì za hranu i opravu..? itd. mul. ap. 13 greši suprot vernosti i vere božje, ar se za pošteńe božje ne skrbí, itd. mat. 1, 64 ne skrbí, tu navadu ostaviti, 492 kada se gdo spozábi iz kakvoga dugovańa, nikaj več na to dugovańe ne misli, nit od ńega govóri, nit za ńe kaj posluje i skrbi, 541 skrbí se vrag prizavati i mamiti mene z obečańem i ponuđańem častih, 2, 100, 137, 138, 139, 155, 162, math. 1a 203 otec nebeski skrbì se ńe na spoznànńe dopę|ati i pobólšati, krist. nač. 63 bog je svèt, i tak skrbí se ļudi pe|ati na posvèčeno blaženosti brodišče, krist. blag. 1, 50 s kulikémi dàrmi milošč nas Jezuš Kristuš obskrbì; zagr. 4b 92 drugoč mora vsaki vernost svoju izkazati s trošeńem cirkvenoga blaga, da naimre ž ńim najprvo cirkvu oskrbì, ovc. 44 trsi se ovčar: ovcam vsakojačke na prah stučene ali zribane dobre drače preskrbí, da ńe z ovemi razfrižkati i okrepiti more; — skrbímo: mat. 2, 313 potrebno je da se skrbímo. potímo, trudimo od jutra do noči vu poslih našeh, krist. nač. 23 vuprémo léstor naše moči za dobru vést imeti, ostalo vse nî vrédno truda, da se nad čem žalostimo ali za kaj skrbímo, 163 vu tom jedino vse stojè, da z ovum skrbļivostjum vse dužnosti stališa našega spuńavamo i da se za dužnosti ļudeh drugéh ne skrbímo, krist. blag. 1, 72 on išče po tom našu hasen. Kakvu hasen? da mi nam ovdé najémc skrbímo, poleg kojéh nas kak ti svoje naslednike koruniti more; — skrbíte: mat. 1, 346 ako ne poznate duše vaše izvišenost i vrednost, za kaj predi neg pogodbu činìte po grehu z duhom peklenskem, ne skrbíte da se vpútite od vrednosti ńene? 411 ufańe imate dugoga živļeńa, za to tak skrbļivò i marļivò za dobra svéta ovoga skrbìte i trudite se, 419 vi skrbíte se, vi trudite se, vi poslujete, da dobro i vugodno státi i nasladuvati bi se mogli vu ovom živļeńu, 593 velite, da se skrbíte zdravu i neraztrešenu pamet i vuprtu vu boga imati, 346 vam vo|u dodati želim, da ovo blaženstvo preskrbíte si. — skrbê: zagr. 2, 84 svedati se več skrbè za blago neg za dušu, 5a 186 bo

Digitized by Google

gastvo ovoga sveta na spodobu dima zaslepļuje one koji se za ńe prekoredno skrbè, 5a 188 vse ovoga sveta čalarnosti, za koje se ļudi skrbè, jesu naproti dike nebeske. Vsi adda oni, koji god za čalarnostmi ovoga svete hlepé, trude se i skrbé, ne znaju kaj činè, 4a 98 tržci i mešterski ļudi naj se slobodno skrbè za svoj pošten falat kruha, ali prez vsake ciganije, 4a 107 za vse te takove nikaj ne skrbè, 4a 207 vojuje z neprijatelmi duše svoje, koji se z vsemi načini skrbè preprečuvati pute koji vu nebo peļaju, 4a 388 za kaj se ļudi meńe skrbè kak za milošču duha svetoga? 4b 31 koji se tak malo maraju i skrbè za s. pokoru, itd. itd. mul. ap. 4 ki se to naj bole skrbé, da se detca iz s. pisma nekoje falátce navučé, 32 k tomu jur tulikò let i vezda naj boļe pri nove kraļice Thereziae kak ti drugi apoštol skrbé se naš zagrebački g. biškup Juraj ‚Branjugh', da bi se g. Theophilus ‚Paſſich' na svoju staru stolicu vu ‚Marcſe' i na nekoje druge postavil, itd., mat. 1, 569 tuliki jesu, koji tak malò skrbé se za svoje lastovito dobro, da ne máraju za moļeńe, itd. math. 1a 230 pokórni ńim budite, kaj ti za vaše dobro skrbé, 237 naj se samo skrbé, da sebe zvršenéše vučiné 2b 61 to su ńihova jedina dobra, za koje se oni skrbè, mul. ap. 9 Pius V leta 1572 gospodu biškupe srdčenò nagovarja, da vu svoje biškupije preskrbé spravne navučitele, 2b 103 oni takaj dobili su jednòč vòļu jedno poleg svojeh temeļiteh návukov pitańe ńemu postáviti, da si pri ļùdstvu, koje ńe zarad odùrnoga ńihovoga živlèńa krùto jàko je odurjávalo, diku i pošteńe preskrbè; — skrbíju: krist. nač. 233 sami se ne skrbìju po pravedneh razuma dokončkih vpokojiti, krist. blag. 1, 20 koji skrbíju se, da ne bi na skradńi vúri nikaj čutili, kaj bi ńihovo dušno spoznańe plašiti i trápiti moglo, 55 kuliki se roditeli nahàđaju koji se za dobro odkojčńe détcè malo ali nikaj ne skrbìju! 188 štimaju da sû bogati lestor za to, da svojoj čalarnosti ugodê, da boļe tela svoja obskrbìju i svojem poželèńam zadovoļiju.

skuča: skučî: mat. 1, 387 pohlepļen na blago čúti bol i opomińańe dušnoga spoznańa, skučí, zvija se i pred koleni spovednika žaluje se, ali povrne se vu iste grehe; — skučê: 249 koji pod nevtažļivum vragov ļutostjum rúče, skučé, túļe, zavijaju.

smrde: smrdî: zagr. 1, 42 meńè smrdì mrcina guiloga psa ļudèm nego duša grešna bogu, mul. ap. 1, 320 opitaj dušno spoznańe jednoga grešnika, ne smrdí li odurneše nego nijeden grob? smrdê: zagr. 4a 46 po zakutkeh duše smrdè oni stari smrtni

Digitized by Google

grehi, 5b 184 kak morete obstati poleg tulikoga smrada i voǹbe odurneše od vsake gube, s kojum voǹaju i smrdè oni nečisti grešniki i grešnice, kojem ste vi za čuvare od boga odlučeni?

spa: spîš: šim. 379 nigdar ne spíš; — spî: petr. 126 ni vúmrla dèvojka nego spí, kraj. 292 vrag nè spí, habd. mar. 221 Lazar naš prijatel spí, ne umrla divojka, nego spí, zagr. 2. 182 vezda vaš kraļ Filip spì, 5a 192 siromah celu noč sladko spì. kov. kemp. 76 ne spí vrag, mat. 2, 407 tak ako skoznuje kak ako spí, krist. blag. 1, 107 vučeniki vu naj vekšém stràhu i osupneńu kričê za pomoč, à zveličitel pako spì čisto pokojno, 1, 108 mìrna vést oposréd naj jakšeh halabúk čisto pokojno spì; itd. zagr. 5b 177 kada vaš gospon zaspì, nekuliko dlak iz brade odrežete. — spíte: math. 1a 175 gde vi spíte? — spê: zagr. 4b 75 koji samo spè i počivaju, mat. 1, 163 onde jedú veselò, spé tečnò. 360 tati ne spé, math. 1a 174 nekrivi miróvno spé; — spíju: krist. nač. 17 krépost ne more to včiniti kaj zatruđeńe onem dáje koji spíju.

stoja: stojîm: zagr. 2, 254 na pečine siguren i stalen stoìm 5a 199 na ov kamen več od dvajset ļudi vu ovom malom vremenu, kaj ja ovde stoím, je se zadelo. kov. kemp. 184 vnogo krat onde nêsem, kade têlom stoím ali sedím, 244 vuslišaj me milostiven, kada pred tobum stoím, 264 nut stoím pred tobum vbog i gol, krist. blag. 1, 33 ah ne bi bil on svèti bog koji je. da bi pustil, da malovrednost moja, ako vu ńoj obstojìm, ne bi bila kaštigana, 1, 133 ovo nêje velika pregréška ako vu ńoj obstojìm; — stojîš: kraj. 349 poleg nas stoíš, kov. kemp. 106 ti stoíš proti meni, 160 med neprijatelmi stoíš, krist. blag. 1, 113 kaj stojìš ovdé, krvoločno živínče? 1, 203 ti ze vsema vu rukah jedne višeše oblasti stojíš, kov. kemp. 51, ako ti obstoíš veren i zažgán vu delu, prez dvojne bog bude veren i obilen vu plači, 142 napredek stoí vu alduvańu sebe voļi božanski, tak da jednákem hoteńem vu zlom i vu dobrom vu zahvalnosti obstoíš vsa jednako preštimavajuč. mat. 1, 448 hoče more biti vu svojeh groźnah lážec biti, da ti obstojíš vu grehih prez kaštige? — stojî: petr. 148 i ev. tirn. 137 ki stojí vu mene i já vu ńem, petr. 148 stojte vu mene, i ja vu vas. Kak ti rozgva ne more sáda roditi sama od sebe, ako vu trse ne stoí, tak ni vi, če vu mene ne budete stali, 232b i ev. tirn. 235 obrh toga stojí napisano pismo svetoga Jeronima, kraj. 172 priprava k spovedi vu tom stoyi da.., 275 tretji del prìpravé stoyí vu tom da.., zagr. 2a 260 da

Digitized by Google

se neprijateli nikaj ne maraju niti ne bojè za stražu koja pred gradom stoì, 2a 221 nut tamo dva jednake spodobe človeka: jeden kleči, drugi stoì.., od koga se to govori, ali od onoga koji stoì, ali od onoga koji kleči? 2a 251 on stanovito ne stoì na pečine, nego na pèsku, 4a 247 kuliko krat gdo smrtni greh činì, tuliko krat na boga kameńe hita kuliko na sebe stoì (quantum in se est) 4a 422 pri nas stoì, ako se hočemo zveličiti ali skvariti, 5a 157 kod vu s. pismu stoì zapisano, 5a 173 na ńem stoì, nadeliti koga on hoče z mudrostjum, itd. itd., kov. kemp. 22 ondi vekši najem stoí, 122 vu bogu vse tvoje blaženstvo i srečnost stoí, 123 jako pogibelno stoí, ki vsu svoju skrbnost tebi ne zručî, 142 vu tom ne stoì napredek i zvršenost človeka itd., mat. 1, 184 vu čem stoí to razmišļavańe? 185 koji vu vašeh vseh trúdeh i pogibelih poleg vas stoí, 396 štimaju, da vu onem geńeńu stoí istinsko i pravo požaluvańe, 444 ne stoí ova kniga ne stoí zakrivena, zakopana ali neznana, nego vsigdar stoí odprta i očivesta očima boga naj pravičnejšega, 463 je li rázmete vu čem stoí jakost ovoga razloženа? itd. krist. nač. 61 pokažimo sada, da vu ovom spoznańu stojì navlastito náčin nepokvarļivoga se pokoja vu vsêh živleńa ovoga dogođajih vuživati, 83 králestvo asirjansko, medijansko, grčko jesu se dokončala, jeli za to pokoléńe človečansko gorše stojì? 91 nikaj više ne stojì vsamogúčnomu na zemļi pustiti mira ladati, kak ogeń tabora vužgati,.. ne stojì gâ nikaj več trúda meni živléńe zdržati, kak množinu živùčêh iz svéta zbaviti, itd., krist. blag. 1, 50 70 103 itd., mat. 1, 617 ńe opominam zažganò, i oštrò káram, kaj se dostoí kvarov luckeh, petr. 78 ako on obstojí kúčeči velim vam da gore stane, 148 ako gdo vu mene ne obstojí, van se zvrže, kov. kemp. 123 gospodine, neg listor voļa moja rávna i stalna proti tebi obstoí, včini z menum kaj god ti se vidi, mat. 1, 195 doklam s. hoštija v želudci neskvarjena i nesprhńena obstoí, dotlam i sacramentum vu vas i isti bog Jezuš Kristuš prebiva, krist. nač. 145 bog previdel je, da posebno dobro jednoga plemena i občinsko dobro kraļestvih i orsàgov ne obstojì dugo vu dobrom stališu, kraj. 152 kak se gode na ovom svetu venci svecki devojačkíh glav pristoje, tak se goré na nebu ov venec duhovni pristojí Marije; — stojímo: mat. 2, 391 hoče duh da stoímo vu skoznuvańu skrblivi, krist. nač. 246 vu veri, vu kojoj stojímo; — stojíte: petr. 32 kaj ovde stoíte? zagr. 1, 397 ako vi hodite senca z vami hodi, ako vi stoìte ona stoì, mat. 1, 435 znajte prijateli, koji me vidite i okolo stoíte, da kak ni za

Digitized by Google

telo moje vračtva, tak nit ni za dušu, 601 velite da, ako prem daleko od vsake prilike s t o í t e, ništar mańe nad vas hman mišļeńa i tentacije dohajaju, krist. blag. 1, 87 ako o b s t o j i t e vu bludnosti vašoj, znameńe je, da stê vsu pokornost o l v r g l i; — s t o j ê: petr. 5 vu hižah kraļevskeh s t o j é, šim. 324 s t o j é pred zrcalom, zagr. 2, 138 po kojega smrti odvetniki taki tekù k škrínam, ńe odpiraju i blago van jemļu, s kojem dobro s t o i è, 2 166 podignemo se više iz sunčenoga neba vu osmo nebo, kò se zove firmamentum, ili ono vu kojem s t o i è zvezde, 2, 246 vsi drugi na strani s t o i è, 5b 6 na četrtom foliušu s t o i è popisane jakosti ogńa, mul. ap. 731 ako ž ńim skupa s t o j é, 1042 suprot spovedi krivoverci s t o j é, itd., mat. 1, 172 vu čem s t o j é te milošče? 299 ovo more se reči spodoba oneh krščenikov koji bežé i daleko s t o j é od poslušańa reči božje, math. 1a 196 da bi se nezdùšni vsigdar s sveta ishitili i skončali, tak bi pobòžni poleg toga kvára čùtili, ar z gréšniki vsigdar vu vsakojačkeh skup pajdášeńah s t o j é, zagr. 2a 249 one ne hte biti porušene doklam goder stalne o b s t o j è, mat. 2, 392 ako ova mišleńa v pameti o b s t o j é, plamen podígneju vu pohteńu. — Kao u osnove boja dolazi i u osnove stoja naglas na početnoj slovci: s t ò j i š: zagr. 1, 341 zemļa na koje s t ò i š, je zemļa sveta; — s t ò j i: habd. ad. 185 ktero (poļe) na širokom meď vodami Savum i Kupum stóij, ev. tirn. 136 rozgva ne more sada roditi sama od sebe, ako vu trsu ne s t ó i, zagr. 1, 316 duh dalko s t ò i od grešneh src, 5b 6 na prvom foliušu s t ò i zapisana zemļa ze vsem drevjem, cvetjem i travicami, 56, 247 kov. kemp 34, 62 mat. 1, 392, 399, 424. O b s t ò j i zagr. 4a 37, 46; o b s t ò i m o zagr. 1, 32; s t ó j e: mat. 2, 183. — Složena s prijedlogom p r i ima naglas najčešće na prijedlogu: kraj. 295 ke se kolduvati ne p r í s t o j i; krist. blag. 1, 175 sami sùdete, je li se p r i s t o j i, 1, 241 vnogo se boļe p r i s t o j i, da ja denes milošče i oproščćńa deļim, kak da krivice kaštigujem, 264 on se zadržàva tak, kak se p r i s t o j i jednoga krščenika; tako i d ò s t o j i mat. 2, 23 prosemo ńega da d ó s t o i još jedenkrat.

škome: š k o m ê: kov. kemp. 6 naj š k o m é vse stvari pred licem tvojèm.

tišča: t i š č ê: zagr. 1, 117 leži zvrhu kakoveh maleh vuzlóv koji ga t i š č è, math. 1a 192 gospodar hižni dobro je znal, da ako se ļúlka vu klice spúče, poļu ńegovom vnogo vekša škoda zrokovati se more, kajti klice ļúlčene, koje s pšeničnemi klicami skup t i š č é se, drugač spùkati se ne bi, da se ne bi i pšenične spúknule.

Digitized by Google

trpe: trpîm: petr. 287 i ev. tirn 287 gospone, silu trpím, zagr. 2a 204 bog zna da ja kruto veliku skrb imam na to, da se vu večer i vu jutro ne jen krat nego i več krat prekrižim, ništar meńe po noči vnoge trpìm kajkakve strašne i čudne fantazije, strah i lecańe, kov. kemp. 123 hočeš da nevoļe trpím, 184 o kaj nútrè trpím! 264 ti znaš gingavóču moju i potrèboču koju trpím, kraj. 311 da obšanost moju dobrovoļno pretrpím, kov. kemp. 211 kaj márim koja i kulika pretrpím; — trpîš: kov. kemp. 87 nikaj tebi nê hasnovitéje kak da rad trpíš za Kristuša, 101 k návadnem se srdca čáčkam povráčaš, ar ńe htéč boļe trpíš, neg činiš, 126 malo je kaj ti trpíš proti onem kaj su tak vnogi trpeli, 160 med neprijatelmi stoíš, têr od desne i od leve boja trpíš, 162 ako prem sada obšanost trpíš koju nesi zaslužil, ne ļuti se vendar za to, 188 zaradi toga natura negda se nežalostí, i víteško bude, ako mučéć zatrpíš; — trpî: šim. 431 zemļa trpí od oblakov kada je vnogokrat prez potreboče glavu okupļu, zagr. 2, 131 on one, od kojeh trpì, miluje, 4a 27 ako siromah pravični človek, kada kakovu silu krivičnu trpì, ako prem ne sme kričati, nego mučeč zdihavajuč plače se, ovo zdihavańe čuje se vu visine nebeske, 4a 107 ļubav je trpļivna, je milostivna, vsa trpì, vsa podnaša, 4a 206 kraļestvo nebesko silu trpì, 4a 312 ter vendar g. bog trpì i podnaša ov greh, 5a 236 ļubav vsa dobrovoļno trpì i podnaša, 5a 290 ne more biti človek na svetu, koji bi več tuge i nevoļe trpeti moral, neg on trpì itd. itd., kov. kemp. 98 ļúbav hoče biti prósta, da po kakovi vremeniti koristi zaplêtańe ne trpí, 129 kada več prveši harc trpí, drugeh več nadohaja ter nenadejano, 171 prez mene ne vaļa niti ne trpí prijatélstvo, mat. 1, 38 vekše je pregańańe, kotero sadašńe vreme vera naša trpí od isteh hman krščenikov, kak bi bilo poganinov i nevernikov, 62 je li prez kaštige bog trpí i podnaša ovu obšanost? 466 jelen buduč glavni neprijatel káč ńe vumarja, i poklam kam ńè vumorí, veliku i nenavadnu žeđu trpí, 536 koji protivščine trpí na svétu, ovc. 41 naj nigdar ne prepustí, da bi se čredo ńegvo z žarum marhum paslo, niti naj pri ńem druge pse ne trpí, nego bele, duh. 35 ov posel se vsigdar skoro k večeri pri sveči opravļa i trpí do 11. ali 12. vure po noči, math. 1, 1, 76 ne mèčete za nemar ńegovu dugotrpnost i dobrotu, s kojum vas podnàša i trpì, krist. nač. 38 štimańe ovo vre dugo vremena trpì, 111 najdaļe do konca žitka vašega to trpì, 112 ne pitajte, zakaj bog trpì krvoloka, 113 bog vekivečni trpì grehe

Digitized by Google

i hmańice ļúdih, da vam peldu pokáže, 221 človek tuži se zvrhu neprilik, koje trpì, krist. blag. 1, 17 človek od smrti budúće ne samo rad nigdar ne mìsli, nego niti spomenka od ńe ne trpí, 1, 33 trpļivnost ńegvû zločesto vživam, i on mučì, trpì mê, 1, 75 ako na ova još ne omehkča, trpì gâ, čàka gâ, nè čê gâ ostaviti, 95 bog naš trpì i mi gâ nasleduvati ne čemo, 1, 226 on ne trpì razdeļenu proti sebi ļùbav, 1, 233 more biti vam živlèńe predugo trpì? 1, 263 za oném samo hlepì, kaj vekoma trpì, kov. kemp. 191 vrêdno je da ovu vuru slúga tvoj iz ļubavi proti tebi kaj pretrpí, krist. blag. 1, 270 vse se pretrpì s trpļivnostjum; — trpímo: kov. kemp. 65 dosta hitro čutimo i premerjamo, kaj od drugeh trpímo, krist. nač. 113 s. Pavel trapléńa kratko trpèča, koja na svetu ovom trpìmo, vsa za nikaj drži, 1, 35 ne marimo da ovdé trpìmo, samo da se tam veselili budemo, 1, 184 on hoče, da mi za voļu božju takaj nekaj trpìmo, 1, 275 kuliko goder puti suprotivčine trpìmo, vesèlemo se, ar to je za gréhe zadovoļščina; — trpíte: mat. 1, 494 ne trpíte nit pišće, da bi na vašu zemļu ali dvorišče zlételo, math. 1ª 181 on vas segúrno vidi, da trpíte; — trpê: petr. 99 i ev. tirn. 87 milo mi je vnožine ļuctvà, ar ovo vre tri dni mene trpé i némaju šta (kaj) jesti, petr. 178 i ev. tirn. 165 blázeni kii smértno pregánańe trpé za právicu, 341 dobrovoļno trpé svoje boleznosti, zagr. 2ª 181 blaženi koij pregone trpè za pravicu, kraj. 4ª 22 za Kristuša pregone dobrovoļno trpè, 5ª 246 putniki po onom orsagu putujuč kruto veliku žeju trpè itd. itd., mul. ap. 302 ako kaj trpe, ono trpé za svoju puntariju i nevernost, kov. kemp. 21 nekoteri na početku obrneńa svojega težéja skušavańa trpé, nekoji pak na koncu, 87 dostojno bi moral rad malo trpeti za Kristuša, kada vnogi težeša trpé zavoļ svêta, 114 je li štímaš, da ļudi ovoga svêta nikaj ali malo trpé? 247 kada nekotéri k svetomu priče-ščańu priložne se vučiniti pripravļaju, gorše vrážje skušńe trpé, mat. 1, 106 očivesto je, da duše purgatoriumske naj vekšu muku trpé zbog odvláčeńa vživańa lica božjega, 243 kuliko do sada strašnoga, kuliko trapļivnoga povedal jesem, meńši tál je zla, koje prokleti trpé, 244 čujte kakvu muku i trapļeńe trpé oni, koji od stekloga psá grizńeni jesu, 361 ovo malańe pekel pelduje, vu kojega grešniki idu i ove strašne muke trpé, 545 to nakańeńe nahaja se vu vrágeh i prokleteh dušah, koje zbog nezgovorne muke, koju trpé, ļúte se proti bogu, 623 spačiteli zvrhu vekivečne muke još druge sebi prikazajuče trpé, math. 1ª 214 bláženi

Digitized by Google

jesu, koji zaradi pravice trpè, gašp. 1, 576 ovak valujúče gospona Jezuša Kristuša muku pretrpé i greh bolvanstva obalé; — trpíju: krist. nač. 92 vnogi početniki jesu vsega zla, koje trpìju, 111 pravoverniki na svétu ovem trpìju, krist. blag. 1, 122 koji trpìju kaj sû zaslúžili, 294 kuliki se zmed nas nàjdeju, koji druge za kakvô goder zbantuvàńe odurjàvaju, ne trpìju?

vele: velîm: petr. 14 velím vam, ne budete videli mene od vezda, 27 stanovito velím vam, nèsem našel tulike vere vu Izräele, 74 stanovito velím vam, da súze točili i plakali se búdete ví, 79 ja velím vam, prosete i hoče se vam dati, 105 velím vam, pojdé ov dole vu hižu svoju boļe pravičen včińen od onoga, 107 velím vam, da . . , 111, 153, 159 (a 102 vélim), zagr. 1, 151 vezda pak velìm ovak, 156, 168, 174, 179, 260, 5b 167, krist. blag. 1, 37 od ovoga pravoga blažènstva govoriti jesem nakanil, na koji ciļ velìm prvič: vu bogu jedino je naše blaženstvo, 1, 82 odkud velìm ja vsakomu: prosi, da bog ravna put tvoj, 1, 84 kam goder idem, nosim z menum dúšu moju, dúšu, velìm, koja je kìp spodobe otca našega, 1, 101 ako velìm ovomu: idi, i ide, 1, 175 jesu, velìm, dnèvi ovi korìzmeni, vu kojéh žuhku múku i smrt razpetoga za nas Kristuša premišļàvati dúžni jesmo, 1, 227 ja ravno ne velìm, kak da po prijètju svètéh šakramentov ne bi več moči opasti, 1, 268 sada velìm ja, da se i mi vpùtiti jenkrat pùstemo, da . . .; — velîš: petr. 6 kaj velíš od samoga tebe? 46 Abraham je vumrl i proroki, à ti velíš: ako gdo réči moje obdržával bude, smrti na veke koštal ne bude, 56 ti velíš, da sem ja kráļ, 151 kak ti velíš, kov. kemp. 123 istina je kaj velíš, 220 nut, nebésa nebés tê ne presézu, à ti velíš: hote vsi k meni (a malo više gore: véliš), 221 bojé se svéti i pravični, à ti velíš: hote k meni vsi, krist. blag. 1, 234 vkanìtel ov, velìš, jošče živùči je rekel: za tri dàne vstànem se; — velî: petr. 63 drugo pismo velí: budu videli, koga su preboli, 79 kaj je to, da velí: jedno malo? 100 ne vléze vsaki on vu nebésko kráļevstvo, kí mene velí: gospone gospone, kraj. 197 to se velí gospodarom, zagr. 1, 91 Thomas â Kempis velì: fac quod ex te est, 2a 41 je li naj vekše delo božanskò, kada iz grešnika pravičnoga čini? moglo bi se, velì, komu god videti, da ní, 2a 55 s. Bernard velì da . . . , 2a 168 s. Ambrož pridaje i velì: ļùdi ni več nego listor stotina dèla broja angelskoga, 2a 220 od kud poštuvani Beda velì: . . , 2a 240 tak velì Dioscorides, da . . , 4a 47 s. Gregur

Digitized by Google

papa odgovarja i velì ovak:... itd. itd., kov. kemp. 9 kaj se velí, pazi, 76, 95, 99, 122, 149, 167, 177, 187, 193 itd., mat. 1, 75 obznańuju pokoru koja kak se šteje vu dnevu svetečnemu s. Auguština, i on velí, občinska je, 212 s. Auguštin ... velí, da onda najboļe bog suprot grešniku srdit kaže se i srdit je, kada ńega kaštigati prestáje ..., znajte, velí on veliki navučitel s. Hieronymus, da .., krist. nač. 101 to je sréča, da je on zbantuval boga, koji, kak velì s. Auguštin, zlo na nikaj správļa, 149 po ńem oblastniki spoznavaju pravicu, kak Šalomon velì, 155 gospon, kak velí Šalomon, je maloga i velikoga načinil i nosi skrb za vse, 158 vsaki je, velì s. Pavel, dare svoje od gospona dobil. krist. blag. 1, 21 pod gréhi, kak velì Ozeaš prorok, vtàpļa se zemļa, 1, 34 on gréši čez den po sedem krat, velì nàrodov apoštol; — velímo: krist. nač. 95 mi velímo, da bog grèhe prepuščajuč primerneše je ciļu svojemu delal, kak da bi je bil prepréčil, 96 velímo prvič, da je za ciļ božanski boļe bilo .., 115 da na kratkom odgovorimo, z ovemi s. otci velìmo, da zločinci vsi nésû sami sréčni, 164 za to sû ovo léstor zastori, pod kojemi našu nezadovoļnu oholnost zakrivamo, kada velímo: za kaj se nésmô vu koî drugi véri rodili? krist. blag. 1, 95 od kud ... velìmo mi, da je to težko i nepodneslivo potrébovàńe, 1, 282 otec naš, velìmo, koji jesi na nebesìh; — velíte: petr. 47 je otec moj, kí mene diči, koga vi velíte, da je vaš bóg, 158 vi pak koga mene velíte? zagr. 1, 179 vi krivo velìte, krist. nač. 124 velìte, da bi tužni vsigdar bil tûžen, krist. blag. 1, 173 to naj činiju. velìte, redovniki, 1, 215 kaj, znajđeńe človečànsko, velite vi? — velê: šim. 234 od zemļe do neba jesu več od osemdeset tisuči míl, na tuliko da, velé, da bi melinskoga kamena gdo spustil od neba zvézd, imal bi kaj devetdeset lét dole leteti, zagr. 1, 167 nekoji velè jedno, nekoji drugo, 183, 195, 203, 251, 362, 5b 210. 215, 2, 166 posluhnemo mudre astronomuše, koji velè da je sunce visoko od zemļè četiri milione mìl, 2, 195 tolmačniki s pisma velè, da je na križ ruke držal raztegńene, 2, 204 za to velè pravde: qui nititur iure suo, nemini facit iniuriam, 4a 99 vojska velè oni stari soldati, jemļe pokoj domovine, 4a 179 po rogu, velè, da se razumeti mora on mrzek glas kojega pijanec ima, da ga nigdor rad ne posluša, itd. kov. kemp. 40 velé vnogi mlah(av)i i gingavi: nut kak se dobro žive onomu človeku, kak bogat je! 188 kaj drugi velé, to se poslúhne, mat. 1, 276 vu orsagu Colconda zvanom velika je obilnost dragoh gemantov i plemenitih

Digitized by Google

kamenov, i vendar retki dragi gemanti, rubini črleni kameni velé se, mat. 2, 381 kuliko krat ne velé v srdcu: da bi bil bogat! 499 velé, da lehko zveličiti se je, math. 1a 128 pokórnost stoji vu tom, da vi vu vseh dugováńah, koja vam vaši roditeli velé, sebe pokórne izkážete, 2c 112 ova ne govore vnogo rečih, nego na kratkom ńemu velé, kaj bi rada imati; — velíju: krist. nač. 68 Socinianci velíju, da bog léstor zná ļudih premembe, koje su samo od naravske potrebòče, krist. blag. 1, 171 ono, kaj ńe na ove gréhe vléče ne bežìju: velìju i obečaju, da od sada nigdar više na gréšno živlèńe ne pomisliju, ali za gréšiti prilíku sami iščeju, 1, 183 nekoji čedneši zmed ńih velíju, da im postne jéstvine škodiju.

vise: visê: gašp. 3, 676 kak ni odičen, vu kojem, na kojem i okolu kojega visé tulike zastave neprijatelske? — Ali je običniji naglas na početnoj slovci: vîse i vìsi: petr. 116 vu oveh dveh zapovedéh vísi vsa pravda i proroki, mat. 2, 35 iz vsakoga pozivańa .. pribolšica pomóčih i miloščih vísi, 36 od ńih vísi zdravje betežnika, 259 ļubav koja ne vísi od naše voļe, 489 boreńe od kojega vísi ali vekivečna naša sreča ali vekivečna naša nesreča, kov. kemp. 198 iz tê falinge, da človek sámoga sebe preveč nenáredno ļúbi, skoro vse vísi, kaj god korenično obladati je potrebno.

vrte: vrtî: zagr. 1, 320 on koji se preveč visoko podiže, lahko mu se vu glave zavrtì; — vrtímo: kraj. 135 mi se izda meď vnògemi neprijateli vrtìmo i vršímo; — vrtê: habd. ad. 332 ovo je zlati vužinec oneh ki na prezredno gospoduvańe hlepe i za ńe se tak nespametno vrté.

zvenča: zvenčî: kov. kemp. 130 vojuj čvrsto za me, da postane mir vu móči tvoji i obilnost hvale tvoje zvenčí vu svetom dvoru, mat. 1, 242 sumlite si, kak tužna žalostna narekuvańa, kakva buka, kakva krika, zubih škripańa, tuļeńa čuti se moraju od tulike prokleteh zdvojeneh vnožine i s kakvum strahotum halabuk i štropotov vsa jama peklenska zvenčí i povsud zvoní, 432 kaj hasni da pod vudarci kladiva zvenčí nakovalo i ništar maňe ostaje isto nakovalo? krist. blag. 1, 221 zràk zvenčì od jezero veselèh glàsov.

žele: želîm: gašp. 1, 545 ja ne boim se muk tvojeh, nego ńe želím, 576 i ja želím velike trpeti muke, krist blag. 1, 52 kuliko želìm, da mi vsi na vsaku priliku pàzimo zveličitelu našemu zahvalne se izkàzati, tuliko želìm da .., 1, 240 tebi sréču želím, 1, 263 dugovàńe, koje ja sada nerazložno želìm; — že-

Digitized by Google

lîš: krist. nač. 80 da bi tebi višńi bog ravnańe svéta predal, kak bi ti sam sebi zadosta včinil, ti, koji jedno isto vréme suprotivna i blaženosti bližńega tvojega ze vsema proti stavļena dugovàńa želìš? krist. blag. 1, 258 kupi sî po délih nedùžnosti ali pokòre dobra déla za vekivečnost, ako zveličen biti želìš; — želî: zagr. 2, 147 mu obznani svoje hoteńe, da naimre želì nasleduvati vu cesarske službe otca svojega, 2, 226 koje zroke gdo goder želì znati, naj pripravi svoje duhovne oči za videti je vu ovom duhovnom zrcalu, 4a 10 bog želì i hoče vse ļudi zveličene imeti, 4b 26 koji nas vseh želì zveličeneh imeti, 4a 86 bog vseh stališev vsega sveta ļudi želì zveličene imeti, 4a 188 gdo goder ada ne želì i ne šče vu pijanstvo opasti, naj vsigdar ima pred očima svoje prste, 4a 205 suproti trem neprijatelom dušic naših s troje fele oružjem vojuvati se mora vsaki on, koji želì svetlost lica božjega vuživati, 4a 207 koji god želì vu nebo zaiti pokoja večnoga vuživat, ovde potreba da se bori, 5b 72 meńe zagovarja se on, koji listor želì kakovo dobro delo vučiniti itd., kov. kemp. 166 več krat prekrúto se stúra človek za kakvo dugováńe, koje želí, mat. 1, 104 koj smrti ne bojí se, nego ńu želì, 130 koji goder još živeti želí, kada mu došlo je vreme smrti, ńu prijemļe s turobnostjum, 167 vnogo vidi se vam ona prositi, kada prosi i želí, da zapovedi božje obdržavajte? 206 vupremo misel na ono dobro, koje bog z ovem načinom nam želí i preskrbļuje, 211 bog naše dobro želí, 346 onda znate, da želí dušu vašu, 375 nigdar ni zasitno i zadovoļno i vsigdar više i više želí, 451 nad najmeńšem bantuvańem ali fanteńe biva ali želí se, 470 on drugo nit želí nit trsi se nego samò nad vas naváliti s prijatelstvom ženskoga spola, 2, 10, 93, 103, 269, 324, krist. nač. 80 kada jeden želì vréme lépo, drugi želì dežďa, kada poļodelavec želì mìra, vojnik želì tabora, vrtļar želì tìho i mìrno vréme, ono isto vréme zdìhàva brodàr za vetrom, krist. blag. 1, 39 sàm bog je ńegov konec, vu ńega mora vpreti misli svoje, ako želì blažene dnève, 1, 45 koji gâ istinski išče i želì, on mu se z vsum darežļivostjum prikažùje, itd., mul. ap. 140 Eva pogleda na jabuku, poželí, privoļi, vzeme, zagrize, mat. 1, 460 on mladenec.. poželí ono kaj ni smeti vživati; — želímo: zagr. 4a 55 želìmo vsi srečno i veselo umreti, mat. 1, 485 mi ne želímo, da bi od boga ali ļudih fanteńe včinilo se rádi naših krivic, krist. nač. 22 mislete da želeti da se vse móra dogoditi, kak mi želímo, za pokoja se vživati moči, je jako népovoļno štimańe, 126 kaj jedno vreme želímo, več nam

Digitized by Google

se drugo ne dopada, 128 pohlepnost velika činì, da istem roditeļom našćm smrt želímo, 160 nam se kaj denes želìmo zutra ne dopáda, 175 preglejmo da si nikaj više niti meńe ne želímo nego kaj imamo, 223 pak si želímo dugo živlèńe, krist. blag. 1, 45 kam nam se je obrnuti, ako želìmo najti dobro koje zasìti srdce naše? 1, 49 za ńu zahvalne nas izkàzati želìmo, 1, 82 mi ne želímo pùta ravnoga, 1, 111 kaj onda naj več želímo? 1, 114 mi vsi želìmo mirno i pokojno žíveti, 1, 147 mi proti ńemu morgújemo, da nam ravno ono ne dà kaj želìmo, 1, 274 ovak mòramo reči, ako najéma trplèń zadobiti želìmo, itd.; — želíte: zagr. 1, 484 kakov zrok moral je biti ove tak velike tvrdokornosti? Ako li ne znate a znati pak želìte, poslušajte, mat. 1, 508 koji s srčenostjum vašum vsem strah zavdati želíte, 2, 79, 380, 382, math. 1a 202 je li želìte da to bude? krist. nač. 162 ali dnévi onéh, kojeh sî stáliš vi želìte, imaju li dugše vreme kak dvadeset i četiri vùr? 164 kaj štimate, da ov drugi priličneši stališ kojega si želìte, koristneši bude za vekivečnu blaženost dobiti? 165 ako léstor ov jedini je cil, da si želìte v drugem stàlišu biti, tak morete vi ovoj vaši želi vu ovdešńem stàlišu zadosti včiniti, krist. blag. 1, 147 koji nikaj boļe ne želíte kak vašu détcu sréčnu videti; — želê: habd. ad. 183, koga želé da bi im od smrti oslobodil, šim. 179 svetsku diku želé prez broja vnogi, zagr. 4a 20 vsi ļudi koji goder želè pobožno živeti, pregone budu trpeli, 4a 65 želè i prose drugi da bi mogli pošteno g. bogu služiti, .. nikaj ne dobivam kaj želè, itd., mul. ap. 459 to vsi želé negda dobiti, 619 ki kruto želé protimbe grehov, gašp. 1, 317 koteri zvršeni želé postati, kov. kemp. 141 mir vsi želé, 199 dobro vsi želé, mat. 1, 95 tak razmévaju vsi, koji zveličeńe svoje želé, 122 ńu zbog hasne išču, želé, 217 vse mošńé i ormare pune imaju zlata, još nisu zadovoļni, nego više želé, 244 boga daleko od sebe želé i radi bi ńega ne poznati, .. želum prevelikum ńu želé, ńu čekaju, 245 želni ta napitek pokušati želé, 376 angeli želé obraz boga gledeti, math. 2b 250 obodvá, bóg i mamon, želé i potrébuju od nas ļúbav, 2c 52 dvorjaniki pripravni stoje, nebesku hránu vsem koji želè i prose, podèliti, 117 ńemu zlo želè; — želìju: krist. nač. 10 želìju gâ, zadobivaju gâ, pak ne znaju vu čem stoji, .. k onomu stalnomu vesèļu koje želìju ne dospèvaju, krist. blag. 1, 20 koji vu célém živlèńu mirno srdce ladati želíju, 1, 40 jedni né sû za-

Digitized by Google

dovoļni s svojém bogatstvom, ar želíju vekše; jedni nésû zadovoļni s svojémi častmi, ar želíju druge. (A habd. ad. 66 želiú.)

žma: žmîš: zagr. 1, 349 Ako li ti od ove udovice nikaj takvoga ne znaš ter mučiš, ter s pleči stiščeš, ter se s tvojem gubcem namrniš ali pak z očima zažmìš i vkup nasmeješ, ova vsa jesu dosta k pogubleńu poštenoga glasa.

Naglas na slovci ispred vrstnoga nastavka imaju u vijek osnove: sliša, vidê i zdravê, često visê kašto hitê, ihtê. Naglas je u svih otisnuti.

slîši: slîšim: preš. 47 slíšim de so Bosnijáki v súžnost gnali kristijańe, 101 sonête slíšim péti pévce mláde; — slîšiš: preš. 177 ne slíšiš kak glasnó trobénta pôje? — slîši: rog. 2, 107 šlíši ù srcu en glas, preš. 172 nar vèč svetá otrôkam slíši Slave; küz. 25 ki rejč slíši i razmej, 317 ga nišče ne slíši, nagfl. 110 reca med perotnáte hižne stvári slíši, preš. 73 zaslíši med mrlíči gospód glasèn prepír, itd.; — slîšijo: preš. 101 kaj prída slíš'jo všésa naše rade, küz. 24 vidouči ne vídijo i poslúšajouči ne slíšijo, 275 naj kak ne vidijo z očmí i z vúhami ne slíšijo, nagfl. 48 da k ńej slíšijo tak so i ńé táli, 80 štere sprave slíšijo k carti? itd.

vîdim i vîdim: nagfl. 28 naj vídim jeli dobro sedite, kov. kemp. 251 kak dugo gospodína mojéga odprto vu svoj díki ne vídim, za ništar držím vse, krist. blag. 1, 135 vìdim vnogéh vinograda; — vîdiš: preš. 83 kaj vídiš tam? 171, 183, küzm. 438 ka vídiš, píši vu knige, nagfl. 9, 28 itd., petr. 231b znáš i vídiš dobro zemeļsko imańe kak se dobíva. — Mjesto vîdiš govori se često: vîš: vîžga, vîžo, vîže, vîžih = vidiš ga, jo, je, jih (sravni Rad kńiga LXXVI, 55); — vîdi: küzm. 42 ka se pa vám vídi? petr. 109 koteri zmeď oveh treh vídi se tebe da je bližńi bil onoga ki je opal meď rázbojnike? 151 ki mene vídi i otca vídi; — vîdimo: rog. 2, 179 danas trújino krono vídimo, küzm. 59 niháj naj vídimo je li ga pride Elias zdržávat, nagfl. 190 či brodimo zvezdáto nébo tak naidemo kaj se ništere zvejzde vékše ništere ménše bidti vídijo, jeso tak mále, ka je komaj vídimo, gašp. 1, 419 to isto vu Timotheu izvršeno vídimo; — vîdite: küzm. 24 štera vi vídite, nejso vidili, petr. 107 kotera vi vídite, nésu videli, 121 ako známońa te čúda ne vídite, ne verujete; — vîdijo: küzm. 24 vaše očí so pa bláženе kaj vídijo, trpl. 28 tou rade vídijo očí naše, itd.; — vîde i vîde: petr. 4 slépi víde, šantavi hode, 35 gle-

Digitized by Google

déči ne víde, gašp. 1, 298 ovi na brzom vu cirkvu dojdu, jošče goruče sveče víde (a 352 vidé, što će biti štamp. grieška).

zdrávi: mat. 2, 156 batrivost i veseļe ovo dohađa iz ufańa koje nevoļni grešnik ima da još ozdrávi; ali češće rabi osnova s pridržanim vrstnim ê; ozdräve (sravni pag. 77 u LXXVI. Radu).

hîtim: gön. 107 vu zourje kak znáglič čredár túli, se prebüdim, hitro gori stánem, mujem i gori se oblećém. Hítim vö z hiže glédat kak da se zorí; — hîtijo: gön. 93 vse stvaré na počinek hítijo, lüdjé se pa k večérji správlajo (a u krańštini: hitím, sr. pag. 90 Rad LXXVI.).

Dodatak.

1. šim znači: Feniks pokore pod kreļutmi pelikana počivajuča, to jest prodike nedeļne po Mihaļu *Šimuniču,* jašprištu goričkomu i stolne crkve zagrebačke kanoniku spravļene. Zagreb 1697. U predgovoru piše: Najdeš vu ove knige vnoge reči nekoje k štajerskem, nekoje k vugrskem, nekoje k varaždinskem, nekoje k horvatskem spodobne: spričanoga s tem me imaj da sem ja sin međmorski meď Štajerom i Vugri rođen, da sem vekšim taļem vu Varaždinu ù školu hodil i da sem sada nevredni karlovačke pokrajne jašprišt.

2. U 4. svesku ļetošńega ‚ļubļanskoga Zvona' str. 236—244 g. dr. Štrekeļ, ocijeńujući Šumanovu slovensku slovnicu, raspravļa o slovenskom akcentu. On proti Škrapcu i meni drži da je slovensko naglašivańe ekspiratorno. Jer je stvar važna i vrijedi da ju širi krug saznade, ne će mi g. Štrekeļ upisati u grijeh da bez naročite ńegove dozvole ńegovo mnijeńe ovdje doslovce preštampavam. On piše:

Glavna uzroka, da še ne vemo, pri čem smo gledé našega naglaševanja, sta po mojih mislih ta le: a) pri določevanji našega naglasa se je dozdaj premalo ločila kvantiteta od akcenta; b) ni se pazilo na to, je li naše naglaševanje ekspiratorno ali muzikalno.

I. Ločitev kvantitete od akcenta je sicer v slovenščini zavoljo tega, ker se prva dá razločevati samó na naglašenih zlogih, precej težavna, ali za našo nalogo je neobhodno potrebna. Pri kvantiteti nam ni paziti na to, s kako močjo ali krepkostjo izgovorimo n. pr. kak vokal, tudi ni nam paziti na viši ali niži zvok tega vokala, ampak na to, kako dolgo traja. Vsak bode razločil, da *a* v besedi

Digitized by Google

brat (frater) menj časa traja, nego *a* v besedi vrat (collum): to je, da je *a* v prvem primeru krajši nego v drugem. Ali s tem, da pravimo „krajši, daljši", govorimo še presplošno; iskati si moramo torej podstave, na katero te pojme konsolidujemo ter spravimo v določno razmerje. Za tako podstavo smemo vsprejeti pojem kratkosti sploh, to je tisto dobo, katera ravno zadostuje, da pri navadnem, ne prehitrem govoru kak glas določno in jasno izrečemo. (Prim. Trautmann, Die Sprachlaute im Allgemeinen und die Laute des Englischen, Französischen und Deutschen im Besonderen, Leipzig 1884, str. 123.) Ako s to najnavadnejšo dobo primerjamo, koliko časa potrebujemo za izgovor pri drugih glasovih, dobimo po naukih fonetikov pet stopinj trajanja ali kvantitete, namreč glavni stopinji kratkosti in dolžine in še tri postranske stopinje, kajti kratkost, oziroma dolžina je lahko krajša ali daljša od navadne kratkosti, oziroma dolžine. Tako torej dobimo pri kratkosti: krajšo kratkost (Unterkürze, reducierte Kürze), kratkost sploh (Kürze), in daljšo kratkost (Oberkürze); pri dolžini pa dobimo: krajšo dolžino (Unterlänge), dolžino sploh (Länge) in daljšo dolžino (Ueberlänge). Toda stopinja daljše kratkosti in krajše dolžine je v sredi med kratkostjo in dolžino sploh, torej je ista in potemtakem nam ostanejo le tri postranske stopinje. (Prim. Trautmann l. c. Sievers, Grundzüge der Phonetik 2, str. 161).

V navadnem slovenskem govoru sta navadni glavni stopinji: zlogi so torej dolgi ali kratki. V narečjih pa se nahaja večkrat tudi srednja stopinja med dolžino in kratkostjo in daljša dolžina. Srednje dolgi zlogi so v rabi n. pr. v rezijanščini. I. Baudouin de Courtenay piše v svojem vzglednem delu „Opyt fonetiki rezьjanskich govorov" § 15: „' oboznačaet voobšče udarenie, no otnositelьno količestva, ja ne mogu v dannom slučaě skazatь, estь li tak oboznačennyj glasnyj dolgij ili že kratkij". Tudi v bohinjsko-posavskem govoru nahajamo srednjo kvantiteto. Isti učenjak piše v knjigi „Otčety komandirovannago ministerstvomъ narodnago prosvěščenija za granicu sъ učenoju cěliju J. A. Boduэna de Kurtenэ (J. Baudouin de Courtenay) o zanjatijachъ po jazykověděniju vъ tečenie 1872 in 1873 gg., Kazanь 1877" str. 49 to le: „' že nad znakomъ glasnago oboznačaetъ polnoe udarenie glasnago srednej dolgoty". Tudi Roman Brandt vé za srednje dolžine v slovenščini. On piše v svoji knjigi „Načertanie slavjanskoj akcentologii. Sanktpeterburgъ 1880" str. 90: „kromě akuta, cirkumfleksa i dvojnogo gravisa, budu upotrebljatь ešče znakъ neopredělennago udarenija,

Digitized by Google

vъ têchъ slučajachъ, kogda u menja ne ukažetsja točnychъ svěděnij o vygovorě slova". Take srednje dolžine se slišijo tudi po Goriškem in po Krasu. — Daljša dolžina se sliši po Štajerskem, kakor spričuje Miklošič, V. Gr. I² 335, kjer pravi, da je dolžina v besedi vrāt (gen. pl. od vrata, porta) dvakrat tako dolga kakor v besedi vrāt (collum). Sploh se mi zdi, da spadajo sem gen. pl. dvozložnih, na predzadnjem zlogu dolgo povdarjenih substantivov, ki postajajo v rečenem zlogu enozložni: žēna, žēn; pōlje, pōlj; kōsa, kōs itd. Da bi pa bila ta dolžina v resnici še enkrat tako dolga kakor prosta dolžina, torej „doppelt lang", ne morem pritvrditi: meni se zdi samó blizu za polovico ene dolžine daljša.

Stopinje trajnosti, katere smo tu postavili, seveda nimajo stalne mere, ampak so samó razmerne: razmera torej ostane ista, ako govorimo prav počasi ali prav hitro, mera pa ne. V jezi, razburjenosti more se pa tudi razmera spremeniti. (Prim. Trautmann o. c. pg. 124).

II. Zdaj, ko vemo, kaj in kolikera je kvantiteta, oglejmo si še naše naglaševanje.

Pred vsem moramo določiti, ali je naše naglaševanje ekspiratorno, to je, odvisno od močí ali jakosti, s katero kak glas izgovarjamo, ali pa muzikalno, to je tako, pri katerem se zvok povišuje. Kakor pri kvantiteti, hočemo tudi tukaj na podlagi fonetiških preiskav najprej pokazati, kaj s tem menimo.

1. Vsak jezikoven glas ima že od narave večo ali manjšo moč ali jakost: tako je *e* krepkejši nego *i*, *o* je krepkejši nego *u*, *a* je med vokali najkrepkejši, vokali sploh pa so krepkejši od konsonantov. Ali pri naglaševanji ne gledamo na to naravno jakost, ampak na to, je li ta jakost povečana ali ne; to povečanje jakosti provzročimo s tem, da svoja pljuča napnemo. (Prim. Trautmann o. c. pg. 124.) Ako rečemo máti, sta *m* in *a* krepkeje, jasneje povdarjena, nego *t* in *i*; če pa rečeno slovó, je drugi zlog krepkejši, glasnejši. V stavku: to bi se mi zdelo sramotno — ločijo se zlogi to, zde, mot od drugih s svojo jakostjo in zatorej pravimo, da so povdarjeni. Tako naglaševanje, katero se naslanja na večo ali manjšo namerjano jakost, imenujemo ekspiratorno.

Ekspiratorno naglaševanje more biti četvero: slabo, srednjemočno, močno in pravmočno. (Prim. Trautmann o. c. pag. 125, Sieviers, o. c. 182.) Prav močno naglaševanje se na zlogih in besedah navadno ne nahaja, ampak samó v stavkih (Satzaccent), posebno v adverzativnih. Kar se tiče slovanskega slabega, srednje-

Digitized by Google

močnega in močnega naglasa, moramo omeniti, da Nemci naše slabo povdarjene zloge občutijo za srednje-močne. Nasproti nemščini so se torej stopinje ekspiratornega naglaševanja v jezikih slovanskih nekoliko presuknile na stran veče jakosti. Srednje močni povdarek je pri nas vedno postranski poudarek: kámniškegà, ríbniškegà, zdélo bi se mī. Kjer ga bo treba zaznamenovati, predlagali bi za slovenščino piko nad sonantom, torej ȧ, ė, ï, ȯ itd. **Glavna povdarka** pa nam ostaneta: s p l o š n o - s l a b i in m o č n i.

2. Kakor ima vsak glas, vokal in konsonant, svojo posebno, naravno jakost, tako ima tudi vsak glas svojo posebno višino (Tonhöhe). Pa kakor one naravne jakosti, tako nam tudi te naravne višine ni pri naglaševanji jemati v poštev, ampak tisto povišatev ali ponižatev glasu, katero v govoru nalašč dajamo nekaterim glasovnim skupinam in tudi posamičnim sonantom. (Prim. Trautmann o. c. pg. 126.) Tako je višina glasu drugačna, ako vprašamo navadno: k d o? ali pa, ako začudeno vprašamo k d o o'? To povišanje moremo sploh samó občutiti, ako na glas govorimo; če šepetamo, ga ne moremo zapaziti. (Prim. Trautmann o. c. pg. 126, 128). Najbolje določiti pa se dá to poniževanje ali poviševanje glasu, ako usta zapremo in skušamo kako besedo izgovoriti: vsi nezveneči glasovi omolknejo in namesto vseh zvenečih se sliši samó *m*, ki traja tako dolgo, kakor bi trajala beseda ali stavek, ter zavzema vse tiste stopinje poviševanja, kakor bi jih zavzemala beseda, oziroma stavek (Prim. Wilh. Victor, Elemente der Phonetik, Heilbronn 1884. pg. 193 nasl.). Na tem povišanji in ponižanji zvoka je sosnovano m u z i k a l n o naglaševanje.

Muzikalno naglaševanje je: a) ravno (—), b) kipeče (/), c) pojemajoče (\ ); vrsti b) in c) pa sta lahko združeni, torej: d) kipeče-pojemajoče (/\ ), e) pojemajoče-kipeče (\/). Poslednji dve vrsti pa sta v evropskih jezikih redkejši.

3. Katero iz teh dveh je torej naše naglaševanje? Mi mislimo, da je e k s p i r a t o r n o; kajti če katero koli besedo šepetamo, zapazujemo razloček med jakostjo in slabostjo zlogov, ne občutimo pa, da bi dosti drugače zvenele, kakor če jih na glas govorimo. Pravimo: ne dosti drugače — in za to nam podaja Sievers o. c. pg. 286. to-le razlago: „Man kann einen lauten Ton tief und einen leisen Ton hoch singen, man kann ebenso eine starke Silbe mit tiefem, eine schwache Silbe mit hohem Ton sprechen, und es beruht auf einem vollständigen Verkennen nicht nur der theoretischen Möglichkeiten, sondern auch der thatsächlichen Verhältnisse, wenn

Digitized by Google

man behauptet hat, die stärkste Silbe des Wortes müsse auch den höchsten musikalischen Ton haben. Man pflegt zur Begründung dieser Behauptung wohl zu sagen, dass das stärkere Anblasen der Stimmbänder in starken Silben den Ton derselben in die Höhe treiben müsse, wie das bei jedem andern Zungenwerk geschieht, aber man lässt dabei ausser Acht, dass die Stimmbänder nicht eine für allemal fixirte Stimmung haben, wie die Zunge eines Zungenwerks, sondern dass die Wirkung des stärkeren Anblasens durch den Mechanismus des Kehlkopfs vollkommen compensirt werden kann. Wenn demnach im Deutschen z. B. in einem beliebigen zweisilbigen Worte wie m o r g e n die erste Silbe nicht nur stärker als die zweite ist, sondern musikalisch auch etwas höher liegt, so ist dies keineswegs die nothwendige Folge der stärkeren Aussprache der ersten Silbe, sondern nur eine dieselbe gewohnheitsmässig begleitende Erscheinung. Dass dieselbe aber nicht einmal im Deutschen stets mit den starken Silben verknüpft ist, lehrt sofort die Vergleichung der verschiedenen Tonstufen, welche dasselbe Wort etwa am Schlusse eines Aussage- und eines Fragesatzes einnimmt. In dem Satze i c h k o m m e m o r g e n ist die Silbe m o r stärker u n d höher als die Silbe g e n aber in der Frage k o m m s t d u m o r g e n? ist m o r zwar stärker als g e n, aber es liegt musikalisch tiefer: die Stärke nimmt durch das Wort m o r g e n hindurch ab, aber die Tonhöhe steigt".

Kar je povedano tu o nemščini, velja tudi o slovenščini, kakor jo govoré olikani Slovenci in po Primorskem tudi priprosti narod. Ne gledé torej na to ravnokar omenjeno sekundarno povišanje glasu, je po naših mislih slovensko naglaševanje ekspiratorno. Posebno trdimo to o posamnih besedah, katere niso zvezane v stavek, ampak če jih opazujemo same za se, v tako zvanem „Wörterbuchstil"-u, kar ravno fonetiki zahtevajo. (Primeri med drugim Leonh. Masing, Die Hauptformen des serbisch-chorwatischen Accents S. Petersburg 1876. pg. 85: „Um den selbständigen, von keiner Seite beeinflussten Wortaccent zu hören, bleibt nur übrig, dass jedes Wort als einzelnes und ganz für sich gesprochen werde".)

V stavkih imamo seveda tudi Slovenci muzikalno naglaševanje, s katerim moremo jasneje izražati čute in misli.

Kaj pa je s tistimi narečji, ki „pojejo?" vprašal bi kdo. Kakor sem ravnokar povedal, imamo v s t a v k i h vsi tudi muzikalno naglaševanje, zgodi se pa jako lahko, da se v raznih narečjih stavki iste vsebine drugače naglašajo; potem pravi jedno narečje o dru-

Digitized by Google

gem, da „poje“. V resnici pa „pojeta“ obedve in petje se nam zdi to zavoljo tega, ker se stavki muzikalno drugače naglašajo, nego v našem narečji. Za vzgled nam je n. p. soška dolina. Ako praviš Tolmincu, da poje, rekel ti bo precej: mi ne pojemo, pač pa pojo Koboridci in Bolčani; takisto se ti bo odrezal Koboridec ali Bolčan ter bo gotovo trdil, da on ne poje. Našel sem že Bolčana, kateremu smo Kraševci in Vipavci strašno „peli“. (Prim. Trautmann o. c. pg. 128.)

„Petje“ je pa tudi mogoče v tistih narečjih, ki imajo tako zvano dvovršične zloge (zweigipflige Silben), to je take, v katerih se sonant tedaj, ko je že prestopil stopinjo največe jakosti, znova ojači ali vendar drugič ne doseže moči prvega vrhunca. (Prim. Sievers, o. c. pg. 166. nasl.) Narečje v Starem trgu pri Loži ima tako zloge, kakor se mi vidi. Za dvovršičnimi predzadnjimi zlogi pride navadno srednje-močno povdarjen zlog, n. pr. máátï so te poklíícàl. (Z áá, íí zaznamujemo dvovršični sonant. Da ima tako zaznamenovanje svoje hibe, sicer dobro vemo, ali zdi se nam, da bolje podaja to, kar se govori v resnici, nego katero koli drugo naglasno zlamenje; morda bi se po Sieversovem vzgledu za to dal porabiti cirkumfleks ˜, da ne bi ob enem vzbujal v bralcu napačnih nazorov. Sicer pak to narečje preslabo poznamo, da bi smeli postavljati nova znamenja; kar vemo, nam je prijazno povedal prijatelj Štritof. Da bi bil ta akcent muzikalen, dvomimo, ker se v šepetanji ne loči od akcenta v glasnem govoru.

III. Ker je naše slovensko naglaševanje ekspiratorno, smemo po tem, kar smo rekli gori pod II. 1, zánje nastaviti četvero stopinj, to je, povdarek je slab, srednje-močen, močen in prav močen. Poslednji je, kakor smo že povedali, omejen na stavek. Za naglaševanje besed samih za se ostane torej slabi, srednje-močni in močni povdarek. Zlogi, ki imajo srednje-močni in slabi povdarek, so vedno kratki; zlogi z močnim povdarkom pa morejo imeti vse štiri v slovenščini navadne kvantitetne stopinje. Slabo povdarjeni zlogi, kateri se tudi v govoru ne odlikujejo pred drugimi, ne potrebujejo tudi v pisavi nobenega znamenja. Srednje-močno povdarjenim zlogom odločili smo že znamenje · (piko nad sonantom). Ostane nam torej še ustanoviti potrebna znamenja za močno povdarjene zloge. Tukaj bi nasvetovali: ` za kratke-močno povdarjene zloge: ´ za srednje-dolge, ‿ za dolge in ‿ za prav dolge močno povdarjene zloge. Po tem takem dobimo to le zaznamenovanje za slovenski naglas:

Digitized by Google

a) slabo povdarjeni zlogi — (brez znamenja).
b) srednje-močno povdarjeni zlogi: ˙ (pika nad sonantom).
c) močno povdarjeni α) kratki zl.: ` (gravis nad son.).
β) srednje-dolgi: ´ (akut nad son.).
γ) dolgi: ̣̀ (črta z gravisom nad son.).
δ) prav dolgi: ̣́ (črta z akutom).

Ali ta znamenja bi se vsa rabila samó v dijalektoloških spisih, kajti v naši navadni slovenščini zadostujeta dva naglasa: cα in cγ (k večemu še cδ)! — Srednje-močni povdarek, ki je le postransk, in se navadno nahaja le na zadnjem zlogu takih trizložnih, četverozložnih in peterozložnih besed, ki imajo prvi zlog povdarjen, tudi ne potrebuje prav za prav svojega znamenja, ker se že po glavnem naglasu dá spoznati; obdržali smo to znemenje pa zato, ker v narečjih lahko kaj takega najdemo, kar ne odgovarja splošnim pravilom (prim. v starotrškem narečji: má^{á}tï). Po tem takem bi nam torej bilo treba za zaznamenovanje naglasa v besedah le znamenj ` in ̣̀.

Ako bi hoteli sevéda zaznamenovati tudi naglas v stavku, morali bi ta znamenja pomnožiti; ker pa se naglaševanje stavkov dan danes še premalo preiskuje, nočemo podajati bralcem svojih nasvetov. —

Kam pa si dejal tiste tako zvane potisnene (pojemajoče, padajoče) in potegnene (zategnene, kipeče, rastoče) naglase, o katerih govori teorija Škrabčeva in Valjavčeva? vtegnil bi kdo vprašati. Na to mu odgovorim: Tistih pojemajočih in kipečih naglasov (v besednem naglaševanji) ne priznavam za slovenščino in zato jim tudi nisem dal znamenj. Zakaj jih v besednem naglaševanji ne priznavam, razvidno je pač iz vsega dozdanjega besedovanja. Naš naglas je, kakor trdim, ekspiratoren in ne muzikalen; sklep je torej legak vsakemu, kdor pomisli, da sta kipeči in pojemajoči naglas muzikalna. Da se upiram pojemajočemu in kipečemu naglasu v slovenščini, k temu ne silijo me samó ravnokar razpravljeni razlogi sive teorije, ampak najbolj to, da v slovenščini sploh takega naglaševanja ne morem zapaziti.* Mojega mnenja so tudi nekateri

* Pred par leti, ko sem se s temi stvarmi počel baviti, veroval sem s prva tudi jaz v trojico slovenskega naglasa in sem par opomenj o naglaševanji nekaterih glagolov poslal ljubeznivomu in učenemu g. Valjavcu. V teh opomnjah sem rabil Valjavčeva znamenja: ali kesneje sem svoje mnenje o teh stvaréh spremenil ter si mi zdaj dolgo povdarjeni zlogi zde samó dolgi — močno povdarjeni, ne pa kipeči ali pojemajoči.

Digitized by Google

drugi pisatelji, ki so o slovenskem naglasu premišljevali. Tako ni J. Baudouin de Courtenay, ki je tako vestno opisal rezijansko narečje, tam nič zapazil o kipečem in pojemajočem naglasu ter razločuje le eden kratki, jeden dolgi, in kjer ne more na tanko določiti, je li kratek ali dolg, eden srednji naglas. S tem torej kaže, da smatra rezijansko naglaševanje za ekspiratorno, da si tega izrekoma ne pove. V opisu bohinjsko-posavskega govora (v že omenjenih „Otčetyh o zanjatijachъ po jazykovêdêniju str. 49 pa pravi: „ˆ nadъ znakomъ glasnago oboznačaetъ dolgij glasnyj, udarennyj vъ načalě i neudarennyj vъ koncě, takъ čto onъ kažetsja soedineniemъ dvuchъ glasnychъ, tožestvennychъ kačestvenno, no različnychъ po otnošeniju (svoego roda diftongomъ [ɔto takъ nazyvaemyj accentus circumflexus, ˜, Grekovъ)“. V teh besedah torej pravi, da ima bohinjsko-posavski govor pojemajoč naglas. Rabi ga v teh le vzgledih: póte j pa rôko u lьft ɯzignuwa; súkno, k jó je obôku 58; Zâsp 61; pьkû, pьršû, jьmû, jmû, sьdû zdû, ъrьhnû, ubû 78; upû 79; bôh 93; z rôk, môš, gôs, kôt, gôsc 103. Vendar pravi, da se govori tudi: rōko 78; búh 103; pьkú, pьršú, jьmú 109; zdú, upú, ubú 110. Vsega vkupe ima 18 besed, v katerih je zapazil potisneni naglas, od teh pa se osem govori tudi z navadnim dolgim naglasom, ostaja torej le 10 besed s potisnenim naglasom. Ali kakor sem se prepričal na nekom tovarišu z Bleda, tudi te nimajo potisnenega, ampak prosti dolgo-močni povdarek. Sicer pak gledé naglasa v bohinjsko-posavskem govoru g. Baudouin sam pravi str. 51: „vъ nastojaščee vremja ja vovse ne razděljaju moichъ togdašnichъ vzgljadovъ na suščnostь i mnogija častnyja otnošenija krajno-slovenskich udarenij“. — Roman Brandt v svoji knjigi „Načertanie slavjanskoj akcentologii“ piše str. 86, da je naše naglaševanje raznorodno (to je, naglas ni navezan na isti zlog), ali ne muzikalno. Ta preiskovalec pa vse edno sprejema teorijo Škrabčevo-Valjavčevo (str. 89), katera se vendar oslanja na muzikalno naglaševanje! Potem pa pristavlja te le važne besede: „Nesmotrja na to, menja něskolьko smuščaetъ soobščenie sdělannoe mně professorom Krekomъ, čto onъ naročno prislušivalsja kъ vygovoru svoichъ gradeckichъ studentovъ, sošedšichsja sъ raznychъ koncovъ slovenskoj zemli, no rěšitelьno ne mogъ podmětitь nikakoj dvojakosti protjažnago udarenija“. Ako po teh besedah sodimo, trdi g. prof. Krek isto, kar smo v teh listih mi skušali dokazati. Enakih misli je tudi Miklošić (Ueber die

Digitized by Google

langen Vocale in den slav. Sprachen str. 5) in Božidar Raič, kateri pravi v svojem spisu „Prekmurski knjižniki pa knjige“ (Letopis Matice Slovenske 1869) kar naravnost, da pozna slovenščina navzlic srbsko-hrvaškemu naglaševanju samó dvojen naglas.

Pisatelj naše slovnice bi vtegnil prašati, čemu te stvari tukaj razlagam. Vzrok je ta, ker sem hotel pokazati, da je nepotrebno sprejemati v šolske knjige teorije, ki še niso vtrjene. Preiskovalcema našega naglaševanja, učenomu Valjavcu in Škrabcu, s tem seveda ne izrekamo nobene graje; dasi stojita po naših mislih na napačnem stališču, ostane vendar materijal, katerega zbirata, neprecenljive vrednosti, saj more vsak, kdor bi bil morda mojih misli, na mesto potisnenega in potegnenega naglasa postaviti moj dolgo-močni povdarek (˙).

Ja sveudilj jošte ne mogu pristati uz g. Štrekļa, ali ne tajim da ima u Slovenskoj krajeva gdje je naglas udešen prema naglašivańu modernih jezika te se glasom istaknuta slovka u riječi ne ističe dizańem zvuka već jačańem glasa. Ja sam pristao uz teoriju g. Škrapca, čiju raspravu J. Baudouin de Courtenay imenuje vortreffliche abhandlung, vidi Jagićev arhiv 1884. pag. 106.: Von der unterscheidung zweier dem slovenischen eigenen betonungsarten, eines „gestossenen“ (Škrabec's potisńeni, Vaļavec's potisnuti) und eines „geschliffenen“ (Škr. „potegńeni“, Vaļ. „otegnuti“) Accents, ist in unserer sammlung keine spur vorhanden. Leider kannte ich selbst zu jener zeit, im jahre 1872 weder die vortreffliche abhandlung P. Stanislav Škrabec's, noch die anderen darauf bezüglichen arbeiten noch nicht, konnte mit meinem stumpfen ohre diese feinen tonnüancen nicht heraushören und verstand nicht den unter meiner leitung arbeitenden Sedej auf dieselben aufmerksam zu machen. Evo za što sam prije nego sam dočuo za hromatsko i ekspiratorno naglašivańe pristao uz Škrapca.

U riječima pravda i brada ističu se glasom slovke prav i bra, ali prav drukčije glasi nego bra. U hrvatskom iliti srpskom jeziku slovke koje se izgovaraju kao slovka prav u pravda biļeže Vuk, Daničić, Pavić etc. znakom ˆ, a slovke koje se izgovaraju kao bra u brada, biļeže znakom ´: prâvda, bráda. Slušajući ja govoriti Srbe s kojima sam na sveučilištu bečkom god. 1852.—4. općio i s ńima zajedno u istoj gostioni na Videnu predgrađu objedovao, našao sam (ne samo ja, nego i Žepić a i Svetec) da oni riječi prâvda i bráda izgovaraju kao i mi Goreńci. U navedene su dvije riječi

Digitized by Google

glasom istaknute slovke duge. — Srbi u riječi kruška ističu glasom prvu, a u riječi vedrina sredńu slovku, onu biļeže znakom ̏ a ovu znakom ̀: krȕška vedrìna. Riječi koje rabe i hrvatskomu i slovenskomu jeziku a u hrv. imaju glasom istaknutu kratku slovku biļeženu znakom ̏: krȕška, u slov. se jeziku, barem u goreńštini, često tako izgovaraju da je mučno razabrati količinu osim u jednoslovčanih riječi (i u zadńoj slovci), te se govori hrȕška i hrûška, ali hrv. znakom ̏ biļežene slovke u slovenštini, barem u goreńštini, postaju duge te se jedne izgovaraju otegnuto n. pr. hrv. bȁba, žȁba, djȅklica biva u slov., da kako ne svuda, bába, žába, déklica. A u riječima kojim se naglašena slovka biļeži gravisom: vedrìna, često se u krańskoj slovenštini ta naglašena kratka slovka produļuje: vedrína, pa tako i múha snáha; žéana, séastra, góara, vóada itd., a hrvatski mùha, snàha, žèna, sèstra, gòra, vòda itd., ili imaju stariji naglas na zadńoj slovci: iglȁ, igrȁ, mьglȁ, dьskȁ itd., a hrvaski ìgla, ìgra, màgla, dàska itd., a kajkavština povlači se često naravski do ńekle za štokavštinom: bàtriveti, bàtrivem uz bátriveti, bátrivem, srpski bàtrivjeti, bàtrivêm, itd.

Prema tome ima hrvatski iliti srpski jezik samo dva naglasa, recimo od nevoļe otisnuti i otegnuti, a biļeži se četvorim znakom, jer se naglasu uračunava i količina. Tuj ima samo ta nestašica da znakom za otisnuti dugi naglas biļeže i druge duge nenaglašene slovke u riječi, krivo uzimajući i ove da su naglašene: sûdîm, blâgdânôst, blâgdânujêm mjesto sûdīm, blâgdānōst, blâgdānujēm. Da se količina biļeži običnimi za to znakovi, znakom ¯ za dužinu a znakom ˘ za kračinu, mogle bi se navedene riječi ovako biļežiti: prȁvda krȕška, brā́da vedrī́na mjesto prâvda krȕška, bráda vedrìna. — Tako ńekako je shvatio srpski naglas Miklošić već god. 1852. u vergl. lautlehre pag. 317—320 gdje veli, da ̀ i ̏ naznačuju naglas, a ́ i ̂ dužinu. Od toga shvatańa god. 1874. još nije otstupio, vidi vergl. syntax der sl. sprachen pag. 283: ich bemerke dasz ich meine darstellung der accentuation im serbischen I. 317 bis 320 auch jetzt für richtig halte, ohne die zweckmässigkeit der von Vuk eingeführten bezeichnung in frage zu stellen. A lautlehre II. (1879.) pag. 406 veli: ̏ und ̀ unterscheiden sich von einander dadurch dasz ̏ den kürzesten, ̀ hingegen einen weniger kurzen, weniger rasch gesprochenen vocal bezeichnet. ́ dient der steigenden, ̂ der sinkenden länge.

Digitized by Google

S prvice htio sam da primim samo dva znaka za biļeženе naglasa: ` za otisnute (= sinkende) a ´ za otegnute (= steigende) slovke: prȁvda brȁt, brȃda (i za kajkavštinu: šetȗvati). Ali Daničićevo nagovaraňe da od Vuka ne otstupam i žeļa da bi bila kako na drugom poļu tako i ovdje sloga između oba bratska naroda skloni me da sam u svom prinosu, koji neće da bude više nego li prinos, primio Vukovo biļeženе naglasa, i kad ima slovenština za pismena *o* i *e* po dva razlikujuća se glasa, htio sam, kad sam već spojio naglas i količinu, da obiļežim oboje i glas i naglas: réka z rêko tèta s têto, kóža s kôžo kòza s kôzo.

Govoreći Miklošić o naglasu u slovenskom jeziku lautl. I. 248 veli: im nsl. gibt es betonte längen und kürzen, alle unbetontea sylben sind kurz; man verbindet daher accent und quantität und spricht vom scharfen und gedehntem tone je nachdem derselbe eine kurze oder lange sylbe trifft; jener wird seit Bohorič mit dem gravis, dieser mit dem acut bezeichnet. A u drugom izdańu od god. 1879. isto pag. 334 kraće ovako izriče: indem man accent und quantität verbindet, bezeichnet man die accentuierten vocale wenn sie kurz sind mit dem gravis, wenn lang, mit dem acut: zèt, tát. wer beide dinge trennt, kann zȅt, tāt schreiben.

To može vrijediti za štajersku slovenštinu, za kraňštinu, barem za goreňštinu nipošto. Tuj se jasno razlikuju duge riječi n. pr. tāt i brāč, vrāta (gen. colli) i vrāta (porta) itd. i jer se u izgovoru razlikuju mislim da treba da se i različno biļeže: tât, bráč; vrâta, vráta itd. Ili zar se zbiļa gdje u slovenštini jednako izgovara recimo: ženo ženo mulierem agunt? goreňac to jako razlikuje te veli: ženô ženó. Je li se doista g. Štrekļem navedeni gen. plur., koji imaju jednaku dužinu (po Miklošiću duplitnu, a po Štrekļu poldrugu): žen, poļ, kos itd. jednako izgovaraju? U goreňskoj ļe ne, tuj razlikuju: žén, kós, a pôļ od žena, kosa, poļe.

U štokavštini zadňa slovka u riječi nema nikada naglasa a jednoslovčane se riječi govore samo otisnuto: tât, brȁt, brâč. U slovenštini naglašuje se i zadňa slovka u riječi: prepîr, kováč, globȍk, i jednoslovčane riječi: pôt (sudor) pót (via), brȁt. Ali mora da i u Kraňskoj ima krajeva gdje se jednoslovčane duge riječi jednako izgovaraju, jer kad sam onomlane pitao g. Rjâvca za ňeku riječ u ňegovoj putnoj torbi kako ju izgovara, da li kao greh ili kao meh, odgovori mi da ňemu jednako zvoni greh i meh.

U slovenštini ima u svima joj nazrječjima obilato riječi i oblika s naglasom na zadňoj slovci, a to nije znak ekspir. naglasa koji teži

Digitized by Google

za time da stoji naglas čim dalje od zadńe slovke. Ali ima ńekih riječi koje stari naglas potiskuju od zadńe slovke: róka mjesto rokȃ, nèsem mjesto nesȅm, rèci mjesto рьсѣ, itd. I krajńa nenaglašena slovka u govoru često otpada: vín mjesto víno, itd.

Ja dakle držim da je naglašivańe u slovenštini, kako ima puno razječja, ńegdje eksspiratorno, drugdje hromatsko, a na trećem mjestu možda pomješano te se glasom istaknuta slovka ističe i dizańem zvuka i jačańem glasa, tȁ i o staroj (panonskoj) slovenštini, naslućujem da joj je bilo naglašivańe isprva hromatsko a kašńe ekspiratorno, ako krivo ne umijem Miklošića, koji, ne varam li se, teoriju o eksp. i hrom. naglasu ne napomińe prije god. 1879. On u lautl. I² pag. 2 veli: Der in die periode der ursprache zu versetzende übergang des ursprünglichen a^e, slav. e beruht wahrscheinlich auf dem accente, der ursprünglich chromatisch war, d. h. in einem höheren tone der accentuierten silbe dem niedrigen der nicht accentuierten silben gegenüber bestand. A malko dalje: Der übergang des slavischen e in ь beruht, wie mir scheint, teils auf dem exspiratorischen accente, d. h. auf einem relativen forte der accentuierten silbe dem piano der nicht accentuierten silben gegenüber, teils auf dem mangel des accentes. das forte und die accentlosigkeit der silbe hat dieselbe wirkung: dvьrь, bьráti.

Digitized by Google

Religija Srbâ i Hrvatâ,

na glavnoj osnovi pjesama, priča i govora narodnog.

Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 19. srpnja 1884.

PRAVI ČLAN NADKO NODILO.

U Srbâ i u Hrvatâ imade li mitova, gatnja bogovskih? Ako naizred pitamo ponajznamenitije strane mitologe, nema ih. Stvaratelji legenda jesu Indi i Eranci, Heleni i Germani; ali nisu ni Kelti, ni Latini, ni Slaveni. Vjerski cvijet mita raste na epskoj liji; no epa svečani duh, koji slavi zajedno bogove i junake, malo kad uznese hvastavog mutljivca Kelta, kao što ne razgrija ledenog formalistu Rimljanina. Pa i Slaveni, makar oni izvedoše, poimence Srbi i Hrvati, lijepih pjesama junačkih, opet ne mogoše epa složiti, a još manje stvoriti Olimp, sazdati sjajno sijelo duhatih i hitrih bogova. Slavenima bogovi su šturi, neplodni; ono su djetinjom rukom nacrtani obrisi, a nikakove žive prilike sprama slike čovječje. Ti bogovi niti se žene, nit vesele, nit boja biju; presto im nije na purpuri i na zlatu oblakâ, niti im juri hod po tananom ajeru. Riječju, ovaki bogovi nisu antropomorfi. Ovo je mnenje o tromosti i neprikladnosti slavenskih bogova toliko uvriježeno, da i sam učeni slavista, L. Leger, tu nedavno presudi ovako: „Koliko mi znamo za bogove slavenske, oni su od grčkoga antropomorfizma posve različiti. Osim izuzetaka, niti imaju porodice ni genealogije".[1] A naš čovjek, svijetli filolog F. Miklošić, još oštrije osječe, izrekavši: „Iz početka Slaveni, po svima vijestima historičnim, vršahu religioznu prirodnu službu bez bogova, a i sam pozniji Olimp njihov mučno da imadijaše bogova dovoljno, da ovi imenima svojim ispune sve dane u nedjelji".[2]

---

[1] *Esquisse sommaire de la mythologie slave.* (Revue de l' histoire des religions, Paris 1882).

[2] *Die Christliche Terminologie der slavischen Sprachen*, Wien 1875, s. 20.

Digitized by Google

Kakva bijaše slavenska religija iz početka, pa i docnije, ne kanim ovdje navlaš ispitivati. Moja je postat druga, a i tješnja. Ja sam rad učiti samo srpske i hrvatske bogove, po uputi još živog pučkog vjerovanja, te onda i viditi, je li opravdana tvrdnja, da u naših otaca ne bijaše božjeg uzleta, pa ni tvorbe mitične. Ja mislim, da je oboje u njih bilo,[1] a nastojati ću, da o tome i dokaze iznosim. Ova studija ide, ovako, na ponovljeni uvid cijeloga našega mita.

Naše biti će ono, što je srpsko i hrvatsko. U ovoj radnji Srbi jesu što i Hrvati, a Hrvati što i Srbi. Sinonimija jednih sa drugima za nas je potpuna. Po mnogom znaku neki, dašto, drže, da kad se amo doseliše, Srbi i Hrvati bijahu dva odjelita naroda, svaki sa donekud vlastitim jezikom, običajima i religijom. Srbi, zar štokavci, može biti da ponikoše od roda nepomiješanih zgoljnih Anta, dok Hrvati, čakavci u početku, kano da bijahu poluleškoga porekla. Nego, bilo što mu drago, bili, iz prva, Hrvati i Srbi dva naroda, ili bili oni narod cigli, uz dva suznačna imena, i uz svoju stariju čakavštinu, a noviju organično poodraslu štokavštinu, hrvastvo i srpstvo, već poizodavna, tako se preplelo i sraslo te poizjednačilo, da je nauci sad preteško u etničnom pogledu lučiti, što je hrvatsko, što li srpsko. Koje su starine čisto hrvatske, a koje čisto srpske? Koja religija hrvatska, a koja li srpska? Na ova pitanja ja ne znam razgovijetna odgovora, kao što ni Englez ne bi sad znao raspravljati napose o starinama anglijskim i saskim. Ispitivaču jedno je neznaboštvo Anglâ i Sasâ; a tako će i nama jedno samo biti neznaboštvo Srbâ i Hrvatâ. Ako se pak ovdje, obično, Srbi prvi redom spominju, to visi jedino o glavnome našem izvoru, o pjesmama i pričama narodnim, koje ponajviše od Srbâ potekoše. „Srbi svi i svuda", ili „Hrvati svi i svuda", i jedno i drugo meni je po isti način pravo, kao što je ono i jedina logična lozinka. Oboje opravdava zajednička sućut.

Govoriti u opće, razlagati deduktivnim načinom, malo vrijedi u poslu mitologije. Budi mi, ipak, dopušteno nekoliko općenitih opazaka činiti, tim više što ću kroz to pretresati svoje izvore.

---

[1] Veseli me, što u ovome poslu imam vrsnog jednomišljenika, koji već davno, prije mene, istaknu ovo isto. U svojoj *Historiji književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga*, Zagreb 1867, V. Jagić reče, na str. 22: „Ima razloga vjerovati, da je već kod starih Hrvata i Srba *cvao* mitologijski epos".

Digitized by Google

Izmegju arijskih naroda, može biti da su Srbi i Hrvati uz Helene, Perzijance i Inde, najviše obdareni ćuti pjesničkom. Eto, imamo krasnih pjesama pučkih, pa iz njih ključa, po mom mnenju, široki vrutak narodne religiozne misli. Ako se u ženskim našim pjesmama izražava gotovo sav obiteljski i poljski život, te u njima trepeće svaka jeka seljačkog srca; ako se u pjesmama junačkim izregjaju sve slike sadašnje žalosti i negdašnje slave naroda, kako se ne bi tamo, u dovoljnoj mjeri, oglašivalo i staro vjerovanje otaca naših? Ne samo neke pjesme, nego mnoštvo njih, u svima zbirkama, a osobito u Vukovoj, zalaze očevidno natrag u davninu naroda srpskog i hrvatskog; očevidno se u njima povijeda o bićima nehistoričnim. Ovdje ne mislim same one pjesme, gdje sadržina mitična, tako reći, na dlanu je; nego i skoro sve one, gdje ne teče pripovijedanje povijesno, makar bilo i iskrivljeno. Ovake pjesme, više božje no ljudske, lasno je raspoznati po nekoj postojanosti ispričanih zgoda. Junak ide u lov, ili na boj, u stanovito vrijeme, uz izvjesni broj drugara; svuda, pojednako, odvedena mu je ljuba, ili sestra, i kon ima pregažena stara majka; svuda su isti dušmani, crni a zlovarni. Stereotipne ove pjesme, ako ih uporedimo sa nesumnjivima historičnim, vrlo su od njih različite. Što je njima manje obilje i manji priplet zgoda, to se kroza njih, obično, veća prosjauje krasota forme. Sabranom mišlju i prozirnom besjedom, gdjekoje od njih uprav su uzorne, gotovo nalične homerskom pjevanju: viditi im je, da one pregjoše kroz sito mnogih i mnogih pokoljenja, te se izgladiše i estetično otanjiše. Da se u novijoj, ali još nesvijesnoj, nekritičnoj dobi, po sreći rodio pjesnik, koji bi ih bio prikupio, i s drugim ponajboljim pjesmama historičnoga sadržaja u cjelinu sastavio, jamačno i mi imadosmo naš ep. Ali u nas sada, ako i nema složenog epa, opet eto ima starodavnih epskih pjesama

Pričanje u epskim pjesmama ima biti, velikim dijelom, mitično. U primitivnih naroda vjera, ma bila kakova, svagda je budna i živa. Ne uvidjajući trajnu ravnotežu zakona prirodnih, prvašnji ljudi ne pomišliše boga, koji vijeku i svijetu poda te zakone, pa po njima redovito i svijetom vlada, već utvoriše, sebi na dohvatu, bogove iz svakoga iole znatnog fenomena. Bogovi nastavaju tik do čovjeka i posvuda, u porodici i u polju, u ajeru i pod zemljom, danju i noću. Skladajući u pjesmu sve svoje osjećaje, ondašnji čovjek imao je najobilnije pjevati o bogovima; pa, doista, svi epi i sve stare pjesme ovo potvrgjuju. Mitove Indâ, Helenâ, Perzijanaca, Germanâ, mi poznajemo najviše uprav s toga, što imademo

Digitized by Google

njihove epe i njihove himne. Poimence oni narodi, koji ne stupiše, dok im se ep stvarao, na pozorište historije, kazuju epe skroz probijene religijom: germanska Edda iznosi bogove, više nego junake, a finska Kalevala odjekuje samim gromom i glasom s neba. Čitav kup izvornih, drevnih spjeva, ne može nikako da bude bez gatanja o višim bićima. Zamjeniti i zajednički rad bogova i ljudi, prepletanje božanstvenog i čovječanskog života, tako je naravno u epu, da otud i za individualne epske umotvorine izniče poznato teorično pravilo o mitičnoj epskoj primjesi, o nekakoj bogovskoj mašineriji. Bez božjih gatnja ne mogu po tom biti niti naše stare pjesme. Davni Srbi i Hrvati dijahu u zraku, tako da rečem, zasićenu božanstvom. Oni, jamačno, bogovima začinjahu najljepše svoje popijevke. O neznabožačkim godovima, plemenskim i porodičnim, nakon žrtve, ustajali srpski i hrvatski ljudi u slavu,[1] a pojali pjevači na brdima, pokraj rijeka, u šumama, ili pod domaćim krovom u brojnoj zadružnoj obitelji; osobito pojali, da oduška dadu vjerskome tronuću. Duboki, svečani romon gusle većma hvaljaše onda visoke bogove, nego plemenske i narodne junake; onda radosna kola više pripijevahu, himnom u osmeračkoj mjeri, boginje i njihove zaručnike, nego li mladenačku ljubav ljudsku. Što se sada pjeva osobito na sijelima, na skupnoj radnji, na ovećem sastanku, u kući zadružnoj, to je puki odjek negda jačega i prostranijega pjevanja, kao što su nam spomen negda prinošenih žrtava mjesna imena: Tribunj kod Šibenika, Trebinje i Trebišnjica u Hercegovini, Trebiješ u Crnojgori, Trebević u Bosni.[2]

Glede sačuvane jezgre mnogog mita u pjesmama našim, ne smijemo s uma smetnuti vrlo znamenitu opstojnost. Naš narod, bilo to dobro ili zlo, spada u najbrižnije čuvare starina svojih. U opće, uzdržna moć prevelika je u Srbâ i Hrvatâ. Već u prvoj postojbini svojoj, u bijeloj Srbiji i bijeloj Hrvatskoj, naslonjeni na sjevernu stranu tvrdih a braniteljnih Karpata, stojahu oni izvan domašaja i heleno-latinskog i turano-germanskog svijeta. Kada pak sigjoše na jng, i od Turanâ na maču stekoše sadašnju domovinu, onda panonske i dacijske guste šume, a dalmatinski teško pristupni doli

[1] „Consummatis juxta morem sacrificiis, populus ad epulas et plausus convertitur", veli Helmold za sjevero-zapadne Slavene (Helmoldi *Chronica Slavorum*, l. I, c. 52, Pertz, Mon. Germ. Hist. Script. T. XXI, Hannoverae 1869).

[2] *Trêbište* je u starosl. mjesto, gdje se žrtvuje. Miklošić, *Christl. Termin.*, s. 37.

Digitized by Google

i uvale, očuvaše ih jednako od tudjeg jaka uticaja. U mnogočemu starenici su ti Srbi i Hrvati. Eno n. p. Srbâ, još pri koncu županijskog doba, a pod novom upravom prvoga Nemanje, gdje strijeljaju na svoje neprijatelje strjelama otrovanim,[1] kao što to rade, na sedam ili osam vjekova prije, prvi Slaveni, napadači istočnog carstva. Čobanima, više no ratarima, i na prvoj zemlji zakarpatskoj i na novoj ilirskoj, Srbima i Hrvatima život i duh kretali se u krugu uobičajenih nazora staroslavenskih, a i arijskih. Baš do kasna nebesne mnoge slike prostih i pjesničkih Arijaca vrzale se u pameti starih naših, gdjeno bijahu na plandištu kod svojih marva. Tek nešto da navedem, primjera radi, za ovu arijsku priprostitost Srbâ i Hrvatâ. Pobratimstvo i posestrimstvo niti u kojih Slavena nije nježno i umilno, koliko je ono u nas; a takovo je pobratimstvo i posestrimstvo davno arijsko, ili je barem na lik premile arijske sveze megju rogjenim bratom i sestrom: sanskritski je *bhrâtar* pomagač, a *svasar* tješiteljica.[2] Preznameniti običaj *slave,* ili krsnog imena, dvoji sada nas od sviju ostalih Slavena; pa srpska *slava* jeste čisto bogoštovje domaće, bogoštovje upokojenih djedova, u Rimljana *dii manes,* u Helenâ θεοὶ πατρῷοι. U velikome kolu Slavenâ, mi smo okorjeli uzdržaoci; a to izkazujemo, kako u stvarima krupnim, tako i u sitnižu. Eno bilje. Što se njega tiče, naše su riječi najizvornije megju slavenskima. Ovo po sebi znamenitosti nema, ali znači nešto, kad pomislimo, da bilje negda bijaše u tijesnom odnosu s religijom. Za rod i dom, i za svaki stepen srodstva, bilo ovo po debeloj, jal po tankoj krvi, u nas takogje prevršuje se mjera slavenskog ukupnog riječnog bogastva; pa je i ovo znak, da je porodica srpska i hrvatska davnašnjoj najbliža. Ali je valjda, u ovome, najznačajnije ono, što sad biva u Crnojgori. Pri današnjem općem jednačenju valjem civilizacije europske, u drugoj polovini XIX vijeka, onamošnji ljudi otimlju se svejednako uticanju rimskog pročišćenog prava, te još mogu da urede porodične i gragjanske odnošaje na temelju svog drevnog prava običajnog.

Da li po jeziku ne znam, no po običajima mi Srbi i Hrvati jesmo najčistiji izmedju Slavena, jer smo i najmanje napredni, te za njima ostadosmo kao po tragu. I lomna postojbina istočnoga dijela našega naroda, i tek nevoljne historije učiniše, te brižno

[1] Arnoldi *Chronica Slavorum,* l. I, c. 3 i l. IV, c. 8. (Pertz, Mon. Germ. Hist. Script. T. XXI).

[2] M. Müller, *Beiträge zur vergleichenden Mythologie und Ethologie,* Leipzig 1869, s. 22.

Digitized by Google

kroz vjekove čuvasmo staro naše biće. Sustavni i nastojni rušitelj naših običaja, naših pjesama. našega pričanja, bude jedino hristjanstvo. Nego i Hristova vjera, po istočnom naselju naroda, na cijeloj strani srpskoj, zadosta kasno ubrazdi duboko. Već napomenusmo, da za dugo im vrijeme županijsko, Srbi, gotovo u svemu, življahu, te i osjećahu od prilike onako, kao što i davni njihovi oci.[1] Istom Nemanjići, a naosob prosvjetlitelj arhiepiskop Sava, novom a trajnom uredbom, udomiše novu vjeru na zemlji još pretežno neznabožačkoj. Ako ova pretvorba i novi ustroj ne ide, ovako, preko vijeka XIII, ili najviše XII, Srbi jesu medju svima Arijcima europskim, uz jedini izuzetak Litvinâ, najpozniji uzdržavatelji prvašnjega svoga vjerovanja. Pozniji su od samih Normana na odaljenoj Islandiji, listom pokrštenih i hristjanski naredjenih već pri koncu X vijeka. Samo što Srbe, glede vjerskih njihovih pjesama, ne posluži ista sreća, koja Normane. Normansku Eddu, to *babino* ili *dedino* pjevanje, kome je postanak u Norvegiji vijeka VI, ispisa crkovni čovjek iz XI, dok pjesme naših deda zakarpatskih, od nehaja i nemilosti, ne zabilježi niko, prije nego ih, u koječemu, rastvori i preobrazi njima neprijazno hristjanstvo. Ali eto i ovako, narodne naše pjesme, mnogobrojne a i bogate epskom tvari, mogu nam barem donekle ići na ruku, da bi prenapravili razvrgnutu dašto, ama ne uništenu, srpsku i hrvatsku mitologiju. Hristjanstvo po svima krajevima naroda ne dospje razoriti, u jednakoj mjeri, starinsko vjerovanje. Ako i ne poživi prijesno neznaboštvo, a to potraja od njega svježa uspomena i preko vijeka XIII.

Od ovoga vijeka dalje, dio jedan od stare vjere zakloni se pod okrilje bogomilstva. Dosta je prilike misliti, da bogomilstvo, ili patarenstvo, ova skroz nehristjanska nauka, a uz to nakarada hristjanstva, za rana se usječe u našem narodu, možda malo poslije scobe iza Karpatâ. Rasprostiranju i vriježenju bogomilstva po našim

[1] Krstašima, koji Srbijom prolažahu, činilo se, da je ovo ne samo bezbožno, već i skotsko življenje. Hroničar Arnold, na jednom od dvaju mjesta, naprijed navedenih (l. I, c. 3), piše: „Procedentes igitur appropiabant urbi que Ravenelle (Ravanica) dicitur, que in medio nemoris sita est, cujus habitatores Servi dicuntur, filii Belial, sine jugo Dei, illecebris carnis et gule dediti et secundum nomen suum immundiciis omnibus servientes et juxta locorum qualitatem bellualiter vivendo, bestiis etiam agrestiores". I na megji ondašnjega hrvatstva i srpstva dugo postojala ovakova *Pagania*, neretvansko područje. Valjda nismo mnogo odaljeni od historične istine misleći, da Hrvati bijahu prividni hristjani do IX, a Srbi, većinom, sve do XIII vijeka.

Digitized by Google

stranama pomogoše u veliko dvie opstojnosti: slična dogma, bogomilska i narodna, u dva suprotna načela u vasioni, pa i neka blagost *krestjanâ,* jal bogomilâ, koja vrlo ugagjaše mekoći ćudi slavenske. Bogomilstvo bez muke se ucijepi na još zeleno stablo srpskog neznaboštva, a poštedi staru religiju mnogo više, nego svijesno i revno hristjanstvo. U dugi red bogomilskih angjela stupiše laganim korakom mnogi stari bogovi; mnogi običaji iz starine tekoše nepomućeni pod blagom upravom *dida* i *strojnikâ.* Što se bogomilstvo, amo od XIII vijeka, opire snažno Hristovoj vjeri, time se, donekud, na tu vjeru priječa ujedno i neznaboštvo Srbâ, jošte neslomljeno. Navlastito na sjevernoj dugoj granici hrvatstva i srpstva, po tvrdoj zaklonjenoj Bosni, najljuće brane se *krestjani.* I sami posljednji kraljevi bosanski, ili su bogomili, ili tek od nevolje, ispred prijetećih Turaka, kojekako pokršteni. Čak i spljetski vojvoda Hrvoja, premda rogjen od Dubrovkinje, jednako je bogomil. Nego i na jugu, usred kamenja hercegovačkog, vidimo istu upornost staroga vjerovanja. Pri samom koncu XV vijeka, bogomili su možni Hranići, te i najčuveniji izmegju njih, herceg Stjepan Kosača. Ove potrajne i najdulje privrženosti starinskoj religiji svojoj jošte postoji onamo živo svjedočanstvo. I dandanas u Jekavca puna je glava, kao šipak, svakojakog praznovjerja, kako je god i u jekavskim pjesmama odjek s neba davnih bogova zvučniji i silniji. Ograda jake porodice i jaka brastva u Hercegovini, u Boki kotorskoj i u Crnojgori, kao što učuva pravne i domaće drevne običaje, tako zakloni i mnogi ostatak od stare vjere. Gdje je božanstvena legenda otrcana, gdje je zamućena u drugoj pjesmi, ona je, obično, u porednoj pjesmi jekavskoj bolja i prozirnija. Na lomni uzvisiti vapnenac Crnegore, i obližnjih joj krajeva, sjede sustala srpska religija, kako i stara germanska najposlije zaturi se u granitno stijenje daleke snježane Islandije.

Ali što sad imademo od stare narodne religije, to su samo ostanci, kako rekosmo. Na posljetku, dogje vrijeme, gdje hristjanstvo sa svom težinom dogmatično netrpljive, jer uzvisite vjere, nasloži se na prijesno naturalistično vjerovanje starih naših. Neznabožački sustav onda puknu, pak kamenje od propale stare gradjevine bude, pobožnom rukom, kud kamo razbacano. U isto doba, i strogi monoteizam Muhamedov uguši svako neznabožačko predanje. Barem od svršetka XV vijeka, niko se u narodu više ne usudi svijesno zazivati starinskoga boga, jali duha kakva; a nigda niko u nas, ni

Digitized by Google

domaći čovjek, ni inostranac, ne zabilježi ime narodnih bogova, koji odlijećahu.

Što nisu kojimgod hroničarom zapisana imena srpskih i hrvatskih bogova, s toga svegjer bijahu na velikoj muci svi ljudi, koji su razlagali o religiji naših otaca Ono malo tankih i uzgrednih, a odmah na prvi mah shvatljivih spomenaka negdašnje vjere; po koja slučajna napomena mitična u običaju, ili u poslovici, ili u pripovijeci kakvoj; pa veoma korisno dašto, ali gdjekad i prevarljivo, poredenje sa poznatijim bogovima sjevero-zapadnih i sjevero-istočnih Slavena: ovo je cijela gragja, koja je stajala naporuč novijim kazivačima vjerovanja davnih Srba i Hrvata. Nego, s ovim samim, slabo napreduje posao. Dà, dobiva se time nekakova slika narodne religije, al poput nekih talijanskih *affresca,* što ih vjekovi naprašiše; glasoviti su, a ti pozorno, napeto, gviriš u njih, no sveci ne će nikako da ti pred oči iskoče živi i blagi. I naš je Olimp sav oprašen, sav otrunjen; pa pravi svetitelji njegovi više nisu nama na pogledu. S toga i rekoše, da mi nemamo mitologije.

Mnogo šta, doslije uragjeno u poslu starodrevne religije, dobro je, pače djelomice i vrsno; ali tu oveštalu religiju ne osvježismo, ako ne usavršimo metodu iztraživanja. Ispitivalo se dosad, koliko je u pjesmama narodnim ovi ili oni svetac hristjanski primio na se natrune, uzeo bremena poganskog; a gledalo se u pričama, da li proviruje ime kakvagod boga, ili boginje. Mislim, da ovo nije dovoljno. Valja uzeti i promatrati pjesme i priče u cijeloj njihovoj sadržini, te ispitati tanko po tanko, ne bi li puki bogovi bili neki nehistorični junaci pjesama, a napola bogovi i neki drugi, prozivani historičnim imenom; ne bi li jednako bili bogovi i neka lica, o kojima najčešće i najradije govore priče. Treba uz to lica ova pored ti, na široko, sa istim, ili sličnim, hipostazama u bogovskom pričanju ostalih Arijaca. Da slika naših bogova bude cjelovita i čista, red je, po mom mnenju, sve ovo troje pokušati.

Iz mnogih junačkih i ženskih pjesama, a i priča, kad budnim uhom osluhujemo, jamačno progovaraju bogovi. Da se u umotvorinama pučkim bogovi hoće da skrivaju, nije nikakvo čudo;[1] dapače ima biti tako. Koji promotri narav mitu, ujedno sa naravi pjesništva i pričanja narodnog i sa faktom pritiska nove religije,

[1] Prisuće bogova u velikom dijelu naših epskih pjesama opazi gosp. I. Ruvarac. U svojoj raspravi: *Prilog k ispitivanju srpskih junačkih pesama,* u Novom Sadu 1884, oštroumno on ovo uoči već za djačkih svojih godina, jer je rasprava nakon jednog naraštaja sad preštampana.

Digitized by Google

onaj dokučuje odmah, kako to može i mora da bude. Mit hoće da se uzdrži, hoće da živi: zguren u jezgru svoju, ima otpornu snagu, što je gotovo neucjeniva. Vjerski nazori, jednom usječeni u duši narodnoj, jesu joj potreba i hrana svagdanja. pa u nekoliko oni će prkositi i samoj korenitoj promjeni religije. Kad je narodna starodavna vjera drugom izmijenjena, zbjeći će se bogovi, ili u obred kakavgod, ili u pjesmu prekrojenu, ili, gdje im nije kud kamo, i u same pripovijetke, kojima ljudi na dokolici taru vrijeme. jal babe uspavljuju djecu. Narod rado boravi u odaljenim obzorima prvoga svoga vjerovanja. Odaljeni su, ali su ti obzori puni čara. I srcu i duši narodnoj gode bogovi iz prirode izniknuti, u mnogočemu ljudima slični. U vidnome svijetu, po stanovitim zakonima, oni izlaze i zalaze, žive i umiru, te je svaka prirodna religija kano živa povijest, uz božje pobjede i polome, uz mijene i svršetke, gdje se raspleće cijela zanimiva drama. Pače božja taka historija, u prvom stupnju razvića narodnog, nadilazi, nadkriljuje narodnu historiju; ona jedina vrijedi, da se čovjek stara za nju, kako bi je na umu držao i očuvao. Ljudski čini, na razliku čina božjih, lako se brišu sa srca i pameti svakoga čovjeka priprostita, te novija historična osoba suzbija stariju, u pučkom povijedanju i u narodnoj pjesmi. Što je božje, ono jedino traje. Prije Nemanjićâ, doista, bilo u Srbiji pjesama junačkih; bez sumnje, junake pjevali gudači i u Hrvatskoj za vrijeme narodne dinastije, a i docnije; no, od čitavog onog slavlja niti jeka jedna ne doprije do nas. Ovako i ep Nibelungen, ispisan u XII vijeku, ne iznosi germanskih junaka, davnijih od provale hunske u IV, pa sasvim zaboravi velikoga pregaoca za Germaniju, Tacitova Arminija, negda posvuda u narodu opijevana.[1] Iz svega ovoga sljeduje ovo: u pjesmama, što su u stara doba najtvrgje sredstvo pamćenja, božje legende mnogo će se dulje uzdržati, no priče junačke; a kad bude pritisak od nove religije, bogovi, omiljeli i privijeni srcu narodnom, gledaće, da se kojekako u pjesmama pritaje.

U takim prilikama, čuće bogovi pod čovječjim imenima; ili, pod sačuvenim božjim imenima svojim, obično to dvolični i dvoumni nadimci, uzimlju gotovo potpuni čovječji oblik. Kad biva promjena imenâ, bogovskim ruhom oblače se sveci, a više puta i oni junaci, koji se, tekom vjekova, regjaju u narodnoj pameti. Da bogovi postaju ljudi, najbolje dokazuje perzijski ep. U Firdusi-evu

[1] Ann., II, 88.

Digitized by Google

Schâh-namèh božja lica iz Aveste prometnuše se licima ljudskim. Starinski boj svijetla protiv tame, neba protiv pakla, bije se, kano zemaljski boj, megju Perzijancima i Turanima uz Arape; narodni dušmani stupiše na mjesto dušmana božjih. Taki prekret licâ u Perziji prouzroči najprije vjera mazdejska, što se sklapala u sve to većma strogi dualizam, pa pridošla vjera Muhamedova, uz svoje monoteističke zahtjeve. I u nas, pod silnim dahom hristjanskog i islamskog monoteizma, pramaše bogovi daleko od hrama i od kućnog praga; no, kako se mučno i sporo od neznabožačkih srdaca odvezivahu, ipak kradom ostadoše u pučkim pjesmama. Tu jednako oni provode veselje. Eno ih u svatove, pa sjedaju za debele gozbine; viteški se jačaju i zameću ogromne borbe; od njih brda i polja i šume na daleko jekću:[1] samo je na njima čovječja preobuka. Ovo je preoblačenje ponajviše dotjerano, savršeno. Ko da posumnja, odmah iz prva, vrhovnoga Vida u Jakši ili Voinu, jali našega Poluksa i Kastora u dva brata Jakšića, u Pojezdi i Prijezdi? Ko bi odmah spazio u devet epskih Jugovića božje južne vjetrove? Kome je prosto, sa junačkog i ljupkog lica Miloša Obilića da prvom rukom snimi premnoge crte, koje nas sjećaju na sjajnoga i žalosnoga boga Mjeseca? Niti u Firdusi-evim junacima ne bi lasno bilo razabrati božje im poreklo, da nije tu stara dogma, da nije Avesta, koja ga pokazuje. Po Firdusi-u i po pjevačima pučkim, koji njega pretekoše, Feridun je uzoran zatočnik narodni, te ubija tirana, perzijskoga kralja Zohaka; no je, po Avesti, taj Feridun Thraêtona, božanstveno biće, a Zohâk je Azhi-dahâka, griska paklena zmija prvih Eranaca. Mi nemamo poredne Aveste; ali opet imamo dostatnih crta vjerskih, što će nam utvrditi, mislim, jednako preobraženje bogova u junake. Kad pojunačeni naši bogovi idu u boj, rade taman što i Firdusi-evi: silno vojuju na narodne neprijatelje, što su kod nas Latini ili Vlasi, Arapi, Madžari, Tatari, Turci. A što različiti čini božanstvene naše drame bivaju osobito na poluostrvu balkanskom, ono ne će nikoga da iznenadi. Poznato je, da narodni bogovi rado se ne odmiču od naselja narodnog: srpski i hrvatski bogovi vole zemlju svoju srpsku i hrvatsku. Njihovo boravljenje megju ljudma pritvrdi i potonje historično primetanje, historična natruna. Mletački ban i ban zadarski, kralj

[1] Najbolji inostranski poznavatelj religije Slavenâ, hroničar Helmold, izriječno veli, da su Slaveni svojim bogovima pridavali i žalost i veselje: „. . . numina, quibus arva, silvas, tristitias atque voluptates attribuunt . . .“ (Helmoldi *Chron. Slav.*, l. I, c. 83).

Digitized by Google

dubrovački, kralj budimski, kralj od Maćedonije, po gdjekoji car, jal poglavica arapski, jal paša turski, pripadaju po cijelo, ili od česti, megju počovječene bogove. Silno strujeća historija božja zanijela, ovako, u svoje kolovrate dio jedan od ljuske historije. Uobraženi su bogovi kao ljudi; no, gdje pomnjivo njih motriš, razpoznaješ ih po hodu i po pogledu. Sa metodom staroga evemerizma, na nebu tražilo se ljude; mi, naprotiv, sad kanimo, da na zemlji u ljudma potjeramo bogovima trag.

Vrijedno je pozora, da i bez ikakve sile od nove religije, bogovi Arijaca hoće, u često, da postanu malne ljudi cjeloviti. U Heladi niko ne nametnu drugog vjerovanja, a ipak godišnji sunčani bog Herakle sa svoje visine sigje na polubožanstvo, bude ἥρως. Proljetna, a malotrajna božja bića, Edip i Jokasta, pretvoriše se u osobe, kojima se mnogo bavila i helenska logopoija i dramaturgija. Mladi brzonogi, a na nozi ranjavi Ahil, kano da nosi vidne biljege mladoga jutrenjeg sunca, koje na nebu hita a brzo gine. Čvor sviju epskih zgoda u Ilijadi, divna Helena, očita je boginja. Pred čitavom gomilom ovih, i sličnih bića, u drevnoj Heladi, najdublji znalac grčkoga svijeta, Englez Grote, osta kano zapanjen; ne imaše ključa poredeće mitologije, kojim bi vrata otvorio ogromnome hramu počovječenih helenskih bogova. I mimo epske priče, u samoj grčkoj drami očevidan je uticaj poosobljenih lica božjih iz prirodne religije. Heleni su najgibiviji, najlaganiji, najkrilatiji narod historije; a, opet, u njihovoj drami, eno, vlada udes. Ovo oni primiše iz nepomi'nih zakona u prirodi, kojima su sapeta njihova dramatična lica, poreklom bogovi. Nasuprot tome, u ozbiljnom, sumornom narodu engleskom, igrom pravih lica historičnih zasnova se moderna drama, gdje kazna nije slijepa i neumoljiva, već naravna posljedica ljudskih strasti. Pa i osim Grkâ, zar najoporiji izmegju Arijaca, okorjeli stari Latini gdjekojega svoga boga preokrenuše u čovjeka. Dvoglavi Jano, bog godine koja dočinje i začinje, zapisan je, kano prvi italski kralj, na čelu rimske historije. Ovako, antropomorfizam kod Arijaca, u stanovitom stepenu razvitka njihove religije, otimlje mah i bez sile kakove Ovo je za cijelo otuda, što prirodna religija utvara bogove na lik ljudi, dok judaizam i hristjanstvo rekoše čovjeka stvorena na lik boga. Po svemu ovome prilika je misliti, da je epska pjesma srpska i hrvatska, donekud, pretvarala bogove ljudma, još prije svestranoga osvoja Srbâ i Hrvatâ hristjanskom i muslomanskom vjerom.

Digitized by Google

Mi rekosmo, da bogovi, što pod pritiskom nove i netrpljive religije, a što pod nagonom antropomorfičnim u naroda arijskih. postaju, kadikad, junaci uzvisiti, polovni ljudi. Kazasmo, da je to bivalo kod Perzijanaca, kod Helenâ i kod Latinâ; a evo sad primjetismo, da je po tome prilika misliti, da je ovako i kod nas prolazilo. Što mi putem analogije nagagjasmo, ono nam potpuno utvrgjuje jedna čudna, nastrana, narodna pjesma iz Srbije. Čita se u *Vili Beogradskoj*;[1] pa u njoj nalazimo prerijedak primjer pomenute pretvorbe, samo napola izvedene. Proces prelijevanja bogova u kalup ljudski mi tu zatječemo kano pri djelu. Sunce ima protivnike Turke, a sestricu Jelicu! Evo prvih devetnaest stihova pjesme: „Sinoć Sunce neveselo zagje, — a jutroske potmulo izagje. — Ne sme Sunce niko da zapita, — za što sinoć neveselo zadje, a jutroske potmulo izadje. — Zapita ga sestrica Jelica: — Mili brate, ogrejano Sunce, — za što sinoć neveselo zagje, — a od jutros potmulo izagje? — Njojzi Sunce ovako odgovara: — Oj Boga mi, sestrice Jelice, — kad me pitaš, pravo da ti kažem. — Sinoć sam ti s Turci vino pio, — u vinu sam ga kavgu zametnuo. — ubio sam pašinoga sina, — ište paša glavu u razmenu, — a ja nemam glavu u razmenu, — za to sinoć neveselo zagjoh, — a od jutros potmulo izagjoh.“ Dajte nadimak kakavgod suncu, a ono će postati lice nazovihistorično. Sad čisto razabiramo, kako je Herakle mogao da sigje megju ljude, a Helena, Ahil i, po svoj prilici, još druga homerska lica da ugju u Iliadu.

Ako su junaci u epskim pjesmama, možda većinom, počovječeni bogovi, ili historični ljudi, kojima ponajčešće priševene su božje zgode, a gdje je onda historija naša, našim narodom spjevana? Kamo krasni junaci naši? A što od pučke vjere, tvrgje od kamena, u svoje uzvisite ubojnike? Na take slučajne prigovore odgovaram evo ovo. Historičnih pjesama ima dašto, pa i posve čistih, u svima krajevima naroda Eno ih na rpe u zadnjim sveskama Vukove zbirke, a najviše u Čojkovićevoj. Što je čista historična pjesma, najbolje nam kaže pjevanje crnogorsko. Crnogorci u govoru su rječiti, slikoviti, kako su i u opće, valjda, najdarovitiji od južnih Slavena. Ipak, malne svaka strogo historična pjesma njihova hramlje, u pogledu estetičnom. Kad je dogadjaj maljušan, svagja plemenska, otmica, boj na krajini, povijedanje se vlači skoro prozaično: iznošeni su svi junaci poimence, bilježeni su redom brojevi, dok ti u

[1] G. 1866, br. 42.

Digitized by Google

pjesmi nestaje živahnosti i elementa dramatičnog. Gdje su krupni posli po srijedi, a dogagjaji svjetski, i time vrlo malo odskače nadahnuće, te i bistrina misli i stila. Povijest nije izumišljena, al su zgode zapletene, pobrkane; uzroci dogagjajâ izmiču se pjevaču; izmiče mu se i hronologija, a i samo tlo geografično; što je pak veliko u zgodama stvara se malo, a što je malo veliko. Značajni primjer ovakoga pjevanja imamo za pad mletački, u pjesmi 64 Čojkovićeve zbirke.[1] U priličnom darmaru tu se razmeću „Bonaparta kralj, mladi, kleti Jakovini, bečki ćesar, Kutuzov knez, arminarta Senjavin". Prva vojna Bonapartova u Italiji zamucena je posve, premda je Bonaparte lice, što potresa i Crnogorom i svijetom. Kakova razlika izmegju takovih pjesama i onih, koje su pronošene kroz mnoge vjekove! izmegju čisto historijskih i čisto epskih pjesama, gdje čudesa pri svakoj stopi izbijaju, a tim manje se opisuje i izbraja; gdje, dok osjećaji prekipljuju, savršen je i ritam i sva umjetnička tehnika! Ako su starinske epske pjesme, u cijelom sastavu svome, toliko različne od poznijih ovjerovljenih historijskih, zaista iz njih još manje hoće da progovara historija. Istina, da se uspomena povijesnih nalazi u mnogoj drevnoj pjesmi; ali, većim dijelom, sva ta povijest površna je i kano parasitna; ona prionu za starije božanstvene legende, za gatnje koje već postojahu. U pravim epskim pjesmama strog kritičar teško da primi pod zdravo išta drugo, osim nekoliko od naroda upamćenih velikaških imena i imenâ najglasitijih bitaka, i osim najbučnijih dogagjaja u zemlji. Glede pojedinih zgoda, narod ih popunja iz nepovijesnih izvora, najviše iz predajnih mitova, a najmanje iz svoje mašte. Maštanje, koje nije vjersko, slabo se razigrava u seljačkog naroda. Eto pjesma narodna zna, da se je veliki, udesni boj bio na Kosovu, i da tamo zaglavi Lazar; zna, da je slični polom bio kod Mohača, a pade Budim. Preko ovoga glavnog historija ne ide, u znanju pučkom. Kad bi se sada htjelo o ova dva dogagjaja još na kraj i omanje stvari historične istjerati, gusla, koja ne će da polaguje, iskrenim poklikom odgovorila bi: „B'jela vilo, ne znam je li bilo!" U naroda, trajnost drobnog pamćenja povijesnih zgoda čini mi se da je evo ova i ovaka. Trajnost je tolika, koliko je dugo pamćenje starijih ljudi, vremešnih djedova, koji još žive, a svojima očima vidiše, pa, gdje ne vidiše, vjerodostojno opet čuše od otaca, ili

[1] Čubro Čojković, *Pjevanija crnogorska i hercegovačka*, u Lajpcigu 1837.

Digitized by Google

djedova svojih. Ovim dobivamo slijed od kakvih pet šest li naraštaja, t. j. vrijeme od jednoga vijeka i po, za iole pouzdano historično pripovijedanje i pjevanje. Od ovo doba dalje, povijesna pjesma sve to većma se troši i gladi, u ustima narodnih guslača. Što je pak trošno i prazno, ono rekosmo da ispunja narod, najradije iz postojanog blaga svoga vjerovanja.

Pri istraživanju jezgre božje u epskim našim pjesmama, mislim da treba strogo lučiti dvije različite periode, što ih rastavlja jedna velika mijena u političnom položaju naroda. Do vijeka XV narod još imadijaše domaćih svojih poglavara u kraljevini bosanskoj, u despotatu srpskom, u Hercegovini i po Zeti; riječju, u svima istočnim krajevima narodnoga zemljišta. Uz nezavisni život politični, orila se i svježa pjesma boljih vremena. Jedan dio od krasnog ploda ovakoga pjevanja izručuju nam sve oveće zbirke naših pjesama, osobito Vukova u drugoj knjizi. Imamo tu, uz neznatnu pritrunu potonjih guslača, blago epsko, kakvo se ono prikupilo i ustalilo, i u obliku i u sadržaju, od prilike sve do svršetka XV vijeka. Osjećaj starodrevne religije nije još posvuda ugušen; pjesma teče bistra. Iztraživaocu negdašnjih mitova Srbâ i Hrvatâ ovaj kup pjesama biti će, dakako, po starini prvi te i najpouzdaniji izvor. Bije iz njega živa voda kadikad iz dubine gotovo nevjerovatne. Lična i mjesna neka imena, kano n. p. Balačko, Hala. Suhara, Pojezda, Prijezda, Jug. Trutina, Udina, jal značenjem, jal i samim zvukom riječi, tjeraju nas natrag do indo-europskog postanja, ili barem do zakarpatske domovine. U ovim pjesmama što običnije, n. p., od motiva, da je sestra brata „muškim opasala pasom?“ Pas ovaj sjeća te odmah na skoro jednaki pas indijskih *dvidja*.

Da su ove pjesme, koje Vuk nazivlje „junačke najstarije“, bile već sklopljene u XV vijeku, dokazuje znatna zbirka takozvanih bugaršticа, i drugih narodnih pjesama iz starijih zapisa, koju, skroz proučenu i objašnjenu, izda na svijet V. Bogišić.[1] Pjesme Bogiši-

[1] *Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa*, Biograd 1878. Meni se nameće misao, da bugaršticе, većinom, nisu prave narodne pjesme. Tromost pričanja, koja se toliko odaljuje od lakokrilnog pričanja narodnog, česta neka afektacija i u misli i u izrazu, talijanština uvrijena u sintaksu jezika i talijanske izreke, gdje gdje uzete ne iz mletačkog dalmatinskog govora, već izravno iz knjige talijanske: ovo sve mnogim bugaršticama, koliko ja cijenim, pokazuje nepučko postanje. Književni ljudi premetnuše po koju narodnu pjesmu u bugaršticu. Ali, u komegod slučaju, bugaršticе su, ili narodne davne pjesme, ili pjesme prekrojene na zdravoj osnovi davnih narodnih.

Digitized by Google

ćeve zbirke redaju se nazad kroz XVIII i XVII, a neke sižu čak i u XVI vijek; pa nam iznose, od prilike, iste glavne junake i navadna ista imena, koja i narodno pjesme sadašnje. Dvije najstarije bugaršticе,[1] iz prve polovine XVI vijeka, pjevaju, jedna o svagji izmegju dva kraljevića, Marka i Andrijaša, i o Andrijaševoj prijekoj smrti, a druga o Radosavu Siverincu, kako ga sveza Vlatko, „udinski vojevoda". I Marka, i Andrijaša, i Radu, i poglavara udbinskoga, jednako susretamo i u pjesmama današnjim. Još starije svjedočanstvo postoji za narodno pjevanje o Milošu. Kadno god. 1530 carski poslanik k turskome sultanu, Nikola Jurišić, i tumač u pratnji njegovoj, Kuripešić, progjoše preke Bosne i Srbije, Hrvati krajišnici (piše isti Kuripešić) već odavna obilnom pjesmom uznošahu Miloša Kobilovića, viteza na krajini.[2] Dakle, u XVI vijeku, i još prije, bez sumnje bijahu složeni glavni sastavci sadašnjega epa narodnog.

Nego turski mač presječe, osim u kutu jednom Zete i u malenom Dubrovniku, sve konce narodnoj nezavisnosti, te hajduci zamijeniše narodne glavare. Onda nastaje nova perioda, hajdučko doba pjesama. Slobodna pjesma o junacima, i o bogovima pojunačenim, tada odliježe ponajjasnije u hajdučkom zbjegu i na gozbi hajdučkoj. Al je hrapav život šumskih i brdskih prognanika, spram sjajnog života minule narodne gospode; pa je i prognanička duša nestašna, silovita, preoštra. Od ove ljutine, i od one rgje, mnogo je onda unošeno u epsku pjesmu. Vezlo se, dà, svejednako po davnoj bijeloj svili mitičnoj, ili, bolje da rečem, što je jednom opredeno, ono se, nekako, opet prepredalo; no je ta radnja slaba Božja lica sve to većma sada tamne, mute se; božanstveni kraljevi i carevi proturili se vezirima i harambašama; krenuta je iz korena, s mjesta pomjerena starinska epska tradicija. Uza sniżu sadržinu, opada i stil u hajdučkim pjesmama; navučeno je na njih hajdučko ruho. U malenom okviru, naše su hajdučke pjesme i legende nalik na prečinjene spjeve i gatnje u dva velika, a razlivena, epa indijska, u Mahâbhârati i Râmâyani, dok junačke naše pjesme najstarije veličanstveno nam svjedoče o drevnih nazorima, to poput bogodane i bogonosne starije Rigvede. Utaman, u dva indijska epa, čovjek bi gledao, da nagje čistih napomena o religiji Arijaca, kao što zaludu, u hajdučkim pjesmama, nastojao bi, da nepomućenoj vjer-

[1] 6 i 49.

[2] Vidi navod u Ruvarca, *Prilog k ispit.*, str. 77—9.

Digitized by Google

skoj misli naših otaca ide u trag. Kod hajduka, bogovi su sasvim na zalazu. Nego, izmegju arožina i prnja svakojakih, što ih hajdučka noga uvuče u hram srpskih i hrvatskih bogova, ima štošta i vele vrijedno. U onima pjesmama, ili bježnom napomenom, ili uščuvanim jednim imenom, ili još drugojačije, bistri se, gdje i gdje, smisao legendama iz boljih vremena. Pače, propade nekoja božja priča u izvornoj svojoj formi, pa nam ju dodrža sama hajdučka pjesma.

Već je vrijeme, da strožije uočimo priče, ili pripovijetke narodne. Slabiji izvor poznavanju našeg mita, nego pjesme, jesu priče. Razvezana prozaična riječ nije, naravski, mogla, kao što stih junački, jal ženski, da uzdrži govor i misao starih doba; a titrala se, u pripovijesti, mašta svakojakih pričatelja i zanovetaša, da se sve dublje i dublje zatomi blago bogovsko. Gdje priče bave se bogom, ili boginjom, hiljadile se, tako reći, razne verzije jedne iste mitične misli; a nedozvana lica, što ih katkad stvori samovolja kazivačâ, sjatila se u neurednu gomilu sa prvašnjim božanstvenim bićima. Rekonstruktoru religije hrvatske i srpske teško da priče mogu da dodaju u ruke bolju i obilatiju gragju, nego li pjesme. Pučke priče, dašto, uzorne su jezikom, a i drukčije zamamljive. Evo nas presićenih i blaziranih svim i svačim; pa umna dosjetljivost, trpki humor, i naga elegancija mnoge pučke priče, razigravaju nas, idu nama u slast, kakogod maline i kupine, kašto, ugagjaju grlu sladokusnika. Ali su priče manje uharne pod mitičnim vidom. Gdje sad u pripovijeci jošte gori vatra davnoga mita, ta je vatra, obično, zapretana pepelom, kojeg naslagaše neizbrojene zimske večeri pod težačkim kolibama. Mislim za to, da je red iz pripovijedaka izvlačiti mitičnu misao tek u drugom mahu iztraživanja, poslije proučenih pjesama.

Priče našega naroda, najprvo, mogu se razdijeliti na ovo dvoje: ili su nekako ozbiljno mišljene,[1] ili su šaljive. Ove potonje odgovaraju širokoj žici zdravoga onoga humora, koji, laganom šalom i mudrom dosjetkom, sladi muku težačkoga života, a i dokolne časove čobanskoga plandovanja. Umna ironija i pržeći sarkazam kano da su nepoznati prostu čovjeku na selu. Njegovo izobraženje ne dopire do tankoće ironične, a za oštrinu sarkazma nestaje mu bol i gorkost ozlegjene gradske duše. Nu, tim više razvio mu se i proširio seljački humor. Taj obilati humor naroda našeg smotri ziće ljudsko i životinjsko, te se izasu na jedno i na drugo iz torbe prepune. Šaljive su priče, po tom, dvojake: il se podruguju ludo-

[1] Vukove *ženske*.

Digitized by Google

rijama ljudi, il se podsmijevaju navikama i prometanju životinja. Osobito životinjske basne, svojom otmjenom naravitošću i jednostavnom milotom, vrijedne su, gdje su kratke, da se usporede s apolozima grčke klasičnosti. U to, nestaje nam priča historičnih. Nije, zaisto, historična priča, gdje se koje povijesno ime prilijepilo, a i ovo rijetko kad, starijemu kazivanju posve drukčije naravi. Što Nijemci kažu *Sagen,* ono u nas, strogo uzevši, nema, kako nema ni riječi za taku polovnu historiju. Naša priča, osobito ako je nešto poduga, ispreda se bez ikakva naznačivanja imenâ iz poznate nam historije, ili geografije; iznošena u njoj lična i mjesna imena imaju skroz mitični kroj. *Sage* mogli bi jedino biti srpski ljetopisi u starijem dijelu njihovu, gdje im je gragja crpana iz pučkih pjesama; mogli bi onda biti, kad bi pjesničke one napomene bile obilnije i razvijenije. Prave naše *sage* jesu u srpskom epu. Nego, ako je oskudna u nas *saga* prozaična, tim je čistija i davnija naša priča, naš *Mährchen.* Imamo, baš na pretek, onih pripovijedaka, koje zadovoljavaju pučkoj duhovnoj potrebi vrhunaravnoga.

Od ovakog pričanja nije nam mala korist. U uporednoj mitologiji pripoznato je sada, da su skoro sve pučke priče, koje čudesa kazuju od zbilje,[1] zadnji talog zamućene, a onda na dnu nasložene narodne religije. Nazvaše ih, za to, „detrit, posljednju transformaciju mitova, zaostatak vjere naroda kojeg".[2] Gdje je narodno kojegod vjerovanje razlomljeno, potrte i iskrivljene njegove slike zabavljaju barem djecu i ženskinje. A može biti, da ni u ovome nije sve, u pogledu važnosti pričâ za mitologiju. Pučkoj priči prvi osnov pritkao se, više puta, u vrijeme za čudo davno, jer mnoga priča privezuje se za nazore i rečenice, što ih je naći u samim Vedama drevne Indije. Čovjek skoro ne bi vjerovao, a opet je veoma istini prilično, da jedan dio od klasične mitologije helenske poteče od razvezanog kazivanja, od pripovijedaka udomljenih kod različnih helenskih plemena. Kako to? Evo kako, ako se u tome ne varam. Priča je, vremenom, ne samo poslje lnje izrogjenje mita, nego je ona, u svojoj suštini, u prvom zametku, izvoran, početan mit.

[1] Vuk ih označuje ovako: „Ženske su pripovijetke one u kojima se pripovijedaju kojekakva čudesa, što ne može biti" (*Srpske narodne pripovijetke,* u Beču 1870, u predgovoru).

[2] M. Müller, *Beitr. zur vergl. Myth. und Ethol.,* s. 187. — F. Baudry, *Notice préliminaire à la Mythologie zoologique par A. Gubernatis,* Paris 1874, p. XXII. — M. Bréal, *Mélanges de Mythologie et de Linguistique,* Paris 1882, p. 185

Digitized by Google

Prava mitična priča davna je, mislim, koliko i himna i epsko kazivanje. Pri neznabožačkoj žrtvi, žrtvitelj, ili uhvaćeno kolo, pjevali himnu, koju gdješto još imamo izmegju takozvanih ženskih pjesama; poslije himne pjevala se, na zboru naroda, osobito na velike godove, pjesma epska o dotičnom bogu; a, po svršenoj svečanosti, gdje bi se pobožna čeljad razišla, kazivalo se, pod domaćim krovom, djeci naosob, ono isto, koje je bilo tuskoro od žrtvitelja, ili od kola, ili od narodnog gudača, u pjesmi opjevano. Bijaše to *kazavica,* kako i sad Bošnjaci nazivlju priču. U davna doba, kazavica tecijaše čista; bješe ona uz himnu i epsku pjesmu, kano treći ključ vode, koja izbijaše iz vrutka jednog. Istom kad hristjanstvo ukinu žrtvu bogovsku, te bogovi, eda bi postojali, i u himni i u epu kojekako se preodjenuše; istom onda, i domaća priča pretrpi najveću štetu. Dok joj godine i godine otanjivahu božanstvenu moždinu, pa ona koječime prvo svoje kazivanje prepletaše, priča se rastićila u uzaludne govore: evo je sada staračka i bapska.

Nego bila bi pogrješka, zbog ovoga, mitičnoj priči mnogo odbijati od cijene. Pamćenje narodnih priča u opće je tvrdo i dosežno. Poredeći s njemačkim pričama, sakupljenim od braće Grimm-ove, sadašnje priče norveške, pa dokazujući i u jednima i u drugima blago još jednako i gdjekad jednake izraze, a pri tom opažajući, da su Norvezi od Nijemaca u jeziku rastavljeni jazom od preko hiljadu godina, M. Müller uzviknu: „Pamćenje naroda prianja, čudnom postojanošću, za svoje pripovijetke!“ [1] Ovo će isto začugjenje zateći i poredioca slavenskih pripovijedaka. Hrvate i Srbe dvoji od Rusâ jezična prošlost od barem dvanaest vjekova, a prekinu im se, zbog provale Madžarâ, takogje doticanje slavenskog zemljišta, od deset vjekova amo. Usprkos ovome, gdjekoja priča naša čuje se, umalo istim glasom, ispripovijedana u *skaskama* ruskih sabirača. Dakle, sadržinom svojom mnoge priče srpske i hrvatske imaju biti starije od odvoja Slavenâ, bar onih istočnih, u različite sadašnje narode.

Naše priče idu i dalje. Preko zajedničkog življenja Slavenâ, sižu i u ono još davnije doba, gdjeno sa Slavenima i Italo-Heleni bijahu na okupu. Na po vrdu ovoga, evo jedan primjer. Priča iz Vojvodine: „U cara Trojana kozje uši“ [2] posve opominje na grčko-frigijsku pripovijest u Ovidija: „Midae aures asininae“.[3] Trojana sa

[1] *Beitr. zur vergl. Myth. und Ethol.,* s. 201.
[2] Vuk. *pripov.,* 38.
[3] Metamorph. l. IX, fab. IV.

Digitized by Google

kozjim ušima brije momak brijačev, a Midu sa magarećima sluga njegov, brijač. I momak oni i ovi sluga imaju one čudnovate uši na srcu, a, da im odlane, iskopaju zemlju i u krilo joj prišapnu tajnu pretešku. Jednako, u obje priče, iz jame niče bilje, pa od bilja načinjena je sviraljka, koja glasom svojim, ipak, odaje one uši. Malne jednako, kralj Mida obasiplje se zlatom,[1] a car Trojan na svako brijanje troši „do dvanaest dukata" zlatnih. Ovlika sličnost mogla bi pobuditi sumnju, da je naša priča puki odjek grčke, i da je Srbi dočuše od Grkâ, jal na Karpatima, jal docnije u istočnome Iliriku. Ovo potonje čini se tim više priličnije, što od Herodota znamo, da Makedonci mnogo što pričahu o Midi, kojega i ružnjake oni znadijahu pokazivati.[2] Nego, za izvornost obiju priča tvrdo svjedoči, po mojem mišljenju, različnost simbolâ, pod kojima i u jednoj i u drugoj skriva se ista vjerska misao. Trojan sa kozjima, a Mida s magarećim ušima, po svoj su prilici neki rani i plodni sunčani bog. Dok plodnost u frigijsko-grčkoj priči simbolizira rodni magarac, u srpskoj to radi rodni jarac. Svirala, koja odaje tajnu, tamo je od trstike, a amo od zove: i na široko rasplogjena trstika, i zova, puna srčike, mogu se svesti na isto značenje plodnosti. Ovako, u obje priče jedna je muzikalna kajda, ali od kajde jedne znatne su i izvorne varijacije. Ja bih po tome rekao, da je ovaj mit negda zajednički bio, i Slavenima, i Helenima, i Frizima, možda u Maloj Aziji,[3] kadno ova posljednja skupina Arijaca primicaše se k Europi; pa da ga Heleni i Slaveni sobom poniješe dalje od Frigije, te ga ispričaše u posebnim pripovijetkama svojim.

I ovu davnašnju zajednicu Frigo-Italo-Helenâ i Leto-Slavenâ prelazi gdjekoja srpska i hrvatska priča. Uspinju se, gdjekad, slavenske priče do najviših vrhova arijskih tradicija, kud se još razliježe vjerovanje Arijaca ukupnih. Osobito glede Zore i triju sunčanih lica u noći, kazivanje slavenskih priča donekud ponavlja kazivanje Rigvede. Ovo izloži na široko talijanski sanskritolog,

---

[1] Ovid. Metamorph l. IX, fab. III: „Midas aureus".

[2] L 8. c. 138.

[3] Poznato je, da predanje u Helenâ pokazuje na Frigiju, kao na davnu njihovu postojbinu, a poznato je s druge strane i to, da iz Frigije nam se oglašuju neka vjerska imena, suzvučna slavenskim: Βαγαῖος, a zar i Πάπας. Mit Trojanov i Midin bio bi druga potvrda ovoga.

Digitized by Google

A. de Gubernatis,[1] kome po ženi Ruskinji dobro poznati bijahu Rusi i ruske *skaske*. Latinskom prijaznosti i nepristranosti. Gubernatis lasno pripušta, da su slavenske priče najčistije, najmanje strošene, izmegju onih priča europskih naroda. koje sačuvaše ostataka od arijskog vjerovanja. „Otud nikakva čuda", veli on, „što ja, iza indijskih, prvo mjesto odregjujem slavenskim tradicijama; jezik, maštanje, vjerovanje i običaji seljaka slavenskih udržaše se priprostiti i patriarhalni; skoro bi se reklo, da sve to, od tri hiljade godina do nas, ne pretrpi promjene".[2]

Kako u poviše pjesama narodnih opaža se isti temeljni osnov, tako, u jošte većoj mjeri, u cijelim kupovima narodnih priča, prosijeva jedna te ista misao. Ovo nije slučajno. Ako se u pričama mnogo koješta ne pripovijeda. ako je u njima prilično malo tipâ kazivanja, to će reći, da su ti tipi stalni i predajni. Pučko maštanje, ma i koliko da je ograničeno, bilo bi, jamačno, pokazalo jaču moć, te iznijelo na svijet i više tvorevine. Oni tipi, malobrojna ona lica, drugo nisu, no skučeni, krzljavi bogovi. Dašto, sve mitične priče srpske i hrvatske ne dadu se dovoljno rastumačiti; barem ja doslije nisam mogao, da baš svakoj, i posvuda, prozrem božju jezgru.[3] Ali, pretežnim brojem, one su, po mom mnenju, odgonetljive; pače rekao bih, da je njihova interpretacija ponajviše očita, gdje im se, na razjašnjenje. primakne i drugo vjersko blago naroda, u običajima, poslovicama, basmama, zakletvama, zagonetkama, gatalicama, izrazima. Lučeći i bistreći u pričama, dok se može, što je zamućeno, i odbacujući poznije dodatke, pa uvodeći u osnovu ovako pročišćenih legenda svu potku ostalog narodnog predanja, prosja nam možda, gdje i gdje, cijela harmonija prvašnjih mitova.

[1] *Mythologie zoologique ou les légendes animales*, Paris 1874, deux vol.

[2] Ib. T I, préface, p. XIII.

[3] Naročito ovo imam primjetiti za basne, iliti priče životinjske. Idoše mnogi za J. Grimm-om, pridajući basnama veliku važnost pod vidom mitičnim. Basne ne bi, iz prva, imale kvasa satiričnog, niti pouke kakove, već bile bi izrazivale božanstvo, jer terioformizam, kažu, preteče antropoforfizam. Pače, i dalje od terioformizma stoji prvi stupanj religije, kad se, istom muklo, osjećaše haotično, a još nikako oličeno, božanstvo prirode. Je li tome baš tako, ili nisu valjda ljudi, odmah iz početka, po svojoj vlastitoj slici upriličivali bogove, a u životinjama i u bilju spoljašno opažali same simbole nekih svojstva božjih: ja u to pitanje ne ulazim, jer ga drage volje izručujem filozofiji ljudske misli. Basni kod Srbâ i Hrvatâ proviruje, u opće, jal šaljiva, jal poučna *pointa*.

Digitized by Google

U licu opalim, anemičnim, svetiteljima našeg Olimpa da se povrati krv i živo', treba i treće, kako rekosmo; treba, o im pregleda pjesama i priča, takogje i poredenja mitologičnog. Pri takom poslu, nije dovoljno sravnjivati našu mitologiju sa slavenskom. Istina, sravnjivanje ovo ima biti prvo, jer mnogome mitu Srbâ i Hrvatâ propade pravo ime božjeg lica, koje tu djeluje, pa je to ime katkad uzdržano kod drugih Slavena. Ali historična mitologija slavenska, mimo gdjekoja imena, srećom sačuvana, u opće je oskudna i nerazgovijetna. Mučno da ko po njoj, na slabom temelju fragmentarnih vijesti o bogovima sjevero-zapadnih ili sjevero-istočnih Slavena, ponamjesti u razboriti red, svede u sustav, različite dijelove naše religije. Baš izdašne pomoći, glede sustava, nije nam, no u samog hroničara Helmolda, kao što ćemo viditi. A nama je gledati, da objasnimo, ne samo crtu koju, već, do prigode, i cijele mitove te i svezu njihovu; pa za to treba crpati, kako iz mršave mitične ostavštine braće Slavena,[1] tako i iz bogatijeg vjerskog zaklada bratučeda indo-europskih. Vrli pisac bugarske historije, K. J. Jireček, reče, da je svako zalaženje u šumu arijskih mitova, koliko fantastično, toliko i neuharno.[2] Ali je doista zauhar, kao što naprijed vidismo u mitu Trojanovu i Midinu, gdjekad priupitati rogjake Italo-Helene, pri razglabanju vjerskih legenda Srbâ i Hrvatâ. A glede istočnih Arijaca u Aziji, prigodni poregjaj vjere njihove s našom može biti tada nekoristan, kad se površno dotiče samih božjih imena. Nego, gdje se god može da usporedi cijela vjerska zamisao, to i koristuje i uvjerava.

Po vijestima historije, od svih slavenskih najmanje je poznata religija Srbâ i Hrvatâ, dok je u isto doba pučko praznovjerje, taj talog od stare religije, baš u njih najdublje i najobilnije. Po ovome praznovjerju, po pjesmama i po pričama, mislim da se ona religija može, naprotiv, najbolje poznati. Pjesme naše, najsvježije izmegju slavenskih, i priče naše, ne rijetko preopune božjom tvari, hoće da nam dadu, gdje im vjerska misao bude razmršena, a otkad dokad i rasvijetljena mišlju srodnika arijskih, rekoh, hoće da nam dadu, ne vara li me uzdanje, ključ od vrata hrama našeg. Ne ćemo, dakako, naći tu potpune teogonije, koja se, u religijama neznabo-

[1] Ovo se kaže za strogo historičnu ostavštinu. Na pučkom mitu mnogo se radilo i radi, navlastito kod Rusâ te ga oni, znatnim uspjehom, izvode, ako ne baš iz epa, manje čista od našega, a to iz svega ostalog predanja narodnog.

[2] *Geschichte der Bulgaren*, Prag 1876, s. 101.

Digitized by Google

žačkim, na široko razvija docnije, u doba drugo, kad se refleksijom poregjaju bogovi u izvjesne kupove. Ali, opet, sve je živo na božanstvenim prostorijama našim; sve živo u svijetu i dolje u tami. Gotovo bogovi svi, a više puta i zli duhovi, imaju ljubu, sestru i majku, kadikad takogje i oca i brata. Oko ovih lica već se obavija dosta razvedena priča. Odrazuje se na nebu seljački monotoni život Srbâ i Hrvatâ, kako se na grčkom Olimpu odsijeva lagani i pustolovni život Helenâ heroičnog doba. Sazdan je visoki Biograd i svijetla Rajevina, bijela i sretna sjedišta bogova, gdje su dvori samotvori i zlatni stoli; a njima nasuprot stoji, negdje onamo u neizvjesnoj daljini, tamna Udina, niski ad, od blijeda srebra i smegja bakra, gdjeno sumorno sjedi Crni Bog, uz crnu pratnju svoju.

Što se tiče religije, Srbi i Hrvati, dok su bliži ocima arijskim, stoje, nekako, izmedju Helenâ i Italâ. Bliži su arijskim ocima, jer se grana slavenska prilično docne odbi od stabla svog istočnog. Blizina arijska Slavenima ukazuje se po samom zemljišnom im položaju, na krajnome istoku Europe; no još jače se utvrgjuje njihovom narodnom ćudi. Arijci bijahu čili, a mirni;[1] pa su čili, a mirni, izmegju zapadnih Indo-europljana, jedini Slaveni. S toga, ne može biti čudo nikakovo ni u tom, ako se bude pokazalo, da vjerovanje Slavenâ, te odnosno i Srbâ i Hrvatâ, ne samo izavre iz prostodušnih nazora davnih Arijaca, nego još te nazore, više puta, u svoj čistini ponavlja. Jedno se vjerovanje od drugog odvaja, rekao bih, tek za jedan stepen razvića. Davni Arijci, po pjesničkom i djetinskom nagonu, podadoše pojavima prirode život muški, ili ženski, tim više što niti u jeziku ne imadijahu srednjega spola. Nego, ti živi bogovi preteški su, skoro nezgrapni, kod Arijaca: oni se istom odvijaju iz pelenâ prirode. Čiti ovaki nisu bogovi Srbâ i Hrvatâ, jer se miču slobodnije. Nadareni, kakogod i Heleni, vanrednom pjesničkom ćuti, no bez žive mašte, i pretanka helenskog razbora ljepote, a neuštapljeni, kako Itali, u strogom formalizmu ratarskog života, stari naši izvedoše okretnih, al neotanjenih bogova. Srpskim i hrvatskim bogovima ne pristaje elegantni kret homerski: nisu prozračeni ajerom, niti obojeni svijetlom helenskoga neba; no nisu ni do kraja blijedi, žlje duhati, ritualistični, kao što bogovi rimskih *indigitamenta*. Gdje napustiše arijski nazor, Itali abstrahi-

[1] M. Müller izvodi mirnu ćud Arijaca iz ove filologične opstojnosti u naroda, od njih potekavših, većim dijelom jednake su riječi za mirni rad, a nejednake za lov i boj. — *Beitr. zur vergl. Myth.*, s. 35.

Digitized by Google

raše božanstvo, dok ga Heleni nadojiše svim mlijekom svog pjesništva. Ne oborivši glavu k zemlji od pustoga straha pred božanstvom, kao Ital, a i ne podignuvši je, kao što Helen, poimence Jonjanin, presmiono u vis, Srbin te i Hrvat, u sredini one dvojice, bolje očuva arijsku religiju, koja nije vedra i vesela kao grčka, niti šutljiva i zamišljena kao rimska. Inače, za božanstvene neke narise i za cijelo bogoštovje, vidićemo, da su Srbi i Hrvati bili bliži Rimljanima, nego Grcima. I gusto praznovjerje u nas slično je starome italskom više, no ikojemu drugom u arijskih naroda. Ovo dolazi odatle, što je neznaboštvo i naše i italsko udareno na kalup davniji. Heleni, doduše, ne rastavljaju se lasno od Italâ, pa su, valjda, Italo-Heleni predposljednji arijski došljaci u Europu, kao što su posljednji Leto-Slaveni. Ali uticaji prozirnoga neba, i odasvud pukloga mora, podaše Grcima vanrednu gibivost duha, s koje u Heladi mnogo šta izgubi se od baštine arijske, a mnogo i odrodi, dok se ta baština bolje učuva u strogih Itala i u uzdržnih Srbâ i Hrvatâ. Nevični moru, niti općenju s tugjincima, a optočeni seljačkim mirnim zrakom, i jedni i drugi privezaše bogove za zemljišni busen, za poljsku svoju kuću; razgodiše ih i razrediše na tvrde mjesečne i godišnje mijene svog čobanskog i težačkog življenja. Dok grčki primorci i pomorci naslagjuju se vidljivim, plastičnim oblicima svojih skroz i skroz počovječenih bogova, latinski i slavenski ratari i pastiri ostaju radije kod davnašnjih nazora, kod nejasnih religijoznih slutnja, kod pustog praznovjerja tijesne im seljačke duše. Uzdržanje i mirnoća jest narodni značaj pobožnoga Latinina, kako jeste i pobožnoga Srba i Hrvata.

Mi svojačimo Italo-Helene, kao najbliže naše srodnike arijske. Nasuprot tome, Nijemci, osobito na podlozi poredeće filologije, svojače nas Slavene, kao da bi mi š njima zajedno bili živili u narodnoj zajednici i poslije odvoja drugih Arijaca.[1] Ovo njihovo dokazivanje ne mislim, da je već dotjerano kraju; no, u poslu jezika, niti presugjujem, niti mogu presugjivati. Samo velim to, da se mitično naziranje Srbâ i Hrvatâ više približava italo-helenskome, nego li onome ostalih arijskih Europljana. Naosob Itali i mi, pri prvom razvoju svega obiteljskoga i vjerskoga života, ako i nismo jednolični, a to smo vrlo slični. Na primjer, ja ne znam za knjigu nelatinsku, koja bi nas mogla, koliko Vrčevićeva, „Niz pripovije-

[1] A. Fick, *Vergleichendes Wörterbuch der Indogermanischen Sprachen*, II B., Göttingen 1876.

Digitized by Google

daka",[1] gdje je snimljena slika našeg puka jekavskog, živom analogijom uputiti u pojave privatnog života davnih Rimljana. Nepolomovi adet u selu, privigjanje i svegjerni trepetaj sujevjerne duše uz neobzir i srčenost preveliku gdje je god do obraza i do boja, stroga neporočnost svega ženskinja, vlast domaćina pogotovo neograničena, pripominje ti odmah *mos majorum, dignitas, potestas* i *manus patrisfamilias*, te i matrone, i smutnje, i religiju u prvim knjigama Livijevim. Ovo je dašto, kao što već opazismo, poglavito otud, što Latini dugo, a Srbi i Hrvati još duže budući zatureni u sredozemne malo pristupne krajeve, nešto manje, nego li ostali narodi istoga roda, ispustiše od starovječnih običaja. Ali sve nije bilo ni do toga. K ovoj znatnoj sličnosti doprinese, bez sumnje, i bliže srostvo. Dakle, uzporegjivanje vjere srpske i hrvatske s rimskom i grčkom ne može da bude bez neke koristi za objašnjenje naših mitova. Na žalost, posebna rimska religija otrcana je silnim trenjem helenske kulture, pa i lišena mnogih svojih gatnja bogovskih;[2] no, opet, dočuva, kao god i naša, po koji omašni kamen hrama arijskoga. Dakako, da pri svakome takom uzporegjivanju iz rimske, ili grčke, ili arijske mitologije, treba i sustezanja i obzirnosti velike; inače, vlada lična samovolja, a stvara se igrarija. Ali, i pored toga, nikad ne valja s uma smetnuti ovo: svestrana komparacija činjenicâ, kako u svakoj struci nauke, tako i u mitičnoj, pouzdano je srestvo k otkriću istinske istine, jal istine prilične.

Još dvije riječi, pri svršetku ovoga predgovora. Na historičnom polju malo je šta zanimivije od nauke o mitu, tako da je mogla pasti, iz vrlo ozbiljnih usta, ova ponešto isključiva riječ: „Prava historija čovječanskoga roda jeste historija religije".[3] Ako Konfucije naprotiv veljaše, da ne vrijedi baš ništa iztraživanje o postanku stvarî, izmegju ove dvije skrajnosti, zacijelo, najveći broj ljudi prije će voliti izreku, skoro mističnu, glasovitoga englesko-njemačkog filologa, nego li spokojno mnenje ureditelja kineskog društva, filozofa materijaliste. Ljude, većinom, muči čežnja uzornosti, slutnja nečega boljega, no što je ovo ovdje pod suncem. Svakako to stoji, da je vjerska misao, u prvašnjih naroda, nalik na zlatnu nit, koja svuda se provlači i sve veže; ona im prepleće sav domaći, društveni

[1] V. Vrčević, *Niz srpskih pripovijedaka*, Pančevo 1881.

[2] U Njemačkoj sad se ponavlja Niebuhrova hipoteza o negda živome rimskom epu.

[3] M. Müller, *Beiträge zur vergleichenden Religionswissenschaft*, Leipzig 1879: Vorlesung über die Vedas, s. 19.

Digitized by Google

i politični život. Zakon i vjera, jošte danas, riječi su istoznačne u prostih Hrvata i Srba. Najčistiji uvid u biće davnašnjega, pa zar i nova naroda, pripušta nam njegovo vjerovanje; najtvrgje jamstvo redu u duši čovječjoj, te i zajedničkome napretku ljudi združenih, pruža vjera uzvisita i neumrla. Ako se ovo posljednje gdjekome može i činiti preporno; a barem ono prvo, to jest vjera, smatrana kano izvor znanju historičnom, preporno nije. Bez dubljeg nauka o bogovima, mi dovijeka ne proučismo domaću i gradsku uredbu Rima, Sparte i Atene; a niti pronikosmo porodični i plemenski ustroj kod Hrvatâ i Srbâ u doba im županijsko. A što je štura političnim dogagjajima, što oskudna curi, većma nego teče, davna povijest naroda našeg, time je više dragocjena njegova mitologija. Gdje historik ne može da govori, ima riječ bogoslov i mitolog. Ali, ako je malo što znatnije od mita, malo je što i klizavije. Tvar mitična, u opće, uporna je, a, navlastito, do tvrdog mitičnog grada starih naših vode puti zavrnuti i klanci teško prohodni. Sa upornosti mitova, biti će, za cijelo, u ovoj studiji, mnogih bludnja; a biće ih i sa slabog mojeg shvaćanja. Pa i sama naravna težnja da se sve razjasni, mora do njih dovesti. Jednaki nedostatak uvigjam i drugdje. Ja sam nakan, da pokupim i složim čitav naš mit, zahvatajući ga iz svih domaćih izvora; pa da sam ga cijela sabrao i proučio, sumnjam se vrlo. Sumnjam i u ispravnost mnogoga etima: u tome znanje je moje posve površno, jer mi dolazi iz drugih ruka, te, valjda, koješta nehoteći iskrivljujem. Ipak, turam u svijet radnju, evo ovaku, kakva je; a tješi me uzdanje, da bi ovo moglo biti drugome putniku barem pobuda obzirnijemu i sretnijemu pohagjanju svijetlih nebesa pregja naših.

Dio I.

Sutvid i Vida.

Odmotala se prva klica živog, *monera* kakva, od tvari vječne, pa zatim od živoga ispao i čovjek, koji se malo po malo izvijao od stupnja na stupanj, od najnižeg skotskog do sadašnjega pouzvišenog, kako se to nekima svigja; ili iskočio čovjek, u uzornoj čitavosti, iz ruke Tvorca, te onda nekako opao, kako se to opet drugima čini: u jednom i u drugom slučaju, u povijesno praskozorje čovječanstva prirodna religija živi i tići se bujno.

Priroda, na svom razbludnom krilu, uspavljivala je u sanje vjerske, i Kušite, i Turane, i Semite, i Arijce, od kojih posljednjih

Digitized by Google

i mi Slaveni polazimo. Ali je neka različnost u vjerovanju ovih velikih rodova ljudskih. Dok se Kušiti i Turani poglavito odaše krutome bajanju naravskih moći, a Semiti, u vrućim svojim krajevima, svrnuše pažnju na tvar, koja se pod sunčanim žarom oplogjuje, Arijci, u svježijem i hladnijem zraku svojih visina alpinskih, najvoljahu kućni oganj i držahu u sjajno nebo uprte oči. Vatra, koja hrani, topli, razgaljuje porodicu pri sumornom i studenom sjenu noći, a u ljudske duše ulijeva čistoću i pravičnost; djedovi do te vatre, do domaćeg ognjišta, već upokojeni, no još nekako živi i štitnici svemu rodu, kome iskresaše otajnu iskru života; vidilo nebesno, ta oveća vatra, a raznolična, koja tuče i zimu i noć, a iz zemlje izvija plodove, na radost velike narodne porodice, ljudske sirotinje; pa najznatniji atmosferični pojavi, što su, u opće, pomagači vidilu: eto, u glavnom, prilične arijske religije.

Nebesno svagdašnje vidilo, od koga stoji *svijet,* živo vidilo, svuda razliveno, davni Arijci, pa i narodi koji od njih potekoše, smatrahu prvim i vrhovnim bogom. Po jednakome korenu *div,* svijetliti, vedriti se, svi negda prozvaše najviše božje biće. Arijskomu velikomu bogu na nebesima Heleni i Latini zadržaše prvo mjesto sa svojima Ζεύς-Διός i Jupiter-Diovis-Jovis, Skandinavci i stari Nijemci mjesto uzvisito sa Tyr i Zio, Indi pomen davne mu veličine u docnije sniženom svojem bogu Dyaushpitar, a sva indo-europska plemena neprevarni trag u riječima *deva, div,* koje označuju općeniti pojam božanstva. A od ovoga suglasja nije ni čudo. Koja tvar na svijetu divnija i milija od vidila?

Ali je tu po srijedi znameniti izuzetak, što se donekle dotiče i Slavenâ. Sanskritska riječ *devas* za bogove ista je riječ, koja i zendska *daêvas;* pa ova u Avesti ne označuje blage bogove, nego zle duhove. Općenito božanstvo Eranci izrazuju sa riječi *bagha;* a ovo isto i mi, jedini u tome izmegju svih zapadnih Indo-Europljana, činimo sa našom riječi *bog.* I napram zlih duhova može biti da, leksikalno, mi Slaveni postupamo kao i Eranci. *Divljan, divlji čovjek, divi,* razmeću se po našim narodnim pričama i pjesmama[1]. Nego bilo ovome kako mu drago, to stoji, da Eranci i Slaveni

[1] I ako je riječ *div* tugja (Miklošič, *Christ. Termin.,* s. 35), te uzeta od Perzijanaca, pa preko Turaka došla u naše krajeve, svakako je, praslavenska riječ *divljan,* kojoj je prva osnova indo-europsko *div.* Što je sad u nas *divlji* (starije *diviji*) ferus, silvester, to, u prvine, bijaše div'nu-. *Divo, diva* u Slavenâ znači čudo. Vidi *akad. rječnik* pod *Dir* i *Divlji.*

Digitized by Google

pometnuvši riječ *daêva, deiva*[1], za božanstvo, mjesto nje uzeše drugu riječ *bagha, bogъ.*

Ovo, ovdje rečeno, vrlo je znatno u historiji vjerovanja arijskog. Zoroastrova religija, izložena u starijim dijelovima Aveste, dok pokrenu pomenutu izmjenu riječî i nazorâ[2], prokle svijetle bogove prvašnjih Arijaca i premetnu ih u tamne i opake duhove[3]. Uz pradavnu i legendarnu, ali u suštini ipak historičnu osobu eranskog proroka Zarathustre, ili Zoroastra, javlja nam se, u krilu Arijaca, prvi otpor protiv prijesnog bogoštovja zgoljnih prirodnih bogova. Sa Zoroastrom, Eranci razbistriše staru religiju, uzvisivši je do reda dualističnog, a skoro i monoteističnog. Sudeći po tome, što mi u eranskom smislu označujemo božanstvo, trebalo bi reći, da se Zoroastrova misao, kojekako, dodjede i otaca naših. Slaveni, ti zadnji Indo-Europljani, bez sumnje sjedili su i najduže do eranske visočine, otkle bi se vršio bio oni uticaj. Mi imamo, osim *bogъ*, još drugih svečanih vjerskih riječi, koje se čine jednake sa eranskima. *Svetъ* je ono u nas, što *çpenta*[4] u Eranaca, a *gatnja* što i *gatha* u Avesti[5]. I naša *aždaha*, jošte i te kako živa u svemu pučkom predanju, čista je prilika davnašnje *ažidahe* na Eranu[6]. Nama je hrliti pri ovom pregledu odnošaja naših i eranskih; ali ne možemo pre-

---

[1] Fick, *Vergl. Wört.*, II B., s. 584.

[2] M. Müller, *Beitr. zur vergl. Religionsw.*, s. 23—4.

[3] No, i mimo proklete Daêve, svijetlo osta Erancima nešto preuzvisito. „Vidjela bez početka, bez kraja, veličamo mi", veli Avesta (Yaçna XVII, 41). Gdje se god, u ovoj radnji, navodi Avesta, to je po prevodu F. Spiegela, Leipzig I B. 1852, II B. 1859, III B. 1863.

[4] Miklošić, *Christ. Termin.*, s. 40.

[5] Kano da i jezična fonetika prikljućuje Slavene Erancima Vrli sastavljač akademijskog rječnika, moj prijatelj P. Budmani, potrudiće se, u zasebnoj radnji, da to dokaže.

[6] Valja da i ova riječ preko Turaka k nama pregje iz novije Perzije; no se, zaista, ne prenese preko njih preobilno pričanje i pjevanje o ovoj grdosiji, pa je i *ažь*, zmija, u *až-daha*, zmija grizuća, čisto slavensko. Glede pjevanja našeg, još nešto Gdje je, u pjesmama mitičnog sadržaja, govor o zemlji prokletoj, pominje se navadno Indija: „Al' govori Blažena Marija: — A moj brate, Gromovnik Ilija! — Kako ne ću suze prolijevati, — kad ja idem iz zemlje Ingjije. — iz Ingjije iz zemlje proklete? — U Ingjiji teško bezakonje" (Vuk. *pjesme*, knj. II, 1, v. 16—20). I Avesta ljuto omrznula na Indiju, to glavno sjedište protivnika Ahuramazdinih. Indija, inače, našem je narodu malo, ili nimalo poznata. Nego je ova opaska tek mimogredna, iz koje ja ne izvodim nikakva stroga zaključka.

Digitized by Google

mučati ni to, da vjera pavlićanska, prvim postanjem svojim perzijska, zapali se, po krajevima južnih Slavena, brzinom praha puščanog. Što je pak, po mom mnenju, najjači dokaz uticaju sa strane na vjerovanje slavenskih pradjedova naših, jeste čudnovata okolnost, da Litvini, premda po jeziku Slavenima mnogo bliži od Eranaca, pače najbliži naši srodnici arijski, nemaju riječi *bogъ*[1], a imaju, kao i svi drugi Indo-europljani, svoje sjajne *deve*. Litvini zadržaše starije vjerske nazore, u koječemu slične indijskima. Oni uznose gromovnika Peruna (Perkunas), kano vrhovnoga boga na nebu, baš po primjeru Indâ, čije vedične himne najviše veličaju gromovnika Indru. I Slaveni imaju Peruna, jednaka sa Perkunom; ali im nije, mislim, najveći bog[2].

Eransko dotaknuće razvrže li arijsku religiju Slavenâ? Ne razvrže. Slaveni na polje historije stupaju sa čitavim bučnim kolom prirodnih bogova. Niti Zor astrovu uzoritome Ahuramazdi, *duhu mudrome*, osta vidljiva traga kod nas. A ni Zoroastrovu sustavnu degradaciju mnogih prvašnjih bogova ne opažamo nigdje, van ako, možda, u prije pomenutoj riječi *divъ*[3]. U ovom teškom sporu, jer se tiče pradavne stvari, ja bih, do boljeg razjašnjenja rekao, da je svakako pripustiti eransko neko djelovanje na vjeru drevnih Slavena, no da djelovanje ono ne bi vrlo uspješno. Slaveni, ako i poprimiše posve vjeru Eranaca, na brzo je, od veće česti, zabaciše, pritežući ih srce na svijetle bogove, na davno pjesničko kazivanje prvih arijskih otaca. Od eranskoga dodira ostade im samo nekoliko vjerskih riječi, a i dosta izrazita težnja, u svako razdobje njihove historije, za strogim dvostrukim razporegjajem bogova, za religijom dvaju načela.

Pometnuvši stariju arijsku riječ za božanstvo i velikoga boga na nebesima, Slaveni ipak, a u njima Srbi i Hrvati, ovoga boga udržaše čitava. To im bijaše sveti, jaki Vid. Naziv mu je od *vid*,

---

[1] I sami litvinski derivativi *nabagas, ubagas, bagotas*, nebog, ubog bogat, kano da su tek poslije pozajmljeni od Slavenâ (Fick, *Vergl. Wört.*, II B, s. 613).

[2] Što je s novijom hipotezom o vrhovnome mjestu Peruna, vidiće se, na dalje, u ovoj radnji.

[3] Poništene su riječi *divljan, divlji* i t. d., ali nisu *divan, djera* i druge iz ovoga kupa; pače, značenjem svojim, kano da slute božanstvo. A u priči jednoj (*Bosanske narodne pripovijetke*, 4. u Sisku 1870) Div, Divo, i i Divlji Čovjek, nije biće opako, no, kako čudotvorno, tako i pomagateljno.

Digitized by Google

viditi, znati, mjesto da od *div*, svijetliti, vedriti se[1]. Rekao bih, da je ovako nazivanje i shvaćanje višnjega boga za stupanj jedan otanjeno i oduhovljeno prema indo-europskome. Vid kano da sjedi izmegju Ahuramazde i Zeusa; a može biti, da je i ovo od nadahnuća eranskog. No, svakako, pojam vidila primiče se pojmu svjetlosti, te su Vid i Zeus dva blizanca.

Za vrhovnoga Vida sviju slavenskih plemena, barem polabskih i baltičkih, jasno je svjedočanstvo iz historije. Njega živo zasvjedočava pisac jedan njemački, koji vidi boga na umoru. Taj je čovjek Helmold, koji življaše o polovini vijeka XII, a napisa „slavensku hroniku", gdje čitamo što se zgagjalo kod sjevernih pomorskih Slavena, osobito megju godinama 1066 i 1171. Pop, a u Nijemcima najučeniji hroničar svoga vremena, bijaše prijatelj vjerovijesnika Vicelina, pa glavom sudjelova pri razoru najzadnjega slavenskog neznaboštva, te o njemu nije lasno tvrditi, da je tek površno poznavao Slavene i njihovu religiju. Helmold izriječno, a više puta, postavlja na čelo slavenskih bogova Vida, ili Svantevita, kojega hram najsvečaniji bijaše megju Rujanima, na sadašnjemu ostrvu Rügen. Hroničar veli, da Slaveni Vidu naosob primijeniše „prvenstvo božanstva", pa od njega i gatali. Svake godine Vidu se najobilnije žrtvovalo „iz svih krajeva slavenskih"; priloge od trga morahu prikazivati i sami trgovci inostranci; a Vidov sveštenik igjaše naporedo s kraljem Rujanâ, ako ne bijaše čak i stariji od njega[2]. I da ne bude nikakove sumnje, kao da bi ovaj vrhovni bog mogao, ipak, biti plemenski bog Rujanâ, imamo još izrazitiju svjedodžbu

[1] Drukčije G. Krek *(Einleitung in die Slavische Literaturgeschichte,* Gratz 1874, s. 105—6), koji ga izvodi od jednoga korena *vě,* flare, te bi bio kano vjetrni bog, a ne bi mu se na nebu pristojalo prvo mjesto. Nego je ova etimologija u oprjeci, kako ćemo to viditi, sa cijelom historijom boga. Drukčije i J. Perwolf, kome je *Vit* victor, no mu priznaje visoko mjesto *(Archiv für slavische Philologie,* VIII, s. 16).

[2] L. I, c. 6: „Solo nomine sancti Viti gloriantur, cui etiam templum et simulacrum amplissimo cultu dedicaverunt, illi primatum deitatis specialiter attribuentes. De omnibus quoque provinciis Sclavorum illic responsa petuntur et sacrificiorum exhibentur annue solutiones. Sed nec mercatoribus, qui forte ad illas sedes appulerint, patet ulla facultas vendendi vel emendi, nisi prius de mercibus suis deo ipsorum preciosa quoque libaverint, et tunc demum mercimonia foro publicantur. Flaminem suum non minus quam regem venerantur" L II, c. 12: „Rex apud eos modice estimationis est comparatione flaminis. Ille enim responsa perquirit et eventus sortium explorat. Ille ad nutum sortium, porro rex et populus ad illius nutum pendent".

Digitized by Google

Helmoldovu. Žaleći, na drugom mjestu svoje hronike, općeniti povraćaj Slavenâ u poganstvo pri nastupu nekih im novih vladara, i prebrajajući, poimence, poglavite slavenske bogove, Prona (?), Živu i Radigosta[1], opet ističe nad njima višnjeg dobrog boga, kome nasuprot stavlja zla boga, Crneboga. Vrhovni bog jeste Svantevid, „zrenjem kojega druge bogove kano za polubogove držahu“ Slaveni, veli Helmold[2]. Dakle, prema Vidu ostali bogovi nisu nego polubogovi, a, pogagjam li smisao cijeloj izreci hroničarevoj, Vid je takov, jer njegovim zrenjem, njegovim vidilom, bogovi postaju. Ovako Helmold podaje nam i etimologiju riječi[3]. Hramu, u Rujanâ, uzvisitoga Svantevida „iz svih slavenskih krajeva“ tecijahu stanovite svote novčane za pomenute žrtve[4]. A i samim Rujanima religija Svantevidova pribavi, od pamtivijeka, veliko ime megju neznabošcima slavenskim. „Zakon je, da preko presude Rujanâ ništa znatna se ne poduzima, tako se od njih boje (Slaveni), radi njihove pouzdanosti sa bogovima, koje oni časte većim štovanjem, no ostali“, ovako, na sto godina prije od Hel-

[1] L. I, c. 52: „Invaluitque in diebus illis per universam Sclaviam multiplex ydolorum cultura errorque superstitionum. Nam preter lucos atque penates, quibus agri et oppida redundabant, primi et precipui erant Prove (po drugoj lekciji: Prone) deus Aldenburgensis terre, Siwa dea Polaborum, Radigast deus terre Obotritorum. Hiis dicati erant flamines et sacrificiorum libamenta multiplexque religionis cultus“.

[2] Ib: „Est autem Sclavorum mirabilis error: nam in conviviis et compotationibus suis pateram cirumferunt, in quam conferunt, non dicam consecrationis sed execrationis verba, sub nomine deorum, boni scilicet atque mali, omnem prosperam fortunam a bono deo, adversam a malo dirigi profitentes. Unde etiam malum deum sua lingua Diabol sive Zcerneboch, id est nigrum deum, appellant. Inter multiformia autem Sclavorum numina prepollet Zvantevith, deus terre Rugianorum, utpote efficacior in responsis Cujus intuitu ceteros quasi semideos estimabant“.

[3] Svjetotvorno zrenje višnjeg boga utvrgjuje se i sadašnjim pričanjem kod Slovakâ: „U početku ne bijaše ništa, osim Boga Bog je spavao i sanjao, te mu san trajaše neprestano. Nego bilo sugjeno, da se Bog, ipak, probudi. Kad se ovo sluči, Bog počeo unaokolo gledati, pa kuda god okom svrnuo, tu nastade po jedna zvijezda I Bog se dignu, da se divi svemu, što on bijaše svojim okom stvorio“ (vidi priču u Kreka, *Slav. Literaturg.*, s. 278—9). Ova slovačka kozmogonija jest Helmoldova. Slavenima, po svoj prilici, ovako shvaćanje tvorbe svijeta dogje od Eranaca, koji, takogje, tvorcu Ahuramazdi veličaju „oba oka“ (Yaçna, LXVII, 62).

[4] Helm. *Chron.*, l. I, c. 52: „Quin et de omnibus Sclavorum provinciis statutas sacrificiorum impensas illo transmittebant“.

Digitized by Google

molda, piše drugi saski hroničar, Adam Bremenski[1]. U to, Helmold imao je radost, doživiti zadnji Vidov dan. Uz Valdemara, kralja danskog, sami Slaveni, Pomeranci i Obotriti (Obodrici) ustadoše na Rujane i na Svantevida, pa njegov kip starodavni, i „od svakog naroda slavenskog štovani", svezaše konopom za vrat, iz hrama izvukoše, i raskomadana, na očigled neznabožaca, spališe[2]. Vidov spomen, ipak, kano da bijaše neodoljiv. Da se novi pokršteni slavenski lakše priljube hristjanstvu, nametači nove religije dadoše im sveca hristjanskog, slična po imenu, svetoga Vita. I prije, već u IX vijeku, to je učinjeno sa Rujanima; ali se svetomu Vitu bila dodesila neprilika. Ništa ne ljuti toliko pobožnog Helmolda, koliko ovo, da mučenika Vita okorjeli Rujani uzeše štovati kano davnoga svoga Vida, „boga bogova, oglašena pobjedama, prokušana proroštvima", nad svima svetiteljima ostalim[3]. Nego Helmolda, gdje na drugom mjestu govori u opće o religiji Slavena, umalo da ne tješi misao, što je ovaj bog, po vrhovnome dostojanstvu, gotovo sličan pravome bogu. „Slaveni", kaže on, „ne poriču, da jedan sami bog na nebesima vlada nad ostalima, te, u premoći

---

[1] Adami *Gesta Hammenburgensis ecclesiae Pontificum* (Pertz, Mon. Germ. Hist. Script. T. VII), l IV, c. 18: „Rani . . . gens fortissima Sclavorum, extra quorum sententiam ex publicis rebus nichil agi lex est, ita metuuntur propter familiaritatem deorum vel potius daemonum, quos majori cultu venerantur quam ceteri".

[2] Helm. *Chron.*, l. II, c 12: „Et fecit (Waldemarus) produci simulachrum illud antiquissimum Zvantevith quod colebatar ab omni natione Sclavorum, et jussit mitti funem in collo ejus et trahi per medium exercitum in oculis Sclavorum, et frustratim concisum in ignem mitti".

[3] L. I, c 6: „Postquam autem, permittente Deo, mutatis rebus, Rani a fide defecerant, statim pulsis sacerdotibus atque christicolis, religionem verterunt in superstitionem. Nam Sanctum Vitum, quem nos martirem ac servum Christi confitemur, ipsi pro Deo venerantur, creaturam anteponentes creatori. Nec est aliqua barbaries sub celo, que christicolas ac sacerdotes magis exhorreat" — L II, c. 12 „Postmodum vero ubi Rani, qui et Rugiani, mutatis rebus a luce veritatis aberrarunt, factus est error pejor priore, nam sanctum Vitum, quem nos servum Dei confitemur, Rani pro Deo colere ceperunt, fingentes ei simulachrum maximum, et serviorunt creature potius quam creatori. Adeo autem hec superstitio apud Ranos invaluit, ut Zvantevith deus terre Rugianorum inter omnia numina Sclavorum primatum obtinuerit, clarior in victoriis, efficacior in responsis. Unde etiam nostra adhuc etate non solum Wagirensis terra, sed et omnes Sclavorum provincie, illuc tributa annuatim transmittebant, illum deum deorum esse profitentes".

Digitized by Google

svojoj, i brine se za same stvari nebesne, a drugi bogovi, potekli od krvi njegove, rade što im je naloženo, time vigjeniji, što su bliži onome bogu bogova“[1].

Navalice dugo sam se bavio sa svjedokom i vidokom Helmoldom, eda bi na čistu bilo ovo dvoje: da je Vid bog bogova, i da ga hristjani prometnuše svetim Vidom. Ako bi se pak reklo, da se sve ovo tiče samih sjevero-zapadnih Slavena, ne bi u toj tvrdnji bilo, no polovična istina. Dašto, tiče se njih, ali se dotiče i nas. Kod velikih rodova indo-europskih, religija, u glavnom osnovu, u crtama značajnim, nije ni mjesna, ni pokrajinska, već sveopća narodna. Kad se god govori o Ateni, velikoj boginji Atenjanâ, ili o Dioskurima, velikim pomagačima bojne Sparte, time ni Atena, ni Dioskuri, nisu nipošto prisvojeni jedinim Atenjanima, ili Spartiatima; u širem smislu, religije atenske, ili spartanske, nema, a ima helenske. Istina je samo to, da se sporedne vjerske crte rišu drukčije, u pojedinim granama onih rodova[2]; osobito nazivi mogu biti različiti. Helmold u vijeku XII, kadno zalaze i posljednji slavenski bogovi, svjedoči za vrhovnoga boga ne nebu kod krajnjih zapadnih Venda, a u vijeku VI, gdje se Slaveni istom pomaljaju na vidik kulturne Europe, Bizantinac Prokopije toga boga uzvisitoga spazi i kod krajnjih istočnih Anta[3]. Uz to grčki historik nas opominje

[1] L. I, c. 83: „. . non diffitentur (Sclavi) unum deum in celis ceteris imperitantem, illum prepotentem celestia tantum curare, hos vero distributis officiis obsequentes, de sanguine ejus processisse et unumquemque eo prestantiorem, quo proximiorem ili deo deorum“.

[2] Ovo Helmold vrlo dobro označuje kao različiti *način* idolatrije: „Est autem Sclavis multiplex ydolatrie modus, non enim omnes in eamdem superstitionis consuetudinem consentiunt (l. I, c. 83). O različitim bogovima ne govori.

[3] De Bello Gotic., III, 14: Slavenskoga boga jednoga, te samoga gospodara sviju, Prokopije čini gromotvorcem („θεὸν μὲν γὰρ ἕνα τὸν τῆς ἀστραπῆς δημιουργὸν ἁπάντων κύριον μόνον αὐτὸν νομίζουσιν εἶναι). Ova je pogrješka Prokopijeva valjda postala time, što on vidi kod Antâ kip vrhovnoga boga sa strijelom u desnici. Za ovako naslikanje bogovo kaže hroničar moskovski Jeremija, kojeg navodi M. Orbini (*Il Regno degli Slavi*, Pesaro 1601, p. 19). Dalje veli Prokopije, da Slaveni ne poznaju sudbine, niti im je što do nje, nego, gdje boluju, ili idu na vojsku, svome velikome bogu, u zamjenu žive svoje glave, da obriču žrtvu. Ovo cijenim da nije pogrješka, već krivi izraz Prokopijev, koji se samo prividno odaljuje od istine. Dašto, Slaveni poznaju sudnju i Sugjenice. Ali Prokopije, po svoj prilici, htjede reći

Digitized by Google

da nazori, običaji, ustanove, kod Antâ jesu one, koje i kod Slovenâ, ili Vendâ. Rekoh, što je glavno u slavenskim religijama, to je u suštini i jednako.

Da nam potraga Vida megju Srbima i Hrvatima bude laglja, treba nam još dopuniti, i po hronici Helmoldovoj, i po drugim vijestima, sliku Svantevida, osobito u pogledu službe, njemu na čast vršene. Pojedinosti njegova bogoštovja na široko opisa mlagji suvremenik Helmoldov, Danac Sakso, nazvan Gramatik, u svojoj danskoj historiji. Kitnoga historičara Saksa vrlo zanima vanjština. Kaže, da arkonskoga Svantevida kip bijaše up avo goro tasan, a četveroglav, uz četiri zatioka, dvoje prsi i legja dvoja, nešto slično rimskome Janu. Svantevid upravlja svoja četiri vida na te prsi i ta legja[1]. Budući on bog vidila, eto jeste bog vedrine i čistine, kojeg i sami čovječji dah može da oskvrni. U glasovitom hramu u Arkoni, u glavnome gradu Rujanâ, kad bi svještenik, uoči Vidova goda, čistio i raspremljivao, ne smijaše dihati[2], a, da bi odahnuo, otkad dokad izilažaše iz unutrašnjega svetišta, gdje je stajao drveni kip boga. Uz jače vidilo napreduje dan i godina, spori se marva i ljetina, te je Vid takogje bog godišnjega obilja. Vidov veliki i pjani god padao odmah iza žetve. U Vidova kipa u Arkoni, dok je u lijevoj bio luk, desna ruka držala je rog[3], u koji se od godine do godine uljevalo vina, pa, kako se manje ili više vina nalazilo u rogu, kosmati i bradati veliki svještenik po tome gataše surazmjerno obilje dojduće godine[4]. U zamjenu darovanog roda i ploda, prinosilo se Vidu na žrtvu mnogobrojno živo; godila bogu i godišnja ljudska žrtva čovjeka inostranca, poimence

ono isto, koje Helmold tačnije izrazi sa riječima: „omnem prosperam fortunam a bono deo, adversam a malo dirigi profitentes“. Sreća, te i usud, privezani su uz vrhovnoga Vida.

[1] Saxonis Grammatici *Historia Danica*, Francofurti ad Moenum, 1576, l. XIV, p. 287: „Ingens in aede simulacrum, omnem humani corporis habitum granditate transcendens, quatuor capitibus totidemque cervicibus mirandum perstabat, e quibus duo pectus totidemque tergum respicere videbantur. Caeterum, tam ante quam retro collocatorum unum dextrorsum, alterum laevorsum contemplationem dirigere videbantur“.

[2] Id. ib.: „ . . ne videlicet dei praesentia mortalis spiritus contagio pollueretur“.

[3] Volujski je rog simbol obilnosti u Arijaca, a jeste i bojna truba u Germanâ.

[4] Saxonis Gram. *Hist. Dan.*, l. XIV, p. 287—8. Helm. *Chron.*, l. II, c 12.

Digitized by Google

hristjanina, koga bi iždrijebali[1]. Na narodnoj tadašnjoj gozbini ispred vrata hrama, iznosili bi ogromnu česnicu, iza koje se mogao skoro skrivati sveštenik. „Milam li se?“ zapitao bi sveštenik, a na narodni odgovor, da se pomalja: „Do godine nimalo!“ bijaše usklik sveštenikov, moleći Vida za još rodniju godinu[2]. Ali svrh svega, Vidovo je lice ratoborno; a tome nije čudo u religiji, nasljegjenoj od Arijaca. Rimski Mars jeste ujedno bog rata i praljetnoga poljskoga krasa. Arijski bogovi čuvaju i daju obilje, vojujući na hude sile u prirodi. Do kipa arkonskoga boga vigjaše se sedlo, uzda i mač vanredne veličine, blistajućim srebrom ukrašen. Kad nastupi noć te potamni nebesno vidilo, Vid niti spava, niti drijemlje: ljut ubojnik, zavojštio na tamu. Ima presvetog konja, bijelca; pa baš ovelikoga bijelca, kome, nikad i nipošto, ne gule niti dlake jedne, čuvaju sveštenici u njegovu hramu. Gle čuda! Kako se bijelac Svantevidov znojio i prašio u noćnoj borbi i dugim putima, tako i ovaj drugi bijelac, njegovu kipu posvećen, s jutra bi se, kašto, nalazio sav oznojen i okaljan[3]; pravi kušljo! Kušlja hramskog jahao bi sam veliki sveštenik. I u ovoga konja gatalo se. Kad je vojsci ići na krajinu, stoje tri reda kopalja; svaki je red od dva koplja ukrštena, a s vrhom pobodena u zemlju; tri reda imadu jednaki razmak. Sveštenik vodi bijelca, koji će desnom nogom stupati preko ona tri reda; ne pogriješi li konjska noga[4], Svantevid će dati pobjedu. Bogu pobjedniku poklanjahu treći dio od svakoga plijena. Sveta četa od tri stotine konjika, koji su jahali na tri stotine konja viteza, igjaše na boj, noseći sobom pomoć,

[1] Helm. *Chron.* l. I, c. 52 — l II, c. 12. Moguće, da se Rim jednom prestravi od zagroženog žrtvovanja uprav ovome bogu. God. 405 zgrnu se, na sjevernoj megji germanskog i slavenskog svijeta, do dvjesta hiljada varvara svakojakih, te krenuše na Italiju. Njihov vogja Radagais (Radogost?) bijaše se zakleo, da će rimske senatore prinijeti na žrtvu svome bogu.

[2] Saxonis Gram. *Hist. Dan.*, l. XIV, p. 288: „Placenta quoque, mulso confecta, rotundae formae, granditatis vero tantae, ut pene hominis staturam aequaret, sacrificio admovebatur. Quam sacerdos sibi ac populo mediam interponens, an a Rugianis cerneretur, percontari solebat. Quibus illum a se videri respondentibus, ne post annum ab isdem cerni posset, optabat. Quo precationis more non suum aut populi fatum, sed futura messis incrementa poscebat“.

[3] Id. ib.

[4] Prvi stupaj, a od tri stupaja dva, imala su biti desna, da bude sreće.

Digitized by Google

a donoseći plijen Vidov. Ovo je sve bilo u Arkoni, ali i u drugim hramovima bog se štovao u velike[1]. Od ratobornosti, od jačine, dogje Vidu i njegovo sastavljeno ime *Svante-Vid.* Riječi *svetъ* prvo, neznabožačko, značenje jest *jak*[2]. Svantevid je Jaki Vid.

Sveti, jaki bog čistog vidila i nasporene ljetine, bog na nebesima, bijaše veoma opasan hristjanskoj vjeri. Kad se Hrvati i Srbi u ovu vjeru obratiše, i stadoše zatomljivati stare svoje bogove iz svijeta, jamačno popovi njihovi nastojaše, da najgušćom koprenom zastiru osobito toga poglavara neznabožačkog Olimpa. Nego bi čudo bilo, kad veliki bog ne bi, ipak, iza sebe ostavio vidljivih tragova. Ostavi ih u imenima, u jeziku, u običajima, u pjesmama i u pričama; a mi ćemo ih sad redom pokazivati.

Oko glavnoga bögova imena, oko imena *Vid,* imala je biti briga najrevnija, da se ono briše; a to i pogje dosta za rukom. Posebni Vidovi ostaci verificiraju se sa nekim naporom indukcije; ipak su neprevarni, kad se svi skupa slože. Pučko, u velike razgranano, ime lično: Vid, Vidak, Vidač, Vidoje, Vidojko, Vitko, Vićan[3], Vidosav[4], Vida, Vidna, Vidojka, Vidosava[5], Ljutovid, ne nalazi, valjda, dovoljna tumačenja, već ako se uzme, da je ono negda pozajmljeno od vrhovnoga boga. Izmegju narodnih imena, cijenim da samo Radosav i Milosav iskazuju jednako obilje oblikâ. Srbima i Hrvatima bogovi često podaju imena, kao i Helenima što prečesto ona silaze od bogova njihovih. U hristjanskom smislu Vid je, dašto, od sveca Vita; ali taj je svetac u martirologiju malo glasit, a što se š njim sluči kod sjevero-zapadnih Slavena, već nam kaza Helmold. Neznabožačka zamjena Vita i Vida rek' bih, da se, u prva doba, rasprostre jednako po svima zemljama tek pokrštenih Slavenâ. I Česi, pod svecem hristjanskim, sjećahu se na staroga boga, te još za vremena Orbini-eva[6] naše: „pomoz' Bog!"

---

[1] Saxonis Gram. *Hist. Dan.,* l. XIV, p. 288: „Alia quoque fana compluribus in locis hoc numen habebat, quae per supparis dignitatis, ac minores potentiae flamines regebantur".

[2] Miklošić, *Christ. Termin.,* s. 2.

[3] Vuk *rječnik.*

[4] B. Petranović, *Srpske narodne pjesme,* k. II, 26, u Biogradu 1867.

[5] Vuk. *rječ.* Po Vidovu zrenju, biti će u ovom istom kupu imenâ i Ozren, Ozreta.

[6] M. Orbini, *Il Regno degli Slavi,* p. 80: . . „questa superstizione di Svantovid de' Rugiani hebbe vigore e durò gran tempo appresso li Boemi, sino che il b. Vencislavo Principe di Boemia diede loro le reliquie di Santo Vito, acciò publicamente l' adorassero, le quali egli ha-

Digitized by Google

bijaše im: „pomoz' Vit!“ Nešto slično, po svoj prilici, bivalo i u nas sa riječju Vid. Bugarštice, češće, imaju usklik: „moj Vidovni Bože!“[1]; a jedna od njih prizvala Boga, skoro po češkom primjeru, ovako: „moj Vidovni Bože, — ti mi, Bože, uspomeni i na moje dobro zdravlje!“[2] Od Vida mora biti, u istim bugaršticama, i glagolj *viditi* sa značenjem sveti i, kajati[3]; koje je značenje na'i i u današnjoj jednoj pjesmi[4]: odmazda je do velikoga boga, do Svantevida. I'a i sama riječ *svetiti, osveta,* mislim da dolazi od prve čestice u kompoziciji ovoga imena, kao što je od druge jednoznačno *viditi.* Od Vida je i *vidovito* dijete, koje zna više nego drugi ljudi, te ide sa vilama[5]; a jeste od istoga vidnoga boga i trava *vidovita,* nazvana takodje *vidovčerica, vidičak,* koja liječi oči, dok se sirova u njih zacjegjuje, il se suha u njih sipa[6]. U narodnoj jednoj priči pominje se i „vidovita večera od vidovitoga guska[7]“. Što je ta vidovita večera i taj vidoviti gusak, odgonetće nam narodna zagonetka: „Poleteše dvije guske Bogu na večeru, susrete ih pčela

veva havute da Ottone Imperadore. Ma in vero nè così potè del tutto cancellar dalle menti de' Boemi la memoria di Svantovit; imperochè ancor hoggi li Boemi non hanno la più solenne nè più frequente salutatione di quella che fanno sotto 'l nome di Vito. Onde havendo da ricever qualche hospite e amico, che viene da lontani paesi, replicando dicono: Vitei, Vitei“. U zapadnoj grani slavenskih jezika, od Vida načinjen je glagolj za pozdravljati, dočekati.

[1] Bogišića *nar. pjes.:* 8, v. 92—25, v. 38—36, v. 67—50, v. 89—77, v. 104.

[2] Id, 7, v. 159—60. Ima još bugarštica jedna, kojoj je naslov: „Molitva djevojčina Vidovnomu Bogu“, a predmet mitičan (83). Zaljubljena djevojka, eda bi do nje došao ljubljenik, moli „Vidovnoga“ a „Višnjega Boga“ (v. 3—5), da joj se kosa prometne djetelinom, a od dva oka da se stvore dva hladenca, a sama da bude jela u planini. Vidovnog boga ona i umolila.

[3] Id. 33, v. 57: „Što ovo danas učini? vidio ti Bog veliki!“ I opet, 35, v. 68: „Što ovo, slugo učini? vidio ti Bog veliki!“

[4] U pjesmi 135 Čojkovićeve zbirke ova dva stiha znače jedno: „Zal' me sveti, jal' me posijeci“ (v. 45). — „To mi vigji, al' me posijeci“ (v. 52).

[5] Vuk. *rječ.,* pod *Vidovit.*

[6] Id., pod *Vidovita trava.*

[7] G. Kojanov Stefanović, *Srpske narodne pripovetke,* 9, Novisad 1871. Pokojna jedna duša, u crno uvijena, drži u ruci gusku, pa govori: „Ustaj! da kuvamo od vidovitoga guska vidovitu večeru“.

Digitized by Google

ogorela, te ne dade Bogu na večeru — Varnice[1]". Dakle, vidoviti gusak jest vidovita iskra, a vidovita večera, božja, Vidova, večera. Po isti način, skriva Vida i izraz stajaći, a pučki: „vigjen dan", pošto u jednoj pjesmi „vigjen danak" sinonim je sa „Vidov danak[2]". Dan u nas prozvao se Vidov po onoj istoj misli, koja u Latinâ stvori Jupitru pridjev *Diespiter*, otac vidila i dana. Vid se pokazuje, svanjuje, svakim svojim danom; od čega još postoji rečenica: „svaki u boga dan" — „svaki božji dan". A pri negdašnjoj megji Srbâ i Hrvatâ, eno nam i ime cjelokupno ranoga, sjajnoga, jakoga Svantevida. Na zemlji stare naše Poganije, u velikom dalmatinskom Biokovu, gdjeno, u čistom plavetnom zraku, hoće rano da sviće dan, brdo jedno uzvisito zove se Sut-vid. Valjda se tu klanjali Vidu, čije ime opet, na drugom kraju Poganije, kano da se nagovješćuje i u neretvanskom sadašnjem selu Vidu. Sveti Vid prionuo i uz postanje obližnjeg grada Dubrovnika[3]. Vrijedno je opaza, da na istom Biokovu ima i drugo brdo, Viter[4]; brdo uprav vilovno i pričajno. U pjesmama narodnim takogje spominje se neka planina Vitor, bez sumnje mitična, jer se ne zna, gdje je: „O Vitore, visoka planino! — Iz tebe mi tri sunca granuše[5]!" Rekoh, vrijedno je velikog opaza, jer mjesto Svantevidove Arkone zvalo se, po isti način, Vitora. Čudno se priča u narodu i o brdu Vidojevici, u Srbiji[6].

[1] S. Novaković, *Srpske narodne zagonetke*, Beograd i Pančevo, 1877. Uporediti je još i ove zagonetke, uz isto značenje: „Polećele titirin-guske, susrete ih supečen-čelo: Kuda ćete, titirin guske? Hoćemo da idemo u svetu Goru — Podigoše se kusi palandrci, te pogjoše Bogu na večeru. Sretnu ih stari čerendisalo: Vratite se, kusi pa'andrci, davno je Bog večerao — Poletiše titirin-guske tamo gori po moli-boga Susrete ih openčegalo: Kud idete, titirin-guske? Kud idemo, da idemo, tebe ne pitamo". I u drugim našim zagonetkama za varnicu, gusak je najobičniji simbol, koji nju prikriva; pa ovako oličenje svjetlosti u noći već pripada arijskim nazorima. Božja večera, ili vidovita večera, biti će večernji suton vidila.

[2] Petranovića *pjes.*, knj. II, 26, v. 775.

[3] *Annales Ragusini Anonymi*, Zagabriae 1883, p 19—20.

[4] Zar po starosl. *vitati*, habitare, te bi značilo Vidov stan. Glagolj vitati leksikografi poljski i češki primiču Vidu. Za ovaj smisao naše riječi *Viter*, ili *Vitor*, čini mi se pak baš odlučno svjedočanstvo Saksa Gramatika XIV, p. 289. Svantevidova Arkona bijaše sazidana na jednom ostrvcu koje se zvalo *Withora*: „ . . . insula Archonensis quae Withora dicitur". I starosl. *vitь*, victoria, može se amo primaknuti.

[5] Vuk *pjes.*, knj. I, 78, v. 1—2.

[6] Vuk *rječ.*, pod *Vidojevica* i *Koriljača*.

Digitized by Google

Gorepomenute bugaršticе, gdje im je govor o vigjenju u smislu kajanja, osvetitelja boga nazivlju „bogom velikim“, a, gdje govore o bogu vidovnome, kažu, da je „bog višnji[1]“. Dok Bog hristjanâ najvoli epitete „jedini“, i „istini“, vrhovni bog Srbâ i Hrvatâ kano da se zbilja nazivao „velikim“ i „višnjim“, na način osobiti. Pridijevanje ovih posljednjih dvaju epiteta božjih najčešće je i u sadašnjim pjesmama narodnim; pa bih rekao, da ovo potječe od davnašnje misli poredeće: Sutvid bijaše, naime, i veliki i višnji, spram ostalih od njega manjih i nižih bogova. Svakako, komparativna forma „višnji“ ne može, i ne mogaše biti, hristjanska[2]; hristjanski Bog ne trpi komparacije. Što je najveći od bogova, i Latinima Jupiter jest *magnus, maximus,* a čak i *majus,* kao, što je *supremus* i *summus*[3]. Niti je hristjanskog postanja izreka „car nebesni“, uz drugu „carica nebesnica“, koje susretamo, osobito u pjesmama sljepačkim; već bijahu, u početku, svojina Vidova i žene njegove. Očito ovo proizlazi iz neznabožačke pjesme, sad u Boki bogojavljenske: „Car nebesni kad ženjaše Sunce, — svetitelje zove u svatove[4]“. Utvrgjuje nam pak i ovo ovdje opet mitologija latinska, te i grčka. Latinski jezični običaj nazivao Jupitra *rex* i *induperator,* a Junonu *regina*[5]: i homerski Zeus, ἄναξ ἀνδρῶν καὶ θεῶν, spada amo[6]. Pa i „car“, bez pridavnika „nebesni“, i bez mjesnoga ili narodnog ikakva označivanja, imamo u jednoj pjesmi mitična sadržaja[7].

Još drugi izrazi nas potsjećaju na boga vrhovnog, koji nizašto nije Bog hristjanski, no je suprotni drugi bog, bog Helmoldov. Hroničarove riječi: „omnem prosperam fortunam a bono deo, adversam a malo dirigi profitentes“, promiču kroza sve naše pučko vjerovanje o dobroj sreći, o dobrom času, o dobroj sijedi, hodi,

---

[1] Vidi gornje navode

[2] Neizravno, kano da se ovo pritvrgjuje ličnim praslavenskim imenom Višesava, koje je od Vyšij, altior, a i našim pučkim imenom Višnja, ako ovo potonje nije uzeto od višnje (Vidi F. Miklošić, *Die Bildung der Slavischen Personennamen,* Wien 1860, s. 48).

[3] L. Preller, *Römische Mythologie,* I. B., Berlin 1881, s. 206.

[4] V. Verčević, *Tri glavne narodne svečanosti,* Pančevo 1883, str. 71—2.

[5] Preller, *Röm. Mythol.,* I. B., s. 205—6.

[6] Premda rjegje, i Hera je βασίλεια kod Grkâ.

[7] Vuk *pjes.,* knj. II, 8.

Digitized by Google

stiži. Ovo je sve do dobra boga[1], kako je do *zla* boga sve protivno tome: zla sreća, zao čas, zli biljezi[2]. Po primjeru stupaja konja Svantevidova, sretno je desno, a dovodi i plodno obilje: „Pomoz bog u ovi pošteni dom! s desnom nogom naprijed, da se sinovi ragjaju, a djevojke udavaju[3]!“ dok je nesretno i začudno lijevo: „Začudio se kao da je vigjeo lijevu bradvu[4]!“ Lijevom rukom ništa se ne smije pružati, jer je to zla ruka; sama desna ruka sretno ruči. Dobra i zla sreća, od boga jednog ili drugog, pa napredno desno i nazadno lijevo, pronikoše, do žila najunutrašnjijih, sav govor naroda našeg. Skoro niti Rimljani ne razmeću se toliko sa svojom *fortuna secunda et adversa*. A tijesni spoj sreće i nesreće s dobrim i zlim bogom nije driješen ni vjerovanjem u Sugjenice i u usud. Sugjenice, u bijelo odjevene, izilaze u mnogim našim pričama, te u noći novorogjenome djetetu[5], stojeći mu više glave, odregjuju, šta će se njemu za vijeka dogoditi, a navlastito mu opredjeljuju „sugjen dan“ smrti. Prividno, kano da je sve pod rukom njihovom. Čak i brak ne otimlje se sugjenju, jer se vjenčavaju samo „sugjenik“ i „sugjenica“. Neizbježnu, neodoljivu ovu moć označuju, jednako, izreke: „Nema smrti bez sugjena dana“ — „Kada njemu sugjen danak dogje“ — „Već kad njemu sudni časak dogje“ — „Ako bude sugjeno“ — „Tako mu je usud usudio“, i još mnoge slične, malne pri svakoj stopi pjesama i priča. A ovo ocevima našim, za cijelo, ne dogje od fatalističnog muslomanstva, pošto su im Sugjenice tri[6], a tri njih takogjer ima u He-

[1] „Bog sreću dijeli“ — „Da bog da i sreća od boga!“ ovako se prečesto umuje, ili se želi

[2] „Teško do zla boga“. — „Skupo do zla boga!“ Vuk *rječ.*, pod Bog — „Bog čuo a gjavo ne čuo!“ — „Bog čuo a zla sreća ne čula!“ — „Razminuše se ka' i Vukac i dobra sreća“. Vukove *Srpske narodne Poslovice*, u Beču 1849

[3] Vrčevića *Niz prip.*, str. 65. — Pa i u „dobroj molitvi“, pri svadbi, u Boki kotorskoj: „Kud god nogom stupila, svud te sreća susretala“.

[4] Vuk. *posl.* Ovo dvojako, desno i lijevo, bijelo i crno, vrlo se isticalo u Svantevidovu bogoštovju Rujanâ, ako Sakso, osim navedenog na str. 76, još kaže l. XIV, p. 288: „Nec sortium eis usus ignotus extitit. Si quidem tribus ligni particulis, parte altera albis, altera nigris, in gremium sortium loco conjectis, candidis prospera, furvis adversa signabant“.

[5] Otuda im drugo ime Rogjenice.

[6] Sugjenicâ ima i sedam na broju, ali izuzetno, dva tri li puta u pričama, koliko se ja mogu opominjati

Digitized by Google

lenâ i u Germanâ, te pjevaju, kako grčka tradicija i germansko im ime kaže, o prošlom, sadanjem i budućem vremenu (Λάχεσις, Κλωθώ, Ἄτροπος, Vurdh, Verdhandi, Skuld). Po tome, Sugjenice pokazuju na trajnu fatalnost prirodnih zakona, u vijeku i u svijetu. Sve ovo vjerovanje pučko, ipak, ne odvaja sreću od dobra boga, jer Sugjenicama sam bog nalaže način sugjenja. Pače, pravo rekavši, sugjenje drugo nije, do djelo božje. S toga, puk veli: „Tako je božje sugjenje[1]“ — „Što bog kome osudi, svi sveci ne mogu pomoći[2]“. A da ne bi ko mislio, da zadnji ovi izrazi ponikoše pod dahom hristjanskim, ženska jedna pjesma hoće, glede sreće, da nam skoro prevede, a i objasni, gornje Helmoldove riječi: „kano zlatna žica, od vedra neba, sreća se odvija od mila boga[3]“, veli pjesma, jasno pokazujući na zlatne trake nebesnog Vida. Što se tiče usuda, ja sam mnenja, da nije nikad postojao, kao zasebno lice mitično. *Usud* izgleda kano abstraktno ime, po primjeru suznačnih mu pučkih riječi *sudnja, sudište,* i riječi književne *sudbina.* Gdje, ipak, oličen dolazi Usud, tu vrši samo ulogu Vida, davača sreće: „kako je Usud dosudi, jeste i ljudska sreća“, kaže narodna priča iz Vojvodine[4]“.

Naprijed vidismo, da je Svantevidov veliki sveštenik predskazivao bojnu sreću i rodnu godinu, i da se on, kano sluteći tu godinu, *milao* pred narodom s ogromnom česnicom. Ovo milanje još postoji u Hercegovini, taman u jednakoj formi, samo da tu, naravski, više nema sveštenika Svantevidova. „Pripovijedaju“, veli ovako Vuk[5], „da se u Hercegovini milaju na božić s česnicom, t. j. uzmu dvojica česnicu, pa je okreću megju sobom, i pita jedan drugoga: Milam li se (t. j. pomila li se iza česnice)? Onaj mu odgovori: Milaš malo. A onaj prvi onda reče: Sad malo, a do godine ni malo (t. j. da rodi žito dobro, i da tako velika bude česnica, da se ni malo ne pomila iz nje)“. Ovaj obred, koji je očevidni ostatak od Svantevidova bogoštovja, vrši se na božić za to, što onda sa zimnim suncokretom počinje vidilo nove godine[6].

---

[1] Vrčevića *Niz prip.,* str. 127.
[2] Id. knj. II, str. 14.
[3] Vuk. *pjes.,* knj. I, 100, v. 1—4.
[4] Vuk. *prip.,* 3.
[5] *Rječ.,* pod *Milati se.*
[6] Može biti, da odovle poteče i drugi naš običaj prve djetinje pogače, tako zvane *postupače,* ili *postupaonice.* Djetetu, kad prvom hoće da hodi, drže više glave postupaču, a poveća djeca je izlome, bježeći

Digitized by Google

Sa ostava ovih Vidova imena i djelovanja, u govoru i u običajima narodnim, pregjimo sada na ep. Vidov rad, uz vlastito, svečano, to ime bogovo, ne glasi se vele ni u epskim pjesmama našega naroda. Najznatnija je, u ovom pogledu, čudna neka pjesma Čojkovićeve zbirke[1]; no je i ona sva isprevraćena i zamućena. Barjaktar Vidak iskazao, na Vidov dan, vrhunaravno pregnuće, suprot gomila i gomila neprijatelja svojih. On spasava sebi zaručnicu, a boji se samo jednog starca, kome teško da odoli. U ovome starcu upoznaćemo, dalje, Vidova protivnika. Nije čistija ni pjesma zbirke Bogišićeve[2], gdje Vilslav (iskrivljeno od Vidoslava) Senjanin, u nevolji a daleko od ljube, utekao se vjetrovima, da dogju „suncu istočnome, — da pohode Vilslava svojega[3]“: to su vjetrovi, „kî rosnim oblakom — suproć silnom buri vojuju[4]“. Sudeći po precijoznosti nekih izraza, pjesma nije ni strogo pučka, već ona niče u polju afektirane Arkadije talijanske vijeka XVII, kao što i još jedna o istom Vilsavu[5]. Nešto jasnije prikazuje se Vid u stihovima, poslovičnim i ženskim. Poslovica jedna veli: „Jelesije proso sije, — ide Vide da obide[6]“; a već znamo, da su rodne i gladne godine u rukama baltičkoga Svantevida. Nego je najznačajnija jedna molitvica, koja je očevidno potkana na osnovi neznabožačkoj, te počinje ovako: „Sveti, vidi, vidi mene! — Svi angjeli čuvajte me[7]!“ Ono „Sveti, vidi, vidi mene!“ nema sada pravog smisla, a imalo ga, kad je tu, možda, bilo rečeno: „Sveti Vide, vidi mene[8]!“.

---

s komadima odlomljenim (Vuk. *rječ.*, pod *Postupaonica).* Time sluti se djetetu napredak.

[1] 93.

[2] 129.

[3] V. 7—8.

[4] V. 22—3.

[5] 130. Uzgredno, ovdje da izrečem jednu hipotezu. Rasprostranjenost pjevanja o Ivi Senjaninu, koje ide od kraja na kraj naroda, a dovoljno se ne tumači čednim djelovanjem jednog uskoka iz XVII vijeka, a uz to uskoka zaturena u zapadnu krajinu zemljišta narodnog: ta rasprostranjenost moglo bi biti da je otuda, što se pod Ivom Senjaninom prikriva Vid Senjanin, Vid u noćnom sjenu.

[6] Vuk. *rječ.*, pod *Vide.*

[7] B. M. *Narodne pjesme,* 28, Pančevo 1875.

[8] Pjesmu je vrijedno po cijelo priopćiti: „Sveti, vidi, vidi mene! — Svi angjeli čuvajte me, — dok mi telo prepočine, — dok mi duša ne pogine. — Krstom ležem — krstom ustajem, — krstu se predajem; — krst me čuva do ponoći, — svi angjeli od ponoći, — sam bog do veka, — mati božja do sveta. — Krst na nebu, — krst na

Digitized by Google

Iz epskih pjesama Vid izbija pod ubojitim imenima Jakša, Voin i Strahin. Boga rata lasnije bilo preokrenuti u čovjeka, nego li boga vidila i obilnosti. Ali, u prkos preobraženju, Sutvid nam je tu. Mi na više navedosmo, da sastavna riječ *svet* u imenu Svetovid, ili Sutvid, znači *jak*. Kad narod naš za koga reče, da „ništa pod *jakim* bogom" jal nema, jal ne zna, on govori još jednako neznabožačkim izrazom, koji se odnosi na davnoga Sutvida, cara nebesnoga[1]. Latini, po isti način, kažu: *sub dio, sub Jove frigido*, a razumijevaju božanstveno nebo. I pjesma, gdje ona zapjeva: „Bože jaki, na svemu ti hvala[2]!" jamačno iznijela *jakoga* Vida, *Sut*-Vida. A iznijela ga, uz sve darove njegova obilja, ova kletva jekavska: „Ko ne pristanuo, da dâ jaki bog, utrla mu se tri sjemena, ljucko, skocko i zemaljsko[3]!" Pa da sve ovo ne bude sumnjivo, imamo i svjedočanstvo historično za slavensko štovanje vrhovnoga boga, baš pod ovakim nazivom. Anti obožavahu na odlučenom, te odličnom mjestu, kip svoga *Jakoboga*. Njemu pod nogama stajaše glava čovječja, a i druga lavska; ruke držahu, desna strijelu, a lijeva srebrnu loptu, ili jabuku[4].

Jakobog uščuva se kod nas u epskim junacima Jakši i Voinu. Jakša i Voin, kojima je ime od jačine i od vojne[5], jednaka su lica u našim pjesmama, a pri tom lica najčudnovatija. Velike starješine i velike starčine, obično dolaze obojica uzgred i u samom

---

zemlji. — Krsti, bože, mesto moje, — gde ja spim, — da dobar sanak snim". Koji zna hristjanstvu tanke žice, taj će odmah uviditi da ova molitva nije nizašto njegovim duhom nadahnuta. O molitvi sad vele da je za to, „da se lepo sneva". Gdje je „krst" i „krsti", kad bi se stavile riječi „Vid" i „vidi", sve bi bilo mnogo više razumljivo.

[1] Za drugu formu pridavnika, *jakosan, jakostan*, Vuk opaža, da se najviše pridijeva Bogu, n. p.: „Bog je jakostan". — *Rječ.*, pod *Jakostan*.

[2] Čojkovića *pjevan.*, 7. Pa i Vuk. pjesma, knj. III, 45: „Jaki Bože, oprosti mi greha"!

[3] Vrčevića *Niz prip.*, str. 206.

[4] Della religione di questi Anti scrive Geremia Russo negli Annali di Moscovia, che, fra gli altri Dei, adoravano un Idolo, cui sotto i piedi stava un capo d' huomo, e un altro di leone, nella destra mano teneva un dardo, e nella sinistra una palla d' argento, e lo chiamavano Jacobog, cioe Dio forte. Questo era separato dagl' Idoli degli Slavi" (M. Orbini *Il Regno degli Slavi*, p. 19). Po Orbini-u, Jeremija je pisao u prvoj polovini vijeka XIII (p. 96).

[5] Za sufiks *ša* k osnovi pridavnikâ sravni *Plarša, Mrkša*. Voin znači ratnik.

Digitized by Google

pripomenu Pripominje im se, ponajprije, starost i junaštvo uzorito: „Kad dogjoše na Jakšinu kulu, — progovara Jakša kapetane: — O narode, moja braćo draga! — Meni ima stotinu godina, — išao sam svuda po svijetu, — i mnogo sam vidio junaka, — i mnogome obiša' junaštvo[1]“. Jakša je kapetan na „Biligradu stojnom“, gdje je „kula Nebojša[2]“. Najglasitijim junacima narodnih pjesama više puta stoje naporuč izvrsno oružje i čudni konj Voina i Jakše, a ističe se vrh svega „zeleni mač Voinov: „Dadoše mu koplje ubojito — i mač zelen staroga Voina[3]“. Ovaj je mač, po jednoj pjesmi, onaj isti, koji i neodoljivi mač grebeštač[4], ili grebeštak.

Od hristjanske protivnosti, gotovo kao i Vid, zamrije Jakša, ili Voin; al mu ovdje narisana slika opet dostatna je, da se njemu i prilika uhvati. Jakša-Voin jest Sutvid, u ratnom obličju. Što Jakša sjedi u „Biligradu stojnom“ i u „Nebojši“, u tome je posve prozirna alegorija: grad Sutvidov bijeli je dan, a bog stoluje u Nebojši, jer dnevno vidilo, vječno i nebojazno, nasrće svagda na tamnu noć, pa je i nadvlagjuje. Za historičnu kakvu Nebojšu, jal za stojni Biograd prošlih vjekova, ne zna niko živ[5]. A zeleni mač još više napominje Sutvida. Uzet je od žuto zelenog[6] zraka jutrenjeg, te ga vidismo, gdje stoji do Svantevidova kipa u Rujanâ[7]. Kad bi god Vid izišao iz noćnih dubina slavodobitnik, vitlao se taj mač u rukama njegovim. Vidov mač zadire, sijeće tminu, te je otuda *grebeštak,* načinjen od ljutog *grebeškog* gvoždja[8].

---

[1] Petranovića *pjes.,* kn. II, 56, v. 545—51.

[2] Čojkovića *pjevan.,* 101, v. 2 i v. 114.

[3] Vuk. *pjes.,* knj. II, 29, v. 194—5.

[4] B. Stojadinović, *Narodne pjesme,* knj. I, 14, u Beogradu 1869.

[5] Da je to možda Stuhlweissenburg, nije drugo do nagagjanje

[6] Čisto ne izražavaju Arijci, pa ni Leto-Slaveni, razliku megju žutom i zelenom bojom.

[7] I rog Svantevidova obilja kano da je naći u našem pučkom pričanju. U narodnoj priči srpskoj: „So i hleb“ *(Vila Beogr.* g. 1866, br. 51), u čudotvornog bika hranitelja ima taj rog obilja. Kad se biku lijevi rog odvije, ispada iz njega „najlepših jela, kakih ni car na svojoj trpezi nema“, a kad mu se odvije desni, „prosiplje se poljem silna stoka“. Rogovi i stoka sunčane su zrake, po arijskom govoru.

[8] Zar od *garb,* kopati, zadirati. Vidi Daničića *Korijene u hrvatskom ili srpskom jeziku,* u Zagrebu 1877, str. 61—2. Može biti vrijedno primjedbe, da radi sličnog mača, ili bradve, Grci štovahu Ζεύς-a Χρυσάωρ-a, koga primiše iz Male Azije, gdje bujaše frigijska religija. Po riječi tamošnjih naroda λάβρυς, bradva, taj Χρυσάωρ zvao se pravo Λαβρανδεύς, ili Λαβράυνδος.

Digitized by Google

Jedina epska cjelovita pjesma, koja je meni poznata o Jakši, pjeva se, il se tu nedavno pjevala u Crnojgori[1]. Udesi je na svoju hristjanstvo i natruni je turstvo; no, pored svega, prosijeva mitični Jakša iz nje. Jakša, kapetan u kuli Nebojši i na Biligradu stojnom, hoće da se ženi. Svatâ iskupio mnoštvo takovo, kojeg drugdje, niti u pretjeranoj besjedi narodnih pjesama, nema: svata sto hiljada! „Ne mogu se od straha pogledati[2]!“ Sila ova svatovska ne boji se nikoga: „zaratiću cara i ćesara — i ostalo sedam kraljevina[3]“. Dovedoše djevojku Hajkunu, sestru Čuprilića, vezira u Travniku. Lijepa je, no mučne i obijesne ćudi. Na Nebojši kuli, u zlaćanoj, u „šikli odaji[4]“, ne daje k sebi pristupa; ona ne će da se vjenča. Iz Jakšina njedra ugrabila dvije puške, opalila ih, a „odaja podaplila krvcom“ ženika[5]. Zaklopiše djevojku, i odoše po „Lazara vozara[6], koji sobom dovede „ćehajbašu Marka pobratima[7]“. Jakša pokazuje uvijek ljubljenoj vjerenici svoje „na kupove blago[8]“; nego Turkinja dotle se ne dâ, ne će da se prevjeri, dok Jakša ne dao „svršiti lijepu prebijelu crkvu[9]“, kojoj je ime Ruža. Po crkvi prozvala se Ružica i žena, napokon krštena i vjenčana; pa rodila Jakši „bijesnoga Dmitra i Šćepana[10]“. Što su dva Jakšića i dvije puške, pa i Lazar vozar, ispitaćemo drugom prilikom. A vidićemo na skoro, da se Vid vjenčava sa opornom zemljom, uz napredovanje godišnjega vidila. Crkva Ruža nije drugo, do li dotjerana vidna, topla i cvjetna godina.

U kazivanju našeg naroda zar nagjosmo zeleni, grebešni mač Sutvidov; a čusmo nekolike uzgredne riječi i o rogu obilja. Mislim, da se i konj bogov jednako napominje, navlastito u značajnoj priči iz Vojvodine: „Veljko Lović i Kušljo[11]“. Poslije hajdučine i četovanja mnogog, ostario Velimir, pa ležao na umoru, pod visokom jelom kod jednog izvora. Starcu „seda kosa pala niže ramenâ, a bela brada do pojasa; brkove je u usta podavio, te ji od muke grize“.

[1] Čojkovića *pjevan.*, 101: „Kapetan Jakša“.
[2] V. 167.
[3] V. 12—3.
[4] V. 208.
[5] V. 263.
[6] V. 273.
[7] V. 277.
[8] V. 295.
[9] V. 336.
[10] V. 341.
[11] Kojanova *prip.*, 20.

Digitized by Google

Ništa mu žalije ne bješe što li ovo, da ne imaše nikoga u svijetu, na kome da ostane dobar kušljo njegov. Kad eno, odnekuda, k starcu mladi Veljko Lović, kome ostavi i sve oružje i konja; Veljko mrtva starca Velimira sahrani, i čelo groba usadi mu drvo hladovito. U svakom, i najvećem radu, kušljo će neodoljiv biti, i vjeran gospodaru svome. Pred veče, proleti tica alemperka; Veljko hoće da je ubije, a kušljo ga odvraća: „Neka alemperke! Jer ćeš mnogo za to patiti! Bolje uzberi tri struka bosiljka, te nakiti sebe, mene i oružje". Odvraća ga, i kad je sunce tu blizu da sjedne; no gdje sunce sjede, utaman kušljev prigovor: alemperka pade, puškom ubijena. Od perja žive alemperke sva se okolina svijetljaše; Veljko joj sad odvali, i uze sebi, tri alemova pera; „pera sjaju noću, kao što sjaje na danu sunce". Iza toga i Veljka i kušlja uhvati debeli mrak, pa zagjoše u šumu, i prigjoše dvorima cara Tatarina. Veljko Lović sad je lovac u ovoga cara. Drugi lovci, trideset na broju, rugaju se Loviću, „kakva ružna konja ima"; no Lović, po nagovoru svog kušlja, iskopao ispod crnog gloga srebrnu sviralu, zviznuo u nju, iskupio preda se i zvjerad i tice, natukao ih do volje, i caru se iskazao najboljim lovcem. Ipak, car Tatarin i neki glavaš mu gone Veljka. Vidivši mu alemova pera, Tatarinu hoće se alemperke, pa kaveza zlatna, da u njemu alemperka pjeva, pa, napokon, zaželi i samu djevojku, čija bijaše alemperka. Djevojka je ova divna do čuda: da je čovjek vidi, „onda bi tek znao šta je to lepota na svetu". Ona je kći cara Radomana, koji stoluje u gradu Megjenici, negdje tamo preko mora. Sve kušnje Tatarinove prebrdio Veljko, uz neprestano pomaganje kušlja. Triput se odveze galijom, natovarenom sa „devet peći leba i toliko maži mesa". Ovom hranom zasićivao dvanaest psoglavaca i džinove, čuvare Radomanova grada; kušljo na katarci, do potrebe, vitlao repom i tjerao brod, te, ovako, za tinji čas putovali i vraćali se zdravi i čitavi. Kad djevojka stigne u dvore cara Tatarina, njoj se tu ne mili nipošto; nego ište Megjenicu, dvore oca svoga. Od Veljka i kušlja natjerani, džinovi i poglavci prenesoše k njoj Megjenicu cara Radomana, a, kako Megjenici ključi utonoše usred mora, i ti ključi iznagjeni su, pomoću cara morskih životinja. Ovaj dade Veljku i jednu pregršt morskih alemova, i reče mu: „Koliko ima u ovoj mojoj pregršti dragi kamenova, toliko ti ljuba porodila gizdavi sinova i ćeri". Veljkova je ljuba ta Radomanova kći, koja njega voli mimo cara Tatarina. Kušljo svlada Tatarina; psoglavci i džinovi predadoše se Veljku; obje carevine, Tatarinova i Rado-

Digitized by Google

manova, sastavljene su u jednu veliku. Car bude Veljko, a carica žena njegova, kojoj je ime Divna.

Čudotvorni kušljo, u ovoj priči, vrlo prilikuje noćnome kušlju Svantevidovu. Oba su konja viteza, a pri tome ružna[1]". I ime Veljko Lović kano da nas hoće sjetiti na velikoga, ili višnjega boga, koji se bori u noći dnevnoj i u noći godišnjoj, što je zima. Stari Velimir jeste bog, koji na domak noći i zime propada, a mladi Veljko bog, koji se ipak vječito ponavlja[2]. Borba im je na cara Tatarina, pod kojim ćemo dalje nazrijeti Sutvidova protivnika, hudu neman. Drugdje pak pokazaće se car Radovan kao noćni oganj. Trijest lovaca u Tatarina možda je trijest dana u zadnjem mjesecu godine, gdje je Vid najslabiji. Tad se nekako gubi i alemperka. Kojeg je postanja tica alemperka, i alem kamen dragi naših priča i pjesama, zar nam kažu arijska milologija i eranska Avesta. Arijcima nebo, kube nebesno, privigjalo se od kamena; za to *açman* u zendskom jeziku znači ujedno kamen i nebo[3], a u Helenâ ἄκμων je nakovanj (iz početka od kamena), pa i nebo te i otac Urana. Ovo dvojako značenje imala negda i naša riječ *kami, kamen,* koja je isto, što i zendska *açma (açman)*[4]. Jedna pjesma narodna počinje: „Moli Boga prečista Gospogja, — na *kamenu* prestolu božijem[5]"; skoro očevidno je, da ovo „na kamenu" hoće reći „na nebu[6]". I naš alem kamen dragi jest nebo, a jeste simbol neba i tica alemperka. To nam pak utvrgjuje Avesta, dok na jednom mjestu, pominje božje kamene, kano „prve izmegju

[1] Bogišić veli *(pjes.,* predg. str. 73), da ima u pučkom govoru izraz „konj vidovit". Ovo bi još bolje utvrdilo Vidova konja u nas; ali, pri čitanju pučkih umotvorina, meni se onaj izraz izmakao. Naš stajaći „konj *vitez*" može biti, da je takogje Vidov, po *vitь,* victoria (J. Perwolf, *Archiv,* VIII, s. 16).

[2] I mitologija slavenska kao da bilježi za nebo dva boga, staroga i mladoga, Svaroga *(svar* sansk. i zendski nebo) i Svarožića.

[3] Vidi Spiegelovu opasku k jednoj vrsti *Vispereda* u Avesti, II B., str. 21.

[4] Riječ nebo, nebesa, istom poznije zamijenila kamen. Etimologično je već dokazano (Miklošić, *Christ. Termin.,* s. 48), da je *nebo* jedno sa lat. *nubes* i gr. νέφος, te iz početka hoćaše reći oblak nebo oblačno

[5] Petranovića *pjes.,* knj. II, 2.

[6] Sravni i pučku kletvu (Vuk *posl.):* „Tako mi prijestola božjega!" t. j. neba. Sravnjenja je vrijedna, takogje, izreka jedna, u nekom kratkom a starom *slovu* srpskom o kosmogoniji (u Jagićevu Arhivu, I sv. na str. 95): „A vodu što drži? — Kamen veliki", ili još jasnije, po bugarskoj varijanti istoga *Slova,* „kamen plosan veliki".

Digitized by Google

stvorova[1]", a, na drugom, veli za nebo, da ga se može poreditи s jednom ticom[2]". Kako mi se vidi, Avesta ovdje govori taman kao i naša priča iz Vojvodine. Unesrećena alemperka, eto je nebo unesrećeno[3]. Ispred noći i ispred zime, zalazi u pučinu veliki car nebesni Vid, i njegov bijelac postaje kušljo. Kod Arijaca, pukla voda i gusta šuma obični su simboli za noć. Ako iz pučine morske Veljko dobiva jednu pregršt dragih kamenova, pa ljuba hoće da mu rodi toliko sinova i ćeri, to je sjajna povorka nebesnih bogova, koji svi, po riječima Helmoldovim, stoje od živoga Vida. A koja je ta ljuba, po raspitivanju saznaćemo dalje.

Dugobradi starac Velimir, po svoj prilici, izlazi nam opet na susret u jednoj legendi velikoga patrona grada Dubrovnika, svetoga Vlaha, ili svetih Vlasih[4], kako se tamo govori, u baš neobičnoj i prepunoj formi množine. U davna doba, Dubrovnik trepće u velikoj noćnoj opasnosti. Dušmani (Mlečići) prijete, noćno, opstanku grada; a grad svegjer spasava, s gomilom vojske svoje nebesne, jedan kapetan, stariš sa štapom u ruci i sa sijedom bradom. To bijaše sveti Vlaho, kome harni Dubrovčani, po nastojanju nekoga popa Stojka[5], sazidaše, u močvarnom lugu, prvu drevnu crkvu, do kipa Francuza Orlanda[6]. Ovaj Orlando prvašnjeg Dubrovnika bio veliki pobjednik nad Saracenom Spuzente, nad Smardo-

[1] Vispered, XII, 10.

[2] Khorda Avesta, XXIX, 3.

[3] Otkle riječ *alem*, nije čisto (Akad. rječ., pod *Alem)*, kao što nije jasan postanak niti riječi *alatyrj, latyrj* (Jagić, *Die christlich-mythologische Schicht in der russischen Volksepik*, Archiv für slavische Philologie, Berlin 1875, I B), što je u ruskom predanju kamen naličan našemu alemu. Jagić razlaže, kako kod ruske epike mnogo djelova mitična misao hristjanskih apokrifa, pa cijeni, da se otuda uvro u pričanje pučko i čudesni kamen *alatyrj*. Ovo može biti; ali može biti, ako se ne varam, i drugo, da *alatyrj* i onamo, po arijskom nazoru, znači nebo. Onomašnji puk kaže, da je to „bijeli gorući kamen"; koje je zgodna slika neba dnevnog. Biva ovo vjerovatnije time, što se priča i o „babi Latyrki", ili „Latigorki", ili „Semigorki". Ta Sedmogorka pokazuje na *sedmostručni* kamen *alatyrj*, a baš „sedmera" su u Slavena „nebesa". Uz *alatyrj* jesu i nekaki ključevi, pa ista nebesa, u pjesmama slavenskim, zatvaraju ključevi.

[4] P. Budmani, *Današnji dubrovački dijalekat*, u Radu jug. akad., knj. LXV, str. 168.

[5] Što je pop Stojko, biće kazano slijedom ove radnje.

[6] Ann. rag., p. 21—2.

Digitized by Google

Dassi; ispred grada stojao kip Smardov spram kipa Orlandova[1]. Dakle, u Dubrovniku slavio se pobjednik nad Spuzente, ili Smardo-Dassi, t. j. nad dusima smrada. Ali u ovome nije sve. Istočni Slaveni, neznabožački Rusi u Kijevu, zaklinju se, vijeka X, u ugovorima sa Bizantijom, su dva svoja boga, s Perunom i Velesom ili Volosom, „skotiimь bogomь"; pa, kad se malo za tim pokrstiše, Velesa prikriše sa hristjanskim svecem Vlasijem, čobaninom i mučenikom[2]. U Novgorodu, gdje jednom bijaše Velesov kip sagradi se crkva Vlasijeva, kako u Dubrovniku, do kipa Orlandova, nasta crkva Vlahova. Ja bih rekao, da se bog Veles i u nas iz početka pritajao u svetom Vlahu, i da je Veles bio Veliki bog, Velimir naše priče[3]. Što je Veles bog prijesne skotske plodnosti, to pristaje Vidu, pa ćemo se brzo na to opet obazrijeti. Samo budi ovdje odmah rečeno, da tamni izraz naših narodnih pjesama: „Oj djevojko! selen! velen!" nekako kao da sluti baš toga boga. Selen je miloduh, stajaće bilje ljubavno, njemački *fremde Liebstöckel*[4], a Velen nije mučno da bude božje ime, koje nam preostade u pripjevu[5]. Veliko dostojanstvo boga Velesa nagoviještaju nam pak naprijed pomenuti ugovori. Rusi kunu se Perunom i Velesom. Što je tu obično prvi Perun, biće za to, što Gromovnika smatrahu kano naročita osvetnika krive kletve. Nego, iza strijele Gromovnikove[6], protiv prekršaja čuva i sveti kletvu Veles, veliki bog na nebu. Da je Veles, megju Slavenima, bio baš bog nebesni, zar razabiramo, načinom posrednim, iz sviju starih bugarskih pripazaka o poglavnijim bogovima Slavena[7]. U prvoj spominju se Trojan, Chъrs, Veles i Perun, a u

[1] Ann. rag., p. 11.

[2] Vlasije (Βλάσιος) zamijeni Velesa. Historičnu i filologičnu nemogućnost obratnog postanja Velesa od Vlasija, kako to držahu neki, savršeno dokaza G. Krek, u svojoj raspravi: *Veles, Volos und Blasius* (Archiv für slav. Phil., I B.).

[3] *Veles*, kao *Maleš*. Za sufikse *eš* i *es* sravni naša imena: Milas i Milaš. Ovaka etimologija svigja se, kao najbolja, i Kreku *(Slav. Literaturg.*, s. 106).

[4] Ima, baš u Dubrovniku, trava *vidac*, za koju Vuk. rječnik jednostavno kaže: herbae genus. O njoj vrijedno bi bilo i više doznati.

[5] Valjda, u formi pridavnika. Vidi Daničića *Rječnik iz književnih starina srpskih*, pod *Velni*: „velen zastupnik". Mogao bi ko još nazrijeti ime Veles u planini Podvelez do Mostara, i u hrvatskom Velebitu; ali će to biti, osobito ovo potonje, pod još većom sumnjom.

[6] Naša poslovica: „Tako me grom ne ubio"!

[7] Jedna pripaska nalazi se u bugarskom prevodu, starijem od vijeka XII, grčkog hristjanskog apokrifa o hodanju Bogorodice po paklenim

Digitized by Google

drugoj Perun, Chors, Dyj (Ζεύς) i Trojan. Što je Trojan noćno sunce, a Chres valjda oganj, ne spada ovdje; no spada to, da je Veles u jednoj bugarskoj glosi ono, što je Dyj (Ζεύς) u drugoj. Dakle, kod starih Bugara, shvaćao se Veles kao vrhovni bog na nebu. Inače, ovo proizlazi i iz prije pomenutih ruskih kletava. U nekima od njih, izrijekom ne spominje se Veles, no se kaže: „da budetь kljatь otь boga i otь Peruna". Ovaj bog κατ' ἐξοχήν jest Veles. Rusima Veles bijaše orijaš s jednim okom; pa i naše neke priče, kako će to biti na drugom mjestu izloženo, prikazuju nam starog „dešu" u sljeposti. Što je Veles jednook, ili slijep, time se naznačuje slabljenje vidne moći, dnevne ili godišnje, u ostarjelog Vida. Od *skotskoga* i plodnoga Velesa-Vida preostade štošta u praznovjerju našeg naroda. Uoči Ivanja dne, t. j. davnoga Vidova dne, čobani i djevojke vračaju kojekako. Čobani zapale lilu, najviše brezovu, ili trešnjovu, pa time osvježe marvu, bacivši je u tor, ili je obnoseći oko tora. U Boki kotorskoj marvu okupaju u moru, kako bi napredovala, a ne bi se kroz godinu ogubala. Djevojke, u svakom kraju naroda, gataju u rodno bjelance od jajeta, ili siju zrna šenice, da po tom isklija, ili viju vijence od Ivanjskog bijelog i žutog cvijeća. Koliko o Ivanju dne, nikad u godini, osim o božiću, toliko se ne sluti na plodnost.

Priča iz Vojvodine izvede nam kušlja. Ali konju Vidovu možemo uhvatiti još očitije tragove u pučkom praznovjerju. Malne posvuda u narodu misli se, da noćna Mora hoće da šteti konje, da im mrsi dlake, osobito ako su ti konji vigjeniji. A od tamnih sila, opet, brane se ljudi uprav konjem. Kad naš težak, na zaštitu polja ili kuće, natiče na motku konjsku glavuču, time, makar i nesvijesno, prizivlje u pomoć kušlja. U stara doba, naime, Slaveni prinošahu bogu žrtvu najdragocjenju, konje izborite, poput kušlja, pa od žrtvovanih konja glave bijahu čini neodoljive[1]. Konjska je žrtva, u opće, indo-europska; no čini se, da je najviše bila u običaju kod Eranaca i kod Slavenâ. Mutni pomen o njoj preostade i u našem epu, gdje kraljević Andrija hoće da pije od krvi svoga konja, a Marko ga odvraća: „Ne, Andrija, bog te ne ubio! — Dosle smo se zvali Kraljevići, — poslen ćemo Popikonjevići[2]".

---

mukama, a druga u prevodu docnijem drugog apokrifa o apokalipsi apostolâ. Inače, nešto je preporna važnost takih spomenika.

[1] Vidi odnosne navode u J. Grimma *Deutsche Mythologie*, I B., Berlin 1875, s. 38—40. II B., Berlin 1876, s. 546—53.

[2] Čojkovića *pjevan.*, 6, v. 31—3. Drugdje, u porednim pjesmama, stoji: „Koljikonjevići". Markova prezirna izreka biti će od hristjanstva.

Digitized by Google

U narodnim pjesmama, ubojni Vid nešto je sretniji, nego li pod nadimkom Jakša ili Voin, pod trećim svojim pridjevom: Strahin, Strahina, Strahinin, Strahinj, Strahinja, Strahinić, Strahilo, Strahor. Ime je ovo od straha: Strahinja je „sobom junak strašan[1]“, kaže pučka etimologija, koja ovdje pogagja. I u Helenâ personifikacija straha ne odvaja se od bojnoga Aresa, kojeg prate Δεῖμος i Φόβος, strava i strah, sinovi njegovi. Kad bi god bilo do loma i boja, Strahora boga oci bi naši prizivali, dok sada ga pominju tek luda djeca, pripijevajući nekolika po metru hitra i krilata stiha: „Oj Straore! Straore! — Oj javore Straore! . . . Ustaj, ustaj, Straore! . . . Čujem, čujem, nebore“. Ovako djeca, u ukinutoj hrvatskoj krajini, od šale pjevaju uz časne poste, a babe im brane, misleći da ono sluti na rat[2]. Babe još prisjećaju davnoga boga. Žene su, po tankoj ćuti, najvjernije čuvarice kojegod religije, a, gdje se religija izmijeni, čuvarice nejasnih osjećaja iz starije vjere. Osim ono malo stihova, ućuta Strahor u himni neznabožačkoj; on je već ukopan. I pravo radi opet po koje dijete, u Srijemu, što se sad ovako ruga: „Oj Straore, Straore! — Umre, umre Straore! — Dozov'te mu teticu — i očinu sestricu, — nek donese tamnjana — i struk bela bosiljka, — da okadim Straora[3]“.

Nego Strahor ne umrije, već se jednako bani u pjesmama epskim, pod najnavadnijim svojim imenom: Banović Strahinja. „Banović“, ili „Ban“ Strahinja, to će reći „gospodar“ Strahinja. Nekoga pripaza može biti vrijedno, da je riječ *ban* udomljena osobito u zapadnom dijelu naroda našeg. Valja da je riječ negda značila više, nego danas Ona nije izvorna slavenska, ali ipak vrlo starinska: mislio bih, da je od preljutoga avarskog poglavice VI vijeka[4], Bajana.

U prvo doba srednjeg vijeka, obraćenicima se najstrožije zabranjivalo jedenje žrtvovane konjevine i pijenje konjske krvi.

[1] Čojkovićeva *pjevan.*, 151, v. 130.

[2] Vuk. *rječ.*, pod *Straor.*

[3] Id. ib. Bosiljak, *ocimum basilicum*, kako u našim pjesmama i pričama, tako i u predanju Helenâ i Italâ, ima veliku znamenitost sa dvojakog simbolizma: njegov cvijet znači smrt i ljubav. U Indiji slična bilina, *ocimum sanctum*, znamenuje isto ovo dvoje, pa se odnosi upravo na boga tvorca; dakle je bosiljak u smislu mitičnom, pradavna arijska svojina. Što je bosiljkov cvijet sitan i bijel, time označuje Vida, pri sutonu i na uranku, a što je miomirisan, dolikuje ljubavi plodnog boga. S prvog razloga, vidićemo ga dodijeljena i Zori. Za tradiciju helensku, italsku i indijsku o bosiljku, vidi djelo A. Gubernatis-a, *La Mythologie des Plantes*, T. II, Paris 1882, pod *Basilic* i *Tulasi*.

[4] U ovom slučaju, Slovenci, podložni Avarima, bili bi je pridali Hrvatima.

Digitized by Google

kako je riječ *kralj* od franačkoga Karla. Time, iz prva, bio bi ban Strahinja ono, što i gospod Strahinja. Ako je išta u ovoj pukoj hipotezi, slijedilo bi odatle i ovo drugo. Ban Strahinja bio bi se pronosio kod zapadnih Hrvata, dok je Jakša i Voin osobito poznat bio kod istočnih Srba. I za ulomke himna Strahorovih, čusmo da ih djeca pjevaju u zapadnim krajevima naroda. Pa i cijela religija Sutvidova kano da je vrlo bujna bila kod davnih Hrvata. Tome znak možda je i sama čestica *sut* u imenu Sutvid. Rekao bih, da je forma *sut* za *svet* hrvatska osobina. Barem se ona opaža na mjestima, gdje sjegjahu Hrvati, il bijaše hrvatsko uticanje prejako za vremena hrvatske narodne kraljevine. Do Biograda zadarskog, i u cijeloj okolini spljetskoj, učestaše imena, kao Sukošan (sveti Kasijan) Supetar, Sutivan, Sustipan, Sućurac (sveti Juraj), a i dalje u Primorju ih nalazimo, kano Sutvid, Sućekla (sveta Tekla), Sutvara (sveta Vara), Sutomore, Sutorman (?). U našem istoku, ovakih imena mislim da nema.

Skoro sve pjesme epske o Banoviću Strahini nose na sebi znakove velike davnosti, pa gragja im je jednaka, makar gdje u narodu bile pjevane. Strahina bije strašan boj s nekim silovnim dušmaninom; bije boj na bijelcu, ili bijelca radi; pripomaže mu pas žutov, dok vlastita žena hoće da ga upropasti. O ovoj borbi pjesma jedna hercegovačka[1] donosi crte najznačajnije. „Netko bješe Strahiniću bane[2]!“ svečano začinje ep. Kakav je Strahinić, „takoga ne ima sokola[3];“ nigdje ga nema, jer „se ne nagje junaka, — da dohaka njega i obrani[4]“. Jaše na bijelcu; a udario na sebe grimiz plameni, „ponositu čohu salaliju, — što od vode čoha crvenija, — a od sunca čoha rumenija“[5]. Dok mu konja zauzdava gjem od ljuta čelika, junak ima do sebe i preljuto oružje. Izvrsno ugogjenu sablju skovala mu „dva kovača i tri pomagača, od negjelje opet do negjelje[6]“: ovom sabljom, kad „mahne jedan put, sječe dvadeset glava“, veli ulomak kosovske pjesme, koji na bojno Kosovo prenese i Strahinju i sablju njegovu[7]. Od crvenog junaka na bijelcu

[1] Vuk. *pjes.*, knj. II, 44.
[2] V. l.
[3] V. 4.
[4] V. 779—80.
[5] V. 23—5.
[6] 650—2.
[7] Vuk *pjes.* knj. II, str. 314. Biti će jednaka uspomena na premožnog i nepredobitnog gospodara vidila, ako pjes. 32, knj. III, zbirke

Digitized by Google

strah i trepet povećava koplje otrovano[1], koplje iznimno Strahinino u sadašnjim pjesmama epskim. Ipak, na „malenu Banjsku[2]“ Strahinića bana narupila „sila[3]“ neka, „mučna ala[4]“, Turčin Vlah-Alija, u kojega taboru govori se „manovski[5]“, pa su tu Tuka i Mandžuka[6]. Ovome silniku postojbina su Goleč-planina[7] i Suhara planina[8]. Iz poharanih banskih dvorova sad odveo Strahininu ženu, nevjernu ćer Jug-Bogdana. Udari Strahinić na Aliju; „te se dvije ale“, veli pjesma, „poniješe — na Goleču na ravnoj planini[9]“, i strašno iskrvaviše. Strahinića žena, koja voljaše Aliji, priteče ovome u pomoć, i obrani muža: da ne bi „žuta, nekakoga hrta Karamana[10]“, ban zaglavi. Vjerni hrt, koga je gospodar „na lov naučio[11]“, a „voli nego dobra gjoga[12]“, ščepa nevjernicu, pa pribavi banu potpunu pobjedu. Planuli onda Jug i Jugovići, i htjeli ćer i sestru raznijeti; no ih stiša Strahinić, koji je može i sam „stopiti[13]“, pa opet ne će. „Pomalo je takijeh junaka, — ka' što bješe Strahiniću bane[14]!“ završuje pjesma.

Ovaj naris velikačkog junaka veoma je čist, a biva i čistiji po ostalim pjesmama, koje, dok u glavnome kazuju jedno, opet kakom crtom novom, ili barem dubljom, usavršuju sliku Strahine. U bugarštici jednoj Bogišićeve zbirke, „mladi“[15] Strahinja ima na sebi „skerletnu dolamu[16]“, ima i „hrta Bezbiljega[17]“, al do ruke nema konja. Na konja bijaše usjednula, da bježi, ljuba nevjerna; pa ga

---

Petranovićeve, opisujući kobno Kosovo i pogibiju sviju junaka, ostavlja na životu Strahila, premda se niko nije kao on izložio, i, koliko on, niko ne posjekao dušmanâ.

[1] Vuk. *pjes.*, knj. 44, v. 479.
[2] V. 2.
[3] V. 130.
[4] V. 640.
[5] V. 224—6.
[6] V. 127.
[7] V. 366.
[8] V. 378. Neman Vlah-Alija pjeva se u narodu i kao Džin(div)-Alija.
[9] V. 675—7.
[10] V. 725 i 734.
[11] V. 726.
[12] V. 296.
[13] V. 805.
[14] V. 809—10.
[15] Bogišića *pjes.*, 40, v. 2. Džin-Alija zove se tu Den-Alija.
[16] V. 123.
[17] V. 89.

Digitized by Google

Strahinja iz kreševa izveo k sebi, istom poslije borbe i smrti Turčina Den-Alije Vlahovića. Braća Ugovići, ovdje, raskomadaju sestru. I u pjesmi jednoj iz Bosne[1], Strahinin ban, iz Banjske, mlad je junak. Pod njim su vojvode, a vojvode vele njemu: „Od svakog si bolji na mejdanu[2]!„ A i sam hvali se ban: „Dok je sablje i desnice ruke, — a i moga hrta Karamana, — koji pazi gospodara svoga — i po danu i po noći tavnoj, — ne bojim se nikoga do Boga[3]“. Pa sugjenoj ljubi, ćeri Jug-Bogdana, poručuje, „nek ne žali truda i gospodstva — često prati krvave haljine[4]“. Ovu njegovu zaručnicu preposio „silan Bala-ban“, „Bale“, „Baleša“; no u za' čas sebi. Taj silni ban poginuo od bana još silnijega, koji svagda, veli druga bosanska pjesma[5], „naprijed ide: — gdje je strašiv u planini klanac, — Strahilo ga nikad obić' ne će, — ni od šta se prepanuti ne će, — već uhodi drume i bogaze, — a sve gleda i tamo i amo, — ne će' l gdjegod opaziti koga, — opaziti dušmanina svoga[6]!“

Junaku pobjedniku, koji „naprijed ide, a sve gleda i tamo i amo, ne će 'l opaziti dušmanina svoga“, guslači iz Crne gore i Hercegovine primeću, do prigode, značajno ime Vid, te i njegovu dušmaninu ne manje značajno ime Kavga. Pjesme crnogorske ponešto su odvrnute od obične osnove narodnih pjesama o Strahini; al su za to, u gdječemu, i znatnije. U jednoj takovoj pjesmi[7], veliki junak, Žeravica Vido, dokopava se svog bijelca u noćnoj najtežoj borbi. Vido je samdrugi s Milošem Voinovom. Obletili Turci Vida, koji u njih opali dvije svoje puške[8]; no, pored svega junaštva, dopade sveza dušmanskih. I žene Turkinje kivne su na „Vida krvnika[9]“: tu skoro bijaše pogubio do trideset ljudi njihovih. Hoće Turci da ga isijeku; kal al eto dograbi se ćorde vezirove, ubije vezira, te okroči „vezirskoga jedeka[10]“. Kroz svu tursku vojsku vrati se slavodobitnik do Voinova Miloša. Što je ovdje Vidovo, to

[1] Petranovića *pjes.*, knj. II, 22.
[2] V. 31.
[3] V. 85—9.
[4] V. 91—2.
[5] Id., knj. III, 54.
[6] V. 105—12.
[7] Čojkovića *pjevan.*, 120.
[8] V. 28—9.
[9] V. 49.
[10] V. 80.

Digitized by Google

je Strahinino u još jednoj pjesmi crnogorskoj[1]. Do Janka u Sibinju „sjedi ban najbolji i od najboljega[2]“, Banović Strahina, koji se bije sa Kavgom Bošnjaninom. Boj je za to, da od Kavge „izvadi gjoga debeloga, — a iznese od zlata kaciju[3]“; megju tim, Strahina jaše vrančića. Ograšje megju Strahinom i Kavgom biva „pregje zore i bijela dana[4]“. Kad se dva suparnika čelo i čelo namjeriše, Kavga Strahini „presječe dvije puške male[5]“, što ih ovaj nošaše u pasu, „ni kovane ni čeličovane, — no u zlatni kalup slijevane, — megju njima ljutoga handžara[6]“. Strahina pogubi Kavgu, i sa razbojišta vrnu se s plijenom. Pa kad se junak vraćao, gle čuda! Jankova žena „pogleda nebu ka zapadu“, a „vigje čudo prije negledano, — gdje j' ogrija od zapada sunce[7]“. Nešto je čudno na Strahini, i u drugoj pjesmi crnogorskoj. Njegov suparnik pita sestru svoju za neznana ljuta junaka: „Kakov bješe, dugo tužna bila? — Ona mu ga biljovito kaže. — Strahinj, seko, dugo grdna bila[8]“! previknuće onda ustravljeni pitalac. Ovo *biljovito* ovdje nema pravog smisla, a nije izvan prilike misliti, da je iskrivljeno od riječi *Bilvid*, *Biovid*. Pobjedniku Janko „ogradio dvore — kod svojijeh, ljepše od svojijeh[9]“.

Crta o „čudu prije negledanu“, o „suncu od zapada“, bila bi dovoljna, da se malne iznad svake sumnje stavi izvorno božanstvo Strahine. U mitologiji arijskoj, sunce i nebesni bogovi putuju, u noći, od zapada na istok. Taki je i put velikoga Vida, kad se on sa zapada vraća, eda bi na istoku, uza sunce, zapalio luč novoga dana. Nego, Strahinino božanstvo proviruje i iz crta drugih. Gdje mladi, a neporedivi i nepobjedivi, junak jaše na bijelcu, ili na vrancu, da bijelca iznese iz kavge i borbe noćne; gdje stravičnog krvnika resi grimiz plameni, dok mu ljuba pere krvave crvene haljine; gdje mu se u ruci vitla mač, koji siječe kao što nijedan drugi u epskih junaka naših, pa na tom maču hoće da izvojšti od zlata kacigu[10]; gdje su njemu u zlatni kalup slijevane i dvije puške

[1] Čojkovića *pjevan.*, 109.
[2] V. 28—9.
[3] V. 104—5.
[4] V. 131.
[5] V. 124.
[6] V. 68—70.
[7] V. 136 i 141—2.
[8] Čojkovića *pjevan.*, 151, v. 192—4.
[9] *Pjevan.* 109, v. 160—1.
[10] Koliko Strahinu, nijednog viteza ne ukrašuje zlato, u pjesmama narodnim.

Digitized by Google

male, dvije strijele, bez sumnje, u prvašnjoj guslarskoj versiji, a to dvije prve zlatne zrake dana, o kojima će takogje biti govor; gdje ban izilazi iz male Banjske, a, poslije održane pobjede nad drugim banom, nad Kavgom, ima dvore najprostranije i najljepše: u tome svemu nije mučno razabrati ratnoga Vida, pri prvom mahu pobjedonosne njegove veličine, u prvom jeku dana koji u zlatu sviće. Tu su oba konja Vidova: vranac, noćni kušljo, i bijelac, konj dnevni. Pjesma Vukove zbirke, i druge njoj poredne o Strahini, donose nam, u strošenu obliku, pobožnu legendu, kojom stari naši slavljahu, rek' bih, najveću Sutvidovu epifaniju. Ta je u prvi silni prasak jutrenjeg vidila, a u mjesecu julu, kad žarko vidilo najviše pritiskuje noćne i zimne bjesove. Oni tad „spavaju", kaže pjesma Vukova: „u Turčina grdan hadet bješe, — kail svaki zaspat' na uranku[1]". U ovoj je pjesmi Radoslav do Strahine, te pokazuje na mjesec julij. Čemu i Radoslav, i Jug-Bogdan, i Janko dolaze Strahini u društvo, vidiće se u drugim dijelovima radnje.

Ali ništa drugo, valjda, ne utvrgjuje toliko našoj legendi o Strahini mitičnu suštinu, koliko njegov žut hrt Karaman. Je li *Karaman* pučkim mlatom isklepano, iskrivljeno, od sanskritskog *Saramâ*, što znači *ona koja trči*, te je kučka božja, ja ne mogu reći[2], pa kažem evo samo ovo. Po arijskom nazoru, vrata od doma nebesnoga čuvaju psi. Ona su vrata dvoja: jutrenja, što se otvaraju bijelome danu pri osvitku, i večernja, što se rasklapaju mrkloj noći pri sutonu. Do prvih vrata stoji pseto umiljato, prijazno; do drugih, mrzovoljasto, režavo. Dvjema je psima, ipak, jedna majka, kučka nebesna. Zove se Saramâ u Vedama, pa je Sârameya kučak jutrenji, a Sârameyâu oba su kučka. Kad epske naše pjesme iznose nam stajaće „hrte i ogare", „hrte i zagare", može biti da nas iz daleka sjećaju na te dvojake pse: *hrt* kano da je vrli pas dnevnog neba, a *ogar*, ili *zagar*, kako mu kaže i etimon[3], vrani garov neba noćnog[4]. Nego bilo to kako mu drago, ovo stoji, da u vedičnim

[1] 44, v. 519—20.

[2] Ime Kariman, Karaman. Miklošić izvodi od korijena *kar*, punire *(Bildung der slav. Personenn.*, s. 68). Na vedičnog psa poluboga Strahine već pokaza Ruvarac, *Dve rasp.*, str. 44—7.

[3] Od gariti, mrčiti

[4] Moguće, da oslabljeni pomenak dvaju nebesnih pasa sačuva i jekavska jedna basna. Iza smrti domaćina vrlo pravedna, sve ponestalo nekako u kući, pa dva kućna psa, jedne zimske noći, megju sobom

Digitized by Google

pjesmama Saramâ prati vrhovnoga boga Indru, te mu pripomaže otkriti lupeže kravâ, oblaka nebesnih, a da u našem epu, po isti način, žutov Karaman, hrt Bezbiljeg, stopom slijedi Strahinu, i pruža mu pomoći u njegovoj borbi na Halu. Karaman je žut, on je bez biljege, po slici neba, ožutjela i čista s jutra. Inače, i Heleni naslijediše, od otaca arijskih Saramu. Kako je poznato, nju oni pretvoriše u svoga hrlećeg Ἑρμέας, Ἑρμῆς. Herme je sin i glasnik višnjega Zeusa, kao što u nas hrt Karaman trče tamo amo oko višnjega Strahine[1].

Osim psa čuvara, vedična nam mitologija dosta osvjetljuje i dušmanina, koga Strahina bije. Pjesme ga naše imenuju različito: Turčin Vlah-Alija, Den-Alija Vlahović, Balaban, Kavga, Tafo[2]. Što je on Turčin i Vlah, to je do umne navade našega puka, koji pretura zle bogove u dušmane narodne[3]. Suparnik Strahini bio Vlah, t. j. Latinin, a poslije i Turčin. Bio, valjda, i Avar, Bugarin, što

---

se razgovaraju. Od gladi, mlagji hoće da bježi, al ne će stariji, vjeran domu i u nevolji (V. Vrčević, *Narodne basne*, u Dub-ovniku 1883, str. 39: „Dva psa“.) I što prosti puk sad misli, da, u kužno doba, mnoge kuge (kuge su žene ispreko mora) propadaju od pasa (Vuk *rječ.*, pod *Kuga*), i to zar dogje od stare vjere u nebesne pse

[1] Narod zna za Jedogonju, ili Vjedogonju (Vuk *rječ.*, pod *Jedogonja*, i *Vjedogonja*), pa ima poslovične izreke: „Jak kao Jedogonja — Leti kao Vjedogonja“. Je li i ovo preostatak letipsa Vidova? Ja bih rekao, da je. Pošto je u starosl. *edz* i *jadz* otrov, *jedogonja* biti će isto što i *jadogonja*, onaj koji goni Jade. Jadi su se, zaista, negda shvaćali sasvim personalno, kako to svejednako proizlazi iz našeg pučkog govora: „Jade nesiti! — Neka se od Jada prekrstim! — Od Jada gora vehne — Jadi ga znali! — Jadi je znali za nje glavom! — Jadi ga ubili! — Trista Jada na koga“, itd. *Jad* može biti od korena *ad*, jesti, š čim se slaže potpuno i izraz: „Jadi nesiti“! Jadi su, po svoj prilici, ono, što i Bijesi kojima se nadjelo ime od *bhi*, strašiti (Daničića *Korijeni*, str. 149). Tamni dusi, u koliko ljudma kidišu, ješni su, te su Jadi, a u koliko ih straše, Bijesi su. Tjera ih jaki letipas Vidov, Jedogonja. Osim silnog letaja i jačine, kojom i drveta može da izvali, sad se o Jedogonji u narodu priča, da je ono duh čovječji. Taj duh izilazi čovjeku iz tijela u snu, pa toga čovjeka Jedogonje, kad umre, opraštaju se ljudi, što mu udaraju pod uokte glogovo trnje. U bugaršticama, Vjedogonja je „sjenovit“. Ima više Jedogonjâ, i biju se zaradi ljetine (Vuk. *rječ.*, ib.). Kako znamo, ljetina je osobito od Vida; a što se tiče gloga, pridolazi i u priči Kojanovoj o Veljku Loviću (vidi naprijed. na str 87).

[2] Čojkovića *pjevan.*, 151.

[3] Vidi u predgovoru.

Digitized by Google

li, jer se u taboru njegovu, po pjesmi Vukovoj, govori „manovski“, pa do njega su Tuka i Mandžuka, imena ova, kako mi se čini, hunska. Pravo ime zlotvoru iznosi nam pjesma nehote, gdje veli: „mučna ala, Turčin Vlak-Alija[1]“, te i dalje vraća se na istu Halu: „te se dvije ale poniješe[2]“. Na Halu, ispravnije Alu, kano da je asonancija i samo ime Alija, pa i Bala u imenu Bala-ban. Alija najlaglje mogao postati od mužkoga *Al, Hal,* koje je isto što i Ala[3], premda ga Vuk u rječniku ne bilježi: „Evo muke i debela ala[4]!“ „Vidi Tala, poganoga hala[5]!“ Progji se ala i belaja[6]!“ Ovoga Ala, ili Alu, nalazimo u Vedama. Kišne krave muzare, oblaci, lete preko neba, preko pasišta nebesnih, ričući. Tjeraju ih vjetrovi, a sunce muze ih zrakama, vidilom svojim; iz nabujanih im vimena rosi onda na zemlju njihovo mlijeko, kiša. Naša izreka: „kiša muze (se)“, za obilati dažd[7], čisto je vedična. Oblačne krave dvojake su: ili puštaju blagu kišu, ili je oporno drže u svojim mrkim zavojima. Nego oblaci jesu, u isto doba, i djevoke[8], pa su i ove dobre ili zle, vjerne ili nevjerne. Ali je, ponajviše, neki zlotvor, koji u oblacima zaustavlja plodonosnu kišu. Ružan je, stravičan je; pa, po različitoj vrsti svoje poštetne zloće, nosi razna imena: Vala (prikrivatelj), Çushna (sušar), Vritra (obavijajući), Krishna (crni), Namuci (zapinjač), Râuhiu (rasteći), Pipru (otečeni), Ahi (zmija), i još druga. Zlotvor mami, otimlje, krave, jal djevojke; a kako se u zamućenom nebu djetinskim očima Arijaca privigjalo svakojakih nagomilanih planina, on drži djevojke pritvorene u pećinama, u tvrdim gracima. Dok su tamo, i vode, i krave, i djevojke, takogje su crne, grdne, zlotvorne, pa zlotvoru jesu i na ruku; ali, netom oproste se pritvora, postaju bijele i dobre. Da ih spase, boj bije na dušmanina sunčani Indra. Pred sobom bog, obično, šalje, po tragu izgubljenih i zatvorenih krava, svoju kučku.

---

[1] Vuk. *pjes.,* knj. II, 44, v. 160.

[2] V. 675.

[3] *Al* biti će zar jedno sa starosl. *alz,* opačina, i novosl. *jal,* zavist. Glede imena „Bala“, „Bale“, „Baleša“, ako to nije asonantno k Alu, onda bi moglo ići u jednaki red sa riječima „baljota“, „baljast“, „baljav“. Kad se govori volu, ili kozi, da je baljava to znači, da je crne glave (Vuk *rječ.,* pod *Baljav).* Ovako, Bala značio bi *Crni.*

[4] V. Krasića *Narodne pjesme,* knj. I, 7, v. 124, Pančevo 1880.

[5] Čojkovića *pjevan.,* 93, v. 111.

[6] Više puta u pjesmama.

[7] „Kiša muze, — noge puze“. Vuk. rječ., pod *Musti.*

[8] Kako i u nas. To ćemo bolje istaknuti, govoreći o vilama.

Digitized by Google

Istom ih kučka donjuši, ili im riku dočuje, javlja to gospodaru svome. Tad počinje urnebesni boj izmegju boga i zlotvora[1].

Od zlotvorovih pridjeva zar prigje do nas Ahi: no je Aždaja dodijeljena Suncu, pa će drugdje o njoj biti govor. Može biti, da prigje i Vritra, kako ćemo i to, drugom prigodom, reći. Za sad ostanimo na Ali[2], da je kroz narodno kazivanje proučimo. Već nam reče uzgred narodna pjesma, da je grdosija, belaj pravi[3]. Po pričama, izlijeće na svijet iz velikih dubina zemlje i mora[4]; izlijeće, ponajviše, uz tmušu i oluju: „kad u veče, Bože, duva vetrina, krše se drva, misliš sve će iz korena izvaliti, al eto ti ala ide[5]!" Ovu stravičnu, ujeću, neman narod pomislio, kako kad, s jednom, dvije, tri, a čak i devet glava. Alina glava smrdi[6], pa od toga smrada Dubrovčani svejednako govore: „Smrdi halom". U staro doba, tonjala ona još i više u Dubrovniku, kao što nam dubrovački ljetopisi kazaše; duhala sa *Smardo-dassi,* na ulazu grada[7]. Kako sve ruši i tamani, osobito ljetinu u polju, Ala razvalila čeljusti, proždrljive, nezasitljive: „zine kô ala" — „ala iz njega zija", pučka je izreka za gladnika. Priča srpska: „So i hljeb[8]" privodi nam gladnu Alu, gdje napastuje vola uz dva roga od obilja, koje je značajno za odnos proždrljive Ale prema podatljivoj ruci Svantevidovoj s takim rogom od obilja. U istoj priči, a i drugdje, Ala je mršava i suha do čuda. Ovo je tek prividno proturječje sa debljinom njezinom: što je grdna, debela je, a što je izjesna, suha je. Alina suhoća prozire se, takogje, u pjesmi. Ala dolazi, naime, sa Suhare planine i sa Goleča planine, i na Goleču boj se bije megju njom i Strahinom[9]. Na tu istu suhoću ne misli sad, ali jednom mislio naš puk, govoreći: „Našla ga bijeda na suhu putu!" — „Sačuvaj me, Bože, bijede nevidovne[10]!" A koliko je starodrevno ovo mišljenje, svjedoče nam Vede: gore pomenuti Çushna, *onaj*

[1] Gubernatis, *Mythol. zool.,* passim

[2] Ovim ne kažem, da je naš *Al,* ili *Ala,* i fonetično isporediva sa indijskim *Vala.* Sud o tome ja prepuštam slavistama i sanskritolozima.

[3] Vidi gore na str. 99.

[4] Vuk. *prip.* dodat. 18 — *Vila beogr.* g. 1868, br. 22.

[5] Vuk. *prip.* 36.

[6] Id. ib

[7] Vidi na str. 89—90.

[8] *Vila beogr.* g 1866, br. 51.

[9] Vuk. *pjes.,* II, 44, v. 366, 378 i 677.

[10] Bijeda, u pravom svom značenju, jest glad (Fick, *Vergl. Wört.,* s. 614), te je nevidovna, što se protivi Vidovu obilju

Digitized by Google

koji suši, i značenjem i glasom, pokazuje na suhoću naše Ale iz Suhare i Goleča. Po zastrašenoj pameti naših otaca verala se neprestano sušna, nesita, smradna grdosija; čuše joj riku u svakom vijanju zatorna vjetra. S toga se svakovrsno ona i-pružila u srpski i hrvatski jezik. Napominju je zar sve ove riječi: alauža, alabuka, alavanta, alauk, alamunja, alakača, alapača, alosan, alosija, aluga, alovit, alav. Skoro u svima, još buči navaljivanje nemani, koja juri uz vietar[1]. A kad puk reče: „Podiže se ala i vrana", time izrazuje bučno komešanje svih vragova.

Sa sušnom i bučnom Alom bori se Strahina poglavito u ljetu, gdje se god tmasti i zli bjesovi usplahirili, da ljetinu unište iznenadnom vjetrinom, crnom olujom, gradom. Vrijeme ovo borbe čisto izlazi iz pučkih poslovica: „Bije se kao hala s berićetom" — „Bori se kao hala s berićetom[2]". Nego u mrtvoj zimi, veliki dušmanin velikoga borca hodi polako, ula se, vadi; on je tada Mora, ili Vada. Vada jednaka s Morom, poznata je u zapadnom dijelu našeg naroda, pa može biti, da bijaše više hrvatska, dok je Mora bila srpska[3]. Vada i Mora jeste zgoljno oličenje zime. Cičom, gladom, bolešću, zima, kao ništa drugo, kolje i mori u svijetu; ona je prava pravcata *Mora.* Opasnija je od same Ale. Ova proždire ljetinu, a Mora ljude i stoku. Ali huda neman ne ide naglo, ne bašće korakom naprasnim; ona se vlači svom težinom i mrtvilom zime, bada, libi se po noći u gluho doba, dok je eto nevigjene pod domaći krov, da tu izjede sve slabiće, navlastito ludu djecu i momke[4].

---

[1] Neke od ovih riječi, u akademijskom rječniku, izvogjene su od turskog *almak,* uzimati, grabiti. Riječ *alauža,* lapavica bila bi pak postala od novogrčke ἀλαχοσύνη, nesreća Pogriješiću, ali ni jedno, ni drugo, ne ide mi u ćut Uz Alinu oluju smisao naših, gore navedenih, riječi meni je čist, dok mi je nekako taman, uz tumačenje rječnika. Opazio bih i to, da su strani koreni u jeziku u opće nerodni, dok je rodnost u tom kupu dosta velika. Ja bih amo potegao još i *alaman:* „kao alamani navališe, pojedoše".

[2] Vuk. *posl.* „Kad (Ala) vodi oblako, pa hoće ljetinu da pobije gradom", drugoj poslovici primjećuje Vuk.

[3] U ostalom je opaziti, da Mora, Morana, Morena, javlja se kod svih Slavena. Kod Čeha moravskih, u proljeće momci i sad napravljaju lutku, sliku Morene, boginje zime i smrti, pa je bacaju u vodu. Zendsko i sanskr. *mara* jest smrt (Fick, *Vergl. Wört.,* s. 628—9). Mora, kao i Ala, može biti muškoga roda. Ime joj se, onda, sastavlja sa *běs,* te je *Běsomar* (strašna Mora).

[4] „Pohlepni kao Mora na mlada momka" — Vrčevića *Niz. prip.* str. 169.

Digitized by Google

Po ovom izdajničkom ulanju i napastovanju, zove se *Vada*[1]. Ime Kavga Strahininu dušmanu jest samo turski prevod te riječi Vada. Pogibija od Vade, morija od More, tim je veća u zimno doba, što je onda najbljegje vidilo nebesno, najslabiji Vid. Da je Vada u odnošaju s Vidom, kaže nam jedan dubrovački običaj. Kad se u Dubrovniku pale kresovi Vidu, pa ih ljudi preskakuju, tvrdo drže, da je to zdravo od Vade[2]. Zdravo je, jer Vidov plameni krijes, bio zapaljen gore na nebu vidilom dnevnim, ili na zemlji ognjem iz drveta, razagnaje tamu, a uz tamu goni Vadu. S primljenim hristjanstvom, popusti strava od Vade i More, al se ipak ne iskoreni iz dugo zabrinutih srdaca hrvatskih i srpskih. Naivno, no zanimivo, u narodu se sad pripovijeda, „da je Mora vještica koja se pokajala i zarekla, da ne će više ljudi jesti, nego ih samo noću u spavanju pritiskuje i dihanje im zaustavlja[3]“. Dakle, krvna Mora s vremenom postala samo dosadna vještica. U Grblju kotorskom, takoj vještici ljudi još brane noćni prelaz preko praga domaćeg molitvom, koja je postanjem svojim neznabožačka, pa zove vješticu „vjetrušnom vjetruštinom[4]“.

Što je Mora „vjetrušna“, to je opet još jedno obličje zimnoj strahoti naših djedova. I ako zima, po sjevernijim krajevima, u pradomovini Srbâ i Hrvatâ, najčešće davi ljude svojom olovnom težinom, opet, u sumornoj njenoj tihoći, dižu se, kašto, alauže, snjezani vijori, „zli vjetrovi“. Duva alauža, pa kano da juri me-

[1] *Vad* — je contentio (Miklošić, *Bildung der slav. Personenn.*, s. 41). Od zle boginje zar dolazi: zavada, zavaditi, razvaditi. A sto se u Bačkoj za vrlo opasan posao, ili put, kaže, da je to *vadirek* (Vuk. rječ, pod *Vadivek)*, ono će, valjda, značiti: sila od Vade. *Vèka* je sila.

[2] A. K. Matas, *Miletii versus*, u Dubrovniku 1882, str. 42.

[3] *Život i običaji naroda srpskoga*, priugotovio Vuk. Stef. Karadžić, u Beču 1867. str. 216.

[4] Id. str. 216—7: „Mora bora! ne prelazi — prek' ovoga b'jela dvora, — e su na njem tvrdi ključi — od našega Siodora, — Siodora i Todora, — i Marije i Matije — i sestrice Levantije. — Koja nema pristupišta — prek' ovoga b'jela dvora, — ni kamena kamenica, — ni vjetrušna vjetruština, — ni nametna nametnica . . . Vratilom se opasala, — zaštikalom poštapila, — ušla u jajsku ljusku, — utopila se u morsku pučinu! — Trinka joj trakuli, — vragu joj glava, — sve joj koze vrag odnio, — mleko joj se ne sirilo, — nego rekla: jaoh! — Jaoh joj dala Lena, Plena — i Marija Magdalena!“ Tri djevojke, koje se dvaput ovdje spominju, i dva junaka, može biti da su tri Zore i dva Jakšića, o kojima će biti govor.

Digitized by Google

tlom, kojom mete sve; a ubitačnomu vijoru nije drugi niko kriv, do „stare vjetrušnice[1]“. Ovo je baba Jaga sjevero-istočnih Slavena, a baba Ruga naših Jekavaca. U Boki kotorskoj, u Paštrovićima, babom Rugom još plaše djecu[2], kako je ono strahotna i baba Jaga, iza čije metle ne ostaje trag ničemu, niti samom hodu njezinu. Od Rugine metle mi imademo: „mećava“, „jede kao mećava“, „mete snijeg“, „zameo vjetar put“, „pomlaćeni kao metlom[3]“. Ovakova metla nije samo slavenska, već i arijska mitična svojina. Ona je u Arijaca strašno ratilo zimne grdosije. Kad prosti naš čovjek, mučen od More, stavi metlu naopako za vrata spavaće svoje klijeti[4], on, ne znajući, izvrće arijsko oružje i zlamenje pohlepne i proždrljive More, olujne Ruge. Iz velike davnine dogje nam, valjda, i samo ime *Ruga,* koje bi moglo biti od leto-slavenskog *rug,* otkle naše *rzati,* sravnjivo sa latinskim *rugire*[5]. Gdje se stušti crni vihor, Ruga uji, ruče. Danas, njezina metla manje je opasna; nema udara. Jašu na njoj kukavne vještice.

Sve ove nemani, Ala, Mora, Ruga, dotiču se. Ala je proždrljiva kao i Mora, a bučna kao i Ruga, pa su vjetrušne, po narodnoj riječi, sve tri. Sličnost im je otuda, što oličuju zatornu silu u prirodi nepovoljnoj i tamnoj, a različnost opet otuda, što pojavi one sile nisu jednaki. Ništa običnije u mitovima Arijaca, kao što razilaženje jednog bića mitičnog u mnoga obličja. Nu, bilo kakovo obličje tame, š njim je u oprjeci trajnoj svijetli Vid, š njim ratuje Strahor. Na veliku sreću ljudi i svijeta, ima strava na nebu, koja će dohakati svakoj stravi na zemlji, i u zimi i u ljetu. Vid je Strahor svakoj nemani, svakoj alosiji. Što se ispriječio na Alu, Moru, Rugu, može biti da je Strahor od Srbâ i Hrvatâ prozivan i Srgja Zlopoglegja. Ovaj Srgja dolazi mimogred u našim pjesmama, a ipak nadvisuje druge junake. U jednom ulomku pjesme kosovske, on se bori tik do Strahine, pa dušmane „dva i dva na koplje na bija[6]“. U pjesmi jednoj crnogorskoj, Zlopogleda Vuk strašan je i

[1] Vrčević, *Niz prip.,* str. 169: „Kazah ocu i materi, a oni me uvjeriše, da mi je domaćica u zle vjetrove ulećela, po činjenici kakve stare vjetrušnice“.

[2] Vuk. *rječ.,* pod *Baba Ruga.*

[3] „ . . . a nas kao da je Bog svakojega udrio metlom po glavi“ (Vrčevića *Niz prip.,* str. 94). Uporedi takogje: „kao graninom pomlaćeno“ — „metnuti djevojci granu na put“ — „zgranjen, zgranut“.

[4] Vuk *Živ.* i *ob.,* str. 218.

[5] Fick, *Vergl. Wört.,* B. II, s. 644.

[6] Vuk. *pjes.,* knj. II, str. 314.

Digitized by Google

pomaman junak[1], baš po primjeru Strahine; a, u hercegovačkoj, Srgja Zlopoglegja oko sebe okuplja junake, koji su „pripasali mača zelenoga[2]“. Što je mač zeleni, znamo. Bio što mu drago, epski naš Srgja Zlopoglegja nije, zaista, postao od istinita čovjeka. Niti mu ime drugo nije, do perifraza za *Strahor*.

Kroza svu, dovle pretresanu, polionimiju Vida, i opriječne mu grdosije, zvuči, promeće se, sama sila i jačina. Ovo je i sasvim naravno u krutoj prirodnoj religiji, koju Slaveni naslijediše od Arijaca. Ipak, ta krućina kod otaca naših donekle umeknula: fizična borba dvaju bogova shvaćala se od njih i kano suprotnost dvaju načela. Helmold reče, da su se Slaveni, pri svečanim gozbama, obregjivali punom čašom, prizivljući dobra boga, a zaklinjući zla boga, Crneboga[3]. Moralnu oprjeku izmegju dobra i zla boga iztiče još bolje narodno naše pričanje. Bijahu dva brata, po imenu Pravac i Krivac, ili Upravda i Krivda, prvi dobar, radin i pravedan, a drugi lijen i nevaljao, kazuje jedna priča iz Vojvodine[4]. Brat Krivda, baš po vragu, dobi nad bratom Upravdom opkladu, da je krivda bolja od pravde, pa mu iskopa oči, i baci ga „u jamu od vješala“. U toj jami čamao Upravda „celu noć, slep bez očiju svoji“, sve dotle, dok „pred zoru“ doletiše mu tri gavrana. Gavrani bijahu njegove oči pojeli „u meden kus“; no sad mu rekoše, da „rosom sa trave“ očnice namaže, i da prutom nekim udari kamen, kako bi se „izvor vode otvorio, a sam kamen sav u alem pretvorio“. Taman kad „sunce sa neba sine“, Upravda stao se penjati iz jame, pa s uzvikom: „Pomozi Bože i božija pravdo!“ ozdravio na očima, i „čisto progledao“. Odmah po tom, išao u grad nekog cara, gdje cijelo gradjanstvo bijaše žedno i vapijaše vodu. Upravda udari po kamenu: „kad prvi put udari, kamen se zasija kao mesec; kad drugi put, zasvetli kao sunce; a kad treći put, na stotinu mesta prsne, i poteče čista i zdrava pijaća voda“. A već prije bješe on caru izliječio teško bolanu ćer. Vodom obra-

[1] Čojkovića *pjevan.*, 93.

[2] Petranovića *pjes.*, knj. II, 26, v. 552. Pjesma ova, koja predugo opisuje propast carstva srpskog, više, nego prava narodna pjesma, pozna je umotvorina hercegovačkog jednog rapsoda. Od rastresenih komada kosovskih pjesama on htjede sastaviti neku *aristeju*, ili mali ep o Milošu, kako to već Jagić *(Rad*, II) i Novaković *(Archiv*, III) opaziše. Nego, opet, ona crta o Zlopoglegji mogla je biti uzeta iz stare epske hazne.

[3] Vidi na str. 72.

[4] Kojanova *prip.* 22.

Digitized by Google

dovani ljudi sagradiše Upravdi dvore „prema caru kao careve“, privedoše mu ženu i djecu, pa svi veseli kao nikad prije: svima je „sretno i beričetno“. Ozdravljenu svoju ćer car dade najstarijemu sinu Upravde, Davorinu, koji careva mjesto njega. U tome, „zlotvor Krivda od jeda, i zlobe, i pakosti“, ne miruje. On hoće, da mu Upravda izbije oči, ne bi li i on progledao, „pri ragjanju sunca“. Upravda iskopa mu oba oka, kad eno „stubovi od vešala stropoštaju se na Krivdu, i pod njim se velika jamurina provali, u kojoj večito ostane“. Stropoštaju se u vodu, u istu provaliju, i dva sina Krivdina, a i žena mu, netom htjede i ona sreću kušati s gavranima. Od onda, „provala pod vešalima proglasi se po svem svetu“. — Priča tumači se sama sobom. Što su Upravda i Krivda dva brata, to je od gotovo jednake im moći po vasioni. Jedan drugome jednako iskopava oči: Vid, naime, oslijepio u noći i u zimi; a njegov suprotnik u dnevu i u ljetu. Vida i Crneboga Helmold takogje, u neku ruku, jednači; pa njih jednačila i pučka „babja vjera“ bogomilska[1]. Careva kći, bolesna a izliječena, to je noćna Zora, koja se jutrom udaje za rano Sunce, za mladog Davorina. Tri su gavrana simbol triju vedičnih te i naših noćnih Sunaca. Osim svega govora priče, i ime Upravda jamči joj davnost. Nije sad više u uporabi, a nosio ga, prije no ga polatini, glasoviti Justinijan. Slavensko ovo dijete, sin Istoka i Viglenice, dok življaše na selu, ne daleko od Sofije, zvalo se taman Upravda.

Ima časova u božjem životu Sutvida, gdje mu lice Strahorovo posve iščezava. Kad su bjesovi pobijeni; kad je mlad junak iznio iz teške borbe zlatnu kacigu, pa njom viteško glavu naresio[2]; kad,

---

[1] „Ecclesia romana damnat et reprobat errorem Manicheorum asserentium, duos esse deos, quorum unum vocant summe bonum, alterum summe malum“ *(Kardinala Ivana Torquemade razprava proti bosanskim Patarenom* — Rački, Starine, knj. XIV, u Zagrebu 1882). Mogao bi ovdje pasti prigovor, da je ovo manihejska, pa tugja dogma. Prigovoru ja ne poričem opravdanosti. Ali ko časom na to pomisli, kako su uvijek sveštenici, u pokretima krivovjernim, rado uvigjali već osugjene stare jeresi, biće u sumnji, da li riječ maniheizam baš tačno izražava naše bogomilstvo. Koliko je u bogomilstvu bilo izvorne misli slavenske, ja, u nestašicu svog znanja, ne mogu da opredijelim; ali opet mislim, da toga bijaše dosta. Već i riječi „babja vjera“, „babuni“, za naše patarenstvo i Patarene, na to me upućuju. Rekao bih, da bogomilima crkveni ustroj i bogoštovje dogje, većim dijelom, sa strane, dok im, u jezgri, vjera bijaše davna slavenska

[2] Vidi gore, na str. 96.

Digitized by Google

sa svoje jutrenje visine, možni Vid upravlja svijetom, t. j. bijelom i razgrijanom vasionom, koja je iz hude i mrzle tame isplivala: onda je velika svadba na nebu. Sutvid vjenčava se. U rasvanuću čistog mliječnog jutra opaziše i Indi istu bračnu slavu neba.

Ženu jednu uz Vida već češće susretasmo, doslije, u narodnim pjesmama. A da koja i kakva je ta žena? Mislim, da na ovaj upit narodno predanje, koje još postoji, dovoljno odgovara.

Najprije, ona nije, po versiji najizvornijoj, ničija kći, a sestra je Vidova. Čudnovata neka pjesma srpska pjeva[1]: „Čuva ovce Vide čobanine, — Vide ovce, Vidosava janjce. — Vide svira u zlatnu sviralu, — Vidosava sitan vezak veze. — Leže Vide sanak boraviti, — malo trenu, pa se brzo prenu: — Sejo Vido, ja sam ožednеo! — Idi, Vide, za goru za vodu, — te pij vode i umivaj lice, — i donesi meni u svirali . . . Pila vode seja Vidosava, — pila vode i umila lice. — Sinu lice kao jarko sunce[2]“. Mitičnu zlatnu sviralu mi upoznasmo kod Trojana-Mide[3]. Na glas svirale, t. j. jutrenjeg lahora, Vid i Vidosava piše vodu. Dovde, pjesma je neznabožačka. Sad imamo nastavak hristjanski: „Progovara Vide čobanine: — Il' mi voliš verna ljuba biti, — il' mi voliš sablju celivati[4]?“ Protrnu Vidosava od čuda i jada, i pruži glavu pod mač bratu Vidu. Ova pjesma nije ni slučajna, ni inokosna; motiv joj se pjeva, u sličnim pjesmicama, posvuda u narodu[5]. Pa i same oveće pjesme epske iznose ženidbu cara i carice, brata i sestre. U jednoj Vukove zbirke, car (srpski Stefan) hoće da vjenča sebi sestru Roksandru[6], a u drugoj, opet, sestru Kandosiju, koja „svijetli sa njedara dragim kamenjem“[7]. Sa tvrde upornosti sestrine, razvrže se vjenčanje u obe pjesme, kao što i u pjesmici Vidosavina groza prepriječi nedjelo Vidovo. Ali, u trećoj pjesmi iste zbirke Vukove,

[1] U *Vili Beogr.*, g. 1866, br. 41.
[2] V. 1—10 i 15—7.
[3] Vidi na str. 60—1.
[4] V. 19—21.
[5] U zapadnim krajevima taj Vid zove se, obično, Ive; pa je i lasno znati, zašto. Sveti Ivan Krstitelj slavi se o suncokretu ljetnom, gdje je vidilo najjače, te Ivanj dan zamijeni Vidov dan, i Ivan Vida, osobito u kršćana. Dosta je začudno pak, da se u narodu nalazi, baš bez ikakva sad razumljivog povoda, i ova zagonetka: „Nit' je bilo, ni će biti; a da bude, u z'o čas bi bilo“. Odgonetljaj: „Brat sestru da uzme“ (Novakovića *zagon.*).
[6] Knj. II, 27.
[7] Knj II, 28, v. 9—10.

Digitized by Google

ženidba se ipak vrši megju carem (srpskim Stjepanom) i „Roksandom djevojkom“, kojoj, radi hristjanskog obzira, otpada svojstvo sestre. O braku Vida i Vide, cara i carice, sve su pjesme, dakle, ovako ili onako prekrojene; no iz njih zvuči, jednako, harfa poganskog vjerovanja. Car nebesni uzimlje sestru za ženu, koja će biti carica nebesna. U grčkom mitu, Zeus vjenčava sestru Heru. U Latinâ, Juno je nekako Sororia.

Kako i zašto to biva, tumači nam drugi mit, mit vedični. Po Rigvedi, svod nebeski prepunjen je zračnim vidilom, u kome jedinom mi se možemo kretati, pa i kišnom vlagom, po kojoj buji svako živo. Pod ovim svodom, vidilo i vlaga sačinjavaju neograničeno, svegjerno, životno, vrelo ambrozije. Iz ovog indijskog, ili bolje reći, arijskog nazora izvinula se, najlasnije, misao, da su vidilo i vlaga, budući pod istim krovom, brat i sestra, blizanac i blizanica sjajni. Stoji jedno do drugoga, bližnjaivo je u Latinâ i njihovo ime: Jupiter-Juno[2], taman kako u pjesmici našoj: Vid-Vida[3]. I helenska „Ηρα, po novijoj etimologiji, svodi se na svjetlost Ζευς-a[4]. Pače od širokog vigjenja, po svoj prilici, pridalo se Heri ono homersko postojano βοῶπις, kako i Junoni, od vidila jutrenjeg, dogjoše njezina druga imena *Lucina* i *Matuta*[5]. Ovako, i helenska i latinska vrhovna boginja pomaljaju se i one na prozor neba uz ovo isto ime Vida, kad im na naš jezik ime prevedemo. No car i carica nebesni jesu, takogje, muž i žena. Vida, veli naš mit, donosi Vidu vode u zlatnoj svirali: iz zagrljaja vidila i vlage ragja se kiša. Baš za to što za kišu odasvud skuplja oblake, višnji je bog u nas „onaj koji vedri i oblači[6]“, u Helenâ, istim izrazom, νεφεληγερέτα, íli ὄμβριος, ὑέτιος, u Latinâ *pluvius, pluvialis, imbricitor.*

---

[1] Knj. II, 29.

[2] *Juno* jednom bijaše *Jovino,* to ženski oblik od *Jovis* — Preller, *Röm. Mythol.,* I B., s. 271.

[3] Vida je i pučko žensko ime.

[4] Preller, *Griech. Mythol.,* I B, s. 128.

[5] Uporedo sa Lucinom ide Jupiter *Lucetius,* pa je opet *Lucetia* i Juno. Rimske žene Junoni Lucini prinošahu, gdješto, na dar svoje obrve (Preller, *Röm. Myth.,* I B., s. 273); a najglavniji god boginjin bijaše na marčane kalende, kad se novim vidilom stvarala stara rimska godina (id. s. 274).

[6] Kojanova *prip.,* 3: „ .. volja višnjeg boga koji vedri i oblači . .“ — Vuk. *posl.:* „Tako mi što vedri i oblači!“

Digitized by Google

Višnji brak megju carem i caricom vrši se u obilju voda[1]. Osim dovle navedenog, ovo nam posve jasno kaže prva od triju već spominjanih pjesama Vukovih o ženidbi cara Stjepana s caricom Roksandom. Veli Roksanda bratu caru: „Bogme nikad ja te uzet ne ću, — dok ne nagješ trista neimara, — povedeš ih u Šaru planinu, — da ti nagju do trista izvora, — na jednu ih žicu ne sastave, — ne odvedu Misir-zemlji ravnoj; — i napraviš do tri čaše zlatne, — da ti vodu pije sirotinja[2]". U četvrtom dijelu ove radnje vidićemo sunčanog boga sabrane žetve u juliju, Radu, ili Radogosta, gdje on, visoki neimar sa trista neimara, dana godišnjih, dozigjuje i svršuje rodnu božju godinu. Daždevni bogovi, car i carica, puštaju kišu kroz svu godinu (trista izvora)[3], pa Radogost sastavlja izvore na jednu žicu, eda bi izgorjela zemlja (Misir) oživila, i otuda bilo veselje sirotinji, ljudskome rodu[4]. Veselje i uživanje svega svijeta, sa božje one blagodati, pjesma i dalje crta. Rade neimar sagradio „bijelu crkvu od bijela mramora", i pokrio „tučem zelenim", a car Stjepan priredio gozbinu. Za „trista stolova" sjedoše „trista kalugjera, dvanaest svetih vladika, četiri srpska patrijara, gjakon Jovan i njegove djece trista lude[5]".

Ali vrag ne miruje. Uzvrpoljio se na novo, te hoće da napastuje kišnome braku i da kvari radovanje ljudma. Za čudo je, da dušmaninu i ovdje opet nalazimo ista, već nama poznata imena. U trećoj od ženidbenih pjesama Vukovih, Roksanda je isprošena u latinskoga kralja, u Legjanu. Kralju Roksanda nije kći, već čami u gradu Legjanu, kao u pritvoru[6]. Prosidba i izvod obavljaju

[1] Običaj u Boci, pri trudnom porogjaju, da se rodilja nalijeva punim sićem vode, uz riječi: „voda iz sića a ti gjetića!" (Vuk *rječ.*, pod *Roditi)* još pominje nebesnu rodilju. Isto tako, i Hera i Junona jesu bračne i rogjajne boginje.

[2] 27, v. 14—21

[3] I vila na Lovćenu jednom se zakle s ovakim brojem izvora: „Tako mi popa Komnena i mlina gvozdena i 377 izvora!" — Vuk. *posl.*

[4] Ime zemlji, Misir ili Egipat, u ovome odnosu, čini se davnije od doseljenja Srbâ i Hrvatâ. Ruski ljetopisi Ipatski, iz X vijeka, za boga Svaroga kažu, da ga ovako prozvaše Egipćani. Nebesni višnji Svarog, dakle, stavljen je u svezu s Egiptom, kao i naš višnji bog u ovoj pjesmi. Vidi dotični navod iz ljetopisa u Jagića *Mythologische Skizzen*: I. Svarog i Svarožić *(Archiv* IV. s. 412—27). I u bugarskim pjesmama, naša Dušanova, to je ženidba „kralja misirskoga".

[5] V. 50—9.

[6] Boljom zgodom, u drugom dijelu radnje, uz dva Jakšića raspraviće se i Legjan, to adsko jedno ime kod otaca naših.

Digitized by Google

se u mraku: „A kada je tavna noćca došla, — ne donose voštane svijeće, — već po mraku izvode djevojku[1]“. U noćnoj viteškoj nevolji ove pjesme, proslavio se Miloš, koji „služi bega Radul bega[2]“ (Radogosta); a, na svu silu, zaustavljao vjerenicu, „svoj zemlji gospogju[3]“, Balačko vojvoda, troglava grdosija. Balačku dogje glave Miloš, te izvede na svijet djevojku vjerenicu; Miloš Voinović, divni pregalac, kome u ruci sija „mač zeleni staroga Voina[4]“. Znatan je ovaj spomen mača Vidova; ali je još znatnije, ovdje, ime troglavog Balačka. Eno ga čusmo u bosanskoj pjesmi o borbi Strahinina bana, pod oblicima: Bale, Baleša, Balaban[5]. Protivio se onamo Vidu, kao ovdje što se protivi caru i carici, Vidu i Vidi. Ovaj Balačko, stvarno, nije drugo, do obličje neko Ale, kako je razabrati iz jedne pučke pripovijesti srpske, uporegjene sa jednom pjesmom iz Šumadije. Do Koviljače, sela u srpskom Jadru, ima tako zvana *smrdljiva bara.* Onamošnji narod pripovijeda za neke dvije sestre, za Vidu i Koviljku; prva sagradila grad Vidojevicu, a druga grad Koviljaču, kod onoga blizu. Koviljača je zasuta u zemlju, te nekako smrdi; to je *smrdljiva bara,* ili *Smrdan*[6]. Što je ta smrdeća Koviljka, znamo po pjesmi[7]. Na „nekoj Koviji planini[8]“ duboko je jezero, pa „u jezeru neku alu kažu, — koja guta konje i junake[9]“. Ogromna je ta Ala! Ako „se u polje pruči, polomiće svu Koviju goru“, i satrijeti će svakoga[10]. Da Alu pogubi, Visoki Stevan, koji u pjesmi bez sumnje zauze ulogu visokoga Vida, na vrancu „uskoči u kolo gujino“, kadno je ona ležala uvijena, te joj mačem glavu osiječe. Na mjesto ograšja odveze se i „rusijska kraljica“, kojoj konjušari u ïntove „upregoše dvanajest bujina, — šest vranijeh i šest zelenijeh[11]“. Ovo je Vida, po svoj prilici. No bilo što mu drago, svakako, po pjesmi, Ala stoji u jezeru pod Kovijom, kako god, u pripovijesti, Koviljka

[1] 29, v. 51—3.
[2] V. 203.
[3] V. 17.
[4] V. 195 i 569.
[5] Petranovića *pjes.*, knj. II. 22. Vidi gore, na str. 95 i 99.
[6] Vuk. *rječ.*, pod *Koviljača* i *Smrdan.*
[7] B. Stojadinović, *Srpske narodne pjesme,* knj II, 4, u Beogradu 1869.
[8] V. 283
[9] V. 285—6.
[10] V. 318—20.
[11] V. 299—300.

Digitized by Google

sjedi na smrdljivoj Koviljači, na Smrdanu[1]. Riječi *Kovija, Koviljka, Koviljača,* potječu od *sku,* sa značenjem opkoljavati, uvijati se[2]; a to je baš Ala, „u gujino kolo uvijeno", po izreci pjesme. Dakle, kako na Vida, tako isto i na Vidu priječa se jednaka Ala.

Doslije, u epskim pjesmama, često nam se oglasi ime Roksanda za Vidu. Otkle ono ime? Lasan je, valjda, odgovor, kad uzmemo na um okolnost evo ovu. Koja je Roksanda u nekim pjesmama sestra, ili žena, cara Stjepana, ona ista, u drugim pjesmama narodnim, sestra je, ili žena, Leke kapetana. Rosandu, ili Rosu, sestru Lekinu, živo opisuje jedna duga pjesma Vukove zbirke[3]. Najljepša je žena na svijetu: „ko j' vidio vilu na planini, — ni vila joj, brate, druga nije[4]!" Ovako čudo ljepote jeste i Stjepanova Roksanda: „Da kakva je Roksanda djevojka! — Onakove u Srbina nema[5]". Čudo nevigjeno jesu i dvori Lekini i Rosandini „u Prizrenu, njihovoj carevini[6]": stolovi od srebra, kupe i jabuke od zlata, od suha zlata ispleteni jastuci. Po riječi jedne ženske pjesme, ovo je Rajevina, stan *obilnog uživanja*[7]. I uz najsvijetlije goste, sluge poslužuju čašom gospodara Leku, prvoga[8]. Gomila je djevojaka oko Rosande; one joj „drže skute i rukave[9]". No, koliko je divna, toliko je Rosanda samovoljna, kičeljiva, jogunasta; ona odbija prosca svakoga, Marka, Miloša, Relju, i s toga snagje je

[1] Smrdan, Smradni dasi, ljetopisa dubrovačkih.
[2] Daničića *korijeni,* str. 260 - 1.
[3] Knj. II, 40.
[4] V. 13—4.
[5] 29, v. 74—5.
[6] 40, v. 458.
[7] U dubrovačkoj okolini pjeva se ova pjesmica očevidno mitična sadržaja: „U Ilije, u gjidije, lijepa je šći. — Skrojio joj žuti kavad, do samijeh tlih, — napravio mali žbanjić od tisovine, — pa je posla na vodicu od ljepotice, — da donese hladne vode su Rajevine. — Navrani se mlado momče, Leka, terzijn sin, — slomio joj mali žbanjić od tisovine, — i prosu joj hladnu vodu sa Rajevine". U hristjanskim ustima, Gromovnik učini se gjidijom, i Leka terzijinim sinom; no je drugo sve neznabožačko. *Rajevina,* kao što i *raj, rajevi,* predhristjanska je riječ, od korena *ra,* udjeljivati, uživati Može biti, da ide amo i pridavnik *rani* (Miklošić, *Bildung der slav. Personenn.,* s. 94), pa time i *rano jutro,* a svakako ide *ranjki, ranjka, ranjko,* što je hranitelj, hraniteljka, hranjenik (id. *Christ. Termin.,* s 49) Po tom je Rajevina mjesto gozbine neka *Walhalla.*
[8] 40, v. 270—1.
[9] V. 518.

Digitized by Google

grdilo, u epskoj pjesmi. Na prosce planuo bijaše i brat Leka. U drugoj pjesmi narodnoj[1], iz Bosne, sam Leka vjenčava tu djevojku. Ženidba Leke kapetana baš jednaka je s onom cara Stjepana[2]. Kao što Stjepan, tako ni Leka ne ide u prosidbu, nego je čitavo junaštvo Miloševo. Miloš Stjepanu izbavio zaručnicu od kralja latinskoga i dvojice mu sinova, ispred Balačka, a iz tvrda Legjana, a Leki izvukao zaručnicu iz kamene pećine, oprostivši je divskog starješine, dvaju mu sinova i devetero divskih braćenaca. Izvodi se iz svega ovog, ne samo da je Roksanda amo i tamo jednaka, nego da je i Leka, kapetan prizrenski, ono što i Stjepan, srpski car u Prizrenu. Ali Leka nije božje ime, kao što nije ni Roksanda, Roksandra, Rosanda, Rosa. *Leka* biti će deminutivni hipokorist od *Aleksandro*[3]. Pri tima imenima, odmah na um pripadaju Aleksandro Veliki i žena mu, Perzijanka Roksane. Srbi ova veličajna imena začuše u Makedoniji, ako srpski ep, možda, ne uze ih iz priče o Aleksandru, koja se, u srednjem vijeku, uz trojansku priču, pronosila i po našim manastirima. Otklegod došli Leka i Rosa, eto stadoše višnjima Vidu i Vidi odavno u stope. Mislim, da je, u pjesmama, Leka kapetan stariji od cara Stjepana, koji, takogje, izmijeni Vida. Barem se čini, da je veoma davna, i po mjeri i po sadržini, ova ženska pjesma, koja pjeva junaka Leku, što sprema svoga konja te ide na vojsku: „Oj sinoć se Duka Leka oženi, — a jutros mu sitna knjiga sustiže: — Ajde Duka, ajde Leka, na vojsku. — Duka Leka sprema konja, da ide, — verna ljuba drži konja i plače: — Jao Duka, jao Leka vojvoda[4]!"

Roksanda je, dakle, prizajmljeno, dok je Vida Vidovoj ženi narodno ime. Ali mi je reći, da ime Vida, koliko ja znam, ne utvrgjuje se mitologijom ostalih Slavena. Po svjedočanstvu poznavaoca Helmolda, velika je boginja Živa[5]: nju, jedinu žensku, privodi izmegju glavnih bogova sjevero-zapadnih Slavena; privodi je, uz Prona, Svantevida, Radigasta. A svjedočanstvo Helmoldovo o veličini Žive jača time, što je, u istinu, Živa, mimo druge boginje a uz najveće bogove, imala glasiti i spomeniti hram u Raciborzu,

---

[1] Petranovića knj. III, 36.

[2] Vuk. *pjes.*, knj. II, 29.

[3] U ostalom, postoji ime Lekan, Leksa, i kod Čeha; pa Miklošić misli na koren *lek* značenja mu nepoznata *(Bildung der slav. Personenn.*, s. 72)

[4] Vuk. *pjes.*, knj. I, 295, v. 1—6.

[5] Hroničar Nijemac piše *Siwa*, koje je moguće, pod samim filologičnim vidom, čitati i kao *Dzieva*.

Digitized by Google

kod Lubeke blizu. Pa i u nas, u doba pogansko, kano da vladaše Živa. U jednoj slovenskoj priči iz Zamladinca[1], Živa je prva u kolu vilenskom, te uči prvotne ljude orati i goniti marvu na pašu; pa joj se prinose vijenci od poljskoga cvijeća. Niti u samom našem jeziku, ime Živa ne raspojilo se od majke zemlje, ako mi za ledinu još velimo, da je to *živica*[2]. Živu pominju i pučka ženska imena Živana, Živka, te i muška Živan, Živadin, Živko, Živoin[3], koja, za cijelo, nisu uzeta iz čitula hristjanskih svetaca[4]. Pri tome još, nije nam zaboraviti usklik: „Živa bogorodice, ti pomozi!“ ni pučku kletvu: „Živ te bog ubio!“, ispredenu, čini mi se, povjesmom poganskim, prije no hristjanskim[5]. Velikom vjerovatnošću možemo, ovako, zaključiti, da boginja Živa postojaše i u nas.

A šta je onda od Vide? Jesu li Vida i Živa dva imena za istu vrhovnu boginju, ili su dva lica, dvije velike gospoje? Ni jedno, ni drugo, ne bih ja izrijekom tvrdio; no bih svakako prije mislio na ovo posljednje. Živa, koja, po priči slovenskoj, uči ljude orati i na travna pasišta stoku tjerati, te od njih, na razmijenu, ište vijenaca poljskog cvijeća; ta je Živa, bez sumnje, zemlja, podašna i zelenilom okićena. Ali, u arijskim mitologijama, nema, možda, boginje, kojoj bi, koliko zemlji, nestajalo narisa stalna i čisto shvatljiva. Zemlja, živa i životna, krilo svoje rodno rasklapa svemu i svima. Kano da je posvuda, i da nije nikuda, božanstvo njoj se njiha svakamo. Od ove posvudnosti, ne bi li Zemlja, naša Živa, bila gdjekad i carica uz cara nebesnoga? bila tim više, što vlaga životna, ne samo na nebu, već i po zemlji je razvlačena, te zemlja ragja pod uticanjem vidila[6]? Narod zagoneće: „Visok tata, plosna

[1] F. S. Krausz, *Sagen und Märchen der Südslaven*, Leipzig 1883, I B., 31.

[2] Vuk. *rječ.*, pod *Živica.*

[3] Vuk. *rječ.*

[4] U starim spomenicima, začestili Živan, Živoje, Žive, navlastito megju Dubrovčanima. Sad drži puk, da će, uz ovaka imena, djeca živiti.

[5] Riječ bog muškog spola dolazi katkad i za boginju, u narodnom govoru. Biva isto, u grčkom i latinskom jeziku, sa θεός i *deus*. Za višnju boginju Latini, izmegju mnogih naziva u *indigitamentima*, isticahu: *Sospita, Sospes,* koje, značenjem, odgovara našemu *Živa*. Svečana titulatura Junonina jest: „Juno Sospita Mater Regina“.

[6] Ovu tijesnu spojnost izmegju neba, vode i zemlje donekud zasvjetljuje i srpsko *Slovo o nebesima i o zemlji,* koje već navedosmo, na str. 88. Imaćemo prilike i dalje se nanj obzirati, pa evo ga ovdje cijela, sa srpsko-slovenskog, po Jagićevu tumačenju, prevedena: „Od

Digitized by Google

mama", a odgoneće: „Nebo i zemlja[1];" dakle ih nekako pomišlja, ili negda pomislio, kano muža i ženu. Ali se tiču ovoga posla još druge zagonetke, koje su uprav čudne, pa i kova čisto mitična. Njima kaže se zemlja ispucana od suše; a pominju nam se dvije „gospe, donja i gornja", ili dvije „neve", ili dvije „druge": „Poručila donja gospa gornjoj: prolij tvoje zlatne suze, e umrijeh od crne suše" — „Poručila donja neva gornjoj nevi: pošlji meni svasala masala, sva sam se jadna raspala" — „Druga drugu preko plota zvala: daj mi, drugo, malo sala, — *živa* sam se već raspala[2]". Za „gornju gospu" i „nevu" ovih zagonetaka nije izvan prilike misliti, da je ono Vida, a da je Živa „gospa" i „neva donja", te da su obe žene Vidove. Božanstvo tih „gospa" utvrgjuje se pominjanjem „sala masla" svinjskog, koje je znamenito i značajno u sakralnom pogledu, kao što ćemo naskoro razabrati. Izilazi i sama riječ *živa,* u zagonetkama. Ovo, dašto, odlučno nije; a, ipak, može biti više, no puki slučaj.

Prozivala se makar kojim ritualnim imenom, Zemlju su stari naši u velike obožavali[3]. Ovo stoji tvrdo, po prečestom zazivanju Zemlje, u pjesmama, u pričama i u svagdanjem govoru naroda našeg: „Tako mi zemlje u koju ću!" — „Tako mi neba i zemlje[4]!" — „U miru, o ljudi, kumimo vas od neba do zemlje, pa unakrst

česa bi nebo? Od vode. Koliko je nebesa? Sedam. Od česa bi sunce i mjesec i zvijezde? Od svita božjih. Od česa bi zemlja? Od gliba vodenog. Što drži zemlju? Voda. A vodu što drži? Kamen veliki. A kamen što drži? Bravi četverokrilati. A brava četiri što drži? Oganj, otklen banje (toplice) istječu A oganj što drži? Drugi oganj, žešći od toga dvanaest puta. A taj oganj što podrži? Dub, prvo sviju nasagjen, a korenje duba toga stoji na sili božjoj, pa gospod i sila božja začela i konca nema". Ima slično *Slovo* bugarsko-slovensko *(Archiv,* I B. s. 128), iz koga vadimo varijantu „dub *željezni*", koja će nam služiti na neko objašnjenje narodnih priča o ognju.

[1] Novakovića *zagon.*

[2] Id. ib. Vrijedne su svake pažnje, u istoj zbirci, još i ove, uz jednaki odgonetljaj: „Poručuje donja župa gornjoj župi: pošalji mi oksala, maksala; sva sam se raspala" — „Opravila me tetka donja gornjoj, da mi daš sala masala, sva sam se raspala, da bih se i opet sastala" — „Poručuje cicibán svojoj ljubi na divan: spremi meni sala masla, *živa* sam se raspala, ne bih li se opet sastala" — „Piše ban ciciban svojoj ljubi na Dunav, da mu šalje sala salaksala, ne bi li mu rana malaksala".

[3] Litvinima ta boginja bijase Žemina (zemna).

[4] Vuk. *posl.*

Digitized by Google

zemlje i svijeta[1]!" Odmah do neba, do Vida, naznačila Zemlji mjesto takogje jedna pjesma bosanska: „A momak je teško zaklinjaše — nebom, zemljom, suncem i mjesecom[2]". U našim pjesmama, Zemlja, češće, pravda se s Nebom, kako Hera sa Zeusom: „Zavadi se Zemlja s Nebesima. — Nebo veli: Na Zemlji je krivda. — Zemlja veli: Na Nebu je krivda. — Izaslaše svetoga Iliju, — da on vidi kod koga je krivda; — al je krivda na Zemljici crnoj. — Gromom pali svetitelj Ilija[3]". Pjesma ova iz Srbije ponavlja se i na drugom kraju naroda, u okolini belovarskoj: „Zemlja Nebo na sud božji zvala: — Ajde, Nebo, da na sud idemo, — jel me biješ ledom, jeli snegom, — od Mijojla do Gjurgjeva dana. — Tijo Nebo Zemlji odgovara: — Boga tebi, crna Zemljo moja, — odkani se Neba visokoga! — Na tebi je velko bezzakonje: — ne poštuje mlajši starijega, — ne poštuju sini otca svoga, — ne poštuje brat brata rogjena, — ne poštuje kum kuma krštjanska, — nit kumšije de rogjenog bratca; — za to t' bijem ledom jeli snegom, — od Mihojla do Gjurgjeva dana[4]". Po osnovnoj misli, ide ovamo i prastara srpska pjesma[5], gdje svetitelji, podijelivši blago, „zatvoriše sedmera nebesa", i napustiše „Ingjiju, zemlju prokletu" sa teških bezakonja: sveci umoliše boga, „da ne padne dažda iz oblaka, — plaha dažda, niti rosa tiha, — da ne rodi vino ni šenica"[6]. Zemlja je velika boginja, no i velika grješnica. Kitna, žarka i plodna, veseli nebo i ljude; sušna nerodicom, ili smrznuta zimom, otura ih od sebe i š njima se mrazi. To je teško bezakonje Zemljino, pa najteže preko zime, kad se „crna" Zemlja obavija noću i svima strahotama. I helenska Gea ragia baš Gigante i Titane. Uz tvarnu veliku bijedu ide, onda, uporedo i duševni grijeh, čemu opet potmurna boginja daje prvi izgled: ona je nevjerna žena i zla maćeha. Može biti, da taman u njoj imademo Vidovu nevjernicu, koju već susretasmo u pjesmama; a kako gonjaše svoju pastorku i mladoga sina, vidiće se drugdje. Ali, na sreću, crna

[1] Vrčevića *Niz pripov.*, str. 199.

[2] I. Jukića *Narodne pjesme*, knj. I, 39, v. 53—4, u Osjeku 1858. A do neba se zaziva i u kletvi latinskoj: Tellus Mater teque Jupiter obtestor!

[3] *Vila beogr.* g. 1867, br. 29.

[4] I. Kukuljevića Sakcinskog *Narodne pjesme puka horvatskoga*, u Zagrebu 1839: „Sud neba nad zemljom", v. 1—17.

[5] Vuk. *pjesme*, knj. II, 1.

[6] V. 16—48.

Digitized by Google

Zemlja razmeće se tek u jedno doba godine. „I ostaše božji blagosovi", veli pjesma, „da ne padne leda ni snijega — do jedan put u godini dana[1]".

Da im blaga kiša padne, da im godina rodi, Srbi i Hrvati željno gledahu k nebu, k Vidu[2]. Visokomu prestolu onoga „koji vedri i oblači", i njegove drugarice, uznošahu se ritmične molitve dodola i prporuša. Svima tima pjesmama, koje još postoje, jezgra je vruća molba, da se iz oblakâ kiša izvine, te polje oplodi. Uzvici sakupljenog naroda bijahu: „Oj Dodo, oj Dodo le! Oj Dodo le, moj božo le!" a molitve: „Molimo se Višnjem bogu, — da udari rosna kiša, — da porosi naša polja[3]" — „Naša Doda boga moli, — da udari rosna kiša[4]" — „Mi idemo preko sela, — a oblaci preko neba, — a mi brže, oblak brže. — Oblaci nas pretekoše, — žito, vino, porosiše[5]" — „Iz oblaka prsten pade[6]". Kad je suša, ovako još pjevaju *dodole,* u Srbiji; pa skoro jednako pjevaju *prporuše* u Kotarima, u Dalmaciji[7]. Razlika je samo u tome, što su dodole djevojke, a prporuše, ili prpci, momci. U kolu dodolâ jedna je od njih glavna, pa je gola i sva obložena travom i cvijećem, a tako isto, izmegju prpaca, jedan je kolovogja, pravi prpac, te se sav uvija pavitinom i dračom, dok mu drugovi pjevaju, cvijećem okićeni i noseći zelene grane[8]. Kad dodola u kolu igra, izliju na nju

[1] V. 81—3.

[2] Zagoneci: „Šipile vile, šipke te bile, na vidov dan, pod lipov panj" odgonetljaj glasi: „Kiša" (Novakovića *zagon.).*

[3] Vuk. *pjesme,* knj. I, 184, v. 1—6.

[4] Id. 185, v. 1—4.

[5] Id. 187, v. 1—10.

[6] Id. 188, v. 7.

[7] Vuk. *život i obič.,* str. 61—6. Po tome, pa i po različitome imenu za stvar istu, mogao bi ko pomisliti, da su dodole, prvim postankom, čisto srpske, a prporuše hrvatske. U Bosni, zapadno od Vrbasa, zovu se *čaroice.* Kad bi ovo bilo hrvatski naziv za njih, onda bi *prporuše* bila riječ, koja k nama pregje od starih Slovenaca. Bugari ih zovu *peperuge,* i, tome jednako, Rumunji *paparuge,* a sadašnji Grci πυρπηροῦνα. U bugarskim dodolskim pjesmama pripjev je: „Oj Ljule, oj!" U ostalome, čaroiča izilazi na isto značenje, na koje i prporuša: čara se, ili čarka, vatra, dok je prporuša što i žarka.

[8] Moguće, da jednom i u Kotarima igjahu okolo djevojke, a ne momci, jer se ženskom riječju oni zovu *prporuše,* a molitvena pjesma kaže: „Prporuša hodila, — te je boga molila", ili: „Prporuše hodile, — terem boga molile". Varijanta u jednini čini mi se bolja od Vukove u množini, a dogje meni iz Kotarâ, od ruke prijateljske. Valja da popovi onamo dokinuše ženske dodole.

Digitized by Google

vodu iz puna kabla. Ovom negda pobožnom, a sad zazornom pantomimom, dodola i prpac, po našim selima, prikazuju na zemlji ono što biva gore na nebu; prikazuju božji brak Vida i žene mu, u naglim i plodnim vodama zažarenog ljeta[1]. „Iz oblaka prsten pade", veli ljupko dodolska pjesma; a prporušna to tumači, moleći za kišu i rodnu godinu, pa i za to, da bi „rodila nevjesta gjetića do prvoga božića"[2]. Na oplogjenje odnosi se i pavitina, bijela loza, to simbol ljubavi koja opaja. A do sve opojenosti neznabožačke ide riječ *prporuša,* kako ovo dokazuju poredne joj riječi *prpor, prporiti se, prcati se*[3]. Mladika vinove loze, što će pustiti žile te proklijati do godine, i ono je *prporak, prpoljak.* U Rimu, u hramu starodrevne italske Bona Dea, koja je *sancta, sanctissima,* i za koju neki napisi vele, da je *coelestis,* nad kipom boginje nadvijala se lozova sjenica, a pod takim sjenicama godovahu joj žene; do boginjina kipa bijaše pak pun krčag vina[4]. Rimske pobožnice, i ako u kućnoj potaji i s isključenjem muškaraca, bijahu, po raspuštenom tancu, puke prporuše. A malne kao kolo prporuša nam je smatrati onaj zbor svještenica *(collegium sacerdotum Bonae Deae),* koji imaše na čelu svoju kolovogju *(magistra),* te se nahogjaše i u Rimu i po ostaloj Italiji, kako nam kažu latinski napisi[5]. Bona Dea, koja je

[1] U obredu tako je glavno polijevanje vodom, da gdjekoja dodola, u Banatu i u Bačkoj, od nazebe izgubi i život. T. S. Vilovsky, *Die Serben,* Wien 1884, s. 156.

[2] Vuk. *živ. i obič.,* str 65.

[3] Zamamljiva je analogija smisla i glasa svega ovoga sa grčkim Πρίαπος.

[4] Preller, *Röm. Mythol.,* I B., s. 398—405.

[5] Ovoj istoj religiji kiše i ploda ja bih primakao ime i bogoštovje majke bogova, boginje Ῥέα, kod Helenâ. Lijevanjem vodà može da joj se tumači još preporna etimologija imena. Rea je visovita, planinkinja; a ima oko sebe prpce (κούρητες), koji, po legendi, ponikoše u plahu daždu, iz drvlja onda, kad ih sunce *vidi,* sagleda. Helenska Rea jeste frigijska Kibele, a Reini kureti Kibelini koribanti, po kojima se još jače isticala pomenuta religija roda i vode. K nama Slavenima priče frigijske i bogoštovje Kibelino pojekuju, gdjegdje, nekim čudnovatim jekom. Stara velika majka Κυβέλη, ili Migale, sjedi do velikog Βαγαῖος, i ragja godišnje sunce Ἄττης, Ἄττις, ili Πάπας Παπαῖος, „oca" i „gospodara" proljetnog, kako se u mitu veljaše. Ime Ἄττης, ili Πάπας, nose i Kibelini svještenici. Kad ovi svještenici, inače κορύβαντες, ili γάλλοι, tancaju i prose, onda su μητραγυρτοῦντες, koja nas riječ zar potsjeća na slavenske davne *žrce.* Kibele majka, Μᾶ, Ἀμμάς, jeste Δινδυμήνη po brdu Δίνδυμον: sl'čna božja osoba, u trećem dijelu radnje, doletiće i nama, uz Božića, novogodišnje sunce, iz „dundulova dola". Vidićemo,

Digitized by Google

takogje *agrestis,* pripomaže zelenilu i plodu, a raduje se vodi. Ona se svetkuje početkom maja. Plodnost vode, ljetne nagle kiše s neba, dade našoj prporuši drugo ime *dodola,* udvojeno od korena *dha,* roditi, hraniti[1]. Nebesna Doda, koja se prizivlje u pripjevu: „Oj Dodo le[2]! Moj božo le!", dok spori plod, hrani ljude. Dodolsko hodanje nije, u narodu, privezano za izvjesni dan, ili mjesec. U Boki kotorskoj prporuše idu naokolo od Gjurgjeva do Petrova dne, u Srbiji dodole u svako sušno doba, u Rumuniji od nas prizajmljene *paparuge* odmah po časnom postu[3]. Kadagod, uz žarko vidilo, zemlji treba rosne kiše; kad se hoće, da venuće bilje i klasje propadajuće opet oživi, te da se oplodi i ustraje svaki rod, zapomagaće nevoljni ljudi dvojici bogova, dobrome caru i carici nebesnoj[4]. Ipak je ljudski usklik najvrući usred bijelog ljeta, gdje je i najjača Vidova epifanija. Vid onda pali s neba, ali, uz živu vodu, daće zemlji, takogje uspaljenoj, tim obilatiji plod. Vidu na čast, i ljudi pridaju oganj kresovima. Vatre sad se lože najviše uoči Ivanja i Petrova dne, jer hristjanstvo dodijeli Vidov plamen najvigjenijim svecima jula mjeseca. No, da je takova slava, negda, išla Vidu poimence, razabira se po pučkom običaju u dubrovačkoj okolini: kresovi onamo gore navlastito uoči Vidova dne[5].

---

da se na božić gradi mlada godina; a naročito je graditeljica Kibele, ta *mater turrita,* ili *turrigera,* kojoj glavu rese gradski zidovi. U legendama boginje i boga Atisa pominje se jela, simbol zime, bademovo cvijeće, simbol rodnosti proljetne, i ljubice, oko jele posute i obavite, što je sve, takogje, do našega simbolizma možda najbliže. Nego, cijelo ovo ovdje budi samo mimogred rečeno. Frigijska imena dogjoše do nas prelita u grčku, ili latinsku, formu; a ja nisam vješt, do li površnome poregjenju. Bude li vrijedno, da se sva frigiština, bogoštovje, priče i preostale riječi, sa slavenštinom uporedi, to će ko drugi bolje od mene učiniti.

[1] Daničića *Korijeni,* str. 107—8. Za čudo je, da Bona Dea ima i naziv *nutrix,* taman po značenju naše riječi *doda, dodola.* Uporedi *deda, dedo, djed.*

[2] Znači: „Oj hraniteljko teto!" *Le,* po svoj prilici, skraćeno je od *lêlja,* koje Miklošić tumači amita *(Bildung der slav. Personenn.,* s. 73). Kako vidismo, Bugari pripijevaju sa čitavom riječju: „Oj Ljule, oj!"

[3] I. Slavici, *Die Rumänen,* Wien 1881, s 166—7. Slavici primjećuje i to, da je još danas vrlo raspušteno pjevanje i plesanje rumunjskih paparuga.

[4] Do Bona Dea stoji, kod Rimljana, neki vrhovni Bonus Deus.

[5] Matas, *Miletii versus,* str. 42.

Digitized by Google

Svojoj Bona Dea rimske žene prinošahu u jednoj decembarskoj noći, na svečanu, otajnu žrtvu, uz krčag vina tusti burag mladih prasica[1]. Sa Clodijeve drzovitosti, žrtva oglasi se, jednom, i u svjetskoj historiji. Žrtvovane prasadi živ je spomen u našoj jednoj priči iz Vojvodine[2]. Bio Veljko, mlado svinjarče, i bila Darinka, carska kći, „koja pod desnim ramenom sunce, a pod levim mesec, navrh glave tri zvezde imagjaše". Jednog jutra, Veljko tjera u polje, da pasu, veliku svoju krmaču i tri vrlo lijepa praseta. Sa prozora carskog dvora Darinka ih gleda gdje prolaze, pa joj se zaželi jedno prase. Dade Veljku blaga, i uze prase, koje zaklaše, a ona pojela u meden kus. Drugo jutro, pa i treće, ovo isto biva s drugim i trećim prasetom, dok red dogje i na krmaču: „od velike slasti prasećeg pečenja svi lizali prste". Veljko nešto malo se otimao pregoru prasadi, koja je u njegovoj kući pregledana svake noći. Drugom ulicom, svaki put, išao na pašu; ali „ona varoš tako bijaše uregjena, da je imala toliko sokaka, koliko u jednoj godini ima dana, pa svaki sokak vodio je na sredu, gde su bili carevi dvori". Kad je pregorena i krmača, Veljko uljeze u carsku bašču. „Tamo dogje za njim i Darinka, pa mu je ona kazivala, kako se koje cveće sadi i voće kalami, i što ima pod pazuhom i na glavi". Gdje sutra sunce ograne, oglasi se po svoj carevini, da će Darinka biti zaručnica onome, koji pogodi, što je u nje osobito. Pogagjaše mnogi, a ne pogodiše, i glavu izgubiše. Pogje i Veljko. „Da što mi ti dašto, daj govori, šta se osobito u Darinke stvori?" na taj upit Veljko će odmah: „Pod desnim pazuhom sija joj sunce, a pod levim mesec, a vrh glave tri zvezde sjajne". Tada „Veljka sa Darinkom venčaju[3], pak za cara cele one carevine krunišu", završuje priča.

---

[1] Preller, *Röm. Mythol.*, I B., s. 402—3. Ta žrtva decembarska bilo bi jedino, što bi moglo, pored ostalih sličnosti, lučiti rimsku od naše boginje. Ali je ova razlika tek prividna. Kako već u jednoj opaski rekosmo, bahnuće nam carica „iz dundolova dola", baš uz krmka i u decembru, gdje ona, „sunčeva majka", ragja mlado sunce nove godine.

[2] Kojanova *pripov.* 21.

[3] Ili ih nagjoše u zagrljaju, kako se to kazuje u drugim varijantama ove iste priče o carskoj ćeri i o svinjarčetu sa troje prasadi. Ova crta, što je prijesnija, biti će i davnija, dok je u ostalome mitologemu Kojanova priča najprozirnija. U priči Vukovoj (dodat. 15) mladi svinjar „miriše na bosiljak", pa i ovo je vrijedno, da se pridrži i opazi.

Digitized by Google

Veljka mi već poznajemo. Darinka, koja „kazuje, kako se koje cveće sadi i voće kalami“, bez sumnje je jedna sa Živom, koja „uči ljude orati, a od njih ište vijenaca poljskoga cvijeća“, u priči slovenskoj[1]. I u ovoj priči iz Vojvodine, ime Živana pomalja nam se, i ako neizravno, a kano kradom: Živana je Veljkova mati[2]. Ne ćemo zar pogriješiti misleći, da je Živa i Darinka jedna te ista kitnasta i rodna zemlja. Odnos sa zemljom *Darinki* pritvrgjuje i samo joj ime, koje, značenjem, posve je jednako sa imenom latinske *Ops:* u zemne boginje ima izobila svakovrsnog dara ljudima, te, uprav po daru, i Heleni nazivahu svoju Geu πανδώρα, ἀνησιδώρα. Darinka je, s druge strane, pohlepna i lačna na prasad, kao što i Ceres i Bona Dea, jer prasad joj simbolizira rodnost. Bona Dea naslagjuje se velikom noćnom žrtvom prasica u decembru, pri rogjaju novog sunca i nove godine; a eto, baš po punom i tačnom broju godišnjih dana, imade ulicâ, što prasad, noću pregledana i čuvana, njima ide do carskih dvora naše Darinke, koja pod desnim pazuhom drži sunce[3].

O Vidu, o njegovu konju, o psu, o maču čudotvornom, pa o ženi njegovoj, pjesme, priče i jezik naroda izniješe nam ovo doslije kazano. Nego, učeći Vida, meni se nametnulo jedno pitanje, koje mi se čini, u poslu komparativne mitologije, vrlo znatno, al odveć zamotano i zagonetno, da ga se punom čistinom riješi. Evo, o čemu je pitanje.

Jedan dio Germanâ, poimence istočno-sjeverni Nijemci i južni Skandinavci, imadijahu vrhovnoga boga ne samo nalična Vidu, ne samo u suštini š njim jednaka, već po gotovo njemu ravna i u svemu obliču spoljašnjem. Kao djeca u jedne porodice što su, navadno, jedno nalik na drugo, tako i bogovi indo-euvropskih naroda, budući istog porekla, jedni drugima prilikuju; ali sličnost prevršuje mjeru u tog germanskog boga, poredna s Vidom. Ime mu je Wôdan kod Sasâ, a kod Normanâ Oðinn. Rekoh, da mu je sličnost s Vidom uprav vanredna. Što je Wôdan, kome ostali bogovi služe, „kao djeca ocu“, ujedno najblaži bog obilja i najoštriji bog rata, to su-

[1] Vidi na str. 112.

[2] „Bio jedan čovek Stanko i žena mu Živana, pa su imali sina Veljka“, ovako priča počinje. Mi izostavismo Veljkova oca i mater za to, što su bez zamašaja pričajnog, i priči samo prilijepljeni.

[3] Svinja, žrtvovna a smatrana kao božji simbol, po svoj prilici, poda ime nekim ljudima hrvatskim i srpskim. Što nekada bijaše pobožnost, to sada, pošto davni simbolizam zaboravismo, nas dira u živce.

Digitized by Google

daranje s glavnim Vidovim svojstvima, samo po sebi, ne bi začudno bilo. Ali je za čudo ovo, da je Wôdan, po jednom hroničaru, nazvan „grandaevus“ i „armipotens“ (stari Voin, stari Jakša), a u *sagama* Edde „Yggr“ (Strahor). Wodan ima konja nada sve konje, bijelca, kojeg jaše u lomu i ograšju, a izvan boja ima noćnog vranca, prostoga *gaul* (kušlja), za čiju noćnu krmu po gdjekoji njemački žeteoci, još danas, ostavljaju u polju jednu rukovet klasja. Borac i lovac Wôdan drži do sebe i tri hrta. Vrsne pse on gdjekad dariva; ali najsjajnije, što može biranim junacima darivati, to je njegovo pobjedno koplje, čudotvorni *gûngnir* (otrovano koplje Strahinino): *gûngnirom* bila se prva bitka na svijetu[1]. A, mjesto koplja, javlja se kod Burgundâ i s mačem (zeleni mač staroga Voina), dok u drugoj ruci drži zlatnu jabuku, kako Jakobog kod Antâ[2]. Među Sasima, nakon sabrane žetve, ljudi palili kresove na brdima, uz radosni usklik: Wôdan! Wôdan[3]! Wôdanu, ili Odinu, žena je Jörd (Zemlja), koja je ujedno i njegova kći. Ta zemlja zvala se, gdješto, i *Fru* Gode-Wode (gospoja Vida). U Eddi, vrhovnome Odinu žena jest i Frigg, a vrhovnome nekome Freyr jeste Freyja, koja mu je sestra; pa Freyr i Freyja hoće naprosto reći *Gospodin* i *Gospoja* (naš gospod i gospoja, car i carica)[4]. Freyr imao i on čudotvorni mač, s koga je gdješto prozvan i *Sahsnôt*, mačonoša; al ga položio, te, miran, upravlja kišom i zrakom sunčanim. Do njega je plodnost, koju predskazuje, pa njegov kip ima ogromni φαλλός[5].

---

[1] Ja bih rekao uzoran i dvoboj Strahine u našem epu.

[2] Vidi naprijed, na str. 84.

[3] U Meissenu, jal u Thyringenu, na Ivanj dan, u slavu ljetnog suncokreta, tancahu i bacahu, protiv vještica, u krijes konjsku glavuču, kako u Dubrovniku, na Vidov dan preskaču vatru, jer da je zdravo od Vade.

[4] Ovako je lasan poregjaj Freyra i Freyje sa slavenskim bogovima, dok nije opravdan sa tobožnjom boginjom slavenskom *Prije*, koja nije u istinu nikad postojala, a neki izumisliše, samo da je sa Freyjom usporede. Da pak Freyr i Freyja nisu drugo, do Odin i žena mu, razabira se poglavito iz spomenika anglosaskih i langobardskih, koji Freu dodavaju Wodenu.

[5] Odinu pristaje i pridjev *Osci*, u kome Grimm (*Deutsche Myth.*, s. 115—119) istražuje postanak bogu *Wunsch* (volja, želja) neznabožnih Nijemaca. Meni se čini, da se s ovim podudara, te da iz prva bijaše *phalličan*, i naš izraz: „Voljani bože!“ kome mučno da se nagje drugo naravno tumačenje. Pripadaju, valjda, amo i riječi: spor, nespor, sporiti, nasporiti (od *spa*, nadimati se, Daničića *Korijeni*, str. 278), pa i drugi usklik željni: „Da bog naspori!“ Travu sporiš,

Digitized by Google

Da godina bude rodna, taj kip, uz mladu i lijepu sveštenicu (prporušu), vozi se na kolima megju narodom nagomilanim, a kadno se razvedrilo poslije kiše, žrtvuje se bogu čak i ljudskih žrtava. Boginji „suze“ su „zlatne“, taman po izrazu naše zagonetke. Ali Freyr i Freyja najvole vepra (našu prasad), simbol njihove plodnosti. Slikom ovoga vepra anglosasko pjesničtvo resi sjajne kacige junacima, koje su poput zlatne kacige mladoga Strahine. Freyr ima

---

ili paprac, *achillea millefolia,* još danas namjenjuju mladencima, i meću je na svadbi, pod njihovim stolom (Vuk. *rječ.,* pod *Sporiš).* Sva paprat, *filix,* sitna, a vanredno rodna, znači plodnost. Ona bijaše u Slavenâ, Germanâ i Keltâ, sveto bilje, te je još čarna u predanju ovih naroda (Gubernatis, *Mythol. des plantes,* pod *Fougère).* Ruskome seljaku paprat buja i cvjeta, u ponoći na Ivanj dan; pa kad procvjeta, udara iz nje vidilo, koje svud prodire i goni svakog bijesa, a sjaju do tri sunca. Makar kakovu dušmanskom činu ta paprat može da odoli. Kao što seljak ruski, onako misli i naš bokeljski. Ima u Boki neka biljka *propratina,* koja nikad ne pokazuje ni cvijeća, ni sjemena, pa eno cvjeta, i sjeme joj sazrije noću, uoči Ivanja dne; no ga vile pokupe. Da ko, na sreću, od toga sjemena uznagje ciglo jedno zrnce, taj bi znao namah, što životinje govore, a i sve jezike na svijetu *(Zad. Nar. List.* g. 1879, br. 58). Prilika je, da je ovo isto i ona tajnovita trava, koju narod zove odoljan, u Dubrovniku odoljen *(odol,* pobjeda, Miklošić, *Bildung der slav. Personenn.,* s. 30), a o njoj pjeva: „Da zna ženska glava — što j' odoljan trava, — svagda bi ga brala, — u pas ušivala, — uza se nosila“, te opet, u pripjevu: „Gjevojke su ružu brale — ododoljeno, odumiljeno“ (Vuk. *rječ.,* pod *Odoljan* i *Ododoljeno).* U Crnoj Gori kažu, da je odoljen „vrlo jak“, pa, da mu ublaže jačinu, bolesnicima uzanj pridaju i ponešto od druge trave, odumiljena (Vuk. *rječ.,* pod *Odumiljen).* U Boki, kad je praskozorje, gleda se, „eda je odumililo (Vrčevića, *Niz pripov.,* str. 139). Odoljen je u jednog našeg starog pisca, u Nalješkovića, taman ljubavni lijek (Jagićeva pripaska u *Arch.,* V, s. 92). Biće s ovim jedna i trava što sve otvara, *raskovnik,* u pričanju narodnom. *Phalličnome* Vidu ja bih odnosio i čudotvorni štap glogov, koji se toliko često pominje u sadašnjem praznovjerju. Glogu, kao i Vidovu bosioku, cvijet je bijel i malen. Ne znam, da li pogagjam misleći, da bi ovo sve bili, manje ili više vidni, tragovi bogoštovju Vidova *phalla,* kod nas. Što se pak tiče sjevero-zapadnih Slavena, čini mi se, da je vjerski priapizam u njih iznad svake sumnje. Nakon dovršene ove opaske, evo sad čitam list, kojim Adelgot, nadbiskup u Magdeburgu, 1108 g. pozivlje Nijemce na križarsku vojnu protiv onamašnjih Slavena posiljenih i uzobiještenih sa svog boga *Pripegala (Arch. für slav. Phil.,* VI, s. 220—2). Nadbiskup jada: „Phanatici autem illorum, quotiens commessationibus uacare libet, ferus in dictis capita, inquiunt, vult noster Pripegala; hujusmodi fieri oportet sacrificia Pripegala, ut ajunt, Priapus est et Beelphegor

Digitized by Google

svete konje, te se goje u pritvoru hrama njegova[1]. Nestašna Freyja preljubila drugoga, taman kao i naša Strahina žena dušmanina Ala. Ako se preljubnik ne imenuje, ipak u sjevernih Germana ima noćna strahota jednoimena s Morom, *Mar, Nachtmar*[2]. Nego je Freyja, opet, i ratoborna, pa, vjerna druga Odinu, š njim polazi s kolima na razbojište, kako ruska kraljica, u našoj pjesmi, prati, na intovu, visokoga junaka, kome je na grdosiju Alu boj biti[3]. Neko bilje vidovito nalazi se kod Freyje i kod Freyra[4].

Sve ovo, ovdje navedeno, već tjera nas neodoljivo na to, da Wôdana izjednačimo s Vidom. Pa, i svrh toga, ima još nešto. Sam naš Vid, sa svojim zrenjem, dovoljno tumači narodnu priču Langobardâ o postanku njihova imena. Kad se Langobardi nisu još zvali ovako, već Vinili, zaratiše se, veli priča, s Vandalima[5]. Odmah Vandali pristupili Wodanu, da im pobjedu dâ, a Vodan reče, da

---

impudicus. Tunc decollatis ante prophanationis sue aras Christianis crateras tenent humano sanguine plenas, et horrendis vocibus ululantes, agamus, inquiunt, diem leticie, victus est Christus, vicit Pripegala victoriosissimus. „Ferus in dictis“ i „victoriosissimus“ mene sjećaju na proročnog ubojnog Svantevida. S druge strane, Sakso Gramatik *(Hist. Dan.*, p. 294) pominje *phallizam* najkrući u bogoštovju Karentinâ, baš na Svantevidovu otoku Rügenu. Karentinski bogovi, Porevit i Porenut, priapični su, po kazivanju Saksa. Da bi se to ikako dalo, ja bih za sva ova imena, te zar i za ono Helmoldova boga Prone, tražio isto značenje žara i ragjanja, koje je u našim riječima *prpa, prpor*, pa bih mislio, da samo različni nazivi prikrivaju ovdje isto božanstvo.

[1] Običaj konjskih glavuča još danas pomiče se, osobito u Meklenburgu i u donjoj Saskoj.

[2] Grimm veli *(Deutsche Myth.*, s. 384), da ovu riječ on ne može iskazati u gornjo-njemačkom jeziku, pa je usporegjuje sa poljskom *mora*, češkom *můra*. Biće je ovo, dašto, indoeuropsko, al mu je ime *mora* samo slavensko i sjevero-germansko. Kod Anglosasâ bijaše *moere*, a kod Francuza je cauche*mar*, to zar po uticaju Burgundâ. *Mar* zamršuje konjma repove, a protiv njega pomaže molitva vrlo slična bokeljskoj (vidi na str. 102). On se boji „dragoga dana“ i konjske glavuče (Id, s. 384—5 i s. 1041—2).

[3] Na ovakim kolima, Freyja drži do sebe dvije mačke, dok drugdje, kao boginja ljubavi i braka, ima sebi posvećenu lasicu. U saskom Westfalenu, lasicu, po gospodarici joj, zovu *froie*, frau, a u Italiji *donnola* (vidi Grimma), to, jamačno, po istoj prevedenoj langobardskoj riječi. Nije li i *nevjestica*, kako za lasicu vele Crnogorci, od iste bračne boginje?

[4] Grimm, *Deutsche Myth.* VII, X, XIII i s. 547—51.

[5] Po svoj prilici, ovi Vandali nisu gotski Vandali, nego slavenski Venedi.

Digitized by Google

će pobjeda biti onih, koje on prve „bude *prizrio pri istoku sunca*[1]“. Vinili, po svojoj Gambari, pristupili Frei, ženi Wodanovoj, koja njima svjetova ovako: žene Vinilke pustiće kosu sprijeda kao bradu, pa, ranim jutrom, prikazati će se sa mužima svojim, da ih takogjer Wodan *vidi* sa onog mjesta, otkle on, *sa istočnog prozora, običavao prizirati*[2]. *Na istoku sunca, vidi* Wodan[3] ove žene s dugim bradama, i zapita: Koji su ti Langobardi (Dugobradi)? A Frea odmah reče: Kojima si ti ime podao, onima udijeli i pobjedu. Vinili nadbiše Vandale, a od te riječi i pobjede, posad prozvani su Langobardi. Za ovaki postanak langobardskog imena znalo se i megju Burgundima, jer u jezgri ovo isto nam priča i burgundski sastavljač takozvane Fredegarove hronike. Vandale on zove Hune, a za Langobarde veli, da su oni, na razbojištu, uzviknuli božje ime[4]. Pri ovom pripovijedanju dvaju hroničara, langobardskog i burgundskog, slavni filolog i njemački mitolog J. Grimm pripominje, u odnosu sa „fenestra orientem versus“, izreku naših pjesama: „od božjeg prozora[5]“. Ali poregjenje može ići, mislim, mnogo dalje. U premda kratkoj priči, do tri puta Pavao Gjakon, govoreći o Wôdanu, ističe njegovo *vigjenje,* kako ga je i Svantevidu istakao Helmold; dakle je Wôdan, po božjem svojstvu svojem, ono isto, što i naš Vid, gospodar vidila. Osim izreke „od božjeg prozora“, mi imademo i drugu, koja još tačnije odgovara Pavlovoj: „od istočnog prozora“. Wôdan, svakim ranim jutrom, pomalja se, uz sunce, na prozoru istočnom, te gleda na svijet, koji od njega postaje. Gledao jednom i na Langobarde, kojima dade pobjedu, pa mu oni prisvojiše ime. Kazasmo, da je Wôdan „grandaevus“, kao

[1] Pauli Warnef. *de Gestis Langobardorum* (Murat, Rerum Ital. Script. T. I, Mediolani 1723), l. I, c. 8: „ . . . se illis victoriam daturum, quos primum oriente sole conspexisset“.

[2] Id. ib.: „Tunc accessisse Gambaram ad Fream, uxorem Wodan, et Winilis victoriam postulasse, Freamque consilium dedisse, ut Winilorum mulieres solutos crines erga faciem ad barbae similitudinem componerent, maneque primo cum viris adessent, seseque a Wodan videndas pariter e regione, qua ille per fenestram, orientem versus, erat solitus adspicere, collocarent“.

[3] Id. ib.: „Quas cum Wodan conspiceret oriente sole . . .“

[4] Fredegarii Scholast. *Chronicum* (Ruin., Luteciae Parisiorum 1699), c. 65: „Fertur desuper utraeque phalangae vox dixisse: Hi sunt Langobardi! quod ab his gentibus fertur eorum deum fusse locutum, quem fanatici nominant Wodanum. Tum Langobardi cumi clamassent: Qui instituerat nomen, concederet victoriam, in hoc praelio Chunos superant“.

[5] Grimm, *Deutsche Mythol.,* s. 114.

Digitized by Google

što je Vid „stari“ Voin, „stari „Jakša“. Po germanskoj tradiciji, Wôdan, u starosti, zalaže jedno svoje oko, a, ćorav, skriva lice velikom šešurinom[1]; po našoj tradiciji, on je slijepac na oba oka, a lice mu pokriva bijela bradetina[2]. „Dugobradi“ naš Velimir jest „Langbart“ Pavla Gjakona; žene, u Pavlovoj priči, koje dugom kosom prikrivaju lice, oponašaju staroga Wôdana. Kad Vinili poprimiše bogoštovje Wôdanovo, bojni im usklik bio: Langbart! Langbart! po velikom bogu, koji dijeli pobjedu. Da Langobardi, na bojištu, ove božje ime klikovahu, već nam svjedočio Fredegar. Inače, i Sasi, otprije Chauci i Cherusci, pridjedoše sebi novo svoje ime valjda od istoga boga (Sahsnôt), od mača njegova, *sahs*[3].

Pošto evo ovako utvrdismo jednakost Wôdana i Vida, pridolazi pitanje: Jesu li ovog boga Slaveni uzeli od Germanâ, ili, obratno, od Slavenâ Germani? Grimm, kome, dašto, nije poznat naš Vid[4], al je u svakoj, i najtanjoj žilici, poznat njegov Wôdan, stoji, sa svom težom svoje nauke, za ono prvo; stoji indirektno, dok riječ *Wôdan, Oðinn,* izvodi iz glagola staro-gornjo-njemačkog *watan, wuot,* i staro-sjevernog *vaða, ôð,* meare, transmeare, cum impetu ferri[5]. Wôdan je, po tom, vrhovno, razumno biće, koje kroza sve prodire. Ako je to tako, Slaveni svoga Vida uzajmiše u Germanâ. Pri ovakom etimu, ne bi ništa mogla pomoći opaska, da u Meklenburgu, na negda slavenskoj zemlji Svantevidova bogoštovja, Wôdan izgovara se *Wod,* a da ga Burgundi zar izgovarahu *Wut*[6], koje se oboje potpuno podudara sa našim *Vid.*

Protiv Grimma i njegove etimologije, ma bila ona koliko ispravna, držim da vojuje znatni jedan razlog mitičan, a drugi historičan. Wôdan, očevidno, poremećuje germanski Olimp. Indo-europski narodi namijeniše prvo mjesto, jal bogu svijetloga neba, jal bogu groma. Kod Germanâ neizvjestan je položaj vrhovnoga boga. Reklo bi se, da oni prvim mjestom odlikovaše Gromovnika, njemačkog

[1] U Eddi, stari Odin naziva se Lângbarðr (Dugobradi).

[2] To je slijepi „stari Dedo“, ili „Dešo“ nekih naših narodnih priča. Biće o njemu poduži govor slijedom ove radnje, gdje će izloženo biti, kako mu mlado Sunce oči i vid povraća. Ime Dešo, Deša, sišlo i na ljude, kao lično ime. I Wôdan, takogje, udjeljivao ljudma svoje ime (Grimm, *Deutsche Myth.,* s. 131).

[3] Grimm, *Deutsche Myth.,* s. 169.

[4] Poznaje ga samo u nesavršenoj slici Svantevida.

[5] *Deutsche Myth.,* s. 109. Vidi i *Nachträge,* Berlin 1878, s. 49.

[6] Ib. s. 109—10.

Digitized by Google

Donar, skandinavskog Thôrr, a odličnim mjestom, odmah tik njega, njemačkog Zio, skandinavskog Tyr, ravna, po davnosti i po svjetlosti, helenskome Zeusu. Nego, eto i trećega uzvisitog boga, Wôdan, Odinn, koji turka ona dva boga, i sebi prisvaja gospodstvo u panteonu. Čudno koleblje se, u germanskoj mitologiji, visoki presto boga vrhovnoga, dok je taj presto, u drugim mitologijama, stanovit i nepomičan, barem u izvjesnoj periodi božje historije. Kako to, u Germaniji? Cijenim, da tome nema jasna odgovora, već ako se kaže, da je Wôdan pridošao i uturio se, na zabunu njihovu, megju germanske bogove.

Teža je činjenica koja slijedi. Buja Wôdanovo bogoštovje, ne kod sviju, nego kod izvjesnih germanskih plemena: kod Sasâ, i od njih potekavših Anglosasa, kod danskih Normanâ, kod Langobardâ, kod Burgundâ. Megju ovima je, i pričanju o Wôdanu, i bogoštovju, pravo ognjište, s kojega tek varnice odlijeću ostalim Germanima. No, Sasi, danski Normani, Langobardi i Burgundi, to su sve krajišnici na sjevero-istočnoj megji starog germanskog svijeta. U davno doba, Langobardi i Burgundi sjegjahu do baltičkog mora, a pripadahu suevijskoj istočnoj grani Germanâ, kojoj, rek' bih, da se pridjede štošta slavensko[1]. U Sueve, po Tacitu[2], valja brojiti i Angle, drugu sastavinu anglosaskoga naroda. Uzmemo li na um geografični položaj sviju ovih plemena, mi ih opažamo u najtješnjem dodiru sa obližnjim baltičkim Slavenima. Ako je pak kod tih Germana glavni bog Wôdan, dok nije kod južnih, ni kod zapadnih, ni valjda kod najsjevernijih, sljeduje odatle, po mom mišljenju, da ga baš baltički Slaveni darovaše baltičkim Germanima[3].

[1] Glede religije, meni se čini, da Tacit zadosta razlikuje suevijsku od germanske zapadne. Za ovu veli (Germ. c. 9): „Deorum maxime Mercurium colunt, cui certis diebus humanis quoque hostiis litare fas habent Herculem ac Martem concessis animalibus placant", dok za bogove Suevâ ovako govori (c. 39): „ . . ibi regnator omnium deus, cetera subjecta atque parentia", pa na dalje (c. 40): „ . . in commune Nerthum, id est, Terram matrem colunt, eamque intervenire rebus hominum, invehi populis arbitrantur". Ovi vrhovni bog i boginja, osim kojih Tacit kod Suevâ nikoga više ne spominje, kano da vrlo nalikuju baltičkomu Svantevidu i ženi njegovoj. I Tacitova „insula Oceani" (c. 40), gdje se u velike obožava mati Zemlja, Nertha, može lasno biti ostrvo Rügen.

[2] Germ., c. 40

[3] Burgundima, n. p., kano da dadoše cijelu religiju i sustav politični. Kod Rujanâ vidismo, da je u mnogom sveštenik bio stariji od kralja. Kod Burgundâ veliki im sveštenik *(sinistes)* doživotan je, dok

Digitized by Google

Toga dara i čista historija iznosi jedan značajni primjer. Danski kralj Sveno privrže se arkonskome Svantevidu, i počasti ga poklonom skupocjene čaše[1]. U ostalom, neki mutni spomen Wôdanova inostranstva sačuvaše i sami Germani. Po više no jednom svjedočanstvu[2], Wôdan odlazi iz Germanije, on je protjeran u tugjinu, u strane istočne. Pače, u istočnim krajevima on caruje, te se otuda vraća doma, ili otuda kreće na zapad. U tome je istoku Wanaheim, Wanaland, zemlja Wanâ, kako kažu eddične *sage*. Kažu one i to, da je Freyja *Wanadis*, biva od roda istih Wanâ. Ali su Vani, po skandinavskom jeziku, ono što i Venedi, Vendi, po njemačkom, to jest Slaveni[3].

---

kralja *(hendinos)* zbacuju, zadesi li narod nedaća s velike gladinje, ili rata zatorna. Ova ustanova luči neznabošce Burgunde od ostalih Germana. Vrijedno bi pak bilo ispitati otkle Valteru Skottu, u njegovu romanu Ivanhoe, dvaput megju sasonskim bogovima spominjani Crnebog. Sasonka Ulrika, jednom, veli (gl. XXVII): „Bolje bi bilo, da se povratim Wodenu, Herthi i Zernebocku, bogovima naših još nepokrštenih pradjedova", a, drugom, opet (gl. XXXI): „Napalite zublju, Zernebock urliče!"

[1] Saxonis Gramm *Hist. Dan.*, l XIV, p. 288

[2] Vidi u Grimma *Deutsche Myth.* opasku na str. 135—6.

[3] P. J. Schafariks *Slavische Alterthümer*, Leipzig 1843—4, I, 11. Ovome zaključaju moglo bi se zabaviti jedino to, da bog u eddičnim *sagama* putuje i vojuje na svoje mitične dušmane, preodjevene imenom narodnih neprijatelja Skandinavcima, kao što, u istinu, to bijahu Vendi, jal Slaveni. I naš bog, u docnijoj versiji, vojuje na Turčina, ili na Tatarina

---

K opasci na str. 56 pridaj: Pučku čistinu bugarštica, iz kruga kosovskog, već metnuo pod sumnju tanki prosugjivač narodnih pjesama, St. Novaković *(Archiv,* III, s. 449—51).

Ono o konjskoj glavuči na str. 91, vr. 26—8, čitaj ovako: Kad naš težak, na zaštitu uljanika, ili kuće, ili polja, natiče na motku konjsku suhu glavuču, time, makar i nesvijesno, prizivlje u pomoc kušlja.

Digitized by Google

Djuro Daničić umro 17. studenoga 1882.

Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 17. studenoga 1883.

PRAVI ČLAN ARMIN PAVIĆ.

Hvale je vrijedan običaj naše akademije, da se po smrti svakoga ńenoga člana u sjednici razreda, kojemu je pokojnik za života pripadao, u nekrologu čitaju pokojnikove zasluge, što ih je imao za znanost u opće, a navlastito za akademiju. Nije krivńa na akademiji, nego na meni, ili upravo na koje kakvijem prilikama i neprilikama, koje su me sprečavale te sam, preuzevši časnu zadaću, da akademija preko mene i za Daničića onome običaju zadovoļi, nekrolog istom na godišńi dan pokojnikove smrti dospio da ga čitam, a istom sada da ga spremim za štampu.

O Daničićevo ime vezana je čitava istorija postańa našega knńiževnoga jezika hrvatskoga ili srpskoga, kojemu je Vuk Karaģić udario temeļe, a pokojnik ga je dogradio. Izrijekom se Daničić, stupivši na knńiževno poļe, priznaje Vukovim učenikom, rekavši u „Rat za srpski jezik i pravopis“ na str. 46: „Ja mislim, da nema nijednoga pametnijega srpskoga knńiževnika, ni kod slavenske ni kod latinske bukvice, da ne će reći, da Vuk od sviju najboļe poznaje narodni jezik, i da ne će rado priznati, da je i ono što sam zna — ako ne sve a ono barem ponajviše — od Vuka naučio“. Za to bez tačna znańa Vukova truda oko postańa našega knńiževnoga jezika nijesu pravo jasne svijetle zasluge Daničićeve, kojijema se veličina ogleda upravo u tome, u kakvom je stańu pokojnik, stupivši na poļe knńiževničko, znanstveno utvrđivańe knńiževnoga jezika zatekao, i u kakvom ga mi od ńega utvrđeno primismo.

Ovaki pripadni pomen Vukovijeh zasluga doći će, mislim, našoj čitaćoj publici u dobri čas sada, gdje no se upravo radi o svečanu prijenosu ńegovijeh ostanaka iz Beča u Srbiju. Ima o Vuku doista od vrlo vješt̄ijeh ruku spisanih biografija i ocjena ńegovijeh za-

Digitized by Google

sluga (od I. Sreznevskoga u moskovskom zborniku za g. 1847. i 1877., svak puta i osobito otisnuto; od S. Pavlovića u Letopisu Matice Srpske za g. 1864; od dr. M. Rosena: Vuk S. Karaǵić Beograd 1864; od V. Jagića u Književniku za g. 1865, otuda i osobito otisnuto; u češkom naučnom slovniku kod riječi Karadžić; od Platona Kulakovskoga vrlo tačna velika studija: Vuk Karadžič ego dêjatelǰnost i značenie v serbskoj literaturê Moskva 1882), ali te su radńe kod nas čitaćoj publici već slabo pristupne, a ja držim sa svijem pouzdano, da i kod svijeh ńih ova moja radńa, od koje ima u Ersch i Gruberovoj Enciklopediji kod riječi Karadžić sa svijem zbijeni izvadak, ne će ostati trud suvišan.

I.

Karaǵić Vuk Stefanović, rodio se 7. novembra 1787 u Tršiću, selu jadarskoga okružja u Srbiji. Ovamo se Karaǵići poslije nesrećne austrijske vojne s Turcima 1737—1739 doseliše iz Drobńaka u Hercegovini. Ocu Stefanu, po kojemu se Vuk nazvao Stefanovićem, i majci Jegdi Simovoj, rodom iz Nikšića, bješe se petoro djece rodilo i na brzo umrlo. Roditeļi se uplašiše, misleći, da im vještice djecu more, i kada im se rodilo šesto, nadjenuše mu ime Vuka: jer na vuka ne smiju vještice. To šesto dijete bijaše naš knǐževnik.

Vukovi roditeļi bijahu seļaci nevješti pismu, ali ļudi vrlo razboriti. *Škole* ni u Tršiću ni nigdje drugdje u Srbiji nije bilo. U opće je stańe prosvjete u Srbiji u ono vrijeme bilo da gotovo ne može biti gore. Sam Vuk u *Danici* za god. 1827 na str. 118—120 kaže „u Srbiji, kao i u Bosni i Hercegovini, ni u sto sela nema svuda jedne škole, niti joj igdje ima određena i postojana mjesta; nego oni, koji misle biti popovi i kaluđeri uče knǐgu po namastirima kod kaluđera, i po selima kod popova. Kod svakoga namastira ima po nekoliko đaka, pa koji su mańi, oni ļeti čuvaju koze, ovce, jariće, jagńiće, svińe; sade i plijevu luk; idu uz plug, kupe sijeno, šļive itd., a veći idu s kaluđerima po pisaniji, a zimi, pošto svi u jutro po nekolika puta donesu drva, i po tom veći istimare i napoje kaluđerske końe, a mańi počiste sobe, skupe se u ǵagaru, te im kakav kaluđer ili đakon pokazuje, da uče čitati; ili uči svaki od svoga duhovnika. Mlogi ļeti zaboravi, što zimi nauči, i tako gdjekoji uče po 4 i po 5 godina, pak još ne znadu čitati. Budući da pravoga srpskoga bukvara još nema, a ruske, i tobože srpske,

Digitized by Google

što se štampaju u Mlecima i po tom u Budimu, teško je dobiti; zato se obično počiñe učiti iz rukopisa, to jest: učitelj napiše đaku najprije slova, pa kad ńih pozna, onda mu piše sricańe lekciju za lekcijom. Kad đak tako iz rukopisa izuči *bekavicu* (mlogi više na izust, nego po slovima), onda uzme *časlovac;* a kad ńega izuči i prečita nekoliko puta, uzme *psaltir;* a kad i psaltir izuči i prečita, onda je izučio *svu knigu. Pojati kojekako* uči se u crkvi pojući; od *računa* samo se uče znaci (cifre), i to mimogred praktičeski, a *pisati* se gotovo ne uči nikako, već ako koji ima osobiti dar, te nauči slučajno mimogred; a od drugih kakih nauka, n. p. od gramatike, geografije, istorije, ili bogoslovije, ne zna niko ni imena. Popovi imaju po jednoga, ili po dva đaka, koji im također čuvaju stoku, rade sve poslove domaće, i nose vodicu po nuriji; i pored toga uče knigu, kao i oni kod namastira. Budući da đak kod popa, osobito koji nema nurije, ne može naučiti crkvenoga pravila; zato i popovski đaci idu u namastir, da dovrše knigu. Ako li gdje u nahiji ima ili postane *škola,* onda ljudi iz okolnih sela vode djecu učitelju, i plate mu na mjesec (po 20 para ili najviše po groš) te ih on uči. U školi djeca sjede po čitav dan, od jutra do mraka, samo što otidu kući te ručaju; i učeći tako viču)čateći svaki svoje), da se u ńoj ništa ne može razabrati. U školi se uči pomalo i pisati, koliko učitelj zna; a ostale su sve nauke kao i po namastirima. Kakogođ što učitelj po svojoj voli školu otvori, tako je i zatvori, kad mu bude volja, pa otide na drugo mjesto, ili se primi sa svim drugoga posla. Osim popova i kaluđera jedva bi čovjek u 1000 duša mogao naći jednog čovjeka, koji zna *pomalo čitati* (a *pisari su,* kao što je pomenuto, i među popovima i kaluđerima rijetki). Ljudi upravo misle, da knjiga nije ni za koga drugoga, osim kaluđera i popova. Tako ne samo knezovi i kmetovi, i narodni trgovci po selima, nego i mlogi varošani račune u grah i u kukuruze, i račune svoje zarezuju u raboš".

Ipak se slučajem u samom Tršiću desio čovjek, od kojega Vuk nauči čitati i pisati. To bijaše ńegov rođak Jefto Savić[1]. Za taj posao bijahu u Tršiću tako jadne prilike, da se Vukov učitelj često mjesto pera služaše trskom, a mjesto tinte raskvašenim barutom. Dobivši Vuk od svoga učitelja na poklon nekaki bukvar, dijete se

[1] Taj bijaše vrlo znamenit pomoćnik u poslu srpskoga rata za slobodu, koji poče g. 1804, a prosvjeta narodńa bijaše mu tako na srcu, da je g. 1808 poklonio svoju kuću u Biogradu za veliku školu.

Digitized by Google

što goď mogaše trudilo, da bi se čim boļe izvještilo čitańu: gdje goď bi srio trgovca, popa ili kaluđera, pred svakim bi skinuo kapu moleći se, da bi mu pokazao, kako trebo čitati. Godine 1795 otvori neki Tršićanin Grgurević *školu* u Loznici. Brižljivi otac odpremi odmah sina ovamo, i tu se dijete marļivo veģbaše u čitańu časlovca i računu. Ali za malo vremena zavlada u Loznici kužna bolest, rad koje se djeca razbježaše svako svojoj kući. Malo poslije odpratiše roditeļi sina u Tronoški manastir, da tu nastavi nauke. Ali doznavši otac, kako kaluđeri, mjesto da djecu uče, trebaju ih, da im pasu stoku, metu ćelije itd., sa svijem se pravo domisli, ako mu sin već mora stoku pasti, neka rađe kod kuće svoju pase. Boraveći kod kuće, Vuk se sam marļivo vježbaše u čitańu i pisańu, a otac namirivaše žeļu sinovu, kupujući mu po koju knigu, kao ti „Pêsn' istoričeska o žizni sv. i pravednago Aleksia čelovêka božia" ili „Žertva Avraamova i sobêsedovanija grêšnika s' bogomateriju prevedeno s' grečeskago na serbskij jazik'"[1] ili mjesecoslov, trebnik itd.

Toliko knizi vješto pastirče bijaše prava divota cijeloj okolini. Nije to bila šala te Vuk na svakom novcu razabiraše, u kojem bi carstvu i koje godine kovan, u naprijed kazivaše koji dan pada kakav praznik, a svakomu znaše pismo ne samo proštiti nego i *napisati!* Svaka mu žena cjelivaše ruku kao i najotmenijemu kmetu; u svatovima ili na slavi krsnoj sjeđahu ga bud pored sveštenika bud na prvo mjesto; i sam spahija Tršićki, hercegovački beg Sulejman-Alaj-Begović, kada dolažaše od Tršićana brati svoj prihod, pozivaše Vuka da mu pisari i sjedaše ga u sofri pored sebe. Roditeļima se radost s takovijem sinom po nešto smućivaše, videći ga, gdje je ostao tijelom slabušan, ali se u toj brizi opet tješiše onom narodnom: dukat je mali novac, ali vrijedi više od talijera. Čuvši mladi Vuk, da u Srijemu ima srpskijeh škola, u kojima se uči i više nego časlovac i psaltir, navaļivaše na oca, da ga pošļe tamo, ali ocu se ne dade rastati s takovijem sinom, a u to je g. 1804 planuo i rat za slobodu.

---

[1] Ovo su dvije knižice od Vićentija Rakića, koji spadaše među najproduktivnije književnike slaveno-srpske. Rodio se u Zemunu. Po što mu umrije žena zakaluđeri se u manastiru Feneku. 1788 do 1791 bijaše u austrijskoj vojsci kapelan. 1796 postane igumnom Fenečkim; 1798 parokom srpske općine u Trstu; 1807 dođe u Srbiju i tu umre 1824. Njegova vrlo mnoga djela gotovo su sva sadrzaja kao i one dvije knige.

Digitized by Google

Vukov otac stane u redove srpskih borilaca. Nu po što junáká na oružju bijaše dosta, ali nedostajaše ļudi vještih pismu, koji bi vođima služili u ńihovu dogovaraňu između sebe i s drugima, za to oca Vukova odpratiše kući, neka se za ńu brine, a mjesto sebe da pošaļe sina. I tako Vuka zapade čast te posta *pisarom* kod *Đorđa Ćurčije*. Đorđe bijaše rodom iz Srijema, odkuda još kao dijete dođe u Srbiju, gdje se dade na ćurčijnski zanat, od česa mu i postane pridjevak Ćurčija. Zanat mu se dugo ne sviđaše i odmetne se u *hajduke*, među kojima postane najčuveniji *harambaša*. Čim rat g. 1804 plane, Ćurčija siđe sa svojim drugovima s planina braći u pomoć i pomogaše izdašno Jakova Nenadovića, koji tako osvoji nahiju šabačku i namjesti po ńoj svoje ļude. Ali kada Jakov mjeseca marta 1804 obsjedaše Šabac i Turci se primaknu Čokešini, tu se Ćurčija ne htjede, kako Jakov žeļaše, zatvoriti u manastir, da se iz ńega brani, nego se posvade i Ćurčija se sa svojim drugovima vrati u planine. Kada je poslije Jakov srećno osvojio Šabac i otuda otišao u pomoć Karađorđu i Milenku, da zauzmu Požarevac, tu im dođe u pomoć i Curčija, ali se kod dijeļeńa pļačke i tu posvadi i opet ode u planine. Uzevši Srbi Požarevac i Smederevo, prikuče se Biogradu. I tu im opet dođe u pomoć Ćurčija, ali se namjesti u osobitom šancu. Ni tu ne osta za dugo na miru, nego se najednoć diže u Mačvu, protjera tamo sve od Jakova namješténe ļude, zamijeni ih svojima, i sjedne u Šabac. Ni u Šapcu ne sjeđaše dugo s mirom, nego ode u Rađevinu i Jadar, da iz ńih istjera Turke. Ali Turci među tijem što je Đorđe boravio u Rađevini s preko Drine navale u Mačvu, prodru u sam Šabac, gdje učine trista sijaseta. Tu nepriliku Ćurčijinu upotrijebi Jakov, te u taboru pred Biogradom dobije dozvolu, da hajduka pođe ubiti; pa je to odmah i izvršio[1]. Eto kod toga harambaše Ćurčije bijaše Vuk pisar, i žao nam je što ne znamo ni za kake potańe vijesti, kakove su među ńima dvojicom bile sveze.

Ele Ćurčija, Vukov šef, pogibe; Tršić, Vukovo rodno mjesto, izgorje, kada ono Turci s preko Drine udariše; i u takovu staňu stvarí dobi Vuk od oca dozvolu, da u ime božije pođe u Srijem u školu. Školsku godinu 1804/5 provede Vuk učeći privatno, a g. 1805/6 kao redoviti učenik osnovnih škola. Želeći jeseni 1806 prijeći u gimnasiju, ravnateļstvo ga odbi, jer da je prestar za nauku, i svjetova ga, da se vrati kući, jer da je znańem, koliko ima, do-

[1] Negovu tačniju biografiju vidi kod Vuka u Danici IV.

Digitized by Google

rastao za svaku službu ondje. Vuk ode najprije u Petrińu, ne bi li se tamo u školi izvještio ńemačkome jeziku. Nu to mu nije išlo od ruke, i više se je u Petrińi šetao, nego li učio. E tako se proļećem g. 1807 vrati u Srbiju.

Dok se Vuk bavļaše za granicom, do toga Srbi, Rusima podpomagani, oteše od Turaka gotovu cijelu današńu Srbiju: na iskraj g. 1806 osvojiše i Biograd. Još g. 1805 sastaviše, da bude najviša vlast u zemļi, „sinod“ ili „sovjet“, koji se smjesti u Biogradu, čim im ovaj dopade ruku.

Vrativši se Vuk u Srbiju, postane najprije pisar kod Jakova Nenadovića; a kada Jefta Savića, onoga Vukova rođaka i prvoga učiteļa, odabraše sovjetnikom u Biogradu, smjesti se kod ńega i postane pisar u sovjetu. Sekretar sovjeta bijaše u ono doba Ivan Jugović[1]. Vuk slušajući još u Karlovcima za Jugovića, da je učen čovjek, nagovori Savića, da ga uzme k sebi u kuću, da bi tu imao prilike od ńega što naučiti. Jednoć ode Vuk u dućan, da nešto za kuću kupi. Tu se namjeri na rpu latinskih i ńemačkih knńiga. Donesavši knńige kući, Jugović ih pregleda i jednu (Eduard Rosenthal: eine abendtheuerliche Geschichte) izabra za Vuka, da se iz ńe uči ńemački (Vuk bi na glas čitao, i što ne bi razumio, Jugović bi mu rastumačio), a drugu jednu, nekaku općenitu istoriju zadrži sebi, i odmah je uze prevoditi na srpski. Svrši prijevod i dobije od Karađorđa dozvolu i platu, da u Biogradu otvori *veliku školu*. Tu bijaše i Vuk učenik. Učaše Jugović: istoriju, iz onoga prijevoda, geografiju, za koju imaše nekolike mape, i računiti. Sada se Vuk i sam osvjedoči, da je za đaka doista prestar, a i bolest ga teška (kostoboļa) tako srvala, da se zimi g. 1808 odpremio kući u Tršič.

Godine 1809 i slijedeće tražaše lijeka u Mehadiji, Novom Sadu i Budimu, ali se ne izliječi: lijeva mu se noga u koļenu skvrčila, tako da se svega života služio štulom.

Na iskraj godine 1810 vrati se u Srbiju. Tu ga namjestiše za učiteļa u biogradskoj školi. Iz do sada pripovijedane istorije Vukova života lasno je razabrati, da on takome poslu ne bijaše sistematički pripravļen; povjeriše mu tu službu, jer se među pismenim ļudima,

[1] Rodi se u Somboru i izučivši ugrska prava postane u Karlovcima profesor. Omrazivši se vladici, digne ga od službe. I s Vršačkim vladikom, kod kojega bijaše poslije tajnik, zavadi se, da ga je odpustio. Na to negdje g. 1805 dođe u Srbiju. Negovu tačniju biografiju vidi kod Vuka „Pravitelstvujušći sovêt' serbski“ str. 77.

Digitized by Google

što ih onda bijaše u Biogradu, odlikovaše kao najboli znalac narodnoga jezika. U ńega se to znańe ne bijaše kao u ńegovih drugova, književnih ludi koji iz Austrije dođoše u Srbiju, natrunilo jezikom slovenosrpskim. Vuka je takovo priznavańe badrilo, da ono što od matere znaše još bolma nauči, pazeci pomno, kako narod govori. Tome mu se pako davala prilika u svakom zvańu, za koje ga poslije još trebahu: 1811 poslaše ga za carinskoga sekretara u Kladovo; 1812 za sovjetnoga komisara u Negotin; 1813 za sudiju a Brzu Palanku. Kada je g. 1813 počeo odsudan boj s Turcima, Vuka namjestiše u Biogradu; a po što se taj boj iste godine svršio propašću Srbije, tada i Vuk prijeđe u Austriju i nastani se u Beču u familiji Krausovoj.

U Beču počele su upravo te godine 1813 prvoga augusta izlaziti Novine Srbske itd. Učrednici: Dimitrii Davidović' i Frušić'. Censor tijeh novina bijaše mladi Kopitar. On opomińaše redaktore, da ńihovo pisańe nije srpsko i mnogo ih nagovaraše, da sastave gramatiku čistoga srpskoga jezika. Redaktori bili su rad toga se posla primiti, ali oni ne znahu drugačije srpski nego što pisahu. U to napiše i Vuk za Novine članak: „Pismo Karađorđu o propasti srpskoj". Kopitaru odmah udari u oči neobičan način Vukova pisańa, različit od onoga kako drugi, austrijski Srbi pisahu, i poznavši se s piscem, uze ga nagovarati, da piše upravo onako kako je kod kuće govorio.

Vuk prigrli savjet Kopitarov, dade se na književničko polje; pa taj književnik, koji se rodi sred onoga turskoga barbarstva, jedva se nauči čitati i pisati, za druge nauke ga držahu nesposobna, a i sam mišlaše, da je za taj posao prestar, on je: 1) Srbe naučio poznavati narodni jezik, stvorivši za ńih prvu kritičnu gramatiku i sastavivši rječnik. Taj Vukom za Srbe pravo reći odkriveni narodni jezik danas služi ńima gotovo svima jezikom književnim, pisan onako, kako je on našao, da je za taj posao najzgodnije, a i Hrvati ga danas sve to više primaju. 2) Skupio je narodne pjesme, poslovice i pripovijetke kritičkim razborom, kako prije ńega nije umio nijedan sabirač kod nijednoga slovenskoga naroda. 3) Napisavši mnoge knjige i u ńima članke o srpskoj istoriji svoga vremena, o srpskim običajima, jeziku, zemli i narodu, pokazao je, kako se narodnim jezikom lijepo pišu sve takove grane znańa.

Taj veliki kontrast znanstvene priprave za poslove književne prema uspjesima, koje je književnik svojim radom stigao, svjedočanstvo su tako izredna talenta, kakav se rijetko u istoriji litera-

Digitized by Google

tura nalazi, i za to je istorija Vukova rada za sve narode od velikoga interesa.

Najglavnija zasluga Vukova je ona oko jezika. O istoriju Vukova rada vezan je najveći dio istorije današńega kńiževnoga jezika Hrvata i Srba. S toga će najzgodnije biti, ako crtajući istoriju Vukova rada, ńegove zasluge ne rastavļamo, nego ih uzmemo sve pod jedno, držeći se reda kronologijskoga.

Od stare srpske literature, koja je u prvom redu služila potrebi crkvenoj, ima ostanaka ćak iz dvanaestoga stoļeća. Cijeloj toj literaturi, da bude narodna, nedostajaše glavni uvļet: narodni jezik. Srbi ne stvoriše prvu kńigu sami, nego je primiše, sva je prilika, od Bugara, koji se služiše slovenskim kńigama Cirila i Metoda. Primiše prvu kńigu, sva je prilika, ne mijeńajući ništa u jeziku. Alfabet onih slovenskih kńiga, osobito ćirilicom pisanih, bijaše vrlo dobro uređen: svaki je glas imao svoje osobito slovo; samo u dvojem ostade nepodpun: urednici alfabeta, držeći se grčkoga, ne uzeše za *j* osobita slova, i ne smisliše osobitih slova za *ļ* i *ń*, nego se i za ono i za ovo koje kako pomagahu. Ove su nevoļe Srbi baštinili iz slovenskoga pisańa u svoje. Ali bijaše tu još mnogo većih nevoļa. Srpski se jezik odmah u prvom početku razlikovao od slovenskoga, a ta je razlika jednako rasla. Vidi se doista već u najstarijim srpskim spisima nastojańe, da bi se slovenski jezik dotjerao prema srpskome, ali ne vidimo nigdje, da bi se takvo dotjerivańe podpunoma izvršilo. U slovenskom jeziku bijaše glasova (i za ńih slova), kojih srpski jezik ne poznavaše: ъ, ь, ę, ą, y, ê, žd, št; a opet u srpskom, kojih ne poznavaše slovenski: đ, ć, ǵ — i nigdje se nije našao odlučan reformator, koji bi sva nepotrebna slova bud izostavio ili ih za srpski jezik potrebnima zamijenio, nego su pisci nagađali kako koji najboļe znaše, pače kako i jednomu piscu svak puta dolažaše u pero. (Jednakosti biće da ima samo toliko te svi mjesto ę, ą pisahu *e*, *u*, i od dvaju poluglasa ъ, ь, kojih nijedan ne treba, zadržaše samo ь). Ovakovoj nevoļi pravopisnoj prionu isto tolika što se tiče oblika. I tu se srpski jezik bješe od slovenskoga odvojio, pa i tu pisci srpski nastojahu, da bi slovenske oblike navrnuli na srpske, ali su i tu svak drukčije, a i sam jedan pisac bi svak čas drukčije nagađao Ako se ovome još doda, te su srpski pisci i glede na leksikon često se žacali slovensku riječ zamijeniti boļe poznatom srpskom, onda mirne duše možemo reći, da uz takovo pisańe i jezik narodna literatura nije nikako ni mogla postati: te su kńige, da i ne gledamo

Digitized by Google

na ńihov sadržaj, već i formom narodu ostale nerazumļive. Odkako srpski narod pade u sužaństvo tursko (1389 propade na Kosovu carstvo; 1455 učine Turci kraj i despotovini srpskoj) prijeporod literature postajaše nemogućim. Doista te se u 15 vijeku štampaše srpske ḱnige u Mlecima, a bijaše i u samijem srpskim krajevima štampàrîjâ: u Obodu, Mileševi, Goraždu, Skadru, Rujnu, Mrkšinoj crkvi, ali u tijem ḱnigama (najstarija je Časlovac štampan u Mlecima 1493, posļedńa Oktoih, opet u Mlecima 1614) nema napretka ni u sadržaju ni u jeziku: u ńima životari crkvena literatura, kakova bijaše i prije toga u rukopisima. Vrlo pomno i vješto skupļenu hrestomatiju iz ciele te srpsko-slovenske literature izvadio je Stojan Novaković: Primeri ḱńiževnosti i jezika staroga i srpsko-slovenskoga. Beograd 1877.

Novi pokret u ḱńiževnosti srpskoj započe u početku 18 stoļeća među Srbima u Austriji[1]. Ti Srbi izmoliše od cara, te im državna vlast dozvoli i bude u pomoći kod podizańa narodnih srpskih škola. Ńihov mitropolit Mojsije Petrović zavede srpsku školu u Biogradu. Godine 1723 austrijska vlada izda naredbu, da se podižu srpske škole po gradovima, varošima i selima, a 1731 izdao je taku istu odluku i narodni sabor, koji bi držan u Biogradu. Mojsijev nasļednik Vićentije Petrović zavede 1733 veliku školu u Karlovcima. U tijem škoļama učiteļovahu *Rusi iz Kijeva,* a po obrascu ńihovu biše poslije i u drugim mjestima otvorene srpske škole. Rekavši, da učiteļi u tijem školama bijahu Rusi, razumijemo kako je došlo te se jezik srpskih ḱńiga izvrnuo na još gori nego što bijaše do sada. Oni Rusi donesoše među Srbe svoje rusko-slovenske crkvene ḱńige, a Srbi, učenici tijeh Rusa, držeći, da se u tijem ḱńigama sačuvao originalni jezik Cirila i Metoda i ne sumńajući se ni malo, da Ciril i Metod pisahu srpski, primiše taj rusko-slovenski jezik, navraćajući ga svak, kako mu dolažaše pod pero, na onaj stari srpsko-slovenski. Tako je u srpskom pisańu postao još žalosniji kaos ortografije, oblika, riječi i sintakse, staroslovenske, srpske i ruske. Kod Novakovića (Srpska bibliografija za noviju ḱńiževnost 1741—1867. Biograd 1869) imaju do Vuka pobiļežene 473 ḱńige, štampane u Mlecima, Beču, Budimu. One su najvećim dijelom namijeńene potrebi školskoj i u opće religioznim ter didaktičnim te-

[1] Požarevačkim mirom bješe god. 1718 cijela Srbija i velik dio Bosne podpao pod Austriju. Nesrećnom vojnom 1737—1739 vrati se sve pod Turčina, pa tako ostane i poslije vojne Josipove 1788—1791.

Digitized by Google

matima. I ako među piscima tijem bijaše i učenih ljudi[1], njihovo se znanje uzalud trošilo, da bi stvorili knige narodne, jer slavenosrpski jezik (tako ga rad zvahu), kojim pisahu, bijaše narodu skroz nerazumljiv. Jedna iznimka bijaše Dositije Obradović. On spozna prvi, ako pisci žele, da im se narod njihovijem radom pomogne, treba mu pisati jezikom, kojijem govori. Ali ni Dositije još nije uspio sa svijem razabrati, koje je upravo srpski jezik. Ta je zasluga ostala Vuku, da je steče.

Upravo u ono doba evropski se književni svijet, pobuđen pitanjem osijanskim i homerskim, vrlo mnogo bavio ispitom prostonarodne pojezije. Razabravši Kopitar od Vuka, da Srbi imaju vrlo mnogo narodnih pjesama[2] i da ih sam Vuk zna dosta na pamet, nagovori ga, da te pjesme napiše upravo kako ih Srbi govore. Vuk posluša

[1] Osobita spomena su dostojni Hristof Žefarović, preveo s latinskoga na slaveno-srpski Vitezovićevu Stematografiju; Zaharija Orfelin; Jovan Rajić: Boj zmaja s orlovi (tu pjeva rat Josipov s Turcima), Istorija Bolgar, Horvatov i Serbov itd., Tragedija sirêč pečalnaja povêst o smerti Uroša pjatago, itd. itd.

[2] Vrijedno je tu primijetiti, da je *Kopitar* prije toga poznavao samo *hrvatsku* narodnu pojeziju. Obznanjujući god. 1811 u „Annalen für Literatur und Kunst“ knigu „Horvacka grammatika, oder Kroatische Sprachlehre etc. Agram 1810“ kaže: „Noch eins! Die *Kroaten* haben so schöne Volkslieder, dass Göthe u. Herder mehrere derselben, die *Fortis* mitgetheilt hatte, übersetzt und in die Sammlung ihrer unsterblichen Werke aufgenommen haben. Wird sich denn niemand finden, der sie mit mehr Kritik und vollständiger sammelt als der Franciskaner Kačić? Auch unsere Pseudokroaten haben schöne. In den „Sveti evangeliumi, koterimi sveta cirkva katolička slovensko-horvacka žive. Vu českе Ternave 1694“. (Die erste Auflage geschah 1619) kommen auf S. 206 geistliche, von Jesuiten verfasste Lieder vor, von den Herasgebern dazu bestimmt, um die alten Volkslieder (narodne stare poganske popévke, kotere priprosti ljudi i po imenu ženskoga spola gustokrat popevahu, plešuči, tancajuči, delajuči, doma, vune na polju, na goricah itd.) zu verdrängen. Nach diesem merkwürdigen Vorberichte folgt das Ave Maria carmine sapphico; dann das O gloriosa domina „na notu: Igralo kolo široko“; dann das Ave Maria „na notu: „Posejal sem bažulek, posejal sem, draga ljuba“; dann ein Lied um die Gnade Gottes „na notu: Lepo mi poje černi kos“; und endlich eines „na notu: Hranila divojka tri sive sokole“. Weiss niemand, ob sich diese vier Volkslieder, deren interessante Anfangsstrophen hier berührt werden, noch unter dem Volke erhalten haben?“ Ja sam u svom djaštvu slušao te pjesme pjevati, ali se ne opominjem, da li su igdje štampane?

Digitized by Google

i tako izađe početkom g. 1814 u Beču „Mala prostonarodńa slaveno-serbska pjesnarica izdana Vukom Stefanovićem". Tu ima 100 pjesama ženskih (tako Vuk zove lirske) i 8 muževskih (tako zove epske)[1] Kako Vuk taj puta nije pjesme prepisivao iz usta samih pjevača, a još je tada držao, da mu je slobodno jezik po gdješto „popravļati", one nijesu sa svijem vjerno zapisane. Ipak je i *ovakova* malina pobudila pozornost učenih ļudi. Getu, koji je s Herderom već odprije iz Fortisova „Viaggio in Dalmazia" znao, da kod nas ima narodnih pjesama, i prijevodom se ńihovim bavio, poslaše odmah ńemačkih prijevoda iz Vukove zbirčice, ali kako se Ńemačka bješe uskomešala novim ratom s Napoleonom Gete ne dospije, da bi ih proučio (Göthe. W. W. 1863. V. 726). Nu boraveći Grimm 1815 u bečkom kongresu odmah se stao zanimati učeńem Vukove zbirčice.

Pred samijem pjesmama ima Vukovo kratko „predslovie". Vuk je doista slaveno-srpski krš odmah tu junački krčio, ali je trebalo dugo, dok ga je i iskrčio. On smjelo izostavi ъ, ь; y svagdje zamijeni s *i*; *ę*, *ą* s *e*, *u* (ipak još tu a tako i dugo poslije piše čast (= pars) koje je ruski, a srpski je čest). Za *j* nije još uzeo jedno slovo, nego se pomaže kojekako: kraї, zmaї; Яdan, priяteļ; юnak, daю; їošt, Boїo; Marii, koi (to treba čitati: Mariji, koji nu po toj bi ortografiji i: zaista, doista trebalo čitati: zajista, dojista); єrbo, daє: koe, moega itd. I stari slovenski *ê*, koji Slavenosrbima čińaše koje kakove službe, Vuk je sa svim izostavio. Štokavsko se narječje po izgovoru staroga *ê* dijeli na tri govora. U jednom se *ê* posvuda govori *i* (ikavci), u drugom *e* (ekavci), u trećem (ijekavačkom) vrlo se raznoliko zamjeńuje. Ovdje nema mjesta, da se pomińu sve zamjene, koje bivaju u trećem govoru; pomenućemo u najkraće tek koliko je nužno, da se objasni istorija Vukova truda oko kńiževnoga jezika. a) Ako je slog dug, govori se *ije:* sȉjeno, vrijème. Samo u nekim prilikama govori se i u dugačkim slogovima *je:* djȅd gen. pl. djêdâ, mjȅra: mjêrâ, mjȅsto: mjêstâ; vjȅra, inòvjerac: inòvjêrca, inòvjèrka; vȉdjeti: vȉdjêvši; gńȅv: gńêvan; djèvôjka: djéva itd. b) Ako slog nije dug

[1] U Karlovcima, kaže Vuk u predgovoru, pozivao je Mušicki djake u školi, da mu, koji znaju, napišu narodnijeh pjesama. Vuk ih je tada znao mnogo više, ali se nije usudio, da bi ih napisao, držeći, da se Mušicki tijem šali i ruga. Vrativši se u Srbiju i namjerivši se na *Kačićevu* pjesmaricu, u kojoj ima pjesama kao što su narodne, spoznao je, da se ono Mišicki nije šalio ni rugao.

Digitized by Google

govori se *je,* pred kojim α) sibilanti ostaju bez promjene: cjèdilo, sjëme, zjënica (samo gdje i gdje čuje se i ćèdilo). β) i labijali ter *m* ostaju bez promjene, u *korijenu:* bjèžati, pjëvati, vjëra, mjëra (samo gdje i gdje može se čuti n. pr. bl̓ëčva mjesto bjëčva), ali *glagole III. 2* n. pr. svŕbjeti, tŕpjeti, žívjeti, gr̀mjeti govore tako samo na *jugozapadu* t. j. u Bosni, Dalmaciji, Hrvatskoj, na *jugu* pako t. j. u Hercegovini i u Crnoj Gori govore: svŕbl̓eti, tŕpl̓eti, žívl̓eti, gr̀ml̓eti; γ) dentali na *jugozapadu* ostaju i u korijenu i u osnovi bez promjene: djëd, vîdjeti, tjëme, vŕtjeti, ali na jugu u obje se prilike sa *j* od *je* sažimaju u *đ* i *ć:* đëd, vîđeti, ćëme, vŕćeti; δ) suglasi *l* i *n* sažimaju se tako u obadva kraja svak puta u *ļ* i *ń*: ļepòta, žèļeti, ńèmačkî, zelèńeti se; ε) suglas *r* u oba kraja u malo riječi ostaje bez promjene: rjëđi, grjëšnica, gòrjeti itd., obično za ńim odpada *j:* vrëti, srësti; vrëmena, mrëža, vrëća itd. Ako kojoj od riječi, kakove su potońe, *e* u deklinaciji postaje dugačak, ostaje *e* n. pr. gen. pl.: mrêžâ, vrêćâ. c) Pred *j* govori se *i:* smìjati se, sìjati (cribrare, serere), grìjati, vìjati (ventilare). d) I pred *o* govori se *i* bìjel i bîo, cìjel i cîo; ùmjeti: ùmio; smjëti: smîo, djëti: dîo, dòspjeti: dòspio, sjësti: sîo ali i sjëo, jësti: îo ali i jëo, srësti: srîo ali i srëo, pjëti samo pjëo. Glagoli III. 2. u *jugozapadnom* govoru prema infinitivu svŕbjeti, tŕpjeti, žívjeti, gr̀mjeti; vîdjeti, vŕtjeti u participu glase: svŕbio, tŕpio, žívio, gr̀mio, a tako i glagoli žèļeti, zelèńeti glase želio, zelènio (koje je ostalo prema staromu govoru infinitiva žèljeti, zelènjeti, kakav bijaše još u Gundulićevo doba), u *južnom* govoru pako prema infinitivu svŕbl̓eti, tŕpl̓eti, žívl̓eti, gr̀ml̓eti i participi glasi: svŕbl̓eo, tŕpl̓eo, žívl̓eo, gr̀ml̓eo, a tako je *u tom* govoru i od žèļeti, zelèńeti taj participi žèļeo, zelèńeo. Od gòrjeti, stàrjeti itd. je gòrio, stàrio itd.; od vrëti, zrëti: vrëo, zrëo i vrîo, zrîo. Vuk, kako je porijeklom bio Hercegovac, uzeo je pisati ijekavačkim govorom, ali je trebalo dosta vremena ne samo dok je spoznao one sitne razlike jugozapadnoga i južnoga načina toga dijalekta, nego i dok je u opće spoznao, kako po tomu narječju svaku riječ treba pisati. Tu u pjesmarici piše u dugim slogovima *ie* u kratkim *je,* ali tu još piše pogrješno: za cjelo, podsmjeva itd. mjesto: za cielo, podsmieva itd., a gdjekoja riječ mu se podkrada ekavski: čoveku, odteralo itd. Suglasa *h* ne piše. Za sada kao i Slavenosrbi piše: pervo, cerkve. Za slavenosrpski щ ima kako gdje treba *ć* ili *št,* ipak mu se pogdješto i onaj još podkrade: posvešćava, osobito u riječima, koje je zadržao iz slavenosrpskoga jezika: štedro, sokroviše. Za *đ, ļ, ń* tu još ima po dva slova dь, lь, nь. Tu u pjesmarici Vuk

Digitized by Google

riječi još ne piše kako se u narodu govore, nego kako su od etimona postale: serdca, otca, razstavilo, težko itd. Toliko o pravopisu. Nije se Vuk u pjesmarici ni ŏblîkâ slavenosrpskih još mogao sa svijem oteti. Tu čitamo: blagodejanije, serbsko bitije, vovjeki, sokroviщa, glubočajšeg, nižajši sluga, ot, visokopočitaema, čuvstvitelnoga, obstojatelstva, razsuždavati, ne vmenjavam itd.

Ovolika iz male knjižice izvađena odstupańa od srpskoga narodnoga jezika mogla bi koga zavesti na misao, da je tu Vukovo pisańe gotovo kao i u drugih slavenosrpskih književnika; ali Vukovo je pisańe uza sve te pogrješke ipak ostalo toliko različito i srpsko, da se bistri pogled Kopitarov nije prevario, nego je dobro u prvi mah spoznao, da se je namjerio na čovjeka, koji će brzo naći narodńi srpski jezik. Kopitar nagovaraše Vuka, da napiše srpsku gramatiku. Vuk ode k redaktorima srpskih novina i pozivaše ih, da za taj posao slože svoje sile: on će ńih pomagati znańem pro-tonarodnoga govora, a oni neka ńega teoretičnim svojim znańem gramatike. Ali redaktori mu odvratiše: prođi se Vuče budalaštine! Vuk se je ne htjedne proći, već uzme A. Mrazoviča: „Rukovodstvo k' slavenstêj grammaticê", pa navrnuvši primjere deklinacije i konjugacije na srpski narodni jezik, izda g. 1814 u Beču „Pismenica serbskoga jezika po govoru prostoga naroda izdana Vukom Stefanovićem Serbiancem". U predgovoru razlaže, kako su slavenosrpski pisci dotjerali do toga te pišu srpski jezik s 46 slova! Sava Merkajlo: „Salo debeloga jera libo azbukoprotres Budim 1810" dobro je razabrao, da za biļeženе srpskoga jezika dotječu slova: a, b, v, g, d, e, ž, z, i, ï, k, l, m, n, o, p, r, s, t, u, f, h, c, č, š, ъ — ovo posļedńe, da pored d, t, l, n postavļeno označi glasove đ, ć, ļ, ń. Vuk je ovaj Merkajlov alfabet primio, samo je mjesto ть uzeo ћ, a дь, ль, нь zadržao je, ali je ipak stavio prijedlog, ne bi li zgodnije bilo, da bi se ta dva slova svak puta pisala slivena: ђ, љ, њ; za sada i Vuk ih još piše onako rastavļeno. U Pismenici dakle Vuk nema više nigdje щ, ni ѣ, я, є, ю. Vrlo je jasan način, kojim Vuk dokazuje, za što je onakav alfabet za srpski jezik dovoļan i prikladan. *h* Vuk žalibože ni tu ne piše, jer ga „Srbļi prosti verlo težko izgovaraju", i ili ga izostavļaju posvema ili mjesto ńega govore *v, k, g*. Vuk je doista tu pomislio „da bi se moglo učiniti, da se piše svuda, gdi se god u slavenskom jeziku naodi, ali da se neizgovara tvrđe nego ńemecko *h* bez c; na taj način moglo bi nam *h* na mnogo mjesta od velike potrebe i pomoći biti", ali to je za sada bila samo sumńa, i dugo je tre-

Digitized by Google

balo, dok je Vuk doznao, da vrlo mnogi Srbi *h* govore, pa da je u književnom jeziku najbolje, ako se i piše. Još i u Pismenici Vuk piše perst, sieno (griješeći još i tu kad i kada te mjesto *ie* ima *je* ili obratno), ser*b*ski, lisće, la*g*ši (tako sve druge riječi prema etimonu, ne prema narodńem govoru); ima još i tu slavenosrbizama i po fonetici i po oblicima, ali već mańe nego u Pjesmarici. — Ima u Pismenici i osobit paragraf za akcenat. U srpskom jeziku imaju četiri vrste glavnoga akcenta (Hauptton): prâvda, gláva, slâva, màgla. Sporedni akcenat (Nebenton), ako je dug, govori se gotovo onolikom silom kao ona prva vrsta glavnoga akcenta: nárôdâ, kòmârâcâ. Čućemo, da naše znańe ovih vrlo tankih razlika za svaku riječ i oblik imamo ponajviše zahvaliti Vukovim knigama, ali je i tu trebalo vremena, dok je sve to razabrao. Godine 1814 uzeo je što se akcenta tiče, u Pismenicu od *Luke Milovanovića* (o kom poslije) nauku, da imaju četiri *priglasila. Oduļujuće:* dúga, vóz, strúk; *preoduļujuće:* deset ļûdi, šest kôńa, sedam jêzika; *podižuće:* nòga, vòda, vràna; *prepodižuće:* blâgo, drâgo. Tu dakle fali potrebni znak ˝; suvišan je znak ˆ, jer u onim primjerima akcente treba biļežiti: deset ļúdî, šest kóńâ, sedam jèzîkâ; sporedni akcenti nijesu biļeženi; krivo je biļeženo vóz, strúk mjesto vôz, strûk. — U obrađivańu deklinacije nomena ima dosta i pogrješaka i nedosļednosti, ali uza sve to može se u opće reći, da je srećno pogodio narodne oblike i pravila jasno razložio. Mańe je srećno Vuku ispalo obrađivańe konjugacije. Tu se ne mogaše oteti običaju starijih gramatika, da kao oblike srpskoga glagola ne postavļa perifraze i to često vrlo čudnovate perifraze onoga šta latinski oblici znače; gotovo za svaki latinski oblik i aktiva i pasiva i refleksiva i konjunktiva i indikativa i participijâ trudio se da postavi oblik srpski! Na str. 105 i 106 ima Vukova primjedba o srpskim narječjima. Ova dijeli na *hercegovačko, sremsko, slavonsko.* U prvom se za ê govori „u nekim riečima“ *ie,* u „nekim“ onaj *i* služi za umekšańe prednega suglasa: đed, ļeto, u „nekim“ opet riječima govori se *je.* Sremci govore po svuda *e,* Slavonci *i.* Inače je samo ta razlika, da „Hercegovci sve riječi izgovaraju brže i oštrije nego Sremci, a Slavonci opet rastežu više“. Tako površno i nepodpuno bijaše g. 1814 Vukovo znańe rázlikâ naših narječja[1].

[1] Kopitar je odmah Vukovu Pismenicu (kleine Schriften 310) vrlo prijazno ocijenio.

Digitized by Google

Ne znam da li su na Vukovo pisańe ńegovi zemļaci graknuli i u javnosti[1], ali digli su toliku viku te je pisac u svojoj „Narodna srbska pesnarica čast vtora. Beč 1815“ udario natrag u slavenosrpsku ortografiju. On tu doista piše: prst, ali je uzeo ne samo prejetovane vokale i ѣ mjesto jednoga ї, nego još i щ, i ъ, y, ê (ovo posļedńe piše ne samo gdje prema star. slov. treba da bude nego mu na slavenosrpsku služi i za *je*). Tu piše i suglas *h* gdje treba. Ako i je, što se ortografije tiče, udario natrag, ali na jeziku se Vukovu iz ono malo predgovora što ga ima jasno razabire, da je mnogo napredovao u poznavańu čisto narodnoga govora. A naučio se je ovomu na živom vrelu: da nabavi pjesama otišao je u Srijem i tu ih je prepisivao iz usta samih pjevača Podrugovića i Višńića. Za to su i same pjesme u ovoj knźizi (101 lirska i 17 epskih) vjernije biļežene nego u lańskoj. Recensovana je ova knźiga u Novinama Srpskim 1816, a odmah kako je izašla u svijet obznanio ju je velikom hvalom i Kopitar (kleine Schriften p. 347) dodavši na ogled nekolike ńemačke prijevode[2]. Pisao je Vuk g. 1815 (u Novinama srpskim) još kritiku na „Ljubomir' u Elisiumu moralnaja povêst' sočinena ot' Vidakovića Milovana dêtovospitatelja. V' Budimê 1814“. Biće da je od Vuka i ona recenzija na Vidaković roman: Usamlêni junoša, štampana tu u br. 205, 206 i 208.

Ovime se završuje u istoriji Vukova truda, da narodni jezik nađe i u knźigu uvede, prvi perijod: Vuk je do sada narodni govor pogađao nasumce; nije imao vremena ni prilike, da građu toga govora i po glasovima i po oblicima i po leksiku sa svake strane pozna. Ova mu se prilika pružila, kada je uzeo sastavļati srpski rječnik pa uza ń po drugi put i gramatiku srpsku.

Vuk pripovijedaše svomu biografu Srezńevskomu. I prije g. 1815 nagovaraše me Kopitar, da bih sabirao srpske narodne riječi; ja sam mu to i obrekao činiti, ali od toga posla ne bi ništa. Kad tamo jednoć ti on dođe k meni noseći cijelu rizmu papira na kartice razrezanu. „Dozovite si u pamet riječi, za koje znate, da ih narod govori, i biļežite svaku na osobitoj kartici. Malo po malo skupiće ih se za čitav rječnik“. Posao mi nije bio težak i radio

[1] U knźigama srpskim, sudeći po ńihovu naslovu, moglo se to dogoditi samo u Srpskim Novinama. Za Novine od g. 1814 kaže Novaković (bibliografija), da su „čisto političkim stvarima puńene“, a one od g. 1815 nije ni on u Biogradu imao prilike vidjeti.

[2] Godine 1817 mnoge su pjesme na češki prevedene: Prostonarodní Srbská Muza do Čeh převedená od W. Hanky.

Digitized by Google

sam oko ńega vrlo marļivo. Da mi bude lakše, Kopitar mi donese na ugled rječnik Voltiģin, poslije i Mikaļin, Bjelostijenčev, Jambrešićev, Stulićev. Nu ja sam te rječnike više listao nego učio, i pisao sam na kartice rađe riječi iz glave, ili sam iz rječnîkâ uzimao samo one, za koje sa svijem pouzdano znah, da ih narod govori. Vrativši se g. 1816 u Beč[1] donesao sam s puta čitavu knigu kartica s riječima. Onda započe posao u društvu s Kopitarom. On dolažaše k meni svak dan pod večer, ne mareći ni za kišu ni za blato, i po gdje kada prosjedismo radeći sve do zore. Ja čitah karticu po karticu i objašńivah mu značeńe svake riječi, dok ne vidjeh da ga je posvema shvatio, a on onda prevođaše na latinski i ńemački. Po gdje kada iskaše, da uz riječ napišem cijelu rečenicu, u kojoj se govori, ili da pored ńe opišem prijedmet, običaj itd. Svakim se danom posao pomicaše naprijed, i tako bi rječnik 1818 za štampu spremļen a i štampan. To vrijeme moga rada s Kopitarom ostaće mi na vijeke u pameti: moje je znańe srpskoga jezika oživjelo do podpunosti; svak dan imah prilike misliti o formi riječî, ńihovijem gramatičnim mijenama, dilalektičnim razlikama i sintaktičnom redu u rečenici".

Prije nego bi rječnik doštampan, Vuk je (Novaković bibliografija br. 513) u srpskim novinama 1817 pisao kritiku na „vtoruju čast' Vidakovićeva Ljubomira u Elisiumu, koja bi štampana g. 1817. Pisao je i objavu, da će mu rječnik do skora izaći štampan. Ovo je učinio i Kopitar g. 1818 u österr. Beob. Nr. 119. Rekavši tu Kopitar, da Srbi ne pišu srpski, nego „ein seltames Gemisch von Alt u. Neu, das im *strengsten Verstande* keine Sprache ist, weil es sich jeder Schreiber erst currente calamo nach der Willkühr des Augenblicks schafft: ein Bücher-Kauderwelsch *ohne Beispiel* im übrigen Europa", i radujući se Kopitar, što od Dositija Obradovića svakim danom raste broj književnika, koji se trude pisati srpski, i što će Vukov rječnik poznavańe srpskoga jezika vrlo mnogo pomoći — time je Kopitar ļuto u srce uio slavenosrpske književnike, koji graknuše već na one Vukove reforme u Pismenici, a videći gdje sada u srpskim novinama govor prostoga naroda podpunce uvodi u pisańe, samo što ne prskoše od gńeva. Neki Anonymus odazvao se u broju 260 österr. Beob. Kopitaru, dokazujući da

[1] Bio je među narodom, da u ńem samom sluša riječi. God. 1816 kao što i lańske, 1815, mnogo se bavio u Šišatovačkom manastiru kod L. Mušickoga, s kojim se mnogo svjetovao o rječniku, osobito o formi novih slova, koja bi uzeo za đ, ļ, ń.

Digitized by Google

Vukovo pisańe, koje kani u rječnik uvesti, nije nego iskvareni *Föbelsprache,* koji prema svetomu srpskomu književnomu jeziku Cirila i Metoda, a tijem i danas pišu inteligentni Srbi, stoji kao iskvarena latinština kakova seoskoga notara prema klasicitetu Ciceronova jezika!

Ama Vuk se u rječniku 1818 i jest *sa svijem* raskrstio s tradicijom nekolikih vijekova.

U predgovoru, prema tome kako se gdje govori *ê,* određuje govore: *hercegovački,* u kojem a) gdje se glas na *ê* ne oteže govore: bjèlilo, cvjètovi; b) s *d, l, n, t* sažme se *j* u palatale: đed viđeti, ljeto željeti, ńemota pozeleńeti, ćerati vrćeti; c) gdje se glas oteže: bijèlo, riječ, dijète ali đèteta, rijèdak ali rjeđi; d) pred *j:* sijati. grijati. *Sremački,* u kojem posvuda govore *e,* samo u infinitivu: letiti, vrtiti, želiti. *Resavski,* u kojem se i u infinitivu govori *e.* Dakle Vuk je ovdje napram Pismenici izostavio ikavce, što nije trebalo, a ekavce je opet bez potrebe podijelio na dvoje. Od ijekavačkoga govora poznat mu je samo južni način, ali za ovaj je tu pravila mnogo podpunije i jasnije rekao, a i dobro je počeo pisati *ije* mjesto *ie.* Sada već dobro zna, šta u kojoj riječi po južnom govoru treba za *ê* pisati, samo što je došao do krive teorije, da treba pisati: donijo, cijo, bijo, s toga što u sredńem i ženskom rodu biva: donijelo, cijelo, bijelo; donijela, cijela, bijela Ta ga je kriva teorija (koje se držao sve do g. 1848) zavela te pisaše i: ùmjeo, smjèo mjesto ùmio, smïo.

Tu u rječniku Vuk u pisańu već konsekventno izvodi princip: piši kako narod govori, držeći se onoga govora, za koji misliš, da je najljepši[1]. Ima još i tu ostanaka slavenosrpskoga pisańa, ali ti

[1] Vuk se je toga principa držao, tražeći između različitih narodńih govora, koji bi za *književni* jezik bio najudesniji. Ako je sam Vuk naprosto rekao: *piši kako se govori,* ako na str. LXXI rječnika kaže, da se u narodu govori i „š ńim, š ljudma, ž đakom, z Bogom, bes posla, pret kućom, o' Dunava, pre tobom itd. Ali budući da u pisańu ovako daleko nijesu išli ni Grci ni Latini, za to nijesam ni ja ćeo (ni smjeo: a dokle su oni išli, mislim da je slobodno i meni i svakome drugom); a drugi ko u napredak ako ćet bude tako pisati, može slobodno, nijedan mu pametan čovek ne može reći da nema pravo: *za što se tako govori;* a *šńim* nalazi se već u knjigama đekojim" — on je tim doista ne sa svijem jasno rekao: ja držim, da je narodńi govor, kako sam ga tu u rječniku opisao najljepši, ali ne ću ni po što da prejudiciram *drugijem* narodnijem govorima; ako se komu ljepši sviđa govor, u kojemu se kaže *š ńim,* neka tako piše; meni se ovo ne čini ljepše i za književni jezik udesnije, nego držim da je ljepše i udesnije *s ńim,* koje takodjer *narod* govori.

Digitized by Google

se javljaju tek sporadično, gotovo samo u tehničnim izrazima: sklonenije, suštestvitelno, prilagatelno, brojitelno, neutra na *estvo*, i druge neke take rijetke iznimke. Od ijekavačkoga govora, kako vidimo, poznaje tek južni, hercegovački način; jugozapadni spoznao je i stao je ńime pisati istom god. 1839. Ova razlika ne udara toliko u oči, koliko jedna druga u ńegovu pisańu od god. 1818—1836 i od godine 1836 u napredak. U Pismenici g. 1814. kako je sprijeda rečeno, sumńaše Vuk, ne bi li bilo pametnije *h* gdje treba pisati; u Pjesnarici 1815 ga i piše; ali u rječniku 1818 uze odlučno tvrditi, da ga ne treba pisati, za što ga Srbi nikako ne govore, pa ga je konsekventno i izostavljao, pišući: maati, snaa, ora oraa, pra praa, u zlu ruu u kožuu itd. U Danici 1828 na str. 235 piše „jedan čovek jao (to je: jahao) na magarcu"! Ovaj govor bez *h* u tako je očitom kontrastu s onim, u kojem se govori *h* te ga je i Vuk 1836 uzeo za književni jezik, *da se prema tomu vrijeme od 1818—1836 može uzeti kao drugi perijod u istoriji Vukova truda oko književnoga jezika.*

Srpske literature, pisane upravo srpskim jezikom, nije prije Vuka bilo nikakove, za to je Vuk, udešavajući za taj jezik pismo, imao sa svijem slobodne ruke; nije ga velika neprilika starodavna običaja ni malo smetala, da u svom poslu ne drži strogo na umu, što je pismo, i prema pojmu ńegovu da udesi pisańe srpsko. Pismo je vidljiv konvencioni znak govora, za to će ono pismo svojoj zadaći posvema zadovoljiti, u kojem za svaki *jedan glas* bude *jedno slovo*, i koje će takovim alfabetom bilježiti svaku riječ onako, kako se govori.

Prema tome principu Vuk je u rječniku god. 1818 a) udesio srpski alfabet. Mjesto ï, koje mu služaše u Pismenici, uze iz latinskoga alfabeta *j*. lь, nь sastavio je u љ, њ. Za dь uzeo je slovo ђ. Dodao je još slovo ꙋ = *g*. Ovako reformovanim alfabetom dobio je za svaki *jedan srpski glas jedno slovo*. 2) S ovakovim alfabetom riječi je srpske uzeo pisati kako se po ńegovu opažańu govore, gdje se srpski u opće najlepše govori. *r* gdje sam za se čini slog piše: p*r*st; u prigodama kao grъoce, zaъrzati dodaje mu ъ, da bi se čitatelj opomenuo, da ne čita gro-ce, zar-za-ti nego gr-o-ce, za-r-za-ti. U narodńem govoru vrlo se mnogo suglasi prema vokalima, vokali prema suglasima, i suglasi među sobom mijeńaju. Te vrlo raznolike mijene mogu se ovdje samo u najopćenitijim crtama nabrojiti. I. *Mekan vokal ište mekan suglas* rog: rože; rozi; rožina. *Mekan suglas ište mekan vokal* rôg: rögom, rögovi — krâj: krâjem, krâ-

Digitized by Google

jevi. *S j slijevaju se suglasi u palatale* làgati: lážêm, otákati: òtâčêm, máhati: mâšêm; mȉcati: mičêm, brȉsati: brȉšêm, mäzati: mäžêm; glòdati: glòđêm, blebètati: blèbećêm; kläti: kòļêm, gräna: grâńe; hrámati: hrâmļêm, zòbati: zòbļêm, käpati: käpļêm, rùkâv: zàrukâvļe. Što biva pred *je,* koji je postao od staroga *ê,* o tome je bilo govora malo naprijed. II. *Media pred tenuis postaje tenuis:* ļùbak: ļùpka, ob-kòliti: opkòliti; mȑzak: mȑska, iztèći: istèći; drâg: Dräkša; mnòžtvo: mnòštvo; slädak: slätka (göspodskî, òdsjeći mnogi govore tako, ali drugi kažu: göspotskî, òtsjeći, a treći göspockî òcjeći; četvrti: gösposkî, òsjeći. Od ova četiri govora Vuk je onaj prvi odabrao za knígu, pa prema tome i govor: brätskî ne: bräckî ili bräskî, i pòdšiti, koje se u drugim krajevima govori: pòtšiti, u trećim pòčiti, u četvrtim: pòšiti); odkinuti: otkinuti. *Tenuis pred media biva media* töp: tòbģija; kàda: nȉgda; svät: svadba; dúša; zàdužbina; nôs: nòzdra, sbrôj: zbrôj; sŕćiti se: sȑgba; vjèšt: ùvjeģbati. *Progresivna je asimilacija* u mözak: mözga, drôzak: drôzga. III. *Od dva jednaka ili fiziologijski vrlo nalika suglasa jedan odpada* bezzákońe: bezákońe, ràzsûti: ràsûti; oddijèliti: odijèliti, òdtisnuti: òtisnuti (tako u komposiciji; inače prvi dental postaje s bòdêm: bòsti, plètêm: plèsti); vúći: obúći; òtac: òca òčinstvo, káda: (*katca) käca-kàčara; od čtò: štò, pjèsničtvo: pjèsništvo. IV. *Pred palatalima s, z postaju š, ž* lȋst: lȋšće; pròsiti: pròšńa; pòslati: pòšļêm, sļúbiti: šļúbiti, dàska: dàščica — grôzd: grôžđe; gäziti: zàgažńa; razļútiti: ražļútiti: od razšíriti preko *ražšíriti rašíriti; od razžèći preko *ražžèći bude ili ražèći ili ražđèći. V. *l na kraju sloga bude o* dâl: dão, čitalac čitalca: čitaoca, vôl (*voo): vô, kòlac (*koòca): kóca; *z* pred *l* bude *s* dovèzêm: vèslo, mäzati: mäslo. Dentali pred *e* odpadaju prédêm: prẽo prẽla prẽlo, mètêm: mẽo mẽla mẽlo (samo: svȑdlo, sèdlo, mètla [der Besen), i gúdjeti: güsle, jad: jäsle, prédêm: prẽslica kada znači Spinnrocken, ali Spinnerin je prẽlica; prélac). VI. *l* i *đ ispada* ústa: ûsmeno, mâst: másno, gòdište: gòdišnica, vȑst: vȑšńâk, gòdište: gòdišńâk, gôst: gòzba, prazdьnъ: prázno, a prema tome danas i prázan. *Pred infinitivnim osnovnim nastavkom ну odpadaju i ispadaju:* kȉdati: kȉnuti, gȑtati: gȑnuti, käpati: kànuti, lägak: odlànuti, hröm: òhronuti, pȉskati: pȉsnuti, gíbati: gȉnuti.

Vuk je sa svojim alfabetom, u kojem svaki srpski glas ima jedno slovo, svaku riječ pisao prema tijem mijenama, koje od ńenih glasova u narodńem govoru u svakom obliku postaju, i on je taj princip odmah tu u rječniku tolikom dosļednošću izveo, da je time

Digitized by Google

pokazao velik talenat za poslove lingvistične, a izvedavši Vuk takovo srpsko pisańe, stvorio je Srbima djelo veliko, koje danas nema može biti nijedan narod: *Vuk je u svom pisańu srpski jezik kako se govori fotografisao.*

Zemļaci Vukovi, srpski kńiževnici u Austriji, dobiše za svoj rat proti Vukovu pisańu novu hranu time, što je riječi pisao, ne kako su od etimona postale, nego kako se govore; stvoriše se dva tabora: etimolozi i eufonisti. Tako su podijeļeni bili prije no što bi rječnik i doštampan, a to jer su već i Vukovi članci u Srbskim Novinama 1816—1818 štampani eufoničnim pravopisom. Vuk se od etimologâ brani u predgovoru k rječniku, pa u toj polemici doista te ne bira ni primjere ni riječi. Koji etimona radi pišu bratьa, prutьe, za što ne pišu i pekьi rekьi; za što ne pišu i: junaki vragi, jer pišući: junaci, vrazi, kako ih nije strah, da će ko pomisliti, da te riječi dolaze od junac, vraz? A kako će ti kńiževnici napisati: piše, reže, da pokažu, da te riječi ne dolaze od pìšati, réžati, nego od: pisati rezati? „Kvintilijan kaže, da su slova samo zato izmišļena, da se ńima zapisuju riječi onako kao što se izgovaraju, i to su znali, i sad znadu svi pravi gramatici i u jeziku vješti spisateļi i kńiževnici; samo one *nadrikńige (fušeri kńiževni)*, koji su *nešto* naučili, pa misle da već ništa nema što ne znadu, ne mogu da to razumiju i da priznadu" (str. LXXI).

Akcenta ima u rječniku kao i u Pismenici ona četiri: ˋ, ´, ˆ, ˇ. Ali u rječniku nema više pogrješaka u biļezeńu tijeh akcenata. A ima tu već i biļeška, da je kratki akcenat dvojak, i da tijem dvojakim akcentom neke riječi dobivaju i dvojako značeńe: bäcati (leniter pungere) bàcati (jacere), järica (capella) jàrica (triticum aestivum). Neka supstantiva u nekim padežima imaju ˋ u drugima ˝: vòda-vòdê-vòdi-vòdu-vòdo-vòdôm-vòdi; vòde-vódâ-vòdama. Neke riječi i oblici mogu imati i po dva akcenta: òvčâr, râdîm. Onu razliku dvaju kratkih akcenata u rječniku biļeži samo u onakim riječima, kojijema različitim akcentom postaje i značeńe različito. Prema tome riječi kao: òvčâr, kńížâr biļeži samo: ovčâr, kńížâr, jerbo je u takim riječima prvi slog razumije se uvijek kratak.

Što se tiče gramatike možemo mirne duše reći, da su tu oblici nomena i glagola jasnije, podpunije, precisnije razloženi nego u ikojoj gramatici i srpskoj i hrvatskoj sve do Daničićeve: Mala gramatika srpska. Beč 1850. Ńu jedino ruži izostavļańe suglasa *h*, povodom česa uđoše u gramatiku ružni provincijalizmi, kao što je imperfekat: ćadijâ ili ćâ ili ktìjâ ili tijâ ili òtijâ, a i pogrješke kao što je od mije (mijeh) instr. mijom ili mijem; plural: mijovi!

Digitized by Google

Za gramatikom ide rječnik (927 stránâ). Tu su sabrane sve same takove riječi, da za svaku možeš biti miran, da je narod govori. Kod koje god se pružila prilika dodavane su za objašńenje smisla fraze, poslovice, ili su zbijeno ali dosta jasno dodani opisi običâjâ, prîče itd. Što je za naš jezik najteže, svaka je riječ obiļežena svojim akcentom; za sada doista samo u jednom obliku: nomina u nom. sing. (adjektiva u masc.), verba u infinitivu, a razlika dvaju kratkih akcenata biļežena je samo u riječima kao što su jârica i jârica, ali i ovoliko bijaše kao prvi početak izrazito svjedočanstvo vrlo tačna poznavańa narodnoga govora i u najtańim ńegovim žilicama. Obznańen bi rječnik od Kopitara u Jahrb. d. Liter. Wien 1818. B. IV. A. B. 45., i od Grimma u Göttingische gelehrte Anzeigen 1819 Nr. 19.

Rječnikom bijaše Vukov kńiževnički renomé u učenom svijetu utvrđen. Te godine oženio se s Anom Krausovom. (Vukov otac bješe sa svojim susjedom, koji imaše vrlo lijepo djevojče, Ružu, ugovorio, da im se djeca, kada poodrastu uzmu. A djeca se doista i milovahu. Otišavši Vuk 1804 u Karlovce, vratio se tek 1808 kući, i to bolan. Jednoć ga Ruža pohodila, i on je pozdravi: jesi li velika narasla? „Eto vidiš velika. A kuda si se ti odbio u svijet, ostavio i oca i mater! Da te nije bolest doćerala, ne bi ni sad kući došao". To bijaše sav razgovor. God. 1812, boraveći Vuk u Biogradu, dođe od Ružine kuće poslanik pitati, šta misli sa ženidbom, jer momci prose djevojku. Vuku onda nije bilo do ženidbe — i Ruža se udala za drugoga).

Godine 1818—1819 putova Vuk iz Beča u Rusiju i tom prigodom posta član korespondenat Peterburgskoga obštestva ļubiteļa ruske slovesnosti i krakovskoga obštestva nauka, a od imperatorske ruske akademije u Peterburgu dobi rječnika radi veliku srebrnu kolajnu, „za pohvalnyja v rossijskoj Slovesnosti upražnenija". (Srpske Narodne Novine 1821. str. 282.) Kako se Vuk već do ovoga vremena mnogo trudaše učeći stare slovenske kńige i kako ńegovi pogledi u tome poslu bijahu bistri svjedoči ńegovo „Pismo Dimitriju Frašiću doktoru medicine. U Beču 18. Novembra 1819", štampano u Dodatku k br. 68 i 69 Srbskih Novina. Vuk se one godine 1819 poznao s Dobrovskim, koji bješe došao u Beč u poslu štampańa svojih Institutiones. U pismu onome hvali Frušiću učenost Dobrovskoga, ali pokazuje, kako griješi, držeći da su riječi: *knjazъ, imja, mja, tja* itd. stare slovenske, a nijesu nego su porušene od: *knęzь, imę, mę, tę* itd. Dobrovski je Vuka upućivao na

*

Digitized by Google

stare srpske rukopise i knige, da je u nima: *kjnazь, imja* itd., a *knezь, ime* itd. da je noviji srpski govor. Vuk to mnijenje ispravlja dokazujući, kako su oblici: *knjazь, imja* itd. u srpske rukopise i knjige došli tek odkako se Srbi poznaše s ruskim knigama, a prije toga pisalo se: *knęzь. imę* itd. To je u onaj čas za učeni svijet bila stvar nova, a da je u čisto starim slovenskim rukopisima bilo: *knęzь, imę* itd. to se doznalo istom poslije.

G. 1820 pohodio je Srbiju. Tu je Miloš Obrenović o Cvijetima g. 1815 počeo novi rat s Turcima i svršio ga srećno po Srbe, nagodivši se s Marašli-Alipašom. Oprostivši se takmaca o knezevku vlast, Srbi ga 1817 izabraše nasljedstvemin knazom. Dakako da je sve ovo trebalo da dobije potvrdu od sultana, ali Miloš faktično ostane neograničen gospodar Srba u Srbiji, i on je tu vlast vrlo mudrom politikom prema Turcima i Rusima znao očuvati. Vuk stupi s knezom u vrlo intimne snošaje. Ipak nije postigao rad česa bješe došao. Htio je samoga kneza da uči čitati i pisati, i želio je da se uvede škola, u kojoj bi se mladići srpski kroz tri godine učili istoriju, zemljopis, statistiku, srpsku gramatiku, računicu, retoriku itd. pa tako izučeni domaći sinovi neka se upotrijebe u službama po Srbiji; od nih će biti veća korist nego od došljaka Srba iz Austrije i Mađarske, jer ma da su ovi tamo i 12 škola izučili, opet ne razumiju potreba naroda u Srbiji. Kako je Miloš bio protivan svim reformama, ne bude ni od ovakovih namjera Vukovih ništa, i on se vrati u Beč. (Odgovor na laži i opadaña str. 11. i 12.; Nil Popov: Srbija i Rusija. Prijevd srpski u Biogradu 1870. I. st. 255).

Kopitar je g. 1878 (Jahrb. d. Liter. Wien 1818. B. IV. A. A. 45) Vukov rječnik obznanio „Vuk's serbisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch ist nun erschienen. Auch eine kurz gefasste, aber im Vergleich der bisherigen altslawischen im Grunde vollständigere und vor allem kritische *serbische* Grammatik ist darin vorausgeschickt. Die im Wörterbuch selbst alphabetisch zerstreuten, in rein serbischer Prosa, gedrängt, doch umständlich ausgeführten mehr als 115 Artikel serbischer National Gebräuche, Weltansichten. Volkssagen, Anekdoten, Räthsel u. d. gl. können füglih zu einem Lesebuch dienen. So mag denn dieses zweckmässig angelegte und mit Kritik und Liebe ausgeführte Werk getrost das Urtheil *competenter* Richter erwarten.“ Sami srpski pisci sudiše o rječniku vrlo nepovoljno. Jedni, to bijahu starovjerski slavenosrpski konservativci, koji se držahu načelâ o jeziku od prilike kao onaj anonimus u Oester. Beob., stupiše u krajnju oposiciju. Među ove spadaše po male i zna-

Digitized by Google

meniti književnik Lukijan Mušicki, s kojim se Vuk rad dogovaraše o jeziku: pitaše ga za savjet šta bi radio sa *h*, i od njega uze ono slovo ђ. (Vidi pismo Mušickoga od 11. marta 1817 Vuku u Uraniji za g. 1838. str. 158.[1]) Oni u pomańkańu stvarnih razloga digoše strašnu viku na Vuka, što je u rječnik uzeo riječi za udove ļudskoga tijela i ńihove funkcije. Mušicki pisa 30 januara 1819 Magaraševiću „Žao mi je i Vuka i Kopitara — najviše črez umalenije obšte polze — što su se tako, kao što mi pišete osramotili. Ja se čudim Kopitaru i srdim se na ńega, što je kao cenzor one svińarije i svińarstva dopustio. Tako ću mu i pisati. U ńegovoj je dužnosti, nedopuštati ništa contra bonos mores. Srećan će biti, ako ga mitropolit neuztuži policaju bečkom. Lakomisleni ļudi škodiše obštoj polzi i sobstvenom svom namjereniju, što je još luđe." (Svetić Utuk III. 20). Drugi srpski književnici pristaše za Vukom, da treba narodni jezik uzeti književnim i truđahu se da tako pišu. Nima se samo ne sviđaše hercegovačko narječje. Mjesto ovoga voliše ekavsko. A i u pravopisu nikako im se nije dalo sa svijem za Vukom poći. Najviše se žacahu što je Vuk iz latinskoga alfabeta uzeo *j*. Koji bijahu žestoki oponenti ti uzeše sumńičiti Vuka, da mu je potajna namjera s tijem *j* Srbe pošokčiti: Vuk je lutka Kopitarova, a ovaj radi u interesu rimske propagande![2] Članovi

[1] I Grigorije Geršić krojio je slova za ļ, ń, đ. Vuk je od Mušickoga uzeo mali đ, ali za veliki smislio je sam slovo, jer mu se prijedlog Mušickoga nije sviđao. Zanimļivo je sada čitati, kakovom se žestinom pravdahu radi tijeh znakova. Svetić-Hađić je Vuku u Utuku na odgovor g. 1839 predbacio, da mu je Mušicki skrojio *đ* za leksikon. Mušicki u Golubici IV g. 1841 kaže za Vukov veliki *Đ*, da je prava *nagrda*, pak je na to slovo spjevao i epigram (Sobr. Soč. IV. str. 64). Vuk u Odgovoru na Svetićev Utuk g. 1843 pripovijeda genesu svoga *đ* i *Đ*.

[2] G. Kulakovski (str. 51—54) još i danas po malo sumńa, nijesu li „vo vlijanii Kopitara na Vuka dějstvovali političeskija ili ultramontanskija pobuždenija učenago bibliotekarja pridvornoj biblioteki apostoličeskago Imperatora." Na ovakovu sumńu potiče g. Kulakovskoga opažańe, što je Kopitar Vuka pomagao kod građeńa ortografije i gramatike, kojom se srpski književni jezik isolirao i odkinuo od svoje dojakošńe sveze što je imaše s jezikom ruskim, a opet je badrio i podstrekavao našega Kristijanovica protiv Gajeve ilirske ortografije i jezika, jer da je tu opet išao za tijem, da književni jezici hrvatski i srpski ostanu isolirani, a da ne bude jedan *jaki* zajednički ilirski jezik. Kopitar je — tako misli g. Kulakovski — nastojańe Iliraca suzbijao istijem oružjem, kojijem su Slavenosrbi nastojańe Kopitar-Vukovo: Vuk je mjesto starih kombi-

Digitized by Google

umjerenije partaje, nadjenuvši si kojekakove pseudonime, otvoriše proti Vuku rat u Srpskim Novinama g. 1821. Tu im se i Vuk odzivao „Nekoliko riječi mojim ovogodišńim recenzentima, a osobito Blagoju Štipkaloviću i Starcu Kuckalu". (Dodatak k číslu 49, 50, 51 Novina 1821). „Odgovor Štipkaloviću ili Ranitoviću na ńegov odgovor u dodatku k 75 číslu N. S." (Dodatak k číslu 79 Novina srpskih 1821). Redaktore Srpskih Novina ide velika hvala te su mnogo pomogli pobjedi Vukovih načela tijeme što su puštali, da svak u Novine piše ortografijom i gramatikom kakvom ga je voļa. Za to se Vuk tu vrlo često javļao. Ima od ńega tu i ovećih i omańih priloga ili s podpisom podpunim, ili s V. S. ili s V, ili s kakvim pseudonimom ili s nikakvim. Danas je već i teško pouzdano reći, šta je tu sve od Vuka, ali se drži da je od ńega još i ovo: *God. 1817* od Merkajla je u br. 41: Palinodija libo obrana debeloga jera, a od Vuka biće da je u br. 42—44 onaj: Odgovor na palinodiju. U br. 97: O Milošu Obiliću, s pod-

---

nacija nekolikih slova za svaki jedan glas smislio jedno slovo, i to je Kopitar odobravao, a ipak se ļutio na Gaja, što je upravo tako reformirao latinski alfabet. — Ama što se tiče prvo jezika, Kopitar je branio Vuka, jerbo je pisao srpski, a bio je protiv Slavosrba, jerbo su pisali jezikom, koji ne bijaše nikakav, pa kako je branio mišļeńe, da Srbi treba da pišu srpski, tako je i da Hrvati pišu hrvatski: die Kroaten sollten sich um die Agramer Sprache scharren, wie die Serben um die Belgrader. (Arkiv za p. j. XII. 107). Nije Kopitar bio protiv jednoga knińevnoga jezika za Hrvate i Srbe, nego je samo držao, da za onaj čas tome još nije bila hora: jeder cultivirt sich mittels seiner Muttersprache, wie bei den Griechen; und wessen Sprache die besten Werke liefert, wird auch jetzt noch unter nahverwandten Mundarten mit der Zeit vielleicht die Büchersprache mehrerer Zweige: nur geht das nicht nach der Majorität, sondern entweder nach dem Werth der Literatur, wie in Florenz und Athen, oder nach der Macht, wie in Rom, Frankreich, Russland etc." A što se tiče drugo ortografije, Kopitar nije bio protivan, da i u latinskom alfabetu svak jedan glas ima jedno slovo, nego samo protiv naših ilirskih črkńastih slova, kojih Vuk nema. Pak još jedna! Ta znamo, da je Kopitar, pomažući Vuka, toga radi u Beču imao dosta neprilika: Narodne pjesme nijesu se smjele u Beču štampati, a pošto su u Leipzigu štampane, u Austriji ipak nalazile veliku proću, krivńa je padala na Kopitara. Iz ńegovijeh pako pisama Kristijanoviću, priobćenih u Arkivu za p. j. XII svak će lako razabrati, da mu se u Beču upravo to zamjeralo, što je, badreći svojim velikim autoritetom Kristijanovića, u ńegovu ratu s Ilircima, ovijema smetao.

Digitized by Google

pisom V. U br. 59—68: Produženje recenzije prve časti Ļubomira u Elisiumu (Početak je u N. S. od g. 1815) i recenzija vtore časti. U br. 80: Malyj odvraćak na malyj odgovor g. Vidakovića, s podpisom Recenzent. U br. 83: Pismo k recenzentu Ļubomira u Elisiumu Mih. Fil. Gruiovića i otvêt recenzenta (t. j. Vukov). *Godine 1818* u br. 10: Primječanije o datelnom i tvoritelnom padežu srpskom muški i sredńi imena, s podpisom V. U br. 21: Drugo objavļeńe rječnika (prvo je od g. 1816). U br. 28: Dodatak k mneniju o pismeni *nn* u našim pričastijam, s podpisom V. U br. 50, 51: Odgovor gospodinu C na ńegovo mnenije o Srpskoj gramatici. *Godine 1819* (?) ima u osobitom dodatku: Nekoliko riječi o drugom objavļeniju na treću čast Ļubomira u Elisiumu, s podpisom Novaković Nenad. Tu se kao i u prije pomińanim *recenzijama* kritikuje Vidakovićevo pisańe, ali ima i zdravih primjetaba protiv pretjerane romantike i sentimentalnosti što u tadańoj romanskoj knizi srpskoj u opće bješe maha preotela. (Vidi Novakovićevu istoriju književnosti 262 i u Bibliografiji br. 538.). *God. 1820:* Primječanija na prevode g. T. Ļubibratića i na primječanija na ńih g. Stanimira Živkovića. Ovo je Vuk 1845 preštampao u u Pismima Atanackoviću str. 59. Te godine 1820 ima od ńega i u Davidovićevu Zabavniku: Narodna pjesma o knezu Ivanu Kneževiću i Dobrićkom robļu. *Godine 1821* ima u N. S. osim jur sprijed pomińanih stvari još u Dodatku k br. 53: Odgovor na Dobrićeve poglede na način Srbska pisańa, s podpisom V. S. U br. 89—91, 95, 98, 100 Narodne srpske pripovietke, napisao V. S.

Vuka onakove neprilike nijesu smele, nego je započeti posao nastavio žarom, koji imaše izvor u osvjedočeńu, da pravo radi. Još u Srpskim Novinama 1821. počeo je izlaziti, a onda je 1822 iz ńih osobito otisnut „Dodatak k Sanktpeterburgskim sravniteļnim rječnicima sviju jezika i narječija *s osobitim ogledima bugarskoga jezika.* Napisao Vuk Stefanović.“ U „Sravnatelnye slovari vsêh jazykov i narêčij itd. (Prvo izdańe 1786 i 1789; drugo, redigovano Srbinom Teodorom Jankovićem, 1789—1791) prevedene su 273 ruske riječi i 12 imena brojeva na 200 (u drugom izdańu 279) jezika. Vuk primijeti, da ono što u tijem slovarima dolazi pod rubrikama jezik ilirijski i srpski nijesu dva nego jedan jezik, i da je bugarski jezik sa svijem izostavļen. Ova dva nedostatka u „dodatku“ Vuk popravļa. Taj se Vukov posao punim pravom hvali kao znamenit prilog k znanstvenomu izučavańu slovenskih

Digitized by Google

jezika. Učeni svijet prije te Vukove knjižice nije za bugarski jezik ništa znao, a tu Vuk najprije kaza, kako se one riječi i brojevi bugarski zovu (str. 5—32), za tim (32—47) doda nekoliko odlomaka iz svetoga pisma i očenaš najprije srpski onda bugarski, napokon 27 bugarskih narodnih pjesama u originalu, i još (48—54) kratak prijegled bugarske fonetike, deklinacije i konjugacije. Vuk je bugarski nešto od kuće znao, a u ovom ga poslu pomagaše neki Bugarin, rodom iz Razloga. Vuk je riječi svojom ortografijom bilježio, kako je čuo da mu ih onaj Bugarin govori. Novaković, koji vrlo dobro poznaje jezik i literaturu bugarsku, kaže (bibliografija br. 620): koliko se meni čini, naša braća Bugari koji pravopisa radi tumaraju onako kao što su i naši književnici u početku tumarali, ne bi ništa ogriješili se, da taj (od Vuka skrojeni) pravopis usvoje."

Godine 1822. pohodio je Vuk i opet Srbiju. Austrijskoj vladi nije bilo pravo po ćudi, što se ugled i vlast kneza Miloša, koji se sav savcat bješe predao uplivu Rusije, svakim danom sve to većma množila, i kada je Vuk te godine podnio censuri novu veliku zbirku narodnih pjesama, policija, bojeći se da se sadržajem njihovim narodne aspiracije u Srbiji ne bi još većma razmahale, zabrani štampanje. To je Vuka prinudilo da ode u Ńemačku i tu u Lipisci g. g. 1823. izađu na trošak kneza Miloša Narodne srpske pjesme II i III, a knjiga I g. 1824. Do sada se Vuk na knjigama pisaše samo Vuk Stefanović; ovdje na pjesmama se piše: Vuk Stef. Karaģić Jadranin iz Tršića a od Starine Drobńak iz Petnice; poslije: Vuk Stef. Karaģić.

Već prvim dvjema zbirkama narodnih pjesama Vuk je pažńu ńemačkoga učenoga svijeta svratio na se i na pjesme, a ovom trećom velikom zbirkom slava se srpske narodne pojezije razprostrla cijelim evropskim svijetom. (Još 5. novembra 1821 pisa J. Grim u Gött. gelehrte Anz. ńihovu hvalu. Göthe dobi nekolike ńemačke prijevode od braće Grima, još više od Talvj [*Tereze, Albertine, Luize von Jakob*], pa na temelju toga materijala napisa veliki pjesnik g. 1824 svoje misli o toj pojeziji, istavljajući osobitom pohvalom pjesme lirske. [Göthe W. W. 1863. V. p. 723]. 1825 i 1826 štampala je Talvj dvije knige svojih prijevoda, koje i opet Göthe obznani. I Grim je 1826 u Gött. gelehrte Anz. još jednoć svijet upozorio na krasotu pjesama. Doskora slijediše prijevodi i ocjene u literaturi francuskoj, engleskoj i talijanskoj. Cijelu literaturu, koja radi o našoj narodnoj pojeziji, vrlo je tačno skupio S. Singer:

Digitized by Google

Beiträge zur Literatur der kroatischen Volkspoesie. Agram 1882.) K prvoj knizi dodao je Vuk vrlo prostranu raspravu, u kojoj reda pjesme na ženske (lirske) i junačke (epske); kaže u kojim se krajevima naroda svaka vrsta pjesama najviše pjeva; kako pjesme postaju; kako se narodom šire; o čem svemu pjevaju; kako je narodna pojezija stara; napokon govori o metru. Četvrta knjiga štampana je g. 1833 u Beču. Tu Vuk u predgovoru daje tačan račun, od koga je svaku pjesmu slušao ili napisanu dobio, i opisuje život najglavnijih srpskih narodnih pjevača: Teša Podrugovića, F. Višnića itd.

U Nemačkoj obasuše Vuka književničkim častima. Jenski universitet izabra ga začasnim doktorom, tiringsko-saksonsko društvo za iztraživanje otačastvene starine za člana korespondenta, a Jakov Grim preuze, te mu izda onu Gramatiku od god. 1818 na nemački prevedenu (preveo ju je za Vuka srpski književnik Tirol, a Grim je prijevod koliko trebaše ispravio): Vuk's kleine serbische Grammatik v. Jakob Grimm. Leipzig u. Berlin 1824. Za Grimovim predgovorom ka gramatici ima mala rasprava dra. Severina Vatera, profesora u Hali, o našim narodnim pjesmama. Tomu Vateru[1] pokazivao je Vuk i svoj prijevod novoga zavjeta. Vater je o tome izvijestio Steinkopfa i Pinkortona, koji radiše oko toga, da se sveto pismo u što više prijevoda izda. Vaterovo latinsko pismo onoj dvojici i nekolike komade svoga prijevoda izda Vuk: Vuka Stef. Karadžića Ogledi svetoga pisma na srpskom jeziku. U Lipisci 1824.

Ako su Srbi svojom u boju za slobodu g. 1804—1816 pokazanom hrabrosti stekli simpatiju mnogih krugova u Evropi, Vukovim dosadašnim književnim zaslugama posta simpatija za Srbe, koji imaju tako divnu narodnu pojeziju, u Evropi općenita. A nije Vuk još ni malo sustao. Sada smisli izdavati almanah[2] *Danicu,* u kojoj ima članaka o jeziku, najnovijoj istoriji, geografiji te etno-

[1] Vuk je od toga doba mnogo korespondirao s Getheom, Grimom, Vaterom, Rankeom, Talficom, Tomsonom. Neka njegova pisma štampana su g. 1875 u Srbadiji na str. 18—19, 42—43, 63—64, 86—88 i Jagićevu Arkivu II. str. 726—743.

[2] Prije Vuka ima u srpskoj literaturi almanah Zabavnik, koji je izdavao Davidović u Beču 1815, 1816, 1819, 1820, 1821 i poslije u Biogradu 1833—1836. Poslije su pored Matičina srbskoga Letopisa u Pešti izdavani još nekoliki almanasi, koji će se pripadom pomenuti malo natrag.

Digitized by Google

grafiji Srbije, a nešto malo i zabave. Prva knjiga bi štampana u Beču g. 1826, druga ibid. 1827, treća ibid. 1828, četvrta za god. 1829 u Budimu 1828, peta za g. 1834 u Beču 1833.

O jeziku rade članci u knjizi prvoj „Glavne razlike između današnjega slavenskoga i srpskoga jezika“. (Tu se vrlo lakim načinom pokazuje, kako u srpskom jeziku *ę* bude *e; ъ: a*, osim u riječima kao što je krv; *l* na kraju sloga *o;* nastavak *ije: je; ų: ć* ili št; žd: đ; h: v, k, g ili se ne govori; pišu: pišem; igrajutь: igraju; part. praes. act. igrajemyj itd. nema u srpskom jeziku. Udara doista u oči, kako Vuk u samoj ovoj knjižici ipak piše: geografičesko-statističesko i žitije. Ima toga ponešto i u kasnijim njegovim knjigama, pa tako i participija: počitajemi, neosporimi, ali sve su to kod njega vrlo rijetki ostanci slavenosrpskoga jezika u inače čisto narodnom pisanju). *„Odgovor ruskome recenzentu“.* (Neko je u ruskom almanahu „Synъ otečestva 1825“ obznanio Vukovo izdanje narodnih pjesama i tom je prilikom napao na njegovu „grubu i divlju“ ortografiju, kojom je Srbe nakan odvojiti i od staroga slovenskoga jezika i od pravoslavne braće Rusa. Vuk lijepo dokazuje, da se i sami Rusi mnogo odvojiše od jezika slovenskoga i da njihovi učeni ljudi vrlo žale što se nijesu sa svim odvojili. U opće Vuk u ruskoj literaturi bijaše mnogo bolje versiran nego njegovi „učeni“ protivnici, koji svak čas na njih pokazivahu). *U knjizi trećoj „Glavna svršivańa sušteslvitelni (!) i prilagatelni (!)*[1] *imena u srpskom jeziku, 136 stránâ“.* (Povod toj raspravi bijaše želja piščeva, da bi sastavio gramatiku srpskoga jezika, kao što je Dobrovskoga gramatika češka ili slovenska. Za sada je iz skupljenoga materijala „skrpio“ (onu raspravu), za koju mu je g. J. Grim pisao još prije tri godine. Pisac uviđa, „da bi se po gramatici mogle i morale i ove đekoje riječi drukčije razrediti, i po značenju bliže sastaviti; no budući da (je) ovđe najviše gledao na svršivańe njiovo, za to ji (je) ovako razredio. (On zna) dobro, da će Dobrovski, Kopitar i Grim i ovđe naći dosta pogrješaka: ali se opet (nada), da će im ovaj posao i ovaki biti miliji, nego da ga nikako nije“. Vuk je sam dobro pokazao nedostatke svoga truda, ali je i uz ove toliko dobra privrijedio poznavańu jezika, da je i odveć čedno označio zaslugu svoga truda, rekavši, da će i ovaki posao *etimologu* biti miliji, nego da ga nikako nije). Ovamo možemo iz druge knjige pribrojiti *„Prvi*

[1] Po zakonima srpske fonetike imale bi te dvije riječi glasiti: sućstviteļni i prilagateļni.

Digitized by Google

srpski bukvar". (I na po se u Beču g. 1827 otisnut). Tu je vrlo lakim načinom razložena uputa, kako treba učiti čitati, da se slova ne zovu imenom: az, buki itd., nego glasom koji znače: a, b itd.[1]

Zabavi služe u *knizi drugoj.* Četiri luda bramina (Vukov prijevod indijske priče iz Šlegelove indische Bibliothek), Eritija (Gesnerova idila) i Oda na smrt Marije Tirka. (To je dvoje od M. Svetića, koji kasnije posta najljući Vukov književnički protivnik); *u knizi trećoj* Nekolike pripovijetke; *u knizi četvrtoj* Građa za lep srpski roman, Nekolike pripovetki, Dve narodne pesme; *u knizi petoj:* O zakonima, Tri narodne pripovetke. To su sve doista vrlo male stvari.

U knizi prvoj članci: Početak opisanija srpski namastira; *u drugoj* Geografičesko-statističesko opisanije Srbije; *u trećoj* Imena sela u Srbiji izvan pašaluka Bijogradskoga, pokazuju već naslovom o čem se tu radi. Drugi je članak osobitom pomńom rađen.

Članci: Žitije ajduk-Veljka (knjiga prva); Prva godina srpskoga vojevana na daije (knjiga treća); Kao srpski Plutarh, ili žitija znatni Srbalja u Srbiji našega vremena (knjiga četvrta); Druga godina srpskoga vojevańa na daije (knjiga peta), rade o srpskom ratovańu s Turcima gŏdînâ 1804—1813.

Drugi rat Srba s Turcima od godine 1813 dalje opisao je Vuk u „Miloš Obrenović knęzь Serbii. Budim 1828". (Još god. 1825 štampan bi po ńegovu na ńemački prevedenu rukopisu ruski prijevod: Žizn i podvigi knjaza Miloša Obrenoviča, verhovnago vožda i predvoditeļa naroda serbskago. S. Peterburg.")

K istorijskim radńama možemo pripadom dodati i Vukovu biografiju ruskoga generala „Žitije Đorđija Arsenijevića Emanuela[2] itd. Budim 1827".

---

[1] U tadańim srpskim školama djeca se ponajviše iz psaltira i časlovca učahu čitati. Ruski učiteļi, koje je biogradski mitropolit M. Petrović dozvao u Srbiju, donesoše sa sobom bukvar ruskoslovenski, koji bi za Srbe preštampavan u Rimniku 1727 i 1734. Poslije biše još nekoliki takovi *Slavenski* bukvari štampani. Prije Vuka bijaše samo jedan *Srpski* bukvar od Jovana Berića, ali taj je ostao u rukopisu. Tek neki zdravi pogledi na potrebe srpskoga jezika nalaze se u Bukvaru štampanu u Mlecima 1767 (misli se da mu je autor Orfelin) i u Solarićevu Bukvar slavenskyj triazbučny. Mleci 1812; ali prvi *čisto srpski* bukvar istom je ovaj Vukov.

[2] Bijaše Srbin, rodom iz Vršca. Kao austrijski oficir pređe u rusku vojsku te je kao odličan general sudjelovao osobito u bojevima protiv Napoleona.

Digitized by Google

Dobar glas Vukov sve se jače utvrđivao. I getingsko učeno društvo izabra ga članom korespondentom. Ruska vlada doznači mu g. 1826 sto dukata godišńe pensije[1]. A ńegove radnje oko najnovije srpske istorije učiniše te se Leopold Ranke digao u Beč, da od Vuka čuje istoriju svega što se u Srbiji od g. 1804 do 1813 događalo. Po tomu kazivańu izda Ranke g. 1829 u Hamburgu „Die serbische Revolution aus serbischen Papieren und Mittheilungen (drugo izdańe u Berlinu g. 1844 preveo g. 1864 na srpski S. Novaković: Leopolda Ranka Istorija Srpske Revolucije. Beograd.)

Godine 1827 pohodio je Vuk i opet Srbiju. A g. 1829 je bio odlikovan pozivom kneza Miloša, da dođe pomoći komisiji, koja je radila da se za Srbe napiše zakonik. Vuk se je mnogo izgovarao, da pisańe zakona nije za ńega, a kad je vidio, da mu nikaki izgovori ne pomažu, onda je iznajprije iskao, da mu se odredi na tri godine po 600 talijera, pa da ide u Beč, ili dale kud, ako nađe za dobro, i da ih piše po svojoj voli (prema običajima narodnijem i zemalskijem parnicama i krivicama) dogovarajući se s ludima, koji u tome znadu ono, što on ne bi znao, i poslije toga vremena da im donese gotove *sve* zakone (kriminalne i građanske s načinima sudeńa), samo u Srbiji da se pregledaju i, ako bi se gdje našlo za potrebno, da popravi; i za tako napisane zakone da će on odgovarati učenomu svijetu i u stvari i u jeziku. Na ovo iskańe ńegovo odgovoriše mu, da to ne može biti, jer se zakoni moraju pisati u Kragujevcu i upravo po zakoniku Napoleonovu. Na to mu odrediše 35 talijera plate na mjesec i pisańe zakona započe. Ono se kojekakim neprilikama, bez mnogoga Vukova utjecańa u poslove te komisije, nekako i svrši.

Moja je žela samo ta, da ovdje nacrtam istoriju Vuka književnika, za to se ne ću ni malo da upuštam u razlagańe i pripovijedańe Miloševa kruta absolutizma, odkako je postao nasledstvenim knezom, i nemira te buna, koje se u povodu toga u Srbiji rađahu. I sam Vuk, iznajprije prijatel i štićenik knezov (poznao se s ńime, kada je ono g. 1820 pohodio Srbiju), stao je napokon u opoziciju. Još g. 1831 bijaše Vuk sudija i presidenat biogradskoga magistrata, ali odmah godine za tijem toliko se s knezom zavadio, da je ostavio Srbiju ter mu iz Zemuna 18. aprila pisao pismo, u kojem ga baš luto kori rad ńegova tirjanstva, koje da ni malo ne ustupa tur-

[1] Pomagali su ga u to doba i Gavrilović (vidi Javor g. 1877 str. 351) i kneževi: stari Miloš i Petar I. Crnogorski.

Digitized by Google

skomu pašovanju, pozivajući ga najodlučnije, da narodu već da konstituciju i zakone, koji će građanima obezbeđivati život i imanje. Sve to potanko je razloženo u Nila Popova: Rusija i Srbija (srpski prijevod u Biogradu 1870). Pripadom ću ovdje primijetiti, da je Ranke Vuka g. 1830 pismom iz Rima u Biograd molio, da bi mu priopćio istoriju srpsku poslije godine 1817 (Vuk u Milošu Obrenoviću ne ide preko te godine), i opet u drugom pismu g. 1833 (Vidi Srbadija za godinu 1875 str. 43), da bi mu opisao ustanak bosanski od g. 1831 pod Husein kapetanom, zmajem bosanskim. Vuk je želi slavnoga učenaka zadovoljio i tako je g. 1834 u Historisch-politische Zeitschrift izašao članak Rankeov: Ueber die letzten Unruhen in Bosnien, a po Vukovim noticama Ranke je upodpunio svoju Serbische Revolution godine 1879: Serbien und die Türkei im neunzehnten Jahrhundert. Leipzig; tu je onaj članak iz historisch-politische Zeitschrift obrađen na str. 283—327: Bosnien in seinem Verhältniss zu den Reformen des Sultans Mahmud II.

Velike su neprilike kojih se Vuk dobavio, raskrstivši se s Milošem. Austrija mu zabrani da bi dule u ńoj ostao; Miloš zabrani uvoz ńegovih knjiga u Srbiju, i izda g. 1832 naredbu, da se u Srbiji nijedna knjiga ne smije ńegovim pravopisom štampati. Ona prva zabrana nije se strogo obdržavala[1], ali ova druga je.

Srećom te takove neprilike nijesu bile kadre, da prekinu Vukovo književničko nastojańe. On ode u Rusiju, gdje ga odabra za člana korespodenta Moskovsko društvo za istoriju i starine, a po što mu bi opet dozvoljen povratak u Beč, tude g. 1833 osim 4 knjige Narodnih pjesama i Danice izda još i Luke Milovanova opit nastavljeńa k srbskoj sličorečnosti i slogomerju i prosodiji po novom pravopisańa načinu smatrajući na povod k novoj veoma nužnoj srbskoj pismenici ili jezikonauku spisan 1810". Luka rodi se u Bosni, odraste u Vinkovcima u Slavoniji, izuči u Pešti prava, postane tu srpskim učiteljem, ali ogluhnuvši morade službu pustiti i životareći kojekako umrije siromah g. 1828. Onu knjižicu spisao je još g. 1810, ali mu je censura radi pravopisa ne dopusti štampati. Poznavši se Vuk s ńime u Pešti g. 1814, kada je ono pisao svoju Pismenicu, ponudi se Luci, da će mu štampati Opit, pa to obećańe svakojakih neprilika radi izvrši eto istom sada, g. 1833.

[1] Vuk: „Obrana od ružeńa i kudeńa, 1860 str. 16", kaže da taku zabranu knez ni nije izdao. Ali Sreznevski na str. 362 kaže da jest, a s tijem se nekako podudara što prenumeranata za Danicu 1829 ima u Srbiji sila božja, a za g. 1834 vrlo malo.

Digitized by Google

Luka u Opitu načinom katehetskim uči, šta je prosodija i metrika u opće, a na po se srpska. Za ovu stavlja pravila, osnovana na temelju akcenta; ali kako akcenat g. 1810 nije bio dovoljno ispitan, pisac na takom temelju nije mogao ništa temelita sagraditi. Vuk doista da odveć obilno cijeni ńegove zasluge oko te stvari, ali podpuno pravo hvali Lukin oštri sud o potrebama srpskoga pisańa. Luka je još g. 1810 imao alfabet gotovo kao što Vuk tek 1818. On je već onda vidio, da treba iz latinskoga uzeti *j;* dodao je ǵ; a za đ, ć, ļ, ń piše doista dь, tь, lь, nь, ali dodaje, da bi trebalo smisliti za svako samo jedno slovo. Poslije je M. Svetić (Utuk na Vukov odgovor. Biograd 1839.) Vuka bijedio, da mu je Luka onu cijelu Pismenicu g. 1814 „skrpio". Vuk (Odgovor na Utuk. Beč 1843) kaže „što je u onoj Pismenici najznatnije i gotovo jedino (t. j. primjeri od sklańańa i od sprezańa glagola), ono sam ja napisao još u početku one godine 1814 u Beču, prije nego sam se onoga proļeća s Lukom u Budimu sastao, i što sam u ńega upravo uzeo, kazao sam u predgovoru". Vuk u Pismenici na str. 11 pomińe samo toliko, da je od Luke uzeo *imena* za akcente, a po što je, kako malo čas spomenuh, bez sumńe u Lukinu rukopisu našao pobudu i za mnoge druge stvari, ne bi bilo s gorega, da je siromaka Luku i u gramatici 1818 više istavio; toga vaļa da nije činio za to što rukopis Lukin nije bio štampan, a da mu ni na kraj pameti nije bilo Lukine zasluge zatajivati, vidi se sa svim jasno po tome, što mu je ńegovo djelo g. 1833 vjerno štampao, hvaleći pisca ja bih rekao i više nego što treba.

G. 1834 i 1835 putovaše Vuk po Primorju; dugo se bavļaše u Dubrovniku, Boci kotorskoj i Crnoj gori. Neke notice o Crnoj gori poslao je u Štutgard, i tu ih Kotta priopći u „Ausland". Još obširnije notice što ih je Vuk pomoću ńekoga Nijemca sastavio, štampao je izdavatel Auslanda kao osobitu knigu: Montenegro und die Montenegriner. Stuttgard und Tübingen 1837; to je upravo osobita sveska od: Reisen und Länderbeschreibungen, koje su tada tamo u Nemačkoj izlazile.

Još su kud i kamo znamenitiji resultati ovoga Vukova putovańa što se tiče ńegova učeńa i spoznavańa narodnoga jezika. U povodu toga putovańa uveo je Vuk u književni jezik sasvijem veliku, vrlo zamašnu promjenu. Godine 1818 Vuk je, kako naprijed rekoh, za književni jezik odabrao ijekavski govor, ali je ipak Miloša Obrenovića, Danice za g. 1829 i 1834 i Lukin Opit pisao ekavštinom, da bi pokazao, kako mu je i taj srpski govor mio. Poslije ovoga

Digitized by Google

puta g. 1834 i 35 ostao je sve do smrti vjeran ijekavštini. Ali druga je ona znamenita promjena, koju netom spomenuh i kojom *počiñe treći perijod u istoriji Vukova truda oko književnoga jezika: U Poslovicama, štampanim g. 1836 na Cetiñu, Vuk je počeo pisati h gdje mu je u riječima po etimonu mjesto.* Odlučio se na to, jer se na svom putovañu osvjedočio, da vrlo velik dio naroda *h* govori gdje treba, pače neki da ga govore i gdje ne treba. U velikom predgovoru (50 stránâ) k Poslovicama (drugi puta biše izdane g. 1849 u Beču) ima velika množ vrlo dragocjenih biležaka o dijalektičnim osobitostima narodñega govora od Dubrovnika do Bara.

Tijem što je Vuk g. 1836 primio slovo *h*, ñegovo pisañe od sada u napredak prema onome od g. 1818—1836 dobi sa svijem drugo lice, kao da se preobrazilo. Upravo u taj čas, kada je Vuk u Poslovicama g. 1836 književni jezik dotjerao, kako danas u Srbiji gotovo svi pišu (van što vole govor ekavski), a kod nas u Hrvatskoj najznatniji filolozi i mnogi drugi književnici drže, da je najbolje, pa tako i sav evropski učeni svijet misli, — upravo u taj čas razmahala se u Srbiji oposicija protiv Vukova pisaña do najveće žestine, a u Zagrebu je g. 1836 izašla u svijet Babukićeva Osnova jezika slavjanskoga narječja ilirskoga. Saveza radi proslijedićemo najprije istoriju rata za naš književni jezik na strani srpskoj, a kada ovo svršimo, osvrnućemo se u dodatku na našu stranu.

Sjedište i središte srpske opozicije protiv Vukova pisaña bijaše u Matici Srpskoj, koja je g. 1826 počela izdavati Srpski letopis, a glavnim zastupnikom te oposicije istavio se Jovan Hañić, u književnosti nazvan Miloš Svetić.[1] Svetić iđaše kao i Vuk za tim, da piše jezikom narodnim, ali među ñima bješe velika razlika, što Vuk od kuće poznavaše najlepši srpski jezik i cijeli se svoj vijek ne

[1] Pošto je Davidović g. 1822 dugova radi morao prekinuti izdavañe Srbskih Novina u Beču, vrlo se osjećaše potreba, da se osnuje drugi koji srpski časopis. To je ponukovalo g. Magarašević, gimn. prof. u Novom Sadu te je g. 1825 u Pešti izdao u 3 knige kao neki almanak: Lêtopisi Srbske. Godinu dana poslije sastavi se u Pešti književno družtvo Matica Srbska, kojoj organom služahu te Lêtopisi srbske. Prvim redaktorom im bijaše g. Magarašević; g. 1831 M. Svetić i te se godine časopis počeo zvati Lêtopis Srbskij. Od g. 1832—181 bijaše redaktorom T. Pavlović, a 1842 preuze rodakciju dr. J. Subotić. Pored letopisa izdavali su almanake: Stamatović Srbsku Pčelu (1830—1841), Tirol Banatskij Almanah (1827—1829), A. Nikolić Ružicu (1827—1836), V. Čokrlan Srbskoga Rodoljubca (1832).

Digitized by Google

bavļaše ni oko čega, nego kako će to što od kuće znaše, očistiti od šļoka, koje se i ńega iz slavenosrpskih ńiga primiše, i kako će čisti narodni jezik svesti u pravila; Svetić se pako rodio međ austrijskim Srbima, kojih se jezik i sam po sebi u varošima iskvario i u spîsatêlâ se sav ispremiješao slavenosrpskim jezikom, pa kad još uzmemo na um, da Svetićevo glavno zanimańe bijaše koje šta drugo (bio je doktor prava, advokat, direktor gimnasije Novosadske i pojeta), a jezik samo uzgredno, onda razumijemo, za što mu je pisańe ńegovo i puno pogrješaka, koje tamo u samom narodu postaše, i sa svijem natruńeno Slavenosrbizmima. Ali još je veća razlika međ ńegovom i Vukovom ortografijom: tu Svetić niti je šta dobra od Vuka znao naučiti, niti je šta zla od Slavenosrba znao ostaviti.

Vojujuć Haģić protiv Vuka postao je vrlo strastven oponenat. Izučivši mnoge škole i čitavši koje šta, upińao se, da bi na Vuka poglédao iz velikih visina. U Ļetopisu za g. 1829 ima u časti III. str. 76—92 ńegov članak: „jezykъ serbskij, obražavańe srbski rečij". Na kraju kaže „G. Vuk je pisao nešto ovome podobno u Danici 1828. Ńegovo je glavno namêrenije bylo, samo naznačiti i izbrojati glavna svršivańa srbski rêči; a moe je pokazati i opredêliti, od kuda se čitavi rodovi reči proizvode, šta upravo znače i kako se srodna neka značeńa jedno od drugoga razlikuju? U istinu Haģić nije ništa što je kod Vuka pogrješno popravio, a mnogo je što je tamo dobro pokvario. Ta i Vuk pokazuje upravo to što bi Haģić rad pokazati. Razlika je ta, što Vuk malo mudruje, a mnogo primjerima potvrđuje; Haģić se napińe mudrujući, a nikako ili vrlo malo svoje šalabazańe potvrđuje primjerima. Vuk je filolog, koji iz obilno skupļena materijala vadi kao rasultat jasno razloženo pravilo; Haģić je diletanat, koji aprioristično velikim bombastom gradi nerazumļiva pravila, ne obrazlažući ih primjerima. Vuk je mirne duše to peckańe Haģićevo ignorovao. To je Haģić vaļa da shvatio kao da je Vuka sa svijem poništio. Godine 1837 izda u Novom Sadu broširicu „Sitnice jezykoslovne I." Tu pored kojekakovoga filologijskoga *nesmisla* ima prezirna biļeška o svim srpskim gramatičarima, pa i o Vuku. Haģić kaže, da je ńihov posao preran: trebalo bi, da oni najprije „prepavivšij kļuč obštij filozofije jezyka dobro prouče govorni jezyk." Nije dosta šta je tu knjižicu napisao, nego je nekoliko otisaka poslao Vuku i obijesno ga pozivao, neka odgovori, ako šta može. To je Vuka jedva ponukovalo te napiše „Odgovor na Sitnice jezikoslovne

Digitized by Google

g. J. Hađića = M. Svetića. Beč 1839." (Godine 1837 i 1838 boravio je Vuk putujući po Ugrskoj, Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji). Pokazavši Svetiću najprije, da od filologije upravo n šta ne razumije[1], dokazuje mu dalje mnoštvom primjera, kako i nedosljedno i pogrješno srpski piše[2]. Za nas je u tom Vukovu Odgovoru zanimljivije, što je tu svoju nauku, kako se sve u narodu zamjeńuje stari *ê* prema onoj nauci u rječniku 1818 ako ne sa svijem ali znamenito popunio. Tu govore štokavskoga narječja dijeli na *istočni* (ekavski), *zapadni* (ikavski) i *južni* (ijekavski)[3]. Kod ovoga posljedńega sada je Vuk poznao, da na jugu (Hercegovci i Crnogorci) govore: đed viđet, ćeme vrćeti, a na jugozapadu (Dalmatinci, Bošńaci, Hrvati): djed vidjeti, tjeme, vrtjeti. Ovaj jugozapadni govor drži Vuk ljepšim, gospodskim, pa ga od sada u svojim knigama, odmah u Odgovoru, i piše. Vuk doista te nije shvatio i one razlike, da se u jugozapadnom narječju govori i: svŕbjeti, tŕpjeti, živjeti, grmjeti mjesto južnoga: svŕbljeti, tŕpljeti, življeti, grmljeti: i da se u jugozapadnom govori: svŕbio, tŕpio, žívio, grmio mjesto južnoga: svŕbljeo, tŕpljeo, žívljeo, grmljeo; a i: žèlio, zelènio mjesto: žèljeo zelèńeo, ma da se u objema u infinitivu govori samo žèljeti, zelèńeti. Ali i onoliki napredak je znamenit. Ovo treba da upamte, koji još i danas misle, da književni jezik, kako ga je Vuk napokon dotjerao, nije plod savjesna razmatrańa i trudne nauke; Vuk je doista u prvi mah onako nasumce pisao, nemajući za književnika naučne spremnosti, ali pokazavši već u prvi mah izredan talenat za stvari jezične, čitav se vijek trudio i opažao.

Vuk je svoj Odgovor završio riječima „Svetić, kao današńi srpski spisatelj, zna dosta; ali prema onome, što misli, i o čemu bi rad druge uvjeriti, da zna, on ne zna ništa; i kad ne bi drugo

[1] Svetić od korijena кѣн, кнъ izvodi: *kon*, a od ovoga: knezъ, knjazъ, zakonъ, kniga, konšija, nakonče, kan, kuniggs, king i latinske prijedloge: cum, con!!

[2] On piše u ovoj brošurici: soobštavamъ i soobщiti, voobšte i voobще, nemačkoj i nemeckij i staronêmačko, Serbi i Srbalja, нiove i knьige i knьiga; Berlićь i Berličъ, rečiju i slastju, promenuli, od dosadašnji' sistema, gramaticima srbskim' itd.

[3] Vuk i Daničić zovu ta tri govora istočni, zapadni, južni, po tomu što se na istoku najviše govori *e* za *ê* itd. Nu po što se ni na istoku, ne govori samo *e*, ni na zapadu samo *i*, bolje će biti ono nazivlje: ekavski itd. Ovih riječi narod doista ne poznaje, ali su one kao i štokavac, štokavski, čakavac, čakavski itd. toliko ušle u običaj književnoga pisańa, da ih možemo zadržati.

Digitized by Google

ništa znao bolje od srpskoga jezika i etimologije, on bi u učenome svijetu bio pravi fušer i šarlatan.“ Ovako prosto rečena istina toliko je *doktora* Svetića ujela, da nije mogao počekati, da se malo poodluti nego je odmah mjesec dana poslije Vukova Odgovora izdao „Utuk ili odgovorъ na odgovorъ na sitnice jezikoslovne. Biograd 1839.“ Da bi obranio svoje u Vukovu Odgovoru evidentno dokazano nedosljedno pisańe, poziva se na raznoličnost srpskih dijalekata, kojima se pisci smiju slobodno naizmjence služiti; izvińava se, da što on piše: vekъ a pored toga: dêlo, nije drugačije nego ono, što Vuk piše i: reći i rekoh; ali videći i sam, da je takovo ispričavańe tek za nevolju, tura krivńu rad svojih i ovakovih i drugih Vukom pokazanih pogrješaka na slagare i korektore!

Svetićev Utuk bi štampan g. 1839 u *Biogradu*. Tamo se poslije g. 1832 zbiše vrlo burni događaji. Nezadovoljsto proti Milošu toliko je bilo maha preotelo, da je knez napokon g. 1835 morao pristati na najliberalniji ustav, koji je ńegovu vlast gotovo sa svim na ništa stisnuo. U skupštini bišе određena vrlo mnoga odlikovańa i nagrade muževima, za otaǵbinu zasluženim; i Vuku bi određena godišńa pensija od 400 forinti. Proti onako liberalnoj konstituciji prosvjedovahu Austrija, Turska i Rusija, i ona bi za malo ukinuta Miloš uze i opet bezobzirno vladati. Videći, gdje su ńegovi protivnici na svoju stranu protiv ńega dobili Rusiju, on se sa svijem povjeri Engleskoj, ali time je izgubio privrženost naroda, koji do tada stajaše uza ń. Tako bi napokon prisiljen raditi o tome, da skroji novi ustav i zakonik. Za ovaj potoni posao bude iz Austrije g. 1837 pozvan i M. Svetić, koji stane na stranu kneževih protivnika. Po što se knez upirao što god mogaše, da sebi očuva čim veću vlast, oposicija dobije narod na svoju stranu, i knez bi g. 1839 prisiljen odreći se kneževstva i Srbiju ostaviti. Naslijedio ga je stariji sin Milan, ali ovaj za nekoliko dana umrije, i naslijedi ga mlađi sin Mihajlo. Ni ovaj se ne mogaše dugo održati, nego morade g. 1842 ustupiti mjesto Aleksandru, sinu Karađorđevu.

Vuk je istom godine 1843 u Beču izdao „Odgovor na Utuk g. M. Svetića“, i tu, istavivši mnoge druge sa svijem evidentne pogrješke u Svetićevu pisańu, reče, ako doktor Svetić tako slabo umije srpski, kako u Utuku može od slagárâ i fáktôrâ očekivati, da bi oni bolje znali: nijesu ono pogrješke pisarske, nego su postale iz Svetićeva neznańa jezika.

Svetić je već i svoj Utuk, a to je očiti znak koliko bijaše od Vuka u gramatici slabiji, ispunio kojekakovim osvadama i obje-

Digitized by Google

đivanjem, a sada, g. 1843, da bi se još silnije osvetio, dade u Ulaku (srpskim Novinama) štampati ono Vukovo pismo iz Zemuna knezu Milošu od g. 1832, dodavši biļeške, u kojima i opet Vuku koje š a i svašta predbacuje. Vuk nastoji da bi se od tijeh osvada obranio u brošurici „Odgovor na laži i opadaće u Srpskome Ulaku. Beč 1884“, na što Svetić opet izda „Utuk II ili odgovor na Vukov odgovor na laži i opadaće u Srpskome Ulaku. Beograd 1844.

Svetić u Utuku 1839, Ulaku 1843 i Utuku II 1844 bijedi Vuka 1) da je knez Miloš kod ńega naručio onaj Odgovor na ńegove Sitnice jezikoslovne, e da bi se tako knez Svetiću osvetio, što je protiv ńega u Biogradu vodio oposiciju; 2) do godine 1831 Vuk je Milošu metanisao, uznosio mu je u istorijskim svojim spisovima preko mjere slavu a umańivao zasluge Karađorđeve, jer se je nadao da će mu knez pokloniti spahiluk Tršić, pa se za to Vuk i stao nazivati Karagić, da bi pokazao svoj tobožem gospodski rod za spahiju (Karagići bili su otmeni ļudi u Hercegovini) a u istinu se Vukov djed zvao Bandula; kada je vidio, da od onoga Miloševa obećańa nema ništa, Vuk je okrenuo opakliju, ostavio je kneza i pisao mu ono pismo iz Zemuna g. 1832; 3) godine 1835 dosudio je Vuku sabor srpski pensiju od 400 for., on se s knezom opet izmirio, ali kada bi knez g. 1839 prinuđen da se odreče vladańa, eto ti Vuka brže u Biograd, i tu se novome praviteļstvu preporučao pismeno, da mu ne bi prekinuli onu pensiju, jer da je i on, kako se iz onoga ńegova pisma g. 1832 iz Zemuna Milošu vidi, ńegovu vladu najoštrije osuđivao. Vuk u Odgovorima na Utuk 1843 i na Laži 1844 svodi ove osvade na pravu mjeru, a po što ovakove stvari s Vukovim knńiževnim radom nemaju nikakova posla, dosta da sam ih se ovoliko takao. Što još Svetić Vuka tuži 1) da mu je Sima Milutinović sastavio pripjev za Pjesnaricu g. 1814 (to je onaj kratki moto na prvom listu: Srpska djeva, ili je doma, ili kod ovaca, uvijek pjeva kao ševa itd.), 2) da mu je Luka Milovanović skrpio Pismenicu; 3) da nije u svom životu ništa izučio osim malo čitati i pisati; osim srpski da ne zna ništa nego malo ńemački i to od svoje žene; Kopitar da mu je u rječniku prevodio riječi na latinski i ńemački; sve što zna da je naučio u Austriji, pa da ipak vazda u Biogradu podstrekava Srbe protiv Srba, koji su iz Austrije došli, da tu narodu posvete svoje znańe; 4) da mu je Svetić preveo dvije narodne pjesme na ńemački a Tirol gramatiku od g. 1818, a on je sve to Grimu i Talviji „pod svoj espap prodavao“; 5) da mu je Mušicki skrojio za gramatiku ђ; 6) da u

Digitized by Google

poslu narodnih pjesama nema druge zasluge[1] nego je „skupitelj i obični prepisatelj i još nešto mańe, počem je mnoge pjesme od drugih prepisane dobivao i samo u tipografiju odnosio, a od koga ih je dobivao, prećutao“; 7) da je za rječnik „u sanduku kod paroha Avrama Panića u Šidu našao i odnio 12000 riječi zajedno s prevodom, pa još naručio, da mu ovaj i drugih zaostavših 7400 riječi lijepo napiše i prevede, kad drugi put dođe, da ih skupi i ponese u Beč, da umnoži svoj rječnik“ — o sadržaju tijeh osvada, koliko se u opće vrijedno na ńih osvrtati, bilo je govora naprijed, a koliko je Vuk za rječnik pomoći našao kod paroha Panića i drugih, to se vidi iz ńegova sa svijem očito istinita kazivańa u predgovoru k rječniku od g. 1852 na str. 2: „kod kojijeh riječi stoji *u Srijemu,* od onijeh sam gdjekoje ja kupio a gdjekoje mi je dao g. Adam Dragosavljević i pokojni Avram Panić paroh Šidski.“

Toliko o toj Vukovoj polemici, koja pada od g. 1839—1844. Kada je u to doba, g. 1839, bio u Biogradu, doista za to da se novome praviteljstvu preporuči[2], Francuz je Ami Boué notice, koje je tu od Vuka o Srbiji dobio, upotrijebio u „La Turquie d' Europe. Paris 1840“. 1841 putovaše Vuk s Rusima Knjaževičem i Nadeždenym po Dalmaciji, Crnoj Gori, Hrvatskoj, Srbiji. Te godine dobi od ruskoga cara veliku zlatnu kolajnu. A koliko to novo odlikovańe dolikovaše Vuku svjedoči i ńegovo treće izdańe narodnih pjesama u Beču. *Prva knńiga 1841* (793 ženske t. j. lirske pjesme, koje su tu razvrstane prema prigodama, u kojijema se pjevaju: svatovske, pripjevi uz zdravice itd.); *knńiga druga 1845* (101 junačka, epska pjesma; u početku balade općenita ne istorijskoga sadržaja, onda istorijske epske pjesme o licima iz srpske istorije, počevši od sv. Save pa do posljednih despota, koji taj tituo još u Austriji imahu); *knńiga treća 1846* (89 epskih pjesama, koje rade o kasnijim istorijiskim

[1] U br. 20, 21 Peštansko-Budimskoga Skoroteče za g. 1842 Vuk u članćiću: Pravi uzrok i početak skupljańa našijeh narodnijeh pjesama, razlaže, kako sva zasluga, što se on na taj posao dao ide upravo samo Kopitara. U br. 24 i 25 toga lista ima od Vuka još članćić: Pop Pavle Karano-Tvrtković i Srbski spomenici. Tvrtković je Vuku odgovorio 1843 u srbskom Narodnom listu, a Vuk opet ńemu tu u br. 27 i 28.

[2] Ona pensija od 400 talira, koju mu dopitaše g. 1835, na neko se vrijeme za vladańa Karađorđevića 1842—1859 prekinula, ali je u ovo doba od Mihajla dobivao 600 talira na godinu, a Tršćanska pravoslavna općina davala mu je na godinu po 100 for., još odkako se ono 1832 bješe s knezom Milošem raskrstio.

Digitized by Google

[najviše hajdučkim] licima do našega vijeka); *kńiga četvrta 1862* (62 pjesme epske o najnovijim ratovima Srba s Turcima); poslije Vukove smrti: *Kńiga peta 1865* (18 epskih pjesama o najnovijim Crnogorskim ratovima s Turcima; to već nijesu čisto narodne pjesme nego tek ńima podražavane); *„Srpske narodne pjesme iz Hercegovine (ženske) za štampu ih priredio Vuk. Stef. Karajić 1866.* (Tu je zbirku skupio Vukov prijatelj: Vuk Vrčević.) U ovoj novoj zbirci (uzimajući samo prve četiri kńige) ima pjesama još jednom koliko u onoj štampanoj u Lipisci 1822—1824 i Beču 1833. Ali ne samo brojem, nego i svakom drugom dobrotom ova je zbirka kud i kamo vrjednija. Tu su epske pjesme strogo razvrstane po kronologiji istorijskih događaja, a što se jezika tiče, istom su tu sa svijem vjerno bilježene, to jest pažene su i najmańe dijalektične sitnice onoga kraja, u kojem je pjesma postala. Što Svetić i mnogi drugi s ńim govoriše i govore, da to nije nikakova teškoća narodne pjesme skupiti i izdati, vrlo krivo čine. Teško ih je u opće skupiti, a kamo istom kao što je Vuk. Teško je već i prinuditi pjevača, da ti pjesmu pjeva ili kazuje, a još teže za ńime u onoj brzini pjesmu vjerno zabilježiti: tome se hoće vještak u jeziku kakav bijaše Vuk. Ali ńegova je poglavita zasluga, što je sastavio onako golemu zbirku samih *po izbor* pjesama. On nas uvjerava, da je slušao narodnih pjesama kud i kamo više nego ih priopćuje, ali je primao samo takove, koje zaslužuju ime čiste i dobre *narodne* pjesme; krša, kakav dobar narodan pjevač, kao što bijaše Podrugović, ne bi htio ni po što pjevati, nije primao. Izlazile su usporeda s Vukovom i poslije ńe druge zbirke, pa te su nam vrlo dobro došle, jer i ako možemo pouzdano reći, da je Vuk pokupio gotovo sve (mislimo uvijek epske) pjesme, koje se odlikuju i znamenitošću sadržaja i krasotom komposicije i ljepotom pjesničkoga stila ipak su nam i ove druge zbirke dobro došle za istorijsku stranu: i u najlošijoj pjesmi može se naći sačuvan istorijski podatak, kojime se sadržaj i najljepše pjesme s te strane znamenito popuńava; ali ako zbirke narodnih pjesama ocijenimo samo sa strane jezika i estetske znamenitosti ńihove, tada Vukovoj nema ravne. A umio je *takovu* zbirku sastaviti samo Vuk, jer on se rodio u kraju, gdje se mnoge najljepše pjesme pjevaju, slušao ih je od matere i na paši kao dječak od naroda, cijeli svoj vijek samo je o jeziku, običajima i upravo najviše o pjesmama mislio i radio. U predgovoru k prvoj kńizi daje nam kratak račun o novim pjesmama, kojih u prijašńoj zbirci još nema, od koga je svaku čuo ili dobio. Obećaje i o tome i o

Digitized by Google

svem drugom što se tiče pjesama napisati veliku raspravu, ali tome nije dospio. Već g. 1837 počeo je pobolijevati na očima i od glavobolje, a još je mnoge druge poslove prije smrti imao da otrsi.

Godina 1845 donese Vukovu knjižicu: Vuka Stefanovića Karadžića i Save Tekelije pisma visoko preosveštenome gospodinu Platonu Atanackoviću pravoslavnome vladici Budimskome o srpskome pravopisu sa osobitijem dodacima o srpskom jeziku. Beč". Matica srpska u Budimu bijaše svome vice-presidentu Atanackoviću preporučila, da u dogovoru još s nekoliko književnika odredi srpsku bukvicu i ortografiju. Atanacković umoli Vuka i Tekeliju za njihovo mišljene. Obojica ga javiše pismima, koja biše štampana u „Srpskome listu" g. 1842 br. 25 i 30, ali samo u izvacima. Vuk ih sada štampa čitava; po njima knjiga ima svoje ime. K tomu doda još neke druge priloge, u kojima govori o pravopisu i jeziku srpskom: Tu ima različitih članaka: a) Pismo Vukovo što ga je pisao i koje se g. 1845 čitalo u sjednici društva slovesnosti te se o njemu u dvije sjednice raspravljalo; b) Primjedbe k Lazićevu članku u Podunavci g. 1845: O čistoti i pravilnosti jezika srbskoga: c) Primjedbe ka gramatičnim opažanima V. Radišića i nekoga G. K. P. u Srbskim Novinama 1842 br. 26 i 31; d) Odgovor na „Zadatak srbskom filologu" (preštampano iz br. 32 Peštansko-Budimskoga Skoroteče za god. 1842); e) Primječanija na prevode T. Ljubibratića itd. (preštampano iz br. 21 Srbskih Novina za godinu 1820; f) Primjedbe k članku J. S. Popovića u Podunavci: O srbskim rêčma predêlnym; g) Završetak. U svakom od tijeh Vukovijeh članaka ima množina vrlo dragocjenih opazaka o srpskom pravopisu i jeziku[1]. Pa i ta krasna knjižica nije dala Svetiću

[1] Čâst je = honor, postalo od čьstь, a čêst je = pars, postalo od čęstь; od čêst je čêstit = srećan. Čemu *pričina* kad imamo *uzrok*, čemu *bezumstvo* mjesto *bezumlje*, čemu *slovo* mjesto *besjeda*, čemu *načalnik* mjesto *načelnik? dvobračije* i *dvosupružije* nije ni k čemu, jer niti narod zna šta je *brak* šta li *suprug*, niti narod ima supstantiva na *ije;* bolje bi bilo *dvoženstvo*. Tako mjesto *brakolomstvo* bolje je *preljubništvo*, mjesto *postrojnica* ili *postrojstvenica* i *izudnica* bolje je zadržati tuđe riječi: *arhitektura* i *anatomija*. Bolje je reći *književnost* nego li *književstvo*, jer ovo bi trebalo da glasi *knjižastvo* ili *knjižanstvo* a i tako bi značilo: Bücherwesen. Tako je *otečestvo* ruski a srpski je *otačastvo* ili *otačanstvo*. Bolje je *trinaest* nego li *trinajst*. Ne valja *perama poljama*, jer samo neutra kao što je *narječje* govore se u tijem padežima: *narječjama*. Ne valja: *pužati, u skupi, stojati, bole me, koreti, umu, promenuti, okanuti se, želeoc* nego:

Digitized by Google

mira[1], da se i opet ne digne na Vuka. On izda Utuk III jezikoslovnyj o pravopisu i jeziku srbskom. Novisad 1846".

Vuk se u Pismima Atanackoviću kanio neplodne izravne polemike sa Svetićem[2]. Učeni svijet na strani, koji je pratio čitav razvitak te razmirice književne među Vukom i Svetićem, dobro je razbirao, da je pravo na strani Vukovoj. I među samim Srbima njihov je najdarovitiji pjesnik Branko Radičević divinatornom silom spoznao istinu: njegove pjesme, štampane g. 1847, pisane su i jezikom i pravopisom, za koji se borio Vuk. A bilo je i drugih prosvjetnih Srba, tako osobito dr. J. Subotić, koji i ako nijesu sa svijem pristajali za Vukom, ali su njegove zasluge u velike cijenili.

I ako kod ovakih obstojnosti bješe jasno, da će se onaj književni rat putem dalne književne prakse vremenom pouzdano svršiti pobjedom Vukovih načela, ali stariji književni svijet srpski i u kneževini i u Austriji tolikom se žilavosti opiraše napretku, izgoneći vukovačko pisaňe iz ureda, državne štamparije, književnih društava, škola, braneći da bi se Vukove knige uvozile u Srbiju, da bismo kod tolike protivnosti za cijelo još i danas čekali na svršetak onoga rata, da se među srpskim mladim književnicima ne bješe u onaj čas javio i *Đuro Daničić.*

II.

Četvrtoga aprila 1825 rodio se u Novom Sadu tamošňemu svešteniku Jovanu Popoviću četvrti sin *Đuro;* najstariji brat Daničićev bijaše Miloš Popović, urednik biogradskih Srpskih Novina i almanaha Podunavke, poslije Vidova dana.

Već u najranije doba Daničićeva je marljivost iznosila svjedočanstva lijepa talenta: izučio je odličnim uspjehom pet gimnasijskih razreda u Novom Sadu, a šesti i za tijem filosofiju u Požunu.

---

puzati, u skupu, stajati, boli me, koriti, umiju, promeniti, okaniti se, žetelac itd. Za pravopis Vuk ne mari mnogo, neka se piše po etimonu, samo neka ko postavi pravila, dokle treba na etimon paziti, jer svi pišu: vladati a obladati, svući a obući, vješati a objesiti, vrtjeti a obrnuti, vučem-vuci-vukao-vući, knjiga-knjizi-knjižici itd. Ako se piše Grk a grčki, za što ne bi i Srb a srpski itd.

[1] Nešto su protiv ňe pisali i E. Jovanović te P. Ninković u Srbskom Narodnom listu g. 1846 na str. 99, 116 i 222; tu Vuk odgovara Jovanoviću na str. 144, 153, a Jovanović opet Vuku na str. 206.

[2] Na ňegov Utuk III odgovara Vuk sa svijem u kratko na str. 57—60 Srbskoga narodnoga lista za godinu 1847.

Digitized by Google

Godine 1844 počeo je slušati prava u Pešti i došao je 1845 u Beč, da tu nauke nastavi.

Već godine 1845, dakle u 20 godini doba svoga, javio se Daničić na polju književničkom malim člančićem u Podunavci. O genesi toga člančića piše mi prijatelj profesor Vulović iz Biograda ovako. Društvo srpske slovesnosti odlučilo je, da građu za „nazivoslovnyj rěčnikъ", što ga bješe poduzelo da izradi, štampa kao ogled u Podunavci. Takav jedan ogled štampan je u broju 14 g. 1845 i tu ima riječi kao: concursus = sticaj, stecište, conductor-sprovodnik; conglomeratum = sgomilaj itd. U to napiše poznati pjesnik srpski J. S. Popović, onda načelnik ministarstva prosvjete, u broju 46 iste Podunavke „Pismo novymъ srbskimъ jezikom", od lakrdije ispuńeno neologizmima, tobožem Vukovačkima, ovako: „*Obljubljeni* prijatelju! Tvoje u novoj *odori ljubavno* pismo *prouzroči* veliko veselje. Ono bi čitano u *nazoštvu* više prijatelja, i nažaliti ne mogu, što mi baš tada *mańka* brat, te ne može biti *udionik općega utiska* . . . . *Zaglavljujući* molim te, da mi *namakneš* neke *potrebštine*, na ime: malo dobra duvana i kozu; za to ću ti ja *povratiti* ljubav i *namaknuti* dva konja, jednog kočijaša i jednu sluškinu itd." Ovo pismo izazove čitavu polemiku. Neki omladinci ustanu na pojetu načelnika, na ńih opet prijatelji i jednomišlioci ńegovi — sve u Podunavci — te u br. 50 javne se i Daničić člančićem od 70 redova: „Zadirkivalu". Daničić je osjetio, da je ono pismo bilo namijeńeno naročito Vuku i ńegovoj školi, pa nije htio otrpjeti. Polovinu svoga člančića (kao odgovora) napiše on riječima iz nazivoslovnog rječnika, izabravši najnespretnije, ovako: „U ovogodišńe *Podunavke čislama* 34 i 46 neki lakrdijaš kao *premabditelj* (to je po rječniku onom = controlor) Srbski *pokretańa* (to je = agitatio) silan *ugomilaj* (= conglomeratio) kojekakvi *stavova* (= constructio), reči i nazivaka (= terminus) . . . Saobštio je". Na završetku veli Daničić: „Rekla sova senici . . . Moj gospodine, okanite se vi toga; već ako umete dela nam napišite koju valjanu knjižicu, pa ćemo tu viditi, kako jezik znate; ako li ne umete, a vi ne zabadajte trn u zdravu nogu". Podpisan je „mlad Srbin iz Austrije", ali J. Bošković uvjerava, da je to Daničić.

Pored ovoga prvoga književničkoga pojava Daničićeva za cijelo da su odlični patrioti srpski već onda imali i drugih dokaza ńegove vrsnoće za književničke poslove. Kada sam ljeti g. 1882 jednoć Daničića zapitao, kako li je došlo te je od pravnika pribjegao među filologe, reče mi, da se još kao filosof i pravnik toliko za-

Digitized by Google

nimao lingvistikom, da ga je pokojni Gavrilović, znajući za to, a znajući kolike je Vuk radove namjeran svršiti, ali ga boležljivost u poslu sprečava, odabrao, da bude Vuku pomoćnik. Daničić je taj poziv primio, ako mu dadu prilike, da se može ostaviti jusa i sav prionuti uz filologiju. Te se prilike nađoše i eto Daničića među filolozima[1].

Ova spoznaja velika i teška zvaña, kojemu, ako si voljan da ga pravo vršiš, treba da se posvetiš čitav, rijedak je pojav u ono doba, kada no bijaše kao moda, da o zakonima jezičnim presuđuje svak, koji je proučio bud koje druge zakone. Plodovi ovolike savjesnosti, zdušnosti i zrelosti sinuše lijepijem svjetlom odmah u prvoj ovećoj radńi Daničićevoj, a ta je „Rat za srpski jezik i pravopis. Budim godine 1847", kod koje pisac jedva bješe navršio 22 godinu svoga doba.

Što Daničić u tri dijela ove rasprave dokazuje, sve to je već prije ńega i Vuk dokazao te je mogao svak, koji ima oči da vidi a uši da čuje, spoznati. Ali je nevolja velika te u svijetu ima mnogo ljudi, kojima i male neprilike smetaju, da ne vide i ne čuju. Vukova obrana svega što Daničić u onoj knjižici dokazuje jasna je, ali i ako — kako natrag dokazah — vrlo griješe koji drže, da Vukovo znańe nije nigda nadmašilo ono što je u ranoj mladosti u Jadru, Loznici i Tronoši naučio, opet je prava istina, da ńegovu dokazivańu nedostaje znanstvena metoda.

Sa svijem je druga s Daničićem. Kada je on stupio na književničko polje, do toga Vuk u predgovoru k Poslovicama god. 1836 gotovo te već bijaše na čistu s književnim jezikom srpskim i već bješe u novom izdańu narodnih pjesama iznio vjerno prikazane primjere različitih niansa toga jezika. Ovako gotov materijal zatekao je Daničić, po što si um i razum bješe izoštrio svršivši odličnim uspjehom gimnasiju i filosofiju i po što se sav savcat dao na posao, da temeljito prouči resultate do kojih je došla znanost lingvistična, na po se slavistika, a to bijaše za mlada čovjeka izredna talenta kod ńegove velike energije lak posao, jer lingvistična znanost u onaj čas još nije bila toliko razgrańena.

Daničić u Ratu za srpski jezik i pravopis nije diletanat, nego je gotov filolog, koji je do dna proučio što je učeni svijet slovenski

[1] Biće da je Daničića odmah sada pomagao knez Mihajlo. U rječniku iz srpskih starina piše Daničić knegińi Juliji: „Tvoja milost čini te izlazi na svijet jedan od onijeh poslova, za koje me je milost svijetloga muža Tvojega htjela *spremiti*".

Digitized by Google

o značeńu i razmjeru glasova i oblika živih jezika slovenskih i staroga slovenskoga do onoga doba utvrdio. Svetić učaše Vuka, da ъ i ь treba u srpskom jeziku, jer ńima se naznačuje duļina slogova u riječima kao što su n. pr. zelenъ = grün i zelenь = das Grün. Daničić mu dovikuje: „o da duboka znańa filolođije slavenske! Sakrij se Šafariče! Bježi Miklošiću! Muči Hatala! Pomrča ti slava Vostokove! Dobrovski! Kopitare! malena vam hvala! Na to pomińe najprije čitavu tuču riječi, koje se u starom slovenskom jeziku razlikovahu, što jedne imahu na kraju ъ druge ь pa se ipak i jedne i druge danas govore dugijem akcentom: lovъ-krъvь, lêvъ-cêvь, ledъ-pędь itd.; za tijem opet množinu riječi, koje se govore kratkim akcentom, a ipak se pisahu s ъ, i koje se govore s dugačkim akcentom, a ipak se pisahu s ь: slabъ, hlêbъ itd. i zobь, črъvь itd. A za što je u jelenь danas krajni slog kratak? A kako da se grȁd i grâd, dȕg i dûg, lȕk i lûk, Grk i gr̂k, pétak i pètâk itd. u starom slovenskom jeziku sve pisahu s ъ, a ipak im je danas kvantiteta različita i svaka znači nešto drugo? Ja šta li ćemo s onijem riječima, koje se po lijepome svojstvu našega pjevačkoga jezika svaki čas drugijem glasom izgovaraju? Za što n. pr. govori Srbin: ìspod grla, ispòd kuće, ispod žîtâ? Za što se govori nâš i očênâš očenáša? Eda li su i ti glasovi u *ispod* i *naš* postali od jerova?“

Već iz ovoga lako je razabrati na jednoj strani plitki diletantizam, na drugoj duboku filološku metodu[1]. Svetić je nasumce uhvatio dvije riječi: zelenъ i zelenь, pisane u starom slovenskom jeziku različitim jerovima, a danas različitim akcentima izgovarane, pa je na tom jednom pojavu odmah sagradio pravilo; a filolog Daničić ga uči: ko *pravila* jezična hoće da gradi, treba da svakoga pravila radi razabere čitav leksikon jezika.

Po što je ovako pojavama iz samoga srpskoga jezika oborio tvrđeńe Svetićevo, dale mu komparacijom slovenskih jezika sa starim slovenskim dokazuje, šta ti jerovi mogahu značiti nekoč i šta je od ńih postalo u današńim jezicima. Tu je Daničić tako prozirnom jasnoćom razložio resultate čuvenih slavista, upucujući čita-

[1] A takom se metodom Daničić srušio na Svetića i što se tiče ńegovih doista bezumnih fantasija o postańu slova ê i na ńegovo tvrđeńe, da „Srbin pravi svaki u izgovoru razliku pravi i osjeća, i svakoga Srbina pravoga uši razliku razpoznaju među: *byti* i *biti*, *pytati* i *pitati*, *vysiti* i *visiti*, *dobryj* i *dobri* i *dobry'*, *poznati* i *poznatyj*, pa za to tu razliku treba i *pismom* biļežiti.

Digitized by Google

tela svejednako tačnim citatima na ńihova djela, da ne znaš, bi li se više divio savjesnoj marljivosti ili vještini jasna prikazivańa u mladića od 22 godine.

U drugom dijelu Rata Daničić brani Vukov eufonijski pravopis. Svetić je u tom poslu postavio princip: „Jezik ili riječi čovječje nijesu samo proizvolni zvučni znaci, kojima se predmeti označavaju, nego je jezik porod i proizvod čovjeka kao čovjeka, on se sa razvitkom sile umne i čuvstvene razvio iz uma i čuvstva čovječjega, nosi na sebi pečat umne i čuvstvene prirode čovječje, korijen i blagoglasje treba da se skopčaju i sliju, a ne cijepaju i kidaju, i razum treba u pisańu da se pita, a ne samo uho; a i oko komu se neposredstveno odnosi: korijen jezika i riječi prezirati i odbaciti znači jezik u korijen udarati i tako ne samo kvariti, nego zatirati i tamaniti, koje se po ovome pravedno Vuku predbaciti može".

Daničić žestokom ironijom pokazuje Svetiću, kako je tu nerazumno pobrkao definiciju jezika i pisma, pak onda na str. 5 Rata kaže veliku riječ ovu: „Pismo nije ništa drugo do surogat jezika ili besjede čovječije . . . Po ovome pravo pisati u gramatici ne može ništa više značiti do pismenijem (mrtvijem) znacima bilježiti govorne (žive) glasove. A za ovo opet treba najprije saznati sve te glasove, i koliko ih je, i kakovi su, pa za svaki glas odrediti po jedno osobito slovo, ni više ni mańe. Pa će onda biti najbolji pravopis oni kojijem će se moći sa svijem onako pisati kako se govori, glas po glas; a žalostan će biti oni kojijem će se drukčije pisati nego što se govori; a etimologički pravopis, po kojemu će se riječi samo korijena radi drukčije pisati nego što se govori, biće nikakav pravopis. Ja ovako mislim o svakome propisu za kakav mu drago jezik, a može li se srpski pravopis držati korijena, vidjećemo još i dole".

Sa svijem ću zbijeno i u kratko pokazati, kako Daničić pobija Svetićev pravopis ter dokazuje, da se srpski ne da pisati, da bi se kod svake riječi u pismu pokazao i ńezin korijen. Svetić je pretvarańe súglâsâ podijelio na „vnutrńe" n. pr. junak: junaci, junače i na „spolašńe" n. pr. sladak: slatka.

1. „Pretvarańe slova mekani u tvrda i tvrdih u mekana nije pravo pretvarańe no samo spolašńe prelivańe ili oškrbańe sbog organa besjedni, i po tome je to samo kao mehaničesko" i za to treba pisati: Srbski, vrabca itd. Za prijedloge *raz, uz, iz* Svetić misli „lako ćemo se i bez štete i etimologije i blagoglasija pogoditi". Na to primjećuje Daničić, ako svi pišu *što* (čьto), *pčela* (bъ-

Digitized by Google

čela), za što da ne pišu i *junaštvo?* Ta još u starim knigama čitamo: *grepsti, dlzpsti, skupsti.* Ako svi pišu *gdje* (kъdě), svagda, nigda, igda, za što ne bi i: *vršidba, zadužbina?* Ako svi pišu: *zdrav* (sъdravъ), za što ne bi i: *zbor, prozba, gozba?*

2. Svetić uči, da suglase ne vaļa izostavļati, nego da treba pisati: *otca, radostno, bitće, stranna* (die Fremde), *nuždno* itd. Vuk i od: *prevedem* i od *prevezem* i od *navezem* pišo infinitive: *prevesti, navesti,* a Svetić mni, da treba razlikovati: *prevesti, prevezti* i *navezsti!!* Na to Daničić pita, ako se suglasi u pismu ne smiju izostavļati, za što ipak svi pišu: *poginuti, venuti, brinuti se, skinuti, zagrnuti, svisnuti, tonuti, trska, maslo, obećati, obrnuti, oblak, oblast, protisli, stisla, prazno, upražńen, bolešļiv, vršńak?* 3. U *bog: bože, bozi; rekoh: reći: reče* Svetić drži da je „pretvarańe vnutreńe, koje se može za pravo pretvarańe ili preobražańe jednoga slova u drugo po prirodi obražavańa uzeti, koje kao u prirodi jezika, a ne samo u organima besjednim svoj osnov imajuće i napisati treba onim preobraženim slovom". Daničić mu odvraća, da je već i Vuk u gramatici 1818 razabrao dvovrsnu asimilaciju suglasa: *bog: bože: bozi* i *sladak: slatka,* ali zar je istinito što Svetić tvrdi, da onu prvu treba pismom označiti a ovu drugu ne, jer da se s ovom „jezik u korijen udara, zatire i tamani"; zar je veća „povreda korenitosti" u *Srbin: srpski,* nego u *moći* od **mogti,* ili u *vječni* od *vijek?* 4. Za mijenu glasova u *smisliti: smišļati, poslati: pošļem, tiskati: tištati, milost: milošta* Svetić misli da „također po samoj prirodi i vnutreńem preobražavańu biva, ako po izgledu vnešńem i naliči na pretvarańe samo vnešńe, mehaničesko". Nu Daničić mu odvraća da *smisliti: smišļati* postaje po onim istim zakonima po kojima od *srb: srpski,* a krivo Svetić piše *smišljati,* jer samo pred *ļ* suglas *s* postaje *š;* dobro piše *upropašćavati* ne *uproštjavati,* e pa tako bi trebalo da piše i *smišļati.* 5. Za primjere kao što su *lišće, češće, radošću* itd. Svetić kaže, da su kao „slijepi miševi", da se čovjek nalazi u sumńi, da li je tu pretvarańe „vnutreńe" ili „spoļašńe". Daničić mu odvraća, da su te riječi od *listje, čestje* itd. postale po istim zakonima, po pojima od *upropastjavati* postaje *upropašćavati,* za koje Svetić ne sumńa, da treba tako pisati. 6. Ništa ne smeta — kaže Svetić — ako se piše infinitiv: *presti, mesti, jesti* ma da je presens *predem, metem, jedem,* jer da infinitiv tijeh glagola postaje od korijena *pre, me, je,* i *sti,* a u presensu je onaj *d* umetnut kao što u presensu *da-d-em* od infinitiva *da-ti.* Ovakovo gramatično neznańe dakako da je Daničiću i opet dalo izobila pri-

Digitized by Google

like, da na Svetića izlije čitav dažd dobro zaslužane ironije i sarkazma.

Svršivši tako taj posao sa Svetićem, završuje Daničić ovu partiju na str. 34 i opet velikom riječju: „Među svjema, koji pišu danas pravopise u cijeloj Evropi Vuk je najbolje razumio šta je pravopis, pa što je umom razumio ono je i djelom najbolje izvršio. Medju svjema današńim pravopisima Vukov je najsavršeniji, pa je za to i za srpski jezik najboli. Jer je najsavršenije i najbolje ono što je onako kako treba da je, što je u djelu kao i u misli, što je na zemli kao i na nebu. — U Vuka je kakav jezik tako pismo. A tako i treba. Po tome samo mogao je i učeni Sreznevski kazati za Vukov pravopis da je „obrazcovyj v' literaturê slavjanskoj" (Moskov. literat i učen. sbornik' 1847, 341—311). Osim toga najboli je i za to što je utvrđen kao što smo vidjeli, na tvrdijem zakonima našega jezika. Ti se zakoni ne mogu naučiti ni u Šedijusa ni u Herdera ni u Jeniša ni u Bernhardija[1], niti se mogu po knigama ispisati, nego ih vala tražiti u srpskoga naroda. Vuk ih je od sviju Srba prvi našao, poznao i razumio, Vuk ih je prvi počeo i sam poštovati i drugima ih kazivati, i evo već trideset godina kako ih kazuje. No onome koji vjere nema, a sam ne će (ili ne može) da misli, ne može se dokazati. A ko god misli i te zakone traži, mora ih naći, i kad ih nađe, mora za Vukom pristati. — A Svetićev pravopis, na čemu se on drži? Ja slobodno velu: Na pukome neznańu i pustome samovolstvu. Nego znamo vrlo dobro da svakoga neznańa to većma nestaje što većma istina sija, a svako sile to većma pada što većma pravda jača i prispjeva; za to se i ja u Boga uzdam da što većma stanemo učiti svoj jezik „to će sve većma ovakovi šarlatani kao što je (Svetić) iz mode izlaziti i sa obsenama svoima prestajati i izčezavati."[2]

U trećem dijelu Rata Daničić opet oštrim, doista ujedlivim tonom (ali Svetićevo ga je pisańe na to izazivalo) dokazuje, da je Vuk, rekavši, da iz jezika treba trijebiti sve što je tuđe sa svijem što drugo razumijevao, a ne da izbacujemo riječi indoevropske kao što su: *uho, nos* itd. On je pod onim *tuđim* razumijevao pogrješke kao što su: *čovjek zariva sjemena, vostok* itd. Ako je u rječnik primio riječi turske, hvala mu na tome, jer tako bar imamo rastumačeno značeńe tijeh riječi, kojijeh su pune narodne pjesme.

[1] Na te se Svetić u polemici s Vukom svejednako pozivaše.
[2] Ovo Daničić cituje Svetićeve riječi Vuku.

Digitized by Google

Ako je g. 1818 pisao: *mlogo, sumļa, najamlik, namastir, grije, du* ili *duk* itd., a sada uči da treba: *mnogo, sumńa, najamnik, manastir, grijeh, duh* itd. nije sramota te je za 30 godina bo|e spoznao potrebe i narav jezika, Ako u Danici 1826, griješeći protiv upravo tamo postav|enih pravila, piše: *geografičesko, statističesko, opisanije, knižestvo;* ako u samim pismima Atanackoviću piše: *visokorodije, visokopočitajemi, počitate|, narječije, pońatije, poučenija, gdje koji* i *gdjekojijem, je li* i *bili se* itd. to su sporadične pogrješke u ńegovu pisańu, koje se lako podkradu svakome spisate|u, nekmoli Vuku, koji je knižević jezik trebao da tek nađe.

Što Svetiću još sveudi| ne ide u glavu, da ne va|a: *promenuti*, i da je *čast* = honor a *čest* = pars, to je na svršetku brošurice Daničiću dalo zgodne prilike, da Svetiću Vukovo tvrđeńe utuvi načinom, kako će mu za uvijeke ostati u pameti.

Svetić je od udaraca Daničićevih, tako bijahu jaki, zanijemio. Bošković kaže „kad god smo ga (Svetića) pitali, što ne odgovori na Daničićev Rat, on bi se osekao na nas: Ne ću ništa da znam za toga *Vukovoga đaka*, toga žutok|unca. Ja s Vukom imam posla; on treba upravo da odgovori meni na moj Utuk III.“ U Orlu za 1876 str. 39 opet pripovijeda isti Bošković za dra. J. Stejića, najopornijega protivnika Vukova, poslije Svetića, da je i on priznao za Daničićev Rat: Tako još nije pisao nijedan Srbin! Novaković misli, da se poraz Daničićevih protivnika može uporediti s porazom vojske, na koju, već poremećenu i malaksalu u borbi, udari jaka i sveža neprijate|ska sila, te joj kolebańe u pravo begstvo obrati. Vulović kaže: srpsko učeno društvo — onda društvo srpske slovesnosti, inače protivno Vukovu pravcu — izabra Daničića radi ńegova Rata za svoga člana

Kako da kod tolikoga uspjeha Daničićeve brošire, kod tolike evidencije istinitosti u ńoj iznesenih resultata razumijemo s druge strane onu okorelu protivštinu, kojom se Vukova načela o pravopisu i jeziku u Srbiji još čitavih trinaest godina |utom strogošću od strane državne oblasti upravo progońahu? Ja mislim, ako držimo na umu, da se u Srbiji, kada se g. 1804 počela oslobađati od Turaka, što se tiče nastave i književnosti našla upravo tabula rasa, ako se sjetimo, kaka mi ga bijaše ona Jugovićeva velika škola, onda va|a da rečemo: srećne i blažene Srbije, kada se u ńoj već 13 godina poslije Daničićeve knižice rat za srpski jezik i pravopis svršio pobjedom istine!

Digitized by Google

Toliko o knjižici Rat za srpski jezik i pravopis, u kojoj je mladić od 22 godine sred najljućega vreńa sprotnih načela o jeziku i pravopisu, umio razabrati i apodiktičnom odrješitošću braniti ono, od čega i nakon tridesetogodišńega napornoga, najsjajnijim resultatima proslavljenoga rada nije trebao da odstupi, a Daničić nije bio od onijeh karaktera, koji dokazane pogrješke neće da poznadu i poprave.

Još g. 1819 pozva Petrogradsko anglijskorusko društvo Vuka, da novi zavjet prevede na srpski jezik. Vuk posla prijevod, ali oni ga zabaciše, po što im Atanasije Stojković (rodom Srijemac a činovnik u Rusiji) reče, da ne valja[1]. Rukopis išaran Stojkovićevim popravcima bi povraćen Vuku, i on je tada iz ńega štampao neke izvatke u knjižici „Ogledi svetoga pisma. Lipska 1824", a čitav rukopis poklonio je carskoj biblioteci u Beču[2]. Godine 1847, kada je ono Daničić ratovao za Vukov jezik i pravopis, Vuk se nakanio te pregledavši prijevod novoga zavjeta još jednom izda ga: Novi zavjet gospoda našega Isusa Hrista, preveo Vuk Stef. Karańić. U Beču 1847. Kod toga izdańa, već je imao dijela i Daničić. Vukova knjiga doštampala se o Vidovu 1847 a Daničić već o božiću te godine bješe svršio kao obznanu: Vukov prijevod novoga zavjeta. Za stariji Katančićev prijevod Daničić drži da pristaje što ono Lesing reče: Die Treue eines Uebersetzers wird zur Untreue, wenn er seine Urschrift dadurch verdunkelt. Katančić „nije upravo prevodio svetoga pisma, nego latinske riječi i gotovo u onijem padežima kako što su u latinskom prijevodu. A Stojkovićev prijevod vječita je sramota književnosti našoj." Da bi ovo posljedńe dokazao Daničić iz onoga rukopisa u bečkoj carskoj knjižnici vadi gomilu Stojkovićevih „popravaka" Vukova prijevoda kao ti: četr-

[1] Društvo je prijevod Stojkovićev, a to bijaše Vukov navrnut na Slavenosrpski jezik, štampalo u Leipzigu. Ali po što čuše, da jezik toga prijevoda nije srpski, uništili su čitavu nakladu; samo nekoliko eksemplara razaslao je sam Stojković. Po što se u Rusiji ono anglijsko društvo bješe razišlo, Stojkovic preštampa čitav prijevod g. 1834 u Leipzigu.

[2] Kopitar je na čelu rukopisa zabilježio: Donum auctoris. Hoc apographum versionis primae Serbicae, ab auctore Vuk Stephanovics Karagich submissum societati biblicae Petropolitanae, sic refictum a Serbo in Russia degente Althanasio Stojkovich, et tandem in favorem alius apographi ab eodem Stojkovich subministrati rejectum, auctor ad rei memoriam deponi voluit ni hac bibliotheca caes. Vind. a- 1831. Adnotavi Kopitar.

Digitized by Google

naest — četyrnajstь, četrdeset — četyridesetь itd. Za Vukov prijevod kaže Daničić: Sve današńe knige naše mogu posvjedočiti, da medju nama nema knižевnika koji bi onoliko znali narodni jezik, koliko se ište da novi zavjet bude ovako srpski napisan kako ga napisa Vuk. Porediv̀i dal̨e (str. 11 - 24) mnoga mjesta iz Vukova prijevoda s grčkim, latinskim i drugim slovenskim prijevodima završuje: Ništa drugo nijesam htio ovijem člankom nego obratiti pažńu na Vukov prijevod Novoga zavjeta onima koji žele lijepo srpski pisati. Doista što se tiče jezika, ovo djelo Vukovo ne može biti da ne pripada među najl̨epše prijevode svetoga pisma što ih ima. I to je lako razumjeti; jer koji prevode sveto pismo oni su ponajviše bogoslovi, kojima je ako ne jedina a ono zaista glavna briga *šta* će u prijevodu svom kazati, a Vuku komu je život jezik narodni, lasno se može misliti da je pored te brige, bez koje se i ne može prevoditi Sveto pismo, isto tolika bila briga, *kako* će što kazati. Tijem je Vuk u istoriji hrišćanske književnosti podigao srpskom jeziku spomenik kakovim se rijetko koji narod može dičiti, spomenik koji će svagda vjerno javl̨ati učenom svijetu živi jezik onoga naroda za koji je pisan. A radi važnosti koja u životu svakoga naroda hrišćanskog ima sveto pismo na ńegovu jeziku, mislim da se ne ću ogrješiti o čovjeka, koji je osnovao novu srpsku književnost, ako radi te važnosti kažem, da kolika je sva književna radńa Vukova, opet joj je cijeloj ovo djelo kruna.

Ovu obznanu Vukova prijevoda Daničić je, kako rekoh, napisao još o božiću 1847, ali štampao ju je istom g. 1862 u Vidovu Danu, iz koje bi i na po se preštampana.

Biće da se *mladi* pisac žacao izlaziti pred svijet velikom hvalom djela Vukova, komu se što se tiče vjernosti prijevoda mnogo od strane sveštenstva prigovaralo. Ali po što je Miklošić? u Luna, Beilage zur Agramer Zeitung 1847 Nro. 98 štampao pohvalu Vukova prijevoda, a sekretar biogradskoga mitropolita V. Lazić je na to napisao utuk[1], u kom nema teoloških prigovora nego sa svijem općenitih o jeziku, Daničić se javi brošurom: V. Laziću. Beč 1848.

[1] Štampan u a) Podunavci za 1848 br. 3, b) Novinama čitališta beogradskoga, u osobitom dodatku k br. 4, c) Prosvetnim Novinama, u osobitom dodatku k br. 4, d) Zagrebačkoj Danici Hrvatsko-Slavonsko-Dalmatinskoj br. 9, e) Srbskom narodnom listu br. 7.

Digitized by Google

Lazić kori onoga recenzenta u Luni, da nije vlastan ni vrstan presuđivati o jeziku srpskom, i Vuk nema pravo što γενεαλογία prevodi s *pleme* mjesto s *rodoslovije*, što mjesto *Egipet* ima tursku riječ *Misir*, što se služi prostačkom riječju *kurva* mjesto *bludnica*, što mjesto riječi starih slovenskih ima turske. Još Lazić poriče, da srpski pisci Vuka sumńiče, da s latinskim *j* u cirilskom alfabetu hoće da Srbe pošokči. Daničić mu odgovora, da *rodoslovije* nije oblik srpski, a ni *rodoslovļe* da ne znači ništa kao ni *jezikoslovļe*, *mudroslovļe* i druga takova slovļa. *Egipet-Egipta* je upravo kao kada bi ko rekao srpski *oven-ovna*, a Misir (Misirlija, Misirac, misirače itd.) riječi su u narodu vrlo dobro znane i nijesu turske, nego se čitaju i u originalu sv. pisma. Što Vuk ima *kurva* to nikoga ne smije smetati, jer ima i u prijevodima grčkom πόρνη, latinskom meretrix, ńemačkom Hure, a riječi *bludniea* narod ne poznaje. Daničić zna dobro „jednoga, za kojega još mnogi misle da o ńemu visi sva naša književnost, koji javno govori: do sad je Vuk unijatio jotom, a sad je evo počeo i svetim pismom". Pravo ima Vuk, što je za neke pojmove, za koje još nemamo narodnih riječi, uzeo takove riječi turske, koje su vrlo dobro znane svemu narodu, kojemu je ńegov prijevod namijeńen.

Biogradska cenzura nije dopustila ni da se taj Daničićev odgovor štampa u Podunavci, ni da bi se, štampan gdje drugdje, priložio Srpskijem Novinama, a nije branila Laziću, da u br. 8 Podunavke štampa još jedan članak: O prevodu novoga zavjeta Tu Lazić kao svjedočanstva da je doista sav srpski narod uzavrio radi Vukova prijevoda pomińe pismo kneza Miloša, štampano u 4 broju Srbskoga narodnoga lista i prvoj knjizi Srbskoga Lêtopisa za g. 1848 i još dvije ńekake poslanice, koje da je on primio jednu iz Srijema a drugu iz Bačke. Kori Vuka rad ńegovih novih slova *j, ļ, ń; j* da je plod rimske propagande: „prevara se počińe s malima stvarma, najprije s pismenima". Još pomińe Lazić množinu tobožem Vukovih pogrješaka, kojih u istinu kod Vuk ni nema n. pr. pošļe m. poslije, rasti m. raste. I po svemu tomu — pita Lazić srpski narod „sudi, jeli ti Vuk miroļubiva ovca slovesnoga stada ili pravi vuk vjere tvoje?" pak pozivļe tršćansku pravoslavnu općinu, da prekine Vuku davati ono 100 for. godišńe podpore.

Takovo pisańe ponukovalo je Daničića te je brže štampao: V. Laziću II. i još koješta Beč 1848. Tu Daničić s indignacijom a s druge strane s ļubavļu za pravdu odvraća Laziću: „od kako je Srba na svijetu niko do danas srpskoj narodnosti i vjeri nije to-

Digitized by Google

liko dobra učinio koliko Vuk Stefanović Karadžić. Svjedočanstva su mi za to sva književna djela njegova". Što se tiče onoga Lazićeva apela na tršćansku općinu, Daničić mu odgovara tako oštro i ljutito, da tijeh riječi nije već moći ni opetovati, ali mu ih ne možemo zamjeriti, kada uzmemo na um ponajprije religiozni pijetet mlada pisca spram svoga meštra Vuka, a za tijem i to, da su tu mladu krv u Biogradu povrijedili i lično, po što mu cenzura nije dopustila, da bi se tamo štampalę njegove obznane nekih knjiga, ili mu je koncepat krnila[1]. Teško da ima u svijetu grčije žuči nego li je kalež, koji treba da pije književnik, komu se u posao utječu ljudi, koji tome poslu doista da nijesu zvani!

Daničić i u toj brošurici hvali Vuka, što je za svaki srpski glas uzeo *jedno* slovo „a što se tiče *j*, neka ga kroji kakogod ko zna i hoće, od mene mu prosto, samo neka bude *jedno* slovo i neka mu se da u pisanju onaj posao koji se sad daje slovu *j*". S ovim će biti u svezi što sam na Daničićevu sprovodu u Biogradu slušao od Milićevića: Daničić se — toliku su viku Srbi dizali na *latinski* j — zabrinuo te je pisao starcu Vuku, ne bi li bilo bolje da popuste i smisle drugo slovo, a starac mu odgovori: ti tako mlad i zdrav pa se uplaši; gledaj mene stara i sakata s jednom nogom, i s tom već na pola u grobu, pa se ipak ne plašim.

Ima u Daničićevoj V. Laziću jedna primjedba o Vukovu pravopisu, koju je vrijedno osobito istaviti. Lazić kaže, da ni Nijemci ni Francuzi ni Rusi nemaju za svaki glas *jedno* slovo, pa za to ipak „nikada ne digoše revolucije bukvarske". Daničić mu lijepo odgovara na str. 3 „to znači zlo zlijem braniti. Neka ide V. Lazić ka Grimu i neka ga pita ne bi li voljeo, da njegovi Nijemci imaju jedno slovo mjesto *sch* i *tsch*. Ako li V. Lazić misli, da je bolje ovako krpiti i natezati, neka izbaci i *č*, pa neka piše *tsch* kao što Nijemci rade. Čega se drugi aratosiljaju, ono je V. Laziću i milo i drago, a što mi dobro imamo, ono mu nije po ćudi. Da su Nijemci, Francuzi i Rusi onda kad im se zametala književnost imali vješta čovjeka, koji bi im pravopis udesio prema jeziku, oni se zaista ne bi toliko suprotili, te bi danas imali bolji pravopis. Ali takoga čovjeka onda nijesu imali, a književnost otela mah te su poslije bile dockan sve revolucije bukvarske, a bilo ih je zaista dosta u sviju onijeh naroda, ako V. Lazić za njih i ne zna ili ne će da zna. Ovi narodi danas žale na same sebe, što se u ono vrijeme

[1] Te obznane štampao je Daničić u gore pomenutoj brošurici pod onim „još koješta".

Digitized by Google

nije mogao naći među ńima takovi čovjek; a kako će naše potomstvo žaļeti i na sebe i na nas, što takovi čovjek iziđe među nama, a mi ga ne htjesmo poslušati!"

Osim dviju brošira V. Laziću I i II ima od Daničića iz godine 1848 još „Stara pjesma za novo vrijeme". Za ovu mi prijateļ Vulović javļa: Stara pjesma za novo vrijeme štampana je 1848 u N. Sadu. Mala knjižica od 5—5 lista, štampana novim pravopisom, u ńoj dosta čistim i lijepim jezikom preštampana neka stara patriotska pjesma, u kojoj se žali za starim slavnim vremenom srpskim, a kore se novi (pjesmi suvremeni) Srbi, što ne ustaju na oružje protiv Turaka nego se samo hvale junaštvom pri čaši vina. Po tome je ta pjesma štampana prvi put jamačno prije oslobođeńa Srbije i, kao što Daničić u predgovoru misli, negdje na jugozapadu u Dalmaciji ili Primorju. Daničić je ńu našao na jednom starom štampanom tabaku u pokojnoga Vuka, pa je tu preštampao[1].

[1] Ovdje će biti najzgodnije da se iz ļute hajke na Vukov prijevod Novoga zavjeta spomenu još drugi najznatniji momenti. U ruskoj je Sjevernoj pčeli neko g. 1847 vrlo pohvalno obznanio prijevod „preveden' Vukom' Stef. Karadžičem' pokrovitelstvujemim' knjazem' Milošem'". Na to je stari Miloš u pismu, štampanu 1848 u Ļetopisu Matice Srbske, najsvečanije protestovao, da bi on Vukov prijevod odobravao i da bi kod toga imao bud kakova dijela. Ton toga kneževa pisma doista je najzboritije svjedočanstvo, kako je javno mnijeńe u Srbiji u povodu Vukova prijevoda bilo uzavrelo. I neki je Srbin u 49 broju Podunavke g. 1847, pod šifrom dvaju krstova, zamjerao Sjevernoj pčeli radi one preporuke Vukova prijevoda. Jezik u Vukovu prijevodu da nije ni književni ni narodńi srpski govor, nego neka smjesa dijalekta crnogorskoga i hercegovačkoga. Vuk da nije prevodio s grčkoga jezika, što se vidi i po tome te je *akridi* preveo sa *skakavci* mjesto sa *vršci od trave;* to da je evidentan dokaz kako je Vuk volio sļedovati Luteru i latinskoj crkvi, nego obazreti se, što istočna crkva o tome drži. Pa prijevod ńegov štampan je na trošak *mehitarista* u Beču i bez odobreńa duhovne vlasti. Vuk se od takovijeh prigovora brani u brošurici: Gospodinu sa dva krsta Beč 1848. Dosta je otuda spomenuti Vukovu obranu, da s onijem prijevodom akridi skakavci nije mogao povrijediti pravoslavļa, jer da je tako prevedeno i u *ruskom* jevanđeļu, koje je štampano u Petrogradu po zapovijedi cara Aleksandra i „blagosloveniem' svjatajšago pravitelstvujušćago i vserossijskago sinoda", a i smisao *originala* ište onaki prijevod. (Daničić dobro u onoj obznani Vukova prijevoda, spisanoj 1847 a štampanoj 1862, kaže: je li Vuk vjerno preveo novi zavjet, ja nijesam rad govoriti; to treba da nam kažu naši bogoslovi, samo neka ne smeću s uma što vele naši stari: *Ko vuka gađa vaļa da bistro gleda!)*

Digitized by Google

Poslije se istom g. 1850 javio u Beču s Malom srpskom gramatikom. Naslov je knjizi *mala* srpska gramatika, pa ona i je obsegom mala, ima je svega 79 strana, ali kada je proučiš kakva je i porediš je sa starijim našim gramatikama, ona je vrjednotom

---

Još je protiv jezika u Vukovu prijevodu u Glasniku II. str. 1—42 pisao I. Steić „jezykoslovne primêtbe", a Nikanor Gruić, tada arhimandrit kuveždinski, prosuđivaše vjernost prijevoda u čitavoj knjizi: Primêtbe Nikanora Gruića na prevod novoga zavêta. Zemun 1852. U Rusiji je proti Vuku pisao i sam Sreznevski u žurnalu min. nar. prosv. g. 1848. Još godine 1858 Hilferding (les Slaves occidentaux, ruski u Ruskoj Besêdi) pregrjeva ono bezumlje: rimska propaganda — Kopitar — mehitaristi — Vuk, od koje se ovaj brani u knjižici: Odbrana od ružeńa i kuđeńa, štampanoj u Vidovu danu 1860, otuda i na po se otisnutoj.

Lako je razumjeti te se kod takih obstojnosti uvoz Vukova prijevoda u Srbiju najstrože zabranio. Tamo se ona g. 1832 određena zabrana Vukova pravopisa svejednako strogo pazila. Noj se moraše pokoravati i društvo srpske slovesnosti, koje bi za vladańa Mihajlova g. 1842 utemeljeno, a g. 1849 poče izdavati organ: Glasnik družtva srbske slovesnosti. U sjednici 31. oktobra 1845 predloži član Kosta Cukić, da društvo umoli ministarstvo prosvjete, da bi ono kod *sovjeta* isposlovalo, da se ona zabrana pravopisna dokine. Društvo je jednoglasice taj prijedlog primilo i poslalo je 5. novembra ministarstvu vrlo razboritu predstavku, kojom lijepo dokazuje, koliko ona zabrana sapinje rad društveni, kojemu je poglavita cjel obražavańe srpskoga jezika. Po što od ministarstva za dugo ne dobiše odgovora, društvo 30. maja 1849 umoli, da bi mu se već jednom odgovorilo. Na to ministarstvo 11 augusta 1849 pozove društvo, da podnese obširno obrazložen prijedlog, koja bi ortografija bolje odgovarala svojstvu jezika od one do tada u Srbiji običajne. Društvo 18. septembra odgovori, da ono nije volno nikakove ortografije određivati, nego samo moli, da bi se ona zabrana dokinula i svakomu puštala sloboda, da piše kako misli da je najbolje, pa će se onda vremenom samo sobom pokazati, koja je ortografija najbolja. Ministarstvo je oba društvena prijedloga podnijelo sovjetu, dodavši svoje mišljeńe, da se ostane kod staroga: ortografija ne smeta ništa napretku jezika, „Francuzi su i Englezi svoje književstvo na najvećij stepen podigli, a pravopis im je zamršen, spleten i nedotupavan tako, da stranog naroda čovek mnogo vremena provesti mora, dok pravila ńegova izvikne". Sovjet se je 1. maja 1850 odlučio za prijedlog ministarstva. Na to je društvo 1852 sastavilo „praktička pravila srbskog pravopisa", po kojima će se, držeći se dosadašńega običaja, u općenitosti vladati, puštajući ipak svakome slobodno, da piše i drukčije (ali razumije se bez *j*, a s *z*, *ь*, *y*, *ê*), ako misli da zna bolje. (Glasnik III. str. 48—62; IV. str. 1—15.)

Digitized by Google

svoga sadržaja tolika te nam je već i ona jedna zborito svjedočanstvo, kako je Daničić cijelo vrijeme, što mu pretjecaše od posla koji je imao s onim brošurama g. 1847 i 1848, savjesno i marljivo upotrebljavao da tačno prouči jezik. A osim truda te je Vuku god. 1849 (tako držim pouzdano) pomagao kod izdavańa *Kovčežića*[1] i drugoga izdańa *Poslovica*[2], još je imao dijela i kod radńa Miklošićevih. U predgovoru k Lautlehre der altslovenischen Sprache Wien 1850 Miklošić, 12 godina stariji od Daničića, kaže: meinem *verehrten freunde* Gj. Daničić wird der leser mit mir für die sorgfalt verpflichtet sein, die er auf die correctur verwendet hat". Ali da ostanemo kod Male srpske gramatike! Ona nije upravo gramatika, jer u ńoj osim onoga što je u „Oblicima srpskoga jezika" ima od fonetike samo nauka o asimilaciji i ispadańu suglasa u riječima; nešto malo o akcentu; i o zamjenama što danas u jeziku bivaju od staroga ê. Poslije oblika ima samo još nešto malo o prijedlozima, s kojim padežem svak dolazi. I ako tako u ovoj knjižici nije upravo gramatika, nego su pravije Oblici srpskoga je-

[1] To je kao almanah sa člancima a) Srbi svi i svuda b) Boka kotorska c) Risanski običaji d) Srpske zdravice. Najznamenitiji od tijeh članaka je onaj prvi Srbi svi i svuda, u kojem se Vuk trudi dokazati, da ime hrvatsko „po pravdi" pripada samo čakavcima i za tijem pokazuje, čime se taj čakavski jezik razlikuje od štokavskoga. Još se i danas kod nas gdje što krivo ona Vukova *Srbi svi i svuda* razumijeva, kao da je ńome Vuk htio reći, da nema nigdje nikoga drugoga nego su svuda sve sami Srbi, ali je lijepo sam Vuk tamo negdje g. 1861 u nekim našim novinama jednome našem književniku rekao, da ono ne znači ništa drugo nego što bi se ńemački reklo Die Serben im Ganzen und Allgemeinen ili Die Serben im Ganzen und Grossen. Lijepo Vuk u Kovčežiću rad onih presitnih razlika među štokavštinom i kajkavštinom, koje za cijelo da nekoč bijahu još sitnije, nagađa „da su Srbi i Hrvati, kada su se amo doselili bili jedan narod pod dva različna imena". Što Kajkavce po jeziku uzimaše među Slovence, to je pogrješka, koje se još ni danas (poslije Daničića!) ne može otresti mnogi hrvatski filolog, a što za štokavce mišljaše, da po jeziku nijesu Hrvati, tome je poglaviti uzrok taj te se Vuk, tražeći kako se sve narod, koji govori štokavski, zove, g. 1849 našao pred faktom, da su hrvatski književnici svoj jezik zvali ilirskim, za koje ime Vuk vrlo lijepo reče „da je starinsko, ali bog zna čije" i da je „mrtvo i tamno, koje danas ne znači ništa". Svakako je Vukov članak vrlo znamenit po tome, što su u ńem prvi puta pokazane karakteristike čakavskoga dijalekta.

[2] Tu je ono prvo izdańe od g. 1836 na Cetińu iznovice štampane.

Digitized by Google

zika, ipak se niko ne će žaļeti na pisca rad onih dodataka, nego radije će svak žaļeti, što su kasnije u Oblicima ti dodatci izostavļeni. Promjene koje od staroga ê bivaju u južnom govoru nijesu u nijednoj ni starijoj ni mlađoj gramatici tako u kratko podpunce spomenute kao što ovdje. Daničić tu fiksirajući današńi južni govor nije više Vukov kopista, nego je već tu učenik daleko nadvisio učiteļa. Vuk je g. 1839 u Odgovoru na Svetićeve jezikoslovne sitnice izmeđ niansa ijekavačkoga govora za knńiževni jezik odabrao onu, po kojoj se govori djed, vidjeti, tjedan, vrtjeti (ne đed, viđeti; ćedan, vrćeti), ali još nije umio razabrati, da se prema tome tu govori i svrbjeti, grmjeti, trpjeti, živjeti; svrbio, grmio, trpio, živio (ne svrbļeti, grmļeti, trpļeti, živļeti, svrbļeo, grmļeo, trpļeo, živļeo); i Daničić je još u Ratu pisao: voļeo, živļeti, ali u gramatici već je onu razliku razabrao. Još su znamenitije ńegove reforme u poslu akcentuacije: on već tu u gramatici, dakle dvije godine prije drugoga izdańa Vukova rječnika, biļeži akcentuaciju kako je danas običajno, a s tijem znacima ne samo da su biļežena sva paradigmata u svijem oblicima što se od ńih u gramatici pomińu, nego imaju osobito kod adjektiva i pravila, kako se akcenat mijeńa, kada od proste deklinacije postaje složena. Ko zna, kolika se u tome poslu ište tankoća razabirańa najsitnijih razlika jezičnih, taj će se tijem većim poštovańem pokloniti doista velikoj čednosti Daničićevoj, kada vidi, gdje pisac ove velike reforme u gramatici uvodi bez ikakova eclata; nigdje Daničić ne istavļa nepodpunost i nedostatnost Vukova biļeženńa u rječniku 1818, nego na prosto akcente biļeži boļe i tačnije, kao da tu nema ńegove nikakove zasluge. A bila je te godine 1850 već gotova[1] i ńegova prva studija o akcentima: Nešto o srpskijem akcentima, štampana u Miklošićevoj Slavische Bibliothek I. Band Wien 1851, u kojoj pokazuje, kako se femininima s osnovom na *a* akcenat nominativa singularis mijeńa u ostalijem padežima. Ova će se radńa činiti neznatna onome, koji zna samo za drugo izdańe Vukova rječnika od g. 1852, jer u ovom su bileženi svi i glavni i sporedni akcenti, i dodavane su u zaporkama mijene što bivaju u deklinaciji n. pr. žèna (voc. žëno, gen. pl. žénā) itd., ali istom Daničićevom pripomoći ovo je drugo izdańe rječnika i postalo takovo, a izdańe od godine 1818, na temeļu kojega je ona radńa Daničićeva postala, bilo je od takove podpunosti u tome poslu još vrlo daleko.

[1] Poziva se na ńu u predgovoru ka gramatici.

Digitized by Google

Što se tiče metode, kako Daničić u gramatici vrsta deklinaciju nomena i konjugaciju verba, i kako tumači postanak oblika, ona stoji na visini, do koje tada znanost slavistična bješe stigla, a što je u toj knjižici najdragocjenije, u njoj su pravila za deklinaciju i konjugaciju postavljenih paradigmata podpunija, nego li i u kojoj starijoj gramatici. Pokojnik započiñe svoj predgovor s riječima: „Ova je knjiga napisana samo za one riječi koje su naštampane u Vukovu rječniku; gdjekoja je samo znatnija pomenuta, koje ondje nema", a to će reći, da je pisac kod svakoga paradigmata dobro ogledao i ispitao svaku riječ te vrste što dolazi u Vukovu rječniku.

Godine 1852 Vuk u predgovoru pred novim izdañem rječnika piše: „Velika hvala Đuru Daničiću, koji se trudio oko prevođeña riječi na Nemački i Latinski jezik i oko popravljaña i nadgledaña u štampañu". Ko je proučio prvo izdañe rječnika pa za tijem Daničićevu gramatiku i onaj članak o akcentima u Miklošićevoj Slavische Bibliothek taj već po tomu zna, da je Daničićeva pomoć te je Vukov rječnik u drugom izdañu izašao ovakav kaki je bila mnogo veća nego sam trud oko prevođena i korekture. Pokojnik mi je ńekoliko mjeseci pred smrt jednoć pripovijedao, koliko ga je truda stajalo, dok je Vuka uputio, da u rječniku treba svak puta razlikovati dva kratka akcenta, onaj treći osobiti akcenat za gen. pl. n. pr. *ļûdi* da nije ničemu, i da pored akcenta na glavnom obliku treba metnuti i akcente na one oblike, u kojima se akcenat mijeña. Nije pokojnik time htio smańiti Vukove zasluge, kao da akcentuacija u rječniku nije ńegovo djelo, jerbo je odmah dodao: kada je starac spoznao, da doista tako treba, milina ga bješe i gledati i slušati, kako bistro, kako brzo razabiraše sve razlike i u pero mi ih kazivaše.

Pa i ovakovo remek-djelo kao što je taj Vukov rječnik anatemisali su Slavenosrbi, i za ń izdašc zapovijed, da se ne smije uvoziti u Srbiju, a naš Daničić, kada se g. 1853 u Novosadskoj gimnasiji ispraznila katedra za srpski jezik i on se javio kao konkurenat nije toga mjesta dobio!

Znam da će čitateļi vrlo zahvalni biti mome prijateļu S. Vuloviću, koji mi, svesrdno želeći da bi ovaj članak izašao što podpuniji, priopći Daničićeve male kritike, što su s podpisom *D* ili i sa svijem anonimno izlazile g. 1852 u Srbskim Novinama. U br. 70 ima kritika na „Knjiga za dobre celi, pišu nekoliko Srba, uređuje i izdaje Bogoboj Atanacković. Prvi svezak N. Sad 1852"; u br. 71 na „Ļubitel prosvještenija; u br. 73 na Šumadinče Ļubomira P. Ne-

Digitized by Google

nadovića I. 1852"; u br. 78 na „Pamatky dřevního pisemnictvi jihoslovanuv"; u br. 80 na „Zemļopis Milovana Mijatovića. Beograd 1852"; u br. 81 na „Dečanski prvenac"; u br. 86 na „Glasnik družtva srbske slovesnosti IV."; u br. 94 na „Načela fizike od Vuka Marinkovića". U svima ovim referatima, kao i u docnijim, kod srpskih knjiga najviše se pregleda jezik.

Pa tako je Daničić i dalje pod krilom svoga mogućnoga protektora kneza Mihajla u Beču nastavļao svoje studije o jeziku. God. 1853 izađe „Bukvar za srbska učilišta u austrijskom carstvu". U povodu toga bukvara izađe u Beču g. 1854 „Novi srpski bukvar, recensija Đ. Daničića". Kod neobične oštrine kritičnoga razbora i dalekih pogleda, koji se pokazaše u ranijim Daničićevim radńama, u prvi nam je mah čisto žao, da takav učeńak vrijeme gubi recenzujući *bukvar*. Nu vrlo je poučno slijediti pisca, kojom podpunom tačnošću (istavivši najprije kako je taj bukvar i pogrješno i nepraktično udešen) evidentno pokazuje, kakove nastaju teškoće, kada je red, da s ono četrdeset i nekoliko slova slavenosrpske azbuke djecu učiš čitati. Istavļajući dalje množinu nesrpskih riječi, pogrješnih oblika i pogrješnu sintaksu u bukvaru, ove su notice Daničićeve još i danas dragocjeni prilozi k poznavańu čistote i pravilnosti hrvatskoga jezika.

Još prije onoga refusa u Novom Sadu pohodio je Daničić god. 1852 Biograd. Ne znam je li tamo išao, da si nađe kakovo primjereno mjesto, ali po onomu, što se dogodilo g. 1853 u Novom Sadu, pouzdano je, da mu je duša toplo želela i izgledala, da bi se gdje među svojim narodom namjestio. Pa ta mu se želja napokon i ispunila. Ukazom od 16. maja 1856 bude imenovań bibliotekarom, a odmah g. 1857 sekretarom družtva srpske slovesnosti.

Upravo 16. maja 1856 svršio je članak za osmu svesku Glasnika „Srbski akcenti", i podpuno zadovoļstvo s novim mjestom svojim diše iz riječi na kraju toga članka: „Jamačno će u ovom članku biti dosta nedostataka: gdješto je i po sebi težko, gdješto se ne govori dosta često da bi se moglo pouzdano znati, a što je još najgore, bavećі se u tuđinstvu mnogo sam koješta pozaboravļao. Kako se sad, hvala Bogu i mojim prijateļima, oprostih tuđinstva, nadam se da ću moći doznati u čem budem pogrešio".

Ļubio je Daničić Srbiju, da se toplije ne moze, a po ńegovu mišļeńu svak je otaġbini svojoj tek onda platio sav dug ļubavi, ako se je svega vi'eka lomio i trudio, da što vaļanije svoje zvańe vrši. Ko je pokojnika gledao, kolikom skrupuloznom tačnošću je

Digitized by Google

ovdje kod nas u Zagrebu obavljao sve poslove, za koje se samo pomisliti moglo da ga se kao tajnika akademijskoga tiču, može već otuda suditi, kako je, dok još bijaše i mlađi i jači, u Biogradu vršio službu i bibliotekarsku i tajničku.

A kada izmjerimo Daničićev književni rad što ga je u Biogradu svršio od g. 1856—1866, i ako mu oni poslovi knjižničarski i tajnički, a poslije su još i drugi dolazili, mnogo vremena otimahu, vidimo da pokojnik ljubav k svome narodu doista nije tek na jeziku nosio.

Glasnici društva srpske slovesnosti od sveske 8—13, a to je od g. 1856—1861, puni su njegovih članaka, a nijedan taj članak nije nedostojan svih onih vrsnoća, na koje kod imena Daničićeva pomišljamo. U svesci osmoj g. 1856 pokazao je, kako se u padežima mijeńa akcenat maskulinima, koja se svršuju u nom. sing. na suglas; u svesei jedanaestoj, godine 1859, kako maskulinima, koja se u nom. sing. svršuju na *o* ili *e*, neutrima, i femininima, koja se u nom. sing. svršuju na suglas; u svesci devetoj, g. 1857, traži „Razlike između jezika srpskog i hrvatskog"; u svesci dvanaestoj, godine 1860, pokazao je srpsku deminuciju i augmentaciju.

Ovo su članci u Glasnicima, kojima pisac osvjetljava jezik kakav je danas. Između njih najviše nas zanima onaj, u kojem traži razlike između jezika srpskoga i hrvatskoga. Tu Daničić pristaje za onim Vukovim mišljeńem u Kovčežiću, da su kajkavci po jeziku Slovenci, štokavci Srbi, a samo čakavci Hrvati, i pokazuje karakteristike čakavskoga dijalekta, ali ne, kao što ono Vuk u Kovčežiću, iz današńega narodnoga govora, nego iz knjiga, štampanih čakavskim dijalektom. Daničić dakako da tražeći neki *hrvatski jezik* izvan periferije kajkavskoga i štokavskoga dijalekta nije ništa našao, jer ono čega nema, ne može niko ni naći. Daničić na 57 strana pomińe 109 razlika jezika hrvatskoga od srpskoga, ali gotovo kod svake razlike naišao je, da ono što bi se činilo da je hrvatsko, dolazi i kod srpskih književnika, i opet što bi se činilo da je srpsko, da se nalazi i kod pisaca hrvatskih. Tako n. pr. Hrvati Hektorović i Lucić mjesto *ę* poslije *j* imaju *a: jazik,* Srbi *e: jezik;* ali je nevolja te Hrvat Hektorović piše i: *jezik,* a opet Srbin Kačić (dakako Daničićev Srbin) piše i: *obuja, obujat* itd.

Ne treba nam se dalje upuštati u pobijańe onoga Daničićeva mišljeńa, kada znamo, da je poslije svečano i sam priznavao, da su i kajkavci i štokavci i čakavci po jeziku jedan narod, da je jezik toga naroda: *hrvatski ili srpski.* Znamenita ostaje na svaki

Digitized by Google

način i u toj Daničićevoj radńi ona filološka tačnost, kojom je crpao primjere iz štampanih kńiga, da bi ńima zasvjedočio svoja tvrđeńa.

A osim ovih članaka, koji u Glasnicima 8—13 rade o jeziku hrvatskom, kakav je danas, Daničić je uporedo s time radio i na osobitom velikom djelu, koje je, „posvećeno dobrotvoru mojemu gospodinu Jovanu Gavriloviću“, g. 1858 u Biogradu doštampano, to je: „Srpska sintaksa, deo prvi.“ Ovom je kńigom Daničić u svem učenom svijetu postao auteritetom u poslu gramatike našega jezika. Šlajher i Miklošić nijesu počasili časa, da sintaksu velikom hvalom ne obznane (Bošković: Orao 1876 i Prilog za poznavańe sadašńega stańa srpske gramatike Beograd 1867); car ruski odlikovao je pisca dragocjenim briļatnim prstenom. „U toj kńizi Daničić je obradio padeže doista najkarakterniju i najbogatiju sintaktičnu stranu srpskoga jezika. Sva značeńa, koja padeži, s predlozima i bez predloga, u raznim mogućim prilikama ńihove upotrebe u jeziku imaju, izrađena su u *sintaksi* i nežno i potanko po obilatim izvorima narodnih umotvorina i boļih starijih (ne izostavļajući ni sredńi primorski period, pisan latinicom) i novijih kńiževnika, s kojima gde gde i staroslovenski tekstovi druguju. Uza svako pravilo sleduje mnoštvo primera, u kojima se ne samo vidi potvrda pravila, nego u kojima su dati svi mogućni praktični živi varijanti, koji se (kao što je prirodno) ni u najpotpunije pravilo ne daju svi pokupiti. Sintaksa je Daničićeva za padeže bez predloga i s predlozima prava blagajnica sviju mogućnih obrta srpskoga jezika, kojom bi se stiliste, pesnici i pisci naši mogli do voļe služiti, kad bi umeli i marili.“ (Novaković).

A s ovim radovima Daničićevim oko sadašńega jezika nijesu još iscrpeni svi plodovi ńegove doista vanredne marļivosti u godinama 1856—1861. Glasnici tijeh godina još su puni Daničićevih članaka, koji rade oko izučavańa starih srpskih spomenika, pisanih posrbļenim staroslovenskim jezikom. U Glasniku devetom ima rukopis Kiprijanov i rukopis Aleksandrov; u desetom Prolog na koži; u jedanaestom Tri srpske hrisovuļe, Za crkvenu istoriju srpsku iz rukopisa 17 veka, Šta je pisao visoki Stevan, Tajna bukvica, Rukopis arhiepiskopa Nikodima; u trinaestoj Pohvala knezu Lazaru 14—15 vieka, Hrisovuļ kraļa Stefana potońega cara Treskavcu. Još je g. 1860 osobito štampao Život sv. Save od Domentijana (prerada Teodosijeva).

Digitized by Google

Na znamenitost spòmenîkâ ove vrste za istoriju srpskoga jezika prvi je svratio pozornost P. J. Šafařik u Serbische Lesekörner godine 1833. Daničić je (prije ńegovih radńa izašli su g. 1840 Srbski spomenici Korano-Tvrtkovića) prihvatio Šafařikovu misao, pak je i tu radio tolikim znańem i savjesnošću, da se taj ńegov rad može porediti s Vukovim klasičnim skupļańem, izdańem i osvjetļivańem spomenika živoga narodńega govora.

Kada je Daničić g. 1856 u Biogradu postao bibliotekar i sekretar društva slovesnosti, državna je vlast još svejednako strogo pazila na onu zabranu Vukova pravopisa. Tako je i Daničić još i *sintaksu* g. 1858 morao pisati „propisanim" pravopisom, na što se žali u predgovoru: „što samъ ovde pisao ovakim pravopisomъ, mislimъ da mi niko ne će primiti za zlo ko zna podъ kakvimъ zakonima stoi knьiževnostь u zemlьi gde se ovo štampa". Za cielo da je samo te nevoļe radi sve do god. 1860 pisao ekavskim narječjem, da bi se uklonio bezumļu, kako se kod one „propisane" ortografije morao pisati *je* i *ije*[1].

Svetoandrejska skupština g. 1858 povrati srpski prijesto dinastiji Obrenovića i tijem nasta po knńiževnost okret na boļe. Stari Miloš odredi g. 1859 Daničića i Vuka, da pregledaju sa strane jezične krivični zakonik. Po smrti profesora Vukomanovića, Vukova zeta, bude Daničić 20 novembra 1859 imenovan u liceju za profesora: Teorije slovesnosti, estetike, istorije slovesnosti srbske, slavenske i najglavnii naroda evropejski. Iste te godine zakļuči narodna skupština, da se ukine zabrana Vukova pravopisa i državni je savjet napokon 23. januara 1860 izdao odluku: da se po kancelarijama ima pisati dosadańim pravopisom;

[1] Prijateļ Vulović mi javļa: Daničić je bio do god. 1860 bibliotekar narodne biblioteke. I danas stoji u narodnoj biblioteci jedno 1000 hartica, na kojima su ńegovom rukom pobiļeženi naslovi knńiga itd. Te ńegove hartice odlikuju se od sviju poznijih tačnošću, brižļivošću i podpunošću. Tu je zabiļeženo i je li ta i ta knńiga na koji tuđ jezik prevedena, ima li na ńu kaka kritika i gdje, i ako se pisac ili provodilac nije na knńizi podpisao, on ga je proznao i zabiļežio — riječju gotova građa za bibliografiju. Sve su ńegove biļeške na tim harticama napisane ondašńim zvaničnim pravopisom. Kod knńiga, koje su bile štampane u Austriji novim pravopisom, stavio je samo naslov onako kako je, pa onda ono što dolazi kao ńegova biļeška, opet je starim pravopisom i to *pravilno, dosļedno, da ni onaj, koji je gradio onaj zvanični pravopis za Srbiju ne bi umio tako. I nigdje zabune, nigdje pogrješke pera.*

Digitized by Google

to ima važiti i za Srpske Novine, dokle ih bude pravitelstvo podpomagalo, i na posletku da se knige za osnovne škole imaju tim pravopisom pečatati; u svemu ostalom da nema ograničeńa u pravopisu.

Kao kada orla pustiš iz kaveza da slobodan leti po neizmjernom carstvu vazduha, tako si pomišlam radost duše Daničićeve, kada ga pustiše, da s katedre kako zna i hoće mladež uči poznavati jezik materinski. Stojan Novaković, dostojan učenik velikoga učitela, kaže da sa zahvalnošću misli na trenutke, kad je 1860 u jesen (u drugom kolu đaka Daničićeva profesorovańa) počeo slušati Daničićeva predavańa i hvatati naučne osnove načela Vukovih, o kojima su već gimnazisti onoga vremena s pola, ponajviše iz književnosti neka mutna znańa imali. (Tadašńi, naročito stariji profesori begradske gimnazije behu u pitańima pravopisa odlučni Svetićevci. U koga bi se gimnazista uhvatila naklonost *pisańa s jotom* kaznili bi ga rđavim beleškama). Onako kako piše Đ. Daničić i predaje. Znajući svoj predmet tako skroz, kao što on u tome kao večiti primer može poslužiti, on ga izlaže oštro, jasno, ne ostavljajući ništa sumńi ili dvoumleńu. Ali je divan utisak, koji ostaje iza ńegova profesorskog govora. Slušalac oseća, kako je nauka Daničićeva skroz srasla s ńegovim životom, mišleńem i osećańem: kako joj je on potpuno predan; i — što bi na površan pogled bilo čudo — predavańe predmeta, koji sobom ne može biti mnogo zanimliv, proniknuto je, zarad onoga što malo čas pomenuh, toplinom, te uliva mimovolno poštovańe i prema nauci i prema naučniku i u onih, koji nemaju osobitih sklonosti za tu struku. A u ono vreme on je, s obzirom na tadašńu spremu gimnazijskih učenika i na ondašńe prilike, predavao najpre kratak pogled na jezike arijske i slovenske i ńihovu svezu, pa po tom glasove i oblike jezika staroga slovenskog i srpskog s neprestanim obzirom i poređeńem i ostalih živih jezika slovenskih. Tako je tu bilo puno prilika, u kojima se mogaše videti nepodesnost staroga i duboka logičnost novoga pravopisa kao i ostalih književnih načela u jeziku, koja su pripadala Vukovoj školi.

U ovo doba Daničićeve velike radinosti, od g. 1856 1861. i opet padaju mnogi ńegovi mali referati u Srpskim Novinam, koje mi je prijatel prof. Vulović pobilježio ovijem redom: godine 1857 u br. 1. referat o Lex Stephani Dušani edidit F. Miklosich; u br. 5 o Primjeri srpsko-slavenskoga jezika sastavio ih Vuk-Stef. Karaǵić; u br. 10 o Die Sprache der Bulgaren in Sibenbürgen von

Digitized by Google

F. Miklosich; u br. 36 o Barth. Kopitars kleinere Schriften; u 38 o Glagolitische Fragmente von Hefler u. Šafařik; u br. 48 o Srbska gramatika od Petra Ninkovića, 2 izdaňe, Zemun 1856; u br. 50 o Junačke narodne pesme o Kraljeviću Marku N. Sad. 1857; u br. 56 o Sočinenija Solomonova i Sirahova Prevod Platona Atanackovića Beč 1857; u br. 70 o Die Wurzeln des Altslovenischen v. F. Miklosich; u br. 95 Geschichte der Slavenapostel Cyrill u. Method von Ginzel 1857; u br. 106 o Istorija Serbskago jazyka A. Majkov 1857; u br. 130 o Arkiv za povjestnicu jugoslavensku IV; u br. 137 u podlisku članak: Od kud se kaže *nije* u sva tri srpska narječja. U Srbskim Novinama za g. 1858 u br. 3 i 4 referat o Slavische Bibliothek B. II. Miklosich; u br. 6 o Srbski letopis za g. 1857 II; u br. 47 o Slovnik umjetnikah jugoslavenskih od Kukuļevića; u br. 94 o Monumenta Serbica edidit F. Miklosich.

Najednom se spokojstvo Daničićevo smutilo kapļom najčemernije žući. Odmah u početku kńiževnoga rada svoga — tako mi pokojnik pripovijedaše — stao je ra liti na rječniku srpskih starina. Nemilo ga je smetalo, što se čitajući te spomenike svak čas namjerao na riječ nepoznatu ili tamnu bud sa strane gramatične, budi istorijske, budi geografske, pa tako je spoznao, da je za dobro razumjevańe te literature potrebit takav rječnik, u kojem bi se pokazali resultati po što se svaka riječ po svim tim spomenicima pretraži i razabere, koliko goď puta u kojem dolazi. Tako je Daničić već tamo negdje godine 1846 počeo iz starih srpskih spomenika, koliko god ih je izlazilo u svijet, ispisivati riječ po riječ na kartice, i po što je nakon petnaestogodišńega rada — dakako uz druge poslove — onako savjesno sastavio Rječnik srpskih staria, ponudi ga društvu slovesnosti, da ga štampa, ne pitajući honorara više nego dva dukata po na arak. Društvo je u sjednici 19. oktobra 1861 vijećalo i amo i tamo, a nije se mogao sastaviti zakļučak, da se ponuda prihvaća; gospoda su mislila: šta će nam rječnik starina, kada još nemamo podpuna rječnika sadašńega jezika! To je Daničića tako ļuto uvrijedilo, da se je odmah zahvalio na sekretarstvu i povratio društvu diplomu, kojom ga još g. 1847 izabraše za člana. Na to je knegińa Julija podmirila trošak i „Rječnik iz kńiževnih Starina srpskih“ doštampao se u Biogradu 1863 1864. A to je djelo tako monumentalno[1], da dobro razu-

[1] Možemo danas predpostaviti, da je to delo svakome kńiževnom čoveku tako poznato, da je naše karakterisańe izlišno. Ko hoće da

Digitized by Google

mijemo onaj jad autorov, kada se članovi društva, koje je najviše on i kao sekretar i kao radnik digao na glas u učenom svijetu, skańivahu, bili ga štampali. Od godine 1861, koje je izašla 13 sveska Glasnika, nema već ni u kojoj svesci dale nijednoga Daničićeva članka!

Do godine 1863 predavao je Daničić slovensku filologiju svijema slušateljima beogradskoga liceja, a kada se ovaj te godine preuredio u veliku školu, slušali su ga samo đaci filosofskoga fakulteta. I ako se ono g. 1861 raskrstio s društvom srpske slovesnosti, za to nije prestajao sam na svoju ruku izdavati nova svjedočanstva duboka znańa i velika truda. Osim Rječnika izdao je godine 1864 Nikoljsko jevanđelje; 1865 Život sv. Simeuna i sv. Save od Domentijana; 1866 Životi kraljeva i arhiepiskopa srpskih. To su tri znamenita spomenika srpsko-slovenske književnosti. A kako tačno bijaše Daničić u toj staroj književnosti versiran! Pred Nikoljskim jevanđeljem u predgovoru pobija mišljeńe Šafařikovo, da bi ono moglo potjecati iz vremena kraljice Jelene 1240—1250, pa onda na str. XI kaže „osobinama svojim Nikoljsko se jevanđelje podudara s pogovorom štampanim u F. Miklošića Monumenta serbica na str. 253 iz rukopisa pisanoga za hercega Hrvoja na koži g. 1404, koji je sada u Boloni i u kojem su neki dijelovi novoga zavjeta — podudara se tako da mislim da je ne samo naš rukopis jednoga vijeka s onijem bolońskim nego jošte da može biti da je oba rukopisa pisao jedan čovjek, a to je bio, kao što u bolońskom rukopisu piše: Hval Krstijanin. Koga sreća odnese u Bolońu te prouči onaj rukopis i s našim ga isporedi, može biti i ja se tvrdo nadam da će se onda posvjedočiti što ja sada od prilike govorim.“ Pa kako se to ńegovo nagađańe lijepo posvjedočilo, kada se desila prilika da onaj boloński rukopis prouči! (Vidi Starine knjiga III. 1—147). Pošto je Daničić od g. 1859 u liceju predavao gramatiku srpskoga jezika, a slovenska je filologija, odkako je on g. 1850 izdao Malu gramatiku znamenito napredovala, sa svim je prirodno, da je sada već nastajala za ń potreba, da gramatiku izda popravljenu prema novim tečevinam znanosti filologijske i sopstvenoga

pozna vrednost ńegovu, neka pogleda u ma kakvo od novijih istraživańa (bilo naših bilo stranih) o istoriji, ekonomnom stańu, geografiji, putovima, genealogiji (ili porodicama), državnom uređeńu itd Srba sredńega veka, pa će videti, kako se često i s kolikom korišću neprestano upotrebljava Rječnik Daničićev, da i ne pomińem korist, koju imaju od ńega filolozi“. (Novaković).

Digitized by Google

učeńa svoga. Tako je g. 1863. izašla ńegova Srpska gramatika. Dio III. Oblici srpskoga jezika. Najboļa preporuka za Oblike je ta obstojnost, da su oni u deset godina doživjeli *sedam* izdańa, i što ima novih gramatika i kod nas i kod Srba sve su izvatci iz Daničićevih oblika, i od ovih su najboļe, kojima se pisci umješe što vjernije držati Daničićevijeh riječi.

Uporedo s ovim velikim radńama Daničić je izdavao još i neke male stvarce. Tako g. 1862 u Vidovu danu, a iz ovoga i napose otisnutu onu obznanu Vukova prijevoda Novoga zavjeta, svršenu još godine 1847, i Početak srpske knńiževnosti; godine 1863 Službe Srbima Svecima; godine 1864 Miloš Svetić poeta. Ovo posļedńe troje su Daničićeve lekcije u velikoj školi; posļednu je i na po se iz Vidova dana otisnuo. Godine 1864 Srbin Serbendi, anonimno štampano u Biogradu; godine 1865 u Vidovu danu, a iz ovoga i na po se otisnuto O Svetićevu ogledalu, i Gospodinu P. Ninkoviću[1].

Vaļa da su *Svetićevci* s osobnih motiva radili, te je društvo slovesnosti onako teško povrijedilo Daničićev ponos, kada ne prihvatiše ponudu, da bi mu štampali rječnik, pa to je bio jedan razlog, kojemu je pridošao još i drugi, što je Svetić u Ogledalu Srbskom, pišući tu svoje memoare, napao staroga Miloša, i tako je Daničić evidentno upravo iz osvete u Vidovu danu iznio najprije onu lekciju Miloš Svetić poeta, onda Recensiju Svetićeva Ogledala, i napokon kada je urednik Srbobrana P. Ninković uzeo Svetića braniti onaj odgovor P. Ninkoviću. I one prve broširice Daničićeve Rat za srpski jezik i pravopis i V. Laziću I i II pune su polemične vatre, nu opet su i pune drugocjenih biļežaka i misli o jeziku; ali iz malo čas prije spomenute tri broširice gotovo da se nemaš šta naučiti već ako ne cjepidlačarstvu, kako treba ļude i ńihov rad pokazati s najlošije strane. Još ļuća i oštrija je ona anonimna brošira Srbin Srbendi.

---

[1] U Vidovu danu god. 1861 br. 3 izašla je i Daničićeva recensija o gramatici Jov. Ilića. (Srpska pismenica napisao J. I. izdao A. S. u Novom Sadu 1860.) A. Vasiļević je za tijem branio Ilića u Trgovačkim Novinama br. 27. Za tijem je Daničić odgovarao u Vidovu danu br. 8, 9, 11, 13 i A. Vasiļević se s ńim prepirao u Trgovačkim Novinama. Biće teško — po vremenu — pokupiti sve ove sitnije poslove Daničićeve, a u svakom od ńih ima po koje zrnce originalnoga i oštrinom karakterističnoga suda Daničićeva. (Novaković Bibliografija str. 415 br. 2270.)

Digitized by Google

Daničić nije nigda, što ja znam, bolovao, ali klica sušičavosti, s koje je tako rano, žali bože prerano poginuo, mora da je već u to doba u ńem jako proklila bila. Samo u teškoj razdraženosti živaca, koja se javla u povodu take bolesti, treba tražiti uzrok te je pokojnik teže nego što trebaše otrpio one neprilike, na koje se u svojoj okolini namjerao. A te neprilike doista da bijahu male prema velikim resultatima, kojima je do toga vremena ńegovo nastojańe u Srbiji rodilo. Ta bio je tako srećan i vidio radost staroga Vuka, te je prije svoje smrti[1] g. 1864 dočekao pobjedu načela kńiževnih.

[1] Godine 1853 izda Vuk: „Srpske narodne pripovijetke. Beč". Još g. 1821 bješe ih nekoliko priopćio u Davidovićevim srpskim novinama. Tom je prilikom kazao, koliko je to trudan posao pripovijetku vjerno napisati. Tu ne možeš za pripovjedačem, kao kod pjesama, svaku riječ biležiti, nego treba cijelu čuti, pa je onda napisati, da u svem pogodiš način narodnoga *dobroga* pripovjedača. Pripovijetke, što ih Vuk sam iz djetinstva znaše, s tima mu ne bijaše nikakove muke, i s onima, koje slušaše od različitih pripovjedača iz naroda, imao je samo pol muke; ali čitava se nevola pokazala kod pripovijedaka, koje od drugih kńiževnika dobivaše napisane pa često od ńih nekolikih jednu, različito pripovijedanu. Tu trebaše Vukove vještine, da se razabere ko je pogodio napisati i prema narodnomu mišleńu i prema narodńemu jeziku. U predgovoru kaže da ima skupljen mnogo veći materijal. S tijem dodatcima štampane biše pripovijetke poslije Vukove smrti 1870.

Godine 1857 štampani su u Beču Vukovi „Primjeri srpsko-slavenskoga jezika". Tu je u velike Vuk pokazao ono isto o čem je na kratko govorio još g. 1826 u Danici u članku „Glavne razlike između današńega slavenskoga i srpskoga jezika". Da pokaže, što je upravo „slovenski" jezik, priopćuje komad, pisan jezikom starim bugarskim ili (Vuk kaže) bolje reći starim slovenskim. Za tim je vrlo mnogim primjerima pokazano, kako se *taj* jezik dotjerivao na srpski u *srbuljama*, to jest u rukopisima i knigama srpskim, koji biše pisani ili štampani u Srbiji u ono staro vrijeme, kada srpskim piscima još ne bijahu poznate crkvene knige ruske. Vuk je štampajući tu na ogled komade iz Srbulja pokazao vrlo tačno znańe stare srpske literature.

Primjerima srpsko-slavenskoga jezika Vuk je dostojno proslavio *sedamdesetu* godinu svoga života. Do toga se znatno nagomilaše odlikovańa, kojima ga sa svih strana obasipahu. (Koje prije koje poslije te godine dobi od Ferdinanda I. i Nikole I. zlatne prstene s briljantima; od Franа Josipa I. zlatnu kolajnu; od istoga orden viteški Franа Josipa I.; pruski orden crvenoga orla; ruski orden sv. Ane; crnogorski orden za slobodu crnogorsku; posta članom universiteta Krakovskoga, akademija: bečke, peterburgske, i berlinske, geografskoga društva u Peterburgu; začasni član županije

Digitized by Google

za koja je Daničić ono g. 1847 u Rat bio zašao; i ako su ga mali ljudi još svejednako smetali, ali on je našao odobravańe i zaštitu na najvišem mjestu: knez Mihajlo i knegińa Julija (koju je Daničić nekoč učio srpski) podmirivali su sav trošak i namirivali sav trud ne samo za Rječnik srpskih starina, nego još i za ona tri naprijed pomińana velika spomenika srpskoslovenske književnosti što ih je Daničić štampao. Svakako je sreća po Daničića i književnost našu, da su se upravo u to doba desile prilike, da se mogao otresti i izaći iz one po ńegov daljńi rad tamo štetne okoline.

---

zagrebačke, požeške, grada Zagreba itd. itd.) Ali mnogo veću zadovoljštinu dao je bog pobolijevajuću starcu upravo te godine doživjeti. Prijevod Novoga zavjeta, rad kojega ga anatemisahu srpski književnici, i lajici i svećenici, sav se raspačao, i g. 1857 izašlo je drugo izdańe: najsjajniji dokaz, kako je narod znao uvažavati Vukov rad. A prije smrti bi mu suđeno još i veću radost doživjeti. Vuk se s Milošem brzo poslije one afere radi Novoga zavjeta opet izmirio. Kada bi g. 1858 Aleksandar Karađorđević primoran Srbiju ostaviti i Srbi opet za kneza izabraše Miloša, tada, u onoj istoj skupštini koja primi kneza Miloša, zaključiše Srbi, da se zabrana Vukovih knjiga i ortografije u Srbiji dokine. Ministarstvo se doista još neko vrijeme skańivalo taj zaključak izvršiti, ali 1860 ipak izda naredbu, kojom se pušta sloboda ortografije, osim za knjige, koje imaju služiti u osnovnim školama. Daničić je kao profesor srpskoga jezika i literature u velikoj biogradskoj školi bio tako vješt apoštol Vukovih načela, da se i ono ograničeńe g. 1868 dokinulo, i tako je Vukov način pisańa već nekolike godine od Srba, osobito u Srbiji, općenito primljen; tamo je to svršena stvar, samo što većina ńih voli ekavsko narječje.

Za Vukov „Pravitelstvujuщii sovêtъ serbskii za vremena Kara-Đorđijeva ili otimańe ondašńijeh velikaša oko vlasti. Beč 1860“ javilo se u samoj Srbiji 2357 prenumeranata. Toga još nijedna srpska knjiga nije bila doživjela. Kritika se što se tiče sadržaja te knjige nepovoljno izjavljivala. A rekao bih da se pravo prigovaraše, da sadržaj knjige ne odgovara ńenom naslovu, jer se u ńoj doista o pravitelstvujućem savjetu govori vrlo malo i gotovo sve je zapremljeno pripovijedańem o ratovańu Srba s Turcima, a kako ovo ipak nije glavni tema knjige, dakako da je moralo izaći bez sistematična reda: nema u pripovijedańu cjelovitosti. Još mi se čini, da je pravo i to prigovoreno (što se lako opažava i kod ostalih Vukovih sprijed pomińanih istorijskih radńa), da se kao istorik drži odveć na strani od događaja, o kojima priča; on bez ikakova interesa bud za koju stranu mraznim hladom govori i o slavnim i o vrlo zalosnim momentima tadašńe istorije srpskoga naroda, kao da se sve to *ńegova srca* upravo ništa ne tiče. Našle su se i u samoj stvari neke nepodpunosti: neki su događaji krivo pripovije-

Digitized by Google

Godine 1865 odredi ministar prosvjete, da jedan sluga nadzire đake velike škole. To je Daničića tako ļuto uvrijedilo, da se odmah zahvalio na profesuri. I namjestiše ga za sekretara poštanskoga odjeļeńa u ministarstvu unutrašńih djela!

U to se doba u Zagrebu očekivalo, da se otvori jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. I ako kod nas još ni danas nije definitivno svršen spor o ortografiji i gramatici književnoga jezika, ipak je već u ono doba javno mnijeńe sloški odobravalo nastojańe pozvanika, koji su Daničića priznavali takovim autoritetom filološkim, da su držali za dužnost svoju i narodńu, da uzrade, kako bi mu se kod akademije otvorilo mjesto, dostojno ńegovu zvańu i

---

dani. Takove je pogrješke pokazao u srpskim novinama za god. 1860 br. 96 vaļa da sam redaktor M. Đ. Milićević. Na to je u br. 114 odgovarao neki V., a ovomu opet redaktor u br. 117. Vuka je ta polemika ponukovala te i on reče svoju u Vidovu danu br. 34, 35, 36. To je otisnuto i osobito u onoj brošurici Vukovoj: Odbrana od ružeńa i kuđeńa 1860, u kojoj se, kako naprijed rekosmo, brani i od onih osvada Hilferdingovih, da je s Novim zavjetom imao namjeru da Srbe pounijati.

U predgovoru k praviteļstvujućem savjetu Vuk želi, da bi još prije smrti dospio izdati za štampu spremļene knige: 1. Narodne pjesme knjiga IV; 2. Građu za srpsku istoriju od 1804—1859; 3. Život najznatnijih poglavica ovoga vremena (nekolike take živote priopćio je već u Danicima, a i u praviteļstvujućem savjetu dodao je živote Milenka, Petra Dobrińca i Jugovića); 4. Običaje ili život naroda našega; 5. Ńemačko-srpski rječnik. Od svega toga dospio je tek k izdańu četvrte knige Narodnih pjesama u Beču 1863.

Jeseni g. 1863 navršilo se upravo 50 godina što se Vuk prvi puta javio u Davidović Frušićevim Srpskim Novinama u Beču. Nema lako drugoga književnika, koji je tako zaslužio radost slaveći svoju književničku pedesetogodišńicu. Ali ta radost kratko je potrajala.

Dvadeset petoga januara 1814 izdao je Vuk u Beču malu prostonarodnu pjesnaricu: bogu se svidjelo da će k pedesetogodišńici ńegova književnikovańa *bolesnu starcu* učiniti najboļu ļubav, ako ga 26 januara 1864 uzme k sebi.

Poslije smrti izašlo je u Beču (osim natrag već pomińanih djela) *godine 1864* „Novi zavjet. Treće izdańe“, „Priprava za istoriju svega svijeta radi djece. Preveo s ńemačkoga po A. L. Sleceru Dimitrije Vladisavļević bivši učiteļ pri srpskoj školi u Trstu a pregledao i na svijet izdao Vuk. Stef. Karadžić“; *godine 1867* „Život i običaji naroda srpskoga“ i četvrto izdańe Novoga zavjeta; *godine 1872* „Deutsch-serbisches Wörterbuch; *godine 1875* „Srpske narodne pjesme knjiga II“ (to je drugo izdańe te knige, štampane g. 1845).

Digitized by Google

zanimaňu. Tako je Daničić g. 1866 došao u Zagreb, i odmah kako je amo stigao, priopćio je u Kńiževniku svesci III dva stara srpska spomenika: „Tipik sv. Save za Orahovicu“ i „Sveti Đurađ Kratovac“, i obznanio je Budmanovu „Grammatica della lingua serbo croata“.

Samo se sobom razumije, da su odmah pri prvom izboru članova akademijskih izabrali i Daničića. Dok su prvi izabranici pripremali što treba da se akademija otvori, Daničić im bijaše privremeni tajnik, a u prvoj glavnoj skupštini g. 1867 izabraše ga definitivno za prvoga tajnika.

Uz neumornu brigu Daničićevu oko redakcije i korekture akademijskih spisa, uređeňa biblioteke, vođeňa upravničkih svagdańih poslova, publikacije su akademijske pune ńegovih kńiževnih priloga.

Daničićev rad u akademijskim publikacijama dijeli se po vrstama na 1) obznane i recensije novijih djela, 2) osvjetļavaňe i priopćivaňe spomenika stare kńiževnosti, 3) članke o akcentu i jeziku kakav je danas. Kronologijskim redom idu te radńe ovako jedna za drugom: *ć* i *đ* u istoriji slavenskih jezika, Zapisi iz nekoliko rukopisa. Rad I 1867; Hatala. De mutatione contiguarum consonantium in linguis slavicis, Budmani grammatica della lingua Serbo croata. Rad II 1868; Akcenti u glagola. Rad VI 1869; Kńiga Konstantina filosofa o pravopisu, Rukopis Vladislava gramatika, Bugarski rukopis od g. 1277. Starine I 1869; Gilferdingovo izdańe starih srpskih poslovica. Rad XII 1870; Slovo svjatago Ippolita ob antihristje s primječanijami K. Novostrueva, Slavjano-russkija rukopisi V. M. Undoljskago. Rad XIII 1870; Indijske priče prozvane Stefanit i Jhnilat, Muka blaženoga Grozdija. Starine II 1870; Akcenti u adjektiva. Rad XIV 1871; Referati o Zakoniku Stefana Dušana izadańe St. Novakovića, o Srpsko-ruskom slovaru Lavrovskoga. Rad XV 1871; O gramatici Đurđa Križanića. Rad XVI 1871; Hvalov rukopis. Starine III 1871; Prilog za istoriju akcentuacije hrvatske ili srpske. Rad XX 1872; Tri stare priče — Proroštvo despota Stefana Lazarevića, Apokalipsa iz Hvalova rukopisa, Tondal, Dva apokrińa jevanđelja, Poslanici sv. Save igumanu studeničkom Spiridonu, Poslanica patrijarha jerusalimskog Teofila despotu Stefanu. Starine IV 1872; Nom. sing. masc. na *o* i na *e*, Prilog za istoriju komparativa u hrvatskom ili srpskom jeziku. Rad XXVI 1874.

Osim ovijeh radńa još je pomagao Kaznačiću i Jagiću kod redakcije druge kńige Pjesama Mavra Vetranića. Stari pisci IV

Digitized by Google

1872 i Jagiću kod redakcije Pjesama Nikole Dimitrovića i Nikole Naļeškovića. Stari pisci V 1873.

Za vrijeme Daničićeva boravka u Zagrebu, to je od godine 1866—1873, Srbija je odstupańem starijih a prispjevańem mlađih sila u službe državne sve to većma jačala; vidno se je pomaļalo doba zrelosti, da zemļa postane sa svijem svoja i slobodna. God. 1868 pustila se pravopisu podpuna sloboda, i od toga doba pravopis i jezik, kako mu je Vuk osnovao pravila a Daničić ih dogradio, oblada čitavim književnim životom srpskim. Kada je ministrom nastave postao St. Novaković, nekoč učenik Daničićev, koji je učiteļa svoga oko Rječnika iz srpskih starina „dvije godine i svesrdo i vješto" pomagao, on se je trudio da bi Daničić opet zauzeo katedru slovenske filologije u Biogradu, i trud mu je rodio povoļnim plodom: g. 1873 „mladačkom snagom i oduševļeńem u 50. godini počeo je [Daničić] opet predavati, i koji su tada ńegove lekcije slušali, sjećaće ih se dok su živi a predavao je sve do u proļeće 1877" (Vulović).

Kao profesor u Biogradu izdao je tamo g. 1874. Istoriju oblika srpskoga ili hrvatskoga jezika, a godine 1876 Osnove srpskoga ili hrvatskoga jezika. Srpskom učenom društvu ponudi „Korijene s riječima od ńih postalijem", ali društvo ga odbije. Vulović kaže, da društvo toga djela nije primilo, „što nije imalo novaca da ga otkupi i izda." I ako je ovo bio pravi povod, ali Daničić je bio toliko osjetļiv, da je lako mogao posumńiti, nije li na onu odluku društva uplivalo i nepovoļno suđeńe društva o ńegovu etimologisańu. Još je odmah g. 1874, čim je Istorija oblika izašla u svijet, Jagić u našim Narodim Novinama, pohvalivši dostojno velike zasluge autorove, pravedno prigovorio neobičnu načinu, kako se tu najvećom lakoćom postańe naših oblika izvodi iz suponovanih oblika indoevropskih. Pa i ja mislim, Daničićeva marļivost i solidnost traženu fonetskih, formalnih, sintaktičnih, i leksikalnih mijena hrvatskoga jezika, kako se mijeńao od najstarijega doba, pa se još i danas mijeńa, tako je velika kao što i bistrina ńegova suda, kada se radi o kategorisańu tijeh razlika, i o tome što iz te raznolikosti treba izvaditi kao vaļane oblike književnoga jezika, i napokon o tome, da se rastumači, kako su ovi postali iz starijih oblika hrvatskih, a ovi iz starih slovenskih. Po što je tako odličan talenat filološki neumornom ustrajnošću 30 godina učio život jezika hrvatskoga, on je taj jezik i naučio kao nitko drugi prije ńega. Daničićev jezik, kakav je u ńegovim djelima, ostaće još za dugo vre

Digitized by Google

mena potomstvu vrelo, iz kojega će se crpsti pravila klasičnoga pisańa. Tu ne mislim toliko na ona djela Daničićeva, u kojima mu pažļivost bijaše glavno zabavļena tijem, šta će kazati, nego više na ona, u kojima mu bijaše glavna briga, kako će ono što piše najboļe i najļepše hrvatski reći. To su pako Daničićevi prijevodi, kojima je najzgodnije mjesto ovdje da se spomenu. God. 1854 preveo je A. N. Muravijeva Pisma o služki božjoj (III. izdańe u Biogradu 1867), g. 1858 A. Majkova Istoriju srpskog naroda (II. izdańe u Biogradu 1876), g. 1864 Psaltir, a g. 1868 dovršio je prijevod čitavoga Staroga zavjeta. Posļedńe dane svoga života pokojnik je, videći skori svršetak svoj, često zadovoļstvom spomińao, da se je u korist svome narodu baš namučio i natrudio, a svak puta je takom zgodom osobitim ponosom istavļao prijevod Staroga zavjeta! Ovolikoj veličini Daničićevoj ne će se besmrtnost oteti, ako se reče, da je pokojnik pokazao slabe strane, kada je u filologijskoj kombinaciji zahvatio dalļe, kada je postanak hrvatskih oblika i riječi išao tražiti poredeći ih s pojavama drugih neslavenskih jezika, ili zahvativši ćak u veliko općenito vrelo indoevropsko. Ńegovo mišļeńe, da bi se slavenski jezici zgodno dali grupisati po tomu, kako se u kojemu pretvaraju glasovi *d* i *t* kada se sliju s *j*, Šlajheru se učinilo vrlo zgodno, a tumačeńe prijelaza *kt, gt, ht,* u *ć* pomoću anlogije pojava u jezicima evropskim Miklošić je u najnovijem izdańu Lautlehre spomenuo ne prigovarajući ništa. Ali ono ńegovo mišļeńe, da su vokali *o* i *e* na kraju nom. sing. masc. n. pr. Marko, Mijo, Ile, prastari ostanci negdańega indoevropskoga osnovanoga vokala *a,* zaplelo ga je u tako vratolomne kombinacije s pojavama u litavskom jeziku, te ih već u Osnovama (str. 51. biļeška 1 u dnu) i sam napuštava. Izvodeći u Istoriji oblika hrvatske padežne nastavke iz suponovanih općenitih indoevropskih, ne možeš dogledati kraja mijeńańu, prispjevańu, odpadańu, sažimańu glasova. Još veće je čudo stvorio svrstavši u Korijenima sve hrvatske riječi iz Vukova rječnika pod nekolicinu suponovanih opće indoevropskih korijena. Kada uzmemo na um brižļivost, bojažļivost, opreznost, kako Šlajher, Miklošić, Curtius, Fick, Šmid itd., svodeći koju riječ na zajednički suponovani indoevropski korijen, svak puta tvrđeńa svoja dokazuju poredeći onu riječ s riječima istoga ili nalikoga *i oblika i značeńa* u drugim indoevropskim jezicima, i kada uzmemo još na um, količinu riječi se takim načinom usudiše svesti na onake korijene, tada doista da se čitateļ sav zbuni od čuda, gledajući kako je naš Da-

Digitized by Google

ničić baš sve hrvatske riječi iz Vukova rječnika i kako ih je svrstao pod nekolicinu onakih korijena, ne pomińući nigdje zakona, po kojima se po ńegovu mišļeńu glasovi u postajańu riječi iz korijena mogu i smiju mijeńati, ne poredeći druge jezike, i izvodeći čudnovatom smionom lakoćom prijelaze iz jednoga općenitoga značeńa korijena u različite druge. Iz korijena *gan* postaše mu i žena, i zet, i zätore (vime svińeće), i sazdati, i zid, i znati, i ime, i znoj, i gńĕv, i žeći, i žig, i žganci, i zvijezda! Doista su pravedni prigovori, što ih protiv takova etimologisańa činiše Jagić, Brückner[1], ponešto i Novaković[2], i pisac ih u obrani svojoj nije oprovrgào. Ali i kod ovakih prigovora Daničićeva tri djela, o kojima je govor, novi su zboriti svjedoci neumornosti i solidnosti piščeva rada. U Istoriji oblika ono je etimologisańe stvar uzgredna, a što je glavno, da se pokaže kakovih oblika za pojedine padeže ima u hrvatskoj literaturi od najstarijega doba do u sedamnaesti vijek, pa ta množina raznolikih forama da se kategoriše tako kako bi postanak najnovijih književnih oblika izašao jasan, tu opet sja ona podpunoća, znańe i bistrina suđeńa, koja Oblike, Rječnik i Sintaksu učiniše monumentalnim spomenicima naše znanstvene književnosti. Takva knjiga su i *Osnove*, ako pustiš na stranu pripadom dodavane korijene; u ńima su minuciosnom tačnošću pod svakim nastavkom skupļene i znanstveno kategorisane sve riječi živoga jezika hrvatskoga, koliko ih ima u Vukovu rječniku. Najvećma smeta samovoļno etimologisańe Daničićevo u Korijenima, jer tu je upravo to glavna strana. Pravo kaže Brückner, ko nije vješt etimologiji, ovom će se knjigom više oštetiti nego pomoći. Ali ko je malo proučio literaturu etimologijsku, opet će rad zavirivati u Daničićevu knjigu, osobito da vidi za riječi, kojima je do sada postańe neprotumačeno, pod koji li ga korijen svrstava pokojnik! A ima u Korijenima još jedna velika zasluga piščeva, ta se tiče izučavańa akcenta za voļu kojega je i u Osnovama i tu u Korjenima svaka riječ biļežena akcentom. U Glasniku osmom, gdje pokazuje mijenu akcenta u supstantiva muškogu roda, Daničić kaže „za ovim člankom doći će drugi, u kojima će se ovako pretresati ostale reči, a kad to bude, onda će se gledati kakve akcente dobijaju

[1] U Jagićevu Arhivu III. str. 155, obznańujući Daničićeve Korijene. Na to je Daničić 13. marta 1878 u Zagrebu štampao na tri lista odgovor „An meinem jüngsten Recensenten", na koji opet u kratko odgovara Brückner tamo na str. 506.

[2] Pismo S. Novakovića predsjedniku akademije. Rad 45 str. 165.

Digitized by Google

reči u postanju svome, a najposle izvesti glavna pravila, iz kojih će se pokazati prevelika važnost koju naši akcenti imaju ne samo za celu srbsku gramatiku i leksikon, nego i za ostale slovenske jezike a bez svake sumńe i za daļu veliku rodbinu Slovenskog naroda." Daničić je u Glasniku 8 i 11, onda u Radu VI i XIV pokazao mijenu akcenta u nomena i glagola, razredavši ih najprije po četiri akcenta, orda riječi od svakoga akcenta po broju slogova što ih imaju u nom. sing. i u infinitivu. Ovijem radńama Daničić je materijal, na temeļu kojega će se „glavna pravila" za mijenu akcenta u deklinaciji i konjugaciji pronaći, tako lijepo spremio, da je već tijem veći dio posla svršio. Još ļepše je u Osnovama a osobito u Korijenima spremļen materijal; po ovomu će se još lakše dati sastaviti „glavna pravila" za mijenu akcenta u *postajańu riječi;* kada se i taj posao svrši, onda će se tek dati pouzdano govoriti o *značeńu svakoga akcenta;* a najveća hvala, da sve to mogbude, ići će i opet Daničića. Po svemu tomu, kada je Daničić, po što biogradsko učeno društvo nije imalo novaca da Korijene odkupi i štampa, ponudio ih akademiji, ja mislim da je onaj akademiji svjetovao veliko dobro, po kojega prijedlogu je ista Korijene odkupila i g. 1877 štampala.

Za svoga boravka u Zagrebu od g. 1866—1873 Daničić je pored onoliko plodova neumorna rada što ih je tu svršio, započeo još jedan, koji je kruna svega ńegova djelovańa, a to je veliki istorijski kritički rječnik jezika hrvatskoga ili srpskoga. Kako je akademija stupila u život, po prijedlogu se Daničićevu počela građa za taj rječnik sabirati i pod ńegovim se vodstvom i nadzorom skupļala dokle god on bijaše u Zagrebu. Materijal se bješe nagomilao silni, i po što nas je već prije Daničića bio ostavio Jagić, nastalo je pitańe, ko da preuzme redakciju rječnika? Ja mislim da ne ću reći prenesmjernu, ako kažem, da nas je bilo, koji se mogosmo toga posla primiti, ali je svak uviđao, ako je ikako moguće, da ga se primi Daničić, griješno bi bilo da ga se iko drugi prima. Iznajprije se Daničić skańivao, ali po što su ratom u Srbiji nastale neprilike, koje ga pored drugih smetahu u radu, a i zrak mu u Biogradu nije prijao, napokon se pozivu odazvao, i od godine 1877 bijaše i opet među nama. Za pet godina izradio je pokojnik riječi od *a* do *čobo,* od kojih prije ńegove smrti na 60 araka najveće osmine u dva stupca biše doštampane one od *a — češuļa.*

Digitized by Google

Govorilo se je i pisalo o znamenitosti i vrjednoti toga akademijskoga rječnika toliko, da je dosta, ako svratimo pažńu čitateļa na Glasove o Ogledu rječnika, koji su priopćeni u Radu 45 str. 158—213; svak će, koji nije kadar da u tijem poslovima presuđuje sam, po onomu što tu rekoše Miklošić, Sreznevski, Veber, Novaković, lako razabrati, kako si tijem djelom i pokojnik, koji ga je započeo, i akademija, koja je pokojniku liberalno išla na ruku, osiguraše u narodu neumrlost. Na broširicu: Kakav je riečnik hrvatskoga jezika kojega izdaje hrvatska akademija? Njekoliko rieči napisao dr. F. Pilepić. Sušak 1880. svraćam s toga pozornost čitateļa, što je tu u Dodatku iz br. 233 Obzora preštampana Ocjena hrvatskoga rječnika, koju sam ja napisao, a držim, da su i u ńoj dobro istavļene svijetle strane rječnika. Doista da se ne daju odkloniti prigovori protiv *praktičnosti* ovako u šir razvedene osnove, na kojoj je rječnik zasnovan, ali zadaćom akademije znanosti niti nijesu ciļjevi praktični, nego samo znanstveni. Velika je još zasluga Daničićeva što je tu u rječniku upodpunio hrvatki latinski alfabet, smislivši prema slovima č, ć, ž, š slova đ, ļ, ń, ģ, kojima je postignuto, da kao što ćirilsko tako i latinsko hrvatsko pismo danas za svaki jedan glas ima i jedno slovo.

Evo što sam umio i znao kazati o Daničićevu životu i radu. O privatnom životu ńegovu rečeno je tu vrlo malo, jer sav život pokojnikov sastojao se gotovo samo od rada, i to gotovo samo od rada oko jezika, tako da drugo zanimańe pokojnikovo mogu izbližega poznavati samo ńegovi najintimniji prijateļi, na kojima ostaje, da i to potomstvu saopće. Jednoć ga, kada je ono prvi puta bio u Zagrebu godine 1866—1873, izabraše, mislim Karlovčani, u Srpski kongres, ali izbornici s ńegovim radom tamo nijesu ni malo bili zadovoļni, a držim da ni sam pokojnik nije bio zadovoļan, što se za čas dao izmamiti na to poļe. Daničić je i u literarnim poslovima odklańao suđeńe i razgovor i o čem drugom što se nije ticalo upravo samo jezika! Ńegova korespondencija s Milićevićem priopćena u Čupićevoj Godišńici 1883 baca tek nekolike zrake na ńegovu najčistiju ļubav otaģbeničku, a sve drugo su same brige oko jezika. Koliko sam ja pokojnika poznavao, dosta sam imao prilike diviti se ńegovu religioznu pijetetu kako je štovao staroga Vuka i autoritete u znanosti Miklošića, Šlajhera itd., a u ńegovoj ļubavi i štovańu svoje ostarjele majke vidio sam savršeni primjer sinovļe ļubavi i zahvalnosti. Kako je bio savjestan, obziran i tačan u poslovima knńiževnim, isto takvom

Digitized by Google

je skrupuloznošću pazio, da ne bi spram svojih znanaca, štitnika, prijatelja, zanemario, sačuvaj bože, i najmańi akat konvencione udvornosti. Iz ńegove književne polemike vidjeti je, kako mu je i prijateljstvo i neprijateljstvo podpunom intenzivnošću zaokupljalo svu narav. Čednosti bijaše zaista rijetke: svoja odlikovańa (osim onoga briljantnoga prstena za sintaksu, dobio je poslije od srpskoga kralja sjajan orden, bio je začasni doktor Petrogradskoga universiteta i član akademije itd) tako je malo istavljao, da se gotovo za ńih nije u svijetu ni znalo, a za što se u književnosti nazvao *Daničić*, to se ni danas još ne zna pouzdano. Kako se nije ni malo štedio, nego se vas dan od jutra do mraka mučio i tro radeći, tako nije umio ni da čuva što si je privređivao, nego je na obuću, odjeću, hranu, stan, svoju biblioteku tako liberalno trošio, da mu na samrti nije od privrede ńegove preteklo do nekoliko stotina forinti, pa i kod namjeńivańa te maline pokazao se plemenito haran: nije zaboravio ni akademije ni učenoga društva, ni velike škole! Bio je rasta visoka, vitka, košćat, lica blaga, visoka čela, tanka pravilna nosa, bradat, badrina očiju probijala mu je kroz tanke naočale. Vrlo draga mu bijaše šala, rad je slušaše i od svega srca joj se smijaše, ali nigda ga nijesam čuo, da bi sam šta smiješna ili šaljiva govorio. Proljećem g. 1882 sušičavost mu se izvrgla u rapidnu sušicu, neprekidno kašljucańe sapińalo mu je disańe i sušilo snagu. Uza sve to živio je sve do dana kojega umrije — bilo je to noću 16 novembra — kao i prije: — još dan prije smrti hvalio se, da je za rječnik spremio tri riječi! Narodńa žalost na sprovodu Daničićevu i u Zagrbu i u Biogradu, kamo ga mrtva po želi ńegova Veličanstva srpskoga kralja odpratismo, u najtańe opisana u svijem našijem novinama, najzboritije je svjedočanstvo veličine pokojnikovih zasluga!

Još je na svršetku vrijedno o pokojniku osobito upamtiti ovo. Odmah kada je Daničić g. 1866 došao u Zagreb, on je jezik naš uzeo nazivati *hrvatskim ili srpskim*. Tako u člancima u Radu i Starinama, pa tako je i peto izdańe gramatike nazvao: Gramatika srpska ili hrvatska. Dio III Oblici srpskoga ili hrvatskoga jezika. U prvi mah moglo bi se pomisliti, da su tu na pisca djejstvovali obziri, što je među nama Hrvatima našao zaklona, kada je ono ńegovo stańe med Srbima u Biogradu postajalo nesnosljivo. Ama da je Daničić bio čovjek, koji svoje osvjedočeńe ravna prema svagdańim prilikama, koje ga okružuju, niti bi kod sjajnih svojih talenata deset godina u Beču čekao žeļan, da med Srbima gdje do-

Digitized by Google

bije mjesta, niti bi u Srbiji, po što tamo već bješe izašao na onako dobar glas, zapao u onako nesnosljivo stanje. Ta on je i onda, kada ono g. 1873 bješe ostavio Zagreb, misleći za cijelo da ga je ostavio za uvijeke, svoja predavanja u velikoj biogradskoj školi započeo s onom znamenitom lekcijom: Dioba slavenskih jezika, u kojoj dokazivaše da je jezik naš, u sva tri dijalekta svoja, hrvatski ili srpski! Tijem tvrđenem Daničić je okajao, što ono dokazivaše, tražeći g. 1857 u Glasniku IX razlike jezika hrvatskoga i srpskoga. Nega je toj promjeni mišljenja prinudila autopsija. Boraveći među nama Hrvatima vidio je, da narod svoje narodne ime toliko spoznaje i nime se tako ponosi, da ga već ni za kojega drugoga imena volju ne će napustiti. Ona je izjava Daničićeva epokalna u istoriji našega naroda, jer što se s naše strane već duže vremena tvrdilo, to je sada priznato i na strani srpskoj, a to od čovjeka, koji se u tim pitanjima može držati prvim autoritetom, po što mu se taj priznaje i s jedne i s druge strane. Daničić je onom izjavom slozi, prijateljstvu i književnomu jedinstvu naroda hrvatskoga ili srpskoga postavio najtvrđi temelj, za koju zaslugu da mu bog prosti, i da mu je vječna slava!

Digitized by Google

SVEČANA SJEDNICA

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI

dne 19. prosinca 1885.

I.

BESJEDA

PREDSJEDNIKA DRA. FR. RAČKOGA.

Vele učena gospodo akademici, vele štovana gospodo!

Prošlih je dana naša akademija u razrednih sjednicah, namienjenih proslavi petdesetgodišnjice preporoda hrvatske knjige, nacrtala sliku naše u tom razdobju književne privrede u obradjivanjn jezika, poviesti i prirodnih nauka s područnimi granami tih struka. Ovaj osvrt bijaše nam nametnut čuvstvom harnosti prama prvim probuditeljem narodne samosviesti i radnikom na književnom polju. Taj osvrt koristan je za našu akademiju i za to, što može kano u zrcalu gledati, u kojem je stanju našla kod nas one struke znanosti, kojih je gojitba njoj povjerena. Danas u ovoj svečanoj sjednici imade račun dati samo o jednogodišnjoj privredi svojoj; a kolika je i kakova bila, razabrat ćete u kratkom pregledu iz tajnikova izvještaja.

Nu i taj kratak pregled probudit će u Vami, velecienjena gospodo, osvjedočenje, da se rad naše akademije i minule godine svojom obilatošću i raznolikošću na onaj predprošlih godina dostojno prislanja, pak da stoji u pravednom razmjeru s našimi duševnimi i materijalnimi sredstvi.

Pripomenuv materijalna sredstva, kojimi akademija razpolaže u znanstvene i književne svrhe, ne smiem propustiti ove prigode, a da s ove stolice ne izjavim, kako je neopravdana ona prije nekoliko mjeseci na veoma odličnom mjestu izušćena sumnja u dovoljno vješto upravljanje s imovinom našega zavoda. Moram pred-

Digitized by Google

postaviti, da je ta sumnja potekla iz nedostatna poznavanja same stvari, za koje razjašnjenje dozvoljavam si posvema kratak osvrt.

Kada je akademija koncem godine 1866 započela u smislu §. 15. svojih pravila s vrhovnom zemaljskom oblašću sudjelovati oko uprave svoje zaklade, ova je iznosila 200.720 for., dočim je do konca prošle godine, u tom razdobju od 18 godina, narasla na 359.722 for. 84 nč., a kada se ovoj svoti, izpustiv druge omanje, pribroji iznos od 50.000 for., izdan odanle u pomoć za gradnju akademičke palače, na 409.722 for. 84 novč. t. j. zaklada se je više nego podvostručila. Ali ta glavnica nije sada već jedini imetak naše akademije, jer mu pribrojiti valja: akademičku palaču s izdatkom u gotovini prieko 250.000 for. neuračunav vriednosti gradilišta, na dalje bogatu knjižnicu s izdatkom u gotovini od prieko 50.000 for., napokon Strossmajerovu galeriju slika, tako da sveukupan imetak akademije predstavlja sada vriednost, ako se brojem izrazi, od najmanje 800.000 for.

Još se više ističe uspjeh uprave, kada se uzme u obzir, što je akademija u to kratko vrieme od svoga prihoda izdala u same književne i znanstvene svrhe; kada vam na ime spomenem, da sami štamparski izdatci iznose 101.658 for. 97 nč., a prinosi za nagrade književnih radnja, za sakupljanje znanstvene gradje i za pripomoći u književne svrhe 104.192 for. 77 novč. tako da samo ove dvie stavke, odnoseće se na strogo književan rad, čine znamenitu svotu od 205.851 for. 74 novč.

Daleko budi od nas izticati ove brojeve u proslavu akademije, koja uviek i svakom prilikom s harnošću priznaje, da imade kako svoj postanak i obstanak tako i imetak neizcrpivoj požrtvovnosti hrvatskoga naroda a osobito darežljivoj desnici svoga pokrovitelja zahvaliti. Ali dužnost nam je nejasno razjasniti, sumnjivo istinom odkloniti.

Vi ste, vele štovani drugovi! prije tri dana u glavnoj skupštini svojim glasovanjem meni i za dojduće trogodište svoje pouzdanje poklonili i dali jasan izraz svojoj želji, da uztrajem na ovoj dičnoj predsjedničkoj stolici i na čelu uprave našega zavoda. Ja vam se na tom izkazu bratske i prijateljske naklonosti usrdno zahvaljujem. Ali dopustite mi, da sasvim otvoreno očitujem, kako bi meni, kada bi samo glas svojega čuvstva sliedio, više godilo, da me je odgovornost s tom čašću skopčana minula. Nu nad glasom čuvstva priznajem zapoviest domoljubne dužnosti, u koje vršenju odgovornost gubi oštrinu; priznajem moć prijateljske volje, uz koju tereti

Digitized by Google

se olakoćuju, pače zasladjuju; priznajem zahtjeve svojega naprama ovomu učenomu zavodu dojakošnjega odnošaja Naša se akademija nalazi još uviek u svojem prvom razvitku. Mi, koji smo joj kod kolievke stajali, koji smo ju na noge podigli, koji smo joj pravac dali, ne smiemo je ni za trenutak ostaviti, zahtievale se od nas bud kakove žrtve. Ove su žrtve i onako neznatne, kada se prispodobe s onim duševnim uživanjem, koje znanstveno zanimanje duhu čovjeka daje. U naše doba, u koje se pravo jačega iznovice za gospodstvo otimlje, te bi rado i sviest sapeti, duhu godi, kada se, iztražujući stalne zakone ili rieči ili misli ili razvitku čovjeka ili ljudstva ili divnoj prirodi, uzpne do visine, u kojoj nepomućena sloboda vlada. U naše doba, u koje se surovoj tvari ne samo vječitost pripisuje, nego se od ljudskoga duha za nju poklonstvo traži, slast je naći u znanosti ideale, koji se ne dostižu, ali kojim se približiti može. U doba, u koje kano da se rimska izreka „homo homini lupus“ obistinjuje, pruža utjehu znanost, koja nas u tolikih primjerih uči, da pravda napokon poslije svih zaprieka pobjedjuje; da ideje daju čovječanstvu pravac, te da im sila i nehotice služi.

Oplodjujmo, vele štovani drugovi! znanosti, koje u našem zavodu gojimo, ideami, koje čovjeka oplemenjuju, narod oživljuju. Pružajmo hrvatskomu narodu, koji si je za svoje prosvjetne zavode hljeb iz ustiju iztrgnuo, knjigu, koja će mu u težkom zvanju njegovom put razsvjetliti; koja će pripomoći, da se sinovi njegovi, na vodstvo pozvani, u bitnih načelih ujedine. U tom plemenitom natjecanju imati ćete uza sebe uviek mene, vašim dobrostivim pouzdanjem već po sedmi put odlikovana i počašćena.

II.

IZVJEŠTAJ

TAJNIKA DRA. P. MATKOVIĆA.

Što su tajnički izvještaji oblikom svake godine jednaki, to je za to, jer jim je zadatak vjerno i bez nakita prikazati ukupnu radnju naše akademije za novu godinu; ova se pako radnja kreće u kolotieči, koja joj je akademičkimi pravili odmjerena. Držeći se dakle i u ovom izvještaju do sada prokušanoga oblika, nacrtati ću u okviru njegovu, što je akademija minule akademijske godine za znanost privriedila.

Digitized by Google

Iz ovoga pako izvještaja razabrat će se, da akademija na utrvenom putu dalje koraca i da svagda nepromienjenim smjerom k svojemu cilju teži, na ime k razmaku znanosti u svih granah, koje si je preduzela gojiti. I prošle je godine književna radnja obuhvaćala, prvo, znanstvena iztraživanja u pojedinih strukovnih razpravah, a drugo, izdavanje gradje za izpitivanje jezika, književnosti, historije, prava i prirodnih odnošaja naše domovine.

Počimajuć prvim dielom akademičke radnje, čast mi je najprije spomenuti razprave i druge članke, kojimi su pojedini razredi svaki u svojoj struci nastojali pomaknuti kod nas one znanosti, kojimi se prema svojemu zadatku bave.

U razredu *filologičko-historičkom* pravi član i predsjednik *dr. Franjo Rački* u svojoj razpravi *o nutarnjem stanju hrvatske države za vladanja narodne dinastije,* nastavlja svoja iztraživanja hrvatske poviesti za narodne dinastije. U toj razpravi nastoji razsvietliti odnošaj izmedju crkve i države u ono doba; pak je toga radi najprije označio obseg hrvatsko-dalmatinske hierarhije. Onda je odgovorio na pitanje, kojim se putem dolazilo u hrvatsku hierarhiju, te je na temelju spomenika dokazao, da biskupi bijahu tada u Hrvatskoj i Dalmaciji birani svećenstvom i pukom. Zatim je nacrtao odnošaj nadbiskupa napram ostalim članovom hrvatske hierarhije. Ovim je povodom akademik razpravljao o crkvenih saborih u Hrvatskoj i Slavoniji u ono doba, te je najprije naveo one predmete iz javnoga i privatnoga prava crkvenoga, koji su ondje razpravljani i o kojih je zaključivano. Razpravljajuć o pomoćnicih hierarhije, iztakao je tako zvana kapitula s dostojanstvenici njihovimi i dušobrižničkim svećenstvom. Za dopunitbu ovih crkvenih organa progovorio je takodjer o hrvatskom redovničtvu, osobito o opatijah benediktinskih, kojih je tada mnogo bilo. Napokon razpravljaše ob odnošaju hrvatske crkve prema rimskoj stolici. Ovdje se dotaknu takodjer pitanja, kakov je položaj zauzela hrv.-dalmatinska crkva prema Rimu i Carigradu u vrieme razkola. Riešivši ovo pitanje, predje da nacrta ona prava, koja je vršio u Hrvatskoj i Dalmaciji biskup rimski kao zapadni patriarha, što neposredno, što posredno putem svojih legata. — Isti napisa izvještaj *o VI. arheologičkom kongresu u Odesi,* komu je bio prisutan. Napomenuv u uvodu važnu zadaću, koju ima ruska arheologija riešiti, predje da izviesti o svih znatnijih razpravah pojedinih skupina. Neredajuć

Digitized by Google

jih po sjednicah, nego po odjelih, započe odjelom starina ili spomenika t. zv. predhistorijskih, koji se po Rusiji izkapaju u mogilah i gradištih, u kojih se toga nalazi neobična množina. Na kraju osvrnu se i na arheologijsku izložbu, koja je vrlo zanimiva bila.

Pravi član *Matija Valjavec* prinese razpravu: *naglas u presentu glagola s osnovom na ê, koji drže prisentni nastavak je kao jo samo u 3. plurala.* Akademik dieli ovake glagole na dvoje: jedni drže osnovno *ê* ne promienjeno, a drugi ga mienjaju na *i*, a za jednu i drugu vrst glagola navodi obilne primjere iz kranjštine, ugarske slovenštine i iz kajkavštine. — Isti priobći priepis iz knjižice, valjda jedino sačuvane u Mletcih, ali znatne za protestantsku literaturu u našoj domovini, a naslov joj je: *Razgovaranje medju papistu i jednim luteran(om), stomaćen po Antunu Senjanine, štampan(o) v Padove miseca setembra god. 1555.* Znamenita je ta knjižica i s toga, što se u njoj napominje biskup Vergerij, koj je na protestantizam prešao i bio pomagač Antunu Dalmatinu.

Pravi član *Nadko Nodilo* u svojoj razpravi *Pojezda i Prijezda,* kojom nastavlja svoja iztraživanja o „religiji Srba i Hrvata", donosi čitav krug narodnih pjesama o dva brata, dva silna i neumorna borca, pa koliko se oni miluju, toliko se i konji pod njimi ljube. Jedan brat mladji pod večer bi uviek zaglavio, a brat stariji čezne za njim. Izpitavši na tanko sve sgode dvoje braće, akademik dolazi do zaključka, da su ono božja bića čovječjim odielom jedva preobučena u sadašnjoj verziji Vukovih i Petranovićevih pjesama. Prvi brat, prvi je trak zore, a drugi brat zadnja zraka sunčana. Zatim je razpravljao, zašto se dva brata zovu Kakogod i Kakogdje, pa jedan od njih Pojezda, a drugi Prijezda. Braću, poimence mladjega, svake noći snašlo bi čudo, izgubivši zračnost, oni bi se okamenili. Izlažuć azijski mitični nazor o kamenom nebu, ide tragom za okamenjenimi junaci, pa jih iznosi iz pjesama, osobito iz narodnih pripoviedaka. Obaziruć se na skoro jednake prizore grčke i rimske mitologije, bili bi Pojezda i Prijezda, što su vedečni konjici Asvini, ili što su Kastor i Pollux. Razpravljajuć o meteornih bogovih, prvi mu je po dostojanstvu gromovnik ili Perun; Jugovići su legendarni, te su južni vjetrovi, a vile treće u redu meteornih bogova, prirastoše srcu narodnomu, a one su gorkinje i jezerkinje.

Dopisujući član *Stojan Novaković* u Biogradu priobćuje njekoje *sredovječne apokrife,* koje je iz rukopisa prepisao. Takovi su apokrifi: molitve Sv. Vračeva, sv. Vasilija „od zaklinjanja", svetih sedam proroka, sv. Nikolaja Čudotvorca itd. Zatim zapisi od grada,

Digitized by Google

moljca i crvi; priče o Bogorodičinoj smrti i još njekoje apokrifne sitnice o Bogorodici; napokon „otkrivanje Varuhovo (apocalypsis Baruchi). Sve je ove apokrife popratio akademik uvodi, historijsko-literarnimi opazkami, te je naveo izvorne tekstove, ponajviše bizantinsko-grčke i zapadne.

U razredu *filosofičko-pravoslovnom* pravi član *dr. Franjo Marković* u svojoj razpravi: *Nikole Gučetića dialog o ljepoti,* kojom je zasladio svečanu sjednicu od prošle godine, ocjenjujuć filosofički sadržaj dialoga, dokazuje, da je Gučetić crpio više iz izvora druge ruke, poglavito iz Talijana Marsilia Fičina i Aleksandra Sesse, nego li iz grčkih izvora. Njegova se nauka koleba izmedju Aristotelova formalisma, Platonova idealisma i Plotinove teosofične nauke, te premda načelno prihvaća zanosna načela Platonova i Plotinova, upušta se ipak i u potankosti estetičkoga oblika. Njegov dialog dodira se mal ne svih glavnih pitanja o ljepoti, samo je na uštrb dialogu, što se pojmom uzvišenoga nimalo nebavi, premda je novoplatonovac Longin pisao Περὶ ὕψους, i što se nedodira umjetnosti te njihova odnošaja prema naravi.

U razredu *matematično-prirodoslovnom* pravi član *dr. Karlo Zahradnik* u svojoj razpravi: *Prilog k teoriji krivulja u tangentialnih koordinatah,* navadja uporabu tangentialnih koordinata, koje je u „Radu" kn. LXXIV podao, na teoriju krivulja nožištnih, i to pozitivnih i negativnih, iztaknuvši mnoge vlastitosti tih krivulja, podaje njihov historijski priegled. — Isti prinese razpravu *prilog k teoriji kaustičkih krivulja,* te pokazuje, kako se jednostavno na temelju tangentijalnih surednica, koje je u Radu (kn. LXIV) razvio, daje teorija kaustičkih krivulja izvesti, neka je već pol u konačnosti ili neizmjerno udaljen. — Isti prinese razpravu o *njekojih geometrijskih opazkah,* u kojoj izvadja deset općenitih relacija izmedju kutova trokuta, te navadja nekoliko izreka Mohieusa, Steinera i Bobilieva, koje mimogredce neposredno dobiva.

Pravi član *dr. Bogoslav Šulek* u svojoj razpravi *o predtečah Darwina,* iduć u potragu za najstarijimi učitelji darvinizma, nalazi u sanskritskoj književnosti i Darwinu predteču, naime Kapilu. reformatora brahmanizma. Akademik razlaže na široko Kapilin nauk, u kojem ima teorija zajedničkoga porekla (Descendenztheorie),

Digitized by Google

t. j. da su se vrsti živina i bilja razvile jedna iz druge, i tako imaju sve zajedničko poreklo. Od zadnje prelazi akademik na prednju Aziju, u Joniju, u domovinu jonske filosofske škole, te dokazuje, da su i njezini pristaše, poimence Anaksimandros, mnogo toga naslućivali, što je Darwin na tanko razvio, a osobito Empedokla, koji se je bliže od svih ostalih grčkih mudraca Darwinu primaknuo. U srednjem vieku tek s Bakonom Verulamskim počelo je u tom pogledu svitati; koji je dokazivao jedinstvo prirode baš kao što i Darwin. Još dalje su u tom pogledu pošli Englezi Locke, Monboddo, a osobito Erazmo Darwin, djed Charlesa Darwina. Zatim nabraja akademik ostale englezke predteče Ch. Darwina, za njimi pako francezke, njemačke i talijanske, a završuje svoju razpravu iztraživanjem, imamo li i mi kakova predteču Darwina, te dokazuje, da i mi zbilja imamo jednoga.

Pravi član *dr. Gustav Janeček* prinese razpravu *analysa vode iz Mrežnice,* koja je svratila pažnju na se svojimi izrično alkaličkimi svojstvi, a to bi odatle poticalo, što ima oko Karlovca (blizu Duge rese) mnogo vrela alkaličkih te alkaličko-muriatičkih kiselica. Akademiku je vjerovatno, da Mrežnica negdje takovo vrelo u se prima. — Nadalje opisuje isti akademik po njemu sastavljenu spravu za *ustanovljivanje varišta te gustoće para jednom operacijom.* Mala ta sprava prikazuje preustrojenu Mayer-Goldschmidtovu spravu za ustanovljivanje gustoće para, koja u toj svojoj preinaci omogućuje, da se njom ujedno ustanovljuje i varište; tako treba samo minimalna množina iztražne tvari (jedna kapljica), da se na njoj obje one vriednosti *jednom* operacijom ustanove. — Isti saobćuje analizu *karlovačke kiselice,* koja se posve razlikuje od svih ostalih domaćih kiselica, koje su alkaličko-muriatičke, dočim je karlovačka čisto alkalička kiselica, te spada u istu vrst voda kao n. pr. kisibelska, bilinska i slične. — Isti u družtvu s gosp. Marekom priobćuje u sveučilištnom kemičkom zavodu izvedenu radnju *o elektrolizi fosfornih kiselina.* Elektrolizi podvrgnute su uz porabu platinovih elektroda ne vodene raztopine, već samo kiseline: orthometa i pyrofosfora.

I ove godine poslužilo se više nečlanova organom ove akademije, da pomognu obraditi domaće polje znanosti, to u filologijsko-historijskom, to u matematično-prirodoslovnom području.

Fra Mijo Batinić priobći njekoliko priloga *k bosanskoj crkvenoj poviesti.* Ovi prilozi razsvjetljuju od 16. do 19. vieka stanje katoličke crkve i u obće naroda kršćanskoga. Drugi prinos od istoga

Digitized by Google

Relatione data all' Imperatore dal signor Athanasio Georgiceo, del viaggio fatto in Bosna, l'anno 1626, podaje nam putopis posvećen kralju Ferdinandu II. Pisac spada u dobu, kad se je na carskom dvoru bečkom mislilo, kako bi se kršćani oslobodili i kad je sam Wallenstein mislio sabrati vojsku na Turke. Ovaj je putopis pisan za orientaciju cara Ferdinanda II. o susjednih turskih zemljah.

Ivan Kukuljević Sakcinski prinese razpravu *Priorat vranski s Crkvenjaci i Božjaci u Hrvatskoj.* Nacrtavši ponajprije poviest Vrane, spomene red sv. Benedikta, kao prvoga vlastnika vranskoga. Progovorivši o zaslugah toga reda za Hrvatsku, navodi, da su od IX. do XII. vieka u Hrvatskoj i Dalmaciji obstojala jur 34 benediktinska samostana, a do kraja XII. vieka 53. Nacrtavši poviest Crkvenjaka, razpravljaše, po vrelih većinom nepoznatih, zgode toga reda u Hrvatskoj. Spomenuv njihove samostane i preceptorije, njihova mnogobrojna imanja, darovana jim od kraljeva i moguenika, dokazuje, da je mjesto Vrana vazda bilo takodjer sielo Crkvenjaka. O Božjacih pako tvrdi, da je njihova poviest u Hrvatskoj još tjesnije skopčana s Vranom, jer od toga reda bijaše 17 priora vranskih, koji upravljahu čitavim redom u Hrvatskoj i Ugarskoj, te se mnogi proslaviše u historiji tih zemalja.

Dr. Tomo Maretić prinese razpravu *Veznici u slovenskim jezicima,* u kojoj govori najprije o važnosti veznika u sintaksi, o njihovom postajanju u obće, a zatim jih dieli prema etimologičkom postanju i značenju. Od ove razprave izradjen je samo prvi dio. U tom dielu govori pisac o veznicih, što su postali od demonstrativnih i interogativnih pronominalnih osnova, te su jim glavna značenja: 1. adversativno ili kopulativno; 2. interogativno; 3. disjunktivno. Pisac motri kod svakoga pojedinoga veznika njegovu porabu u svih slovenskih jezicih. A to je za to učinjeno, što je piscu najglavnija briga razvoj vezničkih značenja jednih i drugih, a vrlo se često dogadja, da je koje značenje u jednom jeziku već zastarjelo ili izumrlo, dok je u drugom jeziku to isto značenje vrlo obično.

Vatroslav Horvat prinese razpravu *Produkti suhe destilacije škroba s vapnom,* što je u sveučilištnom kemijskom laboratoriju iztražio, te je suglasno s prijašnjimi iztraživaoci našao medju timi produkti aceton te isofocon, dočim je ujedno konstatovao, da jedna dolnja sastojina varišta 84° C., što Fremy te Benedikt kao metaceton opisuju, predstavlja smjesu acetona s njekom tek kod 128° C. vrijućom slučeninom $C_6 H_{10} O_1$, koja je prividno istovietna s me-

Digitized by Google

sitylovim kisom. — Isti načini kod ovoga iztraživanja upotrebljen *tlačni regulator* za destilovanje tekućina (ujednostručena sprava Podefroy-eva), koji vrlo dobro djeluje.

Dr. Ch. Le Paige, sveučilišni profesor u Liége (Lüttichu), prinese matematičnu razpravu *Remarques sur la théorie de l' Involution,* u kojoj pokazuje, kako bi mogli promatrati više involucije i to *n-tog* stupnja te kazala *k,* navadjajuć zanimiv primjer ovakove involucije.

Dr. Fran Vrbanić, sveučilišni profesor u Zagrebu, prinese razpravu: *Kriminalitet žiteljstva u Hrvatskoj i Slavoniji.* U uvodu predočuje u kratko stanovište, na kojem stoji današnja znanost pogledom na prosudjivanje moralno-statističkih pojava, te si postavlja zadatak predočiti njeke moralno-statističke podatke, koji će pripomoći, da se stvori sud o ćudorednom stanju naroda i nadopuni materijal za kulturnu poviest. Na temelju prosjeka izračunanoga za razdobje od g. 1877 do 1882 uključivo, poredjuje, kako se osudjeni zločinci prema pojedinim vrstim zločinstva razredjuju po pojedinih krajevih Hrvatske i Slavonije, te kako se u svakom kraju osobe osudjene zbog zločinstva po svojih osobnih vlastitostih redaju prema kriminalno sposobnomu žiteljstvu pojedinoga priedjela. Pisac u svojih iztraživanjih dolazi do zaključka, da je kod svih vrsti zločinstva kriminalitet u bivšoj Krajini mnogo veći, nego u provincijalu, a da je žiteljstvo okružja banskoga glede kriminaliteta u najnepovoljnijem položaju, te da Slavonija nadkriljuje užu Hrvatsku; jedino kod zločinstva političke naravi da zaostaje za njom. Uzrok ovim pojavom nalazi poglavito u kulturnom stanju Slavonije i bivše krajine, te u historijskom njihovom razvoju. Pisac napokon razpravlja kriminalitet žiteljstva po spolu, dobi, po obiteljskih odnošajih i vjeri, a prosudjivanje po ostalih njegovih vlastitosti ostavlja za drugu razpravu.

Akademija, kao što mi je bila čast prošle godine javiti, prihvatila je misao, da se 1885. godine proslavi petdesetgodišnjica prieporoda hrvatske knjige načinom njoj najviše dolikujućim, naime sastankom jugoslovenskih učenjaka i književnika. U to ime izabraše razredi centralni odbor, koj je bio izradio pravila za pomenuti sastanak, a akademija jih visokoj kr. zemaljskoj vladi na odobrenje podastrla. Al preuzvišeni gospodin ban odpisom od 3. ožujka t. g. br. 18/pr. uzkratio je dozvolu za obdržavanje sastanka jugo-

Digitized by Google

slavenskih književnika u Zagrebu i prema tomu nije odobrio pravila. — Uslied ove riešitbe obustavila je akademija sve priprave za pomenuti sastanak, pak je to do znanja dala svim onim učenim i književnim družtvom slovenskoga juga, koja je bila na sudjelovanje pozvala. Nu ipak da neostane znamenit spomen na 50-godišnji prieporod hrvatske književnosti u akademijskom krugu bez svakoga traga: odlučila je akademija, da se u proslavu 50-godišnjice drže u jeseni t. g. javne razredne sjednice, u kojih će se razpravljati o minulom polustoljetnom razvitku kod nas onih struka znanosti, koje spadaju u područje akademije. Ove su sjednice u istinu držane počamši od 16. studenoga o. g., a prve dvie bijahu počašćene i prisutnosti preuzv. g. pokrovitelja.

U prvoj sjednici *filologičko-historičkoga* razreda od 16. studenoga čitao je predsjednik akademije i predstojnik razreda *dr. Franjo Rački* prigodan govor, u kojem je iztaknuo znamenovanje duševnoga prieporoda naroda hrvatskoga, te naveo, kako se taj prieporod ima smatrati kategoričkim imperativom vremena, i kano rezultat onoga sveukupnoga duševnoga pokreta, koji je počam od posljednjih desetaka prošloga stoljeća obuhvatio sve europske narode.

Zatim je čitao u istoj sjednici pravi član *T. Smičiklas* svoju razpravu *Obrana i razvitak hrvatske narodne ideje* od g. 1790 do 1835, koja je imala historijski opravdati prieporod hrvatskoga naroda. Akademik se je ponajprije ogledao na josefinsko doba, koje je povod dalo hrvatskim odlukam od g. 1790., a ove pako da odlučuju razvitak Hrvatske za sliedecih četrdeset godina. On pokaza, kako od samoga straha, da se josefinsko doba više nepovrati, plemstvo hrvatsko zasnova užu svezu izmed Hrvatske i Ugarske. Ali kako su se Magjari upravo u ovo doba probudili na novi život, stali odbacivati latinski jezik iz sabora i škole, a nastojali magjarski jezik uvesti u urede, te mislili, da mora biti občenit za sve zemlje krune ugarsko-hrvatske: tako su radili o tom, da i Hrvati prihvate magjarski jezik za službeni i diplomatski. Ova borba započe g. 1790, te ju akademik prati korak po korak kroz 40 godina. Tek g. 1830 podje Magjarom za rukom Hrvate do toga dovesti, da prime jezik magjarski za obligatni predmet u škole. U taj čas počimlje se jače buditi hrvatska narodna sviest. Navadjajuć redom predhodnike ilirske dobe, iztaknu kao prvaka grofa Janka Draškovića, koj je napisao prvu političku brošuru, u kojoj slika situaciju političku i narodnu na onom jeziku, koj je tri godine kašnje uveo Gaj u hrvatsku knjigu.

Digitized by Google

U javnoj sjednici *istoga razreda* od 21. studenoga čitao je pravi član *S. Ljubić* svoju razpravu *o napredku arheologijske znanosti u Hrvatskoj,* u kojoj dokazuje, da nije već od početka sveobćega prieporoda u nas zanemarena bila ni ova struka znanosti, te navadja kronologijskim redom dugo čislo djela i razprava domaćih hrvatskih spisatelja kroz prošle viekove napisanih, a većinom i tiskom na sviet izdanih o starinah našastih na našem zemljištu. Akademik dalje ističe, kako se preporoditelj naše knjige i za ovu struku živo starao, navlastito, da se narodni muzej u Zagrebu podigne. Napokon razpravlja o sadašnjem napredku arheologijske znanosti u nas, pripisujuć glavnu zaslugu arheologičkomu družtvu i zemaljskomu arheologijskomu muzeju.

U javnoj sjednici istoga razreda od 4. prosinca t. g. čitao je pravi član *P. Budmani* svoju razpravu *o napredku gramatike i leksikografije od g. 1835 do današnjega dana.* Akademik opaža, da nenamjerava pisati vanjsku, nego unutrnju historiju naše gramatike. Počevši zatim od književnoga jezika u opće, prelazi na historiju ortografije, teorije o akcentu, gramatikalnih oblika i pripovieda njihov razvitak do dana današnjega. Poslije kratke razprave o leksikografiji, gdje spominje s pohvalom Šulekove zasluge, završuje s pozivom na izjednačenje književnoga jezika za cieli narod.

U javnoj sjednici *istoga razreda* od 12. t. g. razpravljao je pravi član i predsjednik *dr. Franjo Rački* o hrvatskoj *historiografiji tečajem prošloga polustoljeća.* Po dobi dieli radnje kod nas oko historije hrvatske u tri razdobja: prvo ilirsko od 1835 do 1850 godine, drugo od god. 1850 do 1867, u koje se je sva historiografija kod nas usredotočila glavno u družtvu za jugoslavensku poviest i starine; napokon treće iza osnutka naše akademije. U svako od ova tri razdobja nosi hrvatska historiografija posebna obilježja. Povjestne radnje u ilirsko doba imaju izključivo odgojnu zadaću, s toga sastoje se od samih manjih razprava i članaka, kojimi se narodni duh budi i misao narodnoga jedinstva širi. Najobljubljenije su biografije. Akademik spominje najprije historičke radnje u posavskoj Hrvatskoj, onda u Dalmaciji i Dubrovniku. Izdavanju historijskih kronika nije ilirsko doba prijala. Hrvatski stališi i redovi potakli su već god. 1832. skupljanje i prepisivanje izprava odnosećih se na javno pravo kraljevine, izabran je odbor, arkivar Kirinić sastavio osnovu; ali do izdavanja nije došlo. Taj si zadatak usvoji u drugo doba družtvo za jugoslavensku poviest i

Digitized by Google

starine, kojega je dušom bio I. Kukuljević. Ono izdaje historijske spomenike i obširnije monografije, stvara historiografiji hrvatskoj širu znanstvenu podlogu. Sada i škola dolazi u pomoć odgajajući mlade sile, kojih se njeke kupe oko rečenoga družtva. Ova se podloga još više razmakla u akademiji, koje radnja sveudilj traje.

U javnoj sjednici *filosofičko-juridičkoga* razreda od 18. studenoga čitao je pravi član *dr. Fr. Marković* svoju razpravu o *dru. Demetru dramatiku ilirske dobe.* Akademik iztaknu povode, koji su Demetra potaknuli na dramatičko pjesničtvo, ocjenjujuć njegove tri drame iz ilirske dobe. Dramu Ljubav i zlobu sravnjuje s Gledjevićevom Zorislavom, Krvnu osvetu sa Š. Gundulićevom Sunčanicom, te pokazuje, kako je Demeter izpravio i preradio glede dramatičke komparacije rečene drame dubrovačkih pisaca, a takodjer prenačinio jih glede historijskoga narodnoga kolorita i primaknuo jih ideji ilirske dobe, s česa se Demeter može zvati ne samo glavnim dramatikom te dobe, nego uprav dramatikom ilirske ideje. Spomenuv dramatičko djelovanje Demetrovo u razdobju od g. 1837 do 1844, ocjenjuje potanko njegovu tragediju „Teutu", kojoj je predmet crpljen iz bojeva starih Ilira s Rimljani, razpravlja o udesu i slučaju, kao pokretalih čina u rečene sve tri drame Demetrove. o utjecaju talijanske epike i dramatike 16. i 17. vieka na kompoziciju Zorislave i Sunčanice, a po tom na Demetrove prve dvie drame, pak o utjecaju suvremene Demetru njemačke dramatike, naročito Grillparzera i Halma na njegov rad, iztičući na to velike zasluge Demetrove kao prvoga dramatika hrvatskoga.

U javnoj sjednici *matematično-prirodoslovnoga* razreda od 19. studenoga čitao je pravi član *dr. Gj. Pilar* svoju razpravu *o napredku kod nas mineralogije i geologije za minulih 50 godina.* Budući da je prije 50 godina — opaža akademik — bila mineralogija, a osobito geologija, još u prvom stadiju svoga razvoja: s toga nije čudo, da se kod nas na polju tih nauka nije gotovo ništa učiniło Jedino, što se je donjekle obradilo, jesu opisi raznih mineralnih i termalnih vrela. Što se tiče bogatstva rudom, to nabraja v. Zepharovich u svojem mineralogičnom rječniku austro-ugarske monarhije od god. 1859 do 35 vrsti ruda, a u nastavku istoga djela od god. 1873 za devet vrsti više. Do danas je poznato iz Hrvatske, Slavonije i Dalmacije preko 100 posebnih vrsti ruda. Osim toga su u razdobju od zadnjih 50 godina pala u Hrvatskoj dva meteorita. — Sustavno izpitivanje zemlje potaknuto je g. 1860 u Beču po c. kr. geologijskom zavodu. Bečki geolozi proputovaše našu zemlju i sa-

Digitized by Google

staviše prve geologijske pregledne karte. Bilo je i domaćih radnika, bud da su prirodnine sabirali, bud svoja ili tudja opažanja objelodanjivali, naime Lanza, Vukotinović, Vukasović, iza kojih su mladji geolozi preuzeli izpitivanje zemlje. Paleontologijski interes u Hrvatskoj probudio se je osobito okamenjenim biljem, kukci i ribami.

Za tim čitana bi u istoj sjednici razprava pravog člana *dra. Bogoslava Šuleka: Naš napredak u prirodnih znanostih za minulih 50 godina.* Akademik crta naše duševno stanje u pogledu prirodoznanstvenom, kakvo je bilo prije 50 godina, da ga omjeri o napredak sadašnjega naraštaja u prirodnih znanostih. Toga radi razlaže postanak naše prirodoslovne knjige i naznačuje rad, kojim je do sada kod nas urodila. Odavle se razabire, kako je mladjahna književnost naša u toj struci: pak opet se je za kratko vrieme od 30 godina dosta toga kod nas napisalo i uradilo, što akademik dokazuje napose za svaku struku, osim zoologije, mineralogije i geologije, jer opisu napredka ovih struka odredjena su posebna predavanja.

U javnoj sjednici *istoga razreda* od 5. prosinca čitao je pravi član *Sp. Brusina* svoju razpravu *o napredku zoologije u Hrvatskoj za posljednjih 50 godina.* Nacrtavši akademik u uvodu stanje zoologije prije te dobe, spominje, kako nije bilo moguće zoologiju njegovati, što nije bilo u zemlji ni strukovnih knjižnica, ni muzeja, te kako su domaći strukovnjaci morali preuzimati učiteljske stolice na drugih sveučilištih. Govoreć o napredku zoologijske znanosti u Hrvatskoj, prikazuje ga bibliografijskim popisom zoologijskih radnja, koji će razpravi priložiti; ima jih do 300 na broju, a napisa jih preko 50 pisaca. Prvi prilog u Dalmaciji potiče od dra. Fr. Lanze od g. 1842, a prvi zoologijski članak u Hrvatskoj napisa pokojni akademik Ž. Vukasović god. 1856. Spominjuć znatnije radnike na polju zoologije, izriče napokon svoj sud o kvantitavnoj i kvalitativnoj vriednosti ukupnoga rada hrvatskih zoologa.

Ova će se čitanja za proslavu petdesetgodišnjice prieporoda hrvatske knjige štampati kao cjelina u posebnoj knjizi „Rada".

Preostalu radnju od prošle godine priobćila je ova akademija u drugoj svezci LXXII knj., pa u LXXIV., u prvoj svezci LXXV i u LXXVI knj. ovogodišnjega „Rada", druga svezka LXXV i kn. LXXVII takodjer su pod štampom, te će do svršetka ove godine svjetlo ugledati. Od ovih pet knjiga „Rada" za tekuću godinu ide LXXII i LXXV na matematično-prirodoslovni razred, a LXXIV, LXXVI i LXXVII na filologičko-historički i filosofičko-

Digitized by Google

juridički razred. Pomenute omanje književne i historijske spomenike, priobćuje akademija u svojem sborniku „Starine", kojih je XVII knjiga pod štampom, te će se do svršetka ove godine učenomu svietu predati.

Osim ovoga rada jugoslavenska je akademija i prošle godine nastavila izdavanje gradje za jezik, historiju, pisano pravo slovenskoga juga i poznavanje prirodnih odnošaja naše domovine, te je ovu gradju na sviet izdala u posebnih knjigah.

Nastavljajuć izdavanje izvora za jugoslavensku historiju i pravo, predala je u štampu XVI. knj. „Monumenata", u kojoj je nastavak sbirke izprava tičućih se vojničke krajine, koju izpisa ponajviše iz spisa nalazećih se u bečkom arkivu ratnoga ministarstva dop. član R. Lopašić. Ova druga knjiga dobiti će kazalo za obadvie. — I ove se godine akademija preko svoga odbora za izdavanje historijskih i juridičkih spomenika pobrinula, da se prema poznatoj njenoj osnovi za štampu prirede najpotrebitiji historijski i juridički spomenici, koji će se pomalo na sviet izdavati, prema tomu, kada budu pripravljeni. U izvještaju od minule godine javljeno je, da se akademija našla ponukanom, nastaviti izdavanje izprava mletačkoga arkiva, te je taj posao povjerila pr. članu S. Ljubiću, da pripravi nastavak pomenutih listina za jednu knjigu „Monumenata". Akademik je jurve gotov rukopis predao, koji će kao XVII. knjiga Monumenata buduće godine 1886 izaći. Ostale pako u izvještaju od minule godine pomenute historijske radnje priredjuju se, te će se prema razpoloživim sredstvom ove akademije po malo na sviet izdavati.

Nastavljajuć izdavanje *Starih pisaca hrvatskih* pripravljaju se za štampu pjesnička djela A. Gledjevića, kojih je priepis od Vladimira Kačanovskoga akademiji priposlan, a taj je posao povjeren pr. članu P. Budmanu.

U mjesto Starih pisaca preštampala je akademija ove godine najstariju tiskanu hrvatsku knjigu, na ime prievod evangjelja i epistola *Fra Bernardina Splječanina,* što je dr. T. Maretić iz izdanja od g. 1495 prepisao i za štampu priredio. Taj prievod prikazuje nam najstariju hrvatsku prozu, te je kao takav za historiju hrvatskoga jezika vrlo znamenit; tim će se izdanjem zadovoljiti davnoj želji naših jezikoslovaca.

Glede posla oko hrvatskoga *akademičkoga rječnika* čast mi je bila prošle godine javiti, da je redaktor pr. čl. P. Budmani šestom svezkom preuzeo sam redakciju, kao što ista svezka, izdana koncem

Digitized by Google

prošle godine zasvjedočava. U toj je svezci obradjena gradja od rieči *dali* do rieči *do*. Budmani je u istinu tako revno prionuo uz posao, da je akademija ove godine jur prije tri mjeseca izdala sedmu svezku rječnika ili treću drugoga diela, a u toj je svezci obradjena gradja od rieči *do* do rieči *dovesti*. I osma se svezka na račun dojduće godine jur počela štampati. — I ove se godine nastavljalo skupljanje i redanje rječničke gradje, a za to mi je zahvaliti se svim, koji su slali rieči redakciji rječnika, osobito g. I. Bogdanoviću, parohu u Divoselu u Lici, g. F. Hefelu, učitelju u Sisku i g. A. Ostoiću na otoku Braču za priposlane sbirke narodnih rieči i fraza.

Sada mi je izviestiti o dvih zavodih pripadajućih akademiji, naime o knjižnici i o Strossmajerovoj galeriji slika.

Akademijsku je knjižnicu prošle godine pr. čl. I. Tkalčić u toliko prema staroj registraturi uredio, da je uporabivom postala i mogla se otvoriti. Od te dobe služili su se njom ne samo članovi akademije, nego i drugi književnici, a polazili su ju dnevice u dosta liepom broju i sveučilišni slušatelji. — Osim knjiga, što jih akademija dobiva u zamjenu i što jih kupuje, prirasla je ove godine knjižnica za kakovih 500 djela. Tečajem ove godine akademijski je knjižničar uredjivao i popisivao akademijske rukopise, kojih akademijska knjižnica broji do 1500, vrlo znatnih, osobito za domaću historiju i literaturu. Još je knjižničar popisane rukopise katalogizirao po znanstvenih strukah. Sada se uredjuje bogata sbirka listina i pisama, koju je ovoj akademiji veledušno poklonio njezin vlastnik presv. gosp. J. Jellačić. Ova sbirka obiluje listinami srednjega i novoga vieka, koje se odnose ne samo na porodicu pomenutoga vlastnika, već i na druge, koji su s ovom obitelju bili u srodstvu, ili čija je imanja ta obitelj bila dostala. Ovu sbirku urediti će knjižničar do svršetka ove godine. Buduć da stari katalozi nisu dosta tačni, niti po strukah poredani, to će se započeti iznovično popisivanje ciele knjižnice i ujedno nastojati, da se ciela knjižnica razredi po znanstvenih strukah.

Akademija je ove godine stupila u zamjenu publikacija s arheologičkim družtvom u Odesi, s redakcijom časopisa „Atheneum“ u Varšavi, književnim družtvom u Poznanju i s arheologičko-historičkim družtvom u Poreču u Istri. „Rad“ pako iznova šalje realnomu gimnasiju u Sarajevu i družtvu Slavista na bečkom sveučilištu.

Glede galerije slika imam spomenuti, da su u nju prispjele tečajem godine dvie slike, na ime jedna predstavljajuća „Mlečanku

Digitized by Google

cvjetaricu" od Rubena, poklonjena od preuzvišenoga gospodina pokrovitelja, i druga „Madona sa svetci" pripisana Pavlu Veronesu, poklonjena od presv. g. biskupa i čuvara prvostolnoga kaptola zagrebačkoga Fr. Gašparića. Darovateljem budi iskrena hvala! Da se posje' galerije, osobito za veće obćinstvo, učini koristnijim, izdala je akademija ove godine tiskom kratki opis galerije, u kojem su slike u kratko opisane po dvoranah, a svaka umjetnička škola zastupana u galeriji, popraćena je kratkim poučnim uvodom. Po tom popisu imade ukupno 256 brojeva, t. j. toliko slika. Ovaj popis je za prvu nuždu sastavljen, a kada dodje do drugoga izdanja, razširiti će se znatno. Posjet galerije bio je vanredno mnogobrojan, jer je broj posjetnika premašio više tisuća; što daje svjedočanstvo, kako naše obćinstvo pokazuje interes za umjetnost i ideale života. Ali jedna sbirka, na ime dvorana kartona, ostaje sveudilj zatvorena za veće obćinstvo, jer bi prije trebalo nekoliko kartona obskrbiti velikimi skupocjenimi stakli, za koje redoviti prihod akademije nenalazi pokrića, a molba njezina na sabor i vladu, da joj pripomognu iz zemaljskih sredstava uzdržavati i popunjivati galeriju, ostade žalibog neuslišana, premda drugdje, pak i u samoj Ugarskoj, takove zavode stvara zemlja. Iz istoga razloga nemože se urediti i izpostaviti bogata sbirka mjedoreza i liepih reprodukcija, prikazujućih najodličnije umotvorine drugih velikih galerija.

Napomenuv do sada povoljne momente u razvoju ove akademije, nemogu mukom mimoići ni žalostnih promjena, što jih akademija ove godine osjeti, izgubivši smrću jednoga pravoga i jednoga dopisujućega člana. Dne 2. lipnja t. g. preminu pr. član *dr. Lavoslav Geitler* u Gornjem Döblingu kod Beča. Pokojnikom nije samo ova akademija izgubila svojega vriednoga člana, već je preranom njegovom smrću izgubila slovenska nauka jednoga od najrevnijih svojih radnika. Znatne su pokojnikove zasluge na polju slavistike, obradjivanjem jezika putem komparativnim, izdanjem starosloven-kih spomenika sačuvanih na gori Sinajskoj, kao i izpitivanjem staroslovenskoga pisma. — Dne 19. travnja o. g. preminu u Petrogradu dopisujući član *Nikola Ivanović Kostomarov*, jedan od najplodnijih i najkritičnijih ruskih historika nove dobe, neimajući premca u bistrini shvaćanja i u umjetničkom upravo opisivanju dogodjaja i lica.

Digitized by Google

Novčano stanje akademije je ovako: zakladna glavnica po izkazu zemaljskoga računovodstva iznosila je koncem godine 1884 ukupno 359.722 for. 84 novč., a pošto je na svršetku godine 1883 imala 358.997 for. 3½ nov., prirasla je dakle ove godine za 725 for. 80½ novč. Ove pako godine 1885 prirasti će akademijska zaklada znatno darom presvietle gdje. grofice Mariane Normann, kćeri pokojnoga Gustava baruna Prandaua, koja je veledušno poklonila akademiji 10.000 for. Ovom se svotom po želji darovateljice utemeljuje zaklada, imenom „Gustava Hillepranda baruna Prandaua", a priklopiti će se akademijskoj glavnici, te će prihod njezin služiti takodjer onim svrham, kojim služi prihod postojeće akademijske glavnice. Premda je akademija jur javno izjavila svoju najdublju harnost uzvišenoj darovateljici za taj znameniti dar, opetuje ju i prilikom današnje svečane sgode. Ako se k ovomu iznosu pribroji jednaka svota, što ju je tajni državni savjetnik pokojni Prandau još za života akademijskoj zakladi poklonio, spada on medju prve dobrotvore naše akademije, koja će se uviek sjećati sa zahvalnošću i darovatelja i njegove predostojne kćeri.

Prihoda je imala jugoslavenska akademija 1884 godine redovitoga 21014 for. 58½ nč., a izvanrednoga prihoda imala je 6889 for. 10 nvč., kojim je podmirila trošak za dekoriranje sgrade i nutarnje priredjenje galerije sa 7511 for. 20 novč. Tim se izkazuje 1884 godine ukupan prihod od 27903 for. 68½ nvč., a izdatak s 28613 for. 82 nov., tako da su računi koncem godine zaključeni s manjkom od 710 for. 16½ nov. Za izvanredne troškove podieli visoka kr. zemaljska vlada 2000 for., a isto toliko pokloni preuzvišeni gosp pokrovitelj, te jim se ovom svečanom prilikom izriče najsmjernija hvala. Kako je akademija svoj prihod upotrebila, pokazali su računi, koje je po pravilih svojih obznanila u novinah i u LXXVI knj. ovogodišnjega „Rada".

Svojim redovitim prihodom podmirila je akademija troškove oko deset knjiga u 167 tiskanih araka, a toliko knjiga u tolikom obsegu nije izdalo ni jedno književno družtvo na slavenskom jugu. Odkle se vidi, da književna i znanstvena privreda naše akademije nije 1884 godine zaostala za nijednom od prošlih godina. A o našoj akademiji i o podpori, koju će akademija uživati, ovisi još veći napredak njezin na uhar domaće znanosti i razvitak narodne prosvjete.

Pošto su ovom godinom minule tri godine, na koje si u smislu § 6. pravila jugoslavenska akademija bira predsjednika, s toga je

Digitized by Google

u svojoj glavnoj skupštini od 16. prosinca o. g. izabrala opet za predsjednika pr. člana *dra. Franju Račkoga.* U istoj glavnoj skupštini izabrala je akademija njekoliko novih članova. Izabrani su naime:

Za počastne članove: dopis. član *Štur Dioniz,* ravnatelj c. kr. geologijskoga zavoda u Beču, i dop. član *Stjepan Schulzer Mügenburžki,* mykolog u Vinkovcih.

Za dopisujuće članove u razredu matematično-prirodoslovnom:

Dr. Fr. Vejdovski, izvanredni profesor na českom sveučilištu u Pragu, *I. M. Žujović,* profesor velike škole u Biogradu, i *Nikolaj Aleksandrović Menšutkin,* profesor na c. sveučilištu u Petrogradu.

Digitized by Google

IZVODI IZ ZAPISNIKA

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

Skupna sjednica od 16. lipnja 1885

Predsjednik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: dr. P. Muhić, J. Torbar, Sp. Brusina, dr. F. Marković, dr K. Zahradnik, P. Budmani, I. Tkalčić, T. Smičiklas, dr. G. Janeček, i dr. P. Matković kao tajnik.

1.

Predsjednik javlja prežalostnu viest, da je akademija smrću izgubila pravoga člana dra. Lavoslava Geitlera, koji je 2. lipnja t. g. u Gornjem Döblingu kod Beča preminuo. Prem da je akademija izjavila svoju žalost radi prerane smrti svoga učenoga i zaslužnoga člana, pobrinuti će se uprava, da se napiše nekrolog o radu pokojnikovu.

Predsjednik dalje javlja prežalostnu viest o smrti dopisujućega člana Nikole Ivanovića Kostomarova, preminuvšega u Petrogradu 19. travnja t. g. Akademija, žaleć smrt glasovitoga svoga člana, nastojati će, da se takodjer napiše nekrolog o radnji pokojnikovoj.

Predsjedniku je brzojavljeno, da je preuzvišeni gospodin Gustav barun Prandau dne 23. svibnja t. g. u Miholjcu preminuo. Budući da je pokojnik bio jedan od znatnijih dobrotvora ove akademije, predsjedničtvo izjavilo je pokojnikovoj obitelji na ime akademije iskrenu sućut

2.

Odobrena bi odluka filologičko-historičkoga razreda, da se štampa u „Radu“ od prav. člana i predsjednika dr. Fr. Račkoga izvještaj o VI. ruskom arheologijskom kongresu.

Digitized by Google

3.

Odobrena bi odluka matematično-prirodoslovnoga razreda, da se štampaju u „Radu“ razprave:

od pr. čl. dra. B. Šuleka nastavak: O predtečah Darvina;

od pr. čl. dra. G. Janečka: Analiza vode iz Mrežnice i sprava za ustanovljivanje gustoće para i varišta jednom operacijom;

od g. Vatroslava Horvata: O produktih suhe destilacije škroba s vapnom;

od g. dra. Charl. de Paige, profesora na sveučilištu u Liège, razprava „Remarques sur la théorie de l' Involution.“ Budući da razred predlaže, da se potonja razprava štampa na francezkom jeziku, što se protivi §. 20 akademijskoga poslovnika: s toga se zametnula razprava, te bi napokon odlučeno većinom glasova, da se pomenuta razprava naštampa hrvatski i francezki.

4.

Razred filologičko-historički držao je 28. svibnja sjednicu, u kojoj se viećalo o čitanjih prigodom proslave petdesetgodišnjice hrvatske književnosti.

Razred filosofičko-juridički držao je u istu svrhu sjednicu dne 19. svibnja t. g.

Razred matematično-prirodoslovni držao je u istu svrhu sjednicu dne 22. svibnja t. g.

Zaključci priobćeni su odboru ad hoc.

5.

Matematično-prirodoslovni razred predlaže, da se buduće godine proslavi uspomena Boškovićeva izdanjem njegova djela „Philosophia naturalis“ na latinskom i hrvatskom jeziku. Budući da stogodišnjica Boškovićeve smrti pada u 1887 godinu, a pokojnik si velikih zasluga stekao ne samo za prirodoslovnu, nego i za filosofijsku nauku, odlučeno bi, da taj predmet razprave razredi filosofijsko-juridički i matematično-prirodoslovni, te da u svoje vrieme podnesu akademiji svoj predlog.

Digitized by Google

6.

Uzimlje se sa zahvalnošću na znanje, da je družtvo „Slavija“ poklonilo akademiji 200 for.

7.

Akademija je predala po želji pr. čl. Lj. Vukotinovića njegov herbar sveučilištnomu botaničkomu kabinetu.

8.

Odobren bi predlog, da se u smislu proračuna nabave za akademijsku biblioteku potrebite stelaže radi konačnoga uredjenja knjižnice i arkiva.

Sjednica filologičko-historičkoga razreda od 25. lipnja 1885.

Predstojnik: dr. Fr. Rački; članovi razreda: dr. P. Matković, P. Budmani, I. Tkalčić i T. Smičiklas.

U javnom dielu ove sjednice priobćeni su njekoji sredovječni apokrifi, koje je iz rukopisa izpisao dop. član Stojan Novaković u Biogradu; odlučeno, da se štampaju u „Starinah“.

Sjednica matematičko-prirodoslovnoga razreda od 18. srpnja 1885.

Predstojnik: J. Torbar; članovi razreda: dr. K. Zahradnik, dr. G. Janeček i dop. čl dr. B. Jiruš; a od drugih razreda: dr. Fr. Rački i dr. P. Matković.

1.

Pravi član dr. K. Zahradnik čita razprave: „Prilog k teoriji kaustičkih krivulja i njeke geometričke opazke“; odlučeno, da se štampaju u „Radu“.

2.

Pravi član dr. G. Janeček čita razprave: „Analyse lasinjske i karlovačke kiselice“; zatim čita svoju i Marekovu razpravu: „Elektrolysa fosfornih kiselina“; odlučeno, da se štampaju u „Radu“.

Digitized by Google

Skupna sjednica od 24. srpnja 1885.

Predsjednik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: J. Torbar, S. Ljubić, J. Jurković, dr. Fr. Marković, M. Valjavec, dr. K. Zahradnik, P. Budmani, T. Smičiklas, dr. G. Janeček, a dr. P. Matković kao tajnik.

1.

Odobrena bi odluka filologičko-historičkoga razreda, da se štampaju u „Starinah" od dop. čl. St. Novakovića: „Njekoji sredovječni apokrifi."

Isti je razred zaključio, da neće ove godine predlagati novih članova.

2.

Odluka matematično-prirodoslovnoga razreda, da se štampaju u „Radu" razprave: od prav. čl. dr. K. Zahradnika: „Prilog k teoriji kaustičkih krivulja i njeke geometričke opazke"; od prav. člana dr. G. Janečeka: „Analyse lasinjske i karlovačke kiselice"; od istoga člana i od g. Mareka: „Elektrolysa fosfornih kiselina".

3.

Visoka kr. zemaljska vlada uzela je na znanje akademičke račune o prihodu i razhodu za 1884 godinu.

4.

Akademijska knjižara (Kugli et Deutsch) povratila je suvišne joj akademijske knjige, koje nije mogla razprodati.

Sjednica filosofičko-juridičkoga razreda od 21. listopada 1885.

Predstojnik: dr. P. Muhić; članovi razreda: dr. Fr. Marković; drugih razreda: dr. Fr. Rački, dr. P. Matković, P. Budmani, T. Smičiklas i dop. čl. R. Lopašić.

Gospodin sveučilištni profesor dr. Fran Vrbanić čita kao gost razpravu: „Kriminalitet žiteljstva u Hrvatskoj i Slavoniji"; odlučeno, da se štampa u „Radu".

Digitized by Google

Skupna sjednica od 30. listopada 1885.

Predsjednik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: J. Torbar, S. Ljubić, Sp. Brusina, A. Pavić, dr. Fr. Marković, M. Valjavec, dr. K. Zahradnik, P. Budmani, I. Tkalčić i dr. G. Janeček, a dr. P. Matković kao tajnik.

1.

Odobrena bi odluka filologičko-historičkoga razreda, da se štampa u „Radu" razprava dr. F. Maretića: „O veznicima u slovenskim jezicima".

2.

Odobrena bi odluka filosofičko-juridičkoga razreda, da se štampa u „Radu" razprava sveučilišnoga profesora dra. Fr. Vrbanića: „Kriminalitet žiteljstva u Hrvatskoj i Slavoniji."

3.

Odbor za proslavu petdesetgodišnjice prieporoda hrvatske književnosti držao je 22. listopada sjednicu, u kojoj je zaključeno: 1) da se sjednice, koje su bile odredjene za listopad, prenesu na polovinu studenoga i to ne poslije 16. istoga mjeseca; 2) da se sjednice običnim načinom u novinah objave; 3) odbor si pridržaje ustanoviti red čitanja; 4) čitanja se imaju štampati u posebnoj knjizi u obliku, koji će se poslije ustanoviti. Ovaj bi zapisnik uzet na znanje i ravnanje.

4.

Akademija je čestitala dop. članu M. Banu na petdesetgodišnjem književnom radu.

5.

Na molbu gimnazijskog ravnateljstva u Sarajevu glede akad. publikacija zaključeno bi, da se istomu gimnaziju pošalje „Rad", kao što se obično daje domaćim srednjim učilištem.

6.

Na molbu družtva „slavista" na bečkom sveučilištu, koju podupire počastni član dr. Fr. Miklošić, zaključeno bi, da mu se za buduće šalje „Rad" filologičko-historičkoga i filosofičko-juridičkoga razreda.

Digitized by Google

7.

Na molbu književnog družtva u Poznanju, koje nudi zamjenu publikacija, odlučeno bi, da mu se za buduće šalje „Rad“.

8.

Družtvo arheologičko i historičko u Poreču u Istri šalje svoj godišnjak i moli zamjenu publikacija. Odlučeno bi, da mu se pošalju „Monumenta“ i „Starine“.

9.

Carsko rusko sveučilište u Moskvi čestita k proslavi petdesetgodišnjice književnog prieporoda. Sveučilištu se ima zahvaliti na ovoj čestitci, koja će se štampati u „Radu“ (gl niže čestitku).

10.

Pročitan bi i na znanje uzet zapisnik matematičko-prirodoslovnoga razreda od 4. srpnja t. g.

11.

Predsjednik pozivlje razrede, da učine najkašnje do 25. studenoga t. g. predloge za proračun.

12.

Gja. grofica Mariana Norman, kći pokojnog G bar. Prandaua, poklanja akademiji 10.000 for., te utemeljuje zakladu, koja će se pod imenom „zaklade Gustava Hillepranda baruna Prandaua“ priklopiti akademijskoj glavnici, te koje će prihod služiti onim svrham, kojim služi prihod postojeće akademijske glavnice. Akademija je jur javno izjavila svoju najdublju harnost uzvišenoj darovateljici za taj znameniti dar. Ako se k ovomu iznosu pribroji jednaka svota, što ju je tajni državni savjetnik pokojni G. barun Prandau još za života akademijskoj zakladi poklonio: spada medju prve dobrotvore ove akademije, koja će se uvjek sjećati sa zahvalnošću darovatelja i njegove predostojne domoljubne kćeri.

Digitized by Google

Čestitka carskog ruskog sveučilišta u Moskvi k proslavi pedesetgodišnjice književnog prieporoda:

Югославянскои Академіи наукъ и искуствъ

Относясь всегда съ большимъ сочувствіемъ къ духовному развитію южнаго Славянства Императорскій Московскій Университетъ приноситъ поздравленіе по случаю пятидесятилѣтняго юбилея возрожденія хорватской литературы и искренно желаетъ дальнѣйшихъ успѣховъ югославянской Академіи, ученые труды и изданія которой достойнымъ образомъ свидительствуютъ о преуспѣяніи хорватовъ на поприщѣ наукъ и народной словесности, и своимъ важнымъ для русской старины значеніемъ приобрѣли Академіи заслуженную извѣстность и въ Россіи. — Москва Сентября 30 дня 1885 года. Ректоръ Университета, Дѣйствительный Статскій Совѣтникъ и кавалеръ Николаи Боголѣповъ. — Деканъ Историко-филологическаго факультета, Дѣйствительный Статскій Совѣтникъ и кавалер Гавріилъ Ивановъ. — Декан физико-математическаго факултета, Дѣйствительный Статскій Совѣтникъ и кавалеръ Василій Цингръ. — Декан Юридическаго факультета, Дѣйствительный Совѣтникъ и кавалер Викторъ Лешков. Деканъ медицинскаго факултета, Дѣйствительный Статскій Совѣтникъ и кавалер Николаи Склифасовскій. — Секретар Совѣта Университета Василій Хофманъ.

KNJIGE

koje je jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti sa zahvalnošću primila.

Od rumunjske akademije u Bukareštu.

— Analele societătu academice Romane. tom. I. II. III. IV. V. pars 1 et 2 VI. VII. VIII. IX. X. sect. 1 et 2. tom X. sect. II. fasc. II. XI sect. I. II.

— Analele academiei Romane. Seria II, tom I. II. sect 1. 2. III. sect. 1. 2. IV. sect. II fasc. 1. 2. 3. ser. III tom V.

— Dictionariulu limbei romane

— Glosariu.

— Gramateca limbei romane.

— Operele principelui Dimitrie Cantemiru: 1. Descriptio Moldaviae. 2. Descrierea Moldaviei. 3. 4. Istoria imperiului Otomanu. 5. Evenimentele Cantacuziniloru si Brancoveniloru diu tiérra Muntenesca. 6. Istoria ieroglifica. 7. Vita Constantini Cantemyrii.

— Catechismulû calvinescû.

— Psaltirea publicata romanesce la 1577 de diaconolu Coresi.

Digitized by Google

— Opurile lui Caiu Corneliu Tacitu
— Operelele lui Caiu Juliu Cesare.
— Operelele M. Tuliu Cicerone — Filippicele
— Dione Casiu. Istoria romana de la Nerone pene la Alexandru Severu.
— Istoria Romaniloru sub Mihaiu-Voda Viteazulu.
— Documente privitore la istoria Romaniloru vol. IV. V. VI. VII.
— Fragmenta zur Geschichte der Rumänen
— Pravila Bisericésca.
— Chromatica poporului Romanu.
— Viéta si operelele lui Petru Maioru.
— Manunchiu diu manuscrivele.
— Despre iconele miraculose de la Athon.
— Prophylaxia Pelagrei.
— Espositiunea de la München. 1882.
— Biografia prea santitului Dionis Romano
= Puiu, legenda.
— Inscriptiunile bisericeloru Armenesci diu Moldavia
— Cercetari asupra mineraleloru diu masivulu cristalinu de la Broseni
— Notiuni generale despre industria pigmenteloru de depinsu.
— Despre uciderea lui Mihaiu viteazulu.
— Romanii in literatura streina.
— Consideratiuni geologice asupra Albiei Dâmbovitei.
— Consideratiuni relative la studiulu esperimentalu alu miscarii apei in canale descoperite.
— Notite biografice Andreiu Mocioni.
— Raportu asupra caletoriei la ruinele Sarmisagetusei.
— Istoria romana di Titu Liviu
— Grigoriu Urechie contribuiri pentru o biografie a lui.
— Vegetatiunea Dobrogei.
— Ore cari dispositiuni noue diu cabinetulu de fisica alu universitatii diu Bucuresci.
— Lege, statute, regulamente si personalu ale academiei romane.
— Serviciulu metereologicu in Europa.
— Dare de séma despre expositiunea di igiena de la Berlin 1883.
— Dare de séma despre expositiunea de electricitate de la Vienna 1883
— Despre Alexandru Mavrocordatu exaporitulu.
— Vieta si scrierile lui Grigorie Tamblacu
— Cultulu păgânu si crestinu de Dr. At. Marienescu, tom. I.

Od ugarskoga historijskoga družtva u Pešti.

— Századok, a magyar történelmi társulat közlönye 1884. XVIII vol. 2—3. tom. XIX. vol. 1. 2. 3.

Digitized by Google

RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA LXXVIII.

MATEMATIČKO-PRIRODOSLOVNI RAZRED.

VII.

U ZAGREBU 1886.

U KNJIŽARNICI JUG. AKADEMIJE L. HARTMANA (KUGLI I DRUTSCH).

Digitized by Google

LIBRARY OF CONGRESS
RECEIVED
FEB 26 1927
DOCUMENTS DIVISION

Dionička tiskara u Zagrebu.

Digitized by Google

Sadržaj.

Strana

Kristalinično kamenje u Fruškoj gori. Nov prilog geologiji Fruške Gore. Od dra. Miše Kišpatića 1

Lučbeno istraživanje Jamničke alkaličko-muriatičke kiselice. Od dra. Gustava Janečka 78

O nekih vlastitostih determinanta verižnika. Od dra. Fr. I. Studničke 105

Djakovački potres dne 24. ožujka 1884. Od dra Gj. Pilara 117

O povratku studeni mjeseca svibnja. Od J. Torbara 175

Predhistorijsko kamenito orudje iz narodnoga muzeja u Zagrebu. Od dra. M. Kišpatića 188

II. Izviešće potresnoga odbora. Od dra. M. Kišpatića 204

III. Izviešće potresnoga odbora. Od dra. M. Kišpatića. 218

Digitized by Google

Digitized by Google

Kristalinično kamenje u Fruškoj gori.

Nov prilog geologiji Fruške gore.

Citao u sjednici matematičko-prirodoslovnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 21. lipnja 1884.

DOPISUJUĆI ČLAN DR. MIŠO KIŠPATIĆ.

Godine 1881., te 1882. i 1883. boravio sam svaki put po mjesec dana u Fruškoj gori s nakanom, da proučim kristalinično kamenje, koje tvori veliki dio same gore. Sakupio sam tu veliku množinu i k tomu veoma zanimiva materijala. Jedan dio toga materijala obradio sam zadnjih godina. Bili su to ponajprije trahiti iz ledinačke i rakovačke okolice, te iz petrovaradinskoga tunela, za tim zeleni škriljavci petrovaradinskoga briega i napokon serpentini i serpentinu nalično kamenje iz Fruške gore. Timi razpravami, koje su tiskane u Radu jugoslavenske akademije za znanost i umjetnost, nisam još ni izdaleka izcrpio svu onu množinu kristalinična kamenja, od koga je izgradjen malne cio trup gore. Redci ovi pokazati će, koje obilje raznovrstna i veoma zanimiva kamenja sakriva Fruška gora. Najveći dio toga kamenja nije bio ni poznat, ni iztražen. Najvažnija i rekao bi skoro, jedina razprava, koja nastoji, da predoči cielokupnu geologijsku sliku Fruške gore jest ona od dra. *A. Kocha*, pod naslovom „Neue Beiträge der Frusca Gora in Ostslavonien“ (Jahrbuch der k. k. geologischen Reichsanstalt, 26. Band, 1876, I. Heft, p. 1—48). Moje razprave o trahitu, serpentinu i zelenih škriljavcih pokazale su dovoljno, da je onaj dio Kochove radnje, koji se bavi kristaliničnim kamenjem, u mnogom manjkav i kriv. Trahite fruškogorske proglasuje Koch fonoliti, zelene škriljavce petrovaradinske tvrdjave smatrao je ponajprije kao serpentine, a kašnje kao diorite i diabaze, a na antigoritne serpentine nije u gori ni naišao. Medju kamenjem, a osobito škriljavci, što ću ih ovdje opisati, spominje Koch samo filitne, tinjčeve i vapnene škriljavce, ali im nije

Digitized by Google

opredielio njihovu mineralogijsku narav, niti ih petrografski razredio. Sve ostalo škriljavo i njeko gromadno kamenje, koje ću ovdje navesti, nije bilo do sada u Fruškoj gori poznato. Med tim kamenjem spomenuti ću već ovdje glaukofanitno škriljavo kamenje kao novu vrst za Hrvatsku. Najljepši je to u petrografiji, a i najrjedji kamen, što ga do sada samo na njekoliko mjestah nadjoše.

U obseg ove razprave uzeti ću i ono kamenje, što sam ga prije opisao, no samo u toliko, u koliko ga mogu svojim novim sabranim materijalom nadopuniti. Sve ostalo ću dakako morati mimoići, pa se zadovoljiti samo tim, da napomenem samo ime opisane vrsti, što smatram potrebnim, jer bi rada radnjom ovom predočiti podpunu sliku o kristaliničnom kamenje Fruške gore. Prolazeći Fruškom gorom prošao sam na sjevernoj i na južnoj strani malne sve potoke, pa i sav Vienac, tako da nije sigurno puno toga, što bi bio mimoišao. Uza sve to mislim još uviek, da bi petrograf mogao u gori još što to naći, a da geologa još čekaju pune ruke posla, da opredieli tačan položaj raznoga kamenja, što će mu sada u toliko laglje biti, što je ono opredieljeno.

U Fruškoj gori nalazimo obe glavne hrpe kristalinična kamenja, vidjamo tu eruptivno kamenje i onda u veliko kristalinično škriljavo kamenje. Započeti ću ovdje ponajprije opisom eruptivna kamenja, a onda ću preći na kristalinične škriljavce.

A. Eruptivno kamenje.

I. Starije eruptivno kamenje.

1. **Granit.** Granitno kamenje u Fruškoj gori spominje već *Koch* u svojoj razpravi. Sudeć po njegovih navodih, mora da je granit po Fruškoj gori vrlo razširen, a i da tvori po starijem kamenju samo omanje žice. Koch ga je našao samo kano valutice i to u Beočinskom, Rakovačkom i Vrdničkom potoku, dočim mu je pokojni *A. Popović,* profesor iz Novoga Sada, predao granitne valutice još i iz Ledinačkog i Kameničkog potoka. Bilo mi je to poznato, pa sam za to po svih potocih valutice tačno pregledao, pa mi ipak nije pošlo za rukom, da tu igdje nadjem i traga granitu. Ali sam za to naišao na granit u petrovaradinskom bregu, koji je u toliko zanimiviji, što mu se tim zna, da je probio zelene škriljavce i da je u njih ležao.

Petrovaradinski granit našao sam na dunavskoj strani medju kamenjem, što su ga iz prve trećine tunela, gdje se je razvio amfi-

Digitized by Google

bolni škriljavac (dioritni škriljavac), izvezli. Bilo ga je tu vrlo malo, što je dokazom, da se je on tu proturao u tankih žicah. U samom tunelu nisam ga mogao naći i razabrati i to radi slabe razsvjete, što sam ju tamo imao. Granit je taj naime sivkasto zelene boje, te se radi toga u nutrašnjosti tunela neda razlučiti od ostalih zelenih škriljavaca. Zelenkasta boja granita potiče od raztrošine, kako ćemo to odmah viditi. Kamen je inače dosta čvrst, a prostim okom se već njegova zrnata narav jasno razpoznaje. Vide se tu sitna staklenasta zrna kremena i pomućena zrna glinenca. Tinjac se prostim okom na kamenu ne razpoznaje. Granit taj spada medju osrednje zrnate odlike.

U izbrusku pod sitnozorom razpoznajemo u petrovaradinskom granitu kremen, glinenac, raztrošen tinjac i apatit.

Kremen razasuo se je u malenih zrnih dosta jednolično medju raztrošenim glinencem, te se svojom prozirnošću i staklenim sjajem ističe nad ostalimi sastavinami. Kremen je posve nepravilna oblika, kao što to obično u granitih vidjamo, jer je zauzeo mjesto, što mu ga je glinenac opredielio. U samom kremenu vidjamo ponješto uklopaka i to dvie vrsti. Ponajprije vidimo tu prilično puno veoma sićušnih iglica jedne rude, koja je basalnom svojom kalavošću poprieko u pojedine članke razdieljena, kako to uviek kod apatita nalazimo, pa zato ne ću pogriešiti, ako reknem, da ovaj iglasti uklopak nije ništa drugo nego apatit. Druga vrst uklopaka u kremenu jesu uklopci tekućine sa pomičnim mjehurčićem, sa libelom. Najveći dio tih uklopaka prikazuje se još pri povećanju od 6 do 700 puta kao sitan prah. Tek sa najvećim povećanjem i imersijom (sistem IX.) vide se jasno okrugli uklopci tekućine sa presićušnom libelom. Kada preparat leži posve mirno, onda još uviek libele neprestano skakuću, te ne miruju niti časka. Krasan taj pojav zapažen je već više puta u granitnom kremenu, pa Zirkel veli (Die mikroskopische Beschaffenheit der Mineralien und Gesteine, p. 45.), da nam on pruža neobičan prizor, koji nas sjeća na organske stvorove; u granitnoj pećini ima u kremenu na milijone uklopaka tekućine, a u najvećem dielu tih uklopaka skače libela bez prestanka već kroz nebrojene godine. Uz spomenute sitne uklopke ima i ponješto većih sa libelom i tude sam grijanjem preparata gledao, da li će se libela promieniti. No libela nije pri tom izčeznula, što je dokazom, da tekućina tu nije ugljična kiselina, nego da je vodenaste naravi.

Digitized by Google

Glinenac pojavljuje se u povećih ledcih jasnih obrisa i to u većoj množini nego kremen. Glinenac je na toliko raztrošen i pomućen, da se u običnom svjetlu u prvi mah pričinja, kao da se izmedju kremena proteže jedna jedinstvena raztrošena materija. No u polarizovanom svjetlu razpoznavaju se mahom pojedina kristalna individua, pa se tu vidi, da se izmedju raztrošine posvuda šire uzki dielovi posve svježa glinenca. Ujedno se vidi tu, da je skoro sav glinenac ortoklas, jer su malne svi ledci karlsbadski sraslaci. Plagiokasa ima veoma malo i onda su to uviek sitniji ledci. Medju raztrošinom u glinencu razpoznajemo po gdjekoju malenu ljagu kloritične rude, inače su to sve sami bieličasti listovi, koji pokazuju u polarizovanom svjetlu vrlo oštre boje, pa se čini, da će to biti tinjac, koji se često metamorfozom glinenca razvija.

Treća bitna sastavina ovoga granita i to *tinjac* raztvorbom je kao takav posve izčeznuo, ali se svuda jasno vidi, gdje je stojao, jer se lako prepoznaje njegova pretvorina. Izmedju prve dvie sastavne rude vide se naime vrlo često sad uže sada šire pruge svjetle jedne kloritične rude upravo u onom obliku, u kom se inače biotit u granitu pojavljuje. Kloritična ta raztrošina, koja je nedvojbeno postala na račun biotita, vrlo je onečištena crnim sitnim praškom. Kloritični listovi pokazuju slab dihroizam, naime žućkastu i zelenkastu boju, a potamnjuju, kada stoje paralelno jednom ili drugom nikolu. Od kloritične ove raztrošine potiče boja ovoga kamena.

Apatit se ne pokazuje jedino kao uklopak u kremenu, nego ga ima i samostalno razvijena medju ostalimi sastavinami granita. I tu se bolje odaje njegova mineralogijska narav. Odeblji su tu stubasti ledci sa bazalnom kalavošću, koji medju nakrštenimi nikoli pokazuju sivkastu boju i paralelno potamnjenje.

Graniti, što ih Koch spominje, jesu krupnozrna sastava, a ortoklas i kremen tvori pretežni dio kamena, dočim se je tinjac samo u malenoj množini razvio. U granitu iz *Beočinskoga potoka* tvori smedje sivi glinenac pretežni dio kamena. Biotit razvio se je tu u družtvu sa magnetitom, tvoreći u kamenu crne i sitnozrne pjege i žice. U granitu iz *Vrdničkoga potoka* našao je Koch dvie vrsti ortoklasa; jedna vrst bila je krasne modrušaste, a druga bieličaste ili žućkaste boje. Tinjac vidi se tu u zelenkastih listovih. Graniti iz *Ledinačkoga* i *Kameničkoga potoka* naliče po sastavinah svojih onom iz Beočinskoga potoka, samo se razlikuju u boji i strukturi. U jednom je ortoklas bljedo-crvene boje, a kremen biel ili siv, a tinjac, koji je tu vrlo riedak, tvori zelenkaste ili smedje pjege. U drugom

Digitized by Google

komadu tvori sivkasti ortoklas sa kremenom njeku vrst osnovine iz koje se ističu poveći ledci ortoklasa. Biel tinjac razvio se je tu u listovih i leži medju porfirično izraslimi ledci glinenca. Od ove vrsti granitna kamena dobio sam i ja jedan komad, te ću ga odmah opisati kao granitni porfir. I on potiče od istoga nalazišta, odkle i Kochov granit.

Spomenuti moram, da sam i ja našao očito zrnato kamenje u beočinskom i opovačkom potoku, u Dubočašu i kod Grgetka, no to kamenje morao sam uvrstiti stranom u škriljavce, stranom u eruptivno kamenje druge vrsti, kako ćemo to odmah viditi.

2. **Granitni porfir.** G. *Bruck,* profesor na magjarskoj gimnaziji u Novom-Sadu, dao mi je kamen jedan, koji je našao u blizini *kameničkoga Vienca.* Držao ga je za granulit. Biti će to po svoj prilici onaj isti kamen, što ga je i Koch kao granit opisao iz kameničkoga potoka. No kamen taj je očito porfirne strukture, te bi ga mogli prije uvrstiti u kremene porfire nego u granite. Na njem se vide prostim okom veliki putenasti glinenci i biel kremen, kako leže u niekoj gustoj osnovini, koju nebi mogli prostim okom razriešiti. Kamen taj ne možemo uvrstiti niti u porfirične granite, jer se nisu to na riedko izlučili veliki ledci, koji bi ležali u očitoj zrnatoj osnovi, nego su se porfirične sastavine sasvim jednolično po cielom kamenu razasule. Kako se i ovdje osnovina pod sitnozorom razriešuje u sićušna kristalinična zrna, to tvori kamen ovaj prelaz od granitâ ka pravim porfirom, a ja ga uvrštujem medju *granitne porfire* prema klasifikaciji, što ju je predložio g. 1882. *Rosenbusch* (Ueber das Wesen der körnigen und porphyrischen Structur bei Massengesteinen, Neues Jahrbuch für Mineralogie, Geol. und Pal. 1882. II. B).

Rude, koje su se ovdje u prvom stadiju kristalizacije razvile, dakle rude prve konsolidacije jesu glinenac, kremen i biotit. Rude druge konsolidacije, koje tvore ovdje osnovinu, jesu kremen i glinenac.

Porfirično razvijeni *glinenac* razvio se je u posve pravilnih velikih ledcih, iz čega zaključujemo, da se je prije izlučio nego porfirični kremen, kao što se je to sada svuda opazilo. Glinenac je tu pun muteža, a spada u rod ortoklasâ. Njegovi dvojci sraslaci su veoma zanimivi, jer su se spojili po zakonu jednom, koji je puno rjedji nego karlsbadski zakon. Uzdužni prerezi sa svoja dva sraslačka individua prikazuju se kao da su karlsbadski sraslaci, no na poprečnih prerezih se vidi, da to nisu karlsbadski nego *bavenski*

Digitized by Google

sraslaci. Prorezi ti su malne podpuni kvadrati, jer ploče prizme od jednoga individuma sa prizmatičkimi pločami drugoga individuma tvore kut od 90°: Sraslačka crta tvori u većini tih kvadrata diagonalu (vidi sl. 1), te odgovara ploči dome (021), a to je, kako znamo, bavenski zakon. U gdjekojih sraslacih prikratio se je jedan individuum na račun drugoga, te onda sraslačka crta odsjeca tako rekuć samo jedan ugao ovoga kvadrata, kako nam to predočuje slika 2. Medju ovimi poprečnimi prerezi vidi se i jedan četverac, gdje se dotični sraslački zakon još jedan put opetuje. Slika 3.

Sl. 1. 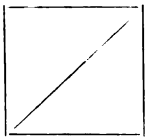

Sl. 2. 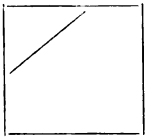

Sl. 3. 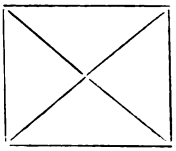

predočuje nam taj četverac, gdje sraslačke crte tvore dvie diagonale dotičnoga kvadrata, ali ne iztiču tačno u uglovih. U polarizovanom svjetlu se svaki individuum jasno iztiče svojom bojom. Ovakve četverce običaju kadšto i tako tumačiti, da se je tu sdružio bavenski i manebachski zakon (gdje je sraslačka ravnina osnovni pinakoid 001).

Kremen se je u ovom granitnom porfiru razvio u vrlo nepravilnih zrnih. U njem nalazimo veoma fine i tanke uklopljene iglice od apatita. Osim toga vidi se tu još množina sitnih piknjastih uklopaka, koji se ne dadu niti najvećim povećanjem razriešiti.

Biotita ima medju porfiričnimi sastavinami najmanje i on se je tu obično poredao u podulje povorke. On pokazuje savršenu, lističavu kalavost, potamnjuje paralelno sa nikoli. Dihroizam mu je očit, te je pri tom žuto smedj i crn. Troši se u zelenkastu, viridičku tvar i u sićušna zrna epidota.

Osnovina ovoga kamena sastoji od *kremena* i *glinenca*. Sitna zrna kremena tvore tu najpretežniji dio osnovine, glinenci su puno rjedji. Medju glinenci opet pretežuje plagioklas, dočim su ortotomni dvojci puno rjedji. Medju ovimi mikrokristalnimi sastojci vidi se obilje *hematitnih* listova. Uz to vidjamo tu još jednu žućkasto zelenu rudu, u veoma sitnih šibkastih ledcih, koji su po pieko izkalani. Biti će to po svoj prilici *epidot*, koji se je stvorio na račun biotita.

3. **Amfibolni granit**. *U Opovačkom potoku*, koji se na južnoj strani gore spušta u dolinu izmedju Ravanice i kameničke ceste upravo

Digitized by Google

medju vinogradi našao sam u nanešenoj ilovači veliku množinu raznih valutica. Bile su to ponajviše valutice prava serpentina, no medj njimi vidio se je znatan broj valutica zrnatoga jednoga kamena, koji je svojom bojom odmah u oči udario. Kamen je to čisto zrnate strukture. U njem se vide već prostim okom kratki stubasti ledci amfibola, koji je tamno zelene boje. Izmedj amfibola sredali su se bieli ledci glinenca, koji na svojih kalotinah staklenasto sjaje. Izmedju glinenca vide se staklenasta zrna kremena.

I pod sitnozorom očituje se zrnata narav ovoga kamena. Vidi se amfibol, glinenac, apatit, kremen i pirit. Kamen je to dakle očito granitičan, no razlikuje se od ostalih granita tim, što u njem ne ima tinjca, pa što se je mjesto tinjca razvio tu amfibol. Amfibolni graniti su razmjerno vrlo riedki. Nalaze ih na Vogezih, u Odenwaldu i Skandinaviji.

Amfibol razvio se je ovdje dosta obilno i u velikih ledcih, no ipak ti ledci ne imaju pravilnih obrisa. Prizmatična kalavost razvila se je savršeno. Na uzdužnih prerezih tvori ona paralelne crte, dočim na popriečnih prerezih ide ona u dva smjera, koja tvore kut od 124°. Trihroizam amfibola je očit i to: a zelen kao trava, b zelenkasto žut, c jasno žut. Amfibol se je počeo trošiti, te se pri tom pretvara u *klorit,* koji se tude lako poznaje po svom karakterističnom dihroizmu i po lističavom sastavu. Kao uklopke nalazimo u amfibolu često člankovite ledce apatita.

Glinenac prikazuje se pod sitnozorom vrlo raztrošen, što se već i prostim okom na kamenu naslučivati može. On je pun muteža, a samo vanjski rubovi mu znadu gdješto biti čisti. Nepromienjeni ovi dielovi glinenca, koji idu i u nutrnjost medju mutež pokazuju jasno optička svojstva, po kojih se glinenci opredieliti dadu. Neznatno veći dio tih glinenaca biti će kako se čini ortoklas, a manji plagioklas. Mnogi ortoklasi i plagioklasi su zonalno gradjeni. Po kutu potamnjenja, što ga plagioklasi pokazuju (4, 8, 10°), mogli bi to biti albiti. Gdjekoji polisintetični sraslaci spajaju se sa drugom skupinom po karlsbadskom zakonu u nov sastavljen sraslac.

Medju raztrošinom, što ju u glinencih nalazimo, ističu se poglavito ovelika zrna jedne prozirne rude, koja je slabo žućkasto bojadisana. Zrna ta ne imaju nikakvih obrisa, samo se u njih gdješto vidjaju ravne crte od kalavosti. U polarizovanom svjetlu pokazuje ta ruda vrlo oštre boje. Nedvojbeno je to dakle *epidot,* koji se je raztvorbom iz glinenca razvio, a ona kalavost, koja se na zrnih vidi, odgovarala bi poznatoj bazalnoj

Digitized by Google

kalavosti epidota. — Samo gdjekoji ortoklasi su posve svježi, te onda u veliko naliče kremenu.

U glinencu moram još spomenuti apatit kao uklopak.

Kremen, što se je ovdje razvio posve je nepravilna oblika, te se više puta vrlo težko razpoznaje od glinenca radi svoje slabe boje u polarizovanom svjetlu. Medju kremenom ima prereza, koji ostaju medju nakrštenimi nikoli u svakom položaju tamni, no u konvergentnom svjetlu se i ti prerezi očituju kao kremen. Pokazuje se tu onda optička os i vidi se, da je lom svjetla jako pozitivan. Kremen je pun sićušnih uklopaka tekućine sa titrajućimi libelami.

Apatit se je takodjer samostalno medju ostalimi sastavinami u veliku broju razvio. Vidjaju se tu uzdužni iglasti prerezi, a sada opet poprečni, šestostrani prosjeci. Iglasti oblici pokazuju uz prizmu obično još i piramidu, rjedje da je prizma jednostavno osnovnom pločom zatupljena. Iglice su više puta vrlo dugačke, pa prolaze kroz više ruda, a uviek su bazalnom kalavošću u članke razcjepane. Uzdužni prerezi kao što i poprečni pokazuju medj nakrštenimi nikoli optička svojstva heksagonalne rude.

Željezna ruda napokon, koja se je ovdje obilno u nepravilnih zrnih razvila, jest *pirit.*

U potoku Dubočašu našao sam kao valuticu kamen posve sličan ovomu. Na njem se prostim okom razpoznaje dosta raztvoren amfibol, a glinenac je tu posve u kaolin pretvoren.

Na kamenje ovo morati ću se još vratiti, jer je vjerojatno, da ga je i *Koch* u rukama imao, te ga krivo opredielio i doveo u savez sa postankom serpentina, o čem ne može ni govora biti, kako ćemo to kašnje viditi.

4. **Augitni sijenit.** U selu Grgetku našao sam medju valuticami, što su ga ljudi iz obližnjih potoka za nasipanje ulica nanieli, kamen jedan, koji se očituje kao *augitni sijenit.* Kamen je taj puno tamniji od prijašnjega, te je jasno zrnata sastava. Prostim okom se vidi, da augitična ruda tvori najglavniju sastavinu kamena, dočim glinenac zauzimlje puno manje prostora.

Pod mikroskopom vidimo, da kamen ovaj sastoji od augita, amfibola, glinenca i željezne jedne rude.

Najljepše razvijena ruda u ovom kamenu je *augit.* Boje je svjetlo putenaste. Pravilnih obrisa ne pokazuje. Polihroizma ne ima. Na uzdužnih prorezih prikazuje se prizmatička kalavost kao paralelne crte, a prema tim crtam iznosi kut potamnjenja oko 40°. Na poprečnih prorezih križaju se crte kalavosti pod kutom od 90°. U

Digitized by Google

konvergentnom svjetlu vidi se na ovih prorezih jedna koso izlazeća optička os. Svi prerezi pokazuju medju nakrštenimi nikoli vrlo oštre boje. Gdjekoji ledci se prikazuju kao sraslaci sa više interponiranih lamela. Sva ta svojstva jasno dokazuju, da je ova ruda u istinu augit. Na njekih ledcih augita se vidi, kako se on pretvara u vlaknost *amfibol,* dakle u *uralit.* No osim toga vide se pojedini komadi amfibola, koji samostalno stoje, a medju njimi ima i popriečnih prereza sa karakterističnom kalavošću, koju uviek kod amfibola nalazimo, no čini se, da su i ovi amfiboli postali metamorfozom od augita. Vlaknastoga uralita ima u izbrusku vrlo malo, jer on nije duga obstanka, nego se brzo pretvara u klorit. Pa i u istinu vidimo u izbrusku, kako je sve puno klorita.

Glinenac je u ovom kamenu posve raztrošen. Od jedroga glinenca, na kom bi mogao proučavati optička svojstva, ne ima tu ni traga. Vide se tu samo velike biele ljage, koje izpunjuju onaj prostor, koji je prije glinenac zauzimao. Te ljage su dielomice kloritičnom rudom zeleno bojadisane, dočim sve ostalo pokazuje agregatnu polarizaciju. Vidjaju se tu neizmjerno sićušni i zavijeni listovi, koji pokazuju medju nakrštenimi nikoli oštre boje. Raztrošinu tu držim ja za *milovku.*

U bielih ovih ljagah vidja se često po jedan oštar i ravan potez, koji duljinom ljage prolazi, te ju u dvie polovice dieli. Potez taj odgovara sraslačkoj ravnini karlsbadskih dvojaka, po čemu sudim, da su glinenci ovi bili ortoklasi. Radi toga sam i uvrstio kamen ovaj medju augitne sijenite, jer bi to inače mogao biti i diabaz.

U kamenu se napokon vidi velika množina jedne crne željezne rude, koja se u odraženom svjetlu očituje kao pirit.

U savezu sa jednom i drugom ovom opisanom vršću gromadna kamenja moram napomenuti dva kamena, koja je dr. Koch opisao, jer mi se čine, da će ona biti istovjetna sa opisanim sijenitom i granitom.

Prvi kamen našao je Koch na južnoj strani gore na kameničkoj cesti blizu Vienca u obsegu serpentina. Nješto dalje iztočno našao sam ja kod Grgetka augitni sijenit. Za svoj kamen veli Koch, da je gabru naličan (gabbroartig), a opisuje ga ovako:

„Das Gestein ist graulichweiss und grün gefleckt und kommt in tafeligen Stücken vor, deren Oberfläche gewöhnlich eine Kruste von körnigen Quarz oder erdigen Eisenoxydhydrat bedekt. Der graulichweisse Gemengtheil des Gesteines ist ein Feldspath, welcher durch concentrirte Salzsäure nach längeren Digeriren zersetzt

Digitized by Google

wurde; und da die Flammenreaction blos Na zeigte, in der Lösung aber Ca in ziemlicher Menge nachgewiesen werden konnte, ist es wahrscheinlich Labradorit. Der grüne Bestandtheil bildet feine Schüppchen, welche sehr weich sind und durch gelindes Aufdrücken in ganz dünne Blättchen zerfallen. Concentrirte Schwefelsäure zersetzte das Pulver allmählig, in Salzsäure blieb es unverändert. Alle Eigenschaften deuten auf Chlorit. Es ist wahrscheinlich, dass dieses Gestein einzelne Lagen oder Nester im Serpentin bildet, und dass der Chlorit ein Umwandlungsprodukt eines Magnesiasilikates ist. Gabbro kann man dieses Gestein wohl nicht nennen, da Diallag oder Smaragdit gänzlich fehlt".

Po opisu ovom samom težko je dakako reći, da li je to isti onaj augitni sijenit, koji sam malo prije opisao. Vidili smo, da gergetežki kamen sastoji od raztrošena glinenca i augita, koji se konačno u klorit pretvara, a ovdje spominje Koch glinenac i klorit, pa tim postaje vjerojatnost vrlo velika, da je Koch imao isti kamen kao i ja.

Drugi kamen i to, kako Koch veli pravi gabro, našao je on nad Vrdnikom blizu Vienca. Ja sam posve blizu Vrdnika u Opovačkom potoku našao po vanjskom licu posve sličan kamen, no moradoh ga prema njegovu sustavu uvrstiti medju amfibolne granite. Koch opisuje taj kamen ovako:

„Das Gestein ist mittelkörnig und besteht aus einem gelblichgraulichweissen und einem dunkelgrünen Mineral. Das graulichweisse Mineral bildet gerundete Körner, zeigt wenig Spaltungsflächen und neigt zum Fettglanz. Concentrirte Salzsäure zersetzte das Pulver nur unvollständig, die Lösung enthielt ziemlich bedeutend Ca. Unter dem Mikroskope zeigten viele Körner auch Zwillingsstreifen, sehr viele nur eine Interferenzfarbe. Daraus schliesse ich, dass dieser Gemengtheil zum Theil *Labradorit*, zum Theil *Saussurit* sei, welches Mineral bekanntlich in vielen Gabbros den Labrador vertritt. Das dunkelgrüne Mineral lässt sich sehr leicht in dünne Lamellen spalten und verhält sich in allem wie *Diallag*. Olivin bemerkte ich in diesem Gabbro nicht. Das Gestein hat übrigens ein recht frisches Aussehen und deutet darauf hin, dass es bei Vrdnik, nahe dem Gebirgskamme anstehend vorkommen muss; jedenfals muss es innerhalb des südlichen Serpentinlagers gesucht werden".

U kamenu, što sam ga iz Opovačkoga potoka opisao, nalazimo ortoklas i onda plagioklas, koji po svojih optičkih svojstvih ne-

Digitized by Google

dvojbeno više nagiblje oligoklasu nego labradoritu. Ortoklas je u mojem amfibolnom granitu u istinu saussuritično raztrošen, kao što i u Kochovom. Nadalje sam u kamenu tom našao amfibol, dočim Koch spominje u kamenu iste okolice dialag. Težko mi je vjerovati, da je tu Koch amfibol zamienio dialagom, ali me svojim opisom ipak nije uvjerio, da je to zbilja dialag. Drugih sastavina ne spominje tu Koch, jer je valjda kremen zamienio ortoklasom.

II. Mladje eruptivno kamenje.

Trahit. O trahitu Fruške gore ne imam ovdje ništa nova dodati, što se tiče njegova sastava i nalazišta. Sve je tačno i obširno opisano u mojoj starijoj razpravi, koja je ponajprije u Radu, a onda njemački u spisih geologičkoga zavoda tiskana (Jahrbuch der k. k geologischen Reichsanstalt, 1882. 32. Bd. 3. Hft. p. 397—408.). Moja njemački tiskana razprava dala je povoda dru. Kochu, da na novo uztvrdi, da mladje fruškogorsko eruptivno kamenje nije trahit nego sanidin-fonolit (Földtai közlöny — geologische Mittheilungen — Zeitschrift der ungarischen geologischen Gesellschaft. XII. Jahrgang 1882. H. X.—XII. p. 279—285.). Koch mi priznaje, da su svi prerezi, koje je prije držao za nefelin, u istinu apatiti, ali kako ne može nefelina naći mikroskopski, te je pošao kemijskom analizom da pošto po to nefelin ma gdje nadje. U to ime dao je po svom bratu, Franji Kochu izvesti jednu analizu, koja bi mu imala nefelin dokazati. Uzeo je fino stučen prah od trahita i pustio, da ga solna kiselina raztvori. U solnoj kiselini se je pri tom 22·8788% praha raztopilo. Raztopina se je ta sada kvantitativno iztražila i iz analize te A. Koch računa, koliko je u kamenu moralo nefelina biti. Dotične analize nemogu ovdje da navedem, jer ona neima upravo nikakve vriednosti za opredieljenje samoga trahita. Pri zaključcih svojih zaboravlja Koch mnogo važnije stvari, koje bi morao prije dokazati, nego što je išao u analizi nefelin tražiti. Gosp. Koch bi morao ponajprije ustanoviti, da li se poznate sastavine fruškogorskoga trahita i koliko u solnoj kiselini raztvaraju, te koliko u trahitu ima već gotovih raztrošina, pa da li se te raztrošine u solnoj kiselini raztvaraju. Za 60% raztopine kaže Koch, da potiču iz raznih silikata, koji se po njegovom mnienju u osnovini nalaze, dočim preostalo doznačuje on nefelinu, apatitu i karbonatom vapnika i magnezija, a ja bi rada znati, kako bi mi mogao dokazati, da i ono, što uzimlje iz raztopine na račun

Digitized by Google

nefelina, ne potiče iz ostalih silikata trahita! Ja dopuštam, da se iz Kochove analize dade izračunati, koliko bi od toga moglo odpasti na nefelin, ali velim, da bi mogao iz iste analize istim pravom izračunati po ustanovljenih formulah cielu hrpu drugih raznih ruda, a što mi od računa preostane, to bi odbacio na druge silikate, kao što je to i Koch činio. Mislim, da ne trebam navadjati drugih dokaza, da pokažem, na kako slabih noguh stoji Kochov račun, iz koga on na koncu dolazi do sliedećih zaključaka:

1. Das Gestein von Rakovac enthält ohne Zweifel wenig Apatit, verhältnissmässig viel Carbonate etc.

2. Die Gegenwart des Nephelins in der Grundmasse in geringer Menge (1·4663%) ist, *wenn auch nicht ganz sicher, dennoch sehr wahrscheinlich.*

3. Ausser diesen mussten noch andere Silicate zersetz werden, welche wahrscheinlich ebenfalls in der Grundmasse sich befinden, da man *annehmen kann,* dass die ausgeschiedenen Orthoklas-, Amphibol-, Augit- und Biotit-Krystalle der Einwirkung der Säuren wiederstanden.

Ovakovom dokazivanju, mislim, da ne treba tumača. Ovako sigurno neće nikomu poći za rukom, silom od trahita napraviti trahitni ili sanidinski fonolit.

B Kristalinični škriljavci.

Kao što malne svuda po svih gorah, tako su i u Fruškoj gori kristaličnimi škriljavci najmanje poznati i iztraženi bili. Koch spominje u svojoj razpravi tiskanoj u spisih geologičkoga zavoda (Jahrbuch, 1876 p. 2—5) ponajprije *filit* (Thonglimmerschiefer), koji se je oko Vienca u velike razvio, te onda brusilovac (Thonschiefer), što ga je našao kod Ikonice nad Beočinom. Mineralne sastavine jednoga i drugoga kamena nije Koch iztražio, a da je to učinio, vidio bi, da se pod brusilovastim kamenjem skriva ciela hrpa raznovrstnih škriljavaca. Samo to brusilovasto škriljavo kamenje širi se uzduž ciele Fruške gore velikim prostorom na sjevernom i južnom obronku, te pokazuje vrlo raznolične sastavine Proučavajuć to filitično i brusilovasto kamenja, mora čovjek doći do toga osvjedočenja, da su izrazi filit i brusilovac od starijih petrografa samo za nuždu stvoreni, da imena ta označuju samo vanjsko lice dotičnoga kamenja, a nipošto njihovu mineralnu narav. Da odklonim svako nesporazumljenje, odustao sam od spomenutih

Digitized by Google

imena, pa sam odabrao nova i u toliko prikladnija imena, što će ona bar označiti mineralnu narav a i strukturu dotična kamenja. Ne ima dvojbe, da petragraf nailazi pri tom na velike neprilike. Kako su kristalinični škriljavci do sada slabo ili nikako iztraženi, ta pri novom iztraživanju nailazi skoro uviek na nove vrsti, koje valja novimi imeni okrstiti. A posao je to vrlo težak, pošto do sada ne mogoše jošte naći načela, prema kom bi škriljavce razredjivali. Ona načela, što ih usvojiše pri klasifikaciji eruptivna kamenja ne dadu se kod najvećega broja škriljavaca upotrebiti. Tu treba uviek samostalno kod svake nove vrsti novo ime stvoriti. Imena ta, znam to dobro, neće imati stalne vriednosti, ona će ostati privremeno samo dotle, dok se ne stvori stalniji sistem. U njemačkoj terminilogiji postaje taj posao znamenito laglji, što njemački jezik dopušta, da se mineralna kombinacija jednoga kamena jednim sastavljenim imenom izrazi, pri čem se imena pojedinih bitnih minerala u jedan izraz sljepe. Kod nas to dakako ne ide, pa za to sam dobio pri opredieljivanju kristaliničnih škriljavaca duga sastavljena imena. Pri takvom imenu označuje, kao što to obično biva, uviek zadnji izraz najglavniju sastavinu dotične rude, dočim predzadnje ime označuje drugu bitnu sastavinu i opredieljuje time vrst onoga roda, koji je označen zadnjim imenom. Na taj način moradoh brusilovasto i filitično kamenje razrediti u tinjčeve, vapnene i kremene škriljavce, te im svaki put dodati, da su brusilovaste naravi, te ih nazvati n. p. brusilovastimi tinjčevimi škriljavci. Izraz „brusilovasti" označuje mi u svakom slučaju, da je kamen brusilovasta pogleda, a ujedno, da ima u njem ugljevitih tvari (grafitnih čestica). Prema toj razredbi razpadaju u obće svi filiti u dvie hrpe, u čiste tinjčeve škriljavce i u brusilovaste tinjčeve škriljavce. Sve ovo što sam ovdje rekao o razredbi brusilovasta kamenja vriedi i za ostale škriljavce, koje sam iz Fruške gore opisao.

Prave tinjčeve škriljavce (Glimmerschiefer) spominje Koch na hrbtu izmedju Crna Čota i Velika brega, te na obronku od Vienca prema Beočinu

Medju kristaliničnimi škriljavci Fruške gore spominje nadalje Koch *vapnenaste tinjčeve škriljavce,* u kojih ima vapna, tinjca i kremena. Škriljavce te našao je Koch na južnoj strani gore blizu Grgurevaca. No vapneni škriljavci su u Fruškoj gori u vrlo velikoj množini i u raznih odlikah razvijeni. Ima tu kako ćemo viditi brusilovastih vapnenih škriljavaca, tinjčastih vapnenih škriljavaca, kloritnih vapnenih škriljavaca, vapnenastih kremenih škrilja-

Digitized by Google

vaca i vapnenastih kloritnih škriljavaca, te napokon običnih vapnenih škriljavaca, u svemu dakle 6—7 vrsti. Čistiji kristalinični vapnenci protežu se dalekimi komadi kroz goru, a Koch spominje tu četiri razna sloja, koja su uložena u kristalinične škriljavce, te se protežu duž hrbta gora velikim prostorom. Nadalje spominje on još i kristalinični vapnenac, koji se nalazi nedaleko od Kamenice na putu prema Irigu.

Sve ostalo kristalinično škriljavo kamenje, što ću ga ja ovdje opisati, bilo bi doslje nepoznato u Fruškoj gori. Sve kristalinično škriljavo kamenje razredio sam u sliedećih deset rodova: I. *Tinjčevi škriljavci;* II. *Vapneni škriljavci;* III. *Kloritni škriljavci;* IV. *Kremeni škriljavci;* V. *Augitni škriljavci;* VI. *Amfibolni škriljavci;* VII. *Antigoritni serpentini;* VIII. *Glaukofanitni škriljavci;* a k tomu sam još dodao IX. *Olivinske serpentine.*

I. Tinjčevi škriljavci.

Pod tinjčevi škriljavci razumjevam onakvo kristalinično škriljavo kamenje, koje sastoji poglavito od tinjca i kremena. Bio je kod nas do sada običaj jedan dio toga kamenja nazivati bljestnikom radi blistajućega sja'a, što ga mnogo kamenje ovoga roda ima. No kako nisam htio kriptokristalinične vrsti koje ne posjeduju osobitoga blistajućega sjaja, dieliti od makrokristaliničnih, to sam morao odabrati prikladnije ime, koje će mi označiti mineralnu narav dotična kamenja. Običaj je još uviek kamenje ovoga roda dieliti u bljesnike ili prave tinjčeve škriljavce i u filite. Točnije proučavanje tinjčasta kamenja pokazalo je, da se izmedju jedne i druge spomenute hrpe nedade povući nikakva granica, jer je u istinu ne ima. Veličina pojedinih sastavnih dielova, koja je tu bila mjerodavna, varira tako mnogovrstno, da o kakvom i približno točnom lučenju jedne i druge hrpe ne može biti ni govora. Sami filiti opet svojom vanjštinom tvore prelaze uz problematičnu hrpu brusilovasta kamenja, te tvore tim metež još veći.

Pri izrazu tinjčevi škriljavci pomišljam jedino na kombinaciju tinjca i kremena, te se ne obzirem na veličinu tih sastavina i na izvanjsko lice dotičnoga kamenja. Ovo potonje smatram samo kao drugotno svojstvo, te će kao takovo biti i označeno. Neželim ni iz daleka, da tim idem stvarat novu nomenklaturu i novu klasifikaciju, nego me na to sili nužda, da što preglednije predočim pravu mineralogijsku narav dotičnoga kamenja, kako to počeše baš u

Digitized by Google

posljednje vrieme i drugdje činiti. Nomenklatura ta biti će nedvojbeno samo prelazna, a tek kada se veća množina kristaličnih škriljavaca prouči, onda će se tek moći stvoriti nješto stalnoga.

1. Brusilovasti tinjčev škriljavac iz Kamenitoga potoka.

Kada se čovjek uzpne sjeverno od Beočina na Vienac, onda dospije na Viencu na tačku, koju zovu *Kozarskim Čotom.* Sam Čot je tu obrasao bujnom šumom, pa se tu nigdje ne vidi gola kamena. Spuštajuć se od Čota prema južnoj strani, dodje se za jedno pet časaka do gole pećine, koja sastoji od prekrasnoga glaukofanitnoga kamena. O njem će kašnje biti govora. Na lievoj strani odatle uvalila se je duboka dolina medju popriečnimi grebeni, a njom protiče Kameniti potok, koji izlazi na manastir Jazak (u karti „Crni potok"). Sve do potoka je površje zastrtom šumom i raztrošenom zemljom, tek u potoku pojavljuje se opet golo kamenje. Tu dolaze dugim prostorom obični serpentini, a onda iza njih pojavljuje se brusilovasto kamenje. Naslage toga kamenja su malo ne posve ustubočene, te neznatno nagiblju sjeverno prema Viencu. Sav je taj kamen cielim putem jasno i liepo škriljav, ali je razne boje. Sad je posve crn, a u njem onda ima više puta uloženih tankih vrsta bjeloga kremena, a sada opet sivkast, biel i zelenkast. Crno kamenje sastoji tu od *brusilovasta tinjčeva škriljavca.* Tim što se u to kamenje uvlači vapnenac, a gube crne organske tvari, prelazi on u *vapneni škriljavac,* dočim opet pristupom klorita, prelazi u *kloritni škriljavac.* Od ove dvie zadnje vrsti biti će kašnje govora, a sada ću samo da opišem najčišću vrst tinjčeva škriljavca. Razne te vrsti škriljavaca se tu više puta izmienjuju, no ipak je brusilovasti tinjčev škriljavac najobičniji. Doljni kraj te povorke je opet skriven, a onda se pokazuju pećine amfibolna škriljavca i antigoritna serpentina. Na to dolazi opet crno brusilovasto kamenje u malenu prostoru, a onda opet amfibolno kamenje i antigoritni serpentini. Iza toga pojavljuje se na izmience isti oni crni, bieli i zelenkasti škriljavci, koje smo vidili na početku.

Najizrazitiji *brusilovasti tinjčev škriljavac* je crno-sive boje. Škriljavost mu je u velike razvijena, tako da se u tanke listove cjepati dade. Mjestimice je kamen tako mekan, da se dade pod prsti u zemlju razdrobiti. Opipa je mastna i piše crno. Sjaja je ponešto svilenasta.

Makroskopski nije moguće pojedine sastavine razpoznati. Jedino se vidi, kako je biel kremen stvorio u kamenu velike nepravilne

Digitized by Google

grude ili sada deblje sad tanje vrste. Pod mikroskopom razpoznajemo u njem tinjac, ugljevite tvari i rutil.

Tinjac tvori tu najglavniju sastavinu kamena. On je tako sićušan, da mu pojedine listiće možemo jasnije razabrati tek pri najvećem povećanju. Sada ga tek upoznajemo kao muskovit u svih njegovih karakterističnih svojstvih. On je posve bez boje; medju nakrštenimi nikoli polarizuje vrlo oštrimi bojami i potamnjuje paralelno sa jednim ili drugim nikolom.

Ugljevita materija razvila se je tu velikoj množini. Sićušna su to crna zrnca, nepravilna oblika, koja se posvuda kamenom protežu u dugih redovih. Da je taj crni prah u istinu organske naravi, dokazuje to, što fini listovi u velikoj jari pobiele, pa što crna tvar izgori.

Rutil pojavljuje se u izbrusku upravo u silnoj množini. Presićušne njegove iglice vide se tek pri povećanju od 300 do 500 puta. Boje su žućkaste, a leže često tako nagomilane i nepravilno izbacane kao vlakanca od pusti. Iste su to one iglice, koje tako često nalazimo po brusilovastom kamenju, pa koje su prije bile poznate pod imenom „Thonschiefernädelchen“. U pojedinih slučajevih su već dokazali, da te iglice nisu ništa drugo nego rutil, pa se i ja htjedoh osvjedočiti, da li je to rutil, a ne cirkon. U to ime uzeo sam fino strvena kamena, pa sam taj prah u platinenoj posudici sa fluoro-vodikom grijao. Talog, što je iza toga izparivanja preostao, žario sam sa $KHSO_4$ i dobio onda raztaljenu masu, koju sam u vodi raztopio. Raztopinu sazriedio sam sada većom množinom vode i onda kuhao. I sada pojaviše se u vodi u obilju biele pahuljice kao dokaz, da je u raztopini bilo mnogo *titanove kiseline*, pa tako ne ima dvojbe, da dotične iglice nisu ništa drugo nego rutil.

Kremena u izbrusku *ne ima;* kremen si je ovdje u kamenu, kako sam već prije spomenuo odlučio od ostale smjese, te tvori veće nepravilne uklopke i vrste. Na gdjekojih mjestih se je kremen u toliko nakupio, da tvori prave *kremene škriljavce*, u koje je kadšto uloženo mnogo vapna.

Duboko dole u kamenitom potoku u obsegu antigoritnih serpentina dotiče sa zapadne strane *Srnjevački potok*, koji se vuče daleko pod sam Vienac prama Ikonici. Tu se opetuju isti oni crni, bjeličasti i zeleni škriljavci, koje smo spomenuli u Kamenitom potoku. Crne naslage tvori i ovdje brusilovasti tinjčev škriljavac, koji se u bitnom u ničem nerazlikuje od onoga, što smo ga upravo sada

Digitized by Google

opisali. Netrebam spominjati, da i ovdje kao i u prijašnjem kremen u pojedinih naslagah zalazi u mikroskopskih zrnih u kamen, pa da tvori tim tipične brusilovaste tinjčeve škriljavce.

U potoku *Dubočašu*, koji se od Vienca spušta prava Vrdniku, nalazimo slične *brusilovaste tinjčeve škriljavce*, a isto tako i u Kamenitom potoku.

2. Brusilovasti tinjčev škriljavac iz Mermerskoga potoka.

Sjeverno od Beočina blizu samoga Vienca nalazi se *Mermer-breg* i u njem su u vapnencu kamenolomi, dočim se dole u Mermerskom potoku pojavljuju tinjčevi škriljavci, koji su sad više sad manje brusilovasta pogleda. I to kamenje, kako se već prostim okom vidi tvori prelaze u kloritne i vapnene škriljavce. Medju crnim brusilovastim kamenjem vidimo i ovdje, kako se je mjestimice kremen za sebe složio u tanje vrsti.

Crni brusilovasti tinjčev škriljavac, što se je tu razvio, nalikuje po svoj svojoj vanjštini onom iz Kamenitoga potoka, što smo ga malo prije opisali. On je iste boje, iste škriljavosti i opipa, pa je ipak po svom mineralnom sastavu dosta različit. Sa solnom kiselinom šumi malo, što je dokaz, da u njem ima vapnenca.

Proučavajuć kamen pod mikroskopom dolazi čovjek u nepriliku, jer mu je težko odlučiti, u koju bi ga hrpu kamenja spravio. Jedina ta okolnost, da on čini neku vrst prelaza u vapneni i kremeni škriljavac tim, što mu se tinjac gubi, dozvoljuje mi, da ga još medju tinjčeve škriljavce uvrstim. Sa prijašnjim kamenom je on posve u oprieci, jer kako se onomu gubi kremen, tako u ovom ponestaje tinjac. Kamen sastoji od kremena, vapnenca, tinjca, ugljevitih tvari i rutila.

Kremen tvori u kamenu glavni dio, ima ga nedvojbeno do $^{8}/_{10}$, no zrna su mu tu neizmjerno sitna.

Vapnenac dolazi po množini odmah iza kremena; on se je svuda u kamenu jednolično razširio i tvori oveća zrna.

Tinjac, što se je tu razvio, je bieli muskovit. Ima ga vrlo malo i to samo u pojedinih osamljenih partijah uz ugljevite tvari. Listovi njegovi su vrlo sitni, te se tek pri vrlo velikom povećanju mogu bolje razabrati.

Ugljevite tvari ima u obilju po svem kamenu.

Rutil je razvio kao i u prijašnjem u sitnih žućkastih iglicah, pa ga poglavito nalazimo uz tinjac i ugljevite tvari.

Digitized by Google

3. Brusilovasti tinjčev škriljavac sa „Srednjega brda".

Kada čovjek iznad Čerevićke Testere predje preko potoka Potoranja na iztočnu stranu, onda dospije u Ivanjski potok (u desni pritok Banoštorskoga potoka). Uzpinjuć se uz potok prolazi čovjek dosta daleko, a da nevidi nigdje gola kamena. Na lievoj obali potoka uzdiže se Srednje brdo i u njem usječen je jarak, nazvan Dudašev grob. Odmah u početku toga jarka pojavljuje se crno, sad tanje sad deblje škriljavo brusilovasto kamenje, koje ovdje želim opisati. U najfinijih vrstah toga kamenja vidi se velika množina fino razdieljena pirita. Iznad brusilovasta kamenja pojavljuju se zeleni, kloritni škriljavci, koje ću kasnije opisati.

Kamen, od kojega sam mikroskopski preparat napravio, vrlo je tvrd. Boje je crne i pogleda brusilovasta, no razpada samo u debele vrste. Opipa je mastna, a sjaja smolinasta.

Pod mikroskopom vidi se, da kamen sastoji od kremena, tinjca, vapnenca i ugljevitih tvarih. Sastavni dielovi su mu skoro isti kao u kamenu sa Mermerskoga potoka, samo što je tu tinjac obilniji.

Kremen je vrlo obilan, a pojavljuje se u zrnih dvie razne veličine. Veća zrna posve su nepravilno porazbacana po svem kamenu. Izmedju toga provlače se vrlo sitna zrna, koja se drže uviek na okupu.

Tinjac je i tu neizmjerno sitan, tako da mu listove razabiremo tek pri najvećem povećanju. Tinjac je svjetle boje, te pokazuje sva svojstva muskovita. Tinjac se združuje samo sa sitnijim zrnjem kremena, s kojim se je gusto smješao.

Vapnenac pojavljuje se sad u većih, sad u manjih zrnih, ali posvuda u malenoj množini. Lako se tu razpoznaje svojim očitim dihroizmom i dobro razvijenom romboedričnom kalavošću.

Ugljevite tvari protežu se u izbrusku u otegnutih, dugih nakupinah i to samo u pojedinih dielovih, dočim su ostali dielovi izbruska posve čisti i bieli. Kako ti prazni prostori nisu osobito veliki, to je posve naravno, da je kamen ipak posve crn.

Rutila nisam u izbrusku nigdje niti najvećim povećanjem vidio.

4. Brusilovasti tinjčev škriljavac iz iztočnoga pritoka Potoranja.

Kada se čovjek pusti sa Vienca od maloga Tancoša dolje, onda dospije u iztočni pritok Potoranja, koji prolazi, kako sam malo prije spomenuo pokraj zgrade čerevičkoga vlastelinstva, nazvane Testera. Na samom Vienca ne vidi se nikakovo golo kamenje, jer

Digitized by Google

je sve bujnom šumom obraslo, tek u potoku pokazuje se brusilovasto kamenje, koje se daleko u dol spušta. Već na prvi pogled vidi čovjek, da se je uz cieli taj pritok razvilo posve srodno kamenje. Ono je sad svjetle, sad zelenkaste, a sad opet tamne boje. U jednom pretežuje kalijev tinjac, a u drugom klorit, vapnenac ili ugljevite tvari. Sastavine se tu mienjaju, te tvore tim mnoge prelaze od tinjčevih škriljavaca u vapnenaste i kloritne škriljavce. Te razne vrsti kamenja se vrlo često izmienjuju, a pri tom ne stvaraju očite granice, nego polagano prelaze jedno u drugo. Gdjekada nalazimo tu po vanjštini posve jednako kamenje, pa ipak ono pod mikroskopom pokazuje razni mineralni sastav, osobito ako veća množina ugljevitih tvari zastire sastavne dielove.

S prva kraja u potoku pokazuju se tu upravo *tipični brusilovasti tinjčevi škriljavci,* za koje stvoriše Njemci izraz *Thonglimmerschiefer.* Kamen je tamno-sive boje i vrlo liepa srebrnasta sjaja, koji potiče od mnogobrojnih srebrnastih tinjčevih listova, koji malo ne cielo površje prelomine pokrivaju. Listovi su tu očiti, te 1 do 2 mm. veliki, tako da ih čovjek odlupiti može. Svuda uz tinjac vidi se, kako proviruje crna ugljevita tvar. Mjestimice pokazuje se pod naslagom tinjca crne kvrgice, koje tinjac uzdižu. Te kvrgice ne mjere u promjeru više od 1 mm. Još moramo spomenuti tri sastavine kamena, koje se dadu makroskopski opredieliti. Uz svjetli tinjac provlači se neznatna množina zelena klorita. Da je ta ruda u istinu klorit, osvjedočuje nas mikroskopsko iztraživanje. Pojedine nepravilne partije, koje bivaju po više centimetara duge i isto tako široke, sastoje jedino od staklenasta kremena, iz kojega samo gdješto proviruje po koji listić tinjca. Ako kamen polijemo solnom kiselinom, onda on šumi, što je dokazom, da u njem ima vapnenca.

Pod mikroskopom vidimo, da kamen sastoji od tinjca, kremena, vapnenca, klorita, rutila i ugljevitih tvari, pa da se tomu pridružuje po koji sićušni ledac turmalina.

Tinjac je u kamenu najobilniji. U izbrusku se vidi, kako se on proteže malo ne uviek istim smjerom, a sastoji od pretankih i dugih lamela, koje paralelno potamnjuju, a polarizuju vrlo oštrimi bojami. Listovi su posve bez boje, tinjac je dakle taj muskovit.

Kremen pojavljuje se u sitnih, posve nepravilnih zrnih, koja se skupljaju u podulje povorke, stvarajuć tako lećaste nakupine.

Klorit pridružuje se svuda tinjcu, no množinom svojom daleko za njim zaostaje. Da to nije možda zelenkasta vrst muskovita, lako se možemo osvjedočiti po optičkih svojstvih. Zelena ta ruda

Digitized by Google

pojavljuje se u izbrusku u dvie vrsti prereza. Jedno su uzdužni prerezi sa lamelarnom kalavošću, a drugo su bazalni listovi bez ikakve kalavosti. Prva vrst prereza pokazuje isti onaj dihroizam, što ga uviek kod klorita vidimo. Listovi su tu u jednom položaju kao trava zeleni, a u drugom žućkasti. Medju unakrštenimi nikoli nepokazuju ti uzdužni prerezi oštrih boja, a potamnjuju uviek paralelno sa nikoli. Bazalni listovi ne pokazuju nikakva dihroizma, a medju unakrštenimi nikoli ostaju u svakom položaju tamni.

Vapnenac vidi se posvuda u kamenu, no u dosta malenoj množini. Presićušna njegova zrna tvore guste nakupine, koje se lako prepoznaju po boji, očitu dihroizmu i boji u polarizovanom svjetlu. U većih zrnih dolazi još romboedrička kalavost, a kadšto se pojavljuju i sraslačke lamele.

Rutil je veoma mnogobrojan. Pojavljuje se ponajprije u žutih, dugih iglicah, koje su često posve u luk svijene. Kolenčasti sraslaci su vrlo riedki, pa i tu su oba individiuma duga. Najviše ga vidimo uz tinjac i ugljevite tvari, no utrešen je ne samo u tinjac, nego i u klorit i vapnenac, samo ga ne ima nigdje u kremenu, dakle je stariji od prijašnjih ruda, a mladji od kremena. — Gdjekada samo nalazi se rutil tu u sitnih, žutih zrnih.

Ugljevita tvar u presićušnih česticah pojavljuje se tu na dva načina. Ona se reda jednom u duge struje izmedju tinjca kao što i u ostalih sličnih škriljavcih, drugi put zauzimlje ona neobične no posve pravilne oblike. Te nakupine vidjaju se makroskopski na kamenu u obliku crnih kvrgica, dočim se pod mikroskopom razriešuju u likove, koje je težko opisati. Poredanje ugljevitih čestica najbolje će vam predočiti slika 4. Potezi u slici, koji se pravokutno

Sl. 4. Sl. 5. Sl. 6.

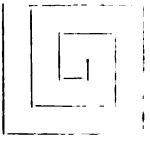

zavijaju imadu nam prikazati guste nizove ugljevite materije. Nizovi ti neidu uviek ovako geometrično pravilno, nego se gdjekad razširuju i postrance spajaju, trgaju i cjepaju. No u najvećem dielu slučajeva približuje se poredanje ugljevitih čestica onomu, kako nam ga slika predočuje. Svaka ovakova nakupina zapeti će nam svakiput u oko, pa ćemo odmah na prvi mah pomisliti, da imamo pred sobom jedan mineralni individuum, u kom bi ugljevite čestice

Digitized by Google

bile na spomenuti način pravilno poredane. Lice ovakove nakupine u istinu je posve različito od onoga, što nam ga ostali dielovi kamena pokazuju. Tielo je to za sebe. Listovi tinjca i klorita, koji se ravno protežu kamenom, dospjev do ovakove nakupine, zavijaju se, pa ju obilaze. Svjetal onaj prostor, što stoji u ovakoj nakupini izmedju pojedinih crnih nizova (na slici onaj prostor, što stoji izmedju pojedinih poteza) sastoji od bezbojne mineralne tvari, u kojoj vidimo usut dovoljan broj iglica rutila. Medju unakrštenimi nikoli prikazuje nam se taj svjetli dio kao agregat najsićušnijih čestica. Po listićavoj naravi mnogih tih čestica, sudio bi, da veliki dio toga pripada tinjcu. Što je ostalo, to se neda više na izbrusku opredieliti. Ista agregatna polarizacija pojavljuje se po svih sličnih nakupinah. Sitni ti agregati tvore sav individuum, ako ga tako nazivati smijemo, pa svršuju prema izvanjoj strani obično ondje, gdje obilazi zadnji zavoj ugljevite materije. Tu se oko njega vani obvijaju ostali sastavni dielovi našega škriljavca.

Da ovo pravilno poredanje ugljevitih čestica nije slučajno, morati će svatko odmah uviditi, jer se ono nebi nebrojeno puta uviek u istom liku opetovalo. U petrografiji poznata nam je jedna mineralna tvar, koja se odlikuje tim, da uklapa u sebi pravilno poredane ugljevite čestice. Ruda ta je *chiastolith.* U njem se, kako je poznato, najobičnije ugljevite tvari od središta prama uglovom prizme u obliku krsta redaju. Poznato je medjutim, da se u chiostolithu ugljevite čestice i drugčije redaju, no uviek po njekom pravilu. Radi toga držim, da i ovdje ove nakupine pripadaju *chiastolithu.* Sam chiastolith je tu raztrošen, pa se je pretvorio, kako to obično biva, u agregat novih sitnih mineralnih individua, medju kojimi vrlo često vidjamo muskovit. Poznato je, da je chiastolith rombska ruda, pa kada već ne mogu optička svojstva, da dokažu njegovu narav, to bi nam bar kristalografska morala pomoći. Najveći dio prereza prikazuje se u kvadratih (slika 4.), no za to ih ima ipak dosta u obliku rombusa (sl. 5.) i otegnutih tetragona (sl. 6). Oblici nas svi ti upućuju na rudu rombskoga sustava. Ako uzmemo dakle u obzir pravilno poredanje ugljevitih čestica, narav raztrošine, te izvanji oblik ove rude, onda možemo priličnom sigurnošću uztvrditi, da imamo ovdje posla sa *raztrošenim chiastolithom.*

Turmalin je u ovom kamenu vrlo riedak. U cielom velikom izbrusku našao sam samo četiri sitna ledca. Samo jedan je bio ponješto veći, pa se je na njem moglo opredieliti, da pripada turmalinu. Iglasti stup pokazivao je na svakom kraju drugi razvoj. Jedan

Digitized by Google

vrh bio mu je zašiljen piramidalno, dočim je drugi bio bazalno zatupljen. Ledac je nadalje pokazivao očitu bazalnu kalavost tim, što je poprieko i na više mjesta razcjepljen i razčlanjen. Dihroizam mu je vrlo izrazit, pokazujuć sada bliedo-žutu a sad tamno-smedju boju. Prizmatski taj ledac potamnjuje paralelno. Sva ta svojstva se slažu dakle sa svojstvi turmalina.

5. Brusilovasti tinjčev škriljavac sa granatom iz Beočinskoga potoka.

Golo kamenje, što se uz Beočinski potok pokazuje, je poglavito obični serpentin. Veliki dio postranih obronaka je uz potok posve zastrt, a na mnogih mjestih nije upravo ni moguće potokom proći. No ako čovjek oprezno stane promatrati valutice, što ih potok nosi, to će tu naći obilje raznoga kamenja. Medju gromadnim kamenjem spomenuo sam već granitični kamen, što sam ga u Beočinskom potoku našao. Kasnije će biti govora o glaukofanitnom kamenju, koje se u obliku valuticu u istom potoku nalazi, a sada mi je opisati tinjčev škriljavac, koji se vrlo često i u većih komadih u potoku medju drugimi valuticami pojavljuje.

Kamen ovaj nazvao sam brusilovastim tinjčevim škriljavcem, premda se znamenito razlikuje i vanjskim licem i svojim sastavom od prijašnjih brusilovastih škriljavaca. U istinu je to krajna prelazna vrst u čist tinjčev škriljavac, u pravi muskovitni škriljavac, od kojega se razlikuje jedino svojom ponešto sivkastom bojom.

Kamenje ovo je savršene lističave strukture, pa je srebrnasta sjaja od velike množine bieloga tinjca, koji je tu tako obilan, da bi čovjek rekao, da kamen sastoji jedino od njega. No da nije tomu tako, svjedoči nam velika žilavost, što ju kamen pokazuje, kada ga želimo razciepiti. Najveći dio tinjca je čiste biele boje i srebrnasta sjaja, a samo gdješto vidjaju se listovi zelenkaste boje. Već žilavost ovih zelenkastih listova, kao što i njihova savršena kalavost, dokazuje nam, da je i to tinjac, a ne možda klorit, kako nam to svjedoče i optička svojstva. Ako odlupimo listić toga bieloga ili zelenkastoga tinjca, te ga promatramo u konvergentnom svjetlu, onda ćemo se osvjedočiti, da tu imamo posla sa muskovitom. Tu vidimo sada crn križ, koji se pri okretanju preparata daleko iz vidnoga polja razilazi u dvie hiperbole. Tinjac je to dakle sa velikim kutem optičkih osiju, dakle muskovit. Sa lupom može čovjek na kamenu razpoznati vrlo sićušna crvena zrnca, koja se pod mikroskopom kao granat odaju.

Digitized by Google

Promatrajuć izbruske ovoga kamenja pod mikroskopom, vidimo, da su mu glavne sastavine tinjac, kremen, granat, rutil, ugljevite tvari i jedna andaluzitna ruda. Kao uzgredne sastavine vidimo u pojedinih izbruscih titanit (?), turmalin i vapnenac.

Tinjac zauzimlje u izbrusku najveći dio prostora. I tu se vidi, da je tinjac bez boje i proziran, a samo gdješto da je zelenkast. Ti zelenkasti listovi pokazuju znatan dihroizam, inače se u svih svojstvih slažu sa bielim tinjcem. Svi listovi pokazuju savršenu kalavost, a u polarizovanom svjetlu vrlo oštre boje, te potamnjuju paralelno sa nikoli.

Kremen je svojom množinom daleko zaostao za tinjcem, te se pokazuje u nepravilnih nješto ovećih zrnih.

Granat je u kamenu vrlo mnogobrojan, te nepravilno i dosta jednolično po svem kamenu porazbacan. Zrna su mu vrlo sitna, te mjere u promjeru obično 0·1 do 0·3 milimetra, rjedje 0·4 do 0·5 mm. Prorezi vrlo riedko da su nepravilni, obično imadu oblik heksagona; zrna su ta dakle uledjena u rombskih dodekaedrih. Na gdjekojih zrnih vidi se pravilna heksaedrična kalavost. Ima zrna, koja su raztrgnuta u dva ili tri komada, a prostor izmedju tih zrna izpunio se je sitnimi listići bieloga tinjca. U izbrusku su zrna posve prozirna, a posjeduju vrlo neznatnu crvenu boju. Medju unakrštenimi nikoli ostaju zrna u svakom položaju posve tamna. Tim je narav granata nedvojbeno dokazana. Zrna granata su uviek puna sitnih uklopaka. Pri većem povećanju vidi se, da ti uklopci sastoje od tankih iglica žućkastoga rutila. Ti rutili riedko da su nepravilno utrušeni u granatu, nego se obično pravilno redaju u heksagonalne vience, koji idu posve paralelno sa vanjskim obrisom granata. Takvih vienaca rutila znade u jednom zrnu granata biti dva do tri.

Rutil je nesamo u granatu nego i inače po svem kamenu u obilju razvijen. Uviek je on tu žućkaste boje, samo mu je oblik ponešto različit. Najviše ima tu tankih dugih iglica, koje se tek pri najvećem povećanju razabiru; manje ima kratkih, no debelih ledaca, a najmanje sitnih zrnaca. Više puta vide se tu i kolenčasti sraslaci.

Ugljevita materija nije tako obilna kao u prijašnih brusilovastih škriljavcih, ali ipak nikada ne manjka. Sad je riedko razsuta po svem izbrusku, a sad se opet povlači kao fin crn prah u dugih strujah smjerom škriljavosti, a napokon dolazi kao uklopak u rudi jednoj, koju ćemo odmah opisati.

Digitized by Google

Po svem izbrusku vide se dosta pravilni rudni oblici, u kojih ima obilno uklopljenih ugljevitih čestica. Rudni ti oblici dobro i jasno su odieljeni od ostalih sastavina tinjčeva škriljavca. Dugi prerezi (do 2·5 milimetra) prikazuju se u obliku četverouglastih stupova, dočim nam poprieèni prorezi prikazuju rombuse. Po obliku sudeć mogla bi i to biti andaluzitna ruda, kao što je i ona u škriljavcu iz pritoka Potoranja. I ovdje je rudna tvar posve raztrošena, no ugljevite čestice ne pokazuju u poredanju nikakve pravilnosti. No uza sve to lako je moguće, da ova andaluzitna ruda nije ništa drugo nego raztrošeni *chiastolith*, premda bi to mogao biti i staurolith.

Vapnenca našao sam samo u nekih komadih tinjčeva škriljavca.

U gdjekojih izbruscih vide se vrlo sitni romboidni oblici jedne rude, koja je rapave površine i nešto bljede boje, pa je moguće, da se neću prevariti, ako reknem, da je to *titanit*.

Turmalin je u škriljavcu vrlo riedak, ali se dade sigurno kao takav opredieliti. Maleni su to stubasti ledci, koji su riedko dulji od 0·3 milimetra. Odulji ledci pokazuju poprieène pukotine od nesavršene bazalne kalavosti, pa su hemimorfni, jer im jedan vrh završuje piramidalno, a drugi bazalno. Dihroizam im je jak sa posve bielom i onda smedje žutom bojom. Ledci potamnjuju paralelno sa nikoli.

6. Tinjčevi škriljavci iz Ležimirskoga potoka, sa Terazije, iz Ivanjskoga potoka, Mermerskoga potoka, sa Vrdničkoga i Jazačkoga Vienca.

Pravi tinjčevi škriljavci razvili su se u Fruškoj gori vrlo obilno. Ugljevitih tvarih u njih ne ima, pa zato su svjetle boje. Glavna sastavina im je tinjac i kremen, no uviek se tomu pridružuje klorit ili vapnenac ili oboje, pa tako tvore prelaze u kloritne i vapnene škriljavce. Gdje se je kremen u većoj množini sakupio, tamo nastaju prelazi u kremene škriljavce. Malo ne svuda, gdje se tinjčevi škriljavci pojavljuju, tako su raztrošeni, da se nedadu od njih napraviti mikroskopski preparati. Sastavine toga kamenja moradoh skoro uviek mikroskopski opredieliti. Za to se i nemogu ovdje potanje upuštati u opisivanje toga kamenja, nego se moram zadovoljiti tim, da ga u kratko navedem onim redom, kako sam ga pri svom obhodu gore našao.

Digitized by Google

a) **Ležimirski potok.** Kada se čovjek stane spuštati sa *Sviloškoga Vienca* po cesti, koja vodi od Sviloša prema Ležimiru, to prodje ponajprije na *samom Viencu* brusilovaste škriljavce (poglavito brusilovaste kremene škriljavce), dospije onda dolje do zelenih škriljavaca i posve raztrošenih brusilovastih škriljavaca. Posve dolje u dolu kod potoka *Ležimirskoga* kod *Gradine* dolaze uz kristalične vapnence silne naslage raztrošenoga *tinjčevoga škriljavca,* koji se sve do sela širi.

b) **Terazija.** Popinjuć se sa južne strane uz jarak na *Mangjeloški Vienac* iznad „Stare krećane", vidimo uz put poglavito vapnene škriljavce i uz nje brusilovasto kamenje, a kod izvora *„Terazija"* izpod Vienca pojavljuju se liepo škriljavi *tinjčevi škriljavci,* koji su vrlo raztrošeni, no na njih se razpoznaje fino usut kremen i po jedan milimetar veliki listići biela tinjca.

c) **Ivanjski potok.** Sa onoga mjesta, gdje se Srednje brdo spušta u Ivanjski potok, opisali smo malo prije brusilovasti tinjčev škriljavac. To isto brusilovasto kamenje diže se dalje i u samom *Ivanjskom potoku,* dok ih na dva mjesta ne pokrivaju pješčenici i gromače. Još više iza toga pojavljuju se pravi *tinjčevi škriljavci.* Škriljavci ti su sada sive, sada zelenkaste boje. Oni sastoje od kremena, tinjca, vapnenca i klorita. Ove zadnje dvie sastavine su u vrlo malenoj množini razvijene, no mjestimice se ipak obje te sastavine u toliko nakupe u kamenu, da od toga postanu vapneni i kloritni škriljavci, koji se sa tinjčevi škriljavci izmienjuju. U samih tinjčevih škriljavcih je kremen sad u finih zrnih, a sad opet u povećih lećah razvijen. Listovi tinjca su uviek očiti, jer su često 1—2 milimetra veliki. Odlupljeni listovi tinjca pokazuju konvergentnom svjetlu crn križ, koji se razilazi na široko u dvie hiperbole. Klorit je tu, gdje ga ima, gusto srasao sa kremenom, a vapnenac se je po svem kamenu jednolično, dakako u malenoj množini razširio.

d) **Mermerski potok.** I u *Mermerskom potoku* do pod sam Vienac susrićemo iste odnošaje kao i u Ivanjskom potoku. Uz brusilovaste i zelenkaste (kloritične) škriljavce nalazimo i *tinjčeve škriljavce* sa običnimi prelazi u drugo kamenje, kako smo ih malo prije spomenuli.

e) **Vrdnički i Jazački Vienac.** Na *Viencu* samom iznad Mermerskoga potoka daleko prema zapadu do one točke, gdje se počinje prema jugu spuštati potok Dubočaš u Vrdnički jarak, našao sam uzduž cieloga puta svuda samo raztrošene *tinjčeve škriljavce.* Isto

Digitized by Google

tako iznad Jazka na Viencu kod *Ikonice* našao sam opet *tinjčeve škriljavce,* liepa lističava sastava, kojim se mogu već mikroskopski sastavine opredieliti. Vidi se tu velika množina srebrnastih listova muskovita, a uz nje staklenasta zrna kremena. Da uz to ima još i vapnenca, osvjedočiti ćemo se, ako kamen polijemo solnom kiselinom. Gdjekad ulaze u kamen i ugljevite tvari, pa kamen tako prelazi u brusilovasti tinjčev škriljavac.

II. Vapneni škriljavci.

Kao što su se tinjčevi škriljavci tako su se i vapneni na sve strane po Fruškoj gori razvili. Pri opisu pojedinih tinjčevih škriljavaca imali smo zgode više puta spomenuti, kako u nje ulazi vapnenac kao uzgredna primjesina, pa kako se tim stvaraju prelazi u vapnene škriljavce. I u istinu dolazi najveći dio vapnenih škriljavaca, što ću ih ovdje opisati, usporedo sa tinjčevi škriljavci. Smatrajuć sa prirodoslovnoga gledišta vapnene škriljavce kao jedan veliki rod, morati ću ga razrediti po njegovih mineralnih sastavina u više vrsti, kao što sam to učinio i kod tinjčevih škriljavaca. Radi toga ćemo naći i ovdje brusilovaste, tinjčaste, kloritne vrsti, kojim ćemo nadovezati kristalinično zrnato vapno, koje se u ničem ne razlikuje od vapnenih škriljavaca, do tim, da ne ima škriljave strukture.

1. Brusilovasti i tinjčasti vapneni škriljavac iz iztočnoga pritoka Potoranja.

Medju tinjčevi škriljavci opisao sam brusilovastu vrst škriljavca iz istoga potoka, što ga ovdje spominjem. Sa istim brusilovastim kamenjem dolazi uzporedo kamenje, koje je sad svjetle sad zelenkaste boje, pa to ponješto svjetlije kamenje tvori brusilovaste vapnene škriljavce u kojih je tinjac ona karika, koja ih veže sa tinjčevimi škriljavci. Vapneni ovi škriljavci po svom vanjskom licu u velike nalikuju na obližnje brusilovaste tinjčeve škriljavce, tako da ih čovjek makroskopski nebi lako razlučio. No kamenje ovo je, kako rekoh, nešto svjetlije boje. Na površju kalotine iztiču se listovi tinjca svojim srebrnastim sjajem kao da tvore glavnu sastavinu kamena, što u istinu nije. Tinjac taj je muskovit, kao što se može čovjek lako osvjedočiti, ako odlupljen listić promatra u konvergentnom svjetlu. Sve ostalo na kamenu prikazuje nam se u tamno sivkastoj boji, a da to sastoji gotovo sasvim od vapnenca, viditi je

Digitized by Google

po tom, što kamen obilno šumi, ako ga solnom kiselinom polijemo. Iz te sive osnovine proviruju sićušne zrnate kvrgice upravo onako, kao što smo to spomenuli i kod brusilovastoga tinjčevoga škriljavca iz istoga potoka.

Pod mikroskopom vidimo, da kamen sastoji od vapnenca kao glavne sastavine, pa da se njemu kao uzgredne primjesine pridružuju kremen, tinjac, ugljevita tvar i rutil.

Vapnenac je, kako nam svjedoči mikroskopska slika izbruska, glavna sastavina kamena. On tvori blizu devet desetina cieloga kamena, a lako se poznaje po svom velîkom lomu svjetla. Polovica svega vapnenca razvila se je u većih, jasnih kristaličnih zrnih, na kojih se vidi očita romboedrična kalavost a često i sraslačke lamele.

Kremen je u ovom kamenu mnogo rjedji nego u obližnjem tinjčevom škriljavcu, a prikazuje se kao i tamo u nepravilnih, sitnih zrnih.

Tinjca ima u izbrusku najmanje, premda se on na kalotinah kamena u obilnijoj množini prikazuje. To nas dakako ni najmanje nemože iznenaditi, jer pri pravljenju mikroskopskoga preparata ne može samo površje kalotine u izbrusak da dodje. Uz to što je tinjac tu riedak biva on još i tako sitan, da ga čovjek vrlo težko uočuje.

Crna *ugljevita tvar* pojavljuje se i ovdje kao i u obližnjih tinjčevih škriljavcih na dva načina. Jedan dio te tvari je nepravilno po kamenu razbacan, no u znamenito manjoj množini nego u obližnjem kamenju, pa to je i uzrok, da je kamenje ovo svjetlije boje. Ostale ugljevite čestice skupile su se u sitnih onih nakupinah, koje se mikroskopski kao crne kvrgice na kamenu razpoznaju. Pod mikroskopom prikazuju se te nakupine u istom onom obliku, kako smo ih prije opisali, pa kako nam ih predočuju slike 4., 5. i 6. Sve što sam onom zgodom o ovih nakupinah rekao, vriedi i ovdje, pa ne moram to više ovdje opetovati. I tu će dakle te nakupine biti raztrošeni *chiastolithi*, u kojih se je ugljevita tvar pravilno sredala.

Rutil nije ovdje obilan. Vidjamo ga samo uz ugljevite čestice, pa se je tu razvio kao i u obližnjem kamenju u tankih iglicah žućkaste boje.

Digitized by Google

2. Brusilovasti i kloritni vapneni škriljavac iz Kamenitoga potoka.

Opisujuć brusilovastu vrst tinjčeva škriljavca iz Kamenitoga potoka spomenuo sam, da isti tvori cio niz raznih prelaza u vapnene i kloritne škriljavce. Upravo iznad opisanoga tinjčevoga škriljavca prama hrbtu gore pojavljuju se brusilovasti vapneni škriljavci sa kloritom, koje ovdje kanim opisati. Dole prema dolu gubi to kamenje vapnenac, a mjesto njega se pojavljuje u njem tinjac, pa tako prelazi ono u tinjčeve škriljavce brusilovasta lica. Uz potok dalje prema hrbtu gore ne staju iz kamena sve više ugljevite tvari, pa i kamenje gubi brusilovasto lice, pa tako nastaju čišći vapneni škriljavci, koje ću kasnije opisati.

Brusilovasti ovaj vapneni škriljavac je dosta jedar i tvrd i prilično lističave strukture. Boje je tamno sivkaste, a samo su pojedine vrste, gdje se je nakupilo više klorita, sivkasto zelene boje. Na površju kalotine vide se gdješto fini listići svjetloga tinjca. Sa solnom kiselinom poliven šumi jako. Opipa je mastna.

Pod mikroskopom razpoznajemo u kamenu lako vapnenac, klorit, kremen, glinenac i ugljevite tvari.

Vapnenac tvori glavni dio izbruska. Već u običnom svjetlu razpoznaje se po jakom lomu svjetla, čim se i ističe nad ostalimi sastavinami. Nepravilna ovelika zrna imaju osobito izraženu romboedričku kalavost, a uz to vrlo često sraslačke lamele.

Klorit prikazuje nam se u izbrusku po množini kao drugi sastavni dio kamena, premda se nije jednolično svuda po kamenu razvio. Vidimo naime, kako su gdjekoje partije izbruska prepune klorita, dočim je po ostalih dielovih opet riedak. Ima kao trava zelenu boju. Mineralnu njegovu narav odaju mu optička svojstva. Bazalni listovi mu naime ne pokazuju nikakova dihroizma, pa ostaju medju unakrštenimi nikoli uviek tamni. Uzdužni prerezi su lamelarni, a lamele se divergentno razilaze, te pokazuju očit dihroizam u žućkastoj i zelenoj boji, a potamnjuju paralelno sa nikoli.

Kremen nije u kamenu obilan, pa se i ograničuje u izbrusku samo na posebne partije.

Glinenac je još rjedji nego kremen. U cielom izbrusku našao sam jedno dva karlsbadska sraslaca, premda se neda reći, da li su i ta dva sraslaca ortoklasi, jer su svi ostali glinenci, što se u izbrusku vide, očiti plagioklasi i to tim više, što se u plagioklasih riedko kada vide više od tri sraslačke lamele. Sami plagioklasi su sad široki i zrnati, a sad opet dugi i šibkasti. Gdjegod sam kut

Digitized by Google

potamnjenja mjerio, niesam ga većega našao od 2—4°. Po tomu bi taj plagioklas mogao biti oligoklas, što nebi tako lako očekivali, jer se u sličnih škriljavcih osobito uz vapnenac najobičnije pojavljuje vapneni plagioklas, dakle anortit.

Ugljevita materija je u kamenu vrlo obilna, pa od nje i dobiva kamen brusilovasto lice a i mastan opip. Ljuske i zrna, što se tu vide, vrlo su velika i svuda po kamenu razširena.

Rutila niesam nigdje u izbrusku našao, a isto tako nisam vidio ni **tinjca**, premda bi to očekivao, jer se na kalotinah kamena, kako sam spomenuo, vide mikroskopski sitni njegovi listovi.

3. Brusilovasti vapneni škriljavac iz Kamenitoga potoka.

Izmedju brusilovastoga kloritnoga vapnenoga škriljavca i brusilovastoga tinjčevoga škriljavca u Kamenitom potoku umiće se brusilovasti vapneni škriljavac, koji se od prvoga razlikuje, da u njem neima klorita ni glinenca, ali se zato pojavljuje tu tinjac rutil. Kada bi se izvodila stroga klasifikacija ovoga kamenja, onda bi ga možda združili sa prijašnjom vršču, no ja ovu vrst navadjam na pose samo zato, da ju predočim primjera radi kao prelaznu vrst.

Kamen ovaj je jedar i čvrst, crne boje, jasno škriljav, a na kalotinah mastna sjaja, pa se od prijašnjega po izvanjem licu u ničem drugom nerazlikuje, do u tom, što se na njem nigdje ne vide zelenkaste partije. Pod mikroskopom vidimo, da kamen sastoji od vapnenca, kremena, ugljevitih tvari, tinjca i rutila.

Vapnenac kao glavna sastavina kamena tvori blizu devet desetina izbruska, te pokazuje sva svoja karakteristična svojstva, kako sam ih spomenuo pri prijašnjem kamenu.

Kremen je i tu vrlo riedak, no uviek se drže po više sitnih zrna na okupu.

Ugljevitih tvari ne nalazimo u izbrusku u tolikoj množini, koliko bi očekivali, sudeć po boji kamena.

Tinjac i to bieli muskovit pojavljuje se uviek samo uz ugljevite čestice. Listovi su mu veoma sićušni, a drže se uviek na okupu u malenih nakupinah.

Rutil je i ovdje kao i u prijašnjem kamenju u veoma sitnih i tankih iglicah žućkaste boje, pa se uviek drži samo uz ugljevite tvari i uz tinjac, a nikada ga ne ima po vapnencu.

Pri opisu brusilovastoga tinjčevoga škriljavca iz Kamenitoga potoka spomenuo sam, da se isto kamenje opetuje u *Srnjevačkom*

Digitized by Google

potoku, koji se sa Kamenitim potokom sastaje. U Srnjevačkom potoku nalazimo i brusilovaste vapnene škriljavce, koji se od ovih, što sam ih upravo sada opisao, u ničem ne razlikuju. Iste su boje i škriljavosti i istih mineralnih sastavina, pa ih zato ne moram ovdje na pose opisivati.

4. Tinjčasti vapneni škriljavac iz iztočnoga pritoka Potoranja, iz Ivanjskoga potoka, Dubočaša, Ležimira, Stare Krećane i Mangjeloškoga Vienca.

a) **Iztočni pritok Potoranja**. Po treći put moramo se vratiti u iztočni pritok Potoranja, gdje smo već opisali dvie vrsti brusilovastih škriljavaca. Kamenje ovo, što ga ovdje želim u kratko opisati, uzko se prislanja na spomenute dvie vrsti. Kamenje to ne ima više brusilovasta lica, nego je svjetle boje, jer su u njem ugljevite tvari već vrlo riedke. Na njem se vide veliki listovi tinjca, a iz svjetle površine proviruju gdješto crne kvrgice, kako ih pokazuju i ostali škriljavci iz istoga potoka.

Pod mikroskopom vidimo, da kamen sastoji od vapnenca, kremena, tinjca i organskih tvari.

Vapnenac je tu najobilniji, a pokazuje se sad u većih zrnih, sad u gustih nakupinah.

Kremena ima znamenito manje, a skuplja se u omanjih lećastih nakupinah, koje su dosta jednolično po kamenu razasute.

Tinjac pojavljuje se u preparatu u mnogo manjoj množini, nego što se makroskopski na kamenu vidi. On je tu vrlo sitan, te se obično pridružuje kremenu.

Ugljevitih tvari ima nepravilno razbacano vrlo malo, pa zato kamen ni ne ima brusilovasta lica. Poglavito se je ona skupila u pravilnih onih nakupinah, koje sam opisao pri brusilovastom tinjčevom škriljavcu iz istoga potoka, pa za koje spomenuli, da bi mogle poticati od raztrošenoga *chiastolitha*.

Rutila i turmalina nisam tu našao.

b) **Ivanjski potok**. Uz opisano brusilovasto kamenje u Ivanjskom potoku pojavljuju se i vapneni škriljavci, koji se o | prijašnjih razlikuju velikom množinom vapnenca, manjim razvojem tinjca i jasnijom bojom.

Pojedine vrste ovoga škriljavca sastoje od samoga *crvenkastoga vapnenca*, u kom je vrlo malo *kremena* uloženo. *Tinjac* je biel

Digitized by Google

muskovit, a složio se je samo na granici pojedinih ploča, u koje se kamen kala. Tu uz tinjac ima nešto obilnije kremena i veća množina *organske materije. Kremen* se je osim toga složio još i u pojedinih tankih listovih izmedju naslaga vapnenca.

c) **Dubočaš.** U Dubočašu dolaze u obsegu brusilovastih škriljavaca valutice liepoga tinjčastoga vapnenoga škriljavca. Kamenje je to svjetlo sive boje, a škriljava narav odaje mu se po tom, što se medj čistim vapnencem provlače po 1 centimetar debele vrste, koje su pune srebrnastih listova bieloga tinjca.

Pod mikroskopom vidimo, da najveći dio kamena sastoji od ovelikih zrna *vapnenca,* na kojih se vide sva njegova karakteristična svojstva. Medj vapnencem uložio se je *kremen* u dosta znatnoj množini u posve nepravilnih zrnih. *Tinjac* i to muskovit proteže se i izbruskom samo u pojedinih partijah. Uz tinjac vidimo obično još i sitna zrnca ugljevite materije, no svuda u vrlo malenoj množini. Na mjestih, gdje se je sam vapnenac i kremen razvio, tamo ne ima toga crnoga praha.

d) **Ležimir.** Pred samim Ležimirom uz desnu obalu Ležimirskoga potoka dižu se visoki bregovi, u kojih kristalinični vapnenci mah preotimlju. Tu vidimo zrnat kristalinični vapnenac, kako prelazi u tinjčeve škriljavce. Velika množina toga prelaznoga kamenja tvori tinjčaste vapnene škriljavce. U vapnenac se ulaže tinjac, pa k tomu pridolazi još veća množina kremena, pa se tako stvara tinjčasti vapneni škriljavac. Pojedine vrste u kamenu, koje su po 1 centimetar debele, sastoje od vapnenca i kremena, pa te vrste su posve biele boje. Izmedju tih vrsta vidimo veoma fine naslage muskovita, izpod kojega mjestimice proviruje nješto veća množina ugljevite tvari.

e) **Stara krećana.** Iduć izpod gore od Ležimira prema iztoku dolazi čovjek do golih i strmih pećina, gdje su nedvojbeno jednom vapnenac palili, jer to mjesto zovu „Stara krećana". Sav taj obronak sastoji od vapnenih škriljavaca, a medju njimi zauzimlju tinjčasti vapneni škriljavci najveći dio. Kamenje je to vrlo trošno i dosta slabo škriljavo, tvoreć 5 do 6 centimetara debele vrste. Izmedju tih vrsta složio se je tinjac, koji je sad svjež i svjetal, a sada opet posve raztrošen. Gdje u kamenju ne ima tinjca, tu nam se ono prikazuje kao kristalinično zrnati vapnenac.

f) **Mangjeloški Vienac.** Od Stare krećane gore prema Viencu idu dobar komad puta vapneni škriljavci, onda se pojavljuje brusilovasto kamenje, a na samom Mangjeloškom Viencu dolaze opet

Digitized by Google

tinjčasti vapneni škriljavci, koji su vrlo raztrošeni. Oni sastoje od vapnenca, kremena i bieloga tinjca.

5. Kloritni vapneni škriljavci u Lišvaru, izpod Sviloškoga Vienca, u Ivanjskom i Mermerskom potoku.

Tinjčastim vapnenim škriljavcem tvore kloritni vapneni škriljavci uzporedan nîz, komu je ta bitna biljega, da je tu tinjac zamienjen sasvim ili velikim dielom kloritom. No klorit tu nije još toliko mah preoteo, da bi od toga postali posve zeleni škriljavci. U mnogih slučajevih se tu klorit tek pod mikroskopom razpoznaje, ali je uviek jednolično po kamenu razasut. Onakve vapnene škriljavce, u kojih se je klorit na razdalako u tankih vrstah uložio, neću radi toga da ovamo ubrajam.

a) **Potok Lišvar.** Odmah izpod Vienca u potoku Lišvaru vide se poglavito pećine biela, staklenasta kremena, a uz to dolazi i kloritni vapneni škriljavac. Kamen je taj tamno sive boje, te samo mjestimice prosjeva na zelenkasto. Klorit, od koga ta zelenkasta boja potječe, složio se je osim toga još i nješto gušće medju slojevi ovoga debelo škriljavoga kamena, tvoreć tu čišće tanke zelene listove.

Pod mikroskopom vidimo, da kamen sastoji od vapnenca, klorita, kremena i jedne neprozirne crne rude.

Vapnenac, koji se prikazuje u svih svojih karakterističnih svojstvih, tvori tu glavnu sastavinu kamena.

Klorit razvio se je u znamenito manjoj množini nego vapnenac. Liepe je zelene boje. Optička svojstva uzdužnih prereza kao i bazalnih listova nedvojbeno dokazuju, da je to klorit.

Kremen vidja se tu u dosta sitnih zrnih, koja su se u malenoj množini prilično jednolično i to pojedince medj vapnencem razdielila.

Crna i *neprozirna* ruda pojavljuje se dosta često i to u obliku sitnih točaka i nepravilnih zrna. Dielomice nedvojbeno je to *željezna ruda* i to valjda magnetit, jer se pojedina zrna na rubovih pretvaraju u krvav *hematit.* Čini mi se vrlo vjerojatno, da med timi zrni ima i *ugljevitih tvari,* pa da su one gdjekada sa željeznom rudom srasle.

b) **Izpod Sviloškoga Vienca.** Nedaleko od potoka Lišvara prema iztoku prelazi cesta iz Sviloša u Ležimir. Prije nego što se cesta uzpne na sam Vienac, pojavljuju se uz put kloritni vapneni škriljavci. Kamenje je to tamno sive boje, te preljeva slabim zele-

Digitized by Google

lom. Škriljavost kamena je nejasna i krupna. Kamen šumi vrlo jako, ako ga polijemo solnom kiselinom.

Pod mikroskopom razpoznajemo u izbrusku vapnenac kao najglavniju sastavinu, a kao uzgredne primjesine klorit, glinenac, kremen i epidot.

Vapnenac pojavljuje se tu u velikih zrnih, na kojih se vidi karakteristična kalavost i sraslačke lamele.

Klorit nije u kamenu obilan, ali su mu listovi vanredno veliki. Zelen je kao trava i jako dihroitičan (žućkasto i zeleno).

Glinenac je u izbrusku vrlo težko razpoznati, jer su mu ledci ili posve raztrošeni ili opet tako čisti i staklenasti, da posve nalikuju na kremen. U ovom posljednjem slučaju sigurni smo samo onda, da imamo pred sobom glinenac a ne kremen, ako se je kao sraslac razvio. Raztrošeni pako glinenci uz to, što su dosta sitni, još su obično sami jedinci, tako da čovjek mora oprezno motrititi, da ga jasno razabere izmedju ostalih sastavina kamena. Dvojakah i polisintetičnih sraslaca ima mnogo manje, a ti svi pokazuju malen kut potamnjenja. Pobliže izpitati narav tih glinenaca nije bilo moguće.

Kremena ima u kamenu vrlo malo.

Epidot je dosta riedak, a pojavljuje se u sitnih zrnih, koja su zelenkasto žute boje. U polarizovanom svjetlu pokazuju vrlo oštre boje. Kroz izbrusak provlači se sitna i mutna raztrošina, koja mjestimice prozire bliedom bojom, pa je lako moguće, da i ta mutež sastoji od epidota.

c) **Ivanjski potok**. U Ivanjskom potoku pojavljuju se iznad opisanih tinjčastih vapnenih škriljavaca čišći tinjčevi škriljavci, koji onda opet prelaze u kloritne vapnene škriljavce. Kamenje to je jedro i čvrsto, a cjepa se na vrlo debele vrste. Boje je svjetlo sive, te samo ponješto preljeva na zelenkasto. Sa solnom kiselinom šumi jako. Pod mikroskopom vidimo, da kamen sastoji od vapnenca, kremena, klorita i muskovita.

Vapnenac tvori nešto preko četiri petine cieloga izbruska, a pojavljuje se u velikih zrnih sa liepom kalavošću i sraslačkimi lamelami.

Kremen tvori skoro jednu četvrtinu kamena i to u obliku sitnih, i vrlo nepravilnih zrna.

Klorit mnogo je rjedji od vapnenca i klorita, ali je ipak dosta jednolično po svem kamenu porazbacan, tako da od njega kamen ipak dobiva ponešto zelenkastu boju.

Digitized by Google

Muskovit se provlači uviek samo uz klorit izmedju kremena i vapnenca, pa se vidi u vrlo sitnih listovih biele boje. U izbrusku prepoznajemo ga tek onda, kada ga motrimo kroz unakršten analizator, jer onda sitni njegovi listovi preljevaju oštrimi bojami.

d) **Mermerski potok.** Izpod brusilovastoga tinjčevoga škriljavca, što smo ga u Mermerskom potoku opisali, pojavljuje se kloritni vapneni škriljavac. Po izvanjem obliku nebi čovjek rekao, da ovaj kamen sa obližnjim stoji u ikakvom savezu, da je on polaganim prelazom iz onoga postao. Obližnji kamen je posve crn i brusilovasta lica, dočim je ovaj bjeličasto zelene boje, te samo svojim svilenastim sjajem sjeća na obližnju vrst. Vapnenac se je već pojavio u onom kamenju, a ovdje tvori on već preko polovice cieloga kamena. Tinjac i ugljevite tvari su se ovdje izgubile, a mjesto njih se pojavljuje klorit. Isto tako ne ima tu više rutila.

Najglavnija sastavina ovoga kamena je dakle *vapnenac.* Po množini dolazi iza njega odmah *kremen.* Najmanje ima tu *klorita,* pa i taj se je tu skupio poglavito u pojedine vrste, a nije jednolično po kamenu razdieljen. Napokon vidimo u izbrusku posve pravilne malene kocke *pirita,* koji se je na mnogih mjestih posve pretvorio u željezni hydroxyd.

6. Vapneni škriljavci i kristalinično zrnato vapno iz Srnjevačkoga potoka, Kamenitoga potoka, od Kamenice, sa Kunjata, Ležimira, Krećane stare i Ivanjskoga potoka.

Medju vapnenimi škriljavci opisali smo do sada u glavnom tri vrsti, bili su to brusilovasti, zatim tinjčasti i napokon kloritni vapneni škriljavci. Glavno obilježje prve vrsti bilo je lističavo brusilovasto lice, a medju sastavinami našli smo uz vapnenac još i tinjac ili klorit ili oboje. U druge dvie vrsti umješao se je sad klorit, sad tinjac sad više sad manje jednolično u vapnenac. No medju vapnenim kamenjem u Fruškoj gori ima mjestimice ogromnih naslagah, gdje se u vapnenac nije umješao niti tinjac niti klorit, pa ako ima tu jedne ili druge te rude, to se je ona uviek za sebe odieljeno razvila. Gdje se je to dogodilo, tu je vapneno kamenje očito škriljave naravi. Vapneni su to škriljavci, kojim su pojedine vrste po više centimetara debele, a izmedju jedne i druge vrste uložila se je veoma fina i tanka naslaga tinjca ili klorita. Ako tkogod nebi na to htio paziti, što se tinjac ili klorit nije sa vapnencem gusto smješao, to bi mogao posve slobodno vapnene

Digitized by Google

ove škriljavce, što ću ih sada opisati, uvrstiti medju tinjčaste i kloritne vapnene škriljavce, pa mu se nebi moglo ništa prigovoriti, kao što se nemože ni meni, što sam ih radi boljega pregleda napose odlučio Gdje u vapnenih škriljavcih nestanu i ove tanke i fine vrste tinjca i klorita, tamo nam se oni prikazuju u obliku zrnatoga vapnenca (zrnata mramora), kakva u Fruškoj gori vrlo češto a gdješto i u velikoj množini nalazimo.

a) **Vapneni škriljavac iz Srnjevačkoga potoka.** U brusilovastom tinjčevom škriljavcu, što se je u Srnjevačkom potoku razvio, nalazimo umetnute više centimetara debele vrste vapnena škriljavca posve crne boje. Već se mikroskopski vidi, da je to čist i očito zrnat vapnenac. Kamen sastoji malo ne posve od velikoga zrnja *vapnenca,* a crnu svoju boju dobiva od dosta malene množine *ugljevite materije,* no koja se je jednolično po kamenu razasula. K tomu se pridružuje još neznatno malo *kremena.* Na medji pojedinih naslaga vapnena škriljavca vide se vrlo tanke svjetlucave vrste, koje sastoje od istih onih sastavina, koje nalazimo u obližnjem brusilovastom tinjčevom škriljavcu.

b) **Vapneni škriljavci iz Kamenitoga potoka.** Kada se čovjek sa Kozarskoga Čota spusti u Kameniti potok, to dospije za neko vrieme do običnoga serpentina, a iza njega, kako smo već spomenuli, dolazi brusilovasto kamenje sa svimi prelazi u vapnene i kloritne škriljavce, dok se napokon ne naslanja na antigoritne serpentine. Odmah na početku u obsegu toga brusilovastoga kamenja susrićemo prekrasne vapnene škriljavce.

S prva kraja vidimo tu kamenje svjetlo sive boje. Na kamenju se vidi, da je jasno škriljavo, a škriljavost mu ta potiče od *klorita,* koji se je uložio u vrlo tanke listove medju naslagami vapnenca. No klorit je taj sada posve raztrošen u zemljastu tvar. Kristalinična zrna vapnenca se prostim okom ne vide, pa nam se tako kamen prikazuje posve gusta lica. Pod mikroskopom se u izbrusku vidi, da su kristalinična zrna *vapnenca* u istinu veoma malena, no velikim povećanjem se ipak vidi njihova kristalinična narav. Uz ta sitna zrna vidjaju se u izbrusku kadšto i poveća zrna sa rombredričnom kalavošću i sraslačkimi lamelami. Uz vapnenac vide se u izbrusku vrlo riedka i sitna zrnca *kremena.*

Nešto malo niže dole u potoku postaje vapnenac posve biel i liepo zrnat, tako da posve naliči na slador. Škriljavac taj sastoji gotovo sasvim od *vapnenca,* zrnca *kremena* su u njem vrlo riedka. Naslage, u koje se to kamenje kala, vrlo su debele, a na medji tih

Digitized by Google

naslaga vidjamo višeputa s jedne strane tanke vrste zelena *klorita,* a sa druge strane isto tako fine vrste bieloga *tinjca,* muskovita.

Izpod toga bieloga vapnenoga škriljavca pojavljuje se opet tamniji vapneni škriljavci, koji postaju mjestimice posve crni. No i te crne naslage uviek su tako složene, da se u njih izmienjuju sada tanji bieli, a sada deblji crni listovi. Listovi ti bivaju jednu desetinu do jednu četvrtinu centimetra debeli. To je uzrok, da je kamenje ovo jasne škriljave strukture. Medju zrni vapnenca vide se mjestimice oveća zrnca jedne rude, koja se dade lako iz kamena izlupiti. Ruda je ta veoma ljušturasta, a sjaja smolinasta. Pred puhaljkom zrno takvo oštro zasvietli i izgori, ne ima dakle dvojbe, da ta zrna sastoje od ugljevite tvari. Pod mikroskopom se vidi, da taj škriljavac sastoji malo ne sasvim od sitnih zrnaca *vapnenca,* koja pokazuju sva karakteristična svojstva. Medju vapnencem šire se sad sitnija sad krupnija zrna ugljevite tvari, od koje pojedine naslage svoju boju dobivaju. Uza svu tu množinu organske materije ne imaju ipak ti škriljavci brusilovasto lice, a tomu je glavno to razlog, što u njih ne ima niti tinjca niti klorita, a *klorit,* što se je ovdje razvio, pojavljuje se opet u posebnih odieljenih tankih vrstah medju slojevi vapnena škriljavca. Pod mikroskopom nalazimo u izbrusku još koje riedko i sitno zrno *kremena,* a drugih sastavina tu ne ima

U gdjekojih svjetlijih vrstih vapnena škriljavca iz Kamenitoga potoka našao sam kadkada po koji osamljen i posve nepravilno položen list bieloga tinjca. Ne spominjem to badava, jer ćemo viditi, da su ovi listići tinjca onaj vez, koji spaja tinjčaste škriljavce sa kristaliničnim zrnatim vapnom.

c) **Kristalinični zrnati vapnenac od Kamenice.** Na cesti, koja vodi od Kamenice na Vienac i onda u Irig, nalazimo s ove strane Vienca još u dolu velik kamenolom u zrnatom vapnencu, kojim obližnje ceste izgradjuju. Kamen je tamno sive boje, a prostim okom se vidi, da sastoji od velikih zrnaca vapnenca. Kamenje se tu prikazuje posve gromadasto bez ikakve škriljavosti, jer u njem ne ima lističave rude bar u tolikoj množini, da bi od nje dobio lističavu strukturu.

Pod mikroskopom vidimo, da kamen sastoji u glavnom od *vapnenca,* koji se tu prikazuje uviek u velikih zrnih, pa se osobito odlikuje svojimi sraslačkimi lamelami. Druga no posve uzgredna sastavina je tu *kremen,* koji se prikazuje u vrlo malenoj množini

Digitized by Google

i posve sitnih zrnih. Zrna se ta nigdje ne sakupljaju, nego su uviek pojedince med vapnencem razasuta. Nešto više nalazimo u izbrusku sitnoga praha i zrnja *ugljevite tvari,* od koje kamen dobiva svoju tamnu boju. Kao najrjedju mineralnu sastavinu moramo napokon spomenuti *tinjac.* Samo ondje, gdje se je ponešto više ugljevite tvari nakupilo, razvili su se pojedini veoma sitni listići bieloga tinjca, koje ćemo, promatrajuć izbrusak u običnom svjetlu, uviek pregledati, a zapaziti tek medju unakrštenimi nikoli. U tom položaju tek uočujemo sićušne pruge, kako oštrimi bojami polarizuju, te kako iste paralelno sa nikoli potamnjuju, pa se tako osvjedočiti, da imamo pred sobom listove muskovita.

Kako mikroskopska slika ovoga zrnatoga vapnenca pokazuje, sastavljen je isti u glavnom od vapnenca, a one neznatne uzgredne primjesine odaju njegovu genetičnu srodnost sa opisanimi, brusilovastimi, tinjčastimi i vapnenimi škriljavci

d) **Zrnati vapnenci sa Kunjata, od Ležimira, Krećane stare i Ivanjskoga potoka** pokazuju nesamo izvanjim licem nego i sastavinami toliku sličnost sa zrnatim vapnencem od Kamenice, da ih ne trebam ovdje na pose opisivati. Na putu od Divoša prema Šišatovcu uzdiže se breg *Kunjat.* Obronak brega zaokupiše brusilovasti škriljavci, a na samoj glavici proviruju kristalično zrnati vapnenci, koje ovdje spominjem. *Ležimirski* zrnati vapnenac nalazi se u bregu „Gradini" u obsegu opisanih vapnenih i tinjčevih škriljavaca. Isto tako nalazimo kod *Krećane stare* u obsegu vapnenih škriljavaca posve zrnate gromadaste vapnence. U *Ivanjskom potoku* našao sam zrnate vapnence kao valutice.

III. Kloritni škriljavci

U tinjčastih i vapnenih škriljavcih, koje smo malo prije opisali, spomenuli smo vrlo često, kako u sastav toga kamenja zalazi klorit. U istom kamenju nakuplja se klorit više puta u toliko, da ono počimlje zelenkastom bojom preljevati, pa stane prelaziti u kloritne škriljavce. Kao glavno obilježje kloritnih škriljavaca uzimam to, da u njih ima toliko klorita, da je kamen čisto zelene boje. U ostalih mineralnih sastavina ima medju kloritnimi škriljavci Fruške gore malo razlike. U jednih i to u rjedjih razvio se je uz klorit kremen, tvoreć tim prelaz u kremene škriljavce. U drugih kloritnih škriljavcih, *a to je vrlo značajno za kloritne škriljavce Fruške gore,* zamienjen je kremen *glinencem.* Tu uz glinenac obično

Digitized by Google

se kremen neda ni dokazati, a gdje ga ima, tu su samo vrlo riedka, osamljena zrnca. Te kloritne škriljavce možemo smatrati kao **prelaz u kloritni gneuss.** Kao stalna primjesina tomu kamenju dolazi još i vapnenac.

1. Kloritni škriljavac iz Ivanjskoga potoka.

Iz Ivanjskoga potoka opisali smo malo prije tinjčev škriljavac, u kom se je uz velike listove bieloga tinjca na gusto smješao kremen sa kloritom. Iduć dalje uz potok susrićemo zelene kloritne škriljavce, iz kojih je tinjac izčeznuo. Kamenje to je vrlo čvrsto, zelene boje kao jabuka i prekrasna sjaja. Uza svu množinu kremena, što je u njem, kamenje je savršene škriljavosti, koja potječe od klorita, koji se je u sjajnih ljuskah u pravilnih nizovih u kamenu sredjao. Pod mikroskopom nalazimo, da kamenje to sastoji od kremena, klorita, rutila i hematita.

Kremen tvori u izbrusku kao i u kamenu najglavniju sastavinu. Nebrojena su to nepravilna zrna, koja medj nakrštenimi nikoli nalikuju na šaren mozaik. Da zrna nisu glinenci, koja u ostalih kloritnih škriljavcih tvore bitnu sastavinu, nedokazuju jedino oštre boje u polarizovanom svjetlu, nego još i njihova optička jednoosnost. U tom obilju zrnaca nalazimo naime više puta i izotropne prereze. Ako takve prereze promatramo u konvergentnom svjetlu, onda vidimo na njimi crn križ, koji ostaje nepomičan pri okretanju preparata. Nedvojbeno je to dakle heksagonalni kremen, a nije nikako monoklinski ili triklinski glinenac, koji je inače vrlo često posve na kremen nalik, tako da se neda od njega ni razlučiti.

Klorit se širi u izbrusku samo stanovitimi prugami i to u većih listnatih nakupinah, te daje kamenu boju. U optičkih svojstvih slaže se u svem sa onimi, što karakteristično obilježuje klorit. Pokazuje naime očit dihroizam u žutoj i zelenoj boji. Uzdužni prorezi potamnjuju paralelno, dočim bazalni listovi ostaju u svakom položaju medj nakrštenimi nikoli tamni.

Rutil razvio se je u kamenu u velikoj množini i to uviek u blizini klorita. Viditi ga je u finih, dugih iglicah, a rjedje u koljenčastih sraslacih. Boje je žute.

Hematit nalazimo u izbrusku u pojedinih krvavih listovih.

Digitized by Google

2. *Kloritni škriljavci sa „Srednjega brda“.*

Niže izpod opisanoga kamenja u Ivanjskom potoku diže se na lievoj obali breg, nazvan „Srednje brdo“, a u njem je, kako smo već prije jednom spomenuli, usječen jarak „Dudašev grob“. Na početku toga jarka pojavljuju se brusilovasti tinjčevi škriljavci, koje smo već prije opisali. Iznad toga brusilovastoga kamenja leže zeleni kloritni škriljavci, koje ovdje želim opisati.

Kloritni škriljavci su tu s prva kraja tamno zelene boje bez ikakva sjaja, no dosta čvrsti i posve listnate strukture. Pod mikroskopom jasno razabiremo, da kamen sastoji od klorita, glinenca i vapnenca.

Klorit se je tu razvio u bliedo zelenih listovih, koji najveći dio prostora izpunjuju. Vidi se na njima, da su se počeli trošiti, jer se čini, kao da su se slili u jednu cjelinu.

Glinenac se je u kamenu u velike razvio. Većina ih se prikazuje u povećih stubastih ledcih, koji su vrlo često raztrošeni i kloritom pokriveni. Neopredieljiva jedna raztrošina i uz nju sitan klorit izpunjuje kadšto posve ledce glinenca. Ti stubasti ledci su sad jedinci, sad dvojci, no najviše polisintetični sraslaci sa 3 do 8 lamela. Kut potamnjenja, što sam ga mogao mjeriti, dosiže do 20° stupnjeva. Kako je najvjerojatnije, da su svi glinenci ovdje, dakle i jedinci i dvojci, plagioklasi, to se oni približuju svojimi optičkimi svojstvi anortitu, pa bi to mogli biti upravo i anortiti. Uz ove oveće stubaste ledce nalazimo u izbrusku na pojedinih mjestih sitne zrnate glinence, koji su posve svježi i staklenasta sjaja, da posve nalikuju na kremen. No njihova sraslačka narav i optička svojstva izvode nas iz neprilike, ter nam dokazuju, da su to nedvojbeni glinenci, kakve nalazimo i u drugih fruškogorskih kloritnih škriljavcih.

Vapnenac pojavljuje se u kamenu u malenoj množini.

U izbrusku napokon vidimo, kako se u njem provlači sićušan bljedo žut prah, koji po svoj prilici sastoji od *epidota*, a na tu nas misao dovodi obližnji škriljavac, koji se je malo više u jarku razvio.

Obližnji taj kloritni škriljavac u Dudaševom grobu nalikuje u svojih sastavinah posve na prijašnji, samo su mu sastavine ponešto drugoga oblika. Kamen je nešto jedriji od prijašnjega, a boje je tamno zelene. Pod mikroskopom nalazimo tu iste one sastavine kao i u prijašnjem, dakle klorit, epidot, glinenac i vapnenac.

Digitized by Google

Klorita ne ima ovdje u tolikoj množini, koliko ga nadjosmo u prijašnjem kamenu, pa se tomu još pojavljuje samo u vrlo sitnih krpah.

Epidot je tu puno jasniji i očevidniji, premda je još uviek dosta sitan. U kamenu ga ima gotovo isto toliko koliko i klorita. Sitna njegova zrna su obično nepravilna, malo kada protegnuta i onda popriečno izkalana. Boje je žućkasto zelene, a u polarizovanom svjetlu pokazuje vrlo oštre boje.

Vapnenac je tu vrlo riedak, rjedji nego u prijašnjem.

Hematita ima po gdjekoji list.

Kada čovjek pogleda ove sastavine u običnom svjetlu, onda vidi, kako one tako rekuć u nekoj bieloj i prozirnoj osnovini leže. U polarizovanom svjetlu razpadne ta biela mineralna tvar u veliku množinu sitnih i nepravilnih zrnaca, koja se odlikuju dosta slabim lomom svjetla. Tačnije promatrajuć ta zrnca, naći će čovjek medj njimi obilje dvojakah, a gdješto i polisintetičnih sraslaca. *Glinenci* su to dakle i to po svoj prilici sami plagioklasi. Kut potamnjenja dosiže do 25°, glinenci se ti dakle približuju anortitu. Glinenci su svi svježi i staklenasti. Stubastih, širokih ledca kao u prijašnjem ne ima ovdje.

3. Kloritni škriljavac sa Ležimirskoga Vienca.

Na cesti, koja ide od Sviloša u Ležimir preko Vienca, nalazimo tik izpod Vienca na sviloškoj strani kloritne vapnene škriljavce, koje smo malo prije opisali. Iznad njih pojavljuju se crni kremeni škriljavci, a na to se od Vienca prema Ležimiru prostorom od jedno 100 metara šire prekrasni kloritni škriljavci, koje ovdje želim opisati.

Kloritni ovi škriljavci su liepe zelene boje, puni svjetlucavih ljusaka klorita; kalaju se vrlo savršeno. Sa solnom kiselinom namočeno kamenje šumi vrlo slabo. Kamenje je vrlo težko. Kao sastavine nalazimo pod mikroskopom u izbrusku klorit, glinenac, vapnenac, epidot i željeznu jednu rudu.

Klorit je u izbrusku najobilniji. Vide se tu liepi oveliki listovi sa očitim dihroizmom u zelenoj i žutoj boji. Bazalni listovi ga dakako ne pokazuju, ali zato ostaju medj nakrštenimi nikoli uviek tamni.

Glinenac pojavljuje se u kamenu vrlo mnogobrojno, tako da je po množini odmah iza klorita. Ledci su tu veliki, jedinci, dvojci i polisintetični sraslaci. U optičkih svojstvih se slažu sa onimi, što

Digitized by Google

smo ih prije opisali, pa će biti to valjda sami plagioklasi, koji se približuju anortitu. Od kremena se ti glinenci lako razpoznaju po po tom, što su uviek raztrošinom pomućeni, te što u njih vidimo kao produkt raztvorbe listove klorita.

Kremena ima u izbrusku samo dva tri zrna.

Vapnenac se je u malenoj množini po svem kamenu dosta jednolično razdielio. Njegova zrna su ovelika, te se odlikuju savršenom rombodričkom kalavošću.

Epidot širi se u izbrusku sad u neizmjerno sitnih zrncih bljedo žute boje, sad opet u ovećih zelenkasto žutih ledcih. Ti oveći ledci leže u kloritu, te su se produljili smjerom ortodiagonale, ter pokazuju očitu poprečnu kalavost.

Željezna ruda, koja se je obilno kamenom razširila, u izbrusku je crna, a u odraženom svjetlu svjetlo siva, dakle *magnetit.*

4. Kloritni škriljavac iz Kamenitoga potoka.

U obsegu brusilovastih i vapnenih škriljavaca u Kamenitom potoku pojavljuju se obilno i kloritni škriljavci kao i prelazi njegovi u spomenute dvie vrsti škriljavaca. Priručni komad kloritna škriljavca, što sam ga uzeo za iztraživanje, vrlo je čvrst i tanko lističav. Na površju kalotine kamen je zelen kao trava i blišti velikom množinom kloritnih ljuštica. Sudeć po površju, pomislili bi, da klorit posve kamen satvara. No na prelomini okomito na škriljavost vidi se, da je kamen pun biele zrnate rude. Ako kamen polijemo sa solnom kiselinom, onda odmah zašumi.

Pod mikroskopom vidimo, da kamen sastoji od klorita, vapnenca, glinenca i epidota.

Klorit se provlači izbruskom samo stanovitimi pravci, a ima ga samo toliko, da od njega kamen dobiva oštru zelenu boju. Tu se vidi on u veoma liepih listovih, koji su zeleni kao trava. Sva optička svojstva uzdižnih prereza kao i bazalnih listova ista su kao i ona, što smo ih pri ostalih kloritih opisali.

Vapnenac razvio se je u kamenu u velikih zrnih, na kojih se vidi liepa romboedrička kalavost i sraslačke lamele.

Glinenac bi bez tačnijega razmatranja u polarizovanom svjetlu vrlo težko ovdje prepoznali, da ga ne ima gdješto u sraslacih. On je naime tu tako svjež i staklenasto proziran, a uz to još posve zrnata oblika, da u velike nalikuje na kremen. Pri pripravljanju preparata dok je izbrusak još deblji bio, nalikovao je još i svojimi oštrimi bojami u polarizovanom svjetlu posve kremenu. Kada je

Digitized by Google

preparat bio gotov i izbrusak posve tanak, prikazao se je glinenac medju nakrštenimi nikoli u sivih bojah, a samo po gdjekoja zrna bijahu oštro bojadisana, pa bi ta zrna u prvi mah držao za kremen, da niesam i medj njimi našao dosta često sraslace.

Glinenac pojavljuje se tu, kako rekoh, u posve malenih zrnih, koja su obično ponešto zaokružena. Bezbojna i prozirna ta zrna ponajviše su jedinci, rjedje dvojci ili trojci. U obje ove vrsti sraslaca su pojedina srasla individua uviek znatne debljine, a medju raznimi kutevi potamnjenja, koje sam ovdje mjerio, našao sam u jednih i drugih više puta kut od 15—20°, tako da su nedvojbeno i dvojci plagioklasi, kao što će sigurno biti i jedinci, koji se inače u ničem nerazlikuju od sraslaca. Vrlo je vjerojatno, da se i ovi plagioklasi približuju anortitnoj hrpi.

Posve je razumljivo, da se u ovih odnošajih, kako sam ih, sada opisao, neda lako naći, da li medj glinenci ima po koje zrnce *kremena,* no uza sve to ipak bi rekao, da ga ne ima.

Izbruskom se napokon proteže sitna no gusto nagomilana ruda. U debljih dielovih je ta nakupina crna i neprozirna, no gdje je nakupina rjedja, tu ona prosjeva žućkastom bojom. U njoj gdjekad leže očita zrnca *epidota,* koja se lako svojimi optičkimi svojstvi razpoznaju. Sudeć po svem tom sastojati će i sama nakupina od presićušnoga epidota.

U gustoj nakupini epidota vide se kadkada crveni listovi *hematita.*

5. *Kloritni škriljavci iz Srnjevačkoga potoka.*

Oni isti petrografski odnošaji, što ih susrićemo u Kamenitom potoku opetuju se i u Srnjevačkom potoku. Na onom mjestu, gdje se sastaje Srnjevački potok sa Kamenitim, razvile su se silne gromade antigoritna serpentina. Iduć gore Srnjevačkim potokom dolaze oni isti škriljavci, što su i u Kamenitom potoku: brusilovasti i vapneni škriljavci, a nad njima dolaze kloritni škriljavci, izmienjujuć se iz nova sa brusilovastim i vapnenim kamenjem.

Prvi kloritni škriljavac s doljne strane, što sam ga za iztraživanje uzeo, nalikuje u velike onomu iz Kamenitoga potoka. Kamen je taj fino lističava sastava i sivkasto zelene boje. Kao sastavine uočujemo mu pod mikroskopom klorit, glinenac i vapnenac.

Klorit, što se je ovdje razvio, veoma je sitan, pa se ne drži na okupu, nego je jednolično porazbacan i usut u zrnih glinenca. Pri malenom povećanju težko ga je i viditi.

Digitized by Google

Glinenac je najobilniji, ter tvori glavnu sastavinu kamena. Zrna su mu neizmjerno sitna i nepravilna. Ledci su kao i u prijašnjem obično jedinci, a sraslaci i to dvojci vrlo su riedki. Cielo lice ovih glinenaca posve je nalik na ono, što smo ga vidili pri prijašnjem.

Kremena nisam tu mogao naći.

Vapnenac provlači se samo u pojedinih vrstah kroz kamen, inače ga medj glinencem ne ima razbacana.

I ovdje kao i u prijašnjem vide se sad gušće sad rjedje nakupine bliedo žute rude, koje se samo stanovitimi prugami kamenom šire. Biti će i to po svoj prilici *epidot.*

Pirit pojavljuje se u izbrusku u sitnih zrnih, na kojih se više puta jasno razpoznaje kockasti lik.

Drugi kloritni škriljavac, koji se u potoku iznad ovoga nalazi, tvori svojimi sastavinami prelaz u vapneni škriljavac. Kamen je taj jasno zelene boje, kala se u tanke listove. U njem tvori *vapnenac* glavnu sastavinu. Velika njegova zrna pokazuju romboedričku kalavost i sraslačke lamele. Klorit je tu dosta obilan, ali samo u pojedinih vrstah. Listovi su mu vrlo sitni. Treću sastavinu tvori i ovdje *glinenac,* koji se je u pojedinih, nepravilnih, krugljastih zrnih medj vapnenac utisnuo. Dvojci su tu riedki, obično sami jedinci, pa ga je kadkad težko razlučiti od *kremena,* od kojega ima ovdje po koje zrnce. *Epidot* prikazuje se u neizmjerno sitnih, žutih zrnih. Napokon vide se tu još pojedini crveni listovi *hematila.*

Odmah iznad ovoga kamena pojavljuje se u potoku brusilovasti vapneni škriljavac, u kom još ima nešto malo klorita.

Na kloritne ove škriljavce nadovezuje se u Srnjevačkom potoku kamenje posve drugoga lica, no koje je po svojoj mineralnoj naravi prijašnjem posve srodno. Po vanjskom pogledu nebi čovjek nikada rekao, da isto kamenje ima išta zajedničkoga sa kloritnimi škriljavci. To kamenje stoji sa kloritnim u neposrednom dodiru, pojavljuje se tu u veoma malenoj množini, s toga neću da ga odlučim od kloritnih škriljavaca. Od toga kamenja ponio sam samo jedan komad. Jedan dio toga kamena je posve crn i takva lica, da bi ga u prvi mah makroskopski u brusilovaste škriljavce uvrstio. Drugi dio istoga komada posve je biel, pa bi po romboedrički izkalanom vapnencu pomislio, to je čist vapnenac, iz kojega samo mjestimice proviruju malene zelenkaste i žućkaste partije. No po-

Digitized by Google

gledamo li izbrusak jednoga i drugoga diela pod mikroskopom, to nas mikroskopska slika posve iznenadjuje.

Crni dio kamena je fina škriljava sastava, a površje mu ponešto blišti, te svojim vanjskim licem u velike nalikuje na brusilovaste tinjčeve škriljavce. Pod mikroskopom vidimo, da kamen sastoji od glinenca, vapnenca, klorita i željezne jedne rude.

Glinenac tvori najglavniju sastavinu kamena. On je tu svjež i staklenast i u vrlo sitnih krugljastih zrnih. Obično su to sami jedinci, dočim su dvojci vrlo riedki. Najveći kut potamnjenja, što sam ga mogao izmjeriti, iznosio je 20°. Neima dvojbe, da su i ti glinenci, kao i oni, što smo ih pri prijašnjih kloritnih škriljavcih opisali, kojim su u svem nalik, sve sami plagioklasi, pa da će to biti *anortiti,* kako ćemo to odmah viditi.

Vapnenac u omanjih zrnih razdielio se je posvuda medj glinence, te se tako poznaje po svojih karakterističnih svojstvih. Po množini dolazi odmah iza glinenca.

U dosta gustih nakupinah i vrstah proteže se izbruskom crna jedna ruda, od koje kamen boju ima. Najveći dio te crne rude biti će nedvojbeno *željezna* jedna *ruda,* jer se mnoga crna zrna obrubljuju crvenim *hematitom,* a gdjekoja su posve u hematit pretvorena.

Uz željeznu rudu proteže se izbruskom *klorit,* no uviek u malenoj množini i u malenih listovih, pa tako odaje glinenac sa kloritom srodnost sa prijašnjimi škriljavci. Uz klorit i željeznu rudu vide se neizmjerno sitna zrnca ponešto prozirne rude, slabo žute boje, a po analogiji sa prijašnjim kamenjem rekao bi, da ta zrnca pripadaju *epidotu.*

Na bielom dielu istoga kamena možemo glavne sastavine već mikroskopski razpoznati. Najveća čest sastoji tu od *vapnenca,* koji tvori po jedan centimetar velika zrna sa savršenom romboedričkom kalavošću, tako da iz njih možemo lako malene romboedre izkalati. Kada odtrgnemo od kamena nešto vapnenca, pa ga malo zdrobimo, pa to postavimo u stakalce i nalijemo solnom kiselinom, to će se vapnenac posve raztopiti, ali će preostati sitna, staklena zrnca, koje kiselina nije ni najmanje izjela. Zrnca su ta nepravilna oblika, tolike tvrdoće, da paraju staklo, a kalaju se dosta dobro u dva smjera. *Glinenac* je to, koji se i pod mikroskopom u izbrusku medj vapnencem u dosta velikih zrnih uočuje. Iztražujuć kalotine te u paralelnom polarizovanom svjetlu, vidimo, da one potamnjuju vrlo koso, te da kut potamnjenja dosiže do

Digitized by Google

35°. U konvergentnom polarizovanom svjetlu vidimo, kako iz kalotine postrance izlazi jedna optička os. Po svem tom sudeć, glinenac je taj nedvojbeno *anortit,* dakle vapneni glinenac. Ako potegnemo zaključkom ovim natrag, to bi smjeli reći, da su svi glinenci, što smo ih u kloritnih škriljavcih opisali, sami *anortiti.* — Uz vapnenac vidimo u kamenu još i pojedine zelenkaste i žućkaste ljage. Odlupljeni listovi zelene rude očituju se pod mikroskopom kao *klorit.* Žuta ruda je tu, kako ćemo odmah čuti, *epidot.* Napokon vide se na kamenu još mikroskopski oveći listići biela, srebrnasta *tinjca.* Odlupljeni listovi toga tinjca pokazuju pod mikroskopom u konvergentnom svjetlu crn križ, koji se pri kretanju preparata na daleko u hiperbole razilazi. Tinjac je taj dakle *muskovit.*

Mikroskopska slika u izbrusku bieloga diela ovoga kamena ne razlikuje se u sastavinah u ničem od one, što dobivamo od crnoga kamena.

Vapnenac zauzimlje tu prvo mjesto. Zrna su mu vrlo velika.

Glinenac (anortit) nije toli mnogobrojan, no i njegova zrna su velika. Sad su to jedinci, sad dvojci, a sad opet polisintetični sraslaci. Pri polisintetičnih sraslacih sraslačke lamele ne idu nikad cielim ledcem, nego dopiru jedva do trećine ledca, pa se onda gube. Glinenci su svi svježi i staklenasti, a malo prije smo čuli, da su to *anortiti.*

Klorit je tu riedak, no dolazi u velikih listovih.

Epidot je nešto češći, pa i on se pojavljuje u dugih otegnutih ledcih. Posve su to vrpčasti oblici, koji su u vapnencu urasli. Vrlo često su zavinuti a i na komade razkidani. Kako su se ti vrpcasti ledci protegnuli smjerom ortodiagonale, to oni pokazuju tim smjerom savršenu kalavost u obliku paralelnih i ravnih crta. K tomu se pridružuje poprieèna manje savršena kalavost, koja se često i nepravilno zavija. Ledci su žućkasto zelene boje, a ledci, koji paralelno sa ortodiagonalnom kalavošću potamnjuju, pokazuju u konvergentnom svjetlu posve jasno jednu optičku os sa hiperbolom i oštro bojadisanimi kolobari.

I *željezna ruda,* koja je u crnom dielu kamena toli obilna, pojavljuje se tuj. Ona je tu vrlo riedka, no u velikih zrnih, a u odraženom svjetlu se vidi, da je to *magnetit.* Osim toga vide se u izbrusku veliki listovi kao krv crvena hematita.

Tinjac, muskovit je tuj najrjedji, no lako se razpoznaje po kalavosti i optičkih svojstvih.

Digitized by Google

Što makroskopski nebi pogodili, to nas podučaje mikroskop, da je naime kamen taj u bielom kao i svom crnom dielu posve sličan. Sva razlika je samo u veličini pojedinih sastavina, te u razvoju ili pomanjkanju željezne rude. Napokon vidimo, da je taj kamen posve srodan sa kloritnimi škriljavci iz istoga potoka, da nije ništa drugo nego samo prelazni oblik, pa da uza svu svoju zanimivost ne zaslužuje, da ga napose klasifikujemo.

IV. Kremeni škriljavci.

Sad u obsegu tinjčevih i kloritnih škriljavaca, a sad opet samostalno razvio se je kremen više puta u tolikoj množini, da tvori pojedine vrste a i ciele naslage. Gdje mu se pridružuje tinjac ili klorit, tamo je kremen posve škriljav, inače je on gromadast. Najglavnija nalazišta kremena i kremena škriljavca bila bi sliedeća:

1. **Divoš.** U dolu, koji ide od Divoša desno paralelno sa dolom kuveždinskoga manastira, otvoren je kamenolom u kremenu. Kremen je taj čist i biel, a sastoji sad od tanjih sad od debljih naslaga. Na medji medju pojedinimi naslagami vide se sitni listići tinjca, koji je ponajviše bjeličasto raztrošen. Nad njim leži sloj crvena konglomerata. Nešto više u istom dolu pojavljuje se litavsko vapno, koje se širi preko u dol sve do kuveždinskoga manastira.

2. **Lišvar.** U potoku Lišvaru, iz koga smo opisali vapnene škriljavce, zauzimlju kremeni škriljavci biele boje najveći dio prostora.

3. **Ležimirski Vienac.** Kada se cestom od Sviloša dodje na Ležimirski Vienac, onda se vide desno uz cestu posve ustubočene naslage crnoga škriljavca. Pod mikroskopom očituje se taj škriljavac kao čist *kremeni* škriljavac. On je fino lističav. *Tinjac* je u njem vrlo riedak i sitan. Crna boja potječe poglavito od *magnetita,* koji je na gusto u vrlo sitnih zrnih u kamenu udrobljen. Magnetit se često pretvara u *hematit.* Uz to se pojavljuje u pojedinih slojevih još i crna organska tvar.

Nešto malo dolje prema Ležimiru pojavljuje se kremeni škriljavac u liepoj bieloj boji.

4. **Ivanjski potok.** Iznad tinjčastoga i brusilovastoga kamenja, što smo ga prije opisali, dolaze ogromne naslage žućkastoga kremena velikim prostorom, a nad njimi pojavljuju se opisani kloritni škriljavci.

5. **Mermerski potok.** Medju naslagami kloritičnoga vapnenoga škriljavca, što smo ga prije opisali, provlače se vrste bieloga kre-

Digitized by Google

mena, a na medji tih vrsta složili su se veoma tanki listovi zelena klorita.

6. **Bešenovački potok.** U naslagah epidotnoga škriljavca leže uložene vrlo često vrste biela kremena.

7. **Jazak.** Izmedju sela Jazka i manastirskoga Prnjavora dižu se desno uz cestu silne naslage bieloga kremena, koje su prema Prnjavoru pokrivene vapnencem.

8. **Kameniti potok.** Pojedine vrste kremena škriljavca pojavljuju se vrlo često u naslagah brusilovastoga tinjčevoga škriljavca.

9. **Srnjevački potok.** Kremeni škriljavac pojavljuje se u istom položaju i obliku kao i u Kamenitom potoku.

10. **Dubočaš.** Izmedju vapnenih i tinjčevih škriljavaca pojavljuje se kremeni škriljavac kao prelaz u tinjčeve škriljavce. Kamen je taj tu dobro škriljav i ponešto crvenkaste boje. Na površju kalotine vide se veoma sitni listovi muskovita.

V. Augitni škriljavci.

Svježi i neraztvoreni augitni škriljavci pojavljuju se u petrovaradinskoj tvrdjavi. Kristalinično to kamenje opisao sam u svojoj prijašnjoj razpravi pod naslovom „Zeleni škriljavci petrovaradinskoga tunela i njihov kontakt sa trahitom". (Rad jugoslavenske akademije godine 1882., LXIV.). Tom zgodom dokazao sam, da kamenje petrovaradinske tvrdjave ne sastoji od serpentina, kako je to tvrdio i dokazivao dr. A. Koch u svojoj razpravi „Neue Beiträge zur Geologie der Fruška gora in Ostslavonien (Jahrbuch der geologischen Reichsanstalt, 1876)", nego da u njem možemo razlikovati dvie vrsti zelenih škriljavaca i to amfibolne i augitne škriljavce, ili još bolje *dioritne* i *diabazne* škriljavce. Na istu tu moju razpravu, koja je kašnje izašla u njemačkom prevodu u spisih bečkoga geologičkoga zavoda (Die grünen Schiefer des Peterwardeiner Tunnels und deren Contact mit dem Trachit, Jahrbuch der geolog. Reichsanstalt, 1882, 32. Band, 13. Heft), odgovorio mi je profesor Koch[1], da su moja mikropetrografska iztraživanja posve tačna, no da ipak isto kamenje ne drži za škriljavce nego za diorite i diabaze, pa da nisu ni iz daleka nalik na slezke zelene škriljavce, koje je *Kalkovsky* opisao. Na koncu svoje razprave spominje *Koch,*

[1] Geologische Mittheilungen über das Fruška Gora Gebirge. Földtani közlöny (Geologische Mittheilungen). Zeitschrift der ungarischen geologischen Gesellschaft. XII. Jahrgang (1882). Heft X—XII.

Digitized by Google

da u Fruškoj gori ne ima niti nepravih zelenih škriljavaca, koji u Slezkoj prave zelene škriljavce prate, a spominje to po svoj prilici kao dokaz, da ni petrovaradinsko kamenje ne ide medj zelene škriljavce.

Opisujuć augitne kao i obližne amfibolne škriljavce nisam ni iz daleka na to pomišljao, da se upuštam u genetička razmatranja, nego sam nastojao stvar onako predočiti, kako nam se ona danas prikazuje. Diabazni kao što i dioritni škriljavci petrovaradinske tvrdjave u istinu su danas skroz škriljave naravi. Postanak raznih starijih kristaliničnih škriljavaca danas je još uviek uz svu množinu raznih teorija posve nejasan. Kochovu shvaćanju bilo bi najprijatnije ono mnienje, koje drži, da su dotični škriljavci postali deformacijom i kemijskom metamorfozom iz eruptivnoga kamenja. Kada bi to mnienje bilo istinito, onda bi mogli reći, da su diabazni škriljavci petrovaradinske tvrdjave postali iz diabaza, ali da to nisu više diabazi, kao što n. pr. neće nitko gneuss nazvati granitom. Ja ne ću da se upuštam u kritiku toga nazora, ali zato ipak moram navesti neke činjenice iz Fruške gore, koje stoje s tim u savezu. U spomenutoj mojoj razpravi naveo sam, kako se u diabaznom škriljavcu augit pretvara u amfibol. Uz diabazne škriljavce razvili su se u petrovaradinskoj tvrdjavi dioritni škriljavci. Već igličasta narav amfibola u dioritnih škriljavcih jasno nam kaže, da to nije danas diorit. Amfibol bar u tom obliku nije tu iskonski, on se je tu po mom mnienju iz augita razvio, pa zato smatram ja, da su se dioritni škriljavci razvili iz augitnih ili diabaznih škriljavaca. Što ja mislim o sličnosti zelenih tih škriljavaca sa slezkim kamenjem, rekao sam već na drugom mjestu i to u mojoj razpravi o serpentinih Fruške gore, pa ne želim to opetovati, kao ni navadjati privatni list profesora Kalkovskoga, komu sam na izmjenu poslao svojih zelenih škriljavaca. Profesor Koch ne može da se svikne još na to, da se augit vrlo često i u škriljavom kamenju pojavljuje. On nezna, da u Fruškoj gori ima još i kloritnih i amfibolnih škriljavaca. Kloritne škriljavce sam već prije opisao, pa i spomenuo, kako u njih plagioklasi zauzimlju važno mjesto kao što i u diabaznih škriljavcih, a ja neznam razloga, za što bi kloritno kamenje genetično odlučio od petrovaradinskoga. Malo kasnije doći ću na amfibolne škriljavce, koji bi posve lako mogli biti u srodstvu sa petrovaradinskim kamenjem. I u njih ima, kako ćemo kašnje viditi, nešto malo glinenca, pa i tu je amfibol postao iz augita. Amfibolni ti škriljavci prelaze u antigoritni serpentin, gdje se jasno

Digitized by Google

vidi, kako je serpentin postao iz augita i amfibola. Tu nije bilo glinenca, i kemijska narav augita bila je tu druga, pa ipak je to kamenje u neposrednom savezu sa obližnjim amfibolnim škriljavcem. Kada bi sve to kamenje htio svezati sa petrovaradinskim, onda bi morao dosljedno uztvrditi, da je i ono postalo iz diabaza, no bi li to mogao dokazati, to je drugo pitanje. No na to ja ni nemislim, dovoljno je, da konstatujem, da augitni ili diabazni škriljavci petrovaradinske tvrdje ne stoje osamljeni u Fruškoj gori, nego da se je a gitno kamenje i na južnom obronku Fruške gore razvilo, premda se je ono tu pretvorilo u amfibolne škriljavce i u antigoritni serpentin.

VI. Amfibolni škriljavci.

Amfibolni škriljavci, što se u Fruškoj gori pojavljuju, dadu se razdieliti na dvie rpe. U jednih se uz amfibol pojavljuje plagioklas kao bitna sastavina, pa te amfibolne škriljavce nazvati ću, kao što sam to već prije učinio, *dioritnimi škriljavci.* U drugom odjelu amfibolnih škriljavaca prikazuje se glinenac u neznatnoj množini ili se posve gubi, pa te škriljavce nazvati ću *amfiboliti.* Kao stalnu primjesinu amfibolita susrićemo epidot i to kadšto u tolikoj množini, da tim nastaju *epidotni amfiboliti.*

1. Dioritni škriljavci iz petrovaradinske tvrdjave.

Dioritni škriljavci pojavljuju se na sjevero-iztočnoj strani petrovaradinskoga brda. Oni sastoje od plagioklasa i igličastoga amfibola. To kamenje opisao sam prije u spomenutoj razpravi, pa sam i malo prije rekao, da je lako moguće, da je tu amfibol postao iz augita. O tom kamenju ne imam ništa da spomenem, što već nisam prije rekao, pa ga ovdje navadjam samo radi pregleda.

2. Amfiboliti iz Kamenitoga potoka.

Kada se čovjek spusti duboko dole Kamenitim potokom, te predje onaj niz vapnenih, tinjčevih i kloritnih škriljavaca, što smo ih prije opisali, onda sretne kao zadnji član cieloga niza brusilovaste tinjčeve škriljavce. Iza njih idemo komadom puta, gdje ne vidimo nikakva gola kamenja. U to se najednom pojavljuju čvrste i jedre pećine tamno i crno zelena kamena, iz koga nam svietle izcjepane kalotine amfibola, tako da odmah na prvi mah vidimo, da imamo pred sobom amfibolite. Silne pećine amfibolita prelaze

Digitized by Google

neposredno u antigoritni serpentin. Tu na granici može čovjek lako odlomiti komadâ, na kojih ima s jedne strane još liepa amfibola, a na drugoj strani posve razvijen antigorit. Dalje uz potok idu opet silne gromade amfibolna škriljavca. Na onom mjestu, gdje se sastaje Kameniti potok sa Srnjevačkim, nalazimo ogromne pećine antigoritna serpentina, koje se protežu daleko uz potok. Antigoritni serpentin počinje bivati crn, a onda opet predje u amfibolit. Iza amfibolita dolazi opet serpentin, pa tu svršuje cieli niz amfibolitnoga i antigoritnoga kamenja, koji je od prva kraja, pa sve dotle neprekinuto tekao, ustupljujuć sada mjesto kloritičnim škriljavcem.

Kada se čovjek natrag vrati i predje u Srnjevački potok, onda nalazi jednim dielom potoka antigoritne serpentine, a iznad njih gore tinjčeve, kloritne i vapnene škriljavce kao i u kamenitom potoku, ali nigdje neima amfibolitâ. U potoku Dubočašu nalazimo antigoritne serpentine kao valutice, ali amfibolitnih valutica ne ima. No zato nalazimo u Srnjevačkom potoku i Dubočašu valutice glaukofanitna kamenja, o kom ćemo kasnije obširnije progovoriti.

Amfibolitno kamenje, što se u Kamenitom potoku pojavljuje, tamno je zelene boje. Škriljavost je svuda dosta očita, ali nije nikada savršena. Na njem se malne uviek vide kalotine crna amfibola. Uz amfibol proviruju nakupine žućkasta epidota. Sva razlika izmedju pojedinih vrsti amfibolita očituje se makroskopski u tom, što nam se amfibol i epidot sad više sad manje očito i obilno prikazuje. Pravu narav i postanak ovih amfibolita upoznati možemo tek onda, kada proučimo cio niz raznih komada. Poradi toga pokušati ću i ja ovdje, da opišem pojedine amfibolite onim redom, kako sam ih uz put našao.

1. Pod mikroskopom vidimo, da kamen ovaj, što ćemo ga ponajprije opisati, sastoji u glavnom od amfibola i epidota, a uz to da ima u njem još i augita, glinenca i apatita.

Amfibol pojavljuje se sad u krupnih i velikih kristaloidih, sad u finih i tankih iglicah. I veliki ti kristaloidi ne pokazuju velike jedinstvenosti. Krajevi su im uviek iztrgani i razčikani, a u njih nalazimo kadšto komade amfibola, koji su drugčije orientirani. Prizmatička kalavost na njima je tako oštro razvijena, kao da je ledac sastavljen od samih uzporedo položenih amfibolnih stupčića. Uz to su oni više puta savijeni i u komade razkidani. Isto je tako tu igličasti amfibol uviek zavijen, a često i raztrgan. Već sam taj

Digitized by Google

oblik amfibolnih individua dovadja nas na tu misao, da je amfibol sekundarne naravi, da se je morao razviti iz druge rude. Dihroizam uzdužnih prereza uviek je vrlo očit, tako da pri gibanju preparata uz doljni nikol prelazi njegova boja od žućkaste zelene u modrušastu zelenu. Kut potamnenja uviek je malen, ter ne prelazi nikada 20°.

Epidot je u kamenu vrlo obilan. Sad su to posve bezbojna ili žućkasta sićušna zrna, a sad opet oveći stubasti ledci, koji su se smjerom ortodiagonale produžili, ter pokazuje na sebi karakterističnu poprečnu kalavost.

Augita ima u cielom velikom izbrusku samo jedno oveće i razkidano zrno. Jedan jedini pogled je dovoljan, da nas osvjedoči, da to nije amfibol. Pojedini komadi toga razkidanoga zrna su jedri i kompaktni. Boje su zelenkasto-žute. Pleohroizma ne imaju upravo nikakva. Prizmatička kalavost je jasno izražena, a kut potamnjenja iznosi 38°. Jasni su to dokazi, da je to zrno augit To je još zaostalo zrno, koje nije došlo još do toga, da se pretvori u amfibol.

Glinenac je u kamenu dosta riedak, a vrlo ga je težko prepoznati. Izmedju amfibola i epidota vide se naime gdješto posve nepravilna zrna biele jedne rude, koja nas samo svojimi bojami u polarizovanom svjetlu sjećaju na glinenac. I bilo bi vrlo težko sigurno odlučiti, da je to u istinu glinenac, da ne ima medj njimi jedno ili dva zrna, u kojih vidimo, kako je umetnuta po koja veoma fina sraslačka lamela. Moguće, da je i tu sav glinenac plagioklas. Glinenac nije tu čist; obično ulaze i prolaze kroz njega sitne iglice amfibola.

Apatit je u kamenu vrlo riedak. Zrna su mu uviek posve nepravilna, te ne pokazuju nikada ledčanih obrisa. U polarizovanom svjetlu medju nakrštenimi nikoli pokazuju se ta zrna u slabo modrušasto-sivoj boji, kako ju obično pri apatitu vidimo. Gdje su se zrna iole nešto jednim smjerom produžila, tu ona, u koliko se to dade odlučiti, potamnjuju paralelno svom smjeru. Gdjekoja zrna ostaju medju nakrštenimi nikoli u svakom položaju tamna. Sva ta svojstva nebijahu mi dovoljna, da tu rudu za apatit držim, pa sam zato posegnuo za kemijskim dokazom. U dušičnoj kiselini se zrna posve raztopiše, pa kada sam na raztopinu nalio molibdenovo kisela amonijaka, ukaza mi se žut talog kao dokaz za prisutnost fosforne kiseline. I tako sam bio osvjedočen, da je ta ruda u istinu apatit.

*

Digitized by Google

2. Već se prostim okom na kamenu vide veliki ledci amfibola, kako se svojim sjajem ističu. Pod mikroskopom nalazimo u izbrusku *amfibol*, kako poglavito u velikih ledcih tvori glavnu sastavinu kamena. Njegovi ledci su i ovdje na krajevih izčihani, a uz to često zavinuti i razkidani. Uzdužni prorezi su i ovdje savršeno izkalani, a poprečni prorezi pokazuju karakterističnu kalavost sa kutom od 124°. Pri okretanju dolnjega nikola pokazuju oni modrušasto-zelenu, žućkastu i kao trava zelenu boju. Kut potamnjenja je malen, do 15°. U polarizovanom svjetlu pokazuju vrlo oštre boje, a kada ledac potamni, onda se vide u njem svjetli listovi amfibola, koji su drugčije orientirani, što nam potvrdjuje da je on tu sekundarne naravi. Zapaža se, no vrlo riedko, kako se amfibol pretvara u *klorit*.

Epidot je vrlo obilan. Njegova vrlo nepravilna zrna su posve bez boje i čista, te pokazuju sva za epidot karakteristična svojstva.

Glinenac je ovdje vrlo riedak, a isto tako i *apatit*.

Oko amfibola i epidota uhvatila se je neka vrst osnovine, koja je čiste biele boje i posve prozirna. Na njoj se vidi, da je sastavljena od sitnih zavoja. U polarizovanom svjetlu očituju se ti zavoji kao fini listići. Po obliku tih zavijenih listova i po oštrih bojah u polarizovanom svjetlu rekao bi, da je to *milovka*, koja se je kao produkt metamorfoze ovdje razvila. Iste te nakupine nalazimo više puta i u samom amfibolu, kako u njem zapremaju omanje okrugle prostore.

Augita ovdje *niesam* našao.

3. *Amfibol* u većih ledcih vrlo je riedak, obično su tu iglasti ledci, koji se često u snopove skupljaju, te se razno zavijajuć protežu cielim izbruskom.

Epidot je vrlo obilan, no neizmjerno sitan i žućkaste boje.

Glinenac obilniji je nego u prijašnjem. Njegova nepravilna zrna bez ikakvih sraslačkih lamela težko bi prepoznao, da nije analogije sa ostalimi amfiboliti.

Augita i apatita tu ne ima.

4. Kamen, što ga sada opisujem najbogatiji je *augitom*. Po svem izbrusku vide se porazbacana njegova zrna. Ona su krasne zelene boje i gotovo nikakva pleochroizma. Zrna su izrezuckana i u sitnije komade izkidana, ter na kraju izčihana, no zato su još uviek u sredini posve jedra. U polarizovanom svjetlu pokazuju zrna oštre boje, a gdje je na uzdužnih prerezih prizmatička kalavost izražena, tu se vidi, kako potamnjuju uz velik kut. Taj kut potamnjenja

Digitized by Google

dosiže gdjekad do 40° i preko toga. Nedvojbeno je to dakle augit, a razkidana narav njegovih zrna očitim nam je dokazom, da se on tuj raztvara i sve više gubi. Produkt te raztvorbe je ovdje kao i prije amfibol i epidot. Kao što se je već često zapazilo, tako se ni ovdje ne vidi uviek, kako se augit u amfibol pretvara, ne ima tuj naime uviek onih prelaza, koji bi nam tu pretvorbu jasno prikazivali. Samo u riedkih slučajevih vidi se, kako se augita hvata novo stvoreni amfibol. No uza sve to se ipak vidi na svem ostalom *amfibolu,* da je on sekundarne naravi. On je tu posve vlaknast, a medj njim leži silna množina bezbojna *epidota.* Epidot se je osim toga složio u posebne žice, te se tu sam kamenom u velikoj množini proteže. Tu je epidot u veoma krasnih i velikih ledcih, na kojih se vide sva njihova značajna svojstva. *Glinenca* i *apatita* ne ima u tom kamenu.

5. *Amfibol* zauzimlje ovdje najveći dio prostora. On je sav razčihan i snopast. Dihroizam i potamnjenje mu je isto kao i u prijašnjih.

Augita ima malo, no zrna su mu velika, pa se na uzdužnih i popriečnih prerezih vidi jasna prizmatička kalavost uz njegova karakteristična optička svojstva. I tu se na njem vidi, da nije duga obstanka, pa da su to samo zaostala zrna, koja se još nisu u amfibol pretvorila.

Epidot je tu obilan i bez boje, a njegova zrna se u izbrusku ističu svojim velikim lomom svjetla.

Glinenac je dosta čest. Medju njegovimi nepravilnimi zrni našao sam dva, u kojih se vidi velik broj vrlo finih umetnutih sraslačkih lamela. Nedvojbeno su dakle ta zrna *plagioklas.* Osim toga našao sam u izbrusku jedan dvojak. Mjereć potamnjenje toga dvojka našao sam, da položaj, u kom jedan individum potamnjuje, tvori se položajem, u kom drugi potamnjuje, tvori kut od 59°. Po tom bi sudio, da je i taj dvojak plagioklas, pa da se približuje anortitu. Po tom svem sudeć vrlo je vjerojatno, da su svi glinenci tu plagioklasi.

6. Izbrusak ovoga kamena u mnogom nalikuje na onaj, što sam ga na prvom mjestu opisao. *Amfibol* je tu uviek u dugih i širokih ledcih, koji su savršeno izkalani i na krajevih izčihani.

Glinenac je mjestimice obilan. Sraslaci su vrlo riedki.

Epidot je uviek u sitnih zrnih i bez boje, te je vrlo obilan.

Milovka skuplja se u pojedine oveće nakupine upravo onako, kako smo to pri drugom primjeru opisali.

Digitized by Google

Apatita ima tuj vrlo karakteristična. Najljepši njegovi ledci pojavljuju se urasli u amfibolu. Ima tu jedan heksagonalni prerez, koji medj nakrštenimi nikoli ostaje u svakom položaju taman. Drugi jedan ledac položen je u amfibolu ploštimice, pa se na njem vide piramidalno zašiljeni vrhovi i poprieèna bazalna kalavost Ledac taj dakako potamnjuje samo paralelno. Izvan amfibola ležeći apatiti imaju oblik nepravilnih zrnah, pa su puno veći od onih u amfibolu. Medju njimi ima jedan prerez, koji ostaje medju nakrštenimi nikoli taman, pa se na njem vidi heksagonalni obris i to tako, da su tri izmienične stranice velike, a ostale tri tako malene, da se jedva vide.

Augita ovdje više ne ima, ali se zato vide tu velika zrna željezne rude, koja se u odraževom svjetlu kao *pirit* očituje.

Ako promotrimo sve ove rezultate mikroskopska iztraživanja, to moramo doći do sliedećih zaključaka.

Svi amfiboliti, što s jedne i s druge strane prate antigoritne serpentine, postali su od augitnoga kamenja, u kom se je augit uralitizovao, t. j. pretvorio u amfibol.

Glinenac u amfibolitih nije stalna sastavina, nego se sada u većoj množini prikazuje, a sada opet posve gubi.

Glinenac je u amfibolitih vjerojatno sav plagioklas.

3. Epidotni amfiboliti iz Bešenovačkoga potoka.

Na zapadu od Jazka protiče potok, koji se od Vienca u dol spušta. Potok taj dolazi do manastira jazačkoga, a u karti označen je imenom Bieli potok. On se sastaje kod manastira sa Crnim (po karti) ili Velikim potokom, koji nastaje od Srnjevačkoga i Kamenitoga potoka. U Bielom potoku ne vide se nigdje amfiboliti, ali se za to oni pojavljuju u Bešenovačkom potoku, koji se još dalje prama zapadu sa Vienca spušta i pokraj manastira Bešenova protiče. Amfiboliti se tu protežu velikim prostorom, vrlo su raztrošeni, a prate ih gore i dolje isti oni crni, bieli i zeleni škriljavci, što smo ih iz Kamenitoga potoka opisali. Da li u tih amfibolitih ima antigoritna serpentina, ne mogu reći; ja ih bar niesam našao.

Ovaj epidotni amfibolit savršeno je škriljave strukture, pa se lako u tanke listove kala. Boje je svjetlo sive, te samo ponešto na zelenkasto preljeva. Medju sivkasto zelenimi listovi leže posve tanke vrste, koje su posve biele boje, a sastoje od vapnenca.

Digitized by Google

Pod mikroskopom zapinje nam u oči ponajprije silna množina *epidota,* koji je ili posve bez boje ili slabo žućkast. Prikazuje se ili u nepravilnih zrnih ili u kratkih stubastih ledcih, koji su poprieèno izkalani.

Epidot leži u vlaknastoj i lističavoj jednoj rudi, koja je gotovo bez boje. U polarizovom svjetlu medju nakrštenimi nikoli pokazuje samo manji dio te lističave rude oštre boje i malen kut potamnjena. Ruda ta je *amfibol.* Svi ostali dielovi ostaju medju nakrštenimi nikoli u svakom položaju tamni, pa ne ima dvojbe, da je to posve raztrošen amfibol.

Pojedine partije u izbrusku sastoje jedino od *vapnenca* i epidota, te tvore tako prelaz u vapneni škriljavac. Uz to se vide u izbrusku još pojedina riedka zrnca *kremena,* koji je tu po svoj prilici takodjer sekundaran.

Kako ovaj epidotni amfibolit stoji u neposrednoj blizini sa onim iz Kamenitoga potoka, to je nedvojbeno s njim u savezu, premda mu je izvanje lice posve drugčije. Pretvorba je tu mnogo dalje napredovala, pa zato se on makroskopski kao što i mikroskopski drugčije prikazuje.

VII. Antigoritni serpentini.

Antigoritne serpentine iz Fruške gore opisao sam u svojoj jednoj prijašnjoj razpravi, koja je tiskana u LXVI. knjizi Rada jugoslavenske akademije. (Serpentini i serpentinu nalično kamenje u Fruškoj gori.) Toj razpravi ne imam gotovo ništa dodati. Ja moram ipak te serpentine napose ovdje iztaknuti, jer su oni genetički u najbližem srodstvu sa obližnjimi amfiboliti, ter ih radi toga i odlučujem od ostalih serpentina, u kojih je olivin bitna sastavina.

Antigoritni serpentini pojavljuju se, kako sam prije spomenuo u Kamenitom potoku, ter na doljnem kraju Srnjevačkoga potoka sve do njegova utoka u Kameniti potok. Serpentine iz Kamenitoga potoka opisao sam u spomenutoj razpravi. Serpentini Srnjevačkoga potoka u svem su nalik na one u Kamenitom potoku, pa ih zato ne trebam ovdje napose opisivati. Nadalje opisao sam u istoj razpravi antigoritne serpentine iz potoka Dubočaša, no ovdje moram iztaknuti, što tamo nisam učinio, da sam u Dubočašu našao serpentine samo kao valutice. To kamenje morala je voda sa zapadnoga hrbta u potok snieti, jer postrane pećine u potoku sastoje samo od brusilovasta kamenja.

Digitized by Google

Opisani antigoritni serpentini dadu se po sadanjoj njihovoj mikroskopskoj slici razdieliti na tri rpe. U jednih se vidi uz antigoritne listove jedino vlaknasti amfibol, koji u velike nalikuje na onaj, što smo ga u amfibolitih opisali. U drugih serpentinih pojavljuje se uz antigorit jedino augit. Taj augit pokazuje tu sva svojstva salita. U trećoj rpi serpentina nalazimo uz antigorit obje spomenute rude, amfibol i salit. U sva tri slučaja jasno se vidi, kako serpentin postaje i iz amfibola i iz salita. Značajno je dakle ovdje to, da se uz augitnu rudu pojavljuje i vlaknasti amfibol, pa kako autigoritni serpentini tvore sa obližnjimi amfiboliti jednu geložku cjelinu, to je nedvojbeno, da su i oni postali iz augitnoga kamenja upravo tako kao i obližnji amfiboliti. U antigoritnih serpentinih ne ima ni traga glinencu, no mi smo vidili, da ima i amfibolitâ bez glinenca. Jedinu razliku izmedju jednoga i drugoga kamenja nalazimo u kemijskom sastavu augita. I u istinu, gdjegod se je u serpentinu augitna ruda sačuvala, tu vidimo, da se ona prikazuje u obliku bezbojnoga salita. U amfibolitih se je augit pretvorio u amfibol i epidot, a u serpentinih pretvarao se je on ili odmah u antigorit ili ponajprije u amfibol i onda tek u antigorit. Već samo vanjsko lice amfibola dokazuje nam, da je on i tu samo sekundaran, pa da samo posreduje stvaranje antigorita. Uzev sve to u obzir, došli bi do sliedećega zaključka:

Amfiboliti i serpentini postali su ovdje iz augitnoga kamenja. Razni oblici toga kamenja predočuju nam same razne faze stvaranja. Jednom se je augitu pridružio glinenac, a drugi put je izostao, a sam augit je opet došao do takvoga kemijskoga sastava, da se je sada raztvorbom mogao pretvoriti u amfibol i epidot, a sada opet u antigorit. Genetički su dakle obje ove vrsti kamenja posve srodne. Pravi serpentini u Fruškoj gori, u kojih je olivin bitnom sastavinom, nisu u nikakvom savezu sa antigoritnimi serpentini.

VIII. Glaukofanski škriljavci.

Najljepše i najzanimivije kamenje u Fruškoj gori nedvojbeno je glaukofansko kamenje. Vrlo je malo jošte mjesta na zemlji, gdje su ga našli. Prvo kamenje, u kom glaukofan bitnu sastavinu tvori, nadjoše u Grčkoj na otoku Syri. Kamenje to mikroskopski je istražio i opisao prvi *P. Luedecke*[1]. Ono se izmienjuje tu sa tinjčevi

[1] Zeitschrift der deutschen geologischen Gesellschaft, XXVIII, 1876 p. 248.

Digitized by Google

škriljavci, a čini se, da i fruškogorsko kamenje stoji u neposrednoj blizini tinjčevih škriljavaca. Mineralna kombinacija grčkoga kamenja posve je druga nego u našem kamenju, ali zato pokazuju sve one rude, koje su se tu i tamo razvile veliku sličnost u svih svojih svojstvih. Dobrotom dra E. *Hussaka* u Gracu došao sam do većega broja izbrusaka grčkoga glaukofanskoga kamenja, da ga prispodobim sa našim, pa ću imati zgode kasnije se na nje povratiti. Uz glaukofan pojavljuju se tu kao bitne sastavine smaragdit, omfacit, a često i zoisit, a svih tih sastavina u našem kamenju ne ima. Kasnije našao je *Bodewig*[1] glaukofan u gneissu kod Zermatta, te ga kemijski i kristalografski opredjelio. U isto vrieme našao je glaukofan *Strüver*[2] u kloritnom škriljavcu zapadnih Alpa (Aosta, Locano), *Becke*[3] opisao je glaukofansko kamenje iz Eubeje. *Williams*[4] iztražio je glaukofansko kamenje i glaukofanske eklogite iz sjeverne Italije. A. *Stelzner*[5] našao je kod Berna valuticu glaukofansko-epidotnoga kamena, koji po sastavu u mnogom nalikuje na fruškogorsko kamenje. Zadnji nalazak glaukofanskoga kamenja potječe sa otoka Groix uz bretanjsku obalu, a opisao ga je V. *Lassaulx*[6].

Prvi komad glaukofanskoga kamenja našao sam još prije tri godine u Ledinačkom potoku. Vanjsko lice toga kamena takvo je, da ga ne bi makroskopski tako lako kao glaukofanski kamen opredielio. Tek kod kuće u izbrusku osvjedočio sam se, da imam prekrasan epidotni glaukofanski škriljavac, pa tim upozoren, stao sam sliedećih godina pomnije u Fruškoj gori isto kamenje tražiti. I moja potraga podje mi dobro za rukom. Ponajprije nadjoh iznad Jazka na Kozarskom Ćotu pećinu još ljepšega kamena. Jedino je to mjesto, gdje sam isto kamenje našao na prvotnom mjestu. Pećina ta stoji osamljeno, pa se ne vidi, koje ga kamenje prati. Nešto više na samom Viencu pojavljuju se tinjčevi škriljavci, pa kako kamenje sa otokâ Syra i Groix stoji u savezu sa tinjčevi škriljavci, moguće je, da se ono i u Fruškoj gori na tinjčeve škri-

[1] Poggendorf Annalen CXVIII, p. 224; Neues Jahrbuch f. Min. 1876. p. 771.

[2] Neues Jahrbuch f. Min. und Geol. 1876. p. 664.

[3] Tschermak, Mineral. u. petr. Mittheilunge 1879. p. 49, 71.

[4] Neues Jahrbuch für M. u. G. 1882. II. p. 201.

[5] Neues Jahrbuch für M. u. G. 1883. I. p. 208.

[6] Sitzungsberichte der niederrheinischen Gesellschaft in Bonn, 1884. p. 265.

Digitized by Google

ljavce oslanja. Sve ostalo glaukofansko kamenje našao sam kao valutice u potocih, a meni se čini, da ono sve potječe sa zaraslih dielova Vienca, jer ga nalazimo na jednoj i na drugoj strani Fruške gore. Na sjevernoj strani našao sam ga osim u Ledinačkom još i u Beočinskom potoku. Na južnoj strani ima ga u Dubočašu i Srnjevačkom potoku.

Kao što na drugih mjestih tako i ovdje pokazuje glaukofansko kamenje dosta različit sastav. Na otocih Syra i Groix ima glaukofanskoga kamenja sa i bez granata. To isto nalazimo i pri fruško gorskom kamenju. Tinjac je u grčkom i u francezkom kamenju vrlo često obična i bitna sastavina, no u našem kamenju obično ga ne ima, a gdje se pojavljuje, tu je vrlo riedak. Granat u našem kamenju ili je velika zrna i putenaste boje ili je neizmjerno sitan i bez boje. Epidot je u našem kamenju stalna i bitna sastavina, a samo u jednom kamenu manjka, pa je obično razvijen u dugih stubastih ledcih, koji u velike nalikuju na zoisit. Posve sličan epidot je u grčkom kamenju. Kremen je u našem kamenju dosta često i obilno razvijen. Riedko je tu sekundaran kao u grčkom i francezkom kamenju, nego primaran, jer u njem nalazimo urasle ledce glaukofana i granata. Turmalin nije tako običan, nego neizmjerno riedak. Zoisita, omfacita i smaragdita ne ima tu kao ni u francezkom kamenju, no zato se pojavljuje u našem kamenju, premda vrlo riedko, glinenac. Rutil je ovdje kao i u svem ostalom glaukofanskom kamenju redovito razvijen. Sva svojstva onih ruda, koje se u našem kamenju pojavljuju, ista su kao i pri rudah drugoga glaukofanskoga kamenja.

U fruškogorskom kamenju pojavljuje se redovito glaukofan, epidot i rutil, u mnogih ima kremena, riedje granata. Najrjedje sastavine su tu tinjac, augit, amfibol, glinenac i turmalin. Klorit je uviek sekundaran.

Kako glaukofansko kamenje u svom sastavu pokazuje veliku analogiju sa amfibolnimi škriljavci ili amfiboliti, to ću ih odslje zvati *glaukofaniti* odnosno epidotnimi glaukofaniti, a opisati ću ih redom po pojedinih nalazištih.

1. Glaukofanit sa Kozarskoga Čota.

Kada se čovjek uzpne od Beočina na Kozarski Čot, dospije na Vienca do jedne uzke stazice, kojom pješaci preko gore idu u Jazak. Iduć tom stazom naidje čovjek na putu na crno kamenje, koje iz glinene zemlje proviruje. Najljepši je to glaukofanit, što ga

Digitized by Google

ima u Fruškoj gori. Na okolo oko njega leže potrgani komadi tinjčeva škriljavca, koji mora negdje blizu u zemlji da leži. Samo onaj dio pećine, što vani proviruje, liep je i svjež. Dublje u zemlji glaukofanit je vrlo raztrošen. Kamen je tamno crne boje, a iz njega svjetluca silna množina do 2 milimetra dugih iglica glaukofana. Kamen se kala u vrste, koje su obično do 2 centimetra debele.

Pod mikroskopom pruža nam izbrusak ovoga kamena prekrasnu sliku. Staklenast i bezbojan kremen tvori glavnu sastavinu izbruska, a u toj bieloj osnovini pliva velika množina krasno bojadisanih ledaca glaukofana. Kao sastavine u tom kamenu nalazimo glaukofan, kremen, rutil i granat.

Glaukofan, ta najznačajnija i najljepša sastavina prikazuje nam se u liepih prizmatičkih ledcih. Njim najsličnije oblike ima eklogitni glaukofanski škriljavac sa Syre od mjesta „Cafè Scaberle, Hermapolis". Svi ostali grčki glaukofani zaostaju ljepotom svojom za ovimi. Njegovi ledci bivaju po 2·1 milim. dugi, a najširi mjere u promjeru 0·3 milim. Oni su posve nepravilno porazbacani po izbrusku, te stoje jedan od drugoga tako na daleko, da čovjek već prostim okom na izbrusku vidi modre iglice usute u bieloj rudi. U izbrusku nalazimo obje vrsti prerezâ, poprečne i uzdužne prereze. *Uzdužni prerezi* pokazuju vrlo često posve ravne prostrane obrise, no gdjekad se vide kraće šibke kao priljepljene uz dulji ledac. Pukotine po duljini na ovih prerezih, dakle pukotine, koje bi odgovarale prizmatičkoj kalavosti, vrlo su ovdje riedke. No zato su svi ovi ledci uviek poprieko izkalani kao razčlanjeni bazalnom kalavošću. Ova poprieèna kalavost glaukofana vrlo je obična i značajna, kadgod se u jasnije razvijenih ledcih prikazuje. Vrhovi ovih stubastih ledaca nezavršuju nikada izraženimi ledčanimi pločami, oni su tu uviek stepenasto izkidani. To se isto spominje pri glaukofanih drugih nalazišta, a samo kod francezkih glaukofana (Groix) spominje *Lassaulx,* da se kadšto vide slabo razvijene ploče osnovnoga pinakoida i piramide nalik ploham amfibola. *Poprièni prerezi* upravo su onakovi, kakve vidjamo u amfibola. Tu vidimo četiri ploče prizme $n(110)$ i dvie ploče klinopinakoida $b(010)$, kako zatupljuju oštri kut prizme. Ortopinakoid nije se tu nikada razvio. Kut prizme iznosi nešto preko 124°. *Lassaulx* izmjerio je taj kut na glaukofanih sa otoka Groix na 124°45′. Isti kut izmjerio je *Luedecke* na glaukofanih sa otoka Syre na 124°50′, a *Bodewig* na onih iz Zermatta na 124°44′. Na poprièniih prerezih vidi se jasno

Digitized by Google

izražena prizmatička kalavost, koja tvori spomenuti kut od po prilici 124°50′.

Boje, u kojih se glaukofan pod mikroskopom pokazuje, veoma su krasne. Pleochoizam je liepo izražen. Boja smjerom osi c je tamno modra, smjerom osi b ljubičasto modra, a smjerom osi a slabo žućkasto zelena. Absorcija svjetla je c>b>a. Pleochorizam taj i absorcija svjetla opetuje se kod svih stranih klaukofana uz vrlo neznatnu razliku. Tako ju opisuju Lassaulx, Luedecke, Stelzner, Becke i drugi.

Kut potamnjenja, odnosno kut, što ga tvore osi elasticiteta sa prizmom, bilo je vrlo težko pod mikroskopom u izbrusku mjeriti, pošto je težko naći prereza, koji bi bili posve paralelni klinodiagonali. Kut potamnjenja tako je malen, da nam se čini, kao da svi prerezi potamnjuju paralelno jednomu i drugomu nikolu. No da budem ipak siguran, razdrobio sam komadić kamena, pa izlupljene kalotine glaukofana uložio u balzam, da budu prozirne, te im onda potamnjenje mjerio. Kutevi, što sam ih pri tom našao, slabo su varirali, te su iznosili 4°, 5° i 6°. Lassaulx spominje, da je našao za kut potamnjenja u klinodiagonalnom prerezu 4°, a kadšto i 6°. Stelzner izmjerio je isti kut na 9° i $9^1/_2{}^0$. Optičke osi stoje po Lassaulxu u ravnini simetrije. Kut optičkih osiju u crvenom litikovom svjetlu mjeri po Lassaulxu u zraku 44°, dočim ga je Bodewig pri glaukofanu od Zermatta izmjerio u istom svjetlu u zraku na 84°42′, a u ulju 54°3′. Naši glaukofani svi su tako sićušni, da ih nisam nikako mogao prirediti za iztraživanje optičkih osiju.

Svi glaukofani su ovdje posve svježi i ne pokazuju nikakve raztvorbe i pretvorbe.

Glaukofan je, kako je poznato, vrst amfibola, koja se odlikuje sastavinom natrija. Meni je vrlo žao, da dosada niesam imao vremena i zgode, da iz ovoga kamena izlučim glaukofan, pa ga kemijski analizujem, da se vidi, u koliko se njegova analiza slaže sa drugimi poznatimi analizami. Možda ću k tomu drugi puta dospjeti. Ovdje neka mi bude dozvoljeno navesti analizu sličnoga glaukofana sa otoka Groix, što ju je izveo Lassaulx. Ta analiza izkazala je:

SiO_2	= 57·13
Al_2O_3	= 12·68
(FeO) Fe_2O_3	= 8·01
MgO	= 11·12

Digitized by Google

CaO	=	3·34
Na_2O	=	7·39
K_2O	=	tragovi.
		99·67

Glaukofan u ovom kamenu nije u nutarnjosti posve čist. U njem se ponajprije vide nepravilne sitne ljage, no one po svoj prilici sastoje takodjer od glaukofana, no samo su ti dielovi drugčije orientovani. Nadalje nalazimo u njem riedka i posve sitna zrna rutila. Rutil je vrlo običan i čest uklopak u drugih glaukofanih, a viditi ćemo, da se on i u naših glaukofanih obilnije pojavljuje.

Kremen je u ovom glaukofanitu vrlo obilan, obilniji nego glaukofan. Sav prostor, što stoji izmedju pojedinih ledaca glaukofana, izpunjen je poglavito samo kremenom. U stranom glaukofanskom kamenju kremen je malo ne uviek uzgredna sastavina, a tako je i u mnogih fruškogorskih glaukofanitih, kako ćemo to kasnije viditi. Kremen u ovom kamenu prikazuje se u nepravilnih zrnih, koja su cielim izbruskom jednolične veličine. Kao uklopke nalazimo u kremenu sićušne ledce glaukofana, rutil i granat u obliku, kako ćemo ga odmah opisati.

Granat. Kada čovjek pri slabom povećanju pomnije motri izbrusak, onda zapaža, kako iz kremena proviruju neizmjerno sitna zrna, koja su posve bez boje. Osobito svjetlucanje ovih zrna uvjerava nas, da je to posebna jedna ruda. Kada uzmemo jaka povećanja, onda vidimo na većini tih zrna posve jasno izražene ledčane obrise. Posve su to liepo razvijeni rombski dodekaedri, na kojih vidimo pri pomicanju mikrometrijskoga vijka posve jasno gornje, postrane i doljne rombuse. Premda su ti ledci tako sitni, da cieli leže u preparatu, to se ipak možemo osvjedočiti, da ne djeluju na polarizovano svjetlo. Ruda je ta dakle teseralna, te po svem sudeć nedvojbeno je *granat,* premda je biele boje. Granat je inače u glaukofanskom kamenju vrlo običan. On se pojavljuje u grčkom, francezkom i talijanskom glaukofanskom kamenju, a čuti ćemo, da ga ima još i u fruškogorskom kamenju samo u većem obliku i druge boje.

O *rutilu* rekli smo već, da se nalazi u nepravilnih zrnih u glaukofanu. Nešto malo više ima ga u kremenu. Osim nepravilnih zrna ima tu i sit ih žutih iglica i po gdjekoji kolenčast sraslac. I rutil je obična sastavina raznoga poznatoga glaukofanskoga kamenja, pa on, kako vidimo ni ovdje ne manjka, a u drugom našem kamenju je on, kako ćemo čuti, još puno obilniji.

Digitized by Google

Kada se sa ovoga mjesta, gdje smo opisani glaukofanit našli krenemo na lievo (iztočno) izpod Vienca prama dolu, u kom teče Kameniti potok, naći ćemo kamenje gdje leži razasuto po putu, pa koje je sa opisanim glaukofanitom u najbližem srodstvu. Kamenje to moramo opredieliti kao *kremeni škriljavac,* u kom se je glaukofan kao uzgredna primjesina razvio. Kamenje to nam se pod mikroskopom prikazuje kao čist kremen, iz koga proviruju neizmjerno tanke i riedke iglice modrušasto zelena glaukofana. Kako je taj glaukofan posve kremenom obkoljen i veoma sitan, to mu se optička svojstva nedadu ni iztraživati.

2. Epidotni glaukofanit iz Dubočaša.

Kako potok Dubočaš iztiče nedaleko od Kozarskoga Čota sa iztočne strane, to je vrlo vjerojatno, da valutice glaukofanskoga kamenja, što se u Dubočašu nalaze, potječu iz blizine samoga Čota. Kamenje to u Dubočašu jasno je škriljavo, a svojim vanjskim licem u velike nalikuje na kakav taman amfibolit. Tek pomnijim motrenjem vidi čovjek, da kalotine amfibolne rude ponešto modrom bojom preljevaju. Medju tom tamnom modrušastom rudom vide se malene žute partije, koje ovdje kao i u amfibolitih sastoje od epidota. U izbrusku pod mikroskopom vidimo, da su kamenu ovom glavne sastavine glaukofan i epidot, a uzgredne plagioklas i rutil i po gdjekoje zrnce kremena.

Glaukofan prikazuje se u ovom kamenu u posve drugom licu. Ne ima tu jedinstvenih prizmatičkih iglica i ledaca kao u prijašnjem kamenu. Jedan dio glaukofana ima oblik oširokih no posve nepravilnih šibka, koje su ne samo na gornjem i doljnem kraju nego i postrance izkidane i razčihane. Svi ostali glaukofani su posve vlaknasti, a vlakanca su razno zavijena i nepravilno porazbacana. Sav glaukofan sredjao se je u izbrusku tako, da nam se čini, kao da imamo pred sobom neku vrst mreže, u kojoj su oka izpunjena epidotom.

Glaukofan je zelenkasto modre boje. Pleochroizam nije osobito jak, ali ipak u toliko očit, da već po njem rudu tu kao glaukofan prepoznajemo. Boje, što se vide pri okretanju preparata uz doljnji nikol, jesu: slabo tamno modra, crvenkasto modra i zelenkasta. Kut potamnjenja je i ovdje veoma malen, ter ne presiže skoro nikada 5°.

Epidot prikazuje se sad u većem sad u sitnijem obliku. Veći epidoti su ili nepravilno zrnati ili su u kratkih stubovih sa bazal-

Digitized by Google

nom kalavošću. Posve su bez boje, pa kako su velika loma svjetla, to se iz preparata oštro ističu, a odlikuju se u polarizovanom svjetlu svojimi živimi bojami i kosim potamnjenjem. Uz taj bezbojni epidot vidimo veliku množinu vrlo sitnoga epidota bez ikakvih obrisa i žute boje.

Plagioklas je vrlo riedak. U cielom preparatu niesam našao ni deset ledaca. Ledci su nepravilnih obrisa, a sastoje od 8—10 sraslačkih individua. Kut potamnjenja jednih individua prama drugim iznosi 20°.

Rutila ima takodjer vrlo malo. Sad su to sitna nepravilna zrna, a sad opet kratke stubaste igle.

Kremena ima u kamenu najmanje.

3. *Epidotni glaukofanit iz Srnjevačkoga potoka.*

Na iztočnoj strani od Kozarskoga Čota spomenuli smo, da ističe Dubočaš, u kom se nalazi opisani glaukofanit. Na zapadnoj strani od Kozarskoga Čota ističe Srnjevački potok, pa i u njem nalazimo glaukofansko kamenje u valuticah, koje je voda splovila. Valutice te su često vrlo velike, a sve potiču od iste vrsti glaukofanita. One ne pokazuju niti u vanjskom licu niti u mikroskopskom sastavu nikakve razlike. Kamenje to je lističave strukture. Boje je posve tamne, a uz to vrlo slabo zelenkasto i modro preljeva. Sastoji od glaukofana, epidota i glinenca.

Glaukofan je ponajviše razčihan i iglast, a rjedje da se je zbio u krupnije ledce, koji imaju oblik nepravilnih krpa. Poprečna kalavost je na njem dobro razvijena, a gdješto i uzdužna. Pleohroizam je vrlo očit: tamno modar, ljubičasto modar i svjetlo zelen. Kut potamnjenja vrlo je malen.

Epidot je u neizmjernoj množini po svem kamenu jednolično porazbacan. On je ovdje bez boje ili ponešto žućkast i onda pokazuje dosta očit pleohroizam. Oblik mu je: ili nepravilna zrna ili kratki stubasti ledci sa karakterističnom kalavošću. Tu kao ni u prijašnjem ne ima još onih protegnutih dugih šibkastih ledaca, kakvih ćemo u sliedećih vrstih naći.

Glaukofan i epidot razvili su se u tolikoj množini, da izmedju njih preostaje riedko kada nešto prostora. No gdje toga ima, tu je taj prostor izpunjen bjeličastom jednom rudom slabo izraženih svojstva. Neizmjerno sitna su to zrna nepravilnih obrisa, koja slabo svjetlo lome, tako da se medj nakrštenimi nikoli prikazuju u sivkastoj boji. Već po tom bi čovjek mogao pomisliti, da je to

Digitized by Google

glinenac, no sigurnih dokaza za to još ne bi imao. No tražeć dulje vremena po preparatu, pošlo mi je za rukom, da sam medj timi zrni našao ipak jedno, koje mi je potvrdilo, da je ta ruda glinenac. Bio je to jedan polisintetičan sraslac, koji je složen od jedno deset sraslačkih individua. Plagioklas je to dakle, pa bi lako moglo biti. da su i ostali glinenci, koji ne pokazuju sraslaca, takodjer plagioklasi.

Rutilova zrna tako su sitna i riedka, da ih je težko u preparatu naći.

4. Epidotni glaukofaniti iz Ledeničkoga potoka.

Prvi glaukofanit, što sam ga u Fruškoj gori našao, bio je u Ledinačkom potoku. Našao sam ga kao valuticu u potoku, pa me je on potaknuo, da pomnije pretražim goru, nadajuć se, da ću toga više naći i možda u iskonskom položaju. Kasnije našao sam u istinu u Ledinačkom potoku više valutica ponešto različita glaukofanita. Gdjekoji komadi bijahu preko stope dugi, ali na iskonski njegov položaj nemogoh doći. Ledinački potok izvire daleko na iztoku od Kozarskoga Čota. Iz toga zaključujem, da se glaukofaniti od Kozarskoga Čota moraju daleko na iztok protezati. premda ih u bližnjem potoku, u Rakovačkom potoku, dosada nisam našao, ali zato se oni u većoj množini pojavljuju u Beočinskom potoku, koji izvire na sjevernoj strani upravo izpod Kozarskoga Čota.

Svi glaukofaniti iz Ledinačkoga potoka jesu epidotni glaukofaniti, a dadu se po sastavinah i strukturi na troje razdieliti. Ja ću ih ovdje redom opisati.

1. Na prvom mjestu opisati ću kamen, koji sam najprije u gori našao. Kamen je tamno crne boje, posve tanke, lističave škriljavosti, te u velike nalikuje na kakav brusilovast kamen. Tek kada čovjek iz bližega stane kamen pomnije motriti, uoči na njem svjetlucave iglice tamno bojadisana glaukofana i riedke žućkaste partije epidota. Glavne sastavine su mu glaukofan, klorit i epidot. a uzgredne kremen, pirit, hematit i rutil.

Glaukofan razvio se u najvećoj množini. Dugi su to stubasti ledci, koji su posve nepravilno po kamenu porazbacani. Oni u svem u veliko nalikuju na glaukofane sa Kozarskoga Čota. Poprieèna kalnost uviek je dobro razvijena, a dosta puta i uzdužna. Postrani obrisi niesu uviek oštro izraženi. no to je ponajviše za to, što su ledci na gusto zbijeni. Pleohroizam je vrlo oštar, tamno

Digitized by Google

modar, ljubičast i slabo žut, skoro bezbojan. Kut potamnjenja vrlo je malen.

Uz glaukofan vidi se u izbrusku u većoj množini *zelena* jedna ruda, koja je sad vlaknasta sad listnata sastava. Vlaknasto složeni dielovi pokazuju očit dihroizam žutom i zelenom bojom, dočim ga lističave partije ne imaju. U polarizovanom svjetlu potamni prva vrst medj nakrštenimi nikoli samo onda, kada je s jednim ili drugim nikolom paralelna, dočim druga vrst ostaje u svakom položaju tamna. Nedvojbeno je to dakle *klorit*. Vrlo je vjerojatno, da je sav taj klorit postao metamorfozom iz glaukofana. Takvu pretvorbu glaukofana u klorit spominje Lasaulx pri kamenju sa otoka Groix, a nešto sličnoga navodi i Stelzner. U našem ovdje izbrusku vidi se naime kadšto, kako je glaukofan na rubu zelen, pa kako se pretvara u klorit. Isto tako možemo naći pojedinih partija klorita, kako im je kraj ili sredina modra, kako se je tu još sačuvao malen dio glaukofana.

Epidota ne ima mnogo manje nego glaukofana. Oblik, u kom se epidot ovdje pojavljuje, veoma je značajan, te u velike nalikuje na *zoisit*, te se od njega dade samo po optičkih svojstvih razlučiti. Epidot je tu u dugih stubastih ledcih, gotovo ista onakva oblika, kako ga i glaukofan ima. Stubovi ti ne imaju na krajevih razvijenih ovršnih ploča, ali su zato postrani obrisi više puta vrlo oštri. Veliku svoju sličnost sa zoisitom pokazuje epidot ovaj u tom, što su mu stubovi poprieko izkalani, tako da razpadaju u cio niz članaka. Glaukofani u onom položaju, kada se svojim pleohroizmom prikazuju u zućkasto zelenoj boji, nalikuju posve na epidot. No čim se glaukofan iz toga položaja pomakne, odmah se po modroj boji oda, da nije epidot. Ako su stubovi epidota nešto širji, onda pokazuju češto još i uzdužnu kalavost. Boje su bljedo žute, a tim se u prvom redu razlikuju od zoisita. U polarizovanu svjetlu pokazuju oni oštre boje, a to je druga razlika napram zoisitu, koji pokazuje sive boje. Velik dio stubastih ledaca u izbrusku potamnje paralelno kao i rombički zoisit, no pomnijem traženjem naći ćemo uvjek dovoljno ledaca, koji koso potamnjuju, što je dokazom, da je to ruda monoklinskoga sustava, dakle epidot, a ne rombički zoisit. Posve slične epidote nalazimo i u glaukofanskom kamenju sa otoka Syre, a meni se čini, da su oni tu krivo opredieljeni kao zoisit.

Digitized by Google

Osim spomenutoga stubastoga epidota nalazimo u kamenu veliku množinu epidota u obliku sitnoga i nepravilnoga zrnja. Bojom i lomom svjetla posve je nalik stubastomu epidotu.

Kremen nije u kamenu obilan. Samo ono malo prostora, što stoji izmedju gusto nakupljena i nepravilno porazbacana glaukofana i epidota, izpunjeno je staklenastim kremenom.

Pirit pojavljuje se dosta često, a više puta i u heksadrih. Na rubovih pretvara se on u hematit. Crvenih listova *hematita* ima i inače u preparatu dosta.

Rutil je najrjedji, a pojavljuje se u nepravilnih sitnih zrnih i to poglavito u glaukofanu.

2. Druga vrst epidotnoga glaukofanita očito je tamno modre boje. Mikroskopski se na njem vidi, kako je glaukofan odlučen od epidota, a uz to prosjevaju iz njega pojedini listovi *tinjca*. Škriljavost mu je dobra, ali nije tako lističava kao u prijašnjega. U izbrusku vidimo, da su mu glavne sastavine glaukofan i epidot, a uzgredne kremen, tinjac, rutil, magnetit, hematit i turmalin.

Glankofan se pojavljuje ovdje u širjih i duljih ledcih nego u prijašnjem. Ledci pokazuju uzdužnu i poprečnu kalavost. Pleohroizam im je jak, a boje prekrasne: tamno modro, ljubičasto i bez boje. Poprečni prerezi pokazuju obično samo ploče prizme, a rjedje da se njima pridružuju jos i ploče klinopinakoida. Kut potamnjenja iznosi 4°.

Glaukofan počeo se je ovdje kao i u prijašnjem pretvarati u *klorit*. U mnogih slučajevih se posve jasno vidi, kako su se rubovi glaukofana pretvorili u klorit.

Epidot nije u ovom kamenu toli obilan kao u prijašnjem, ali su mu zato ledci veći i dulji. Dugi su to stubovi, koji su uviek poprieko člankovito izkalani. Uz to pokazuju oni još i kalavost po duljini. Ima tu kadšto i dvojaka. Mnogi potamnjuju koso. Boje su bliedo žute, a pokazuju gdješto i jak pleohroizam. Više puta nalazimo *velike stubaste ledce epidota urasle u glaukofanu*. Osim stubastih ledaca ima i ovdje obilno sitnoga i nepravilnoga zrnja.

Kremen nije obilan, a nalazimo ga u manjih zrnih, kako se je klinasto utisnuo izmedju glaukofana i epidota.

Tinjac je u izbrusku još rjedji. Tek pomnijim motrenjem naći ćemo uz kremen bielu jednu rudu, koja je po duljini fino izkalana. U polarizovanom svjetlu pokazuje vrlo oštre boje, a potamnjuje paralelno. Odlupljeni listovi iz kamena srebrnaste su boje, a u konvergentnom svjetlu pokazuju taman križ, koji se pri okretanju

Digitized by Google

preparata razilazi na široko u dvie hiperbole. Tinjac je taj dakle *muskovit*. Muskovit taj, premda je vrlo riedak, spaja naše glaukofansko kamenje sa onim sa otoka Groix i sa Syre. Na otoku Syri sakuplja se muskovit gdjegdje u tolikoj množini, da tvori tinjčeve škriljavce, u kojih je glaukofan samo uzgredna primjesina. Glaukofansko kamenje je tu kao i na otoku Groix u savezu sa tinjčevi škriljevci, pa tako razumijemo, kako tinjac i u glaukofansko kamenje prelazi Da li tinjac i naše glaukofansko kamenje spaja sa tinjčevi škriljavci, ne da se za stalno reći.

Rutil se pri slabom povećanju u izbrusku ni ne vidi, no ipak je on tu stalna primjesina. Nalazimo ga poglavito u glaukofanu i to u vrlo sitnih žutih zrnih ili u kratkih iglicah. Srdčasti i koljenčasti sraslaci su riedki. Izvan glaukofana ga ima vrlo malo.

Željezna ruda je dosta obilna, ali su joj zrna dosta sitna i nepravilna. U odraženomu svjetlu svietle ta zrna oštrim sivim sjajem po čem držim, da bi to mogao *magnetit* biti. Na rubovih se ta zrna često pretvaraju u *hematit,* koga i inače ima u izbrusku dosta često.

Turmalin. U više izbrusaka, što sam ga od ovoga kamena napravio, našao sam samo jedan jedini ledac turmalina. Kratak je to stubast ledac, koji je na krajevih hemimorfno razvijen. Oštro razvijena bazalna kalavost razcjepala ga je člankovito. Boje je putenaste. Dibroizam mu je vrlo jak, tako da posve pocrni, kada se postavi okomito na doljni nikol, t. j. kada se extraordinarna zraka dolnjega nikola u turmalinu pretvori u ordinarnu. Medju nakrštenimi nikoli potamni paralelno. To je dakle nedvojbeno turmalin. U stranom glaukofanskom kamenju nije turmalin nepoznat. U kamenu „Omphacit-Zoisit-Gabbro", što se je uz glaukofansko kamenje na Syri razvio, ima ponešto turmalina, a na otoku Groix u glaukofanskom kamenju, u kojem ne ima granata, ima turmalina u silnoj množini, mjestimice upravo toliko kao i glaukofana.

3. Treća vrst epidotnoga glaukofanita iz Ledinačkoga potoka odlikuje se svojom strukturom. Glaukofani i epidoti poredjali su se svi jednim smjerom, pa kako se je epidot za sebe odlučio i u paralelne nizove sredjao, to je kamen *prugasto izšaran.* Kamen je, kako se vidi prostim okom, vrlo iztrošen. Tamne pruge svietle ponešto modrušasto-zelenom bojom, dočim su svjetle pruge bljedožute. Prugasto poredjanje sastavina vidi se još bolje pod mikroskopom u izbrusku. Glavne sastavine kamena, glaukofan, klorit i epidot, vuku se sve istim smjerom po duljini izbruska, pa niesu

Digitized by Google

nigdje nepravilno razbacane kao u drugih glaukofanita. Kao uzgredne sastavine nalazimo tu kremen, plagioklas, muskovit, rutil, pirit, hematit i apatit.

Glaukofan ne pokazuje onih liepih stubastih ledaca kao ni prijašnje dvie vrsti. Kako mu se ledci duljinom preparata protežu i izmedju ostalih sastavina savijaju, to su im postrani obrisi na jednom te istom ledcu sad širji sad uži, koliko mu već obližnje sastavine prostora ostavljaju. Krajevi su im posve izčihani, a izkidana vlakanca se sa vrhova divergentno razilaze. Uzdužna kalavost je kadšto dobro razvijena, dočim je poprieèna riedko. Pleohroizam je jak, a kut potamnjenja malen.

Klorit ne zaostaje u množini ništa za glaukofanom. Ima tu uzdužnih proreza i bazalnih listova, na kojih se vide sva karakteristična svojstva klorita. U preparatu se očevidno vidi, da je sav klorit postao raztvorbom od glaukofana. Vidi se naime, kako klorit obuhvata krajeve glaukofana i zalazi u razčihane dielove. Gdjekada je od glaukofana preostala samo malena jezgra u sredini, dočim sa je sve ostalo pretvorilo u klorit.

Epidot je vrlo obilan. Njegovi otegnuti šibkasti ledci često su dosta debeli. Kalavost je tu poprieèna i uzdužna. Boje je bljedožute. Ostala optička svojstva kao i prije.

Kremena ima malo i to izmedju glaukofana i epidota. U njegovih prozirnih staklenastih zrnih vidimo urasle ledce epidota i glaukofana.

Plagioklasa ima još manje od kremena. Zrna su mu sad sitnija sad krupnija i posve nepravilna, a imaju uviek mnogo umetnutih sraslačkih lamela. Kut potamnjenja izmedju jednih i drugih lamela iznosi 30°, plagioklas taj je dakle kalcijev glinenac.

Muskovit se vidi na kamenu na raztrošenoj kalotini u vrlo sitnih listovih, no u izbrusku ga nisam našao.

Rutit je tu riedak, a vidimo ga u nepravilnih, sitnih zrnih u glaukofanu i kloritu.

Pirit prima više puta oblik heksadra, a pretvara se često u *hematit.*

Od *apatita* našao sam u izbrusku samo jedan ledac, no taj pokazuje tako karakteristična svojstva, da ga čovjek odmah lako upozna. Kratak je to stubast ledac, koji gore i dole piramidalno završuje. Bazalna kalavost ga u članke ciepa. Ledac je bez boje. Medju nakrštenimi nikoli pokazuje sivu boju, a potamnjuje para-

Digitized by Google

lelno jednomu i drugomu nikolu. U stranom glaukofanskom kamenju nigdje ne spominju apatita.

5. Epidotni glaukofaniti iz Beočinskoga potoka.

U Beočinskom potoku našao sam uz valutice olivinskoga serpentina u svem pet ponešto različitih vrsti glaukofanita. U iskonskom položaju nemogoh ih nigdje naći, a vrlo je vjerojatno, da sve te valutice potječu od Vienca iz blizine Kozarskoga Čota, jer odatle dolazi i sam potok.

Svih ovih pet vrsti glaukofanitnoga kamenja mogli bi razdieliti na dvie rpe. U prvoj rpi ne nalazimo ni traga granatu, dočim u drugoj rpi ima sad više sad manje granata. U prvoj rpi imademo dva kamena; oba su šareno izpjegana. U prvoj vrsti nalazimo obične sastavine epidotnoga glaukofanita, a u drugoj vrsti pridružuje se ovim još i amfibol. U drugoj rpi imamo tri vrsti. Prva vrst jest obični epidotni glaukofanit sa uzgrednim granatom. U drugoj vrsti nalazimo augit i uzgredan granat, dočim je u trećoj vrsti granat bitna sastavina.

1. **Epidotni glaukofanit, šareno izpjegan.** Kamen ovaj vrlo je tvrd i žilav. Na njem se vide u posebne partije odlučene dvie rude; jedna ruda je tu crna, a druga žućkasta. Te odlučene pjege mjere u promjeru oko 5mm. Kamen je od toga postao šaren i to onako po prilici kao kakav krupnozrni sijenit, no pjege te sastoje, ovdje od mnogih sitnih individua. Ovo razdieljenje vidi se još bolje u izbrusku pod mikroskopom, gdje razpoznajemo, da su tamne ljage složene od glaukofana, a žućkaste od epidota. Ovakvu šarenu izpjeganu vrst glaukofanita (Glaukophan-Epidot-Gestein) opisuje *Stelzner* iz Švicarske.

Glaukofan u svih svojih prosjecih pokazuje širok, listnast lik, pa je na njem obično uzdužna, a riedko kada poprieèna kalavost razvijena. Postrani obrisi uviek su posve nepravilni. Pleohroizam je vrlo jak: tamo-modro, ljubičasto i bezbojno. Kut potamnjenja dosiže do 8°.

Kao *uklopak* nalazimo u glaukofanu vrlo veliku množinu *rutila*. Sitne su to sad kraće sad dulje žute iglice i nepravilna zrnca, a riedko koljenčasti sraslaci. Rutil se tu nakuplja kadšto u tolikoj množini, da glaukofan postaje mjestimice taman i neproziran. Samostalno razvijeni rutil izvan glaukofana skuplja se u velike žute zrnate nakupine.

Digitized by Google

Glaukofan se mjestimice pretvara u zeleni *klorit.*

Epidot skupio se kao glaukofan u posebne nakupine. Na obodu tih nakupina nalazimo epidot u veoma sitnih zrnih. Prema sredini biva epidot sve veći i dulji, pa tu se onda vide ledci, koji su člankovito poprieko izkalani, kao što smo to spomenuli pri epidotih iz Ledinačkoga potoka. U unutrašnjosti tih nakupina nalazimo po koji oširok list glaukofana.

Uz epidot našao sam nepravilno zrno vrlo jaka dihroizma sa sivkasto-žutom i crnom bojom. Mogao bi to *turmalin* biti.

Nekoliko zrna kremena, što se ovdje nalaze nedvojbeno su sekundarne naravi.

2. **Epidotni glaukofanit sa amfibolom, šareno izpjegan.** Ovaj kamen nalikuje po vanjskom licu u velike na onaj prijašnji, samo što su na njem pjege sitnije, pa što su svjetle pjege žućkasto-zelene. Prostim okom vide se na njem sitna zrna pirita.

Glaukofan pokazuje se tu pod mikroskopom u vrlo zanimivom sastavu, premda je u svojih fizikalnih svojstvih posve nalik onom u prijašnjem kamenu. Glaukofan naime nije tu nikada iznutra jedinstven. 1. U glaukofanu vidimo kako kadkad leže poprieko položeni listovi drugih individua. 2. U običnom svjetlu motreć, vidimo, kako je glaukofan u zaokruženih obrisih kao izjeden. Ti izjedeni dielovi izpunjeni su kremenom, koji često posve obkoljuje pojedine krpe glaukofana; premda te krpe stoje u velikom individuumu osamljene, to one ipak spadaju na glavni individuum, jer su s njim istoga položaja, o čem nas mogu lako uvjeriti optička svojstva. 3. U kristaloidih glaukofana vidimo ne uviek sad uže sad šire partije *amfibola,* koji je paralelno srasao sa glaukofanom. Riedko da je amfibol poprieko uložen. Amfibol je jasno-zelene boje. Pri okretanju preparata uz dolnji nikol pokazuje on kao trava zelenu i žuto-zelenu boju. Kut potamnjenja dosiže do 22°. Jeli taj amfibol postao iz glaukofana, neda se reći.

Epidot se je i ovdje skupio u posebne nakupine, ali je tu skroz sitnozoran. Boje je zelenkasto žute. U tih nakupinah leže i ovdje pojedini listići glaukofana.

Rutil nalazimo u silnoj množini u glaukofanu i amfibolu. Vide se tu poglavito tanke iglice, kao što ih nalazimo u brusilovastih škriljavcih. Velikih zrna rutila izvan glaukofana ne ima ovdje, ali za to se je razvila tu druga jedna titanova ruda.

Crna, velika i nepravilna zrna željezne rude, što se u izbrusku vide, sastoje dielom od *pirita,* a dielom od *titanova željeza,* koje

Digitized by Google

se na rubovih pretvara u poznatu bielu raztrošinu. Titanovo željezo pojavljuje se u stranom glaukofanskom kamenju dosta često.

Kremena ima i izvan glaukofana, no u malenoj množini.

3. **Epidotni glaukofanit sa uzgrednim granatom.** Premda je kamen dosta tvrd i žilav, to se ipak vidi po hrdjastih ljagah, da je jako raztrošen. Boje je tamno sive. Glavne sastavine su mu glaukofan i epidot, a uzgredne rutil i granat; k tomu se pridružuje još jedna veoma zanimiva sekundarna ruda, a to je biotit.

Modri glaukofan tvori za sebe odlučene nakupine, premda se to na kamenu jasno ne vidi. On je vrlo raztrošen i pomućen tamnom, sitnozrnom raztrošinom, a uz to leže u njem kadšto listovi *biotita,* koji je tu nedvojbeno postao metamorfozom iz glaukofana. Da je to u istinu biotit, dokazuju nam sva njegova svojstva. Uzdužni prosjeci su oštro i paralelno izkalani, boje su tamno žute, a dihroizma vrlo jaka, ter potamnjuju paralelno. Bazalni listovi ne imaju kalavosti niti dihroizma, a ostaju medj nakrštenimi nikoli u svakom položaju tamni. Da je biotit postao od glaukofana, dokazuje nam to, što on uviek samo u glaukofanu leži, pa što se gdjekad i jasno vidi, kako je biotit sa glaukofanom kao stopljen, gdje modra boja polagano prelazi u žutu, pa gdje kalavost iz glaukofana bez prekidanja prelazi u biotit. Vide se pri tom jasno svi stadiji pretvaranja.

Ledci *epidota* poznaju se sada samo po obrisih, jer su se tu posve raztrošili.

Rutila ima u sitnih zrnih i kratkih stubastih ledcih u glaukofanu.

Granat je vrlo riedak, a pojavljuje se u sitnih nepravilnih ili okruglih zrnih svjetle putenaste boje.

4. **Epidotni glaukofanit sa augitom i uzgrednim granatom.** Svakako je ovo najzanimivija vrst glaukofanita, što se u Fruškoj gori nalazi, pošto nam on pokazuje, da *glaukofan* može postati metamorfozom iz augita

Taj kamen je jednolično tamne boje, posve gust, a iz njega proviruju samo sitna zrna pirita. Pod mikroskopom prikazuje nam on u izbrusku neobičnu sliku. Tu nam ponajprije u oči udara *glaukofan* ali ne množinom koliko bojom i oblikom. Nisu to ledci ni iglice nego modre i posve nepravilne ljage, koje su se razlile izmedju ostalih sastavina. Vanjskih ravnih obrisa tu ne ima nikada. Jedina individualizacija očituje se mjestimice uzdužnimi crtami, koje označuju prizmatičku kalavost. U polarizovanom svjetlu

Digitized by Google

vidi se, da te ljage u istinu obično sastoje od više razno položenih individua. Te ljage su sad široke sad uzke, razno zavijene i više puta vlaknaste. Pleohroizam je isti kao u prijašnjih primjerih, a potamnjenje uz kalavost iznosi 6°.

Uz glaukofan povlači se u znatnoj množini vlaknast i listnat *klorit.*

U mikroskopskoj slici tvori glaukofan i klorit neku vrst mreže, iz koje nam proviruju tri razne, svjetle rude. U prvi mah bi pomislio, da ta sva zrna pripadaju jednoj rudi, a razlikovati ih možemo tek tačnijim motrenjem.

Jedna ruda razvukla se je pretežno jednim pravcem, pa ako je nešto d· lja, onda pokazuje poprečnu kalavost. Po tom i po optičkih svojstvih upoznajemo u njoj *epidot.* On je malo ne uviek uložen u kloritu i glaukofanu.

Druga ruda je svjetlo mesnate boje. Zrna su joj nepravilna i nepravilno izpucana. Samo mala zrnca pokazuju heksagonalne prereze. Medju nakrštenimi nikoli ostaju ta zrna u svakom položaju tamna. Ta zrna su dakle *granat.* Njega ne ima mnogo.

Treća ruda je nešto malo jasnije boje od granata. Krupniji ledci pokazuju jedino uzdužnu kalavost, u polarizovanom svjetlu oštre boje i koso potamnjenje, koje dosiže do 40°. Na poprečnih prerezih vidi se kadšto prizma i oba pinakoida i uz to prizmatička kalavost sa kutom od 90°. Na bazalnih tih prerezih, kao što i na onih uzdužnih, koji paralelno potamnjuju, vidimo u konvergentnom svjetlu izlaz jedne optičke osi. Nedvojbeno je to dakle *augit.* Njega ima u izbrusku vrlo mnogo, no svuda se vidi, da je u propadanju. On se trga u manja zrna i razčihava na kraju. Kao što se očito vidi, da augit propada, tako se lako vide i proizvodi te raztvorbe. Raztrgana zrna augita ili su obkoljena pojasom klorita, oko koga se je opet uhvatio pojas glaukofana, ili ih se neposredno hvata s jedne strane klorit a s druge strane glaukofan. Pukotine, koje razdvajaju pojedina individua, izpunjena su kloritom i glaukofanom. Iz svega se toga jasno vidi, da se *augit pretvara u klorit i glaukofan.* Kako u kloritu i glaukofanu leže ledci epidota, to je nedvojbeno i epidot produkt te raztvorbe.

Rutil je u kamenu dosta riedak. Njegova nepravilna sitna zrna nalazimo poglavito u glaukofanu, a kadšto i u augitu.

Pirit pojavljuje se u kamenu u velikih nepravilnih zrnih.

Digitized by Google

Muskovita ima u izbrusku vrlo malo, a poznati ćemo ga po jasnoj kalavosti, oštroj boji u polarizovanom svjetlu i paralelnom potamnjenju. U običnom svjetlu su mu listovi biele boje.

Kremena ovdje ne ima.

5. **Epidotni glaukofanit sa granatom.** Kamen ovaj je posve gusta sastava i tamne boje, pa na njem ne razpoznajemo nijedne sastavine osim žutih zrnaca pirita. Bitne sastavine su mu glaukofan, epidot, granat i kremen, a uzgredne klorit i rutil.

Glaukofan pojavljuje se u nepravilnih kristaloidih, koji su isto tako široki kao i dugi, a pravac ledca poznaje se jedino po uzdužnoj kalavosti, koja je obično dobro razvijena. Pleohroizam je veoma krasan, a kut potamnjenja malen. Na krajevih pretvara se u *klorit.* Najljepši ledci glaukofana nalaze se urasli u kremenu.

Epidot pojavljuje se takodjer u kraćih, širokih, stubastih ledcih, koji su poprieko razčlanjeni. Boje je žuto zelene. Dihroizam očit: žuto zelen i jasno žut. Potamnjuje koso.

Granat je ovdje vrlo obilan kao u nijednom drugom glaukofanitu. U grčkom, francezkom i talijanskom glaukofanskom kamenju granat je vrlo obična i bitna sastavina. Ovdje su ledci granata dosta veliki, a njih se vide često posve pravilni heksagonalni prerezi. Boje je oštro putenaste. Ledci njegovi su se obično raztrgali u manja zrna, koja se na rubovi troše i pretvaraju u *klorit,* koji zrna obkoljuje i u pukotine zalazi. Često su ciela zrna u klorit pretvorena, a iz njega kadšto znade mala crvenkasta jezgra provirivati.

Rutil je ovdje riedak, a nalazimo ga u glaukofanu i epidotu.

Uz *pirit,* koji se pretvara u *hematit,* ima ovdje još i *titanova željeza,* koje se pretvara u *leukoxen.* Iz sredine te biele raztrošine proviruju zubasti komadi još svježa titanova željeza.

Kremen je u izbrusku dosta obilan, tako da se mjestimice pričinja, kao da ostale sastavine u njem plivaju. U njem su najljepši ledci glaukofana i granata urasli, pa i gdjekoje zrno rutila.

IX. Olivinski serpentini.

Olivinske serpentine opisao sam u svojoj razpravi „Serpentini i serpentinu nalično kamenje (LXVI. kn iga Rada jug. akademije). O razprostranjenju tih serpentina ne imam ništa ovdje dodati, jedino imam popuniti svoja iztraživanja o sastavinah njihovih.

Digitized by Google

Gdje se je razvoj serpentinâ dovršio, tu nalazimo u njih mrežasto razpredenu masu serpentina, koja je postala iz olivina, te onda bastit. U spomenutoj razpravi dokazao sam, da se je bastit stvorio iz augitične rude (salita). Augitna ta ruda nalazi se tu vrlo često još svježa sa svimi svojimi karakteristčnimi svojstvi, kako sam to u spomenutoj razpravi naveo. Nadalje se vidi, kako se augitna ruda finim kalanjem pretvara u rombički bastit. U samom bastitu opet vidjamo vrlo često uklopljene šibke nepretvorena monoklinskoga augita, koje koso potamnjuju. U obširnije razlaganje te metamorfoze nemogu se ovdje više upuštati, jer sam to već prije učinio. No opisujuć serpentin iz *Mermerskoga potoka* naveo sam sliedeće:

„U ovom izbrusku, a i u nekojih kasnije, našao sam, što moram ovdje napose iztaknuti, jednu rombičku piroxenu rudu, koja je bila tako slabo razvijene kalavosti, da neznam, bili ju medju bastit uvrstio. Isto tako bilo mi je nemoguće ustanoviti, nije li to možda enstatit. Dodjem li i tu na čisto, možda ću se na stvar još vratiti".

Hodajuć kasnije po gori našao sam u Beočinskom potoku vrlo svježa kamena, koji mi je i ovo pitanje razjasnio. Kamen taj nije još serpentin, jer je u njem kemijska metamorfoza tek započela. Vanjskim svojim licem se on nerazlikuje od gotovih serpentina, ali je tim veća razlika pod mikroskopom. Tu vidimo, da kamen sastoji od tri rude.

Prva ruda je *olivin*. On je posve svjež, samo ga pukotine nepravilno prosjecaju, te označuju tim prvi začetak mrežastoga raztvaranja. Pozna se po oštrih bojah u polarizovanom svjetlu i po hrapavoj površini.

Druga ruda je bezbojni *augit*. U njem je raztvaranje tim započelo, što se mjestimice vide veoma fine, kratke i nagusto srjedjane pukotine. Lako se razpoznaje po oštrih bojah u polarizovanom svjetlu i po velikom kutu potamnjenja.

Treća ruda je u velike nalik na ugitičnu rudu. I ona je bez boje, uzdužna kalavost dosta je slabo razvijena. U polarizovanom svjetlu lako ćemo ju razpoznati od augitične rude po optičkih svojstvih. Boje je ona tu sive, a nikada živahne, a potamnjuje uviek paralelno. Ruda je to dakle rombička, a identična je sa onom, što sam ju u spomenutoj razpravi iztaknuo. Odlupljene kalotine pokazuju u konvergentnom svjetlu taman križ, koji se pri okretanju preparata razilazi u hiperbole, dakle upravo onako, kako to i kod bastita nalazimo. Po boji ovih kalotina i po boji u polarizovanom svjetlu rekao bi, da je ta ruda *broncit*, odnosno enstatit. Normalni

Digitized by Google

broncit ima ravninu optičkih osiju položenu paralelno pinakoidu (100), pa se za to optičke osi ne bi mogle viditi na spomenutih kalotinah, koje idu paralelno istom pinakoidu, no u tom čine iznimku mnogi bronciti (Tschermak, Lehrbuch der Mineralogie, 1884 p. 437). Takve broncite nazvaše *protobastiti*, jer misle, da je ovdje začetom metamorfozom prešla ravnina optičkih osiju u onaj položaj, u kom se nalazi u bastitu. Protobastit se taj u serpentinih uviek pretvara u bastit, pa to se je nedvojbeno i ovdje dogodilo. No metamorfozu tu nemožemo onako tačno pratiti kao onu prijašnju, gdje se augit pretvara u bastit. Čim se jednom na protobastitu razvije finija kalavost, tu odmah prestaje razlika izmedju njega i bastita. Ako i ima u bastitu svježih šibka protobastita, koje se svojom jezgrećom i jačim lomom svjetla razlikuju od bastita, to one ipak zajedno potamne sa bastitom, pa ih čovjek tako lako pregleda. Posve je to drugo sa šibkami augitične rude; one naime potamne u drugom položaju nego bastit.

Sigurno je dakle to, da u svježem kamenju ima osim augitične rude još i protobastita, pa je onda nedvojbeno, da je u serpentinih bastit razvio iz augita i iz protobastita. Olivinski serpentini u Fruškoj gori postali su dakle iz kamenja, koje je sastojalo od olivina, augita i broncita.

Prije nego što dovršim ovu razpravu, rada bi još u kratko navesti sve one rude, koje sam u Fruškoj gori našao, te ih većim dielom i opisao.

1. *Magnetit* u sitnih zrnih u trahitu, serpentinu i gdjekojem glaukofanitu.

2. *Hematit* malo ne u svih škriljavcih; velike komade našao sam kao valutice u Ivanjskom potoku.

3. *Pirit,* liepi ledci u zelenih škriljavcih petrovaradinskoga tunela, zatim u glaukofanitih, amfibolnom granitu i augitnom sijenitu.

4. *Titanovo željezo* u zelenih škriljavcih petrovaradinskoga tunela i gdjekojih glaukofanitih.

5. *Kromovo željezo* u olivinskom serpentinu.

6. *Pikotit* u olivinskom serpentinu.

7. *Granat* u tinjčevom škriljavcu iz Beočinskoga potoka, u glaukofanitu sa Kozarskoga Čota i iz Beočinskoga potoka, te u zelenom škriljavcu petrovaradinskoga tunela kao proizvod kontakta sa trahitom.

Digitized by Google

8. *Rutil* u tinjčevih, kloritnih i vapnenih škriljavcih, ter u glaukofanitih.

9. *Kremen* u najvećem dielu kamenja; liepe ledce nadjoše u pukotinah petrovaradinskoga tunela.

10. *Kalcedona* nalazimo u liepih komadih po mnogih potocih.

11. *Vapnenac* vrlo razširen u škriljavcih.

12. *Apatit* u trahitu, granitu petrovaradinskom, amfibolnom granitu opovačkom, te u amfibolitih Kamenitoga potoka a jednom i u glaukofanitu.

13. *Turmalin* u gdjekojih tinjčevih škriljavcih i u glaukofanitu.

14. *Olivin* izkonska sastavina olivinskih serpentina.

15. *Chiastolith* u tinjčevih i vapnenih škriljavcih iz desnoga pritoka Potoranja.

16. *Broncit* (enstatit) kao iskonka sastavina olivinskih serpentina, pretvara se u *protobastit* i onda u *bastit.*

17. *Bastit* u olivinskih serpentinih, postao iz augita i protobastita.

18. *Biotit* u trahitih, granitu, granitnom porfiru, u zelenom škriljavcu petrovaradinskoga tunela kao proizvod kontakta sa trahitom, i u glaukofanitu Beočinskoga potoka, gdje je postao metamorfozom iz glaukofana.

19. *Muskovit* u mnogih škriljavcih i gdjekojem glaukofanitu.

20. *Milovka* kao produkt raztvorbe u amfibolitih.

21. *Klorit* u mnogih škriljavcih, često kao proizvod raztvorbe augita, amfibola, granata i glaukofana.

22. *Ortoklas* u eruptivnom kamenju.

23. *Plagioklas* u eruptivnom kamenju kao uzgredna primjesina, u zelenih škriljavcih petrovaradinskoga tunela, amfibolitih, kloritnih i vapnenih škriljavcih obično kao *anortit.*

24. *Augit* u trahitih, u augitnom sijenitu (pretvara se u amfibol), u zelenih škriljavcih (pretvara se u amfibol), tu kao proizvod kontakta sa trahitom, za tim u olivinskih serpentinih (salit, pretvara se u bastit), u antigoritnih serpentinih (salit pretvara se u antigorit), u amfibolitih (pretvara se u amfibol), u glaukofanitu Beočinskoga potoka (pretvara se u glaukofan).

25. *Amfibol* u trahitih, zelenih škriljavcih, amfibolitih, antigoritnom serpentinu i gdjekojem glaukofanitu.

26. *Glaukofan* u glaukofanitih i to poglavito kao izkonska sastavina, no u jednom slučaju postao je iz augita; pretvara se kadšto u klorit, a jednom i u biotit.

27. *Epidot* u mnogih škriljavcih.

Digitized by Google

28. *Titanit* u trahitih.

29. *Serpentin* kao proizvod raztvorbe iz olivina; *antigorit* iz augita i amfibola.

U trahitnoj skupini počam od Kamenara pa do Rakovačkoga potoka proteže se široka žica *olovnoga sjajnika,* koju su u Ledincih prije nekoliko godina počeli izkapati, ali su posao opet obustavili. Žicu tu i njeke mineralne sastavine opisao je dr. *A. Koch* (Geologische Mittheilungen über das Fruška Gora Gebirge, Földtani Közlöny, XII, 1882.) i nabrajao sliedeće rude:

30. Galenit.
31. Sphalerit.
    Pirit.
32. Chalybit.
33. Dolomit.
34. Ametist.
35. Limonit.
    Hematit.
36. Stilpnosiderit.
37. Kraurit.
38. Aragonit.

Digitized by Google

Lučbeno iztraživanje Jamničke alkaličko-muriatičke kiselice.

Čitao u sjednici matematičko-prirodoslovnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 31. listopada 1883.

PRAVI ČLAN DR. GUSTAV JANEČEK.

Hrvatska i Slavonija obiluju rudnimi vreli svakojake vrsti, imenito pako kiselicami. U potonjem pogledu valja uz *Apatovac* te *Kamenu Goricu* blizu Novog Marofa — oba u križevačkoj podžupaniji — osobito iztaknuti čitav niz vrela kiselica, što ih ima u okolišu dvijuh po prilici milja na obali Kupe. To je poimence blizu sela Gradca t. zv. *Jamničko vrelo* ili bolje rečeno Jamnička vrela na lievoj strani Kupe, onda jedno vrelo blizu *Lasinje* na desnoj obali, nadalje jedno vrelo blizu *Bovića* i drugo kod sela *Taborišta*, jedno i drugo po prilici 2 sata udaljeno od Lasinje,[1] i napokon jedno blizu *Kamenskoga* iza Rakovca, sva ova na desnoj strani Kupe.

Već davno je s više strana (tako g. 1831. po *Kuniću*[2]) iztaknuta naličnost svih tih ili bar glavnijih od tih vrela, pa je i proglašeno vjerovatnim, da ona stoje u nekom podzemnom savezu. „Die Jamniczer, Lassinier und Kamensko Sauerquellen scheinen — piše n. p. *Kunić* na str. 47. svojega djelca — alle aus Einer und derselben Werkstätte zu kommen, indem sie alle an dem Kulpaflusse nur bey 3 Stunden Entfernung voneinander liegen, und mehr in der Quantität als in der Qualität der Unterschied zwischen ihnen ist ... Wo, und wie das chemische Laboratorium dieser Mineralwässer

[1] Za ta se oba vrela samo malo znade, pa ih samo susjedno pučanstvo kadkada rabi. Nisu niti ogradjena.

[2] Der Sauerbrunnen Jamnicza im Königreiche Croatien. Von Michael von *Kunitsch*, emer. Professor usw. Sommer 1831. Agram, gedruckt bey Franz Suppan.

Digitized by Google

eigentlich sey, gehört zu den unerforschlichen und unerörterten Geheimnissen der wunderbar und wundervoll schaffenden Natur". Pa dalje na str. 49: „Die mineralischen Jamniczer Quellen steigen vertikal empor; ihre Communication mit den Lassinier Quellen ist unbezweifelt und selbst mit der Sauerquelle Kamenszko, welche von Jamnicza aufwärts 2 Stunden entfernt am jenseitigen Kulpa-Ufer quillt, sehr wahrscheinlich".

Nu tako, kako neima od tih vodah jošte podpunih analysa, koje ipak u prvom redu mogu odlučiti o potaknutom pitanju, rado sam se odazvao s jedne strane pozivu vis. kr. zemaljske vlade, da iztražim Jamničku te Lasinjsku kiselicu, s druge strane pako gosp. Steve Borčića u Karlovcu kao posjednika vrela blizu Kamenska, da i tu vodu analysi podvrgnem.

Danas evo ovdje mojega izviešća o *Jamničkoj kiselici.*

Najstariji izmedju pisaca o toj vodi — koliko sam mogao pronaći — jest barun *Cranz,* koji u svojem djelu o austrijskih ljekovitih vodah, izdanom najprije na latinskom a kašnje u izvadku na njemačkom jeziku[1], spominje i Jamničko vrelo.

„*Jamnicza* — piše *Cranz* — ein in der Agramer Gespannschaft von Agram und Karlstadt ungefähr sechs Stunden in einem Eichwalde entlegenes Dorf; dieser in einer gänzlich morastigen Ebene gelegene Wald wird von dem Flusse Culpa getheilet, und hat zwey Sauerbrunnen, einen jenseits der Culpa[2] an einem erhabenen Orte des Morastes, den anderen diesseits[3], der eben auch im Morast hervorquillt".

„Diese Sauerbrunnen sind wetterwendig, bey trübem Wetter trüb, schlammig, schwarz, dass selbe Niemand trinken kann, bey heiterm Himmel aber ziemlich hell, dienen den Einwohnern zum täglichen Tranke, und werden von dem Viehe und Geflügel dem gemeinen Trinkwasser vorgezogen, obschon sie allzeit vielen schwarzen Satz zu Boden lassen, welchen man in diesen Säuerlingen, wenn sie sieden, blau sehen kann".

Opisav način, kojim je kod iztraživanja Jamničke i Lasinjske kiselice postupao, kaže *Cranz* glede njihova sastava dalje:

„Grundtheile. Wenn man alles von diesen edlen beyden Sauerbrunnen zusammenhält, sind folgende: 1mo. Ein gährender Mine-

[1] Die Gesundbrunnen der österreichischen Monarchie von Heinrich Johann Freyherr von Cranz 1777. Wien bey Jos. Gerold.

[2] Lasinjsko vrelo.

[3] Jamničko vrelo.

Digitized by Google

ralgeist. 2do. Absorbirende und alkalische Erde, nebst etwas Eisenartiger. 3tio. Ein grosser Theil Salz, worin das vornehmste ein mineral Alkali, welches hier und dort von der vitriol Säure in ein zartes Brunnen Salz verwandelt ist. 4to. Kochsalz. — Die Versuche sind von Octb. 1772".

„Dieses verdient billig als eine Art von Selterwasser vor dem Einflusse des vorbeyrinnenden Flusswassers verwahret zu werden, damit man es ächter und reiner trinken könnte; oder wenn dieses nicht thunlich wäre, so könnte es zu den kräftigsten Bädern in garstigen Geschwüren und Hautkrankheiten warm gemacht, auch zum Waschen, Klystieren, Gurgelwasser und andern angewendet werden. Es könnte auch aus seinem Salze mit der Vitriolsäure ein abführendes Bittersalz gemacht werden, wie das Sedlitzer und Epsomer".

To je iztraživanje preduzeto, kako spomenuto, dne 20. listopada 1772., te se uzprkos tomu, što je ono prema tadanjemu stanju lučbe naravski samo kvalitativno i vrlo nepodpuno, ipak već iz njega može razabrati, da su obje iztražene vode alkaličko-muriatičke kiselice sa nešto alkalijskoga sulfata.

Najbliži sliedeci pisac o Jamničkom vrelu je *Ivan La Langue*, bivši fysikus varaždinske podžupanije. U svojem djelcu[1] *La Langue* kaže o Jamničkoj kiselici:

„Ova voda drugach vu szebi chizta ima nekuliko sveplene duhe, premembi vendar vremena je podversena, pokihdob vu desdyevnom y oblachnom vremenu tak cherna, y guzta poztaje, dasze pitì nemore, kada pako je nebo chizto, y jaszno, na pervi szvoj ztaliss povrachasze, y za pitje prikladna biva".

Spomenuv pako analysu, izvedenu po *Cranzu*, La Langue nadovezuje dalje:

„Ova znajuchi: Voda ova z vodum szelteranszkum vidisze imati pravu jednakozt: odovud vu onih iztih prilikah, iliti betegih je hasznovita, vu koih y szelteranzka".

„Anda y vu pohablenyu gnoinom kervi, kakti je szuhi beteg, szuhobol plyuch, y oztalih nuternyih z ostrum kiszelinum gozpodujucha vu telu, takaj vu zburkanyu pameti, y obnorenyu. Z rechjum vu vszih betegih od kiszeline dohajajucheh, kakti jeszu vulogi.

[1] Tractatus de aquis medicatis regnorum Croatiae et Sclavoniae illiti Izpiszavanye vrachtvenih vod Horvatzkoga y Slavonzkoga orzsaga y od nachina nye vsivati. Za potrebochu lyudih. — Vu Zagrebu, letto 1779.

Digitized by Google

kotrigo-bol, kamenecz, y zavijanye, illiti griz. Zverhu toga ova voda haszneti more vu vszih betegih od faihtnoche guzte dohajajuche, y tak vu zatverdyenyu jeter, szlezene, y osztaleh nuternyih. Vu ovi vendar priliki bolsse jeszu one vode, koje vech galicza seleznoga vu szebi imaju, kakti jeszu Peyenzke, Rabbenzke, y vu pomenkanyu oveh Rogatske, y Füretske, ar ove razteplyuch objachuju".

„Zadnich kaiti ova voda je szopunazta, y alkalinzka, ztoplena z velikum hasznum more takaj szlusiti za kupely, more szlusiti za gergranye, za krister vu ztarih ranah gnoinih, na zvunesni ztrani tela, ali gerla, ali chrev debelih".

„Kaiti pako ova voda vu malom mertuku nuter vzeta od neprivchenoga k nyoj poszluje po puschanyu vode: odkud ako koi hoche nyu piti, naj nyu pije za 3, 4, 5 ali 6 meczlov za ochischavanye, kak naimre more natura podnezti, y ako sze vszakomu meczlu prida deszet, ali petnaizt kaplih gaizta kiszeloga galicza, onda bude zpodobna vodi suhki Epsomenzki, ali szedliczenski".

„Ova voda lehko, y z malemi ztroski moresze zguztnuti tak, da iz nye moresze napraviti suhkaszol, kakti takaj iz Laszinzke, z kojum ovo, y blisnya kralyeztva zadovolyno providetisze moreju: odkud takvem nachinom nebi morali vu ztranzke orszage vtekatisze po szol suhku, koja vu laztovitom orszagu za vnogo menssu czenu dobitisze more".

U obće dakle *La Langue*, govoreći o naših kiselicah, drži se u glavnoj stvari *Cranza*, kojega je i kod iztraživanja tih voda podpomagao pribavljanjem hrvatskih i slavonskih rudnih voda, kako to kaže u predgovoru svojega djelca:

„ .... Iz iztinzkih zpoznanyih znano je vchineno, da po izvedanyu razluchja znanozti jedne vode pri zviralischu vuchinenom nikaj vech nezadobivasze, kak y vu zvedanyu one izte vode doztoinem nachinom pobrane, chuvane y neznam kak daleko prenessene, ar oni izti naj menssi delczi jakozti rudne leteche, koi pri zviralischu negda po duhi chutijusze, kakti takaj y druge laztovitozti, koje z chutenyi prijemlyusze, kakti vruchina, ali merzlina vre od pobirajuchch Doctorov jeszu spoznane, popiszane, y ovch vod izvedavczu nezatrudenomu poszlane, tak da visse nikaj na zverssenozt izvedanya pridatisze nemore".

„Ja ztanovito dobro ztojim za vode Horvatzke y Slavonzke, pokih dob ja szam iz vekssine jeszem nye pregledal, y zpravlyal. y kojeszumi bile prevech daleko, onda lyudi veruvanya naj vred-

Digitized by Google

nessi takaj poleg naredbe vu poszude z szmolum, mehurom, y oztalemi na zversseno pobiranye potrebnemi od mene poszlanemi, jeszu pobirali, y k meni poszlali, kakti jeszu vode *Topuszke* y *Laszinzke* koje gospodin general *Rasp* doztoinem nachinom po Barberu pred nazochu bitjem officera vchinil je zajeti, y k meni poszlati".

Treći je pisac *Mihael pl. Kunić.* Njegov je već gore spomenuti spis o Jamničkom vrelu osobito s toga zanimiv, što je u njem objelodanjena analysa, izvedena g. 1829. po ljekarniku *Gjuri Augustinu* u Zagrebu, prva to kvantitativna analysa Jamničke vode. Takodjer tuj ima više zanimivih historičkih podataka oko posjedstva ter uredjenja toga vrela.

God. 1863. napiše *dr. Jakov Franjo Tkalac,* učitelj prirodoslovlja na zagrebačkoj gymnaziji, nalogom kr. namjestničkoga vieća za kraljevine Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju, brošuru *„Jamnica, alkalička kiselica u Hrvatskoj"*, u koju su uzete tri analyse Jamničke kiselice, jedna iz staroga a dvie iz novoga zdenca (prije i poslje suše), izvedene 1862. po ces. kr. geološkom carevinskom zavodu u Beču.

Tom prilikom pisac zabacuje — kao što je već i prije u brošuri „Preblau, Gieshiebel i Bilin" učinio — sličnost Jamničke kiselice sa Rogatačkom, navadjajući, da to i spomenute analyse geološkoga zavoda potvrdjuju. *Tkalac* označuje Jamničku vodu kano *alkaličku*, „ne pako alkaličko-soličnu, kano što se je dosada mislilo".

Posljednji na svjetlo izašli spis o jamničkom vrelu je kr. namjestničkim viećem g. 1868. izdana brošura praliečnika *dra. Schlossera*[1]. U njoj navadja pisac analysu izvedenu g. 1863. mjeseca lipnja po predstojniku c. kr. geološkoga zavoda u Beču *Drag. vitezu Haueru* na *novom* zdencu, posliednju to analysu toga vrela, te kaže, da ta voda pripada „u red Glauberove i jednate slane kiselice", a na drugom mjestu, da je ona „po bitnosti svojoj alkalinsko-muriatička kiselica", koja „medjutim posjeduje takodjer velecienjena svojstva željeznih vodah". U toj i u spomenutih već analysah geološkoga zavoda ustanovljene su ipak samo glavne sastojine.

Original izvješća o tih analysah nalazi se u hrvatskom zemaljskom arkivu. Uz to priobćio ih je *Hauer* u kratko u „Jahrbuch der k. k. geologischen Reichsanstalt" XII, 534 odnosno u „Verhandlungen der k. k. *geologischen Reichsanstalt*" XIV, 92.

[1] Jamnica, alkalinska kiselica u Hèrvatskoj. 1868.

Digitized by Google

U koliko se iz tih navedenih spisa može razabrati, Jamnička voda bijaše već u staro doba poznata susjednomu pučanstvu. Da li su za nju već i Rimljani znali, nemože se utvrditi. Jer premda su u susjednom Sisku i Topuskom obstojale znatne rimske naselbine, nebijaše ipak moguće do sada pronaći nikakvih znakova, iz kojih bi se dalo zaključiti, da se je Jamnička voda i u rimsko doba upotrebljavala.

Ali to stoji, da je narodu od pamtivjeka Jamnička voda rabila, davno prije, nego se je javnost za nju počela zanimati. Tečajem vremena je poslje opetovano pokušano, da se Jamničkoj vodi do glasa pomogne, te da se tuj kupališta stvore. Tako spominje *Kunić* u svojem prije navedenom djelcu, da je već francezka vlada ilirske kraljevine svratila svoju pozornost na ta vrela, te da ih je dala ograditi. Još više radilo se je pod austrijsko-njemačkom vladom oko toga, kako bi se Jamnička vrela što bolje uredila, i to poglavito povodom ponude jedne odlične trgovačke tvrdke, koja htjede u Jamnici kupalište stvoriti — ali je stvar uviek opet zapela usljed toga, što posjednici tih vrela pravljahu potežkoća.

Oko g. 1790. dao je tadanji zagrebački nadžupan, proslavljeni narodogospodar *Skerlec Lomnički,* močvaru, u kojoj su vrela izvirala, te koja je mjerila do jedno 12 jutara, posušiti, pa vodu joj odvesti jarkom u potok Jamničinu. Uz to je dao jedno glavno vrelo ograditi pješćenjakom; ali taj je obzid poslje zanemaren sasma propao, tako da je g. 1824. to mjesto samo jošte mlakom označeno bilo. Tako se dogodilo, da je još pred 55 godina ta voda na močvarnoj livadi iz više (šest?) posve prvobitnih, pustih, te neograničenih vrela izvirala, samo su pastiri jedno daskami od bukova drva ogradili, koja je ograda služila do kakovih 30 godina. Istom za bana grofa *Gyulaia,* u jeseni 1827., utemelji hrvatsko plemstvo poslje požunskoga sabora po predlogu *Ludovika Ferdinanda Jelačića Buzinskoga* dobrovoljnimi prinesci zakladu, kojom bi se imala oživotvoriti davna nakana utemeljenja jamničkoga kupališta, podići sgrade za prihodnike, sakupiti voda u dva zdenca, te urediti zemljište na okolo njih. Medju utemelitelji odlikovaše se uz samoga bana *grofa Ignjata Gyulaia* jošte poglavito *grof Nikola Szécsen de Temerin,* nadžupan požežki i biškup *Alexander pl. Alagović,* u kojih primjer su se poslje ugledali svi veliki župani i velikaši, doprinievši temeljnoj zakladi veće ili manje svote (ukupno je sabrano do 6. travnja 1830.: 4318 for. srebra). Gospoština Jaska

Digitized by Google

darova uz to i svojega crnoga mramora iz Lipovca za sazidanje zdenaca.

Zemljište, na kojem se jamnička vrela nalaze, imadjaše u to doba do 45 gospodara i to sve samih plemića; osim toga imala je i gospoština pisarovinska znatan dio prava na to zemljište.

Godine 1828. oživotvori se nakana hrvatskih stališa. Založnim ugovorom od 3. travnja 1828. založi komposesorat jamnički kisela vrela sa okolnim zemljištem na 32 godine stališem u svrhu, da se tu pridigne zdenac te stvore kupališta. Založna svota od 2000 fr. u srebru ipak nije komposesoratu izplaćena, već je sklopljena nagodba, po kojoj će stališi nakon založnoga vremena komposesoratu platiti od založne glavnice 6% kamata a uz to i kupovninu od prodanih hrastovih stabala. Nasuprot obvezao se je komposesorat, da će nadoknaditi za slučaj odkupa sve investicije polag pravedne procjene.

Uprava vrela povjerena je posebnomu odboru, kojemu je stajao na čelu kao pokrovitelj sam ban *Ignjat grof Gyulai* te kao predsjednik *Alexander pl. Alagović*, postavši kašnje biskupom zagrebačkim, a poslje (od g. 1831.) *Ivan grof Drašković*.

Godine 1828 dade taj odbor po zaključku hrvatskih stališa te pod nadzorom *Ludovika Ferd. Jelačića Buzinskoga* sazidati dva solidna zdenca[1], a dne 18. listopada iste godine napunjene su prve boce vodom iz zdenca. Skoro iza toga počima uporaba te vode u širjem občinstvu susjednih gradova. Sami zdenci vješto su i solidno sazidani. Veći zdenac dobio je na svojem podnožju recipijent od debelih mramornih ploča, koji je načinjen u tu svrhu, da se njime hvata što više ugljične kiseline izviruće na dnu zdenca iz zemlje. Ta mu je svrha, kako to kaže *Kunić* u svojem djelcu, posve postignuta, sadržaj vode na ugljičnoj kiselini naime pomnožen. *Kunić* navadja, da se tuj sabire voda od jedanaest izvora, medju njimi tri jaka a tri manja neprekidna, te pet periodičnih, pak da se voda u zdencu u $^5/_4$ sata diže za tri stope, što da iznosi preko šest

[1] Zanimivo je, da je kod gradnje zdenaca nadjeno na plohi od 9 četvornih hvata u zemlji pet primitivnih, posve zamuljenih zdenaca, podignutih u davno te razno doba oko pojedinih izvora. Jedan od tih zdenaca je šuplja stara i posve truhla vrba, drugi dobro sačuvani, već kamenitom korom pokriveni kestenj; treći truhli četvorac od hrastova drva; četvrti sbijen je od crvene bukovine, a peti od dvostrukih debelih hrastovih stjena izpunjenih mahom. Ovaj imao je dubljinu od 17 stopa, ostali samo 3 do 5 stopa.

Digitized by Google

vedara, tako da bi sav pritok iznosio za 24 sata barem 114 vedara ili 6380 litara. Meni je pako na vrelu priobćeno, da sada zdenac (novi) daje zimi jedno 3200 a ljeti 2400 litara vode na dan.

God 1829. preduzeta je spomenuta već analysa po *Gjuri Augustinu*, a iste godine počeše jamnička vrela polaziti i prihodnici od dalnjih mjesta. God. 1829. napunjeno je i razprodano do 5000, a god. 1830. 12332 boce vode, kojom se danas, kako mi je rečeno, godimice puni jedno 500,000 litara

Nu revnost, kojom je djelo započeto, malo po malo je sve to više popuštala. Drvene sgrade podignute pri zdencu iztrošile su se i porušile, pače i sam veći zdenac zasuo se je.

Bolja su vremena jamničkim vrelom nadošla opet tekar sa absolutnom vladom. Ista uredi prije svega potroškom od 5106 forinti $30^1/_2$ nvč. zdenac (g. 1858.), sadanji tako zvani „novi zdenac".

Sadanje sgrade pri jamničkom vrelu, u kojih se nalaze uz svratište i kupelji (koje se sada dakako već uz više godina nerabe, te su i posve zapuštene) dovršene su godine 1861. troškom od 39.251 for. 74 nvč. Zdenci osigurani su proti povodnji Kupe nasipom; a putevi u susjedne strane, osobito prema Zagrebu i Karlovcu, prilično su popravljeni te uredjeni.

Odkad je absolutna vlada vrela preuzela, davana su ona sve do danas u zakup, a zakupni dohodci upotrebljeni su dielomice opet na popunjenje kupališne uredbe.

Nu po izmaku založnoga vremena podigne jamnički komposesorat, *Gjuraj grof Drašković* i plemićka občina jamnička, proti zemlji izriešbenu parnicu, koja i dan danas traje[1] te je bila povodom, da se nastoji, da zemlja preuzme jamnička vrela od sadanjega posjednika u svoje vlastničtvo. Ako pako to za rukom podje, nadati se je, da će ta vrela sretnijim danom u susret poći.

---

[1] Parnica medjutim je riešena osudom kr. stola sedmorice od 16. travnja 1885. br. 823, po kojoj je zemaljska zaklada jamničke kiselice dužna plemićkoj občini jamničkoj i Gjuri grofu Draškoviću, odnosno njegovom cesionaru i sadanjem jedinom posjedniku *dru. Bogdanu Medakoviću* povratiti i u fizični posjed i užitak predati kisela vrela u jamničkom lugu i uz nje ležeći pašinac i lug; zatim platiti im od založne glavnice od 2000 for. srebra 6% kamate počam od 3. travnja 1828. do povratka založenih predmeta, dočim su tužitelji dužni zakladi naknaditi melioracije u procienjenom obnosu od 12686 for. 11 nvč.; ako tužitelji zakladi tu odkupnu svotu nebudu platili za šest mjeseci, utrnjuje im pravo na odkup. Napokon je ljetos hrvatska vlada uz privolu sabora, kupila Jamničko vrelo za 60.000 for.

Digitized by Google

Prije nego predjem na opisivanje uspjeha mojega iztraživanja jamničke kiselice, osvrnuti ću se u kratko na starije analyse toga vrela.

Analysa *Gjure Augustina* izvedena je, u koliko je kvalitativna, kako kaže dotično izvješće, mjeseca listopada 1838. uz sudjelovanje praliečnika dra. *Tome pl. Prevendara* na licu mjesta, dočim je u svrhe kvantitativne analyse voda u boce napunjena, a iztraživanje u Zagrebu ovršeno.

Uspjeh te kvantitativne analyse izražen je ovimi brojevi:

Specifična težina = 1·008

U ½ bečkoga polića = 40·5 lota vode nadjeno je:

Proste ugljične kiseline tri objamna djela = 116·1	beč. četv. palca.	
Kalcijeva karbonata	5	grana
Ferrokarbonata	1	gran
Natrijeva sulfata	9·8	grana
Natrijeva chlorida	12	grana
Magnesijeva chlorida	3	grana
Natrijeva karbonata	23·2	grana
Kremične kiseline i „primiešanih tvari“	0·75	grana
Extraktivnih tvari	0·25	grana
Svota krutih sastojina	55	grana

Ovo preračunano na 1000 utcznih djelova vode dalo bi:

Kalcijeva karbonata . . .	0.5144	ut. dl.
Ferrokarbonata	0·1029	„ „
Natrijeva sulfata	1·0082	„ „
Natrijeva chlorida	1.2346	„ „
Magnesijeva chlorida . . .	0·3086	„ „
Natrijeva karbonata . . .	2·2868	„ „
Kremične kiseline i „primiešane tvari“	0·0772	„ „
Extraktivnih tvari	0·0257	„ „
Svota krutih sastojina	5·6584	ut. dl.

Ova analysa jamničke kiselice, buduć najstarija, od vrlo velike bi bila vriednosti kod prosudjivanja stalnosti ili možebitne promjene u njezinom sastavu, samo da je valjano izvedena; nu žaliti se mora, što se gornji brojevi, izuzam ukupnoga sadržaja na krutih sastojinah, nit iz daleka nesmiju smatrati pouzdanimi. To sliedi iz cieloga tôka analyse, koji *Augustin* evo ovako opisuje:

„ . . . . Diese durch das Abrauchen erhaltenen 55 Gran fester Bestandtheile wurden mit 4 Loth destillirten Wasser heiss behan-

Digitized by Google

delt, in welchem sich 48 Gran aufgelöst haben, und blieben daher 7 Gran unaufgelöst".

„Die hier unaufgelöst gebliebenen 7 Gran wurden mit 2 Loth verdünnter Salzsäure in Berührung gesetzt, wodurch ein starkes Aufbrausen erfolgte, wo die Kohlensäure entwich; davon 6 Gran auflöste, und 1 Gran unberührt liess, diesen unaufgelösten 1 Gran graulichen Rückstand behandelte ich mit etwas erwärmten Alkohol 0·830 spezifischen Gewichtes, wobey sich 0·25 Gran auflöste, und nach Entfernung des Alkohols, wie Extractiv-Stoff verhielt, die 0·75 Gran, welche unberührt geblieben, sind als Kieselerde und andere beygemengte Stoffe anzunehmen".

„Die nun mit verdünnter Salzsäure aufgelösten 6 Gran wurden mit Aetz-Ammonium versetzt, wodurch sich ein blauer Niederschlag von 1 Gran schwer im Gewichte ergeben, welcher kohlensaures Eisenoxydul ist".

„Diese vorhanden habende Salzsäurelösung mit Aetz-Ammonium versetzt, aus welcher bereits schon erwähnte Kieselerde, Extractiv-Stoff und kohlensaures Eisenoxydul entfernt worden sind, wurden mit kleesaurer Kalilösung versetzt, welches einen weissen Niederschlag bildete, welcher kohlensaurer Kalk ist (sic!) und nach dem Austrocknen am Gewichte 5 Gran betrug".

„Jetzt wurden die obenerwähnten in 4 Loth destillirtem Wasser aufgelösten, und durch das Abrauchen erhaltenen 48 Gran mit 10 Loth Alkokol 0·830 spezifischen Gewichte in der Wärme behandelt, wodurch 15 Gran aufgelöst wurden".

„Diese 15 Gran wurden neuerdings in der Salzsäure aufgelöst, und mit kleesaurer Kalilösung versetzt, die aber keine Veränderung äusserte; mit kohlensaurer Kalilösung in Berührung gesetzt, erfolgte ein Niederschlag, der in 3 Gran salzsaurer (sic!) Talkerde besteht, die noch übrigen 12 Gran deuteten das salzsaure Natron an".

„Nun wurde der im Alkohol nicht aufgelöste 33 Gran schwere Rückstand mit verdünnter Essigsäure behandelt, welche unter einem kaum merklichen Aufbrausen (!!) die ganze Massa auflösete, die Auflösung mit salzsaurer Barytlösung versetzt bildete einen weissen Niederschlag (schwefelsaurer Baryt)".

„Es fand sich daher nach beendigtem Versuche kohlensaures Natron 23·2 Gran, und schwefelsaures Natron 9·8 Gran schwer." (!)

Pod takovimi okolnostmi posve od toga odustajem, da gornje brojeve preračunam na udaljenije sastojine, te prelazim odmah na

Digitized by Google

analyse izvedene po kr. geološkom zavodu u Beču, odnosno predstojniku toga zavoda *Dragut. vitezu Haueru* g. 1862. i 1863.

Godine 1862. pošalje kr. hrv.-slav.-dalm. namjestničtvo c. kr. geološkom zavodu u Beč na analysovanje vode kako iz staroga, tako iz novoga zdenca, iz ovoga posljednjega dva uzorka: jedan prije i jedan poslje suše. Resultati te analyse u kratko su priobćeni po *Haueru,* kako već spomenuto, u „J. B. der k. k. geol. Reichsanstalt" za god. 1881—2.

Po tih je analysah u 1 funti = 7690 grana vode nadjeno u granih:

	Stari zdenac	Novi zdenac prije suše	Novi zdenac poslje suše
Natrijeva sulfata	7.088	9.093	9·984
Kalcijeva sulfata	2.626	3·072	3·456
Magnesijeva sulfata	0·061	0·054	0·069
Natrijeva karbonata	22·087	22·180	22·272
Kalcijeva karbonata	2·818	2·841	2·895
Ferrokarbonata	0·752	0 645	0·606
Natrijeva chlorida	7·741	10·337	11·988
Kremične kiseline	0·491	0·445	0·537
Organske tvari	0·138	0·107	0·123
Kalijeva sulfata	t r a g o v i		
Natrijeva jodida	t r a g o v i		
Proste ugljične kiseline	0·537	0·668	0·729
Svota svijuh sastojina	44·339	49·442	52·659

Ovo preračunano na 1000 uteznih dielova vode daje:

Natrijeva sulfata	0·9229	1·1839	1·3000
Kalcijeva sulfata	0·3419	0·4000	0·4500
Magnesijeva sulfata	0·0079	0·0070	0·0090
Natrijeva karbonata	2·8759	2·8880	2·9000
Kalcijeva karbonata	0·3669	0·3699	0·3770
Ferrokarbonata	0·0979	0·0840	0·0790
Natrijeva chlorida	1·0079	1·3460	1·5609
Kremične kiseline	0·0639	0·0579	0·0699
Organske tvari	0·0179	0·0139	0·0160
Kalijeva sulfata	t r a g o v i		
Natrijeva jodida	t r a g o v i		
Proste ugljične kiseline	0·0699	0·0869	0·0949
Svota svijuh sastojina	5·7730	6·4375	6·8597

Preračunanjem pako na udaljenije sastojine dobivamo na 1000 ut. dj. vode:

Digitized by Google

	Stari zdenac	Novi zdenac prije suše	Novi zdenac poslje suše
Natrijeva kisa, Na_2O	2·6192	2·9194	3·0909
Kalcijeva kisa, CaO	0·3463	0·3718	0·3964
Magnesijeva kisa, MgO	0·0026	0·0023	0·0030
Ferrokisa, FeO	0·0608	0·0521	0·0490
Sumporne kiseline, SO_3	0·7263	0·9070	1·0031
Kremične kiseline, SiO_2	0·0639	0·0579	0·0699
Chlora, Cl	0·6116	0·8168	0·9472
Vezane ugljične kiseline, CO_2	1·3923	1·3935	1·3997
Proste ugljične kiseline, CO_2	0·0699	0·0869	0·0949
Organske tvari	0·0179	0·0139	0·0160
Ukupno	5·9108	6·6216	7·0701
Odbiv od toga nadjenomu chloru ekvivalentnu množinu kisika sa	0·1378	0·1841	0·2134
Ostaje kao svota svijuh sastojina	5·7730	6·4375	6·8567

Potanje izvješćuje *Hauer*[1] o svojoj analysi jamničke kiselice obavljenoj sliedeće godine 1863. Toga je ljeta *Hauer,* kako kaže, uslied poziva preuzv. g. biskupa *Jurja Strossmayera* pohodio jamnička vrela, da osobno razgleda mjestne odnošaje te da tuj na licu mjesta ustanovi, koliko sadržava kiselica ugljične kiseline.

Opisujuć geoložke odnošaje kaže *Hauer:*

„Die zu Tage tretenden zwei Hauptquellen entspringen in der aus Schotterablagerungen bestehenden Diluvialebene, die von den aus der obersten Abtheilung des Tertiären, den Congerienschichten bestehenden Hügeln zwischen der Kulpa und der Odra begrenzt ist. Fasst man das Auftreten dieser und vieler anderer in dem Rayon der Alpen entspringenden Mineralquellen in einem Gesammtbilde auf, so ergibt sich folgendes: Die Ausläufer der südlichen Kalkalpen sind auf der croatischen Seite durch einen Saum von Miocengesteinen umgeben, aus denen zahlreiche, theils warme, theils kalte Mineralquellen zu Tage treten. Zu den ersteren gehören von den bekannteren die Thermen von Krapina, Stubicza, Warasdin-Töplitz, dann von kalten Quellen die zwei balneologisch insbesonders wichtigen Säuerlinge von Rohitsch und Jamnica".

„Das Entspringen von Mineralquellen in dem Saume miocener Gesteine ist ein Verhältniss, das sich im Allgemeinen längs des ganzen Randes der Alpen erkennen lässt, und zwar in der Weise,

[1] Verhandlungen der k. k. geolog. Reichsanstalt 1864, XIV, 91.

Digitized by Google

dass die sämmtlichen Quellen (Thermen wie kalte Säuerlinge) zunächst der Alpenkette dichter zusammengedrängt, weiter von derselben entfernt aber, sparsamer erscheinen. Es scheinen dieselben von den den Kalkalpen angehörigen Eruptivgesteinen, namentlich den Melaphyren und Trachyten, abhängig zu sein".

Hauerova analysa od god. 1863. proteže se na vodu iz *novoga* zdenca, te izkazuje za 1 funtu = 7680 grana vode, ovaj sadržaj pojedinih sastojinah u granih:

Natrijeva sulfata	10·300 grana
Kalcijeva sulfata	3 062 „
Magnesijeva sulfata	0·059 „
Natrijeva karbonata . . .	23·016 „
Kalcijeva karbonata . . .	2·677 „
Ferrokarbonata	0·643 „
Natrijeva chlorida	10·703 „
Kremične kiseline	0·320 „
Organske tvari	0 089 „
Proste ugljične kiseline . .	1·586 „
Svota svijuh sastojina	52·455 grana.

Uz to spominje *Hauer*, da ima u toj vodi još i neustanovljiva množina kalija, mangana, lithija, joda, fluora te barya, a dvojbenih tragova fosforne kiseline. Tih sastojina da ipak nije mogao naći u vodi, već samo u njezinom kotličnom kamenu.

Toplota vode u vrelu nadjena je 11—12° R.

Ako gornje brojeve opet preračunamo na 1000 uteznih dielova vode, to dobivamc:

Natrijeva sulfata	1·3411 ut. dl.
Kalcijeva sulfata	0·3987 „ „
Magnesijeva sulfata . . .	0·0077 „ „
Natrijeva karbonata . . .	2·9969 „ „
Kalcijeva karbonata . . .	0·3486 „ „
Ferrokarbonata	0 0837 „ „
Natrijeva chlorida	1·3936 „ „
Kremičke kiseline	0·0417 „ „
Organske tvari	0 0116 „ „
Proste ugljične kiseline . .	0·2065 „ „
Ukupno	6·8301 ut. dl.

a preračunanjem na udaljenije sastojine dobivamo za 1000 uteznih dielova vode:

Digitized by Google

Natrijeva kisa, Na_2O . . .	3·0770	ut. dl.
Kalcijeva kisa CaO . . .	0.3594	„ „
Magnesijeva kisa, MgO . .	0·0026	„ „
Ferrokisa, FeO	0·0520	„ „
Sumporne kiseline, SO_3 . .	0·9951	„ „
Kremične kiseline, SiO_2 . .	0·0417	„ „
Chlora, Cl	0·8457	„ „
Vezane ugljične kiseline, CO_2	1·4291	„ „
Proste uglj. kiseline, CO_2 .	0·2065	„ „
Organske tvari	0·0116	„ „
Ukupno	7·0207	ut. dl.
Odbiv od toga nadjenu chloru ekvivalentnu množinu kisika sa	0·1906	ut. dl.
ostaje kao svota svijuh sastojina	6·8301	ut. dl.

Ako predležeću analysu *Hauerovu* od g. 1863. i one tri analyse od g. 1862. bliže pogledamo i proučimo, jedno će nam se u njih pokazati, što je težko raztumačiti. Množina vezane ugljične kiseline kod analyse od g. 1863., proračunana iz svihkolikih karbonata, iznosi 1·4291, a kod analysa g. 1862. (obavljenih na *priposlatoj* vodi) 1·3923, 1·3935 i 1·3997 p. m. Množina „proste" ugljične kiseline pako iznosi po tih analysah 0·2065, odnosno 0·0699, 0·0869 i 0·0949 p. m, tako da je neima nit iz daleka ni toliko, koliko treba za same karbonate, da budu u vodi u obliku t. zv. bikarbonata. Ti su dakle dotični brojevi spomenutih analysah upravo nemogući.

Hauer, navadjajući u svojih analysah sadržaj na karbonatih, zove ove konsekventno jednostavno „kohlensaures Natron", „kohlensaurer Kalk", „kohlensaures Eisenoxydul", tako da se a priori nemože misliti, da je tim mnio t. zv. bezvodne bikarbonate. Nu uzev, da je tako, a to mi se i vjerovatno čini, te da u tih analysah (kojim *Hauer,* što se žaliti mora, neprilaže nikakvih analytičkih podataka), navedene vriednosti pripadaju ne karbonatom već t. zv. bikarbonatom (Na_2 CO_3CO_2 itd.), to se onda iz tih analysa mjesto gore navedenih proračunavaju ovi sadržaji na udaljenijih sastojinah (za 1000 ut. dl. vode):

	Stari zdenac 1862.	Novi zdenac 1862. prije suše	Novi zdenac 1862. poslje suše	Novi zdenac 1863.	
Natrijeva kisa, Na_2O	2·1258	2·4239	2·5933	2·5628	ut. dl.
Kalcijeva kisa, CaO	0·2835	0·3085	0·3319	0·2998	„ „

Digitized by Google

	Stari zdenac 1862	Novi zdenac 1862 prije suše	Novi zdenac 1862 poslje suše	Novi zdenac 1863	
Magnesijeva kisa, MgO	0·0026	0·0023	0·0030	0·0026	ut. dl.
Ferrokisa, FeO	0·0441	0·0378	0·0356	0·0367	„ „
Sumporne kiseline, SO_3	0·7263	0·9070	1·0031	0·9951	„ „
Kremične kiseline, SiO_2	0·0639	0·0579	0·0699	0·0417	„ „
Chlora, Cl	0·6116	0·8168	0·9472	0·8457	„ „
Vezane ugljične kiseline, CO_2	0·9826	0·9833	0·9876	1·0091	„ „
Organske tvari	0·0179	0·0139	0·0160	0·0116	„ „
Ukupno	4·8583	5·5514	5·9876	5·8051	ut. dl.
Odbiv od toga nadjenomu chloru odgovarajuću množinu kisika sa . . .	0·1378	0·1841	0·2134	0·1905	„ „
Ostaje kao **svota krutih sastojina**	4·7205	5·3673	5·7742	5·6145	ut. dl.
K tomu poluvezane ugljične kiseline, CO_2 . . .	0·9826	0·9833	0·9876	1·0091	„ „
Proste ugljične kiseline, CO_2	0·0699	0·0869	0·0949	0·2065	„ „
Svota svih sastojina .	5·7730	6·4375	6·8567	6·8301	ut. dl.

U koliko su neke od ovako odvedenih vriednosti vjerovatnije od prvih, pokazati ću niže, prispodobiv analyse *Hauerove* sa mojom vlastitom analysom Jamničkoga vrela. Al je i sada po *Haueru* nadjen sadržaj na prostoj ugljičnoj kiselini, koje je na samom vrelu našao samo 0·2065 p. m., tako nizak, da mi se čini, da je tu nekakva neraztumačiva pogreška vladala

Toliko dakle za sada glede dosadanjih analysa Jamničke kiselice.

Moja se analysa proteže na vodu iz *novoga* zdenca. Isti se zdenac nalazi jedno 9 metara daleko od staroga zdenca usred nekadanje močvare, koja je *Škerlečevim* jarkom odvedena te u livadu pretvorena, nu ipak još uvjek mjestimice dosta mokra. Na takvih se močvarnih mjestih vidi, kako tuj u velikoj množini neprestance plinovi izviru, koji, osobito ako uzmeš štapom miešati, mjestimice po sumporovodiku udaraju. Ciela livada leži nizko, za četiri stope niže od ostaloga zemljišta, pa je uslied toga dosta često — kad se bliza Kupa ili potok razlije — i sasma pod vodom. Nu buduć su grla obajuh zdenaca visoko sazidana, a uz to još i nasipom okružena, nemože sladka voda u zdenac prodrieti; dočim je

Digitized by Google

s druge strane mnogogodišnje izkustvo pokazalo, da se vrela, akoprem leže blizu Kupe, niti podzemno s njom nemiešaju. Ipak je to razlievanje vode naokolo Jamničkih vrela, kako se ono sbiva osobito u proljeću i jeseni, vrlo neugodno, buduć čini tlo nezdravim, grozničavim.

Nekadanje prašume, koju spominju stari pisci, posvema je nestalo, pa ima samo jošte tu i tamo većih manjih hrpa staroga drveća, krasnih hrastovih stabala; sve ostalo je, izuzam neke novije nasade, divlja mlada šuma.

Što se samih vrela tiče, *Kunić* drži, da ona sim dolaze smierom od zapada.

U pogledu geoložkih odnošaja, mnijem, da mi je držati se čuvenoga druga mi i odlična poznavaoca geoložkih odnošaja Hrvatske i susjednih zemalja, dra. *Gjure Pilara,* kojega dobroti zahvaljujem evo ove u tom pogledu bilježke.

„Jamnička kiselica ima tlo diluvialno, dočim je površina sama alluvialna. Za tumačenje geneze Jamničke kiselice moramo se prenieti na jugozapad, na ušće potoka Kremešnice. Tamo se pojavljuju mezozoički škriljevi sa eruptivnim stienjem, naime *diabazi.* Ovi potonji istodobni su sa erupcijami u Bosni i Hrvatskoj, padajućimi na kraj krednoga sistema. Vulkanske erupcije stoje pako u tiesnom savezu sa tektoničkimi pukotinami, a takova pukotina nalazi se baš blizu ušća Kremešnice potoka, i poprečuje rieku Kupu. U Kupi rieki nalazi se naime brzac (Stromschnelle), tekući preko klisura, sastojećih iz pješćenjaka. Geolozi i geofizici uzimlju obćenito, da brzci i vodopadi u riekah stoje bitno u savezu sa tektoničkom pukotinom, čije se rubi razmiču, jedan diže a drugi pada. Kraj tih okolnostih razumljivo je bivstvovanje Jamničke, a i Lasinjske kiselice, kao zadnje faze djelatnosti znatnije tektoničke pukotine, koje je u praeterciarno doba imalo takodjer posebnih vulkanskih erupcija".

Tako *Pilar.*

Voda crpi se iz „novoga" zdenca — a taj sada izključivo rabi za punjenje boca, dočim se vodom iz „staroga" zdenca služi narod — željeznom ručnom sisaljkom, te se željeznom cievju uvadja u mali kameniti rezervoar, odkud se odmah kroz pipce od žute mjedi puni u boce.

U zdencu može se opažati neprestano i silno bobučenje plinskih mjehura.

Digitized by Google

Netom crpena voda je bistra, bez boje i mirisa. Tek joj je lužasto-slanast, osvježujući i rezak, a uz to dava malko i po željezu. Napunjena u boce voda se iza pol sata po prilici, osobito ljeti, počme sve to više mutiti, tako da postane bjelkasta poput mlieka. Nakon jedno 36 sati opet je bistra, nu pokazuje sada na dnu malko smedježućkasta pahuljasta taloga. Ujedno nestalo je teka po željezu.

Istoga je taloga nadjeno prilično mnogo i u kamenitom rezervoaru, gdje ga se vremenom poput žutosmedja blata nagomila. Od njega bude nešto sabrano te za kvalitativno iztraživanje upotriebljeno. Pokaza se, da se taj talog sastoji poglavito od vapnikova karbonata sa željezovim vodokisom; uz to ima u njem magnesijeva karbonata, nešto stroncija, mangana, kobalta, glinika, malo sumporne i fosforne kiseline, tragova tutije, vrlo slaba traga olova i jedva jošte dokazljive, skoro dvojbena traga arsena. Nu kako se voda u reservoar vodi kovinskimi spravami, a ovdje se opet nalazi u dodiru sa pipci od žute mjedi, moguće je, da i tutija i olovo samo od tih sprava potiču.

Vode za analysu uzeo sam sâm glavom dne 6. rujna 1882. na licu mjesta. Toplota vode mjerena je po meni isti dan u razno doba neposredno u zdencu korrigovanim toplomjerom, te je uvjek nadjena 15·6° C.

Netom crpena voda uslied sadržaja proste ugljične kiseline slabo kiselasto reaguje; čim ta kiselina izhlapi, reaguje voda jako alkalično. Kvalitativnom analysom nadjeno je u vodi uz slobodne i vezane ugljične kiseline u većih množinah vapnika, magnesija, natrija, solne te sumporne kiseline; u manjih množinah kremične kiseline, glinika, željeza, mangana, kalija, lithija, a u vrlo malih množinah fosforne, dušične, borne bromovodikove i jodovodikove kiseline, nadalje stroncija, barija te organske neizhlapljive tvari; a neustanovljivih tragova fluorovodikove kiseline te ammonijaka. Svim tim sastojinam, izuzam obje posljednje, ustanovljena je i količina. Caesija, rubidija, titanove kiseline i drugih riedkih sastojina nije bilo moguće dokazati, niti je nadjeno vrelične ili apovrelične kiseline (Quellsäure i Quellsatzsäure).

Kvantitativna analysa vode izvedena je u bitnosti po *Fresenius*. Kod proračunavanja analytičkih resultata računano je sa ovimi atomnimi težinami, koje predstavljaju sredik vriednosti proračunanih po *Mayeru* i *Seubertu* s jedne, a po *Clarkeu* s druge strane, naime:

Digitized by Google

Al = 27·025, Ag = 107·667, Ba = 136·812, Br = 79·764, Ca = 39·950, C = 11·9718, Cl = 35·370, Fe = 55·896, H = 1·0000, I = 126·549, K = 39·025, Li = 7·0086, Mg = 23·950, Mn = 54·353, Na = 22·996, N = 14·015, O = 15·9617, P = 30·959, Pt = 194·357 Si = 28·098, Sr = 87·337, S = 31·982.

Neposredni analytički resultati su evo ovi.

Osebujna težina. Ova je ustanovljena, napuniv pod vodom dvie bočice od 200 cm³ tako, da bude pri tom što manje ugljične kiseline izgubljeno.

Nadjena je kao osebujna težina, sravniv ju sa osebujnom težinom prekapljene vode iste toplote:

1) 1·00659
2) 1·00585

u srediku 1·00622 kod 13·7° C.

Izparni ostatak. 251·903 g vode dadoše 1·3956 g izparnoga ostatka (180° C.). To daje za 1000 ut. dl. vode 5·540227 ut. dl. izparnoga ostatka.

Gubitak žeženjem. Gornji izparni ostatak izgubio je žeženjem, pošto je nakon toga sa suvišnim ammonijevim karbonatom izparivan, od svoje težine 0·00275 g; to daje za 1000 ut. dl. vode 0·011007 ut. dl. gubitka.

Jod. 59770 cm³ vode = 60141·769 g vode trebaše 4·0 cm³ hyposulfitove raztopine, koje 1 cm³ odgovara 0·0077605 g joda; to daje za 4·0 cm³ : 0·031042 g joda, dakle za 1000 utezn. dielova vode : 0·000516 joda.

Brom. 59770 cm³ vode = 60141·769 g vode dadoše 1·7611 g srebrova chlorida sa srebrovim bromidom; od toga 1·2029 g gubiše u chlorovoj struji 0·0056 g, ili preračunanjem na cielu dobivenu množinu srebrova taloga : 0·008199 g. To pako odgovara 0·034624 g srebrova bromida ili 0·014735 g broma, ili za 1000 ut. dl. vode : 0·000245 broma.

Chlor. 253·839 g vode dadoše 0·622217 g srebrna chlorida sa srebrovim bromidom i jodidom; to daje za 1000 ut. dl. vode 2·451275 ut. dj. istih slučenina. Odbije li se od toga nadjenomu jodu odgovarajuća množina srebrna jodida sa 0·000955 ut. dj. a za nadjeni brom ekvivalentna množina srebrova bromida sa 0·000576 ut. dl., to preostaje za 1000 ut. dl. vode 2·449744 ut. dl. srebrova chlorida ili 0·605769 ut. dl. chlora.

Digitized by Google

Ugljična kiselina. Ta je kiselina tako ustanovljena, da su tri tikvice sa čistim, CO_2-prostim vapnom i kalcijevim chloridom nakon začepljenja kaučukastim čepom sa dvima staklenima cievima u zdenac spuštene, uz potrebitu opreznost vodom napunjene, a ugljična kiselina iz taloga solnom kiselinom i grijanjem iztjerana te u lužini uhvaćena.

1) 142·458 g vode dadoše 0·6427 g CO_2
2) 184·563 g „ „ 0·8795 g „
3) 167·420 g „ „ 0·80654 g „

to daje za 1000 ut. dl. vode:

1) 4·792289 ut. dl CO_2
2) 4·765310 „ „ „
3) 4·817465 „ „ „

u srediku 4·791688 ut. dl. CO_2.

Sumporna kiselina. 5114·310 g vode dadoše 0·551025 g $BaSO_4$ a nakon očišćenja solnom kiselinom 0·547125 g $BaSO_4$ ili 0·187832 g SO_3. To daje za 1000 ut. dl. vode : 0·036727 ut dl. SO_3.

Borna kiselina. $^3/_4$ od 60141·769 g vode = 45106·32675 g dadoše (vaganjem $Mg_3(BO_3)_2$ + MgO te ustanovljenjem MgO) iz differencije proračunana B_2O_3 : 0·0043 g. To daje za 1000 ut. dl. vode 0·000095 g B_2O_3.

Kremična kiselina.

1) 2349·105 g vode dadoše: 0·061725 g SiO_2
2) 5114·310 g vode dadoše: 0·140925 g SiO_2.

To daje za 1000 ut. dl. vode:

1) 0·026276
2) 0·026915

u srediku 0·026915 ut. dl. SiO_2.

Fosforna kiselina. Iz 5432.400 g vode dobiveno je 0·017868 g $Mg_2P_2O_7$ = 0·011430 g P_2O_5.

To daje za 1000 ut. dl. vode : 0·002104 g P_2O_5.

Dušična kiselina. 5·0311 g vode dadoše 0·3 cm³ NO kod 13·4° C i 754·0 mm tlaka To daje 0·2723 cm³ NO kod 0° C i 760 mm tlaka ili 0·000657 g N_2O_5; dakle za 1000 ut. dl. vode 0·000131 g N_2O_5.

Digitized by Google

Lithium. $^1/_4$ od 60141·769 g vode = 15035·44225 g daje 0·10090 g Li_3PO_4. Iz toga se proračunava za 1000 ut. dl. vode: 0·002605 ut. dl. Li_2O.

Kalium. $^1/_5$ od 5114·310 g vode = 1022·862 g vode dadoše 0·3560 K_2PtCl_6. Iz toga se proračunava za 1000 ut. dl. vode : 0·067516 ut. dl. K_2O.

Natrium. 5114·310g vode dadoše 26·8369 g alkalijskih chlorida. To daje za 1000 ut. dl. vode 5·247414 alkalijskih chlorida, a odbiv od toga 0·007365 LiCl i 0·106856 KCl, ostaje 5·133193 ut. dl. NaCl ili 2·724363 ut. dl. Na_2O

Barium. $^1/_4$ od 60141·769 g vode = 15035·44225 g dadoše 0·001025 g $BaSO_4$. Iz toga se proračunava za 1000 ut. dl. vode: 0·000045 ut. dl. BaO.

Strontium. $^1/_4$ od 60141·769 g vode = 15035·44225 g dadoše 0·002825 g $SrSO_4$. Iz toga se proračunava za 1000 ut. dl. vode: 0·000106 ut. dl. SrO.

Calcium. 2349·105 g vode dadoše 1·440725 g $CaSO_4 + BaSO_4 + SrSO_4$. To daje za 1000 ut. dl. vode: 0·613308 ut. dl. $CaSO_4 + BaSO_4 + SrSO_4$. Odbiv od toga 0·000069 ut. dl. $BaSO_4$ i 0·000188 ut. dl. $SrSO_4$, ostaje 0·613051 ut. dl. $CaSO_4$ ili 0·252445 ut. dl. CaO.

Magnesium. 2349·105 g vode dadoše 0·5083 g $Mg_2P_2O_7$ ili 0·183138 g MgO. To daje za 1000 ut. dl. vode: 0·077961 MgO.

Željezo. 1) 2349·105 g vode dadoše 0·023625 g Fe_2O_3. To daje za 1000 ut. dl. vode 0·010057 ut. dl. Fe_2O_3 ili 0·009052 ut. dl. FeO.

2) 1000 cm^3 = 1006·22g vode trebaše kod trijuh suglasnih pokusa 9 cm^3 chamaeleonove raztopine, koje je 1 cm^3 = 0·000876 g Fe. To daje za 1000 ut. dl. vode 0·007838 ut. dl. Fe ili 0·010076 ut. dl. FeO.

1) 0·009052
2) 0·010076

u srediku 0·009564 ut. dl. FeO u 1000 ut. dl. vode.

Mangan. 2349·105 g vode dadoše 0·0009 g MnS ili 0·000733 g MnO. To daje za 1000 ut. dl. vode 0·000312 ut. dl. MnO.

Aluminium. 2349·105 g vode dadoše 0·011330 g $Al_2O_3 + P_2O_5$. To daje za 1000 ut. dj. vode 0·004821 ut. dl. $Al_2O_3 + P_2O_5$.

Digitized by Google

Odbiv od toga 0·002104 ut. dl. P_2O_5 ostaje 0·002717 ut. dl. Al_2O_3.

Kontrolno ustanovljenje. 251·903g vode dadoše 1·8054 g sulfatâ; to daje za 1000 ut. dl. vode 7·167044 ut. dl. sulfatâ. Proračunano je pako:

Li_2SO_4	0·009545	ut. dl.
K_2SO_4	0·124874	„ „
Na_2SO_4	6·236453	„ „
$BaSO_4$	0·000068	„ „
$SrSO_4$	0·000188	„ „
$CaSO_4$	0·613050	„ „
$MgSO_4$	0·233968	„ „
Fe_2O_3	0·010626	„ „
$MnSO_4$	0·000666	„ „
Al_2O_3	0·002717	„ „
SiO_2	0·026915	„ „
P_2O_5	0·002104	„ „
Ukupno	7·261174	ut. dl.
Odbiv od toga nadjenoj P_2O_5 i SiO_2 odgovarajuću množinu SO_3 sa	0·075185	„ „
Ostaje	7·185989	ut. dl.

Raztopljeni plinovi. Pošto budu ovi s vrućenjem iz vode iztjerani, te CO_2 lužinom absorbovana, preostaje natrag samo malko kisika i dušika. Preostali plin bude veden preko razžarena CuO a onda u barytovu vodu, koja se njim ni malo nepomuti. Ugljovodika dakle neima nikakvih.

Ti dakle neposredni resultati doveli su do ovih popriečnih vriednosti, računav ih *na 1000 ut. dl. vode:*

Natrijeva kisa, Na_2O	2·724363	ut. dl.
Kalijeva kisa, K_2O	0·067516	„ „
Lithijeva kisa, Li_2O	0·002605	„ „
Kalcijeva kisa, CaO	0·252445	„ „
Magnesijeva kisa, MgO	0·077961	„ „
Stroncijeva kisa, SrO	0·000106	„ „
Barijeva kisa, BaO	0·000045	„ „
Ferrokisa, FeO	0·009564	„ „
Manganokisa, MnO	0·000312	„ „
Aluminijeva kisa, Al_2O_3	0·002717	„ „
Vezane ugljične kiseline, CO_2	1·857203	„ „
Sumporne kiseline, SO_3	0·036727	„ „
Fosforne kiseline, P_2O_5	0·002104	„ „
Dušične kiseline, N_2O_5	0·000131	„ „

Digitized by Google

Borne kiseline, B_2O_3	0·000095	ut. dl.
Kremične kiseline, SiO_2	0·026915	„ „
Chlora, Cl	0·605769	„ „
Broma, Br	0·000245	„ „
Joda, I	0·000516	„ „
Organske tvari (gubitka žeženjem)	0·011007	„ „
Ukupno	5·678346	ut. dl.
Od toga valja odbiti chloru, bromu te jodu aequivalentnu množinu kisika sa	0·136742	„ „
Ostaje kao svota krutih sastojina	5·541604	ut. dl.
K tomu poluvezane te proste ugljične kiseline, CO_2	2·934485	„ „
Svota svih sastojina	8·476089	ut. dl.

To daje, preračunano na bliže sastojine *za 1000 ut. dl. vode:*

Natrijeva karbonata, Na_2CO_3	3·775199	ut. dl.
Natrijeva chlorida, NaCl	0·969460	„ „
Natrijeva jodida, NaJ	0·000610	„ „
Natrijeva nitrata, $NaNO_3$	0·000206	„ „
Kalijeva sulfata, K_2SO_4	0·079959	„ „
Kalijeva chlorida, KCl	0·038434	„ „
Lithijeva karbonata, Li_2CO_3	0·006419	„ „
Kalcijeva karbonata, $CaCO_3$	0·446190	„ „
Kalcijeva fosfata, $Ca_3(PO_4)_2$	0·004594	„ „
Magnesijeva karbonata, $MgCO_3$	0·163233	„ „
Magnesijeva bromida, $MgBr_2$	0·000281	„ „
Magnesijeva borata, $Mg_3(BO_3)_2$	0·000258	„ „
Stroncijeva karbonata, $SrCO_3$	0·000151	„ „
Barijeva karbonata, $BaCO_3$	0·000058	„ „
Ferrokarbonata, $FeCO_3$	0·015406	„ „
Manganova karbonata, $MnCO_3$	0·000507	„ „
Aluminijeva kisa, Al_2O_3	0·002717	„ „
Kremične kiseline, SiO_2	0·026915	„ „
Organskih tvari	0·011007	„ „
Svota krutih sastojina	5·541604	ut. dl.
K tomu poluvezane ugljične kiseline, CO_2	1·857203	„ „
Proste ugljične kiseline, CO_2	1·077282	„ „
Svota svih sastojina	8·476089	ut. dl.

Preračunanjem pako na takozvane bezvodne bikarbonate dobiva se *za 1000 ut. dl. vode:*

Natrijeva bikarbonata, $Na_2CO_3 . CO_2$	5·340762	ut. dl.
Natrijeva chlorida, NaCl	0·969460	„ „
Natrijeva jodida, NaJ	0·000610	„ „
Natrijeva nitrata, $NaNO_3$	0·000206	„ „
Kalijeva sulfata, K_2SO_4	0·079959	„ „
Kalijeva chlorida, KCl	0·038434	„ „

Digitized by Google

Lithijeva bikarbonata, $Li_2CO_3 . CO_2$	0·010233	ut. dl.
Kalcijeva bikarbonata, $CaCO_3 . CO_2$	0·642425	„ „
Kalcijeva fosfata, $Ca_3(PO_4)_2$	0·004594	„ „
Magnesijeva bikarbonata, $MgCO_3 . CO_2$	0·248729	„ „
Magnesijeva bromida, $MgBr_2$	0·000281	„ „
Magnesijeva borata, $Mg_3(BO_3)_2$	0·000258	„ „
Stroncijeva bikarbonata, $SrCO_3 . CO_2$	0·000196	„ „
Barijeva bikarbonata, $BaCO_3 . CO_2$	0·000071	„ „
Ferrobikarbonata, $FeCO_3 . CO_2$	0·021248	„ „
Manganova bikarbonata $MnCO_3 . CO_2$	0·000702	„ „
Aluminijeva kisa, Al_2O_3	0·002717	„ „
Kremične kiseline, SiO_2	0·026915	„ „
Organske tvari	0·011007	„ „
Proste ugljične kiseline, CO_2	1·077282	„ „
Svota svih sastojina	8·476089	ut. dl.

Ako bi htjeli resultate ove moje analyse prispodobiti sa onimi analyse *Hauerove* od g. 1863., nadošli bi pri tom na onu već gore (str. 91) iztaknutu potežkoću, koja daje podvojiti o tom, kako se *Hauerovi* karbonati shvatiti imaju, da li kao neutralni ili kao tzv. bikarbonati. Već gore je rečeno, da *Hauer* doduše u svojoj analysi, govoreći o svojih karbonatih, zove ih jednostavno: kohlensaurer Kalk, kohlensaures Natron itd., tako da bi se prema tomu moralo misliti na neutralne soli — ali to je, kako pokazano, ovdje pogledom na dotične brojeve absolutno nemoguće. Al i uzev, da je *Hauer*, proti svakomu običaju, pod gornjom oznakom mislio na tzv. bikarbonate — a tako će po svoj prilici i biti — to i onda, kako je već gore kazano, dobivamo za prostu ugljičnu kiselinu, koja je ipak *na samom vrelu* ustanovljena, vrlo nizku vriednost. U sliedećoj skrižaljci sastavljeni su uzporedno brojevi obijuh analysa; od *Hauerove* analyse uzete su one vriednosti, koje dobivamo, ako njegove „kohlensaure Salze" računamo kao bikarbonate.

	Novi zdenac		
	Hauer 1863.	Janeček 1882.	
Na_2O	2·5628	2·724363	p. m.
K_2O	—	0·067516	„ „
Li_2O	—	0·002605	„ „
CaO	0·2998	0.252445	„ „
MgO	0·0026	0·077961	„ „
SrO	—	0·000106	„ „
BaO	—	0·000045	„ „
FeO	0·0367	0·009564	„ „
MnO	—	0·000312	„ „
Al_2O_3	—	0·002717	„ „
CO_2 vezane	1·0091	1·857203	„ „

Digitized by Google

SO_3	0.9951	0·036727	p. m.
P_2O_5	—	0·002104	„ „
N_2O_5	—	0·000131	„ „
B_2O_3	—	0·000095	„ „
SiO_2	0·0417	0 026915	„ „
Cl	0·8457	0·605769	„ „
Br	—	0·000245	„ „
I	—	0·000516	„ „
Org. tvari	0·0116	0·011006	„ „
ukupno	5·8051	5.678386	p. m.
odbiv od toga chloru, bromu i jodu odgovarajuću množinu kisika sa	0·1906	0·136742	„ „
ostaje kao svota krutih sastojina	5·6145	5.541604	„ „
k tomu poluvezane CO_2 . . .	1·0091	1·857203	„ „
proste CO_2	0·2065	1·077282	„ „
Svota svih sastojina	6·8301	8·476089	„ „

Sbilja nam se ovako pokazuje, da se barem neke od gornjih vriednosti obijuh analysa donekle slažu. U oči pada osobito razlika u sadržaju na ugljičnoj i na sumpornoj kiselini. Po *Hauerovoj* analysi bilo bi u vodi znatno manje natrijeva karbonata a za to znatno više sulfata, nego po mojoj analysi od g. 1882., pri čem ipak ostaje ukupni sadržaj na raztopljenih krutih sastojinah približno jednak: 5·6145 i 5·5416, jednak i sa onim, što ga je već g. 1828. i *Augustin* našao (vidi na str. 86)

Ta dakle okolnost probudila je u meni sumnju, da je sastav Jamničke vode uzprkos prilično jednakom ukupnomu sadržaju na raztopljenih krutih tvarih donekle promjenljiv. Da se o tom osvjedočim, uzeo sam, dok se ova razprava štampa, iztražiti jošte i vode, koja je iz novoga zdenca uzeta jeseni 1885. Te si vode doduše nisam osobno sâm na vrelu uzeo, već sam si je pribavio iz ovdješnjega skladišta g. V. *Lovrenčića;* ali mi je zajamčeno, da je zbilja voda iz novoga Jamničkoga zdenca. Ustanovljena je na njoj množina izparnoga ostatka i sadržaj na chloru i sumpornoj kiselini, ovaj potonji dvaputa.

Dobiveno je za 1000 dl. vode:

Izparnoga ostatka:	5·70100
Chlora, Cl:	0·60466
Sump. kis., SO_3:	0·23680 i 0·23640

Prema tomu je vrlo vjerovatno, da se sastav Jamničkoj kiselici zbilja donekle mienja, a razlog tomu, čini mi se, da bi mogao ležati u *onih periodičnih izvorih,* što ih, kako kaže *Kunić* (vidi na

Digitized by Google

str. 84), ima pet u novom zdencu Jamničkom, uz šest neprekidnih izvora. Lako je pomisliti, da koji od tih periodičnih izvora dovadja zdencu saliničke vode, čime se dakle sastav Jamničkoj kiselici mora donekle mienjati[1].

Uzprkos tomu Jamnička kiselica zauzimlje medju alkaličko-muriatičkimi kiselicami odlično mjesto, pa je kadra, da svrati na se obćenitu pozornost. Njezin bezprikorno čist tek, visok sadržaj na natrijevu karbonatu, natrijevu chloridu i prostoj ugljičnoj kiselini osjeguravaju joj budućnost. Njezin odnošaj prema drugim bolje poznatim domaćim alkaličko-muriatičkim kiselicam pokazuje sliedeća skrižaljka.

	Lasinjska kiselica po Schneideru 1859.	Apatovačka kiselica po Ludwigu 1881.	Jamnička kiselica (novi zdenac) po Janečku 1882.
Na_2O	2·6236	3·56097	2·724363 p. m.
K_2O	0·0865	0·01353	0·0675.6 „ „
Li_2O	tragovi	0·00048	0·002605 „ „
Rb_2O	tragovi	—	—
Cs_2O	tragovi	—	—
CaO	0·2749	0·09910	0·252445 „ „
MgO	0·0702	0·14153	0·077961 „ „
SrO	—	0·00018	0·000106 „ „
BaO	—	0·00012	0·000045 „ „
FeO	0·0093	0·00126	0·009564 „ „
MnO	tragovi	tragovi	0·000312 „ „
Al_2O_3	tragovi	0·00053	0·002717 „ „
CO_2 vezane	1·7017	1.46655	1·857203 „ „
SO_3	0·2385	—	0·036727 „ „
P_2O_5	tragovi	0·00070	0·002104 „ „
N_2O_5	—	—	0·000131 „ „
B_2O_3	—	tragovi	0·000095 „ „
SiO_5	0·0194	0·07692	0·026915 „ „
Cl	0·5943	2 08710	0·605769 „ „
Br	—	0·00790	0·000245 „ „
I	tragovi	0·00177	0·000516 „ „
Org. tvari	—	0·04733	0·011007 „ „
Ukupno	5·6184	7·50597	5·678386 p. m.

[1] Sada, gdjeno su zaključkom hrv. sabora jamnička vrela prešla u vlastničtvo zemlje, vrlo bi bilo probitačno, da se ovo što podpunije iztraži, kao što bi i bilo vrlo za željiti, da bude iztražena i voda iz „staroga“ zdenca

Digitized by Google

Odbiv od toga chloru, bromu i jodu odgovarajuću množinu kisika sa	0·1339	0·47123	0·136742 p. m.
ostaje kao svota krutih sastojina	5·4845	7·03474	5·541604 „ „
K tomu poluvezane CO_2	1·7017	1·46655	1·857203 „ „
slobodne CO_2	1·1375	1·06315	1·077282 „ „
svota svih sastojina	8·3237	9·56444	8·476089 p. m.

Preračunanjem pako na bliže sastojine:

	Lasinjska kiselica po Schneideru 1859.	Apatovačka kiselica po Ludwigu 1881.	Jamnička kiselica (novi zdenac) po Janečku 1882.
Na_2CO_3	3·3802	2·97086	3·775199 p. m.
Na_2SO_4	0·2931	—	—
NaCl	0·9792	3.42699	0·969460 „ „
NaBr	—	0·01018	—
NaI	tragovi	0·00209	0·000610 „ „
$NaNO_3$	—	—	0·000206 „ „
K_2SO_4	0·1598	—	0·079959 „ „
KCl	—	0·02140	0·038434 „ „
Li_2CO_3	tragovi	0·00118	0·006419 „ „
$CaCO_3$	0·4908	0·17564	0·446190 „ „
$Ca_3(PO_4)_2$	—	0·00153	0·004594 „ „
$MgCO_3$	0·1474	0·29721	0·163233 „ „
$MgBr_2$	—	—	0·000281 „ „
$Mg_3(BO_3)_2$	—	tragovi	0·000258 „ „
$SrCO_3$	—	0·00025	0·000151 „ „
$BaCO_3$	—	0·00015	0·000058 „ „
$FeCO_3$	0·0146	0 00203	0·015406 „ „
$MnCO_3$	tragovi	tragovi	0·000507 „ „
Al_2O_3	—	0·00053	0·002717 „ „
$Al_2(PO_4)_2$	tragovi	—	—
SiO_2	0·0194	0·07692	0·026915 „ „
Org. tvari	—	0·04733	0.011007 „ „
Svota krutih sastojina	5·4845	7·03429[1]	5·541604 p. m.
Poluvez. CO_2	1·7017	1·46655	1·857203 „ „
Proste CO_2	1·1375	1·06315	1·077282 „ „
Svota svih sastojina	8·3237	9 56399	8·476089 p. m.

U sliedećoj napokon skrižaljci prispodobljena je Jamnička voda i sa inozemnimi sličnimi vodami, alkaličko-muriatičkimi kiselicami,

[1] Vriednosti Apatovačke kiselice uzete su iz brošure izdane nakladom zakupnika Apatovačkoga vrela g. Dolovčaka. Svota krutih sastojina proračunava se iz neposrednih analytičkih brojeva sa 7.03474, iz bližih sastojina 7.03429. Po svoj prilici biti će tomu kriva kakva štamparska pogrješka.

Digitized by Google

u koliko se tiče sadržaja na Na_2CO_3 i NaCl, kao najvažnijih njihovih sastojinah.

U 1000 ut. dl. vode ima:	Na_2CO_3	NaCl
Ščavnica, Magdalenin izvor (Stopczanski, 1864.)	5·9694	4·6157
Luhačovice, Luisin zdenac (Ferste, 1853.) . .	4·7816	4·3592
„ „ Amandov zdenac (Ferste, 1853.) .	4·6924	3·3533
Ščavnica, Josefinski izvor (Stopczanski, 1864.) .	4·6087	3·1315
Jamnica, Novi zdenac (Janeček, 1882.) . . .	**3·7752**	**0·9695**
Vichy, Célestins (Bouquet, 1853.)	3·5831	0·5753
Lasinja (Schneider, 1859.)	3·3803	0·9793
Radein, kiselica (Henn, 1871.)	3·0645	0·6528
Ščavnica, Stjepanov izvor (Stopczanski, 1864.) .	3·0315	1·9665
Luhačovice, Vinkov zdenac (Ferste, 1853.) . .	3·0290	3·0634
Apatovac (Ludwig, 1881.)	2·9709	3·4270
Gleichenberg, Konstantinov izvor (Gottlieb, 1870.)	2·5118	1·8510
Luhačovica, Ivanov zdenac (Ferste, 1853.) . .	2·4700	3·6314
Gleichenberg, Emmin izvor (Gottlieb, 1870.) .	2·2456	1·6908
Tönnisstein (Fresenius, 1869.)	1·8200	1·4149
Ems, Rimski izvor (Fresenius, 1870.)	1·5373	1·0792
„ Novi kupališni izvor (Fresenius, 1872.) .	1·4506	0·9271
„ Knežev zdenac „ 1872.) .	1·4392	1·0110
„ Viktorijin izvor „ 1869.) .	1·4275	0·9617
„ Augustin izvor „ 1865.) .	1·4064	0·9576
„ Kotlen zdenac „ 1872.) .	1·4060	1·0313
„ Kränchen „ 1872.) .	1·3985	0·9831
Weilbach (Fresenius, 1860.)	0·9603	1·2588
Royat, Source Eugénie (Lefort, 1857.) . . .	0·9533	1·7280
Selters (Fresenius, 1868.)	0·8739	2·3346
Roisdorf (Bischof, 1825.)	0·7865	1·9009

Kako se vidi, voda iz Jamničkoga novoga zdenca zauzimlje medju ostalimi alkaličko-muriatičkimi kiselicami veoma odlično mjesto, a osobito vrlo naliči, i to ne samo po svojem sadržaju na Na_2CO_3 i NaCl, već i u svojem ostalom sastavu, najglasovitijoj vodi u Vichy: Célestins, tako da se punim pravom nazvati može *hrvatskim Vichy*.

U svojem izvješću o Lasinjskoj kiselici povratiti ću se još jednom na tu neobičnu naličnost.

Završujući ovu razpravu držim, da mi je dužnost uz izraz zahvalnosti spomenuti pripravnost, kojom me je moj assistent gosp. Lavoslav Margreitner podpomagao, i usluge, što mi ih je pružilo upraviteljstvo jamničkoga zdenca prigodom mojega boravka pri zdencu.

Digitized by Google

O nekih vlastitostih determinanta verižnika.[1]

NAPISAO DOP. ČLAN DR. FR. J. STUDNIČKA.

Predloženo u sjednici matematičko-prirodoslovnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 16. siečnja 1886.

Uvod.

K najzanimivijim algebarskim oblicima pripadaju sigurno *verižni ulomci,* kojih je obćenit izraz sadržan u formuli:

$$Z\left(\frac{b_x}{a_x}\right) = \cfrac{b_2}{a_1 + \cfrac{b_2}{a_2 + \ddots}} \qquad (1)$$

Verižni ulomci su ili *konačni* ili *bezkonačni,* u zadnjem slučaju *periodički* ili *neperiodički.*

Najvažniji su verižni ulomci periodički, osobito jednočlani, gdje dakle u (1) obćenito valja:

$$a_x = a, \; b_x = b,$$

tako da je njihov tipički oblik

$$Z\left(\frac{a}{b}\right) = \cfrac{b}{a + \ddots} \qquad (2)$$

U ovom slučaju može se *n*-ta približna vriednost verižnoga ulomka izraziti jednostavnim izrazom[2]

$$\frac{P_n}{Q_n} = \frac{a^{n-1}b + (n-2)_1\, a^{n-3}b^2 + (n-3)_2\, a^{n-5}b^3 + \ldots}{a^n + (n-1)^1\, a^{n-2}b + (n-2)_2\, a^{n-4}b^2 + \ldots} \qquad (3)$$

kojega nazivnik možemo i pisati u obliku determinantnom.

---

[1] Verižnik = verižni ulomak.

[2] Do toga oblika lako dolazimo pomoću oblika u *Studničke:* Algebraické Tvarosloví pg. 75. ili u „Sitzungob. d k. b. Gesell. d. Wiss." 18 März 1872.

Digitized by Google

$$Q_n = \begin{vmatrix} a, & -1, & 0, \ldots 0, & 0 \\ b, & a, & -1, \ldots 0, & 0 \\ 0, & b, & a, \ldots 0, & 0 \\ \ldots & \ldots & \ldots & \ldots \\ 0, & 0, & 0 \ldots a, & -1 \\ 0, & 0, & 0, \ldots b, & a \end{vmatrix} \quad (4)$$

te brojnik P_n možemo potom izraziti kao umnožak elementa b sa subdeterminantom elementa a stojećega na prvom mjestu.

Oblik (4), koji je Günther imenovao[1] determinantom verižnika, pojavlja se kod različnih zadaća algebarske analize, što ovdje ćemo na nekih slučajevih pokazati.

§. 1. U XV. knjigi sbornika „Jahrbuch über die Fortschritte der Mathematik" navadja se na str. 326.

Faà de Bruno, Sur le développement des fonctions rationelles", Sylvester Am. J. V. 238—240.

„Der Coëfficient von x^p in der Entwickelung der Function

$$\varphi(x) = \frac{1}{a_0 + a_1 x + a_2 x^2 + \ldots + a_n x^n}$$

nach steigenden Potenzen von x lässt sich darstellen als Determinante

$$= \frac{1}{a_0^{p+1}} \begin{vmatrix} a_1 & a_0 & 0 & \ldots & 0 \\ a_2 & a_1 & a_0 & \ldots & 0 \\ a_3 & a_2 & a_1 & \ldots & 0 \\ \ldots & \ldots & \ldots & \ldots & \ldots \\ a_{p-1} & a_{p-2} & a_{p-3} & \ldots & a_0 \\ a_p & a_{p-1} & a_{p-2} & \ldots & a_1 \end{vmatrix} \quad (5)$$

Dieses wird bewiesen mit Hilfe eines Satzes, den der Herr Verfasser schon 1855 in Tortolini Ann. gegeben hat, nämlich: Hat man eine Function $\theta(y)$, wo $y = \omega(z)$, so ist

$$D_z^p \theta = \Sigma \frac{(p)}{(\varkappa_1)(\varkappa_2)\ldots(\varkappa_p)} D_x^y \theta \left(\frac{\omega'}{1}\right)^{\varkappa_1} \left(\frac{\omega''}{1.2}\right)^{\varkappa_2} \ldots \left(\frac{\omega^{(p)}}{1.2\ldots p}\right)^{\varkappa_p}$$

unter der Bedingung, dass . . .[2]

[1] Gledaj: *Günther* Darstellung der Näherungswerthe von Kettenbrüchen in independenter Form". Erlangen 1873. Predšastnik njegov je *Ramus* (1855) a. v. d.

[2] Sravni sa ovim *Ježek* Ueber das formale Bildungsgesetz des Coëfficienten des Quotienten zweier Potenzreihen" Sitzb. d. kg. b. Ges. d. Wiss. 1884 pg. 127.

Digitized by Google

Vidi se namah, da na dokaz tako jednostavnoga oblika, kojim je (5), upotrebljeno je suvišno znatnih sredstava, budući da putem sasma jednostavnim te direktnim što prije k istome dolazimo rezultatu, koji nam za

$$a_x = 0, \quad x > 2$$

pruža rješitbu posebne zadaće pomoću determinanta verižnika, o kojih upravo ovdje govorimo.

Upotriebimo-li metode neopredieljenih koeficienata, šta je ovdje dozvoljeno, dobivamo očito

$$\frac{1}{a_0 + a_1 x + a_2 x^2 \ldots + a_n x_n} = A_0 = A_1 x + A_2 x^2 + \ldots.,$$

te prevedemo li nazivnik s lieve strane na desno:

$$1 = a_0 A_0 + \begin{vmatrix} a_0 A_1 \\ a_1 A_0 \end{vmatrix} x + \begin{vmatrix} a_0 A_1 \\ a_1 A_1 \\ a_2 A_0 \end{vmatrix} x^2 + \begin{vmatrix} a_0 A_3 \\ a_1 A_2 \\ a_2 A_1 \\ a_3 A_0 \end{vmatrix} x^3 \ldots$$

Iz ovoga sliedi sravnitbom koeficienata jednakih uzmnoži po obijuh strana:

$$\begin{aligned} a_0 A_0 &= 1 && (6) \\ a_1 A_0 + a_0 A_1 &= 0 \\ a_2 A_0 + a_1 A_1 + a_1 A_2 &= 0 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} a_{p-1} A_0 + a_{p-2} A_1 + \ldots + a_0 A_{p-1} &= 0 && (7) \\ a_p \; A_0 + a_{p-1} A_1 + \ldots + a^1 A_{p-1} &= - a_0 A_p \end{aligned}$$

Sustav linearnih p jednačba (7) sadržaje p nepoznanica i to izuzam Ap veličine

$$A_0, \; A_1, \; A_2 \ldots A_{p-1},$$

možemo dakle koju god od ovih lako opredieliti. Za A_0 dobivamo

$$A_0 = \begin{vmatrix} 0, & a_2, & 0, & \ldots & 0 \\ 0, & a_1, & a_0, & \ldots & 0 \\ 0, & a_2, & a_2, & \ldots & 0 \\ \ldots & \ldots & \ldots & \ldots & \ldots \\ 0, & a_{p-2} & a_{p-2} & \ldots & A_0 \\ a_0 A_p & a_{p-1} & a_{p-2} & \ldots & A_1 \end{vmatrix} = \Delta p,$$

gdje znači Δp determinant, koji sadržaje obličak (5).

Nu brojnik ovdje navedeni je determinant, imajući u prvom stupcu za elemente samo ništice izuzam zadnji elemenat; vriednost njegova je dakle

Digitized by Google

$$-(-1)^{p-1} a_0 Ap \begin{vmatrix} a_0, & 0, & 0, & \ldots & 0 \\ a_1, & a_0, & 0, & \ldots & 0 \\ a_2, & a_1, & a_0, & \ldots & 0 \\ & \cdot & & & \\ & \cdot & & & \\ a^{p-2} & a^{p-3} & a^{p-4} & \ldots, & a_0 \end{vmatrix} = (-1)^p a_0{}^p Ap.$$

Biti će dakle obzirom na oblik (6):

$$A_0 = \frac{(-1)^p a_0{}^p Ap}{\Delta p} = \frac{1}{a_0},$$

te rješitbom po Ap dobivamo namah[1]

$$Ap = (-1)^p \frac{\Delta p}{a_0{}^{p+1}} \tag{8}$$

što se od oblička (5) razlikuje samo faktorom $(-1)^p$, koja razlika se tumači time, da naši koeficienti nisu identički sa Bruno-vimi, buduć da nismo dali našemu redu oblik

$$A_1 - A_1 x + A_2 x^2 - A_3 x^3 + A_4 x^4 - \ldots,$$

što smo mogli učiniti.

§ 2. Prije nego predjemo ka daljnim posljedicam, osobito ka prielazu od oblika determinanta (5) na jednostavniji oblik (4), dokazat ćemo novim načinom, takodjer elementarnim, da determinant Δ_p sadržaje 2^{p-1} člana, razvinemo li ga u sbroj.[2]

Raztvorbom po obliku *Leplaçe*-a

$$\Delta_p = \Sigma \pm \Delta_2 \Delta_{p-2}$$

u algebraički sbroj umnožaka, sastojećih iz dvijuh faktora, od kojih je jedan determinantom stupnja drugoga, sastojeći iz elemenata prvih dvajuh redaka; drugi pako je determinantom suplementarnim, dobivamo

$$\Delta_p = (a_1{}^2 - a_0 a_2) \Delta_{p-2} - a_0 a_1 \begin{vmatrix} a_2 & a_0 & 0 & \ldots. \\ a_3 & a_1 & a_0 & \ldots. \\ a_4 & a_2 & a_1 & \ldots \\ \vdots & & & \ldots. \\ a_{p-1} & a_{p-3} & a_{p-4} & \end{vmatrix} +$$

$$a_0^2 \begin{vmatrix} a_3 & a_0 & 0 & \ldots \\ a_4 & a_1 & a_0 & \ldots. \\ a_5 & a_2 & a_1 & \ldots. \\ \vdots & & & \ldots. \\ a_p & a_{p-3} & a_{p-4} & \end{vmatrix};$$

[1] Sravni *Studnička:* Algebraické tvarosloví. pg. 98.

[2] Sravni: *Ježek:* ibid. pg. 129.

Digitized by Google

označimo li sa δ_p broj članova determinanta Δ_p, biti će po zadnjem obliku, gdje subdeterminanti su iste konstrukcije kao što i determinant dani,

$$\delta_p = 4\,\delta_{p-2} = 2^2\,\delta_{p-2}. \qquad (9)$$

Razlikuje li se ovdje *tako* i *liho p*, biti će u prvom slučaju:

$$\begin{aligned} \delta_{2n} &= 2^2\,\delta_{2n-2} \\ \delta_{2n-2} &= 2^2\,\delta_{2n-4} \\ &\cdots\cdots\cdots \\ \delta_4 &= 2^2\,\delta_2 \end{aligned}$$

pa tim dobivamo množitbom po objuh stranah:

$$\delta_{2n} = 2^{2n-2}\,\delta_2\,; \quad - - - \qquad (10)$$

u drugom slučaju dobivamo

$$\begin{aligned} \delta_{2n+1} &= 2^2\,\delta_{2n-1} \\ \delta_{2n-1} &= 2^2\,\delta_{2n-3} \\ &\cdots \\ \delta_3 &= 2^2\,\delta_1 \end{aligned}$$

dakle je

$$\delta_{2n+1} = 2^{2n}\delta_1. \quad - - \qquad (11)$$

Nu budući da se već iz determinanta vidi

$$\delta_2 = 2 \qquad (12)$$

$$\delta_1 = 1\,, \qquad (13)$$

dobivamo iz (12) i (10) te isto tako iz (13) te (11) zajednički izraz za tako i liho p

$$\delta_p = 2^{p-1}, \qquad (14)$$

što nam kaže, da je broj članova determinanta p-toga stupnja (5) izražen (p—1)-tom uzmnoži broja 2.

§ 3. Hoćemo li preći na jednostavniji slučaj, gdje determinant (5) postaje determinantom verižnika, učinimo

$$\varphi(x) = \frac{1}{a_0 + a_1 x + a_2 x^2}\,,$$

ili, da je analogija još jasnija,

$$\omega(x) = \frac{1}{-1 + ax + bx^2}\,,$$

tako da determinant u obliku (5) sadržaje samo elemente

$$a_0 = -1\,, \qquad a_1 = a\,, \qquad a_2 = b$$

$$a_k = 0 \qquad k > 2\,,$$

čim postaje identičkim sa determinantom (4).

Digitized by Google

Obratno možemo, upotrebimo li obličak (3), lasno proračunati determinant

$$\Delta^p = \begin{vmatrix} a_1 & a_0 & 0 & \dots \\ a_2 & a_1 & a_0 & \dots \\ 0 & a_2 & a_1 & \dots \\ 0 & 0 & a_2 & \dots \\ \vdots & & & \end{vmatrix}; \qquad (15)$$

prema tomu biti će:

$$\Delta_p = a_1^p - (n-1)_1 (a_0 a_2) a_1^{p-2} + (n-2)_2 (a_0 a_2)^2 a_1^{p-4} - \dots,$$

tako da možemo simbolički pisati:

$$\Delta_p = \sum_{x=0} (-1)^x (n-x)_x (a_0 a_2)^x a_1^{p-2x}, \qquad (16)$$

gdje svršava sbrojitba vriednošću

$x = \frac{1}{2} n$ je li p broj *taki*,
$x = \frac{1}{2} (n-1)$ „ „ p „ *lihi*.

Prema tomu je na pr.

$$\Delta_4 = a_1^4 - 3 a_0 a_2 a_1^2 + (a_0 a_2)^2,$$
$$\Delta_5 = a_1^5 - 4 a_0 a_2 a_1^3 + (a_0 a_2)^2 a_1.$$

Što se tiče broja članova, koje Δ_5 sadržaje, to nas uči obličak (16) neposredno, da je taj broj izražen sa

$$\delta_p = \Sigma (n-x)_x, \qquad (17)$$

tako da je prema tomu red ovih brojeva

$$\delta_1, \delta_2, \delta_3, \delta_4, \delta_5, \dots$$

izražen poznatim redom aritmetičkim

$$1, 2, 3, 5, 8, 13,$$

koji karakteriše jednostavno pravilo:

$$\delta_p = \delta_{p-1} + \delta_{p-2}$$

§ 4. Na oblik determinanta (15) možemo svesti determinant srodni, izrazujući sbroj n tih uzmnožî korenâ kvadratičke jednačbe

$$a_0 x^2 + a_1 x + a_2 = 0$$

pomoću koeficienata a_0, a_1, a_2.

Kako je poznato, možemo pomoću osebitih rekurentnih oblika, koji se obično *Newtonu* pripisuju, makar već *Girard* neke od tih oblika spominjao (1629), izraziti sbroj n-tih uzmnoži koriena jednačbe kojega god stupnja; iz ovih obličaka dobivamo jednostavno obličak independentan[1]:

[1] Gledaj Řehořovský: Základové vyšší algebry" pg. 10.

Digitized by Google

$$S_n = \frac{(-1)^n}{a_0^{n+1}} \begin{vmatrix} a_1 & a_0 & 0 & 0 & \dots 0 \\ 2a_2 & a_1 & a_0 & 0 & \dots 0 \\ 3a_3 & a_2 & a_1 & o_0 & \dots 0 \\ \vdots & & & & \\ na_n, & a_{n-1}, & a_{n-2} & a_{n-3} & \cdots a_1 \end{vmatrix}, \qquad (20)$$

za jednačbu m-toga stupnja:

$$a_0 x^m + a_1 x^{m-1} + a_2 x^{m-2} + \dots + a_{m-1} x + a_m = 0 \quad m > n \qquad (21)$$

U posebnom slučaju iztaknutom obličkom (19) jest $m = 2$, te determinant općenit (20) prelazi u

$$D_n = \begin{vmatrix} a_1 & a_0 & 0 & \dots & 0 \\ 2a_2 & a_1 & a_0 & \dots & 0 \\ 0 & a_2 & a_1 & \dots & 0 \\ \vdots & & & & \\ 0 & 0 & 0 & \dots & a_1 \end{vmatrix}, \qquad (20_1)$$

koji se, što se oblika tiče, slaže sa determinantom (15) do drugoga elementa prvoga stupca, tako da možemo D na Δ svesti, pišemo li

$$2a_2 = a_1 + a_1,$$

te razstavimo li determinant D_n na sbroj dvijuh determinanta

$$\begin{vmatrix} a_1 & a_0 & 0 & \dots & 0 \\ a_2 & a_1 & 0 & \dots & 0 \\ 0 & a_2 & a_1 & \dots & 0 \\ \vdots & & & & \\ 0 & 0 & 0 & & a_1 \end{vmatrix} + \begin{vmatrix} 0 & a_0 & 0 & \dots & 0 \\ a_2 & a_1 & a_0 & \dots & 0 \\ 0 & a_2 & a_1 & \dots & 0 \\ \vdots & & & & \\ 0 & 0 & 0 & \dots & a_1 \end{vmatrix},$$

tako da se potle općenito dobiva

$$D_n = \Delta^n - a_2 \Delta_{n-2}. \qquad (22)$$

Učinimo li ovdje, kao što obično,

$$a_0 = 1,$$

te upotriebimo li oblička (16), dobit ćemo s obzirom na kazalo zadnjega oblička (22):

$$\Delta_n = a_1^n - (n\text{-}1)\, a_2\, a_1^{n-2} + (n\text{-}2)_2\, a_2^2\, a_1^{n-4} - (n\text{-}3)_3\, a_2^3\, a_1^{n-6} + \dots$$

$$-a_2 \Delta_{n-2} = \quad - \quad a_2\, a_1^{n-2} + (n\text{-}3)_1\, a_2^2\, a_1^{n-4} - (n\text{-}4)_2\, a_2^3\, a_1^{n-6} + \dots$$

te sbrojitbom obijuh redova naći ćemo uslied oblička (22) te relacije

$$(n - x)_x + (n - x - 1)_{x-1} = \overset{n}{x}\,(n - x - 1)_{x-1} \qquad (23)$$

izraz za determinant

$$D_n = a_1^n - \frac{n}{1} a_2 a_1^{n-2} + \frac{n}{2} (n-3)_1 a_2^2 a_1^{n-4} -$$

$$\frac{n}{3} (n-4)_2 a_2^2 a_1^{n-6} + \dots,$$

Digitized by Google

ili simbolički kao u (16):

$$Dn = \sum_{x=0} (-1)^x \frac{n}{x} (n-x-1)_{x-1} a_2^x a_1^{n-2x} \qquad (24)$$

gdje dakako izraz binomičnoga koeficienta za $x = 0$ treba uzeti jednak 1.

Po ovom obličku je moguće, da nadjemo sbroj kojih god jednakih umnoži koriena x_1, x_2 kvadratičke jednačbe

$$x^2 + a_1 x + a_2 = 0 \qquad (25)$$

po jednostavnom obliku:

$$x_1^n + x_2^n = (-1)^n Dn. \qquad (26)$$

Nu budući da rješitbom jednačbe (15) dobivamo:

$$x_1 = -\frac{1}{2}\left(a_1 - \sqrt{a_1^2 - 4a_2}\right)$$

$$x_2 = -\frac{1}{2}\left(a_1 + \sqrt{a_1^2 - 4a_2}\right)$$

prelazi obličak (26) lasno u

$$\left(a_1 - \sqrt{a_1^2 - 4a_2}\right)^n + \left(a_1 + \sqrt{a_1^2 - 4a_2}\right)^n = 2^n D_n . \qquad (27)$$

U posebnom slučaju, ako je

$$a_1^2 < 4a_2 \quad \text{ili} \quad a_2 < a_1 ,$$

oba su koriena jednačbe (25) kompleksna te konjugirana, dakle:

$$x_1 = a_2^{\frac{1}{2}} (\cos\rho - i \sin\rho)$$

$$x_2 = a_2^{\frac{1}{2}} (\cos\rho + i \sin\rho),$$

gdje kao poznato valja:

$$-(x_1 + x_2) = a_1 = -2 a_2^{\frac{1}{2}} \cos\rho \qquad (28)$$

$$x_1^n + x_2^n = 2 a_2^{\frac{n}{2}} \cos n\rho , \qquad (29)$$

ili upotrebimo li obličak (24)

$$2 a_2^{\frac{n}{2}} \cos n\rho = (-1)^n \left\{ a_1^n - \frac{n}{1} a_2 a_1^{n-2} + \frac{n}{2} (n-3)_1 a_2^2 a_1^{n-4} - \ldots \right\}$$

dobivamo konačno, stavimo li amo za a_1 vriednost iz oblička (28), te prikratimo li po mogućnosti obličak:

$$\cos n\rho = 2^{n-1} \cos^n \rho - \frac{n}{1} 2^{n-3} \cos^{n-2}\rho + \frac{n}{2} (n-3)_1 n^{n-5} \cos^{n-4}\rho -$$

$$- \frac{n}{3} (n-4)_2 2^{n-7} \cos^{n-6}\rho + \ldots$$

Digitized by Google

ili simbolički polag (24)

$$\cos n\rho = \sum_{\varkappa=0} (-1)^{\varkappa} \frac{n}{\varkappa} (n-\varkappa-1)_{\varkappa-1}\, 2^{n-\varkappa-1} \cos\rho^{\,n-2\varkappa}. \quad (30)$$

Obličak taj izrazuje novim[1] načinom *cosinus* multipla ρ pomoću uzmnoži *cos* ρ.

§. 5. Obličak (24) možemo veoma dobro upotriebiti takodjer u posebnom slučaju, gdje je

$$a_1 = -2, \quad a_2 = 1,$$

tako da valja:

$$x_1 = x_2 = 1$$
$$x_1^n + x_2^n = 2,$$

te spomenut obličak prelazi u ovom slučaju u

$$2 = 2^n - \frac{n}{1} 2^{n-2} + \frac{n}{2} (n-3)_1\, 2^{n-4} - \frac{n}{3} (n-4)_2\, 3^{n-6} + \ldots \quad (31)$$

gdje se na desnoj strani svršuje raznimi članovi prema tomu je li n broj *taki* ili *lihi*.

Razlikujući dakle ova dva slučaja, dobivamo lasno za *tako n* dva oblička i to:

$$1 = 2^{2\varkappa-1} - \frac{2\varkappa}{1} 2^{2\varkappa-3} + \frac{2\varkappa}{2} (2\varkappa-3)_1\, 2^{2\varkappa-5} - \ldots + (-1)^{\varkappa} \ldots \quad (32)$$

$$0 = 2^{4\varkappa} - \frac{4\varkappa}{1} 2^{4\varkappa-2} + \frac{4\varkappa}{2} (4\varkappa-3)_1\, 2^{4\varkappa-4} - \ldots - (4\varkappa)^2 \ldots \quad (33)$$

od kojih prvi za $\varkappa = 2h$ daje:

$$0 = 2^{4h-1} - \frac{4h}{1} 2^{4h-3} + \frac{4h}{2} (4h-3)_1\, 2^{4h-5} - \ldots \quad (34)$$

Za liho n dobivamo slično:

$$1 = 2^{2\varkappa} - \frac{2\varkappa+1}{1} 2^{2\varkappa-2} + \frac{2\varkappa+1}{2} (2\varkappa-2)_1\, 2^{2\varkappa-4} -$$
$$\frac{2\varkappa+1}{3} (2\varkappa-3)_2\, 2^{2\varkappa-6} + \ldots + (-1)^{\varkappa} (2\varkappa+1). \quad (35).$$

Razabire se, da bismo ove obličke takodjer iz relacije (30) dobili za $\rho = o$, tako da je

$$1 = \sum_{\varkappa=0} (-1)^{\varkappa} \frac{n}{\varkappa} (n-\varkappa-1)_{\varkappa-1}\, 2^{n-\varkappa-1},$$

[1] Sravni Studnička „O počtu differencialnim“ II vyd. pg. 125.

Digitized by Google

Sravnamo li obličke (32) i (34), upoznajemo konačno, da je

$$\sum_{x=0} (-1)^x \frac{n}{x} (n-x-1)_{x-1} 2^{n-x-1} = \begin{cases} 0 & \text{za } n = 4h \\ 1 & \text{za } n = 2h. \end{cases}$$

Tako je na primjer za

$$n=8,\ 2^7 - \frac{8}{1}2^5 + \frac{8}{2} \cdot 5 \cdot 2^3 - \frac{8}{3} \cdot \frac{4 \cdot 3}{1 \cdot 2} \cdot 2 = 0$$

$$n=10, 2^9 - \frac{10}{1}2^7 + \frac{10}{2} \cdot 7 \cdot 2^5 - \frac{10}{3} \cdot \frac{6 \cdot 5}{1 \cdot 2} 2^3 + \frac{10}{4} \frac{5.4.3}{1.2.3} - 1 = 1.$$

Zaključak.

Prevadjanje jednoga izraza na drugi temelji se, kako se vidi, na vlastitosti determinanta verižnika (4), da je moguće ili ga jednostavno proračunati, ili ga izraziti redom, poredanim po padajućih uzmnožih elementa glavne diagonale[1], kako se poznaje iz oblika (16). Obratno je opet moguće mnoge obličke ovdje izvedene uvesti na oblik determinantni, kao na pr. obličak (30), koji zatim ovako glasi:

$$\operatorname{con} n\rho = \begin{vmatrix} \cos\rho & 1 & 0,10 & . & . & 1 \\ 1 & 2\cos\rho & 1,10 & . & . & 0 \\ 0 & 1 & 2\cos\rho 0 & . & . & 0 \\ \vdots & & & & & \\ 0 & 0 & 0, 0 & . & 2\cos\rho & \end{vmatrix}. \qquad (36)$$

Da za posebnu vriednost

$$\rho = 0$$

dobivamo determinant stupnja povoljnoga, imajući vriednost 1, upoznajemo takodjer iz oblička (36), nu mogli bi ovo i direktno dokazati. Položimo li naime:

$$\Delta_n = \begin{vmatrix} 1 & 1 & 0 & 0 & . & . & 0 \\ 1 & 2 & 1 & 0 & . & . & 0 \\ 0 & 1 & 2 & 1 & . & . & 0 \\ 0 & 0 & 1 & 2 & . & . & 0 \\ \vdots & & & & & & \end{vmatrix} \qquad (37)$$

tako da je subdeterminant prvoga elementa:

[1] Iz formalnoga gledišta treba spomenuti, da je zanimiva suvislost resultata, koje dobivamo rješitbom zadaće članaka 3 te 4.

Digitized by Google

$$D_{n-1} = \begin{vmatrix} 2 & 1 & 0 & 0 & . & . & 0 \\ 1 & 2 & 1 & 0 & . & . & 0 \\ 0 & 1 & 2 & 1 & . & . & 0 \\ 0 & 0 & 1 & 2 & . & . & 0 \\ . & & & & & & \\ . & & & & & & \end{vmatrix}, \qquad (38)$$

dobivamo rastavbom determinanta (37) po elementih prvoga stupca:

$$\Delta_n = D_{n-1} - D_{n-2}, \qquad (39)$$

gdje u determinantu (38) valja

$$D_x = K + 1, \qquad (40)$$

tako, ako za D umetnemo odgovarajuće vriednosti iz oblička (40) u obličak (39), dobivamo

$$\Delta_n = 1.$$

Budi još spomenuto, da iz oblička (16) takodjer sliedi:

$$\begin{vmatrix} a_1 & a_0 & 0 & 0 & . & . & 0 \\ a_2 & a_1 & a_0 & 0 & . & . & 0 \\ 0 & a_2 & a_1 & a_0 & . & . & 0 \\ 0 & 0 & a_2 & a_1 & . & . & 0 \\ . & . & . & . & & & \\ . & . & . & . & & & \\ . & . & . & . & & & \\ 0 & 0 & 0 & 0 & . & . & a_1 \end{vmatrix} = (-1)^n \begin{vmatrix} -a_1 & a_0 & 0 & 0 & . & . & 0 \\ a_2 & -a_1 & a_0 & 0 & . & . & 0 \\ 0 & a_2 & -a_1 & a_0 & . & . & 0 \\ 0 & 0 & a_2 & -a_1 & . & . & 0 \\ . & . & . & . & & & \\ . & . & . & . & & & \\ . & . & . & . & & & \\ 0 & 0 & 0 & 0 & . & . & -a_1 \end{vmatrix},$$

kao što i obličak od drugdje[1] već poznat:

$$\begin{vmatrix} a_1 & 1 & 0 & 0 & . & . & 0 \\ a_2 & a_1 & 1 & 0 & . & . & 0 \\ 0 & a_2 & a_1 & 1 & . & . & 0 \\ 0 & 0 & a_2 & a_1 & . & . & 0 \\ . & . & . & . & & & \\ . & . & . & . & & & \\ . & . & . & . & & & \\ 0 & 0 & 0 & 0 & . & . & a_1 \end{vmatrix} = \begin{vmatrix} a_1 & \sqrt{a_2} & 0 & 0 & . & . & 0 \\ \sqrt{a_2} & a_1 & \sqrt{a_2} & 0 & . & . & 0 \\ 0 & \sqrt{a_2} & a_1 & \sqrt{a_2} & . & . & 0 \\ 0 & 0 & \sqrt{a_2} & a_1 & . & . & 0 \\ . & & & & & & \\ . & & & & & & \\ . & & & & & & \\ 0 & 0 & 0 & 0 & . & . & a_1 \end{vmatrix}.$$

[1] Gledaj *Günther:* Lehrbuch der Determinantentheorie". II Aufl., pg. 133

Digitized by Google

Digitized by Google

Djakovački potres dne 24. ožujka 1884.

Čitao u sjednici matematičko-prirodoslovnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 13. veljače 1886.

PRAVI ČLAN DR. GJ. PILAR.

Dne 25. ožujka 1884. godine puče po Zagrebu glas, da je dan prije, pod večer, bio u Djakovu veoma jak potres, koji da je mnogo kvara počinio. Taj kobni glas potrese svimi srci, jer je svaki odmah pomislio na velebni djakovački hram, taj ponos cieloga naroda našega. Držalo se je, da je već radi svoje veličine morao znatnije stradati nego ostale sgrade. Na svu sreću stigoše na upitne brzojavke povoljniji glasi, te se je već oko podne, iz stigavših brzojavnih viestih, za stalno znalo, da djakovačka katedrala nije nego veoma neznatno oštećena.

Iz drugih slavonskih mjesta, kao iz Požege, Osieka i Broda, stigoše takodjer viesti o trešnji, koja je bila suvremena sa djakovačkom. Odmah izprvice dalo se je razabrati, da je potres od 24. ožujka pojav znatnijega obsega. Bilo je dakle za poželiti, da se učin toga pojava po mogućnosti čim prije na licu mjesta prouči. Budući da su uprav nastupili na sveučilištu uskrsni praznici, odlučih, uz privolju visokoga vladnoga odjela za bogoštovje i nastavu, uputit se u potresni priedjel. Iz Zagreba krenuh dne 27. u jutro preko Siska; u Brodu prenoćih i doživih potres u 10 satih 43 minuta na večer, a sutradan dne 28. ožujka oko 9 satih u jutro bijah u Djakovu.

Utisak, što ga je na me učinilo Djakovo, nemogu posve dobro ocrtati, ako se neosvrnem na potres zagrebački dne 9. studenoga 1880. Spomenuti potres nisam doživio sâm; tada sam boravio radi bolesti očiuh u Bruselju, te sam se tek 15. siečnja 1881 natrag vratio. Prvo, što sam vrativši se u Zagreb učinio, bilo je, da prodjem gradom, te da pregledam tada još većinom nepopravljene sgrade. Malo ih je bilo, koje nisu bile izprekrižane pukotinami, a

Digitized by Google

dosta ih je bilo znatno i težko oštećenih. Dimnjaci su i krovovi bili većinom novo posagradjeni, a krovovi posve šareni od novoga criepa. Vatrobrani zidovi na mnogih su mjestih još ostali nepopravljeni i oko je na sve strane zapinjalo na poduprte zidove i na daskami zakovane šupljine. Kud kamo strašniji imao je biti utisak prvih dana iza potresa, čega, kako rekoh, sam izkusio nisam.

Naprotiv tomu svega onoga, što nadjoh u Zagrebu dva mjeseca poslje velikoga potresa, nenadjoh u Djakovu. Prolazeć mimo prve velike sgrade djakovačke, prijašnjega sjemeništa bosanskih franjevaca, niti neopazih vanjskih tankih pukotinjica. Da nisam znao, da je u Djakovu bio potres, provezao bih se cielim mjestom, a da ni opazio nebih, da su ovdje dvie jake trešnje utjerale strah i trepet u razplahireno pučanstvo. Tek kad sam ušao u biskupski dvor, zatim u biskupsko sjemenište, opazih na stienah, u hodnicih, te u pojedinih sobah i dvoranah prvoga i drugoga kata zamjetnije tragove potresa. Dimnjaka je bilo porušenih oko 300, a vatrobranih zidova 3—4. Katedrala sama održala se je sjajno, te se šteta nanešena potresom od 24. i 27. ožujka može smatrati razmjerno malenom. U obće udara u oči, da mekanički učini potresa nestoje u nikakvom razmjeru s utiskom, što su ga proizveli na pučanstvo drugi pojavi, kako ćemo imati prilike u sliedećem vidjeti.

Geološki i fizikalni odnošaji djakovštine.

O geoloških i fizikalnih odnošajih pisao sam već god. 1876 u Radu (XXXIII. knjiga). Ovdje neka bude dozvoljeno samo najbitnije spomenuti.

Djakovo leži na južnom rubu diluvialnoga plateau-a, uzdižućega se jedno 30 metara nad aluvialnom ravnicom Save. Taj plateau proteže se u spodobi jezika prama iztoku i iztanjuje se blizu Vinkovaca. Na bočini južnoga ruba toga plateau-a steru se vinogradi i voćnjaci. Povrh tih vinograda i izpod njih prostrane su ravnice, koje su po naravi tla veoma nejednake. Šumoviti niži priedjel presječen je plitkimi potoci, koji kod svake obilnije kiše okolni terrain poplave. Mutne vode nose crna, biljevnimi ostanci omaštena mulja, koj staložen daje mastnu, veoma plastičnu glinu. Tlo samo je za agrikulturu veoma težko i nezahvalno.

Ravnica na samom plateau-u ima tlo praporasto (loessartig), prema tomu takodjer dovoljno rahlo i propustno. U bližoj okolici Djakova nalazi se dakle samo u savskom poplavnom terenu aluvium, a na visočini loess.

Digitized by Google

Tek zapadno od Djakova gdje je teren više brežuljkast, nadolazi više promjene. Vrhunci i bokovi brežuljaka jesu i ovdje doduše diluvialni, ali pod njimi, osobito u dubljih zarezih pojavljuje se šljunak i glina, potonja valjda odgovarajuća paludinskim i kongerijskim naslagam, zatim bieli sarmatski lapori, a još dublje miocenski morski vapnenci, koji se na mnogih mjestih u spodobi klisura (Klippen) pokazuju, poput starijih vapnenaca u gornjoj krajini, te su takodjer popraćeni od crvene zemlje, poznate takodjer u geologiji pod nazivom *terra rossa*. Morski miocenski vapnenci počimlju se pojavljivati tek kojih 8—10 kilometara na zapadu od Djakova, a kristalsko stienje oko 42 kilometra u istom smjeru.

Tragova eruptivnomu stienju u okolici djakovačkoj našao nisam i najbliže je ono, koje se nalazi u Dilj-gori. Zato je donjekle opravdano začudjenje mnogih, koji nemogahu pojmiti, kako da se u ravnici, daleko od gora, eruptivna i masivna kamenja u rahloj zemlji pojavljuju potresi.

Ciela stvar prima drugi vid, kad se promatra s višega tektoničkoga stanovišta. Ogranak Alpa, koji se medju Savu i Dravu utiskuje, teče smjerom od zapada prama iztoku, te se kod 16° dužine iztočno od Pariza u ravnici gubi. Prije spomenuti plateau zadnji je reliefni nastavak toga gorskoga niza. Jedan stupanj dalje na iztok dižu se iz nizine ogranci Fruške gore i protežu se u dužini po prilici od jednoga grada onim istim smjerom, kojim i gorje zapadne Slavonije. U duhu novije orogeneze, imala bi Fruška gora biti nastavkom slavonskih gora, a svakako jim je zajednički sustav pukotina, koje njihovo podizanje omogućuju.

Da se uzprkos toj zajednici izmedju Fruške gore i slavonskoga gorja proteže ravnica jest činjenica, koja ima svoj razlog valjda u većoj djelatnosti voda na toj tački sa svih stranah se slivajućih, a može imati, po mnenju njekojih, svoj razlog takodjer u poniranju kore zemaljske na toj tački.

Sielo djakovačkoga potresa leži po mnenju g. dra. Franja Šafařika[1] u onoj prolomnoj crti (Rupturlinie), koja spaja zapadno slavonsko orljavsko-požežko gorje sa Fruškom gorom. Ovo mnenje odgovara posve mojemu osvjedočenju stvorenomu na samostalnom promatranju geologičkih i geotektoničkih odnošaja, te tumači veoma dobro seljenje potresnih pojava na toj liniji, tako da je potresni centrum svakiput na drugoj tački iste linije.

[1] Földtani közlöny, 1885 XV. köt. p. 211.

Digitized by Google

Djakovština potresni kraj.

Premda, kako smo u prediducem vidjeli, djakovština neposjeduje običnih oznaka potresna kraja, naime, niti je na obali morskoj, niti medju velikimi gorami, niti u blizini vulkana: to je ona ipak izvržena znatnijim potresom u kraćih rokovih, djakovština je u pravom smislu rieči potresni kraj.

Godine 1858. pod jesen, kad sam se kao gimnazijalac vozio iz Broda u Osiek, povukla je na sebe moju pozornost Dragotinska crkvica, na sve strane razpucana i razklimana. Na moj upit odgovoriše mi, da je stradala od trešnje zemlje, koja da se je prediduće godine dogodila.

Potanje podatke o toj trešnji imam od gosp. župnika trnavačkoga Bože Lukića. Po njegovom navodu slučio se je taj potres godine 1857. i to ili 15. ili 16. listopada u pol pet sati u jutro. Župnika je zatekla silna ta trešnja kod otakanja vina. Kuća se iz temelja potrese, svi se zidani dimnjaci u Trnavi porušiše, u župnoj crkvi sruši se svod i smrska orgulje, a i inače je bilo znatna kvara. Na tornju biskupske crkve u vinogradu povrh Trnave slomio se je gvozdeni križ, a sama crkva i njoj prigradjen dvor stradali su jako, i stojali pusti, dok nije biskup Strossmayer dao crkvu i dvor znatnim troškom opet opraviti. Kako je crkva bila opravljena, imao sam prilike vidjeti u družtvu O. Tondini-a 27 godina kašnje, iza najnovijega djakovačkoga potresa. Graditelj, kojemu je popravak trnavačke crkve povjeren bio, zaklinio je jednostavno hrastovimi klinovi potresom nastale pukotine, pa sve žbukom zamazati dao. Kod zadnjega potresa djakovačkoga poizpadali su ti klinovi, a da se svodovi i lukovi nad prozori nisu srušili; nego su se stare pukotine još više razjazile.

Nazif Gjahorić iz Dubočca u Bosni pripoviedaše mi takodjer o jakoj trešnji zemlje prije dvadeset i osam godina. Po njegovu navodu dogodi se trešnja u vrieme kukuruzne kopi. On je baš s kopači jeo u avliji, „kad dodje udarac, pa su im sve kašike iz rukuh popadale“.

I njeki Majarci, a na čelu im Marko Cviić, pripovjedoše mi, da je godine 1856 ili 1857 (pravo neznadoše reći) bio u Majaru veoma jak potres, puno jači nego ovaj zadnji od 24. ožujka, jer je znatno oštetio majarsku crkvu, dočim zadnji nije ju oštetio ništa.

I od drugih ljudi, seljaka i gradjana, dobih manje više obširnih viesti o potresu god. 1857 i, što je zanimivo, djakovčanom čini se

Digitized by Google

svim, da je bio slabiji nego onaj od god. 1884, a stanovnikom više na zapad ležećih mjesta opet puno jači nego zadnji. *Iz toga se može zaključiti, da se je mjesto najjače trešnje nalazilo god. 1857. više na zapad i dalje od Djakova nego god. 1884.* I ovdje bi dakle imali primjer seljenja potresa duž potresne linije, što se je već kod mnogih evropskih i američkih potresa opažalo. Dojdući potresi u djakovštini će nas o tom još bolje uputiti.

Po spominjanju njekih sada medju 65 i 70 godina starih osoba bio je u njihovoj mladosti oko godine 1834 (točno neznade nijedno reći) jak potres u djakovštini i obližnjoj Posavini. Osjetila se je tutnjava kao da se tarna kola po kaldermi voze; nasta trešnja; prozori zazveketaše, a slike se zanihaše.

Ako bi i ovaj, inače od vjerodostojnih osoba učinjen navod, koji bi se lako dao po starih samostanskih kronikah kontrolirati, uvažio, tad bi sliedilo, da se u djakovštini i obližnjoj Posavini po prilici svakih 25 godina pojavljuje trešnja srednje jakosti. Nu imade i drugih svjedočanstva za tvrdnju, da djakovština spada medju slabije po učinu, nu frekventnije potresne krajeve. U podrumih južnoga trakta biskupske rezidencije u Djakovu ima znatan broj starih zamazanih potresnih pukotina. Da te pukotine nepotiču od popuštanja tla sliedi odatle, što su većinom horizontalne, posljedica su dakle susulturnih potresnih udaraca.

Medju sgrade već odprije postradale od potresa spada u prvom redu sjemeništna crkva i stari franjevački samostan. Već prije potresa od 24. ožujka 1884. bili su joj zidovi izbočeni i izprebijani, te samo za oko izmazani. Potres od god. 1884 samo je stare rane opet otvorio, pak amo tamo i razširio. U obće sve starije sgrade djakovačke pokazuju tragova opetovnoga krpanja iza potresa, uprav tako, kako je to graditelj g. H. Bollé našao na katedrali zagrebačkoj.

Iz rečenoga se vidi, da će se i u buduće morati u djakovštini računati s potresom kano periodično se vraćajućom nevoljom. Gradjevine će se prema tomu imati izvadjati u lagljem stilu i uz uporabu obilja željeza. Katedrala djakovačka odoljela je bolje nego mnoge manje sgrade, jer se kod njezine gradnje nije štedilo željezom. Moderno graditeljstvo u ostalom već u mnogih kulturnih zemljah računa s potresom kao sa stalnim pojavom i nada se znatno umanjiti, ako ne odstraniti, svaku pogibelj[1].

[1] Relazione della commissione per le prescrizioni edilizie dell' Isola d' Ischia instituta dal ministro dei lavori publici (Genala) doppo il terremoto del luglio 1883. Roma 1883.

Digitized by Google

Potres od 24. ožujka 1884.

Prije svega prelazim na nabrajanje viestih o potresu, koji je Djakovo iz temelja uzdrmao i pučanstvo toli silno u strah utjerao. Spomenuti je njeke navode, koji pokazuju, da svaka trešnja može imati svoje zvučne predteče, manjem broju ljudi, u povoljnom položaju se nalazećih, osjetljive.

Predstojnica samostana milosrdnih sestara u Djakovu gospodja Nikomedija Erb vezana je, od dulje vremena težko bolestna, na postelju, te je kraj svoje velike živčane osjetljivosti čula svaki najmanji štropot u kući. Ona mi je pripoviedala bez moga uticaja, da je dne 24. ožujka oko pol pet i pet satih opetovno i jasno čula pojedine gromolike podzemne udarce, koji se nisu nikako dali svesti na štropot u kući.

Osim ove od vjerodostojne osobe učinjene izjave dobio sam sličnih, premda manje izviestnih, izjava i od Djakovčana i od seljana iz okolice[1]. Napokon imao sam prilike i sám, za svoga boravka u Djakovu, čuti pred jačimi potresi posve jasne, prividno iz daljine dolazeće detonacije, tako, da ob objektivnosti takovih zvučnih pojava, kako ćemo to u ostalom kašnje na šire još razpraviti, neima nikakove dvojbe.

Vjerovatno je takodjer, da je pred glavnim udarcem bilo i pomanjih trešnja, ali te nitko kao takove opažao i bilježio nije. U Beču su dne 9. studenoga 1880 u jutro mnoge osobe osjetile ojak udarac; ali su to sve sveli na običnu gradsku buku i štropot, i da nisu pojedine ure stale, nikomu nebi ni na pamet palo pomisliti na potres. Kad su jednom živci već uzrujani jačim potresom, onda se dakako opaža i registrira svaki zvuk, svako i najmanje titranje tla, pače vožnja kočije na ulici u stanju je uzrujati osobe slabijih živaca.

U sliedećem dajemo viesti iz pera očevidaca, koje su putem štampe u javnost prodrle, a sadržavaju usuprot svoje subjektivnosti materijal za prosudjivanje vremena, jakosti, smjera, učina potresa i drugotnih pojava.

---

[1] Seljanin Jozo Ivković pripoviedao mi je, da su se na dan 24. ožujka pod večer čula u svemu tri potresa, od kojih je zadnji oko 9 satih bio najjači.

Digitized by Google

Djakovo 25. ožujka 1884 u 8 satih 35 min. jutrom.

Jučer na večer u 9 satih bio je u Djakovu žestok potres, koji je do 10 sekunda trajao. Opaženo je, da je došao od zapada, a išao prama iztoku Podzemna tutnjava trajaše do polak četiri sata u jutro. Neima kuće u Djakovu, koja nije oštećena. Ponajviše je nastradala župna crkva i zemaljske sgrade, stan podžupana. Mnogo dimnjaka porušenih i krovova odkritih. Stolna crkva nije ništa stradala.

(Pozor, 26. ožujka 1884 br. 71.)

Djakovo 25. ožujka 1884.

Potres od 25. ožujka pojavio se je točno u 8 satih 57 minuta, te je bio popraćen podzemnom gromolikom tutnjavom. Trešnja je išla smjerom od sjeverozapada prama jugoiztoku, te je trajala 6 do 7 sek.

(Drau od 30. ožujka 1884 br. 26.)

U ponedjeljak 24. o. mj. pod večer snašla je Djakovo jaka 10 sekunda trajuća trešnja popraćena od gromolike podzemne tutnjave. Na sreću nije katedrala ništa trpila. Ipak je župna crkva znatno oštećena, te neima gotovo kuće u Djakovu, koja nebi manje ili više štete imala. Osobito su trpile zemaljske sgrade te stan podžupana Mnogi su dimnjaci srušeni a krovovi razkriti Mukla podzemna tutnjava te lako titranje tla osjetilo se je sve do 4 sata u jutro, što je stravu pučanstva još povećavalo, jer su se obćenito bojali katastrofe slične zagrebačkoj.

(Agramer Zeitung 26. ožujka 1884 br. 71.)

Djakovo 26. ožujka 1884.

Što vi u Zagrebu oćutiste dne 9. stud. 1880 u jutro, to mi, ali u manjoj mjeri, oćutismo u 9 satih noći dne 24. t. mj. Čitajući Gosp. list najednoč začujem strašan šum i ropot, u isti tren uzljuljah se na stolici, žbuka padaše sa plafona, svjetiljka odskakivaše, kano da se hoće svoje sveze riešiti. Skočih pod vrata, jer sam odmah pogodio da je potres . . . . . Kad prestade tresti, prodjoh sobu, te istom sad vidih, da su zidovi popucali i žbuka na više mjesti odljupljena. Pukotine nisu pogibeljne, ter je dovoljno da se žbukom pokriju i onda sobe obojadišu. Udarac je došao, kako mi se čini, od zapada; mora da je lokalne naravi, jer je u pomanjih stankah tutnjilo s neznatnom trešnjom. Jučer (25.) do podne čulo se je do dva puta; a danas u jutro, kad ovaj list pišem, takodjer se dobro razabire tutnjava. Ja sam ipak legao u 11 sati u postelju, dočim je drugi sviet po ulicah hodao. U jutro (25.) istom vidih, da je potres kod mene najmanje štete počinio. U susjedstvu popadaše dimnjaci Sve velike sgrade puno trpiše, tako samostan duvna, bosanskih fratara, sjemenište, biskupski dvor. U crkvi sjemeništnoj ni župnoj ne smije se služiti. Jedina stolna crkva čudom božjim neznatno je oštećena, samo se iz nutra vidi jedan maleni rez preko slike Eve; vanjština je posve neozledjena, osim što su sa njekojih fiala (tornjića) oko kupule popadale kamene rosette. Inače nije nijedna kuća u Djakovu bez štete prošla. Strava je bila velika, jer je

Digitized by Google

potres bio spojen sa takovom tutnjavom, kao da je sila topova najednom zagrmila . . . Biskup sjedjaše upravo kod stola iza večere, kad se silan šum i tutnjava čuše a zidovi, zanihaše . . . Opazivši, da je potres reče mirno: „ne bojim se božje ruke, jer ako hoće Bog, umrieti ću i na ravnom polju". Poslje trešnje dao se voditi u stolnu crkvu riečmi: „Vodite me, djeco, samo u moju stolnu crkvu". Došavši onamo pregledao je svjetiljkom svu stolnu crkvu i pomoli se Bogu Kad vidje, da je crkva neoštećena, skrušeno zahvali se Bogu i ode mirno spavati u jednu sobu razi zemlje. Glavni je udarac bio vertikalan, nadamo se, da će bez posljedica biti.

(Pozor od 29. ožujka 1884.)

Djakovo 26. ožujka 1884.

U kratko vam na brzu ruku želim opisati strašni potres, kojega je središte Djakovo naše bilo u ponedjeljak 24. o. mj. na večer, misleć tim i čitateljem vašim udovoljiti. Istoga dana na večer bijah u dvorani pri večeri u družtvu izabranih osoba Bijaše u dvorani a i vani podpun mir nastao; još 2 minute i ura je imala odbiti 9 ura. Možete si dakle pomisliti, kako bijasmo svi osupljeni, kad se poslje onog mira na jednom začu strašna detonacija, kao da bi množina dinamita eksplodirala; meni se pričini, kao da se pod diže, kao da ćemo u zrak. U taj par poskočimo sa stola i sad njekoliko sekunda poslje detonacije poče najednom padati sa plafona odlupljeni kreč i maz, kao da će se srušiti sav plafon. Sad istom uvidih, da je potres, pa bjež kud koji. Potres bijaše, kako se obće po samih palih stvarih zaključiti može, uzeo pravac od zapada prama istoku i trajao njekoliko sekunda; koliko — to nije moći matematičnom točnošću reći; nu svakako vele oni, koji bijahu očevidci zagrebačkoga potresa, da bijaše kraći od zagrebačkoga, nu mnogo jači. Sve obuzelo strah i trepet, jer se je poslje toga čula još u zemlji tutnjava; taj strah je rasao, kad je čovjek po zidovih i stubah posljedice potresa gledao.

Poslje potresa bijaše inače noćom tiho Djakovo posve oživilo. Po ulicah si mogao viditi šetajuće, pripoviedajuće i zaplašeno obćinstvo. Pitalo se tu, kako će se noć sprovoditi i gdje? Jer da će biti još i manjih potresa, o tom je bio svatko na čistu. I zaista je iste noći u razmaku od 20—25 minuta bilo čuti sad jaču sad manju tutnjavu nalik grmljavini, koja je u noći još strašnije na razdražene već živce djelovala.

Probdili smo napokon u strahu tu strašnu noć i mnogi s nami, pripoviedajuć si u jutro neizspavani strašljivo sve udarce, koje osjetismo noćas, te je sravnismo sa vremenom, u koje se dogodiše. Nu sad po danu istom mogao je čovjek vidjeti devastaciju, koju je načinio potres. Riedko bijaše gdje kuće, koju nije potres oštetio. Svuda si mogao vidjeti i izvana popucane zidove, nu malo ne na svakoj kući dimnjake bez kape ili popucale i srušene tako, da su nalik ruini. Najviše pako trpile su od ovećih sgrada biskupov dvor, sjemenište, samostan milosrdnih sestara i bivši samostan bosanskih franjevaca. Stolna nova crkva

Digitized by Google

— za čudo — obračunav njekoje malenkosti, skoro ništa. 25. i 26. o. m. bilo je takodjer njekoliko putih čuti podzemnu tutnjavu, nu dakako sve slabiju Nu pokraj svega toga su nam živci još napeti i osjetljivi, što opet samo oni podpuno shvatiti mogu, koji su već takov potres jednom doživili.

Gdjekoji, koji su za vrieme potresa upravo se vani desili, pripoviedaju, *da su prije detonacije opazili svjetlost poput blieska,* kao da Djakovo u vatri stoje, a neposredno iza toga sliedila je detonacija, dotično potres Pokraj sve nesreće ima donjekle i sreće; pokraj mnogih cigala i ruševina, koje su za vrieme potresa sa krovova i dimnjaka padale, nije nitko ni ranjen, što se ima pripisati kasnoj uri, oko koje sve kod nas već u svojih kućah boravi. Moramo zaista Bogu hvaliti, što pri tom potresu nije nitko glavom platio, te smo samo sa strahom prošli, nu ujedno ga moliti, da nas od ponovnoga potresa sačuva, koji bi nam mogao pri ovih popucalih zidovih biti mnogo pogibeljniji.

Pozor 29. ožujka 1884 br. 74.

Djakovo 28. ožujka 1884.

U predvečerje naviešćenja gospina doživismo u 9 ura strašni potres, pak bi se potres još kako tako pretrpio, ali *strahovita grmljavina i užasna munjevna rasvjeta* učiniše, da nam se je doslovce pričinilo, kano da se nebo nad našima glavama ruši i kô da nam se zemlja pod nogama razdire. Pravi pravcati sudnji dan. Bili smo u biskupovu dvoru još kod večere. Biskup se je u prvi mah dašto snebio, ali je ostao kod stola sjedeć. Drugi su mahom pomislili, da su pakleni ljudi dinamit pod nama izpalili. Jedni su popadali pod stol, drugi pobjegli pod vrata. Poslje njekoliko sekunda progovori biskup: „Šta se tako plašite“? Jedan od prisutnih odvede i biskupa pod vrata. U to doba povikaše ljudi ozdol: „potres, potres“! — Štete u kući (biskupovu dvoru) imade; ali u crkvi hvala bogu malo. Od to doba skoro sve jednako traje podzemna tutnjava . . .

Jedan, koji je bio u Zagrebu prigodom velikoga potresa od 1880 godine, kaže, da se zagrebački, što se užasnosti i strahovitosti tiče, nemože s djakovačkim prispodobiti. Ove naše potrese čine strahovitimi te strašne grmljavine. Rekao bi, da je hiljada topova u jedan mah riknula.

(Pozor 31. ožujka 1884 br. 75.)

Djakovo 1. travnja 1884.

Koban 24. ožujka, a još kobniji časi o devetoj uri noći! Ti nam zadaše straha kakovog još nikada mi Djakovljani u dušah svojih neoćutismo! Pa što to bijaše, što nas toliko uznemiri i strahom napuni? Nješto zatutnja, kano da u isti tren više gromova opali, zemlja se uztrese ogromnim udarcem, te poput uzburkanoga mora, tjerana bjesnimi vjetrovi, talasaše se najmanje do deset hipova od *jugo-zapada prama sjevero-iztoku.* Prigodom te užasne i neopisive trešnje stade u svih kućah liep i vapno odpadati, u zidanicah stiene pucati. Sobe raz-

Digitized by Google

svietljene bijahu zapušene odpadcima sa stiena, a sve pošoblje poigravaše, kao da je oživilo. *U tamnih sobah opazili su njeki budni ljudi njeku svjetlost, koja se momentano izgubila.* Jauk i lelek nasta u mnogoj obitelji, tuj se nije znalo, tko bi kom pomagao, dali roditelji svojoj dječici, drug drugu, prijan prijanu, rodjak rodjaku itd. Sve se je nihalo i komešalo u najvećoj stisci, neznajuć si pomoći. Prva strahota presta i netom minula dva časka, eto ponovljena ljuljanja zemlje uz strahovit tutanj, nu srećom puno blaži i tiši! Deveta ura izbi, zemlja se umiri, a ljudstvo uzrujano, uplašeno, pohrli na ulice, da jedno drugoga upita za život i izpripovieda pretrpljenu neizkazanu strahotu.

Neima duše, koja najprije nepomisli na stolnu crkvu i našega velikoga biskupa. Pa tko nebi na nje pomislio, kad su to dva sunca, koja nam veličaju i obsievaju ne samo naše skromno Djakovo, nego i cielu hrvatsku domovinu. Baš sam se šetao izpred kuće i promišljao sudbinu našu, al evo sa svjetiljkom u ruci stupa u noćnoj tmini čovjek, čuvar stolne crkve, koj me obradova, da je na crkvi vrlo neznatne štete. Hvala bogu, rekoh, eto nam u nesreći sreće, eto u strahu i žalosti, veselja i radosti! Po cielom Djakovu, koje je inače u gluho noćno doba tiho i mirno, čuo si do ranka stražarsko hodanje i pripoviedanje. Užasna podzemna tutnjava izmjenjivaše noćnu tišinu skoro svake četvrt ure, a po koji put ućutila se je i slabija trešnja. Sve je željno i neustrpljivo izčekivalo, da grane zora, tako da ju jedva dočekasmo, jer nam se svaka tri časka činila pol ure. Napokon osvanu! Jedan drugog veselo pozdravljasmo, da smo živi, pregledajuć štete počinjene podzemnim bjesnilom i tješimo se, da smo tih strahota za dalje oslobodjeni, pa zato i nejadikovasmo nad mnogimi štetami, koje mislismo, da će naša sirotinja, radostno živom i zdravom glavom, svojimi čvrstimi mišicami i vedrinom duha svoga popraviti moći. Svaka kuća bijaše više manje oštećena, dimnjaci ležahu po ulicah i dvorištih, a najviše podnese župska crkva, biskupski dvor, sjemenište duhovne mladeži, bivši samostan bosanskih franjevaca i samostan milosrdnica, a dosta kvara i po drugih javnih i privatnih sgradah . . . .

(Pozor 7. travnja 1884. br. 81)

Potres od 27. ožujka 1884.

Djakovo 1. travnja 1884.

. . . Na blagoviest t. j. na 25., 26. i 27. čestomičnom tutnjavom i slabijom trešnjom ponavljaše se u meni strah i trepet, koji nas i bez toga još do sad ostavio nebijaše. Ljudstvo strahom i nespavanjem izprebijano i izmučeno jedva čekaše na 27. mirne večeri, da se upokoji i odpočine. I zbilja dodje željena večer, mnogi pospaše, kad al tri četvrta na jedanajstu eto na novo groznoga udarca i neopisive trešnje istom snagom, uz iste one pojave, kano i na 24. ožujka, jedino s tom razlikom, da je 3 hipa trajao, dakle po prilici tri četvrtine put kraći bio od prvoga udarca. (Pozor 7. travnja 1884. br. 81.)

Digitized by Google

Djakovo 2. travnja 1884. — Kako već rekoh, 27. ožujka u tri četvrti na jedanaest noći zatutnji, puče i strese se zemlja neizkazano jako, *podavši nam oku za trenutak i opet njeku svjetlost.* Sve poskaka iz svojih postelja, sakupljajuć oko sebe svojad. Prestrašeno slušaše podzemnu tutnjavu, koja se neprestano pojavljaše, i od neugodne detonacije zeblo svakoga oko srca. Uzburkana svjetina, nemirna duhom, komešala se i sve izčekivala zadnji časak . . . Iste te noći ponavljahu se česte neugodne tutnjave i manji potresi, pa to biva više manje i dan danas, kao što i sada upravo pišuć ove redke, ućutih tu strašnu i nemilu grozu. Smjelo mogu reći, da od naše prve katastrofe pa do danas ućutismo potresa najmanje 30 a i više, neračunajuć ovamo tutnjavu, koja se pojavljuje i bez trešnje zemlje. (Pozor 8. travnja 1884 br. 82.)

Djakovo 3. travnja 1884. — Stolna crkva je prvim potresom (od 24. ožujka) posve neznatno oštećena. Prvim potresom spadoše sa tri tornjića oko kupole tri kamenite rosette (Tulpen), nepočiniv s vana ine štete, a iz nutra malo bi se jače razširila stara pukotina nastala sjedanjem zidina.

Drugim udarcem razpuca se iz nutra crkva po svih lucih viš prozora. U sredini središnje ladje sa dva polukružna veza (Gurt) odkidoše se komadi maljana liepa. Kameniti cvietci sred svodova se razklimaše i pomanje česti izpod njih padahu. S vana sruši se sa kupule i četvrti tornjić, koj spavši na prvi, zatim na drugi krov, odavle na zemlju, počini na krovovih dosta štete . . . .

Na ostalih sgradah javnih i privatnih pomnoža se silnih šteta, tako, da bijaše obća rieč: „ovaj potres više zla počini nego prvi“. Crkva župska i sjemeništna oštećene su posve i po kr. podžupaniji zatvorene, a isto tako bje i duhovna mladež 31. istoga razpuščena na neopredieljeno vrieme. (Pozor 8. travnja 1884. br. 82.)

Djakovo 28. ožujka 1884.

Jučer (u četvrtak dne 27. ožujka) u noći, oko 10 satih 40 minuta, zatekla nas je opet trešnja s valovitim gibanjem i to smjerom od jugoiztoka prama sjeverozapadu. Sila trešnje, ako i nije bila tako velika kao u prošli ponedjeljak, ipak je bila tolika, da je nastalo novoga kvara Trešnja je ovaj put trajala 4 sekunde, te je bila, kao i prošloga ponedjeljka, popraćena podzemnom tutnjavom. Zemlja je ostala u titranju do jutra i u intervalih od 5—10 sekunda moglo se je u to vrieme osjetiti podzemno kotrljanje. (Drau 30. ožujka 1884. br. 26.)

Djakovo 28. ožujka 1884.

Prošle noći upravo u tri četvrti na jedanajst i opet strašna detonacija, strašna razsvjeta i strašan potres, koji je možebit samo nješto manji bio od prvoga. I opet kuće trpile, ali crkva malo.

(Pozor 31. ožujka 1884. br. 75.)

Digitized by Google

Potres od 28. ožujka 1884.

Treći znatniji potres doživih sâm, i to u sjemeništnoj sgradi, u koju sam dospio kušajući ohrabriti klerike. Da ih umirim i da jim dokažem, da u sjemeništnoj sgradi neima nikakove pogibelji, zahtievao sam, da mi u ma kojoj sobi drugoga, najviše stradaloga kata prirede postelju. Jedva te iste večeri legoh i zasnuh, po mojoj uri oko 9 satih 45 minuta, osjeti se valovit potres, popraćen velikom tutnjavom. Smjer nije mi bio posve jasan, ali mi se ipak učinilo, da dolazi od glave, koja je na zapad nješto k jugu okrenuta bila.

Bit će da su i ovaj put udarci dolazili od jugozapada, nu podataka za tu tvrdnju neimam. Iza prestavše tutnjave, bilo je čuti silno i žalobno zavijanje pasa.

Ovaj potres bio je dosta jak, te se je duhovne mladeži toli silno dojmio, da medju njom nije nadalje moguće bilo disciplinu uzdržati. U sjemeništnoj se sgradi mjestimice na novo odliepi žbuka i nove pukotine nastadoše po sobah i hodnicih.

O tom potresu piše „Drau“:

Djakovo 29. ožujka 1884.

U petak na noć, oko 9 satih 50 minuta, imali smo ovdje ponovno dosta jak udarac, smjerom od iztoka prama zapadu, te je i tom prigodom potrajala do jutra njeka podzemna tutnjava. Novoga kvara hvala bogu kod toga neima, svakako je ova treća trešnja jur oštećene sgrade, akoprem nevidljivo za oko, još više razklimala. (Drau 30. ožujka 1884 br. 26.)

U sliedećem dajem popis svih potresa djakovačkih, u koliko su meni poznati, opažajuć, da sam potrese od 28. do uključivo 2. travnja sam motrio, osim triuh, koje sam po navodih dra. Hegeduševića zabilježio.

Digitized by Google

Mjesec i dan	Sat i doba	Trajanje	Opis
24. ožujka	oko 5 s. pm.		Pojedini gromoliki podzemni udarci (Nikodemija Erb.)
„ „	8ti 59 pm.	8—10 s	Najjači potres. Po navodu mnogih išao je potresni val od zapada prama iztoku.
25. ožujka			Mukla tutnjava i ponovne slabije trešnje trajale su cielu noć od 24. na 25. ož. sve do 4 sata u jutro
26. ožujka			Slabije trešnje i tutnjave ponavljaju se.
27. ožujka	10ti 40 m. pm	3—4 s.	Drugi jači potres od JZ—SI. Jaka podzemna tutnjava. Slabija podzemna tutnjava opetovala se je cielu tu noć.
28. ožujka	5 h 15 pm.	1 5 s.	Laka trešnja.
„ „	7 h 15 pm.	1—2 s.	Laka trešnja s tutnjavom. Opaža se nemir kod pasa
„ „	9 h 45 pm.	4—5 s.	Dosta jaka valovita trešnja s jakom tutnjavom. Zavijanje pasa občenito.
29. ožujka	2 h 11 am.		Tutnjava i laka trešnja.
„ „	2 h 45 am.	1—2 s.	Tutnjava i nješto jača trešnja nego prediduća.
„ „	7 h 45 pm.		Samo tutnjava.
	9 h 9 pm.		Jasne detonacije popraćene lakim titranjem tla.
	12 h 59 pm.	3 s.	Jače gibanje tla uz tutnjavu.
30. ožujka	11 h 23 am.		Laka trešnja (dr. Hegedušević).
31. ožujka	9 h 45 pm.		Pojedine mukle detonacije od jugozapada.
1. travnja	5 h 59 am.	3 s.	Slaba trešnja.
„ „	7 h 35 am.	3 s.	Nješto jača trešnja nego prediduća.
„ „	4 h 32 pm.	2—3 s.	Jača tutnjava popraćena lakom trešnjom.
„ „	9 h 56 pm.	4 s.	Slabija trešnja.
2. travnja	0 h 2 m. am.	2 s.	Jači udarac sa sliedećom lakom trešnjom. Psi zalajaše.
12. trav.	0 h 42 am.		Laka trešnja (dr. Hegedušević).
„ „	0 h 58 am		Mukla podzemna tutnjava (Hegedušević).
„ „	9 h 25 am.		Kratkotrajna mukla grmljavina.

Doba i trajanje djakovačkih potresa.

Jedan od najvažnijih faktora u seismografiji jest, kako je poznato, točno opredieljenje vremena, kad je trešnja nastupila i kako je dugo trajala. Bez toga faktora mnoga razmatranja odpadaju, imenito opredieljenje brzine, kojom se je potresni val u zemlji razprostirao.

Već kad sam pošao iz Zagreba, imao sam to na oku, te sam naravnao na kolodvoru svoju dobru uru po Budimpeštanskom vremenu, znajuć, da se u srednjoj Slavoniji, osobito u krajevih kud željeznica prolazi, to vrieme za ravnanje javnih, a i župnih ura rabi. Medjutim već na sisačkom kolodvoru našao sam razliku za

Digitized by Google

$2^1/_2$ minuta, a tako i drugdje manje ili veće diferencije. Budimpeštanskom vremenu zagrebačkoga kolodvora najbolje odgovarajuće vrieme našao sam na brzojavnoj postaji u Djakovu. Differencija bijaše $^1/_4$ minute. Uzamši za izhod vrieme djakovačke brzojavne postaje, našao sam, da se to vrieme dosta dobro slaže sa vremenom na uri u zvoniku katedrale. Differencija iznosila je 1 minutu, za koju je ura na tornju katedrale napredovala.

Navedši to, predjimo sada na po mogućnosti što točnije opredieljenje vremena kada su pojedine trešnje nastupile. Za ono od 24. ožujka navadja se u dopisu „Pozora" od 26. ožujka 1884 br. 71. 9 satih na večer. Isto tako u dopisu istoga lista od 31. ožujka i. g. br. 75. — Dopisnik „Drave" od 30. ožujka i. g. br. 26. navadja kao vrieme trešnje 8 satih 57 minuta. I sâm sam se propitkivao kod inteligentnih ljudih, te sam došao do uvjerenja, *da je potres svakako počeo, a i svršio prije devet satih na večer.* Njekoji stanovnici biskupskoga dvora rekoše mi, da je ura na zvoniku katedrale baš počela tući 9 satih, kad je trešnja prestala. Ako odbijemo 1 minutu, što je ta ura ranije išla nego ura brzojavne postaje u Djakovu, koja svaki dan brzojavno poldana naznačeno dobiva, to bi dakle za vrieme potresa dne 24. ožujka imali uzeti 8 satih i 59 minuta. Ovo se vrieme najbolje slaže sa svimi ustmenimi navodi, koje sam za svoga boravka u Djakovu pobrati mogao, 8 satih 57 minuta je očito prerano.

Za potres od četvrtka 27. ožujka na večer označuje se u „Pozoru" od 31. ožujka br. 75 vrieme udarca sa tri četvrta na jedanaest. Isto tako i u Pozorovu dopisu od 7. travnja br. 81. Osiečka „Drau" naprotiv u broju 26. od 30. ožujka označuje vrieme sa 10 satih i 40 minuta. Ovo potonje vrieme je svakako vjerovatnije, već zato, što u njekih od Djakova dosta udaljenih mjestih, kao u Koški, Vuki i Pećuhu imamo isto vrieme označeno kao i u Djakovu, a u Kopanici, Osieku pače još i manje nego 10 satih 45 min.

Za treći potres od 28. ožujka opažao sam vrieme i zabilježio sa 9 satih 45 minuta. Dopisnik „Drave" od 30. ožujka 1884. br. 26. označuje vrieme sa 9 satih 50 minuta. Za opravdanje svoga navoda imam to još dodati, da sam doduše već zasnuo bio, kad je trešnja nastupila, nu da sam imao svieću i žigice i uru pripravljene ako bi se eventualno potres pojavio, te da sam u obće u hitrom užiganju svieće uvježban. K tomu brojim hipove od vremena kad je potres prestao do onoga momenta kad na uru pogle-

Digitized by Google

dam, što onda od odčitanoga vremena odbijam. Moja ura je malo ne svaki dan u brzojavnomu uredu kontrolirana bila.

Trešnja od 24. ožujka trajala je po dopisniku „Pozora“ (br. 71) 10 sekunda; po navodu dopisnika Drave 6 do 7 sekunda. Sa svoje strane upotrebio sam sliedeću metodu, da trajanje trešnje opredielim. Opazio sam naime, da ljudi redovito pretjeravaju trajanje trešnje kad rabe rieči. Nije riedko bilo, da su mi u Djakovu i inteligentni ljudi odgovarali, da je potres trajao pô minute ili minutu, kad sam ih za trajanje upitao. S toga dodjoh na pomisao, da broje onako dugo, kako im se čini da je trešnja trajala. Urom u ruci pratio sam to brojenje i našao čudnovato suglasje kod svih bez obzira na obrazovanost. Tim načinom dobiveno vrieme trajanja variiralo je izmedju 6 i 8 sekunda. Najčešće sam dobio kao rezultat 7 sekunda, a zatim 8, tako da se može reći, da je trešnja kojih 7 do 8 sekunda trajala.

Trajanje trešnje od 27. ožujka označuje dopisnik „Drave“ sa 4 sekunde, a toliko po prilici dobio sam načinom prije opisanim.

Potres od 28. ožujka trajao je po mojem motrenju 4 do 5 sekunda.

Obzirom na položaj mjeseca imam dodati, da je trećak nastupio 20. ožujka u 9 satih 17 minuta u jutro, mladjak 27. ožujka u 6 satih 51 minut u jutro, a prvak 2. travnja u 10 satih 21 minutu pod večer. Prvi potres nastupio je 107 satih 42 minuta poslie trećaka, a 57 satih 52 minuta prije mladjaka, kut što su ga činile crte spajajuće sunce i mjesec sa zemljom iznosio je 31° 30′, dakle se može reći, da je taj potres već nastao pod uplivom kombinirane privlačive sile sunca i mjeseca:

Postoji mnogostrano od seismologa priznato pravilo, da *ako se jači potres dogodi u oči mladjaka, tad se može očekivati još ponovno jak potres, kad nastupi rečena konstelacija.* Toga sam se pravila držao god. 1872., kad se je o podne 31. listopada pojavila trešnja, a sutradan u jutro imao nastupiti mladjak. S toga sam se pripravio za opažanje očekivanoga noćnoga potresa, i prevario se nisam. To se je pravilo potvrdilo i kod djakovačkih potresa. Iza nastupa mladjaka 10 satih i 40 minuta, ili kada se je spojna crta zemlje i sunca odmakla za 5° 56′ od spojne crte zemlje i mjeseca, nasta drugi jači, nu puno kraći potres, koji je za svoje kratko trajanje razmjerno mnogo kvara počinio.

Treći potres od 28. ožujka došao je 38 satih 54 minuta poslie mladjaka, ili kad su se sunce i mjesec razmakli za 22°. Tim trećim

Digitized by Google

potresom završuje se serija alarmirajućih trešnjah; pučanstvo se je brzo umirilo, osobito, kad je čulo, da manje trešnje sliede iza svakoga ovećega potresa, i to obično za dobu od godinu, a kadkada i više dana.

Svjetleni pojavi.

Potresi od 24. i 27. ožujka desili su se za noćne tmine u vrieme mladjaka, t. j. kad neima mjesečine, i u oba slučaja zabilježuju se svjetleni pojavi. Naznačen mi je bio velik broj osoba, koje da mogu zasvjedočiti, da su prije ili za potresa vidjele bliesku nalično svjetlo, nu ja sam samo sliedeće saslušati mogao:

Gospodja Dojković u Djakovu pripoviedaše mi, da se je kratko vrieme prije potresa nalazila u tamnom hodniku, a imala je u ruci malu svieću. Najednom zapazi kroz prozor hodnika bliesak, zatim ču šum i prasak, a napokon osjeti jaku trešnju.

Na posve sličan način opisuje pojav gospodična Otilija Pollak u Djakovu.

Gospodična Dragica Ciolova, kći djakovačkoga trgovca, pripoviedaše mi, da je bila pri švelu. Sidjaše pri prozoru i pogleda u tamnu noć. Najednom puče kao grom i sinu crvenkasto svjetlo iz zemlje. To svjetlo bijaše očito trakasto[1]. Taj pojav da je na gospojicu silno djelovao i uzrujao ju i mimo potresa.

Ivan Mackl obrtnik u Djakovu pripoviedaše mi pred svjedoci, da je prigodom glavnoga potresa od 24. ožujka opazio na ulici bliedo ružičasto svjetlo.

Supruga prediućega Josipa Mackl vraćaše se te iste večeri iz Vrpolja. Već blizu Djakova, opazi u tri hipa, bliedo ružičasti pram svjetla, koji se je na dugo, nu na uzko i ne na visoko u vijugastu obliku iz zemlje dizao.

I izvan Djakova opažan je sličan svjetlen pojav. Njeki Luka iz kuće Anićinih u Novih Perkovcih pripoviedaše mi, da se je u vrieme potresa od 24. ožujka desio kod Andrina salaša na Polju Grahorišću. „Najednom zabliska, zahuka i zagrmi", reče mi on.

Dragotinski knez Ilija Smolčić pripoviedaše, da je prije velikoga potresa (24. ožujka) čuo kako psi na dvorišću laju. U namjeri da

[1] Njeka prisutna gospodja opazi na to pripoviedanje gospodjice Ciolove, da je to valjda bio *zemaljski grom*. Pod tim nazivom razumieva naš narod munjevnu iskru, koja iz zemlje predje u atmosferu. Mnogi fizici dopuštaju mogućnost takova prielaza zemaljske munjine u zrak i opisuju pojedine slučajeve.

Digitized by Google

vidi što je, podje iz kuće van. Čim otvori vrata, bljesnu mu pred očima i malo zatim nasta tutnjava i trešnja.

Najautentičnije i najvjerodostojnije svjedočanstvo, da je prigodom prvoga velikoga potresa u Djakovu bilo svjetlenih pojava neobične naravi, daje nam preuzvišeni gospodin biskup Strossmayer sâm. On bijaše kod stola sa dvorskim svećenstvom. Najednom, u najživljem razgovoru „vox faucibus haesit". Biskup pogleda na lievo kroz prozor u dvorište i opazi čudno svjetlo. Tad zatutnja zemlja i nasta silna trešnja, koja je na sve prisutne užas natjerala. Prva misao biskupova bijaše, da je dušmanin u dvorištu podpalio dinamitnu minu. Do te pomisli dovela ga je u prvom redu prije spomenuta čudna svjetlost popraćena praskom i trešnjom. Preuzvišeni gospodin biskup napose me je ovlastio, da se na njega kao svjedoka pozvati mogu.

U mnogih dopisih spominje se takodjer ovo svjetlo i uviek se naglasuje, da je nastupila prije tutnjave i trešnje.

Isto tako smo u prediućih izviešćih o potresu dne 27. ožujka čitali u više dopisa, da se je i tom prilikom pojavilo svjetlo. Na taj pojav prigodom drugoga jakoga potresa u Djakovu odnosi se svjedočanstvo Ilije Ivanovića iz Ivanovca u župi gorjanskoj, koji je kao podvornik u sjemeništu namješten bio. On mi pripoviedaše pred svjedoci, da je 27. ožujka oko $^3/_4$ na 11 satih noći sjedio u prizemlju kraj prozora i pušeć gledao u vrt. Najednom puče grom i on vidi svjetlo bez vatre u cielom sjemeništnom vrtu.

Kraj tolikih, i dielomice toli odličnih svjedoka, neima nikakve sumnje, da se je ta svjetlost i zbilja prije trešnje opazila. Nu moglo bi se reći, da su dotični osjećaji bili subjektivni, uslied trešnje i nagla trzanja cieloga tiela, dakle i optičkoga živca, nastali. Tomu se protivi navod gotovo svih svjedoka da su najprije opazili svjetlo, zatim tutnjavu i napokon je došla trešnja.

U ostalom nije treba toliko dokazivati objektivnost prije spomenutih svjetlenih pojava, primjera ima u seismografskoj literaturi dovoljno. Godine 1829 začestali su jači potresi u okolici Albana kod Rima. Za vrieme od više mjesecih opažali su se razni električni i svjetleni pojavi, koje je Bassanelli u svojoj monografiji tih potresa naveo. Najčešći je bio oganj sv. Ilije (S. Elmo). De Rossi, znameniti seismolog talijanski, opisuje u svom poznatom djelu znatan broj svjetlenih pojava, sjevernoj zori sličnih, koji su se u potresno doba pojavljivali. U mojem djelu o zagrebačkom potresu

Digitized by Google

upozorio sam, po primjeru drugih seismologa na mogućnost, da se svjetleni pojavi prigodom potresa dogode[1].

Namiče se sada pitanje, u kakovom savezu stoje ovi svjetleni pojavi napram potresom. Savez je očit. Poznato je iz kristalofizike, da mnoge rude jednostavnim tlakom i razvrućenjem medju prsti radjaju munjinu. Ako se kristali skrše i u prašinu satru, radja se još veći kvantum munjine. Kod potresa pako krše se ogromne mineralne sastavine kore zemaljske, te se duž nastavših pukotina tru medjusobno: to mora dakle imati za posljedicu razvitak znatnih količina munjine. Ta se munjina u podzemnih strujah gubi na sve strane; te upliva na magnetulje telegrafičkih i elektromagnetičkih postaja. Često zapriečuje mogućnost telegrafovanja, ako je te munjine veliko obilje, gubi se u atmosferu na razan način, i to ili kao pojav sjevernoj zori sličan, ili kao oganj sv. Ilije, ili pako, kao što je to kod Djakovačkoga potresa slučaj, u obliku trenutnoga iz zemlje se dižućega svjetlenoga prama.

Svjetleni pojav, koga smo po izviešću vjerodostojnih svjedoka u prediućem opisali i gledom na njegov uzrok protumačiti kušali, čini djakovački potres jednim od najzanimivijih većih potresa novijega vremena.

Relativna riedkost svjetlenih pojava potiče od razmjerne težkoće taj pojav noću opažati moći. Samo ako je noć tavna i oblačna, u doba mladoga mjeseca, i ako potres padne u vrieme, kad se mnogo ljudi nalazi na otvorenom zraku, moguće je, da taj pojav bude zabilježen. Sve te okolnosti su se snašle prigodom prvih dvajuh djakovačkih potresa.

Zvučni pojavi.

Kod riedko kojega potresa čulo se je toliko pripoviedati ob užasnih tutnjavah i š ropotu, kao kod potresa djakovačkoga. Kod svakoga potresa to napokon nije ni jednako. Ima velikih potresa, kod kojih se puno negovori o tutnjavi, a ima slučajeva, da je bilo znatnih zvučnih pojava bez trešnje. Sjećam ovdje samo na naj-

[1] *Grundzüge der Abyssodynamik*, zugleich ein Beitrag zu der, durch das Agramer Erdbeben vom 9. November 1880 neu angeregten Erdbebenfrage, Agram 1881, p. 153. — 12. Wenn das Erdbeben Nachts stattgefunden hat, hat man Lichterscheinungen beobachtet und welcher Art? Hatten sie eine Aehnlichkeit mit Nordlichtern? Hat man das St. Elm's-Feuer beobachtet?

Digitized by Google

poznatiji slučaj na otoku Mljetu u Dalmaciji god. 1822 do 1825[1]. Podzemna tutnjava tako je bila silna i uznemirujuća, da se je pučanstvo već razseliti htjelo. U Americi takovih pojava ima često, te i u najnovije vrieme. U južnoj Americi ga stanovnici nazivlju „rombo".

U prediućem već spomenusmo izjavu predstojnice samostana milosrdnih sestara u Djakovu, gospodje Nikomedije Erb, da je oko pete ure po podne bilo čuti pojedinih detonacija. Za moga boravka u Djakovu imao sam prilike više puta, posve jasno čuti te detonacije; najjasnije dakako noću. Ovdje mi je spomenuti veoma važnu izjavu prisjednika stola sedmorice gosp. Napoleona Špuna-Strižića, odnoseću se na sličan pojav u vrieme potresne periode zagrebačke od god. 1880—81. U ono doba ležao je gosp. Špun-Strižić bolestan od očiuh, te je mnogu noć bez sna probdio. Tom prigodom čuo je veoma često pojedine udaljene gromolike detonacije, kao da se u daljini topovi pale. Pojav taj često se je opetovao, a redovito pet ili šest satih kašnje došao je potres. Ta je okolnost dovela napokon gosp. Špuna na pomisao, da su detonacije predteče potresa, te se je isti kašnje osmjelio i predkazivao, kad će potresi slieditі.

Neima nikakove sumnje, da je izmedju tih detonacija i potresa najuži uzročni savez; nu na pitanje što prouzročuje te detonacije, neima do danas nauka posve udovoljavajućega odgovora. Uvaženja vriedno je na ovom mjestu tumačenje detonacija u smislu teorije prof. Janečka[2], da naime razni plinovi, kano kisik, klor, vodik visoke temperature, prodiru u pukotine potresom nastavše, te se tamo u razmjerju svoga ohladjenja, spajaju u vodu, klornu kiselinu itd., što biva momentano, dakle skopčano s jakimi detonacijami, koje se mogu na površini zemlje čuti.

Potresne detonacije dadu se jako dobro prispodobiti sa detonacijami na morskih obalah, kako sam ih imao prilike višekrat slušati na obalah sjevernoga mora kod Ostendea. U tom je slučaju more umjereno valovito, zrak razmjerno tih, samo kadkada dolazi topal dah od zapada ili jugozapada, a nebo je naoblačeno. Iz daljine dolaze oreći se udarci, kano artiljerijske salve. Pojav se tumači time, da je njegdje u tiesnu Canala la Manche more uzburkano.

---

[1] *P. Partsch.* Bericht über das Detonations-Phänomen auf der Insel Meleda bei Ragusa. Wien 1826.

[2] Rad jugosl. akademije znanosti i umjetnosti, knj. XV. 1881. p. 202—207. — *Pilar.* Grundzüge der Abyssodynamik. Agram 1881. p. 126 nota.

Digitized by Google

Pljesak i rikanje pojedinih valova nebi se daleko čulo kano ni kreket pojedine žabe, ali tisuće takovih homochronih ili bar u isto vrieme do motritelja dopirućih rikanja izvadjaju spomenute detonacije na moru, koje su dugo zagonetne bile. Naoblačeno nebo podpomaže u tom slučaju, da se zvuk u većoj množini prama stanovištu motritelja odrazi.

U tom duhu dao bi se protumačiti na veoma liep način pojav tutnjave u potresno doba. Poznato je već odavna po opažanjih Bertelli-evih, da se prije svakoga potresa kora zemaljska znatno uzniše u vertikalnom i horizontalnom smjeru, te se to gibanje tromometri za svakoga vidljivim učiniti može. Buduć da je kora zemaljska sastavljena iz krhkoga materijala, to se naznačeno gibanje nemože pomisliti bez pucanja kore na sve strane. Stvaranje svake nove pukotine spojeno je s detonacijom. Jedna detonacija za se može biti slaba, te se nebi čula na površini, nu ako se zvuk od više njih čuje u isto vrieme na mjestu opažanja, tad se njihov intenzitet summira i čuje se ojaka tutnjava.

Što se pako jakoga štropota i tutnjave sa samim potresom skopčane tiče, to malo ne svi izvjestitelji svjedoče, da se je najprije strašna tutnjava čula, a onda tek da je nadošla sama trešnja. Von Lasaulx je našao, da štropot samo u blizini potresnoga ognjišta pretiče trešnju, a u većoj daljini da trešnju sliedi. Zvuk, po iztraživanju spomenutoga seismologa, napreduje brzinom od 485.96 metara u sekundi, a potresni val brzinom od 374.83 metra. Nu brzina se zvuka dalnjim napredovanjem umanjuje, tako, da je u njekoj udaljenosti jednaka brzini potresnoga vala, a još dalje manja nego potresni val. Coefficient umanjenja iznosi po Lasaulx-u 0·94 po Schumacheru 0·98. I kašnja opažanja potvrdila su u načelu taj navod. Odtale bi sliedilo, *prvo:* da Djakovo samo nije neposredno nad središtem potresa stojalo, jer bi inače razlika vremena izmedju pojava tutnjave i pojava trešnje kod jedne milje dubljine potresnoga ognjišta pod površinom, iznosila samo $^1/_4$ sekunde, što bi jedva zamjetno bilo; *drugo:* da je Djakovo ležalo dosta blizu kod potresnoga ognjišta, jer bi inače zvuk i trešnja suvremeni bili ili bi pače zvuk poslie trešnje sliedio, kao što se to faktično od mnogih motritelja udaljenih mjesta spominje

I tu okolnost valja iztaknuti, da suglasno svi izjavljuju, da su prigodom djakovačkoga potresa tutnjave izvanredno jake bile. To potvrdjuju i oni, koji su i sam zagrebački potres proživili, medju ostalimi bivši sveučilištni profesor dr. Josip Rieger i jedan klerik.

Digitized by Google

s kojima sam o tom govorio. Koliko sam i sâm doživio potres od 28. ožujka i sliedećih dana, mogu takodjer potvrditi, da su zvučni pojavi u Djakovu razmjerno puno jači bili nego kod slično jakih potresa zagrebačkih, kojih sam veliku seriju opažao. Uzme li se sad u obzir, da potrešena površina djakovačkoga potresa iznosi tek desetinu potrešene površine zagrebačkoga potresa, to se od te okolnosti zaključiti može, *da je ognjište djakovačkoga potresa moralo razmjerno puno pliće pod površinom ležati, nego ognjište zagrebačkoga potresa.*

Djelovanje potresa na ljude i životinje.

Neima gotovo prirodnoga pojava, koji bi ljudstvo tako savršeno zastrašio i tjedne i mjesece u najvećoj uzrujanosti podržavao kao potres. Njekoliko jačih trešnja, trajućih malen broj sekunda, dovoljno je, da uzruja i najjači živčani sustav, da od prokušanih, pred rikom topova hladnokrvnih vojnika, učini plahe stvorove, drhćuće od najmanjega zatitravanja zemlje.

Što je to, što proizvadja taj silni učin? Zadovoljavajućega odgovora neima. Humboldt misli, da osobito ta okolnost silno na čovjeka djeluje, što on u tren vidi, kako se temeljni predmet čvrstoće i nepomičnosti, samo tlo, počima gibati poput morskih talasa. Ima i drugih razloga naime tajinstvenost cieloga pojava, naglost, kojom se ničim nepredkazan pojavljuje, sila, kojom u njekoliko trenutaka iz cvatućih gradova postaju gole ruševine, užasno tutnjanje, zviždanje, te škripanje i pucanje gradje i pokućtva, a napokon kratkoća trajanja, koja svako mišljenje, svako sabiranje duha izključuje. Poznato je iz potresnih vremena takovih nesmislenih i nerazložnih čina, da se mogu protumačiti samo time, da je za vrieme trajanja svaka normalna djelatnost mozga stala.

Nu osim svih tih razloga djelovanja na čovjeka ističe se u najnovije vrieme još jedan važan razlog uzrujanosti i užasa, a to je munjina. De Rossi navadja svjedočanstvo Franceza Duvala, koji se je god. 1847 nalazio u Valenciji (Valence) za vremena srednjega potresa. Tom prigodom osjetio je osobito njeko čuvstvo, koje on sam ovako opisuje: „Meni se je činilo, kano da njekakva struja proliće kroz moje ruke i kroz moje noge, uzrujavajuć moj živčani sustav .... Moje prvo mnenje o tom čuvstvu bijaše, da sam osjetio električki udarac, a to sam mnenje i kašnje poslie duljega razmišljana pridržao“[1].

[1] *De Rossi,* La met. endog. Milano 1879 vol. I. p. 90.

Digitized by Google

Sam de Rossi navadja, da je god. 1867 bio u Frascati u vrieme osjetljiva, nu laka potresa. Sjedjaše sa svojom obitelju baš kod stola; kad nadodje udarac, osjetiše svi u isto vrieme, kako im prodje nogama njeko osobito čuvstvo, kano da je električna struja došla iz tla. Munjini smo pripisali svjetlene pojave djakovačkoga potresa, moguće je pače vjerovatno, da je ona i svojim fiziologičkim djelovanjem mnogo dopriniela, da je stanovničtvo Djakova toli izvanredno uzrujano bilo.

Kad govorim o stanovničtvu Djakova, ipak bih rado, da se to stanovničtvo obzirom na osjetljivost napram potresu razdieli u dvie kategorije. Na jednoj strani je inteligencija, a na drugoj puk. Strah u puku bio je nerazmjerno manji nego strah kod inteligencije. Kušao sam si to protumačiti time, što su slamom pokrivene i od drva sagradjene kućarice manje trpile i manje se krhale nego masivne stare sgrade, u kojih obitava svećenstvo, činovničtvo i ostala inteligencija. Ima još i drugi razlog toj razlici u osjetljivosti. Inteligencija čitajuća svaki dan novine, čitala je takodjer grozomorne i pretjerane opise raznih novina o zagrebačkom potresu, te joj je time već mašta razpaljena bila, dočim puk jedva da je amo tamo što o tom pripoviedati čuo.

Najveći strah, istinit ili fingiran, našao sam kod sjemeništne mladeži djakovačke. Padajuća žbuka sa starih, gnjilih stropova, njekoliko izpucalih i razklimanih svodova, mogli su doduše uznemirivati stanovnike sjemeništa, nu najviše su po mom sudu uzrujavala pripoviedanja jednoga klerika, koji je proživio užasne dane zagrebačkoga potresa. Nije izključeno, da je uzrujanosti sjemeništne mladeži, kako njekoji tvrdjahu, mnogo doprinielo uskrsno doba i prilika, da idu na ferije, nu takova šta nebih mogao vjerovati. Svakako se nemogu složiti s izjavom strukovne komisije, koja je sjemenište proglasila ruševnim, dočim su, osim dva tri prostora, gdje je od davno s gnjile trske na stropu mort opao, svi ostali prostori mogli služiti za posve sigurno obitavanje.

Prigodom djakovačkih potresa opažali su mnogi i prije, a osobito i za vrieme potresa, velik nemir kod domaćih životinja Sve meni izpripoviedane slučajeve ni bilježiti neću Puno su mi pripoviedali o držanju biskupova psića Nerona za predidućih potresa. Sve to ovdje nenavadjam, izim onoga, što sam svojim očima vidio. Na jedno pô sata pred potresom, koji se je slučio 29. ožujka u 9 satih 9 minutah na večer, u vrieme kada je biskup i njegov dvor sjedio kod večere, pokazivao je Nero očite znakove nemira. Lajao

Digitized by Google

je žalobno, zavijavajuć od vremena do vremena, grebao na vratih, da ga van puste, lajao kratko vrieme na glavnom stubištu biskupskoga dvora, te opet grebao na vratih, da ga u blagovalište puste, a nikako se nije dao umiriti. Ponudiše mu najbolje i najmilije mu zalogaje; on ih tek prinjuši, pa opet poče lajati, kratko zavijavati i grebsti na vratih, da ga van puste. Biskup naloži slugi, da izadje vidjeti, nije li tkogod na stubištu ili pod uvozom; nigdje nebijaše nikoga. Tako se je pas vladao sve dok nedodje udarac od 9 satih i 9 minuta. Iza toga udarca primiri se pas na očigled neočekivano brzo i poče gladno i bez velika izbora požirati pruženu mu hranu.

Petar Krznarić paradni kočijaš biskupski bio je za potresne večeri od 24. ožujka oko 9 satih baš kod konja i donio im pilo vode. Najednom osjeti njekakav vjetar, a zatim se osjeti potres. Konji se uzplahiriše, te nasta užasno hrzanje i cika konja, koja se je u cieloj kući čula. „Konji su se ljuljali, skakali, te im se je sva koža tresla kao usred ljeta kad obadi navale“. Prigodom noćnoga potresa od 27. ožujka bili su konji takodjer dosta nemirni i dva su se odtrgla.

Za potresa dogodivšega se 28. ožujka, a i kod drugih manjih potresa, čuo sam obćenito i posve neobično zavijavanje pasa. Životinje pokazuju u obće veću osjetljivost napram potresu nego ljudi. De Rossi uzimlje, da tako zvano predčuvstvovanje (presentimento; Vorahnung) životinja u oči potresa nije drugo van pojav munjine, koja u času potresa iz zemlje teče u atmosferu[1]. De Rossi navadja primjere kako su životinje u oči oluje bile uzrujane i nemirne, na posve isti način kao i prije potresa. U jednom slučaju su volovi rikali na strahovit način te se trzali da se odkinu pô sata prije nego se je oluja s tučom spustila na okolicu[2].

Veću osjetljivost životinja pripisuje de Rossi toj okolnosti što su životinje glavom bliže zemlji nego čovjek, koji i inače nosi manje više izolirajuću obuću, stoji na dvie noge, i stanuje većinom u visokih stanovih.

---

[1] Met. endog. vol. I. p 93. — „Ciò avvalora di molto l' idea del Serpieri e mia, che cioè il famoso presentimento del terremoto osservato negli animali sia un fenomeno puramente ellettrico, procedente dall' efflussi di questo fluido nell' atto della scossa della terra verso l' atmosfera“.

[2] Op. cit. p. 93.

Digitized by Google

Narav i mekanički učini potresa.

Propitivajuć kod stanovnika djakovačkih, da mi opišu narav potresa, naime utisak, što je na nje proizvelo potresno gibanje, to mi većina nije znala ništa shvatljiva o načinu trešnje reći, a ostali su si u svojih izjavah protuslovili, tako da je gotovo nemoguće naknadno označiti narav djakovačkoga potresa. Spomenuto protuslovlje je u ostalom nuždna posljedica raznih stanovišta. Jedan je opažao na ulici, drugi u kući, ovaj u prizemnom prostoru, onaj u prvom katu, jedan je sjedio kod stola, a drugi stojao ili hodao, sve to uvjetuje razne osjećaje. K tomu je često pozornost odvraćena padanjem posoblja i predmeta, krikom i vikom sustanara, škripanjem i pucanjem pokućtva i zidova. Razmjerno najčešće čuo sam takovu oznaku potresa, koja bi odgovarala izjavi g. Theophila Skopčinskoga, šumarskoga činovnika u Djakovu. Taj gospodin sjedio je prigodom potresa od 24. ožujka kod pisaćega stola, kad nadodje oštar susultoran udarac, zatim valovito nihanje i padanje žbuke. Više nego jedan udarac nije osjetio. U obće su mnogi pripoviedali o tom susultornom t. j. okomitom, ozdol gor idućem udarcu. Manjina je govorila o takova dva udarca. Da li je to bio zaista okomit udarac, težko je sada naknadno ustanoviti, po drugih seismologičkih okolnostih sudeć zaključio bi čovjek, da je to poznati nagli prelaz iz mira u gibanje prigodom potresa, koj je već i drugdje radi svoje oštrine zamienjen sa vertikalnim udarcem.

Kako je poznato, upliva konsistencija tla bitno na narav potresa. „Na čvrstom je tlu učin potresa manje jak i razoran, nego na rahlom, nevezanom tlu, a to s toga, što je amplituda titranja u potonjem slučaju veća. Opažanja kod potresa u raznih stranah svieta pobrana dokazuju nepobitno tu zasadu".

„Naprotiv tomu je razprostranjenje potresnoga vala u rahlom, pješčanom tlu puno polaganije i učin omrtvi tu puno prije nego u čvrstom tlu"[1]. Primjer za zasadu, da je na tvrdom tlu amplituda oscilacije manja nego na rahlom, dao je Štur u svojoj radnji o potresu u Kloni godine 1870. 1. ožujka. U selu Studena stojala je osamljena kuća na skoro vodoravno vrstanom vapnencu. Ta je kuća iza potresa ostala posve neoštećena, te nije pokazivala Šturu niti najmanje pukotinjice. Jedino je pokućtvo znatno stradalo. U

[1] *V. Lasaulx* Handwörterbuch der Min. Geolog. und Palaeont. I. Bd. p. 315.

Digitized by Google

samom pako selu Studeni, stojećem na alluvialnom tlu, srušili su se njeki zidovi, a svi su dobili znatne pukotine[1].

U Djakovu neima u području mjesta, pače ni u bližnjoj okolici, nikakove razlike u naravi tla; sve je sitnozrnat, žut loes, dakle rahlo i mekano tlo, prema tome su sve sgrade bile izvrgnute istoj potresnoj sili. Ako se je ipak i u ovom slučaju pokazala razlika učina kod pojedinih sgrada; ako na primjer nova katedrala nije gotovo ništa ili posve neznatno stradala, dočim su sjemeništna i i župna crkva postale gotovo ruševnimi: to se ima pripisati jedino okolnosti, da je katedrala nova gradjevina, po najnovijih gradjevnih propisih izvedena i obilno željezom vezana, dočim su župna i sjemeništna crkva stare gradjevine, masivnih, napram svojoj veličini, a slabo željezom vezanih zidina. K tomu su jur odprije od potresa stradale, te se je na mnogih mjestih vidilo, da su se samo stare tek nepodpuno zamazane pukotine opet otvorile. *Sjemeništna crkva* imala je već odprije s vrtne strane posve izbačene zidine i u tom se nedvojbeno očituje učin prijašnjih potresa. Samo sjemenište stradalo je najviše na onoj strani, gdje se je zidovi doticalo crkve. Vjerovatno je, da je sjeminište napram crkvi kašnja gradjevina. Dočim je sjeminištna crkva potresom postala ruševna, nije u samom sjemeništu nigdje bilo znatnijih ozleda, premda su njeke pukotine izgledale na oko veoma opasne.

Župna crkva djakovačka stradala je znatno. Osobito je to u oči palo, kad su žbuku sa svoda i zidova poskidali, da crkvu poprave. Dočim se je prije započeta popravljanja još mislilo, da će se moći crkva bez velika troška u red staviti: to se je kašnje zaključilo rušenje i iznovično zidanje svoda. U ostalom se je prigodom gradnje nedvojbeno pokazalo, da je crkva jur od prijašnjih potresa znatno nastradala.

Biskupski dvor pokazivao je dosta težkih ozleda. Na jednom svodnom luku razi zemlje, blizu dvorske kuhinje bio je u sredini luka cigleni ključ u širini od po stope i u dubljini od jedne stope izbijen. Na oko trebalo je taj svodni luk odmah poduprieti; nu do 2. travnja niko na to ni mislio nije, dočim su u sjemeništu lukovi uslied neznatnih pukotina poduprti bili.

Zidovi prvoga kata biskupskoga dvora znatno su bili izpucali, nu jedan dio tih pukotina datirao je od potresa od 9. stud. 1880.,

[1] *D. Stur,* Das Erdbeben von Klana im Jahre 1870. — Jahrb. d. k k. geolog. Reichsanst. XXI. Bd. 1871. p. 235.

Digitized by Google

koji se je i u Djakovu jako osjetio. Mnoge pukotine su još i starijega datuma. Najviše je stradao jugoiztočni ugao biskupske sgrade. Taj je bio izpresiecan silnom mrežom omašnih pukotina; s toga, obzirom na sveudilj se opetujuće potrese, nije bilo probitačno stanovati u susjednih prostorijah. Dimnjaci sgrade bili su koje 24. koje 27. ožujka potresi porušeni. Manjina ih je ostala netaknuta.

Prijašnje *sjemenište bosanskih franjevaca* pokazivalo je iz vana i iz nutra dosta jakih pukotina. Nu ipak se je u toj sgradi bez svake pogibelji i nadalje stanovati moglo. Jedino je valjalo, obzirom na moguće još kašnje trešnje, poduprieti na jug okrenuti kraj sgrade, gdje se je postrani zid od glavnih zidova odlupio i odmaknuo bar za jedan centimetar.

U *samostanu milosrdnih sestara* nisam opazio niti jedne pogibeljne pukotine. Razizemne prostorije našao sam u najboljem redu, te se je i nadalje moglo bez svake pogibelji u sgradi stanovati.

Kvar počinjen potresom *na katedrali* opisan je u „Pozoru“ od 8. travnja 1884 br. 82 (dopis iz Djakova sa datumom od 3. travnja). Napram cieloj sgradi zaisto neznatan kvar. I sâm sam pregledao svodove i kupolu. Gdjekoji su svodovi doduše imali pukotina, ali radialnih, križajućih se kod ključa, dakle posve neopasnih. Lukovi oko kupole pod krovom bili su takodjer pukli i to tako, da je pola do kupole za koji centimetar niže stajala nego druga pola. To bi mogla biti posljedica sjedanja kupole, koja je po svojoj visini, po svojoj masi i olovnom krovu puno teža nego susjedni zidovi, a počiva samo na četiri stupa, koji imaju razmjerno manje podnožište. Slično se je uslied sjedanja jednoga tornja, razpucao zid južne ladje.

Od postradalih sgrada spomenuti je još ovdje podžupanijsku sgradu i vojnaru, na kojoj se je srušio vatrobrani zid i inače je pokazivala znatnijih pukotina. I Šestakova kuća u gospodskoj ulici, preko puta župnom stanu, pokazivala je vršak vatrobranoga zida oštećen. Inače u ostalom Djakovu osim porušenih dimnjaka i popucalih stiena, nije bilo znatna kvara.

U njekojih podrumih su se svodovi znatno slegli. Prigodom talasanja tla odmicali su se postrani zidovi podruma, a svaki put se je svod za mali kvantum spustio, te zidove silom raztavljao. Javljali su mi taj pojav s više strana. Osobito je bio izrazit u kući kanonika gosp. Streita i u sgradi, gdje je u ono vrieme bio smješten brzojavni ured.

Digitized by Google

Prema izkazu „Narodnih Novina“ iznosila je ukupna potresna šteta u Djakovu 40.000 forintih. Od te svote odpalo je sedam desetina ili 27.385 for. na javne sgrade, a samo tri desetine na sgrade privatne. Medju javnimi sgradami postradale su najviše: biskupski dvor (šteta procienjena 10,000 for.), sjemenište sa sjemeništnom crkvom (5000 for.), župna crkva (2500 for.), stan podžupana (1500 for.), samostan opatica i stan kanonika St. Babića (1200 for.), samostan bosanskih franjevaca (1000 for.), podžupanijska sgrada i vojnara (900 for.). Štete na privatnih kuća, koje na pojedinih iznosile preko 100 for., daju svotu od 7366 for., a onih, koje su štetovale samo po 5 for. ukupno 5249 for.

Za moga pregledavanja potresom oštećenih sgrada u Djakovu dne 28. ožujka palo mi je u oči, da u većini slučajeva nisu odstranili materijal porušen, premda su od dana potresa već prošla puna tri dana. Ta se okolnost ima donjekle pripisati nastavšoj općenitoj apatiji, koja je podržavana bila opetujućimi se potresi, nu u njekojih slučajevih ostavljeno je sve netaknuto radi komisije, koja je imala naskoro doći i kvar procieniti.

Smjer trešnje.

Za opredieljenje položaja ognjišta veoma je važno saznati smjer, odakle je trešnja došla. To se može učiniti: 1) posebnimi seismografi, 2) opažanjem slobodno s njeke visine padših predmeta, 3) opažanjem položaja stiena, u slučaju ako su na nje obješene ili naslonjene ure nihalice stale, i 4) bilježenjem smjera, odakle se je čulo ili osjetilo, da trešnja dolazi.

Buduć da u cielom Djakovu, pače do najnovijega vremena u cieloj Hrvatskoj neima dobro regulirana seismografa, to odpada prvo sredstvo opažanja.

Opažanje slobodno s njeke visine padših predmeta reducira se kod djakovačkoga potresa na jedan jedini slučaj, ali taj je tako izrazit, pravilan i vjerodostojan, da mu se sva ostala sredstva opredieljenja smjera nit iz daleka prispodobiti nemogu.

Spomenuti slučaj opažao sam na djakovačkoj katedrali, s toga dajem u sliedećem nješto o njenom položaju. Djakovačka crkva leži po duljini po prilici u magnetičnom meridianu, tako, da joj pročelje s tornjevi gleda na istok, a svetište na zapad, desna absida i desna ladja okrenute su prama sjeveru, a lieva absida i lieva ladja prama jugu. Crkva ima nad glavnim oltarom veliku kupolu,

Digitized by Google

olovom pokrivenu i okruženu sa četiri tanka, fialami okrunjena tornjića. Manjih al sličnih tornjića ima osim toga na crkvi tamo, gdje se glavni vanjski zidovi sastaju sa zidovi absida. Jedan od tih manjih tornjića, i to onaj koji leži nad križalištem vanjskoga zida desne ladje i desne abside, izgubio je prigodom potresa od 24. ožujka rozetu, koja je s visine po prilici od 20 metara slobodno pala na ledinu, te tamo udubila oduboke jame, koje sam ja došavši u Djakovo dne 28. ožujka još našao, dočim su padšu i razbijenu rozetu jur odstranili bili. Rozeta je odbačena od podnožja tornjića kojih 6 metara. Podnožje rozete bilo je pričvršćeno na fialu kamenim klinom, koji se je pod udarci potresa skršio; nije dakle taj klin mogao imati nikakova upliva na smjer pada, koji je sliedio jedino pod impulzom oscilatornoga trzanja trešnje. Smjer projekcije, opredieljen smalkaldskom busolom, teče od hor. 15—7° prama hor. 3—7° dakle skoro tačno od jugozapada prama sjeveroistoku. Diferencija iznosi samo dva grada, koji leže unutar granica moguće pogreške.

Ima i drugi analogan slučaj na katedrali, nu manje jasan, jer roseta nije neposredno na zemlju pala. Sa jednoga od četiriuh tornjića okružujućih kupolu, i to sa onoga na jugoistočnoj strani kupole, pala je dne 27. ožujka rozeta na krov južne abside sv. Dimitrije, padši se je razbila i odbijena se srušila na limeni krov lieve ladje. Smjer pada na krov teče od sjevero-istoka prama jugozapadu, kako sam iz daljine sa prvoga kata biskupskoga dvora motreć mogao opredieliti. Ovaj smjer je diametralno protivan prvomu, što se i kod istoga potresa opažati može, da naime predmeti prema svojoj duljini i fazi oscilacija sad padnu prama tački, odakle trešnja dolazi, sada pako protivnim smjerom. I ovaj slučaj kod drugoga potresa potvrdjuje, da je sjedište potresa bilo ono isto po prilici, koje i 24. ožujka.

Rezultat dobiven opažajuć položaj ura nihalica, nije tako odrješit, a i malo ima slučajeva, da su ure stale. Ipak se i ovdje razabire smjer od jugo-zapada prama sjevero-istoku.

U sobi rektora sjemeništa gosp. kanonika Babića u sjemeništnoj sgradi obješena je bila na stieni orientiranoj hor. 10—5° nihalica, koja je prigodom potresa od 24. ožujka stala. Smjer potresa označen padom rozete sa tornjića upada na tu stienu pod kutom od 77°, dakle približno okomito. Ova je dakle nihalica stala uslied toga, što je nihalo izmjenice lupalo na staklo i na otražnju stienu ure.

Digitized by Google

Istočni smjer potresa označen od njekih Djakovčana padao bi pod kutom od 65°, dakle za dvanaest gradi kosije.

U prvom katu istoga sjemeništa ima prof. Šime Čižmarević svoju sobu. Stiena, na kojoj visi nihalica, orientirana je u istom smjeru kao i stiena u sobi rektora Babića; razlika sastoji u tom, što je ura na protivnoj strani obješena nego u sobi rektorovoj. I ova bi ura iz istih razloga imala bila stati, a ipak nije stala kod nijednoga od obiuh potresa. Stvar se je pokazala zagonetnom i izazivala posebne pokuse, pa što se je pokazalo? Da ura uslied potresa stane, to nevisi samo o njezinu položaju napram potresnom valu, već takodjer o obliku njezina nihala i o ustroju ormarića, u koji je ura postavljena. Dočim je ura rektora Babića stala kod slabijega pomaknuća u potresnom smjeru, išla je ura prof. Čižmarevića dalje i kod jačega gibanja u smjeru potresa. Liepa pouka, što mogu vrieditи dedukcije iz ura nihalica.

Čini se, da je s posve drugih razloga stala nihalica nalazeća se u prvom katu sjemeništne sgrade u sobi gosp. Antuna Leskovca, vjeroučitelja na pučkoj školi. Soba gleda na glavnu cestu i na biskupski vrt, a glavni joj je zid orientiran hor. 10—2°. Nihalica je obješena na nutrnjem popriečnom zidu i teče hor. 4—5°, dakle umalo pa poredno sa smjerom udarca, razlika iznosi samo 13 gradi. Ta je nihalica po svjedočanstvu g. Leskovca stala i 24. i 27. ožujka. Ovdje imamo valjda onaj isti slučaj, što ga spominje g. dr. Herr ministerijalni savjetnik u Beču[1]. Ura toga gospodina viseća na stieni orientiranoj od sjeverozapada prama jugoistoku, stala je, dočim je druga ne nihajuća isto tako orientirana počela ići. Udarac je za stalno imao isti smjer kao i stiena, na kojoj su obješene ure bile, inače stojeća nihalica nebi počela ići. Prva ura je po mnenju gosp. Herra samo zato stala, što faze njezinih nihaja nisu bile u suglasju s fazami potresnoga titranja.

Dalnja opažanja na nihalici učinio sam u bivšem sjemeništu bosanskih franjevaca i to u sobi gosp. prebendara Senza. Ura je bila obješena na glavnom uličnom zidu, orientiranom hor. 0—2°. Ura je stala samo prigodom potresa od 24. ožujka. Za protumačenje ovoga slučaja bolje bi odgovarao smjer potresnoga vala od zapada prama istoku, koji bi padao na zid pod kutom od 83°, dočim bi potresni smjer označen rozetom udarao pod kutom od 50 gradih. Nu sama

[1] *Dr. Franz Wähner,* Das Erdbeben von Agram am 9. Nov. 1880. Wien, pag. 184.

Digitized by Google

sgrâda nosi takovih tragova potresa, koji vjerovatnost jugo-zapadnoga smjera podupiru. Južni naime zid ove sgrade odlupio se je njekoliko centimetara od glavnih zidova tekućih hor. 0—2°, što se po pravilih seismičke mekanike nebi dogodilo, da je udarac došao u čisto zapadnom smjeru. U tom slučaju bi se prije zapadni zid morao odlupiti i prama ulici nagnuti.

Nadalje sam izpitao još dva sliedeća slučaja potresom zaustavljenih nihalica: U kući gosp. kanonika Streita stala je nihalica postavljena na ormaru za knjige. Taj je ormar naslonjen na stienu orientiranu hor. 11—5°. Upadajući kut jugozapadnoga potresnoga smjera iznosi 62°. Udarac dolazeći od zapada upada pod kutom od 71°.

U župnom stanu, i to u spavaćoj sobi gosp. župnika djakovačkoga Angjelka Voršaka, visi nihalica na stieni orientiranoj hor. 10—10°. Jugozapadni potresni smjer upada pod kutom od 72°, zapadni smjer pod kutom od 61°. I ovdje je jugozapadni smjer padom glinene majke božje (djela Doneganieva) zajamčen. Gosp. župnik i dekan A. Voršak pokazao mi je mjesto na ormaru, gdje je kip stajao, te mjesto, gdje je po prilici potresa ležala. Iz tih podataka mogao sam ustanoviti, da je kip pao od sjeveroistoka prama jugozapadu, nješto malo više na jug, po prilici hor. 3. I na ovom primjeru se jasno vidi, koliko više vriedi svjedočanstvo ma i najmanjega slobodno padajućega predmeta za opredieljenje potresnoga smjera, nego li kompliciran i nesiguran dokaz ura nihalica.

Dopisnik „Pozora“ i njeki stanovnici Djakova označuju potresni smjer tako, da je došao od zapada, a prošao na istok. Ja bi se uslobodio reći, da je ovaj smjer više posljedica umovanja, nego opažanja. Svaki obrazovanik zna a priori, da su gore glavno sielo potresa, a da u ravnicah potresa neima. Gore se pako nalaze Djakovu na zapadu, dakle je trešnja po njihovu mnenju imala od zapada doći. Nu da su gore sielo potresa, to je samo pravilo, a imade iznimaka u nemalom broju. I Hollandija, zemlja posve ravna i dobrim dielom pod površinom mora ležeća, ima svoju potresnu kroniku.

U onih slučajevih, kad je čovjek upućen na svjedočanstvo očevidaca, najbolje je, da zahtieva da mu se rukom označi smjer, odakle se je čula tutnjava i odakle je po osjećaju trešnja došla. U Djakovu je bila takav svjedok biskupova ključarica Jula udova Begović. Ona ima svoj stan razi zemlje u jugozapadnom uglu dvora. Ona mi je pripovjedila, kako je uviek čula tutnjavu, sto-

Digitized by Google

ječu u savezu s potresom, pače kako je mogla jasno razabrati smjer, odakle dolazi. Zamolih ju da izadjemo izvan sgrade u biskupski vrt i pozvah ju, da mi rukom naznači smjer, odakle je čula tutnjav. Smjer, koji mi je ona označila, smalkaldskom busolom opredieljen, slagao se je za čudo dobro sa smjerom hor. 3—7°.

Da se uklonim svakomu nesporazumljenju, nemislim nipošto tvrditi, da je smjer potresa bio samo jedan. Kod svakoga potresa ima više smjerova, koji se već po F. Hoffmann-ovu mnenju izražavaju time, da proizvadjaju tako zvano rotatorno gibanje.

Ja sam takovo mienjanje potresnoga smjera direktno opažao kod zagrebačkoga potresa u noći od 31. listopada na prvi studeni god. 1872[1]. Vjerovatno je, da je i prigodom djakovačkih potresa više smjerova bilo, nu njihova rezultanta teče po prilici oko crte iduće od jugozapada prama sjeveroistoku.

Dopisnik „Drave" br. 26. bilježi smjer potresa, kao da je došao od sjeverozapada, a tekao prama jugoiztoku. Ovo može biti lapsus calami, ako nije, onda je na dobru sreću opredieljen smjer.

Smjer potresa od 27. označuje dopisnik Drave dobro, naime da je išao od jugozapada prama sjevero-istoku. Isti smjer sam opazio, premda ne posve izrazito, prigodom potresa od 28. ožujka 1884.

Geografsko razprostranjenje potresa.

Za opredieljenje potresnoga žarišta, dubljine njegove, relativne jakosti, brzine potresnoga vala i drugih njekih seismologičkih odnošaja potrebno je prije svega ustanoviti geografsko razprostranjenje pojedinih udaraca. Najveće razprostranjenje imao je potres od 24. ožujka, manje onaj od 27., a najmanje potres od 28. ožujka. Ostali nisu izvan Djakova nigdje spomenuti, premda je više nego vjerovatno, da su ih u bližjoj okolici osjetili. U sliedećem dajemo pojedina izviešća stigavša iz raznih mjesta.

Potres od 24. ožujka.

Apatin. — 24. ožujka večerom osjetila se je izmedju 8 s. 45 m. i 9 s., smjerom od jugozapada prama sjeveroiztoku, valovita trešnja bez tutnjave. Njeki činovnik dunavskog parobrodarskog družtva opažao je smjer JJZ—SSI. Na parobrodarskoj postaji udarahu zakotvene ladje jedna o drugu. (Anton Pukacs, kr. u. šumarski kontrolor — Földt. Közl. XV. köt.)

[1] *Pilar*, Grundzüge der Abyssodynamik. 1881. p. 158.

Digitized by Google

Baja. — Na temelju preduzetoga izvida bio je potres 24. ožujka u 9 s. 15 m. večerom (po uri na tornju, dakle netačna oznaka vremena). Potres nisu osjetili u nizko sagradjenom gradu, već su ga opazila dva požarna stražara na tornju. (Karl Székely — Ibid.)

Bebrina gornja. — Tomo Gjurić seljanin iz Gornje Bebrine pripoviedaše, da se je najprije osjetio huk, a da se je zatim zemlja ljuljala. Udarac je došao ravno od polnoći. (Pilar.)

Opazka. Ovo označenje smjera dobro bi se slagalo s hipotezom, da je sielo potresa negdje u okolici Trnave ili Dragotina.

Bošnjaci. — U Bošnjacih, u brodskom okružju, zatutnjila je zemlja u 9 satih 15 časova, kao da u daljini grmi; a po tom osjetio se je udarac uz ljuljanje, što je sve trajalo 3—5 časaka. Kuće su se živo potresle; udarac je išao od iztoka k zapadu. (Narodne Novine od 27. ožujka 1882 br. 72.)

Sinoć (24. ožujka) medju 9 i $9^1/_4$ bio je jak potres trajući 4 do 6 sekunda. Podzemna tutnjava kao da teretna kola taracom naglo idu. Potres bijaše okomit (?) s pravcem od iztoka prama sjeverozapadu (?). Štete nikakove. (Sriemski Hrvat 26. ožujka 1884. — Pozor 28. ož. br. 73.)

Brod na Savi. — Po privatnoj nezajamčenoj vieati (piše Agramerica) bio je u Brodu dne 24. ožujka u 9 satih 20 minuta jak potres, uslied kojega su pukotine u zidovih nastale, inače nikakova kvara. (Agramer Zeitung 26. ožujka br. 71.)

— Jučer (u ponedjeljak) večerom u 9 sati osjetili smo ovdje tri jaka potresna udarca, trajuća po prilici 5 do 6 sekunda a popraćena podzemnom tutnjavom. (Drau 27. ožujka br. 25.)

— 24. ožujka tačno u 9 satih 10 časova budimpeštanskoga vremena, opažen je u sgradi razizemnoj potres, koji je trajao 3—4 sekunde. Osjetilo se je 5 do 6 puta dižuće se jednoliko valovito gibanje. Pred izviestiteljem stajala je staklena posuda, do polovine vodom napunjena, a u njoj su se dizali valovi 2 do 3 centimetra visoko. Potresni smjer tekao je od zapada k iztoku. Štete nikakove. Na čas dva prije gibanja čula se je mukla tutnjava slična tutnjavi daleke grmljavine. *Ta tutnjava nije se čula poslje potresa.* Tlak zraka bio je 761. (Milan Dugački, kr. brzojavni činovnik)

Pukovinski liečnik dr. C. Haul nalazio se je u prizemnoj bolničkoj baraki te zabilježio potres od 24 ožujka u 9 s. 10 m. večerom. Potres je sastojao iz 2—3 vala, te je trajao oko 4 sekunde. Činilo mu se je, da trešnja dolazi od jugozapada. Iza potresa sliedio je prasak. Kvara nikakova. (Földt. Közl.)

Opazka. Netreba zamieniti ovdje spomenuti prasak, nastavši jamačno uslied uzdrmanja barake, sa podzemnom tutnjavom (rombo), koju spominje gosp. Milan Dugački, i glede koje on dobro napominje, da je pred potresom samim išla.

Budrovci. Po izviešću njekih Budrovčana osjetio se je prvi potres u samom selu veoma jako. Srušilo se je oko 30 dimnjaka, a u kućah su nastale pukotine. (Pilar.)

Digitized by Google

Bukovica Nova. — Dne 24. o. mj. u 9 satih 20 min. na večer osjetio se je ovdje potres uz podzemnu tutnjavu kroz jedan čas. Šum došao je od sjeveroiztoka. (Pozor 28. ožujka 1884 br. 73.)

Cerna Velika. — Po pismenih viestih osjetio se je potres od 24. i u ovom mjestu, nu kvara nije počinio nikakova, osim što se je jedan jedini dimnjak porušio. Smjer od JZ—SI.

Csurgó. — Prof. Dragutin Vida opažao je s malim brojem drugih osoba potres, koji se je pojavio dne 24. ožujka po prilici oko $9^1/_2$ satih pod večer, te je sastojao iz tri slaba udarca, od kojih su prozori slabo zazveketali. (Földt. Közl.)

Čepin. — Potres se je osjetio 24. ožujka u 9 satih 5 min. Nihaljka je stala, utezi su se nihali. Potres je zatekao izviestitelja u kući ležećega. Osjetio se je samo jedan udarac. Kolebanje bijaše valovito, lagano. Smjer potresa od zapada prama iztoku. Trajanje potresa 3 sekunde. Tutnjava bijaše slična udaljenoj grmljavini. (Josip Balagović kr. poštar i brzojavni manipulant)

Čerević. — I ovdje osjetismo 24. ožujka poslje 9 satih na večer jak potres u dva maha, koji je uz podzemnu tutnjavu trajao oko 10 sekunda. Slike i stakla u sobi znatno su se tresla. Pravac potresa išao je od zapada iz Fruške gore prama Dunavu. Sutradan 25. ožujka opazismo opet no slabiji potres. Ovi potresi opaženi su i u mjestih Bonoštoru, Grabovu i Svilošu.

Dalj. — 24. ožujka u 9 s. 3 min. večer (ura je išla za 2 minute ranije nego na osiečkoj brzojavnoj postaji u Osieku) osjetio se je potres. Opažanja su učinjena u prizemnoj sobi u krevetu i sjedeć Tlo je ravnina. Očutila su se tri udarca od prilike u tri sekunde. Gibanje bijaše jednoliko u tri puta. Smjer potresa od zapada prama iztoku. Štete neima nikakove. Prije potresa čula se je jaka tutnjavina, neposredno za tutnjavom sliedio je potres. U to vrieme padala je tiha kiša, inače nebijaše nikakova izvanredna pojava. Po pripoviedanju njekih osjetio se je potres takodjer u 11 satih iste večeri. Izviestitelj sjedio je na stolcu pri stolu; supruga njegva legla je onaj isti čas u postelju. Čuo se je najprije dosta jak tutanj, zatim poče staklo i drugo posudje u ormaru zveketati i to u tri puta sa vrlo kratkim razstankom. U tom trenutku zastrašena supruga reče, da se u krevetu ljulja. Mati čuvši šum u sobi od zapada, otvori prozor, no ništa nezamieti, a nije ni potresa osjetila. (Jovan Milanković, brzojavni činovnik.)

Darda. — Trešnja je trajala njekoliko sekunda, te se je pred njom i za njom čuo šum nalik približavajućemu se treskanju kola. Valovita ta trešnja slučila se je u 9 s. 5 min. večerom. Smjer od juga k sjeveru. Ura nihalica je stala, kanarinci počeše lepršati, kvar nikakov. (Dr. Dragutin Jelačić — Földt. Közl.)

Dragotin. — Karl Kratel, gimnastički umjetnik, stanovao je njeko vrieme u dragotinskoj jedinoj gostioni. U noći potresa od 24. ožujka učinilo mu se je posve jasno, da se kuća trese najprije od zapada

Digitized by Google

k iztoku a zatim od juga k sjeveru. U Dragotinu su se dva zidana dimnjaka porušila.

Dubočac. — Nazif Gjahorić iz Dubočca u Bosni, osjetio je dva potresa, u ponedjeljak i u oči petka (24. i 27. ožujka). Prvi put se je, po njegovoj izjavi, „treslo plaho, te su se djeca razplakala". — Prigodom moga boravka u Bos. Dubočcu označiše mi stanovnici smjer pokazujuć na Motajicu ili po prilici na iztok.

Gjurgjanci. — U ovom mjestu srušilo se je njekoliko zidanih dimnjaka, medju ostalimi i dimnjak Luke Carića, te mu se je i criep s krova lomio. Isti Carić izjavljuje, da je udarac došao od zapada. Isto izjaviše Ivan Bedonić i žena mu. — Josipa Stojković označi smjer rukom, a taj smjer smalkadskom busolom opredieljen bio je od jugozapada prama sjeveroiztoku. Bono Bošnjaković osjetio je, da je potres došao od juga. Isto izjavi stari vincilir u vinogradih povrh Jošave.

Opazka. Ovdje imamo primjer, kako je težko opredieliti smjer potresa oslanjajuć se na subjektivno osjećanje ljudih neupućenih i na dolazak pojava nepripravnih.

Gradiška Nova. — Dne 24. ožujka 1884 u 9 satih 2 časa na večer po uredskoj uri (valjda budimpeštansko vrieme, što se medjutim nespominje, samo se veli, da je na mjestnoj uri bilo 9 satih 8 časova) opažen je potres u uredskoj sobi brzojavne glavne postaje u Novoj Gradiški. Soba leži u prvom katu, a okrenuta je prama iztoku. Tlo je rahlo (nesuvislo). Osjetila su se dva udarca, izmedju njih minula je 1 sekunda. Oba udarca bijahu kratka, nalik na uzdrmaj kod grmljavine. Potresno gibanje išlo je smjerom od iztoka k zapadu. Svaki udarac trajao je 1 sekundu. U isto vrieme duvao je prilično jak vjetar. Štete nikakove. (F. Hoffmeister, kr. brzojavni činovnik.)

Gradiška Stara. — Potres od 24 ožujka osjetio se je u 9 satih 6 min. večerom (budimpeštansko vrieme). Potres je prošao bez šuma. Smjer je bio prama sjeveroiztoku. Kvara nikakova. (M. Drakulić, učitelj. — Földt. Közl.)

Gradište. — Po viesti Sriemskoga Hrvata od 26. ožujka 1884 br. 25 osjetio se je potres od 24. ožujka i u ovom mjestu. Smjer od jugoiztoka k sjeverozapadu.

Herkanovci. — Po pripoviedanju seljana iz Herkanovaca osjetio se je tamo potres dovoljno jako. Njeki utvrdiše, da je potres došao od poldana.

Ilok. — Po listu, što ga je gosp. dekan i župnik djakovački iz Iloka dobio, osjetio se je potres u gornjem gradu tako, da ga je tek svaki deseti opazio. U dolnjem gradu ocutio se je već jače.

Ivankovo. — Potres se je ocutio jako i razmjerno je mnogo dimnjaka porušeno. Za myriameter dalje na iztok, u Vinkovcih, porušio se je samo jedan dimnjak.

Kaposvár. — 24. ožujka u satih večerom slaba bezzvučna trešnja, koja se je po navodu brzojavnoga manipulanta Mihaila Dzside slučila

Digitized by Google

u 8 s. 58 m. večerom. Opažanja vremena učinjena su na vlastitoj telegrafičkoj uri. (Josip Cselko, gimn. ravnatelj. — Földt. Közl.)

Karlovci dolnji. — Trešnja od 24. ožujka pojavila se je izmedju 9 i 10 satih veoma slabo i bez tutnjave, te ju je malo osoba u viših spratovih opazilo. (Lazics gimn. ravnatelj. — Földt. Közl.)

Komletinci. — Dne 24. ožujka u 9 satih na večer osjetio se je ovdje potres, koji je sastojao u podzemnoj tutnjavi, zatim od jednoga udarca od zapada k istoku i opet podzemnom tutnjavom završilo Trajalo je sve jedan hip. Štete nikakove. (Pozor 28. ožujka 1884 br. 73.)

Kondrić. Potres osjetio se je veoma jako. Zidani dimnjaci većinom porušeni. U kući Franje Lukačevića kuće br. 2 srušila se je kapa dimnjaka u kuhinju. Isti pripovieda, da su tutnjava i udarac došli iz onoga kuta, gdje sunce za najduljega ljetnoga dana zalazi (zapad sjevero-zapad — hor. 20).

Kopanica Velika. — I mi ovdje u Velikoj Kopanici osjetismo prvi potres na 24. ožujka u 9 satih na večer. Bio je silan, valovit i trajao do 10 sekunda uz podzemnu tutnjavu, zveket prozora i lupu pokućtva po sobah. Prošao je medjutim bez ikakove štete. (Pozor 3. travnja 1884 br. 78.)

Koška. — I u Koški, u osiečkoj županiji, osjetio se je potres u 9 satih 15 časova. Išao je od zapada k istoku i trajao 4 sekunde. Udarac bijaše žestok; jedna djevojka, sjedeća na divanu, pala je na zemlju, ure su stale, viseće se svjetiljke zanihale, a prozori i posudje zveketalo. Udarac je probudio spavajuće. Na svu sreću nije potres nigdje štete počinio. (Narodne Novine 27. ožujka 1884 br. 72.)

Kutjevo. — Dne 24. o. mj. u četvrt na deset satih na večer osjetio se je ovdje ojak potres sa podzemnom tutnjavom u pravcu sjevero-iztoka prama jugo-zapadu, a trajao je do 6 sekunda. U okolici govore, da je bilo još jačega potresa, jer su se predmeti u sobah rušili. (Pozor 29. ožujka 1884 br. 74.)

U 9 satih po prilici u noći od 24 na 25. bio je u Kutjevu žestok potres uz tutnjavu sa smjerom od zapada prama iztoku. Štete neima. (Pozor 1. travnja 1884 br. 76.)

Levanjska Varoš. — Potres se je dovoljno jako osjetio, te se je stanovničtvo ponješto poplašilo bilo. O naravi potresa rekoše mi, da je bilo „mješovito nihanje". Potres je prošao neostaviv nikakova kvara. Tek u župnom stanu pokazivahu se horizontalne pukotine izpod stropa. Izpitujuć seljane u Levanjskoj Varoši glede trajanja trešnje saznadoh jur opisanim indirektnim putem (na način jur opisan), da je trajala 4 do 5 sekunda. Po navodu župnika g. Svačka trajala je trešnja samo 3 sekunde. Većina stanovničtva tvrdjaše, da je potres došao od zapada sunca, njekolicina tek izjavi, da je došao od sjevera a med timi i župnik varoški gosp. Svačko.

Majar. — Po učinjenu kvaru, te po utisku, što je potres u pučanstvu ostavio, sudeć, bio je potres u Majaru znatno slabiji nego u susjednom, Djakovu bližem Kondriću. Po navodu njekolicine žitelja

Digitized by Google

došao je udarac od iztoka. Joso Ivković naznačio mi je rukom smjer, odakle da je došla tutnjava i trešnja. Taj smjer busolom opredieljen bio je hor. 19—10° dakle iztok 16° jug.

Musić. — U Musiću osjetio se je potres dovoljno jako. Po pripoviedanju žitelja otvarala su se vrata sama od jakosti potresa. Štete nikakove.

Miholjac dolnji. — Dana 24. ožujka 1884 na večer u 9 ura i 10 minuta, što je ustanovljeno na brzojavnoj uri u Dolnjem Miholjcu (ostali stanovnici označili su vrieme različito, ali svi se slažu u tom, da je potres bio izmedju 9 i pol 10 ura na večer), osjetio sam potres u sobi razi zemlje prigodom čitanja. Tlo mjesta je pjeskuljasta ilovača. Osjetila su se dva udarca, izmedju kojih su dvie sekunde protekle. Gibanje bijaše valovito. Nisam opazio, da su se udarci razlikovali. Činilo mi se je, da me tko ljulja, jer su se predmeti nihali, a postelje škripale. Nije se moglo razabrati, da bi dizanje bilo visoko. Potresno gibanje išlo je od jugoiztoka prama sjeverozapadu. Udarci su trajali 2 sekunde, a sliedeće titranje 3 sekunde Štete nije nikakove. Bilo je mnogo osoba, koje potresa ni osjetile nisu. Prije potresa čuo se je mukli šum (Antun Marks, brzojavni manipulant. — Izviešće od 25. ožujka).

Nabrdje veliko i malo. — Potres od 24. ožujka osjetio se je dovoljno jako u jednom i u drugom mjestu.

Nagy Manyok. — Potres od 24. ožujka osjetio se je po vlastitom opažanju i po opažanju vjerodostojnih osoba večerom u 9 satih 10 m. Sastojao je iz pojedinoga, po navodu drugih iz dva kratka, 1—2 sek. trajuća udarca, koji su za većinu opažatelja prošli bez šuma. Gibanje je bilo tako lako, da je samo spirala ure na stieni zabrenčala. Smjer od juga k sjeveru (Antun Riegel, rudarski ravnatelj. — Földt. Közl. l. c.).

Našice. — Od 24. na 25. ožujka noću u $^1/_2$10 satih osjetismo ovdje veoma jak potres, koji je medjutim veoma kratko trajao Što je u stanovih bilo gibivo, potreslo se je i mnogi, koji bijahu još budni, ostaviše žurno stanove, od straha, da se nebi možda zidovi porušili. Trešnja je bila skopčana s podzemnom tutnjavom. (Drau 27. ožujka 1884 br. 25.)

Német-Boly. — Dva valovita udarca sa muklim šumom u 9 s. 4 m. večerom (brzojavno vrieme). Pojav opažan u prizemnoj sobi, prozori i vrata zaštropotaše. Smjer po sjetilih JZ—SI. Drugi opažatelj imao je isti subjektivni osjećaj, nu viseća svjetiljka nihala se od SZ—JI (Karl Katzer, šumarski asistent. — Földt. Közl.).

Novi Sad. — Izviestitelj opazio je ovaj potres u drugom katu. Gibanje je bilo posvema slabo. Trešnja, koja je trajala njekoliko sekunda, nije bila popraćena od nikakove tutnjave. Doba udarca u 9 satih 7 min. večerom po budimpeštanskom vremenu (Josip Pap, gimnazijski profesor. — Földt. Közl. l. c.).

Ófalu. — Izviestitelj nije potresa sam osjetio. Potres pojavio se je 24. ožujka večerom smjerom od zapada k iztoku. Jedna nihalica je

Digitized by Google

stala u 9 satih. Jedna se je mišolovka sama zaklopila (Johann Vollstuben. Ibid.)

Osiek. — U 8 satih 30 min. osjetio se je potres u Osieku sa smjerom od iztoka prama zapadu. Veće štete neima nikakove. (Agr. Zeit. 23. ožujka br. 71.)

— Sinoć dne 24. t. mj. oko 9 satih 5 min. osjetili smo ovdje potres zemlje, koji je išao smjerom sjevero-zapadnim prama jugoiztoku, a trajao je do 4 sekunde. (Pozor 26. ožujka 1885 br. 71.)

— Sinoć točno u 9 satih bijaše ovdje jak valovit potres uz predhodnu dugotrajnu tutnjavu. Pravac sjever-jug. (Ibid.)

— Potres od preksinoć, o kojem sam jur u kratko javio, još je uviek ovdje predmetom razgovora, te se tom prigodom, kao obično, neskladne tvrdnje križaju. Jedan nije osjetio ništa, drugi se je morao držati za stol, jer se je pobojao, da će sa stolca pasti. Osobito dobro osjetili su potres oni, koji su jur bili u postelji. Navadno su njeki poskakali iz postelje i pobjegli iz sobe, da uteku većoj pogibelji. Na sreću nije takove ni bilo, samo su amo tamo slike sa svoga položaja pomaknute bile, stakla su zvečala, a viseće su se svjetiljke zanihale. Trešnju, koja je trajala oko 3 časka, predhodila je tutnjava poput kotrljanja. Njekoji tvrde, da su već u $^1/_2$2 sata po podne osjetili malu trešnju. (Agr. Zeit. 27. ožujka 1884 br. 72.)

— Dne 24. ožujka u 9 satih $2^1/_2$ minuta na večer po budimpeštanskom vremenu, osjetio se je potres. Izviestitelj stanuje u tvrdji u prizemnoj sobi, te je osjetio potres ležeć u postelji. Potres je trajao po prilici 8 sekunda. Tlo je naplavina. Izviestitelj osjetio je samo jedan udarac, nu njeki gornjo-gradjani tvrde, da su u $9^1/_2$ satih iste večeri osjetili slabiji udarac, a jedan prijatelj opazio je u $11^1/_2$ satih opet slabiji udarac. Gibanje bijaše valovito kolebanje, zemlja se je dizala i opet spuštala (nizila). Jedan titraj mogao je po prilici $^1/_5$ ili $^1/_6$ sekunde trajati. Potresno je gibanje išlo smjerom od jugozapada. Izviestitelj je opazio, kako na njegovoj sgradi najprije počeše stropotati vrata na kuhinji, onda prozori na sobi, što je kraj kuhinje, a tek znatno kašnje prozori na spavaćoj sobi. Lampa na stolu se je malko ljuljala. Nu predmeti, kao uzke boce postavljene na ormaru i peći, nisu pale. Ura nihaljka nije se obustavila. Štete nikakove, osim što se je pripoviedalo, da se je preko Drave u Dörflu (Eugenfalu) srušila jedna stara štala. Prije potresa čuo se je jak šum, kao kad vihar puše. Šum se je čuo prije i poslje potresa, te je trajao prije potresa jednu minutu a poslje potresa pol minute. (Dr. I. Zoch, gimnazijski profesor.)

— Vrieme prvoga udarca označeno je sa 9 satih 4 minute. Tutanj se prispodablja s udaljenim treskanjem kola. Smjer potresa JZ—SI. (Dr. A. Kirchner, pukovinski liečnik. — Földt. Közl.)

— Prvi potres osjetio se je 24. ožujka u 9 satih 3 min. (po brzojavnoj uri). Prije trešnje čulo se je zujanje, zatim je sliedila trešnja od 3 sek. u pratnji sa podzemnom tutnjavom. Smjer neizviestan od iztoka prama zapadu ili obratno. Viseće svjetiljke zanihaše se u tom smjeru, laglji predmeti pomakoše se .s mjesta, inače nikakova prava kvara. (T. Z. Miller, gimn. profesor. — Földt. Közl. l. c.)

Digitized by Google

Pakrac. — U 9 satih 17 min osjetila su se uzastopce dva udarca, prvi udarac u vertikalnom pravcu a drugi sa ljuljanjem; oba udarca trajala 4—5 sekunda. (Nar. Nov. 27 ožujka 1884 br. 72.)

— Dne 24. ožujka u 9 satih 15 časova na večer (sat izviestitelja ide točno po budimpeštanskom željezničkom satu) osjetio je izviestitelj potres u kući nahodećoj se pod briegom Kalvarijom u prvom spratu, sjedeć na divanu. Pakrac leži u dolini na naplavljenom zemljištu; pod kućom izviestiteljevom ima 6 do 8 metara dubljine do šljunka, koji je do 2 metra debeo, a pod njim se nahodi krečovita pećina, kao što se je to prigodom kopanja bunara izviditi moglo. Osjetila su se dva udarca, izmedju kojih 3—4 sekunde vremena minuše. Prvi udarac bijaše odozdo (sussultoran), drugi je pako bio lagano kolebajući. Kod prvog se je izviestitelj digao i pod dovratak druge sobe stao, u koji je čas upravo drugi udarac sliedio. Kod drugog valovitog udarca primietiti je bilo 3 ugiba, razstavljena po jednu sekundu. Gibanje je bilo sjevero-zapadno i jugo-iztočno[1]. Prvi udarac trajao je 1 sekundu, drugi 4 sekunde. Do ovog časa nisu se nikakove štete na zdanjima opazile. Potres je bio nješto jači od potresa mjeseca veljače god. 1883, a mnogo manje osjetljiv, nego onaj od 9 studenoga 1880. Kod prvog udarca odozdo čula se je tutnjava, kod drugoga ništa Vrieme je bilo tiho, drugoga nikakova pojava nije opažati bilo (Ljudevit Stein, ravnatelj dobara u Pakracu.)

Pećuh. — U 9 satih 4 min. osjetili su u Pećuhu potres uz jaku tutnjavu (Nar. Nov. 27. ožujka 1884 br. 72.)

— Potres osjetio je izviestitelj u 10 satih 10 min. (valjda 9 satih 10 min.). Trešnja je bila valovita te popraćena slabom tutnjavom. Smjer od juga (ili jugozapada) prama sjeveru. Prozori zazveketaše, kućna zvonca zazvoniše i pero izpade iz ruke izviestitelja. (Petar Gerecze. — Földt. Közl.)

— *Potres je bio ovdje jači nego u mjestih bližih k centrumu.* Izviestitelj opazio je gibanje u drugom katu 24. ožujka u 9 s. 5 m. na večer i to veoma živo. Potres je trajao 5 sekunda. Smjer od sjevero-istoka prama jugo-zapadu, te je bio u savezu s podzemnom tutnjavom. Uslied potresa pukla je južna stiena sobe, te je odpalo žbuke. U obće je bio ovaj potres jači nego trešnja od 20. prosinca 1883. (Prof. Vidor Kery. — Földt. Közl. l. c.)

— (Kolonija) 24. ožujka u 9 satih 9 min. duga bezzvučna trešnja tla. U okolici isti pojav. (Andrija Vizer. — Ibid.)

Piškorevci. — Vozeć se 28. ožujka u jutro kroz selo, vidio sam prve tragove potresa u Djakovštini naime razvaljene dimnjake. Po navodu gosp. dekana i župnika Tombora osjetio se je potres jako, porušeno je oko 10 dimnjaka od 160 kuća. Isti gospodin drži na temelju

[1] Izviestitelj dodaje zaporku sliedećega sadržaja: (NO, W, SO) dakle smjer bio sjevero-iztočan, zapadan i jugo-istočan, što je protuslovno sa navodom u tekstu i u obće nerazumljivo, van ako je time hteo reći, da se je potresni smjer mienjao.

Digitized by Google

raznih njegovih opažanja, imenito po nihanju viseće svjetiljke, da je udarac došao od zapada sjevero-zapada, točnije hor. 20—3°. Nihalica postavljena poredno sa stienom orientiranom hor. 24—14° stala je. Potresni smjer od zapada pogodio bi stienu skoro normalno (točnije pod kutom od 80°) na smjer naznačen po gosp. župniku pod kutom od 50 gradih. Po njegovoj procjeni trajala je trešnja 6 sekunda

Podcrkavlje. — Župnik u tom selu, gosp. Dragutin Hager, propitao se je poslje potresa od 24. ožujka kod svojih župljana glede smjera potresa i većina suglasno izjavi, da je udarac došao od sjevera.

Požega. — U Požegi su se osjetila dva udarca, neučiniv nikakova kvara. Smjer od sjevero iztoka prama jugo-zapadu. Vrieme je u dva telegrama protuslovno označeno. Zadnji navod je 9 satih 10 minuta. (Agr. Zeit. 26. ožujka br. 71.)

— Sinoć poslje 9 satih opažena su ovdje dva ojaka zemljotresna udarca: zemlja se je tresla od zapada k iztoku. Štete od potresa neima nikakove. (Nar. Nov. 26. ožujka br. 71.)

— Dne 24. ožujka 1884 točno u 9 satih 5 minuta večeri točno po brzojavnoj uri (budimpeštansko vrieme) osjetio se je u Požegi potres. Izviestitelj ležao je u prizemnoj sobi na postelji. Kuća je od priesne cigle te stoji na tvrdoj pjeskovitoj zemlji (piesak i crnica), a soba je nad nekubitim podrumom. Prvi udarac je bio osovan, odmah zatim sliedila su dva vala i za 2 sekunde opet dva vala. Valovito gibanje mora biti od zapada prama iztoku. „Pričinilo mi se je“ piše g. izviestitelj, „kao da u ladjici ležim kad izpod nje valovi vode prolaze od noguh prama glavi. Ja ležim u postelji tako, da ležeć na ledjima gledam na zapad. Valovi su započeli kod noguh i došli do glave. Dizanje je moglo biti od 4 do 5 centimetara Jedno dizanje sliedilo je odmah za drugim. Svaki val je trebao po jednu sekundu. Izviestitelju se čini, da je ovaj potres deset put slabiji nego onaj od 9 studenoga 1880, koji je išao od sjevera prama jugu. Gimnazijski učitelj gosp. Josip Horvat rekao je izviestitelju, da je sjedio na stolcu i da ga je nješto diglo osovno u vis, a zatim da ga je zanihalo (Ivan Tkalčić[1].)

Rajevo Selo. — Dne 24. ožujka u 9 satih na večer čula se je tutnjava kao kakovog parobroda, koja je trajala jedno 3 sekunde,

---

[1] Gosp. Tkalčić daje njekoja meteorološka opažanja, koja ovdje zabilježujemo: Aneroid barometar, na kojem su opažanja svako jutro u 7 satih učinjena, stajao je najviše dne 16. ožujka i to 762 mm., sliedeće dane pako ovako redom: 760, 758, 755, 755, 750, 744, 750, 748, a 25. ožujka 743 mm. — *Vjetar* dne 16. ožujka SZ; 17. S; 18. SSZ; 19. SZ; 20. SZ; 21. ZJZ poslje JZ; 22. J zatim SI do S; 23. SI; 24. S; 25. S. — *Kiša:* 21. ožujka u 6 satih na večer sitna kiša, sliedeću noć isto, 22. cieli dan sitna kiša, isto sliedeću noć; 23. do podne tiha kiša, zatim samo oblačno. — *Temperatura:* 18. ožujka + 1·25°R; 19 + 5°; 20. + 7°; 21. + 4°; 22. + 5°; 23. + 4·5; 24. + 5°; 25. + 3·5°. Opažanja su učinjena od 7·5h do 8h.

Digitized by Google

poslje koje je uzsliedio udarac potresa dosta osjetljiv. Pravac mu je, po kazivanju ljudi, bio od sjevero-zapada prama jugo-iztoku. (Pozor 27. ožujka 1884 br. 72.)

Ratkov Dol. — Potres se je obćenito osjetio. Njeki stanovnici svjedoče, da je udarac došao od zapada.

Semeljci. — Po jednoj pismenoj viesti stigavšoj u Djakovo osjetio se je potres u Semeljcih „na strašan način". Potankosti se nesaobćuju.

Siget (Szigetvár). — Dne 24. ožujka u 9 satih 10 min. osjetila se je slaba trešnja bez tutnjave. Smjer po gosp. Salamonu od jugo-iztoka prama sjevero-zapadu. (Julius Salamon i Rud. Weichhard. — Földt. Közl.)

Slatina. — Potres od 24. ožujka bio je popraćen od tutnjave, a nihanje zemlje opažalo se je od poldneva prama sjeveru. (Nar. Nov. 29. ožujka 1884 br. 74.)

Sombor. — Kod pljušteće kiše osjeti se 24. ožujka u 8 satih 55 min potres sastojeći od dva udarca i popraćen tutnjavom. Trajao je 4 do 6 sekunda. Smjer izrazit od juga k sjeveru. Kod životinja se je opažao nemir. (G. Radić, gimnazijalni direktor. — Földt. Közl. l. c.)

Strizivojna. — Crkva nješto malo popucala. Na seoskoj kući nješto zida izpod krova izpalo. Šest dimnjaka zidanih porušeno. Mnogi su osjetili, da je udarac došao od sunca zapada.

Šamac. — Po viesti u osiečkoj Dravi trajao je potres u Šamcu cielu minutu. (Drau 27. ožujka 1884 br. 25.)

— 24. ožujka u 9 satih večerom valovito gibanje tla sa jakom podzemnom tutnjavom (Földt. Közl. l. c.)

Sikloš. — U 9 satih 4 min. (brzojavno vrieme) bio je ovdje valovit potres popraćen slabom tutnjavom. Smjer zapad-istok. Po P. Pammeru vrieme udarca 9 s. 5 m, smjer JZ—SI. Svjetiljke se zanihaše, staklovje zazveketa, inače nikakova kvara. (Župnik L. Zeke. — Földt. Közl. l. c.)

Topolje Staro. — Osjetila se je trešnjava u 9 satih 2 časa, a bijaše toli jaka, da su se pokretni predmeti u sobah nihali, staklo zveketalo a i nihaljke na urah stale. (Nar. Nov. 27. ožujka br 72.)

Tovarnik. — Po svjedočanstvu vjerodostojnih svjedoka došao je udarac od iztoka, dakle od Fruške gore.

Trinitas. — 24. ožujka oko 9 s. 5 m. kratak udarac i trešnja, uslied čega zaškripaše rogovi krova. (Miroslav Czeh. — Földt. Közl. l. c.)

Trnava. — Potres se je u ovom mjestu osjetio veoma jako, nu za stalno slabije nego god. 1857, jer su se ovaj put samo stare pukotine pootvarale, liep sa kućah padao i rogovi na krovu škripali. Stanovnici suglasno izjavljuju, da je udarac došao od istoka. Jedini Tomo Orešković tvrdi, da je udarac došao od Lapovca, dakle od jugo-zapada.

Digitized by Google

Tuzla. — Po pismenoj viesti stigavšoj u Djakovo osjetio se je potres od 24. ožujka i u ovom bosanskom mjestu.

Valpovo. — (Izvadak iz privatnoga pisma njemački pisana) . . . Najnoviji je jučerašnji potres (24. ožujka). Pod večer u 9 satih začu se ponajprije tutnjava i kotrljanje, zatim nihanje i zveka raznih predmeta . . .

— Dne 24. ožujka u 9 satih 10 minuta osjetio se je dovoljno jak, podzemnim štropotom popraćen potres, koji je 6 sekunda trajao, a bio je valovite naravi. Smjer mu je bio od JZ prama SI. Viseći predmeti zanihaše se. Osim obćenite strave nije bilo nikakovih drugih posljedica. (Agr. Zeit. 26. ožujka 1884 br. 71.)

— Dne 24. ožujka o g. u 9 ura 16 minuta osjetih potres u prizemnoj sobi, sjedeć na stolici, ledjima prama jugu okrenut. Tlo je pjeskovita zemlja. Osjetio se je samo jedan udarac, zatim nasta valovito kolebanje od juga prama sjeveru, te je izviestitelja obuzela kao nesviest. Nihanje trajalo je 6 sekunda, a isto tako dugo i titranje. U stanu kr. kot. sudca Georgievića stale su dvie ure i to jedna na sjevernom a druga na južnom duvaru viseća. Stale su u isti čas, naime u 9 satih 16 minuta. U dvoru presv gosp. baruna Prandaua popucao je zid u sobah na više mjesta. Inače nebijaše potres tako znatan. Do 2 sekunde prije potresa čula se je podzemna tutnjava kao iz daleka dolazeća. Pas spomenutoga gosp. Georgievića je u vrieme potresa i poslje njega cielu noć u sobi skakao i nemiran bio kao biesan, dočim je pas izviestitelja, nalazeć se u kuhinji, tečajem potresa lajao. Poslje 12 satih noći osjetio se je slabiji potres s manjom tutnjavom. (Ignjat Brenner, kr. brzojavni rukovoditelj. Izviešće od 25. ožujka.)

Vasas. — 24. ožujka u 9 s. 12 m. (pećuhskoga vremena) dva slaba udarca, koja potrajaše jednu sekundu. Šuma nije bilo. Smjer od juga k sjeveru. Opažanja učinjena su u prizemnoj sgradi, koja stoji na izlaznih slojevih liasa. (Franjo Straka. — Földt. Közl. l. c)

Villány. — 24. ožujka oko 9 s. 5 m. opaženo je u prizemnoj kući od svih stanara dvostruko kratko talasanje, sa šumom poput treskanje kola. Barometar 743, $t = +3^0$ R. Potres se nije više opetovao. (Pavao Szokoly. — Földt. Közl. l. c.)

Vinkovci. — Sinoć u 9 satih 12 časova bio je ovdje jak potres, koji je trajao kojih 8 sekunda. Potres prošao bez posljedica. (Nar. Nov. 26. ožujka br. 71.)

— U 9 satih 8 minuta osjetio se je potres, veli se, da je bio dosta jak, popraćen podzemnom tutnjavom, te da je trajao 4 sekunde. (Agr. Zeit. 26. ožujka br. 71.)

— Po viesti u osiečkoj „Drau“ (od 27. ožujka br. 25) trajala je trešnja u Vinkovcih šest sekunda.

— Potres nastupio je u 9 satih i 10 časova, pravcem od jugoistoka k sjevero-zapadu. Uz valovito gibanje sliedio je jak podzemni tutanj. Predmeti na stienah se ljuljahu, a spavajući u krevetu osjetiše

Digitized by Google

potres, jer se probudiše. Na velikoj kavani srušio se dimnjak, inače neima štete. (Sriemski Hrvat 26. ožujka br. 25. — Pozor 28 ožujka br. 73.)

— Polagano titrajuće i napredujuće gibanje bez udaraca, popraćeno tutnjem nalik buri. Smjer JZ—SI. Prije trešnje kišilo je u dva dana neprestano. Uslied trešnje zazveketaše prozori, zaškripaše vrata i počeše se gibati laglji predmeti i slike. Kruna se je njekog ruševnog dimnjaka srušila inače nikakova kvara. (Otto Kučera, gimn. profesor. Földt. Közl.)

Vrbica. — Učitelj Emanuel Schmidt u tom selu gledao je odmah iza potresa na uru, te zabilježio 9 satih 13 minuta. Trešnja je trajala po njegovoj procjeni 5 sekunda. Najprije se je pojavila tutnjava a onda valovito gibanje. Udarac je došao od zapada, kako je to gosp. Šmidt naknadno busolom opredielio. I otac Tondini Quarenghi desio se je za vrieme potresa od 24. ožujka u Vrbici. Sjedio je u župnom stanu kod stola, te je jasno osjetio, kako su mu se tutnjava i trešnja približavale s ledja, a to je po mom vlastitom naknadnom opredieljenju od zapada. Po procjeni O Tondinia trajao je potres 7 do 8 sekunda. U Vrbici su se u svemu srušila samo 3 zidana dimnjaka.

Vrpolje. — Vrpoljački župnik, veleč. gosp. Wallinger, pokazao mi je viseću svjetiljku, koja se je za potresa od 24. ožujka zanihala na toli zamjetan način, da si je on mogao zapamtiti smjer nihanja. Taj smjer po meni naknadno opredieljen ide hor. 5—7° prama hor. 17—7° ili Z 17° J—I 17° S. Od 150 zidanih dimnjaka, što ih ima u Vrpolju, samo se je jedan srušio. Iz ovoga se primjera vidi, kako se brzo slabi učin potresa prama jugu, a razmjerno tako i prama ostalim stranam svieta.

Vukovar. — U 9 satih na večer osjetio se je u mjestu jak potres, koji je trajao 2 sekunde. Potres polazio je pravcem od jugo-istoka k sjevero-zapadu. Na tako zvanom „Švabskom brdu“ bio je potres jak, da su slike sa stienah na tlo popadale. (Sriemski Hrvat 26. ožujka br. 25. — Pozor 28. ožujka br. 73.)

Vuka. — Dne 24. ožujka t. g. osjetismo u 9 s. 5 čas. na večer valovito gibanje potresa uz jaku tutnjavu i dva udarca, pravcem od jugo-zapada prama sjevero iztoku. Potres trajao je 15 do 16 sekunda Stari ljudi u selu pripoviedaju, da se nesjećaju, da bi tako žestoka potresa ikad na Vuki bilo. Štete nebijaše nikakove. (Pozor 27. ožujka br. 72.)

Županja. — Sriemski Hrvat od 26. ožujka br. 25. spominje, da se je potres i u Županji osjetio istim pravcem kao i u Vinkovcih, naime od jugo-iztoka k sjevero-zapadu.

Gosp. dr. Franjo Schafarzik spominje (Földt. Közl. XV. köt. p. 210) još ova negativna izviešća, stigavša iz sliedećih mjesta, *Tarnócz* grof Rudolf Széchényi; *Endröcz C. P. Sellye,* ekonomički činovnik Josip Zöld; *Petrinja,* ravnatelj Josip Vodička; *Belovar,*

Digitized by Google

gimn. ravnatelj Ernst Kramberger; *Cakovac* (Csakaturn), prof. Andrija Csepreghy; *Marczali,* kr. bilježnik Josip Névy; *Tapolcza,* ravnatelj Gustav Redl; *Balaton Füred,* poštarski i brzojavni činovnik Ignac Fülöp; *Bonyhád,* predstojnik poštarskog i brzojavnog ureda Béla Frey; *Apáthi,* nadšumarnik Kapfinger; *Mohács,* dr. Alexander Serly; *Subotica,* gimn. ravnatelj Math. Haverda; *Uj-Verbasz,* gimn. ravnatelj Ludwig Kovalsky, *Mitrovica,* gimn. ravnatelj Franjo Surcha.

Negativnih podataka iz potresnoga kraja stiglo je iz njekoliko pograničnih mjesta i to iz *Novog Sada* od prof. Marka Krečarevića, iz *Kaposvára* od ljekarnika Kolomana Babochaya, i iz *Csurgó-a* od prof. Julija Baranya.

Mjesto opažanja	Vrieme	Trajanje	Smjer	Tutnjava (rombo)	Izviestitelj.
Djakovo	9 h.	10″	Z—I	R	Pozor, br. 71.
„	8 h. 57	6—7″	SZ—JI	R	Drau, br. 26.
„	—	10″	—	R	Agr Zeit. br. 71.
„	9 h.	—	Z—I	R	Pozor, br. 74.
„	8 h 58 m.	—	Z—I	R—r	Ibid.
„	9 h	—	—	R—r	Ibid. br. 75.
„	9 h	—	JZ—SI	—R	Ibid. br. 81.
„	8 h 59	7—8	JZ—SI	—	Pilar.
Apatin	8 h 45 m — 9h	—	JZ—SI	—	A. Pukacs.
Baja	9 h 15 m	—	—	—	K. Székely.
Bebrina Gornja	—	—	S—J	Rm	Tomo Gjurić.
Bošnjaci	9 h 15 m	3—5	I—Z	r—	Nar. Nov. 72.
„	9 h — 9¼	4—6	I—SZ?	R	Pozor 73.
Brod na Savi	9 h 20 m	—	—	—	Agr. Zeit. 71.
„	9 h	5—6		—r	Drau 25
„	9 h 10 m Bp.	3—4	Z—I	R—	M. Dugački.
„	9 h 10 m	4	JZ—SI	—r	C. Haul.
Bukovica Nova	9 h 20 m	60″?	SI—JZ	r	Pozor 73
Cerna Velika	—	—	JZ—SI	—	—
Csurgó	9 h 30 m	—	—	—	K. Vida.
Čepin	9 h 5 m	3	Z—I	r	I. Balagović.
Čerević	9 h X m	10	Z—I	R	Sriem. Hrv.
Dalj	9 h 3 m	3	Z—I	R—	I. Milanković.
Darda	9 h 5 m	—	J—S	r—r	Dr. Jellachich.
Dragotin	8 h 58 m 35 s	—	Z-I; S-J	—	K. Kratel.
Dubočac	—	—	Z—I	—	Dubočani.
Gjurgjanci	—	—	Z—I	—	Carić i Bedonić.
„	—	—	JZ—SI	—	I. Stojković.
„	—	—	J—S	—	B. Bošnjaković.
Gradiška Nova	9 h 2 m Bp.	3	I—Z	r	F. Hoffmeister.
Gradiška Stara	9 h 6 m Bp.	—	JZ—SI?	—	M. Drakulić.
Gradište	—	—	JI—SZ	—	Sriem. Hrv.
Herkanovci	—	—	J—S	—	Herkanovčani.
Kaposvár	8 h 58 m Bp.	—	—	—	I. Cselko.
Komletinci	9 h	1″	Z—I	r—r	Pozor br. 73.

Digitized by Google

Mjesto opažanja	Vrieme	Trajanje	Smjer	Tutnjava (rombo)	Izviestitelj.
Kondrić	—	—	ZSZ—IJI	—	F. Lukačević.
Kopanica Velika	9 h	10″	—	R	Pozor 78.
Koška	9 h 15 m	4″	Z—I	—	Nar. Nov. 72
Kutjevo	9 h 15 m	6″	SI—JZ	R	Pozor 74.
„	9 h X m	—	Z—I	R	Pozor 76.
Levanjska Varoš	—	4—5″	Z—I	—	Varošani.
Majar	—	—	I 16°J	—	Joso Ivković.
„	—	—	I—Z	—	Majarci.
Miholjac Dolnji	9 h 10 m Bp.	5″	JI—SZ	R—	A. Markt.
Nagy Manyok	9 h 10 m	1—2″	J—S	—	A. Riegel.
Našice	9 h 30 m	—	—	R	Drau 25.
Német Boly	9 h 4 m Bp.	—	JZ—SI	R	K. Katzer.
„	9 h 4 m Bp.	—	JI—SZ	—	Nišuća svjetiljka
Novi Sad	9 h 7 m Bp.	—	—	O	I. Pap.
Ófalu	9 h	—	Z—I	—	I. Vollstuben.
Osiek	8 h 30 m	—	I—Z	—	Agr. Zeit. 71.
„	9 h 5 m	4″	SZ - JI	—	Pozor 71.
„	9 h	—	S—J	R	Ibid.
„	—	3″	—	R—	Agr. Zeit. 72
„	9 h 2½ m Bp.	8″	JZ—SI	R—r	Dr. Zoch.
„	9 h 4 m	—	JZ—SI	R	Dr. Kirchner.
„	9 h 3 m Bp.	3	I—Z?	R - R	T. Z. Miller.
Pakrac	9 h 17 m	4—5	—	—	Nar. Nov. 72.
„	9 h 15 m Bp.	5—6	SZ—JI	r—	L. Stein
Pećuh	9 h 4 m	—	—	R	Nar. Nov. 72.
„	9 h 10 m	—	J (JZ)	—r	P. Gerecze.
„	9 h 5 m	5″	SI—JZ	R	Vidor Kery.
„ (kolonija)	9 h 9 m	—	—	—	A. Vizer.
Piškorevci	—	6″	ZSZ—IJI	—	Tombor.
Podcrkavlje	—	—	S—J	—	K. Hager.
Požega	9 h 10 m	—	SI—JZ	—	Agr. Zeit. 71.
„	9h X m	—	Z—I	—	Nar. Nov. 71.
„	9 s 5 m Bp.	4—5	Z - I	—	I. Tkalčić.
Rajevo Selo	9 h	3″	SZ—JI	R—	Pozor 72.
Ratkov dol	—	—	Z—I	—	Ratkovčani.
Siget	9 h 10 m	—	JI—SZ	O	I. Salamon.
Slatina	—	—	J—S	—	Nar. Nov. 74.
Sombor	8 h 55 m	4—6″	J—S	—R	G. Radić.
Šamac	9 h	60″?	—	R	Földt. Közl.
Šikloš	9 h 4 m Bp.	—	Z—I	—r	L. Zeke.
„	9 h 5 m	—	JZ—SI	—	P. Pammer.
Topolje Staro	9 h 2 m	—	—	—	Nar. Nov. 72.
Tovarnik	—	—	I—Z	—	Tovarničani.
Trinitas	9 h 5 m	—	—	—	M. Cseh.
Trnava	—	—	I—Z	—	Trnavčani.
„	—	—	JZ—SI	—	T. Orešković.
Valpovo	9 h	—	—	R—	
„	9 h 10 m	6″	JZ—SI	R	Agr. Zeit 71.
„	9 h 16 m	6″	J—S	R—	I. Brenner.
Vasas	9 h 12 m	1″	J—S	O	T. Straka.
Villany	9 h 5 m	—	—	R	P. Szokoly.
Vinkovci	9 h 12 m	8″	—	—	Nar. Nov. 71
„	9 h 8 m	4″	—	—R	Agr. Zeit. 71.

Digitized by Google

Mjesto opažanja	Vrieme	Trajanje	Smjer	Tutnjava (rombo)	Izviestitelj
Vinkovci	—	6″	—	—	Drau br. 25.
„	9 h 10 m	—	JI—SZ	R	Sriem. Hrv. 25.
„	—	—	JZ—SI	—	O. Kučera.
Vrbica	9 h 13	5″	Z—I	—	E. Schmidt.
„	—	7—8″	Z—I	—	O. Tondini.
Vrpolje	—	—	ZJZ—ISI	—	Wallinger.
Vukovar	9 h	2″	JI—SZ		Sriem. Hrv. 25
Vuka	9 h 5 m	15″	JZ—SI		Pozor 72.
Županja	—	—	JI—SZ		Sriem. Hrv. 25.

Potres od 27. ožujka.

Brod na Savi. — 27. ožujka 1884. uprav u 10 ura 50 časova noći (budimpeštansko vrieme) osjetio se je u Brodu u razizemnoj kući potres, koji je trajao jednu sekundu Gibanje je bilo valovito i išlo od zapada k istoku. Drugih zamjetljivih pojava nikakovih. (Milan Dugački kr. brzojavni činovnik.)

— Jučer u 10 satih 55 minuta noću, osjetio se je ovdje opet jak potresni udarac, koji je 3 do 4 sekunde trajao, te je bio popraćen podzemnom tutnjavom puno jačom nego što je bila ona prije nekoliko dana. Kvara u ostalom nema fala Bogu ni sada. (Drau 30. ožujka 1844 br. 26)

— I kod ovoga drugoga potresa nalazio se je izviestitelj u prizemnoj bolničkoj baraki, te je zabilježio potres 10 satih 40 minuta (po željezničkoj uri) Dočim je prvi potres sastojao iz 2—3 vala, te je oko 4 sekunde trajao, to je ovaj potres bio kratak, 2 sekunde trajući udarac. Smjer od jugozapada prama sjeveroiztoku. Iza potresa sliedila je mukla tutnjava, kvara nikakova. (Dr. C. Haul, pukovinski liečnik. — Földt. Közl.)

— One iste večeri, kad se je dogodio potres od 27. ožujka, dovezao sam se parobrodom u Brod i odsjeo u otčinskoj kući. Jedva da sam poslje pol jedanajste legao i počeo spavati trže me iz sna neka tutnjava, koja mi se je činila da dolazi iza crkve u smjeru podvinskih vinograda, a skoro nasta trešnja. Odmah počmem brojiti, zapalim svieću, i zabilježim vrieme odbiv dakako trajanje brojenja. Na taj način našao sam 10h 43m. Potres je trajao oko 3 sekunde.

Darda. — Izim prve trešnje osjetila se je u tom mjestu i druga trokratna trešnja u 11 satih noći u pratnji udaljene tutnjave, uslied koje se potresoše prozori i zaškripaše vrata. (Demeter Stanković odvjetnik. — Földt. Közl)

Gradiška Stara. — Ne samo, da se je kod nas osjetio potres od 24. ožujka, već takodjer i drugi potres od 27. ožujka u 11 s 1 m večerom. I ovaj je prošao bez šuma. Smjer JZ—SI. (M. Drakulić učitelj. — Földt Közl.)

Digitized by Google

Kopanica Velika. — Prvi potres prošao je bez kvara. Žalibože da toga nemogu reći o drugom potresu na dan 27. ožujka u $^1/_2$11 satih noći, koji je bio vertikalan, te za polovicu kraći od prvašnjega. S ovoga drugoga potresa razpuknuo se na sve strane, ne samo mali kor nad sakristijom i sakristija sama, već je na više mjesta puknuo i glavni svod medju ladjom i svetištem. Od ovoga svoda odlupio se je ujedno malen dio i pao na crkveni pod. Šteta biti će znatna, a ovdašnje pučanstvo osjeća ju tim bolnije, što je sa posljednje četiri godine mnogo izdalo što u crkvene, što u župske svrhe, a sad mu evo nova troška, gdje je mislilo, da će mu ovom godinom odlanuti.

Kopanička župna crkva, jedna od najstarijih u biskupiji, posvećena je god. 1777. samim biskupom Galjufom, dok je još ova župa podpadala pod zagrebačku biskupiju. (Pozor 3. travnja 1884 br. 78)

Koška. — Dne 27. o mj. u $^3/_4$ na 11 noći, osjetio se je opet pojak, nu mnogo slabiji potres nego što je bio onaj od 24. o. mj Pravac mu je išao od jugozapada prama sjeveroiztoku. (Nar. Nov. 31. ožujka 1884. br. 75.)

Osiek. — Sinoć 27. o. mj. u 11 satih 5 min. osjetili smo po drugi put potres, koji je trajao do 5 sekunda, uz valovito gibanje zemlje, koje je svršilo vertikalnim udarcem. Tutnjave, kako ju čusmo u Zagrebu, nije bilo osjetiti. Bilo je prosto, lako valovito gibanje bez strave i štete. Smjer bijaše od jugozapada k sjeveroiztoku.

— Opažanje učinjeno je u prizemnom stanu; vrieme ovoga potresa 10 satih 35 min. (T. Z. Miller — Földt. Közl)

Pećuh. — Druga trešnja od 27. ožujka u 10 s. 45 m. opažana od izviestitelja bila je slabija te bez šuma. Samo oni, koji su ležeć mirovali, osjetili su ju, dočim n. pr. posjetitelji kazališta nisu ništa opazili. (Dr. Petar Gerecze — Földt. Közl.)

— Osim prvoga potresa opazio je izviestitelj i drugi dne 27. ožujka u 10 satih 48 min., koja je bila slabija, trajala 4—5 sekunda i išla od sjevera k jugu, a bila je popraćena jačom tutnjavom nego prva (Prof. Vidor Kéry. — Földt. Közl.)

Požega. — Dne 27. ožujka u 10 satih 45 min. (po telegrafičkoj uri) osjetio se je u Požegi potres. (Prof. I. Tkalčić. — Földt. Közl.)

Valpovo. — Noćas u 11 satih osjetio se je 4 sekunde trajući potres, popraćen podzemnim šuštanjem (Rauschen). Počeo je udarcem, kojega je nasliedila osobita njeka vibracija. Smjer je tekao od zapada na iztok. Njekoje kuće pokazuju pukotine, premda je udarac bio slabiji od onoga dne 24. o. mj. (Agr. Zeit. 29. ožujka 1884 br. 74.)

Vinkovci. — Gosp. gimnazijalni profesor Otto Kučera navadja u svom izvješću na potresni odbor ug. geologičkoga društva, da je 26 ožujka opazio u 10 s. 55 m. (po uri na tornju) 6 sekunda trajući potres. Ovaj će navod glede datuma biti pogriešan, te neima dvojbe, da se odnosi na noćni potres 27. ožujka. Buduć da je 24. ožujka razlika ure na tornju i brzojavne ure bilo 6 minuta, to je brzojavna ura

Digitized by Google

27. pokazivala 10 satih 49 min. I ovaj put nije bilo udaraca, već polagano titranjuće i napredujuće gibanje. (Földt. Közl.)

Vrbica. — Otac Tondini boraveći i za ovoga potresa u Vrbici navadja, da je ovaj put udarac došao protivnim smjerom nego prvi put, dakle od iztoka (hor. 19) Trešnja je trajala 3—4 sekunde.

Vuka. — Dne 27 ožujka u 10 satih 45 min. na večer bio u Vuki potres uz jaku tutnjavu i jedan udarac pravcem od zapada prama iztoku. Potres je trajao 4—5 sekunda. Štete nikakove. I 26. ožujka u noći čula se višeput podzemna tutnjava (Pozor 31. ožujka 1884 br. 75.)

Vukovar. — Kako nam javljaju iz Vukovara, osjetio se je ondje u četvrtak 27. ožujka noćju u 11 satih opet slabiji potres, koji je trajao dvie sekunde. (Nar. Nov. 29 ožujka 1884. br. 74)

Sliedi pregledna tablica opažanja učinjenih o potresu dne 27. ožujka.

Mjesto opažanja	Vrieme	Trajanje	Smjer	Tutnjava (rombo)	Izviestitelj.
Djakovo	10 h 45′	8″	—	R	Pozor 81.
„	10 h 40′	4″	JI—SZ	R	Drau br. 26.
Brod na Savi	10 h 50′ Bp.	1″	Z—I	—	M. Dugački.
„	10 h 55	3—4″	—	R	Drau br. 26.
„	10 h 40′ Bp	2″	JZ—SI	—R	Dr. C. Haul.
„	10 h 43′	3″	SSI—JJZ	R—	Pilar.
Darda	11 h + X″	1″	—	r	D. Stanković.
Gradiška Stara	11 h 1′	—	JZ—SI	O	M. Drakulić.
Kopanica Velika	10 h 30′	5″	—	—	Pozor 78.
Koška	10 h 45′	—	JZ—SI	—	Nar. Nov. 75.
Osiek	11 h 5′	5″	JZ—SI	O	Pozor 74.
„	10 h 35′	—	—	—	T. Z. Miller.
Pečuh	10 h 45′	—	—	O	Dr. P. Gerecze.
„	10 h 45′	4—5″	S—J	—R	Vidor Kery.
Požega	10 h 45′ Bp.	—	—	—	I. Tkalčić.
Valpovo	11 h	4″	Z—I	r	Agr. Zeit. 74.
Vinkovci	10 h 49′	6″	—	—	O Kučera.
Vrbica	—	3—4″	I—Z	—	O. Tondini.
Vuka	10 h 45′	4—5″	Z—I	R	Pozor 75.
Vukovar	11 h	2″	—	—	Nar Nov. 74.

Potres od 28. ožujka.

Osiek. — Sinoć 28. ožujka, vele njekoji, da je bio opet malen potres oko 9 s. 30 min. Izviestitelj je ležao u postelji bolestan od tifusa, pa nije mogao sabrati više podataka.

— Vrieme udarca označeno je 9h 50m, a smjer od juga prama sjeveru. (Dr. A. Kirchner. — Földt. Közl.)

— Gimnazijalni profesor T. Z. Miller zabilježio je vrieme ovoga potresa sa 9 s. 51 m. Trešnja je trajala 2 sek., a bila je popraćena tutnjavom. (Földt. Közl)

Digitized by Google

Vinkovci. — Glede ovoga navoda vriedi ono isto, što rekoh obzirom na opažanja učinjena u Vinkovcih kod potresa od 27 ožujka. Vrieme trećega potresa (rectif) 9h 55m. Trajanje 3 sekunde. (Prof. Otto Kučera. — Földt. Közl.)

Vuka. — Dne 28. ožujka u 10 satih (i 29. u 8 s. 25 m) na večer osjetismo potres uz tutnjavu pravcem od zapada prama iztoku. Prvi trajao 2—3 sek. (drugi 2 sek.). Narod uzrujan radi česte tutnjave. (Pozor 3. travnja 1884 br. 78.)

Potresno ognjište.

Opredieljujuć smjer potresnoga udarca u Djakovu našli smo, da je taj udarac došao od jugozapada. Za opredieljenje potresnoga ognjišta valja pretežno liniju iduću od Djakova jugozapadnim smjerom u očima imati i izpitivati, kako su potresni učini na njoj porazdieljeni bili. Naznačen smjer presieca Savu po prilici izmedju Gornje i Dolnje Bebrine kod Klakarja. Tamošnji stanovnici pripoviedali su mi doduše o potresu, kao o izvanrednom pojavu, nu ni iz daleka onom živahnošću i stravom, kojom su pripoviedali stanovnici Kondrića, Dragotina, Piškorevaca i Perkovaca. Iduć od Save bliže prama Djakovu imamo viestih o jakom potresu iz Staroga Topolja, nu nikakova spomena o kakovom znatnijem mekaničkom učinu. Vozeć se kroz selo Piškorevce opazio sam na nizkih selskih kućah i na dimnjacih tako jakih učina potresa, da sam slutio najgore za Djakovo; nu kako rekoh, nadjoh tamo obćenito stanje iza dva potresa puno povoljnije nego što sam mislio, akoprem Djakovo ima puno većih zidanih sgrada. Taj utisak podao mi je osvjedočenje, da je Djakovo odaljenije od potresnoga ognjišta nego Piškorevci. Učin potresa bio je jači i u Kondriću nego u Djakovu, sudeć po utisku, što ga je potres ostavio kod stanovničtva; po okolnosti, da se je dimnjak srušio sam u sebe, te pao u kuhinju, što opet zasvjedočuje veliku blizinu ognjišta i sussultoran skoro udarac. I u Dragotinu osjetio se je potres veoma jako. Ovo u jugozapadnom smjeru od Djakova ležeće mjesto, čini se, da je bilo najbliže prolomnoj crti, od koje je potres potekao. Mučno je osloniti se na svjedočanstvo pojedinoga čovjeka, kad se radi ob opredieljenju potresnoga smjera, ali je ipak čudnovato, da baš tolikom pozitivnošću Karlo Kratel ističe jasnu mienu potresnoga smjera u selu Dragotinu. *„Kuća se je najprije tresla od istoka prama zapadu, a napokon od juga prama sjeveru“* veli on. Ovakova mienа

Digitized by Google

smjera u protivnost označuje baš mjesto potresnoga ognjišta[1]. Ta miena govori takodjer za to, da potresno ognjište nije točka, nego prolomna crta, od koje u nejednakom razdobju od pojedinih točaka zasebice udarci dolaze.

Iz navedenih razloga valja potresno ognjište tražiti negdje u blizini sela Dragotina kod 45° 15′ 9″ sjeverne širine, a 15° 59′ 36″ iztočno od Pariza.

Medju glavnimi zadaćami, koje su si seismolozi postavljali, spada takodjer opredieljenje *dubljine* u kojoj leži izvor potresa, ili, kako se takodjer veli, dubljina potresnoga ognjišta. Ta se je zadaća mogla smatrati riešivom samo dotle, dok su uzimali, da je potresno ognjište mjesto u kori zemaljskoj prostorno po prilici jednakih dimenzija. Nu od kako se zna, da su potresi prouzročeni postankom pukotina ili pomicanjem njihovih rubova (odbiv jedino urušne špiljske potrese, koji će biti jako riedki) od tada se takodjer uvidja, da je dubina toga žarišta *ipso facto* neopredieljiva i da se u obće može govoriti jedino o relativnoj dubljini potresne linije. Ta potresna linija leži izpod sedimentarnoga a u samom kristalinom stienju, te presieca koru zemaljsku pod manje više kosim kutom i to ili cielu debljinu kore, ili samo dio dubljine njezine. Za relativno opredieljenje položaja potresne linije rabe ova po Lasaulx-u postavljena pravila:

1. Potresi, koji su kratka trajanja, a pokazuju jak površni učin, uz malo horizontalno razprostranjenje, imaju za stalno potresnu liniju (bolje plohu ili tako zvano žarište) u maloj dubljini.

2. Potresi duga trajanja sa razmjerno slabijim učinom na površini, a sa velikom elongacijom (razprostranjenjem), imaju svoj izvor u velikoj dubljini[2].

Djakovački potres spada u kategoriju plitkih potresa, kako to jur prije iztakosmo, zato jaki zvučni pojavi, zato razmjerno kraće trajanje, dosta jak učin kraj male elongacije.

U sliedećem kušat ćemo opredieliti tako zvanu *pleistoseistu* t. j. crtu obuhvaćajuću zemljište najjače, obično s rušenjem dimnjaka i pucanjem zidova, spojene trešnje, te površinu potresenoga tla.

---

[1] Prigodom potresa u Klani mienjao se smjer potresa u Klani i u susjednoj Studni, dakle u neposrednoj blizini potresnoga središta veoma naglo, pače je u protivan smjer prelazio. (Das Erdbeben von Klana im Jahre 1870 p. 263.)

[2] *Dr. A. v. Lasaulx,* Die Erdbeben. Handwört. der Min. Geol. und Paläont. 1882 I Bd. p. 313, 314.

Digitized by Google

Pleistoseistu moguće je samo napram iztoku točnije opredieliti. Ta crta je polovina veoma produljene elipse, koja ima malu os dugu $3^1/_2$ milje (26·5 kilometara), a veliku os dugu 8 milja (60·7 kilometara), dakle bi se mala os napram velikoj odnosila po prilici kao 1 napram $2^1/_4$. Rečena crta teče približno ovako: Na sjeveru Dragotina od sela Kučanaca teče prama Forkuševcem i Kešincem, a odovud se zakrivljuje prama Ivankovom u jugoiztočnom smjeru. Od Ivankova teče prama jugu k Cerni, a odovud zakreće prama iztoku, teče nješto južnije od Gundinaca, južno od Kopanice, kroz Kupinu i Strušane. Za konstrukciju zapadne pole ove pleistoseiste manjkaju mi u tu svrhu potrebiti podatci. Na jednu milju zapadno od Dragotina neima već viestih o porušenih dimnjacih, o popucanih zidovih i sličnih pojavih. U Levanjskoj Varoši, 2 milje zapadno od Dragotina, opazio sam u župnom stanu izpod stropa slabe pukotine, za koje se nije sigurno ni tvrditi moglo, da su od zadnjega potresa, dočim je u Ivankovu, 4 milje istočno od Dragotina, razmjerno puno dimnjaka porušeno. Čemu se ima ta anomalija pripisati? Da li se ima uzeti, da je potres napram zapadu slabiji bio nego napram istoku?

Riešenje te zagonetke, bar dielom'ce, imamo u dokazanoj i mnogobrojnimi primjeri ilustrovanoj činjenici, da su potresi najpogibeljniji za krajeve, kojim je tlo aluvialno, a najbezazleniji u krajevih čvrsta, kamenita tla, ili gdje bar to tlo duboko pod površinom neleži. Amplituda je potresnoga titranja u potonjem slučaju malena, kuće ostaju većinom neoštećene, dočim mjesta ležeća na prudju ili na vodom promočenoj naplavini znatno stradaju, premda mogu i podalje ležati od potresnoga ognjišta. Evo za ilustraciju liep primjer. Iza potresa u Klani (istarsko primorje) god. 1870. opazio je Štur, da u mjestu Studni osamljena kuća, ležeća na čvrstih pločastih vapnencih, nije baš ni najmanje trpila, ni najmanje pukotine pokazivala, premda je oscilacija bila toli jaka, da je sve posudje i posoblje porazbacano bilo. Ostalo pako mjesto, ležeće na naplavnom zemljištu, znatno je stradalo, te su se na mnogih kućah srušile stiene i dimnjaci i sgrade bile izprekrižane pukotinami[1]. Iz analognoga razloga dakle, radi pomanjkanja čvršćega klisurastog tla, stradala je zapadna pola u pleistoseisti manje nego iztočna, nu zato jakost trešnje nije bila ništa manja.

[1] *D. Štur.* Das Erdbeben von Klana im Jahre 1870. Jahrb. der k. k. geol. R. Bd. XXI. p. 235.

Digitized by Google

Nadalje valja da si stavimo pitanje, kako je daleko dosizao potresni val, a da su ga pojedini ljudi još osjetiti mogli. Za me su mjerodavne sliedeće činjenice:

Najveća udaljenost medju dvjema djakovačkim potresom uzdrmanima točkama (Karlovci—Csurgo) iznaša $33^1/_4$ geog. milje. Ako uzmemo, da površina potrešena tla ima kao obično oblik ellipse, tad velika os nemože biti kraća nego naznačena maksimalna udaljenost. Spustimo sada od grada Baje na Dunavu kao od najudaljenijega mjeste sj. sj. iztočno od crte Csurgo-Karlovci okomicu na rečenu crtu, tad ćemo opaziti, da je ona okomicom gotovo prepolovljena. Mala os elipse leži dakle njegdje u smjeru Baja-Derventa. Na protivnoj strani te suponirane male osi i j. j. zapadno od duge osi imamo dvie točke zabilježene, gdje se je potres osjetio, a to je Tuzla i Stara Gradiška. Prvo je mjesto udaljeno od Baje 25 a drugo 24 geogr. milje. Budući da su i te točke sadržane u potresnoj elipsi, to možemo sigurnošću uzeti, da mala os potresne elipse nije kraća od 24 g. milje. Ako konstruiramo elipsu, kojoj je velika os $33^1/_4$ milje, a mala 24 g. milje, dakle sa ekscentricitetom 0·693, tad se zaisto možemo osvjedočiti, da je jedan kraj male osi najudaljenija točka ciele elipse od drugoga kraja male osi. Iz toga dakle sliedi, da mala os potresne elipse zaista nemože biti kraća od 24 g. m. Prema omjeram male i velike osi dobivamo računom, da se prigodom djakovačkoga potresa najmanje 600 četv. geogr. milja tla potreseno. Potresna površina djakovačkoga potresa bila je dakle bar deset puta veća od potresne površine zagrebačkoga od god. 1880[1].

Gosp. dr. Franjo Schafařik u Budimpešti opredielio je potresnu površinu sa jedva više nego 400 četv. g. milja[2]. On opisuje potreseno tlo nepravilnom krivuljom, izlučujuć sva ona mjesta, odakle je dobio negativnih potresnih viestih. Ako uzmemo njegov razpravi dodan tlovid za izhodište, naći ćemo, da potresnom krivuljom opisano tlo, imajuć za južnu granicu Savu, pokriva površinu od

[1] Kušao sam po istih načelih proračunati površinu potresena tla prigodom zagrebačkoga potresa od 9. studenoga 1880. Veliku os opredielio sam sa 102 geogr. milje, a malu sa 75 g. m. Potresena površina iznosila bi dakle najmanje 6008 četv. g. m, što se posve dobro slaže s rezultatom dobivenim po gosp. prof. budimpeštanskoga sveučilišta M. Hantkenu (Das Erdbeben von Agram im J. 1880), koji takodjer uzimlje, da potresena površina nemože biti manja od 6000 četv. g. m. Oba rezultata, posve samostalno dobivena, dokazom su, da istina nije daleko i da je potresena površina prije veća nego manja.

[2] Földt. Közl. XV. knj. 1885 p. 211.

Digitized by Google

6962 mm². Da se proračuna prava površina potresena tla, valja uzeti kao osnovu udaljenost dvajuh gradova na tlovidu. Uzeo sam udaljenost Pečuha i Broda, koja iznosi $14^1/_8$ g. milja, a mjeri na tlovidu 56·4 mm. Iz tih elemenata može se proračunati površina potresenoga tla sa 436 četv. geog. milja.

Ako sad idemo iztraživati, koliko toga potresenoga tla odpada na Slavoniju (s malim dielom Hrvatske) i na Ugarsku, vidimo, da na prvu odpada gotovo isto toliko kao i na drugu (219 četv. g. m. napram 217). Ako je tomu tako, je li moguće, da susjedna Bosna, koja je potresnoj točki (bolje liniji) puno bliža, nije bar isto toliko potresena, koliko i udaljenija Ugarska? Dodajmo k prediućim 436 četv. geogr. milja još 200 četv. g. m. odpadajućih najmanje uzeto na Bosnu, tad dobivamo broj, koji se znatno približaje broju dobivenu iz mjera u prediućem naznačenih velike i male osi (626 četv. g. m.).

Koliko pako vriede negativne potresne viesti, evo primjera. God. 1872. 31. listopada bijah sa gosp. M. Baračem (sada na Rieci) u prvom katu prirodopisnoga muzeja u živahnom razgovoru. Oko podne uzdrma se kuća, kano da se je kup drva u podrumu srušio. Neznadosmo, što je; gosp. Barač pomisli na potres, ja pako na kakovo rušenje u stanu pod nami. Napokon se ujedinismo u tom, da to nije ni bio potres. Od podneva do tri sata po podne zaboravio sam već na dogodivše se u muzealnoj sgradi, te sam bio nemalo iznenadjen pripoviedanjem njekolicine, da su osjetili potres, dočim većina nije ništa osjetila. Da toga dana slučajno, kao što se je to češće dogadjalo, u dolnji grad pošao nisam, sutradan o potresu već nitko razgovarao nebi, te bi ja na brzojavni ili pismeni upit mirnom dušom odgovorio, da 31. listopada rečene godine potresa u Zagrebu nije bilo, premda sam ga dobrano osjetio. S toga nemogu negativnim viestim dati one važnosti, koju daje g. dr. F. Šafařik, i uvjeren sam, da se je potres n. pr. u Mohaču, koj je po g. Šafařiku iz potresne površine izlučen, bar tako jako osjetio kao u Baji, koju uklopljuje.

Da iz Bosne neimamo gotovo nikakove viesti, nesmije nas čuditi, uvažujuć tamošnje vjerske i socijalne odnošaje.

Preostaju nam još njeka razmatranja o potresnoj elipsi. Omjera velike osi napram maloj jest po prilici kano 11 i 8. Ekscentricität = 0·693. Orientiranje glavne osi može se uzeti, da teče približno poredno sa linijom Csurgo-Karlovci ili od istoka jugoistoka prama zapadu sjevero-zapadu (I 25° J—Z 25° Sj.) Položaj njezin je

Digitized by Google

na sjevernom obronku zapadno-slavonskoga gorja s kojim je gotovo istosmjerna. Je li ovaj paralelizam velike osi potresne elipse i gorja slučajan? Vjerovatnije je, da nije slučajan. Dokazana je i mnogimi primjeri podkriepljena činjenica, da se potresi dalje šire uzpored sa vladajućim gorjem nego okomito na isto. Samo nesmijemo pomišljati, da je nad površinom tla uzdižuća se gora uzrokom, da se potres okomito na smjer gorja teže razprostire. Poglavitom zaprekom su cielu debljinu kore presiecajuće diaklaze (pukotine), koje u velikom broju teku uzpored s gorjem, te su uzrokom postanka njegova.

Zanimivo je i to, da je velika os pleistoseiste orientirana dosta točno od iztoka prama zapadu, dočim bi se očekivati moglo, da će smjer obijuh biti poredan. Ova je anomalija donjekle protumačena, ako se uzme, da je prigodom djakovačkoga potresa više samostalnih potresnih linija stupilo u akciju, kako će to postati vjerovatnim iz sliedećega razmatranja.

Mnogostručnost potresnih ognjišta.

R. Mallet opisujuć veliki neapolitanski potres od god. 1857. označuje za pojedina mjesta smjerove, odakle je udarac došao. Ti se smjerovi kadkada razilaze za 120°. Svojemu glasovitomu djelu: *„The first principles of observational seismology“* dodaje na koncu tlovide, na kojih se jasno pokazuju dva nezavisna potresna područja. Velika os glavnoga područja teče od sjevero-zapada prama jugo-iztoku, a drugoga od iztoka sjeveroistoka prama zapadu sjeverozapadu. Mallet tumači taj pojav odrazom i lamanjem potresnoga vala na gorju Sorrentinskoga poluotoka, kojega najviša točka, Monte S. Angelo, dosiže visinu od 1520 metara, te se nalazi upravo na onom mjestu, gdje se dva gorska sustava križaju.

Čudnovato je svakako, da se takovo križanje, lamanje i odraz potresnoga vala, neopaža i kod drugih masom znamenitijih gorah potresena tla. Tu je n. pr. Monte Terminio, uzdižući se do visine od 1832 metra nad morem, pa njegova masa nemuti ni najmanje čistoću elipsoidne krivulje. To nije Mallet-a ni najmanje smetalo, da uporabom kompliciranа matematičkoga aparata dokaže samo ono — što je već prije predmnievao. Do ideje, da bi ovdje mogle postojati bar dvie potresne linije, nije se uzpeo.

Nu već Štur iztaknuo je, opisujuć potres u Klani dogodivši se 1. ožujka 1870, da jedan te isti potres neima samo jedno potresno

Digitized by Google

žarište. Nakon savjestne i objektivne diskusije svih podataka učinilo mu se je, kano da su bila dva potresna žarišta, jedno u Hrvatskoj (on ga stavlja negdje kod Karlovca), a drugo kod Ljubljane[1].

Hans Höfer opisujuć u spisih bečke akademije potres u Bellunu, dogodivši se 29. lipnja god. 1873, konstruirao je izoseistu takova oblika, kakov bi morao biti, da su dvie potresne linije, koje se kod jezera Santa Croce sieku. Jedna teče od iztoka prama zapadu poredno sa glavnimi alpinskimi nizi. Tu liniju nazivlje on *ljubljanskom pukotinom* (Laibachspalte). Druga linija teče od sjevero-zapada prama jugoiztoku uzpored s Apenninom, s prolomom jadranskoga morja, s Dinarom itd. Tu liniju nazivlje on jadranskom pukotinom (Adriaspalte) Te dvie linije nesamo da dobro tumače nepravilan oblik izoseiste (crte suvremena potresa) nego takodjer smjerove potresnih udaraca, pače interferenciju potresnih vala na toliko, da na mjestih, gdje bi potres morao biti najjači, nije bilo nikakova kvara, posred kraja pokrivena ruševinami.

I prigodom djakovačkih potresa bilo je anomalija u potresnom smjeru, koje se nemogu tek subjektivnošću motritelja protumačiti, osobito ako se prosti narod o smjeru izjavi, jer u narodu je smisao za orientaciju napram stranam svieta veoma živahan. Neka mi bude dozvoljeno iztaknuti sva ona mjesta, gdje se je anomalija u potresnom smjeru manje više jasno opažala:

Tomo Gjurić iz Gornje Bebrine, iztočno od Broda, a š njim i drugi njeki Bebrinčani pripoviediše, da je udarac došao od polnoći, dakle od Dilj Gore.

Gosp. M. Dugački u Brodu na Savi osjetio je, da je udarac došao od zapada, a gosp. C. Haul da je došao od jugozapada a tekao prama sjevero-istoku. U sredini izmedju ova dva smjera leži Motajica planina u Bosni.

Prigodom moga posjeta sela Dubočca u Bosni pripoviedali su mi Dubočki trgovci na čaršiji (trgu) suglasno, da je trešnja i tutnjava došla od zapada. U tom smjeru leži takodjer Motajica.

U Staroj Gradiški zabilježio je gosp. Hoffmeister, da je trešnja od jugo-zapada. U tom smjeru leži Kozara planina.

Više Herkanovčana posvjedočiše mi, da je trešnja došla od juga. dakle od istočnoga ogranka Dilj Gore.

---

[1] *D. Štur*, Das Erdbeben von Klana. Jahrbuch der k. k. geolog. Reichsanst. Bd. XXI. p. 263.

Digitized by Google

Gosp. Vidor Kery zabilježio je, da je trešnja u Pećuhu došla od sjevero-iztoka i tekla prama jugo-zapadu. Gosp. dr. Fr. Šafařik označuje ovaj smjer vjerovatnijim. Na sjeveru i sjevero-iztoku Pećuha leži pećuhska gora.

Župnik u Podcrkavlju K. Hager i Podcrkavljani označuju jednoglasno smjer potresa od sjevera prama jugu. Dakle je opet trešnja mogla samo od Dilj gore doći.

Iz Slatine javljaju, da je udarac došao od juga, dakle od grebena, na kojem se nalaze najviši vrhunci zapadno slavonskoga gorja.

U Tovarniku označuju smjer potresa od iztoka prama zapadu, dakle od Fruške gore. Isto tako došao je udarac u Čereviću od Fruške gore, te tekao prama Dunavu.

U području zapadnoga slavonskoga gorja, malo ne na svih mjestih opažanja, zabilježeni su smjerovi posve anormalno, na pr. u Kondriću, Koški, Kutjevu, Levanjskoj Varoši, Pakracu i Požegi, označeni su smjerovi pretežno od zapada. Dopuštamo, da ima dosta subjektivnoga shvaćanja u označenju potresnoga smjera, nu za sve slučajeve bila bi to pogreška uztvrditi. Bolje odgovara i teoretičnom shvaćanju i znanstvenom uvaženju svih činjenica, da se uzme više potresnih linija, koje, nalazeć se u stanju napetosti, kod svakoga jačega iz vana dolazećega povoda u akciju stupaju. O sudjelovanju drugotnih potresnih linija kod većih potresa svjedoči kao neoboriva činjenica opažanje suvremenoga potresa u Pećuhu. Osiek je od potresnoga centruma odaljen kojih 45 kilometara, a Pećuh oko 91·5 kilometara, dakle bi trešnja u Pećuhu morala bar četiri puta biti slabija nego u Osieku, ako bi se u obće i osjetila. Pa ipak sliedi iz svega, da je trešnja bila jača u Pećuhu. U Osieku nije zabilježen ni najmanji kvar, premda grad leži na naplavnom tlu, dočim je istodobno u Pećuhu zid pukao i žbuke se odlupilo, (prof. Vidor Kéry) i kućna zvonca zazvonila (prof. dr. P. Gerecze)[1]. K tomu udara u oči, da su sva mjesta izmedju Pećuha i Drave slabije potres osjetila nego sam Pećuh. Pećuhska gora je poznato samostalno potresno zemljište, te ima svoje potrese nezavisno od drugih. Ovaj put je trešnja u tom kraju pratila trzanje djakovačke potresne linije.

[1] Földt. Közl. XV. knj. 1885 p. 210.

Digitized by Google

Brzina potresnoga vala.

Kod prediućih znamenitijih potresa kušali su opredieliti brzinu potresnoga vala i dobiveni su, kako se drugačije ni očekivati nemože razni rezultati. Ponajprije težko je kontrolirati vrieme opažanja na raznih mjestih, a napokon, ni tlo nije na sve strane jednako, ovdje je klisurasto, tamo rahlo, a i same diaklaze (pukotine) u kori zemaljskoj zaprekom su propagaciji potresnoga vala.

Najmanja dosad proračunana brzina potresnoga vala jest kod potresa u Žilini (Sillein) 15. sieč. 1855. Schmidt našao je brzinu od 206 metara u secundi. Seebach sa svoje strane proračunao je za potres u srednjoj Njemačkoj, dogodivši se 6. ožujka 1872, brzinu potresnoga vala sa 742 metara u sekundi. Iz sedam raznih potresa, opisanih po Schmidtu, Malletu, v. Seebachu, Lasaulx-u i Schumacheru, dobivamo srednju brzinu potresnoga vala sa 416 metara u sekundi.

Mi za stalno nemožemo imati pretenzije iz naših manjkavih hronometričkih podataka proračunati brzinu potresnoga vala, to je zadaća, koja spada na eksperimentalnu geologiju, te se je već i kušalo proizvadjanjem umjetnih potresa u rudnicih, uz sva pomagala točna opažanja, opredieliti brzinu potresnoga vala. Nu i mi smo se bavili tim predmetom, samo što smo stvar okrenuli, te ju upotriebili za približnu ocjenu točnosti opažanja vremena.

Suvišno je ocjenjivati sve podatke vremena, kad je potres nastupio, jer će se kod mnogih već iz pregledne tablice moći razabrati, da je vrieme netočno zabilježeno. Ovdje ćemo samo njeke podatke primjera radi navesti.

Vrieme nastupivšega potresa u *Bošnjacih* zabilježeno je prekasno, jer je diferencija izmedju Dragotinskoga (proračunanoga) vremena (8h 58m 25s) prevelika, naime 985 sekunda, što daje brzinu potresnoga vala od samo 42 metra u sekundi, a to je očito premalo.

Isto tako je prekasno naznačeno vrieme za *Novu Bukovicu*, jer je brzina od dobivenih 48¼ metra u sekundi premalena.

Po dopisniku „Drave" osjetio se je u *Brodu* na Savi potres dne 24. ožujka u 9 satih na večer, napram Dragotinskom vremenu je to diferencija od 85 sekunda te je za udaljenost Broda od Dragotina, iznoseću 26 kilometara, brzina potresnoga vala 306 metara. što je posve dopustljivo, te se može uzeti, da je vrieme koju sekundu manje ili više približno točno. Naprotiv tomu nemože se primiti vrieme naznačeno po gosp. Dugačkomu, brzojavnomu či-

Digitized by Google

novniku u Brodu, jer daje brzinu potresnoga vala od samo 38 metara u sekundi.

Vrieme zabilježeno u *Dalju* takodjer se neodaljuje puno od istine, daje naime brzinu potresnoga vala od 222 metra. Naprotiv već je prekasno naznačeno vrieme u Velikoj Kopanici, jer daje samo brzinu od 147 metara.

Zabilježujuć vrieme potresa u *Novoj Gradiški* gosp. F. Hoffmeister najviše se je od svih motrioca približio istini. Vrieme, kad je potres nastao, označuje isti gospodin sa 9h 2m, dakle je diferencija napram Dragotinskom za 205 sekunda, a za udaljenost Nove Gradiške od Dragotina uzetoj sa 72 kilometra brzina potresnoga vala 351 metar u sekundi.

Po dopisniku „Pozora" u broju 76. osjetio se je potres u *Kutjevu* u 9 satih. Napram Dragotinskom vremenu je to diferencija od 85 sekunda. Kako udaljenost iznaša 40 kilometara, to bi se dobila brzina potresnoga vala od 470 metara u sekundi, što približno odgovara srednjoj brzini potresnoga titranja u kori zemaljskoj, s toga je i vrieme dosta dobro označeno. Zato se druga oznaka vremena u „Pozoru" br. 74. sa 9h 15m ima zabaciti, jer bi se u tom slučaju potresni val gibao brzinom od samo 40 metara u sekundi.

U *Osieku* najviše se je istini približio gosp. dr. Zoch, zabilježujuć potresno vrieme sa 9 satih $2^1/_2$ minuta. Po njegovom navodu imao bi potresni val brzinu od 191m u sekundi, što je svakako nješto premalo, no nije puno odaljeno od dosad opažanoga minimuma drugih potresa. Ostale oznake vremena sve su puno netočnije.

Po „Narodnih Novinah" osjetio se je potres u *Pećuhu* u 9 satih 4 minuta. Ova oznaka vremena daje srednju brzinu potresnoga vala od 280 metara, što dosta dobro odgovara dosad opažanim brojevom.

Iz *Požege* predleže dvie oznake vremena. Gosp. I. Tkalčić bilježi 9 satih 5 min., a neimenovani dopisnik „Nar. Novina" (br. 71.) nješto poslie 9 s. Ako bi uzeli prvu oznaku dobili bi napram Dragotinskom vremenu diferenciju od 375 sekunda, ili za udaljenost Požege od Dragotina brzinu potresnoga vala od 133 metara u sekundi, što je svakako nješto premalo. Potresni udarac osjetio se je u Požegi najkašnje 1 minutu poslie 9 satih.

U *Rajevu Selu, Valpovu* i *Vukovaru* zabilježuju vrieme potresnoga udarca sa 9 satih. Razumije se po sebi, da se tim namjerava

Digitized by Google

samo približno vrieme označiti i da je valjda udarac njekoliko sekunda kašnje nastupio. Nu ako i ovo vrieme uzmemo za izhodište računa, vidimo, da brzina potresnoga vala time dobivena ostaje u granicah dosada opažane brzine. Za prvo mjesto dobivamo brzinu od 588 met., za drugo 529 met., a za treće 640 met.

Ima i takovih navoda vremena, koji se na prvi pogled kao posve netočnimi očituju. Tako se na pr. u *Apatinu* zabilježuje vrieme sa 8 s. 45 m. — 9., u *Kaposváru* sa 8 s. 58 m., u *Osieku* sa 8 s. 30 m. („Agr. Zeit." br. 71.) U ostalom urah idućih 5 – 10 minuta kašnje ili ranije od željezničkoga ili pravoga vremena ima većina, s toga nas takovi navodi nesmiju ni najmanje začuditi. Zato je i većina navoda potresnoga vremena prigodom djakovačkoga potresa takodjer netočna.

Digitized by Google

O povratku studeni mjeseca svibnja.

Čitao u sjednici matematičko-prirodoslovnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 22. svibnja 1886.

PRAVI ČLAN JOSIP TORBAR.

Svetci Pancratius, Servatius i Bonifacius na zlu su glasu u ljetopisih meteorologije, kao što je i kod nas poznato; jer obično ovih dana spadne toplota tako nizko, da gospodarom na srcu odlahne, kad ove dane sretno prevale. I zbilja je to u meteorologiji čudnovat pojav, da toplota, koja je kadšto već drugom polovicom ožujka, ali obično mjeseca travnja, vegetaciju do očevidnoga razvitka izazvala, mjeseca maja udari tako natrag, da je dosta često pozeba toliko napredovale vegetacije neukloniva. Ovaj pojav je tim čudnošiji, što se zbiva najčešće u trećoj pentadi mjeseca svibnja, u koju spomenuti svetci padaju. A taj pojav nije se opazio tek novije vrieme, odkad su se promjene toplote i drugih meteorologijskih elemenata počele na motrilištih bilježiti; ima tomu tragova u najstarijih ljetopisih. Franceska kronika spominje godine 892 i 1118 mjeseca svibnja žestoke mrazove. U ljetopisih Ivana Lindenblatta od g. 1419 u *Riesenburgu* veli se: „so war et also kalt nach Ostern ken Pfingsten, das die Blut vorfros off den Baomen, das wenig früchte worden von Obs“[1]. A Gronau veli u svojem pismu o vremenu u Marki Brandenburgu: „am 10. mai 1439 fiel in Braunschweig ein so hoher Schnee, dass die Aeste der Bäume zerbrachen, und die Saat ganz niedergeschlagen wurde“. God. 1353 pao je polovicom svibnja u Sleškoj i Poljskoj debeo snieg, te je ostao šest dana ležati. Pak i ove godine je prve i druge petine svibnja na mnogih mjestih srednje Evrope tolik snieg zapao bio, da su željezničkim vlakovom morali ralicami put da otvaraju. Tako bi se tomu pojavu tragova našlo od najstarije dobe po cieloj srednjoj Evropi. A kako je u naših priedjelih?

Imade ljudi, koji nepolažu mnogo važnosti na ovaj pojav, držeći da se po koj put slučajno dogodi da upravo u to vrieme zavlada studenija struja, kao što i drugih godišnjih doba, ali da se posebni abnormalni karakter vremena upravo u to vrieme nemože opaziti. Imajući mi preko 25 godina meteorologijsko motrilište, vriedno je svakako, da se u naših bilježkah potraži: je li u nas

[1] Gaea. XVIII. 7.

Digitized by Google

u to vrieme opaziti toliko sniženje temperature, da bi se tim takova anomalija dokazati dala Ja ću uspjeh svoje potražbe ovdje u kratko razložiti.

Kad se veli, da prve i druge ili jedne od ove dvie pentade mjeseca svibnja temperatura tako osjetljivo natrag udari, onda mora da je barem druge polovice mjeseca travnja bila viša i poslije treće pentade svibnja da se opet do običnoga stupnja popela. Kad bismo ovu promjenu temperature izmedju zadnjih pentada mjeseca travnja i četvrte pentade svibnja krivuljom predstavili, imala bi nam ova izmedju povišene temperature s jedne i druge strane izkazati u sredini depresiju. Da dobijem traženu krivulju sastavio sam za mjesec travanj poprieknju temperature zadnjih trijuh, a za mjesec svibanj prvih četiri pentada, pak uzamši od njih odstupke od poprečne mjesečne temperature, sastavio sam krivulju za travanj i svibanj.

Krivulja sastavljena je iz podataka, kako su za pojedine pentade mjeseca travnja i svibnja za 21 godinu iz bilježaka našega meteorolog. observatorija složeni.

Mjesec travanj.

Poprečna toplota 12·01 °C.

Godine	Za vrieme od	Poprieknja	Odstupci od srednje mjes. temper.
	16—20 dana	16·80	+ 4·79
1865	21—25 „	14·15	+ 2·04
	26—30 „	17·75	+ 5·74
	16—20 „	16·00	+ 3·99
1866	21—25 „	9·25	— 2·76
	26—30 „	15·90	+ 3·89
	16—20 „	13·30	+ 1·29
1867	21—25 „	13·90	+ 1·89
	26—30 „	17·45	+ 5·44
	16—20 „	9·95	— 2·06
1868	21—25 „	14·99	+ 2·98
	26—30 „	13·83	+ 1·82
	16—20 „	12 35	+ 0·34
1869	21—25 „	13·07	+ 1·06
	26—30 „	15·77	+ 3·76
	16—20 „	10·90	— 1·11
1870	21—25 „	16·65	+ 4·64
	26—30 „	9·89	— 2·12

Digitized by Google

Godine	Za vrieme od	Poprieknja	Odstupci od srednje mjes. temper.
	16—20 dana	15·02	+ 3·01
1871	21—25 „	14·00	+ 1·99
	26—30 „	13·30	+ 1·29
	16—20 „	12·00	— 0·01
1872	21—25 „	14·90	+ 2·89
	26—30 „	16·12	+ 4·11
	16—20 „	13·34	+ 1·33
1873	21—25 „	9·76	— 2·25
	26—30 „	6·50	— 5·51
	16—20 „	13·00	+ 0·99
1874	21—25 „	18·94	+ 6·93
	26—30 „	9·92	— 2·09
	16—20 „	9·16	— 2·85
1875	21—25 „	11·06	— 0·95
	26—30 „	11·40	— 0·61
	16—20 „	12·00	— 0·01
1876	21—25 „	19·36	+ 7·35
	26—30 „	13·74	+ 1·73
	16—20 „	5·20	— 6·81
1877	21—25 „	7·56	— 4·45
	26—30 „	11·82	— 0·19
	16—20 „	14 00	+ 1·99
1878	21—25 „	13·59	+ 1·58
	26—30 „	13·68	+ 1·67
	16—20 „	11·04	— 0·97
1879	21—25 „	11·78	— 0·23
	26—30 „	10·14	— 1·87
	16—20 „	16·84	+ 4·83
1880	21—25 „	18·24	+ 6·23
	26—30 „	15·46	+ 3·45
	16—20 „	11·54	— 0·47
1881	21—25 „	7·54	— 4·47
	26—30 „	9·34	— 2 67
	16—20 „	13·00	+ 0·99
1882	21—25 „	13·96	+ 1·95
	26—30 „	13·52	+ 1·51
	16—20 „	12·80	+ 0·79
1883	21—25 „	9·50	— 2·51
	26—30 „	13·92	+ 1·91
	16—20 „	11·76	— 0·25
1884	21—25 „	10·18	— 1·83
	26—30 „	12·30	+ 0·29
	16—20 „	13·60	+ 1·59
1885	21—25 „	16·74	+ 4·93
	26—30 „	18·14	+ 6·13

Digitized by Google

Mjesec svibanj.

Poprečna mjesečna temper. 16·39 °C.

Godina	Za vrieme od	Poprieknja	Odstupci od srednje mjes. temper.
	1—5 dana	14·4	— 1·99
1865	6—10 „	21·9	+ 5 51
	11—15 „	19·9	+ 3·51
	16—20 „	20·5	+ 4·11
	1—5 „	16·3	— 0·09
1866	6—10 „	16·9	+ 0·51
	11—15 „	13·3	— 3·09
	16—20 „	11·0	— 5·39
	1—5 „	11·3	— 5·09
1867	6—10 „	18·5	+ 2·11
	11—15 „	22·0	+ 1·31
	16—20 „	17·7	
	1—5 „	15·9	— 0·49
1868	6—10 „	16·5	+ 0·11
	11—15 „	14·0	— 2 39
	16—20 „	14·5	— 1·89
	1—5 „	13·47	— 2·92
1869	6—10 „	18·49	+ 2·10
	11—15 „	20·20	+ 3·81
	16—20 „	20·12	+ 3·73
	1—5 „	12·17	— 4·22
1870	6—10 „	14·45	— 1·94
	11—15 „	19·40	+ 3·01
	16—20 „	21 80	
	1—5 „	13·96	— 2·43
1871	6—10 „	11·82	— 4·57
	11—15 „	18·40	+ 2·01
	16—20 „	14·20	— 2·19
	1—5 „	16·30	— 0·09
1872	6—10 „	18·60	+ 2·21
	11—15 „	16·18	— 0·21
	16—20 „	21·70	+ 5·31
	1—5 „	12·20	— 4·19
1873	6—10 „	14·50	— 1·89
	11—15 „	13·20	— 3·19
	16—20 „	16·90	+ 0·51
	1—5 „	9·20	— 7·19
1874	6—10 „	10·90	— 5·49
	11—15 „	12·00	— 4·39
	16—20 „	10·20	— 6·19

Digitized by Google

Godina	Za vrieme od	Poprieknja	Odstupci od srednje mjes. temper.
1875	1 - 5 dana	13·30	— 3·09
	6 - 10 „	17 60	+ 1·21
	11—15 „	16·70	+ 3·71
	16—20 „	20·10	
1876	1—5 „	14·70	— 1·69
	6—10 „	9·30	— 7·09
	11—15 „	9·40	— 6·99
	16—20 „	10 60	— 6·79
1877	1—5 „	10·50	— 5·89
	6—10 „	13·41	— 2·98
	11—15 „	17·10	+ 1·29
	16—20 „	15·40	— 0·99
1878	1—5 „	16·50	+ 0·11
	6 - 10 „	16·50	+ 0·11
	11—15 „	16·00	— 0·39
	16—20 „	21·00	+ 4·61
1879	1—5 „	9·40	— 6·99
	6—10 „	13·36	— 3·03
	11 - 15 „	9·70	— 6·69
	16 - 20 „	14·60	— 1·79
1880	1—5 „	11·30	— 5·09
	6—10 „	14·41	— 1·98
	11 - 15 „	16·10	— 0·29
	16 - 20 „	12·30	— 4·09
1881	1 - 5 „	14·20	— 2·19
	6 - 10 „	14·14	— 2·25
	11—15 „	10·10	— 6·29
	16—20 „	16·80	+ 0·41
1882	1 - 5 „	18·90	+ 2·51
	6—10 „	16·60	+ 0·21
	11—15 „	11·60	— 3·79
	16—20 „	10·12	— 6·27
1883	1—5 „	13·50	— 2·89
	6—10 „	15·66	— 0·73
	11—15 „	15·90	— 0·49
	16—20 „	17·20	+ 0 81
1884	1—5 „	16·04	— 0·35
	6—10 „	14·22	— 2·17
	11—15 „	20·10	+ 3·71
	16—20 „	19 40	+ 3·01
1885	1—5 „	15·02	— 1·37
	6—10 „	14·60	— 1·79
	11—15 „	11·56	— 4·83
	16—20 „	12·36	— 4·03

Digitized by Google

Iz ovoga priegleda, u kojem se poprečna toplota prvih četiri pentada mjeseca svibnja od 21 godine izkazuje, vidi se, da toplota u drugoj ili trećoj, ali najviše u potonjoj znatno natrag udari. To se još jasnije razabire, ako se toplota ovih petina svibnja sravni s poprečnom toplotom zadnjih trijuh petina mjes. travnja. Sravniti ju možemo na više načina. Ako uzmemo za ovo vrieme od 21 godine odstupke od normalne mjesečne topline u postotcih, vidimo, da u travnju za tri posljednje pentade na 38 pozitivnih padaju samo 24 negativna odstupka, ili u postotcih stoje pozitivni odstupci prema negativnim kao 62% : 38%, dočim odstupci svibanjski za četiri zadnje pentade stoje pozitivni prema negativnim kao 33·75% : 66·22%. Ovdje su si odstupci uloge zamienili, jer dočim u travnju pozitivni gotovo dvakrat nadkriljuju negativne, biva to mjeseca svibnja gotovo obratno. Taj razmjer prikazuje nam se takodjer, ako razliku odstupaka izrazimo termičkom krivuljom, uzamši pentade za abscise, a razliku odstupaka za ordinate. Tuj nalazimo da se pozitivni i negativni odstupci gotovo u istom razmjeru iznad, dotično izpod normalne toplote dižu i spuštaju. Pošto se kod ovoga pojava gotovo najviše naglasuje treća pentada mjeseca, u koju padaju trojica ozloglašenih svetaca, ja sam potegnuo u krivulji spojnu crtu medju poprieknjom druge i treće pentade deblje, da se tim više razlikuje od drugih spojnica. Meteorologijskimi dakle bilježkami 21-godišnjega opažanja izkazano je, da i kod nas u drugoj ili trećoj, a najčešće trećoj petini mjeseca svibnja temperatura, pošto se prije bila znatno digla, dosta nizko spadne, te su „svetci ledenjaci“ i kod nas gospodarom strahom postali. Iztaknuvši sám pojav kao nedvojben, nastaje dakako pitanje: gdje mu je uzrok? Ovo pitanje stavlja se već od stoljeća, ali do dandanas nije našlo odgovora, dakako takova, koj bi se na sigurnih znanstvenih razlozih osnivao. Jedni pripisuju pojav kosmičkim uzrokom; medju njimi se je za riešenje pitanja ovim putem osobito iztaknuo *A. Ermann*, koj je ovaj pojav još prije 40 godina tumačio uplivom asteroida. Gusto kresanje zviezda svake godine oko 10. kolovoza i 11. studenoga dovelo je Ermanna na tu misao. On naime na široko razlaže[1], da se zemlja na svojem putu dne 7. veljače sastaje s uzlazećim čvorom putanje, kojom asteroidi mjeseca kolovoza tako zvani *perseidi*, a oko 12. svibnja s uzlazećim čvorom putanje, kojom asteroidi mjes. studenoga tako zvani

[1] „Poggendorf Annalen“ sv. 48 str. 582.

Digitized by Google

leonidi okolo sunca obilaze. U tom susretu zemlje s uzlazećima čvorima asteroidske putanje, sudarajući se radius vector zemlje s onim asteroidske krivulje, prelazi golema, više ili manje gusta hrpa asteroida izpred sunca, te mu oduzimlje toliko topline, da se ovaj manjak na zemlji živo osjeća. On doduše opaža, da se položaj naše zemlje s pozicijom uzlazećega čvora novemberskih asteroida slaže; nu budući da se iz samih ovih pozicija nemože za sam ovaj pojav toliko dokaza doprinieti, koliko ga meteorologija zahtieva, pak nemogući niti neposrednjim opažanjem na nebu za svoju teoriju dovoljno snage naći, uze Ermann tomu tragove tražiti u historiji, te misli, da jih je i našao u ljetopisih, gdje su zabilježena pomrčanja sunca, kojim nebijaše uzrok konjunkcija mjeseca sa suncem. Schnurrer pripovieda u svojih ljetopisih, da je g. 1547. od 23—35 travnja sunce tako bilo pomrčalo, da je po danu bilo zviezde vidjeti Ovaj pojav nemogoše astronomi drugačije protumačiti, nego da je njekakva kosmička masa izpred sunca prelazila. *Keppler* je držao, da je to bila njekakova repatična masa, dočim *Chladni* i *Schnurrer* drže, da je pojav dolazio od meteorita, koji su izmedju sunca i zemlje prolazili. Slično pomrčanje opazilo se 1090 i 1208, samo što je kraće vrieme trajalo. — *Messier* piše, da je 17. lipnja 1777 oko pódne preko sunca pet minuta prelazila množina crnih krugljica. Za Ermannovu teoriju znamenita su dva pomrčanja sunca, jedno početkom mjes. veljače 1106, a drugo 12. svibnja 1706, za kojega posljednjega je sunce oko 10 sati. tako potamnilo, da su šišmiši počeli okolo letati, te su si ljudi morali u sobah svieće pozapaliti[1]. I ove pojave tumači Ermann tim, što golemi rojevi asteroida prelaze izpred sunca, te mu ne samo svjetla nego i topline toliko oduzimlju, da se to na zemlji osjeća. On ova pomrčanja tim većma stavlja u savez sa padanjem toplote na zemlji, što su se zbila na suncu one dobe od prilike, kada se, kako već spomenuh, zemlja na ekliptici sastaje sa uzlazećima čvorovima kolovoskih i studenskih asteroida. Da podkriepi svoju hipotezu, tražio je za vrieme od 10. do 13. svibnja od više godina za njeka mjesta Njemačke, za Paris i London stanje topline, te je pronašao, da temperatura mjeseca veljače od 7. do 12., a svibnja od 8. do 13. znatno natrag udara. Ova hipoteza ima, što se neda tajiti, nješto za sebe, ali ima momenata proti sebi. Jer kad bi ovi Ermannovi asteroidi, kako Arago opaža, sastavljali tako

[1] Arago: Astronomie populaire IV. pg. 320.

Digitized by Google

guste kolobare, da bi prelazeći izpred sunca, ne samo više sati, nego po više dana sunčanu toplinu suzbijali, kako jih nebismo na nebu opazili barem reflexijom sunčanoga svjetla? Pak ako u spomenuto vrieme mjeseca veljače i svibnja konjunkcija asteroida sa suncem ovomu toliko topline oduzme, onda se to neće osjećati samo u srednjoj i sjevernoj Evropi, već će temperatura iste dobe udariti natrag razmjerno na cieloj zemlji, što dosad nije izkazano. — Uza sve ove i slične prigovore ostaje ipak Ermannova hipoteza otvoreno pitanje.

Većina meteorologa traži svibanjskoj studeni neposredni uzrok u zemaljskoj atmosferi.

Mnienje, koje u cieloj srednjoj Evropi o spomenutoj trojici svetaca (u sjevernoj Njemačkoj Mamertus, Servatius i Pancratius, u južnoj Njemačkoj i kod nas mjesto Mamerta Bonifacius) vlada, dalo je povoda i glasovitomu astronomu i meteorologu *Mädleru*, da ovaj pojav proučava. Od njega izišla je g. 1834 razprava[1], gdje je iz 86-godišnjih meteorologijskih bilježaka za Berlin pronašao, da od 10. pak do 13. svibnja temperatura sveudilj pada, mjesto da raste: „wenn in einem 86-jährigen Durchschnitte von Temperaturbeobachtungen noch ein Rückschritt von 1°.22 (R.) und gerade in derjenigen Zeit, die fast die schnellste Vermehrung der Wärme zeigte, bemerkt wird, so muss diess doch mehr als Zufälligkeit einzelner Jahrgänge sein"[2]. Nu sad je valjalo dokazanomu pojavu uzrok potražiti. On ga je mislio naći u riekah sjevero-istočne Evrope, navlastito u rieci *Dwini*, na kojoj da se led počimlje topiti i prema jugu gibati 11. svibnja. Nu kad bi se i ostale rieke sjevero-istočne Evrope, poimence Dina i Neva, u pomoć uzele, težko bi čovjek mogao pristati na mnienje, da bi ovako malen uzrok tolikim učinkom mogao uroditi, da bi naime od pokrenuta leda njekoliko sjevernih rieka udarila temperatura natrag u prostoru od Pireneja pak blizu do Balkana i sinjega mora, jer ovim prostorom udari spomenute treće svibanjske pentade toplota natrag. Pak osim toga dokazuje Weselowsky[3] 20-godišnjim opažanjem, da se led na Dwini, na koju Mädler najveću važnost polaže, tekar 14. svibnja, dakle kad već toplota opet raste, gibati počme. Nebismo se niti s mnienjem onih sprijateljiti mogli, koji svi-

[1] Verhandlungen des Vereins zur Beförderung des Gartenbaues. Berlin Poggendorf's Annalen 48 Bd. 595.

[2] Poggendorf's An. l. c.

[3] Schmid's Meteorologie str 448.

Digitized by Google

banjskomu pojavu traže uzrok u proljetnomu gibanju leda sa sjevernih strana mora, jer se niti od onud nemiče led tako rano, da bi se posljedice već 10—13 svibnja, pak tolikim obsegom osjetiti mogle. Prošle godine javiše sa Islanda i zapadnih obala Norveške, da je ondje ljeti takova studen bila zavladala, da je snieg padao te su usjevi od mraza mnogo postradali. A putnici javiše iz nutarnje Norveške, da se ljudi nesjećaju ljeti takove studeni[1]. Ovdje bi se, kako meteorolozi drže, već mogao uzrok tražiti u množtvu leda, koj se s pramaljeća počeo bio sa sjevernih mora kretati u morsku sjevero-atlantsku struju. U ostalom ovo tumačenje poduudara se sa sliedećom hipotezom, kojom noviji meteorolozi misle svibanjsku studen protumačiti.

Novije na ime vrieme svedoše meteorolozi, medju njimi na prvom mjestu *Bezold,* tumačenje nagloga padanja temperature mjeseca svibnja na razdjelbu barometričkoga tlaka. S pramaljeća na ime počme se po ovom mnienju naša zemlja ugrievati s juga od sredozemnoga mora, te kod toga igra znamenitu ulogu kopno balkanskoga poluotoka sa svojim sjevernim zaledjem izmedju adrijatskoga i crnoga mora, dakle nizinami Ugarske. Položaj i sastojine ovoga tla su takove, da tuj s napredujućega proljetnoga ugrievanja, navlastito u ugarskih nizinah nastanu mjeseca svibnja znatne pozitivne termičke anomalije, s toga dakako i barometričke depresije. U isto pako vrieme da nastanu na sjevero-zapadu Evrope znatne barometričke anticiklone, koje se dalje prama sjevero-istoku pomiču. Imajući s jedne strane pred očima visoko barometričko stanje na sjevero-zapadu, a s druge nizko stanje u jugoistočnoj Evropi, mora da prema Buys-Ballotovu pravilu potegnu preko srednje Evrope prama jugu sjevero-istočni vjetrovi, koje prati uz vedro nebo suh studen zrak, a posljedica su jim svibanjski mrazovi. Tako bi po mnienju Bezold-ovu kobni svetci ledenjaci bili rodjeni Magjari, budući da sjevero-istočnu struju izazivlju termičke anomalije ugarskih nizina. Ali poraz dolazi sa sjevernimi i sjevero-istočnimi vjetrovi od Švedskih obala te bi prema tomu, opaža *van Bebber*[2], toliko razvikani ledenjaci bili Švedjani.

Iz mnogogodišnjih meteoroloških opažanja pronašlo se u istinu, da je mjeseca svibnja tlak uzduha Evropom tako razdieljen. Nu je li tim svibanjski pojav protumačen i sveden na pravi uzrok?

[1] Nature. Vol. 32 pg. 427.
[2] Zeitsch d. oest. Gesellschaft f. Meteorologie Bd. 18. S. 145 etc.

Digitized by Google

Znajući o kojih uvjetih visi poremetnja ravnoteže u zemaljskoj atmosferi i prema tomu razdjelba barometričkoga tlaka, to bi bio naš svibanjski pojav u toliko protumačen baromatričkom presijom i depresijom, u koliko ove povlače za sobom opasne po napredovalu već vegetaciju vjetrove. Ali pitanje nastaje, odkud u to upravo vrieme takova razporednja barometričkoga tlaka? Tuj i opet dolazimo na onaj obćeniti agens, s kojega gotovo sve promjene u zemaljskoj atmosferi nastaju — na toplinu. Da prihvatimo s juga dolazeće ugrievanje kontinenta izmedju adrijatskoga i crnoga mora kao izvor svibanjskih depresija na jugo-iztočnoj strani Evropi, mislimo, da se tom mjestnom depresijom nemože protumačiti visoko stanje barometra, kakovo se opaža u to vrieme cielom srednjom Evropom. Ako se s jedne strane tvrdi, da visoko stanje barometra na sjevero-zapadu i sjeveru Evrope stoji u savezu sa depresijom na jugu Evrope, opaža se s druge, da visoki tlak na sjevero-zapadnoj i sjevernoj strani Evrope u ovo vrieme stoji u savezu sa pokrenutim sa sjevernih strana Evrope ledom. Kako naime *Dove* i *Berghaus* izvješćuju, kreću se sa karičkoga mora od Nove-zemlje čitave gore leda, te prelazeći izpod Spitzberga ljuljaju se izmedju Grönlanda i Islanda prama jugo-zapadu, te dopiru do 40° prema jugu. Prije nego jih golf-struja raztapati počme, nagomilaju se ove putujuće ledene mase na plitčini kod Nove Foundlandije do ogromne veličine. Da si predstaviti uzmognemo, kolike su to mase, koje se spomenutim putem sjevernoga atl. oceana svakoga pramaljeća izmedju Evrope i Amerike prama jugu valjaju, evo njekoliko rieči od izvješća, što ga napisa *Couthouy*: „Mjeseca augusta 1827, veli on, vozijah se kraj ledena brda, koje je u 80—90 nîti dubokom moru bilo nasjelo. Ono se kolebalo ili okretalo oko sama sebe, a uz to čuo se šum od trvenja i praskanja na 10 do 12 engl. milja. Četvrt milje na daleko bijaše more zamućeno. Na jedanput stropošta se uz strakovito praskanje u pjenit vir". Mjeseca rujna 1822 vidje isti očevidac takovo ledeno brdo, koje je nasjelo u moru 120—130 nitî duboku. Koliki da su ti ledeni balvani, možemo suditi po trećem ledenom brdu, što ga je isti putnik na 28. svibnja 1822 sried Golfove struje (42° 10′ sj. š i 44° 50′ z. d. (od Greenwicha) 18 engl. milja daleko sa broda srednje veličine vidio. Sa strana spuštahu mu se čitavi potoci vode, dočim se oko vertikalne osi kolebao. Ladjicami nije mu se moglo približiti, jer sa svim tim što je bilo jasno i tiho vrieme, borili su se

Digitized by Google

oko sama brda žestoki vjetrovi[1]. Ovakovi ledeni bregovi putuju od ožujka do lipnja sjevernim dielom atl. oceana. Gdje se toliko množtvo leda topi, tuj će se prema poznatomu zakonu i topline toliko vezati, da će se to padanjem temperature ne samo na moru nego i u atmosferi daleko osjećati. Kako nam *Francis di Macon* svjedoči, padne temperatura mora na 7 engl. milja naokolo takova ledena briega na 12—15° F. izpod srednje mjestne toplote. S toga će temperatura takova mora spasti do blizu smrzavanja tim većma, što se takova taljenica voda, budući neslana, širi i raztječe više površinom nego li dubljinom. S ovako razhladjene temperature sgustne se okolišni zrak, postane teži i tjera barometar u vis. Stegnuvši se sniženom temperaturom uzduh u nižih slojevih razriedi se u viših, pak da se tim poremećena ravnoteža uspostavi, pritječu sa polarnom strujom sve mrzliji slojevi zraka dotle, dok se ravnoteža neizravna. Ovakim pritjecanjem potiskava se barometar još većma u vis, te se tim načinom mogu protumačiti velikimi masami sa sjevernih priedjela, to s morâ to s riekâ priplivala leda uz visinu barometra i sjeverne te sjevero-istočne struje zraka mjeseca svibnja, koje prema spomenutoj depresiji u istočnoj i jugo-istočnoj Evropi u ove priedjele potegnu, te tako temperaturu do onoga stepena sniziti mogu, gdje dobrano već napredovaloj vegetaciji opasnom postane. Ovako misle meteorolozi da su protumačili spomenuti svibanjski pojav, koj se očituje naglim sniženjem temperature. Nu meni se čini, da bi ovim načinom ponješto bila protumačena samo studen proljetna *u obće;* ali nije riešeno osebno pitanje: za što se ovaki prieskok temperature opaža prema stoljetnu izkustvu upravo prve i druge, a gotovo najčešće treće svibanjske pentade. Pa kad bi ugrievanje južnoga diela Evrope bilo povodom barometričke depresije na jugu, koja bi izazvala sa sjevero-zapadnih i sjevernih priedjela Evrope uz visoko stanje studene sjevero-zapadne i sjeverne vjetrove, ne ima razloga, zašto se takova struja sa sjevera prama jugu nebi ciele godine redovito opažala, pošto je adrijatsko more sa svojim zaledjem ciele godine više ugrievano, nego sjeverni priedjeli Evrope. U ostalom ako i jeste toplina glavni agens atmosfernih promjena i razporednje barom. tlaka, nemože se ipak dokazati, da je ova jedini uzrok bar. depresiji. Proučavajući stanje atmosfere po meteorol. izvješćih opažamo, da se depresije pojavljuju sad ovdje sad ondje, gdje jih čovjek prema stanju tempera-

[1] Schmid's Meteorologie str. 251.

Digitized by Google

ture nebi bio očekivao. Proljetno dakle ugrievanje južnih priedjela Evrope nemože protumačiti svibanjske studeni.

Proučavajuć povjest meteorologije nenalazimo opravdanom niti primjetbu, da je padanje svibanjske temperature s visine, do koje se prije mjeseca svibnja obično bila popela, lokalne naravi. Istina, po našem pučkom kolendaru nastaje za gospodare bojazan od Filipa do Sofije, t. j. od 1. do 15 svibnja, a tekar 15. prestaje pogibelj. Istina, da imade primjera, gdje je mraz i ovu medju prekoračio, kako se to dogodilo g. 1866, kadno smo 24. svibnja debelim mrazom osvanuli. Ali to se u stoljeću toli riedko dogadja, da se sa 15. svibnja ipak skrajnja medja mrazova pravilom uzeti može. Ali sa hrvatskim kolendarom slažu se njemački „Eismänneri" i franceski „les trois saints de glace", koji padaju u istu pentadu. Pojav dakle, koj je pučkimi tradicijami i meteorologijskimi ljetopisi po cieloj srednjoj Evropi zabilježen, nemože se mjestnim pojavom prozvati. Bilo je takodjer i takovih ljudi, koji su postanak pučkih tradicija o pozebi tumačili pučkim praznovjerjem ili sklonošću k misticizmu, kan da bi se tuj radilo o njekih svecih, a ne o stanovitih danih, kada najčešće svibanjske pozebi dolaze. Pojav je dakle i meteorologijskimi podatci izvan dvojbe stavljen, ako mu pravoga uzroka i nemožemo jošte odkriti. Istina je samo to nedvojbena, da ovaj pojav dolazi sa visokim stanjem barometra po srednjoj Evropi, kako se to i ove godine izkazuje. Uzmemo li naime meteorologijsku kartu od mjeseca travnja i svibnja ove godine u ruke, opazit ćemo, kako se lice atmosfere mienja, čim se mjesecu svibnju približavamo.

Zadnjih dana mjeseca travnja vladaše visok tlak sjevero-zapadnim dielom Evrope, a jugo-istočna strana stajaše pod uplivom nizkoga barometra. Već prvoga svibnja zasegnuo je visok tlak srednjom Evropom, ostaviv i nadalje jugoistočni dio pod nizkim tlakom, te ostade s malimi promjenami takovo stanje sve do 6., kadno se visok tlak steže više na sjeverni i zapadni dio, dočim se depresija drži istočne strane; ali se opaža tendencija, da se razlika medju visinom i nizinom barometra izjednači. Dne 7. kao da su se razlike zbilja izjednačile, te je cielom srednjom Evropom vladao prilično visok tlak. Posljedica ovoga tlaka bijahu većim dielom srednje Evrope sjeverni i sjevero-istočni vjetrovi, uslied kojih je temperatura sveudilj tako padala, da su već 6. i 7. svibnja sa sjevero-zapadnih strana osjetljive mraze javili, koji su izmedju 7 i 8 i dalje prama jugoistoku potegnuli. Jutrom 8. svibnja kao da se katastrofa

Digitized by Google

završila. Uzporediv meteorol. kartu 7. i 8. svibnja jutrom pokazuje nam znakova silne atmosferičke oluje, jer dočim je 7. nakon izjednačenih razlika srednjom Evropom vladala u atmosf. tlaku njeka jednolikost, idući neznatno diferencirane nizine uzpored sa visinami, nalazimo 8. jutrom onu jednolikost potrganu: Sjeverozapad Europe i alpinski priedjeli razdieljeni su na dvie anticiklone i dvie ciklone. Ovo poremećenje potrajalo je i sliedećih dana, ali na korist srednje Evrope, jer su se maxima povukla visoko prama sjevero-zapadu i jugu, u srednjoj Evropi nestalo je s visokim tlakom studenih vjetrova, te se temperatura počela dizati. Što je ovakovu razdjelbu atmosf. tlaka srednjom Evropom ove godine navuklo, i što ju drugih godina navlači, nemože nam dosadanje stanje meteorologije niti nijedna od prije napomenutih teorija protumačiti. Gori spomenuta hipoteza, da bi ove godine tomu povod dao ugrijani sunčanimi zrakami balkanski poluotok sa svojim zaledjem, nezadovoljava, jer meteorologička izvješća neizkazuju mjeseca ožujka niti travnja na jugu toliku toplotu, da bi se balkanski poluotok tako bio ugrijati mogao, kako spomenuta teorija predpostavlja. Jedan od najznamenitijih meteorologa naše dobe van Bebber veli: „Prema tomu imademo povoda držati, da srednje isobare za III. pentade upravo onim smjerom udaraju, koj smo upoznali kao karakterističnim za povraćanje studeni".

Iz meteorologije znademo dakle dosad samo toliko sigurno, da su barom. isobare u istinu tako udešene, da su neizbježiva predteča studeni; nu da je upravo ovakovoj razdjelbi atmosf. tlaka u Evropi terestrički povod, to nam dosad nije dokazano, s toga sam rekao, da pitanje o kosmičkom uzroku istoga pojava stoji još otvoreno, te će se na nj samo onda odgovoriti moći, kad bude stanje temperature iste dobe sa svih strana našega svieta bolje poznato. Jer ako pojav polazi iz kosmičkoga izvora, mora da se to po cielom svietu osjeća, s toga čuveni meteorolog Köppen dobro opaža: — durch die neuesten Untersuchungen scheinen auf eine wenn auch für Jahrzehnte verschwindende, so doch periodisch sehr ausgebildete Tendenz zu Kälterücksehlägen an den speciellen Tagen vom 10. bis 13., oder vom 11. bis 15. Mai zu deuten, und diese zu erklären, werden wol noch manchmal äussere, strenger periodisch wirkende Ursachen, namentlich kosmischer Natur, ins Feld geführt werden[1].

[1] Zeitschr. f. meteor. XIX B. Str. 183.

Digitized by Google

Predhistorijsko kamenito orudje iz narodnoga muzeja u Zagrebu.

SASTAVIO DOP. ČLAN DR. MIŠO KIŠPATIĆ.

Čitano u sjednici matematičko-prirodoslovnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 5. lipnja 1886.

Neumornom brigom muzejalnoga ravnatelja, gosp. prof. S. Ljubića stekao je naš arheologijski muzej velik broj prijatelja u zemlji, pa je tako uz čedna svoja sredstva upravo u svojoj predhistorijskoj zbirci sakupio veliko obilje kamenita orudja, što ga po Hrvatskoj nadjoše. Kada se je prošle godine muzejalni ravnatelj dao na to, da priredi točan i znanstven katalog, obratio se je na mene, da mu opredielim materijal, od kojega je razno kamenito orudje, što ga muzej ima, napravljeno. Ja sam se tomu pozivu rado odazvao, tim više, što sam želio znati, da li su prastanovnici današnje Hrvatske sami svoje kamenito orudje od domaćega materijala izradjivali ili su već gotovo orudje iz drugih zemalja dobivali. Za iztraživanje uzeo sam dakako samo orudje od kristaliničnoga kamenja, pa kako sam od istoga morao praviti mikroskopske preparate, to mi je ravnateljstvo moglo dati samo onakvo orudje, koje je bilo slomljeno i oštećeno, gdje su se dakle smjeli tanki komadički bez ikakve štete odlupiti. I bilo je to posve dovoljno, jer mi je vanjsko lice najvećega diela orudja jamčilo, da sam u slomljenih i za iztraživanje opredieljenih komadih imao zastupane malo ne sve vrsti kamenja, od kojega je i ostalo orudje pravljeno.

Sve kamenito orudje, što sam ga na iztraživanje imao, pravljeno je od četiri razne vrsti kamenja i to od *antigoritna serpentina*, *amfibolita*, *diabaza* i *sijenita*, pa ću ga ovde po redu opisati i navesti — u koliko se to dade — odkle dotični materijal potiče.

Digitized by Google

A. Kamenito orudje od antigoritna serpentina.

1. Mlat izkopan na Hiidki kod Novogsela blizu Vinkovaca.

Muzejalni katalog, kojemu su tek prvi arci dotiskani spominje ovaj mlat na strani 42. pod slovom g), a naslikan se nalazi na tabli V. br. 1 i 1a. Dar je to protest. župnika gosp. Karla Stenzla. Mlat je prelomljen upravo na polovici rupe, pa mu manjka stražnji dio. Prednja polovica tako je zašiljena, da joj je brid na vršku veoma uzak, a uz to je nješto odbit. One dvie strane, na koje rupa izlazi, jesu ravne, dočim su druge dvie strane nješto malo zaobljene. Duljina ovako odtrgnuta komada iznosi 11 cm. Pravilna rupa mjeri u promjeru $2^1/_4$ cm. Širina pri rupi $5^3/_4$ cm.; visina pri rupi $3^3/_4$ cm., visina pri vršku $2^1/_2$ cm. Težina cieloga komada 265 gr.

Mlat je liepo izlašten, a materijal vrlo svježa lica. Površje mu je krasno izšarano i to maslinasto zeleno sa velikimi tamo zelenimi, gotovo crnimi ljagami. Na svježoj prelomini vide se sitne, maslinasto zelene ljuštice. Kamen se dade liepo laštiti i brusiti. Čelikom se lako para. Ako strven prah u staklenoj cievi dovoljno ugrijemo, to se iz njega razvija obilje vodenih para.

Pod sitnozorom prikazuje nam se izbrusak posve biel i proziran i u tom bielom polju pri običnom svietlu nerazpoznajemo pojedine ledčane sastavne dielove. Jedino što se tu vidi, je crna željezna ruda, koja se je nanizala u duge povorke, tvoreć mjestimice mriežotine, koje samo iz daleka nalikuju na one, što ih poznamo iz olivinskih serpentina. Svako iole izvježbano oko upoznati će odmah razliku, koja tu postoji, pa već po samom tom viditi, da to nije običan, olivinski serpentin.

Uz bielu, prozirnu rudu, koja tvori glavnu sastavinu kamena, vide se tanke kožice po dužini izkalane, vlaknaste rude. Te kožice tvore obično samo tanku prevlaku, jer se pod njom medju unakrštenimi nikoli vidi druga ruda, koju prepoznajemo kao antigorit. Vidi se jasno, da je to samo ostatak prvotne rude, iz koje je antigorit postao. Prevlaka ta pokazuje nješto malo dihroizma, a u polarizovanom svjetlu vrlo oštre boje, osim ako nije ona pretanka ili već u velike raztrošena. U koliko se dade razabrati, potamnjuje ona pod vrlo malenim kutom, pa neima dvojbe, da je ta ruda, iz koje je serpentin postao, *amfibol*.

Bieli i prozirni dielovi izbruska pokazuju nam medju unakrštenimi nikoli onu istu sliku, što ju je opisao *R. v. Drasche* u raz-

Digitized by Google

pravi „Ueber Serpentine und serpentinähnliche Gesteine“ (Tschermaks Mineral. und petr. Mitth. 1871. p. 1) pri kamenju, što ga je nazvao „serpentinähnliche Gesteine“. Serpentinsku tu rudu opredielio je kasnije *E. Hussak* kao *antigorit* (Ueber einige alpine Serpentine, Tschermak, Min. petr. Mitth. 1882, p. 61.). Bielo, prozirno polje razpada nam u polarizovanom svjetlu u pojedine listove, koji su sad širi sad uži i često po duljini izkalani. Listovi se ti vrlo često okomito jedan prama drugomu redaju, a gdješto leže i nepravilno porazbacani. Dok je preparat bio debeo, dotle su listovi pokazivali medju unakrštenimi nikoli oštre boje, dočim je u tankom preparatu postala boja siva. Listovi potamnjuju paralelno sa nikoli. Sva ta svojstva slažu se sa svojstvi *Hussakova* antigorita.

Serpentin ovaj postao je iz amfibolna kamena. Augitnoj rudi neima tu ni traga

Nalazište ovoga mlata je u blizini Vinkovaca, a neće nam biti težko naći i kraj, odkle potiče sam materijal. Najbliže nalazište antigoritna serpentina susrićemo u samoj Hrvatskoj i to u Fruškoj gori. Drugo najbliže nalazište poznato nam je do sada u centralnih Alpah u okolici Windisch-Matreya, Heiligenbluta, Sprechensteina i Matreya na Brenneru. Alpinski antigoritni serpentini postali su poglavito od augitnoga kamenja, jer se u njih, kako je to Hussak u spomenutoj razpravi dokazao, nalaze uz listnati antigorit sitna zrnca salita, koji se je kemijskom metamorfozom pretvorio u serpentin. Vidili smo, da u kamenu, od kojega je naš mlat napravljen, neima salitu ni traga. Nu tim nebi još ništa dokazali, jer u istinu ima kod Sprechensteina blizu Sterzinga antigoritnih serpentina, koji su posve nalik na ovaj, od kojega je naš mlat napravljen. Ja sam te serpentine sa amfibolom spomenuo u svojoj razpravi: „Serpentini i serpentinu nalično kamenje“, koja je tiskana u 65. knjizi „Rada“. No da materijal našega mlata nepotiče odatle, nebi nam toliko govorila silna udaljenost centralnih Alpah, koliko velika blizina spomenutoga nalazišta u Fruškoj gori. U Fruškoj gori i to gotovo na samom južnom podnožju gore u Kamenitom potoku šire se ogromne mase antigoritna serpentina. Ja sam te serpentine u prije spomenutoj razpravi obširno opisao. Tko prolista moju razpravu, naći će medju antigoritni serpentini Kamenitoga potoka na prvom mjestu opisan kamen, koji se u svih potankostih slaže sa ovim, od kojega je opisani mlat napravljen. Tu nalazimo uz antigorit jedino još vlaknasti amfibol, ali nevidimo nigdje salita. Pa i vanjsko lice fruškogorskoga serpentina posve je nalik ovomu, tako

Digitized by Google

da neima dvojbe, da materijal našega mlata potiče iz Fruške gore. Predhistorijski čovjek u svom jednostavnom životu stajao je mnogo bliže prirodi, pa ju je i bolje poznavao, nego ju pozna današnji čovjek. Njegovom bistrom oku nije moglo umaći ono prekrasno kamenje, koje su mu potoci u dolove snašali. U ono vrieme nije bilo velika prometa, pa je zato čovjek morao gledati, da u vlastitoj zemlji potraži potrebita sredstva, kojimi će svoje potrebe podmiriti. I da je u istinu čovjek u najbližjoj svojoj okolici našao zgodno kamenje za pravljenje kamenita orudja, dokazuje nam ovaj mlat, a imati ćemo zgode kasnije navesti još njekoliko sličnih primjera.

2. Mlat nadjen u Sisku kod kolodvora.

Muzejalni katalog spominje ovaj mlat na str. 41. slovo b, a poklonio ga je Nikola Sukalić. Mlat je prelomljen upravo preko rupe i u tom stanju mjeri on 12 cm., a teži 376 grama. Obkoljuju ga četiri ravne strane, koje se u postranih bridovih pravokutno sjeku, dočim se na vrhu sastaju u oštar brid kao u kakva dljeta. Rupa je dosta gladka i prikazuje se kao usječen čunj, te joj je promjer s jedne strane $2^1/_2$, a s druge 2 cm. Visina pri bridu mjeri 3, pri zadku $4^1/_4$ cm., a širina pri rupi 4 cm. Površje cieloga mlata je vrlo liepo izgladjeno i ulašteno. Boje je tamno zelene sa jasnimi pjegami. Svježa prelomina se svietli maslinasto zelenom bojom, a iz nje proviruju sitne nakupine svietlucave željezne rude.

Ako promatramo izbrusak ovoga kamena pod sitnozorom, to ćemo viditi, da u velike nalikuje na onaj prijašnji. Prva glavna razlika, koja nam odmah za oči zapinje, je u strukturi. Antigoritni listovi su naime ovdje veoma sitni, te tvore vrlo gustu, izkrižanu mrežotinu. Željezna ruda je ovdje dosta riedka, te se ne povlači u dugih povorkah, nego joj se zrna drže uviek na okupu. Amfibolnih listova ni vlakanaca ovdje ne ima, ali zato nalazimo ovdje drugu jednu rudu, iz koje se je antigorit razvio i to je najbitnija razlika. Uz veliko povećanje viditi ćemo naime na pojedinih mjestih sitna, prozirna i nepravilna zrna jedne rude, u kojoj ćemo lako upoznati *salit*. Zrna nam ta predočuju zadnji ostatak augitne rude, iz koje se je antigorit razvio.

Mikroskopska slika ovoga kamena jasno nam kaže, da i on potiče iz Fruške gore. U mojoj razpravi o fruškogorskih serpentinih (Rad, 65.) pokazao sam, da medj antigoritnimi serpentini Fruške gore ima upravo ovakovih odlika, u kojih je sav antigorit postao

Digitized by Google

jedino iz salita. Neimam dakle razloga podvojiti, da je i za ovaj mlat upotrebljen domaći materijal.

3. Mlat nadjen u Zagorju.

Mlat ovaj darovao je dr. Prelc iz Zlatara. On je prelomljen upravo preko rupe, a nadjen je samo malen zadak. Kamen je bliedo zelene boje sa tamnijimi prugami, koje se mrežasto kamenom povlače. Na svježoj prelomini je sivkasto zelene boje.

Pod sitnozorom pokazuje nam se izbrusak od ovoga mlata u običnom svjetlu kao bielo polje, u kom plivaju cieli nizovi crne željezne rude.

U samom bielom polju ističu se mjestimice vrlo mnogobrojna bezbrojna i vrlo nepravilno izrezuckana zrnca jedne rude, koja tako oštro svietlo lomi, da se tako rekuć dižu iz preparata i to tim više, što se bielo polje, u kom ta zrna plivaju, u običnom svjetlu gotovo ni nevidi.

Medju unakrštenimi nikoli prikazuje nam se bielo polje, dakle oni dielovi, koje dotle nismo ni vidili, kao agregat sitnih i dosta kratkih listova *antigorita*.

Biela zrna, koja oštro svjetlo lome, pripadaju *salitu*, što se ovdje mnogo bolje vidi, nego u prijašnjem primjeru. Ima tu naime većih zrna sa prizmatičnom kalavošću, gdje se može mjeriti kut potamnjena na 33°. U polarizovanom svjetlu pokazuju sva ta zrna dakako vrlo oštre boje. Nadalje vidi se ovdje vrlo jasno, kako se salit pretvara u antigorit. U njegova zrna ulaze naime na svijuh strana novo stvoreni listovi antigorita, pa ima tu svih prelaza, kako se salit tim sve više komada i razpada, da napokon posve izčezne.

I ovaj dakle kamen nerazlikuje u ničem od antigoritnoga serpentina, što sam ga iz Fruške gore opisao, pa neima dvojbe, da mu materijal odatle i potiče.

Medju kamenitim orudjem od antigoritna serpentina odabrao sam upravo hotomice ova tri komada, da ih ovdje opišem, jer sam htio da napose iztaknem ova tri razna nalazišta. Ostalo orudje od antigoritna serpentina, što sam ga iztraživao, nepokazuje ništa nova, što nebi u prva tri primjera već spomenuo, pa bi zato bilo suvišno, da dotična zapažanja ovdje spominjem. Dovoljno je, da iztaknem, da sve to kamenje potiče iz Fruške gore. No u muzejalnoj sbirci ima još velik broj drugoga orudja od antigoritnoga serpentina, koje nisam mogao za iztraživanje upotrebiti, jer je ono

Digitized by Google

cielo i tako liepo, da bi ga šteta bilo lomiti. A bilo bi to i posve suvišno. Sve to orudje je po izvanjskom licu tako nalično onomu, što sam ga iztraživao, da posve mirno mogu uztvrditi, da i ono potiče iz Fruške gore, a po gotovo, što se je ono našlo u istih onih krajevih, u kojih nadjoše opisane prijašnje vrsti.

Ja ću ovdje u kratko da navedem pojedine vrsti serpentinska orudja i njihova nalazišta.

U muzejalnom katalogu spominju se u I. odsjeku medju neizgladjenimi predmeti na petom mjestu *jedarke, udarači* i *oblutci* kao prvo orudje za rezanje i trvenje kamenja, pa tu nalazimo već četiri komada od antigoritna serpentina. Imamo tu jedan oblutak, koji je nadjen pri željezničkoj postaji u *Rumi*, dočim dva druga potiču sa *Hiulke* kod Novog sela blizu Vinkovaca, dakle sa istoga mjesta, gdje nadjoše i mlat, koji sam na prvom mjestu ove razprave opisao. Četvrti komad je udarač, nadjen u *Zagorju*.

Medju *sjekirami* od antigoritnoga serpentina nabraja muzejalni katalog 39 raznih komada. Jedna sjekira potiče od *Siska*, jedna od *sv. Šimuna*, jedna od *Kašine*, jednoj je ubilježeno nalazište samo „*Hrvatska*“, a svi ostali komadi nadjeni su na raznih mjestih u *Zagorju*,

Medju *mlatovi* ima muzej 13 komada od antigoritna serpentina. Jedan je sa *Hiulke* kod *Novog sela*, jedan je nadjen u *Lonji* kod Sv. Martina, jedan kod *Siska*, jedan kod *Kašine*, a svi ostali u *Zagorju*.

Kladivaca na kotač od antigoritna serpentina spominje katalog 5 komada, a svi su nadjeni u *Zagorju*.

Batova od antigoritna serpentina spominje katalog 4 komada. Jedan je nadjen u *Lonji* kod sv. Martina, a ostali u *Zagorju*.

Medju *raznimi predmeti* od antigoritna serpentina spominje katalog 3 komada. Jedan je nadjen kod *Sota* u Sriemu, drugi kod *Račinovaca* uz Savu, a treći u *Zagorju*.

U svem posjeduje dakle naš muzej 68 komada kamenita orudja od antigoritna serpentina, što u Hrvatskoj do sada nadjoše. Najveći dio toga orudja potiče iz Zagorja. Uzrok je tomu nedvojbeno taj, što se u Zagorju pojedini ljudi velikom ljubavju bave sakupljanjem starina, pa što je muzej našao osobita prijatelja u dru Prelcu iz Zlatara, koji je najviše orudja muzeju namaknuo i poklonio. Nema dvojbe, da će se vremenom i u Posavini i u Sriemu naći još obilje sličnoga orudja.

Digitized by Google

Sama nalazišta serpentinskoga orudja u velike su zanimiva još i u tom, što nam ona pokazuju puteve najstarijega prometa u Hrvatskoj. Antigoritni serpentin, koji su prastari stanovnici današnje Hrvatske pobirali u Fruškoj gori, širio se je prometom po ravnom Sriemu, odatle je putovao uzduž Save, dospio do zagrebačke okolice, obišao i prešao Zagrebačku goru, te tako dospio u Zagorje. Sava je dakle bila onaj naravni put, kojim se promet širio, ona je spojila Zagorje sa iztočnom Slavonijom. Viditi ćemo malo kasnije, da je istim tim putem kamenje iz Zagrebačke gore sa zagorske strane putovalo na iztok. U primitivnom životu tadanjega vremena imalo je kamenito orudje najveću vriednost, pa je ono u trgovini i prometu zauzimalo prvo mjesto. I predhistorijski čovjek poznavao u cielom svom živovanju njeku vrst luxusa, pa ga je on imao i u kamenitom orudju. Medju svim kamenitim orudjem najljepše je ono od antigoritna serpentina. Ono se najljepše izgladi i izlašti, pa je prekrasne boje. No u čvrstoći i jedrini stoji ono daleko za mnogim drugim kamenitim orudjem. Za obične i težke poslove pravili su ljudi orudje od prostijega i čvršćega kamenja. Mi ćemo takvo orudje od diabaza, sijenita a i amfibolita kasnije još opisati. Orudje od serpentina bilo je po svoj prilici imućnijim i uglednijim ljudem više za ures nego za težke poslove Požuda za takvim orudjem bila je sigurno vrlo velika, pa se za to nećemo ni čuditi, da ga toliko u Zagorju nalazimo. Za težke poslove nalazio je čovjek vrlo lako u najbližoj okolici dovoljno čvrstoga kamenja, pa takvo orudje nije mnogo ni u promet dolazilo. U tih pojavih vidimo, da je glavno poticalo prometa već u predhistorijsko doba bilo ono isto, što je još i danas. Čovjek je bio uviek iste naravi.

B. Kamenito orudje od amfibolita.

1. Komad ploče, nadjen na Bedekovštini kod Komora u Zagorju.

Kamenito ovo orudje vrlo je neobična oblika. Ploča je to s jedne strane zaobljena a s druge strane ravna. Na ravnoj strani teče po duljini i sredini plitak i zaobljen žlieb. Na svršetku ovoga žlieba na prelomljenom kraju nalazi se poprieko položena rupa. Muzejalni ravnatelj misli, da bi to mogao biti odlomak od njekoga kalupa. Komad teži 183 grama. Katalog ga spominje na str. 49. broj 17. a nalazi se naslikan na tabli V. broj 22. Dar je to župnika Donata Sokača.

Digitized by Google

Kamen ove ploče je tamno zelene boje i u tom u velike nalikuje na amfibolno škriljavo kamenje Zagrebačke gore.

Već makroskopski vidimo na kamenu njeku vrst vlaknate i škriljave strukture. U izbrusku pod mikroskopom vidimo, da je glavna sastavina kamenu *amfibol*. Amfibol je tu uviek vlaknast i iglast i ne ima nikada čitavih okrajaka, nego je uviek na vrhovih razkidan, Riedko da tu amfibol tvori deblje šibke. Boje je zelene. Pleohroizam mu je uviek vrlo očit i to sa zelenom i žućkastom zelenom bojom. Gdjekoji komadi pokazuju uz zelenu boju još i ponješto modrušastu, te nas tako sjećaju na glaukofan. U gdjekojih šibkah amfibola, koje pokazuju modrušastu boju vidi se poprieèna kalavost. Kut potamnjenja je kod svih ledaca uviek vrlo malen. Što se samoga amfibola tiče, to moram odmah ovdje spomenuti, da on posve nalikuje na one, koje nalazimo u amfibolnih škriljavcih Zagrebačke gore. I oni pokazuju vrlo često pri zakretanju doljnega nikola modrušastu boju, te se na njih vidja poprieèna kalavost.

Amfibolne šibke leže u preparatu nepravilno porazbacane, pa gdje nisu na gusto, tu ostavljaju prosto nepravilna oka, koja su izpunjena bielom, prozirnom rudom. Sudeć po sivoj boji, što ju ta ruda medju unakrštenimi nikoli pokazuje, rekao bi, da je ta biela ruda *glinenac*, premda sraslaca kakvih nisam mogao nigdje naći. U zagrebačkih amfibolnih škriljavcih pojavljuje se glinenac dosta često.

Treća sastavina ovoga kamena je *epidot*. On se tu pojavljuje u neizmjerno sitnih zrncih, te je razasut po svem izbrusku u velikoj množini. Boje je on bliedo žute. U amfibolnih škriljavcih Zagrebačke gore je epidot bitna i glavna sastavina. No u svih izbruscih, što ih ja posjedujem od zabrebačkih amfibolnih škriljavaca uviek je epidot krupnijega zrna, a nigdje ga neima ovako sitna kao u ovom kamenu. Naravno je, da to nebi moglo govoriti za to, da ovaj kamen nepotiče iz Zagrebačke gore.

Napokon moram napomenuti još jednu rudu u ovom kamenu, koja ga najviše u oprieku dovodi sa zagrebačkimi amfibolnimi škriljavci. Po izbrusku leže naime na sve strane porazbacana nepravilna zrna ili bolje rekuć guste gomilice crne i neprozirne rude, koju doslje nisam našao u amfibolnih škriljavcih Zagrebačke gore. Kristalično kamenje Zagrebačke gore nije doslje nigdje mikroskopski iztraženo, a opisano je u njekih starijih razpravah, kojimi su prema tadanjem stanju znanosti kušali makroskopski ustanoviti narav pojedinoga kamenja. Te razprave ni nespominju amfibolnih

Digitized by Google

škriljavaca, a sve što ja ovdje spominjem o tom kamenju, to znam samo po mojih vlastitih preparatih, koje sam si zadnjih godina napravio Moja iztraživanja nisu još dovršena, no to mogu reći, da dosada ove crne rude nisam našao. Tim dakako još nije isključena mogućnost, da se nebi i takav oblik amfibolna škriljavca mogao naći. Samu mineralogičnu narav ove crne rude nisam mogao sigurno ustanoviti. Željezna ruda to po svoj prilici neće biti. Solna i dušična kiselina nije ju ni najmanje promienila, a ne vidi se tu ni traga kakvoj raztrošini, da bi mogli na željeznu rudu zaključiti. Lice, u kom se ta ruda prikazuje, upravo je onakvo, kakvo ga vidjamo pri ugljevitoj materiji. Kada sam malene komade tankoga preparata u velikoj jari žario, nisu se te crne čestice u boji ni najmanje promienile, premda bi to ipak mogao biti grafit.

Po svem ovom, što sam do sada o kamenu tom naveo, nije sigurno, da on potiče iz Zagrebačke gore. Za sada se to bar dokazati neda.

2. Mlat iz Zagorja.

Od ovoga mlata nadjen je samo prednji odlomak do polovice rupe. Sprieda svršuje on ravnom, okruglom površinom, dočim su mu postrane strane zaobljene i liepo izgladjene. Rupa je nakoso izdjelana, te je na jednoj strani širja nego na drugoj. Od rupe pa do vrška dug je 4 cm. Visina u rupi mjeri $3^1/_2$ cm., promjer na vršku 2 cm., širina na rupi 4 cm. Teži ovako 155 gr. Mlat se taj spominje u muzejalnom katalogu na strani 43. slovo *a*, a naslikan je na tabli V. br. 2. Za muzej ga je nabavio Levin Horvat.

Kamen ovoga mlata je tamno zelene boje, a u njem se po duljini vuku biele pruge, koje su po prilici 1 mm. široke. Na okomitoj prelomini prikazuju se te pruge kao malene biele pjege. Izbrusak prikazuje se u tom istom pjegavom licu.

Pod mikroskopom razabiremo jasno biele pjege i zelenu masu. *Biele pjege* sastoje od malo ne posve bezbojnoga ili samo slabo *zelenoga listnatoga amfibola* i od nepravilnoga zrnja *bieloga epidota*. *Zelena masa* sastoji od sitnijih i krupnijih listova *zelena amfibola*, a po tih listovih leže obilna, jajolika zrna *blieda epidota*. U tih zelenih ljagah proteže se izmedju zelenoga amfibola ona ista biela tvar (bezbojni amfibol i epidot), koja i zasebice tvori biele pjege samo u mnogo manjoj množini.

Zeleni amfibol pokazuje očit dikroizam u jasno žutoj i modrušasto zelenoj boji. Kut potamnjenja nepresiže 22°. U polarizovom

Digitized by Google

svjetlu pokazuje vrlo oštre boje. Oblici su posve nepravilni bez ikakvih obrisa, no nikad nisu iglasti, nego uviek listnati i krpasti. Prizmatička kalavost nije uviek razvijena i ne ide uviek cielom duljinom ledca.

Cielokupno lice ovoga kamena je takvo, da ono u velike nalikuje na ono, što ga pokazuju amfiboliti iz Fruške gore, koji se nalaze u neposrednoj blizini antigoritna serpentina. Točno u ovom obliku nisam doduše našao kamena u Fruškoj gori, no tu ima toliko raznovrstnih prelaza, da ni najmanje nedvojim, da materijal ovoga mlata iz Fruške gore potiče.

Medju kamenitim orudjem našega muzeja imade još dva komada, koja su napravljena od amfibolita, ali ih nisam mogao mikroskopski iztraživati, jer ih nisam smio lomiti. Jedno je neprobušena sjekira, koja je nadjena u *Zagorju*, te joj materijal po svoj prilici potiče iz Zagrebačke gore. Drugi komad je mlat, koji je izkopan kod Babske u *Sriemu*, a materijal mu valjda potiče iz Fruške gore.

U muzealnoj sbirci nalaze se tri vrlo krasna komada, za koja se veli, da su napravljena od *nephrita*. Jedno je glodalo iz Samotovca, drugo je sjekira sa otoka Krka, a treće je dljeto iz Dalmacije. Meni je vrlo žao, da nisam smio od toga orudja napraviti mikroskopske preparate, da se opredieli točno mineralogijska narav toga kamena. Bilo bi to vrlo zanimivo poglavito radi toga, što novija iztraživanja sve više pokazuju, da se pod nephritom skriva ciela hrpa raznoga kamenja, koje moramo uvrstiti sad u augitno, sad u amfibolno kamenje, a vrlo često opet u antigoritne serpentine.

C. Kamenito orudje od diabaza.

1. Sjekira iz Zagorja.

Sjekira ova je na tupoj strani upravo preko rupe prelomljena, te joj manjka zadak. I brid je ponješto odbit. Rupa je čunjasta, te ima promjer na jednoj strani 2 cm. a na drugoj $1^3/_4$ cm. Preostali komad dug je $10^3/_4$ cm.; visina na bridu i zadku iznosi $3^1/_2$ a po sredi 4 cm., a širina na rupi 4 cm. Ovako teži 237 gr. U muzealnom katalogu nalazimo tu sjekiru spomenutu na str. 37 sl. k. Dar je to dra. I. Prelca.

Površje samoga kamena je sitno izšarano, a šaru tu tvore sitni ledci glinenca, iz medju kojih se protežu mutno zelene ljage. Da

Digitized by Google

je kamen već u velike raztrošen, svjedoči nam njegova sivkasta boja, koja prelazi u hrdjastu.

Pod mikroskopom vidimo na izbrusku, da je kamen čisto zrnate strukture. U izbrusku razpoznajemo kao sastavine: plagioklas, augit, amfibol i titanovo željezo, čemu se pridružuje u vrlo malenoj množini još i kremen, koji je tu kao što i amfibol sekundaran. Pojedini sastavni dielovi su osim titanova željeza vrlo raztrošeni. Neima dvojbe, da je kamen taj bio već onda raztrošen, kada su ga za orudje priredili, jer su ljudi onda većim dielom kupili materijal za orudje po potocih, dakle uzimali valutice, koje je voda sniela.

Augita nalazimo u preparatu vrlo malo, jer se je najveći dio već pretvorio u amfibol. Gdje su mu se ledci još sačuvali, tu su se uviek razpali u pojedina razlučena zrna. Zrna su ta jasno svietle boje. U polarizovanom svjetlu pokazuju ona vrlo oštre boje, a gdje se na zrnih vidi izražena kalavost, tu se dade mjeriti velik kut potamnjenja, koji dosiže do 40°.

Sav *amfibol,* što se u preparatu vidi, stoji genetički u savezu sa augitom. Na razkidanih zrnih augita se često vidi, kako se svako za sebe na obodu pretvara u vlaknasti amfibol. U preparatu ima više amfibolnih nakupinah, u kojih nalazimo po koje zrnce augita. No gdje i toga neima, to se ipak svuda na amfibolu vidi njegova sekundarna narav. Sav taj amfibol je skroz vlaknast i razčihan, a pri tom nikada ne stvara cjelovite kristaloide, nego se svaka nakupina razpada u sitnije nakupine sa posebno položenimi vlakanci. Kako se cio ledac augita ne pretvara cielokupno sa oboda u amfibol, nego se uviek najprije razpadne u pojedina zrna, a onda se tek ta zrna pretvaraju u amfibol, to nam je struktura amfibola jasna.

Sve te vlaknaste nakupine odaju nam uviek jasno mineralnu narav amfibola. Plehroizam im se pokazuje u zelenkasto žutoj i žuto smedjoj boji. Kut potamnjenja je uviek malen.

Plagioklas je vrlo raztrošen, te pun zrnata, bieličasta muteža, no uza sav taj mutež ima u njem vrlo često svježih dielova, koji nam u polarizovanom svjetlu odaju njegovu polisintetičnu sraslačku narav. Sraslačke lamele potamnjuju uz malen kut. Da li tu ima uz plagioklas još i ortoklasa, to se neda reći.

Željezna ruda je vrlo obilna, što se već prostim okom na izbrusku vidi, koji je sitnimi točkami crno izpjegan. Oblici željezne rude su onakvi, kako ih obično pri titanovu željezu

Digitized by Google

vidimo. Oni su šibkasti, razrezuckani, te sa strane i po sredini izjedeni. Biele raztrošine oko ovih zrna neima. Diabazi Zagrebačke gore imadu, kako sam se iz mojih preparata osvjedočio, isto tako titanovo željezo, koje u mnogih slučajevih ostaje vrlo dugo svježe, pa se samo gdješto u leukoxen pretvara.

Kremen je u preparatu vrlo riedak. Oblik i položaj mu uviek jasno posvjedočuje, da je on u kamenu sekundarne naravi.

Materijal ove sjekire *potiče nedvojbeno iz Zagrebačke gore.* Na sjevernom obronku Zagrebačke gore našao sam velikim prostorom silne pećine diabaza. I taj diabaz nalikuje po vanjskom licu i po svojih mikroskopskih sastavinah posvema na ovaj, od kojega je opisana sjekira napravljena. Neima tu razlike nikoje druge do te, što sam ja za svoje iztraživanje odlomio svježiji materijal, te mu tako nije pretvorba tako daleko napredovala.

2. Sjekira iz Bedekovčine u Zagorju.

Sjekira ova prelomljena je pri rupi, pa se je našao samo prednji komad, koji ima širok i oštar brid. Strane joj se sastaju u pravom kutu. Komad taj mjeri u duljini 8 cm.; visina na bridu iznosi $4^1/_2$ cm., a po sredi $5^1/_2$ cm.; širina pri rupi je $4^1/_2$ cm. Komad teži 433 gr. Nadjena je u Bedekovčini, u obćini Mače, a muzeju darovao ju je dr. Prelc. Muzejalni katalog ju spominje na strani 40. sl. g.

Sjekira je slabo ugladjena, a površje je kao u prijašnje sitno izšarano. Šaru tvore i tu sitni ledci glinenca, izmedju kojih se protežu druge zelenkaste sastavine. Sivkasta boja ovoga kamena je čistija nego u prijašnjega. Na svježoj prelomini proviruju iz tamno sive površine sitni bieli, svietlucavi ledci glinenca.

Pod mikroskopom pokazuje nam ovaj kamen u preparatu iste one bitne sastavine, kao i prijašnji, samo vidimo, da je tok raztvorbe ovdje bio ponješto drugi.

Augiti su ovdje mnogo obilniji, premda su gotovo svi njegovi ledci u sitnija zrna razkidani. Kako je raztvorba augita zaostala, tako ima tu malo *amfibola.* Samo pretvaranje augita u amfibol moralo je tu ići vrlo polako, jer sekundarni amfiboli nisu tako vlaknasti, nego su više kompaktni i jedinstveni.

Glinenac je nasuprot u kamenu gotovo sasvim raztrošen, te su mu ledci tako izpunjeni bielom, kaolinu naličnom tvarju, tako da njih ima vrlo riedko svježih dielovah, na kojih bi se mogla razabrati polisintetična, sraslačka narav.

Digitized by Google

Titanovo željezo je vrlo obilno, te se pokazuje u istih oblicih kao i u prijašnjem.

Kremen je i ovdje sekundaran, no ima ga puno više nego u prijašnjem.

Materijal ove sjekire potiče takodjer *nedvojbeno* iz *Zagrebačke gore*. Ja posjedujem poveći broj preparata od zagrebačkoga diabaza, pa sam se osvjedočio, da je u raznih komadih raztvorba dosta različita, pa da se u njih amfibol i kremen dosta često sekundarno pojavljuju.

U muzeju nalazi se od diabaza samo još jedno dljeto, koje je takodjer u *Zagorju* nadjeno. Liep je to, velik i čitav komad, koji doduše nisam iztraživao, no on je po vanjskom licu tako nalik na oba prijašnja komada da i tu neima dvojbe, da mu materijal potiče iz Zagrebačke gore.

D. Kamenito orudje od sijenita.

1. Mlat iz Sota u Sriemu.

Mlat ovaj prelomljen je na rupi, a nadjen je samo zadnji dio, koji svršuje ravno zatupljenim šiljem. Rupa mu je pravilna i mjeri u promjeru $2^1/_2$ $^c/_m$. Dug je od rupe do zadka $4^1/_2$ $^c/_m$; visok je u rupi $3^1/_2$ a na zadku $2^1/_2$ $^c/_m$; širina na rupi mu je $5^3/_4$ $^c/_m$. Težak je ovako 218 gr. Muzeju poklonio ga je Mato Marinković, župnik u Sotu. Muzejalni katalog spominje ga na str. 43. slovo d.

Kamen ovoga mlata je vrlo liep. Boje je tamno-maslinasto-zelene, a iz toga zelenila proviruju ponješto bieličaste ljage. Na prelomini je tamno-zelen sa svietlucavimi bielimi ledci.

Pod mikroskopom očituje nam kamen čistu jednoličnu zrnatu strukturu. Pojedina zrna su sredinje veličine. Mikroskopske sastavine su mu glinenac, amfibol i titanovo željezo.

Glinenac je sav stubast. On je vrlo raztrošen i izpunjen bielim, sitnim mutežom, no koji nam ipak ne može da sakrije optička svojstva rude. Malo ne sav glinenac je *ortoklas*, jer nam se obično prikazuje kao jedinci ili dvojci. Plagioklas je tu dosta riedak, a to nam opredieljuje kamen kao sijenit.

Amfibol se pri slabom povećanju prikazuje u dosta kompaktnih ledcih, koji dobivaju svoj oblik prema prostoru, što ga je ostavio glinenac. U te prividne ledce ulaze dosta često sa strane glinenci, te ih tako razrezuju. Boja amfibola nije smedja, nego je *zelena*.

Digitized by Google

Medju unakrštenimi nikoli vidimo i pri slabom povećanju, da ledci amfibola nisu jedinstveni, jer ne potamnjuju jednolično. Pri većem povećanju vidimo, da amfibolni kristaloidi sastoje od neizmjerno finih vlakanaca, koja obično ne leže paralelno. Sve nam to jasno govori, da su se u njem njeke promiene dogoditi morale. Pomislili bi odmah, da je taj amfibol postao metamorfozom iz augita, no u preparatu ne ima augitu nigdje ni traga. Kada bi ipak tako bilo, o čem sam podpuno uvjeren, onda bi to bio *augitni sijenit.*

Titanovo željezo je u kamenu obilno razvijeno, no vrlo se je slabo iztrošilo, jer oko njega vidimo dosta riedko poznate biele raztrošine.

Materijal ovoga mlata, koji je u *Sriemu* nadjen, potiče nedvojbeno iz *Zagrebačke gore.* U Zagrebačkoj gori našao sam sijenitnoga kamenja u znatnoj množini, i to kamenje se u ničem ne razlikuje od ovoga. Poglavito je tu narav amfibola istovjetna. Ja se nadam, da ću jednom dospiti do toga, da opišem eruptivno kamenje Zagrebačke gore, te ću onda genezom razjasniti narav samoga amfibola. Ja se ne mogu upuštati ovdje dublje u opisivanje zagrebačkoga sijenita, nego se moram ograničiti samo na to, da kažem, da neima dvojbe, da kamen ovoga mlata potiče iz Zagrebačke gore. Ovaj mlat služi nam ujedno za dokaz, da je prometom nesamo antigoritni serpentin dolazio iz Sriema pod Zagrebačku goru, nego da se je i odatle prometom nosilo kamenito orudje natrag u Sriem. To nam podpuno utvrdjuje, da je u ono vrieme u istini postojao savez izmedju Sriema i Zagorja. Mi ćemo odmah viditi, da je u Zagorju i zagrebačkoj okolici bilo dosta kamenita orudja od sijenita.

2. Bat iz Zagorja.

Od ovoga širokoga i težkoga bata nadjen je samo doljni dio bez rupe. Kamen samoga bata je sivkaste boje, te se vide na njem dvie vrsti pjega. Jedne pjege su sitnije i zelenkaste boje, dočim su druge puno veće i biele boje. Cielo lice pokazuje, da je kamen u velike raztrošen. Muzejalni katalog ne navodi ovaj bat.

Pod mikroskopom vidimo u izbrusku, da je kamen tako raztrošen, da mu se sastavine jedva razpoznaju. No uza sve to vidi se ipak, da je kamen bio krupnozrn.

Sastavine kamena su glinenac, amfibol i kremen.

Ledci *glinenca* prikazuju nam se kao bieli, mutni i raztrošeni stupovi. Samo na gdjekojih se još vidi, da su to bili ortoklasi. Uz

Digitized by Google

ortoklas nalazimo tu i nješto malo plagioklasa, kojemu su se ledci bolje sačuvali, kao što to i u drugom kamenju biva.

Amfibolni kristaloidi prikazuju nam se kao nakupine sitnih listova, na kojih se očito vide sva svojstva amfibola. U samih listovih nalazimo vrlo sitna zrna *epidota*. Sve to jasno govori, da su se u amfibolu znatne promiene dogodile.

Kremen je u kamenu sav sekundaran. On izpunjuje izjedene dielove kamena, te tvori tu malene nakupine sitnih zrna. U samom kremenu nalazimo sitne, igličaste ledce amfibola, koji se je pri raztvorbi kamena stvorio, te se zajedno sa kremenom složio.

Željezna ruda je do malenih ostataka sasvim izčezla.

Sijeniti Zagrebačke gore tako su nalik ovomu kamenu, da ne ima dvojbe, da i on *potiče* iz *Zagrebačke gore*.

3. Sjekira iz Zagorja.

Sjekira ova prelomljena je upravo pri rupi, a nadjen je samo stražnji komad, koji je na okolo zaokružen. Muzejalni katalog ga spominje na str. 41. slovo p. Muzeju darovao ga je dr. Prelc. Komad je težak 287 grama.

Površje kamena je hrdjasto-smedje boje. Svježa prelomina je mutno-zelena sa sitnimi bjeličastimi pjegami.

Pod mikroskopom prikazuje nam se kamen tako raztrošen, da se u izbrusku razpoznaju samo veliki ledci *glinenca*. Upravo je neobično, kada čovjek vidi, kako je raztvorba sve ostale sastavine sasvim uništila, pa da se je ipak glinenac i toliko sačuvao. Glinenci su doduše puni muteža, no ipak se dadu gotovo uviek po optičkih svojstvih opredieliti kao *ortoklasi*. Plagioklasi su tu vrlo riedki.

Feromagnezijski sastojak je posve raztrošen i kao takav izčeznuo. Njegovo mjesto zauzimlje nerazriešiva bieličasta i zelena raztrošina, u kojoj razabiremo jedino sitne listove viriditične rude.

U cielom preparatu našao sam jedan ledac *apatita*.

Napokon mora se ovdje još spomenuti: *vapnenac*, koji je dakako sekundaran, te se samo u riedkih i malenih zrnatih nakupinah pojavljuje.

Neima dvojbe, da materijal i ove sjekire *potiče* iz *Zagrebačke gore*.

U muzeju nalazimo još tri sjekire, koje su napravljene od sijenita, pa sve tri potiču iz okoline Zagrebačke gore. Već vanjsko lice ovih sjekira dokazuje jasno, da i njihov materijal potiče iz Zagrebačke gore.

Digitized by Google

Rezultati mojega iztraživanja bili bi sliedeći:

1. Svemu kamenitomu orudju, koje je pravljeno od serpentina, diabaza i sijenita, potiče materijal iz Hrvatske.

2. Za serpentinsko orudje, koje nalazimo u Zagorju, Posavini i Sriemu, uzet je materijal iz Fruške gore.

3. Za orudje od diabaza, koje nadjoše u Zagorju, uzet je materijal iz Zagrebačke gore.

4. Orudje od sijenita nalazi se u Sriemu i Zagorju, a materijal mu potiče iz Zagrebačke gore.

5. Orudje od amfibolita nadjeno je u Zagorju i Sriemu, a materijal bi mu mogao poticati stranom iz Zagrebačke stranom iz Fruške gore, premda se to neda sigurno tvrditi.

6. Prometom prenašalo se je kamenito orudje iz Sriema preko Posavine u Zagorje i obratno iz Zagorja u Sriem.

Digitized by Google

II. Izviešće potresnoga odbora.

SASTAVIO DOP. ČLAN DR. MIŠO KIŠPATIĆ.

Čitano u sjednici matematičko-prirodoslovnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 5. lipnja 1886.

Godina 1884.

3. *siečnja* u 7. s. 5. m. po podne osjetio se u *Mostaru* jak potres, koji je trajao $2^1/_2$ sekunde. Pravac trešnji bio je od I—Z. (Hercegovački bosiljak.)

17. *siečnja* u 11 s. 30 m. po podne u *Mostaru* opet dosta jaka trešnja, koja je trajala 3 sekunde, a išla *smjerom* od Z—I. (Herc. bosiljak.)

---

15. *ožujka* u 11 s. 6. m. prije podne u *Ozlju* ojači potres sa tri gotovo vertikalna udarca. Pravac trešnji bio je od JI—SZ. Od potresa prozori zazveketali. (J. Muha.)

24. *ožujka* oko 5. s. po podne u *Djakovu* čula se je gromolika podzemna tutnjava (Prof. dr. Pilar.). Ta tutnjava bila je predteča cieloga niza potresa, koji su Djakovo i cielu Slavoniju silno uznemirili. Već njekoliko sati iza tutnjave navalio je najžešći udarac ciele potresne periode.

Isti dan u 8 s. 59 m. po podne u *Djakovu* silovit potres, kakva u Hrvatskoj poslije velikoga zagrebačkoga potresa (g. 1880.) neosjetiše. *Vrieme* potresu označuju vrlo različito. Djakovački „Glasnik" ubilježio je 8 s. 58 m., osječki časopis „Drau" 8 s. 57 m., mnogi u Djakovu označuju 9 s., a dr. Hegedišević 8 s. 50. Prof. Pilar ubilježio je 8 s. 59. m. kao najvjerojatnije vrieme. Pred samom trešnjom čula se je jaka *detonacija,* a za njim navalio odmah potres. U trešnji osjetiše se (dr. Hegedušević, po izvješću magj. potresnoga odbora) *tri udarca,* koja su prešla u sve slabije i slabije valovito gibanje. Jedan udarac za drugim sliedio je u razdobju od 1—2 sekunde. Za *trajanje* potresa označuju 6, 7, 7—8.

Digitized by Google

a i 10 sekunda. Svi izkazi o *pravcu* cieloga gibanja približuju se smjeru od Z—I. Najveći dio opažatelja označuju upravo čist pravac od Z—I. Drugi opet navode smjer od SZ—JI, a njeki opet od JZ—SI. Prof. Pilar opredielio je po kamenoj rozeti, koja je pala sa tornjića prvostolne crkve, pravac od JZ—SI. Mnogi vjerodostojni svjedoci tvrde prof. Pilaru, da su prije potresa zapazili neobično *svjetlucanje,* što i djakovački dopisnici u „Pozoru" potvrdjuju. Prof. Pilar dovodi to svjetlucanje u savez sa zemaljskom munjinom. Jakost potresa označuje prof. Pilar po decimalnoj potresnoj skali brojem 7.

Neobično svjetlucanje i užasna tutnjava prestrašila je stanovnike tako jako, da su mnogi, koji su živili za velikoga potresa u Zagrebu, mislili, da djakovački potres ni najmanje ne zaostaje u jakosti za zagrebačkim. U istinu ostaje djakovački potres najmanje za ciela dva stupnja u jakosti za zagrebačkim. Po kućah padao je maz sa zidova i stropova. Mnogi dimnjaci se srušiše i oštetiše krovove, a po zidovih se pokazaše pukotine. Najviše nastradaše veće javne zgrade, dočim po mnogih gradskih kućah bijaše šteta razmjerno mnogo manja. Najviše trpio je samostan milosrdnih sestara i fratara, za tim sjemenište i biskupski dvor. Veličanstvena nova crkva imala je samo neznatnih ozleda. Po službenoj procieni iznosila je ciela šteta od potresa 40.000 forinti, od toga odpada 27.385 for. na javne zgrade, a ostatak na privatne kuće.

Iz raznih mjestah, gdje se je isti potres osjetio, imamo sliedeće viesti:

Trnava, pravac potresu bio je od I—Z. (Dr. Gj. Pilar.)

Vrbica, u 9 s. 13 m. po podne 5 sekunda trajući potres u pravcu od Z—I (Pilar).

Piškorevci, 6 sekunda trajući potres u pravcu od ZSZ—IJI. (Pilar),

Kondrić potres u pravcu od ZSZ—IJI. (Pilar).

Gjurgjanci, pravac potresu označuju vrlo razno i to JI—SZ, J—S i Z—I. (Pilar.)

Dragotin, i ovdje je pravac potresu označen razno: Z—I i S—J (Pilar.)

Kutjevo, oko $9^1/_2$ po podne ojak potres uz podzemnu tutnjavu u pravcu od SI - JZ. Trajanje 6 sekunda. U okolici kažu, da je bio potres jači, jer su se predmeti po sobah rušili. (Pozor.) Druga viest u Pozoru označuje pravac istom potresu od Z—I.

Digitized by Google

Požega, 9 s 5. m. po p. po brzojavnoj uri osjetio se je ponajprije okomit udarac, za njim odmah dva vala, a jedno 2 sekunde poslje navališe još dva vala, tako da je cielo gibanje trajalo oko 5 sekunda. Gibanje išlo je od Z—I. Valovito dizanje računa motrioc na 4 do 5 centimetara. Uz potres nije se čuo nikakav šum. (Prof. I. Tkalčić.) Pozor javlja, da su se pri potresu osjetila dva jaka udarca i da je gibanje išlo od Z—I. — Treća viest navodi 9 s. 10. po p. i pravac SI—JZ.

Pakrac, 9 s. 15 m. po p. (Bp. vrieme) osjetio se je ponajprije odozdol dolazeći udarac, koji je trajao po prilici 1 sekundu; 3 do 4 sekunde iza prvoga udarca osjeti se u tri maha valovito gibanje. koje je trajalo oko 4 sekunde. Odmah uz prvi udarac začu se i podzemna tutnjava, no pri valovitom gibanju nebijaše je čuti. Pravac gibanju bio je od SZ—JI. (Ljudevit Stein.)

Hrkanovci, J—S. (Pilar.)

Nova Gradiška, 9 s. 2 m po p. (brzojavna ura) dva sa strane dolazeća udarca u razdoblju od 1 sekunde; svaki udarac trajao je 1 sekundu. Pravac potresu bio je od I-Z. (Brzojavna postaja).

Stara Gradiška, 9 s. 6 m. po p. (Bp. vrieme) ponajprije odozdol dolazeći udarac a na to valovito gibanje, pred kojim se je čula podzemna tutnjava. Pravac bio je od Z—I (?) (M. Drakulić u izv. m. p odb.).

Vrpolje, ZJZ—ISI. (Pilar.)

Kopanica, oko 9 s. po p. silan valovit potres od 10 sekunda uz podzemnu tutnjavu. Prozori zazvečaše i pokućtvo zaškripnu. (Pozor.)

Šamac, oko 9 sati po p. valovlto gibanje uz jaku podzemnu tutnjavu (Izv. m. pot. odb.)

Staro Topolje, 9 s. 2 m. po p.; predmeti u sobah se zanihali. staklo zazveketalo, a nihalice na urah stale (Narodne Novine.)

Bebrina Gornja, S—J. (Pilar.)

Podcrkavlje, S—J. (Pilar.)

Levanjska Varoš, potres od 4-5 sekunda u pravcu od Z—I. (Pilar.)

Brod, 9 s. 10 m. po p. (Bp. vrieme) u vremenu od 3 do 4 sekunde jednoliko valovito gibanje u 5 do 6 mahova. Pravac gibanju bio je od Z—I. U čaši, koja je bila do polovice vodom napunjena. dizali su se valovi 2—3 centimetra visoki. Prije potresa čula se je tutnjava, koja je naličila na tutnjavu daleke grmljavine. (M. Dugački, brz. č.) — Dr. Haul javlja u izvješću magj. potr. odb.

Digitized by Google

da je potres bio u 9 s. 10 m. po p., da je sastojao od 2—3 vala i da je trajao jedno 4 sekunde. Pravac mu je bio od JZ—SI. Uz potres čula se je oštra tutnjava.

Dubočac, Z—I. (Pilar.)

Cerna, JI—SZ. (Pozor).

Gradište, JI—SZ. (Pozor).

Županja, JI—SZ. (Pozor.)

Bošnjaci, izmedju 9 i $^1/_4$10 s. po p. jak potres od 4—6 sekunda u pravcu od I—SZ (?). Uz potres čula se tutnjava, kao da teretna kola taracom naglo idu. (Pozor). — U 9 s 15 m. po p. grmljavina a onda valovito gibanje; 3—5 sekunda. (Nar. Nov.)

Rajevo selo, 9 s. po p. čula se ponajprije tutnjava kao od kakovoga parobroda u vremenu od 3 sekunde, a poslje toga navalio dosta osjetljiv potres u pravcu od SZ—JI. (Pozor.)

Komletinci, 9 s. po p. podzemna tutnjava, a onda jedan udarac od Z—I, koji je opet svršio podzemnom tutnjavom. Cio pojav trajao je 1 sekundu. (Pozor.)

Tovarnik, I—Z. (Pilar.)

Čerević, 9 s. po p jak potres u dva maha, koji je uz podzemnu tutnjavu trajao 10 sekunda. Slike i stakla po sobah se znatno potresoše. Pravac bio je od Z - I. (Nar. Nov.)

Banoštor, potres. (Nar. Nov.)

Grabovo, potres. (Nar. Nov.)

Sviloš, potres. (Nar. Nov.)

Vuka, 9 s. 5 m. po p. valovito gibanje uz jaku tutnjavu u pravcu od JZ—SI. trajanje 15—16 (?) sekunda. (Pozor).

Našice, 9 s. 30 m. po p. (Pilar.)

Nova Bukovica, 9 s. 20 m. po p. potres i pred njim podzemna tutnjava. Pravac tutnjave od SI—JZ. (Pozor.)

Miholjac, 9 s. 10 m. po p. (po brzojavnoj uri) osjetiše se dva udarca u razdobju od 2 sekunde. Gibanje bilo je valovito, pri čem su se predmeti nihali a kreveti škripali. Samo titranje trajalo je 3 sekunde, a pravac mu je bio od JI—SZ. Prije trešnje čuo se je mukao šum. (A. Markt, brz. č.)

Slatina, tutnjava i onda nihanje od J—S. (Nar. Nov.)

Koška, 9 s. 15 m. po p. potres 4 sekunde trajući u smjeru od Z—I. Udarac je bio tako žestok, da je djevojka jedna sa naslonjača na zemlju pala; ure su stale, viseće svietiljke se zanihale, posudje i prozori zazveketali. (Nar. Nov.)

Valpovo, 9 s. 16 m. po p. jedan udarac i onda valovito gibanje

Digitized by Google

od 6 sekunda, koje je išlo od J—Z. Zidna ura se je kod izviestitelja zanihala, dočim su u stanu kotarskoga sudca dvie ure, jedna na sjevernom, a druga na južnom zidu, stale u isti čas, pri čem pokazivahu 9 s. 16 m. U vlastelinskom dvoru je zid po sobah na više mjestah popucao. Dvie sekunde prije potresa čula se je podzemna tutnjava. (Ig. Brenner, brz. č.) — Druga viest navodi vrieme 9 s. 10 m., pravac JZ—SI, a trajanje 6 sekunda. (Pilar).

Čepin, 9 s. 5 m. po p. valovito gibanje, koje je trajalo 3 sekunde, išlo je od Z—I. Tutnjava, što se je pri potresu čula, naličila je na udaljenu grmljavinu. Na zidnoj uri stala je nihaljka a utezi se nihali (Jos. Balagović, poštar.)

Osiek, 9 s. 2 m. 30 s. po p (Bp. vrieme) valovito kolebanje zemlje, koje je trajalo jedno 8 sekunda; pojedini valovi u razmacih od $^1/_5 - ^1/_6$ sekunde trajali su po prilici takodjer $^1/_5 - ^1/_6$ sekunde. Gibanje išlo je smjerom od JZ—SI, sudeć po pojedinih dielovih zgrade, kako su redom štropotali. Jak šum čuo se je prije potresa, a potrajao je još koji čas i poslje trešnje. Njeki tvrde, da su u 9 s. 30 m. po p. osjetili drugi slabiji udarac, a jedan znanac priobćio je izviestitelju, da je u 11 s. 15 m. po p. osjetio opet slabiji udarac. (Prof. dr. Iv. Zoch) — Dr. A. Kirchner javlja (Iz. m. potr. odb.), da je potres bio u 9 s 4 m. po p. u pravcu od JZ—SI. — Prof. Miller javlja (Izv. m. p. odb): 9 s. 3 m. po p. (po brzojavnoj uri) začu se najprije zujanje, a onda nasta 3 sekunde trajuće titranje zemlje uz podzemnu tutnjavu. Pravac nije izviestan, od I—Z ili od Z—I, jer su se u tom smjeru viseće svietiljke nihale. Laglji predmeti se pomaknuše. — Pozor javlja: 9 s. 5 m. po p. osjetio se je potres u smjeru od SZ—JI, trajao je 4 sekunde, a sastojao od tri okomita udarca. — Druga viest u Pozoru navodi: u 9 s. po p. potres uz predhodnu tutnjavu u smjeru od S—J. — Zadnja viest spominje: 9 s. po p. potres u pravcu od I—Z. (Pilar)

Dalj, 9 s. 1 m. po p. zatitrala je zemlja u tri put jednoliko u pravcu od Z—I. Pred trešnjom, koja je trajala tri sekunde, čula se je jaka tutnjava. Predmeti se zanihaše, a posudje i staklo na ormaru zazveknulo je u tri puta. Oko 11 s. po p. opaziše njeki opet potres. (Jov. Milanković, brz. č.)

Vinkovci, 9 s. 4 m. po p. (po brzojavnoj uri) zadrhtala zemlja u pravcu od JZ—SI, što je trajalo 3—4 sekunde. Za ciele trešnje čula se je mukla huka nalik na silovit vjetar, koji iz daljine sve bliže dolazi. Huka je počela sa trešnjom i s njom svršila. Pri drhtanju zemlje osjetio je izviestitelj tri maximuma. U sobi zadrhtaše

Digitized by Google

stakla na prozorih, zaškripaše vrata i zazveči posudje. Drugi ukućanin sjedeći ledji okrenut prema sjeveru, osjetio je potres, kao da će se prema iztoku srušiti. U obližnjoj pekarni spavala su dva djetića na klupi, pa su se od potresa oba srušila. (Prof. Oto Kučera.) — Slično izviešće priposlao je predstojnik brzojava, Andrija Bogenrieder. — Pozor javlja: u 9 s. 10 m. po p. (po crkvenoj uri, koja je išla za 9 m. ranije od brzojavne) potres u pravcu od JI - SZ. Uz valovito gibanje čula se je jaka podzemna tutnjava. Predmeti na stienah se zanihaše, a spavajući se probudiše. Na velikoj kavani srušio se je dimnjak, druge štete nebijaše.

Vukovar, 9 s. po p. jak potres od 2 sekunde u pravcu od JI—SZ. Na švabskom brdu bio je potres tako jak, da su slike sa stiena na tlo popadale. (Pozor.)

Novi Sad, 9 s. 7 m. po p. (Bp. vrieme) vrlo slab potres bez tutnjave. (Izv. m. p. odb.)

Darda, 9 s. 5 m. po p. valovito gibanje u smjeru od J—S od nekoliko sekunda. Prije i uz potres čula se je tutnjava. (Izv. m. p. odb.)

Apatin, izmedju 8 s. 45 m. i 9 s. po p. valovito kolebanje u smjeru od JZ—SI, po drugom izviestitelju od JJZ—SSI. (Izv. m. p. odb.)

Sombor, 8 s. 55 m. po p. od dva udarca sastojeća i tutnjavom popraćena trešnja, koja je trajala 4—6 sekunda u smjeru od J—S. (Izv. m. p. odb.)

Vilanj, poslje 9 s. po p. kratka dva vala uz tutnjavu; trajanje 5 sekunda. (Izv. m. p. odb.)

Trinitas, 9 s. 5 m. po p. kratak udarac i titranje, da je tavan zaškripao. (Izv. m. p. odb.)

Šikloš, 9 s. 4 m. (Bp. vrieme) kratka valovita trešnja uz slabu tutnjava u pravcu od Z—I. Drugi izviestitelj spominje 9 s. 5 m. i pravac JZ—SI. Svietiljke uztreptaše, stakla zazvečaše. (Izv. m. p. odb.)

Német-Bóly, 9 s. 4 m. (brzojavna ura) dva valovita udarca uz muklu tutnjavu. Prozori i vrata zaškripaše. Pravac JZ—SI. Drugomu se izviestitelju pričinio isti pravac, premda se je obješena svietiljka nihala od SZ—JI. (Izv. m. p. odb.)

Baja, 9 s. 15 m. (po crkvenoj uri) vrlo slabo titranje bez tutnjave. (Izv. m. p. odb.)

Pečuh, 9 s. 5 m. dosta jak potres od 5 sekunda u pravcu od SI—JZ(?) uz podzemnu tutnjavu. Na južnoj stieni sobe izviestitelja

Digitized by Google

pokazala se pukotina. Drugi izviestitelj navodi vrieme 9 s. 10 m. i pravac valovitom gibanju, uz koje se je podzemni šum čuo, od S ili SZ prama J. Prozori zazvečaše. U koloniji pećuhskoj ubilježen je isti potres u 9 s. 9 m. uz trajanje od 2 sekunde. (Izv. m. p. odb.)

Vasas, 9 s. 12 m. (pećuhsko vrieme) dva laka udarca od jedne sekunde bez tutnjave. Pravac od J—S. (Izv. m. p. odb.)

Ófalu, 9 s. potres u smjeru od Z—I. (Izv. m. p. odb.)

Siget, 9 s. 10 m. slabo titranje bez tutnjave u pravcu od JI—SZ. (Izv. m. p. odb.)

Kaposvar, 8 s. 58 m. (brzojavna ura) slaba trešnja bez tutnjave. (Izv. m. p. odb.)

Nagy-Mányok, slaba trešnja bez tutnjave od 1—2 sekunde u smjeru od J—S (Izv. m. p. odb.)

Csurgó, oko $^1/_2$10 slaba trešnja sa tri udarca, od kojih prozori zazvečaše. (Izv. m. p. odb.)

U *Bosni* opažen je isti potres u *Tuzli, Brčkoj i Gračanici.* (Brz. ravnat.)

Negativne viesti dobio je magj. potresni odbor iz sliedećih mjesta: *Petrinja, Belovar, Mitrovica, Tarnócz, Čakovac, Marczali, Tapolcza, Balaton-Füred, Bonyhád, Apáthi, Mohač, M. Theresiopel* i *Uj Verbász.*

25. *ožujka* u *Djakovu.* Poslje potresa u 8 s. 59 m. po podne čule su se ove noće mukle tutnjave i slabije trešnje, pa to je trajalo sve do 4 sata u jutro. (Pozor.)

Po danu prije podne *istoga dana* čuli su u *Djakovu* u dva puta tutnjavu. (Pozor.)

U *Valpovu* osjetiše poslje 12 sati u noći muklu tutnjavu i slab potres. (Ig. Brenner.)

26. *ožujka* u *Djakovu* više slabijih trešnja i tutnjava. (Pilar.)

Pozor javlja od istoga dana u *Djakovu* u jutro tutnjavu. U *Vuki* (po Pozoru) čula se po noći više puta podzemna tutnjava.

Vinkovci, isti dan, u 10 s. 55 m. po podne potres od 6 sekunda. (Izviešće magj. potresnoga odbora.)

27. *ožujka* u jutro osjetio se u *Djakovu* vrlo slab potres i uz potres čula se je posve slaba tutnjava. Ljudi pomisliše, da je potresna sila jenjala, pa se posve umiriše. No taj mir nepotraja dugo. (Izviešće mag. p. odb.)

Isti dan u 10 s. 40 m. (prof. Pilar), 10 s. 43 m. (Glasnik) po podne u *Djakovu* iznovice jak potres, no ipak slabiji od prvoga.

Digitized by Google

Najprije se začula jaka podzemna tutnjava, a onda se je stresla zemlja u pravcu od JZ—SI. Cio pojav trajao je 3—4 sekunde. Istu noć ponoviše se slabije tutnjave i manji potresi više puta. Potres taj, koji je po jakosti drugi iza onoga od 24. ožujka, osjetio se je još u sliedećih mjestih:

Vuka, u 10 s. 45 m. po podne potres sa jednim udarcem uz jaku podzemnu tutnjavu. Smjer potresa bio je od Z—I. (Pozor.)

Koška, oko $^3/_4$11 po podne jak potres u pravcu od JZ—SI. (Pozor.)

Valpovo, 11 s. po podne 4 sekunde trajući potres uz podzemnu tutnjavu. Potres počeo je udarcem, a onda je prešao u titranje. Pravac potresu bio je od Z—I. Na njekih kućah pokazaše se pukotine, premda je potres bio slabiji od onoga 24. ož. (Agr. Zeitung.)

Velika Kopanica, oko $^1/_2$11 po podne ojak vertikalan potres, koji je jedva polovicu tako dugo trajao kao onaj od 24. ožujka. (Pozor.)

Požega, u 10 s. 45 m. po podne (po brzojavnoj uri) slabiji potres od prvoga. (Izv. magj. p. odb.)

Stara Gradiška, u 11 s. 1 m. po podne potres bez tutnjave. Pravac bio je kao i onomu od 24. ožujka od JZ—SI. (Izv. magj. potr. odb.)

Brod, u 10 s. 50 m. (brzojavna ura po budimpeštanskom vremenu) po podne jedan valovit udarac od 1 sekunde u smjeru od Z—I bez tutnjave. (M. Dugački, brz. č.) — Izviešće magj. potr. odbora javlja, da je potres bio u 10 s. 40 m. po podne (po željezničkoj uri), te da je sastojao od kratkoga, 2 sekunde trajućega udarca u pravcu od JZ—SI, a uz potres da se je čula mukla tutnjava.

Osiek, 10 s. 35 m. po podne drugi potres. (Prof. Miller u izv. m. p. odb.) Pozor piše: u 11 s. 5 m. po podne drugi potres, koji je trajao 5 sekunda uz valovito gibanje zemlje, koje je svršilo vertikalnim udarcem. Pravac JZ—SI.

Vinkovci, u 10 s. 1 m. (po crkvenoj uri) po podne potres od 3 sekunde uz podzemnu tutnjavu. Pravac JZ—SI. (Prof. Kučera u izv. m. p. odb.)

Darda, oko 11 s. po podne časovita trešnja uz slabu muklu tutnjavu. Prozori i vrata zaškripaše. (Izv. m. p. odb.)

Pečuh, u 10 s. 48 m. po podne slabiji potres od 4—5 sekunda u pravcu od S—J (?) uz dosta jaku tutnjavu. Drugi izviestitelj iz

Digitized by Google

Pećuha navodi vrieme od 10 s. 45 m. i veli, da nije čuo tutnjave. (Izv. m. p. odb.)

28. *ožujka* oko 1 s. prije podne u *Osieku* slab potres. (Profesor Miller u izv. m. p. odb.) U Djakovu nisu do istoga dana po podne, dok nije prof. dr. Pilar u Djakovo prispio, slabiji potresi bilježeni.

Isti dan u 5 s. 15 m. po podne u *Djakovu* laka trešnja uz podzemnu tutnjavu; trajanje $1^1/_2$ sekunde. (Prof. dr. Pilar.)

Isti dan u 7 s. 15 m. po podne u *Djakovu* laka trešnja sa tutnjavom, trajanje 1—2 sekunde. Opaža se nemir kod pasa. (Prof. dr. Pilar.)

Isti dan u 9 s. 45 m. po podne u *Djakovu* dosta jaka valovita trešnja sa jakom tutnjavom. Trajanje 4—5 sekunda. Zavijanje pasa obćenito. (Dr. Pilar.)

Isti taj potres javljen je iz sliedećih mjesta.

Vuka, oko 10 s. po podne 2—3 sekunde trajući potres uz podzemnu tutnjavu. Pravac trešnji bio je od Z—I. (Pozor.)

Osiek, 9 s. 51 m. po podne potres od 2 sekunde uz tutnjavu u pravcu od J—S. (Izv. m. p. odb.)

29. *ožujka* u 2 s. 11 m. prije podne u *Djakovu* tutnjava i laka trešnja. (Dr. Pilar.)

Isti dan u 2 s. 45 m. prije podne u *Djakovu* tutnjava i nješto jača trešnja od predjašnje. (Dr. Pilar.)

Isti dan u 7 s. 45 m. po podne u *Djakovu* samo tutnjava. (Dr. Pilar.)

Isti dan u 9 s. 9 m. po podne u *Djakovu* jasna detonacija popraćena lakim titranjem tla. (Dr. Pilar.) Iz *Vuke* javljaju Pozoru od istoga dana, da je oko $^1/_2 9$ u veče bila trešnja uz tutnjavu u pravcu od Z—I u trajanju od 2 sekunde. Valjda je to ista trešnja, koja se je u Djakovu osjetila u 9 s. 9 m.

30 *ožujka* u 11 s. 23 m. prije podne u *Djakovu* laka trešnja. (Dr. Pilar.)

31. *ožujka* u 9 s. 45 m. po podne u *Djakovu* pojedine mukle detonacije od jugozapada. (Dr. Pilar.)

---

1. *travnja* u 5 s. 59 m. prije podne u *Djakovu* slaba trešnja od 3 sekunde. (Dr. Pilar.)

Isti dan u 7 s. 35 m. prije podne u *Djakovu* nješto jača trešnja od predjašnje. Trajanje 3 sekunde. (Dr. Pilar.)

Isti dan u 4 s. 32 m. po podne u *Djakovu* jača tutnjava popraćena lakom trešnjom. Trajanje 2—3 sekunde. (Dr. Pilar.)

Digitized by Google

Isti dan u 9 s. 56 m. po podne u *Djakovu* slabija trešnja od 4 sekunde. (Dr. Pilar.)

2. *travnja* u 0 s. 2 m. prije podne u *Djakovu* kratak nješto jači udarac i za njim laka trešnja; trajanje 2 sekunde. (Dr. Pilar.)

Isti dan u 9 s. 25 m. prije podne u *Djakovu* kratka podzemna tutnjava. (Dr. Pilar.)

12. *travnja* u 0 s. 42 m. prije podne u *Djakovu* laka trešnja. (Dr. Hegedušević.)

Isti dan u 0 s. 58 m. prije podne u *Djakovu* mukla podzemna tutnjava. (Dr. Hegedušević.)

Isti dan u 9 s. 25 m. prije podne u *Djakovu* kratkotrajna mukla mrmljavina. (Dr. Hegedušević.)

---

18. *svibnja* u 1 s. 15 m. (po budimpeštanskom vremenu) u *Pakracu* osjetio se je jedan udarac od 1 sekunde u pravcu od SZ—JI. (Lj. Stein.)

---

3. na 4. *lipnja* oko 12 s. u noći u *Mostaru* trešnja od 3 sekunde, za kojom su sliedila dva omanja potresa od S—J. (Hercegovački bosiljak.)

23. *lipnja* u 10 s. prije podne u *Sv. Šimunu* (kod Zagreba) potres dolazeći od sjevera.

Isti dan u 0 s. 10 m. po podne u *Sv. Šimunu* mnogo jači potres praćen glasnom podzemnom tutnjavom, u istom pravcu kao i prijašnji.

---

11. *srpnja* u 5 s. 27 m. prije podne u *Zagrebu* slab potres od 1 sekunde. Pravac bio je od SII—JZZ.

12. *srpnja* u 5 s. 45 m. prije podne u *Petrinji* vrlo jak potres, koji je počeo valovitim gibanjem a svršio okomitim udarcem. Predmeti po sobah zatitraše. Smjer bio je po jednih od SI—JZ, po drugih J—S, a njeki vele i od Z—I. (Novinarska viest.)

14. *srpnja* u 3 s. 35 m. prije podne u *Senju* slab potres. (Prof. Mihailović.)

Isti dan u 11 s. 10 m. po podne u *Senju* slab potres. (Prof. Mihailović).

15. *srpnja* u 4 s. 45 m. prije podne u *Senju* puno jače kolebanje zemlje uz štropotanje, koje je nalikovalo na štropot vlaka, kada preko mosta prelazi. Potres trajao je $1^1/_2$ sekunde, a pravac mu je bio od IIS—ZZJ. (Prof. Mihailović.)

20. *srpnja* u 1 s. 18 m. 30 s. prije podne u *Zagrebu* potres.

Digitized by Google

Potres taj osjetio sam na Sljemenu Zagrebačke gore. Bio je vrlo jak okomit udarac od 1 sekunde. Uz potres čula se jaka podzemna tutnjava.

U *Stenjevcu* osjetiše isti potres u smjeru od I—Z, te je trajao 4 sekunde.

U *Doljnoj Bistri* bio je isti potres tako jak, da su prozori zvečali, a pokućtvo se gibalo.

U izviešću magjarskoga potresnoga odbora spominje se njekom pomutnjom, da je u Zagrebu bio potres 22. srpnja, pa se redom navode sva mjesta u Medjumurju, gdje se je taj potres osjetio. Neima dvojbe, da je medjumurski potres bio posve samostalan, dočim se je zagrebački dva dana prije osjetio, pa se nije daleko ni razširio.

---

4. *kolovoza* u 2 s. 2 m. po podne u *Gorazdi* kod Foče osjetiše dvie prilično jake trešnje od 3 sekunde u pravcu od JI—SZ. (Narodne Novine.)

---

3. *rujna* u 0 s. 40 m. po podne u *Mostaru* lagani trus od 3 sekunde u smjeru od S—J. (Hercegovački bosiljak.)

18. *rujna* u 7 s. prije podne u *Bistrici* kratak postran udarac, iza kojega je zemlja još jedno 2 sekunde titrala. Pred potresom čula se je kroz 4 sekunde podzemna tutnjava. Pravac trešnji bio je od JI—SZ. Ljudi izvan zgrada i radnici na polju nisu ga osjetili. (Jos. Kirin.)

28. *rujna* u 10 s. 35 m. prije podne u *Mostaru* potres od 3 sekunde u smjeru od S—J. (Herc. bosiljak.)

---

31. *listopada* oko 6 s. prije podne osjetiše u *Samoboru* i okolici potres uz podzemnu tutnjavu, koja je trajala njekoliko sekunda. Kažu, da je pravac potresu bio od Z—I. U *Sv. Nedelji* bio je potres dosta jak.

---

7. *studenoga* oko 11 s. po podne u *Zadru* lagan zemljotres. (Narodni list.)

---

13. *prosinca* oko 5 s. 32 m. po podne u *Senju* valovita trešnja bez tutnjave u pravcu od SI—JZ. Trajanje 1 sekundu. (Prof. Mihajlović u izv. m. p. odb.)

22. *prosinca* u 11 s prije podne u *Novom* potres uz podzemnu tutnjavu. Pravac potresu, koji je trajao 3 sekunde, bio je od JZ—SI. (Narodne Novine.)

Digitized by Google

23. *prosinca* u 2 s. 15 m. prije podne u *Krapinskih Toplicah* potres od jedno 6 sekunda uz podzemnu tutnjavu. Ljudi su se od sna probudili. (Šandor Kollenz, brz. čin.)

Isti dan u 2 s. 57 m. 30 s. po podne u *Zagrebu* ojači potres od 2 sekunde.

Medju potresi, što su se osjetili godine 1884. u hrvatskih krajevih, bio je samo jedan od većega zamašaja i veće jakosti. Bio je to potres djakovački od 24. ožujka, koji je zahvatio malone cielom Slavonijom, velikim dielom južne Ugarske i sjevernim dielom Bosne. Potres taj, koji je za sobom povukao cio niz slabijih trešnja, veoma je zanimiv, što nas upućuje na potresnu pukotinu, koja leži u ravnini medju zapadnim i iztočnim slavonskim gorjem. Profesor dr. Gj. Pilar, koji je na poziv zemaljske vlade pošao u Djakovštinu, proučio je svestrano sve pojave istoga potresa, te će o njem u spisih naše akademije objelodaniti obširno izviešće, pa me to riešava dužnosti, o njem ovdje razpravljati.

Svi ostali potresi od god. 1884. bili su vrlo slabi, te su ne samo malenim obsegom širili. U svem ubilježeno je u toj godini 47 potresa, a bilo ih je nedvojbeno više, jer prve dane u djakovačkoj potresnoj periodi nije nitko pojedine — a osobito slabije potrese ubilježio. Svi ubilježeni potresi razdieljuju se na 31 dan, tako da se je svaki dvanaesti dan zemlja u naših krajevih tresla. Godine 1883 bilo je kod nas u 37 dana 45 potresa. Potresi od godine 1884. razdielili su se na mjesece ovako:

U siečnju (3, 17)	2	potr.	dana	sa	1	potres.
U veljači	0	„	„	„	0	„
U ož. (15, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31)	9	„	„	„	16	„
U travnju (1, 2, 12)	3	„	„	„	9	„
U svibnju (18)	1	„	„	„	1	„
U lipnju (3, 23)	2	„	„	„	3	„
U srpnju (11, 12, 14, 15, 20) . . .	5	„	„	„	6	„
U kolovozu (4)	1	„	„	„	1	„
U rujnu (3, 18, 28)	3	„	„	„	3	„
U listopadu (31)	1	„	„	„	1	„
U studenom (7)	1	„	„	„	1	„
U prosincu (13, 22, 23)	3	„	„	„	4	„
Ukupno .	31	potr.	dana	sa	47	potresa

Digitized by Google

Od kojega je upliva bio položaj mjeseca na potrese, razabrati ćemo iz ovoga pregleda:

Za puna ili mlada mjeseca bilo je .	2	potr.	dana	sa	4 potresa
Prvi dan prije ili poslje toga bilo je	3	„	„	„	6 „
Drugi dan „ „ „ „ „ „	5	„	„	„	10 „
Za jedne i druge četvrti „ „	3	„	„	„	4 „
Prvi dan prije ili poslje toga „ „	3	„	„	„	7 „
Drugi dan „ „ „ „ „ „	3	„	„	„	4 „
Sve ostale dane bilo je	12	„	„	„	12 „

Ako mimoidjemo Djakovo i sva ona mjesta, u kojih se je djakovački potres osjetio, to osjetiše iste godine potres još u sliedećih mjestih:

Doljna Bistra (20. VII).

Bistrica (18. IX) sa pravcem JI—SZ.

Gorazda (4. VIII) od JI—SZ.

Krapinske Toplice (23. XII)

Mostar (3. I) od I—Z; (17. I) od Z—I; (3. VI) od S—J; (3. IX) od S—J i (28. IX) od S—J.

Novi (22. XII) od JZ—SI.

Ozalj (15. III) od JI—SZ.

Pakrac (18. V) od SZ—JI.

Petrinja (12. VII) od SI—JZ.

Samobor (31. X) od Z—I.

Senj (14. VII); (15. VIII) od IIS—ZZI; (13. XII) SI—JZ.

Stenjevac (20. VII).

Sv. Šimun (23. VI) od S—J.

Zadar (7. XI).

Zagreb (11. VII) SII—JZZ; (20. VII); (23. XII).

Kako pregled ovaj pokazuje, osjetilo se je u *Zagrebu* te godine samo tri slabija potresa. Medju njimi mogao se je samo jednomu tačniji pravac opredieliti i taj se posve slaže sa pravcem starijih zagrebačkih potresa, te nas upućuje na istu onu potresnu pukotinu, iz koje je potekao zlokobni potres od 9. studenoga 1880. Još godine 1883. osjetiše u Zagrebu 16 raznih potresa, a to je još znamenit broj prema ovomu od god. 1884. Dva zagrebačka potresa od g. 1884. bijahu tako slaba, da su se samo u Zagrebu osjetila, a samo jedan (20. VII.) osjetio se je još i u Stenjevcu i Doljnoj Bistri. Iz iste potresne pukotine potekla su dva potresa, što ih očutiše u Sv. Šimunu 23. lipnja, no ti potresi morali su biti vrlo

Digitized by Google

slabi, jer ih u Zagrebu neosjetiše. Od iste potresne pukotine potekao je po svoj prilici i potres od 18. rujna, koji se je u Bistrici osjetio u pravcu od JI—SZ.

Medju svimi mjesti ima god. 1884. najviše ubilježenih potresa *Mostar,* ako neuzmemo u obzir djakovački kraj. U Mostaru ubilježeno je u svem 5 potresa, od kojih imadu 3 isti pravac (S—J), a druga dva križaju ovaj sa dvie strane (od S i Z). Jedino još mjesto sa više potresa je *Senj,* gdje su tri ubilježena. Čuti ćemo u izvješću od god. 1885. da su se u Senju kroz dva mjeseca neprestano potresi vraćali, no pravac im je upravo protivno označen od onih od g. 1884. Dok se više gradiva nakupi, moći će se reći, nisu li opažanja od g. 1884. krivo pravac potresa uhvatila, jer u opažanja od g. 1885. nesmijem dvojiti, pošto su se potresi te godine vrlo često vraćali i uviek gotovo istim smjerom pri čem se onda motritelj tako lako prevariti nemože.

Završujuć ovo izviešće, neka mi bude dozvoljeno, izreći u ime odbora najtopliju zahvalnost g. *Vukoviću,* predstojniku brzojavstva, koji nam je i ove godine pri sabiranju materijala najljubeznije na ruku išao. Istu hvalu dužni smo svoj gospodi brzojavnim činovnikom, koji su nam preko svoga ravnateljstva svaku potresnu viest bezodvlačno priposlali. Uz ovu gospodu poduprieše nas izdašno još i naši povjerenici, pa će nam i u buduće njihova izviešća uviek dobro doći, ma iz istih mjesta dobivali i od brzojavnih ureda ubaviesti, jer će se tim viesti o pojedinih potresnih pojavih samo bolje utvrditi ili popuniti.

Digitized by Google

III. Izviešće potresnoga odbora.

SASTAVIO DOP. ČLAN DR. MIŠO KIŠPATIĆ.

Čitano u sjednici matematičko-prirodoslovnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 5. lipnja 1886.

Ovogodišnje izviešće potresnoga odbora postalo je opet donjekle podpunije i to tim, što nam staviše na razpolaganje sve potresne viesti, koje su brzojavni uredi u *Bosni* ubilježili. Predstojnik brzojavstva u Hrvatskoj, gosp. *Vuković*, koji nam je od prva kraja najvećom pripravnošću uviek na ruku išao, pobrinuo se je i zato, da nam preko bosanskoga ravnateljstva namakne sva potresna izviešća, koja ovdje najvećom zahvalnošću upotrebljujemo. Isto tako nam je i ove godine gosp. Vuković sakupljao sve potresne viesti od brzojavnih ureda u Hrvatskoj, a isto tako nezaboraviše na nas ni gospoda povjerenici, našto neka im bude svim ovdje izrečena najtoplija zahvalnost, čemu pridružujemo još i molbu, da nam u interesu znanosti i u buduće na ruku idu. Neka nam bude svim u pameti, da se tim diže u znanstvenom svietu i čast hrvatskoga naroda, da ni on nezaostaje u pokretu, kojim prirodne nauke zaokupiše svietom.

Godina 1885.

2. veljače u 9 s. po podne u *Sarajevu* vrlo žestok potres, koji je trajao 8 sekunda. Pravac mu je bio od Z—I. U isto vrieme osjetio se je potres u *Banjaluci, Jajcu, Varcar-Vakufu* i *Travniku*. (Brzojav Nar. Novina).

O tom potresu prispjele su nam sliedeće viesti.

Liskovica (3 sata od Jajca), javlja fra Ant. Knežević Bošnjak: „U veče uz najveću tišinu očutim silovitu podzemnu tutnjavu, koja je više od zapada nego od juga dolazila, i sve strahovitija bivala. što se je više k meni približavala. Kad je k meni stigla tutnjava,

Digitized by Google

udari silovit potres, a u isti čas poče moj sat izbijati 9 sati. Potres je trajao 8 sekunda, a tutnjava mnogo više. Tutnjava s potresom otišla je upravo prema iztoku. Potres je bio tako silovit, da su se kod moga susjeda slabo zatvorena vrata otvorila i njega kraj istih stojećega tako udarila, da su ga dva koračaja natrag bacila. Susjedi mi rekoše, da su poslje kratkoga vremena osjetili slabiji potres uz manju tutnjavu u istom pravcu".

Brod, 9 s. 5 m. po podne vrlo slab valovit potres od J--S, trajanje vrlo kratko. (Brzojavni ured).

Stara Gradiška, 8 s. 55 m. po podne, slabo valovito gibanje, koje je išlo od I prama Z, a trajalo 6 sekunda. Podzemni šum čuo se je prije i poslje potresa. (Miloš Drakulić. učitelj.)

Požega 9 s. po podne tri udarca, koje su naglo jedan za drugim sliedila i išla od J—S. Potres je bio tako slab, da ga mnogi neosjetiše. U visokih kućah bolje se je ćutio nego u nizkih. (Prof. I. Tkalčić.)

Pakrac, 9 s. 4 m. po podne jedan udarac od 2 sekunde u pravcu od S—J. (Ljud. Stein.) Po brzojavnoj viesti Narodnih novina bio je pravac potresu od J—S, što je i vjerojatno.

Iz *Fojnice* javiše nam na upit, da taj dan nisu potresa osjetili.

3. *veljače* zorom u *Liskovici* slabiji potres uz lahku tutnjavu istim pravcem kao i onaj od prijašnjega dana (Fra Knežević.)

Isti dan oko 9 s. po podne u *Liskovici* nov potres sa tutnjavom u istom pravcu kao i onaj od prijašnjega dana nu puno slabiji. Isti potres osjetio se je i u Jajcu i Varcaru. (Fra Knežević.)

Isti potres osjetio se je još u sliedećih mjestih:

Travnik, 8 s. 54 m. po podne (ura nije točna) valovit potres od J—S, koji je trajao 4 sekunde. (Gimn. ravnateljstvo.)

Brod, 9 s. 40 m. po podne sličan udarac kao i dan prije, nu puno slabiji. (M. Dugački.)

Stara Gradiška, 9 s. 30 m. po podne valovit potres uz podzemnu tutnjavu u pravcu od I—Z. Trajanje 5—6 sekunda.

Pakrac, 9 s. 40 m. po podne dva udarca u vremenu od 3 sekunde; prvi došao je ozdol, a drugi kraći sa strane. Pravac je bio od S—J. Potres je bio jači od onoga dan prije. Posudje na stolovih je zazveketalo. (Lj. Stein.)

---

24. *ožujka* u 2 s. 26 m. prije podne u *Spljetu* jako titrajuće drmanje kroz jedno 6 sekunda u pravcu od J—S. Podzemna tutnjava čula se je prije i poslje potresa. (Lovro Borčić.) Po novin-

Digitized by Google

skih viestih bio je taj potres u 2 s. 32 m., pri čem su se osjetila dva naglo jedan za drugim sliedeća udarca.

Isti dan oko $^1/_2$4 prije podne u *Spljetu* drugi mnogo slabiji potres uz podzemnu tutnjavu. Trajao je 1 sekundu. (L. Borčić.)

Isti dan potres u *Foči,* vrieme nije označeno. (Brzoj. ravnat.)

25. *ožujka* potres u Foči, vrieme nije označeno. (Brzoj. ravnat.)

---

5. *travnja* odmah poslje pol noći bio je u *Mostaru* u vremenu od jednoga sata pet puta potres. Pojedini potresi trajali su 4—5 sekunda, a išli su smjerom od J—S. Drugi udarac, koji se je osjetio u 0 s. 35 m. poslje ponoći, bio je vrlo jak. (Hercegovački bosiljak.)

17. *travnja* u 1 s. 55 m. po podne u *Zagrebu* tako slab potres, da ga je vrlo malo ljudi osjetilo.

26 *travnja* osjetiše potres u Prači, Gorazdi i Rogatici, koji je trajao 3—7 sekunda. Vrieme nije označeno. (Narodne Novine.)

---

3. *svibnja* u 4 s. 45 m. prije podne (po mjestnom vremenu, a 4 s. 58 m. po peštanskom vremenu) u *Senju* osjetilo se ponajprije slabo valovito gibanje, za kojim je onda sliedio žestok udarac odozdol. Pravac potresu bio je od JZ—SI, a trajanje 3—4 sekunde. Trešnja započela je podpunim ropotanjem, koje je prešlo u jak prasak i pratilo cio pojav. Izvjestitelj, gosp. prof. Mihailović, piše medju ostalim o samom pojavu ovo: „Po suglasnih navodih započeo je potres slabom trešnjavom tla, te su na ormarih stojeći predmeti, kao čaše i ino posudje, jedni o druge udarali i zvečali. Njeki moji učenici priobćiše mi, da je nihalo na urah iz pravca izašlo. Prigodom za tim sliedećega succusornoga udarca, kojega prema skali (1—10) označujem brojem 4, činilo mi se je, kao da će se stiene razpasti. U mojem čvrstom sazidanom stanu praskahu rogovi i gredice jaka krova. U cielom naličio je potres više prasku nego pravom potresu. Po mom mnienju bio bi to prolomni potres (Einsturzbeben.)".

O istom potresu stigoše još sliedeće viesti:

Kraljevica, u 5 s. 2 m. (po brzojavnoj uri) potresna dva udarca. Prvi je bio slab, a drugi tri put jači. Pri drugom odozdol dolazećim udarcem uzdrmaše se sve kuće, a prozori i vrata zaškripaše. Ciela trešnja trajala je 3—4 sekunde, a pravac joj je bio od JZ—SI. Sa trešnjom čula se je ponajprije slaba iz daljine dolazeća podzemna grmljavina, koja je sa potresom u jakosti rasla. (Brzojavna postaja.)

Digitized by Google

Bakar, oko 5 s. u jutro slab valovit potres uz podzemnu tutnjavu (prof. I. Šah.)

Isti potres osjetio se je još u *Krasici* i *Višnjevici.*

14. *lipnja* u 7 s. 7 m. po podne u *Senju* slabo valovito gibanje u smjeru od JZ--SI. Trajanje 3 sekunde, jakost br. 3. Ovaj kao i sve sliedeće potrese u lipnju i srpnju javio je prof. Mihailović.

16. *lipnja,* 10 s. 10 m. prije podne u *Senju* valovito gibanje; pravac JZ—SI; trajanje 2 sek., jakost 2.

Isti dan u 1 s. 1 m. po podne u *Senju* valovit potres; pravac JZ—SI; trajanje 2 sek.; jakost 2.

Isti dan u 7 s. 3 m. po podne u *Senju* valovit potres; pravac JZ—SI; trajanje 1 sek., jakost 1.

17. *lipnja* u 0 s. 13 m. prije podne u *Senju* valovit potres pravac JZ—SI; trajanje 2 sek.; jakost 2.

Isti dan u 1 s. 12 m. prije podne u *Senju* valovita trešnja; pravac JZ—SI; trajanje 3 sek.; jakost 3.

18. *lipnja* u 1 s. prije podne u *Senju* potres, za koji veli prof. Mihailović, da je, kao što su i svi sliedeći, ruševno upadni. Trajanje potresu 2 sek., jakost 2.

Isti dan u 3 s. 15 m. prije podne u *Kupresu* (Bosna) osjetiše se tri dosta jaka udarca u pravcu od I—Z. Zadnji trajao je 4 sekunde. (Brzojavno ravnateljstvo.)

22. *lipnja* u 6 s. 28 m. prije podne u *Senju* potres od 2 sekunde, jakost 2.

Isti dan u 8 s. 40 m. prije podne u *Senju* potres od 2 sek., jakost 2.

Isti dan u 9 s. prije podne u *Novom* potres, a prije njega mukla podzemna tutnjava, pravac potresu od J—S. (Narodne Novine). Vrlo je vjerojatno, da je to onaj isti potres, koji se je u Senju očutio u 8 s. 40 m.

Isti dan u 1 s. 30 m. po podne u *Senju* potres od 1 sekunde, jakost 1.

Isti dan u 5 s. 30 m. po podne u *Novom* nješto slabiji potres od prijašnjega, koji se je osjetio u 9 s. u jutro. (Narodne Novine).

Isti dan u 9 s. 15 m. po podne u *Senju* potres od 1 sekunde, jakost 1.

Isti dan u 9 s. 22 m. po podne u *Senju* potres od 1 sekunde, jakost 1.

Digitized by Google

Isti dan u 11 s. 23 m. po podne u *Senju* potres od 1 sekunde, jakost 1.

23. *lipnja* 0 s. 50 m. prije podne u *Senju* potres od 1 sekunde, jakost 1.

Isti dan u 3 s. 28 m. prije podne u *Senju* potres od 2 sekunde, jakost 1.

Isti dan u 6 s. 20 m. prije podne u *Senju* potres od 2 sekunde, jakost 2.

24. *lipjna* 10 s. 55 m. prije podne u *Senju* potres od 3 sekunde, jakost 3.

Isti dan 11 s. 58 m. prije podne u *Senju* potres od 2 sekunde, jakost 2.

25. *lipnja* u 0 s. 18 m. prije podne u *Senju* potres od 1 sek., jakost 1.

Isti dan u 4 s. 36 m. prije podne u *Senju* petres od 2 sekunde, jakost 1.

29 *lipnja* u 0 s. 7 m. u jutro u *Ludbregu* osjetio se je dosta žestok potres uz podzemnu tutnjavu. Udarac, koji je išao pravcem od Z—J, bio je tako jak, da su se ljudi od sna probudili i na ulicu iztrčali. U vremenu od 5 minuta sliedila su iza prvoga još dva slabija udarca. Njekoliko sati iza toga osjetio se je još jedan posve neznatan udarac. (Narodne Novine.)

Isti dan u 4 s. 1 m. prije podne u *Senju* potres od 3 sekunde, jakost 3.

Isti dan u 8 s. 10 m. prije podne u *Ludbregu* iznovice jači potres uz podzemnu tutnjavu. (Narodne Novine.)

---

2. *srpnja* u 11 s. 25 m. prije podne u *Senju* potres od 1 sek., jakost 1.

7. *srpnja* u 3 s. prije podne u *Senju* potres od 1 sek., jakost 1.

Isti dan u 1 s. 45 m. po podne u *Senju* potres od 1 sek., jakost 2.

8. *srpnja* u 10 s. 45 m. po podne u *Senju* potres od 2 sek., jakost 2.

9. *srpnja* u 1 s. 42 m. po podne u *Senju* potres od 1 sek., jakost 1

10. *srpnja* u 10 s. 35 m. po podne u *Senju* valovito kolebanje u pravcu od JZ—SI; trajanje 2 sek., jakost 2.

11. *srpnja* u 0 s. 3 m. prije podne u *Senju* valovito titranje u pravcu od JZ—SI. uz potres čuo se je jasan, oštar zvuk. Trešnja

Digitized by Google

trajala je 3 sekunde. Ovo je bio najjači potres u cieloj potresnoj periodi.

Isti dan u 0 s. 8 m. prije podne u *Senju* vrlo slab udarac od 1 sekunde.

12. *srpnja* u 6 s. 20 m. prije podne u *Senju* jednostavan udarac od 1 sekunde, jakost 1.

Isti dan u 10 s. 21 m. po podne u *Senju* kolebanje od 2 sek., jakost 2.

13. *srpnja* u 1 s. 16 m. po podne u *Senju* kolebanje od 1 sek., jakost 2.

14. *srpnja* u 1 s. 40 m. prije podne u *Senju* potres od 1 sekunde uz dvie detonacije, jakost 2.

Isti dan u 6 s 10 m. prije podne u *Senju* udarac od 1 sek., jakost 1.

Isti dan u 3 s. 40 m. po podne u *Senju* potres od 2 sek., jakost 2.

18. *srpnja* u 10 s. 46 m. po podne u *Sarajevu* osjetio se ojak potres, koji je trajao 4 sek., pri čem su žestoki udarci naglo jedan za drugim sliedili. Uz potres čula se je podzemna tutnjava. Pravac bio je od JI—SZ. Potres taj osjetio se je istim pravcem i istom silom u mjestih *Kiseljak, Busoraču, Travnik, Visoko, Zenica, Maglaj, Tarčin, Konjica, Mokro, Modromanja* i *Prača*. Slabiji bijaše u mjestih *Trnovo, Kalnovik* i *Jajce*. (Brz. ravnateljstvo.)

23. *srpnja* u 11 s. 25 m. po podne u *Jajcu* i *Travniku* žestok potres, koji je trajao oko 4 sekunde. Trešnja počela je jakim udarcem, te je prešla u valovito gibanje u pravcu od SI—JZ. Uz potres čula se je mukla podzemna tutnjava. (Brzojavno ravnateljstvo.)

24. *srpnja* u 10 s. 28 m. po podne u *Senju* potres od 2 sek., jakost 2.

31. *srpnja* u 11 s. 10 m. po podne u *Stolcu* veoma jak potres u tri udarca uz podzemnu grmljavinu. Najjači udarac trajao je 3 sekunde. (Brzoj. ravnateljstvo.)

---

12. *rujna* oko 3 s. prije podne osjetila su se u *Ključu* tri udarca, medj kojimi je zadnji najjači bio. Pravac potresa bijaše od JI—SZ. (Brzoj. ravnateljstvo.)

17. *rujna* u 1 s. 27 m. prije podne u *Kiseljaku* valovit potres. (Brzojavno ravnateljstvo.)

Digitized by Google

18. *rujna* u 3 s. 4 m. prije podne u *Travniku* valovit potres sa 4 do 5 jakih udaraca u pravcu od JZ—SI. (Brz. ravnateljstvo.)

U *Zenici*, javlja brzojavni ured, osjetio se isti potres u 3 s. 20 m. prije podne. Potres je išao smjerom od Z—I, a trajao je oko 6 sekunda. Drmanje bilo je toli jako, da se je u brzojavnoj postaji srušilo 12 baterijskih elemenata.

Iz *Visokoga* javljaju isti potres u 3 s. 21 m. prije podne

U *Žepču* oko 3 s. u jutro vrlo jak potres.

7. *listopada* u 7 s. 5 m. po podne u *Pakracu* očutiše potres uz podzemnu tutnjavu. Potres išao je pravcem od JZ—SI, a trajao je 3 sekunde. Štete nebijaše nikakve. (Novinarske viesti.)

Krapje u 7 s. 7 m. po podne jak potres od J—S sa muklom tutnjavom. Trajanje 3 sekunde. (Novinarske viesti.)

O istom potresu stigle su na potresni odbor sliedeće viesti:

Pakrac u 7 s. 5 m. po podne, valovito gibanje, pri kom su se osjetila dva udarca. Drugi udarac bio je jači, a izmedju jednoga i drugoga prošla je 1 sekunda. Pravac JZ—SI. (Brzoj. postaja.) Izviešće g. Steina u svem se slaže sa ovim, samo navodi pravac od Z—I i spominje, da su od trešnje prozori zazveketali a tavanice praskale.

Lipik u 7 s. 20 m. po podne valovito gibanje sa 3 do 4 udarca uz slabu podzemnu grmljavinu. (Brzoj. postaja. S. Schröder.)

Nova Gradiška u 7 s. 11 m. po podne (peštansko vrieme) valovito gibanje kao kakvo titranje kroz 2 sekunde. Uz trešnju, koja je išla smjerom od JI—SZ, čuo se je šum i žamor, kao da kakvo bure valja. Stakla na vratih zazveketaše. (Brz. postaja.)

Okučani u 7 s. 4 m. po podne, dva udarca uz tutnjavu. Na crkvenom tornju zanihalo se zvono i dvaput udarilo. (Brzojavna postaja.)

Norska u 7 s. 4 m. po podne lagano valovito gibanje od SZ—JI uz muklu tutnjavu. U dućanu jednom zanihalo se maleno zvonce i malo zveknulo. Psi, koji su mirno spavali, probudila je tutnjava, pa su onda tek stali lajat. (Brzoj. postaja. A. Mingazi.)

Jasenovac u 7 s. 20 m. po podne, potres začeo je oštrim udarcem od jednoga časka a onda je prešao u titranje, od koga su prozori zazveketali. Ciela trešnja trajala je 3 sekunda, a išla je

Digitized by Google

pravcem od I—Z. Pred potresom čuo se je šum, a onda je zatutnjalo. (Brz. postaja, F. Urban.)

Isti potres osjetio se je u *Daruvaru* i *Požegi* (Brz. ravnateljstvo.)

8. *listopada* u 7 s. prije podne u *Berbiru* i *Banjaluci* vrlo kratak valovit potres. (Brzoj. ravnateljstvo.) Da u izvješću ne stoji izrično „u 7 u jutro" morali bi posumnjati, da li to nije bio isti onaj potres, što se je na drugoj strani Save osjetio 7. listopada.

14. *listopada* u 1 s. 45 m. prije podne osjetio se je u *Dubrovniku* jak valovit potres uz muklu podzemnu tutnjavu. Trešnja trajala je 2 sekunde, a osjetila se je još u *Metkoviću* i *Trebinju*. (Nov. viesti.)

18. *listopada* u 7 s. 46 m. po podne u *Zvorniku* slab potres od 3 sekunde.

Isti dan u 9 s. i 40 m po podne u *Zvorniku* vrlo jak potres od 6 sekunda, iza kojega je zemlja još jedno 4 sekunde titrala.

Isti dan u 10 s. 50 m. po podne u *Zvorniku* opet slab potres od 2 sekunde.

Isti dan u 11 s. 30 m. po podne u *Zvorniku* dosta jak valovit potres od 3 sekunde uz muklu podzemnu tutnjavu u smjeru od SZ—JI. (Nov. viesti.)

28. *listopadu* u 11 s. 40 m. po podne u *Doboju* osjetilo se je pet udaraca, koji su u kratkih intervalih jedan za drugim sliedili. (Brz. ravn.)

29. *listopada* u 0 s. 10 m. prije podne, dakle pol sata iza prijašnjega, osjetiše opet u *Doboju* dva jaka udarca uz podzemnu tutnjavu. (Brz. ravn.)

---

27. *studenoga* u 6 s. 16 m. prije podne u *Severinu* kratak potres u smjeru od JI—SZ. (E. Vranyczany.)

30. *studenoga* u 11 s. 44 m. po podne u *Travniku* i *Žepču* osjetiše njekoliko jakih udaraca u pravcu od Z—I. (Brz. ravnateljstvo.)

---

1. *prosinca* u 7 s. 20 m. prije podne u *Travniku* čula se je podzemna grmljavina i uz nju slaba trešnja (Brzoj. ravn.)

4. *prosinca* osjetio se je potres u *Osieku* u pravcu od S—J, a trajao je 2 sekunde. Vrieme nije označeno. (Nov. viesti.)

7. *prosinca* u 8 s. 45 m. po podne u *Žepču, Zenici* i *Travniku* osjetio se je 3 sekunde trajući potres. (Brz. ravn.)

Digitized by Google

28. *prosinca* u 8 s. 50 m. po podne u *Travniku* slab potres od 3 sekunde u pravcu od Z—I. (Nov. viesti.)

31. *prosinca* u 4 s. 5 m. prije podne u *Domanoviću* (Bosna) snažan potres od 20 (?) sekunda u pravcu od S—J. (Nov. viest.)

Broj potresa, što ga ove godine mogosmo zabilježiti, mnogo je veći od prijašnje dvie godine. God 1883. bilo je ubilježeno 45 potresa u 37 dana, godine 1884 bilo je 47 potresa u 31 dan, dočim za god. 1885 imamo zabilježenih 77 potresa u 46 dana, tako da se je te godine zemlja u naših krajevih svaki osmi dan jedan put a gdjekada i po više puta tresla. Potresi ti razdieljuju se na mjesece ovako:

U siečnju	0	potresni dan,	0	potres.
U veljači (2, 3)	2	„	„	3	„
U ožujku (24, 25)	2	„	„	4	„
U travnju (5, 17, 26)	3	„	„	7	„
U svibnju (3)	1	„	„	1	„
U lipnju (14, 16, 17, 18, 22, 23, 24, 25, 29)	9	„	„	25	„
U srpnju (2, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 18, 23, 24, 31)	13	„	„	18	„
U kolovozu	0	„	„	0	„
U rujnu (12, 17, 18)	3	„	„	3	„
U listopadu (7, 8, 14, 18. 28, 29) .	6	„	„	9	„
U studenom (27, 30)	2	„	„	2	„
U prosincu (1, 4, 7, 28, 31) . . .	5	„	„	5	„
Ukupno .	46	potresni dan,	77	potres.

Isti potresi razdieljuju se prema mienam mjeseca evo ovako:

Za puna ili mlada mjeseca bilo je .	2	potr.	dana	sa	3	potresa.
Prvi dan prije ili poslie toga „ „ .	4	„	„	„	5	„
Drugi dan „ „ „ „ „ „ .	7	„	„	„	12	„
Za jedne i druge četvrti „ „ .	1	„	„	„	1	„
Prvi dan prije ili poslje toga „ „ .	6	„	„	„	9	„
Drugi dan „ „ „ „ „ „ .	10	„	„	„	19	„
Sve ostale dane bilo je . . , . .	16	„	„	„	28	„
	46	potr.	dana	sa	77	potresa.

Ako prispodobimo brojeve ove sa onimi, što smo ih naveli pri potresih od god. 1883. i 1884., doći ćemo sve više do osvjedočenja,

Digitized by Google

da razne faze mjeseca nisu u nikakovu snošaju sa množinom potresa.

Pojedina mjesta, u kojih su se ove godine potresi osjetili, bila bi ova:

Bakar (3. V).
Banjaluka (2. II); (8. X).
Berbir (8. X).
Brod (2. II) J—S; (3. II) J—S.
Busovača (18. VII).
Daruvar (7. X).
Doboj (28 X); (29. X).
Domanović (31. XII) S—J.
Dubrovnik (14. X).
Foča (24. III); (25. III).
Gorazda (26. IV).
Gradiška Nova (7. X) JI—SZ.
Gradiška Stara (2. II) I—Z; (3. II) I—Z.
Jasenovac (7. X) I—Z.
Jajce (2. II); (18. VII); (23. VII) SI—JZ.
Kalnovik (18. VII).
Kiseljak (18. VII); (17. IX).
Ključ (12. IX) JI—SZ.
Konjica (18. VII).
Kraljevica (3. V) JZ—SI.
Krapje (7. X) J—S.
Krasica (3. V).
Kupreš (18. VI) I—Z.
Lipik (7. X).
Liskovica (2. II) Z—I; (3. II) Z—I.
Ludbreg (29. VI) Z—I.
Maglaj (18. VII).
Metković (14. X).
Modromanja (18. VII).
Mokro (18. VII).
Mostar (5. IV) J—S.
Novi (22. VI) I—Z.
Novska (7. X) SZ—JI.
Okučani (7. X).
Osiek (4. XII) S—J.
Pakrac (2. II) J—S; (3. II) S—J (?); (7. X) JZ—SI.

Digitized by Google

Požega (2. II) J—S; (7. X).
Prača (26. IV); (18. VII).
Rogatica (24. IV).
Sarajevo (2. II) Z—I; (18. VII) JI—SZ.
Senj (3. V); (14. VI); (16, VI); (17. VI); (18. VI); (22. VI); (23. VI); (24. VI); (25. VI); (29. VI); (2. VII); (7. VII); (8. VII); (9. VII); (10 VII); (11. VII); (12. VII); (13. VII); (14. VII); (24. VII) sa 38 potresa, a svi ubilježeni pravci idu od JZ—SI.
Spljet (24. III) J—S.
Stolac (31. VI).
Tarčin (18. VII).
Travnik (2. II); (3. II) J—S; (18. VII); (23. VII) SJ—JZ; (18. IX) JZ—SI; (30. XI) Z—I; (1. XII); (7. XII); (28. XII) Z—I.
Trebinje (14. X).
Trnovo (18. VII).
Varcar Vakuf (2. II).
Visoko (18. VII); (18. IX).
Višnjevica (3. V).
Zagreb (17. IV).
Zenica (18. VII); (18. IX) Z—I; (7. XII).
Zvornik (18. X) SZ—JI, 4 potresa.
Žepče (18. IX); (30.XI) Z—I; (7. XII).

Godina 1885. nesamo da je obilovala mnogimi potresi, nego su još i mnogi ti potresi posegnuli i velikim prostorom, pa bili i dosta znamenite jakosti.

Već prvi potres iste godine naime 2. i 3. *veljače* zahvatio je vrlo širokim prostorom. Izhodište tomu potresu moralo je biti duboko u Bosni. Prema sjeveru dosegnuo je potresni val do Broda, Požege i Pakraca i u tih mjestih opažen mu je pravac od J prama S. Sjevernije od tih mjesta nije se potres osjetio, pa je nedvojbeno i pravac označen po jednom izvjestitelju u Pakracu od S—J bio obratan, kako to drugi izviestitelji navodi. S tim se dakako neslaže pravac od J—Z, što su ga u Gradiški primjetili. U Bosni ubilježeno je za Travnik pravac od J—S, a u Sarajevu od Z—J, pa kako mislim, da su ova opažanja dosta točna, to držim, da je izhodište potresa bilo zapadno od Sarajeva, a južno od Travnika, te bi prema tomu imali tražiti potresno ognjište u gorskom povoru Radovana, Vranice i Štita. Koliko se je potres odatle dalje prema jugu širio, nije nam poznato.

Digitized by Google

U istom ovom gorskom povoru moglo bi biti izhodište potresa od 18. *rujna*, koji se je osjetio u Travniku, Zenici, Visokom i Žepču, jer je za Travnik označen pravac od JZ—SJ, a za Zenicu od Z—I. 30. *studenoga* zapažen je potres opet u Travniku i Žepcu, pa ako se označeni pravac od Z—I i nemože protezati na oba mjesta, to nas on ipak i ovdje upućuje sjeverniji dio spomenute gorske povorke. U istom pravcu osjetio se je u Travniku potres i od 28. *prosinca*. Potres od 23. *srpnja* u Jajcu i Travniku (SI—JZ) morao je imati svoje izhodište u sjevernijem gorju.

U Bosni bio je obsežniji potres još 18. *srpnja*, ali za taj potres neimamo gotovo nikakvih viesti o pravcu. Svi ostali bosanski potresi bijahu slabiji i manjega obsega.

Izvan Bosne imamo spomenuti još dva važnija potresna ognjišta. Jedno je u Primorju, a drugo je u Slavoniji.

U *Senju* osjetiše već god 1883. tri potresa (14. VII; 15. VIII i 13. XII) Poslje stanke od pet mjeseci osjetio se je iznovice potres (3. V. 1885.), kojemu je bio pravac upravo protivan od prošlogodišnjih potresa, naime od JZ—SI. Poslje podrug mjeseca (14. VI) stade se zemlja iznovice tresti, a potresi vraćahu se od dana na dan sve do 24. srpnja. U vremenu od 14 lipnja do 24. srpnja ubilježeno je tu 37 potresa, pa su svi, kojim se je mogao pravac opredieliti, išli od JZ—SI. Neima dvojbe, da je mnogobrojnim opažanjem taj pravac točno opredieljen, pa je tako moguće, da su i prošlogodišnji potresi bili istoga pravca. Svi ti senjski potresi bijahu vrlo slabi, te se nisu daleko širili. Prvi potres, 3. svibnja bio je najjači, te se je osjetio u Kraljevici (JZ – SI), Bakru, Krasici i Višnjevici. 22. lipnja osjetio se je jedan senjski potres u Novom (J—S), a isti dan zapaziše u Novom još jedan potres, koga u Senju nisu osjetili. Svi ostali senjski potresi kao da nisu dalje od Senja u kopno zadrli. Izvjestitelj gosp. prof. Mihailović misli, da su svi ti potresi bili prolomni. Sudeć po označenom pravcu morali bi izhodište tih potresa tražiti u jadranskom moru.

U Slavoniji posegnuo je potres od 7. listopada svimi mjesti, koja leže oko Psunja. Najjače se je on osjetio u Okučanih i Novskoj, a slabije u Pakracu, Lipiku, Krapju, Gradiški, Jasenovcu, Daruvaru i Požegi. Za njeka ta mjesta označen je pravac gibanja, no kako se ti pravci znamenito razilaze, to nas nemogu uputiti na izhodište potresa. No ako uzmemo u obzir, da je potres bio najjači u Okučanih i Novskoj, to je najvjerojatnije, da je izho-

Digitized by Google

dište potresa bilo na zapadnoj strani Psunja. S tim izhodištem slagao bi se označeni pravac u Jasenovcu (I—Z) i u Pakracu (JZ—SI).

U Zagrebu osjetio se je te godine samo jedan i to vrlo slab potres. (17. IV). U Djakovštini nije ciele godine ni jedan potres ubilježen. U Slavonskoj ravnici spomena je vriedan samo potres, koji se je osjetio u Osieku 7. listopada u pravcu od S—J, te mu je izhodište po svoj prilici u Ugarskoj.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA LXXIX.

RAZREDI FILOLOGICKO-HISTORIČKI I FILOSOFIČKO-JURIDIČKI.

XIII.

U ZAGREBU 1886.

U KNJIŽARNICI JUG. AKADEMIJE L. HARTMANA (KUGLI I DRUTSCH).

Digitized by Google

LIBRARY OF CONGRESS
RECEIVED
FEB 26 1927
DOCUMENTS DIVISION

Dionička tiskara u Zagrebu.

Digitized by Google

Sadržaj.

Strana

Imena Slovjenin i Ilir u našem gostinjcu u Rimu poslije 1453 godine. Od dra. Ivana Črnčića 1

Ivan, arcidjakon gorički, domaći pisac u XIV. vieku. Od Ivana Tkalčića 71

Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. stoljeća. II Crkva hrvatska. Od predsjednika dra. Fr. Račkoga 135

Religija Srbâ i Hrvatâ, na glavnoj osnovi pjesama, priča i govora narodnog. Dio II Pojezda, Prijezda i Zora. Od Nadka Nodila. (Ostatak.) 185

Darovane knjige 247

Digitized by Google

Digitized by Google

Imena Slovjenin i Ilir u našem gostinjcu u Rimu poslije 1453 godine.

Priobćeno u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 29. studenoga 1884.

NAPISAO DOPISUJUĆI ČLAN DR. IVAN ČRNČIĆ.[1]

I. Moje prigovaranje.

Ja ni mrve „Ilirac" 1863 godine postah, i to više po tudjoj nego po svojoj volji, članom „Ilirskoga" („degli Illirici", „Illyricorum") obojega zavoda, kapitula i nekakova sbora, ili pravo, bratovštine nad našim gostinjcem, u viečnom gradu. No do mala, možda još istoga dana, u koji sam, a to na 11 junija, simo prišao, opazih, da se ulice okolo nas zovu po Slovjenih, „Via Schiavonia"[2], „Vicolo degli Schiavoni", a ne po Ilircih. A zatim, slušajuć i čitajuć doznah i spoznah, da se mi sami, ter svagdje i posvuda, zovemo i pišemo: Ilirci (a tako nas je i vele zaslužili g. Kukuljević u Arkivu za jugoslov. povjest u I. knjizi prozvao), a Rimljani svikoliki da nas: Slovjeni („Schiavoni"). A kako bi mogli nas drugačije zvati nego naše ulice?

Pak ovako počeh prigovarati: mi smo ovdje svi Slovjeni, ili, ako nismo, bismo imali biti, a negdanji Grčki i Rimski Ilirci nisu bili Slovjeni; a Napoleonovi, oni su dvie tri stotine godina kašnje stvoreni, nego ovi zavodi, i jur jih je nestalo; a Avstrijski, koji su još kašnje stvoreni, oni pak, izvan naših otoka, da neimaju ovdje prava; tako da neznaš, za koga je ovo zastavljeno. Pak

[1] Izprave, na koje se ova razprava poziva, objelodaniti će se u „Starinah", knj. XVIII.

[2] 1872 godine mlada rimska občina izpravila: Via degli Schiavoni; a to izriću Talijani nekoji: Škiavoni, nekoji: Šćavoni, a nekoji: Ščavoni. „Schiavoni", tako je po zakonu njihova jezika; no to ću drugdje dokazati.

Digitized by Google

dokončah, to svakako razvidjeti; a i ono: može li biti članom „ilirske“ bratovštine, tko neumie ni jedne po slovjensku? . . .

I tako, znajuć po onom Kukuljevićom spisu, da je papa Mikula V. to i to darovao „ilirskomu“ narodu za gostinjac, poželih vidjeti najprije njegovu izpravu za to. Otvorih gdje su naša pisma (tada jur bijah nad njimi) i najdoh tu izpravu, ter i pisanu na kvieru, i tiskanu, ter takove više iztisaka. No je skoro, a to je po tisku i po pravopisu poznati, tiskano, i to po pisanoj, samo nije posve vjerno. A pak pisanâ nije matica iliti istica, nego prepis; jer

1. na hrbtu joj je: *Copia della Bolla . . .*, a unutri na pričelu: *Exemplum;*

2. neima pečatnice, a bi imala imati, zašto je, po riečih: „servus servorum Dei“, „anno Incarnationis Dominicae“, onakova, kakovu zovu *bullom*[1], a ni mjesta nije za pečatnicu;

3. nitko nije na njoj podpisan;

4. ima nekoliko očitih ter smiešnih pogrješaka;

5. pismo joj skorije; a tako i pravopis, jer tote su dvoglasci *ae* i *oe* na svojem mjestu, a za to XV. vieka pisali su samo *e;*

6. na istom kvieru a poda tom izpravom, ter samo m. 0·015 dalje, napisana je ina *(Breve),* kako je papa Inocencij VIII. 1486. godine ovomu gostinjcu to i to darovao[2], ter i to je, dašto, prepis, a ne istica, kako Theiner piše (Monum. Slavor. merid. I, 522 s.). A da sve ovo bude očito, prilažem *fac-simile* toga obojega pisma, i to smanjeno na $1^1/_{10}$ prema 2.

Ali tada nepoznah, da je taj prepis izopačen, jer težko bijaše, ne toliko opaziti to, koliko pomisliti, da je tkogod smio izopačiti papino pismo! . . . I tako za rieči „dalmatinski iliti ilirski narod“ u tom prepisu[3] uzvjerovah, da jê je sâm papa rekao, pak da je on tomu „narodu“ za gostinjac darovao porušenu i odkrivenu crkvu sv. Marine na Martovu Polju, Tibru na lievoj strani[4]. I do duga

[1] Vidi prilog IV. b).

[2] V. pril. XXI.

[3] „Exhibita siquidem Nobis nuper pro parte dilectorum filiorum Hieronymi de Potoma *(Pravo: Potomnia, ili: Potomia)* et aliorum pauperum heremitarum *Dalmatiae seu Illiricae nationis* in Alma Urbe degentium petitio continebat quod licet in dicta Urbe pro suscipiendis diuersarum nationum pauperibus et egenis ad illam pro tempore confluentium *(confluentibus)* multa hospitalia esse noscantur, *Dalmatica* tamen *seu Illirica* natio Hospitale pro suscipiendis specialiter eiusdem nationis pauperibus carere noscitur“ . . . U IV. b).

[4] Kašnje: Ripetta, ter jur 1522 god. po XLI.

Digitized by Google

sam ove rieči držao za prâve njegove. A kako nebih, videć, da su je i sami mudri sudci sv. Rote u Rimu, i to dviesto godina prije, za takove držali. Jer ti sudci 1655 godine, sudeći, da za koga je ovaj kapitul i gostinjac zastavljen, rekoše za gostinjac, da ga je papa Mikula V. zastavio za *„Dalmatince iliti Ilirce“*[1], a to je meni kazalo ne samo, da su taj prepis, ili takov, imali pred očima, nego i da su mu uzvjerovali. No, ako sam uzvjerovao, da je sâm papa onako rekao, nisam, da je i pravo. Jer prvo: „Dalmatiae (samostavnik, na prvom mjestu) seu Illirica (pridavnik) natio“, to neslaže; drugo: Dalmacija nije nigdar bila što i „Ilirija“, ni za rimskoga vladanja, ni za carigradskoga, ni za franačkoga, ni za hrvatskoga, ni za benetačkoga; nego vazda manja. A zar oni pustinjaci, Jerolim iz Potomnja i drugi neimenovani, hotijahu imati svoj gostinjac samo za ono nekoliko Dalmatîna, a ne i za ostale Slovjene: za Hrvate, za Bošnjake, za Srbe, za Kranjce, za Istrane, za Štajerce, za Korušce, za te svoje susjede? A tko je tada znao za starinsku zaboravljenu „Iliriju“ ? Zar pape? Eno u Theinerovoj knjizi njihova 583 svakakova pisma o južnih Slovjenih od 1181 do te 1453 godine, pak u nijednom spomena ni „Iliriji“ ni „Ilircem“; a ni u poznijih sve do one Inocencija VIII. izprave, koju sam tolič spomenuo.

Ili je ovaj prepis, prigovorih nekoliko zatim, izopačen, ili bijaše onaj, koji su Svetojerolimski kanonici, Petar Ricci[2] rabljanin, Ši-

---

[1] . . . . „Hospitale erectum anno 1453 a s(anctae) m(emoriae) Nicolao quinto ex relicto b(onae) m Fantini de Valle Tragurini ex Dalmatia olim huius nostri Ordinis Auditoris *(A taj je tek 1475 g. umro!)* pro *Dalmatis seu Illyricis,* quae dictio *(seu)* stat expositiue pro *(id est)*“. . . . Istromenti, I. 99 l., rukopis na kvieru u našem arkivu; i još: Decisiones Sacrae Rotae Romanae — Coram bo me. R. P. D. Hieronymo Priolo — Romae, Typis Reuerendae Camerae Apostolicae, 1681. — Da to nije istina, nije mi dala posumnjati ni ova: „Hospitale S. Hieronimi de Urbe Nationis Dalmaticae, *seu Illyricorum*“, koju je papa Paval III, 1539 ili 1540 godine, rekao, dajuć kardinalu Gašparu Kontarenu (benetčaninu), štitniku nada tim gostinjcem, oblast suditi i odsuditi tu i tu pravdu tote brašćini („Confraternitas“), i prenačiniti joj zakone. (U štatutu naše brašćine od 1541 a prepisanu 1601 god)

[2] Možda prevedeno: Ježić? U grbu su mu, a to u spomenutom štatutu, dva ježa.

Digitized by Google

mun Bradić zadranin, i Juraj Blašković pridjevkom Liberale[1] jelšanin, i jošte splitski veli žakan Jerolim Allegretti, tako sve Dalmatinci, vidjeli, posvjedočivši pod prisegu[2], pred rimskim javnim bilježnikom Petrom Martinom Trukom[3] 1609 godine a na 22. avgusta ovako:

prvi: „Ja svjedok znam, da je papa Mikula V. *slovjenski* gostinjac i stâru crkvu sv. Jerolima u Rimu darovao nekim hodočastnikom iz Potomnja[4] za stan ubogim hodočastnikom *Ilircem;* a to znam, jer sam *vidio prepis* njegove povelje za to[5]. I taj gostinjac nije pod ničiju oblast[6], nego je posve *Ilirski,* ter ga *Ilirci,* i popi i svjetovnjaci, nastoje. Ja to znam, jer i ja sam *Ilirac,* ter jur dvadeset godina imam posla u tom gostinjcu, pak sam vazda vidio, da ga *Ilirci* nastoje i zanj skrbe; a nikada nisam vidio ni čuo, da je on pod čiju god oblast. I jošte znam, da u taj gostinjac primaju na stan svakoga (?) hodočastnika *Ilirca,* i da tu svakoga nemoćnika *Ilirca* nastoje i liječe; a navlastito hodočastnike iz *Hrvatske,* n. pr. iz Zagreba, a i 'z drugih *Hrvatskih* krajeva prijmu tamo na stan, ter je lani u svetom ljetu bilo tu na stanu hodočastnîka iz Hrvatske bez broja; a to ja znam, jer sam jih vidio i davao im jesti i drugu potrebu";

drugi: „Ja znam, da je papa Mikula V. *slovjenski* gostinjac i stâru crkvu sv. Jerolima u Rimu darovao nekim pustinjakom za stan ubogim hodočastnikom *Ilircem* toga istoga (t. j. slovjenskoga)

---

[1] A ne „literati", kako je Kukuljević pročitao, a to u spisu, za koji on ondje u Arkivu na 109 str. kaže, da ga je našao medju pismi zagrebačkoga kapitula. U spomenutom štatutu je i njegov grb: dvie šake, a to prama: liberalis = darežljiv.

[2] „Tacto pectore more sa(cerdotum)", a ne „morem", ni „mores".

[3] „Truca", „Trucha", ovako se je pisao taj bilježnik, a ne „Trucela" Njegova su pisma sada u bilježnika Antona Binia, u ulici: Via Frattina; no mnogo je propalo, ter i matica o svjedočenju ovih kanonika; a to sam sâm vidio.

[4] Jer „Posonia" držim da je po krivu ili onaj bilježnik zapisao, ili Kukuljević prepisao, namjesto: Potonia, sudeć po IV. prilogu *a* i *b*. To valja razvidjeti!

[5] „Perche ho visto la copia della bolla che fece d(ett)o Pontefice della d(ett)a Concessione". Ostali svjedoci ne vele, istina, izriekom, da su prepis vidjeli, nego neki, da je „bullu" *ili* „breve', a neki, da je „breve" *ili* „bullu"; pak i to, što su oni vidjeli, držim, da je bio prepis, a ne istica.

[6] Ova nija posve = onoj „de Jure Patronato"; ali ni „zavjetničtvo" nije mi po volji.

Digitized by Google

naroda; a to znam, jer sam vidio njegovu povelju („breue!“) za to. I jošte znam, da taj gostinjac nije pod ničiju oblast, nego je posve *Ilirski,* ter ga *Ilirci,* i popi i svjetovnjaci, nastoje. Ja to znam, jer više dvadeset godina imam tote posla, i nigdar nisam vidio ni čuo, da je taj gostinjac pod čiju god oblast, nego, kako rekoh, vazda sam vidio, da *Ilirci* njim vladaju. I jošte sam vavjek do sada vidio, da nutar prijimlju na stan uboge hodočastnike i nemoćnike *Ilirce* iz *Hrvatske,* navlastito iz Zagreba, a i 'z drugih *slovjenskih* („della Schiavonia“) krajeva, i da takove nemoćnike nastoje i lieče“;

treći: „Ja svjedok znam, da je papa Mikula V. *Ilirski* (!) gostinjac i stâru crkvu sv. Jeronima u Rimu darovaó nekim pustinjakom *Ilircem* za stan ubogim hodočastnikom *Ilircem;* a to znam, jer sam vidio njegovu povelju („la bolla o breue!“) za to. I jošte znam, da taj gostinjac nije pod ničiju oblast, nego posve *Ilirski,* ter njim *Ilirci,* i popi i svjetovnjaci, skupa vladaju; a ja to znam, jer, i sâm *Ilirac,* jur dvadesetak godina imam u njem posla, i nikad nisam vidio ni čuo, da je on pod čiju god oblast, nego posve *Ilirski;* i do sada vavjek sam vidio, da nutar primaju na stan svakoga uboga hodočastnika i nemoćnika *Ilirca,* t. j. iz *Slovjenije* („Schiauonia“), iz *Hrvatske,* iz *Zagreba,* iz *Ljubljane,* iz *Bosne,* iz *Srbije,* i još iz inih krajeva, gdje *ilirski* govore, i da svakoga takova nemoćnika tu nastoje i lieče. Ja sam to sto putî vidio“;

četvrti: „Ja znam, da je papa Mikula V. *slovjensku* stâru crkvu i gostinjac sv. Jerolima u Rimu sa kućišćem, gdje su kuće uzidane, darovao nekim pustinjakom *Ilircem,* za stan ubogim hodočastnikom i nemoćnikom *Ilircem;* a ja to znam, jer sam *vidio* njegovu povelju („lo breue, overo bolla!“) za to. I jošte znam, da taj gostinjac nije pod ničiju oblast, nego je posve *Ilirski,* ter njim *Ilirci,* i popi i svjetovnjaci, vladaju, kada su u Rimu; a ja to znam, jer, ovako *Ilirac,* jur dvadeset i dvie godine imam u njem posla, i nikad nisam vidio ni čuo, da je on pod čijugod oblast, nego posve *Ilirski.* I do sada vazda sam vidio, da nutar primaju na stan svakoga uboga hodočastnika i nemoćnika *Ilirca,* t. j. iz *Slovjenije* („Schiavonia“), iz *Hrvatske,* iz *Zagreba,* iz *Ljubljane,* iz *Bosne,* iz *Srbije,* i još iz inih krajeva, gdje *ilirski* govore, i da svakoga takova nemoćnika tu nastoje i lieče. A to znam, jer sam sto putî vidio takovih hodočastnika tu na stanu, i kako tu lieče takove nemoćnike“.

Digitized by Google

Evo, ovi *Dalmatini* svjedoče, da su vidjeli prepis papine povelje, i da po tom znaju, da je on ono darovao „Ilircem“; a „Dalmacije“ ne spominju ni tu, ni ondje, gdje nabrajaju „Ilirske“ iliti „Slovjenske“ kraje. A ni nadpop svetojerolimskoga kapitula Šimun Gjeorgjević[1], isto Dalmatin, zadranin, javljajuć hrvatskim velikašem, da je ove svjedočbe poslao zagrebačkomu biskupu[2], ne veli, da je ono papa „Dalmatinom iliti Ilircem“ darovao, nego samo, da „Ilircem“[3], premda on niže spominje *Dalmaciju*, kako i *Hrvatsku*, i *Bosnu*, i još *Istru*. Pak tko nebi pomislio, da koji su prepis ovi Dalmatini vidjeli, da u tom nije bilo „Dalmatiae seu Illirica natio“, nego da nekako drugako?

A jošte žešće sam prigovarao onim riečim, pokle sam dvadesetak *vjerovanih* izprava za taj gostinjac i za mnogoga Slovjenina u Rimu od 1454 do 1485 godine pisanih pročitao, a ne našao u nijednoj spomena „Ilircem“, a samo u jednoj „Dalmatinom“; nego samo Slovjenom. (Zato ja sebe 1867 godine pred svim svietom prozvah *slovjenskim* kanonikom). No o tih izpravah hoću potla, a sada, kako sam spoznao[4], da su one rieči izopačene.

Mi imamo ovdje knjigu vezanu u koži, ter prozvanu: „*Jura diversa romana Hospitalis, stantiarum, administrationis et reditionis rationis*“. U toj je knjizi 107 svakakovih izprava i razprava za gostinjac i za kapitul napisanih od 1613 do 1761 godine, ter najveć za žestoku, dugovječnu (od 1613 do 1630), pogubnu i sramotnu pravdu medju kapitulom i bratovštinom, a pred svakakovimi rimskimi sudci: da ima li kapitul gospodariti u gostinjcu, ili bratovština? i da tko od njih ima trošiti na crkvu? Pak tu je

---

[1] Istina, podpisan je, a to ondje u Arkivu „Georgius“, kako je i u Svetojerolimskih zapisnicih zapisan po latinsku, a po talijansku: Giorgi; ali tu na 2 julija 1589 g. zapisan je on: „Giorgeuichi“, a „Georgieuichi“ na 30 istoga mjeseca. Vidj 12 „primjetbu“ k LIX. pril.

[2] . . . „Praefato Illustrissimo Episcopo publicum Instrumentum transmisi“. A tako on je ovo pisao poslie 26 avgusta, u koji dan je rimska občina posvjedočila, da je Truka javnim bilježnikom, i da je vjerovati njegovim izpravam; a ne „VII Non. Augusti“, za koji dan i nezna rimski koledar! A jel' ondje „Possoniensis“, ili: Pottoniensis?

[3] „Ad excipiendos pauperes peregrinos *Illiricos*“. Da je taj zadranin bio dobar Slovjenin, to ne samo ovo pismo kaže, nego i LXIII. pril. Na 28 junija 1614 još bijaše nadpopom, a na 1. febr. 1615 ne više.

[4] I to pokle sam 1868 godine dao na svjetlo svoje: „Dvie razprave: Slovinski Sv. Jerolim u Rimu a Rieka, i:. Drugo je Senj a drugo Segni“.

Digitized by Google

medju parbenimi svjedočbami Mikulina povelja četiri krat prepisana, i to dva puta sva[1], a dva donekle, t. j. do: „auctoritate propria libere apprehendere etc.“; a jednoč je pak skraćena. Sva je, i to na prvom mjestu, prepisana u dvojih ter istovjetnih prilozih („Summaria“) u 8. i u 26. gibnu, spisanih 1613 godine, ter prozvanih (na zadnjoj strani): „Summarium Hospitalis Illiricorum *(sic)* Pro Ven(erabili) Hospitale et Societate Sancti Hier(ony)mi Illiricorum“; a donle u drugakovih dvojih istovjetnih prilozih u 18. i u 20. gibnu, spisanih 1624—1625, ter prozvanih: „Sac(ra) Visita Pro Ven. Hospitale S. Hier(ony)mi Illiricorum Summarium“, i još u jednih takovih prilozih, koje sam isto u našem arkivu našao, u nekakovu svezku prozvanu: „Scritture e Sommarî dal 1613 al 1627, e dal 1656 al 1762“, gdje je i drugih pisama i razprava za istu pravdu.

I u svih tih prepisih one rieči su, a to je po črnilu i po pismu i još po sliedu zatarenih riečî ili slôva poznati, promienjene; evo ovako:

u prvom u 8. gibnu: „Dalmatie *et* (ovako) Illiricae (*na:* Sclauonie; od *s* načinjeno je I, od *c l* (prvo), od *a y*, a od *uonie ricae*) nationis (*na:* nationum) . . . . Dalmatica tamen et Illyrica (*na:* Sclauoniae) natio (*na:* nationes) Hospitale pro suscipiendis specialiter eiusdem (*na:* earumdem) nationis (*na:* nationum) pauperibus carere noscuntur“;

u drugom u 18. gibnu: . . . . „Dalmaticae (*na:* Dalmatiae, kojoj je samo *c* nad *ae* pridodano) et Illyricae (*na:* Sclauoniae) nationis (*na:* nationum) . . . . Dalmatica tamen et Illyrica *na:* Sclauoniae) natio (*na:* nationes) H. p. s. sp. eiusdem (*na:* earumdem) nationis (*na:* nationum) p. c. noscitur (*na:* noscuntur);

u trećem u 20. gibnu: „Dalmatiae et Illyricae (*na:* Sclauoniae) nationis (*na:* nationum) . . . . Dalmatia (ovako!) tamen et Illyrica „(*na:* Sclauoniae) natio (*na:* nationes) h. p. s. sp. eiusdem (*na:* earumdem) nationis (*na:* nationum) p. c. noscitur“ (*na:* noscuntur);

u četvrtom u 26. gibnu; . . . . „Dalmatiae seu (*na:* et; *s* je pridano a od *t* načinjeno *u*. A tako i drugoč) Illiricae (*na:* Selauoniae) nationis (*na:* nationum) . . . . Dalmatica tamen seu (*na:* et) Illyrica (*na:* Sclauoniae) natio (*na:* nationes) H. p. s. sp. eiusdem (na: earumdem) nationis (*na:* nationum) p. c. noscuntur“;

[1] V. prilog IV. a.

Digitized by Google

u petom u onih trećih prilozih: . . . Dalmatiae seu *(na:* et; *onako kako u četvrtom)* Illiricae *(na:* Sclauoniae) nationis *(na:* nationum) . . . . Dalmatia (*kako u trećem)* tamen seu *(na:* et) Illirica *(na:* Sclauoniae; *ovdje je s izbrisano, pak od c načinjeno I)* natio *(na:* nationes) h. p. s. eiusdem *(na:* earundem) nationis *(na:* nationum) p. c. noscitur *(na:* noscuntur).

A skraćena je pak ta povelja u razpravi u 12. gibnu, prozvanoj:

„Romana (t. j. causa) Hospitalis sancti Hier(ony)mi Illiricor. Pro Ven. Hospitale et societate s Hier(ony)mi Contra RR. Archipresb(yte)rum[1] et Georgium Liberalem[2] Canonicum[3], facti“[4], i još u jednoj isto takovoj u onom svezku. Pak i ta skraćena povelja evo kako je, i to u obojoj razpravi, prenačinjena: . . . „Nicolaus piae mem(oriae) Papa V. Illiricae et Dalmaticae nationi *(na:* nationibus) ad preces Hier(ony)mi de Potonia et pauperum quorumdam ex dicta *(na:* dictis) natione *(na:* nationibus) Heremitarum tunc in Urbe degen(tium) concessit et donauit ex benignitate apostolica ecclesiam dirutam et discoopertam sanctae Marinae . . . . pro fundando ex piorum elemosinis speciale Hospitale sub invocatione sancti Hier(ony)mi pro recipiendis pauperibus peregrinis *dictarum nationum*[5].“

No još je poznati izbrisane rieči i slova. Pak je očito, da je prije u svih onih pet prepisa bilo: Dalmatie *et Sclavonie nationum*

[1] To još bijaše Šimun Gjeorgjević.

[2] Blašković. V. sprieda.

[3] Ne proti kapitulu, zašto: „Modo insurgit modernus Archipresb(yte)r sub *asserto* nomine Capituli, de cuius tamen Capituli ordine uel mandato sufficienti *nullibi apparet*“, u istoj razpravi. No u 15. razpravi jest: „contra RR. DD. Capitulum et Canonicos eiusdem Ecclesiae“.

[4] Zašto ta razprava kaže, kako je se je *dogodila* pravda; a koja kaže, tko ima pravo, tu zovu: juris.

[5] Ovako u prvoj razpravi, a u drugoj: dictae Nationis *(na:* dictarum Nationum). I još ovako u obojoj: „Quod eo magis dicendum est in p(raese)nti, quia ex concessione Nicolai principaliter venit ipsum Hospitale uti magis in Urbe necessarium pro *d(ict)is nationibus eorumque* (sic!) peregrinis ad limina Apostolorum confluentibus, patet tum in illis (u drugoj: „illius“, kako je i pravo) prefat(ion)e, ex qua colligitur mens et r(ati)o concedentis, tum etiam in dispositiva, quia attentis praemissis, uidelicet quod *Nationes praefatae* nullum haberent in Urbe speciale Hospitale“. . . . „Minus facit. quod Societas dicatur incapax administrationis bonorum Hospitalis, ex quo uidetur ecclesiasticum, uti impetratum ab Heremitis, quia patet ex dictis Hospitale fuisse concessum Illirice *et* Dalmaticae *nationibus*“.

Digitized by Google

. . . . Dalmatica tamen *et Sclauoniae nationes* Hospitale pro suscipiendis specialiter *earumdem nationum* pauperibus carere *noscuntur*". Ako nebi bilo ovako, odvjetnik, koji je branio bratovštinu proti kapitulu, nebi bio, kako jest, rekao, a to tudij za prvim i za četvrtim prepisom: da što je Mikula Dalmatincem *i Slovjenom* dopustio i darovao, to da se je i sbilo.[1]

A još i drugdje je „et Sclauoniae" ili „Sclauonicae" malo ne posve, jer je koža, ostrgano, pak tu „seu Illiricae" napisano, a to u knjizi „Istromenti", u I. (jer jih je više) a na 158. listu, gdje je pop Šimun Turina svetojerolimske bratovštine kapelan 1586. godine popisao pisma te bratovštine[2]. Tu je, i to na prvom mjestu ovakov spomen Mikulinoj povelji: „Exemplum[3] Bullae Nicolai Papae 1453. XI. calen. Maij, per quam conceditur Hieronymo de Potonia et alijs heremitis, ut Capellam Sanctae Marinae in Campo Martio conuertant in Ecclesiam Sancti Hieronymi, et fiat Hospitale nationis Dalmaticae seu *(na:* et) Illiricae" *(na:* Sclauoniae, ili: Sclauonicae; od *ni* do kraja tako je ostrgano, da nije moći razabrati, jeli *ae* bilo, ili *cae).*

II. Od početka do 1485 godine samo ***Slovjeni.***

Pokle sam sve ovo promienjeno vidio, uzeh opet u ruke prepis na kvieru, da vidim, ne, jesu li i u njem promienjene one rieči (toga još nisam bio promislio), nego, je li u njem dorečeno, što u iztiscih mu nije, ono „concedas et dones", pak obličih, da su tu rieči „seu Illiricae nationis", „seu Illirica natio", „ejusdem nationis" i „noscitur" na *strganu* napisane![4] Dà, na strganu (a koža se da strgati) napisane su ove rieči. No prisegla je zemlja raju da se sva otajna znaju. Još je poznati, da je „seu" (na obojem mjestu) načinjeno od „et", a „Illiricae nationis" od „Sclauonie na-

[1] „Quod *supradicta* concessio et donatio Nicolai ad fauorem dalmaticae *et Sclauoniae nationum* h(ab)uit effectum, accedente consensu titularis sancti Laurentij in Lucina, probatur ex solutione canonum usque in p(raese)ntem diem de proprijs pecunijs ipsius Hospitalis et Societatis per manus officialium".

[2] V. 1. primjetbu k I. prilogu.

[3] Držim, da je Turina mislio onaj na kvieru prepis, jer zatim najprije spominje prepis (exemplum") Inocencijeve povelje, a taj je, kako sam sprieda spomenuo, na istom kvieru.

[4] V. fascimile.

Digitized by Google

tionum", a „eiusdem nationis" od „earumdem nationum", a „noscitur" od „noscuntur"; i to ovako:

„seu" od „et" (na obojem mjestu): s prieda je, kako u onih dvih zadnjih prepisih, pridano *s,* a *t* zgora ostrgano (ali ne posve), pak tako udjelana prva polovica slova *u,* a druga mu je pridana. I zato je premalo prostora izmedju novê „seu" i njezinih susjeda „Dalmatiae" i „tamen" s prieda, a „Illiricae" i „Illirica" zada, prama tomu, koliko ga je izmedju ostalih riečî;

„Sclauonie" je, i prvoč i drugoč, nekoliko ostrgana, pak na *S* napisano, i to lako, *I,* a *l* (prvo) na *c,* a *i* (namjesto *y)* na *a,* a *ri,* i to na široko, na *uon,* a *cę* (prvoč) i *ca* (drugoč) na *ie* tako, da prvanje *i,* komu je još poznati piknju, sada je *c.* Ovako je stvorena rieč „Illiricę" i „Illirica";

„nationum", ovoj su, i prvoč i drugoč, zadnja dva slova *(um)* ostrgana, pak tu, dašto, na široko, da ne ostane preveć prazna prostora, napisano *is,* da bude „nationis";

„nationes", ovoj su slova *nes* ostrgana, da bude „natio"; no zadnje *o* je razšireno, da neostane preveć prazna prostora do druge „ospitale". Zato je i ovoj mâlo *h,* kojim je, a to je još poznati, počimala, pretvoreno u velo *H;*

„earumdem", ovoj su prve dvie slovke, t. j. *earum,* ostrgane, pak tu napisano: *eius,* da bude „eiusdem";

a „noscuntur", ovoj je *noscun* ostrgano, pak totu napisano: *nosci,* da bude „noscitur". A da neostane preveć prazna prostora izmedju ove ovako skraćene i spredńje „carere", i ovoj je *rere* ostrgano, pak na šire napisano.

I sve ove promjene drugakovim su crnilom, jačim i skorijim, napisane, a ostâla slova: *e* (od „et"), *natio, nati, ospitale, dem, ca,* i *tur* ponovljena. I tim istim crnilom su sve ostâle rieči *ponovljene* tako, da je pero prošlo im po svih slovih i po svih potezih i po svih crtah i po svih znacih, ter brže da je ono i dvoglasce *ę (= ae)* i *oe,* kojih u Inocencijevoj povelji nije, nekoliko putî od *e* načinilo, a od „construendo", „conseruando". Pak je vidjeti, da je sada skorije pismo Mikuline, nego Inocencijeve povelje na istom kvieru, a u isto doba, ako ne poznije, prepisane. No to pero, akoprem vješto, nije svagdje prošlo ravno po istih crtah, a ni do vrha svakoj ni do dna ni do kraja[1], pak je još

[1] N. p. *a* od „eaque" (t. j. vota) tako je ponovljeno, da je više *o* (kako je i čitao onaj koji je tu povelju dao na svjetlo: t. j.: eoque!), nego *a.*

Digitized by Google

totu poznati, i to puno puti, prvanje pismo: to je bljedje, kakovo je i druge povelje.

A tako je očito:

a) da je u ovom prepisu, po kojem su svi oni drugi potekli, prije bilo: . . . . *et Sclauonie nationum, et Sclauonie nationes, earumdem nationum, noscuntur*“ ;

b) da tko je ove rieči ostrgao, pak napisao: . . . *seu Illiricae nationis . . . seu Illirica natio . . . eiusdem nationis . . . noscitur*“, i razširio ona slova, da taj isti je i ponovio sve ostâlo pismo, i to ne, da bude laglje čitati to pismo, jer to bi, sudeć po ostancih mu i po pismu druge povelje, još i sada lako bilo; nego da bolje skrije ove svoje promjene: zato je taj isti, a to po crnilu i po pismu sudim, i u onih drugih prepisih i spomenih iste rieči, negdje posve, negdje, a to po zaboravi ili po nemaru, napol promienio;

c) da je ovo promienjeno negdje od 1625 do 1655 godine, jer od 1625 su oni nekoji prepisi, a od 1655 onâ svete Rote besjeda: da je papa Mikula V. zastavio gostinjac za „Dalmatine *iliti Ilirce*“, „pro Dalmatis *seu Illyricis*“: da ova „seu“ je koliko i: to jest, „quae dictio *(seu)* stat expositiue pro (id est)“. Tako tada u prepisu već nebijaše: „Dalmatiae et Sclavoniae nationum“, „Dalmatica tamen et Sclavoniae nationes“, „D. t. seu Illirica natio“. Ako to nebi bilo tako, pop Jerko Pastrić, Splićanin a ovdje član svetojerolimske braščine 1659 godine, izvješćujuć sv. papinu „vižitu“ o gostinjcu[1], nebi bio za papu Mikulu rekao, da je *svojom poveljom* dopustio graditi gostinjac, kamo prijimati na stan *Dalmatine iliti Ilirce*[2]. No drugdje ću dokazati, da je ovo negdje od 1652 do 1655 godine izopačeno; a napokon

d) da tko je ovo izopačio, da je bio Dalmatin, pretvoriv ne samo „Sclavoniae“ u „Illirica“ i „nationes“ u „natio“, nego još i „et“ u „seu“, da *Slovjenski* gostinjac i kapitul bude *samo* za Dal-

[1] „Sa(crae) Visit(ationi) apostol. Eminentissimo Dno. Cardinali Franciotti, pro Hospitali et Congregatione Sancti Hieronimi Illiricorum de Urbe. Informatio de statu et redditibus Hospitalis, anno 1659 facta a(sic!) Hieronimo Pastrizio Spalatensi“. Poznije prepisano na 7 listova.

[2] . . . . „concesse la facoltà di edificare un Ospedale . . . per ricevere in esso specialmente le persone povere e miserabili della Nazione Dalmata *si ve Illirica . . . . come si legge nella bolla* di detta fundazione registrata nel libro d' Istrumenti nel medesimo Ospedale“. Da je zabilježena ta povelja u toj knjizi, i to u Turinovu popisu od 1586 g. a na 158 listu, to sam jur spomenno, kako sam i da je totu ostrgano „et sclavonica“ (natio), pak napisano „seu Illirica“.

Digitized by Google

matine[1]. Toga nijedan drugi Slovjenin nebi udjelao! A da je to bio baš onaj pop Jerko Pastrić, i to ću drugdje dokazati, kako hoću i da su ovaj prepis 1609 godine vidjeli oni Dalmatini, Petar Ricci (Ježić), Simun Bradić, Juraj Blašković, Jerko Allegretti i Simun Gjeorgjević.

Rekao sam, da su svi oni drugi prepisi u pravdi od 1613 do 1625 godine po ovom potekli. Jer, po onih Pastrićevih riečih, ovo je onaj isti prepis (izuzam onô promienjenô i ponovljenô), koji Turina 1586 godine spominje; i držim, da je još od 15. vieka, sudeć mu po ostancih prvanjega pisma, i još po tom, što je na kvieru, i kakav je taj kvier, a i po pismu druge povelje; a iste su pogrješke i ovdje i ondje: onâ smiešnâ, „confluentium" namjesto „confluentibus", i onâ nedorečenâ (bez glagola „concedas et dones". V. IV prilog *a* i *b)*.

I kako je prije u ovom zdavnjem prepisu, tako držim, da je i u matici bilo: da rieči „Dalmatiae et Sclavoniae nationum . . . . Dalmatica tamen et Sclavoniae nationes . . . earumdem nationum . . . noscuntur" nisu ni pogrješka ni shaba prepisačeva, nego da su prâve papine, ili, pravo, onoga Jeronima iz Potomnja i njegove družine, jer papa, po riečih „Exhibita siquidem nobis . . . petitio *continebat quod*" . . ., a i po navadi, rekao je onako, kako su i oni. No te matice nije medju Svetojerolimskimi pismi, i držim, da je nije nikad bilo. Jer papa nije njim odgovorio, nego je Tivolskomu biskupu[2] naredio, da neka razvidi, da je li tomu tako, pak da ako obnajde, da jest, da neka im dopusti. Pak ta matica i osta po svoj prilici u toga biskupa. Ali neki Tivolski kanonik, pitan za nju, odgovori, da totu jê nije ni medju biskupskimi ni medju kapitulskimi pismi. A ne ima je ni medju Vatikanskimi, kada je Theiner tu povelju po ovom našem prepisu, i to ne posve tačno, dao na svjetlo (Monum. Slavon. Merid I 523).

No je medju našimi pismi do dvadeset inih izprava od 1449 do 1485 godine pisanih, i to su malo ne sve istice (matice) i na kvieru pisane, ter im je, mnogoj, pismo negdje pobliedilo, negdje opustilo, a negdje, il' ovako il' onako, baš izčezlo, tako da sam se ja, čitajuć je i prepisujuć, dosta namučio: pak u njih je, a to

[1] A je li papa Paval III sam, ono 1539 ili 1540 godine, rekao *seu* namjesto *et* („Hospitale S. Hieronimi de Urbe. Nationis Dalmaticae *seu* Illyricorum"), ili su mu izopačili, tomu ću drugdje suditi

[2] Lovrenac mu bijaše ime, ter je prije bio njegov izpovjednik. Ughelli: Italia Sacra, I. 1310. Venetiis, 1717.

Digitized by Google

sam jur nasiknuo, dobrih dokaza za one rieči, ter čudo više za „Sclavoniae", nego za „Dalmatiae", „Dalmatica", a baš nijednoga za „Illiricae", „Illirica"! Ja te izprave prilažem, redom po godinah, i brojim je, ter nekoju prilažem svu, a nekojê toliko, koliko držim da je potreba, ili koliko sam mogao pročitati, ter sam po nekoliko prazna prostora pustio svagdje, gdje sam, ili po volji ili po sili, preskočio, a neočitim riečim pitalo (?) pridao. I za svaku tu izpravu sam ondje rekao, jel' istica, ili prepis, i na čem je pisana, i gdje je; i još u ovoj sam ovo protumačio ili razjasnio, a u onoj ono. A što je u njih dobra za moju razpravu, to sam većimi ili drugakovimi slovi napisao, pak to ću ovdje redom pokazati, i tako osramotiti „Dalmatince iliti Ilirce", i koji su to bili, i koji jesu, i koji budu, a najveć ove rimske sudce.

I. izprava kaže, kako se je Fran (brže da: Kolarić), rodom *Slovjenin* („de Sclauonia") a stanujuć u Rimu, 1449 godine pravdao za nekakovu kuću u gradu Viterbu, i za nekakov svoj vinograd na Viterbskom, i kako je to izpravdao. A napisao je tu izpravu bilježnik Ivan Franov u tom istom gradu.

II. je oporuka, i to vele znamenita, Kate Valice, ili, ako voliš Valićke, žene, brže nego hćere, Stjepana „de Frigoli" (valja da je bio Talijanin), *Slovjenke*[1], pisana 1451 god. u Rimu u Svetopetarskom zagradju („in burgo s. Petri"), ter u njezinu stanu i pred njom, dašto, nemoćnom. Tu su baštinici: Murel (možda: Marul?) *slovjenin*, Petar Spljećanin *slovjenin*, i Ivan Frlan *slovjenin*[2], a ti su i oporuku imali ovršiti; a svjedoci: Stjepan Ivanov iz Senja *slovjenin*, Anton bošnjak *slovjenin*, Stjepan Antunov *slovjenin*[3]; a puno zadušbîna, ter i ova: I još je pustila deset dukata *poštovanomu* **slovjenskomu** *družtvu* (ili: bratovštini) *u istom svetopetarskom zagradju*[4].

---

[1] „Catarina Stephani de frigoli districtus *Sclauonie*" — „caterina valit de frigoli *sclaua*". Može biti da je ovo ona iz Zagreba, u prvoj primjetbi k I. prilogu.

[2] . . . „Fecit . . . . suos heredes universales: murellum *sclauum*, petrum spalastrum *(sclauum*, drugoč), et joannem frollanum *sclauum*".

[3] „Presentibus hijs testibus, videlicet: Stephano Jo(annis) de Sengnia (tako) *sclauo*, Antonio busingnaco *sclauo* . . . . . stephano ant(oni)i *sclauo* . . .

[4] „Item reliquit dicta testatrix *venerabili societati confallonorum* **sclauorum** *dicti burgi sancti petri* . . . . . c(ura?) dictorum confallonorum" (talijanski: gonfallone = zastava.

Digitized by Google

Po ovom je očito, ne samo da je bilo *Sloviena* u Rimu prije nego im je papa Mikula ono za gostinjac darovao, i da su se ovako zvali, nego i da su se bili nekako sdružili ili pobratili, i to u gradu Lavovcu, kako to još i III. izprava kaže: ono malo riečî iz oporuke, pisane iste 1451 godine, Ivana *slovjenina:* da je taj *slovjenskoj občini* u Zagradju[1] ostavio dva dukata[2]. A tako taj papa, stanujuć u Vatikanu, onako blizu, morao je znati za te *Slovjene* i prije nego su oni njemu za ono pisali. On je znao i za nekoliko drugih *Sloviena,* jer 1447 godine Hrvatske bane, Fridriha i Ulriha, zove, i to više krat, *Slovjenskimi*[3], a za „Ilirce" nije mu se držim da ni sanjalo, a još manje pu‹tinjaku Jeronimu i njegovoj družini, onim Slovjenom u Svetopetarskom zagradju. I to ću bolje dokazati izpravami, koje su potle pisane. — V., pisana 1454 još godine a na 20 marta; dakle samo jedanaest mjesecî pokle je papina povelja: Tu Martin Petrov, *Slovjenin* iz Sv. Križa a od davna u Rimu, daruje nekakov svoj vinograd („extra portam Castelli" blizu Lavovca; i brže da velik) *poštovanomu svetojerolimskomu gostinjcu na Martovu polju* i još Jurju Ivanovu *Slovjeninu* i Petru spljećaninu *slovjeninu* (ovoga jur znamo, a možda i prvoga), nastojnikom *slovjenske* bratovštine nada tim gostinjcem, i još Jurju Stjepanovu bošnjaku, Klementu Mihovilovu iz Koprivnice, Petru Gjurčiću (?) i Stjepanu Galiottiu *Slovjenom* ljudem te bratovštine i toga gostinjca[4].

---

[1] „Borgo", ovako i sada reku, a druge nepridaju.

[2] „Testamentum Joannis *Slaui,* in quo reliquit Communitati *Slauorum* de burgo ducatos duos" .... No u matici je imalo biti: „sclavus" i „sclauorum", t. j. sa *sc,* kako je isti bilježnik u III., u V., u VII. i u IX izpravi napisao.

[3] .... „Regni *Sclauonie* Banus". Theiner: Monument. Slavorum merid. I 400—1. No „Strigone", kako je ne samo ovdje, nego, a to sam sàm vidio, i u matici, jest shabno, na mjesto: Strigovo = Strigov, kako je četiri krat u Kukuljevićevoj: Jura Regni Croatiae, itd. I. 106, i kako je 1650 godine na 18. oktobra župnik toga mjesta Toma Ljubetić zapisao: „Ego Thomas Liubetich Parochus S. Mariae Magdalenae fundatae in *Strigouo* testor me percepisse a parochianis R(anienses) 2. ex meo adidi grosso(s) 18". Tako je u popisu novaca darovanih u Hrvatskoj te godine popu Ivanu Grisogonu i popu Mikuli Kopčiću za naš gostinjac u Rimu. No u zagrebačkom šematizmu: *Štrido!*

[4] „Martinus petri de sancta cruce de *sclauonia* dudum et nunc habitator Urbis in Regione pontis ... donauit ... *venerabili hospitali sancti jeronimi existenti in Regione campi martis,* et viris discretis Georgio Johannis *sclauo,* et petro spalatino *sclauo,* officialibus societatis

Digitized by Google

VI., iste godine a na 6. oktobra pisana, kaže, kako je gospodja Kata žena pokojnoga Petra Pavla (ili: Pavlova = Pavlovića?) *slovjenina,* nekakov svoj vinograd u istom mjestu prodala Petru Jurjevu spljećaninu *slovjeninu*[1].

VII., pisana 1457 na 23 januara, očituje, kako je Ivan Stjepanov *slovjenin,* možda sriemac, „de trimacia de *sclauonia*", a od davna u Rimu, kupio nekakov sâd izvan istoga grada Lavovca. Od trih svjedoka jedan je, po imenu Grgur, *slovjenin,* „testibus . . . Gregorio *sclauo* Regionis pontis" (to je svetoangjelski most).

VIII. je povelja, i to „bulla", pape Pija II., pisana 1461, na 28 aprila; tako samo osam godina za onom. Pak tu povelju držim da je vriedno poslovjeniti svu od rieči do rieči.

„Pij biskup, sluga Božjih slûga, da tomu bude spomena. Papa ima za puno toga skrbiti, no najveć za to, što siromaha i nemoćnika pomaže u potrebi, i gdje je nade, da će biti sve to više milovanja. Pak dragi podžupi i nastojnici sv. Jeronima gostinjca *Slovjenskoga* u Rimu neki dan su nam razložili[2], da kako nekoji drugi, da tako i taj narod ima u ovom gradu taj gostinjac pod kardinala sv. Lovrenca na Lučininu („in Lucina") a za svoje uboge i neboge čeljadi potrebovanje; ali da taj gostinjac ima više troška nego dohodka, zašto da je u Rimu ubogih više od toga naroda, nego od drugih; pak su pridali, da ako bi da i pol blaga svakoga *Slovjenina*[3], koji samo u Rimu i na Rimskom bez oporuke umre, a neimajuć bližnjega roda, imalo spasti poda taj gostinjac, da bi mu blago dosta naraslo, a tako da bi on i dohodka imao dosta za taj svoj trošak. I da im je pokojni papa Kalisto III. malo ne takovu blagodat dopustio, ali o tom da nije pismo udjelano, zašt' on da je prije preminuo. Pak su nas ti podžupi i nastojnici prosili i molili, da privolimo o tom narediti što treba za dobro i korist tomu gostinjcu, ter ubogim i nemoćnim *Slovjenom,* koji u njem kad

---

et hominum *sclauorum* dicti hospitalis, et Georgio Stephani busagnaco et Clementi michaelis de capransa, petro giurcio(?) et stephano galiotti *sclauis* hominibus sotietatis prefate et dicti hospitalis, presentibus". . . .

[1] „Domina Caterina uxor quondam petri pauli *sclaui* . . . . vendidit . . . . Petro Georgij de spalatro *sclauo* de Regione pontis presenti . . . . quandam vineam".

[2] . . . „Sane pro parte dilectorum filiorum castaldionum et administratorum hospitalis sancti Jeronimi nationis *Sclauonorum* de Urbe nobis nuper exhibita petitio continebat".

[3] . . . „De ipsa natione". . .

Digitized by Google

ter kad budu na stanu. I tako mi, radi djelu za korist siromahom i nemoćnikom, pak pristajući na to prošenje, kako papa ovim pismom odlučujemo i naredjujemo: koji god *Slovjenin*[1] od sada do vieka u Rimu i na Rimskom umre bez oporuke, a ne bude imao ni otca, ni matere, ni žene, ni djece, ni braće[2], ni unučadi („nepotes vel neptes"), ni bratića ni bratične, ni sestrića ni sestrične, tomu svakomu baš pol svakakova blaga, pokretna i nepokretna, i toga što mu tko bude dužan, ima spasti poda taj gostinjac, pak čim tko takov tako bez oporuke umre, taj gostinjac ima mu biti nasljednikom, tako da podžupi i nastojnici, koji kada budu nada tim gostinjcem, budu mogli sami ili po kom drugom svojom oblašću slobodno i prosto, nezapitavši baš u nikoga dozvole za to, poseći mu na polovicu toga blaga, pak viekom držati za taj gostinjac, a dohodak s tuda tratiti za siromahe i za nemoćnike. A druga polovica toga blaga hoćemo da pripade našoj državnoj blagajni, i da ona, čim tko takov tako umre, osvoji mu tu polovicu; i to preko papinskih odredaba i naredaba, i još preko povlastî, preko dopûsta i preko pisama, što su pape dali našim ljubeznim nadpopu i kapitulu svetoga Petra vele crkve u Rimu, i još opatu i samostanu sv. Pavla izvan Rima a reda sv. Benka, a nasvalito preko pisma, po kojem tomu nadpopu i kapitulu, i tomu opatu i samostanu da ima pripasti blago toga, tko bez oporuke umre, ter samo za *Slovjene*[3], koji bi tako umrli, ne ima veće vriediti to pismo, a za sve drugo ima; i preko svega drugoga, što je tomu protivno. Pak, što mi ovdje odlučujemo, naredjujemo, hoćemo i razvrgamo, toga nikomu na svietu ne budi slobodno razbiti, ni drzo nepametno protiviti se tomu. A ako se tko to usudi, taj znaj, da će se zamjeriti svemogućemu Bogu i sv. Petru i Pavlu, njegovima apostoloma. Pisano u Rimu polag sv. Petra, na 28 aprila 1461 godine odpokle se je Gospod uputio, a treće odpokle mi papujemo".

IX., izprava, pisana iste 1461 godine a na 3 novembra, spominje Jakova Allegrettia *Slovjenina („schlauus"):* kako taj, stanujuć u Rimu ter u Svetopetarskom zagradju, zakupljuje viečnim zakonom nekakov vinograd izvan vrâta Svetoangjelskoga gradca a do Martina *Slovjenina („sclauus")* medjaša.

---

[1] „De predicta natione *Sclauonorum*".
[2] „Fratres" i „sorores", kako u nas.
[3] „De eadem *Sclauonorum* natione"

Digitized by Google

X., je oporuka Jurja Ivanova *Slovjenina* iz Senja (*„de singna de partibus* **Sclauonie**"), udjelana u Rimu 1462 godine, na 14 marča. Tu taj Juraj polovicu nekakove svoje kuće negdje u Rimu tako i tako pušća svojoj ženi Stani, i njezinoj kćeri Jelici, i sv. Jeronimu gostinjcu i bratovštini *slovjenskoj* u Rimu[1]. A svjedoci tomu: Martin Matov iz Senja, Juraj Klemtov iz Kostanjice, Marian Matov iz Senja, Mate iz Šibenika, i Stjepan iz Zadra, *Slovjeni* („de partibus *sclauonie*"), a stanujući, malo ne dojedan, u Rimu.

XI, 1463, 3 decembra: Paval (pridjevka mu nije moći pročitati), *Slovjenin* („*schauus*") a stanujuć u Rimu, kupuje za 79 zlatih nekakov vinograd izvan Rima („extra portam portuensem"); a tomu vinogradu je medjaš Marko *Slovjenin* („*schauus*").

XII. je oporuka Stjepana Galeottia *Slovjenina* („de *Sclauonia*") a postojbinom u Rimu u Svetopetarskom zagradju, napisana 1466, na 31 maja. Tu taj Slovjenin naredjuje za nekakov svoj sâd i umedjak blizu Vatikana, da to po njegove žene gospe Marije smrti ima pasti pod svetojerolimski gostinjac u Rimu (ne pridaje mu, čiji je, nego samo da je blizu sv. Marije „del Populo"). A pet mjesecî i pol zatim, ter pravo na 16 novembra, ta gospa Marija jur udovica („uxor quondam Stephani galeocti *sclaui*"), ter isto u Rimu i Svetopetarskom zagradju, a pred svjedoci: Tomanom *Slovjeninom* („de *sclauonia*"), Tomom *Slovjeninom* iz Senja („de signia de *sclauonia*"), i Klementom Mihovilovim *Slovjeninom* iz Koprivnice (?), „de charpecote (prepis je to . . .) *sclauone*", isto totu stavajućimi, zapisa pol svega i svačesa svoga Svetojeronimskomu gostinjcu u Rimu (ni ona, ili njê bilježnik, a to bijaše on' isti, nepridaje za gostinjac, čiji je, nego opet malo ne onako), kako to njezina oporuka u

XIII. izpravi kaže.

XIV. je oporuka znanoga Jakova Allegrettia *Slovjenina* (po IX.) iz *Dalmacije* („de *Dalmatia*"), pisana 1468 godine, na 26 oktobra, u Rimu ter u Svetoangjelskom zagradju a u Ivana *Dalmatinca* („de *Dalmatia*"), iz zadarske biskupije, u koga on bijaše na stanu. Tu je njegov vinograd izvan svetoangjelskoga gradca zapisan svetomu Jeronimu, crkvi i bratovštini. A svjedoci tomu: Matija Baronellis opat sv. Jurja iz Koprive, samostana reda sv. Benka u

[1] . . . „Quod dicta medietas domus . . . esse debeat hospitalis (et ?) societatis *Sclauonum* Urbis Sancti Jeronimi". . .

Digitized by Google

Ninskoj biskupiji, izpovjednik u sv. Petra i njegov, onaj isti Ivan Dalmatin, Ivan *Slovjenin („slavo de slauonia“)*, i Jakov zadranin.

XV. je oporuka neke žene, po rieči „testatrix“, no, kako je pismo izlizano, nije joj moći pročitati ni imena ni pridjevka. A ni kada je pravo pisana ta oporuka, nije moći pročitati; ali je očito, da je nekoliko za 1470. godinom, i da je u Rimu u priedjelu „Columnae“, ter u običnom stanu te neke žene. Totu ta neka ovomu ovo ostavlja, onomu ono (a možda i *slovjenskomu* gostinjcu štogod, ali nije moći pročitati), pak i Kati *Slovenki („sclauone“)* tri škude, a sve ostalo svoje svojoj sestri i drugarici Margariti *Slovenki („sclauonam“).*

XVI. je 1475 godine pisana, ter to je oporuka Andrije Grassa (možda: Debelića?), stanujućeg u Rimu ter na Martovu. Tu taj Andrija, pred svjedoci: Antonom Blaževim *Slovjeninom („sclauo“)*, Markom Ivanovim *Slovjeninom („sclauo“)* i Jurjem Benkovim *Slovjeninom („sclauo“),* dvie svoje kuće tako i tako pušta ovomu gostinjcu sv. Jeronima (nije moći pročitati, zove li on ovaj gostinjac samo ovako, ili još, kako biš po svjedocih rekao, i *slovjenskim).*

XVII. je 1478. na 20 oktobra lje u Rimu pisana. I to je oporuka . . . (suze mi gredu na oči . . .) nesrećne a dobre kraljice bosanske Katarine. Tu ona komu ovo komu ono, a *slovjenskomu* gostinjcu zapisa svu svoju misnu sprav i odjeću[1]. A tu oporuku

[1] „Item legavit et legat Hospitali sancti Hieronymi de Lausto (v. tumač) pro natione *Sclauonorum* capellam suam integram“. . . Pet dana zatim preminu, pak ju, kako bijaše naredila, sahraniše u crkvi sv. Marije na „Aracoeli“. Tu joj je spomenik na prvom desnom, od veloga oltara, stupu, t. j. kamen, u kom je ona izklesana, i dvoj grb pokraj glave joj, a pod njom ovako napisano:

D. O. M.
CATHARINÆ REGINÆ BOSNENSI
STEPHANI DVCIS SANTI (sic) SABBÆ SORORI.
ET (sic) G(E)NERE HELENE . ET DOMO PRINCIPIS
STEPHANI NATÆ THOMÆ REGIS BOSNÆ
VXORI. QANTVM VIXIT ANNORVM LIII.
ET OBDORMIVIT ROMÆ . ANNO DOMINI
M . CCCC . LXXVIII . DIE XXV . OTEOBRIS (sic)
MONVMENTVM IPSIVS SCRIPTIS POSITV.

A tako je i u knjizi: „Vitae et res gestae Pontificum Romanorum etc. Alphonsi Ciaconii . . . . ab Augustino Oldoino S. I. recognitae . . . . Romae MDCLXXVII“. Pak je očito, da je ono: „Katarini kraljici bo-

Digitized by Google

pisa pop Anton Jurjev *Slovjenin* iz splitske biskupije („Antonius Georgii de *Scla(v)onia*, presbyter spalatensis diocesis"), a poslužnik u crkvi sv. Petra, i javan bilježnik.

XVIII., 1480 godine na 12 aprila pisana, kaže, kako se je bratovština („confraternitas") nad gostinjcem sv. Jeronima u Rimu načinila s Lukom Jedrićem *Slovjeninom* („*sclauonus*" po XXVI) za nekakovih 14 dukata i za zidanje nekakove kuće isto u Rimu. Napokon

XIX. je oporuka, ili pravo, čest oporuke Dimitra Vrbanova iz Vrbovca, ili možda iz Vrhgorca (v. tumač), 1482 godine, ter isto u Rimu pisana. A napisao ju je onaj isti bilježnik, koji je i XVII.: pop Anton Jurjev, ili najbrže Jurjević, iz Splitske biskupije. Pak tu taj Dimitar naredjuje, da ga imaju sahraniti u sv. Jeronimu, crkvi *slovjenskoga* gostinjca u Rimu[1]; i da nekakova njegova kuća tote na Marčevu polju po smrti nekoga Matije i neke Jelke ima pripasti tomu gostinjcu, koji on opet *slovjenskim* zove[2], ter mu i pet dukata papinaca pušća.

Ovoliko krat je u ovih istinitih izpravah spomena *Slovjenom* i *slovjenskomu* gostinjcu, a „Dalmaciji" samo trikrat (u XIV.), a nijednoč „Ilircem", ni prije nego je pisana povelja pape Mikule, ni potla u cielih dvadeset i devet godina, za kojih je četrnaest zadnjih izprava (od V. do XIX.) pisano. Pak je očito, da kako je prije u prepisanoj toj povelji bilo, da tako je i u istici joj, t. j.: „*Dalmatie et Sclavonie nationum . . . Dalmatica . . . et Sclavonie nationes*". Ako se čemu ovdje može prigovoriti, to, po ovih izpravah, nije ne „et Sclavoniae", nego „Dalmatiae", „Dalmatica"; no i ova držim da je papina, sudeć joj po tom, što je, i to nepromienjena, u svih onih prepisih, i što ova bratovština za svoj grb drži, i to od davna, dalmatinski. Ali za nju zamieram, i to više Jerolimu Potomnjaninu i njegovim drugarom, koji su ju prvi rekli, nego papi, koji ju je za njimi. Jer ove rieči, kako nisu prije, Tiberu na desnoj ter u svetopetarskom, potrebovali, zovući se samo:

---

sanskoj Stipana hercega od (sic!) svetoga Save, od poroda Jeline i kuće cara Stipana rojeni, Tomaša kralja bosanskoga ženi, koja živi godini 54, i priminu u Rimi na liti (sic) gospodnja 1478, na 25 oktobra, spominak nje pismom postavljen", po tom prevedeno"

[1] . . . „Corpori suo elegit sepulturam in ecclesia sancti Iheronimi (sic) de Lausto hospitalis nationis *Sclauonorum*".

[2] „Item reliquit unam domum . . . . succedat venerabile hospitale sancti Iheronimi de Lausto nationis *Sclauonorum*".

Digitized by Google

Slovjeni („societas Sclavorum"), tako držim, da nisu ni tada za na lievoj ter na Martovu: Dalmatini, kako su sada, tako i tada bijahu Slovjeni. Ali to ne svi: nekoliko ih bijaše i Vlaha iliti Talijana, kako u Krku, u Zadru, u Splitu, u Hvaru, i još u kojem ter kojem primorskom gradu, ter i od onih prosilaca možda tkogod bijaše takov Dalmatin. Pak, da i takovim Dalmatinom bude slobodno u taj gostinjac, pridaše ovu zlokobnu „Dalmatiae", „Dalmatica", ili zato, ili da se Benetačkoj gospodi, gospodarom donekle nad Dalmacijom, preporuče, da ih oni budu branili, kako, ne znam koliko, i jesu[1]. Ali ni za ovaj ni za onaj ni za nijedan ini razlog nije trebalo jedan narod dvojačiti: „nationes", narodi. Tà sami su Benetčani Dalmatince zvali: Slovjeni, prozvavši *Slovjenskom* („Riva degli Schiavoni") u svojem gradu tu obalu, gdje su ti pristajali. No drugi Slovjeni u Rimu, bolji nego to bijahu oni prosioci, nisu hotjeli toga pogubnoga a i nenarodnoga dvojačenja, baš nijedan u onih dugih 29 godîna (a, kako ćemo vidjeti, ni poznije), kako to kažu ove njihove izprave, osobito VIII. (a to je pape Pija II. povelja), gdje je, i to sedam putî: narod slovjenski, „natio Slavonorum", pak XVII. i XIX. Dà, bolji i veći Slovjeni bijahu ovi, koji su jedan svoj narod jedinili, nego oni, koji su ga dvojačili: ovi su zaslužili, da ih liepo pohvališ i proslaviš, a oni, da im zamjeriš i još da ih osramotiš. A tako Dalmatini, koji su XVII. vieka iz ovoga gostinjca te i te prâve Slovjene kako nepošteno (a to ćemo poslie vidjeti) tako nepametno izpudili, po ovih izpravah oni sami nebi nutri imali baš nikakova prava, ako nebi bili ili ako nebi hoteli biti Slovjeni. Ovo ovomu Dalmatinu, koji, pokle sam ga preko zakona, jer nebijaše ubog, ovamo na stan prijeo, imao je obraza pitati me, da po kom pravu sam ja ne Dalmatin ovdje; a ja sam ne samo Dalmatin, i to od vieka pak sve do 1821 godine, nego i ono, što je više, što je potreba: Slovjenin.

Po ovih izpravah i Rimljani imaju sto putî pravo, što, kako jur znamo, slovjenskimi zovu, i to od početka im, ulice okolo ovoga

[1] Vidi LXIII. prilog od 1598. godine. Tu Svetojerolimci pišu, da su vavjek na Jerolimovu nad vrata ove crkve kladali benetački grb, „che l' arma della Serenissima Signoria e Republica Veneta fosse posta sopra la porta della nostra Chiesa *secondo ch' è sempre stato consueto di farsi*". . . . „Fu medesimemente ordinato che per qualsivoglia rispetto non si resti mai più di metter l' arma della Serenissima Signoria Veneta, *secondo che sempre è stato solito di farsi*".

Digitized by Google

gostinjca, a ne ni ilirskimi ni dalmatinskimi[1]. Tko je u ovoj braščini ne Slovjenin, tomu i ove ulice spominju, da je totu po krivu. I još mi bude spominjati ove ulice.

Sada, kad sam dokazao, koja je prâva povelja pape Mikule, držim, da je potreba tu prâvu povelju svu reći po slovjensku.

„Nikola biskup, sluga Božjih slûga, poštovanomu bratu biskupu tivolskomu pozdrav i papin blagoslov. Što pravovjernici od mila žele, na to rado pristajemo, i prilično to podupiremo, osobito ako je to za stan i pripomoć ubogoj i nebogoj čeljadi. Neki dan bo naši ljubezni, Jeronim iz Potomja i drugi ubogi pustinjaci, rodom *Dalmatini i Slovjeni* a živući u Rimu, prikazaše nam prošnju a u njoj: da kako je znano, da u Rimu i ovaj i onaj narod ima svaki svoj gostinjac[2] za stan svojim ubogim i potrebnim ljudem, koji simo kada ter kada nalegu, a da *ni Dalmatinski ni Slovjenski narod* neima svojega gostinjca za stan svojim ubogim ljudem; pak njim da je milo tih ubogih ljudî, pak da bi radi u razrušenoj i odkrivenoj crkvi sv. Marine na Martovu Polju isto u Rimu, a pod kardinala sv. Lovrenca na Lučininu, sada dragoga Pilipa, pomaganjem dobrih ljudî sagraditi i sazidati, ako na to pristane taj kardinal, nekakov gostinjac njim za stan, i to prozvati svetim Jeronimom, i tû crkvu načiniti, i još tote razrediti i upriličiti drugo,

[1] Po Taliji, osim ovih ulica i one obale u Benetcih, još je toga, što „Slovjenskim" zovu, i to: u gradu Brindizu: „Contrada di s. Pietro degli *Schiavoni*"; a nedaleko od toga grada: „San Vito degli *Schiavi*" (Schiavoni? Kukuljević: Arkiv, IV, 347—8); a u gradu Forli: „*Slovjenska* vrata", po riečih: „Verso le due pomeridiane una comitiva di buontemponi improvisarono una grossa bandiera rossa e nera, ed al grido di „viva la repubblica" la piantarono sul cacumine della porta *Schiavonia*, porta *principale* della città". . . . „Una guardia in borghese con una scala saliva sovra l' alta tettoja dell' *antica* Porta *Schiavonia*, e andava per isvellere la issata bandiera" (Dopis u novinah „L' Osservatore Romano", 1883 god., br. 19. Ter tim vratom je spomena jur 1504 god., Theiner: Monum. Slavor. Merid. 548); a pak u Furlaniji: „Pasiano *Schiavonesco*" (Iste novine iste god. br. 169), i „San Pietro dei *Schiavoni*"; a to sâm znam, kako i da se mnogi ter mnogi Talijanin piše: „*Schiavoni*", ili „*Schiavo*", ili „*Sclavo*", t. j. Slovjenin; a „Dalmata", ili „Illirico", da se tako ili tko piše, ili što zove, toga još nisam ni čuo ni čitao. K tomu pridajem, da Talijani vunu iz naših krajeva zovu *slovjenskom* („lana *schiavona*"); a tako i konje („cavalli *schiavoni*"). I Bog zna, koliko toga oni jošte zovu slovjenskim, a ništa ter ništa dalmatinskim ni ilirskim.

[2] To bijahu Česi, Niemci, Španjolci, Inglezi, Portugalci, i još nekoji narodi.

Digitized by Google

što mora biti za gostinjac Pak nas prose i mole, taj Jeronim i ti drugi pustinjaci, da poradi, toga što su ovdje rekli, neka im dobre volje damo i darujemo tû crkvu i sve što ju pristoji i što je poda nju, da tu zastave taj gostinjac. I tako mi, neznajući, je li to istina, a pristajući na to prošenje, tebi, brate, ovim pismom kako papa evo poručujemo: razvidi našom oblašću potanko sve i svaku ovdje rečenu, i jošte sve kako je što, pak, ako tako, a to budi tebi na duši, obnadješ, da je to istina, i ako taj kardinal na to pristane, istom našom oblašću daj i daruj tim pustinjakom, da zasnuju i sagrade taj gostinjac, tû crkvu, za koju oni govore, da po svačijem cienjenju dohodka neima više dva zlatna forinta papinca na godinu, i sve što ju pristoji i što je poda nju, tako da taj Jeronim bude mogao sâm ili po kom drugom svojom oblašcu slobodno, nezapitav baš u nikoga dozvole za to, i sposegati tu crkvu i to što ju pristoji i što je poda nju, a dohodak s tuda, neprevriedjujuć nikada tomu kardinalu sv. Lovrenca, trošiti na tu crkvu, na taj gostinjac i na te siromahe; i to preko papinskih naredaba i odredaba, i preko svega drugoga, što je tomu protivno. Pisano u Rimu kod sv. Petra, na 21 aprila godine 1453. odpokle se je Gospod uputio, a sedme odpokle mi papujemo".

Kako sam ovomu zaslužnomu potomnjaninu i njegovoj družini prigovorio, ter po pravu, za pridavak: „Dalmatini", tako hoću i za ono: „da ni Dalmatini ni *Slovjeni* neimaju u Rimu svojega gostinjca". Jer Česi imadjahu od davna u Rimu svoj gostinjac, ter jim ga kralj Karlo IV. 1357 godine ponačini, a skoro ga oni izpravdaše Rimljanom, koji su im ga bili za trideset godina ratovanja, za njihova propadanja, sposegali, pak još je, kakov takov totu. A tako, ili Česi nisu sebe, ili ovi Slovjeni, koji su morali znati za taj njihov gostinjac, nisu njih držali za Slovjene. Bilo ovako ili onako, sramota je jednaka! Jesu li kada koga Jugoslovjenina prijeli u taj češki gostinjac, toga ja neznam, ali znam, da u ovaj slovjenski nisu nigdar nijednoga Čeha sve do 1625, kada su, a to na 8 maja, ove hodočastnike: „Leonardo Ustid da *Tabor*, Matthia Chruch da *Tabor*, Steffano Vulch, Matthia Antlouiz, Steffano Antlouiz da *Tipari*", i još nekoga Šimuna Križa na 9 januara 1626 i na 21 aprila 1628 godine, zapisavši ga: „Simone della Croce di *Praga*", prvi put, a drugi: „Simon Chrix da *Boemia*"[1].

[1] Spese fatte per Infermi, Pelegrini ed altro.

Digitized by Google

A ni Poljakom, ni tim Slovjenom nije nijednomu u ovom slovjenskom gostinjcu spomena sve do 1627, kada unutar na stan primiše Samuela Kotilovskoga („Cotilouschi“) Lavovljanina („Leopoliensis“), na 14 marča, a na 27 decembra Martina Strenskoga („Strenschi“) i Jurja Polanskoga („Polanschi“) iz Trnave[1], a tada oni imadjahu u Rimu (od 1580. godine) svoj gostinjac.

A toga ne treba ni reći, da ovdje nije spomena nijednomu Rusu.

A kada je tomu tako, Jerolim Potomnjanin i njegova družina, ti „Dalmatini i Slovjeni“, težko da su i za sjeverne Slovjene mislili zastaviti gostinjac. A jesu li barem za sve južne? Njihovu možemo donekle doznati po domovini onih prvih Sloviena. koji su, ili štogod zapisali tomu gostinjcu, ili tu pobratimi bili. Rekoh donekle, zašto im nije svakomu zapisana domovina, ili jê već nije moći pročitati. Dobročinaca u onih 29 slovjenskih godina bilo je devet: dva, i to prva, Martin Petrov (ili Petrović?), koji je vinograd, i Juraj Ivanović (ili Ivanović?), koji je pol kuće zapisao, bila su iz *Hrvatske*, prvi iz *Sv. Križa*, a drugi *iz Senja* (V, X); i još Dimitrij Vrbanov, koji je kuću zapisao, ako je bio iz Vrhovca, bio je iz *Hrvatske* (XIX); a dva iz *Dalmacije:* Jakov Allegretti, koji je vinograd, i Fantin Valle *Trogiranin,* koji je novaca ostavio (XIV, XVI); pak *bosanska* kraljica Katarina, koja je svu misnu sprav i odjeću ostavila (XVII); a ostâla tri, Stjepan Galeotti, koji je vinograd, toga žena „gospa“ Marija, koja je pol svega svoga, i Andrija Grassi, koji je dvie kuće pustio, ti neznamo s kuda su bili (XII, XIII, XVI), pak može biti, da su iz kojegod ine jugoslovjenske pokrajine bili. Galeotti, taj je bio i pobratimom slovjenskim, ter još 1454. godine, kako V. izprava kaže. A koji Slovjeni su tu onih godina bili pobratimi ili svjedoci na onih izpravah, tih je tridesetak; no samo trinaest njim znamo skuda su bili, i to: Petar *Splićanin,* Klimenat Mihovilov iz *Koprivnice,* Juraj Stjepanov *Bošnjak* (1454, 1466,V, XIII); Martin Matov

[1] „Da Tarnauia“, ovo, sudeć po pridjevku ove dvojice, držim, da je grad Tarnov u Galiciji, a ne u Hrvatskoj grad ili selo, s kuda na prvi decembra 1610 god. bijahu ovdje hodočastnici:

Anna Crouata da Tarnauia,
Cattarina Crouata da Tarnauia,
Don Giorgio Burimacich da Tarnauia
Paolo Ribouich Crouata „ „
Urbano Crouatu „ „
Ursulina Crouata „ „

Digitized by Google

i Marian Matov iz *Senja,* Juraj Klimentov iz *Kostanjice,* Mate iz *Šibenika* (1462, X); Ivan iz *Zadra* (1468, XIV); Ivan iz *Trogira,* Marko Juraj iz *Bosne* (1480, XVIII); Ivan Petrov iz *Dubrovnika* Toma iz *Like* (1482, XIX).

Tako iz *Dalmacije,* iz *Hrvatske* i iz *Bosne,* kako i dobročinci. No i to može biti, da je od ostalih pobratima tkogod bio iz kojegod ine jugoslovjenske krajine.

Jeronimovu i njegove družine misao bismo najbolje mogli doznati po hodočastnicih, koji su onih godina bili na stanu u tom gostinjcu; ali tu im nije nijednomu spomena; a da ih je tu bilo na stanu, osobito svete 1475. godine, to će svatko povjerovati.

I tako ja držim, da kako su oni „Slovjeni" Dalmatina, Hrvata i Bošnjaka držali za svoga, da tako su i Istranina, i Kranjca. i Štajerca, i Srbina, i Bugarina, pak da su i tih, (dašto samo pravovjernike), prijimali medju se, ili u svoj gostinjac na stan. Ja toga ne mogu ni pomisliti, da oni Dalmatini, Hrvati i Bosanci nisu i tih držali za „Slovjene" *(„Sclavoniae, sclavonica natio")!* Što je *samo* „Slovjensko", to je pravo onako n. pr. Srbsko, kako i Hrvatsko . . . . Ako za to nije dokaza u onih izpravah, jest u svačijem razumu . . . Ali u skorijih izpravah ima za to puno dokâza; no to ću drugdje pokazati.

III. Slovjeni prozvali se ***Iliri.***

Vidjeli smo, da koji su ovaj gostinjac 1453 godine zastavili i koji su ga zatim do 1482 pomogli, da su to bili Dalmatini, Hrvati, Bosanci i drugi južni Slovjeni, i da su se tih 29, a brže da i još nekoliko godina, *samo* Slovjeni, što i bijahu, zvali. Pak i njihovi nasljednici imali su se samo tako zvati, imali su blaženu slogu držati. No ti negda od 1482 do 1491 godine, nemareci za to prâvo svoje ime, a ni za onih onoliko i onakovih dobročinaca volju, a ni za dugi zakon iliti običaj od 29 i više godina, tako se prozvaše, kako Slovjeni nisu se nigdar prije zvali: *Iliri!* ili, da pravo rečem, po latinsku: *„Illirici", „Yllirici",* namjesto: „Illyrici: nisu umjeli ni zapisati toga *novoga* imena. Ta, kako smiešna tako pogubna, promjena imena bih rekao da se je dogodila negda od 1482 do 1485 godine, jer gdje prvi put ovaj gostinjac zovu *ilirskim*[1], to je oporuka, ter vele znamenita, gospe Marije Mišlje-

[1] „Item reliquit hospitali sancti jeronimi nationis *illirice* ducatos tres et duo linteamina, unum tapetum et duo pulmentaria". XX. prilog.

Digitized by Google

novice bosanke, pisana, i to u Rimu, na 17. septembra 1485; ali ta izprava nije istica, koju je napisao bilježnik pop Anton Jurjev (ili: Jurjević?) Splićanin, *Slovjenin („de Sclavonia")*, nego kako ju je žakan Marko „de Vitis", Šibenčanin, ter isto bilježnik i u Rimu, po toj istici negdje 1496—1497[1] prepisao; prvo, a drugo: niže zovu taj isti narod *slovjenskim*. Evo što ta plemenita Bosanka ter bosanske kraljice dvorkinja i baštinica naredjuje: „I još je svojemu sinu Petru pustila dvadeset dukata, dvie srebrne čaše, tri prstena, i . . . . I još hoće i naredjuje, d' ako taj njê sin Petar umre prije nego prijme te novce i stvari, i jošte njezine svite, i drugo što je njezino, da s toga neka kupe màlu kuću ubogim ženam *slovjenkam*[2], za koje oni, koji imaju oporuku ovršiti, obnajdu, da su poštene, da zaslužuju stan. I da te žene, koje budu tu na stanu, imaju, koliko budu mogle, načinjati tu kuću, i davati svake godine libricu svieća vošćenica gostinjcu sv. Joronima na njegov blagdan, za znamenje, da je kuća poda tu crkvu i gostinjac po smrti niže zapisanih[3]. Koji budu nada tom crkvom iliti gostinjcem, imaju skrbiti za tu kuću, i za žene, koje totu budu stanovale" . . . Pak se bojim reći, da je i u istici bilo onako: *illirice*. Jer to bi moglo biti, da je, onda jur u „Ilirskom" kolu, promienio „sclavonice" ondje, gdje je očito rieč o njihovu gostinjcu.

Drugoč ovaj gostinjac zove „ilirskim" papa Inocencij VIII. na 10. oktobra 1486 godine, darujuć mu ili potvrdjujuć nekakvu pećinu[4]. No i to je, kako znamo, prepisano, ter skorije, pak i tu je slobodno posumnjati, da je kojigod „Ilirac" „sclavonice" obrnuo po svoju. I toj sumnji nedodija XX. izprava, ter istica, a na 9. decembra 1490 u Rimu pisana. Jer tu neki *Slovjenin* („sclauonus"), po imenu Šimun, ostavljajuć pol svoga (a tako i tako, i sve svoje) „crkvi sv. Jeronima", samo ovako zove tu crkvu, a ne ni slovjenskom ni ilirskom.

I tako ono može biti istina, da su se ovdje prvi Slovjeni više 29 godina samo ovako po svoju zvali. No da su se prozvali „Ilirci", po tudju, nekoliko prije 3. januara 1492, to je pak prâva istina. Jer ovamo XXIV izprava, tada, i to u Rimu pisana, jest

[1] XXVII. i XXIX.

[2] . . . „Ematur una domuncula pro pauperibus mulieribus *sclauonice* nationis".

[3] No tu je samo jedna baštinica?

[4] „Expositum fuit nobis pro parte vestre Societatis hospitalis Sancti hieronimi *Illirice* nationis de Urbe". . . XXI.

Digitized by Google

istica, a u njoj modruški biskup Hrstofor, Dubrovčanin[1], i amerijski Cesar, vršeći što im je onaj isti papa Inocencij VIII na 12. decembra 1491 poručio pak tako i tako dopuštajući graditi kuće u nekakovu vinogradu pod ovaj gostinjac i blizu njega, pišu zanj, da je „Ilirski“[2]; a tako je i u toj papinoj poruci[3]; jer ja držim, da su ju ti biskupi i bilježnik pop Marin Kopčić, Bosanac, vjerno, kako i vele, prepisali u ovu izpravu; kako i to držim, da je sama bratšćina nad gostinjcem u svojoj prošnji na papu bila rekla, i to valja da nekoliko prije. onako, „Illirice“, sudeć po onoj njegovoj: „Exponi nobis fecerunt“ . . .

I tako je očito, da su se ovdje Slovjeni prozvali Ilirci negda od 12 maja ili junija 1482 do isto toliko decembra 1491 godine. Skratiti ovih dugih devet godina ja bih rad, ali nemogu. A tako Ilirci uskrsnuše u Rimu, ter 350 godina prije nego u Zagrebu. I ako se to nebi bilo dogodilo ovdje, brže da se ne bi bilo ni ondje. No tko je to bio *prvi* Gaj, to, ako bi i vriedno bilo, težko je doznati.

Rekao sam, da se Slovjenin nije nigdar prije zvao Ilircem. No tkogod bi mi mogao prigovoriti. Jer, što je trogirskoga biskupa namjestnik a samostana sv. Ivana opat, po imenu Mikula, i neki bilježnik u Trogiru na 20 novembra 1441 godine latinski napisao za pravo popa Jakova kapelana u „Berstranovu“ (ili: Berstranovom?) u toj biskupiji, a proti otimanju nekoga fratra (?) Tome tobože biskupa Srebrničkoga („de Sreberniza“) i visočkoga (ili: visočanskoga? „de Vissochi“), vladaoca („gubernator“) nada tim „Berstranovim“ i nad nekoliko splitske nadbiskupije, ondje je toga nekakova biskupa i vladaoca list priložen talijanski, a za taj list rečeno, da je bio pisan *ilirskim iliti slovjenskim* jezikom i azbukom. pak da su ga preveli na talijanski[4]. Ali ono nije po slovjensku

[1] Kukuljevićevi Povjestni Spom., 151 s. A u Sladovićevih Povjestih na 194 s.: „dobro učinjen“ namjesto: dubrovčanin! I on je to uzvjerovao! A ni ono „1425.“ nije pravo, ni sto drugih.

[2] „Prioris, Guardianorum, Camerarii, et Uniuersitatis Confraternitatis Hospitalis sancti Jeronimi *(sic)* in Lausta alme Urbis *Illirice* nationis“.

[3] „Exponi nobis fecerunt dilecti filii, Prior, Guardiani, Camerarius, et Uniuersitas Confraternitatis Hospitalis sancti Jeronimi in Lausta alme Urbis *Illirice* nationis“ XXIII.

[4] Et postmodum dictus Episcopus misit eidem Presbytero Jacobo quandam litteram patentem ipsius Dom. Episcopi in *sermone et alphabeto Illiriacho (ovako) seu Sclavonico* scriptam, et sigilli ipsius Dom. Episcopi impressione munitam, cujus quidem littere tenor in vulgari

Digitized by Google

pisano, nego po latinsku, prvo; a drugo: oni pisci, trogirskoga biskupa namjestnik i bilježnik, držim, da nisu bili Slovjeni, kada talijanski zovu pučkim jezikom („in vulgari sermone translatus"). A ni Halkokondila, koji je okolo 1470 godine bosanskoga (tako slovjenskoga) kralja zvao *ilirskim* („τῶν Ἰλλυριῶν βασιλεύς"), nije bio Slovjenin, nego Grk, ter Atinjanin. A brže da nije bio Slovjenin ni tko je modruškomu biskupu Mikuli, koji je ili 1481 ili nekoliko prije u Rimu umro, na grobu dao zaklesati:

Deo Opt. Max.
Quem nullum latuit studium, vis nulla loquendi,
Urna tegit celebrem quantula Nicoleum *(sic)!*
Hic meruit post te certas, Hieronyme, laudes,
Alter honos et spes, *Illyris*[1] ora, tibi.
Occidit an vivit praesul, Parca improba? vivit.
Non timet, ut rapiat parva Modrusa decus[2].

A zašto se i sami Slovjeni ovdje onda negda prozvaše: Ilirci? Da su po starih povjestih, kojih držim da je jur bilo *natiskano*, bili doznali, da su nekadanji Rimljani i Grci te i te njihove pokrajine zvali Ilirijom, to ja mogu uzvjerovati; ali nemogu, da su se oni zato svojega pravoga imena odrekli pak tudjim prozvali! Kako da bi se Ugrin prozvao hoćeš Panoncem hoćeš Moravljaninom, ili Rumunjin Dakom, ili Rus Sarmatom, ili Talijanin hoćeš Avzoncem, hoćeš Grkom, hoćeš Etruskom . . . A ni toga nemogu povjerovati, da su se oni samo zato prozvali Ilirci, što su, po svoj prilici, a ludo, držali, da su Rimski i Grčki Ilirci bili Slovjeni[3], nego jošte za kojigod od ovih četirih razloga:

1. koji god Dalmatin, više Vlah (kakovih je, na žalost, i sada onuda) nego Slovjenin, možda je prigovorio, da po Mikule V. po-

---

sermone translatus sequitur, et est talis, videlicet" . . . . u Farlatovoj IV na 408 s. I taj list držim da je bio pisan tako zvanom ćirilicom, sudeć po tom biskupu. A tako smo doznali, da su i onakovu ćirilicu zvali ilirskom, i to 122 godine prije nego prâvu, t. j. glagolicu (1563). A za toga biskupa otimača ja bih rad jošte štogod doznati!

[1] Valja da namjesto: *Illyridis,* po grčku; ili je shaba, namjesto: *Illyrica.*

[2] Za ovaj napis Farlati u IV na 109 s. kaže, da je u crkvi sv. Marije „del popolo" u koru [„intra septum odaei"; ali ja ga nisam mogao naći.

[3] Malo zatim. t. j. 1495 g., i to na početku, fratar Bernardin Splićanin u Benetcih dade na svjetlo evangjelja i drugo po *hrvatsku* a latinskimi slovi, ter za to reče, da je „in lingua *illyrica*". Arkiv za „jugoslov. pov.", I 127.

Digitized by Google

velji nije pravo zvati gostinjac slovjenskim, nego da bi ga valjalo zvati dalmatinskim i slovjenskim, pak da je nastalo pravdanje;

2. da preprieče u gostinjac sjevernim Slovjenom, za koje valja da su znali, da nestanuju u staroj „Iliriji“;

3. možda su bili doznali, da šegavomu Ugrinu „Slovjeni“ nisu nego medju Dravom i Savom; a tako samo ti Slovjeni bi mogli svojatati gostinjac;

4. možda im je bilo mrzko čuti: *Sclavoni, Sclavi, Sclavonia, Schiavoni, Schiavi, Schiavonia,* kako to bijaše 1860 godine biskupu Topiću i svetojerolimskim kanonikom Račkomu, Mlinariću i Benziji[1], i još Voršaku, koji 1864 na dan sv. Marka i u njegovoj crkvi, ter pred obhod, kada je čuo (to mu bijaše prvi put) imenovati naš kapitul: „San Girolamo degli *Schiavoni!*“ razljuti se, pak reče: da sam to znao, nebih bio došao! — Ili možda im nije bilo drago čuti, da je Talijaninu „Schiavo“ ne samo = Slovjenin, nego i = rob, sužanj.

No za nijedan taj razlog, držim, da se nisu ni imali ni morali svojega od vieka imena odreći a tudjim prozvati! Onomu Dalmatinu bješe im odgovoriti, da je to očito i preočito, da je gostinjac samo za Slovjene bio zastavljen, a da nije i za Talijane, bili oni s kuda mu drago; da oni ga nisu ni potrebovali, jer njihovi hodočastnici da su mogli razumjeti Rimljane, i u sto rimskih crkava izpovjediti se. Ako nisu hotjeli biti pametni kako Niemci, koji su svoj gostinjac u Rimu otvarali svakomu Niemcu; nego su svakako hotjeli prepriečiti u gostinjac sjevernim Slovjenom, bješe im se prozvati južnimi Slovjeni, a ne Ilirci, nevidjenimi i nečuvenimi, koji ne samo da nisu bili Slovjeni, nego ni domovina im nije bila viekom ista, nego negda manja, negda veća. Zato 170 godina zatim nasta, a to ćemo potla vidjeti, velika pravda, da čiji je to „Ilirski“ gostinjac (a i kapitul). A na treću zanoviet bješe odgovoriti, da ako su Ugrinu Slovjeni samo medju Dravom i Savom

[1] „7 Maggio 1860. — Art. V. I Rmmo. Sig. Canonico Benzia, insieme ai Canonici Mlinarich e Rački, a nome dell' Immo Rmmo confrate Monsignor Topich pregare di fare istanza al decastero (sic!) competente, perche nelle iscrizioni nominali alle publiche vie venga cambiata la denominazione erronea di *Schiavonia,* e posta la vera *Slavonia,* essendo però troppo iminente la partenza dei suddetti due ultimi canonici, i quali si assentano da questa Dominante per alcuni mesi per condursi alla loro Patria, si soprasieda fino al loro ritorno“. (No Rački se više nepovrati, a Topić poludi.) Decreti.

Digitized by Google

(prvi susjedi mu), da to su Talijaninu, starijemu i pravičnijemu svjedoku, od Bojane rieke pak ćak do koruških planina („Schiavonia"). A ni četvrti razlog nije nego zanoviet. Jer Latini nisu imali, kako nisu ni Grci, baš nijedne rieči sa slogom: *sl(a-e-i-o-u)* (pogledaj im, obojim, u riečnik), pak je očito, da nisu *mogli*, ni oni ni Grci, izreći: Slovjenin. A kada je tomu tako, tko će razuman zamjeriti Latinom za: *Sclavonus, sclavus, Sclavinus, Sclavonia, Sclavinia*, a Grkom za: Σκλαβήνος, Σκλαβός, Σθλαβήνος, Σκλαβινία: izricali su i pisali kako su *najbolje* mogli i umjeli, imajući brže da na pameti, prvi: *exclamo, excludo*, a drugi: σκλῆμα, σκληρός, i στλεγγίς. No za ono *a* (scl*a*—) namjesto *o* (scl*o*—), držim, da im možemo zamjeriti, znajući, da Slovjenin nije se sâm nikad zvao Sl*a*veninom. A Niemac je još manje mogao naučiti Grka i Latinina izricati: *slo* . . .

Pak Talijani, kako su Latinsko: *clamo, clarus, clavis*, promienili: *chiamo, chiaro, chiave*, tako su i *Sclavonus, sclavus, sclavonia* — *Schiavone, Schiavo, Schiavonia*, na vlas po zakonu svojega jezika[1]. Zato puno više razloga bi imali Talijani, zamjeriti nam, što ih ovako zovemo, namjesto: *Italiani*, kako se oni sami, a mi *možemo* izreći, nego ga imamo mi, zamierati njim (kako to koji ter koji Slovjenin u Istri), što oni nas: *Schiavoni*. Njim je za to sto putî manje zamierati, nego Vuku za ono, što je u srbskoj azbuci i za Turske glasove (ѱ) skrbio! Oni imaju, istina, tridesetak riečî, koje počimlju slovima *sl*, n. pr.: *slabbrare, slacciare, slagare, slamare, slancio, slargare, slatinare, sleale, slegare, slogare, slungare;* ali toga *s* neizriču po našu, nego nekoji kako mi svoje *z*, a nekoji kako mi svoje *ž*. Pak i: Sloveni, Slavoni, Slavi, oni izriču = Zloveni, Zlavoni, Zlavi[2], ili = Žloveni, Žlavoni, Žlavi (a tako i svi ovdje naši svjetovni pobratimi!!!...). A kada je tomu tako, komu je to nam draže čuti: Žlavoni, nego: Schiavoni?

A što je Talijaninu „schiavo" (s početka: *sclavus*, ter po toj je njemačka: Sklave) ne samo = Slovjenin, nego i = rob, sužanj[3], za to je valjalo mariti toliko, koliko ponosni i slavni Francuz mari za ono, da mi njegovim imenom zovemo onu onako grdu

[1] No Furlanin još i sada: Sclav.

[2] Tako i njihov slog: *sv(a-e-i-o)* jest = našemu: *zv(a-e-i-o)*, a ne: *sv(a-e-i-o)*, pak i: „Svinimirus" = Zvinimir, a ne: Svinimir.

[3] Neznam zašto nije Rački toga spomenuo ondje, gdje po tanko razpravlja o svakakovih robih („Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. stoljeća". Rad, LXX).

Digitized by Google

bolest! Jer što su se Slovjeni negda, valja da kada su još bili sliepi pogani, prelako davali Rimljanom i drugim zapadnim narodom zasužnjivati, tomu je njihova priprošćina ili kukavšćina bila kriva, a ne ime: ono, poticalo od „sluti“ (= biti na glasu), ili od „sloviti“ (= govoriti), svakako je liepo, kako je i rieč „slava“ liepa, a od istoga koriena potiče. Zar bi se Hrvati zato imali odreći svojega imena, što je ono Talijanom, a to od 1848 godine, mrzko?

A i zatim Slovjeni ovdje, kako to ovamo XXVI.—XXIX., XXXII.—XLI., i XLIX. izprava kaže, zvali su ovaj gostinjac Ilirskim. Pak za njimi i pape su ga tako po nesreći zvali: Pij IV. u svojoj povelji, gdje kardinalu, koji bude štitnikom gostinjcu (tada bijaše Rudolf Pij Carpo), daje, na 4 septembra 1563, oblast, suditi i odsudjivati svaku pravdu, koju gostinjac bude imao s kim mu drago[1]; a Sisto V. na prvi avgusta 1589 godine u svojoj izpravi, gdje pripovieda, kako je on i zašto ovu crkvu razširio, i kako u njoj zastavlja kapitul[2]. Hotjeli su, a to XXVII i XXXIX izprava kaže, i svoju ulicu prozvati Ilirskom; no Rimljani, totu veći gospodari nego oni, još i danas tu ulicu zovu Slovjenskom, kakono i nas: Slovjeni. A ni oni sami nisu svaki ni svagda hotjeli onoga tudjega imena. Eno na 20 januara 1494 godine spomena *Slovjeninu* („Sclavonus“) Mihovilu, kako je od toga i od toga zakupio na Martovu polju (tako blizu gostinjca) nekakov trstenik, gdje će zidati kuće (XXV). U istoj izpravi je spomena Kardinalu (to je pridjevak) *Slovjeninu* („sclavonus“), čijega da je toliko i toliko toga trstenika. Iste godine a na 25 junija spominju Jelku ženu pokojnoga Luke Jadrića *Slovjenina*, kako zakupljuje toliko i toliko nekakova vinograda, koji da je pod Ilirski *(sic!)* gostinjac i blizu njega (XXVI). U XXVIII. izpravi od 1496 godine svjedokom je Mihovil *Slovjenin*, valja da onaj isti. A „gospa Jelka žena pokojnoga Ivana pridjevkom Kardinala“ (po svoj prilici onaj isti), na 28 aprila 1498, ostavljajuć u oporuci sve svoje pod „gostinjac sv. Jeronima na Avgustovu“, ne zove sebe Ilirkom, nego *Slovjenkom* („sclavona“, XXX), kako ona i nekoliko drugih, evo:

[1] „Cum, sicut accepimus, Hospitale *Illyricorum* S. Hieronymi prope Ripettam de Urbe, ob lites et quaestiones“. . . . (Iz tiskana). Da bi ta povelja i danas valjala!

[2] „Ecclesia, quae *Illyricorum* dicitur“ . . . „juxta quam (Ecclesiam) est Hospitale Nationis *Illyricae*“ . . . . „ejusdem S. Hieronymi *Illyricorum*“ . . . . LIX.

Digitized by Google

„Milica iz Šibenika, *Slovjenka*“ (dužna njoj 40 karlovaca), — „Avgustin, *Slovjenin*“ (ostavlja mu nekakovu klupu), — „Marija žena Jurja Senjanina, *Slovjenka*“ (ostavlja joj blazinu, pokrivalo, uzglavlje, i još nešto), — „Marija Sofijina, *Slovjenka*“ (ostavlja joj škrinju, plahtu, blazinu, i još nešto), — „Marta Matova, *Slovjenka*“ (ostavlja joj libricu fine predje. i još nešto), — „Paval iz Bosne, i Ivan Mahanac (?), *Slovjeni*“ (imaju ovršiti oporuku), — „Paval Šimuna Petra sin, *Slovjenin*“, „poštovani otac g. Valentin Bonić Ivanov, *Slovjenin*, kapelan te crkve sv. Jeronima na Avgustovu“, i „Avgustin Ivanov iz sv. Lovrenca (iz Istre?), *Slovjenin*, krčmar u Zagradju“ (svjedoci).

XXXI. izprava od 1514 godine uz „gostinjac sv. Jeronima na Avgustovu“ spominje „gospu Jelisavtu udovicu Mikule *Slovjenina*“, a XXXII. od 1515 uz „Ilirski gostinjac“ braću Ivana i Antona, *Slovjene*.

Slovjenskim („nationis *sclauonorum*“, „eiusdem societatis *sclauonorum*“) zovu sveti Jerolim, koji nad njim bijahu 1532 godine, a to (zaslužili su da ih spomenem): meštar Grgur Zagrebčanin, uzdar, meštar Ivan Babić, Trogiranin, Gašpar Vodopijić, meštar Šimun Guadagnin[1], meštar Mate Babić, brijač, pop Alesandar Negotta, Rabljanin[2], meštar Ivan, postolar, Anton Pisan, Grgur Korneta(?), i Ivan, sabljar (XLIII). A koji su tu gospodarili od 1544 (tada još i uzdar Grgur i kožar Šimun Gvadanjin) do 1588 godine, ti, negda ovi negda oni, 31 put rekoše: *Slovjenski* gostinjac, kako to šestnaest drugih izprava (od XLIII do LVIII) kaže.

A ni pokle ih je papa Sisto V, ne znam komu za volju, a za našu veliku škodu, nazvao, kako znamo, Ilirci, nisu oni hotjeli posve zapustiti svojega imena, kako eno njihovi zapisnici kažu (LX, LXI, LXII). No najveć ona, držim, da vriedi, koju je 1601 godine njihov štitnik kardinal Julij Anton Santorio Santa Severina rekao: da je ovaj gostinjac *Slovjenski*[3], pak da su oni po krivu baranina Marka Samuela Kotlirana (ili: Katlojana?) od sebe odbili, zašto to da je *Slovjenin*[4], a morao je znati za Sistovo nazivanje. A da su 1609 godine svetojerolimski kanonici Petar Ricci

[1] Drugdje još: pellizzaro, a to je = kožar.

[2] Ovim drugim, ni sprednjim ni zadnjim, nisam mogao doznati za domovinu.

[3] „Protettore del Hospitale et natione *Slauona*“ . . . . LXIV.

[4] „Come persona benemerita et della istessa natione *Slauona et Illiricha* (sic), essendo Antiuarino“.

Digitized by Google

(Ježić) i Šimun Bradić, i jošte spljetski arhižakan Jerko Allegretti ovo nazivali *slovjenskim,* to sam jur u prvom dielu ove razprave pokazao[1]. A ni četrdeset i dvie godine zatim, koji bijahu nad gostinjcem, ti još nisu se bili posve odrekli svojega pravoga imena. Jer na 30 decembra 1651 godine, pitajući i to po drugi put, Kranjske zastupnike („deputati"), da jesu li Kranjci Slovjeni, ili Niemci, ovako rekoše:

„Sbor *(po pravoj pravici: bratovšćina)* nad Ilirskim iliti *slovjenskim* gostinjcem sv. Jeronima[2] pisao vam je pred nekoliko dana, da neka nam dobre volje rečete svoju o nastaloj razpri: da jesu li ti Kranjci Ilirci iliti *Slovjeni,* ili Niemci i Teutoni[3]; a to, zašto ako vi za njih rečete, da su, i pučani i vlastela, Ilirci i *Slovjeni*[4]; ovaj sbor ima još prijimati njihove hodočastnike, a oni po mogućnosti pomagati ovaj ubogi gostinjac". . .

Tako su se Slovjeni ovdje ovako pravo zvali cielih dvjesta godina, i to prvih trideset, a možda i više, samo ovako, a ostalih 160 ili 170 isto ovako, i još, a to po svojoj ludosti: Ilirci. No zatim posve se odrekoše svojega imena, nemareći ni za Mikule V povelju ni za Pija II.

IV. Izopačivanje, iliti Ilirci = Dalmatini.

Svete 1650 godine a mjeseca junija u bratovšćini bijahu ovi: pop Fran Marchi, Splićanin, predsjednik, Ivan Steir, Kranjac, čuvar, Ivan Fran „Varicassi" *(Varikašić?),* rodom Rimljanin a po otcu Zadranin, isto čuvar, Ivan Kalabason, Goričanin, Mihovil Bladić, Šibenčanin, Luka Jamšić, Ljubljanac, Alojsij Lupi, Hvaranin, Blaž Gribensi *(Gribenec?),* Hrvat („Croata"), Juraj iz Ljubljane, pop Mikula Kopčić, Dubrovčanin a kapelan Svetojerolimski, i pop Jerko Pastrić, Splićanin; a štitnikom im bijaše kardinal Julij Sacchetti, a Ljudevit Antun Manfron njegovim zamjenikom („judex deputatus"). Pak ova bratovština prvih dana drugoga mjeseca,

[1] „L' hospitale et la chiesa vechia di S Gironimo de' *Schiauoni*" — „l' hospitale e chiesa vecchia de S. Gironimo della natione de *Schiauonia*" *(Schiauoni?)* — „la chiesa vecchia et hospitale di S. Gironimo de' *Schiauoni*" . . .

[2] „Congregatio Hospitalis Sancti Hieronymi Illiricorum, seu *Slauonorum*" . . . LXV.

[3] „Utrum ista Provincia Carniolae sit Illyrica, seu *Slauonica,* an vero Germanica et Theutonica". . .

[4] „Illyricos et *Slauos* esse". . .

Digitized by Google

julija, kako je to na 17 istoga mjeseca zapisano, ovoga Kopčića i još popa Ivana Grisogona Spljećanina a isto svoga pobratima sa štitnikovim otvorenim i jošte s nekoliko preporučnih listova posla u slovjenske pokrajine prosit za gostinjac[1]. Ovaj pop Jerko Pastrić, u onom, što je 1659 sv. papinoj „vižitaciji" za gostinjac, kako sam to jur spomenuo, obznanio, hvali se, da je on naputio bratovštinu, da pošlje tamo prosit, nebi li se gostinjac kakogod oslobodio hodočastnîka i nemoćnîka iz Kranjske, iz Koruške, iz Štajerske, iz Furlanije, i iz Istre, tê tudjine[2]. Držim, da je potreba njega bolje poznati. Da je bio Spljećanin, to je ovdje čudo puti zapisano; a i sâm je to rekao u svojem listu pisanu na 12 marta 1651 bratovštini[3]. Na prvi junija 1644 jur bijaše pop, kako je to spljetski nadbiskup Leonardo Bondumerij, tada u Benetcih, gdje i on bijaše, očitovao, posvjedočio za njega, da je po njegovoj volji a radi svojega posla u tom gradu, i da nije izobćen, ni prognan, ni nikakor kažnjen[4]. Na 17 januara 1649, a neznam od kada, bijaše nad mladovjerci („Priore de Catecumeni") u Mletcih, pak tada bratovština ovdje sa jedanaest glasova proti četirim (možda Kranjskim) izabra ga za svoga *sakristana* i stežnika *(exactor)*, ter na 22 istoga mjeseca javi mu taj izbor i pozva ga simo. I on na 27 marča jur bijaše prišao, pak tada ga pobratiše, ter mu izručiše *sakristaniju* i stežničiju, pak je nekoliko godina baš kolovodjom bio u braščini, ter je gostinjcu puno u nečem prikoristio, u nečem naškodio. Puno mu je prikoristio, što je spomenutoga štitnika, a to sâm u onom izvješću odaje[5], naputio, da braščini zabrani, kako on i jest na 11

---

[1] „Detti e mandati nelle Prouincie della Natione Illirica a cercar l' elemosine per il nostro Hospedale". . . Decreti.

[2] „Considerando Girolamo Pastritio Esattore e Sacrestano di detto Ospedale fatto venir a posta da Venetia l' anno 1650, che la maggior spesa di pellegrini ed infermi in' detto Ospedale era (?) delli Carnioli, Carinthi, Stiriani, Furlani, ed Istriani, forestieri (?), propose che si procurasse liberarsene da questi in qualche modo. Onde l' anno 1651 *(ne, nego 1650)* la detta Congregatione spedi due fratelli sacerdoti".

[3] „La particolar stima, che fece questa pia et Ven loro Congregatione della debol seruitù di me Don Girolamo Pastritio de *Spalato*". Decreti.

[4] . . . „Attestamur, dilectum nobis in Christo Venerabilem Presbiterum Hyeronimum (sic) Pastrich de gremio nostrae Metropolitanae Ecclesiae". . . Prepis u knjizi: „Informationi, Decisione, et Sentenza sopra la dichiaratione della Prouineia Illyrica . . . 1655—1656, str. 63.

[5] „Incolpato di avergli sugerito simili abusi".

Digitized by Google

maja 1651, davati, što bijaše preko zakona, novaca djevojkam za udaju a ljekarîja bolestnikom izvan gostinjca[1]. A neznam, je li njemu i za to zahvaliti, što je taj štitnik lje tada, ter pametno i pravedno, zabranio primiti u braščinu toga, komu u njoj bude otac ili brat, ili tko nedokaže, da se je rodio u *slovjenskoj* pokrajini, i da mu je otac, ili da je bio, *Slovjenin,* i da on umie po *slovjensku*[2]. No on, držim, da bi bio sto putî više našemu gostinjcu prikoristio, da je štitnika nagovorio, ove zabrane u mramornu ploču čisto i bistro zaklesati, pak tu ploču gostinjcu nad vrata tako zazidati, da joj napisano svatko bude mogao pročitati: možda nebih bio ja našao u bratovštini *petoricu* preko ovih zabrana!!! ni vidio, kako su toga i toga našinca, i to vele vriedna, od nje dotle odbijali, dokle se nije naučio govoriti *talijanski!!!*... a gostinjac pretvoren u bolnicu, ter u više podružnîca!!...

A naškodio je Pastrić i gostinjcu i kapitulu, ili da pravo rečem, svemu našemu narodu tim, što je pomogao, ter i varajuć i lažuć, ovo Slovjensko pretvoriti u Ilirsko *posve i tako,* da se bude činilo da je ovo *samo* Dalmatinsko. I to ću ja sada redom pričati.

Prosci, Grisogon i Kopčić, povratiše se nakon godinu dana, pak na 6. avgusta ovako izviestiše ostale pobratime:

„Mjeseca julija 1650 *(Te nije trebalo reći.)* u Zagrebu, u glavnom gradu Hrvatske kraljevine, javismo se presv. biskupu, ter mu pokazasmo svjedočbu uzoritoga g. kardinala Sacchettia našega štitnika, i zamolismo ga, da nam dopusti i pripomože prositi za ovaj naš ubogi gostinjac; pak on nas udilj ter baš rado i po prijateljsku primi u svoju palaču i na hranu, i posve nama to dopusti, ter svim svojim župnikom zapovjedi, da neka preporuče svaki svojemu puku ovaj gostinjac. I ovršiše oni to navlas nama po volji, davši nama svaki vodju od župe do župe. Ter ne samo taj biskup[3], nego i njegov poštovani kapitul, i plemići po kraljevini sa kmeti rado dadoše koliko je tko mogao, jer je bio neizrečen glad u toj kraljevini, a rieke oplinule, pak poplavile njive, ter cielih kuća odnesle.

[1] Decreti.

[2] „Ha Sua Eminenza confermato il decreto di primo Aprile 1601, ordinando, che nell' auuenire non possi esser ammesso in detta Congregatione, chi ui habbia dentro Padre, o fratello, nè tampuoco alcuna persona, la quale non habbi prima mostrato d' esser nata nella Prouincia Illyrica, et che sappia la lingua et idioma Illyrico, et qualunque elettione et accettatione in contrario sia *nulla*". Isto tote.

[3] To bijaše Petar Petretić, ter *slovjenski* književnik.

Digitized by Google

Pak lje svi obećaše, d' ako se k njim povratimo kada im bude bolje, da će više dati za ovaj gostinjac, a biskup je još nasiknuo, da će on zanj nametnuti nekoliko poreza na župne crkve; no radi javnih posala morao je otići iz biskupije, a nama nebijaše lazno čekati ga[1].

„A iz Hrvatske pojdosmo u Ljubljanu, u glavni grad Kranjske, s kuda znamo da je naš gostinjac primao hodočastnike. Biskup ljubljanski tada bijaše u Rimu, pak se javismo njegovu namjestniku presv. biskupu pićanskomu[2] i poštovanomu kapitulu, i još tote svietloj vladi, da nama dopuste prositi milostinju po Kranjskoj. Ali nedopustiše, rekši svi, da i onako ta pokrajina nije Ilirska, nego Njemačka[3], i da oni su Niemci, a ne Ilirci, i kako Niemci da imaju povlasti".

„Dva puta su viećali, da bi li to dopustili, pak, pokle smo se u gostioni petnaest dana načekali, ter onoliko potrošili, dopustiše nama, kako dobročincem, prositi; ali nedadoše vodje ni pripomoći. A koji su tamo bili pros't za bolnice sv. Duha i sv. Angjela Stražanina, i za Španjski gostinjac na Monferratu *(Monserratu)* u Rimu, tim to brže bolje dopustiše, i puno milostinje dadoše. A na našu tužbu, da je tu malo zahvalnosti našemu gostinjcu, od koga su njihovi hodočastnici imali dobra, odgovoriše: da oni jih nisu slali onamo, ni da će ih slati; da ta pokrajina neima ništa s ovim gostinjcem".

„A još i drugako smo tu bili nesretni: ja pop Niko boleo sam tri mjesece, potrošiv 10 dukata; konj je nama crknuo, koji je 14 dukata vriedio; a 16 smo jih potrošili za svoje vodje po svoj toj pokrajini; tako da je tu 40 dukata troška".

„U toj Kranjskoj pokrajini ima bogatih gradova i množina velikih sela; i po svih njihovih župah jedva smo sakupili do 130 rimskih dukata, — ni koliko smo za put potrošili. Više četrdeset najboljih i najbogatijih župa nije nama htjelo dati ni tuca"[4].

„Ovo smo, i to pravo, povjedali ovomu poštovanomu sboru, kako smo putovali i što smo postigli, neka zna, kako je nama bilo"....

---

[1] U Hrvatskoj sakupiše 198 forintî, ter još je ovdje njihova knjižica, u koju je svaki župnik sâm zapisao, koliko je dao.

[2] To bijaše Fran Masimilian Vaccano.

[3] „Della Germania".

[4] I što su Kranjci dali, i za to bijaše ovdje osebujna knjižica, po rieči: „in *doi* (= due) libretti presentati in questa congregatione" (Decreti); ali tê nisam našao.

Digitized by Google

(Na kraju se tuže, da su puno pretrpjeli, hodeć po sniegu, po daždu i po riekah, da su izgubili 60 dukata bježeć od razbojnika, i da su svaki dvoje oblačilo razderali.)

A je li sve ovo istina, što su za Kranjce rekli, toga mene nije volja izvidjati. No svakako je ovo pospješilo boj, za koji se bratovština pripravljaše; a to Dalmatini, koji, da ih bude puno više, pak da svagda i svagdje bolje premogu, na 16 julija, kada se Grisogon i Kopčić jur bijahu povratili, pobratiše još devet Dalmatina, ter nedobnih i neslobodnih žakana[1] i to: Hektora Hektorovića, Hvaranina, Stjepana Koevića (ili: Hojevića[2]), Budvanina, Ivana Bolicu Kotoranina, Ivana iz Kotora, Andriju Zmajevića Peraštanina, Marka Dumanića Spljećanina, Mata Macarića Šibenčanina, Jerka Bigunića Trogiranina, i Frana Skorovića Budvanina; a dobnih i pametnih kanonika svoje crkve, koji isto Dalmatini bijahu, nehtijahu nikakore pobratiti!! Pak ta takova bratovština negda u novembru, kako to dotični trošak a i sâm Pastrić u onom izvješću kaže[3], pisala je na široko Kranjskoj vladi ob ovom gostinjcu, kada je i za koga zastavljen, ter ju je pitala za Kranjce, da jesu li Ilirci, t. j. Slovjeni, ili Niemci. Da ju je tako pitala, to znamo po drugom njezinom pismu LXV.

I još nešto podbode tu Dalmatinsku braščinu. Negda u oktobru iste godine bio je preminuo jedan svetojeronimski kanonik, po imenu Vinko Mazzola, Dalmatin, pak za tu kanoničiju pokrovitelju (patronu) kardinalu Franu Perettiu Montaltu (= iz Montalta), Sista V. pranećaku, pomoli se Ivan Jamšić[4] rodom Rimljanin a po otcu Ljubljanac, komu bijaše sedamnaest godina[5], i Ivan Paval Tnemsi, Lešanim. Za to dozna bratovština, pak, držeć da ti nisu Ilirci, opomenu pokrovitelja, da za tu kanoničiju neka imenuje prama povelji-zastavnici i prama onomu, što je sv. papina *vižitacija* 1630 godine odlučila. I to je bilo nekoliko prije 10 decembra. Jer tada Pastrić u vieću, u kojem nebijaše Jamšića, izviesti, da je on skoro

[1] „Alunni studenti del Collegio de propaganda fide e dei Neofiti".

[2] Registro delle spese.

[3] „La Congregatione per auer più espressa dichiaratione dalli detti Deputati, scrisse alli medesimi del mese di *Novembre* 1651 lettere diffuse con l' informatione della fondazione del suddetto Ospedale e delle intrusioni delli detti forastieri".

[4] „De Jampsich" u njegovom krstnom listu za otca mu Luku.

[5] Rodio se je na 20 marta 1636, a krstiše ga šesti dan, i to u crkvi sv. Apolinara. Otac mu je bio postolar. Prepis krstnoga mu lista u spomenutom svezku: Informationi . . . 63 s.

Digitized by Google

tu opomenu poslao pokrovitelju[1]. No valja da se je bratovština bojala, da ta opomena neće koristiti. Jer ona u tom istom vieću i to složno dokonča, da valja to dostignuti, da papa svojom poveljom potvrdi, što je sv. vižitacija 1630 godine odlučila za to, kakova osoba može i ima biti kanonikom ili beneficiatom u ovoj crkvi; pak za to odredi Pastrića i popa Vjekoslava Lupia, Hvaranina, ter jim dade svu oblast („con autorità amplissima") trošiti koliko bude trebalo, i poći bilo skupa ili po sebi, pred kogagod bude potreba, da ta odluka i povelja Sista V. budu po tanku držane, i da se nebude moglo prevrieditи Ilircem imenujuć za ovdje kanonikom ili beneficijatom nekoga, koji to nemože biti[2].

I nije koristila njihova opomena; pokrovitelj, još toga istoga mjeseca decembra, imenova kanonikom Jamšića, ter ga prikaza, po zastavnoj papinoj povelji, ovdje kapitulskomu nadpopu Antonu Deodatu (valja da: Bogdanu?), da ga zakanoniči *(instituere)*. Pak Pastrić i Lupi vrti se. Na 30 istoga mjeseca napišu list, za koji jur znamo, ljubljanskoj vladi, da odgovori dobre volje njihovoj bratovštini na ono, za što joj je ona skoro (a to prvoga mjeseca) pisala: da jesu li Kranjci Ilirci to je Slovjeni, ili Niemci (LXV). Posavjetuju se sa svetojeronimskim odvjetnikom Franom Liberatom. On jim odgovori: da ni Ivan Jamšić ni Ivan Paval Tnemsi nemože biti ovdje kanonikom, zašto prvi da je po otcu Ljubljanac, a drugi da je Arbanas, a nijedan da neumie po „Ilirsku" govoriti; pak da valja kapitulskoga nadpopa i njiju pozvati na sud pred papina namjestnika zamjenika („Vicesgerens"), po imenu Askanija Rivalda. I oni pozvaše tamo na sud tu trojicu, pak to na 7 januara 1652 godine u zboru drugim pobratimom obznaniše, i to pokle s tuda po zapoviedi bijahu izlizli Jamšići, jer i oni bijahu prišli u taj zbor, ter neznam po kom pravu sin. Pak braščina (u kojoj bijaše 14 Dalmatîna, a drugih, osim Jamšića, samo 5) dokonča, da tu pravdu valja goniti napried, odrediv za to opet Pastrica i Lupia, i još, bilo po pravu bilo po lukavosti, svojega drugoga čuvara Ivana Steira rodom *Kranjca*.

---

[1] „Il R. Don Girolamo Pastritio . . . diede conto d' hauere li giorni passati inuiato le lettere della nostra Congregatione all' Emmo. Sig. Cardinale Mont'alto ad effetto che sua Emmza uogli nominare al Canonicato al presente uacante in conformità della Bolla et decreti sopradetti". Decreti.

[2] Isto totu.

Digitized by Google

Kranjska vlada, t. j. knez Volffang Engelbert Ausperg, Ivan opat zitiški, knez Girard Visin Plagi, Gottefrid Galler, i Fran Gašpar Pusner, ti Niemci ili poniemčeni Slovjeni odgovoriše na 18 januara: da Kranjska vojvodina je pod cesara, pod svojega vojvodu, i da Njemačkoj i Rimskomu carstvu, kako još i Štajerska i Koruška, pripada, da ako i govori tu narod nekako po „Ilirsku", pak njihovi hodočastnici da imaju hoditi ovdje u Njemački gostinjac, a ne u „Ilirski" (LXVI). No taj odgovor, držim, da nije posve ugodio Dalmatinom, jer, da su te vojvodine pod cesara, i da Njemačkoj i Rimskomu carstvu pripadaju, to držim da su znali! Kako i to, da nije nigdjer na svietu države „Ilirije"! pak da nisu onimi riečmi „Utrum ista Provincia Carniolae sit Illyrica seu Slavonica, an vero Germanica et Theutonica", toga pitali (a i nebi bili onako), nego: da *što* su Kranjci? da jesu li Slovjeni, ili Niemci? Da su to pitali, kažu mi i one druge: „ako vi za njih rečete, da su, i pučani i vlastela, *Ilirci i Slovjeni*" („utriusque Ordinis *Illyricos et Slavos esse*"); a na to odgovaraju: da narod („plebs") govori nekako po *Ilirsku*. A što Kranjci bijahu pod cesara, za to Dalmatini imadjahu toliko prava njim zamierati, koliko Kranjci njim za to, što bijahu pod dužda. Dapače! cesar, koji imadjaše pod sobom Čehe, Sležane, Moravljane, Hrvate, Štajerce, Korušce i Kranjce, i još Istrâna, taj va istinu bijaše veći Slovjenin, nego *benetački* dužd . . . Više u Ljubljani, držim, da je tada bilo slovjenskoga jezika, nego u Zadru. Pak lje Dalmatini taj takov Kranjske vlade odgovor na 17 februara pokazaše na sudu (LXVI).

No i Jamšići za se najdoše odvjetnika: Atanasija Kyrchera, isusovca, ter pisca na glasu. On njima za volju napisa, i to nekoliko prije 18 februara 1652, razpravu, gdje po mnogom zemljopiscu dokazuje, da Kranjci su prâvi Ilirci iliti Slovjeni, a Ljubljana da je njihov glavni grad, pak da i Ljubljanci su pravi Ilirci iliti Slovjeni, a tako i Jamšići rodom Ljubljanci; pak da kako ostâli Kranjci, tako da i Jamšići mogu i imaju uživati što je ovdje Ilirskoga iliti Slovjenskoga. I jošte se naruga Dalmatinom: da po njihovoj pameti grad Milan zato, što je pod Španjolskoga kralja, bi morao biti Španjolski a ne Talijanski (a mogaše im još bolje zasviriti: da tako Bošnjaci i Srbi bi morali biti Turci zato, što su Turski, a oni sami Mletčani zato, što su Mletački). No za mladoga Jamšića trebalo je dokazati, ne samo da je slovjenskoga roda, nego da i umie po Slovjensku, a o tom on ni rieči. I na tu razpravu

Digitized by Google

podpisa se čuveni Luka Holstenij, potvrdiv svaku Kyrcherovu (LXVII).

Prepriečiti mladomu Jamšiću, da nebude ovdje kanonikom, to bijaše lako. Jer on, ako i bijaše po otcu Kranjac (a za Kranjce još nije bilo ovdje odsudjeno da nisu onakovi Slovjeni [„Ilirci"], za kakove je papa Sisto V. zastavio ovaj kapitul), nije umio po „Ilirsku", t. j. po slovjensku, a po povelji pape ovdje može biti kanonikom samo tko je rodom „Ilirac", ili ako i potiče po „Ilircu", ali mora umjeti po „Ilirsku"[1]. A i od bratovštine njega mogahu po pravu odbiti, zašto u njoj bijaše mu, kako znamo, otac, a tu bijaše zakon dan, ter vele pametno i razborito, na prvi aprila 1601 godine: da za dobro ovomu zavodu (i to je lako razumjeti) neimaju pobratiti toga, komu jur otac bude tu bratom; ter taj zakon je štitnik kardinal Sacchetti bio potvrdio, kako znamo, na 11 maja 1651, i još pridao: da tko nije rodom i po otcu „Ilirac", i neumie po Ilirsku, da ni toga neimaju pobratiti; a „Ilirac", to valja da nije Talijanin, a ni „Ilirski" Talijanski jezik. . . . No Pastrić hotijaše, da svim Kranjcem preprieče u slovjenski sv. Jeronim, i jošte Štajercem i Korušcem i Istranom i Srbom i Bugarom, svim tim Slovjenom, a da unutar budu mogli samo Dalmatini i možda još, po njihovoj milosti, Hrvati i Bošnjaci. A to dostignuti do istine nebijaše lako, bio i nepravedan tomu sudac, ili nerazuman! Jer za gostinjac rieči Mikule V bijahu očite: „Exhibita siquidem Nobis nuper pro parte dilectorum filiorum Hieronymi de Potonia et aliorum pauperum heremitarum Dalmatiae *et Sclavoniae nationum* . . . petitio continebat . . . . Dalmatica tamen *et Sclavoniae nationes* hospitali pro suscipiendis specialiter *earumdem nationum* pauperibus carere *noscuntur*"[2]; a za kapitul nitko pametan nemogaše ni pomisliti, da ga Sisto nije zastavio za one iste Slovjene, za koje je bio Mikula gostinjac, zašto da ih nezove onako, nego Ilirci[3]. Pak i Pastrić spozna, da po Mikulinih riečih neće moći do-

[1] „Personas idoneas dictae Nationis Illyricae, seu alias etiam origenas, *eiusdem tamen Illyricae linguae et idiomatis*" (LIX). Ovaj zakon je papa Vrban VIII. 1630 god. potvrdio, pak to je zaklesano u kamen, a taj kamen zazidan ovdje u sakristiji: da nezaborave Svetojerolimci, navlastito nadpop, ovoga i još nekojih zakona . . . Odpokle sam ja ovdje, mi smo trojicu ili četvoricu njih odbili od kapitula, zato što nisu umjeli naški.

[2] IV. *a*, a po našu u drugom dielu ove razprave.

[3] „Ecclesia, quae *Illyricorum* dicitur . . . . juxta quam (Ecclesiam) est Hospitale Nationis *Illyricae*". . . LIX.

Digitized by Google

biti pravde. Zato je on izopači onako, kako sam jur pokazao i dokazao: „Dalmatiae *seu Illyricae nationis* . . . . Dalmatica tamen *seu Illyrica natio* . . . . *eiusdem nationis* . . . noscitur". „Dalmatini i *Slovjeni*", i „Dalmatini *iliti Ilirci*", to nije ne isto! Jer na prvi način ovaj zavod onako može biti Hrvatski, Bosanski, Srbski, Bugarski, Kranjski, Štajerski, Koruški, Istranski itd. kako i Dalmatinski, a na drugi ne može nego samo Dalmatinski. Koliko je Pastrić prevriedio onomu papi i Slovjenom! Jer po njegovu, kako ćemo potle vidjeti, odsudiše.

No imam dokazati, da je on izopačio one rieči u papinoj povelji. Da još 1625 godine nisu bile izopačene, to sam u prvom dielu ove razprave dokazao. No držim, da se da dokazati, da još ni na 30 novembra 1651 nisu bile izopačene. Jer tada on sam u svojem pismu na Kranjsku vladu zove gostinjac Ilirskim *iliti Slovjenskim*[1], a to je vele širi pojam, nego ono: „Dalmatinski iliti Ilirski". Ter i za Kranjce tu pita, da jesu li Ilirci *iliti Slovjeni*, očitujuć za njih, da ako su Ilirci *i Slovjeni*[2], da njihove hodočastnike imaju primati u gostinjac. No na 18 februara 1652 jur su morale biti izopačene. Jer tada on onomu sudcu izruči svoj odgovor na onu Kirherovu i Holstenijevu obranu, a u tom odgovoru, ter na samom pričelu, veli za gostinjac, da je po povelji pape Mikule V. sagradjeu za stan ubogim hodočastnikom Dalmatinom *iliti Ilircem*[3]. Da su ovo pravo njegove rieči, sudim po tom, što nisu popravljene, a vas taj odgovor je on sâm svojom rukom napisao ili prepisao. Pak držim, da je tu dosta razloga odsuditi, da je on, i to negda od 30 novembra 1651 do 18 februara 1652 (najbrže pokle im je Kranjska vlada onako odgovorila), promienio u povelji one rieči, i to, bilo posve bilo napol, u svih joj prepisih, koje je ovdje našao, i još gdje joj rieči „*et Sclavonicae*" bijahu samo spomenute, ponovio, kako znamo, sve ostalo pismo u prvom joj prepisu na kvieru. I to sve za to, da za tu nepoštenu njegovu shabu nedoznaju (kako, žalibože! i nisu) Dalmatinski suparnici, ni koji budu sudili njihovu parnicu; a ostâli Dalmatini, oni su znali za nju (a možda su mu i pomogli izopačiti), nasvalito pop Fran Marchi

[1] „Congregatio Hospitalis S. Hieronymi Illiricorum *seu Slavonorum*". . . LXV.

[2] „Illyricos *et Slavos* esse".

[3] „Hospitale . . . aedificatum uigore Apostolicae concessionis s. m. Nicolai V. sub dat. Kal. Maij 1453 . . . pro suscipiendis in eo specialiter pauperrimis peregrinis Dalmatiae, *seu Illyrice Nationis*" LXVIII

Digitized by Google

Splićanin, pop Marko Dumanić isto Splićanin, i pop Ivan Dragutin Herenda Trogiranin. Ti bo na 23 maja 1654, kada bijahu u braščini prvi predsjednikom, drugi razvidnikom, a treći čuvarom, javljajući Kranjskoj vladi, da je sv. Rota na 15. istoga mjeseca odsudila (a nije još tada!), da Kranjci nisu Ilirci, tvrde za gostinjac i za kapitul, da su zastavljeni za Dalmatine *iliti Ilirce*[1].

No Pastrić brže da bi mi odvratio, da je jur papa Pavao III nekoliko prije 27 januara 1541 godine ovaj gostinjac prozvao Dalmatinskim *iliti Ilirskim*[2], poručujuć Svetojeronimskomu štitniku kardinalu Gašparu Kontarenu[3], da neka odsudi tu i tu pravdu medju svojimi Svetojeronimci, i da neka im zakone potvrdi, ili boljih skroji; d' ako toga nebude mogao sâm (kako i nije), da neka slobodno najde drugoga kardinala, koji će to ovršiti namjesto njega. A je li baš papa onako, „Dalmaticae seu Illyricorum", rekao? pak, ako jest, može li ono opravdati Pastrićevo djelo? Ta papina poruka nije istica, nego je prepisana na svoje mjesto u izpravu, u kojoj je odsuda te Svetojeronimske pravde, kako ju je toga kardinala zamjenik kardinal Petar Bembo, isto Mletčanin ter na glasu, pa 22 maja iste godine odsudio, i zakoni, koje im je on isto tada dao[4]. Pak ni ta izprava, premda na kvieru ter dosta liepo i bez popravaka pisana, nije istica, nego prepisana, kako joj to mnoga praznina kaže, i što joj je na prvom listu ter na drugoj strani. Totu je sv. Jerko, i to na vrhu, naslikan, i još četiri grbi: a) kardinala Justiniana (sgrada s trimi turnji i sa orlom nad njimi), koji je bio Svetojeronimskim štitnikom od 9 junija 1602 do nekoliko augusta 1621 godine (Decreti); b) Svetojeronimski iliti bratski (tri lavske vjenčane glave: Dalmatinski), pod kojim je napisano: „SOCIETAS SANCTI HYERONIMI (sic) ILIRICORVM (sic) ROMAE AN. 1601"; c) bratskoga predsjednika Mikule Riccia

[1] „Hospitalitatis et Canonicatuum in dicta Ecclesia pro natione Dalmatica *seu Illyrica* institutorum", Kukuljević u Arkivu, I., 113—116, po Valvasoru; no na 115 s. pogrješno: „Numancus" nam.: Dumaneus, a po svoj prilici i: „Panoniae" nam.: Slauoniae, kako je sprieda dva puta rečeno. On nije znao, da je povelja Nikole V izopačena, no itako je, a za to ga valja pohvaliti, spoznao, da ova: „pro natione Dalmatica seu Illyrica", sasvim izopačuje smisao utemeljiteljah i podupirateljah istoga zavoda".

[2] „Hospitale s. Hieronimi *(sic)* de Urbe Nationis *Dalmaticae seu Illyricorum*".

[3] Za nijednoga štitnika od prije ja ne znam; a to bijaše Mletčanin.

[4] Nekoliko zatim i on posta štitnikom, ter 1543 godine jur bijaše.

Digitized by Google

(na modru tri zviezde nad žutom priečnicom a pod njom dva ježa tako: Ježić), pod kojim je napisano: „NICCOLO RICCI PRESIDENTE“ (taj Rabljanin bio je predsjednikom od 12 aprila 1599 do 6 maja 1601, i opet od 4 maja 1608 do 26 aprila 1609); i d) njihova čuvara popa Jurka Blaškovića pridjevkom Liberala, po vlašku (na modru, dvie otvorene šake: tumač pridjevku mu), pod kojim je ovako: „GIORGIO LIBERALE GVARDIANO“ (taj Jelšanin bio je čuvarom od 12 aprila 1599 do 10 istoga mjeseca 1600, i opet od 1 maja 1605 do 22 aprila 1607). Pak je očito, da je ta vele znamenita izprava prepisana, i to 1601., ako li nije godinu dana prije ili poslie, sudeć po ovih neslažućih godinah[1]. Pak to bi moglo biti, da papa nije onako rekao, nego da mu je kojigod prepisač promienio; ako pak jest, držim, da nije sâm po sebi, nego da mu je kojigod Svetojeronimac, i to ili bedak ili nepravednik, onako rekao, a on samo ponovio, sudeć mu po ovoj: „sicut nobis innotuit“ (= kako smo doznali). Bilo ovako ili onako, ono nemože opravdati Pastrićeva djela, i to tim manje, što u istoj izpravi ni kardinal štitnik, odredjujuć na 27 januara 1541 godine kardinala Bemba sebi za zamjenika, nije onako rekao, ni Svetojeronimci moleći, nekoliko zatim, papu, da tu zamjenu potvrdi, ni taj zamjenik ono na 22 maja, nego svi samo: *Ilirski* gostinjac, „hospitale nationis *Illyricorum*, i to pet putî.

A još i tomu se Pastrić domisli, da bi kojigod Dalmatinski suparnik mogao pogledati u Svetojerolimske knjige, gdje su zapisani pobratimi i hodočastnici ili nemoćnici. Pak on i totu izopačuj. Evo njegove drzovitosti: „1563. 5 magio, io giorgi radasinich guardiano .... mesi in hospidal margarita *craglieuich*“ na: crangicia, ter još triput ovako, na 8, na 14, i na 15 istoga mjeseca, a to u knjizi: „Spese per l' Infermi et Pelegrini, 1653—1567. Da je „crangicia“ = Kranjica, to druga takova knjiga, koje on valja da

[1] A na prvoj strani ovako je skorije, a to je po pismu poznati, napisano: „1746

Statuta Confraternitatis Hospitalis Sancti Hieronymi Illyricorum ann. 1541, reformata per Cardinalem Petrum Bembum sententiam ferentem ex delegatione sub Paulo III, in causa ad eandem Confraternitatem spectante. Tametsi exemplar sequens indicatae sententiae informe sit, forte quia vetus autographum an(no) 1601 detritum inventum fuerit. I ta izprava nije u našem arhivu, gdje bi imala biti, nego u Kasanatovoj knjižnici, ter Svetojeronimci da nisu ni znali za nju sve do 1845! Tu je ona ovako znamenana: MS. A. IV. 9.

Digitized by Google

nije mogao proštiti, kaže ovako: „1553, 14 agosto, elemosina a *margarita cragniza* et suo fiolo", — „1554, 1. gen., per elemosina a orsa (t. j. Ursa) de goritia in casa de *mar(ga)rita cragniza*";

„1609, 5 mag. Vene nel hospital Mattio Garsic da pastrouich" na: *postoina*;

„1610, 8 agosto, Vincenzo da *Trau*", na: *Trieste*;

„1611, 19 apr., vene nell' hospital Matio Golich pelegrino di *Trau*" na inoj izbrisanoj, po prilici: *Goritia*;

„1612, 20 Maggio Venne Gregorio osegouich da *Pettouich*" *(!)* na: Pettouia (Optuj u Štajerskoj).

No itako je u tih knjigah ostalo čitovatih, ter vele više, dokaza za Kranjce, kako to moj izpis pod LXIX kaže. A samo izbrisan je tu, ali ne posve ni svagdje, zavičaj tim Slovjenom, koji su bili iz Talije (iz Napuljske), a u ovom gostinjcu na stanu prije 1625 godine, kako je vidjeti po mojem izpisu pod LXXIV. A da će ikoga biti volja mučiti se onimi starimi izpravami, koje su ono pisane prvih trideset godina za čim je zastavljen gostinjac, toga Pastrić valja da nije mogao uzvjerovati, ostaviv je čitovate a proti sebi.

A ako bi mi on odvratio, da Latinska „seu" nejednači vazda toga što je pred njom i za njom, nego da to kada ter kada izpravlja: da rabi za: *vel potius* = *ili bolje, ili pravo*; da on nije mislio: Dalmatini, iliti (=) Ilirci, ni naopako: Ilirci, iliti (=) Dalmatini, nego: Dalmatini, ili bolje, ili pravo Ilirci, ja bih mu presjekao, da je prvu mislio. Jer on u onom svojem odgovoru proti Kranjcem tvrdi:

a) da gostinjac su sazidali tim, što mu je zapisao Fantin Valle, sudac kod sv. Rote, a to da je bio Dalmatin, Trogiranin;

b) da sv. Jerko je bio Dalmatin;

c) da papa Sisto V. je dao naslikati u ovoj crkvi u koru samo („tantum") svoj grb i Dalmatinski;

d) da su vavjek samo („solummodo") Dalmatinom, a to domorodcem sv. Jerka („connationalibus"), davali ovdje kanoničije. A u drugoj ter vele većoj svojoj obrani, koju je razgovorom („discursus") prozvao, pak, nekoliko poslie 25 junija 1655 g., predao sudcem (sv. Roti) i priložio joj onu papinu, jur izopačenu, povelju, tu pak očito veli za gostinjac, da ga je papa dozvolio za hodo-

Digitized by Google

častnike Dalmatine, jer ona „seu“ da *tumači* i *bistri*[1]. I još tu veli za gostinjac, da ga od starine zovu Dalmatinskim[2].

Kako nije istina, da je papa rekao: „Dalmatiae seu Illyrica natio“, tako nije ni ovo: da je gostinjac sazidan tim, što mu je pustio Dalmatin Fantin Valle. Jer taj je, kako znamo, umro 1475. a gostinjac 1454 godine jur bijaše totu, ter mu je te godine Martin „Slovjenin iz sv. Križa“ zapisao onaj svoj vinograd (V. izprava), a 1462 Juraj „Slovjenin iz Senja“ ono pol svoje kuće (X izpr.), a 1466 Stjepan Galeotti „Slovjenin“ onaj svoj vinograd (XII), a tako i Jakov Allegretti „Slovjenin iz Dalmacije“ 1468 (XIV). No i sâm Pastrić 1659 godine, pokle je onako prevario sudce, izpovjedi za toga Trogiranina, da je 1475 nekoliko svoga zapisao gostinjcu, da ga tim *razšire*, jer da je bio pretiesan[3]. A sv. Jerko je li bio baš Dalmatin? *Sadanji* rimski breviar, istina, kaže za njega, da se je rodio u Stridonu u *Dalmaciji;* ali ondje nije svaka sveto pismo, prvo, a drugo: on sâm piše za se, da se je rodio u Stridonu, nekada gradu na Dalmatinskoj i Panonskoj medji[4]; a tako on može biti toliko Panonac koliko i Dalmatin. Pak nije ni zamjeriti papi našemu Mikuli zato, što je 1447 g. celjskomu i zagorskomu knezu a hrvatskomu banu Miroslavu uzvjerovao za njega, da se je rodio u Strigovu u Medjumurju, t. j. medju riekama Dravom i Murom[5], ako to i dodija presv. šibenskomu bi-

---

[1] „Cum idem Hospitale fuerit concessum anno 1453 a Nicolao V. pro peregrinis *Dalmatis*, eodem Summario Nr. 5⁰, ibi Dalmatis seu Illyricis, *quae dictio seu stat ibi expositiue et declaratiue*“ . . . u knjizi prozvanoj: „1655, 1656. Informationi facti et juris, et altre scritture nella Signatura di Gratia, et nella S. Rota nella causa Romana Canonicatus“ itd, na 48 l., koju knjigu sam jur spomenuo.

[2] „Et etiam Hospitale, eius Congregatio ab antiquo uocatur Societas et Congregatio *Dalmatinorum*“ (??!!)

[3] „Dell' anno 1475 Fantino di Valle Dalmatino da Traù, Auditore Palatino della Sacra Rota, lasciò un legato, acciocchè con quello fosse in *Ampla* forma fabricato l' Ospedale sopradetto, che allora *era angusto* in forma di casuccola“ . . . u znanom izvješću.

[4] „Natus Stridone, Dalmatiae quondam Pannoniaeque confini oppido“ (De viris illustribus, 135), a to je u Slovjenskom breviaru od 1387 g. ovako krivo: „Jeronim ot zemle Štridonie Dalmacii bliz Panonii Sija tri mĕsta stoet v' edino“ (Ovo je tumač!) . . . „i prija red svetago benedikta (?!), školi grčkoj i latinskoj i slovĕnskoj (?!) moistar bĕ“. A taj breviar je u Propagandi.

[5] „Ecclesiam sine cura sancti Hieronymi de Strigone (*n* nam. *u* = *r*: Strigove = Strigovo) Zagrabiensis diocesis, *que olim domus paterna*

Digitized by Google

skupu, koji u svojem časopisu, „Folium dioecesanum“, bi rad dokazati, da je *Strido* = *Sedramić*, selo u njegovoj biskupiji, pak da se je tote rodio taj veliki učitelj. No bilo da je bio Dalmatin ili da je Panonac, Slovjenin nije bio, a ovaj gostinjac i ovaj kapitul zastavljeni su za Slovjene.

A zašto je u koru osim papina samo Dalmatinski grb (tri lavske vjenčane glave, naslikan) to je lako uganati: kada je papa zidao ovu crkvu (od oktobra 1588 do avgusta 1589), ovdje u bratovštini bijahu, izvan jednoga ili dvojice, samo Dalmatini, i to tako malo rodoljubni i pravedni, da su i Hrvatu kratili u gostinjac, držeći ga za Panonca i za tudjinu[1], pak oni, držim, da su nagovorili papu, da tu dade naslikati uza svoj samo njihov grb. Nebi se to bilo dogodilo ne od 1454 do 1500, kada onoliko drugakovih Sloviena, Hrvata i Bosanaca, bijaše u toj bratovštini; a nebi se bilo ni od 1515 do 1517, kada u njoj bijahu, kako znamo, tri Zagrebčanina, a po jedan Pernjanin, Krupljanin, Sriemac i Istranin, a dva Bošnjaka, — čudo, više tih nego Dalmatinaca. I nije težko uzvjerovati, da je papa te takove Dalmatine za njihov grb poslušao, on njihov znanac, bivši prije ter onoliko godina kardinalom sv. Jerka crkve. No i to bi moglo biti, da taj grb nije po njegovoj, nego po njegova slikara volji naslikan: da su oni toga naputili. Bilo ovako il' onako, taj grb nije dokazom, da što je Slovjensko, da to je samo Dalmatinsko; kako nije ni ono za to dokazom, što su s početka u ovoj crkvi samo Dalmatini bivali kanonici i podkanonici: to su oni više po sreći nego po pravu, n. p. koji su to prvi bili: ti jur bijahu u Rimu ter u Svetojeronimskom pobratimstvu, pak brže bolje sami sebe, ono na 30 julija 1589, papi ponudiše, koliko ih god tu bijaše svećenika ili žakana, i jošte, za vas broj, svojih. No i onoj „samo“ mogu prigovoriti: 1621 godine

---

ipsius sancti, et in qua nutritus et educatus extitit, de bonis sibi desuper creditis notabiliter construi et edificari fecerit, ac solemniter dotauerit“ . . . Theiner: Mon. Slav. merid. I. 400.

[1] „1585, 7 maggio Venero nel hospitale doi peregrini da *Crouatia,* uno nominato Mattheo, l' altro Emerico, alli quali fu dato un pasto solo per carità (!), et poi furono licenziati per esser delli confini della *Panonia“ (!)* — „1587, 12 marzo. Venero in hospitale 4 peregrini di *Croatia* con loro fede, alli quali per *carità* di ordine del Sig. Guardiano *(To bijaše ili Benko Gallo Zadranin, ili Fran Bonifacio Šibenčanin.)* fu dato la cena e dormire per una sera *tantum* per non esser loro compresi nella nostra natione“ (!). Pellegrini.

Digitized by Google

ovdje podkanonikom bijaše pop Juraj *Baranin*[1]. A što tvrdi Pastrić za gostinjac, da ga od starine zovu Dalmatinskim, ono je pak nesramna laž; jer, kako sam sprieda dokazao, Rimljani su ga vavjek zvali Slovjenskim („Sclavonorum", „degli Schiavoni"), a tako su ga i sâmi gospodari s početka tridesetak godina, a zatim još i Ilirskim.

No itako se smilova Hrvatom i Slovincem onim (medju Savom i Dravom), i još Bosancem; ali ne zato, što su to Slovjeni, nego zato, što je car Konstantin Porfirogenit, nekoliko prije ili poslie 950 godine, rekao za Dalmaciju, da je u staro doba bila duga od Dračke krajine ili od Bara do Istranskih gora, a široka sve do Dunava! Jer da ta tolika Dalmacija je što i Ilirija, i da su tu Dalmaciju iliti Iliriju imali na pameti pape Mikula V i Sisto isto V, zastavljajuć, prvi gostinjac, a drugi kapitul[2]. Eto što je pomoglo Hrvatom, Slovincem i Bosancima, kako ćemo potla vidjeti, i Baranom! A tomu Mikuli, kako znamo, nije se ni snilo za kakovu Iliriju, a taj Sisto je za crkvu i za gostinjac samo zato rekao da je ovo Ilirsko, „Ecclesia, quae *Illyricorum dicitur*", „Hospitale Nationis *Illyricae*", zašto Slovjeni ovdje tada jur su se zvali, kako smo vidjeli, ne samo ovako, nego i onako; ali, kako nisu oni sâmi držali za Iliriju samo tadanju Dalmaciju, Hrvatsku, Slavoniju i Bosnu, tobože starinsku Dalmaciju, tako nije ni on, onako rekši za kapitul: da ga zastavlja za *isti* Ilirski narod, čiji je gostinjac, „personas idoneâs *dictae* Nationis Illyricae". No gostinjac je zastavljen, a to sam jur dokazao, za Slovjene: tako je i on kapitul zastavio za Slovjene. Tko pametan može i pomisliti, da je njemu bila na pameti pokrajina, koja je obstojala pred tisuću godina, a ne živ narod? Istina, za „gostinjac Slovjenskoga naroda" rekao je, da je „za stan ubogim hodočastnikom i nemoćnikom, koji pridu iz te *pokrajine*"[3], ali je mislio: koji od toga naroda pridu, ili: k. p. iz pokrajine (ili: iz pokrajîna), gdje je taj narod. Da mu je bio

[1] „1621, 23 ottobre . . . ne hauendo meno due detto messa bassa alcun di loro *(a to kanonici na dan sv. Jeronima iste godine, zašto se pravdahu s bratovštinom!)* eccettuato . . . et Don Giorgio de *Antiuari Beneficiato*". Decreti.

[2] LXVIII izprava.

[3] „Juxta quam (Ecclesiam) est Hospitale Nationis Illyricae pro pauperibus peregrinis et infirmis ex *ea provincia* ad sedem Apostolicam et Sacra limina Apostolorum visitanda pro tempore confluentibus recipiendis" . . . (LIX.)

Digitized by Google

na pameti živ narod, a to Slovjeni, vidjeti je po onoj: da u kapitul može još i tko je ilirskoga plemena, ali da ima biti *istoga ilirskoga jezika i narječja,* „ejusdem tamen Illyricae linguae et idiomatis". Pak je to bila prâva danguba, pravdati se, i to pet godina: da što je i gdje i dokle Sistova Ilirija? A njemu Ilirija nebijaše ni na pameti! Njemu bijaše na pameti „isti Slovjenski jezik i narječje", bio taj takov jezik u koliko ti drago pokrajinah. No o tom očitom dokazu Pastrić ni rieči! a ni suparnici mu, ni sudci! A da je ovdje „idioma" = narječje, to je priličnije istini, nego da je isto što i „lingua" (jezik).

Pastrić tvrdi, da su u gostinjac prvih 150 godina primali hodočastnike iz Dalmacije, iz Hrvatske, iz Slovinije, i iz Bosne, tobože iz Ilirije, a iz Kranjske da ih nisu nijednoga primili, ni iz Koruške ni iz Štajerske: iz tih pokrajina da nisu ih nego 1625 (svete) godine počeli primati, i to da po bludnji nekoga gospodara nad gostinjcem. Ali za Kranjce ja njemu mogu prigovoriti, i to ne samo po onom što su dva duševnija dalmatina, pop Juraj Blašković, svetojeronimski kanonik i pobratim, i pop Jerko Allegreti, isto pobratim svetojeronimski a spljetski arhižakan, 1609 godine posvjedočila[1], nego i po zapisih u svetojeronimskih knjigah (vidi LXIX izpis). Bješe mu ih bolje izbrisati! A zato ih je tu premalo, zašto njih su u Njemački gostinjac, i to po zapovjedi Njemačkoga cara, njihova gospodara, primali, kako su i Štajerce i Korušce, a i Hrvate negda[2].

Porfirogenit je ono za Dalmaciju rekao, da je negda bila do Istarskih gora, a za Hrvate, da su do Istarske medje, iliti do Labinja grada, pak zato Pastrić za Istrane tvrdi, da koji su rieci Raši na lievoj strani, ti da su Dalmatini iliti Ilirci, pak da mogu u sv. Jeronim, a da koji su preko te rieke, ti da su Talijani, pak

[1] „Et ho sempre uisto dal detto tempo in qua *(od 20 godina)* in detto hospitale alloggiare et receuere tutti poueri peregrini, et anco gouernare et curare tutti poueri infermi di detta natione Illirica, cioè Schiauonia, Crouatia, Zagabria, et *Glubliana,* bosna, seruia" . . . prvi, a drugi: „et ho sempre uisto dal detto tempo in qua *(od 22 godine)* che in detto hospitale si sono alloggiati et receuuti tutti poueri peregrini et ancogouernati et curati tatti poueri infermi di detta natione Illirica, cioè Schiauonia, Crouatia, Zagabria, et *glubliana,* bosna, seruia". . . U prvom dielu ove razprave.

[2] Kerschbaumer: Geschichte des deutschen Nationalhospizes Anima in Rom, s. 40.

Digitized by Google

da nemogu unutar[1], a svi znamo, da i ti, izvan ono nekoliko Talijana, govore po slovjensku, ter su isto onako „ejusdem illyricae linguae et idiomatis“! No prije Svetojeronimci nisu ne tako sudili: oni su, i to od početka, primali u gostinjac Slovjene iz oboje Istre, kako to kažu njihovi zapisi (LXX). Tu, kako Labinj, Plominj, i Lovran, tako je i Pul, i Vodnjan, i Motovun, i Poreč, i Žminj, i Pazin, i Buzet, i Kopar, i još drugih gradova ili sela, koja su u zapadnoj Istri. I još po rečem je vidjeti, da su prvanji Svetojeronimci Istrane držali za Slovjene. Oni 1559 godine, i to nekoliko prije 14 maja, nagovoriše papu, da se zagrozi prokletstvom tomu, tko bi šta Svetojeronimskoga, bilo u Rimu ili u njihovih krajih, sposegao, pak narediše, da valja tu kazan razglasiti po Rimu, kako je navada, i u njihovih krajih, ter tu, kako spominju Rab, Zadar, i Šibenik, tako i *Pul*[2]. A tako po pravu Šimun Gjeorgjević, svetojeronimski nadpop, opominje Istru, nabrajajuć ono 1609 godine a u pismu na Hrvatski sabor, slovjenske pokrajine, iz kojih da primlju hodočastnike u gostinjac na stan. A ni one neću zamučati: kralj Ferdinando I. 1549 godine, pišuć papi to i to za Pićansku biskupiju u svojoj Istri, veli za tu biskupiju, da je u *Iliriji*[3], a Pićan je *za* „Istarskimi gorami“ a Raši na desnoj strani.

A Srbalja Pastrić ni spomenuo! a svi znamo, da oni isto onako slovjenski govore, kako i Dalmatini, i Hrvati, i Bošnjaci, i tako zvani Slovjeni: da su „ejusdem illyricae linguae et idiomatis“. No

---

[1] „Et eo magis dicta exclusio euidentissime patet ex eo, quod Arsia flumen Histrie parte orientali est certissimus et indubitatus terminus Italiae, et disterminat Italiam a Dalmatia proprio Illyrico“ .... u drugoj obrani („Discursus“).

[2] „1559, 9 aprile. Fu decretato et commesso a m. Latino nostro procuratore ottenesse una scomunica papale contro quelli che supposseno *(usurpassero?)* beni stabili, mobili, b(reui), testamenti, instromenti, inuentarij, pertinenti alla Chiesia di Santo Hieronimo et Compagnia dela Natione *ylirica (sic)*, di S. Gironimo di Roma, tanto in Roma quanto di fora lasciti et notarij si fosseno sopra di cio rogati, et altre robbe pertinenti alla Compagnia“.

„1559, 14 maggio. Fu produtta la scomunica, et fu ordinato si publicasse in li lochi soliti, et si fulminasse il processo sopra, e si mandasse a publicarla fuori *nel paese*, massime in Arbe, Zara, Sibenico, *Pola*, et in piu lochi si potra, et che si facci stampare quanto bisognara“. (Decreti.)

[3] „Quam tenuis quamque exiguus sit Episcopatus Petinensis in *Illirico* ditionis nostrae“ ... Theiner: Mon. Slav. mer. 662.

Digitized by Google

pop Juraj Blašković i pop Jerko Allegreti, ti pravedniji i rodoljubniji Dalmatini njih spominju, ono 1609 godine, svjedočeći: „da u gostinjac na stan primaju hodočastnike iz Hrvatske, iz Ljubljane, iz Bosne, iz *Srbije,* i iz drugih krajeva, gdje isto po ilirsku govore". A da je to istina, da su Srbe primali, eno dokâza (LXXII). Istina, malo je bilo Srba ovdje, ali po tom nevalja odsuditi, da su ih odbijali; nego da oni *onakovi* nisu marili, žalibože! za Rim, kako nisu, ter za isti razlog, ni Bugari, sudeć po tom, kako je njim malo spomena u Svetojeronimskih knjigah[1]; no za njih bojim se reći, da su „istoga slovjenskoga jezika i *narečja*", kojega su Hrvati i Srbi.

Da su u gostinjac primali po jeziku, to je vidjeti još i po onom, što su unutar primali Sloviene naseljene u Taliji, kako LXXIV prilog kaže. Jer poreklom ono bijahu nekoji Dalmatini, nekoji Srbi, a nekoji Bošnjaci: svakako Južni Slovjeni. A tako, što je Blašković i Allegretti rekao: da u gostinjac primaju iz Slovjenije („Schiavonia"), iz Hrvatske, iz Ljubljane, iz Bosne, iz Srbije *i iz drugih krajeva, gdje po Ilirsku govore*"[2], ono je prava istina. No šegavi Pastrić, kako je zamučao da su Srbe primali, tako je i da su te naseljene Slovjene.

Sada: kako se je to nepošteno i smiešno i dangubno i pogubno i razsipno pravdanje svršilo? Onaj prvi sudac na 20 februara 1652 godine, vidiv Pastrićevo prigovaranje i ono Kranjske vlade očitovanje, odsudi, da Ivan Jamšić nemože ovdje biti kanonikom, zašto da mu je otac Kranjac, i da on neumie slovjenski[3]. No drugi sudac, po imenu Azo Areosto, na 7. avgusta iste godine to razvrže, odsudiv, da taj Jamšić može biti ovdje kanonikom. Pak nadpop, onaj isti, zakanoniči ga. Ali bratovština na 26 septembra odluči, da valja poći pred trećega sudca, pred sv. Rotu, bivši trinaest Dalmatîna za to a dva ili tri proti tomu, pokle stari Jamšić bijaše odstupio po njihovoj volji, a po svojoj Tršćanin Pellegrini, i Kranjac Steir, i Goričanin Toma Smiric[4], i Hrvat Blaž Bianchi Gribenčić ili Gribenec[5]; ali predsjednika Jurja Juričića („Georgiceo") odabrana biskupa ninskoga tu ne bijaše; a ni drugoga Ljubljanca

[1] LXXIII prilog.

[2] „Et altri lochi che abraccia detta lingua Illirica" — „et altri lochi che parlano detta lingua Illirica".

[3] Istromenti, I. 94.

[4] Ali ga i „Srimsich" pišu.

[5] V. LXXVII, LXXVIII i LXXXVII.

Digitized by Google

Jurja Kolenca ili Golenca, ni drugoga Goričanina Ivana Kalabasona. I ti Dalmatini, medju kojimi bijaše polovica golobradih žakana, za to pravdanje odrediše opet popa Pastrića i popa Lupa, i još popa Kopčića i popa Herendu, samo svojih. Pak ti popi su više, dašto, znali i umjeli, nego njihovi suparnici, stari Jamšek postolar, a mladi, ako i kanonik, djak[1], a Kolenec isto postolar, a Stajer urar, a Pellegrini mastilac, a Bianchi i Kalabašon sluge, kako to LXXVIII. izprava kaže. I još ti popi imadjahu u svojih rukuh sve svetojeronimske izprave, i mogahu za to pravdanje trošiti svetojeronimskih novaca koliko ih bijaše volja. Napokon jedan sudac u sv. Roti bijaše Mletčanin, pak brže da veći prijatelj Dalmatinom nego Kranjcem.

No je i tih bilo, koji su Kranjce, ter krepko i razborito, branili. Patron kardinal Fran Peretti, zvan, po svojem zavičaju, Montalto, Sistova pranećaka Mihovila sin, branio je svoga kanonika Jamšeka do smrti, tvrdeć, da Kranjci su Slovjeni, pak da je i on, kako je vidjeti po tom, što su mu za to napisali, ter po sebi, pravdaš Lesandar Saracinelli i odvjetnik Evseb Evsebi („Eusebius de Eusebijs"), pak sudcem na 7 avgusta i na 17 novembra 1653 godine prikazali[2]. Da je on plaćao odvjetnike, koji su toga kanonika tako branili, to odvjetnik Dragutin Coppetti svjedoči u nekakovu spomenu za istoga kanonika, predana sudcem na 25 junija 1655[3], kada je on jur bio umro; oli malo prije. A najbolje je Kranjce branio Hrvat pop Juraj Križanić iz zagrebačke biskupije, ter iz goričke arhižaknije a iz župe Svetoga Ilije: valja da iz Lipnika, jer tu je crkva Sv. Ilije. Da je bio iz zagrebačke biskupije, to je više putî i ovdje i ondje rečeno, a da je iz goričke arhižaknije ter iz svetoilijske župe, to je samo jednoč, i to gdje je zapisano, kako su ga na 10 novembra 1652 godine primili u

[1] I još dva svetojeronimska kanonika tada ne bijahu svećenika.

[2] U *prvoj* knjizi „Informationi juris et facti" itd. (jer koju sam do sada spominjao, ono je *druga)* od 59 do 66, i od 79 do 80 l. Tu su četiri obrane, ter prve tri ovako prozvane: „Signaturae Justitiae Rpd. Crescentio, Romana Canonicatus, pro Emmo D. Cardinali Montalto illiusque Praesentato (to je: Jamšek), contra nationem *Sclavonicam*" (Svetojer. Dalmatini), a četvrta: „Rpd. Priolo, Romana Canonicatus. pro Emmo D. Cardinali Montalto et Joanne Baptista Jampri contra Congregationem Illyricorum".

[3] „Praeterea hanc litem hucusque *sustinuit* clar. me(moriae) Cardinalis Montaltus, patronus Canonicatuum S. Hieronymi". . . Isto tu od 307—308 l.

Digitized by Google

svetojeronimsku braščinu[1]. Kukuljević za njega zna, da je bio u Rimu od 1640 do mjeseca avgusta 1642, a nezna gdje je potle do 10 novembra 1652, pak drži (ondje na 221 s.), da je i tih deset godina bio u Rimu: da nikad nije se povratio doma. No sâm Križanić na 12 julija 1645 godine pisao je vele znamenit list iz Varaždina u Rim tajniku sv. sbora za širenje vjere, svomu znancu i pouzdaniku, ter u tom listu veli za se, da je zagrebačkim kanonikom a varaždinskim župnikom; ali da što je namislio, da toga za taj i taj razlog nemože ovršiti u svojoj domovini, pak prosi i moli, da ga taj sv. sbor što prije pozove u Rim, naputiv šegavo toga tajnika, kako imaju pisati njegovu biskupu, da brže na to pristane; a da kako se je on vladao tri godine (tako od 1642 do 1645), da to će njegov biskup posvjedočiti. A tako je očito, da se je bio povratio iz Rima, i to nekada poslie 16 avgusta 1642. A taj list je našao vriedan franovac ter književnik, o. Evsebij Fermendžin, u arhivu toga sbora, i prepisao, pak sam ja pročitao taj prepis, a tomu franovcu preporučio, da ga dade na vidjelo.

Na taj list odgovoriše, a to je na njem zapisano, drugoga mjeseca, i to, ako sam dobro zapamtio, na 25. A kada je to Križanić drugoč ostavio svoju tužnu domovinu, to držim da je laglje doznati u Varaždinu ili u Zagrebu, nego u Rimu. Ja samo to znam, da 1650 godine a na 16 avgusta nije već on bio varaždinskim župnikom, nego Petar Jambreković, ter je taj svetòjeronimskima kùpiocima popu Kopčiću i popu Grisogonu tada posvjedočio, da su u toj župi sakupili sedamdeset forinti[2]. A u Rim je prišao, a

[1] „Furono accettati per Fratelli di questa ven. Congregatione, cioè . . . R. S. D. Georgeo *Crisania* fu Canonico di Zagabria, nato nella Parochiale Dioce(?) di S. Elia. Giurisditione dell' Archidiaconato di Goriecenze *(sic)* nel Regno di Croatia". . . (Decreti). Ovdje jedne rieči, kako nisam mogao pročitati 1868 godine (v. „Dvie razprave" na 7 s.), tako nemogu ni sada Nije ona: „Liove", kako je Voršak pročitao a Kukuljević mu uzvjerovao, pomisliv: Lipove = Lipnik (v. „Književnici u Hrvatah iz prve polovine XVII. v, na 206 i na 221 s.). Jer prvo slovo joj nije ne očito; no vele više je prilike, da je ono: *D*, nego da je: *L;* a za četvrto nije prilike da je *v*, nego da je *c* (usred rieči tada nisu ni pisali *v*, nego *u* i za ovo i za *v*); a peto, ono jest *e*, ali je nad redkom, te pod njim je piknja; a to kaže, da je ta rieč skraćena. Bi moglo biti: Diocese: da se je pisac zarekao, ili da nije dorekao.

[2] „Anno 1650, Augusti 16. In parochia Varasdiensi collectores Diui Hieronimi pro Hospitali nationis Illirice adepti sunt Ranienses septuaginta C. (?) 10, quos receperunt coram me Petro Jambrechouijch pa-

Digitized by Google

toga do sada nismo znali, nekoliko prije 15 februara 1652. Jer tada svetojerolimska braščina, ili bolje Pastrić, odabra njega, da skupa sa njihovim pobratimom popom Franom Marchiem, koga sudac odabra, izkusi mladoga Jamšića, umie li slovjenski[1]; a na 18 toga istoga mjeseca Pastrić prikaza sudcu svoju lažnu razpravu proti Kranjcem, a u toj razpravi upotrebi, što mu je Križanić, dašto nekoliko dana prije, bio posvjedočio, i to nepromišljeno, proti njim. pak se poslie pokajao za to[2]. No skoro držim da je bio prišao. A to sudim po tom, što se je dao Pastriću onako zaplesti, i što je u onoj svjedočbi onoliko krivih rekao. Više mu nisam našao spomena do 20 oktobra, kada ono svetojeronimskomu nadpopu Antonu Diodatu Dubrovčaninu[3] poruči nešto, što je težko razumjeti[4]. A na 3 i na 4 novembra misio je u našoj crkvi, pak su ga ovako zapisali: „Georgius Canonicus Zagabriensis pro deuotione" prvi dan. a drugi: „Georgius Crisanius pro deuotione"; ter isto ovako bez „canonicus" i na 23 decembra iste 1652 godine[5]. Neznam od kada, ali 1654 i druge godine pomagao je služiti i izpoviedati u drugoj crkvi našega svetca Jeronima, zvanoj „della Carità"[6], kako to za njega veli onaj Tršćanin Pellegrini[7], i dalmatinski odvjetnik Mikula Severoli nekada od 30 septembra do 10 decembra 1655[8], i on sam za se na 10-toga istoga decembra[9]. Bio sam, dašto, tamo pitat,

rocho et Vice Archidiacono Varasdiensi m. p.", u znanoj knjižici. — Kada sam ovo bio napisao, spomenuti franovac veselo mi obznani, da je još tri Križanićeva pisma našao, a u tih pismih da on veli za se, da se je odrekao Varaždinske župe 1646 godine, pak da je išao u Rusiju, pak 1650 da se je vratio u Beč. A i pjesama mi pokaza njegovih.

[1] V. 12 pripomenak k LXXV. izpravi.

[2] LXVIII, LXXV, i LXXXIV. 7. tačka.

[3] Vacchetta delle Messe, na 1. januara 1652. Pop Petar „Bogdanouich" (jednoč: „Bogdan", a jednoč: „Bogdanich"), koji je u našoj crkvi od 24 decembra 1651 do 3 marta druge godine devet puti mašio. možda mu bijaše brat, ili bratučed, pak „Diodati" prevedeno?

[4] LXXVI.

[5] „Vacchetta", knjiga.

[6] Zašto tu je bratovština, koja milostinju dieli.

[7] LXXVIII izpr., 4. svjedok.

[8] . . . „Georgius enim Crisanius sacerdos, et hodie Confessarius in Ecclesia Sancti Hieronymi *Charitatis* in fido per ipsum iurata attestatur" (misli onu njegovu nepromišljenu svjedočbu). . . Informationi. II. 75.

[9] „Et ego, cum sim indignus sacerdos in S. Hieronymo de *Caritate*, debui tota die adesse officijs Ecclesiae". LXXXV.

Digitized by Google

ne, da znaju li za njega: to bi bilo preveć; nego, da imaju li pisama od tada; ali mi odgovoriše, da ih ne imaju. A ja to vjerujem i nevjerujem.

Čemu se Križanić u slovjenskoj bratovštini brzo i najveć začudi, bijaše to, da je u njoj najveć Dalmatîna, ter i golobradih, a da nijednoga, izvan mladoga Jamšeka, od kapitula, a da u njem su, izvan toga Jamšeka i Jurja Vuškovića Baranina, isto Dalmatini, ter, veći diel dobni i razumni[1]. Jer, kako znamo, kapitul se je bio pravdao s bratovštinom, pak ona 1632 godine a na 8 februara, da mu se osveti, a više mareć za svoju nego za ovoga zavoda korist, odluči (a u tom zboru bijaše i Hrvat Blaž Bianchi Gribenec i Tršćanin Pellegrini), da već nikad nevalja, a to po staroj slovjenskoj pameti i slozi, pobratiti nikoga od kapitula![2] Pak najbrže po njegovu svjetu kapitul, t. j. nadpop Bogdanović, i kanonici: Vušković, Fran Banić Splićanin, Ivan Lupi Dubrovčanin, i Simun Gaudencio (Radošić?) Splićanin (a peti bijaše Jamšić, a šesti Vinko Bencilić Korčulanin, oba jur pobratima) nekoliko prije 8 maja 1653 pomoliše se kardinalu Sacchettiu štitniku, da ih prime u bratovštinu. I naredi štitnik tada bratovštini, da neka žrieba, hoće li njih ili ne. Pak tu naredbu kapitul po kanoniku Radošiću posla bratovštini na 11 istoga mjeseca, kada joj šestnaest pobratîma bijaše u vieću, ter devet Dalmatina (dašto i Pastrić), a ostali: Križanić, dva Kranjca Stajer i Kolenec, dva Tršćana Pellegrini i Juliani, i Riečanin pop Ljudevit Bocchi. I ti pobratimi, pokle Bocchi, ne znam za koji razlog, bijaše otišao, pod otaj dadoše svaki svoj ždrieb za sve te kanonike skupa, i to osam njih: da ih valja primiti; a sedam: da ne[3]. Da je medju tih sedam bio Pastrić, to vriedni Slovjenin Križanić svjedoči, gdje ono povieda za njega, da kada je vidio, što se je dogodilo, da je zavapio, da će proti tomu poći pred štitnika; da je to velika poguba primiti kanonike; da je opeta ždriebati za njih[4].

I uništi štitnik to žriebanje, zašto da je ono bilo za sve kanonike skupa. Pak zapovjedi, da valja žriebati za svakoga kanonika

[1] Isto tu.
[2] Decreti.
[3] Isto tu.
[4] „Facta uotatione, nostra uota superarunt, ut DD. Canonici admitterentur Hoc facto, aduersarius exclamauit, interposita appellatione ad D. Protectorem, asserens, rem esse praeiudiciosissimam admitti Canonicos, et debere fieri aliam uotationem in alia congregatione". LXXXV.

Digitized by Google

po sebi. Pak na prvi junija pobratimi, njih četrnaest, ter osam Dalmatîna, i Križanić, pokle Pastrić šegavac, naputiv svoju čeljad, bijaše odstupio i tobože odrekao se stežničije, žriebaše pod otaj za svakoga kanonika po sebi, ter devet njih dade svoj glas proti nadpopu, proti Vuškoviću, i proti Baniću, a deset proti Lupu, a osam proti Radošiću. I tako premogoše Pastrićevci[1]. A na taj zapisnik podpisao se je predsjednik Juraj Juričić Splićanin biskup ninski i oba čuvara, pop Mikula Kopčić Dubrovčanin, i pop Vjekoslav Lupi Hvaranin, ter sebi na veliku sramotu!

Zatim parci napisaše do 500 listova! i još Roberto Papafava Padovljanin natiska knjigu od 66 velikih strana! U svega svieta knjigah Ilirija nije toliko putî spomenuta koliko u tih, a po krivu i bez pravoga razloga!

Sudci nisu naglili, pak nestrpljivi Dalmatini, i to samo Pastrić, Herenda i Dumanić skupa sa štitnikom zamjenikom Manfronom u zboru na 25 januara 1654 godine narediše, da ih valja podbosti[2]. Jer sudci jur od nekoliko mjesecî imadjahu u rukuh i što su dalmatinski odvjetnici, Liberati i Salomoni, bili napisali, i što su kardinalovi, Saracinelli i Eusebi.

No i stari Jamšek poče se bolje vrtiti za sina, da ga ne izrenu iz kanoničije; a i za sebe, da ga ne izpude iz bratovštine. Što mu je Kirher i Holstenij bio posvjedočio (a možda jur onda i siponatski nadbiskup), da su Kranjci Slovjeni (a to i oni kardinalovi odvjetnici tvrde), za ono posumnja, da kako mu nije koristilo pred prvim sudcem, da neće ni pred trećim, pak još najde četiri Kranjca (medju timi tri Ljubljanca), tri Tršćana, dva Oglejca, i jednoga Salcburžanina, pak tih deset (medju kojimi bijahu tri od svetojeronimske braščine) posvjedočiše mu: da Kranjci su Slovjeni; da Ljubljanci govore slovjenski; da je svetojeronimska braščina vavjek Kranjce držala za Slovjene i da ih je medju se primala, kako da je i njega primila[3]. No onoj onakovoj svjedočbi Pastrić se naruga i njegov pravdaš Liberati, pak oni sami napisaše sedamnaestero pitanje, ter puno zanovietî, pak to te iste godine a, po svoj prilici, i toga istoga mjeseca, dadoše sudcem, ter su ih molili, da neka po tom pitaju Jamšićeve svjedoke[4]. Pak sudci izabraše

[1] Decreti.
[2] Isto tu.
[3] LXXVII.
[4] Interrogatoria infrascripta dat, facit, exhibet, atque producit procurator, et eo nomine Venerabilis Congregationis S. Hieronymi Illyri-

Digitized by Google

trojicu od onih svjedoka: Kolenca Ljubljanca, Pellegrina Trščanina, i Matiju iz Kranja, papina vojnika, i još nekoga Celovčanina, bogoslova u Rimu, pak ti najprije prisegoše, da će istinu govoriti, pak pred sudnim bilježnikom Buscarolom odgovoriše svaki po sebi na to sedamnaestero pitanje i na sve Pastrićeve zanovieti, i još na to, što ih je tumač po svojoj volji pitao[1]; ter posvjedočiše, da Kranjci su Slovjeni; a to da su i Istrani, a donekle i Štajerci i Korušci; i još puno, a držim da i preveć toga, kako LXXVIII. izprava kaže. No da kanonik Jamšić umie po Slovjensku, toga nisu posvjedočili; a ni pitani nisu bili za to!

I jošte nepresta stari Jamšić vrtiti se. Dozna, da su u Rimu kranjska vlastela: Ivan Juraj Lamberg, Ivan Sigefrid Lamberg, Fran Albert Kaysell, Ivan Fran Kopriva, Jodok Jakov Gallemberg, Sigefrid Gallemberg, i Ivan Adam Engelshauser; i hrvatska: Mikula Drašković i Ivan Drašković, pak jim se milo pomoli, da neka mu posvjedoče, da su Kranjci Slovjeni i da po slovjensku govore. I oni mu to na zadnji marta posvjedočiše, rekši, da to vas sviet zna i spoznaje; a da što su kranjski zastupnici, ono na 18 januara 1652, očitovali za Kranjce, da su pod cesara, da oni po tom neprestaju biti Slovjeni; da ako toga nisu njihovi zastupnici razumjeli, da zato ne imaju biti škodni njihovi hodočastnici[2].

Dašto, Pastrić i njegovi odvjetnici, Liberati i Salomoni, i još (nebijahu mu dosta dva!) Eugeni i Severoli prigovoriše svim ovim svjedokom, nekomu za ovo, nekomu za ono. Što su ti odvjetnici, ter najveć po Pastrićevu učenju i pućenju, napisali, toga je dosta i predosta. Koliko neistinitih i krivih i bedastih i smiešnih rekoše! A ni toga nije malo što su patronovi i njegova kanonika odvjetnici, Saracinelli, po drugoč, i Herkul Ronconi, napisali[3]. Mnogu

corum, super quibus petit, et instat testes inductos, et inducendos diligenter interrogari, antequam deueniatur ad examen super articulis, alias etc." Informationi . . . I. 150. Tu su tri lista puna toga pitanja! a na kraju još i ova: „In reliquis suppleat diligentia D. Interpretis, cui datur facultas addendi, et minuendi, et noua interrogatoria faciendi eius arbitrio".

[1] Ne znam, je li to bio Baldasar Papeo, koga svetojeronimski pobratimi, Marchi, Herenda, Stajir, Dumanić i Pastrić u zboru na 11 marča iste godine zovu tumačem u parnici za slovjenske pokrajine: „Fu ordinato che al Sig. Baldassar Papeo, *interprete* nella causa in Rota per la cognitione delle prouincie se (g)li dia sodisfactione con l' assistenza del Procuratore, et un Guardiano". Decreti.

[2] LXXIX.

[3] LXXXII i LXXXIII.

Digitized by Google

pametnu su rekli. A da su znali, da rieči „Dalmatica seu Illyrica natio“ nisu papine, nego Pastrićeve! Tako bi bili osramotili Pastrića, da bi mu sudci bili pokazali ne samo svoja nego i gradska vrata; ako ne još i gore štogod.

Što je Križanić Pastriću nekoliko prije 18 februara 1852 godine naglo i nepromišljeno bio napisao proti Kranjcem, za ono ga taj šegavac na 5 februara 1654 pred javnim ter svetojeronimskim bilježnikom Bernardinom Santijem prisili izpovjediti, da je njegovo, kako to taj bilježnik kaže nakraj onoga njegova pisma[1], i on sâm: .... „ille autem me postea citauit, et scripturam recognoscere *coegit*“[2]. A po tom je očito, da se je on tada jur bio predomislio za Kranjce, i da ih je bio počeo braniti, pak zato da ga je Pastrić hotjeo osramotiti pred sudci. Da je jur bio počeo braniti Kranjce, sudim po tom, što su „Ilirski hodočastnici“ (a to bijahu svetojeronimski Kranjci) dva dni prije po svojem poruku Hipolitu Urselliu molili papu Inocenca X, da neka zapovjedi rednjemu sudcu popu Jeronimu Priolu (to bijaše Mletčanin), i njih pripustiti, za njihovu korist, u svetojeronimsku (Pastrićevu!) i Jamšićevu parnicu[3], koju je on još na 7 avgusta bio naprtio na toga sudca[4]; a papa ih, ter toga istoga dana, usliša, kako je na toj njihovoj prošnji zapisano: „1654. 3. februarij, Comissio obtenta nomine peregrinorum“; a zato Pastrićev pravdaš Liberati krivio je Križanića, pak mjeseca aprila dva puta pisao tomu sudcu proti njemu[5], i obeju

[1] LXXV.

[2] LXXXIV, 7.

[3] „Urbis siue Illyricorum. Beat. Pater Lite et causa pendente coram Rpd. Priolo S. Rotae Auditore inter Congregationem S. Hieronymi Illyricorum et Jo. Baptistam Jampsi de et super interpretatione erectionis Hospitalis et Canonicatuum siue beneficiorum dictae Ecclesiae S. Hieronymi, qui nempe sint Illyrici admittendi et habeant requisita praedictarum erectionum rebusque alijs, cum Peregrini eiusdem nationis Illyricorum deuoti S V. oratores ualde cupiant pro eorum interesse audiri supplicant humiliter S. V. quatenus dignetur committere et mandare eidem Rpd. Priolo, ut oratores . . . in causa et causis prefatis in statu et terminis, quibus reperiuntur, pro eorum interesse, prout de iure, admittat cum potestate, quo etc. quibus, et quoties, ubi et quando opus fuerit, citandi, inhibendi, aliaque faciendi, dicendi, exercendi, et exequendi in praemissis .... Hippolitus Vrselliu⁵ procurator Die 3. feb. 1654“. Informationi, I. 87.

[4] Isto tu, 67.

[5] „R(euerende) P(ate)r. In hac causa, quae uersatur iam fere triennio ..... emanauit dubium de ordine Sacrae Rotae subscriptum die

Digitized by Google

tu tužbu ovako prozvao: „Rpd. Priulo, Romana Canonicatus, pro Venerabili Congregatione S. Hieronymi Illyricorum contra Reuerendum D. Georgium *Crisanium* Croatum, Memoriale". Pak sudac, kako je na prvoj tužbi zapisano, na 13 aprila zapita Križanića, da po čijoj oblasti on odvjetuje za hodočastnike[1]. Pak Kranjci a svetojeronimski pobratimi, Ivan Štajer, Ivan Kalabason, Ivan Anton Pellegrin, Juraj Kolenec, i toga sin Ljudevit, i još Hrvat Blaž Bianchi, na 17 aprila pred papinim bilježnikom Brunorom dadoše njemu i onomu Hipolitu Urselliu odvjetniku oblast pravdati se za njih, kako to LXXX. izprava kaže; a taj odvjetnik na 13. istoga mjeseca jur jih je nekoliko bio rekao sudcu za Križanića a proti Pastriću[2]. Pak i Križanić istomu odvjetniku na 22. aprila dade oblast pravdati se[3]. No tomu odvjetniku ili poruku već nije slieda do 10. decembra 1655, kada je Križanić rekao za njega (jer držim da je ono bio ov isti), da je nemoćan[4].

A kako je Križanić skupa s onim i s patronovima odvjetnicima Saracinellom i Ronconom na 15. maja 1654, na sudnji dan, branio Kranjce a, vjere mi, i Hrvate i Srbe, proti Pastriću lažici i proti silnim njegovim odvjetnikom Liberatu, Eugeniju, Salamoniju, Severoliju i Lucatelliju, i još proti Antunu Santiniju učitelju na rimskom sveučilištu („mathematum lector"), to možeš vidjeti u njegovoj razpravi ovamo pod LXXXIII. Dobro je Kranjce branio, ali ne najbolje. A tomu je krivo, što ni on nije znao, da su rieči „Dalmatica seu Illyrica natio" Pastrićeva promjena, prvo, a drugo: što je morao poricati onu svoju nepromišljenu. I ovako i onako dao se je Pastriću prevariti! Pak Priolo skupa s ostalimi rednjimi sudci tada odsudi: da kanonik Jamšić ne umie slovjenski[5], i to da je

---

17 nouembris praeteriti, et dum erat facienda propositio, insurrexit D. *Georgius Crisanius*, oriundus, ut asserit, ex prouincia Croatiae, et nomine assertorum peregrinorum praesentauit commissionem directam Rmmo. Domino meo Ponenti *(t. j. sudac)* super praetensa admissione ad causam" 90—91.

[1] „13 Aprilis 1654. Doceat de mandato procurae, et si pars se opponat, disputetur Dubium: an sit admittendus ad causam". A na drugoj tužbi: „Proponen. die 24 Aprilis 1654. Disputetur Dubium Principale".

[2] „Pro R. D. Georgio Crisanio contra R. D. Hieronymum Pastritium, 13 Aprilis 1654". LXXXI. izpr.

[3] Isto tu.

[4] LXXXV.

[5] „Nullam prorsus exhibuit iustificationem, quod calleat Illyricum idioma, quinimo pluries citatus tam coram Archipresbytero, quam coram

Digitized by Google

dosta, da on ovdje ne može biti kanonikom, a da bili Kranjci ili ne bili Ilirci; toga oni da još nisu hotjeli odsuditi[1].

Tako slàgaše pobratimi Dalmatini: Marchi predsjednik, Herenda čuvar, i Dumanić razvidnik, poručivši na 23 istoga mjeseca kranjskoj vladi (a to smo jur čuli), da je rota onda odsudila, da Kranjci nisu Slovjeni[2]. No te lažne poruke nisu zapisali u knjigu naredbenicu; u njoj nije ničesar od 11. marta do 28. julija. Pak držim, da pobratimi Kranjci i Križanić, kako nisu doznali, da su Dalmatini izopačili papinu povelju za gostinjac, tako nisu, ni da su oni onako poručili u Ljubljanu. Dalmatini možda su bili doznali, bilo po Križaniću, bilo po svojih Kranjcih, da su se kranjski zastupnici promienili, ili da će se do mala promieniti, pak možda su se bojali, da će mladi zastupnici poreći ono što su stari posvjedočili za Kranjce[3]. Pak držim, da su oni zato onako slàgali, da to preprieče. Zato držim, da nabrajaju i razloge, da zašto je rota tako odsudila. A to su oni Pastrićevi kakovi takovi, ter i lažni i smiešni razlozi. Najsmješnija im je ona, d' ako bi htio u ovaj zavod tkogod govori po Ilirsku, da tako bi mogao unutar i Štajerac i Korušac i Kranjac i Čeh i Poljak i Litvanin i Lužičanin i Pomoranin i Rus i Moskov i Bugarin i Macedonac i Istranin i Furlanin (ni oni nespominju Srbina!), jer da i ti po Ilirsku govore (imali su reći: po slovjensku), kako da i još mnogi narod po Evropi i po Aziji: no sveti Jeronim da nije za Ilirce zastavljen, nego za Iliriju!!

A i postupati počeše Dalmatini s Kranjci kako da je rota onako odsudila. Jer iste godine na 28. julija, kada su ih tri sirote Tome

---

D. Vicesgerente ad docendum de peritia eiusdem idiomatis, ad uidendum deputari examinatores, ad effectum ipsum examinandi, nunquam comparuit". Informationi, I. 261. Istromenti, I. 95.

[1] „Quidquid sit quoad primam (qualitatem): an ducatus Carniolae, a quo ipse originem duxit, comprehendatur in prouincia Illyrica ut maxime contendebant informantes pro utraque parte, *super quo DD. nihil pro nunc firmare uoluerunt*". Isto tu.

[2] Disputata fuit causa in sacra Romana Rota vertens inter nostram (!) Congregationem Hospitalis S. Hieronymi Illyricorum, et nonnullos istius Inclyti Ducatus Carnioliae, asserentes ipsum Ducatum esse comprehensum inter regiones Illyrici seu Sclauoniae (Čast jim do vieka!). . . . . Nihilominus ab eadem Sacra Rota die veneris 15 maii curentis fuit decisum *contra* eosdem ad fauorem praedictae Congregationis". . . Po Valvasoru Kukuljević u Arkivu, I. 113.

[3] „Insuper si opus fuerit, non diffidimus, quod ab ipsismet Illmis. DD. Deputatis Carnioliae, qui per certa tempora *mutantur*, habebimus attestationem juri nostro consonam". Križanić u LXXXV.

Digitized by Google

Srimšića Goričanina, koji je ono bio njihov pobratim, pak negda od 26 septembra 1652 do tada umro, prosile, da neka ih spoznaju za ilirske siromahe, pak da kako drugim takovim siromahom davaju na mjesec nekoliko milostinje, da neka i njim: oni jim odgovoriše (a to oni isti, i još Pastrić), da Gorica nije u Iliriji, pak ni Goričani da nisu Ilirci[1]; a svakoga svoga Dalmatina, umio on ili ne umio po slovjensku, držali su za Ilirca . . .

Kanonik Jamšić, hoteć prigovoriti odsudi, izprosi na 3. novembra iste godine u svetojeronimskoga nadpopa svjedočbu za se, da umie slovjenski[2], pak pokaza tu svjedočbu sudcem. A Dalmatini pak bi bili radi, da rota reče za Kranjce da nisu Ilirci: oni toga ne mogahu dočekati! Pak Marchi, Dumanić i Pastrić (tako oni isti, samo ne Herenda, zašto bijaše otišao u domovinu) na 5. decembra narediše svojemu pravdašu Liberatu, da neka izprosi u pape[3] poruku za rotu, da odsudi, koju pokrajinu je Sisto V. mislio (kao da je mislio tu i tu pokrajinu, a ne taj i taj narod!); pak da neka goni napried pravdu proti Jamšiću i proti svakomu suparniku, „et contra quoscumque", da svatko bude znao, iz kojih krajeva je primati čeljad u kapitul i u gostinjac[4] (kao da je taj papa i gostinjac zastavio!). A ostali Kranjci, i još Hrvati Križanić i Bianchi, to bijahu njihovi suparnici, ter tim nije spomena u nijednom njihovom vieću od 7. decembra 1653 do 30. marta 1655 godine, samo Stajeru jest u vieću na 4. januara i na 11. marča 1654: ili nisu ih zvali, ili nisu hoćivali priti. No naši pobratimi, odpokle se bijahu svadili, rjedje su viećali nego prije, ter od 30. marta 1655 do 30. aprila 1656 samo jednoč, a to na 18. septembra, ter samo Marchi i Pastrić skupa sa štitnikovim zamjenikom.

Pak piši opet Pastrić i Liberati i Severoli i još Dinko de Dominicis, isto odvjetnik (to bijaše šesti!!), proti Kranjcem, a za Kranjce

---

[1] „Furono licentiati per esser di una città non compresa tra li limiti della Prouincia et Natione Illirica". Decreti.

[2] „Et de peritia Illyricae linguae in interrogatorijs a nobis factis recte respondit". Informationi, I. 267. No četiri dana prije svetojeronimski kanonici, Juraj Vušković, Fran Banić, Šimun Gaudencio, i Ivan Lupi posvjedočiše za njega, da kada je postao kanonikom, da nije umio slovjenski: . . . „correndo voce che all' hora non era perito nel detto idioma". Isto tako posvjedoči na 11. avgusta 1655 i pop Ivan Božanović Božanov („quondam Bokan") iz Splitske biskupije. Isto tu na 319—321.

[3] „Nella Segnatura di Giustitia o di Gratia".

[4] Decreti.

Digitized by Google

opet patronov odvjetnik Saracinelli i još Dragutin Coppetti, njihov drugi pravdaš (Urselli valja da je jur bio oboljeo), ter napisaše ti odvjetnici, neki dvie, neki tri, neki četiri obrane; a te su nekoje u prvoj a nekoje u drugoj knjizi „Informationi". U drugoj toj knjizi je na 29. listu Dalmatinska, tobože bratska, prošnja na papu Lesandra VII., da naredi sudcu Priolu, da za dobra (*„omni et quacunque appellatione remota"*) odsudi: da koju je to Ilirsku pokrajinu Sisto V. pravo i baš mislio. I naredi papa na 23. junija 1655 godine to njemu, napisav poda tu prošnju: „Appellatione remota, placet"; a njihovi suparnici bi bili radi, ter po pravu, razpravljati još i o tom: koji je to Ilirski narod[1].

Kanoniku Jamšiću prigovor nije koristio. Priolo skupa s ostalimi sudci na 25. junija i na 3. septembra[2] iste godine potvrdi onu svoju odsudu proti njemu, rekši, da ako on šta umie po slovjensku, da to je naučio pokle je kanonikom[3]. On opet prigovori. No ni taj prigovor nije mu pomogao. Jer rota druge godine na 5. aprila po svojem najstarijem sudcu Amatu Dunozettiu za posve potvrdi svoju prvu odsudu proti njemu, pokazavši za tu potvrdu, i to jur na 21 februara, mnogi razlog, ter i onaj isti: da on neumie slovjenski[4], pak kapitulu i još ovomu i onomu pod globu 500 škudî zapovjedi izpuditi ga iz kanoničije, odsudivši ga, da vrati, koliko mu je ona vrgla. Pak tu kanoničiju patron opat Pavao Peretti Sabelli na 24. maja iste godine dade popu Franu Marchiu, znanomu Pastrićevcu[5]. Pokojni patron kardinal Fran Peretti, držim, da jê nebi bio dao njemu!

---

[1] „Et ut mihi supponitur, aduersarij huiusmodi dubio (t. j.: „Quae prouincia Nationis Illyricae intelligatur iuxta Bullam Sixti V!) non contradicunt, sed petunt *addi, quaenam sit Natio Illyrica*, quod tamen uidetur superfluum" (?) . . . Dalmatinski pravdaš Liberati na 31. maja 1655. Informationi, I. 287.

[2] Isto tu na 313 l. — Istromenti I. 96.

[3] I u jeseni morali su sudci suditi! Jer i za to nestrpljivi Pastric pomoli se papi: . . . „superuenerunt *feriae generales* de mandato Sanctitatis Vestrae nuper indictae . . . . . supplicat humiliter S. V. quatenus dignetur committere et mandare eidem Rpd. Priulo, ut in causa et causis huiusmodi procedat procedique mandet et faciat, *ferijs predictis non obstantibus*" . . ; a papa ga na 4. avgusta usliša. Inform. 315—317.

[4] „Justitia denique redditur indubitata, dum Joannes Baptista *cum* lingua Illyrica omnino necessaria pro obtinenda ualide praesentatione ad Canonicatum controuersum". Isto tote na 394 l.

[5] Isto tu, 396.

Digitized by Google

I, ako je istina, da kanonik Jamšić nije umio slovjenski, rota je pravo odsudila. Jer za kapitul Sisto je čisto i bistro zapovjedio: „personas . . . ejusdem Illyricae linguae et idiomatis". No najveći krivac bijaše onaj Dubrovčanin, nadpop, koji ga je zakanoničio. No još je bilo, na žalost! onakovih nadpopa.

A tako mi smo 1864 godine po pravu prepriečili u kapitul onomu nekomu, a 1869 onomu drugomu I tu, ako sam ja puno pomogao i Voršak, još više je biskup Strossmayer.

A je li ili nije Kranjska u Dalmatinskoj izmišljenoj Iliriji, toga rota, kako nije hotjela odsuditi ono na 15. maja 1654, tako nije ni na 25. junija ni na 3. septembra 1655 godine, kada je ono potvrdila svoju prvu odsudu proti kanoniku Jamšeku; jer o tom je sudac Priolo tu rekao, prvoč isto onako: da bili Kranjci ili ne Ilirci, „quidquid sit quoad primum requisitum"; a drugoč: da što je to Ilirska pokrajina (kako da je jedna!), da i to ima on po papinoj poruci odsuditi, „reseruata pariter nobis facultate pronunciandi super Dubio: quae nam intelligatur esse Prouincia Nationis Illyricae, iuxta formam commissionis Sanctissimi Domini Nostri". A po tom je vidjeti, da taj *Benetčanin* nije hotio pristati na onu Križanićevu ili Kranjsku: da valja razpravljati, koji je to Ilirski narod „quaenam sit Natio Illyrica". No pape Mikula V. i Sisto isto V. nisu ovoga zastavili, ne za te i te kraje, za te i te planine, za te i te rieke, nego za taj i taj narod!

A možda ćemo uganati, zašto nije tada Priolo onoga odsudio. Roberto Papafava, Padovljanin a benetački vlastelin i negdje opat, ter Pastrićev, a to sâm odaje, prijatelj[1], istoga mjeseca septembra napisa knjigu, koje je 66 velikih štampanih strana, o tom: gdje je Kranjska, Koruška, Štajerska i Arbanaska[2]; jer na 30 toga mjeseca, baš na Jerolimovu[3], znani pop Fran Marchi posvetio je tu knjigu svetojerolimskomu štitniku kardinalu Juliju Sacchettu, i rekao, da ju je taj Papafava napisao u nedjelju dana[4], a sâm

[1] „Hieronymus Pa(s)tricius sacerdos Spalatensis Dalmata, *amicus noster*" na 63 str.

[2] „De situ Carniolae, Carinthiae, Stiriae, atque Epeiri, et regionum Illyrico finitimarum Disquisitio Roberti Papafavae Patauini Patritii Veneti, Abbatis commendatarii. Romae, apud haeredem Io. Petri Colinij. MDCLV". Te knjige je jedan iztisak. i to vas, u onoj drugoj „Informationi", a jedan po sebi, ter razriešen, i ne vas

[3] „Romae e Collegio Illyrico die XXX. Septembris MDCLV".

[4] „Praesens opusculum *una hebdomade* tanta foecunditate ab eo (t. j. Roberto Papafava) effusum".

Digitized by Google

Papafava veli za se, da ju je morao brže bolje pisati, i da ju je u malo dana napisao[1]. A da nije napisao te knjige na sreću, nego da je navlaš za svetojeronimsku parnicu, to je vidjeti u njoj na sto mjesta, ter najočitije po riečih: *adversa pars, contraria pars, adversarii* = suparnici: Križanić i Kranjci. Pastrić, držim, da se je još bojao (a kako se ne bi?), da će izgubiti parnicu, pak da je toga svojega prijatelja, za koga Marchi isto tote piše, da sve na svietu zna i umie[2], nagovorio, da brže bolje obrani benetačke Dalmatine proti carevim Kranjcem, a sudac Benetčanin da je tomu privolio. Pak Papafavu za to djelo do neba pohvališe Dalmatini, ne samo Marki u svojoj posveti, nego i Janko Pastrić Splićanin (otac popa Jerka, ili brat, ili bratučed?), i Dujam Gaudencio isto Splićanin (otac, ili brat, ili bratučed onoga kanonika Šimuna?), i Fran Metaso („Metassus") Mljećanin („Melitensis"), i još Fran „de Cosmis", vlastelin iz Rovereda, i neki Josip Valentin, svaki svojom pjesmom po latinsku, ovaj ovakovom, onaj onakovom, što je isto tu na pričelu natiskano; a pop Jerko Pastrić i njegov odvjetnik Severoli, oni to njegovo djelo spominju i hvale, ter Pastrić višekrat, u svojih obranah, koje su malo zatim napisali. Hvale ga zato, zašto da je on najbolje i najbistrije i najočitije pokazao gdje je i kuda prâva Ilirija. A i njegova ujca Konstancija Pisaura tu hvale, zašto da je bio u Dalmaciji vojničkim zapovjednikom, pak da ju je junački branio, i da je njega svjetovao i prosio to napisati. No Marki (ili recimo pravo: Markić), on ovdje sove ovaj zavod Dalmatinskim i Ilirskim[3], a ne Dalmatinskim iliti Ilirskim, kako je ono rekao skupa sa Herendom i sa Dumanićem, prve go-

[1] „Haec sunt, quae ex ea scriptorum turba in *tanta temporis breuitate* aduersae parti suggerere nobis licuit"... 18. — „Rebus enim plus quam verbis adstricti, tempus, *quo maxime egemus, noctesque contractiores, queis opusculum lucubramus*"... 65.

[2] „Viri undique doctissimi lucubratio ... Qui ... Latini, Graeci, et Hebraici sermonis peritus, summus Philosophus ac Theologus, consultissimus legum, Matheseos, Geographices, historiarum, politices ad miraculum eruditus: qui cum omnibus Musis, seu mansuetiores, seu velimus seuerfores, eam rationem instituit, ut apud illum omnes domicilium fixisse videantur".

[3] „Eminentissimo et Reverendissimo Principi Julio S. R. E. Sacchetto, Signaturae Justitiae Praefecte, et nationis Dalmatiae ac Illyricae Protectori .... Et causa haec, nostraeque rationes cum iustissimae (?) essent, penitioris doctrinae sacrario erutae, et quae totius Nationis Dalmaticae, Illyricaeque proprie dictae maxime interessent".

Digitized by Google

dine na 23. maja u pismu na Kranjske zastupnike[1]. Ako je smio lagati njim, nije onomu, koji bijaše ne samo nad svetojeronimskom, nego nad svega Rima, a možda i nad sve papine države pravicom. A možda se je bio i pokajao, bilo to ili ne drago Pastriću, koji je skupa sa svojimi odvjetnici viekom lagao, ter ni Papafavi nije pokažao prâve povelje pape Mikule, nego krîvu, svoju. A ni onoga mu nije taj šegavac odao, da su gostinjac cielih trideset prvih godina samo slovjenskim zvali, i držali, da je slovjenski. Papafava je morao onako pisati, kako je on hotjeo; ter ga je još i pohvalio: „Queis tot scriptorum testimonijs accessere, quae vir apprime probus, ac eruditus inque patriae, ac nationis suae rebus admodum versatus, atque optime de ea meritus *Hieronymus Pa(s)tricius* sacerdos Spalatensis Dalmata, amicus noster". . . na 63 str. A na svetojeronimski, dašto, trošak dano je to njegovo djelo na vidjelo, kako je i što je Severoli, nekoliko zatim, napisao ili nalagao, i što je, tada negda, Liberati, oba znana Pastrićeva plesaoca[2].

Kako će rota odsuditi, to su Dalmatini sedamdeset a možda i više dana prije znali! I to je očito. Jer u Papafavinoj knjizi na prvom listu a na četvrtoj (zadnjoj) strani, tu je, i to ne prilieplјeno, nego otisnuto iz rezana na mjedi ovo: slika sv. Jeronima a okolo te slike ter u dugoljastu kolu: „† SOCIETAT. *(sic)* SANCTI. HIERONYMI. NATIONIS. ILLYRICORVM. ALMAE. VRBIS", a izvan toga kola u četirih kutih grbi, u prvom *Dalmatinski* (tri lavske vjenčane glave), u drugom *Hrvatski* (nekoliko kocaka), u trećem *Slovinski* (= *Slavonski*, tri kune), a u četvrtom *Bosanski* (kruna pak štit, a na njem najprije zviezda, pak polumjesec, pak ruka sa sabljom); i sve to na 12 centimetara i pol visine, a na 10 širine. I to je na obojem iztisku te knjige otisnuto, ter u razriešenom Pastrić je svojom rukom, a to je poznati po pismu, napisao nada tim: „Regionum proprij (!) Illyrici Insignia, uidelicet", a „Dalmatiae" pokraj prvoga grba, a „Crouatiae" po-

[1] „Hospitalitatis et Canonicatuum in dicta Ecclesia pro natione Dalmatica *seu* Illyrica institutorum".

[2] R P. D. Priolo, Romana Canonicatus, pro vener. Congregatione Illyrica, contra R. D. Joannem Baptistam Jampsi. et DD. Joan. Steir, Joan. Calabassonum, Georgium de Lubiana, Blasium de Blanchis, et alios litis Consortes" (t. j. Križanić), ovako je na obojem tom spisu, i još: „Romae, ex Typographia Reu. Com. Apost. 1655", ter na Liberatovu je: „Facti D Francisci Liberati" a na Severolovu: „Juris D. Seueroli". Informationi, II. 59—62, 73—76. — Stajera nije u LXXXVII.

Digitized by Google

kraj drugoga, a „Slauoniae“ pokraj trećega, a „Bosnae“ pokraj četvrtoga[1]. To je, kako rekoh, na četvrtoj strani prvoga lista, a na prvoj je ono nazivalo („De situ“ itd.), a na drugoj, da je slobodno dati na svjetlo („Imprimatur“), a ništa na trećoj[2]. A tako je očito, da su ti grbi od kada je i ta knjiga, a to od mjeseca septembra 1655 godine; a od prije toga nisu, jer Pastrić jih nije nigdje spomenuo, a baš ugodili bi bili njemu, koji je viekom onu pilio, da Ilirci su Dalmatini, Hrvati, Slovinci i Bosanci, tobože stari Dalmatini.

Sudci dokončaše, da će suditi na 10. decembra, pak Križanić zamoli jih, da to još za te i te razloge otegnu[3]. No oni nepristaše na njegovu, nego na Pastrićevu[4], pak u taj dan odsudiše, ter tomu dašto po volji: da je pràvo i baš Ilirska pokrajina *Dalmacija, kamo da još Hrvatska spada i Bosna i Slovinija, a da ne nikakor Kranjska, ni Štajerska, ni Koruška*[5]. A Istre ni spomenuli, ni Serbije, ni Bugarske!

---

[1] No gdje su Svetojeronimski Dalmatini od 1659 do 1663 godine napisali, i to na koži, tobože ilirske pokrajine, tu je drugačiji grb za Bosnu: kruna, pak štit, a na njem, i to na križ, kanoti dvie gredice a njim na obojem kraju ter na istoj strani po dva kakonoti zuba, a na razkrižju im manji štit a na tom najprije zviezda, pak polumjesec. A ni ovaj ni onaj grb nije kakova su dva, koja su zaklesana, i to do 180 godina prije u istu ploču, u koju je ono i Bosanska kraljica Katarina Na desnu kraljičinoj podobi ter pokraj glave i obraza ovakov je grb: kruna, pak štit, po dugu i po široku prepolovljen, ter mu je na sriedi, baš na razkrižju, manji štit, a na tom najprije križić (namjesto zviezde?), pak polumjesec, pak ruka sa sabljom; a u prvoj četvrti veloga štita manja kruna; a tako i u četvrtoj; a u drugoj i u trećoj čovjek mašuć mačem u ruci bježi na konju. A na lievu, ter isto pokraj glave i obraza, ovakov: štit, ter na njem četiri kose pak nejednake priečnice, a nasried njega manji štit, a na tom križ. Sada su ne malo izlizana ta dva grba, no ja sam je vidio i u Ciaconijevoj knjizi („Vitae et res gestae Pontificum Romanorum“. Tom. III. 41), koja je ono 1677 godine ter ovdje dana na svjetlo.

[2] I u Kasanatovoj knjižnici je jedan iztisak te knjige, pak i u tom je isto otisnuto.

[3] LXXXV.

[4] LXXXVI.

[5] „DD. ponderatis diligenter (??) tam uerbis, quam mente (!) Summi Pontificis, censuerunt, Prouinciam Illyricam uere, et proprie intelligi *Dalmatiam, cuius partes sunt, Croatia, Bosna, et Slauonia, penitus exclusis Carinthia, Styria, et Carniolia*“ Informationi, II. 85.

Digitized by Google

Ovako su krivo ti sudci (dvanaest jih bijaše, ili malo manje) odsudili, zašto su krivo sudili, a to:

1. zašto Ilirija, d' ako je za rimskoga vladanja bila od Gallije i od Rena rieke do Crnoga mora i do Carigrada duga i široka, da nije tolika bila za dobe pape Sista V., nego da je samo to bila: Dalmacija, Hrvatska, Bosna i Slovinija; pak da je i on mislio tu Iliriju[1]; a Kranjci, Štajerci i Korušci da pripadaju Njemačkoj; zato njih da prijimlju u Njemački kolegij u Rimu, a u Ilirski u Loretu da ne;

2. zašto da je taj papa ovom svojom novom crkvom hoteo počastiti sv. Jeronima, a taj svetac da je bio rodom Dalmatin, jer rimski breviar da ovako kaže za njega: „Hieronymus Eusebij filius Stridone *in Dalmatia* . . . natus" = Jeronim Evsebijev rodio se u Stridonu *u Dalmaciji;*

3. zašto Fantin Valle, negda isto sudac na njihovu mjestu, da je bio Dalmatin iz Trogira, a da je on gostinjcu pustio svoga, pak da je tim papa Mikula V. 1453 godine zastavio gostinjac, i to da za Dalmatine, jer rieč „seu" (Pastrićeva!) da ne pridaje, nego da tumači[2]. Pak da je i za crkvu prilika, da ju je Sisto za iste Dalmatine sagradio; jer da nije pomisliti, da je htio prevrieditи njegovoj naredbi;

4. zašto da su tri lavske vjenčane glave napisane u crkvi u koru i na bratskoj škrabici za ždriebanje[3], a na njihovu pečatu zarezane, a to da je Dalmatinski grb; pak po tom da je vidjeti, da je crkvu papa Sisto hoteo darovati samo Dalmatinom;

---

[1] „Illyricum . . . iuxta modernam et ultimam discussionem fuit restrictum ad illud terrae spacium, in quo continentur Dalmatia, Croatia, Bosna, et Slauonia, et has solas (!) prouincias communis (!) usus pro Illyrico intellexit" . . . Ut propterea, dum Sixtus V. in eius (sic) literis uoluit recipi solos origenas ex Illyrico, fateri oporteat, ipsum sensisse de Illyrico, eo tempore restricto (?) ad Dalmatiam, Croatiam, Bosnam, et Slauoniam" . . . Isto tu.

[2] „Hospitale erectum anno 1453 a s. m. Nicolao V. ex relicto bon. mem. Fantini de Valle Tragurini ex Dalmatia olim huius nostri Ordinis Auditoris, pro Dalmatis, seu Illyricis, quae dictio (seu) stat expositiue pro(idest)" . . . Isto tu na 86 s.

[3] Ta škrabica još obstoji; drvena je, ter su dva kusa. Gornji je kus koti lievak, a dolnji obao. Na gornjem ter izvana bijaše naslikan sv. Jerko i tri takove glave; i to oboje dva puta; ter još je to donekle poznati. A na dolnjem, ter isto izvana, bijaše nešto napisano, po prilici: SOCIETAS S. HIERONYMI ILLYRICORVM; no još je samo IERONYMI nekako poznati.

Digitized by Google

5. najzad, zašto da odpokle je tu kapitul, da u njem su vaviek bili samo Dalmatini, i samo njih da su primali u gostinjac na stan; i to da je dokazano; a da što je posvjedočeno za Ljubljanu, da je u Iliriji, to, da ako za nekadanju, da ne valja za onu Iliriju, jer Kranjska vlada i još ti i ti svjedoci da to poriču. A da što su negda u brašćinu primali iz Kranjske i iz drugih Njemačkih (?) pokrajina, da ni to nedodija; jer to tada da nije bilo zabranjeno, pak da su u nju primali ne samo Niemce, nego i Talijane (?); i još to: da drugo je primati u kapitul, a drugo u gostinjac, kamo da samo Dalmatini mogu[1].

Ovo je sve ona Pastrićeva sgrada, ter sam ju ja jur ondje razvrgao. Pak da su oni „po tanku promislili" Sistovu? Ako bi to bili, nebi bili mogli ni privoljeti suditi: da što je to Ilirska pokrajina? Jer Sisto ne piše, da zastavlja kapitul za „Ilirsku pokrajinu": nego ovako: da pokraj crkve je gostinjac *Ilirskoga naroda,*[2] pak da on zastavlja kapitul za toliko i toliko takove čeljadi **istoga** *Ilirskoga naroda, ili još i toga porekla, ali istoga Ilirskoga jezika i narječja*[3]. A tako je zastavio kapitul za Dalmatinski **i** *za slovjenski narod,* jer, a to sam jur dokazao, tako je za gostinjac papa Mikula rekao u onoj svojoj povelji[4], i tako u njoj bijaše sve, dokle nije drzoviti Pastrić onako promienio: „Dalmatiae **seu** *Illyricae nationis,* Dalmatica *seu Illyrica natio*" = Dalmatinski *iliti (ili hoćeš) Ilirski narod,* pak sudce onako smutio: „da gostinjac je zastavljen *samo* za Dalmatine", „da što mu je Fantin Valle Dalmatin ostavio (1475), da su ga tim (1453 godine) sagradili", „da Hrvatska, Bosna i Slovinija pripadaju Dalmaciji", „da je sviet („communis usus") za pape Sista godina te pokrajine zvao Ilirijom"!!! Ni je ne to na čast sudcem, a držim, da još manje Križaniću i njegovoj družini, zašto nisu marili doznati za Pastrićevu prevaru! Istina, papa Sisto k onoj: „Hospitale Nationis Illyricae" pridodao je: „pro pauperibus peregrinis, et infirmis[5] *ex ea*

[1] „Admissio in Congregatione nihil (!!) commune habet cum admissione *(ad)* Canonicatus et beneficia, ac receptione in Hospitali solis (sic) Dalmatis debita"... Isto tu na 88.

[2] „Juxta quam (ecclesiam) est Hospitale *Nationis Illyricae*".

[3] „Personas idoneas *dictae Nationis Illyricae, seu alias etiam origenas, ejusdem tamen Illyricae linguae et idiomatis*".

[4] „Dalmatiae **et** *Sclavoniae* **nationum.** Dalmatica ... **et** *Sclavoniae* **nationes**".

[5] Zar će nemoćnik poći u Rim obhadjat?! Papa Mikula ne spominje nemoćnika.

Digitized by Google

provincia ad Sedem Apostolicam, et sacra limina Apostolorum visitanda pro tempore confluentibus recipiendis"; ali onom riečju „ex ea provincia" nije mislio, nije mogao misliti drugo, nego: iz onih krajeva, ovako: „tu je Ilirskoga naroda gostinjac za stan ubogim hodočastnikom i nemoćnikom, koji *iz onih krajeva* prihadjaju obić stolicu apostolsku i sveta apostolska tjelesa." Jer tada nitko na svietu onih četirih pokrajina, koje bijahu pod pet gospodara oblast, nije zvao „Ilirskom pokrajinom." Dapače Jeronim Canal, mletački zapovjednik nad Dalmacijom, 1523 godine a na 18. oktobra „Ilirskom pokrajinom" zove samo *Sriem*, a Sloviniju Ilirijom[1]. No i za modrušku biskupiju papa Paval III. 1547 godine piše da je u Iliriji[2]; a *isto tako* i kralj Ferdinando, dvie godine zatim, za pićansku *u Istri*[3].

A tako prvi i treći razlog, ono je prâva bedastoća. A drugi? Je li onaj dobar? Nije ter nije! Jer u rimskom breviaru, ako onda bijaše, kako je i sada: „Hieronymus . . . Stridone in *Dalmatia* . . . natus (= Jeronim rodio se u Stridonu u *Dalmaciji)*, ne bijaše prije 1564 godine; nego ovako: „Apud bethleē iude depositio sancti hieronymi pbri. Hic natus est *in oppido Stridonis, quod dalmatie quondam pannonieque confinium fuit,* patre eusebio" (= rodio se u Stridonu, negda gradu na *Dalmatinskoj i Panonskoj medji . . .)*, kako je, a to sam sâm vidio, u tom breviaru tiskanu osam krat: 1478, i to dvakrat, 1514, 1552, 1555, 1557, 1563 i 1564 godine, i to sve u Benetcih, gdje je bivalo Dalmatinaca i njihovih prijatelja. A nije ni pomisliti da nije ovako bilo u njem i prije 1478 godine. Koji je 1387 g. slovjenski, a po rimskom u Tribihovićih. najbrže u senjskoj biskupiji, napisan, a sada je ovdje u vjeroplodnici[4], u tom je ovako: „Preč'stni oc (= *ot'c)* blaženi Jeronim *ot zemle Štridonie dalmacii bliz panonii i.*[5] Sija tri města

[1] „Questa Serimia è *proventia in Ylliria* (sic) overo Schiavonia, dalla parte di sopra verso il septentrione è il Danubio, dal occidente la Drava, e da Oriente la Sava. Inde (sic!) Sclavones quasi Savones a Savo fluvio ozi è dicti". . . Arkiv za jugoslov. pov. VIII. 167.

[2] „Ecclesie Modrusiensi, in partibus *Yllirii* (sic) constitute" . . . . Theiner: Mon. Slav. mer. 661.

[3] „Quam tenuis quamque exiguus sit Episcopatus Petinensis in *Illirico* ditionis nostrae". . . Isto tu na 662 s.

[4] V. moje „Dvie razprave" na 16.

[5] Držim, da je smućeno, namjesto: ot z. š. bliz Dalmacii i Panonii.

Digitized by Google

stoet v' edino" . . .[1] Apak jur znamo, da je sâm sv. Jeronim za se ostavio pisano: „natus Stridone oppido, quod . . . *Dalmatiae quondam Pannoniaeque confinium fuit.*" No u rimskom breviaru, koji je 1574 godine u Parizu tiskan, tu je ovako: „Hieronymus Eusebij filius Stridone in *Dalmatia* . . . natus." A tako je očito, da su promienili i prenačinili one rieči nekada od 1564 do 1574 godine; a koje baš godine, tko bi hoteo, držim, da bi i to lako doznao, i još, je li Dalmatin bio, tko je onu *stâru* istinu izopačio, ili Dalmatinski prijatelj, ili pak neznalica[2]. No koji Francuz je breviar dao na svjetlo u Rotomagu (S. Rouen) 1728 godine, taj nije mario ni za Panoniju ni za Dalmaciju, rekši: „Hieronymus . . . Stridone natus."

Što sam sprieda rekao za Dalmatinski grb u crkvi, ono vriedi i za grb na škrabici i na pečatu. A i peti razlog, držim, da sam jur ondje uništio.

Pak tu takovu odsudu Priola, po svjetu i po volji ostalih sudaca, proglasi na 24. aprila 1656, kako LXXXVII. izprava kaže. Pak Pastrić veseo ovomu ovoliko onomu onoliko, razda više dvie stotine škudî, dašto, svetojeronimskih[3]. A nebih rekao, da su sudci željeli, da suparnici prigovore, pak da su zato onoliko otegnuli. No suparnici, kako nisu na sudnji dan naputili suda[4], tako nisu ni potle. Ne imadjahu čim se pravdati. A ni Križanić nije ih baš dobro branio. On je volio, ili morao spravljati svakakovo, ter i najbedastije razkolničko zanovietanje, pak to na latinski obraćati[5].

---

[1] Ovo je pridao ili prevodilac ili prepisač, pak bih rekao, da je nešto znao za ta mjesta, sudeć po *sadanjem* času „stojet". A dalje ovako: „beše dan v Rim učiti knigam ot otca imenom Ejužupija, častna muža i bogata velmi. I všad v Rim směreno držati se poče. I učim bě vsěh duhovnih, i prija red sgo. benedikta (ne!). Školi grčskoi i latinskoi i slověnskoi (ne!) moistar bě . . .

[2] Ni Ivan Kapor Dalmatin a Svetojeronimski nadpop, prepiruć se 1831 g. s Istraninom Petrom Stankovićem barbanskim kanonikom za domovinu sv. Jeronima, nije znao, da je ono („in Dalmatia") izopačeno! „Della patria di San Girolamo", na 104 s.

[3] V. LXXXVIII izpr. Decreti, na 30 aprila.

[4] „Et ita altera (t. j. parte, a to: Dalmatini) *tantum* etc." (= informante). Informationi itd. II. 88.

[5] „Bibliotheca Schismaticorum universa, omnes Schismaticorum libros hactenus impressos, duobus tomis comprehendens, primum quidem a duodecim auctoribus, tribus linguis (graece antique, graece moderne, et moscovitice) composita, et in pluribus codicibus impressa, *a Georgio Crisanio* confutata (No tu nije njegova prigovaranja). Romae, 1656",

Digitized by Google

No što vriedi odsuda naslonjena na izopačene izprave i na krive razloge? Držim, da će svaki pravnik odgovoriti: da ništa.

Dalmatinci, kako su po prvoj odsudi izagnali mladoga Jamšeka iz kanoničije, tako su po drugoj iz bratovštine njega, njegova otca, i drugoga Ljubljanca Kolenca, i Goričanina Kalabasona, i Tršćanina Pellegrina (a Štajer bijaše umro); a tako, podlažući stâra djela mladim zakonom, mogahu izagnati iz kanoničije i Vuškovića, Baranina, ako je on umio i slovjenski. Jer njegova domovina ne bijaše u Dalmaciji ni 1453, kada je kapitul zastavljen. No njemu se Pastrić smilova, pak, a to je vidjeti po LXXXIX. izpravi, na 10 julija 1657, ili nekoliko prije, pomoli se kardinalom nad vjeroplodnicom, da imenujuć nadbiskupa (jer ga ne bijaše) za Bar, neka ne reku za taj grad, da je u Arbaniji, nego, da je u Dalmaciji: kako da u Arbaniji ne može biti Sloviena onako, kako n. pr. u Dalmaciji Talijanâ! Ter jim za to pokaza i razlôga; no *najzad* to, što samo bi bilo dosta: da Barani govore po slovjensku. I oni tada Pastrića donekle uslišaše, odlučivši: da ne valja spomenuti ni ove ni one pokrajine[1]. No itako Dalmatini protegnuše svoju pokrajinu do Bojane rieke, kako kaže njihova Ilirija, „Confini delle prouincie Illyriche", na koži veliki m. 1·60×1·00, šta je po njihovoj naredbi slikar Petar Andrija Buffalini od 6 oktobra 1659 do 2 septembra 1663 godine za 36 škudî napisao, a putio ga je njihov predsjednik opat Stjepan Gradić, Dubrovčanin, ter prvi nad Vatikanskom knjižnicom, i akademik švedske kraljice Kristine[2]. No na tom zemljokazu, kako je Dalmacija onako produljena, tako je Bosna sužena. Jest Crna Gora unutri, ter i grad Podgorica, i neka Morača, i još nekoliko toga, što je njoj na lievoj strani; ali Piva, Tara, i Lim, te rieke su izvana, ter daleko, kako je i Drina sve do Dolnje Soli („Sale Inferiore")!! A ni Hrvatom nisu tu ostavili njihova Medjumurja! Valja da su se bojali grada Strigova,

---

rukopis ovdje u Kasanatovoj knjižnici; ima 781 stranu, ter je tu na 318. ovako: „Anno 1656, aug. 15. Interprete *Georgio Crisanio*, Romae", a na zadnjoj: „Julii 31, 1656, *Georgio Crisanio*, interprete".

[1] „Decretum: Non indigent declarare, tamen Secretarius abstineat exprimere Prouinciam", izvana na LXXXIX izpr., i „Decreti", 18 jul.

[2] „Die 6 mensis Octobris 1659. . . . Fu ordinato (A to su jur na 15 marča bili dokončali) si faccia il quadro delle prouincie . . . con inserire tutti quelli lochi delle medeme prouincie *conforme* al parere del Sig. Presidente". Decreti. 1656 g. na 20 avgusta mašio je u našoj crkvi. A bratskim predsjednikom bio je od 21 sept. 1659 do 4 julija 1663; a za njim Ivan Lučić.

Digitized by Google

gdje ono tvrde, da se je rodio sv. Jeronim[1]. A Rieku, nju su im ostavili. A i Istra je tu nacrtana, ter mnogomu gradu joj i selu ime je napisano (a Kranjska nije tako nacrtana, ni Štajerska, ni Ugarska, ni Srbija, ni Arbanija), i još crljena crta, kojom je tu stvorena Ilirija, bi reć da je s početka u nju donekle zasizala, pak da su ju zamrljali, a tomu, ako ne prigovaraju oni sudci (oni nisu ništa rekli za Istru), prigovaraju eno silni svjedoci (LXX. izprava).

Pak Svetojeronimci, koji su ovaj zavod, a to smo vidjeli, od početka do 1485 zvali samo slovjenskim, a od tada do 1655 isto tako, ili ilirskim, odpokle su oni sudci onako sudili i odsudili, zovu ga samo ilirskim. No tekar 1851 godine a na 9. marča petorica pobratimâ (i to tri kanonici a dva svjetovnjaka, od kojih četiri znam da nisu umjeli slovjenski!!) dokončaše, da valja zatrti što je napisano gostinjcu nad vrati, zašto da to preveć kaže, pak da valja tu napisati latinjski: „Gostinjac sv. Jeronima za stan hodočastnikom Ilircem", jer tako da su mislili (nisu!) pape Mikula V., Sisto isto V., i Pij VI.[2] I tako je tu sada napisano, ili bolje, zaklesano; a ne znam, što je prije bilo. Oda tih pobratima jošte su dva živa, pak sam obojicu za to pitao; ali da oni toga ne pamete!! A širili su se u ovom zavodu prije 1851 ovaj dvadesetak a onaj tridesetak godina!! No po onoj „troppo generica"= preveć kaže, ja bih rekao, da je bilo napisano: Hospitale *Sclavonorum* = Slovjenski gostinjac, prama poveljama Mikule V. i Pija II., i prama prvim svetojeronimskim izpravam, kojih je, kako smo vidjeli, dosta i predosta.

---

[1] No Stjepan Mlinarić, ovdje kanonik od 1859 do 1864 (ter nadpop godinu i pol), bijaše iz Medjumurja, iz Preloka.

[2] „L' iscrizione che esiste *troppo generica* sulla porta dell' Ospedale si dovrà scassare, e invece far scrivere = Hospitale S. Hieronymi peregrinis Illyr. excipiendis = secondo la mente di Nicolo V., Sisto V., Pio VI., Sommi Pontefici". Decreti, 1850—1857.

Digitized by Google

Ivan, arcidjakon gorički, domaći pisac u XIV. vieku.

Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 12. srpnja 1884.

PRAVI ČLAN IVAN TKALČIĆ.

Neima sumnje, da je bilo u biskupiji zagrebačkoj ili u tako zvanoj panonskoj Hrvatskoj, odkako je u njoj i za nju utemeljena bila ova biskupija (1093), i pojedinih ljudih i crkvenih sborovah, koji ne samo da su nastojali o prosvjeti, o knjizi, ob umjetnosti, već i bilježili suvremene sgode.

Ali ovaj duševni napor pojedinacah nije mogao uroditi željnim plodom, njega bo su mnogo priečili i zagušivali što neuredjeni odnošaji o nasljedstvu tada vladajućega kraljevskoga plemena, što opet domaće borbe, koje se tim izazvale. Tužno al istinito slika nam tadanje stanje biskup zagrebački Stjepan Baboneg, kada, utemeljujuć g. 1232. prosvjetni jedan zavod, kaptol naime Čazmanski, veli: „quod dum nos, divina favente gratia, regimen in ecclesia dei recipere meruerimus pastorale, licet inter silvestres et indomitas gentes positi, in primo in introitu nostro salubri meditatione quaedam bonae spei principia, deo dante, incepimus inchoare; nec tamen decrevimus terrori supradicti populi cedendum, quos licet per multos labores, Christi fides iam suscepit, diligendos“[1].

Ako li je za ovo Babonegovo prosvjetno revnovanje tatarska provala (1242.) i ubitačnom bila, ali je ipak u toj nesreći toliko sreće bilo, da niti je dugo trajala, niti se je po cieloj biskupiji razlila, već kao brza bujica njom samo proletila, dapače ju i taj slavni biskup sretno preživio, te je mogao opet posakupiti oko sebe sve umnije sile, kojimi je iznova počeo pridizati ono, što je tatarska oluja povalila.

[1] Vidi moja: Monum histor. episcop. Zagrab. vol. I p. 69.

Digitized by Google

Neposredni Babonegovi nasljednici, biskupi Filip, a naročito Timotej, nastavili su započeto prosvjetno djelo svoga umnoga predšastnika. Osnutak današnje kathedrale i dogradnja njezina svetišta i pobočnih mu kapelah, djelo Timotejovo, o kojem veli suvremenik, sam kralj Stjepan V. (1272.), da je izvedeno „opere mirifico et plurimum sumptuoso“[1], svjedoči nam o kulturnom napredku. A i netom odkriveni fresci u sakristani naše prvostolne crkve, koji svakako padaju u dobu biskupovanja Timotejeva, liepo svjedoče, da je u isto vrieme, kad je na obalah Arna prvi Cimabue ukočenu bizantinsku umjetnost nadahnuo novim životom, da se istodobno i na dalekoj obali Save ona isto tako njegovala i cienila; pak ako ju nisu baš izvodili domaći umjetnici, to su ih na svaki način pozvali ovamo domaći sinovi, koji su umjetnost cieniti umjeli.

Uz umjetnost koraca zajedno i znanost. Nije bilo doduše tada u Zagrebu tako zvanih viših školah, ali su ipak postojale kathedralne škole, u kojih su domaći sinovi toliko naučili, da su više obrazovanje nastaviti mogli na postojećih tada universitetih u Italiji ili u Francezkoj; odakle vraćajuć se kući donašahu sobom umne plodove prosvjetnih narodah.

Ovakovi učenjaci zauzeli bi tada odlična mjesta u kaptolu zagrebačkom ili čazmanskom[2], a dužnost im bijaše kako s jedne strane bditi nad uzgojem domaće duhovne mladeži, i kao arcidjakonom, nad duhovnom pastvom u svojih arcidjakonatih; tako s druge, pošto su bili članovi onoga tiela, koje je kao veleposjednik, što obzirom na pravne odnošaje napram svojim kmetom i vazalom, što opet radi posjednih pravah dolazio često u sukob sa domaćom vlasteli, to bijahu i ovi isti prinuždeni baviti se i pravnom znanosti i proučavanjem prošlih vremenah.

Bez dvojbe, da je prema tomu i u kaptolu zagrebačkom bilo pojedinacah, koji su se bavili il njegovom prošlošću, t. j. chroniste, il proučavali njegovo pravo i bilježili tadanje feudalne odnošaje, t. j. juriste; ali sve te njihove bilježke u toliko su za nas propale, u koliko ih nije u svoja djela uvrstio rečeni arcidjakon Ivan, čiji životopis evo priobćujem.

Da se opiše koj pisac, t. j. da mu se stvori kulturna slika, nije dovoljno, da mu se nacrta samo viekopis, već spomenuti treba i one

[1] Ibid. p. 163.

[2] O čazmanskom prepozitu Ugrinu veli Toma, arcidj. splitski: „Studuerat enim apud Parisios annis fere duodecim in theologica facultate“. Histor. Salon. c. XLVII.

Digitized by Google

okolnosti, u kojih je živio, kako su na njega utjecale i podticale ga na rad i kakovu je svrhu svojim radom želio postići; prema tomu indi i ja ću se u ovoj razpravi, ako i mimogred, ipak osvrtati na sve to.

Svi naši stariji historici, u koliko se bave prošlošću ove biskupije, pohvalno spominju arcidjakona Ivana; ali mu ipak o životu nespominju ni rječce. U novije doba bio je prvi Ivan Kukuljević, koj spomenuv u kratko Ivanov rad, veli, da se je rodio u Kosnici preko Save ili u Turovom polju. — Izza njega dr. Franjo Rački, ocjenjujuć njegov književni rad[1], scieni, da se je rodio u Kosni, u župi Gvozdanskoj, u bivšoj drugoj banskoj pukovini. Napokon ja, kad sam g. 1874. u drugom svezku: „Monumenta historica episcopatus zagrabiensis" prvi put objelodanio njegov književni rad i u predgovoru nacrtao mu viekopis, tvrdio sam, da se je rodio u Stubičkih toplicah.

Ova ako i razna mnienja o rodnom mjestu Ivanovom ipak posvjedočuju, da je u najnovije vrieme Ivan arcidjakon gorički, taj najstariji historičko-juridički pisac panonske Hrvatske, svojim književnim radom povukao na sebe veliku pažnju i zavriedio, da mu se viekopis što vjernije i tačnije napiše. Prema tomu indi uložih svoj trud u to, da pretražim sve naše arkive, da posaberem u njih što više podatakah o tom znamenitom mužu, a rezultat mojih iztraživanjah ova je razpravica.

Ako se iz listinah i nemože tačno upravo doznati mjesto, gdje se arcidjakon Ivan rodio, ali pošto sve suglasno pripoviedaju, da su mu baštinski, što otčinski što materinski, posjedi ležali oko potoka Toplice, koj protičuć mimo Daruvara izljeva se u Ilovu, to je nedvojbeno u tom okolišu ugledao svjetlo.

Oko potoka Toplice jedino pleme Tolinegah, kako se spominje u listinah XIV. vieka, uživalo je ne samo vrlo izdašne posjede, dà ono si sagradilo i crkvu sv. Gjurgja i osnovalo posebnu župu, koja se prema tomu, i to u najstarijem popisu župah ove biskupije učinjenom polovinom XIV. vieka, spominje u arcidjakonatu sičkom (de Zinche) kao „ecclesia s. Georgii de generatione Tolinegh". U drugom pako popisu od g. 1501. spominje se ista župa, ali ne već po plemenskom imenu Tolinegah, koje je, kako ćemo tečajem ove razprave doznati, tada izumrlo, već po mjestopisnom i to: „s. Georgii de Thopolcza".

[1] Književnik, god. I. str. 548—557.

Digitized by Google

Kao medjašnici posjeda Tolinegah spominju se početkom XIV. vieka: Petar, prozvan Kastelan; Ladislav, sin Jakobov; pleme Gjuladovo; te posjednici: Abraham; Stjepko; i Andrija, a bez dvojbe i sam otac našega arcidjakona.

Sa plemenom Tolinegah došao je u rod arcidjakon Ivan po svojoj materi Isi. Ovo rodbinstvo crta nam listina od g. 1343., po kojoj doznajemo, da je Tusko Tolineg rodio Vuka, a Vuk troje mužke djece i to: Ivana, koj se posvetio svećeničkom staležu, i koj već g. 1333. bijaše prepozitom bačkim; Kozmu, koj je kao svjetovnjak ostao na djedovini, i Petra; te kćer Isu, koja se udala za otca našega arcidjakona. — Rečeni pako Kozma imao je dva sina: Blaža, koj se takodjer posvetio svećeničkomu staležu, i Antuna, koj je ostao svjetovnjakom.

Prema tomu rodbinski odnošaj Tolinegah napram arcidjakonu Ivanu ovakov je:[1]

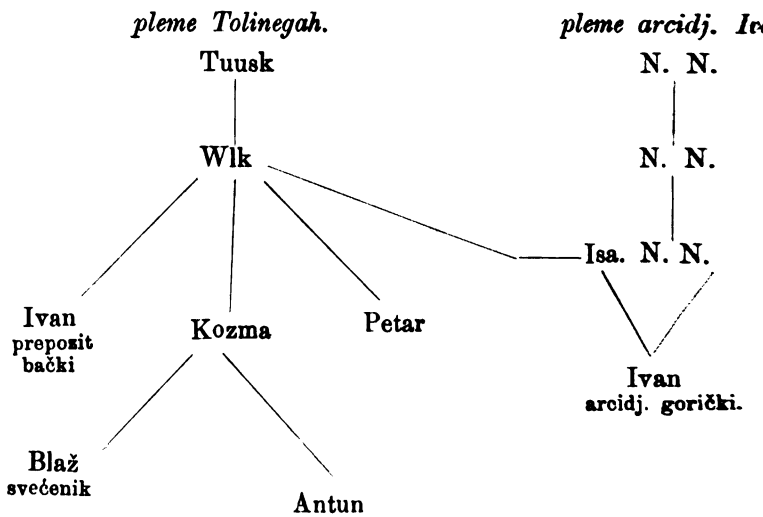

Uzmemo li na um, da se arcidjakon Ivan spominje u kaptolu zagrebačkom kao kanonik magister g. 1319., a za deset već

[1] Ovo rodoslovje sastavismo iz dvih listinah, i to prvo iz one od g. 1343, koju ćemo na drugom mjestu navesti, kojom imenuju pred kaptolom čazmanskim arcidjakona Ivana svojim skrbnikom: „Blasius sacerdos et Anthonius", filii Cosme. I iz druge takodjer listine, niže navedene, od g. 1333, kojom prepozit bački Ivan, po smrti svoga brata Petra, postavlja malodobnikom umrloga brata Kozme, za skrbnika arcidjakona Ivana.

Digitized by Google

godinah kašnje ili g. 1329. dolazi podpisan na izpravi biskupa zagrebačkoga, Ladislava de Kobol, kao biskupov kancelar i arcidjakon gorički, te pošto je arcidjakon gorički zauzimao četvrto mjesto medju arcidjakoni, a izza njega sjedilo jošte šest arcidjakonah: to je on već g. 1319. morao biti najstarijim kanonikom magistrom. Reknemo li prema tomu, da je g. 1319. brojio naš Ivan četrdeset godinah, to se je prema tomu rodio nekako oko g. 1280.

Niti ob njegovom uzgoju nezna se ništa izviestna, no mislimo, da je prvo obrazovanje crpio u nedalekom benediktinskom samostanu u Bielojstieni, višju pako nastavu crpio je bez dvojbe u Italiji, ili bar pravne nauke, kojimi se za cieloga života bavio, slušao je na Bolonjskoj universi[1].

Po svršenih naucih povrativ se u domovinu našao ju je poslie one žestoke priestolne borbe, koja je nastala smrću Ladislava III. († 1290) proti Andriji III. Mljetčaninu za anžovinsku kuću, ako i prilično umirenom, (jer je Karlo Roberto priznat bio zakonitim kraljem), ali ipak neuredjenom.

Kakovo je bilo nutrnje stanje Hrvatske, kada se Ivan vratio kući, crta nam papa Ivan XXII. u pismu pisanu u Avignonu na 1. listopada 1319., gdje veli, da mu se pritužio zagrebački biskup Augustin Kazoti i njegov kaptol: da su ne samo neki svećenici i redovnici, već i plemići, vlastela, gradjani i neki svjetovnjaci posvojili crkve, gradove, zemljišta, zaselke, mline, kmetove, desetinu i dohodke crkve zagrebačke, i da progone vazale i kmete, koji su na kaptolskih i biskupskih posjedih, da ih tamniče i ubijaju; da zapreču obradjivati crkvena zemljišta, a kad pozove biskup takove otimače na odgovor, da niti nedolaze, već da mu prkose, gdje samo mogu[2].

I drugo takodjer pismo istoga pape od 6. studenoga g. 1321., pisano takodjer na podlozi Kazotijeve pritužbe, spominje, da se u zagrebačkoj biskupiji često oskvrnjuju crkve, samostani, grobja i ostala bogu posvećena mjesta bud prolićem krvi, bud bludom[3].

Poremećeni politički i socijalni odnošaji stavljahu priepone i kulturnomu razvitku. Jedini za tada javni učevni domaći zavod,

---

[1] U Bologni postojala je već g. 1200 za pravoslovne nauke universitas doctorum et scholarium, a kaptolu bijaše ona dobro znana, te je u XVI vieku imao ondje i posebnu sgradu, u kojoj se odhranjivali klerici zagrebačke diocceze, koji su onamo polazili na više nauke.

[2] Izvor u kapt. zagreb. Act. Cap. ant. fasc. 1. nr. 42.

[3] Theiner. Mon. Hungar. tom. I. pag. 473 doc. DCCXIX.

Digitized by Google

kathedralne škole, slabo su se posjećivale, ali ne toliko s nemara za nauku, koliko što sami učitelji, koji bijahu inače dovoljno oskrbljeni, da badava poučavaju, tražijahu silomice od djakah prekomjernu školarinu, i tim ih odbijahu od polazka škole[1].

Tadanji učeni i revni zagrebački biskup Augustin Kazoti (1303 do 1322), kako je uredio kathedralne škole i označio im pravac, po kojem da se postupno razvijaju, težio je isto tako, da se urede i zapleteni feudalni odnošaji toli vlastelinstva biskupskoga koli kaptolskoga. Za jedno i za drugo trebao on obrazovanih ljudih, a naročito za ovo potonje, izvrstnih pravnikah, pa toga radi imenova i našega Ivana, kao vješta juristu, kanonikom zagrebačkim.

Koje upravo godine postao je Ivan kanonikom, nije točno poznato; ali to stoji, da je već godine 1319. bio kao najstariji kanonik magister u ovom velečastnom sboru.

Ovim imenovanjem počima Ivanov javni i to pravoslovni rad. Prva poznata o tom viest potiče od 7. svibnja g. 1319., gdje on pred gradskim zagrebačkim magistratom zastupa ovaj kaptol u feudalnom poslu. Da nam bude cieli ovaj čin jasniji, primietiti valja ovo. Nekako pod svršetak predposljednjega desetka XIII. vieka podielili su sinovi Mladučevčevi, na ime Vuk i Stjepan, svoju baštinsku djedovinu, koju su imali u Kašini. Poslie te diobe umro je na brzo Vuk neoporučiv nikomu svoga diela; a pošto nije ostavio zakonitoga nasljednika, to je njegova baština pripala kruni. Tadanji kralj Andrija III., da u onoj borbi, koju je vodio za prieštol proti pretendentu Karlu Robertu, privuče za sebe kaptol zagrebački, (koj je već u XII. vieku uživao darom nekoga Vute i njegove braće izdašne posjede u Kašini,) darovao mu je i taj Vukov baštinski diel.

Medjutim oboli g. 1294. i Vukov brat Stjepan, te liečenja radi ode u Zagreb i nastani se u gradskoj občini. Budući da mu bolesti nije bilo lieka, to zaprosi gradsko poglavarstvo, da izašalje punomoćnike, pred kojimi oporuči ovako: da svoj baštinski diel, što ga ima u Kašini, i svoga malodobnoga sina izruča kaptolu pod uvjet, da on dohodkom toga posjeda uzgaja mu sina, dok neodraste do muževne dobe, a tada neka mu ga uruči, i to samo kao

[1] Vidi: Mon. hist episc. zagrab. vol. II. pag. 77 „Verum quoniam per tempora ipsi magistri interdum . . . in extorquendo, non petendo a suis scholaribus aliqua sunt inventi".

Digitized by Google

vazalu ili predijalisti; umrie li mu pako diete prije, nego li bi moglo nastupiti upravu ove baštine, to da je kaptol jedini i zakoniti vlastnik svega kolikoga ovoga posjeda. Ovu oporuku, koju je i gradska obćina u njezinoj pravoti i potvrdila, odobrio je i sam kralj Andrija III.[1]

Kada smo spomenuli, da je Stjepan Mladučevac i svoj posjed i svoga sina namienio kaptolu u feud, to nemožemo da nespomenemo i kakove su tada dužnosti bile jednoga vazala ili feudaliste spram svojemu gospodaru.

Obveze, pod kojimi je tada davao vlastel svoj predij u feud, bijahu ove: vazal morao je davati svake godine od svoga feuda podpunu žitnu i vinsku desetinu i plaćati obični činž; zatim od svakoga kmetskoga selišta, ako bi koje bilo na feudu, davati kunu ili mjesto nje osamnaest dinarah; ako mu na prediju bilo šest il više kmetskih selištah, to su tada dvie trećine kunovine bile kaptolske a treća njegova. Imao li više kmetskih selištah, to bijaše vlastan postaviti im vesnika ili seoskoga sudca, koj bi u manjih stvarih sudio kmetovom; dočim veće razpravljao je sam, ali ne kod kuće već pred stolnom crkvom u Zagrebu; o zločinih pako, kao što je: umorstvo, kradja, razbojničtvo i palež sudio je sam kaptol. Od sudbenih globah, i to u onih osudah, koje je odsudio vesnik ili vazal, sav iznos pripao je vazalu. Vazalu bijahu dužni kmeti naseljeni na njegovom feudu obradjivati zemlje i trsja i donašati ugovorene darove. Progonio li vazal kmete ili im nanosio štetu, sudio mu kaptol. Posjedi davali su se vazalu pod prisegom, da se neće iznevjeriti kaptolu, niti prianjati bilo riečju bilo činom uz one, koji bi progonili kaptol; zatim da neće zapustiti obradjivati zemlje i trsja, da će podmirivati podpunu desetinu i ugovoreni census; toga radi i svaki vazal, koj bi počinio ili vjerolomstvo, ili tečajem dvih godinah neplatio censusa ni desetine ili pet godinah neobradjivao zemaljah i trsjah, izgubio bi feud, te je njim po volji opet razpolagati mogao kaptol[2].

Ali sin Stjepana Mladučevca umro je prije, nego li je mogao primiti od kaptola svoju baštinu u feud: toga radi kaptol, jedno da zadovolji oporuci Stjepanovoj, a drugo, jer je i onako obilovao posjedi, koje je što zajednički što obaške obradjivao i uživao, odluči ovaj posjed dati u feud, i to Ivanu nećaku Gardunovom.

[1] Mon. histor. episc. Zagrab vol. I. pag. 236.
[2] Mon. episc. Zagrab. vol. II. pars I. cap. LXVI.

Digitized by Google

Doznasmo malo prije, i to iz pisma pape Ivana XXII., o poremećenih feudalnih odnošajih vlastelinstva toli biskupskoga koli kaptolskoga, kako su nastali početkom XIV. vieka, a naročito da se ugovori nesklapaju pred zakonitom vlasti, pa s toga ni dotičnici nedrže do njihove svetinje; toga radi i kaptol zagrebački, ako je bio i sam vjerodostojno mjesto, ipak je nastojao da sklopljene s njim bar feudalne ugovore, radi obvezne moći potvrdi i svjetovna vlast. Primjera radi spominjem ovdje, da je na staru g. 1315. potvrdio ban Stjepan onaj ugovor, kojim Petar, sin Nepretov, podanik županije zagrebačke, preuzeo u feud posjed Siget ili Kojenik, kod rieke Save, s obvezom, da će nositi sve terete, koji mu kao predijalisti pripadaju, ili ako bi počinio kakovu nevjeru spram vlastelu, da odmah gubi svoj feud[1].

Ivan Gardunović bio je gradjanin zagrebački, pa toga radi i ugovor utanačen medju njim i kaptolom, radi veće sigurnosti imao se sklopiti pred gradskim zastupstvom, a to tim većma, što je i u prisuću toga magistrata i Stjepan Mladučevac oporučio kaptolu taj posjed. Onodobni magistrat sastojao je iz sudca ili načelnika Kačerina i osmorice prisjednikah ili savjetnikah, i to: Pehmana, Marka, Lambstana, Pavlete, Martina, Hertviga i jošte dvojice, kojih je imena nestalo u izvornoj povelji. Pred ovo indi zastupstvo odasla kaptol dva svoja člana i to našega Ivana sa dekanom Stjepanom, u kojih prisuću i to u ponedjeljak poslie Križeva ili 7. svibnja 1319. izjavi Ivan Gardunović, da prima od kaptola u feud bivši Mladučevčev posjed u Kašini sa svimi užitci i obvezami, kako ih naime spomenusmo[2].

Ovo, u koliko nam je poznato, bio je prvi rad Ivanov, al i tada već postojali su a i tečajem vremena nadošli novi priepori i pravde i drugi poslovi pravne naravi, u kojih je on što osobno što savjetom sudjelovao.

Ponajprije upleo se kaptol u to doba u veliku parnicu sa občinom gradsko-zagrebačkom o pravu pobiranja mitnice i pijačevine. — Zagreb, koj je svršetkom XI. vieka na lievoj obali Medveščaka sastojao od kaptolske te gornje i dolnje vlaške ulice, počeo se početkom XIII. vieka širiti i na desnoj mu obali. Na jednoj i drugoj ovoj strani pobirao je kaptol zagrebački dva' diela od uplaćene

[1] Act. Cap. ant. fasc. 23 nr. 46.

[2] Izvor dosta oštećen medju neregestriranimi spisi u arkivu kaptola zagrebačkoga.

Digitized by Google

pijačevine i mitnice, dočim treći pripadao je kruni. Ovo pravo, koje je dostao kaptol od kraljevah ugarskih u stara vremena, nije se ni najmanje okrnjilo tim, što je g. 1242. kralj Bela IV. proglasio naseljenu desnu obalu potoka Medvešćaka slobodnim kraljevskim gradom, dapače ono se pojačalo, kad mu Andrija III. g. 1292. pokloni i krunsku trećinu, t. j. podpuni prihod svekolike zagrebačke pijačevine i mitnice, izuzam jedino tridesetnicu, koja se pobirala za kraljicu[1].

Slobodnu občinu zagrebačkoga Gradca ovaj kraljev dar je vrlo ozlovoljio, nepravedno bo činilo joj se, da na njezinom tlu, koje je obzidala ogromnim troškom i sama uzdržavala gradske zidine i podmirivala troškove uprave i sjegurnosti, da druga vlast pobira mitnicu i pijačevinu od svakdanjega trga, te od manjih sajmovah, koji su se držali svakoga ponedjeljka i četvrtka, i od velikih kao što bijahu markovski i margaretski, koji su trajali četrnaest danah; s toga da namakne gradskoj blagajni vrelo dohodakah, udari daću na uvozninu morske soli, koju prozvà „solmierom“ ili „starom“[2], kao i daću na živež, kojoj nadjenu ime „filaršćina“[3], a ove daće moradijahu plaćati ne samo inostranci, već i žitelji kaptolske jurisdikcije, ako su dovezli svoju robu na gradski trg.

Protiva ovoj novotariji ustade kaptol zagrebački, te odašalje nekako mjeseca lipnja god. 1318. svoje izaslanike, da ulože protiva tomu pred kraljem Karlom Robertom svoj prosvjed. Pak je i uspjeo, jer na njihovu pritužbu izda kralj na 28. lipnja kaptolu novu povelju, kojom mu priznaje pravo pobiranja pijačevine i mitnice u gradskoj zagrebačkoj občini, izuzam tridesetnicu, koja se plaćala kruni, prepovjediv ujedno, da se pod nikakovom izlikom nesmije uvoditi kakova nova pijačevina ili mitnica[4].

Ali gradska zagrebačka občina kraj svega toga nije odustati htjela od onoga, što je jur uvela bila, pa iz toga porodile se medju

---

[1] Mon. hist. episc. zagrab. vol. I. p. 228.

[2] Старъ, sextarius, mjera za žito i sol.

[3] Filaršćina, prema filarka, dolazi bezdvojbeno od latinske rieči „filare“, presti. Da su sredovječne prodavalice živeža kod trgovine prele, posvjedočuje nam štatut grada Zagreba od g. 1425, koj prepovieda, da nijedna hljebarica ili solarica, koja stojeć il sjedeć prodaje svoju robu, nesmije kraj nje ni presti ni tkati, jer pozderje laneno il konopljeno, može natruniti robu i učiniti ju škodljivom. Arkiv za pov. jugosl. knj. I. str. 200.

[4] Mon. hist. episc. zagrab. vol. II. p. 134.

Digitized by Google

njom i kaptolom silne pritužbe i osvade, upravljene kralju, dok on napokon, da se cielo to prieporno pitanje uredi, naloži, da se povede o tom iztraga; i toga radi uzpisà na 2. veljače godine 1321. iz Temešvara banu Ivanu Babonegu, te mu veli, da kako mu se gorko tuži kaptol zagrebački na občinu gradsku, koja da ga na lukavi način iztisnu od pobiranja pijačevine i mitnice, što je on od vajkada uživao, te da je uvela nove tržne daće, koje prozva filjaršćinom i drugimi imeni. S toga neka iztraži što je u stvari, pa pronadje li, da je solmiera i filjaršćina potrebna i shodna, neka ju pridrži i pripoji kraljevskoj daći, i tim da ju dopita kaptolu; obrete li pako, da je taj novi namet štetan po stanovničtvo ove kraljevine, koje u veliko rabi morsku sol, da ga jednostavno dokine, jer da nove daće, bilo na živež bilo na sol, nije osim krune nikomu drugomu stvarati dozvoljeno; pa ako i pojedine gradske občine mogu medjusobno i za sebe uzakonjivati kazni i globe, to opet neimaju vlasti da ih nametnu i crkvenoj oblasti ili njezinim podanikom, kao takodjer niti onim ne, koji nespadaju u njihovo područje[1].

Prema tomu nalogu sazove ban oko polovine mjeseca kolovoza ili oko svetka Stjepana kralja, sabor u Zagreb, na kojem, da se medju ostalimi predmeti pretresa i ovo prieporno pitanje o solmieri i filjaršćini.

Na taj indi sabor poslale su obje pruće se stranke svoje punomoćnike, i to kaptol zagrebački svoja dva člana: Martina, arcidjakona vaškanskoga i kanonika Gjuru; dočim gradsku občinu zastupao je njezin bilježnik Toma. — Prvi ustadoše kaptolski izaslanici te objediše gradsku občinu, da je bezpravno nametnula novu daću na sol i na živež, i da ju protuzakonito i pobira, pošto na temelju raznih povlasticah, koje su udielili ugarski kraljevi ovomu kaptolu, on je jedini vlastan pobirati takove daće, a ne občina, s toga mole sabor, da mu tu daću dopita.

Na ovu izjavu odvrati bilježnik Toma, da sabor nije vlastan o tom odlučivati, pošto na temelju kraljevske zlatne bulle nemora ova občina za svoj postupak nikomu odgovarati, osim samomu kralju.

Nazore Tomine o neodvisnosti gradske občine od zemaljskoga sabora pobio je sam ban, odgovoriv mu, da ako bi ova občina i imala kakovo kraljevo pismo, koje bi govorilo njoj u prilog tim,

[1] Act. Cap. ant. fasc. 10. nr. 47.

Digitized by Google

što bi se u njem mimoišlo spomenuti bansku vlast, to da neodlučuje ništa, jer „da u zemljah ugarske krune najuzvišenije je dostojanstvo bansko“; pa da i onako ban zastupa u saboru samoga kralja: s toga zahtjeva od bilježnika Tome, da navede drugi razlog, kojim bi taj postupak gradska občina opravdati mogla.

Na ovo odvrati banu bilježnik Toma, da ova gradska občina ima kraljev privilegij, uslied kojega vlastna da je uvoditi u svojem području nove daće i namete, i taj privilegij da može saboru podastrieti u svako doba; pa prema toj izjavi naznači sabor novi rok, kada se ima pokazati taj kraljev privilegij.

Ali kad je na urečeni dan gradski bilježnik Toma podastro saboru kraljevska privilegija, a to se u njih, ako i spominjale neke sloboštine podieljene gradjanom, ali se medju njimi nije nalazilo, da imaju pravo stvarati nove daće na sol i na živež, pa toga radi ban suglasno sa saborom odsudi občinu na gubitak parnice i da svu do tada pobranu daću povrati kaptolu; a pronašav, da je solmiera i filjaršćina doisto shodna, to ju pridrži i nadalje, uvrstiv ju u kraljevsku daću, koju, kao takovu, na temelju pomenutoga kraljevoga pisma, doznači kaptolu.

Da ova nova stečevina bude i zakonito provedena, to odmah isti dan uvedoše kaptol u njezino uživanje u ime kraljevo knez Nikola Stjepanov Čupor, plemić moslavinski, i Stjepan, knez vinodolski[1].

Naš Ivan nespominje se doduše, da je sudjelovao u toj parnici na saboru kao kaptolski izaslanik, ali bez dvojbe je on kao pravnik izradio naputak za kaptolske zastupnike. A da se upravo on tom parnicom zanimao, može nam jamčiti to, što ga odmah poslie razpuštena sabora i to već na 1. rujna i. g. nalazimo sa Gjurom, kaptolskim dekanom, u Čazmi, gdje moli tamošnji kaptol, da mu učini vjerodostojni priepis pomenute saborske odluke i da ga svojom pečati ovjerovi[2].

Težak li udarac stignuo je gradsku občinu ovom saborskom osudom, koj je postao i tim teži, što je morala ista povratiti kaptolu sav onaj novac, koj je ubrala do tada od solmiere i filjaršćine. A je li ona ovoj dužnosti zadovoljila, na to mogli bismo reći, da nije. Ovako bar nagadjamo iz pisma pape Ivana XXII. od 28. svibnja g. 1322., kojim imenuje, i to, biskupa pečujskoga, te pre-

[1] Act. Cap. Ant. fasc. 10. nr. 47.
[2] Ibid.

Digitized by Google

pozita zagrebačkoga i Ivana de Reate, kanonika zagrebačkoga, skrbnici dohodakah zagrebačkoga biskupa Augustina Kazota, koj boraveć tada u Avignonu, pritužio mu se, da neki gradjani zagrebački i drugi biskupljani, dok on boravi izvan biskupije, neplaćaju mu što duguju, pa toga radi nalaže papa ovoj trojici, da izćeraju taj dug i da one, koji bi se izplatiti protivili, izobće iz crkve[1]. — Prema tomu težko da je i kaptol zagrebački bolje prošao.

Iste ove se godine, ali drugom sgodom, spominje naš Ivan, gdje kao pravnik zastupa kaptol u parbi medju remetskimi Pavlini, te magistrom Renoldom kastelanom medvedgradskim i stanovnici Bliznanskimi, i to radi medjašah posjeda Blizne.

Kralj Bela IV. poklonio je samostanu zagrebačkih Dominikanah kao nagradu za zasluge, koje je stekao, propoviedajuć krstonosni rat na Tatare, posjed Bliznu ležeći do posjeda remetskih Pavlinah, te jedan dio zagrebačke gore i zemljišta prozvana: Kratki dol i Luka[2].

Posjed Bliznu i pomenuta zemljišta uživali su Dominikani sve do 21. svibnja g. 1315., ali tada, budući da ih snašla velika nužda „pro quibusdam ipsorum necessitatibus ipsos permaxime ad presens urgentibus evitandis", odlučiše založiti ga. Prema tomu sklope pred kaptolom zagrebačkim, i to provincijal njihov Ivan i prior Benedikt, ugovor sa Renoldom Novogradskim (de Ujwar), za tada kastelanom medvedgradskim, uz taj uvjet, da mu za 276 zlatnih forintih zalažu i to samo na jednu godinu posjed Bliznu i pripadajuća joj zemljišta, a neizkupe li ju u tom roku, to da mu ista pripadnu kao zakonita svojina[3].

Ali Dominikani tečajem jedne godine nisu mogli, kako se obvezali, izplatiti Renolda, te je s toga oko polovine g. 1316. prošla Blizna i pripadajuća joj zemljišta u njegovo vlastničtvo. Pošto bijaše Blizna kraljevski dar, to ga novi dostatnik mogao zakonito posjedovati samo privoljom krune, i toga radi zamolio je Renoldo kraljevu privolju.

---

[1] Theiner. Mon. Hung. I. p. 479.

[2] Act. mon. Remet. fasc. I. nr. 3. „Possessionem Blizna vocatam cum montibus Warheg vocatis in tenutis castri Medwe sitam et existentem, ac quibusdam prediis sive terris arabilibus, videlicet Cratbkidol et Lonca vocatis in territorio eiusdem possessionis Blizna habitis et existentibus".

[3] Ibid.

Digitized by Google

Na izmaku studena g. 1317. naloži Karlo Roberto zagrebačkomu kaptolu, da uvede Renolda u zakonito uživanje posjeda Blizne; ali u to zimsko doba ovaj se čin provesti nije mogao. U proljeće istom g. 1318., i to u prisuću kraljeva povjerenika Martina iz Rakovca (de Rakonok), uvedu izaslanici kaptolski Renolda u pravno uživanje[1].

Posjed indi Blizna promienio je svoga vlastnika, te je mjesto crkvenoga reda zagospodario njom svjetovnjak, kastelan medvedgradski Renoldo. — Kastelani medvedgradski bijahu od vajkada silnici, pa se u brzo posvadio i Renoldo sa svojimi medjašnici i to glede medjašah.

Ovaj priepor sveden bje na onaj sud, koj je u kraljevo ime uveo Renolda u uživanje Blizne i označio joj medjaše, a to je bio kaptol zagrebački. On indi početkom lipnja godine 1322. odašalje onamo u to ime: lektora Jakova, custosa Dominika, arcidjakona kalničkoga Bonoru, arcidjakona vaškanskoga Martina i našega Ivana, koji su i pruće stranke pomirili i novi razvod učinili[2].

U drugoj polovini pomenute godine dvie se važnije sgode bilježe za Zagreb. Prva ta, da se je stolica ove biskupije izpraznila. Tadanji biskup Augustin Kazoti, koga je ugarsko-hrvatski episkopat iz sastanka, držana u Kaloči g. 1317., kao umnoga i najodvažnijega pobornika za slobodu crkve, odaslao u Avignon do pape, da mu prituži razkalašan kraljev život i njegovo nehajstvo za obranu crkvene imovine, i da zatraži željeni liek; pošto je tim pao u nemilost kraljevu, te nije mogao onako, kako mu saviest nalagala, upravljati ovom biskupijom, bijaše prisiljen zamoliti papu Ivana XXII. da ga rieši zakletve, kojom se vezao spram ove biskupije. Papa mu uslišao molbu, te ga mjeseca kolovoza imenovao biskupom Nucerijskim u Napuljskom, dočim na upražnjenu stolicu biskupije zagrebačke posadi Jakova de Corvo, fratra reda Dominikova, te njegovo imenovanje naviesti bullom od 21. kolovoza kaptolu, svećenstvu, gradjanstvu, vazalom i kmetom biskupije zagrebačke[3].

Nije ovo bilo sa strane papine prvo naimenovanje biskupa zagrebačkoga. Rimska bo stolica postavila je ovdje biskupom i njegova predšastnika Augustina Kazotija, da i u XIII. vieku biskup

[1] Ibid.
[2] Act. mon. Remet. fasc. I. nr. 14.
[3] Theiner. l. c. I. p. 478.

Digitized by Google

Timotej bijaše po njoj imenovan. Akoprem su prošlih viekovah postavljali biskupe zagrebačke što kraljevi ugarski, što ih birao kaptol zagrebački; to je sada papa hotio to pravo stegnuti samo na osobu najvećega pontifika, a uza to jošte protegnuti svoju vlast i na osoblje kaptolsko, te je prema tomu u brzo za tim (13. rujna) postavio i u ovom kaptolu nove kanonike, a neke opet povisio na viši stupanj; tako Nikolu Kemina imenova kanonikom magistrom, dočim ostrogonskomu kanoniku cantoru Jakovu podieli zagrebačku prepozituru, a za bačkoga lektora Tomu odredi, da mu se dade prvi upražnjeni arcidjakonat u ovoj biskupiji, te napokon Ivana Pavlova, bivšega arcidjakona varaždinskoga podignu na cantorat crkve zagrebačke[1].

Druga važnija sgoda po Zagreb bio je posjet kraljev. Sredinom mjeseca listopada (1322.) bavio se ovdje Karlo Roberto, vraćajuć se sa vojne, koju je imao sa Mladenom, velikim banom bosanskim i hrvatskim, koj je kod Bliske izgubio bitku, i kralj ga zasužnjena kod Klisa poveo preko Zagreba u Ugarsku[2].

O kraljevom boravku u Zagrebu dvie su nam poznate viesti, a obje potiču od 14. listopada r. g. Prva je, kojom je, na pritužbu zagrebačkih Cistercitah, da im se naime redovito neplaća godišnji najam od kraljevskoga grada Susjeda, koj je sagradjen kao tridesetnička postaja na njihovom zemljištu, naložio Susjednim kastelanom tadanjim i budućim, da uplaćuju redovito svake godine u osmini Miholja rečenomu samostanu u ime censusa pet marakah[3]. — Druga pako viest pripovieda, da je občini gradsko-zagrebačkoj potvrdio drugotnu bullu svoga predšastnika Bele IV. od g. 1266., kojom se ovoj občini podjeljuju razne sloboštine[4].

Niti kako je dugo kralj boravio u Zagrebu, niti što je drugoga, osim što napomenusmo, uradio, nije nam poznato. Ako bismo nagadjati smjeli, to bi morali reći, da je kraljev boravak bio u Zagrebu vrlo kratak, jer ga je i nastajuća zima silila, da se što prije povrati kući, a neprijazni odnošaji, koji su nastali medju kaptolskom i gradsko-zagrebačkom jurisdikcijom, pospješili su što skoriji odlazak. Neznamo ni toga, koliko je kralj uplivao u to, da se obje jurisdikcije izmire; ali po svoj prilici da je prigodom homagijalnih poklonah i jednoj i drugoj to na dušu stavljao.

[1] Theiner. l. c. p. 483.
[2] Mich. Madii, histor. c. XVIII, XIX.
[3] Izvor u ark. kaptola zagreb. neregistr. spisi.
[4] Izvor u arkivu grada Zagreba.

Digitized by Google

Prigodom boravka kraljeva u Zagrebu, ako je baš i imenovan bio novi bisku zagrebački Jakov de Corvo, njega ipak ovdje bilo nije, dà, čuvši on u kako neuredjenom stanju nalazi se ova biskupija, a navlaš biskupski dohodci, to kao tudjin nije imao ni volje da i zasjedne ovu stolicu i da uloži naporan trud, kojim bi se svemu tomu spasonosno doskočiti moglo, on bo, ma silio ga na to i sam papa[1], prepustio je, da u njegovo ime upravlja ovom biskupijom kao generalni vikar Petar de Intristellis[2].

Kraj svega toga, što novoimenovani biskup, kao tudjinac, nije voljan bio zasjesti ovu stolicu i što se kaptol zagrebački popunjavao članovi nehrvatskoga naroda, opaža se ipak, da je u ovom častnom sboru bilo ljudih, koji su ozbiljno težili za tim, da se neuredjeni odnošaji u zemlji svedu na pravu kolotečinu.

Kaptol zagrebački bio je već u prvom svojem osnutku vjerodostojno mjesto ili „locus credibilis“, ili da ga označimo po današnjici, on bijaše za posavsku Hrvatsku i gruntovnica i javni bilježnik. Sve izprave, koje je kao takov izdavao javno, podkrepljivao je za veće vjerovanje i svojom pečati, pečat bo u ono doba vriedio je mjesto podpisa. Ali imamo dokazah, da se je našlo vrlo rano i to u XIII. već vieku pojedinih krivotvornikah pisamah kraljevskih[3], da, bilo je i kapitulah, koji su probitka radi zlorabili tečajem vremena ovo svoje uzvišeno zvanje[4]; dapače za zagrebačkoga kanonika lektora Gogana tvrdi se, da je zlorabio kaptolsku pečat[5]; pa toga radi, da si u ovo nepouzdano doba sačuva ovaj kaptol ugled vjerodostojnosti, dao je urezati u to ime novu pečat, koju je kao jedinu vjerodostojnom proglasio na 7. srpnja g. 1323. i odredio, da se čuva u posebnoj škatulji pod pečati sedmorice starijih i razboritijih kanonikah, koji da budu vaviek kod pečatanja javnih izpravah prisutni, i da opet taj pečat poslie porabe sahrane u škatulju, koju će opet vlastitimi svojimi pečati zapečatiti[6].

Osim toga nastojao je kaptol i o tom, da nekoja prieporna pitanja, koja su mu mnogo poteškoćah zadavala, ukloni, t. j. da se sa protivnici pomiri. Glavni priepor u to doba, kako čusmo, bio je sa obćinom gradsko-zagrebačkom o pravu pobiranja mitnice i

[1] Theiner. Mon. Hung. I. p. 494.
[2] Ibid.
[3] Mon. epis. zagr. I. p. 122—123.
[4] Fejer. Cod. dipl. IX. 3. p 443.
[5] Krčelić. Histor. eccl. zagrab. p. 96.
[6] Mon. episc. zagrb. vol. II. p. 14.

Digitized by Google

pijacovine; pak se i taj priepor revnim nastojanjem pojedinih članovah, a bez dvojbe i našega Ivana, u brzo i odklonio. Na 18. listopada g. 1324. sklopilo je gradsko-zagrebačko zastupstvo, i to sudac Pechman, te prisjednici Nikola, Franko, Peterlin, File, Gjuro i Nikola sa kaptolom sliedeću nagodu, u kojoj izpoviedaju: da promišljavajuć kako su nekoč njihovi predji, živući u slozi sa kaptolom, napredovali sa dobra na bolje, to da i oni, želeć ugledati se u njihov primjer, utanačuju sa kaptolom slogu i prijateljstvo pod ovimi uvjeti: Gradska občina obriče kaptolu, da neće nikada više stvarati ikakov novi namet, koj bi bio na uštrb kaptolskomu prihodu, a kaptol da dosadanji prihod gradskoga trga i nadalje bere, a občina neće ga priečiti niti ikoga, koj bi se ustručavao platiti ga, uzimati u zaštitu, već predati će ga kaptolskomu sudu, da mu on sudi. Jedino što si pridržaje ova gradska občina jest njom jurve ustanovljeni prihod od solmiere i filjaršćine. Gradska občina dozvoljuje kaptolu i njegovim ljudem, da svoju zalihu, t. j. vino, žito i druge stvari, kojimi se trguje, mogu smjestiti i prodavati bilo u gradskoj občini, bilo u njezinom podgradju, a občina da od njihove zalihe neće tražiti nikakove pristojbe, razvje, što će plaćati u ime najma pojedinim posjednikom kućah, u kojih će ovu svoju zalihu smjestiti i prodavati. Občina pristaje i na to, da kaptol ili njegovi podanici mogu u njezinoj sredini otvoriti dućane i krčme. Napokon zajamčuje občina, da neće kaptolske podanike na svom zemljištu, a niti tada ne, ako budu dugovali ili občini ili kojemu občinaru, niti svojevoljno hvatati niti na svoj sud goniti, niti bez privolje kaptolske zatvarati, već osudu prepustiti kaptolu; dà ona će kaptol u svemu podpomagati proti svakomu, koj bi drznuo vriedjati ga. Radi većega vjerovanja priseglo je gradsko poglavarstvo na tu nagodu u župnoj crkvi sv. Marka na oltaru sv. križa, na svetak sv. Luke evangjeliste[1].

Osim ovoga priepora postojao je jošte jedan, koj je takodjer zadavao kaptolu dosta jada, a to je bila parba o desetini sa redom Hospitalacah. Ukinućem templarskoga reda (1312) dostao se je ovaj red, koj je takodjer u ovoj biskupiji dosta razgranjen bio, njihovih posjedah, a naročito spominje se, da je posjedovao devet samostanah, od kojih je morao plaćati kaptolu vinsku desetinu. Buduć da po crkvenom pravu mogle su crkvene korporacije ono, što bi morale davati u naravi, odplatiti novcem, to se davno jur nagodio s njimi

[1] Mon episc. zagrab. vol. II. p. 135.

Digitized by Google

kaptol, da mu mjesto desetine plaćaju svake godine na 26. rujna devet fertonah, računajuć ferto na šestdeset banskih dinarah, a taj da novac mora podmiriti njihov preceptor u samostanu sv. Martina na Božjakovini, pod taj uvjet, da ako li za vremena neplati u novcu, da je kaptol vlastan tražiti takovu neuplaćenu desetinu u naravi. Sve do g. 1318. plaćali su Hospitalci redovito desetinu; ali tada su ju i oni zanijekali poput drugih odpornikah i neplatili je sve do g. 1324. Kaptol napokon na temelju sklopljenoga s njimi ugovora zahtievao je pomenutu desetinu u naravi, pa je toga radi nastao velik priepor medju njimi i kaptolom.

Da se ova razmirica izravna, zaputio se u Hrvatsku ugarski hospitalski prior Filip de Granana, kojemu je napokon pošlo za rukom, da je na 29. svibnja g. 1324. pristao kaptol na to, da mu se dužna šestgodišnja desetina izplati u novcu, a buduća desetina da mu se redovito plaća po prvanjem ugovoru; a propuste li plaćanje desetine opet, kaptol će biti vlastan zahtjevati ju u naravi[1].

Ove, ako su i dvie samo viesti, ipak dokazuju, da je u tadanjem kaptolu bilo ljudih, koji, uvidiv kako su ovakove razmirice štetne i po narodni i po njihov kulturni i materijalni razvitak, to su, ako i popustiv što od vlasti a prava, nastojali se izmiriti sa protivnikom.

[1] „Cum igitur a solucione huiusmodi census vel pensionis a dictis fratribus vel eorum nomine facienda, fere per sex annos preteritos cessatum omnino extitisset, novoque vigore pactorum initorum repetere ab eisdem fratribus omnes decimas illius temporis in specie et de cetero nos (i. e. capitulum) ad perceptionem decimarum omnium, de quibus predicitur, procurari cepissemus; tandem vir religiosus . . . frater Philippus de Granana, sancte domus Hospitalis s. Johannis Jerosolimitani prioratuum alme urbis et Hungarie prior humilis, ad nostram accedens presentiam supplicavit: ut rigore huiusmodi temperato, habita solucione tocius census pro preterito tempore per negligentiam suorum fratrum, omissis eisdem pactis olim factis . . . contenti esse dignaremur. Nos igitur . . ob persone eiusdem reverenciam et sui ordinis, ad quem specialiter afficimur, recepto censu totali pro tempore in solutione omisso, pacta olim inita revocare volumus et valida reputari. Ad maiorem certitudinem ea iterum exprimentes, ut videlicet nobis annuatim sexto kal. octobris novem fertones per LX. denarios fertonem quodlibet computando in bonis denariis banalibus, pro duodecim parvulis banali denario computato, per preceptorem de s. Martino solvere teneantur fratres domorum superius expressarum. Quod si observando premissa in aliquo negligentes extiterint, eo ipso rupta pacta intelligantur et nos ex tunc libere percipiendi decimas in specie antedictas habebimus facultatem". — Lib. privil. episc. zagrab. fol. 22. U ark. nadbiskupskom.

Digitized by Google

Ovaj primjer djelovao bi bez dvojbe iz Zagreba po cieloj domovini, da nije opet druga vlast podjarila novi odpor.

Augustinov nasljednik, biskup zagrebački Jakov de Corvo. ustručavao se na svaki način zasjesti stolac ove biskupije, te je papa Ivan XXII. napokon prisiljen bio rješiti ga ove obveze, imenovav na 13. ožujka 1326. biskupom zagrebačkim Ladislava de Kobal. bivšega za tada titeljskoga prepozita[1].

Novi ovaj biskup nije uživao u ovoj biskupiji nikakovih simpatijah[2], dà, onim strogim nalogom, koj je u njegovo ime odaslao kralj u Hrvatsku, da se naime urede poremećeni teritorijalni odnošaji biskupskih posjedah, i ućera, makar i vojnom silom zaostala desetina, probudio se je nov odpor, koj se, kad je i biskup udario odpornike crkvenim prokletstvom, izvrgao u očitu pobunu[3].

Da indi uzmogne u ovo burno doba upravljati kormilom biskupije, to je trebao uza se ne samo mudra savjetnika, već i čovjeka podpuno vješta pravu. U kaptolu zagrebačkom bio je jedini naš Ivan, koj je toj zadaći dorasao, a i bez dvojbe mnogo doprinesao svojim savjetom, da se kaptol sa svojimi protivnici izmirio; pa toga radi imenova ga Ladislav de Kobol arcidjakonom goričkim i ujedno svojim kancelarom.

Kao takov dolazi u javnosti Ivan prvi put označen u izpravi pisanoj u Zagrebu na 11. srpnja g. 1329. Ovo pismo, akoprem se u XIV. vieku, pojedine zadruge jur dieliti počele, sjeća nas ipak da je u tom vieku živa jošte bila ona temeljna misao „o svojoj krvi“; pripovieda bo, da su podanici biskupski u Vugrovcu i to sinovi neke Jelene, udove Petra Niemca, bivšega nekoč predijaliste u Vugrovcu, i to: Pavao, koga je rodila sa rečenim Petrom, te Nikola, koga je imala sa prvim svojim mužem Morčem, sklopili g. 1327. pred kaptolom zagrebačkim jednu zadrugu, izjaviv, da pošto su njihovi baštinski posjedi tako porazdieljeni, da nemože jedan brat naslieditи posjed drugoga, a pošto ih veže i krv i bratska ljubav, to stupaju u jednu zadrugu tako, da svi njihovi toli nasljedni koli kupljeni posjedi od sada sačinjavaju jednu nerazrješivu zajednicu i da ju jednakim pravom uživaju djeca i unuci jednoga i drugoga brata[4].

[1] Theiner l. c. p. 504.

[2] O tom biskupu pisah u Radu knj. XLIX.

[3] Bunu ovu opisah obširno u Radu knj. XLIX.

[4] „Quod cum possessiones et bona paterna eorumdem, scilicet Petri, filii Petri (Theotonici) et Nicolai, filii Morch sint distincta ita, quod

Digitized by Google

Budući da je Vugrovac spadao u biskupske posjede, to da ta zadruga postane pravovaljanom, potvrdio ju i biskup Ladislav de Kobol na 11. srpnja g. 1329., a tu izpravu pisao je, kao njegov kancelar, Ivan, arcidjakon gorički.

Arcidjakonat gorički ili pokvareno „de Gverche" prozvan, bio je u biskupiji zagrebačkoj jedan od najstarijih i najrazgranjenijih; a ime mu poteklo od gorah, kojimi je posut, ili kako sam arcidjakon veli: „Goriche vocantur in wlgari sclavico, montes"; a navlaš spominje, da mu taj naziv pripada radi one velike gore, koja je preko Kupe, i na kojoj postoji župna crkva svetoga Martina[1].

U XII. i XIII. jošte vieku spominje se kotar gorički kao posebna županija, tako g. 1209. u listini, kojom kralj Andrija II., uzimajuć u svoju zaštitu hrvatske Templare i nabrajajuć im posjede, veli, da je „comes Burili de Gorice", za kraljevanja Stjepana III. (1161.—1173.), kada je Vitimir, župan gorski, poklonio ovomu redu posjed Hako, prisustvovao razvodu kao kraljev pristav[2].

I u listini Bele IV. od 24. prosinca g. 1224., kojom podjeljuje Klokočanom nove slobode, spominje se medju svjedoci: „Boncelaus, comes goricensis"[3].

I s crkvenoga gledišta bijaše u ovoj biskupiji arcidjakonat gorički vrlo poštivan, prestari bo crkveni obred, koj je postojao u njem, po svoj prilici jošte od propale sisačke biskupije, usvojila je stolna crkva zagrebačka, u kojoj potrajao je on malom promjenom sve do izmaka XVIII. vieka, a zvao se naročito „goričkim obredom"[4], te je osim njega, strogo bilo zabranjeno rabiti rubrike i običaje drugih crkavah i biskupijah kao inostrane i neobične.

---

alter in alterius possessionibus vel bonis non posset succedere tamquam heres, fraterno tamen amore et affectu ducti voluerunt et pari consensu ordinaverunt, quod possessiones eorum tam hereditarie, quam empticie aut quovis titulo acquisite eis ambobus et eorum heredibus ex nunc fuissent communes tamquam fratrum ex uno patre procreatorum". Liber privil. episc. zagrab. fol. 60 u nadbtskup. arkivu.

[1] „Est autem mons quidam magnus in archidiaconatu goricensi, ultra fluvium Culpe, super quo est ecclesia beatissimi confessoris Martini, de quo monte et aliis ibidem vicinis denominatur decimacio de Guerche". Mon. episc. zagrab. II. p. 48. — Ova crkva, koju spominje arcidjakon, jest danas sv. Martin, na brdu Martinšćaku, blizu Velemerića.

[2] Mon. episc. zagrab. I. p. 21.

[3] Krčelić. Histor. pisc. zagrab. p. 326.

[4] Stari zagrebački misali i brevijari taj obred izrično spominju riečmi: „Liber iste Missalis secundum ritum et communem observantiam almae ecclesiae zagrabiensis *Goricensis vulgariter nuncupatus*"; — a u bre-

Digitized by Google

A on je takodjer radi svoje razgranjenosti zauzimao vrlo odlično mjesto, dielio se bo na tri kotara i to: u gorički, u kojem bijaše 31 župa; u podgorski ili medjuriečki sa 21 župom; napokon u metlički i žumberački sa 7 župah, protezao se pako od Jastrebarskoga na zapad preko Okića i Žumberka u Kranjsku, od koje mu je pripadala pokrajina metlička; sterao se za tim preko Kupe na Bosiljevo u bivšu slunjsku regimentu k Cetinu, gdje je graničio sa biskupijom krbavskom, napokon zategnuo u tako zvanu tursku Hrvatsku, te je zauzimao oveći diel današnje Bosne.

U kaptolskom senioratu zauzimao je arcidjakon gorički osmo mjesto, a medju arcidjakoni četvrto; u choru sjedio je na lievoj strani četvrti i to medju arcidjakonom dubičkim i vaškanskim, u sbornih sjednicah pako glasovao je za arcidjakonom komarničkim. Prema uredbi biskupa Kazotija glede razredbe bogoslužja u stolnoj crkvi, ubrajao se arcidjakon gorički medju tako zvane „archidiaconos minores", te mu kao takovu bila dužnost, da bude djakonom, kada biskup misi[1].

Kako se od svakoga arcidjakona zahtievalo, da je savršen u svećeničkom činu, tako mu i dužnost bila da bdije, je li podčinjeno mu svećenstvo živi pristojno svomu zvanju i crkvenim propisom, da nebude možda kojoj opačini podvrženo; čita li mise? drži li bdenja mrtvačka? kakovo je u izpovjedaonici? jesu li mu poznati crkveni zakoni ženitbeni? je li pokorno svojim poglavarom? riečju, sve izpitati o podčinjenom si svećenstvu i doglasiti biskupu. — I parnice, ako su bile crkvene naravi, koje bi nastale u arcidjakonatu, razpravljao je sam arcidjakon, a od njegove osude jedino se moglo prizvati samo na biskupa.

Ali za ovu svoju službu pobirao je arcidjakon od župnikah svoga arcidjakonata i bir, prozvan cathedraticum, i to o Martinju

---

vijaru: „Finis rubricae generalis secundum observantiam Chori zagrabiensis, quae vocatur *Goricensis;* te pridodaje: „In hac tamen alma et celeberrima ecclesia zagrabiensi, quae rubricas regulatissimas, modumque singularem approbatissimum, *qui Goricensis nuncupatur,* et habet et secundum eundem gubernatur". Dapače, kao norma agendorum izrikom spominje se i vrelo „liber Goricensis", za crkvene obrede i to za brevijar, gdje se veli medju ostalimi: „Quia historia de viduis hic praetermissa est, tum quia in **originali libro Goricensi**, etiam praetermissa est"... U arcidjakonatu goričkom župna crkva „s. Kirini de Smerchkovich", svakako sjeća nas na biskupiju sisačku, gdje je početkom IV. vieka biskupovao sv. Kvirin.

[1] Mon. histor. episcop. zagrab. vol. II. p. 65.

Digitized by Google

50 dinarah, a o uzkrsu davao mu svaki župnik janje, koje je najmanje vriedilo 12 dinarah; jedino siromašni župnici bijahu oprošteni od toga davanja. I četvrtina svekolike crkvene desetine, ako ju je u dotičnom arcidjakonatu pobirao kaptol, išla je nadležnoga arcidjakona[1].

Povrh toga u goričkom arcidjakonatu bijaše od vajkada uvedeno, da se ni jedan pokojnik, koj se prije smrti nebi izpovjedio i pričestio, ili bi umro kao poznati tat, il razbojnik, il javni griešnik, da se nije smio, pokopati na groblju „sed in campo jaceat bestia cum bestiis"; ali ako bi takov zaželio na samrtnom času, da se izpovjedi i pričesti, a svećenik nije mogao stići do nj radi daljine mjesta, to je takovomu dozvoljen bio pokop na groblju, i za nj čitati se mogle i mise; a koj bi odgadjao za vremena pozvati svećenika, pa u tom i umro, to se samo tada mogao sahraniti u groblju, ako bi se iz njegove ostavštine platilo arcidjakonu 40 dobrih banskih dinarah. Ova se odredba nije dakako protezala na one kriepostne župljane, koji bi na naglom umrli. Izobćenici pako pod nikakov način nisu smjeli biti pokopani u groblju[2].

Kako se je arcidjakonat gorički dielio u tri kotara, tako je imao i tri vikara, u svakom kotaru po jednoga, i vikaru su od svakoga župnika dotičnoga kotara pripadala dva dinara, koje je pobirao u isto vrieme, kada i kathedratik za arcidjakona; jošte u ime uzkrsnoga janjca, koj se davao arcidjakonu, dobivao je vikar od arcidjakona dva dinara[3].

Da je doista arcidjakonat gorički, što se dotiče arcidjakonskih dohodakah, bio jedan od najuharnijih, razabire se odatle, što se od njega najveća pristojba papinskoga poreza davati morala, i to, kako je ubilježeno za godinu 1332., platilo se 16 marakah manje tri dinara[4].

Spomenusmo da naš Ivan, ako ne prije, a to svakako u polovini g. 1329., dolazi upisan ne samo kao arcidjakon gorički, već i kao kancelar biskupa Ladislava de Kobol, a po tom kao njegov prvi i umni savjetnik, pa je toga radi utjecao on i mnogo u odredbe, koje je proglašivao taj biskup.

Duh onoga vremena, kako je razvratno uplivao u socijalne odnošaje, isto tako je ubitačno djelovao i na vjersko čuvstvo, pa i u

[1] Ibid. p. 85—88.
[2] Ibid. p. 92.
[3] Ibid. p. 92.
[4] Theiner, l. c. p. 574.

Digitized by Google

samom kaptolu uhvatio je jaki korien, te se i ovdje više išlo za udobnim životom nego li za svećeničkom savršenosti. Ovu ranu odkrivaju nam dvie odredbe biskupa Ladislava, izdane početkom g. 1329., koje idu za tim, da se uzpostavi stega u ovom sboru i uskori što tačnije izvršivanje bogoslužnih činah.

Znati valja, da je već biskup Augustin Kazoti odredio, da od prirasta onih trsjah, koja kanonici zajednički obradjuju, imadu i zajednički podrum, t. j. da iz njega dobivaju potrebitu vinsku zalihu. Prema tomu morao je kaptol početkom svake godine odrediti za potrošak onoliko vina, koliko može dovoljno biti za cielu godinu, da svakomu njegovomu članu zapadne na dan jedna miera „una mensura" ili prema današnjici 2—3 litra. Ovaj zajednički podrum ili zalihu vinsku nadgledavao je i dielio svaki dan kaptolski pivničar, koga je naročito za to birao sam kaptol i to svake godine, i kojemu pod prietnjom prokletstva bijaše zabranjeno podati pojedincu kanoniku više od propisane mjere; pa su ga zato i nadzirala tri kanonika, kojim bijaše dužnost svakoga mjeseca jedanput bar pregledati zajedničku pivnicu, pa pronadjoše li, da je pivničar izdao vina preko računa, to je takov manjak podmiriti morao iz svoga. Pravo na zajedničko vino imali su samo oni kanonici, koji su u veće svetkovine (festa duplicia) osobno prisustvovali jutarnjoj, misi i večernjoj, a u manje (festa semiduplicia, simplicia) poslali mjesto sebe u kor svećenika zamjenika; zatim svi oni, koji bolešću prepriečeni nisu mogli dolaziti u kor; oni pako, koji su u crkvenom il kaptolskom poslu zakonito odsutni bili, mogahu naknadno zahtievati pripadajuće si mjerice vina za dane svoga odsuća; dočim oni, koji su radi nemara izostali iz crkve, nisu dobili nikakova diela za propuštene dane.

Ovu Kazotijevu odredbu pooštrio je biskup Ladislav de Kobol tim, što je na 1. siečnja g. 1329. izdao novi nalog, kojim se strogo nalaže kanonikom, da tačno ovršuju službu božju u stolnoj crkvi, kako će im propisati kanonik cantor ili njegov succentor, t. j. onim redom, kako budu i za koj bogoslužni čin upisani na ploči izvješenoj u sakristiji; propusti li pako koj kapitularac svoju službu, to za svaki nemar platiti će ili kabal vina u naravi, ili toliko u novcu; bude li prkosio, to ga cantor mora dojaviti generalnomu vikaru, koj će ga na to jur prisiliti; a ove globe da se porazdiele medju one siromašne svećenike, koji u crkvi nadoknadjuju takov propust[1].

[1] Mon. histor. episcop. zagrab. vol. II. p. 68.

Digitized by Google

Drugom pako odredbom, izdanom na 16. siečnja g. 1329., ustanovljuje isti biskup, da kaptol zagrebački sastojati mora od trideset i dva člana, kako je to od starine i bilo, zatim, da samo lektor, osim njegova predija, u svih zajedničkih kanoničkih diobah ima jedini dvostruki diel; dočim cantoru, custosu i kaptolskomu dekanu pripada u zajedničkoj diobi jednostavan samo diel, kako i svakomu drugomu kanoniku[1].

Da je arcidjakon Ivan kao biskupov kancelar uplivao u ove dvie odredbe, koje su išle za tim, da se nehajstvo u službi božjoj odkloni i uvede stega u kaptolu, neima sumnje; jer kako ćemo tečajem ove razprave doznati, on je mnogo nastojao i to kao generalni biskupijski vikar o tom, da kaptol zagrebački uzornim životom prednjači cieloj diecezi.

Ali u to doba bio je već arcidjakon Ivan i poznat i cienjen i od same rimske stolice. Kad je ono u sredini siečnja god. 1331. papa Ivan XXII. udielio bivšemu prepozitu „s. Laurentii de Hay“ u koločkoj biskupiji Jakovu de Placentia novu prepozituru sv. Martina u Požunu, a tim upražnjenu Hajsku prepozituru namienio Hrvatu Grgi, sinu Gjure Koprivničanina, kanoniku zagrebačkomu a arcidjakonu bekšinskomu, to kraj drugih ličnostih, koje imaju rečenoga Grgu uvesti u uživanje novo stečene prepoziture, spominje i našega arcidjakona Ivana[2], a to nam je opet dokazom, u koliko bijaše arcidjakon Ivan uvažen i u domovini svojoj i izvan nje.

Arcidjakon Ivan, kao vješt pravnik, slovio je doista u to doba u Hrvatskoj, i ne samo da je uživao povjerenje svoga biskupa i sbora kanoničkoga, kojemu bijaše članom, već i svjetovnjaci tražili su u pravnih poslovih u njega i savjeta i pomoći.

Početkom nekako g. 1288. poklonio je ban Stjepan zapuštenu svoju palaču u občini gradsko-zagrebačkoj knezu i gradjaninu zagrebačkomu Gilionu, da nagradi vjerne njegove usluge, koje mu u razno doba učinio; te ga po nalogu kralja Ladislava Kumanca uvela ova občina u zakonito uživanje ove palače.

Isti Gilion, koj je kasnije bio i sudcem u pomenutoj občini, dobio je od Pavla, sina rečenoga bana Stjepana, i drugu palaču, i to opet za velike tjelesne i novčane žrtve, koje je doprinesao za rečenoga Pavla i brata mu, tada već bana Stjepana, ili kako se

[1] Ibid. pag. 79.
[2] Theiner, l. c. I. p. 533.

Digitized by Google

to u listini spominje „pro quadam captivitate pro eisdem perpessa et recompensatione rerum suarum sibi et Stephano bano, fratri suo, in necessitate eorum per ipsum Gilionem datarum et expositarum". Ovu drugu palaču posjedovao je nekoč, i to opet darom Stjepana bana, otca pomenutoga Pavla, zagrebački župan Hoduš, od kojega su ju odkupili opet Pavao i Stjepan ban pomenuti, davši mu u zamjenu četiri posjeda; a obje ove palače stojahu u gradskoj zagrebačkoj občini i to medju kućom Stjepana, sina Ivanova, uz gradski zid do sgrade fratarah Dominikanah.

Po Gilionovoj smrti prodala je njegova udova Neda suglasno sa svojimi sinovi Nikolom i Franjom, obje ove palače za 60 marakah gradjanom zagrebačkim Endreolu i Nikoli sinovom sir-Gerina. Endreol živio je jošte g. 1328., jer se tada spominje, da je kao predijalista uživao, uz godišnji census sedam i pol dinarah, kaptolski posjed gornju i dolnju Luku kod Zagreba[1].

Endreol umro je nekako oko g. 1331., a iza smrti ostao mu punoljetan sin gradjanin zagrebački Mihaljo, sa malodobnom braćom. Za ove malodobnike ili je sam Endreol na samrtnom času postavio skrbnike, ili ih suglasno sa sinom mu Mihaljem imenovala gradska občina, i to: našega arcidjakona Ivana, te gradjanina i zlatara Konstantina.

Protiva Endreolovim nasljednikom ustao je tadanji ban Mikić Prodanić, zahtievajuć od njih onu palaču, koju je nekoč Stjepan stariji, ban, poklonio Gilionu; jer ta palača da nije bila banovo vlastničtvo, nego bansko; a ovaj svoj zahtjev dojavio je i kruni, označiv ujedno i Endreolovom sinu Mihalju sudbeno ročište, t. j. osminu pepelnice ili 18. ožujak g. 1332., na kojem će se i to u Višegradu pred kraljevskim sudom razpravljati ovaj priepor.

Ivan arcidjakon gorički, kao savjestni skrbnik malodobnikah, uložio je sav trud, da im se baština spasi. Prema tomu bila mu najpreča zadaća, da posakupi u jedno sve i najstarije izprave, koje se odnose na tu palaču. A to mu pošlo i za rukom. Na 9. već ožujka (1332.) nalazimo ga sa suskrbnikom zlatarom Konstantinom pred kaptolom zagrebačkim, kojemu podastrievši sve izprave o priepornoj palači, zamolio ga kao „locus credibilis", da ih u jednu izpravu prepiše i svojom pečati ovjerovi.

Ovaj ovjerovljen prepis ponesao je sobom Mihajlo, Endreolov sin, pred kralja u Višegrad, a uza to upućen jošte po samom ar-

[1] Mon. histor. episc. zagrab. vol. II. p. 119.

Digitized by Google

cidjakonu, kako tu zakonitu djedovinu pred krunom braniti ima, uspio je, te na sudu, priznav kralj pravo vlastničtva rečene palače sinovom i unukom Endreolovim, dopitao ju istim „ipsi bano et eius successoribus racione dicti palacii perpetue taciturnitatis silencium imponentes“[1].

U plemenu Tolinegah, s kojim je bio arcidjakon Ivan po svojoj materi u rodu, sbile se tečajem vremena velike promjene, i to smrću dvojice njegovih članah imenito najprije Kozme, koj je ostavio nakon sebe dva malodobna sina Blaža i Antuna; a zatim Petra, koj je umro neostaviv nasljednika, dočim je preostao jedini jošte i to prepozit bački Ivan, na koga je spalo skrbničtvo pomenutih malodobnikah. Al i taj prepozit, budući da bijaše visoko već u godinah i izvan kraljevine, nije mogao preuzeti taj teret na sebe, pa ga povjerio svomu rodjaku arcidjakonu Ivanu. Došav indi g. 1333. u Zagreb, izjavio se na 21. ožujka pred kaptolom zagrebačkim ovako, da pošto mu je umro i brat Petar, to da je od njegova plemena malo ih preostalo, koji bi mogli valjano upravljati baštinu i njegovu i njegovih sinovacah, a naročito posjed Toplicu kod sv. Gjurgja: toga radi, da se predusretne djedovinskomu razsulu, to on i svoj baštinski diel i baštinu svojih sinovacah proglašuje jednom zajednicom, a njezinu upravu izručuje arcidjakonu Ivanu, koj je jedini sposoban i upravljati njom i braniti njezina prava[2].

---

[1] Izprave o Gilionovoj palači i o parbi Endreolovih nasljednikah čuvaju se u sbirci jugoslav. akademije.

[2] „Quod honorabilis vir, dominus Johannes bachiensis ecclesie prepositus pro se et pro suis ex fratre suo nepotibus procreatis et aliis coram nobis (i e. capitulo zagrabiensi) personaliter constitutus asseruit, quod, cum Petro, fratre suo, de hac luce subtracto, pauci iam remansissent de sua generatione, qui gubernare valerent sua et suorum nepotum predictorum iura, specialiter in possessione Thoplicza apud s. Georgium; idcirco volens sibi et eisdem suis nepotibus futuro tempore utiliter providere, omnes possessiones et iura quecumque alia ac bona tam in Thoplicza, quam alias, ipsum et prefatos suos nepotes contingentes, suo et eorumdem suorum nepotum nomine communicavit ad plenum et ex nunc communes esse voluit, prehabita deliberatione sufficienti cum honorabili viro domino Johanne, archidiacono de Guerche, suo consanguineo et proximo, per cuius industriam sperabat firmiter posse se et sepedictos nepotes suos proficere tam in conservandis illis possessionibus quam eciam aliis quibuscumque; salvis semper porcionibus et iuribus, quas ipse Johannes archidiaconus et sui nepotes

Digitized by Google

Polovinom mjeseca lipnja (1333.) putujuć u Napulj, bavio se Karlo Roberto u Zagrebu, kakovih sedam ili više danah; listine bar ovdje izdane datiraju se od 11. do 17. lipnja. Kako se ovdje jedna i druga jurisdikcija uprla, da izkaže kralju što veću počast, tako se opet i on jednoj i drugoj blagodaran izkazao. Što se dotiče biskupa i kaptola zagrebačkoga, to im je na njihovu prošnju potvrdio onaj razvod svihkolikih njihovih posjedah, koj su mjeseca svibnja i lipnja g. 1328. učinili i to podčuvar stolnobiogradskoga kaptola Blaž i kraljev povjerenik Ivahen, sin Tomin, a unuk Berivojev; al i tu potvrdu izdao je istom tada, pošto bi ju ban Mikić prije doslovce razpitao i na nju pristao. Veli se bo naročito u njoj: „magnifico tamen viro Mykch bano tocius Sclauonie... premissa omnia articulatim diligenter examinante, annuente et ad ea consensum prebente et assensum“[1].

Druge dvie izprave, izdane takodjer u Zagrebu, tiču se občine gradske zagrebačke, kojoj se izkazao kralj blagonaklonijim, i to s razloga, što je ista občina prigodom prošlih kraljevih vojnicah, ukonačivanjem vojske mnogo stradala, „specialiter advertentes dampna“, veli on, „que ipsis per gentem nostram, scilicet per continuos exercitus super eosdem descendentes sunt illata“, pa joj toga radi, a i u ime utvrdah gradskih, „ut predictam civitatem nostram firmare valeant et in bono statu conservare“, dozvolio, da od vina, žita i soli, koje će ne samo inostranci, već tko mu drago u ovoj občini prodavati, mogu i smiju zahtievati tržnu pristojbu. kako ju občina sa prodavaoci uglavi; dà ovoj kraljevoj odredbi, nitko prkositi nesmije[2].

Drugom pako poveljom potvrdio im onu povlasticu, koju je ovoj občini podao njegov predšastnik Bela IV., a glasi, da su gradjani zagrebački oprošteni od plaćanja svih mitničkih pristojbah toli u Hrvatskoj koli u Ugarskoj[3].

Jedva što je kralj ostavio Zagreb, već se gradsko-zagrebačka občina počela služiti njegovom odredbom, t. j. počela pobirati tržnu

---

iuxta assertionem eciam dicti prepositi in predicta possessione Thoplicza iure hereditario et alio quocumque noscuntur habere“. — Act. conv. Lepoglav. fasc. I. nr. 1. do nedavno u hrvatskom zemaljskom arkivu, a sada u Budim-peštanskom

[1] Mon. hist. episc. zagrab. vol. II. pars IV. cap. IV.

[2] Izvor u gradskom arkivu.

[3] Izvor u gradskom arkivu.

Digitized by Google

pristojbu od vina, živeža i soli, koju je, jer ju postavio sam kralj, prozvala „postavom“.

Ali da se povratimo k arcidjakonu Ivanu. Odkako je bio uvršten u ovo velečastno tielo, kaptol naime zagrebački, i od kako je postao biskupovim kancelarom, uložio je, kraj drugih posalah, svu svoju pravničku vještinu u to, da se urede zemljištni odnošaji, da se prema tomu stvore i shodni zakoni o dužnosti vlastelja i kmeta, ob upravi posjedah, o stegi svećeničkoj itd. Već na 1. siečnja g. 1334. stvori kaptol, bez dvojbe ponukom Ivanovom, zakon ob uredjivanju kaptolskih trsjah, koja su pojedinci držali u feud, odrediv, da tko tečajem pet godinah neobradjuje vinograde, da ih odmah izgubi i da se dadu onomu, koj ih je voljan valjano obradjivati[1].

Do god. 1334, nije kaptol zagrebački imao podpuno izradjena sbornika zakonah, po kojem bi se upravljao, do tada mu služio u svjetovnih stvarih „corpus iuris canonici“ i pojedine ustanove, koje je ili sam prema potrebi stvarao ili mu ih biskupi ili svjetovna vlast naložila; u službi pako crkvenoj zakonom mu bio tako zvani „capitularium ili collectuarium“. Svu ovu gradju, kojekuda raztrkanu, valjalo je sabrati i dovesti u red stvarni i urediti ju prema postojećemu od viekovah ususu: taj posao nije nitko drugi izvesti mogao nego čovjek, koj je i sam članom kaptola bio, a ujedno vješt crkvenomu i svjetovnomu pravu, a to bijaše doista arcidjakon Ivan, koj je, kako jur čusmo, u mnogih parnicah zastupao i kaptol i svjetovnjake. S ovim sbornikom bio je arcidjakon Ivan gotov jur g. 1334, te ga i kaptol prigodom obnove svoga činovničtva t. j. „in vigilia beati Laurentii“, proglasio javno svojim zakonikom[2]. Dakako da se u tom sborniku nespominje izrično, tko ga je uredio, a to za to ne, što taj zakonik proglasuje kaptolski sbor u svoje ime, a u takovom slučaju obično se zašuti ime sabiratelja i sastavitelja.

Ove se godine spominje jošte dva puta arcidjakonov rad u poslu što kaptolskom što biskupskom. Spomenusmo netom, da je gradsko zagrebačka občina dozvoljom kraljevom počela pobirati tržnu pristojbu pod imenom „postave“, da što više, ona se počela uvlačiti u kaptolski posjed, koj je ležao na sjevernoj strani iste občine, koj je nekoč darovao kaptolu Bela IV, i na kojem si sagradio čvrstu

[1] Mon. episc. zagrab. vol. II. pars. IV. cap. XIX.
[2] Ibid. p. 1

Digitized by Google

kulu, prozvanu „Popov turen“. Uvedenjem postave našao se kaptol povriedjen u svojem pravu, te odluči podići parnicu protiva ovoj občini. Glavna poluga, na koju se oslanjao bila je spomenuta jur saborska odluka od g. 1321., kojom ban Ivan sa saborom u parbi glede pobiranja pijacovine i mitnice istu dopitao kaptolu. Ovu saborsku odluku posjedovao je kaptol u jednom samo izvorniku, kojeg „propter casus formidabiles“, t. j. da se ili nezametne ili neizgubi nije mogao iznositi pred razne sudove: toga radi trebalo ju imati u ovjerovljenom priepisu, zato je pomenute godine poslao našega Ivana pred ostrogonski kaptol, da ju prepiše i svojom pečati ovjerovi[1].

Osim ove parnice, koju je spremao uzkrisiti kaptol proti občini gradsko-zagrebačkoj, imao je velike priepore radi ućerivanja zaostale desetine, koj je odpor jačao neumjestnom strogosti biskupovom. Toli sam biskup, koli i ovaj kaptol imao je odluku bana Mikca, kojom na 25. oktobra g. 1328 odredio, da i kako se desetina davati mora. I ovu odluku bojao se i kaptol i biskup uručevati svojim desetičarom, pa je i za nju potrebit bio ovjerovljen priepis. Za ovu odredbu, kada ju proglasila svjetovna vlast, hotio je i biskup i kaptol, da ju ista u ovjerovljenom prepisu po drugi put i proglasi, toga radi na 21. kolovoza (1334) izhodiše u bana Mikca izaslanici Ivan, arcidjakon gorički, u biskupsko ime, a Grga, arcidjakon čazmanski, u ime kaptola, da im je pomenutu odredbu iznovice i prepisati i svojom pečati podkriepiti dao[2].

Koliko se arcidjakon Ivan doista trudio o boljku ovoga kaptola, a osobito u to vrieme, kada je u najvećem vrenju bio odpor proti desetini, koje ućerivanje postalo je svakim danom tegotnije, posvjedočuje nam ona odredba, koju je sam izradio i kaptolu prigodom miene njegovih činovnikah ili „in vigilia festi beati Laurentii“ predložio, a kaptol ju je jednoglasno primio kao „formam constitucionum per venerabiles viros capitulum nostre ecclesie memorate editarum, manu, ut apparebat, discreti viri domini Johannis, archidiaconi de Guerche, conscriptam“, kojom se prihvatilo, da se vinska, žitna, mitnička i brodarska desetina iznajmi najpovoljnijemu nudiocu.

Ovaj novi štatut (koj je potvrdio i biskup zagrebački Ladislav de Kobol g. 1337), odredjuje: da se u iznajmljenju kaptolskih de-

[1] Act. Cap. ant. fasc. 10. nr. 47.

[2] Liber privileg. episc. zagrab. fol. 16. 19. U nadbiskup. arkivu.

Digitized by Google

setinah dade prednost onomu od nudilacah, koj će u izdašnijoj svoti bar dvie marke više obećati nego ostali natjecatelji; za neznatnije svote dosta je, ako i četvrt marke viška obreče. Zatim, da se nikomu neima iznajmiti desetinski prihod buduće godine, ako li nije podmirio zaostatak od prošle godine, a najmovina da se ovako plaća: prva četvrt o božiću, druga o vazmu, a ostalo, kad iztiče najamni rok. Ako li se najamniku u ono vrieme, dok drži najam, nanese kakova šteta bilo to ljudskom silom bilo prirodnom, to nije dužan platiti podpun najam, već od onoga samo što je pobrao; nije li se obvezao, da će i u tih slučajevih izplatiti podpuni najam. Budući, da je u prvanja vremena bilo mnogo svadje i neugodnostih sa najamnici, pošto najamna ročišta nebijahu tačno označena, to se ovim odredjuje: da se desetina vinska, i to kotara zagrebačkoga, goričkoga, bekšinskoga i zagorskoga, te prihod županije sisačke i topličke iznajmljuje od dana pred Jakobovom do Lovrinja ili od 24. srpnja do 10. kolovoza, i to samo u sakristiji stolne crkve ili pred crkvom do večernje i povečernje. Zatim da se pijacovina i mitnica zagrebačka i kašinska daje u najam samo od Lovrinja do Stjepanja ili od 10. do 19. kolovoza, napokon, da se vinska zagrebačka desetina može iznajmiti i do osmine Stjepanja ili do 27. kolovoza, bude li pako dozrelo grožđje pred Stjepanjem, to će najamnini biti posljednji rok predvečerje ove svetkovine. Razumieva se pako, da je najamnik dužan najmovinu tačno plaćati, i da pojedine kotare može dobiti u najam samo jedan a najviše dvojica, a tim da se prepreči, da najamnici kaptolskoga prihoda nebi ustupili svoj najam podnajamnikom[1].

Ali je bilo i drugih jošte oekonomskih zapriekah, koje su mnogo priečile materijalni razvitak ovoga sbora, a to bijaše nemar pojedinacah u obradjivanju svojih predijah i svojih trsjah. Doduše, da su kmetovi, koje je kanonik ili dobio sa svojim predijom ili ih ondje naselio, dužni bili svomu gospodinu obradjivati zemlje i trsja i to u proljeće morao je svaki kmet orati dva dana, zasijati zob, oplieviti ju, dva dana žeti ju i spremiti u štagalj, a kada ju na trošak gospodarov izmlatio, morao ju na svoj trošak dopremiti u Zagreb ili onamo, kamo je gospodar zapovjedio; na jesen opet morao je dva dana orati za pšenicu i drugi usjev, a kada je dozrio, pokupiti ga i dopremiti svomu gospodaru. Istim načinom morao je kmet svomu gospodaru obraditi i vinograde t. j. dva

[1] Mon. episc zagrab. vol. II. pag. 31.

Digitized by Google

dana rezati, dva dana okapati, dva dana koliti, dva dana prekapati, dva dana čistiti rozgve i privezavati ih, i dva dana kopati ga po treći put; povrh toga morao je jošte svaki kmet postaviti u trsje gospodarevo sto kolacah. Kmetovi bijahu dužni pobrati grožđje, izprešati ga što bolje mogu i širu dopremiti u Zagreb ili kamo im je gospodar naložio. Kmetovi bijahu takodjer obvezani dva dana kositi travu, posušiti ju i sieno dovesti, kamo im je zapovjedio gospodar. S druge opet strane bijaše dužan gospodar hraniti kmeta u one dane, kada je zanj radio, a hranio li se sam, bijaše mu dužan platiti na dan pol dinara; za vrieme berbe obično dobivali su kmetovi od svoga gospodara govedinu, a oni, koji su vozili širu, bijahu podvoreni kruhom i mesom, no za to morali su kmetovi prehraniti gospodareva špana, koj je nadzirao berbu. Od kmetskoga prirasta žitnoga ili vinskoga mogao je zahtievati gospodar ako mu bilo nuždno, jedan dio, nu taj dio morao je biti manji od desetine[1].

Dakako da se mnogi kanonici strogo držali obvezah, koje su im kmeti bili dužni, ali zanemarivali su onih, koje su imali oni opet spram kmetovom, da što više obterećivahu ih prekorednimi radnjami i nameti, pa su tako prisiljeni bili kmetovi bježati od svoje zemaljske gospode, i tim su opušćavala predija; toga indi naloži mjeseca rujna g. 1336 biskup Ladislav de Kobol, da kanonici neka uznastoje, da im se predija pomnožaju kmetovi, da ih obradjuju i štede tako, da oni, koji ih iza njih nasliede, budu se veselili a ne tužili na svoje predšastnike; toga radi umrie li koj kanonik, koj je svoje predijalno trsje il zapustio il odtudjio: to da mu se iz ostavštine kupi za nasljednika novo valjano obradjeno trsje, ili ako bi pokojnik imao vlastito trsje, da se ovo preuzme za njegova nasljednika. Svakoga pako kanonika, koj bi na prediju tlačio il globio svoga kmeta, kada se to dozna, dužan je generalni vikar prisiliti, da povrati, što je kmetu nepravedno oteo[2].

Bez dvojbe, da je i u ovaj nalog uticao arcidjakon Ivan, pa po svoj prilici, kad nije sam osobno prodrieti mogao š njim u kaptolskom vieću, da se je utekao samomu glavaru, da ga on provede.

U koliko se arcidjakon Ivan trudio u novoj parnici, koja je nastala medju kaptolom i občinom gradsko-zagrebačkom radi „postave", u toliko je on kao pravnik na sudovih zastupao i stranke,

[1] Mon. episc. zagrab. vol. II. pag. 23.
[2] Ibid. p. 68.

Digitized by Google

kad su ga za to zamolile. God. 1336. koncem travnja nalazimo ga u Višegradu, gdje na sudu pred stolnobiogradskim prepozitom i delegiranim sudcem od apostolske stolice, Totimirom, zastupa pećujskoga biskupa Ladislava u parbi, koja se porodila medju njim i pavlinskim redom njegove dioeceze poradi vinske i žitne desetine, koju je taj biskup zahtjevao „de eorum terris et vineis tam acquisitis quam quas propriis eorum laboribus et sumptibus excolunt"; dok se nije napokon ta parba odustajom biskupovom i smirila[1].

Sliedeće godine spominje se opet arcidjakon Ivan, gdje zastupa pred kaptolom zagrebačkim domaću plemenitu obitelj Bekinu. U XIV. vieku obitelj Beke ili Benka, koja se pisala „de Gorbonok" i koja je imala svoje posjede na Grabrovnici u županiji križevačkoj, bila je na glasu; dapače jedan njezin član bijaše u to doba kraljevim tovarnikom, kojemu je za vrieme desetinjske bune namienila kruna vrlo težku zadaću uzpostaviti naime crkvu zagrebačku u njezino pravo. I drugi njezin član na ime Toma, sin Bekin, bijaše kastelanom u Stjeničnjaku, gradu tadanjega bana Mikca. Ovomu Tomi i njegovoj braći Andriji i Ivanu poklonio taj ban mjeseca ožujka g. 1337 za vjerne njihove službe posjed na potoku Radčici u županiji križevačkoj, zamoliv ujedno časmanski kaptol, da učini razvod medjah, pa kad nitko tomu daru protuslovio nije, to je na temelju banove darovnice uveo taj kaptol rečene dostaoce u zakoniti posjed.

Na istoj Radčici bili su posjednici druge polovine njezine i to: Ivan, Nikola i Drat sinovi Samsonovi, te Stjepan, Mihalj i Korardo sinovi nekoga Tome. Da Bekini sinovi svoj posjed zaokruže i predusretnu svakomu sukobu, koj bi u buduća vremena nastati mogao izmedju medjašnikah, to su od rečenih sauživateljah odkupili ovu polovinu izplativ im za nju pred časmanskim kaptolom dvadeset i dvie marke. Cieli ovaj postupak i sve izprave, koje se na nj protezale, povjere obje stranke arcidjakonu Ivanu, da im pred kaptolom zagrebačkim kao vjerodostojnim mjestom priskrbi i pravnu vriednost[2].

Medjutim tekla je parnica medju kaptolom i občinom gradsko-zagrebačkom o pravu na „postavu", skopčana s velikim troškom i

[1] Nagy Imre. Cod dipl. Hung. Andegavens. v. III. p. 306.

[2] N. R A. fasc. 1508. nr. 10 i 11 nedavno u našem zemalj suda u budimpeštanskom arkivu.

Digitized by Google

tegobami. U toj parbi oslanjao se kaptol na staro pravo podieljeno mu od pokojnih ugarskih kraljevah i na odluku domaćega sabora, dočim se grad upirao na pravo, koje mu podao živući kralj, i to onaj kralj, koj mu zahvalno priznao velike žrtve, koje je podnio češćim ukonačivanjem njegove vojske; koj je ne samo odredio odlukom od mjeseca novembra g. 1335, da mu se gradi u njegovoj sredini kraljevski dvor, za onaj slučaj, kad će se baviti u ovih kraljevinah, dapače pristao i na njihovu želju, da se ulaz u gradsku utvrdu do te palače onako gradi, kako su sami gradjani protiva odredbi banovoj to zahtievali[1]. Isti kralj ih je i drugom odredbom, izdanom istoga dana i godine, oslobodio od davanja vinskih čabarah od pojedinih gradskih trsjah, koju daću nametnuo im ban Mikić u ime uzdržavanja gradske posade[2]. U odluci glede ove parnice bilo je vrhovno sudište u velikoj neprilici, pa je prućim strankam svjetovalo, da se nagode, a taj čin izvedoše na 28. travnja g. 1339., te se občina odrekla pobiranja „postave", dočim kaptol prepustio joj pobirati „filjaršćinu"; občina prepušta ujedno da kaptol pobira i na dalje tribut u gradskih selih, izuzam od onih gradjanah, koji bi se ondje naselili. Isto tako srušiti će ova občina i onu sgradu, koju je stavila na kaptolskom dielu do „Popovoga turna", dočim je opet obrekao kaptol, da gradjani mogu i na dalje uživati trsja u

[1] Dotična listina veli ovako: Karolus . . . dilecto sibi . . . Mikch bano tocius Sclauoniae salutem . . Noveritis, quod quamquam nos in civitate nostra castri montis Grecensis de Zagrabia iuxta murum domum regalem per vos fieri et preparari iussissemus, quam omnino fieri volumus in eadem, tamen magne porte preparationem, quam dicti cives nostri vos velle facere prope ipsam nostram domum, dicunt nobis per eorum nuncios humiliter nuntiantes: nollumus magnam portam sed portellam, per quam unus equus exire vel intrare valeat sine lesione, preparari. Quare precipimus vobis firmiter per presentes, quatenus magnam portam in ipso loco parare nullatenus faciatis, sed parvam portam, prout diximus, inibi fieri facientes; custodientes per omnia et caventes, quod nec per vos nec vestros officiales hospites nostros de eadem in ipsorum iuribus perturbetis eorum libertates infringendo. Arkiv za pov. jugosl. knj. I. str. 201.

[2] Karolus . . . Mykch bano . . Noveritis, quod Franciscus iudex et Lambinus quondam iudex civitatis nostre castri montis Grecensis de Zagrabia . . nobis proposuerunt conquerentes, quod vos super ipsos et de eorum vineis pro usu castri singulas mensuras vini, que cybrion vocantur, exigere voluissetis et adhuc peteretis: quare fidelitati vestre firmiter precipientes mandamus, quatenus ipsos cybriones vini super eos, si ipsi prius non solverunt nec dederunt, recipere seu exigere nullatenus presumpmatis". . Izvor u ark. sl. kr. grada Zagreba.

Digitized by Google

njihovom Bukovcu, ali da moraju od kaptola zamoliti nove izprave ili gorne liste; napokon, da neće niti jedni ni drugi uvadjati u buduće nikakovih novotarijah, već se medjusobno ljubiti[1].

Medjutim arcidjakon Ivan podigao novu i dugotrajnu parnicu, koju je vodio u obrani kaptolskih i svojih pravah. U početku ove razprave spomenusmo, da je arcidjakonat gorički graničio s jedne strane sa krbavskom g. 1185 utemeljenom biskupijom, a s druge strane ili u kotaru metličko-žumberačkom sa pokrajinom Kranjskom. U jednom i drugom kotaru ovoga arcidjakonata, za ono doba, kada je Karlo Roberto vojevao da skrši moć hrvatskoga plemstva; ili kako se u spomenicih naprosto veli: „tempore manifestarum guerarum in regno Hungarie", osvojio je i pobirao za sebe krbavski biskup Franjo podpunu desetinu pripadajuću kaptolu i arcidjakonu goričkomu od župne crkve sv. Gjure, te njezinih selah: Hebečke i Mostićah, koja su bila s onkraj Mriežnice; zatim u Cesti, Premišlju i Mostih s ovkraj Mriežnice, te od župljanah župne crkve sv. Marije u Gradcu preko potoka Dobre, i desetinu župnih crkva sv. Križa u Gaju i sv. Martina u Kladuši. Na drugoj opet strani ili u kotaru metličko-žumberačkom posvojiše takodjer desetinu Črnomaljski križari.

Protiva ovoj nepravdi, kojom se vriedjalo ne samo kaptolsko pradavno pravo, već i išlo za tim, da se ova potonja sa Kranjskom pogranična mjesta s vremenom otmu i izpod hrvatske krune, to je u ovom pitanju, koje u koliko je bilo političke naravi, nije se od nosioca državne vlasti za to mnogo hajalo, da se obrani: to u koliko je bilo ono crkvene naravi, kad nije kaptol mogao uspješno djelovati, obratio se na najviši crkveni sud, na samoga papu.

U drugoj nekako polovini g. 1338 odasla u to ime kaptol u Avignon svoja dva člana, i to biskupova glavnoga vikara Jakova i našega arcidjakona Ivana, da se tadanjemu papi Benediktu XII. prituže na ovih povredah i da mu se izruče u zaštitu.

Na pritužbu kaptolskih izaslanikah naloži papa pismom od 4. marta g. 1339, topuskomu opatu Ivanu, da povede iztragu u ime rimske stolice, a pronadje li, da je što odtudjeno od crkve zagrebačke, da istoj povrati; a svakoga, koj bi se protivio povratiti, što je oteo, da izobći[2].

---

[1] Mon. hist. episc. zagrab. vol. II. pag. 136. 137.

[2] „Quatenus ea, que de bonis ipsius ecclesie alienata inveneris illicite vel distracta, ad ius et proprietatem eiusdem ecclesie legitime revocare procures. Contradictores per censuram ecclesiasticam appellatione postposita compescendo". Act. Cap. Ant. fasc. 13. nr. 103.

Digitized by Google

Ovaj papin nalog na topuskoga opata Ivana stignuo je iz Rima u Zagreb, i bio uručen kaptolu, koj ga opet dostavio opatu u Topuskom po svojem članu, kanoniku lektoru i biskupovom generalnom vikaru Jakobu, koj je zamolio opata, da odmah povede iztragu.

Prema tomu indi pozove opat ručnim pismom i to posebice Krbavskoga biskupa Franju, a posebice praeceptora crnomaljskih Križarah, Hinka, te kaptol zagrebački preda se u topuski samostan označiv im ročište osminu svetka Male gospoje ili 15. septembar.

Kaptol zagrebački odazvao se ovomu pozivu, te poslao u Topusko dva svoja člana, i to: prepozita Jakova, da ga zastupa proti krbavskomu biskupu, i arcidjakona našega Ivana, da ga brani proti nasilju črnomaljskih križarah. Ali kad obtuženici niti osobno nisu došli na uručeno ročište, niti poslali svoje zamjenike: to jedan i drugi punomoćnik zahtievao je u opata Ivana, da odredi za jednoga i drugoga krivca posljednje ili odrješito ročište, i to osminu svih svetih ili 8. novembar, pak nedodju li ni na ovo, da postupa proti jednomu i drugomu „tanquam contumacem".

Prema tomu zahtjevu ustanovi opat Ivan peremptorno ročište, koje se ima držati u Zagrebu u osmini svih svetih ili 8. novembra, i to, krbavskomu biskupu odredi da se ima ročiti u slobodnoj kr. općini gornjega grada „propter copiam peritorum", a preceptoru črnomaljskih križarah samostan zagrebačkih Cistercitah.

Topuski opat je u obrečeni rok stignuo doista u Zagreb i odsio u kloštru ovdješnjih Cistercitah; ali krbavski biskup, badava očekivan, ipak došao nije. Toga radi već prvi dan ročišta ili 8. novembra uloži pred topuskim opatom, koj bijaše u tom prieporu „iudex unicus a sede apostolica delegatus", arcidjakon Ivan ovakov prosvjed: da pošto desetina goričkoga arcidjakonata ili desetinjski njegov prihod od prastarih vremenah i po arcidjakonskom pravu pripada meni u ime crkve zagrebačke, ali pošto krbavski biskup pobira sada taj desetinjski prihod i to od župljanah župne crkve sv. Gjurgja i od njezinih selah Hebećke i Mostićah, koja se nalaze s one strane Mriežnice, kao takodjer od selah: Ceste, Premisla i Mostah koja su s ove strane toga potoka, te u župljanah župne crkve bl. d. Marije u Gradcu, preko potoka Dobre, kao takodjer od župljanah bivše nekoč župne crkve sv. Križa u Gaju, a danas župe sv. Martina u Kladuši, koja sva mjesta u obsegu su biskupije zagrebačke i u goričkom arcidjakonatu, a krbavski si ju biskup svojata od najnovijega vremena i to od kako je ugarski kralj ugušio odpor u ovih krajevih; dapače proti bogu i svakom pravu i na

Digitized by Google

uštrb crkve i kaptola zagrebačkoga prisvaja si on u ovom arcidjakonatu i duhovnu vlast, premda su dotični župnici svećenici samo zagrebačke dioeceze, te oni, i to samo kao takovi imaju ovdje duhovnu pastvu: s toga u ime crkve i kaptola zagrebačkoga i u svoje moli opata Ivana, da krbavskomu biskupu zabrani, ne samo izvršivanje svake duhovne vlasti u ovom kotaru, već i svako pobiranje crkvene desetine, te jedno i drugo da povrati crkvi, kaptolu i njemu[1].

Poslje ovoga prosvjeda, očekivao je papinski delegat opat Ivan, jošte tri dana krbavskoga biskupa, pa kada došao nije, to na 11. novembra „de peritorum et proborum consilio", dosudio i duhovno pravo i desetinu u ovom priepornom dielu arcidjakonata goričkoga crkvi i kaptolu zagrebačkomu, a po tom arcidjakonu Ivanu.

Što se dotiče drugoga okrivljenika, praeceptora naime črnomaljskih križarah Hinka, on je doista došao osobno na 8. novembra na ročište u Zagreb, u samostan cistercitski. I proti ovomu podnesao zastupnik kaptolski naš arcidjakon Ivan pismenu pritužbu, u kojoj veli: da pošto desetina metlička poput ostale desetine arcidjakonata goričkoga pripada od prastarih vremenah „ex institutione et ordinacione antiqua" kaptolu zagrebačkomu, s razloga, što biskup zagrebački bere ondje desetinjsku četvrtinu, jer tamošnje crkve

[1] „Quod cum decimacio dicta de Goricha seu redditus decimales de eadem ad ipsum capitulum et me ex ordinatione antiqua, cuius non exstat memoria, et iurisdictio archidiaconalis ad me pertineat, nomine ecclesiae zagrabiensis, dominus Franciscus episcopus Corbaviensis a parochianis ecclesie s Georgii de villis et earum pertinentiis, scilicet: Ebethca et Mostiche vocatis, ultra fluvium Mreznicha constitutis; item similiter de villis Chozcha, Premisel et Moodsth nuncupatis ex ista parte eiusdem fluvii existentibus. Item, a parochianis ecclesiae b virginis de Gradech ultra fluvium Dobra constitutis; item a parochianis ecclesie s. Crucis de Gay olim, nunc autem ecclesie s. Martini in Cladussa existentibus pure infra terminos dyoecesis ecclesie zagrabiensis in archidiaconatu de Goricha constitutis percipit decimas ab aliquibus suis temporibus, tempore manifestarum guerarum, que novissimis temporibus quantum ad dominum regem Ungarie in illis partibus sopite sint, usurpatas et iurisdictione spirituali archidiaconali similiter usurpate utitur, contra deum et iusticiam et in grave preiudicium zagrabiensis ecclesie et capituli eiusdem ecclesie et meo, ratione premissorum, quamvis adhuc parochiani ecclesiarum earumdem supradicti sepeliantur in eorum cimiteriis sicut prius et a curatis dictarum ecclesiarum omnia percipiant ecclesiastica sacramenta, ratione quorum et decime persolvuntur et spiritualis iurisdictio retinetur". Act. Cap. Ant. fasc. 13 nr. 103.

Digitized by Google

spadaju pod biskupiju zagrebačku, a to da praeceptor črnomaljskih križarah i njegova subraća „tempore manifestarum guerarum in regno Hungarie“ posvojiše, da ju beru proti bogu i svakomu pravu, a na veliku štetu crkve i kaptola zagrebačkoga. S toga on ulaže protiva tomu prosvjed, i moli opata, da zabrani križarom pobiranje desetine u onom kotaru sve do župne crkve sv. Stjepana kralja u Seniću (de Zemch), a odavde, kako ide ravno gorska granica prema sjeveru do župnih crkvah u Sihenštajnu, Žumbrku i Gračanih[1], koje sve podpadaju pod biskupiju zagrebačku.

Protiva ovomu arcidjakonovu prosvjedu, kad črnomaljski preceptor prigovoriti nije mogao, niti ga pobiti, da ipak parbu otegne to zamoli papinskoga delegata opata Ivana, da neizreče osude, već da mu dozvoli, jošte jedno i to odrješito ročište, na kojem da će odgovoriti na pritužbu arcidjakonovu, pak mu i to privoljom samoga arcidjakona ustanovljeno bilo posljednje ročište, naime osmina sv. Ivana ili 1. srpanj g. 1340.

Ali preceptor Hinko niti je na novo ovo peremptorno ročište osobno došao, niti je po punomoćniku poslao kakov protuodgovor. Toga radi topuski opat Ivan u samostanu zagrebačkih Cistercitah „de consilio peritorum et proborum“, osudio je na 5. srpnja 1340 črnomaljske križare, dopitav pravo desetkovanja u kotaru metličko-žumberačkom kaptolu zagrebačkomu[2].

Medjutim umro je krbavski biskup Franjo, a nasliedio ga Radoslav. Novomu ovomu biskupu bijaše bez dvojbe poznat cieli razvoj parnice o kladuškoj desetini, ali on učinio se prema tomu sasma neviešt, te ju pobirao, kao i njegov predšastnik.

Osudom papinoga delegata topuskoga opata Ivana, bilo je, kako čusmo, krbavskomu biskupu prepovjedjeno desetkovanje jednoga diela goričkoga arcidjakonata, pak sada, kad se biskup Radoslav na to ni najmanje osvrtao nije, bijaše prinuždjen arcidjakon Ivan, obratiti se opet molbom na opata Ivana, da njegovoj osudi bude i udovo-

[1] Kotar Gračani (po svoj prilici današnji sv. Križ kod Kostanjevice i priedjel oko Mokricah prema Čadežu sjeverno-iztočno od Žumberka) nije tada faktično već podpadao pod biskupiju zagrebačku i arcidjakonat gorički, jer se odružio od nje za banovanja Stjepana Babonega oko g. 1313, kako je to našemu arcidjakonu Ivanu pripoviedao arcidjakon bekšinski Dimitrija, bivši nekoč kao svjetovnjak kancelar banov. — Mon hist. episc. zagrab. vol. II. p. 93.

[2] Mon. episc. zagrab. vol. II. p. 48—50.

Digitized by Google

ljeno. Prema tomu odpisa opat na 6. listopada g. 1341 biskupu Radoslavu ovako: Poznato će biti vašemu otčinstvu, da smo od netom, naime za dobe velečastnoga otca gospodina Franje, vašega predšastnika, uveli mi ili bolje rekuć uvela je u našoj osobi rimska stolica kaptol zagrebački u uživanje desetinjskoga prihoda od župljanah župne crkve sv. Martina u Kladuši, te od njezinih seljanah u selih: Hebetskoj, Mostićih, Cesti, Premislu i Mostecu, kao takodjer od župne crkve sv. Gjurgja u Hutini (de Chunanch) i da je častnomu gospodinu Ivanu arcidjakonu goričkomu pravno dopitan bio taj posjed i duhovna arcidjakonska vlast u tih župah, kako se to obširno nalazi u naših sudbenih spisih. Sada pako otče! kako doznadosmo iz pritužbe rečene gospode kaptola i goričkoga arcidjakona, da vi, znajuć za sve to ipak ste ove godine ućerivali desetinu od župljanah bl. Marije i sv. Gjurgja, na veliku štetu i kaptola i dotičnoga arcidjakona, prezrievši u tom i vlast papinsku i sv. rimske crkve, u čem vas vrlo sažaljujemo. Toga radi nalažemo vam apostolskom vlasti, koja je nam povjerena, da u roku od trideset danah, kad primite ovo pismo i to računajuć 10 danah za prvo ročište, a 10 za drugo, a napokon 10 za treće ili za odrješito, opominjemo vas, da nepriečite ni župljane pomenute župe ni njezine seljane kod plaćanja dužnosti toli kaptolu koli dotičnomu arcidjakonu, pa da se ni vi niti tko drugi u imenu vašem nepodstupi ondje pobirati ikakove desetine. A onu, koju ste jur uzeli, da kaptolu i goričkomu arcidjakonu podpunce povratite u roku, kako vam ga označismo; učinite li protiv tomu, to znajte, da kako žudimo s vami blago postupati, to vas sada već bratski opominjemo, dà, uzprkosite li, ovim vam pismom uskraćujemo svako izvršivanje biskupske službe (usum pontificalis ministerii), pak ako li se i uslied toga nepokorite u roku od trideset danah, to vam u ime apostolske stolice prepoviedamo i ulaz u crkvu; a neodazovete se ni tada, to vas za trideset opet danah po podieljenoj nam vlasti i izobćiti ćemo[1].

Uz ovo pismo, koje je napisao topuski opat krbavskomu biskupu, kao opunovlašteni od rimske stolice sudac u ovom prieporu, priklopio je i drugi list doslovce jednakoga sadržaja, ali s tom samo razlikom, što se pod ovo drugo pismo podpisao Gjuro, kanonik vacki i podarcidjakon, sa primjetbom, da je i on bio prisutan, da se sve tako sbilo, kako pomenuti opat piše: „Ego Georgius cano-

[1] Act. Cap. Ant. fasc. 13. nr. 103.

Digitized by Google

nicus waciensis et vicearchidiaconus, . . . omnia premissa affirmo illo modo perfecisse“[1].

Ovaj ultimatum nosio je biskupu Radoslavu Gjuro podarcidjakon podgorski i medjuriečki, i predao ga, kako sam svjedoči, u vlastite ruke na dan 8. novembra, ili u četvrtak pred Martinjem, boravećemu tada u Modrušah u gradu kneza Dujma Frankapana, u prisuću Tome, Vida i Ladislava, kapelanah biskupovih. te kneza Dujma Frankapana i njegova sudca Nikole[2].

Ni ova, ako i stroga, opomena nije se ni malo kosnula krbavskoga biskupa, on bo ostao je kod svoga, pa toga radi morao se napokon poslužiti topuski opat danom si vlasti od apostolske stolice, te je izobćio biskupa Radoslava. Ovo izobćenje proglasi on na 1. ožujka god. 1342. sliedećim pismom: „Ivan, opat topuski i delegirani sudac apostolske stolice. Predragim u Hristu svim i pojedinim svećenikom i duhovnim pastirom biskupije zagrebačke i ostalim crkvenim osobam pozdrav, i da ovaj naš i bolje rekuć apostolski nalog posluhnu. Pošto gospodin Radoslav, biskup krbavski, ondješnju i okolišnu desetinu, kako se to nalazi u naših iztražnih spisih, koja pripada kaptolu zagrebačkomu, nepravedno pobira, te ga uslied toga i ne davno izobćismo; ali pošto on to naše izobćenje na prezir sv. matere crkve tvrdovrato odbija, to Vam kriepošću sv. pokornosti i pod kaznu izobćenja apostolskom udieljenom nam vlasti strogo nalažemo, da rečenoga g. biskupa Radoslava u Vaših crkvah prigodom sv. mise pred sakupljenim narodom svake nedjelje i svetka javno proglašu ete izobćenim, dotle, dok se istinito nepokaje i odredbi našoj nepokori te nezamoli u nas odriešenje. Većega pako jamstva radi prepis ove naše odredbe pribijte i na crkvena vaša vrata“.

Ako, kako ćemo doznati, biskupa Radoslava nije ni to pokorilo; to je arcidjakon Ivan prinuždeu bio nastaviti ovu parnicu.

U ime priznanja njegovih zaslugah u ovoj parnici, gdje je odlučno vojevao, da se crkvi zagrebačkoj oteto vrati, imenova ga biskup Ladislav de Kobol, po smrti Jakova, generalnoga mu nekoć vikara, na mjesto njegovo g. 1343. svojim generalnim vikarom „in spiritualibus et temporalibus“.

Osim parnice, koju je vodio arcidjakon Ivan za desetinu goričkoga kotara, utekoše se u njegovu obranu i zaštitu njegovi nečaci

[1] Ibid.

[2] Ibid.

Digitized by Google

t. j. svećenik Blaž i svjetovnjak Antun, sinovi Kozmini, bivšega ujaka samoga našega arcidjakona. Spomenusmo jurve, da je god. 1333. postavio prepozit bački Ivan našega arcidjakona skrbnikom malodobnih za tada rečenih nećakah, izručivši mu u upravu njihovu baštinu ili djedovinu plemena Tolinegah na potoku Toplici, kod crkve sv. Gjurgja. Od ove djedovine imala bi pripasti jedna četvrtina našemu arcidjakonu i to kao materinstvo, Isa bo, sestra Kozmina, bila je mati arcidjakonova; no on, da neošteti nećake, poklonio im taj njemu pripadajući diel. Spomenusmo takodjer, da je na potoku Toplici uz Tolinege bilo više suposjednikah, a ti se u ovo najnovije doba dieliti počeli. Jedna bar izprava i to od g. 1344. spominje takovu diobu te veli, da je čazmanski kaptol na poziv križevačkoga župana Pavla, „castellani de Meren", odaslao sa županijskim povjerenikom Ivanom, sinom Fabijanovim, svoga sučlana kanonika Ivana, koji da su prisustvovali kod diobe posjeda na potoku Toplici, koj posjed dielili su Pavao i Gjuro, sinovi Abrahamovi, i Petar, sin Stjepkov, pa da je u toj diobi iztočna polovina toga posjeda sa polovinom crkve sv. Jurja dopala Pavlu i Gjuri; zapadnu pako takodjer sa polovinom crkve i cimitera da je dostao Petar, sin Stjepkov[1]. U takovih diobah mogli su nastradati obično sumedjašnici, nije li bio prisutan čovjek i vješt pravu i poznavajući medjaše, pa upravo toga radi pomenuta dva nećaka arcidjakonova svećenik Blaž i Antun, da si za svaki slučaj obezbiede djedovinu, to na 23. julija g. 1343. pred čazmanskim kaptolom svoj cjelokupni posjed, sastojeći od trih četvrtinah otčinstva i poklonjene im po arcidjakonu Ivanu pripadajuće mu u ime materinstva četvrte četvrtine, povjeriše i izručiše na ruke našega arcidjakona, da ga upravlja i brani pred svakim sudom, a naročito banskim, a oni da u napried pristaju na sve, što će učiniti il arcidjakon Ivan ili njegov zamjenik[2].

---

[1] Izvor u jugosl. akad. Spisi arkiva Keglevićkoga.

[2] „Quod Blasius sacerdos et Anthonius, filii Cosme, filii Wlk, filii Tuusk, de genere Tholineg, nepotes domini Johannis, archidiaconi de Guerche, venerabilis in Christo patris, domini Jacobi, dei et apostolice sedis gracia episcopi zagrabiensis in spiritualibas et temporalibus vicarii generalis, ad nostram (i. e. capituli chasmensis) personaliter accedentes presenciam, sunt confessi: quod dominus Johannes archidiaconus racione quarte filialis domine Yse, filie predicti Wlk, matris sue, (quam) optinebat in possessione Toplicha ad s. Georgium, ipsum hereditarie contingentem, suam porcionem plenariam cum suis utilitatibus et pertinenciis universis (eisdem condonasset), et ideo iidem Blasius et Anthonius eciam

Digitized by Google

Ne dugo za tim nalazimo našega Ivana sa dekanom Dionizijem kao kaptolske zastupnike na saboru, koj je na 8. kolovoza (1343.) sazvao u Križevce ban Nikola. Već početkom ove godine t. j. na 13. siečnja stvorio je kaptol sa obćinom gradsko-zagrebačkom cjenik, po kojem se u Zagrebu pobirala pijacovina, mitnica i obrtna daća[1]; ali je jošte preostalo urediti u kraljevini, kako i gdje se tridesetnica za kraljicu pobirati mora, pa se toga radi na tom saboru razpravljalo o tom. Od obćinarah naime zagrebačkih počela se u najnovije vrieme zahtievati tridesetnica i to od voska, kožah, svinjah, životinje i druge robe, koja se iz Zagreba ili iz kraljevine uvozila u Mljetačku, u Njemačku ili u druge pokrajine. Gradjani zagrebački, povriedjeni tim u svojem prastarom pravu, pritužili se kraljici po svojem sudcu Nikoletu. Da se ovo pitanje rieši, naložila je kraljica banu Nikoli, da on tu stvar sa saborom razpravi. Prema tomu uzpisa ban iz Modrušah na 2. srpnja modruškomu knezu Dujmu Frankapanu (jer se tridesetnica pobirala i u Modrušah) i kaptolu zagrebačkomu, da ga izvieste, kako se i od kojih stvarih tridesetnica plaća. Iz izvještajah jednoga i drugoga doznao je ban, da se tridesetnica pobira od sukna, robe i životinjah, što dolazi iz Mljetakah, Njemačke i drugih pokrajinah u Zagreb ili u Hrvatsku, ne pako od onih, koja se iz Zagreba ili iz ove kraljevine izvoze. Zatim, da se tridesetnica plaća samo u zlatu i u srebru, i da je domaće svećenstvo oprošteno od tridesetnice, osim ako koj svećenik poteže robu izvan kraljevine, da ovdje njom trguje. Ova obadva suglasna izvješća odobrio je i pomenuti sabor[2].

Osim toga razpravljalo se u tom saboru i pitanje o posjedu Vorboni, u koju razpravu utjecao je i naš arcidjakon Ivan. Porodila se naime parnica medju Stjepanom, sinom Ivanovim i Ivanom sinom Markovim, a unukom Pužinim s jedne, a s druge strane

---

ipsum in eorum porcionibus possessionum recuperandis, manutenendis, gubernandis et conservandis constituerunt et fecerunt procuratorem coram quovis iudice et specialiter in presencia domini Nicolay bani tocius Sclauonie, dantes eciam et concedentes eidem domino Johanni archidiacono potestatem alium vel alios loco sui substituendi, revocandi quociescumque videbitur sibi expedire; volentes presens procuratorium durare, quamdiu placuerit domino archidiacono supradicto ratum et firmum habituri, quidquid idem archidiaconus vel suus substitutus vel substituti fecerint vel procuraverint in premissis". . Izvor u jugosl. akad. Keglevićeva sbirka.

[1] Mon. histor. episcop. zagrab. vol. II pag. 20—21.

[2] Izvor u arkivu grada Zagreba.

Digitized by Google

Stjepanom i Akušem, sinovi bana Mikca, glede posjeda Vorbone, na kojem stojaše kapela sv. Tome. Sakupljeno plemstvo na tom saboru izjavilo je, da su ban Mikić i njegovi sinovi silovito posvojili Vorbonu. Ovu izjavu plemstva potvrdio je i arcidjakon Ivan, veleć da je doista Vorbona silovito posvojena, i da ju osvajači ni na samu kraljevu zapovjed nehtjedoše povratiti, primietiv, da ipak nezna za stalno, imadu li Mikićevi sinovi glede Vorbane vjerodostojna pisma, pa s toga zahtieva od njih, imadu li izprave, da ih iznesu pred ovaj sabor. Na to ustade Stjepan, sin Mikčev, i odgovori, da je Vorbona doisto zakonito im poklonjen posjed, te predoči i razne izprave, a naročito pokaza darovnicu fratra Bernarda, prepozita bl. d. Marije u Glogovnici od g. 1343., kojom isti prepozit suglasno sa svojom braćom poklanja banu Mikcu i njegovim sinovom: Stjepanu, Akušu, Lorandu, Ladislavu i Nikoli za vjerne njihove službe posjed Vorbonu sa svimi pripadci onako, kako ju uživao glogovnički samostan; ali da će morati plaćati od nje obični census. Iz ove i drugih takodjer podastrtih izpravah uvjerio se napokon sabor, da su sinovi Mikčevi doisto zakoniti posjednici Vorbone, te im ju i dopitao[1].

Kada se u jednom i drugom kotaru arcidjakonata goričkoga uzvitlao velik odpor o davanju desetine kaptolu zagrebačkomu, a dotično arcidjakonu goričkomu, to se i u trećem mu, u Podgorju naime, počeo malo po malo pojavljati sličan odpor, a to s toga, jer se i ovdje desetina plaćala u naravi a ne u novcu. Za desetinu, koju je ovaj kotar morao dostavljati u prirodnih plodinah, mnogo su više dobivali Podgorčani, ako su ju prodali bilo u Kranjsku ili preko Kapele, pa toga radi zahtievahu, da ju odplaćuju novcem. U to doba, kad je u biskupiji zagrebačkoj odpor proti davanju desetine najvećma se razplamtio, nije drugo preostalo kaptolu, nego da od svoga prava popusti. Toga radi g. 1343. i to bezdvojbeno nagovorom samoga goričkoga arcidjakona Ivana, kaptol sa Podgorjani „verum quoniam vos ex huiusmodi decimarum solucione in specie reputatis agravari ex causis pluribus, ide› nos volentes vobis in hac parte in quantum possumus de allevatione aliqua et nobis de quieciori ipsarum decimarum perceptione providere“, ovako uglavi: da svaki plemić t. j. koj je odgovoran samo vojvodi ili banu i pred županom zagrebačkim slobodno razpravlja svoje parnice, da plaća desetinu onako, kao i drugi plemići zagrebačke žu-

[1] Vrlo loš priepis ove odluke nalazi se u g. Iv. Kukuljevića.

Digitized by Google

panije. Ostali pako svi gospodari zadrugah u arcidjakonatu gorič-kom s ove strane Kupe odplaćivati će desetinu novcem i to: svaki koj imade bar jednoga vola ili drugu težatnu životinju, kojom obradjuje svoja ili najamna zemljišta, to od ljetnoga i jesenskoga prirasta desetiti će se za kupić, koj će sa šest dinara banskih od-platiti. Dobi li više od deset kupićah[1], to za svakih pet viška da plati tri dinara, a za manje platiti će prema cieni. Tko se prehra-njuje svojom umjećom ili zanatom, da se desetiči na pet kupićah ili na tri dinara i to od ljetnoga i jesenskoga priroda, a steče li više od pet, da plati po odmjerenoj cieni. Tko od žetve nedobije ništa, da plati tri dinara glavarine; ima li drugih stvarih, koje se desetiče, da dade deseto. Svaki posjednik trsja davati će od njega kabal vina ili šest dinarah, ako mu trsje i nenosi deset kabalah; a nosi li mu više, za svakih pet kabalah plaća tri dinara ili prema tomu. Sva desetina da se izplati do Martinja, a tko je nepodmiri. za svaki deseti kupić žita ili kabal vina nadodati će dva zatezna dinara. Vino, koje bi se prije Martinja izvozilo u Jastrebarsku ili drugamo kamo, desetiti će se u naravi. Svaka svinja odkupit će se do Martinja sa dva dinara, a poslie sa tri; od one pako svinje, koju siromak hrani za božične svetke, neplaća se ništo. Od odoj-čadi, koja sisa, istom buduće godine plaćati će se desetina. Od svake košnice pčelah i od svake ovce po dinar, a od jarca pol dinara, ili ako ima više od deset, to se deseto uzima u naravi. Zataji li tko desetinu, izgubi sav onogodišnji desetinski prirast, koj će se posvojiti za kaptol, te od njega da kaptolski desetičar dade krivcu deseti diel, a devet dielah da se podieli na 2 pole, i to jedna polovina da je desetičareva, a drugu da pokloni sudbenomu prisež-niku ili onomu čovjeku, koga gospoštija, u čijoj se desetiči, odašalje sa kaptolskim desetičarom desetinjati. Napokon,, nebudu li tim zado-voljni i budu li se toj odredbi opirali, davati će desetinu u naravi[2].

Odlikovan crkvenim odlikovanjem od svoga glavara za stečene zasluge, poštivan od sučlanovah, kojim je sastavio zakonik, i od suvremenikah visoko uvažavan, stavio si naš arcidjakon u samom Zagrebu liep spomenik, a to je zasnutak Nove vesi i njezine župe.

Zemljište današnje Nove vesi pripadalo je kaptolu od pamtivieka, ali ono bijaše za njega bezkoristno, te su ga i sami nazvali „ter-ram nostram nunc pro nobis inutilem"; kroz ovo zemljište, većim

[1] Kupić (capecia) sadržavao je 60 snopa.
[2] Mon. hist. episc. zagrab. vol. II. p. 147.

Digitized by Google

dielom zarašteno grmljem, vodio je samo glavni drum na Medvedgrad i u Remete, i postranični putevi, kojimi se vozilo žito u kaptolske mlinove, stojeće na tada jur izkopanom rukavu potoka Cirkvenice ili Medveščaka. Kaptolski mlinovi, koji su u to doba ovdje postojali, spominju se ovako: mlin pod Popovim turnom, mlin prozvan Mačka, mlin Izakov, mlin prozvan mali, mlin u vrbiku (de salicibus) i napokon mlin prozvan Črešnjevec. Ukupni dohodci ovih, t. j. ujam mlinski, bijahu podieljeni na 27 dielovah ili porcijah, t. j. u svakom mlinu prema njegovoj kakvoći imali su po tri ili više kanonikah prihod mlinarskoga žitnoga ujma; a kad je vakantnom postala koja takova porcija smrću kojega kanonika ili nepodpunim brojem članovah toga sbora, to je onda te nepopunjene porcije izprva pobirao kaptolski dekan za skupnu diobu; dočim je kašnje za taj preostatak odredio kaptol, da si ga diele zvonari stolne crkve[1].

Kako je gradsko-zagrebačka občina nastojala, da u svojem području naseli što više ljudih i da se tim ojači, te da joj se pruži izdašnije vrelo dohodakah: to je kaptol na predlog našega arcidjakona odlučio naseliti i ovo zemljište, na kojem obrekao mu isti arcidjakon, da će na svoj trošak sagraditi za nove naseljenike i župnu crkvu i župnika posjedom obskrbiti. Prema tomu indi na 9. rujna g. 1344. odredio je kaptol, da u novoj občini, koja će se naseliti i „Liepom vesi" prozvati, svi občinari imadu jednaka kućna zemljišta s jedne i druge strane druma, i to u širini trideset i dva lakta šumske mjere, a u duljini, da im se gruntovi sa zapadne strane protegnu do naravnoga korita potoka Medveščaka, a s iztočne do potočića, koj samo protječe onom dolinom u kišovito vrieme. Gledom na ogrjev i na što udobniji život, prepušta im jedan diel od svoga zajedničkoga Bukovačkoga posjeda[2], na kojem, ako ga izkrče, mogu nasaditi i trsja, za koja će im opet kaptol, kada nasadjena budu, izdati posebne gorne listove. Novi ovi občinari pako imaju svake godine na 1. svibnja, i to u jutro na tašte, po četvorici svojih odabranih zastupnicih izabrati si sudca, koj će im suditi u manjih stvarih; dočim zločine, kao što su: ubojstvo, razbojstvo i palež razpravljati će njihov sudac sa sudcem kaptolskim. Tko od občinarah ili od njihovih stanarah nebi zado-

[1] Mon. episc. zagrab. von II. pag. 71 cap. XII.

[2] Danas centralno groblje u Mirogoju, i njemu na iztoku ležeće šume do Bukovca.

Digitized by Google

voljan bio osudom svoga sudca, može prizvati kaptol, ali prije nego li prizove, da plati domaćemu sudcu dvanaest dinarah. Mimoidje li tko, i to iz prkosa, občinski sud, pak se ravno obrati na kaptolski, neka znade, da će mu kaptol odbiti priziv i odputiti ga na občinskoga sudca, ali ipak i za taj prkos morati će platiti dvanaest dinarah občinskomu sudcu. Od sudbenih globah pripadaju občinskomu sudcu dvie trećine, a prisežnikom treća; u kaznenih pako osudah pripada polovina globe kaptolskomu sudcu a polovina občinskomu sudcu i prisjednikom. Imovinom svojom mogu občinari i stanari na samrtnom času oporučiti komu im volja. Umrie li koj, nenačiniv oporuke, da ga baštine rodjaci jednoga i drugoga spola do trećega koljena; nije li imao pokojnik nikakove rodbine, to mu se ostavština ima podieliti u troje, i to jedan diel da mu se za dušu namieni, drugim razpolagati će kaptol, a treći neka se dade onogodišnjemu občinskomu sudcu i prisjednikom. Počini li tko zločin, pa bude il smaknut ili uteče, to da mu imovinu zaplieni kaptolski i občinski sudac, a kaptol će glede nje odrediti po savjesti. Rani li koj občinar u prisuću sudčevom drugoga občinara, ili mu odsječe koje udo, da plati ranjeniku dvanaest marakah, a toliko i sudcu; neplati li globe odmah, to se dotle mora u zatvoru držati, dok je nepodmiri ili nedade jamstvo, da će ju za petnaest danah izplatiti. Sluči li se to, kada nije sudac prisutan, a zločin se dokaže svjedoci, da plati isto toliko. Ćusne li tko na sudu svoga parca ili počini sličan izgred, to, ako je ćusnut poštena glasa, da mu plati pet marakah, a isto toliko i sudcu, u protivnom slučaju platiti će samo jednu marku uvriedjenomu i jednu sudcu; sbudne li se što takova izvan suda, da plati, prema spomenutom uvjetu, samo polovinu. Za psovke i pogrde sudac sa prisjednici, uzevši u obzir čast uvriedjene osobe, suditi će prema tomu. Bude li tko pozvan na sud, a nedodje na prvi poziv, da plati osam dinarah globe; nedodje li na drugi, da plati dvanaest dinarah, a neodazove li se trećemu pozivu, da se globi sa dvadeset dinarah, osim ako svoje odsuće valjano opravdati uzmogne. Ove globe, koje se za osam danah, računajuć od dana poziva, uplatiti moraju, pripast će sudcu. Bude li tko zvan na sud jednim ali odrješitim pozivom, a nedodje, kaznit će se, kao da je bio tri puta pozivan. U ime pako priznanja patronatskoga prava plaćati će pojedinci od svoga kućnoga posjeda, i to na Martinje, četrdeset dinarah, (pa su toga radi taj porez prozvali „Martinščinom“); a povrh toga davati će jošte tri puta na godinu i darove, i to o božiću

Digitized by Google

svaki kuće gospodar jednoga ugojenoga kopuna, četiri hljeba i deset jajah; o vazmu četiri hljeba, jedan sir i petnaest jajah; a na Stjepanje dvie kokoši ili dva veća pileta, četiri hljeba i deset jajah. Napokon morati će Novoveški obćinari sa svojimi ukućani, kada ih uztreba kaptol, svojom vjernosti priskočiti mu u pomoć[1].

Dok se tako malo po malo naseljivala nova ova obćina, da se podpuno naseljenoj providi i duševnom obskrbom, to je arcidjakon Ivan na 9. kolovoza god. 1347. zamolio kaptol, da mu odluči jedno zemljište na zgodnom mjestu u toj obćini, na kojem da svojim troškom podigne i crkvu na čast svomu imenjaku sv. Ivanu krstitelju. „Honorabilis vir", veli glede ove prošnje kaptol, „dominus Johannes, archidiaconus de Guerche, noster concanonicus, ad ampliandam gloriam eiusdem Domini precursoris in terris et profectum salutis Christi fidelium, supra vicum nostrum versus montes, in territorio nove ville nostre ibidem decrevit et voluit in honore eiusdem beatissimi Johannis hedificare et consumpmare ecclesiam propriis sumptibus et expensis"; to se kaptol ovomu plemenitomu zahtjevu ne samo odazvao, već mu uz mjesto, na kojem se crkva graditi ima, odpustio jošte za župničku dotaciju ne samo podpunu žitnu desctinu nove ove vesi, već poklonio i zemljište, na kojem da se podigne župni stan, a preostatak da župnik obradjuje.

Ovo novoveškomu župnomu beneficiju poklonjeno zemljište, koje je u duljini imalo dvie sto lakatah ili refah „ducenta brachia ad mensuram pannorum", protezalo se sa zapada od naravnoga korita potoka Medveščaka do glavnoga druma, a preko njega uzporedo na iztok, do biskupskih zemaljah vlaško-uličkih „usque ad terras domini nostri episcopi ad vicum Latinorum pertinentes" ili do doline, kojom u kišovito samo vrieme protječe potočić[2].

Prema ovoj odluci pobrinuo se arcidjakon Ivan za potrebitu gradjevinu, toli za samu crkvu, koli i za župni stan, pa naslućujemo, da se i tečajem ove godine već nješto gradilo, jer je na 6. prosinca r. g. već zaprosio arcidjakon Ivan svoga biskupa Jakova, da ovoj novoj crkvi, koju će sagraditi, dotično njezinu duhovniku udieli i naslov i prava župnička. Što je biskup i učinio[3].

Sliedeće po svoj prilici godine bila je dogradjena troškom arcidjakonovim nova ali drvena župna crkva, posvećena sv. Ivanu, a

[1] Mon. hist. episc. zagrab. vol. II. pars IV. cap. XXVII.
[2] Mon. hist. episc. zagrab. vol. II. pars IV. cap. XXIV.
[3] Mon. hist. l. c. pars IV. cap. XXIII.

Digitized by Google

naprama njoj, takodjer troškom istoga arcidjakona, drvena kapelica sv. Zakarije; a za prvoga župnika imenovan bje nećak arcidjakonov, sin Kozmin, poznati nam Blaž.

Za bolju jošte dotaciju novoveške župe poklonio joj arcidjakon Ivan svoj vlastiti posjed kod Bukovca, prozvan dolnja Blizna, izposlovavši u kaptolu, da toli od toga posjeda, koli i od trsja, koje je sam arcidjakon s nova zasadio u Bukovcu „super montem magnum prope Heremitas", a poklonio novoj župi, odrieši župnike od davanja svake desetine, bilo žitne bilo vinske[1].

U ime nagrade za ovo arcidjakonovo dielo odlikovao je na 17. svibnja g. 1351. biskup zagrebački Nikola prvoga novoveškoga župnika, nećaka arcidjakonova, i njegove nasljednike naslovom dvorskih biskupskih kapelanah, te im bila dužnost pjevati u stolnoj crkvi mise u manje svečane ili ferialne dane, u onih tjednih, u kojih je red došao na biskupa, kao na hebdomadara[2].

Kraj svega toga borio se jošte neumorno naš arcidjakon Ivan, da se urede poremećeni posjedni kaptolski odnošaji. Početkom nekako XIII. vieka, poklonio je neki Egidij zagrebačkomu kaptolu svoj prekosavski posjed Prevlaku, ležeć kod savskoga prevoza prozvanoga „leprosorum transitus" i prostiruć se medju potoci Mrtvicom, Oboninom, Kostnicom, Mlakom i Strugom. U ovom posjedu bio je kaptol zagrebački vlastnik nekako sve do prvoga desetka XIV. vieka, a tada mu je otet bio, ali nemožemo doznati, tko ga je posvojio. Arcidjakon Ivan, kao vješt pravnik, stavio se i na to, da Prevlaku izvojšti opet za kaptol, pa mu napokon i to velikim trudom i troškom „suis laboribus et expensis" pošlo za rukom, da se kaptol nekako oko g. 1344. dostao Prevlake. Da mu se ovo požrtvovanje iole bar nagradi, to mu ju ustupi kaptol u doživotno uživanje sa svimi užitci i dohodci, pridržav si jedino, da u ime priznanja vlastničtva daje svake godine u zajedničku kaptolsku zalihu deset kabalah pšenice i toliko kabalah prosa, a povrh toga jošte jednu marku u novcu; po smrti pako njegovoj da Prevlaka spadne u kaptolsku vlast[3].

Da se ovaj iznovice stečeni posjed obkotari, i da se preprieče za sva buduća vremena medjašne razmirice, zamoljen bude požežki kaptol, komu je takova služba spram kaptolu zagrebačkomu

[1] Ibid. pag. 142.
[2] Ibid. pag 65 cap. II. pag. 143 c. XXV i c.
[3] Mon. episc. zagrab. vol. II. p. 44.

Digitized by Google

po kruni povjerena bila, koj odaslavši ovamo svoga čovjeka succentora Ivana sa kraljevim povjerenikom Korardom, učiniše medjašni razvod Prevlake, koj, na prošnju samoga arcidjakona Ivana, potvrdio i kralj Ljudevit na 24. lipnja, boraveći tada u Zagrebu[1].

Kaptol se, kako spomenusmo, izmirio sa občinom gradsko-zagrebačkom; ali to primirje nije dugo potrajalo. Već početkom godine 1343. nalazimo pred tovarnikom Lovrom kaptolske izaslanike, gdje tuže gradsko zastupstvo i cielu občinu, da mu je otela neko zemljište u Kašini, zatim da si je posvojila posjed Kobiljak, prozvan i Kraljevec, pak i drugi prozvan Sviblje ili Nart; te da je prokopala novo korito potoku Medveščaku, koj sada odadire njihova zemljišta. Znameniti ovaj priepor, u koj je uticao svojim pravnim znanjem i naš arcidjakon Ivan, odgadjao se od ročišta do ročišta sve do mjeseca travnja god. 1346., kada na posljednjem ročištu kraljevski tovarnik uz sabrane sudce, na temelju kraljevskih izpravah, koje mu podastrieše gradski izaslanici: sudac Nikolet i zlatar Jakša, iz kojih se doznalo, da kaptol nije u svojem pravu povriedjen, dosudio pravo občini, odsudiv kaptol radi zastarjelosti „velut rei consense et admisse et propter taciturnitatem et temporis diuturnitatem" na gubitak parnice, da što više proglasio ga i klevetnikom „suscitatorem in facto calumpnie"[2].

Kaptol bi ovu osudu mirnom sviesti pretrpio, samo da nije u nju stavljena bila kleveta, veoma ružan žig za toli uzvišenu korporaciju: toga radi odasla on iste godine početkom listopada i to Jakova, prepozita zagrebačkoga, Ladislava prepozita čazmanskoga i našega arcidjakona Ivana u Ugarsku, koji su na 11. i. m. pred vesprimskim biskupom Ivanom, za tada kraljičinim kancelarom, proti toj kleveti uložili svečani prosvjed, posvjedočiv, da su punomoćnici gradsko-zagrebačke občine podkupili tovarnikova notara Petra, koj je toj osudi svojevoljno pripisao i „factum calumniae"[3]; pa je napokon i sam kralj, osvjedočiv se o tom, naložio posebnim pismom, da se ova kleveta, spomenuta u osudi, uništuje.

Spomenusmo, da je kaptol zagrebački poklonio arcidjakonu Ivanu, za vrle njegove zasluge o revindiciranju posjeda Prevlake, isti posjed doživotno, ali uz neke samo neznatne obveze. Sa Prevlakom medjašio je posjed Obrezina, „infra metas possessionis

[1] Ibid. pag. 128.
[2] Izvor u gradskom arkivu.
[3] Marcellović regest. an. 1346.

Digitized by Google

Prevlaka", koj je tada uživao kao kaptolski predijalista neki Ugrin Mihalj, sin Herbortov u zajednici sa Petrom, sinom Ivanovim iz Glavnice. Arcidjakon Ivan, kako znamo, imao je dva nećaka, i to: Blaža, koga je postavio prvim župnikom u Novoj vesi, i Antuna. — Mihalj Herbortov, kako bijaše i loš platac, tako i nemiran susjed, pa da ga se arcidjakon rieši, nagovorio ga, te je Obrezinu dragovoljno ustupio nećaku mu Antunu, koj ju primio od kaptola na 12. marta 1347. uz obveze, da će od nje o Martinju u ime censusa davati kaptolu šestdeset dinarah, tri kabla pšenice, tri zobi i dva diela kunovine te podpunu desetinu svega prirasta, a povrh toga polovinu ribolova u Mrtvici ili Savišću da daje župniku sv. Martina u Ščitarjevom. Pošto posjed Obrezina do tada nikada nije bio valjano obkotaren, to je ovom sgodom izručio kaptol našemu arcidjakonu, da mu on označi medjaše, kako znade da je pravo, a kaptol će na to pristati[1].

Ove se godine (1347.) spominje arcidjakon Ivan više putah, što u poslovih, koji zasiecahu u kaptol zagrebački, što u svojih privatnih. Tako je na 23. lipnja u družtvu sa Nikolom, arcidjakonom komarničkim, te Antunom, arcidjakonom vrbovačkim, Ivanom custosom i kanonici Gjurom i Bartolom obkotario neka trsja, gajeve i šume, što ih je poklonio kaptol Remetskim Pavlinom, pod taj uvjet, da mu od njih plaćaju desetinu, osim od onoga ne, što vlastitom snagom pridjelaju, i da ih počituju kao svoje zaštitnike i utemeljitelje[2].

Tečajem ove razprave dočusmo, da je rod našega arcidjakona postavio skrbnikom i upraviteljem svoje baštine na potoku Toplici. Djedovina nećakah arcidjakonovih povjerena glavnomu njegovomu nadzoru, pomnožala se i uredila. Neznatna jedna viest pripovieda nam, da je g. 1346. kupio arcidjakon od Stjepka, sina Petrova, a svoga susjeda, njegov posjed gornju Toplicu[3]; druga nam opet veli, da kada se porodila razpra medju arcidjakonom Ivanom i susjedom mu na Toplici Petrom prozvanim Kastelanom, koju je isti Petar vodio u ime svoga sina Ladislava, i to glede medjašah jednoga i drugoga posjeda, to se napokon pred kaptolom zagrebačkim u prisuću njegova prepozita Jakoba, svršetkom mjeseca

[1] Act. Cap. Ant. neregestrirani spisi.

[2] Mon. episc. zagrab. vol. II pars. II. c. XXII.

[3] „Stepk Petri de Toplika, fassio perennalis super possessione superiori Toplicha prope ecclesiam b. Georgii, archidiacono de Guerche celebrata". Repertorium archivi Patačic fasc. 167 nr. 8.

Digitized by Google

rujna 1347. obje stranke tako sporazumjele, da im medjaši budu oni isti, kako ih je god. 1329. označio čazmanski kaptol[1].

Poradi uprave ovoga djedovinskoga posjeda tegotno bijaše po arcidjakona, koj je već dobrano i ovetšao, upravljati doživotno poklonjenom mu Prevlakom, koja, kad bi se povjerila drugim rukam, bila bi za kaptol uharnija, pa toga radi privoljom ovoga sbora ustupio ju knezu Ivanu, sinu Ivanovu a unuku Jaroslavovu (koja obojica stekoše velikih zaslugah obdariv u prošlom vieku raznimi posjedi samostan zagrebačkih Cistercitah), uz godišnji census od trideset marakah banskoga novca, „monete domini Nycholai boni nunc currentis", a uz uvjet, da bude kaptolu vazda vjeran i da će svake godine plaćati Martinšćine dvie pense novih dinarah banskih, te četiri kabla dobre pšenice i toliko zobi, napokon i dvie trećine kunovine i običnu desetinu, dočim si kaptol pridržava sav prihod savskoga prevoza prozvanoga Jelenbrod[2].

Kako takodjer čusmo, bio je naš arcidjakon Ivan već g. 1343 imenovan po biskupu Jakobu († u Budimu 16. oktobra 1348) generalnim vikarom ove dioeceze „in spiritualibus et temporalibus", pa kao takov bio je on i za biskupa Dioniza, sina Lackova, koj je nakon dvomjesečnoga jedva biskupovanja postao nadbiskupom kološkim; a dok se opet nepopuni stolica ove biskupije, povjerio mu kaptol zagrebački podpunu upravu ciele ove dioeceze „iuris beneficio per nos (i. e. capitulum) deputatus". Kao generalnu vikaru (a bio je skoro podpunu godinu) prvi i jedini poznati nam čin bio je, da u svećenstvu, a naročito u kaptolu zagrebačkom i čazmanskom, zavlada medjusobna ljubav i štovanje, što je najjača podloga prave i trajne uljudbe. Prema tomu indi dao je na 9. srpnja 1349 iznovice glede toga proglasiti naredbu, da i odredio, da se izvjesi u sakristanah jednoga i drugoga kaptola ona odredba nedavno preminuloga biskupa Jakoba, izdana 13. ožujka g. 1348, u kojoj se veli: Pošto je na žalost opaženo, da se medju kanonici zagrebačkoga i časmanskoga kaptola pojavljuju od dana do dana težke psovke i preziri, pa da se to preprieči, to se ovim odredjuje: uvriedi li koj kanonik svoga sudruga hotice izpsovav ga ružno, a uvriedjeni mirnom dušom podnese uvredu, to uvrieditelj da plati pet maraka globe u biskupsku blagajnu, a isto toliko onomu, koga je uvriedio; odvrati li pako uvriedjeni uvrieditelju rug za rug, uvrieditelj da

[1] Izvor u arkivu jugosl. akad. u sbirki Keglevićevoj.
[2] Act. Cap. ant. fasc. 23. nr. 8.

Digitized by Google

se globi za biskupsku blagajnu samo polovinom rečene svote. Uvriedi li svećenik kanonika, kaznit će se takodjer sa pet maraka; nebude li radi siromaštva mogao platiti, kaznit će se prema osobi i časti uvriedjenoga. Opsuje li svećenik svećenika, a uvriedjeni neodvrati mu psovkom, globit će se jednom markom za biskupsku blagajnu, a drugom za opsovanoga; a uzvrati li uvredu uvredom, platit će samo pol marke blagajni, a protivniku ništa. Ovakove globe ućerivati će kanonici kustosi jednoga i drugoga kaptola, a obratiti u biskupsko ime za vezanje crkvenih knjigah ili u drugu koju crkvenu potrebu; neuzmogne li za dvadeset danah ućerati custos globe, neka takove odpornike prijavi generalnomu vikaru, koj će ih danom si vlasti prisiliti na to[1].

Tečajem ove razprave spomenusmo i one velike i težke parnice, koje je započeo arcidjakon Ivan proti krbavskim biskupom i črnomaljskim križarom glede desetine goričkoga arcidjakonata, koju su ovi pobirali za sebe, i to prvanji u kotaru goričkom, a ovi u kotaru metličkom, pak da uz sav napor i najstrože mjere, ovo se prieporno pitanje ipak nije poda sve riešilo, jer odpornici nehtjedoše nimalo popustiti.

I u trećem dielu ovoga arcidjakonata, u kotaru naime podgorskom, nastao je uslied rečene otimačine takodjer neki odpor o davanju desetine, no pošto je kaptol g. 1343 odredio blaži postupak u desetkovanju, to se je u ovo najnovije vrieme napokon i slegnuo, jer kako se čini oko g. 1348 izjaviše pred banom Nikolom izaslanici stanovničtva ovoga kotara, i to plemić Leukuš, kastelan banov u Lipovcu, te Dragan sin Gemzinov; Boško, sin Grdanov; Ivan, sin Stjepanov; Vitimir, sin Ivanov; Marko, sin Dobroslavov; Škvorc, sin Martinov i Videk, sin Markovićev, ovi svi izjaviše u ime cieloga podgorskoga kotara, da se sasvim pokoravaju glede davanja desetine, i da će ju onako namiriti, kako ju ustanovljuje ova nova kaptolska odredba[2].

Uz savkoliki odpor krbavskoga biskupa Radoslava pokušao je ipak arcidjakon Ivan na temelju osude papinskoga delegata topuskoga opata Ivana ućerivati desetinu i u tom kotaru. Ali biskup se tomu, podupiran i modruškim knezom Bartolom Frankapanom, snažno opro, dà zatužio i našega arcidjakona tadanjemu banu Nikoli, obiediv ga, da proti svakomu zakonu i pravu svojata dese-

[1] Mon. hist. episc. zagrab. vol. II. pars IV. cap. XXVI.
[2] Mon. hist. episc. zagrab. vol. II. pars. IV. c. XXVIII.

Digitized by Google

tinu, koja ga neide, jer da je ona krbavskih biskupah, te moli ujedno bana, da im ju svojom vlasti i povrati.

Ban Nikola scienjaše, da, dok se neizvidi čije je pravo desetinjanja, naloži, da jedna druga stranka obustavi u goričkom kotaru desetkovanje dotle, dok sud neodsudi; a taj ureče u osminu Stjepanja 1348 u Zagreb.

Na urečeni rok poslao je kaptol našega arcidjakona i s njim još kojega svoga člana, providjena izpravami tičućimi se goričke desetine, na banov sud, gdje je prisutan bio i delegat papin topuski opat Ivan; ali biskup Radoslav niti je došao osobno, niti poslao zamjenika niti kakova pisma, te pošto je sud šest danah zaschice badava ga očekivao, to ban na temelju prvanje presude delegata papina u ime krune, koju ovdje zastupa, dosudi desetinu u župah: Kladuši, sv. Martina na Goricah, crkve sv. Marije u Gradcu, te u selih: Cesti, Premisli, Mostih, Hebećkoj i Mostićih, kaptolu zagrebačkomu, odnosno arcidjakonu goričkomu[1].

Ovoj banovoj odsudi udovoljilo se samo dielomice, t. j. u jedinoj Kladuši pobirao je arcidjakon Ivan desetinu, dočim ostale župe i sela desetinjao i nadalje krbavski biskup, poduprt silnim modruškim knezom Bartolom Frankapanom „de quibus Johannes archidiaconus recuperavit tantum Cladusam cum effectu, alie ville adhuc detinentur per episcopum Corbaviensem cum potencia temporali comitis Bartholomei de Modrusya[2].

Kada se ni svjetovnoj vlasti nije voljan bio pokoriti krbavski biskup, to ga papin delegat topuski opat i po drugi put izobćio naloživ svemu kolikomu svećenstvu i redovničtvu, da ga po nedjeljah i svetcih tako dugo izobćenim proglasuju, dok se nepokori.

Kad ni ovo izobćenje nije koristilo, to se kaptol zagrebački utekao Guidonu, kardinalu sv. Cecilije, a apostolskomu legatu za kraljevine ugarske krune. Kardinal Guido, uvjeriv se o pravednom zahtjevu zagrebačkoga kaptola, odobri ne samo pomenuto Radoslavovo izobćenje, već i pismom, izdanim u gradu Tarvižu na 10. novembra g. 1349., naloži svim prepozitom, arhijerejem, dekanom, arcidjakonom, župnikom, samostanskim opatom i priorom pod krunom ugarskom, da krbavskoga biskupa, koj prkosi i crkvenoj i svjetovnoj odredbi, te prieči kaptolu desetinjati Cestu i ostala sela go-

[1] Mon. episc. zagrab. vol. II. p. 56.
[2] Ibid.

Digitized by Google

ričkoga kotara, u podredjenih sebi crkvah, župah i samostanih tako dugo izobćuju, dok neodustane[1].

Biskup Radoslav nije se dao ni tim smesti, jer kako svjedoči poslanica svećenikah arcidjakonata goričkoga, koju odaslaše sredinom mjeseca svibnja g. 1350 rečenomu kardinalu, i to: cetinjski župnik svih svetih Gjuro, te Andrija, župnik bl. d. Marije na Dobri, podarcidjakoni gorički, medjuriečki ili podgorski, riečju svekoliko svećenstvo ovih dvajuh kotarah, u kojoj mu doglasuju, da prema njegovoj odredbi oni već počam od prvoga siečnja neprestano izobćuju u svojih župah po nedjeljah i svetkovinah biskupa Radoslava, ali da on za ovo izopćivanje ni malo nehaje, dapače da je pritvorio (captivavit) i skradskoga župnika Marka, koj mu donesao i pismen kardinalov nalog i odluku topuskoga opata Ivana te ga tako zatvorena i zlostavlja „afficiendo ipsum diversis injuriis", te ga prepokorno mole, da se ovakov drzoviti prkos jednom dokraji[1].

Istodobno kada je arcidjakon Ivan podrugačio parnicu proti nasilju krbavskoga biskupa, uzkrisio je i drugu proti otimačini črnomaljskih križara. Na posljednjem peremptornom ročištu držanom u Zagrebu 1. srpnja g. 1340 kako je pomenuto, bio se obvezao preceptor križarski Hinko, da će obraniti svoj postupak, pa kad niti je osobno došao, niti podastro ikakove izprave za svoju obranu, dosudjena bje metlička desetina kaptolu zagrebačkomu, a odnosno arcidjakonu goričkomu. Ovoj se osudi nije nimalo pokorio preceptor Hinko, već je i na dalje desetinjao metlički kotar kao i prije: toga radi delegirani sudac od apostolske stolice i izobćio ga. Ali on je prezrio i to, uslied toga se je kaptol g. 1348 obratio na papu Clementa VI. moleći ga, da i on tu excommunikaciju prizna i potvrdi. I doisto na 1. prosinca g. 1348 naloži papa opatu zagrebačkih Cistercitah, te prioru Dominikanah zagrebačkih i biskupijskomu odvjetniku „officiali zagrebiensi", razloživ im potanko cieli postupak parnice, da u njegovo ime ovo izopćenje proglase.

Da se ova naročita papina zapovied tačno izvrši, to su delegirani sudci, i to opat zagrebačkih Cistercitah i prior Dominikanah zagrebačkih, dočim mjesto biskupijskoga odvjetnika nije popunjeno bilo odaslali na 7. februara u sva tri kotara goričkoga arcidjakonata t. j. u podgorski ili Medjuriečki, Ozaljski i Metlički, nekoga (valjda svećenika) Egidija, sina Andrijina „de genere Gerech" uručiv mu

[1] Act. Cap. ant. fasc. 13. nr. 103.
[2] Ibid.

Digitized by Google

u izvoru rečeni papin nalog, neka ga priobći ondješnjim župnikom, da ga savjestno provedu.

Medju župnici, na koje odaslaše delegirani sudci ovaj nalog vrhovnoga pontifika spominje se osobito: Andrija, župnik sv. Nikole u Jastrebarskoj; Luka, sv. Petra u Volavju; Leonardo, svih svetih i Ivan, sv. Vida, župnici na Ozlju; Matija, sv. Ilije u Ribniku, i Jakov, sv. Martina u Podzemlju; naročito pako provedbu ovoga izobćenja stavište na dušu: Jakovu, župniku sv. Marije u Metlici; Stjepanu, župniku sv. Petra u Črnomlju; Radoslavu, župniku sv. Križa na Vinici; Marku, župniku sv. Nikole u Žumberku i Lipoldu, župniku sv. Gjurgja u Vivodini.

Na 16. već istoga mjeseca nalazimo u Zagrebu oba ozaljska župnika Leonarda i Ivana, gdje javljaju pred ovim sudištem, da su i oni i svikolici župnici arcidjakonata goričkoga doslovce izvršili prvanju zapovjed, te u svojih crkvah izobćili preceptora Hinka i Črnomaljske Križare, i da će to izobćenje proglasivati svake nedjelje i blagdana „campanis pulsatis, candelis accensis et postea extinctis et in terram projectis et pedibus conculcatis" dotle, dok se odpornici nepokore. Rekoše jošte isti Leonardo i Ivan, da su pomenuti papin nalog u vjerodostojnom priepisu osobno ponesli u Metliku, i da ga u prisuću Marka župnika u Semiću i mnogobrojnoga naroda ondje i proglasili, te naložili tamošnjemu svećenstvu, da i ono ovo izobćenje nastavlja.

Ali svećenstvo kotara Metličkoga, Sihenštanjskoga i Žumberačkoga u svojoj opornosti prezrelo je ovaj nalog, te se žudjeni uspjeh postignut nije mogao, „tanta fuit duricia (zabilježio o tom arcidjakon Ivan), cleri et populi in Methlica in contempnendo claves sancte matris ecclesie, quod processus . . nichil potuit operari". Kako su arcidjakona Ivana izviestili ozaljski župnici Leonard i Ivan, to nehtjedoše proglasiti izobćenje proceptora Hinka i Črnomaljskih križarah ovi župnici: Lipold, vivodinski; Hinko, Ortalfo i Jakov metlički; Gonslav, tržki (de foro); Tomo, črnomaljski; Marko i Toma u Semiću; Detrik, sihenštanjski; Andrea i Korardo župnici sv. Martina i Radoslav vinički.

Proti takovu preziru crkvene vlasti uložio je arcidjakon Ivan pred delegiranimi sudci, t. j. pred opatom zagrebačkih Cistercitah i priorom Dominikanah zagrebačkih, prosvjed radi neposluhah rečenih župnikah, a ovi su ih, kad im jošte i svaku blagu opomenu tvrdokorno odbili, napokon i izobćili. Prema crkvenim propisom prestalo im je ovom excommunikacijom izvršivanje svake crkvene

Digitized by Google

službe, no oni nimalo hajeć za to ipak službovahu na dalje. Ovakov prkos dakako da se nije smio propustiti, toga radi pomenuta dva sudca u tom prieporu utekoše se još jednom kardinalu Guidonu, apostolskomu legatu za kraljevine krune Ugarske, i obrazloživ mu potanku cielu stvar, uprosiše ga, da i on njihov postupak potvrdi. a tim pribavi ugled sudu delegiranomu od apostolske stolice.

Kardinal Guido proučiv pravedni ovaj zahtjev, naloži najprije svim onim opatom, priorom, prepozitom, arcidjakonom, dekanom, protojerejom i župnikom pod ugarskom krunom, kojim će se ovo pismo priposlati, da pozovu odporne župnike, da osobno dodju ili pred njega ili pred Bartola de Bostario, prepozita Caslacenskoga „sacri palacii apostolici et nostro generali auditore", i tu osobno obrazlože svoj jeretičan postupak i zamole odriešenje. No kada ni to pomoglo nije, te je arcidjakon Ivan opeta dojavio kardinalu Guidonu, da se pomenuti župnici niti ovoj njegovoj zapoviedi pokoriti neće: to ih kardinal drugim pismom, pisanim u Rimu na 25. ožujka 1350 proglasio iznovicc izobćenimi i naložio svemu hrvatskomu svećenstvu, kojemu se njegov nalog odaslao bude, da ih izobćenimi proglasi.

Prvo ovakovo svečano izobćenje učinjeno na prošuju arcidjakona Ivana, kako o njem pismeno obaviestiše kardinala Guidona i to: Ivan, opat zagrebačkih Cistercitah, Blaž, novoveški župnik, te Radčec župnik sv. Marka u obćini gradsko-zagrebačkoj i Jakov, podarcidjakon zagorski, bilo je u Zagrebu u župnoj crkvi sv. Marka u nedjelju pred svetkom sv. Mandaljene ili 22. srpnja god. 1350 „presente populo in magna copia parcium diversarum"[1].

Ali ni tim nije se postigla žudjena svrha!

Pokraj ove težke parnice skopčane s velikim troškom i naporom nije propustio arcidjakon Ivan obavljati i druge pravne poslove na korist kaptola. Do posjeda Prevlake, koj je nekoč u ime nagrade ustupio kaptol našemu arcidjakonu Ivanu na doživotno uživanje, a on ga opet, da veću probit ima kaptol, ustupio u feud Ivanu Jaroslaviću, uživao je neki Mikić, sin Kelemešev zemlju prozvanu Hrićen, pa je obiedio kaptol, da je prigodom predaje posjeda Prevlake i njegova zemlja Hrićen, jer da je bio odsutan, predana bila arcidjakonu Ivanu, kao sustavni diel Prevlakin. Za ovu zemlju tekla je duga parnica medju kaptolom i sinom Kelemeševim, i to pod bani: Nikolom, sinom Stjepanovim, i Nikolom de Zech, dok najposlje ban Pavao „de Wgal" neodredi strankam odrješito ročište na dan 4

[1] Mon. hist. epis. zagrab. vol. II. pag. 54—56.

Digitized by Google

travnja g. 1350. I na tom sudu zastupao je arcidjakon Ivan kaptol zagrebački, te je na podlozi razvodna pisma kralja Andrije II. dokazao, da se zemlja Hričen od vajkada ubrajala u kaptolska zemljišta, pa ju i punim pravom posjeduje kaptol. Prema toj izjavi, koju protivnik pobit nije mogao, dosudi ban kaptolu parnicu[1].

U proljeću g. 1353 slavilo se u Hrvatskoj a osobito u Zagrebu veliko slavje, jer je nakon protekla poldrugoga vieka dolazio ovamo opet nov vojvoda Stjepan, koj se pisao „dux tocius Sclauonie, Croacie et Dalmacie" a tim se iztakla opet jasno autonomija ovih kraljevinah, a Zagreb, u kojem se nastanio, i to u kraljevskoj palači kod Dveracah, stekao je tim prvenstvo nad domaćimi gradovi.

Sjajnoj povorci velikašah, plemićah i gradjanstva, koja je dočekala novoga vojvodu, pridružio se i kaptol u svečanom ruhu pod crkvenimi barjaci i pojuć mu bogoduhe pjesme i noseć moći svetacah „sacris expansis reliquiis . . in obviam occurrendo sollempniter consveverunt ymnizare", da poklonio mu i razne darove i obskrbljivao ga hranom. U ime toga priznanja potvrdio mu svojom vojvodskom vlasti i sve povlastice udieljene mu od ugarskih kraljeva, kad su ga za to na samo tielovo i to u stolnoj crkvi, kamo je sašao da prisustvuje svečanomu provodu, zamolili bili kanonici zagrebački „genuorum flexibus se in terram prostratis"[2]. Po svoj prilici oslovio je tom sgodom vojvodu sam naš arcidjakon Ivan, jer je to i dolikovalo njemu, koj nebijaše samo generalni diecezanski vikar, već i najrevniji branič kaptolskih pravah.

Rečene godine (1353) nalazimo arcidjakona Ivana posljednji krat upisana na javnih izpravah bana Nikole i to na dvih, izdanih na 18. listopada. U jednoj spominje ban, kako ga je u ime kaptola zagrebačkoga zamolio arcidjakon Ivan, da mu pod svojom novom pečati poda ovjerovljen priepis privilegija kralja Andrije II. od g. 1217, kojim oslobodiv nekoga Egidija „a iobagionatu castri zagrabiensis", dozvoljuje, da prekosavska zemljišta i to: Otok, Hrastenicu, Prevlaku, Želin, Crnilug, Ruču i Kojenik, koj je isti Egidij kašnje poklonio kaptolu, da ih i isti slobodno uživa[3]. Ovaj ovjerovljen priepis trebao je kaptol, jer je naslućivao, da će se poroditi opet nova parnica sa občinom gradsko-zagrebačkom, koja je s ovimi posjedi na nekih mjestih graničila; a bojao se nositi na sudove iz-

[1] Act. Cap. ant. fasc. 23 nr. 7. Marcelović. Regesta ad ann. 1350.
[2] Act. Cap. ant. fasc. 13. nr. 96.
[3] Mon. hist. episc. zagrab. vol. II. pars IV. c. VII. VIII.

Digitized by Google

vornu povelju, jer mu nedavno u Višegradu u kući kraljevoga kancelara stolnobiogradskoga preposita Totimira izgorio izvornik zlatne bulle Andrije II., koj je onamo poslao, kada se prepirao sa gradsko-zagrebačkom općinom o posjedih Kraljevcu i Sviblju[1].

U drugoj pako, kojom istomu arcidjakonu Ivanu predaje ovjerovljeni priepis medjašnoga razvoda posjeda Prevlake, kako ga učinio g. 1345 kaptol požežki[2].

O kašnjem djelovanju arcidjakona Ivana nenalazimo više traga u listinah. Po svoj prilici posljednje dane svoga zaslužnoga vieka posvetio je novoj redakciji kaptolskoga sbornika.

Mi smo jurve spomenuli, da je g. 1334 arcidjakon Ivan bio sastavio nov sbornik zakona i odredaba, po kojem da se u buduće upravlja ovaj častni sbor, i da je kaptol u sjednici držanoj na 9. kolovoza iste godine ovaj sbornik i proglasio svojim zakonikom; ali tečajem vremena, kako smo i iz ove razprave doznali, što biskupi zagrebački za ovu korporaciju, što opet kaptol prema tadanjim okolnostim ili je stvarao nove zaključke ili je postojeće prisiljen bio mienjati, ili kako se to na čelu sbornika spominje u kratko u ove rieči: „quamvis post hec t. j. poslje prve publikacije, sint quedam addita et de novo conscripta", te je tako nastala nužda, da se sastavi nov sbornik.

A tko je i kada sastavio ovaj drugotni sbornik? U samom se sborniku nespominje ime njegova sastavljača, a to ga niti netreba, jer nije potekao od jedne osobe nego od cieloga ovoga sbora, a u takovih slučajevih obično se zašuti ili predje preko imena sastavljačeva ili sabiračeva. Ali uzmemo li na um to, što je arcidjakon Ivan bio jedan od najumnijih članovah tadanje dobe u kaptolu zagrebačkom; jer njemu su kao vještomu pravniku povjeravali obranu u juridičnih poslovih i biskup domaći i pećujski, te kaptol zagrebački, onodobni plemići i gradjani i njegov vlastiti rod; zatim i one dvie velike parnice, koje je vodio proti krbavskim biskupom i črnomaljskim križarom, za što sve morao je proučiti silesiju po-

[1] Ibid. pars IV. cap. IX.

[2] Ibid. pars IV. c. III. pag. 115. Sciendum autem est, quod magnum privilegium domini Andree regis . . . fuit portatum in Vysegrad per dominum Demetrium, archidiaconum ecclesie nostre, ad exhibendum in lite, quam habebamus in curia domini nostri Lodovici regis Hungarie cum civibus Grechensibus super possessionibus Craleuch et Zuibla, fuit combustum in domo domini Thathamerii prepositi albensis (1343 do 1351) cum pluribus aliis privilegiis ecclesie nostre".

Digitized by Google

veljah, koje su izdali i Arpadovci i Anžovinci, toli biskupom i kaptolu zagrebačkom koli pojedincem, te si tim pribavio i osobitu juristično vještinu: to je samo on a nitko drugi mogao se latiti takova posla i valjano ga i dovršiti.

I po samom ovom sborniku dade se riešiti ovo pitanje. Imenom Ivanovim prepleten je skroz ovaj sbornik, kako niti jednim drugim, ta tuj se osobito ističe njegov rad, kako je „suis laboribus et expensis" odbranio posjed Prevlaku za kaptol, tuj se na obširno opisuje njegova borba za desetinu tadanjega njegova t. j. goričkoga arcidjakonata, a napokon, tuj se spominje i više listinah o novo utemeljenoj i datiranoj župi novoveškoj i o sagradjenoj novoj župnoj crkvi, da kako trudom i troškom samoga arcidjakona Ivana; koje sve, ako strogo nebi baš spadalo u taj sbornik, ipak je naš arcidjakon Ivan uvrstio u nj, da si ovjekoveči svoj zaslužni rad.

A drugo, i tradicija u kaptolu zagrebačkom pripisuje mu ovo djelo, a to ustmeno predavanje spominje historik i kanonik Krčelić ovim riečmi: „(Ladislaus II. de Kobol) litterarum, litteratorumque fuit amantissimus. Joannes archidiaconus de Guercse consilio Ladislai scribere et notare annorum praecedentium facta incoepit; Capitula quoque statuta sua et privilegia authore Ladislao collegerunt et in libros redegerunt 1334"[1]. Ovdje Krčelić doisto misli naš sbornik; dapače na drugom mjestu izrično pripisuje mu ga[2].

I prvobitni sbornik od g. 1334, kog danas neimamo, jer ga je zamienio izpravljeni i popunjeni ovaj drugotni, kao i ovaj potonji sastavljeni su u doba, kad je arcidjakon Ivan živio. U listinah, kako spomenusmo, spominje se posljednji krat Ivan arcidjakon 18. listopada g. 1353; ali odatle nesliedi, da je on ili tečajem ove ili sliedeće već godine umro. A da je redakcija samoga ovoga sbornika počela svakako g. 1352, svjedoči nam bulla o indulgencijah za svetkovine sv. Stjepana, Ladislava i Emerika[3], koju izdao g. 1344 papa Klement VI., pa sastavljač toga sbornika navodeć tu bullu govori o papi Klementu VI. († 1. decembra 1352) kao živom „moderni domini pape"; dovršen je pako bio svakako prije kolovoza 1354, u njegovom bo uvodu spominje se slavonski vojvoda Stjepan († 9. kolovoza g. 1354) kao živ, „Stephano, Dalmacie, Sclauoniae et Croacie duce, qui *nunc* in ipso suo ducatu existit, scilicet anno

[1] Hist. eccl. zagrab. p. 124
[2] Engel Geschichte von Dalm Croat. und Slav. Halle 1798 p 146.
[3] Mon. hist. episc. zagrab. vol. II. pas. IV. cap. II.

Digitized by Google

domini MCCCLII"[1]. Drugotni dakle ovaj kaptolski sbornik sastavljan bijaše medju g. 1352—1354.

Ovaj sbornik, čuva se i dan danas u izvoru prozvan „Album capitulare" u kaptolskom arkivu[2], pisan je na kvieru te obsiže 96 listovah u četvrtini; podpun je, samo mu manjka posljednji list, na kojem nije bilo ništa drugo zabilježeno, nego godina i dan, pod kojim je ban Nikola (1344—1348) izdao plemićem u Podgorju u ovjerovljenom priepisu odluku kaptola zagrebačkoga o pobiranju tamošnje desetine. Do druge polovine XVI. vieka bijaše uvezan u bielu kožu, pa moguće, da i toga radi prozvan bje „album capitulare" da tim se nazivom luči od drugoga kaptolskoga sbornika, pisana u XV. vieku i prozvana „rubrum capitulare" ili „liber rubeus". Ovaj „album capitulare", pošto bijaše nekoč prikovan sa dva lanca u sakristiji prvostolne crkve „duabus catenis in interiori sacrario acclavatus", prozvaše takodjer i „liber acclavatus", te bijaše u tolikoj cieni u ovom kaptolu, da su se novo imenovani kanonici prigodom ustolivanja zaklinjali na nj, da će savjestno izvršit sve, kako on propisuje. „Super quo libro Statutorum omnes et singuli canonici tempore institucionis ipsorum in beneficiis canonicalibus tactis sacrosanctis evangeliis dei ad observandum et promovendum pro posse ea, que in ipso continentur, corporale iuramentum prestare consvevissent".

Ovih željeznih sponah bijaše riešen god. 1663, kada ga na 4. veljače prevezao kanonik Ivan Mavorčić u crnu kožu, kako to pripovieda vlastoručna bilježka upisana na koricah mu unutra: „1663. 4. februarii. Statuta de novo ligata et compacta per Joannem Mauorchich C. et succentorem E. Z. etc., antea canonicum et cantorem Chasmensem".

Ovaj „album capitulare" bijaše u XIV. vieku došao na veliki glas i izvan Hrvatske, i to u Ugarskoj. Kad je ono g. 1374 povjerio kaptol Varadinski svojemu kanoniku lektoru Emeriku, da za nj sastavi sličan sbornik, to je on svoju radnju osnovao na podlozi ovoga zagrebačkoga sbornika, jer je iz njega doslovce izcrpio chronologični red ugarskih kraljevah i sav njegov uvod (dakako sa preinaci s pram varadinske biskupske stolice)[3].

[1] Mon. hist. episc. zagrab. vol. II. p. 4.

[2] Album, u prvobitnom smislu znači bielu posadrenu dasku, na koju se je za rimsko doba pisalo, što se hotjelo, da se javnosti predade. Kasnije rabio je taj naziv i za sbirku odredabah. Ja ga objelodanih god. 1874 pod „Monumenta historica episcopatus zagrabiensis — volumen secundum".

[3] M. Florianus. Hist. Hung. fontes domestici vol. III.

Digitized by Google

Spomenuv tako „album capitulare“, to djelo našega arcidjakona Ivana, u kratko bar nacrtati mu treba i njegov sadržaj, da se uzmogne prosuditi, koliko li važan je i u privatno-pravnih odnošajih za našu domovinu za XIV. i za prijašnje viekove, i u koliko po njezinu topografiju.

Sazivom imena božjega počima ovaj sbornik, te odmah pripomenuje, i to u nekoliko riečih, da mu prva redakcija pada u god. 1334., a potonja u kasnije doba, kojoj ipak pisac izrično neoznačuje godine, već njezino iztraživanje prepušta čitatelju, „sicut plurimum ex datis singulorum plenius apparebit“; a ta doba, kako rekosmo, bila je medju g. 1352.—1354.

Poslie ovoga kratkoga uvoda priča najprije ob utemeljenju biskupije zagrebačke po kralju sv. Ladislavu, i da je za njegovo doba „notabilius in aliqua parte Sclauonie et in aliqua totaliter cepit vigere nomen Christi“, koju viest crpio je iz listine Felicijanove (1134.)[1], te spominje i one nezgode, koje su u vrieme tatarske prevale stigle pismohranu ove biskupije, jer da su njezina privilegija prenešena bila tada na otok Rab, odakle sva da nebijahu povraćena, a po tom „non in paucis suis iuribus dampnificata fuerit ecclesia supradicta (i e. zagrabiensis)“.

Da nadoveže rodbinsku svezu utemeljitelja biskupije zagrebačke sa prvimi knezovi (duces) magjarskimi: Almom, Arpadom i Tokonom, to kronologičkim redom navodi najprije sve ote knezove; a za njimi počam od prvoga ugarskoga kralja sv. Stjepana nabraja u kratko, prema tadanjim chronistom, (izuzev nekoliko pogrešakah u godinah nastupa vlade i smrti), sve ugarske kraljeve Arpadova koljena do Ladislava Kumanca († 1290); a prešutivši Andriju III. (za koga je ipak morao doznati iz one bar povelje, kojom je dopitao kaptolu svukoliku zagrebačku pijačevinu i mitnicu), prelazi odmah na Anžovince, koji su po tankoj krvi došli u rodbinstvo s Arpadovci, te od ove druge kraljevske loze spominje Karla Roberta, koj „multas adversitates fuit perpessus a principio sui regiminis per annos quam plures a tirannis sui regni infidelibus“, a završuje ga sa sinom mu Ljudevitom I.

Za ovaj chronologijski kostur rabila su arcidjakonu Ivanu samo nekritična tadanja ugarska vrela, kao Anonim notar Belin, čiji spis spominje pod imenom: „Relacio Hungarorum in scriptis ab olim redacta“, zatim magjister Simun de Keza, čije dielo navodi: „cronica

[1] Mon. hist. episc. zagrab. vol. I. p. 1.

Digitized by Google

Hungarorum", te legende sv. Stjepana i Ladislava, koje se i danas jošte čuvaju u nadbiskupskoj knjižnici u velikom legendaru, pisanom prvoga desetka XIII. vieka; s toga i kreće se samo u okviru ovih chronistah, te pripovieda samo o dolazku Magjarah i kako su osvojili „cielu Panoniju", dočim o domaćoj hrvatskoj prošlosti nespominje ni rječce, za pozniju pako dobu rabi kratke bilježke domaćih chronistah.

Iza toga sliedi red biskupah zagrebačkih počam od Duha (1093) do Nikole, koj potonji zasjeo je ovu stolicu god. 1350. „feria quarta infra octavas epiphanie domini". I za ovaj red upotrebio je arcidjakon što domaće bilježke XIII. vieka, što grobne spomenike, što opet stare povelje crkve zagrebačke[1].

To je historijski uvod, poslie koga počima odmah sam sbornik. Cieli sbornik podieljen je u četiri diela „partes", a svaki diel opet u poglavja „capitula". Za gradju ovoga sbornika upotrebio je arcidjakon Ivan, osim crkvenoga sbornika pravah „corpus iuris canonici", te postojećih običajah u kaptolu, i tako zvana „capitularia ili collectuaria", koja su se tada čuvala u stolnoj crkvi u tri exemplara, a danas su sva tri izginula, pa govorila su o crkvenoj službi u našoj kathedrali; zatim djelo prozvano „arcidjakon", koje se bavilo „de cura et officio archidiaconi", te izprave biskupske pisare, kada naime pobraja župe pojedinih arcidjakonatah, a napokon razne ustanove i listine, i to od papah: Grgura IX., Innocenca IV., Aleksandra IV. i Klementa VI.; zatim od biskupah zagrebačkih i to: Stjepana II., Timoteja, Antuna, bl. Augustina Kazotija, Ladislava de Kobol, Jakoba de Placentia i Nikole; te odluke apostolskih legatah, kao: kardinala Gentila, kardinala Gvida, Ivana opata topuskoga i Ivana opata zagrebačkih Cistercitah; spominje takodjer i razne ustanove kaptola zagrebačkoga, kao i listine ugarsko-hrvatskih kraljevah: Emerika, Andrije II., Bele IV., Karla Ro-

[1] Da je za ovaj red, koj je malom iznimkom tačan i podpun, upotrebio arcidjakon starije bilježke, svjedoči sâm, gdje o Gothardu (1209—1214) veli: „sed adhuc non reperitur vivens, qui recordaretur de ipso", a o Filipu (1251—1262) „de quo plures iam recordantur"; koje rieči mogao je napisati samo pisac iz XIII. ili početkom XIV. vieka, a nipošto ne pisac, iz druge istom polovine XIV. vieka. Za tri biskupa zagrebačka: Dominika, Prodana i Gotharda, spominje naročito njihove grobne ploče; a da je i sam pisac upotrebio u to ime i izprave, svjedoči sam, kada o pojedincu veli „cuius nomen bene in privilegiis ecclesie reperitur", ili „cuius iam littere apparent, ili „cuius nomen bene invenitur in privilegiis ecclesie".

Digitized by Google

berta i Ludovika I., a od banovah Mikića i Nikole; napokon odredbe občine gradsko-zagrebačke i jedno pismo remetskoga pavlinskoga priora Petra.

Po sadržini podieljen je sbornik ovako: Prvi dio sadržaje prava, dohodke i odredbe cieloga kaptola kao tiela, te službe i dužnosti sudacah i podanikah kaptolskih, a broji 66 poglavjah, u kojih se govori: o kanoničkom sboru i kaptolskih dostojanstvenicih, o sjednicah, o čuvanju pečata i njegovoj porabi, o zakladah i privriedah kaptolskih, o kanoničkih kućah, o kaptolskih sudovih, vlasti i kaznah, o kaptolskih posjedih u občini gradsko-zagrebačkoj i drugdje, o kunovini, o obradjivanju trsjah i zemaljah, o daćah i darovih podaničkih, te o njihovih oporukah ili odseljenju, o kaptolskih nekadanjih robovih i njihovoj dužnosti, ob izboru, službi i plaći kaptolskoga dekana, desetčarah, računara, sudca i vesnika, o desetinjanju, o prebendarskom sboru i njegovom uredjenju, o predijalistih i njihovih pravih i dužnostih, o najmu predijah i trsjah, govori zatim o desetini i kako se podmiruje u obće, a napose pripovieda o desetini velikoga i maloga rovaša, o desetini goričkoj, bekšinskoj, zagorskoj i kalničkoj, te o dohodcih španijah: sisačke i topličke; i tim se svršuje prvi diel.

U drugom dielu, koj broji 13 poglavjah, govori se o pravih i dohodcih, kako ih pojedinac kanonik uživa, i to najprije, kako je potrebno svakomu da pobožno živi, zatim, kojim redom mora svaki obavljati službu božju, onda o svakdanjih diobah, o dohodcih predijalnih, o zaštiti kmetah, te nabraja kanonička predija i odredjuje, kako se dostaju za užitak, o medjusobnoj slozi, o obradjivanju allodialnih trsjah, o razdieljenih novih predijih sv. šimunskih i o dužnostih ondješnjih podanikah, o zemljah tlačnih i kako se diele, o prihodu kaptolskih mlinah, a napokon o dužnostih kmetovah spram svomu gospodaru.

Treći diel navodi opet u 17 poglavjih osobna prava i dohodke kaptolskih dostojanstvenikah, kao: prepozita a ujedno i arcidjakona gorskoga i zagorskoga, lektora, a pošto je taj bio ravnateljem kathedralne škole, govori i o nastavi; o kanoniku cantoru i njegovom succentoru; spominje zatim prava i dohodke prepozita čazmanskoga kao arcidjakona govešćega i šićkoga te pobraja ovim redom tadanje arcidjakonate biskupije zagrebačke, a ti bijahu, osim jur rečenih: zagrebački, dubički, komarnički, gorički, kalnički, vaškanski, čazmanski, bekšinski, varaždinski i vrbovački. Nabrajajuć arcidjakonate i prava pojedinih arcidjakonah glede desetine

Digitized by Google

i cathedratika ili novčanoga prinosa onomjestnih župnikah za svoga arcidjakona, spominje poimence sve župne crkve i njihove kapele. Ovaj najstariji popis župah biskupije zagrebačke vrlo je važan za sredovječnu topografiju posavske Hrvatske, jer iz njega doznajemo, kako je sredinom XIV. vieka ova biskupija ne samo na daleko bila razgranjena, već upravo obilovala župami, u kojih je duhovničtvo brinulo se i o kršćanskoj uljudbi. Ovaj bi popis bio jošte važniji za nas, da je kod pojedinih župah naveo kada su utemeljene i imena dotičnih župnikah i kojim jezikom liturgišu, latinskim ili slovjenskim; pa da je jošte spomenuo i postojeće ili postojavše samostane i kojemu redu pripadaju. — Poslie pobrojenih arcidjakonatih govori u tom odsjeku o kanoniku čuvaru i njegovoj službi, o kanonicih meštrih, a napokon i o zvonarih, kao službenicih crkvenih. Za ovo potonje rabila su mu tako zvana „capitularia et collectuaria", te se i poziva na nje; ali žalimo, što nije i pojedine ulomke iz njih uvrstio u svoj sbornik, tim bo sačuvao bi nam ih bio od propasti.

Četvrti odsjek broji 28 poglavjah, a sadržaje privilegija o kaptolskih pravih i to: posjedne darovnice kraljevah, biskupah i banah, te izprave, tičuće se pobiranja desetine, mitnice i pijačevine.

Kratki ovaj sadržaj ipak nam dosta jasno razgaljuje, kako je taj sbornik od prevelike važnosti za historijsku, geografijsku, kulturnu, a osobito juristično struku za proučavanje sredovječnoga stanja naše domovine, dà on tumači i razbistruje i starije i suvremene listine.

Kako nas uvjerava domaći historik, kanonik Krčelić, napisao je arcidjakon Ivan jošte jedno povjestno djelo, koje on prozva „chronicon", i koje mu je, kako se po njegovih citatih razabire, dielomice i rabilo[1], te je i jedan njegov odlomak doslovce tiskom priobćio. Ovoga djela dan danas neima, izgubilo se; ali po ulomcih, koje je priobćio Krčelić, koj ipak toliko zaslužuje, da mu se vjerovati mora, arcidjakon Ivan napisao je nekakovu kratku historiju svoje domovine ili obširniju kroniku, u kojoj u uvodu razpravlja o Slavoniji i njezinom historičnom razvoju, t. j. on je pokušao riešiti pitanje, kako je Slavonija došla pod Ugrina, te veli: „da ugarski kralj sv. Stjepan odstupio ju (god. 1031.) hrvatskomu kralju Krešimiru za uzdarje, jer ga pomagaše svojom vojskom proti caru Kon-

[1] Krčelić. Hist. episc. zagrab. p. 3. 20. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 74. 75. 77. 79. 84. 87. 93. 96. 101. 105. 122. 125. 128. 132. 134. Od istoga „Not. Praelim", p. 101. 413.

Digitized by Google

radu II., pa da tomu odstupu sa ugarske strane nebude prigovora i da se preprieče nemiri, bude kći Krešimirova zaručena za Emerika, sina sv. Stjepana, pa na taj način protegla se i vlast hrvatskoga kninskoga biskupa ća do Drave. Ali kad je godinu danah iza toga umro vojvoda Emerik, i tim se ženitba razvrgla, zahtievao je Petar (sin sestre Stjepanove i Otona Urseola, dužda mletačkoga), koj je mjesto Emerika zadobio naslov vojvode slavonskoga, taj zaručni miraz, t. j. Slavoniju, natrag; no „sv. kralj", ljubeći pokoj i mir, smatraše, da bi nepravo bilo, da zaručnicu liši njezina prava, te je i Petar odustao od toga. Kad je ono godine 1035. hrvatski kralj Zean (t. j. Stjepan, otac Petra Krešimira) uznemirivao Ugarsku, zahtievahu Ugri od svoga kralja sv. Stjepana, da Slavoniju natrag uzme; ali on im na to odvrati, da nedolikuje kralju uzimati, što je jednom poklonio, a i onako da Hrvati nisu ni pokrenuli javnoga rata. Pripovieda zatim, kako je po smrti sv. Stjepana nastala razmirica i to za pomenutoga Petra, koj je neko vrieme uz kraljevu udovicu vladao, a kasnije, odstraniv ju, posvojio si podpunu vlast. Proti ovoj prevladi da su uz plemstvo ustali i biskupi, te kraljem proglasili vojvodu Samuila ili Obu, pravu korjeniku Arpadovu, dočim je Petar utekao (1041.) k caru Hinku, i toga radi da je Samuil plienjao Kranjsku i Bavarsku; pa dok je car Hinko ratovao s Ugri, da uzpostavi Petra, hrvatski kralj Stjepan ili Vojslav da se poslužio tom sgodom, te provalio u Srbiju do Drine i postavio ondje banom Prasku. Medjutim proglasiše Ugri Petru protukralja u osobi Andrije I., koj je svoga takmaca protjerao u Austriju (1046.), gdje je, osliepiv, za godinu danah i umro. Učvrstiv se tako kralj Andrija na priestolju, pobrinuo se, da se i prava kraljevstva (gledom na Slavoniju) obnove, te je proglasio za to i brata si Adalberta ili Belu vojvodom Slavonije, a Rada palatinom ugarskim, pa ovi napokon svladaše hrvatskoga kralja, te svedoše Slavoniju na starodavne granice do rieke Cetine.

Nastavlja zatim, kako se zavadio vojvoda Bela sa kraljem Andrijom I., u kojem je ratu umro Andrija, a na njegovo mjesto zakraljevao Bela. Uslied toga nastala je opet nova borba medju Belom i Salomonom, kojemu, obsjednutu u Ostrogonu, pohrli u pomoć njegov tast Hinko, a pošto je medjutim umro i Bela, to da je Ugarskom zakraljevao Salamon, pa toga radi i Belini sinovi vojvode Gejza i Ladislav, moradijahu pobjeć u Poljsku; ali da se povrati mir u kraljevinu, izposlovahu biskupi i plemići u kralja,

Digitized by Google

da je pristao na nagodbu, kojom bi zapala kralju dva diela Ugarske, a vojvodam treći, te je i uslied toga god. 1064. Salamon okrunjen bio u Pećuhu. Tom sgodom odlučiše, da se hrvatskomu banu Svinimiru dade za ženu sestra rečenih vojvodah, a s njom i onaj diel Slavonije, što ga je nekoč u ime miraza poklonio sv. Stjepan kćeri Krešimirovoj, a zaručnici Emerikovoj; ostali pako diel sa nekom česti Ugarske do Tise i Rabe, dopao je Ladislava. Rodbinstvom ovîm osiljen postà ban Svinimir kraljem hrvatskim".

Ovako želi razbistriti arcidjakon Ivan odnošaj Slavonije nakon provale Magjarah u Panoniju spram narodnoj hrvatskoj dinastiji; ali cielo ovo umovanje kaže, da akoprem se iz njega razabire, da je donekle poznavao i strane historijske pisce, to da ipak gledom na Slavoniju nije mogao crpiti izričnih vjerodostojnih viestih, pa tako osnovao sve na pukoj kombinaciji, s toga nam i nepruža nikakov baš historijski podatak za razjašnjenje odnošajah medju Arpadovci i Držislavovići[1].

Ostali diel ove „kronike" nije nam tačno poznat, no prema neznatnim Krčelićevim viestim doznajemo, da se u njem govorilo ob utemeljenju biskupije zagrebačke i njezinih biskupih, o kraljevih ugarskih i vojvodah slavonskih i o borbah medju njimi, o provali tatarskoj, a naročito opisana bila borba posljednjega Arpadovca Andrije III., kao i ona medju Vaclavom, Otonom i Karlom Robertom za ugarski i hrvatski priestol, koju borbu opisà arcidjakon što obširnije.

Vrlo žalimo, da upravo ove viesti o činjenicah, kojim je bio arcidjakon Ivan i suvremenik i očevidan svjedok, ili ih dočuo od starijih, kanonik Krčelić doslovce nije naveo, njimi bo razbistrilo bi se mnogo do danas neriešeno historijsko pitanje.

Nacrtav tako po izvornih vrelih (koliko su nam do danas poznata) viekopis goriškoga arcidjakona Ivana, i spomenuvši njegov rad, a osobito književni, koj nam se sačuvao u kaptolskom sborniku, ostaje on, kao najstariji (izuzam nekoliko govorah i jednu theologijsku razpravu biskupa Augustina Kazota) i svake hvale vriedni pisac posavske Hrvatske, te mu i punim pravom dolikuje, što je Krčelić o njem rekao: „vir perenni dignus memoria".

[1] Ob ovom ulomku razpravljao je prof. V. Klaić u „izvjestju o kr. vel. gimnaziji u Zagrebu 1873/4 pod naslovom: Ocjena odlomka iz kronologije ili ljetopisa Ivana arcidjakona. — Dr. Rački Mon Slavor. meridional. vol. VII. pag. 471—484.

Digitized by Google

Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. stoljeća.

Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 12. veljače 1885.

PRAVI ČLAN I PREDSJEDNIK DR. FR. RAČKI.

II.

Crkva hrvatska.

U predjašnjem članku (Rad LXX., 153.—190.) izpitah društvene odnošaje podpuno samostalne Hrvatske. Ovi se odnošaji opiru o narodu, o stanovničtvu zemlje, stvoriv u njem stališe. Prelazim sada na izpitivanje odnošaja medju dva društva, koja su vladala narodom i na cieli razvoj njegov odlučno utjecala Ta dva društva jesu crkva i država. Ali prije nego li se može govoriti o uzajamnih odnošajih crkve i države u Hrvatskoj, valja ustanoviti: što se pod crkvom, što li pod državom u Hrvatskoj ima razumievati. Valja dakle najprije razbistriti pojam crkve i države hrvatske u ono doba.

Samo se kaže, da govoreći o crkvi imamo pred očima Hrvatsku kršćansku, za koju samu sačuvali su nam se spomenici, dočim se o Hrvatskoj poganskoj ništa izviestna ne zna. Na dalje se ovdje pod crkvom razumieva glavno onaj stališ, koji je u kršćanskoj crkvi vršio vlast, predanu mu po utemeljitelju njezinu, a koja se je sastojala u naučanju, u dieljenju sredstava za spasenje i u pravu zakonotvorne i izvršujuće moći. U kratko: ovdje se ima na umu crkvena vlast, hierarchia; te se uslied toga namiće pitanje: što se pod hrvatskom hierarhijom za ono doba imade razumievati?

U hierarhiji katoličke crkve imade, kano što je poznato, više stupnjeva: na čelu joj stoji papa, sliede patriarhe, exarhe i primati, onda arcibiskupi, napokon biskupi i podčinjeni njim svećenici. Nu pošto je papa glavom ciele a napose zapadne crkve, nas pako ovdje ponajprije zanima hrvatska crkvena oblast: progovorit ćemo kašnje o odnošaju hrvatske crkve i države u obće naprama papi.

Digitized by Google

Kano što su Hrvati zaposjedši Dalmaciju našli u preostalih rimskih gradovih mnoge stare rimske društvene i državne, tako su oni našli ondje i crkvene uredbe. Ne treba ovdje obširno razlagati, dosta je samo spomenuti, da početci kršćanstva u Dalmaciji dopiru čak do apostolskih vremena, da se je ono do skora po cieloj zemlji razširilo i kano što u prekomorskoj Italiji stariju poganstvo vjeru po svema iztisnulo, pak i posebnu upravu crkvenu zadobilo. Sielo crkvene vlasti dalmatinske postade glavni grad Solin (Salona), položen, kako pjeva rimski pjesnik (Lucanus), „qua maris Adriaci longas ferit undas Salonas et tepidum in molles zephyros excurrit Jader". U toj dakle rimskoj koloniji („Martia Julia") udari svoje sielo prvi glavar kršćanske obćine, apostolskoga poglavice sv. Petra učenik, sv. Dujam. Odavle, kano iz središta, širila se je kršćanska nauka na sve strane rimske Dalmacije; te su za to sve nastale obćine smatrale solinsku svojom maticom. Solinski biskup bijaše ujedno crkvenom glavom sve Dalmacije, te se je u VI. stoljeću pisao „archiepiscopus sanctae ecclesiae salonitanae". Prema polovici toga vieka bijaše solinski arcibiskup crkvenom glavom biskupâ u Rabu, Zadru, Skradinu, Makarskoj (Muccurum), Naroni, Epidauru (stari Dubrovnik), za tim u Ludro, Sarsentero, Sarni, Bestue i Siscii. Siela ovih biskupija ležala su unutar granica rimske Dalmacije, izuzam Siscie, grada Panonije[1]; a pošto je tada u susjednoj Panoniji sriemskoj bila biskupska stolica u Sirmiumu (Mitrovica)[2], imala je sisačka biskupija obuhvaćati posavsku Panoniju (Savia)[3], te se je s toga ovamo protezala i vrhovna vlast solinskoga arcibiskupa.

Posljednji iz nesumnjivih spomenika poznati nam solinski biskup bijaše Maksim, na kojega je papa Grgur I. u studenom godine 602. upravio pismo[4]. Malo za tim bješe Solin do kraja razoren a Dalmacija trajno hrvatskim narodom zaposjednuta. Sa Solinom gradom propade i biskupska stolica. Ali kano što solinsko gradjanstvo nadje dielomice utočište u bližnjem Spljetu, tako je ovamo do skora prenesena i biskupska stolica; njezin uskrisitelj bijaše

[1] Ove se biskupije spominju u spisih solinskoga sabora god. 530, 532. O mjestih progovorih u Radu LVII, 119—120.

[2] Još 595 god. navodi se ondje biskup Documenta, p. 237, 246.

[3] Medja izmedju savske i sriemske Panonije tekla je negdje crtom od Save kod ušća Vrbasa k Dravi.

[4] V. Documenta p. 262. Poslije Maxima navodi se u imenicih spljetske biskupije Teodor kano posljednji solinski biskup. Ibid. p. 287.

Digitized by Google

papin poslanik Ivan iz Ravene. Mauzolej ili hram veličanstvenoga Dioklecijanova dvora postade novom prvostolnom crkvom, u koju su iz solinske razorene bazilike prenesene moći sv. Dujma i Anastasia. Na *biskupa u Spljetu prenesena su sva ona prava i sve one nadbiskupske povlasti, kojih bijaše solinski nadbiskup dionikom,* te je dugo nosio takodjer stari naslov *„archiepiscopus s. salonitanae ecclesiae“,* kano što i nova prvostolna crkva naslov: „ecclesia s. Domnii et Anastasii“ ili „ecclesia s. Domnii“. Ivan i njegovi nasljednici smatrani su za prave nasljednike sv. Dujma, upravo kano Maksim i njegovi predšastnici. U obsegu njihove nadpastirske vlasti nije bilo nikakove promjene.

Ali ni glede zemljištnoga područja, na koje se je nadpastirska vlast spljetskoga nadbiskupa protezala, nije se skoro uz četiri stoljeća dogodila kakova promjena. U trećem desetku X. stoljeća spadale su pod „primat crkve sv. Dujma“ biskupije osorska, krčka, rabska, zadarska, skradinska, stonska, dubrovačka, kotorska, dlmnanska (Delminium) i sisačka, od kojih tri, na ime skradinska, dlmnanska i sisačka, bile su izpražnjene[1]. I tada je indi crkvena pokrajina spljetska obuhvaćala rimsku Dalmaciju i bližnju posavsku Panoniju.

Hrvatska državna vlast priznala je za svoje područje ovu stariju od nje crkvenu uredbu solinske nadbiskupije. Knez Trpimir priznaje u najstarijoj sačuvanoj domaćoj listini[2] od godine 852., da je solinska crkva „matica crkva, koja je metropolis do dunavske obale i skroz po cieloj državi (regnum) hrvatskoj“. Priznano je dakle, da je za sve podanike hrvatske zemlje nadpastirom solinski ili spljetski nadbiskup, da je *spljetski nadbiskup metropolitom hrvatskoj zemlji,* da je njegova stolna crkva, crkva sv. Dujma, „maticom crkvom“ svim hrvatskim crkvam.

Obzirom na tiesnu svezu izmedju crkve i države u srednjem vieku i obzirom na položaj Spljeta mogla je ova stara crkvena uredba biti neprilična hrvatskoj državnoj vlasti. Spljet je na ime ležao u obsegu rimsko-bizantinske Dalmacije, na koju su spadali od stare Liburnije otoci Cres, Krk i Rab i na kopnu Zadar, od stare Dalmacije, Trogir, Spljet, Dubrovnik, a koje je gradjansku i vojničku upravu vodio bizantinski carski namjestnik, strateg, sa sielom u Zadru, bez sumnje podvržen italskomu exarhi u Raveni,

[1] V. spise spljetskoga sabora od god. 926 (Documenta p. 195).
[2] Documenta p. 4.

Digitized by Google

dok nije ovaj diel Italije prešao u vlast Langobarda i Franaka. U toj Dalmaciji, kano što sam drugdje obširnije razpravio[1], sačuvalo se je romansko pučanstvo, jako ne toliko brojem koliko starodavnimi predajami, dobro uredjenimi uredbami i naobrazbom, crpeće snagu odavle i od svojega odnošaja s Carigradom. Rimsko-bizantinskoj vlasti u tom ostanku stare Dalmacije zadali su najprije udarac Franki (805.—12.) pod Karlom velikim: od tada je nastojala Hrvatska protegnuti onamo svoju vlast, te u tom nastojanju naišla od druge polovine X. stoljeća na veći odpor u pridižućoj se mletačkoj obćini nego li u carigradskom dvoru, dok napokon ne zavlada Dalmacijom pod Petrom Kresimirom[2].

Na taj je način metropolita hrvatski, prije nego li Hrvatska zavlada Spljetom, imao svoju stolicu izvan zemljištnoga obsega Hrvatske, te je ovom upravljala crkvena vlast, koja je stajala izvan dosega hrvatske državne vlasti. Uza to sielo one vrhovne crkvene vlasti ne bijaše po narodnosti istovietno sa zemljom, koja bijaše joj podčinjena; a šta je ta razlikost značila, pokazalo se je osobito u borbi za slovjensko bogoslužje. Pak ne samo to, nego i siela biskupija, kano što osorske, krčke, rabske, zadarske, dubrovačke, ležala su u području rimsko-bizantinske Dalmacije (θέματα Δελματίας), dočim je njihova vlast odanle presizala na hrvatsko zemljište i na hrvatsko pučanstvo.

Odavle postaje nam jasno, za što je Hrvatska, dok si nije posvema utjelovila Dalmacije, priemoć spljetske metropolije, ne hoteći joj uzkratiti svojega priznanja, nastojala glede svojega zemljišta tim na pravu mjeru svesti, da si stvori biskupiju u dosegu svoje državne vlasti. Ovakovo nastojanje dobi jasno lice početkom druge polovine IX. stoljeća. Tada je na ime, kako se iz pisma pape Nikole I. (858.—67.) razabire[3], u Ninu osnovana stolica biskupska i to bez dozvole svete stolice; za što se ova obšla, vidjeti ćemo niže. A da ta nova biskupska stolica nije podignuta s privoljom, kamo li sudjelovanjem spljetskoga nadbiskupa, sliedi odatle, što je novoimenovani ninski biskup, predjašnji djakon Teodozij, izhodio u Rimu, da bude za biskupa posvećen po papi[4], dočim je posvećenje područnih biskupa bilo neposredno pravo njihovih metropolita. Ovako je s jedne strane postignuta dozvolja rimske stolice za novu

[1] Rad LVII, 106 slj.
[2] Obširnije u Radu LVI, 89 slied.
[3] Documenta p. 185.
[4] Ibid. p. 12.

Digitized by Google

biskupsku stolicu, s druge pako strane ova uzeta u zaštitu naprama metropolitskoj vlasti. Da je uslied toga nastala opreka izmedju ninskoga biskupa i spljetskoga nadbiskupa, o tom ne može se sumnjati a imade i dosta jasnih znakova. Ali oštrinu toj opreci oduzeo je uz ostalo ugled rimske stolice, pak i sretan slučaj, koji se do skora dogodi. Do skora na ime preminu (oko godine 886.) spljetski nadbiskup Marin. Znamenito je, da tada preuze upravu izpražnjene nadbiskupije ninski biskup Teodosij, tako da je ovaj upravljao i ninskom biskupijom i spljetskom nadbiskupijom[1]. Nije li se to dogodilo poticajem hrvatske državne vlasti, koja je htjela doći tim putem do upliva u području nadbiskupije? Zamršaj, koji bi se odanle mogao bio poroditi, bude tim odklonjen, što je Teodozij iz biskupske na nadbiskupsku stolicu prešao. Tada se uzpostavi mir i red, nadbiskupska vlast osta netaknuta, al i biskupska stolica ninska, kano što nam potvrdjuje listina kneza Mutimira od godine 892., poravnajuća posjedovnu razmiricu izmedju Petra, spljetskoga nadbiskupa i Aldefreda ninskoga biskupa[2].

Grad Nin ležao je na zemljištu čisto hrvatskom, te bijaše tada po svoj prilici priestolnicom Hrvatske, dočim je ondje još u XI. stoljeću bio kraljevski dvorac[3]. Ako je u IX. vieku crkvena glava hrvatskoga žiteljstva stanovala izvan neposrednoga zemljišta hrvatskoga: našla je hrvatska državna vlast u hrvatskom biskupu ninskom njeku protutežu naprama metropolitu. Ali u tom se je u službenih krugovih dalmatinskih nazrievala opasnost i razklimanje davnih crkvenih odnošaja. S toga se nije oklievalo osujetiti za buduće svaki takav pokus. Pokrajinski crkveni sabor držan god. 924. u Spljetu u prisutnosti papinih poslanika jakinskoga biskupa Ivana i palestrinskoga Lava imao je glavno tu zadaću, da uzpostavi i učvrsti metropolitsku vlast spljetskoga biskupa i da zaprieči presizanje biskupske vlasti preko njezina zakonom ograničenoga područja[4]. Ovamo smjeraju osobito 1., 2., 3., 8., 9. i 11. zaključak. Prvim se prvenstvo spljetske crkve postavlja izvan svake dvojbe, a glasi: „Pošto je u staro vrieme sv. Dujam poslan bio od apostola Petra u Solin propoviedati: ustanovljuje se, da ona crkva i grad, gdje svete moći njegove počivaju, imade prvenstvo

[1] Doznaje se iz novoodkritoga pisma pape Stjepana VI. Starine, XII, 219.

[2] Documenta p. 14—16.

[3] Ibid. p. 72.

[4] Spisi saborski ondje str. 187—192.

Digitized by Google

(primatum) medju svimi crkvami ove pokrajine i da joj zakonito pripada ime metropolitanske nad svimi biskupijami, tako da samo po njezinu nalogu mogu se biskupi posvetiti, koji božjom milošću stolicu zadobiju, i sabori držati i biskupi posvećivati". U drugom se zaključku odredjuje, da biskupske stolice mogu biti samo u onih gradovih, u kojih su njekada bile, ako su oveći; a da se na izpražnjenu biskupsku stolicu može tko posaditi samo s privoljom nadbiskupa i biskupa pokrajine. U trećem se zaključku zabranjuje biskupu izvan granica biskupije vršiti biskupsku vlast. Znamenita je ustanova 11. članka, gdje se odredjuje ovo: „Neka znade biskup Hrvata, da je i on, kano što smo mi svikolici, podčinjen našoj metropolitskoj crkvi". Ova je ustanova naperena proti onakovu pokusu, koji je s ninskim biskupom učinjen bio. A ta ustanova bijaše neposredno izazvana držanjem tadanjega ninskoga biskupa Grgura, koji „si je htjeo prisvojiti prvenstvo medju dalmatinskimi biskupi"[1]. Razpra, koja je odanle potekla, dala je povod, da je u sliedećem saboru spljetskom, držanom poslije dvie godine (926./7.), ustanova o primatu crkve sv. Dujma ponovljena i proti ninskomu biskupu strože postupano. Ondje je na ime opet ustanovljeno, da „crkvi sv. Dujma, kano što od početka, pripada prvenstvo" (primatum). Priznane su na dalje one biskupije u Dalmaciji, koje su njekada postojale, medju koje su ubrojene zadarska, rabska, krčka i osorska u zapadnom, a stonska, dubrovačka i kotorska u iztočnom dielu. O ninskoj se crkvi kaže: „dokazano je, da ninska crkva njekada nije imala biskupa nego arcipopa (archipresbyter) pod oblasti biskupa". A pošto je tada imala biskupa, ovomu je dano na izbor, da predje na jednu od njekadanjih biskupija za onda izpražnjenih, na ime ili na skradinsku ili na sisačku ili na dlmnansku[2]. Dočim se je dakle prije dvie godine priznavala biskupska stolica u Ninu, te se je samo zahtievalo, da ninski biskup bude podčinjen spljetskomu metropoliti i da svoju vlast ograniči na obseg biskupije, sada, pošto se razmirica nije mogla izravnati, zanijekalo se pače pravo na obstanak biskupije u Ninu. Bitnost pako ove razmirice sastojala se je u tom, što si je ninski biskup, kano biskup Hrvata, usvajao vlast nad svimi podanici hrvatskimi u Dalmaciji, t. j. nad cielim obsegom hrvatske države; uslied čega bili bi biskupi bizantinsko-rimske Dalmacije, pak i sam spljetski,

[1] Ibid. p. 193.

[2] Ibid. p. 195.

Digitized by Google

ostali stegnuti na zemljište gradsko i na nj spadajuću okolinu[1]. Odkle se vidi, da se je s Hrvatske strane htjelo, da se biskupije zemljištno omedjaše polag državne vlasti; pak da uslied toga hrvatski biskup postane pastirom svih Hrvata u granicah hrvatske države. Tim bi da kako poremećene bile granice njekadanjih biskupija. A ova razmirica izmedju ninskoga biskupa i spljetskoga nadbiskupa rodila je i tom posljedicom, da se je našlo drugih takodjer biskupa, koji su rado oslabljivali vez s metropolitom[2], medju kojimi se navodi i zadarski biskup Formin.

I tako je davni ustroj dalmatinske crkve s nadbiskupom spljetskim na čelu nadvladao proti pokusu svake preinake. Vlast spljetske metropolije uzpostavljena je za savkoliki teritorij od kotorskoga zalieva, odnosno od Bojane, do Istre i Drave bez obzira na državno zemljište. Poslije godine 927. ne nalazimo skoro uz poldrugo stoljeće traga ninskomu biskupu, kojemu bijaše namienjena zadaća, da zastupa Hrvatstvo u dalmatinskoj hierarhiji.

Početkom druge polovine XI. vieka nastale su u spljetskoj metropoliji dvie zamašne promjene. Prva je u tom sastojala, što je vlast metropolite ograničena na područje hrvatske države, a druga, što su na užem hrvatskom zemljištu podignute nove biskupije. Prvoj promjeni, odciepljenju na ime gornje Dalmacije[3], bila bi dala povod nesreća, koja da je njezine biskupe, ploveće na crkveni sabor u Spljet, stigla na moru blizu otoka Hvara (la Punta dei vescovi); usljed česa da je njezino žiteljstvo zatražilo i zadobilo posebnu metropoliju sa sielom u Baru[4]. Nù dublji uzrok ovomu odciepljenju ležao je u državnih tvorbah, koje su upravo tada postajale u neposrednom susjedstvu Hrvatske i koje su za sobom povukle takodjer promjene u crkvenom smjeru. Mudrom i odlučnom politikom dvaju knezova Stjepana Vojslava i sina mu Mihalja podiže se Zeta sa središtem na Morači i Bojani, sakupiv oko sebe davne županije Travuniju (Trebinje) i Zahumje (Hum) pak i Rašu.

---

[1] Razabire se iz rieči: „spalatensem etiam archiepiscopum in Chroatorum terra volumus ut propriam suam parochiam retineat, quemadmodum antiquitus salonitana ecclesia retinebat; quia non potest parochia intra muros ciuitatis terminari". Ibid. p. 196.

[2] „Cur vos Dalmatiarum episcopi contemptores estis vestri metropolitani?" Ibid.

[3] Razumieva se zemlja izpod rieke Neretve.

[4] Thoma archidiac. spalat. Historia salonit, c. XV, p. 321. Documenta p. 199, 200.

Digitized by Google

Tiem je ova država graničila s Hrvatskom na Neretvi[1]. Državna samostalnost ovih zemalja nije mogla na dugo podnositi crkvene ovisnosti od vlasti izvan granica države. I tako bješe za ove zemlje osnovana metropolija dukljanska ili barska sa stolicom u Baru, potvrdjena svetom stolicom godine 1069.[2] Novoj metropoliji bješe podčinjene biskupije kotorska, palačka, svačka, drinatska, pulatska, srbska, bosanska i trebinjska. Od ovih biskupija ležale su barska, svačka, drinatska, palačka, pulatska i kotorska u Zeti, trebinjska u Travunji, bosanska u Bosni, a srbska u Raši. Još sto godina kašnje priznao je barski nadbiskup, da „je solinska crkva imala njekada vlast i prvenstvo nad cielom Dalmacijom, i da je dukljanska crkva, koje je mjesto barska crkva na se prenesla ravnim načinom, privoljom solinske crkve podignuta uz priuzdržaj štovanja matici crkvi“[3]. Medju biskupijami, koje su od spljetske metropolije odciepljene i barskoj pridieljene, spominje se kotorska, ali ne dubrovačka. Nego pošto su upravo tada slabile sveze izmedju dubrovačke občine i Carigrada, pak se je i ondje javljala težnja za samostalnijim položajem, osjećala se takodjer potreba za samostalniji položaj crkve dubrovačke. S toga je nastala razmirica izmedju spljetskoga nadbiskupa, koji je branio svoje davno pravo, i izmedju dubrovačkoga biskupa, kojega je težnje podupirao takodjer zetski knez Mihalja. Ovu razmiricu poravnati preuze (1078.) sama rimska stolica[4], a završi napokon tim, da je dubrovački biskup postao nadbiskupom u području one občine.

Tim je načinom metropolija spljetska izgubila dio Dalmacije izpod Neretve i Bosnu u tadanjih granicah[5], u kojih je bosanska biskupija obuhvaćala njekadašnju biskupiju u Bistue; a pridržala Dalmaciju i Hrvatsku od Neretve i jadranskoga mora do Istre i Drave.

---

[1] O tom sam obširno razpravio u Radu XXV, 233 slied. XXVII, 116 slied.

[2] Documenta p. 201.

[3] Pismo barskoga nadbiskupa Grgura spljetskomu Raineru god. 1178 kod Farlatia: Illyr. sacr. II, 200. Ovu diobu odnosi pop dukljanski (Hist. Slavor. c. IX ed. Črnčić p. 17) na sabor pod Svetopolkom. Hrvatski ljetopis (ibid.) govori o toj diobi; ali ne navodi imena biskupija, kano što pop dukljanski.

[4] Farlati: Illyr. sacr. VI, 57. Već god. 998 spominje se biskup dubrovački kano „ragusiensis archiepiscopus“. Documenta p. 428.

[5] V. Rad LVI, 94 sljed. gdje su granice Bosne za X—XI stoljeće opisane.

Digitized by Google

Tada je Dalmacija, t. j. bivša pokrajina toga imena, jur utjelovljena bila Hrvatskoj[1], pak je s toga i sielo metropolije ležalo u području hrvatske države. Tiem je vrhovna crkvena vlast i nad hrvatskom zemljom prestala biti politički odvisna od strane državne vlasti; pak je tim i hrvatska državna vlast zadobila jamstvo za suglasje izmedju nje i crkvene vrhovne vlasti. Ovo jamstvo bi utvrdjeno osnutkom novih biskupija na čisto-hrvatskom zemljištu. Biskupska na ime stolica bješe u Ninu prije 1060 uzpostavljena, a nove podignute u Belgradu kod mora i u Kninu[2]. Biskupiji ninskoj bješe pridieljeno nješto zemljišta od rabske i zadarske a od ove i belgradskoj. Prava se svrha ovim biskupijam ističe osobito u kninskoj, jer ne samo što joj bi sva zemlja prama sjeveru do Drave podčinjena, gdje je u Posavini zamienila njekadanju sisačku biskupiju, nego bješe njezinu biskupu nadjenuto i ime hrvatskoga biskupa (chroatensis, Chroacie episcopus), te povjerena mu odlična služba dvorskoga kancelara. Taj kninski ili hrvatski biskup bijaše dvorski ili kraljevski, pak je svuda sliedio vladaoca[3].

Sada je dakle metropolija spljetska obuhvaćala od starih biskupija: osorsku, krčku, rabsku, zadarsku, trogirsku i spljetsku, kojih su siela bila u romanskoj Dalmaciji, zatim hrvatske biskupije: kninsku, ninsku i belgradsku. Ovi su biskupi s nadbiskupom spljetskim na čelu sastavljali dalmatinsko-hrvatsku hierarhiju. U sklop ove hierarhije nije unišao biskup zagrebački, kada je kralj Ladislav, upotrebivši nemire u Hrvatskoj za izpražnjenja poslije smrti kralja Stjepana II priestolja, zaposjeo bio posavski dio njezin i ondje oko god. 1093 zasnovao novu biskupiju, odciepivši tim načinom onaj dio od kninske biskupije. Zagrebački biskup bijaše uvršćen u hierarhiju ugarsku, imenito u kaločku metropoliju. A kako je Ladislav naumio bio ovamo tjesnije privezati novu biskupiju, vidi se već odatle, što je za prvoga biskupa zagrebačkoga postavio svoga pouzdanika („venerabilis vite vir idoneus“) rodom Čeha (ili Slovaka) imenom Duha, što ga je dao na stolicu uvesti po svojem dvorskom kapelanu Fanciki, a po drugom kapelanu imenom Kupanu dao mu predati darovano imanje Dubravu, i što su prvi častnici (oficinarii) crkvi odredjeni iz pripadnika šimežke i zaladske

[1] Ibid. p. 89 ss

[2] Biskup ninski Reinerius pominje se god. 1060 (Documenta p. 59), belgradski Teodosij 1059 (ib. 51, 52, 54) a kninski Marko 1042 (47).

[3] Documenta p. 200. V. moju razpravu: Hrvatska dvorska kancelarija. Rad XXXV, 4—5.

Digitized by Google

županije itd.[1] Tako je na koncu podpune državne samostalnosti hrvatske njezino zemljište u crkvenom pogledu razdvojeno, te jedan dio odcijepljen od stare hrvatske hierarhije. A i taj crkveni dualizam podupirao je onaj geografski i administrativni dualisam, koj je u sliedećih stoljećih za ime „Slavonije (Sclavonia)" s jedne i za ime Hrvatske s druge strane prikopčan[2].

Pošto smo ovako označili *članove hrvatske hierarhije,* možemo prieći na pitanje: *tko je i kako je njetko mogao postati članom njezinim?* Obćeniti odgovor na ovo pitanje daju ustanove katoličke crkve, po kojih do učešća u crkvenoj vlasti vode „ordinatio" i „legitima missio" tako, da prva uvodi u hierarhiju „ordinis (et magisterii) a druga u hierarhiju „iurisdictionis"; prvom se osoba čini sposobnom za vlast u crkvi, drugom se ova vlast vanjskim načinom predaje i dobiva pravo na nju. Ali „ordinatio" i „legitima missio" predpostavljaju jedan čin, kojim se označuje osoba za „redjenje" i za „odaslanstvo zakonito". Taj je čin izbor ili imenovanje sposobne osobe; s toga nam je najprije progovoriti o tom činu glede osoba, koje su postajale članovi hrvatske hierarhije.

Po ustanovah katoličke crkve nije način izbora osobe za biskupa bitna stvar, jer tim ona izborom ne stupa u hierarhiju, nego bitna je „ordinatio" i „legitima missio", po kojih se ona osoba tek prima u hierarhiju. S toga i ne ima u crkvi obćenita načela o načinu primanja u episkopat. U prvo doba crkve birali su si nadpastira mjestno svećenstvo i obćina uz učešće susjednih biskupa[3]. U III i IV stoljeću i u sliedeće doba zavlada običaj, da si samo svećenstvo izabra biskupa, a puk ili njegovi zastupnici samo su uz taj izbor pristajali. Izabranik bješe na to po metropolitu i pokrajinskih biskupih izpitan i potvrdjen, i od svih pokrajinskih biskupa ili po metropolitu, sa najmanje dvojicom pokrajinskih biskupa u roku od tri mjeseca posvećen. Ovaj stari način izbora stade se mienjati najprije

[1] Vidi listinu ostrogonskoga nadbiskupa Felicijana od god. 1134 kod Tkalčića: Monumenta histor. episcopatus Zagr. I, 1.

[2] Kada je u XII vieku uzkrisena biskupija senjska i nova krbavska utemeljena, obje su podčinjene bile spljetskoj metropoliji. Pod senjskoga je biskupa spadala senjska okolica (podgorje), župa vinodolska, gatska i bužska; pod krbavskoga: polovica ličke župe (druga je polovica spadala pod ninskoga), i župe krbavska, novigradska, drežnička, plaška i modruška. Do ovih župa dopirala je zagrebačka biskupija, osobito sa svojim goričkim kotarom. Ondje su se medjašile metropolija spljetska i kaločka.

[3] Cyprianus: Epist. 67 (ed. Goldhoru) in c. 5. C. VII, g. l. a. 252.

Digitized by Google

u germanskih državah. U Španjolskoj podieljeno bi pravo imenovanja biskupa gotskim vladaocem, pokle su se iz arijstva u katoličku crkvu povratili, te samo pravo posvetbe pridržano toledskim nadbiskupom. U Francezkoj priznan bi u VI. vieku stari običaj izbora; ali već merovinžki kraljevi usvajali su si upliv na popunjenje biskupskih stolica, budući da su biskupi učestvovali u državnih poslovih, imali velika državna dobra itd. Ovaj upliv predje i na Karolinge, od kojih je car Ljudevit pobožni badava kušao crkvi povratiti pravo slobodnoga izbora; dok si napokon njemački vladaoci ne prisvojiše pravo imenovanja biskupa. A pošto su s biskupijami u Njemačkoj bila spojena „beneficia", kašnje „lena", zavladao je srodan državnim odnošajem običaj, da je i biskupom, kada su svoju stolicu zauzimali, vladalac predavao beneficia simboličnim načinom, i to mjesto predajom mača i zastave investiturom s prstenom i štapom. Od sada su prvobitni slobodni izbori postajali riedki i to obično uslied izrične povlastice[1].

Prema ovim starim crkvenim ustanovam *u Solinu* je još pri koncu njegova obstanka *biran biskup* po gradskom svećenstvu i puku. Kada je negdje početkom god. 593 umro biskup Natalis, pozvan bi solinski „clerus et populus", da bira novoga biskupa[2]. Ali kano da su za puk glasovali samo „nobiles" i kano da se zahtievala ili bar željela jednoglasnost izbora[3], kako bi se tim strančarstvu na put stalo. Bilo, da je kod izbora svećenstvo imalo prvu rieč[4], ali ne ima sumnja, da je i gradjanstvo sudjelovalo, pa bud i tim, što je uz izbor svećenstva pristajalo svojim glasom. Ne ima dakle sumnje, da je u Solinu još koncem VI. stoljeća glede izbora biskupa ili nadbiskupa vladao stari crkveni običaj. Svećenstvo i puk bijaše kod izbora glede osobe vezan na obće crkvene propise,

[1] I. Schulte: System des allgem kathol. Kirchenrechtes. Giessen 1856 S. 222—4.

[2] „Quodsi verum est (ako je na ime Natalis umro), experientia tua omni iustitia omnique solicitudine *clerum et populum* eius civitatis admonere festinet, quatenus uno consensu ordinandum sibi debeant eligere sacerdotem". Ovako papa Grgur I „Antonino subdiacono, rectori patrimonii in Dalmacia". Mansi: Collectio concil. IX 1125.

[3] Drugo bar pismo pape Grgura I. o izboru upravljeno je „clero et *nobilibus* Salonae consistentibus". Ibid. X, 18 Oni, „qui a lectionis unitate discordant", nagovarani su, da se ostalim pridruže

[4] Sliedilo bi iz pisma (ibid. IX, 1139) „clero ecclesiae salonitanae", o kojem veli: „quod olim expertum virum et gravem moribus ad *episcopatus ordinem elegistis*".

Digitized by Google

a sam izbor imao biti izljev slobodne volje birača. S toga je izbor Maxima, premda ga je i državna vlast štitila, dokinut, jer se je dokazalo, da je njeke birače podmitio bio[1], čim je postao bio „irregularis ex delicto".

Kakav je *običaj kod popunjenja nadbiskupske i biskupske stolice u hrvatskoj državi* vladao, imamo svjedočanstva za IX i XI viek. U pismu, koje je papa Ivan VIII dne 10. lipnja god. 879 iz Rima upravio „dalmatinskim biskupom i spljetskomu nadpopu Ivanu, svemu svećenstvu i starješinam puka, gradjanom spljetskim i ostalim dalmatinskim", pošto je nadbiskupska stolica tada izpražnjena bila, odredjuje se uz ostalo: „ut electus a vobis canonice archiepiscopus una cum vestro omnium consensu et voluntate ad nos veniens . . ."[2] Odavle se vidi, da je spljetski nadbiskup bio u IX stoljeću biran. One rieči u pismu pape Ivana VIII. razjasnjuje i popunjuje nam sliedeći zaključak spljetskoga crkvenoga sabora od god. 1059, držanoga uz prisutnost papinskoga poslanika biskupa Mainarda: „Si quis in spalatina sede a modo nisi precedente omnium suffraganeorum suorum episcoporum cum ipsius urbis, cleri et populi concordi electione . . . fuerit ordinatus, ipse usurpator . ."[3] Ovo se potvrdjuje podpisom na listini[4] od god. 1060: „Hoc actum est in presentia Laurentii apsarensis episcopi, a spalatinis et a cuncto conc(s)ilio archiepiscopus electus". Ako ova tri svjedočanstva saberemo u jedno, biva nam jasno, da je spljetski nadbiskup, taj nasljednik solinskih nadbiskupa, biran bivao a ne imenovan, i to biran u sboru, u kojem su učestvovali svećenstvo i gradjanstvo spljetsko te biskupi dalmatinsko-hrvatske crkvene pokrajine ili sufragani spljetskoga nadbiskupa, pak da je taj izbor imao biti jednoglasan t. j. da su se rečeni birači imali složiti u jednoj osobi[5]. Zaključak spljetskoga sabora kaže razgovjetnije ono isto, što i pismo Ivana VIII, te je onaj imao biti stvoren proti njekojoj zlorabi; a odavle se razabire, da se je izbor spljetskoga nadbiskupa obavljao u XI vieku jednakim načinom kako i u IX vieku; pošto

[1] Ibid. X, 3. 22.
[2] Documenta p. 11.
[3] Starine XII, 221.
[4] Documenta p. 59.
[5] S toga, kada se birači kod popunjenja nadbiskupske stolice poslije smrti Lovre ne mogahu složiti u osobi nasljednika mu, složiše se u tom, da papa imenuje nadbiskupa, što i učini poslav jim Crescentia, rodom Rimljanina. Ibid. p. 448.

Digitized by Google

pako taj način odgovara crkvenim propisom, to je on imao i u prediduće doba vladati u Hrvatskoj i Dalmaciji. Razlika u izboru, kakav nalazimo u Spljetu i Solinu, sastoji se samo u tom, što su u Solinu birali si biskupa samo svećanstvo i puk, dočim su jim se u Spljetu pridružili još i područni biskupi, koji su glede osobe svojega starješine imali takodjer interes. Tim nam biva jasna izreka nadbiskupa Lovre, da je izabran „od Splićana" t. j. od svećenstva i gradjanstva spljetskoga, i „od svega sabora" t. j. od biskupa crkvene pokrajine dalmatinsko-hrvatske. Po istom načelu biran je u hrvatskoj državi takodjer biskup, za što imademo primjer iz XI stoljeća o izboru biskupa u Trogiru. Kada je na ime ovdje okô god. 1063 stolica biskupska izpražnjena bila, „sastade se svećenstvo i sav puk" trogirski, te si jednoglasno izabra svećenika Ivana, bivšega u pratnji papinskoga poslanika stožernika Ivana[1], za trogirskoga biskupa. Kod izbora biskupa sudjelovaše dakle mjestno svećenstvo i puk, dočim susjedni biskupi nisu sudjelovali. Izbor se dakle biskupa u XI stoljeću obavljao po starodavnom crkvenom običaju. Taj je običaj u Dalmaciji i Hrvatskoj tako ukorienjen bio, da su gradjani učešće kod izbora biskupa smatrali svojim pravom, do kojega su toliko koliko i do drugih prava držali, te su si ga dali od kraljeva arpadovaca napose priznati i potvrditi[2], budući da je u Ugarskoj zavladalo bilo kod popunjenja biskupskih stolica pravo vladalačkoga imenovanja.

Prema tomu bješe u hrvatskoj državi slobodnim izborom naznačena osoba, koja je imala stupiti u hrvatsko-dalmatinsku hierarhiju. Poslije samog izbora biskup se je pisao „electus episcopus", tako „Adam, Chroacie electus episcopus"[3]. Sada da vidimo, kako je toj osobi podieljena „ordinatio" i „legitima missio". Ovdje valja nam, što u samoj stvari leži, razlikovati taj čin glede izabrana nadbiskupa i glede izabrana biskupa.

Već u Solinu bješe *„ordinatio"* izabranoga svećenstvom i pukom biskupa pridržana samomu papi. O izboru imala se sastaviti izprava

[1] Ibid. p. 449.

[2] Tako se Koloman u povelji od 25. svibnja 1108 izdanoj Trogiranom obvezuje: *„Episcopum* vero aut comitem, *quem clerus et populus elegerit,* ordinabo" (Kukuljević: Codex diplom. II. 14), a šta znači posljednja rieč, vidi se iz jednake povelje kr. Gejze II. od god. 1151 (ibid. p. 44), gdje se rieč „ordinabo" zamjenjuje riečju: „confirmabo".

[3] Documenta p. 63.

Digitized by Google

(decretum), takova poslati u Rim svetoj stolici, koja je onda odredila, da izabranik dodje glavom onamo na redjenje te ovo primi od samoga Petrova nasljednika, ili da ovaj odredi za taj čin drugu osobu[1]. Ovoga se je sebi od davnine pripadajućega prava rimska stolica tako držala, da je, kada se je god. 593 poslije smrti Natala radilo o izboru novoga nadbiskupa, dalmatinskim biskupom izrično zabranila bez njezine dozvole izabranika rediti, dozvolivši jim ipak, izključiv Maxima, rediti u Solinu onoga za biskupa, koji bi takovim jednoglasno izabran bio. U protivnom slučaju takovo se „redjenje" unapried proglasuje ništetnim[2]. Odakle se podjedno vidi, da su u slučaju, ako nije sam papa redio izabranika, u njegovo ime redili ga sufragani dalmatinski, ali uz izričnu dozvolu njegovu. Takav slučaj, obzirom na okolnosti vremena i na dalek put, nije imao riedak biti.

Ovo je pravo ostalo rimskoj stolici netaknuto i naprama spljetskim nadbiskupom, kano zakonitim nasljednikom solinskih nadbiskupa. Osobe na ime, izabrane svećenstvom i gradjanstvom, ili svećenstvom i gradjanstvom spljetskim i crkvenim saborom dalmatinskim, za spljetskoga biskupa bile su redjene ili papom ili njegovom dozvolom od drugih, imenito od dalmatinsko-hrvatskih sufragana. Papa Ivan VIII u listu navedenom poziva biskupe, svećenstvo i puk, da izaberu nadbiskupa, pak neka ga onda u Rim šalju, „ut electus a vobis canonice archiepiscopus . . ad nos veniens gratiam episcopalis consecrationis . . a nobis more pristino incunctanter percipiat"; a malo niže: „et inde (sc. a sede apostolica romanae ecclesiae) secundum antiquam normam consecrationem episcopalem . . . recipere"[3]. Ovdje se dakle poziva papa na stari običaj i stari zakon, koji je još u Solinu glede redjenja nadbiskupa

[1] Papa Grgur I. piše o tom starom običaju ovako: „Factoque in personam, quae fuerit (per clerum et populum) electa, decreto ad nos transmittere studebis, ut *cum nostro consensu*, sicut priscis fuit temporibus, *ordinetur*". Mansi op. cit. IX, 1125.

[2] Ibid. p. 1166. „Ut nulli penitus extra consensum permissionemque nostram, quantum ad episcopatus ordinationem pertinet in salonitana civitate manus praesumatis imponere, nec quemquam in civitate ipsa aliter, quam dicimus, ordinare . . . Sin vero in qualibet persona ita voluntarius omnium consensus accesserit, ut auctore deo digna sit, et non sit, qui ab eius ordinatione dissentiat, hanc a vobis in eadem salonitana ecclesia ex praesentis epistolae nostrae concessa licentia volumus consecrari . . ."

[3] Documenta p. 11.

Digitized by Google

vladao. A kako je rimska stolica ovo svoje pravo naprama solinskomu tako ga je sada i naprama spljetskomu izabraniku branila. S toga, kada je papa Stjepan VI. dočuo bio, da se je izabrani poslije Marina spljetski nadbiskup Teodosij dao posvetiti po oglajskom patriarhu Valbertu, pisao je Teodosiju uz ostalo: „Cum pie memorie decessor tuus hominem decessisse dicitur, ad aquilegensem diceris convolasse ecclesiam, et exinde *consecrationem* suscepisse, quam in sede beati Petri ab apostolicis debueras manibus petere, in quo et te deviasse et eum excessise, luce patet clarius[1]". Podjedno je papa ukorio oglajskoga patrijarha: „qui transgressis terminis tibi commissis in ecclesia salonensi episcopum ordinare ad indecentiam sedis apostolicae praesumpsisti, quod quantae praevaricationis sit, ipse perpende"[2]. Ali pošto je običaj učestao, da imenovani za nadbiskupa bude uz dozvolu pape posvećen po sufraganih biskupih, bude taj običaj, zaključkom rečenoga spljetskoga sabora podkriepljen, i rimskom stolicom potvrdjen. Sada je u smislu toga zaključka izabranik odmah poslije izbora u prisutnosti svih birača „canonico ritu celebri consecratione" redjen bio[3]. Ovaj je zakon, budi uzgredice spomenuto, ostao u krieposti i za doba, kada su Arpadovci hrvatski priestol zasjeli: s toga je papa Inocencio II. u listu od 24. svibnja 1138 god. ukorio novoizabranoga spljetskoga nadbiskupa Gaudia, što se je „proti starom običaju usudio posvećenje primiti od ostrogonskoga nadbiskupa"[4]; u čem imademo takodjer dokaz, kako se je nastojalo hrvatsku hierarhiju ugarskoj podrediti.

Glede redjenja biskupa nalazimo u spomenicih dvie ustanove. Zaključkom spljetskoga sabora od god. 924 odredjuje se, da se samo uz zapoviest nadbiskupa i privolju sufragana smije biskup posvetiti[5]. Drugi zaključak spljetskoga sabora od god. 1059 ustanovljuje, da nitko ne smije biskupa rediti bez dozvolje ili naredbe nadbiskupa i bez privolje svih sufragana, koja se očituje ili prisutnosti kod redjenja ili pismeno[6]. Pravo indi rediti biskupa pripada nadbiskupu, koji ga ili osobno vrši ili ga prenosi na drugoga; a pošto su kašnje kod izbora sudjelovali i pokrajinski biskupi, pri-

[1] Starine XII, 219.
[2] Documenta p. 187.
[3] Starine XII, 222.
[4] Codex diplom. II, 32.
[5] Documenta p. 191.
[6] Starine XII, 222.

Digitized by Google

znano jim je sudjelovanje i kod redjenja. S toga su, kako se odavle vidi, obćeniti glede redjenja biskupa crkveni propisi bili i u Hrvatskoj i Dalmaciji u X. i XI. stoljeću, a jamačno i prije, u krieposti. Ovoga pravila ne obara slučaj glede redjenja Teodozija, ninskoga djakona a izabranoga biskupa rimskoga. Ovaj je tražio da bude drugdje redjen, pošto je spljetska nadbiskupska stolica izpražnjena bila. Od toga odvraća ga papa Ivan VIII. nagovarajući ga ljubeznim pismom od 17. lipnja 879 godine: „quatenus et ipse ab apostolica sede, quae caput et magistra est omnium ecclesiarum dei, episcopalem consecrationem per nostrae manus impositionem, Christo annuente, percipias“[1]. Ovdje si dakle papa usvaja pravo metropolite, kojega tada nije ni bilo, kano glavar crkve rimske, „koja je glava i učiteljica svih božjih crkava“, koji dakle kano takav smije prava metropolitska vršiti nad svimi biskupi.

Još je jedno, što nam valja ovdje glede nadbiskupa spljetskoga pripomenuti, a što je sa „zakonitim poslanstvom“ skopčano — to je *„plašt“ nadbiskupski.* Već solinskim nadbiskupom pošiljao je papa „pallium“, pošto je izbor njihov potvrdjen i redjenje ili posvećenje obavljeno bilo[2]. To je isto bivalo kod nasljednika njihovih u Spljetu. Kada je papa Ivan VIII. pozivao dalmatinske biskupe itd. da izaberu nadbiskupa, te jim naložio, da izabranika pošalju u Rim, navede svrhu: „ut . . ad nos veniens gratiam episcopalis consecrationis *sanctumque pallium* a nobis, more pristino, percipiat“[3]. Kako se iz pisma pape Stjepana VI, koje je upravljeno godine 887/8 na novo izabranoga nadbiskupa spljetskoga često imenovanoga Teodozija, razabire, ovaj je molio papu, da mu pošalje plašt; a papa mu odgovori: „Pallium et eius usum, quem rogitas, cum dei misericordia cooperante ipse ad apostolorum limina veneris, consultius dabitur, ut multiplici benedictione locupletatus letior ad propria redeas; quia ipsius usus non ad pompe fastus sed ad religionis attinet misterium“[4]. Ovdje je dakle papa htjeo, da sam Teodozij dodje po plašt u Rim. Naprotiv papa Lav VI., kako piše u listu od god. 928, posla plašt novo izabranomu i posvećenomu spljetskomu nadbiskupu Ivanu: „Pallium vero et usum pallii Johanni, sanctae spalatensis ecclesiae archiepiscopo, sicut antiqua consuetudo fuit, concessimus“[5]. Ovdje se papa poziva na stari

[1] Documenta p. 12.
[2] P. Grgur I. pisma kod Mansia op. cit. IX, 1090, 1. X, 82.
[3] Documenta p. 11. To isto niže.
[4] Starine XII, 219.
[5] Documenta p. 196.

Digitized by Google

običaj, koji dopire čak u starodavni Solin. Poznato je, što taj „plašt“ znači. Plašt, što ga je visoki, prvi svećenik staroga zavjeta na svojih plećih nosio, predje na rimskoga biskupa, kano na prvoga svećenika novoga zavjeta. Kada akle papa daje nadbiskupom i patriarhom plašt, čini jih tim dionike svojih nadpastirskih prava u ravnanju crkve, te se ujedno u plaštu tom izrazuje zajedinstvo njihovo. Nadbiskup biva tim u vršenju njekih primatialnih prava nad biskupi pokrajine zastupnikom i namjestnikom glave crkve. Koliko spomenici dopiru, pape su već početkom IV. stoljeća dielili plašt patrijarhom i nadbiskupom. Što je plašt značio za druge nadbiskupije, to je značio i za spljetskoga nadbiskupa, imenito vlast nad biskupi Dalmacije i Hrvatske, što se u rečenoj poslanici pape Lava VI odmah dodaje riečmi upravljenimi na biskupe: „cui volumus ut tota mente obediatis, eumque ut vestrum patrem ametis, quia tunc dei gratia subditis illucescit, cum suis praepositis curam obedientiae exhibere delectantur“[1].

Ovim smo načinom razjasnili u kratko pitanje: tko je i kako je mogao njetko postati članom hrvatsko-dalmatinske hierarhije. Put, koji je onamo vodio, na ime slobodan izbor, redjenje i poslanstvo, bijaše posvema suglasan s najstarijimi općenitimi ustanovami katoličke crkve, a bješe već na kršćanskom zemljištu rimske Dalmacije utrt, te u hrvatsku državu samo prenesen.

Sada da vidimo, kakav je *položaj dalmatinsko-hrvatska hierarhija zauzimala* i kakav bijaše njezinih članova uzajamni odnošaj.

Jur je spomenuto, da je na čelu ove hierarhije stajao „solinski“ ili *„spljetski“ nadbiskup,* koji se jednom piše takodjer „totius Dalmatie et Chroatie archiepiscopus“[2], čim se označuje zemljištni obseg njegove crkvene vlasti. Ovaj položaj solinskoga ili spljetskoga biskupa imade svoj korien u apostolskom sljedstvu solinske crkve, kano što potvrdjuju i ove rieči spljetskoga sabora od god. 924: „Quum antiquitus beatus Domnius ab apostolo Petro praedicare Salonam missus est, constituitur, ut ipsa ecclesia et civitas, ubi sancta eius membra requiescunt, inter omnes ecclesias provinciae huius *primatum* habeat et *metropolis* nomen super omnes episcopatus legitime sortiatur“[3]. Solin bijaše inače „metropolis Dalmatiae“,

[1] Sr. pismo pape Inocencija II. na spljetskoga nadbiskupa od 24. svibnja 1138. Cod. dipl. II, 32.

[2] Documenta p. 108. To priznaje i Trpimirova listina god. 852. Ibid. p. 2.

[3] Ibid. p. 190—1, 195. „Ut ecclesia s. Domnii, sicut ab initio, ***primatum*** obtineat“.

Digitized by Google

u taj glavni grad ove rimske pokrajine bijaše najprije poslan po samom apostolskom poglavici učenik njegov, da ondje kršćanstvo uvede i utvrdi, ovdje bijaše prva biskupska stolica pokrajine, ovdje matica crkva, odkle se nova vjera razširi. A sve ove priednosti prešle su s moći prvoga solinskoga biskupa u Spljet. Odavle spljetskoj crkvi pade u dio „prvenstvo“ i „matice“ ime. Odavle se ona u rečenih spisih zove „metropolitana ecclesia“ a biskup njezin „metropolita, metropolitanus“, biskupi pako pokrajine naprama njemu „suffraganei“[1].

Nadbiskup je medju biskupi pokrajine „prvi“ (primas), te ga kano takova odlikuje „plašt“, kano znak neposrednoga občenja sa sv. stolicom, i križ, koji se pred njim nosi. Ali osim ove počastne prednosti vršio je nadbiskup spljetski njeka prava u dalmatinsko-hrvatskoj crkvenoj pokrajini. On je na ime biskupe ove pokrajine, kano što je već spomenuto, ili sam redio ili samo njegovom dozvolom mogli su biti redjeni. U rečenom spljetskom saboru ustanovljuje se, da „ad eius iussionem episcoporum, qui per divinam gratiam cathedram ipsam obtinuerint, consecratio fiat“[2]. To se opetuje i zaključkom spljetskoga sabora god. 1059 tako, da se inaka posveta ništetnom proglašuje[3]. Prigodom posvete primao je nadbiskup od biskupâ priseegu poslušnosti, koje nam se je formula za novo posvećene biskupe u Zadru, Krku i Rabu sačuvala, i glasi: „Ego . . . futurus episcopus (iadrensis, veclensis, arbensis) ecclesie promitto ecclesie spalatine et tibi domino Laurentio archiepiscopo et tuis successoribus canonice intrantibus fidem et obedientiam secundum ordinem meum. Sic me deus adiuvet et hec sancta quatuor evangelia“[4]. Odavle su „suffraganei“ obvezani bili, da nadbiskupa, kano svojega starješinu, štuju i da mu prema crkvenim zakonom pokorni budu. „Ut vestro metropolitano — piše jim papa Lav VI — sanctae spalatensis ecclesiae archiepiscopo summam reverentiam exhibere delectemini . . . cui volumus ut tota mente obediatis, eumque ut vestrum patrem ametis“. S toga biskup, gdje je po zakonu vezan na privolju ili dozvolju nadbiskupa, ne smije bez znanja njegova ništa činiti[5]. A ovu svoju prama nadbiskupu spljetskomu pokornost priznali su izriekom sami biskupi u onom prvom crkve-

[1] Ibid. 188, 189. 192.
[2] Ibid. p. 191.
[3] Starine XII, 222.
[4] Documenta p. 214.
[5] Ibid. p. 196.

Digitized by Google

nom saboru[1]. Drugo od glavnih prava nadbiskupa bijaše sazivati pokrajinske crkvene sabore, predsjedati jim, predlagati jim pitanja za viećanje i stvorene zaključke proglasiti. Ovo se pravo spljetskomu nadbiskupu izrično priznaje u prvoj glavi često spomenutoga spljetskoga sabora god. 924 riečmi: „dumtaxat ut ad eius iussionem . . . synodus celebretur“[2]. A to je pravo on i vršio.

U *saborih crkvenih*, i to sveobćih, narodnih, pokrajinskih i biskupijskih, nalazio je u predjašnje doba život crkveni svoj osobiti izražaj. U tih se je skupštinah navlastito očitovao položaj hierarhije i članova njezinih medjusobni odnošaj. Pokrajinski su sabori bili znameniti i za to, što su se u njih obći zakoni udešavali prema posebnim potrebam zemlje, i što su njihove posebne odredbe često dale podlogu i vrelo obćemu pravu. Po zaključku I. nikejskoga sveobćega sabora (can. V) pokrajinski sabori imali bi se bili držati svake godine dva puta, što je ipak II. nikejski sabor (787) stegnuo bio na jednogodišnje zasjedanje.

Da su se i u Hrvatskoj sabori češće držali, sliedi odatle, što su jih poslovi, koji su se u njih obavljati imali, kano sudjelovanje kod izbora nadbiskupa, posvete biskupa itd. češće izazivali, premda su se samo o njekolicini njih spisi, podatci ili viesti sačuvale. Mjesto sabora bijaše redovito, kano i drugdje, sjedište nadbiskupijske stolice, grad Spljet; ali držan je po jedan takodjer u Zadru i, čini se, u Ninu. U Spljetu držani su sabori, kojih se je trag sačuvao, god. 924, 926/7, okô god. 1045, 1050, 1059—1060, 1063, god. 1075 i 1088/9, u Zadru god. 1095, u Ninu izmedju 1077—87. Prema obćim ustanovam crkvenim članovi su sabora osim biskupa pokrajine, koji su obvezani bili doći, bili takodjer opati njezinih samostana. Tako se u zadarskoj listini[3] god. 1095 kano članovi sabora poslije biskupa imenice navode opati samostana sv. Krizogona u Zadru, sv. Stjepana u Spljetu, sv. Nikole u Solinu i sv. Petra u Rabu ili Selu. U istoj listini spominju se takodjer „clerici atque laici iadertine ecclesie“; ali šta se drugih tiče, nisu mogli po obćih ustanovah sudjelovati kod razprava kano članovi sabora, mogli su ipak pozvani biti za ubaviest u pitanju, o kojem se viećalo, ili kano svjedoci ili mogli su kano tužitelji pristupiti. U našem slučaju radilo se je o sloboštini, koju je grad Zadar dao svomu samostanu sv. Marije; pak su za to i „laici“ saslušani.

[1] Ibid. p. 192, cap. XI.
[2] Ibid. p. 191.
[3] Ibid. p. 159.

Digitized by Google

Sabor se je držao u crkvi, u Spljetu u prvostolnoj sv. Dujma. Predsjedao mu, kako spomenusmo, uviek nadbiskup, i u onom zadarskom navodi se na prvom mjestu „Laurentius dei gratia spalatensis sedis archiepiscopus". Spomenuti sabori držani su pod nadbiskupi: Ivanom, Dabralom, Ivanom drugim i Lovrom. Da su poslije nadbiskupa sliedili biskupi po dobi reda i opati, samo se razumieva, a rečena izprava to potvrdjuje. Predmetom viećanja bijahu pitanja, tičuća se nauke, ćudoredja i stege svećenstva i puka, te je valjalo ondje shodnimi zaključci, kako se kaže, „perpera extirpare et deo placita canonice sancire"[1]. Ako su povriedjeni bili „stari običaji pokrajine, povlastice biskupa" itd., valjalo je liek donesti i zakonito stanje „prema starim uredbam (secundum veterum statuta)" uzpostaviti[2].

Pošto su za poznavanje javnoga stanja Hrvatske one dobe vele znameniti oni predmeti, koji su u crkvenih saborih razpravljeni bili, jer jih je život uvjek na površinu potisnuo: to ću se ovdje na nje u kratko ali u sustavu posebice osvrnuti.

Predmeti, koji su po sačuvanih nam podatcih u dalmatinsko-hrvatskih saborih razpravljani bili, ticali su se toli javnoga koli privatnoga prava crkve. Predmeti *javnoga prava* jesu sliedeći: a) Ustanova glede hierarhije, i to o učešću u hierarhiji, imenito o redjenju ili ordinaciji. Ovamo spadaju jur navedene ustanove o redjenju biskupa. Osim toga imademo ustanovu sabora od god. 1059 glede nadležnosti za podielbu redova, dočim se ondje ustanovljuje, da biskup može samo u svojoj biskupiji rediti, pak se zabranjuje rediti svećenike druge biskupije bez dozvolje njegova ordinaria[3]. To se isto odredjuje u saboru god. 924 glede drugih takodjer biskupskih čina, kano što su posveta crkve, krizmanje, koje, spadajuće na vlast „ordinis", da smije biskup vršiti samo u svojoj biskupiji, a kada bi jih biskup u stranoj diecezi obavljao, da bi prekoračio „granice starinom (a patribus) ustanovljene"[4]. Ovdje je dakle vršenju vlasti ustanovljena nalježnost i zemljištna i osobna. Glede redjenja imade još jedna ustanova rečenoga sabora godine 1059 odnoseća se na vrieme i mjesto kod podielbe sv. redova, gdje se na ime ponavlja davna odredba, da se rediti smije samo u crkvi za sv. mise i na četiri dobe godišta („in temporibus quatuor").

[1] Ibid. p. 188.
[2] Ibid. p. 195.
[3] Starine XII, 222.
[4] Documenta p. 191.

Digitized by Google

Na dalje b) ustanove glede prava i dužnosti svećenstva. Zaključkom spomenutoga sabora zabranjeno je svjetskoj vlasti bez razlike biskupa, svećenika ili klerika slobode lišiti, udariti ili skinuti[1] t. j. povrieditи privilegia canonis et fori, koja su u sredovječnih državah svećenstvu obzirom na uzvišeno zvanje njegovo priznana. Samo se ondje dopušta ograničenje: „nisi forte iudicatum canonice“ t. j. ako bi bio po crkvenih zakonih i vlastih osudjen, pak valjda priesuda svjetovnoj vlasti na izvršenje povjerena. U tom saboru je takodjer zabranjeno „clericum, cuiuscunque gradus sit, laicali servituti vel mundiali fisco a modo subiugari“. Tim je u zaštitu uzet treći „privilegium immunitatis“, kojim se ne smiju nalagati crkvenim službenikom ni dužnosti, koje se s njihovim zvanjem ne slažu, ni tereti, koje ostali podanici nositi imadu. Glede dužnosti svećenstva u saborih god. 924 i 1059 nalaže se ona o bezženstvu. „Si quis a modo — ovdje se odredjuje — episcopus, presbyter aut diaconus feminam acceperit vel acceptam retinuerit, proprio gradu decidat usque dum ad satisfactionem veniat, nec in choro psallentium maneat, nec aliquam portionem de rebus ecclesiasticis habeat“[2]. U onoj prvoj ustanovi odredjuje se, da se svećenik, koji bi se oženio bio, imade oddružiti od žene[3]. Povod toj ustanovi dao je sam predjašnji nadbiskup Dabral, koji je oženjen bio i imao djece, pak se na saboru stao izpričavati pozivajući se na običaj iztočne crkve, u kojoj je svećenstvo oženjeno. Osim ove na duševno savršenstvo svećenstva odnoseće se ustanove imade druga, koja se tiče spoljašnosti svećenika, te se po nazoru dobe osvrće na vanjsko dostojanstvo njegovo. Zaključkom na ime sabora god. 1059 zabranjeno bi kleriku nositi bradu ili dugu kosu[4]. Za tim c) ustanove glede položaja nadbiskupa i biskupa, kano i glede popunjenja biskupskih stolica, o čem smo nješto više obširnije razpravljali, a što je saborskimi zaključci uredjeno i utvrdjeno. Na dalje d) ustanove glede beneficija crkvenih, bila ona t. zv. veća (maiora), u koje se biskupije broje, ili manja (minora); radilo se o podizanju novih, uzdržanju ili promjeni starih beneficija. Tako je u saboru godine 924 ustanovljeno načelo, da je biskupska stolica ondje opravdana, gdje je od vajkada bila i gdje imade dosta svećenstva i puka. Po ovom načelu sliedeći se je sabor od god. 926 opro podizanju bi-

[1] Starine XII, 222.
[2] Ibid. Vidi Documenta p. 205.
[3] Documenta p. 192.
[4] Starine loc. cit.

Digitized by Google

skupske stolice u Ninu, jer da ninska crkva nije u starini imala biskupa nego samo nadpopa, koji je biskupu podčinjen bio[1]. Jednako su sabori pazili, da se biskupije samovoljno ne trgaju i ne mienjaju; te sebi usvajali pravo ustanoviti promjenu „per unionem", kano što bi ona bila, da se biskupija skradinska, dumnanska i sisačka sdruže u jednu[2]. Ovamo spadaju takodjer ustanove, kojimi se odnošaj beneficiata naprama beneficiju uredjuje. Tako se u saboru god. 924 odredjuje, da biskup imade ostati kod biskupije, za koju je redjen; a da svećenik ne smije svoje crkve (nadarbine) bez razloga ostaviti[3]. Ovamo napokon spadaju i ustanove, kojimi se uredjuje odnošaj članova hierarhije medju sobom, kano što su n. pr. one „de obedientia canonica", o kojoj smo, koliko se tiče biskupa naprama metropoliti, gore razpravljali. Za tim e) ustanove o bogoštovju, kamo spadaju odredbe glede liturgičkoga jezika, za koji je zaključci sabora god. 924 i god 1059 latinski jezik ustanovljen a slovenski izključen[4]. Konačno f) ustanove o sredstvih okô uprave crkvene, kano što su sinode, nadzor oblasti i uzpostava povriedjenoga pravnoga poredka. Glede obdržavanja sinoda bile su u krieposti obće crkvene ustanove, koje su se vršile, kada god je to uztrebalo. A da se crkvena uprava kreće na temelju zakona, imali su nad tim bditi nadbiskup za cielu pokrajinu, svaki pako biskup za svoju biskupiju; a jedan od načina, da se o tom osvjedoče, bijaše t. zv. „visitatio". Da je „visitatio" tada i u Hrvatskoj bila u običaju, potvrdjuje nam ova viest iz života glasovitoga nadbiskupa Lovre: „Cepit ergo sua vigilanti industria ecclesiam in temporalibus et spiritualibus sublevare, et *per totam provinciam* praedicando discurrere; et sicut bonus pastor super gregis sui custodia tota solicitudine insistere"[5]. Jamačno su glede „kanoničke visitacie" za nadbiskupa vriedili obćeniti crkveni propisi, po kojih je smio drugu biskupiju pohoditi radi nadzora samo uz razlog i uz privolju sabora. — Za uzpostavu povriedjenoga pravnoga poredka i naši su se sabori poslužili crkvi priznanom kaznenom vlašću, te su za pojedine slučajeve i kažnjivi čin i kaznu označili. Kažnjivi čini, koji se u spisih naših sabora spominju, ili polaze od svećenika, kano što je držanje službe božje u neposvećenoj crkvi

[1] Documenta p. 191, 195.
[2] Ibid. p. 195.
[3] Ibid. p. 191—2.
[4] Ibid. p. 192, 204, 206. Cf. Starine XII, 222.
[5] Ibid. p. 446.

Digitized by Google

razsipanje crkvenoga dobra, povreda celibata, učešće u protuzakonitu izboru ili redjenju itd., ili od kojegod osobe bez razlike stališa, kano što ubojstvo, nasilje proti svećeniku itd. Kazni pako, koje se na ove kažnjive čine udaraju, jesu ili poenae communes, i zatvor (incarceratio), ili svećeničke, kano suspensio, depositio i degradatio, ili caensurae, kano excommunicatio i glede svećenika: poena interdicti ingressus ecclesiae[1]. Predmeti *privatnoga prava* razpravljani u naših saborih jesu: α) pitanja o crkvenih dobrih. U saboru god. 924 imade ustanova, po kojih se crkvena dobra rješavaju državnih tereta; za tim ustanova, po kojoj se zadušbine, prikazane rimskoj stolici, ne smjedu ovoj uzkratiti; napokon ustanova, po kojoj je svećenik beneficiat dužan beneficialnu imovinu čuvati, te povratiti joj svaku štetu, koju bi počinio[2]. Sabor god. 1095 potvrdio je samostanu sv. Marije u Zadru podieljen mu po obćini gradskoj „privilegium immunitatis" i stavio ga pod zaštitu crkvene vlasti[3]. Za tim β) pitanja tičuća se ženitbenoga prava. U saboru god. 1059 bila je zapreka srodstva (impedimentum consanguineitatis), četvrtim koljenom ustanovljena. U istom je saboru priznan takodjer „impedimentum ordinis"[4]. U saboru godine 924 dozvoljava se razstava samo radi preljuba; priznaje se ženitba, koju je svećenik prije redjenja sklopio bio, te se od njega samo razstava zahtieva[5].

Evo to su navedeni u kratko predmeti, koji su u crkvenih pokrajinskih saborih Hrvatske i Dalmacije u X. i XI. vieku razpravljani bili. Premda su sačuvane bilježke o tih saborih dosta oskudne, to se ipak odanle vidi, da su najbitnija pitanja javnoga i privatnoga crkvenoga prava bila predmetom saborskih razprava i zaključaka.

Saborske zaključke imala je potvrditi sveta rimska stolica, u koju su svrhu saborski spisi pošiljani u Rim, kadšto po posebnom izaslaniku saborskom; tako je saborske spise godine 924. nosio spljetski nadpop Petar. U Rimu su saborski zaključci potanko izpitani; oni sabora 1059. godine bijahu u rimskoj sinodi redom čitani i izpitivani. Zaključci potvrdjeni su ili bez ili s promjenom. Za ovo drugo imademo primjer u jednom slučaju kod zaključka

[1] Documenta p. 191, 192, 204, 211. Starine XII, 222.
[2] Documenta p. 191—2.
[3] Ibid. p. 159.
[4] Starine XII, 222.
[5] Documenta p. 192.

Digitized by Google

sabora god. 1059., koji je, kako je malo više opaženo, ustanovio bio ženitbenu zabranu srodstva s četvrtim koljenom; a rimska je stolica, do ustiv blagodat oprosta za postojeće ženitbe, zapreku protegnula još na peto koljeno[1].

Pokle smo tim načinom označili hrvatsko-dalmatinsku hierarhiju i njezino područje u skupnih sastancih, dakle vlast njezinu oko uprave hrvatsko-dalmatinske crkve u zajednici, valja nam ovo pitanje popuniti iztraživanjem *o pomoćnicih ove hierarhije,* t. j. o podredjenih joj organih.

U naših se izpravah spominju kod crkve spljetske, zadarske, rabske, trogirske i belgradske *„archipresbyteri“* i *„archidiaconi“*, za tim kod crkve spljetske *„primicerius“* i *„decanus“*, napokon *„cancellarius ecclesiae s. Domnii“* i *„capellanus archiepiscopi“*[2]. Rieči „archipresbyter, archidiaconus, primicerius, decanus“ sjećaju nas, da je tada i u Hrvatskoj uz stolne crkve postojala uredba, koja je u crkvi na zapadu od davnine u životu bila, a kojoj nalazi se na dalmatinskom zemljištu trag već u starom Solinu, kano što nam ime „archidiacona“ u osobi glasovitoga Honorata potvrdjuje[3].

Od davnine na ime sastavljali su presbiteri i diaconi grada s biskupskom stolicom „presbyterium“, vieće, senat biskupa, i nazvani su „membra corporis episcopi“. Sastavljajući jedno tielo bili su biskupu pomoćnici u upravi crkve, biskupije. Imena njihova bješe unešena u matrikulu, u „canon“, pravilo, stolne crkve, pak su odavle prozvani „clerici canonici“ ili kraće „canonici“. Prije su ovi klerici živili svaki za se; ali već u IV. i V. vieku nastojali su pojedini biskupi o tom, da živu u zadruzi, ili poput redovnika, kano što je Eusebij odredio bio, ili samo u zajedničkoj kući uz posebno pravilo (regula), kano što je sv. Augustin kod svoje stolne crkve uveo bio. U Franczkoj i u susjednoj Njemačkoj prevladala je „regula canonica“, koju je Chrodegang biskup u Metzu (oko 700. god.) prema reguli benediktinskoga reda, i učenik njegov Amalarius, za svećenstvo stolne crkve sastavio bio, a koje je bitnost sastojala u zajedničkoj molitvi. Ali pokle je ovo svećenstvo pod uplivom germanskih feudalnih odnošaja steklo poseban imutak, te su ondje polovinom IX. stoljeća razlučena „bona capituli“

[1] Starine loc cit.

[2] Dokaze vidi u „Documenta“ pod dotičnimi riečmi.

[3] Vidi pisma pape Grgura od god. 590—599. Mansi: Conc. coll. IX, 1039, 1090—2, 1106, 1131, 1166, X, 17, 118, 165, 205.

Digitized by Google

od „bona mensae episcopalis“, razklimao se je i zajednički život takodjer ondje, gdje je prije uveden bio. Samo su „canonici“ stanujući svaki u posebnoj kući (curia) sastavljali posebnu pod nadzorom biskupa stojeću korporaciju; ali zajednički način življenja nije mogla više uzpostaviti ni rimska sinoda pod Aleksandrom II. od godine 1063., ni ugled pape Grgura VII. Kanonici stali su kano korporacija živiti prema posebnim statutom, upravljajući samostalno svojom imovinom i postavljajući si svoje starješine. Za starješine odredjeni su regulom Chrodeganga i Amalaria: „archidiaconus“ obično kano „praepositus“, „archipresbyter“ obično kano „decanus“, za tim „scholasticus“, „cantor“ ili „primicerius“, custos, thesaurarius ili sacrista, cellelarius, portarius. Ali kod svakoga kapitula nisu bile sve ove službe, te je broj njihov i ime visio o ustanovi dotičnih statuta. Praepositura i dekanat obično su bile „dignitates“ u kapitulu.

Navedena dakle „officia“ kod stolnih crkava u Dalmaciji i Hrvatskoj pokazuju, da je i ondje takova uredba uvedena bila, t. j. da su i ondje presbiteri i diaconi u gradovih biskupskih uvršćeni bili u „canon“ stolne crkve, te sačinjavali jedno tielo, kolegij, kapitul, kano vieće biskupu. Imena „decanus“ i „primicerius“, koja su nosili Grubona i Petar, te drugi Petar, pokazuju, da su kod prvostolne crkve u Spljetu obstajale takove službe, koje se i drugdje, kako rekosmo, samo u kapitulih nalaze. Pošto je u isto vrieme arhipresbiterom bio njeki Miha, a u jednoj se izpravi[1] razlikuju u dvie akoprem istoimene osobe službe archidiakona i primiceria: smiemo odavle zaključiti, da u Spljetu archipresbyter i archidiaconus nisu obično bili decanus ili primicerius, već da su ondje obnašali ove službe četiri različita člana kapitula, te da je i ondje služba primiceria značila što drugdje služba cantora. Izmedju ovih imao je archipresbyter zauzimati prvo mjesto. Kada je god. 879. stolica nadbiskupska u Spljetu izpražnjena bila, te je papa Ivan VIII. biskupe dalmatinske i svećenstvo i puk u Spljetu za izbor novoga nadpastira pozvao bio, navodi se poslije biskupa i „Johannes archipresbyter sanotae sedis salonitanae“[2], a to znači, da je i u Spljetu archipresbyter zastupao nadbiskupa, kad je stolica izpražnjena bila ili kad je nadbiskup odsutan bio. A tako je i na zapadu bivalo i kod drugih stolnih crkava; jedan od presbitera

[1] Ibid. p. 79.
[2] Ibid. p. 10.

Digitized by Google

bio je archipresbyter, koji je u odsutnosti biskupa upravljao biskupijom. S toga je archipresbyter imao velik ugled i upliv u cieloj biskupiji. „Archidiaconus" bio je iza IV. stoljeća toli u zapadnoj koli u iztočnoj crkvi glava djakona namještenih kod stolne crkve. — Služba arhidiacona (ἀρχιδιακονος, τῶν διακονῶν ἡγουμενος) ticala se osobito vanjske uprave, rukovodstva gospodarstva, te bi arhidjakonu povjereno i sudstvo, s toga je i prozvan „oculus episcopi", jer je radi službe svoje uviek uz biskupa bio. Za vrieme izpražnjene biskupske stolice arcidjakon je upravljao imovinom njezinom i biskupije. Uslied toga a i sudstvene mu vlasti arhidjakon je u XI. vieku zadobio prvenstvo pred arhipresbiterom. — Služba dekana prenesena je iz redovničke uredbe, kad je na svećenstvo stolne crkve prenesena „vita canonica". Decanus bio je prvak u kapitulu, a odkada je zajednički život razriešen bio, podjedno upravljatelj zajedničkoga imutka. — Primicerius[1], po reguli Chrodeganga i Amalaria prvi poslije preposita (archidiacona) i dekana (archipresbytera), imao je dužnost učiti u pjevanju (odavle mu negdje ime cantor) i liturgičkih obredih djakone, poddjakone i klerike stolne crkve, te službu božju rukovoditi, pak je zato obično vršio i karnostnu vlast nad minoristami. Uz ove „officiales" stolne crkve navode se još presbyteri, diaconi i subdiaconi, kojih diaconi nose na tri mjesta[2] u listinah takodjer staro ime „levita". Služba njihova dovoljno je poznata iz historije crkvenoga prava.

Kao što su „clerici canonici" pomagali biskupu kano vieće njegovo kod uprave biskupije, a od njih imenito archipresbyter i archidiaconus: tako su osobi biskupa stajali u pomoć „cancellarius" i „capellanus"; prvi za cielo kano rukovoditelj biskupijske pisare, drugi kano službenik dvorske crkve biskupove. Za ove dvie službe imademo u naših izpravah potvrdu samo glede nadbiskupa spljetskoga.

Izvan stolnih crkava i svećenstva, koje je kod njih bilo u službi i upisano u njihovu maticu, canon, spominju se u naših izpravah takodjer crkve *po selih* i mjestih, pak i svećenici ondje namješteni. Tako u Miranih crkve sv. Mihajla i sv. Jurja, u Naklu crkva sv. Marije, u Omišu crkva sv. Petra, u Pagnanu crkva sv Aleksandra, u Paludu crkva sv. Marije, u Putalu crkva sv. Jurja, u

[1] Od „primus in cera", cera tabula cerata, matricula. Odanle primicerius notariorum, primicerius diaconorum, fabricensium itd. Primicerius u hrv. glag. listinah obično „primancer".

[2] Documenta p. 32, 48.

Digitized by Google

Sidragi crkva sv. Ivana; svećenici nose ime mjesta: *presbyter* de (in) Asca, Jagadeva, Naseri, Orehova, de vico Tržići. Ovdje se dakle imadu razumievati sela i manji kotari izvan biskupskih gradova s crkvom i svećenikom, koji je onamo od biskupa poslan, da u ime njegovo i pod njegovim nadzorom obavlja crkvene poslove, t. j. imadu se razumievati župe i župnici. Rieč „parochia" ne dolazi još u spomenicih naših u potonjem smislu ove rieči, već ili znači biskupiju[1] ili veća okružja s jednom ili s više političkih župa[2]; a rieč „parochus" niti ne dolazi, već ili „rector, rectores" dotične crkve, i to rjedje[3], ili samo „presbyter" uz ime crkve ili sela, i to češće. A tako je bivalo i drugdje. Ali u onoj oznaki naših izprava leže oba zahtjeva za pojam župe, na ime ograničene zemljište dotičnoga sela i „plebs, populus parochiae assignatus", stanovničtvo na ime onoga sela oko dotične crkve. Uz ove crkve bilo je i drugih područnih, u kojih se je samo služba božja obavljala, ali nije se smjelo krstiti, a zvale su se capellae, oratoria, pak su bile onim prvim podredjene, a svećenik, ako je ondje namješten bio, nosio je uz druga imena (presbyteri titulorum minorum) i „capellanus". U naših se izpravah pominju Stephanus „capellanus et presbyter s. Nicolai", capellanus ecclesiae ss. Cosmae et Damiani, Martinus, Michael capellanus etc.[4] Ovi primjeri svjedoče dovoljno, da su i hrvatske biskupije podieljene bile u župe sa župnom crkvom, župnikom i gdješto kapelanom. Odnošaj tih biskupovih pomoćnika naprama biskupu i njihovo pastirsko područje bijaše obćenitimi crkvenimi zakoni ustanovljeno.

Poznato je, da su u staro doba manje seoske crkve visile glede njekih župnih prava i čina, a osobito glede krštenja, o većih, koje su bile u većih mjestih, te su se naprama onim manjim dotičnoga kotara obično toga radi zvale „ecclesiae baptismales". Svećenik predstojnik takovoj crkvi zvao se „archipresbyter" (naprama stolnomu „ruralis") naprama ostalim, koji su se samo „presbyteri" zvali, a kotar s manjimi crkvami bijaše podieljen u manje obćine zvane „decaniae", odavle i archipresbyteru takodjer ime „decanus (ruralis)". Za takovu diobu u Hrvatskoj nalazimo jedan primjer, na ime u spisu spljetskoga sabora god. 926/7., gdje se čita: „No-

[1] Ibid. p. 188, 196.

[2] Ibid. p. 88, 199. U spisu sabora god 1185 (Kukuljević: cod. dipl. II, 191) rieč „parochia" znači župu t. j. županiju.

[3] Ibid. p. 142, 148.

[4] Ibid. ad v. capellanus.

Digitized by Google

nensis vero ecclesia non episcopum antiquitus sed archipresbyterum sub iurisdictione episcopi habuisse dignoscitur"[1]. Prema tomu „rector" crkve ninske bio je „archipresbyter", decanus ruralis, koje rieči smisao može biti samo taj, da su svećenici ninskoga kotara stajali u njekom odnošaju naprama ninskomu dekanu.

Tako smo redom pronašli sve članove hrvatsko-dalmatinske hierarhije i pomoćnike njihove. Ali ta slika o svećenstvu bila bi nepodpuna, kad se nebismo osvrnuli na *redovničko svećenstvo u Dalmaciji i Hrvatskoj*. Redovi crkveni nisu članovi hierarhije, pravna sgrada crkve ne počiva na njih, pak i nijedan član reda ne ima kano takav pravo na ulaz u hierarhiju. Ali redovi su odlično za crkvu sredstvo u promicanju njezine zadaće: s toga postanak redova dopire čak u prvo doba crkve.

U doba, koje je predmetom našega iztraživanja, postojao je na zapadu samo jedan red, koji je sv. Benedikto od Nursie (480 † 543) na temelju po njem propisane regule osnovao, i komu je matica bila samostan na dražestnom Monte Cassino (529) u beneventanskoj vojvodovini. Taj se je red, kano što je poznato, skoro razširio po cielom zapadu na temelju što nepromienjene što okolnostim zemlje prilagodjene regule utemeljitelja; pak su tim načinom nastale u različitih zemljah opatije i sborovi (congregationes) benediktinskoga reda, kano što u Francezkoj početkom X. vieka u Clugny, u Italiji na Apeninu u Camaldoli (1018), u Njemačkoj, poslije glasovite u Fuldi, znamenita u Hiršavi (1069) itd.

Imade traga veoma ranu redovničkomu životu u Dalmaciji. U pismu pape Zosima na solinskoga biskupa Hesychia od 418. god. spominju se „coetus monachorum, quorum solitudo frequentior est in Dalmatia"[2]. Isto potvrdjuje suvremenik sv. Jerolim govoreći o pustinjacih na dalmatinskih otocih. Kako se odavle vidi, ovi pobožnjaci bili su zbilja pravi „μόναχοι", kakovi su davno prije u iztoku živili u posebnih stanicah, a koje su nastojali u zajednicu dovesti Pahomij (340), Amonij, Hilarion, Eustatij i Vasilij u iztoku; Ambrosij pako, Jerolim, Augustin, Martin i Kasian na zapadu. Ovi dakle „monasi" nisu mogli živiti po „reguli" sv. Benedikta.

Ovomu redu imao pripadati samostan, koji je u Zadru sagradjen bio uz crkvu sv. Krisogona, u koju je prekrštena bila starija sv.

[1] Ibid. p. 195.
[2] Pismo kod Mansia: Conc. coll. IV, 347.

Digitized by Google

Antuna, kad su moći onoga mučenika god. 649. iz otoka Grada kod Oglaja onamo prenesene bile Još god. 918. navodi se i crkva sv. Krizogona i „Odolbertus abbas“[1]; nù kada je taj samostan sagradjen bio, nije nam zabilježeno; samo se iz druge izprave[2] doznaje, da je negdje početkom X. vieka stara crkva novom zamienjena bila, koju su sagradili Fusculo i prior Andrija, i da je ta crkva sa samostanom malo kašnje zapuštena bila, tako da je samostan izpražnjen ostao, dok nije gradjanstvo zadarsko crkvu i samostan sv. Krizogona obnovilo, pak za prvoga opata pozvalo iz Monte Cassina redovnika Madia, predavši mu uz listinu od 19. prosinca 986. godine crkvu i samostan sa svimi na nju spadajućimi nekretninami, kano što kućami, vinogradi i zemljami[3].

Uz onaj prvi zadarski samostan bio je u Hrvatskoj najstariji onaj, što ga je knez Trpimir prema polovici IX. vieka zasnovao, kano što veli u svojoj listini[4] od 4. ožujka 852. godine: „construxi monasterium, ibique catervas fratrum adhibui, quorum sedulis votis et frequens oratio nos immunes redderet de peccatis“. Nedvojeći, da je taj samostan pripadao jedinomu za onda na zapadu redu benediktinskomu, ne znamo jedne važne okolnosti, gdje je taj Trpimirov samostan sagradjen bio. U Mutimirovoj listini od 28. rujna god. 892. navodi se medju svjedoci uz župane zemaljske i dvorske takodjer „Zitalius (Žitalj) superpositus monasteriis“[5], odkle bi se dalo izvoditi, da je tada u obsegu hrvatske kneževine bilo više samostana, koji su možebit kakav sbor sastavljali. Prema tomu može se o mjestu Trpimirova samostana samo nagovieštati, pak ću i ja svoje nagovieštanje nadovezati.

Odmah ćemo vidjeti, da se iz sačuvanih izprava znade za postanak više hrvatsko-dalmatinskih samostana benediktinskih. Ali se ne znade za postanak samostana sv. Stjepana prvoga mučenika blizu Spljeta. Prva izprava, u kojoj se taj samostan navodi, jest iz početka XI. stoljeća[6], pak su mu iz toga vieka poznati opati:

[1] Documenta p. 18—19.

[2] Ibid. p. 21.

[3] Spomenuti prior Andrija ostavio je bio oporukom od 918 god. crkvi sv. Krizogona vinograd i zemlje u Diklu, dva kmeta i 100 glava marve.

[4] Documenta p. 1. „*Deo* peccatis“ bit će pogrješka prepisačeva mjesto „*de* peccatis“.

[5] Ibid. p. 16.

[6] Ibid. p. 36. Postavljam ju na god. 1020. Spominje se u njoj Martin biskup, koji se, ako je spljetski, navodi u listini god. 1000. Ibid. 28.

Digitized by Google

Ursus, Dabro, Izak, Gisilberto, Dominik i Teodor. U tom samostanu živio je jedno vrieme sinovac Petra Kresimira, hrvatski vojvoda Stjepan, gdje si bio odabrao i grob[1]. Početkom sliedećega vieka nosi ovaj samostan i naziv „s. Stephani de pinis“[2], valjda od šume omorikove, koja je na onom morskom jezičcu na zapadnoj strani grada Spljeta rasla. Na listini vojvode Stjepana od 1078. god. navodi se medju svjedoci „Urso abbas s. Moysis“, koji je podpisan i na drugoj iste godine listini, koju izda Dabro opat sv. Stjepana[3]. Iz ovih izprava samih ne vidi se, gdje je bio taj samostan Mojsijev, kojega je opatom „Ursus“ bio. Ali iz nješto kasnijih spomenika XII. vieka razabiremo, da je crkva sv. Mojsije bila u Solinu, blizu potoka toga imena. S toga ne dvojimo, da je uz ovu crkvu god. 1078. bio samostan benediktinski, kojega je opatom rečeni „Ursus“ bio. Ali u rečenih listinah počam od god. 1103. spominje se samo „ecclesia“, pače u jednoj od god. 1199. samo „capella s. Moysis“; te se osim toga odanle vidi, da je ta crkva spadala na vlastničtvo spljetskoga nadbiskupa; nigdje pako ne govori se više o samostanu[4]. Odkle se punim pravom zaključuje, da već početkom XII. vieka nije bilo u Solinu samostana sv. Mojsije[5]; a kada je sagradjen bio, o tom se ne zna. Kasniji pisac[6] dodaje i crkvam sv. Stjepana i sv. Marije u Solinu, koje da je kralj Svinimir na saboru u Ninu (1077—87) povratio nadbiskupskoj crkvi spljetskoj[7], samostane uz tu viest, da je te crkve sagradila bila kraljica Jelena pokloniv jih za uviek rečenoj crkvi, pak da su u pridvorju (atrium) crkve sv. Stjepana zakopani kralj Kresimir i više kraljeva i kraljica. Iz sačuvanih izprava daje se samo to za izviestno izvesti, da su obje one crkve bile kod Solina, ona sv. Marije uz potok, i to na otoku, koji ondje čini, s toga i dolazi kašnje pod imenom „s. Maria de Otoch“; da su spadale na vlastničtvo spljetskih nadbiskupa uz pripadajuće jim zemlje; ali već od početka XII. vieka, dočim se u XI ni ne spominju, ne

[1] Ibid. p. 119.
[2] Cod. dipl. II, 16.
[3] Documenta p 119, 121.
[4] Cod. dipl. II, 8, 12, 13, 60, 131, 162, 199.
[5] Na listinu Svinimirovu od god. 1078 (Doc. p. 114) ne možemo se osvrnuti, jer je podmetnuta.
[6] Thomas archid. Histor. salon. c. XVI. Ibid. p. 486.
[7] Ibid. p. 213.

Digitized by Google

ima nikakova traga samostanu[1]. Ako je dakle i bio kada samostan uz crkve solinske sv. Stjepana i sv. Marije, moralo ga dosta rano, svakako prije XII. vieka nestati. Ove tri spomenute crkve sv. Mojsije, sv. Stjepana i sv. Marije bile su u solinskom okolišu, te su i zemlje njihove medjašile; ali samo za prvu je izviestno, da je uz nju u XI. vieku bio samostan. — Medju opati, koji su nazočni bili zadarskomu saboru god. 1095., navodi se takodjer „Petrus (abbas monasterii) s. Nicolai"[2]. To je jedina viest o samostanu sv. Nikole, o kojega se postanku i m'estu inače ne zna ništa. Glede mjesta svraćam pažnju na izpravu[3] o vlastničtvu spljetske „mensae archiepiscopalis" od god. 1397., u kojoj se uz ostalo piše: item supra agros archiepiscopales est terra ecclesiae s. Theodori seu s. Nicolai de portu . . . ab aquilone similiter subiacet via publica, quae tendit de Spaleto versus Sa(lonam)". Ovoj crkvi sv. Nikole, koja je takodjer u solinskoj okolini bila blizu mora, ja bi pripisao onoga opata Petra. Napokon još je jedan samostan u onom susjedstvu, kojemu se postanak takodjer nezna, a to je samostan sv. Petra „de Clobuco, Clobucez". Ovomu se samostanu nije našao trag prije do pod kraj XII. stoljeća[4]. Crkva sv. Petra „de Clobuco" dosudjena je[5] saborom god. 1185. crkvi spljetskoj. Samostan „s. Petri de Clobucez" po opisu[6] posjeda god. 1189. ležao je izmedju Spljeta i Trogira, u Podmorju[7]. Ne smiemo ovdje mimoići još jedan samostan, kojega je mjesto poznato, ali je postanak neizviestan; taj je samostan sv. Grgura u Vrani, koji je kralj Svinimir god. 1076. prigodom krunitbe rimskoj stolici poklonio bio[8], kojemu je u prvoj desetini sliedećega vieka opatom bio Desa[9], i koji je u sedmoj desetini toga vieka bio prieporan izmedju skradinskoga biskupa i reda božjaka ili templara[10].

---

[1] Cod. dipl. II, 8, 22, 31, 35, 131, 162, 188, 199. Farlati: Illyr. sacr. III, 156, 340, 345. U listini od god. 1142 piše se o crkvi sv. Marije, „quae iuxta vicum salonitanae civitatis est sita".

[2] Documenta p. 159.

[3] Kod Farlata III, 345.

[4] Listina god. 1078, u kojoj se navodi „ecclesia s. Petri de Clobuco", jest podmetnuta.

[5] Cod. dipl. II, 131.

[6] Ib. p 154.

[7] Lucio: Mem. di Traù p. 496. Bijaše god. 1420 razoren.

[8] Documenta p. 105.

[9] Cod. dipl. II, 16

[10] Ibid. p. 86.

Digitized by Google

Ali kada se pita, koji od ovih samostana nepoznata postanka mogao je biti djelo bogoljubnosti hrvatskoga kneza Trpimira, može se, uzev sve okolnosti u obzir, misliti samo na dva: sv. Stjepana kod Spljeta i sv. Petra u Klobuku. Što Trpimir traži od spljetskoga nadbiskupa zajam za obskrbu nove crkve, te mu u zamjenu priznaje i potvrdjuje posjed u spljetskoj okolini i podjeluje desetinu klišku, što izdaje u to ime listinu u Bijaču izmedju Spljeta i Trogira, sve nas to upućuje, da je kneževa zadušbina ležala u području vlasti crkve spljetske. Solinski samostani sv. Mojsije i Nikole bijahu toli neznatni, tako su brzo iznikli sa pozorišta, da ne mogu po našem sudu doći u račun. Glede crkve pako sv. Stjepana u Solinu ne ima historijskoga dokaza, osim potonje predaje, da je uz nju ikada samostan bio. Za samostan sv. Stjepana kod Spljeta, osim navedene okolnosti, kano da bi govorilo i to, što si ga je član vladalačke obitelji odabrao bio za vremenito zaklonište i za vječiti počinak, pak ga i obilno obdario, kano da je u tom već imao primjer u svojih po vlasti i krvi predšastnika. A za samostan sv. Petra u Klobuku vojevala bi blizina Bijaču, gdje su izdane listine knezova Trpimira i Mutimira (892.), i odkle je ovaj drugi dan prešao u bliži Spljet u crkvu sv. Dujma, gdje su indi prvi hrvatski knezovi, kako se čini, rado boravili[1].

Ali okanimo se ovih nagadjanja o samostanu Trpimirovu; toliko je ipak izviestno, da je prema polovici IX. stoljeća u Hrvatskoj prvi izpravom utvrdjeni samostan za sielo benediktinskoga reda zasnovan bio. Uza nj bijaše najstariji onaj sv. Krizogona u Zadru, koji bivši još početkom sliedećega vieka u životu malo kašnje izčeznu, da se godine 986., kako vidismo, opet povrati.

Poslije toga zadarskoga zasnovano je više samostana u Dalmaciji i Hrvatskoj. Viek XI. bijaše ondje osobito prijazan obitelji sv. Benedikta; oko umnožanja njezine obćine natjecahu se vladaoci i imućnici. U Zadru sagradi polovinom toga stoljeća za žensku

[1] Farlati (Illyr. sacr. III, 50) misli, da je Trpimirov samostan bio uz crkvu sv. Petra kod Solina, te da je od njega „vetus aedificium ... quamvis vetustate semirutum inter Clissam et Salonam"; ali nigdje ne ima traga, da bi uz onu crkvu sv. Petra (Docum. p. 79) ikada i samostan bio. Milinoviću (Viestnik hrv. arkeol. društva VI, 44) čini se „najpriličnije, da je Trpimirov hram i samostan sv. Petra od Klobučca pod Biačem". Po Eitelbergeru (Die mittelalt. Kunstdenkmale Dalmatiens. Wien 1884. S. 206) imade predaja, da su dva stupića, koja su sada na portalu crkve stolne u Trogiru, njekada bila na kneževskom dvoru u Bijaču.

Digitized by Google

čeljad samostan bogoljubna Čika, udova Andrije Papina, kćer Dujma i Većenêge, unuka priora Madija, „sestra“ kralja Kresimira, kako ju ovaj u svojoj listini nazivlje; pak izprosiv za samostan od Petra opata sv. Krizogona crkvicu sv. Marije pred vratima „Bellata“ zvanima, sama unidje sa svojom starijom kćerju Domnanom (t. j. domna Ana) u tu redovničku obitelj, te joj bude prvom opaticom[1]. Ovo bijaše drugi u Zadru samostan jednoga reda. U isto po prilici vrieme, a malo prije god. 1059., sagradjen je pod okriljem samoga hrvatskoga kralja P. Kresimira *samostan sv. Ivana tik Belgrada*, a prvi mu opat bješe Andrija, „duhovnik — kako kasnija bilježka veli — bogu i ljudem mio“. Ta se benediktinska opatija proslavi pod imenom rogovske od dvorca „Rogovo“, koji mu bijaše s cielim imanjem u osnutku darovan[2], a ležao je tik Belgrada iza humca na liepom polju prama vranskom jezeru, koje polje i danas imenom „opatija“ sjeća na ovu staru hrvatsku zadušbinu[3]. Osim ovoga rogovskoga samostana sv. Ivana spominju se već god. 1069. u Belgradu i okolini još druga dva samostana, jedan mužki sv. Bartola s opatom Adamom, drugi ženski sv. Tome apostola s opaticom Dabricom[4]. Ali postanak tima opatijama nije izviestan. U to su doba zasnovana dva ženska samostana: jedan u *Trogiru*, drugi u *Spljetu*. Jedan i drugi postao je uplivom dvaju velikih biskupa: Ivana trogirskoga i Lovre spljetskoga; za prvi, trogirski samostan sv. Dujma, izdana je zakladnica god. 1064., za drugi pako, spljetski sv. Benedikta, pet godina (1069.) kašnje[4]. Trogirskomu bijaše prva opatica Eufemija, spljetskomu Katena. U oba stupi odmah više sestara, u spljetski Katene sestra Stana, zatim Ana, Agapis, Vera,

[1] Izprava Čikina god. 1066. Documenta p. 65. Samostan bješe one godine već gotov, ali se ondje veli o njem, „quod *noviter* fabricatum est Jadere“. S. Ljubavac našao je bio u starom dielu samostana ploču s nadpisom, po kojem bi bio uz crkvu sv. Marije samostan jur god. 920 za priora Nikifora a opatica samostanu Lampredia. Ali nadpis i tumačenje jest sumnjivo, Čikina pako izprava o tom šuti. Bianchi op. cit. I, 321.

[2] Documenta p. 51.

[3] Kad je bio god. 1126 Belgrad i rogovski samostan razoren, preseli se redovnička obitelj iz Rogova na suprotni otok Pasman, gdje je već od prošloga vieka (Doc. p. 86, 107) imala uz posjed crkvu sv. Kuzma i Damjana kod Tkona, te si sagradi samostan, na što se i opatija uz staro ime rogovske prozva imenom sv. Kuzme i Damjana (monasterium s. Cosmae et Damiani de monte). Cod. dipl. II, 102.

[4] Documenta p. 63, 75.

Digitized by Google

sve plemenita roda, i to sudeć po imenih Stana i Vera većinom hrvatskoga. Pomenuti nadbiskup Lovro ne malo je sudjelovao kod osnutka okô god. 1065. *samostana sv. Petra apostola,* koji je kod solinske crkve sv. Stjepana *u mjestu Selu* podigao svojim troškom Petar Črne s prizivom Gumaj ujedno sa svojom suprugom Anom, kćerju Maja Fave, a rečeni metropolita uz saučešće spljetskoga gradjanstva i hrvatskoga plemstva posvetio. Opat tomu samostanu bijaše osnovateljev unuk (ili sinovac, nepos) imenom Grgur[1], a u izpravah sliedećega vieka dolazi pod imenom „monasterium s. Petri de Gumai, Gomai"[2]. I na hrvatskih otocih kvarnerskih nalazimo četiri samostana: jedan imenom sv. Petra na *Rabu,* osnovan[3] god. 1059., drugi sv. Mihovila na *Šušaku* (Sansicovo, Sansego) kod Osora (Lušinja), treći imenom sv. Petra na ostrovu *Nembu* (Neumi), koji je spadao na pažku občinu, a ova ga god. 1071. utjelovila sa samostanom šušačkim[4]; napokon četvrti na *Krku* kod Baške (imenom sv. Lucije), kojoj je opat Dobrevit poznat iz glasovitoga glagolskoga nadpisa[5].

Ovako nalazimo u to doba red sv. Benedikta na svih znatnijih tačkah Dalmacije i Hrvatske počam od Istre pak do Cetine. Nalazimo ga na kvarnerskih otocih, nalazimo ga u Zadru, u Belgradu i u župi sidražkoj, u Trogiru, u Spljetu i Solinu i u kotaru ovih gradova. Osim ovih samostana spominju se drugi već u izpravah iz početka XII. vieka, kano što u Trogiru samostan sv. Ivana[6], te je vjerovatno, da jim postanak dopire do prošloga stoljeća.

Svi ovi samostani biše po „reguli" sv. Benedikta ustrojeni, te su se i osnivači na nju savjestno obazirali. Kad su Zadrani predavali opatu Madiu samostan s crkvom sv. Krizogona, budući da je ova izvan samostanske ograde ležala, opazuju: „unum tamen nobis reprehensibile esse videtur, quod ecclesia extra antiquam claustram sit posita, quod precepta s. patris Benedicti prohibent fieri, eo quod omnia necessaria monachis intra monasterium debeant haberi, ut nulla necessitas sit eis vagandi"[7], pak su toga

[1] Zakladnica Docum. p. 127 ss. Cf. p. 65.
[2] Cod. dipl. II, 16, 96.
[3] V. zakladnicu. Docum. p. 56.
[4] Docum. p. 89.
[5] Ibid. p. 487—8.
[6] Cod. dipl II, 12, 16. U drugoj tek polovici dolaze u Zadru ženski samostani sv. Platona i sv. Dimitrija. Ibid 74, 151.
[7] Documenta p. 21.

Digitized by Google

radi, da bude reguli podpunoma zadovoljeno, dali zatvoriti javnu cestu izmedju one ograde i crkve. Isti Zadrani odredjuju, da samostanu sv. Krizogona imade biti glavnim ravnalom „beati Benedicti regula“[1]. Rabljani daju opatu Fulconu vlast dizati samostane „sicut sacra beatissimi Benedicti edocet regula“[2]. Prema ovoj reguli bijaše svagdje ustrojen samostan i njegova redovnička obitelj uredjena. Svaki je samostan imao svoga opata kano predstojnika i starješinu ciele obitelji. Tu obitelj sastavljali su redovnici, od kojih njeki bijahu svećenici, drugi svjetovnjaci; jedni i drugi pišu se „monachus“, ali prvi uz to još „presbyter“, dakle „monachus et presbyter“. Tako se za samostan sv. Krizogona u Zadru pišu kano „monachi et presbyteri“: Adam, Benedictus, Dominicus, Gaudius itd., za samostan sv. Ivana u Belgradu ili Rogovu: Ivan, Petar itd. I ženskim samostanom predstojala je „abatissa“, a ostale njoj podčinjene pišu se „monacha, domna“ (odavle „duvna“), „soror“, tako „domna Ana, domna Agapis, domna Vera“, sve pako skupa zovu se obično „moniales, monachae, ancillae dei“[3]. Ženski samostani imahu osim toga za obavljanje službe božje i rukovodjenje bogoštovja svoga svećenika, obično „capellanus monasterii“[4], za gospodarske poslove svoje „provisores“[5], za pravne odvjetnika, „advocatus“[6] itd.

Starješina samostana dužan je prema svojemu imenu (lat. abbas od kald. abba, žid. ab[7] = otac) biti za cielu obitelj pravim „otcem“. Kano takav imao je skrbiti za samostan i upravljati obiteljom u tom duhu. S toga bijaše u svih važnijih poslovih upućen na savjet podredjene si braće, koja su mu s druge strane, kano Hristovu namjestniku, na posluh i pokornost obvezana bila. Koji je želio primljen biti u obitelj, imao se podvrći jednogodišnjemu kušanju, onda je tek mogao stupiti u t. zv. noviciat, koji je na pet godina ustanovljen; a pošto je ovdje zasvjedočio pravo redovničko zvanje,

[1] Ibid. p. 50.
[2] Ibid. p. 57.
[3] Ibid. p. 63, 77, 180.
[4] Ibid. p. 180.
[5] Ibid. p. 77.
[6] Ibid. p. 64.
[7] Ovo semitsko ime, koje je označivalo na iztoku starješinu redovničke ili pustinjačke obitelji, usvojeno je na zapadu u istom smislu, dočim je na iztoku zavladalo grč. ime „ἀρχιμανδριτης od μάνδρα = claustrum i ἡγοῦμενος, prema tomu i kod iztočnih Slavena **архимандритъ** i **игоуменъ**. V. Miklošić: Lex. paleoslov. a. h. v.

Digitized by Google

položio je svečani trostruki zavjet, kojim se je obvezao na stalno prebivanje u samostanu (stabilitas loci), na siromaštvo, djevičansku čistoću i pokornost. Odielo redovnika moglo se ravnati prema podnebju i okolnostim zemlje, a potanja odredba bi opatu propuštena; ali obće bi odredjena duga haljina (habit) s kukuljicom (cuculla) i komad latka, koji je pleća pokrivao a kašnje u dvoje razdieljen visio sprieda i straga. Braća su živila u zajednici, jela u blagovaoni (refectorium), spavala u spavaonah. Zanimanje redovnika ustanovljeno je potanko i podieljeno izmedju molitve i radnje. Ova druga sastojala se je u ratarstvu, rukotvorstvu, učenju i obučavanju. U svakom samostanu ima se osnovati knjižnica, a rukopisi njezini dieljeni za posta redovnikom na čitanje i prepisivanje, pak su „graphium", crtež, i „tabula" spadali medju one sprave, koje je svaki član dobivao. Kano što su utemeljitelju reda davali u Subiaku djecu na odgoj, tako je on ustanovio, da samostan prima djecu na odhranjenje uz malenu nagradu, koja je zajednici pripadala.

Po ovoj dakle reguli, koja je umjela toli mudro u sklad dovesti strogost i blagost, radin i kontemplativan život, a koje su učinci daleko presegli ogradu samostansku, bijahu uredjene navedene opatije u Dalmaciji i Hrvatskoj. Kakav su položaj u toj zemlji zauzimali rečeni samostani, i što su za nju privriedili glede duševnoga i materijalnoga razvitka njezina, to ćemo kašnje razjasniti. Na ovom je mjestu dovoljno iztaknuti, da je i hrvatska crkva imala u promicanju svoje zadaće onu polugu, koju joj na zapadu priredi patrijarha zapadnoga redovničtva

Još se ima jedno pitanje razpraviti, na ime *pitanje ob odnošaju hrvatske crkve naprama crkvi zapadnoj i iztočnoj.*

Zemljište, na kojem je zasnovana hrvatska država, t. j. kako Dalmacija tako i Panonija savska i druga (P. secunda) ili sriemska, bijaše od viekova u tiesnoj svezi s Rimom. Ova sveza nije prekinuta ni diobom rimske carevine u zapadnu i iztočnu sa dvie stolice u starom i novom Rimu, jer je Dalmacija i Panonija s Norikom, kano zapadni Ilirik, ostala uz zapadnu rimsku carevinu. I za vrieme cara Justiniana I. (527—65.), komu je pošlo bilo za rukom pribrati velikom česti rimske pokrajine, zapadu su pribrojene Dalmacija i oslobodjeni dio Panonije, posavska na ime i sriemska. A tako je bilo i u crkvenom pogledu. Kad je zaključkom carigradskoga sabora god. 381. biskupu novoga Rima podieljeno prvo mjesto poslije biskupa staroga Rima, pak mu tim podieljena

Digitized by Google

priednost pred patrijarhom aleksandrijskim i antiohejskim, položaj Dalmacije prama biskupu staroga Rima nije u ničem promienjen. Ali upravo balkanski poluotok imao je postati onim priepornim zemljištem, koje si je carigradski patrijarha, podupiran ondješnjim dvorom, postupice svojatao; najprije bješe mu kalcedonskim saborom god. 451. uz malu Aziju i Pontus dodieljena Tracija; za tim vrebalo se na iztočni Ilirik. Spomenuti car Justinian priznade u novoj crkvenoj diobi carevine iztočni Ilirik t. j. Mesiu, Daciu, Dardaniju, Macedoniju, Thessaliu, Achaiu, Epir i Prevalis još zapadnomu patrijarhu. To bijaše u oči novih velikih promjena, koje su upravo u Iliriku zaposjednućem pokrajina njegovih po Slovjenih do skora nastale. U samom se Carigradu priznavalo i sada pravo na te pokrajine staromu Rimu. Car Heraklij propustio je zapadnomu patrijarhu brigu oko pokršćenja Hrvata[1]. Papa Ivan IV. poslà opata Martina u Dalmaciju[2]. Ovamo bješe iz Rima poslan i Ivan Ravenjanin, prvi nadbiskup spljetski[3]. Tek sliedećega stoljeća postade Ilirik poprištem borbe izmedju staroga i novoga Rima. Povod su dale razmirice izmedju carigradskoga i rimskoga dvora, nastale prigodom kipoborstva. Tada je car Lav III. oko god. 732. pokrajine iztočnoga Ilirika odkinuo od staroga i pridružio jih novomu Rimu[4]. Tiem se je vlast carigradskoga patrijarha na balkanskom poluotoku proširila sve do Dalmacije, onda već hrvatske. Ali ovamo nije ona ni sada dosegla. Prvi je pokus učinjen tek sliedećega IX. vieka.

Taj su pokus podupirali veliki dogodjaji onoga vremena. Uzpostava zapadnoga rimskoga carstva papom Lavom III. u osobi franačkoga kralja Karla velikoga (800), njegova osvajanja u Italiji i prodiranje vlasti njegove u zapadni dio balkanskoga poluotoka, sve je to ohladilo i onako napete odnošaje izmedju novoga i staroga Rima. Još nadodje k tomu priepor radi Bugarske. Knez Boris pokrstivši se na ime god. 864/5., najprije pristade uz carigradsku crkvu[5]; ali do skora nadoveza odnošaje s rimskom stolicom poslav u Rim ljeti god. 866. poslanike, kroz koje dobi od pape Nikole I.

[1] Constant. porphyr. Documenta p. 291.
[2] Ibid. p. 277.
[3] Ibid. p. 286.
[4] Svjedoče listovi Hadriana I. i Nikole I. Pagi ad a. 736, nr. 11—12. Critica histor. chronol. in annal. eccl. Baronii.
[5] Dade si od patrijarha Fotija protumačiti njeke nauke vjere. Photii epistolae ed. Montacutius p. 47.

Digitized by Google

poznata glasovita „Responsa ad consulta Bulgarorum“[1]. I carigradski patrijarha Fotij upravi u to doba slično pismo na Borisa. Odmah bijaše iz Rima poslano u Bugarsku izaslanstvo u osobah biskupa Pavla i Formosa, koje Boris tako usrdno primi, da je grčke svećenike dao iz zemlje odpraviti. Sliedeće godine 867. upravi knez u Rim drugo poslanstvo, koje je imalo uz ostalo izhoditi Formosa za bugarskoga nadbiskupa. Pošto je papa Nikola I. medju tim umro (13 stud. 867), dodje god. 869. u Rim pod vodstvom boljara Petra treće poslanstvo k papi Hadrianu II. moleći za bugarskoga nadbiskupa kardinala djakona Marina, kojega je Boris prolazećega kroz Bugarsku u Carigrad poznavati naučio. Ali dok su se ovakova izaslanstva izmedju bugarskoga i rimskoga dvora izmjenjivala i dok se riešenje pitanja o nadbiskupu bugarskom otezalo, carigradska je sinoda početkom god. 870. u prisutnosti bugarskih i papinih poslanika i uz privolju prvih zaključila, da Bugarska pravom spada ne pod rimskoga nego pod carigradskoga patrijarha. A toga je osvjedočenja bio ne samo žestoki neprijatelj Rima patrijarha Fotij, koji je medju tim novim carem Vasilijem I. dne 25. rujna 867. god. svrgnut bio, nego i nasljednik njegov a prijatelj crkvenoga jedinstva patrijarha Ignatij, koji je, da onaj saborski zaključak provede, posvetio za Bugarsku nadbiskupa, a ovaj namjestio ondje više biskupa i poveo sa sobom množinu grčkih svećenika. Rimskomu svećenstvu sada ne bi više obstanka u Bugarskoj. Ovoga prekreta nije mogao više izpraviti ni nasljednik Hadrianov Ivan VIII. niti svojimi opomenami na patrijarha Ignatija niti svojimi listovi na kneza Boris-Mihajla. Bugarska je za zapadnu crkvu izgubljena bila.

Ovo nam je bilo u krajnih crtah navesti[2], da se naše pitanje uzmogne laglje razumjeti. Lako se je doviti, da se u Carigradu mrzkim okom gledao upliv, koji je zapad u zapadnoj polovici balkanskoga poluotoka izvojštio. U themi Dalmaciji bijaše do duše mirom uglavljenim izmedju oba carska dvora (812.) uzpostavljena vlast iztočno-rimskoga cara, kojega je strateg u Zadru zastupao; ali hrvatski je knez priznavao i na dalje vrhovnu vlast zapadnoga mjesto predjašnje iztočnoga cara. Tomu je htjeo na kraj doći spomenuti odlučan i uman car Vasilij I. Čim je na priestolu zamienio

[1] Kod Mansia: Conc. coll. XV, 401.

[2] Obširnije razpravljah o tom pitanju na svojem mjestu u djelu: Viek i djelovanje sv. Cirila i Metoda. Zagreb 1859.

Digitized by Google

slabe predšastnike Teofila i Mihajla III. (829—67.), bijaše mu jedna od prvih briga, da ugled potamnjele carske vlasti uzpostavi osobito u južnoj Italiji i medju južnimi Slovjeni. U Hrvatskoj, kako se iz preostalih nam oskudnih spomenika razabrati dade, borile su se dvie stranke za priemoć: jedna, kako ju prozvati možemo, zapadna, druga iztočna. Kad se je prvih godina carevanja Vasilijeva onaj prekret u Bugarskoj dogodio, tad je u Hrvatskoj vladao knez Domogoj. Ovaj je pako, kako se iz netom odkritoga pisma Ivana VIII. razabire[1], pristajao uz zapad; jer inače ne bi mu papa bio očito u pismu govorio, tužeći se radi Bugarske, o grčkoj lukavštini („graeca falsitas"). Ali protivna stranka kovala je proti knezu urotu, te se je prinukanim našao ubiti jednoga od urotnika, premda mu bješe prije život obećao[2]. Urota imala biti dosta opasna, kad je knez prisiljen bio upotriebiti, da ju uguši, obsežna najskrajnja sredstva, od kojih ga papa odvraćaše preporučujuć mu[3] blažju kaznu izgona iz zemlje (temporalis exilii religacio). A taj razdor u zemlji dovede do katastrofe, kad poslije naravne ili silovite, to se ne zna, smrti Domagojeve (876.) zasjedoše mu sinovi priestol hrvatski, jer Sedeslav, potomak Trpimirov, silom iztisnu jih odanle, izagna iz zemlje i sam osvoji kneževski priestol. A da se na njem učvrsti, odluči prisloniti se na iztok, pak carskom četom praćen uputi se u Carigrad k Vasiliju[4].

Ovo je onaj čas, kad se po mojem mnienju Hrvatska prisloni iztočnoj crkvi. Sedeslav dodje sam glavom pred cara u novi Rim; ovdje je on za cielo priznao njegovu vrhovnu vlast, koju su mu i predšastnici do Borne priznavali, te se stavio pod okrilje njegovo. Reć bi, da je Sedeslav uvidio, kako se samo uz zaštitu iztočnoga cara može uzdržati na hrvatskom kneževskom priestolu. U Carigradu pako smatralo se tada, uz one ako i na vrieme poravnane ali još uviek napete odnošaje s rimskom stolicom, da je za učvršćenje sveze medju carstvom i zemljami balkanskoga poluotoka osim državne još i crkvena zajednica potrebita. Ako se ovakova zajednica s podpuno samostalnom i donjekle neprijateljskom Bugarskom ondje visoko cienila: koliko se nije ona želila s Hrvatskom, koje je knez došao onamo glavom, da se naprama caru povrati u njekadašnji odnošaj? S romanskom Dalmacijom, kano pokrajinom

[1] Starine XII, 212
[2] Ibid. p. 217.
[3] Ibid. p. 218.
[4] Documenta p. 373.

Digitized by Google

carevine, splesti takovu zajednicu nije bilo valjda težko, premda su njezino svećenstvo i gradjanstvo na zapad upućivale stoljetne sveze. I zbilja Dalmaciju, t. j. romanske gradove i otoke, nalazimo na jednom u taboru iztočne crkve. A Hrvatsku imao je onamo privesti Sedeslav, štićenik Vasilijev. Pismo pape Ivana VIII. od 2. svibnja 879. god. upravljeno na Sedeslava[1] ne sadržaje doduše ništa takova, odkle bi se dalo izvesti, da su se dobri odnošaji medju njim i rimskom stolicom pomutili. Ali druga pisma protivno svjedoče; pak smo uslied toga prisiljeni misliti, da se papa, pred očima imajući glavnu svrhu pisma, preporuku na ime poslanika za Bugarsku, nije htjeo ondje one nepovoljne okolnosti dodirnuti.

Nù kano što je kratka bila vladavina Sedeslava, tako je kratka bila i zajednica Hrvatske s Carigradom. Proti Sedeslavu na ime dignu se buna s Branimirom na čelu, koji ga smakne i sebe popne na mjesto njegovo na kneževski priestol.[2] Sada bijaše jedna od prvih briga novoga kneza, da Hrvatsku opet privede u zajednicu s Rimom. Posla dakle k papi popa Ivana s pismom svojim i djakona Teodozija, izabranoga biskupa ninskoga. Odavle se razabire, da je ninski biskup bio zastupnik crkveni Hrvatske i da je i ovdje nastala promjena u glavi uslied ovoga prekreta. Branimir je papi poručio, da želi biti vjeran „sv. Petru i nasljedniku njegovu", te ga zamoli za blagoslov. Teodozij očitova pismom svoju „odanost i vjernost prama crkvi sv. Petra i papinstvu". Koliku je radost Ivan VIII. osjetio s povratka Hrvatske, vidi se iz listova njegovih od 7. lipnja 879. na Branimira, Teodozija i svećenstvo i narod hrvatski[3]. U Rimu, gdje se gubitak Bugarske živo osjećao i o njezinu povratku još uviek radilo, povratak Hrvatske bi uzhitom pozdravljen. „Pošto ti pomoćju božjom — ovako odgovara papa knezu Branimiru — kano ljubljeni sin želiš biti vjeran svetomu Petru i nam, koji smo mu božjom milošću namjestnik, i izpoviedaš mu ponizno pokornost: veoma se tvojoj plemenštini ovim apostolskim pismom zahvaljujemo, te očinskom ljubavi kano predragoga sina, povraćajućega se u krilo svete apostolske stolice, majke tvoje, iz čijega na ime bistroga vrela pili su otcevi tvoji medenu tekućicu svete propoviedi, primamo i duhovnim naručajem grlimo pak apostolskom dobrostivosti hoćemo te gojiti, da se milost i bla-

[1] Ibid. p. 7.
[2] Ibid. p. 374.
[3] Ibid. p. 8—10, 12.

Digitized by Google

goslov svetih apostola poglavica Petra i Pavla i naša nad tobom izlije, da od tvojih vidljivih i nevidljivih neprijatelja, koji neprestaju zasiedati i priečiti ljudskomu spasu, uviek budeš slobodan i siguran, kako bi željenu nad neprijatelji pobjedu laglje stekao... Tvojoj prošnji, da te svojima apostolskima ustnama blagoslovimo za umnožanje tvojega spasenja, rado zadovoljismo; jer na dan uzašašća gospodnja, kada smo na oltaru sv. Petra apostola služili, za svečanosti mise dignuvši gore ruke blagoslovismo tebe i sav puk tvoj i cielu zemlju tvoju, da ovdje i u vječnosti tielom zajedno i dušom spasen, uzmogneš takodjer zemaljskom kneževinom, koju držiš, vladati sretno i sigurno, te da poslije smrti u nebeskom priedjelu s bogom sretno uživaš i za uviek vladaš"[1]. U tom smislu pisao je papa takodjer svećenstvu i narodu hrvatskomu[2], veseleći se, što žele se „povratiti u svetu rimsku crkvu". U pismu na Teodozija[3] opominje ga, da ne traži drugdje posvete, već da će ga sam papa rediti. Ova pisma poslao je papa po rečenom popu Ivanu, kojemu je povjerio takodjer pismo na bugarskoga kneza Borisa-Mihajla, te umolio Branimira, da ga pusti obaviti ovo poslanstvo. Odakle se vidi, da papa nije izgubio nade pridobiti i Bugare kano što je sada pridobio Hrvate, čim bi dva tada najjača balkanska plemena postala rimskoj stolici krepkim oslonom proti napadaju Grka.

Ali s Hrvatskom nije se još povratila bizantinska Dalmacija. Ovdje je upliv iztočne carevine odlučan bio. Nego papa Ivan VIII. nije propustio prilike, kad se je pop Ivan vraćao u Hrvatsku, da upravi pismo takodjer na biskupe, svećenstvo i žitelje dalmatinske. U onom pismu[4] od 10. lipnja 879. god. upravljenom poimence na biskupe Vitala zadarskoga, Dominika osorskoga i, pošto je nadbiskupska stolica spljetska izpražnjena bila, na arcipresbitera Ivana, nagovara jih papa, da se vrate „k stolici sv. Petra, koja je glava i učiteljica svih crkava božjih"; sjeća jih, kolika su dobra uživali predšastnici njihovi, koji su se uticali u Rim, a kolika zla oni trpe, kako su se od njega odmetnuli; poziva jih, da si izaberu nadbiskupa, kojega će po davnom običaju rediti i podieliti mu plašt. Što za tim nadovezuje, veoma je značajno: „Ako li — ovako primjećuje — što glede Grka i Sloviena sumnjate radi toga, što

[1] Ibid. p. 8.
[2] Ibid. p. 11.
[3] Ibid. p. 12.
[4] Ibid. p. 10.

Digitized by Google

biste se k nam povratili ili što biste od nas primili posvetu i plašt, znajte za izviestno, da ćemo prema odredbam sv. otaca i predšastnika naših papa vlašću pomagati Vam uznastojati". Odakle se vidi, da se je u Rimu znalo, da bi povratak bizantinske Dalmacije mogao naći odpora u Carigradu i u onoj stranci hrvatskoj, koja je uz iztok pristajala, jer se rieči „de parte . . . Sclavorum" samo tako tumačiti mogu. Napokon poslije dojakošnjih milostivih rieči dodaje papa grožnju za slučaj, ako se biskupi, svećenstvo i žiteljstvo Dalmacije ne bi povratilo, te bi drugdje zaiskalo redjenje svoga nadbiskupa i plašt nadbiskupski. U takovom slučaju bili bi izobćeni iz crkve i proglašeni za „prekršitelje" zakona i za „nepokorne". Uz ovo pismo dobio je pop Ivan još ustmen naputak.

Odaslanstvo popa Ivana i papina pisma na kneza i hrvatski narod našla su odziva u Hrvatskoj. Ovdje je odlučeno, započeto djelo pomirbe s rimskom stolicom nastaviti i dovršiti. U ovu svrhu poslan je u Rim sam Teodozij, sada već biskup, i za cielo glava hrvatske crkve, da u ime ciele zemlje očituje „vjernost i odanost prama stolici sv. Petra i papi". Ivan VIII. primi ovo očitovanje radostno. Sada je samo preostalo, da se toj izmirbi dade spoljašnji svečani izraz. S toga je papa pismom[1] god. 880 pozvao Branimira, svećenstvo, župane (iudices) i puk hrvatski, da pošalju u Rim svoje zastupnike, koji će za cielu zemlju povratak k sv. stolici očitovati; a da će onda i ova izaslati u Hrvatsku svojega poslanika, kojemu će „prema običaju i navadi rimske crkve sav narod vjernost obećati". U Rimu se želilo, kako se i u pismu izjavlja, da se izmirba s Hrvatskom javno i što svečanije obavi, imajući za cielo pred očima utisak, koji će taj dogodjaj učiniti na Carigrad, Dalmaciju i Bugarsku. Jer je Ivan VIII. punim pravom crkvena pitanja u Hrvatskoj, Bugarskoj i Moravskoj u svezi držao, te jih nije rastavljao. A i u Hrvatskoj znalo se je, kako se misli u Bugarskoj, kano što se vidi i odatle, što je rečeni biskup Teodozij obaviestio papu o nakani Boris-Mihajla upraviti iznova poslanika u Rim[2].

Kako je djelo pomirbe dalje teklo, ne zna se, jer nas ovdje spomenici u tmini ostavljaju. Ali je ono ipak kraju privedeno, i to u Hrvatskoj s manje zaprieka nego li u Dalmaciji, premda se je sbog crkvenih sveza na obih stranah imao gdjekoji greben obaći. Spomenici na ime ne kažu, kakav je odziv našao u bizantinskoj

[1] Ibid. p. 13.
[2] Ibid. p. 14.

Digitized by Google

Dalmaciji u prvi čas onaj poziv pape Ivana VIII. Samo to je izvjestno, da je glava dalmatinske crkve izabrana bila u osobi nadbiskupa Marina: ne zna se pako, jeda li je on posvetu i plašt primio od Rima ili od druguda. Izvjestnije je za nasljednika njegova, za kojega izabran bi upravo onaj Teodozij, ninski i ujedno hrvatski biskup. Teodozij pako nije tražio u Rimu, da bude posadjen u Spljetu na nadbiskupsku stolicu nego u Oglaju (Aquileia). Na stolici patrijarha oglajskih sjedio je tada Walberto, u razmirici izmedju novoga i staroga Rima pristaša prvoga. On je umio osigurati si Istru naprama drugu svomu u Gradu[1], a valjda je računao i na crkvu dalmatinsku za svoju privrženost k Carigradu. Još god. 877. Ivan VIII. očekivaše Walberta u Rimu, da se pred crkvenim saborom opravda[2], a Fotij, stupivši poslije Ignacija na patrijaršku stolicu u listopadu one godine, zametne dopisivanje s oglajskim patrijarhom pozivajući ga, da u vjerovanju zabaci rieč „filioque". Taj dakle Walberto usudi se usvojiti si u spljetskoj crkvi poslije smrti Marina ono pravo, koje je od davna rimski patrijarha vršio. Toga radi bješe papom Stjepanom VI., koji je u rujnu 885. godine zasio stolicu sv. Petra, ukoren i Walberto, što se usudio „na sramotu apostolske stolice" prekoračivši „granice" svoje vlasti posaditi biskupa u „solinskoj crkvi", i Teodozij, što se je u tu svrhu obratio bio u Oglaj[3].

Iz ovih se podataka zaključuje, da papi Ivanu VIII. nije pošlo za rukom bizantinsku Dalmaciju s rimskom stolicom posvema izmiriti. To djelo dovrši tek spomenuti treći nasljednik njegov, jer kako se iz pisma Stjepana VI. od god. 887/8. razabire, one su opomene kod Teodozija imale taj uspjeh, da je napokon od apostolske stolice zamolio nadbiskupski plašt, koji mu je obećan, kada u Rim glavom dodje. Tim je papa želio Teodozija od Oglaja i Carigrada posvema odvratiti, spomenuv mu: „kako bi mogao primiti blagoslov od onoga, koji sam ne ima blagoslova; kako može njetko podieliti drugomu ono, česa sam po priznanju ne imade?"[4]

Poslije toga vremena ne nalazimo traga razmirici medju Hrvatskom i Dalmacijom s jedne i rimskom stolicom s druge strane. Po-

[1] Gfrörer: Byzantinische Geschichten. I, 196.
[2] Mansi op. cit. XVII, 50.
[3] Pisma papina u Documenta p. 187 i „Starinah" XII, 219.
[4] Pismo u Starinah XII, 219.

Digitized by Google

ravnanje te crkvene razmirice svakako je doživio knez Branimir, koji se živ još god. 888. napominje[1]. Tomu je ne malo pripomoći imalo, što je uzvišenjem Lava VI. (886.) na carski priestol i izgonom patrijarha Focija utrt put sporazumku izmedju staroga i novoga Rima, prem je klica razdora ostala, koja je, kano što je poznato, u XI. vieku za carigradskoga patrijarha Mihajla Cerularija (1043.) opet probujala (1054.). Ali sada već nisu svi ovi dogodjaji, kojim je pozorište bio Carigrad, djelovali na sveudilj tiesnije odnošaje izmedju Hrvatske i rimske stolice: a to tim manje što su odnošaji, koji je car Vasilij izmedju carigradskoga i hrvatskoga dvora nadovezao bio, postajali sve slabiji, dok nije Hrvatska naprama iztočnoj carevini podpuno samostalna postala i prislonila se sve to više na zapad. A spojitbom Dalmacije s Hrvatskom, koja je pod kraljem Petrom Kresimirom postala podpunom, nestalo je Carigradu na iztočnoj obali jadranskoga mora posljednjega zemljišta, s kojega je dotle na Hrvatsku uplivao.

Ako dakle izuzmemo ono kratko vrieme od kakovih 15 godina, za kojih je u trećoj i četvrtoj desetini druge polovice IX. vieka poremećena bila sveza medju Hrvatskom-Dalmacijom i Rimom, priznavala je naša domovina za vladavine narodne dinastije neprekidno vlast rimskoga biskupa kano glave ne samo cjelokupne kršćanske nego i zapadne crkve; hrvatsko-dalmatinska crkva bijaše čest zapadnoga rimskoga patrijarhata. Korjen pako ovoj svezi bijaše, kako rekosmo, već u crkvenih odnošajih predhrvatske Dalmacije.

Za cielo doba, koje je predmetom ovomu iztraživanju, ne nalazi se na dalmatinsko-hrvatskom zemljištu trag vjerskim občinam grčko-iztočnoga obreda. Inače imade se stvar glede zemljišta gornje ili crvene Dalmacije ili Hrvatske, koje je polovinom XI. vieka od solinsko-spljetske metropolije odkinuto i podvrgnuto dukljanskoj u Baru uskrsnuloj metropoliji. Ova je metropolija obuhvaćala Bosnu, Srbiju, Hum, Trebinje i Zetu, te je u obsegu njezinu, kako se iz jasnih rieči bule pape Aleksandra II. od 18. ožujka 1067. god. vidi, bilo samostana latinskih i grčko-slovjenskih t. j. pošto su svi podpadali pod barskoga metropolitu, obreda zapadnoga i iztočnoga[2].

[1] U nadpisu mućkom. Documenta p. 375.

[2] Documenta p. 201: „Monasteria quoque — nalaže papa nadbiskupu — tam *Latinorum* quam *Graecorum* sive *Sclavorum* cures, u *scias et haec omnia unam ecclesiam esse* . . .

Digitized by Google

Ovo pako predpostavlja, da je u obsegu barske biskupije bilo i vjernika jednoga i drugoga obreda, koji su ipak svi stajali u svezi s rimskom stolicom. Nije u ostalom nevjerovatno, da je u predjelih metropolije, bližih bizatinskoj temi dračkoj, bio i gdjekoji samostan iztočnoga obreda s grčkim jezikom tako, da je bilo samostana iztočnoga obreda sa slovjenskim i grčkim jezikom.

Sada možemo preći na pitanje: *koja je prava rimski papa, kano patrijarha zapadne crkve, vršio u Hrvatskoj i Dalmaciji?*

Na pitanje Bugara: koliko imade pravih patrijarha? odgovori papa Nikola I.: „pravi su patrijarhe oni, koji dobivaju apostolske stolice nasljedstvom biskupa (pontificum), na ime rimsku, aleksandrinsku i antiohejsku“[1]. Ovakovim se nasljedstvom nije mogla carigradska biskupska stolica ponositi, kojoj je patrijarški sjaj, kako vidismo, sa carske samo stolice u dio pao. Ali iz onih se papinih rieči vidi, da si je rimska stolica prisvajala dvostruko prvenstvo: nad cielom crkvom i nad cielim zapadom. Prava pako patrijarhe sastojala su glavno u ordinaciji metropolita patrijarškoga obsega, u presudjivanju nastalih ondje razmirica, u sazivanju sabora ciele patrijaršije ili većih skupina njezinih, i u odredjivanju svega, što jim se za crkveno jedinstvo i utvrdjenje sveze s pojedinimi djelovi činilo potrebno i uspješno. Ali ova patrijarška prava srasla su na zapadu u mnogom pogledu s pravi, koja rimski biskup, bivši ujedno exarhom Italije, kano glava, „primas“, ciele crkve vrši. Ta se pako prava po nauci najučenijih kanonista svadjaju u kratko na pravo vrhovnoga zakonarstva, na pravo vrhovnoga nadzora i na pravo vrhovne sudbenosti. S toga obzirom na to, da je hrvatska crkva stojala naprama jednoj te istoj osobi, ili bolje uredbi, u dvojakom odnošaju, te je u rimskom biskupu štovala glavu svekolike crkve i glavu zapadne crkve, papu dakle i patrijarhu, i obzirom na to, da je uslied toga težko razlikovati ovdje prava papinstva od prava patrijarštva: ne dieleći tih prava ovdje ćemo samo vršitbu tih prava razjasniti.

Naprama ukupnoj hrvatskoj crkvi papa se je brinuo, da ova ostane u jedinstvu sa stolicom sv. Petra, a napose s Rimom. Kada se je pitanje o povratku Hrvatske i Dalmacije k svetoj stolici razpravljalo za papa Ivana VIII. i Stjepana VI., ne bijaše razkol medju zapadnom i iztočnom crkvom još gotov i podpun. A ipak je rimska

[1] Responsa ad Bulgarorum consulta c. 92. Op. cit.

Digitized by Google

stolica branila svoje pravo na Hrvatsku i Dalmaciju, jer je ovo pravo u davnih crkvenih uredbah, kako smo natuknuli, svoj osnov imalo. S toga gledišta nije se Rim odreći htjeo svoga prava niti na bugarske zemlje, koje su njekada dio iztočnoga Ilirika bile. „Vaša zemlja — pisao je Ivan VIII. kralju Boris Mihajlu — leži u našoj diocezi, kano što stara pisma dokazuju“[1]. Taj je papa pravo rimske stolice na Hrvatsku i Dalmaciju osnivao i na onoj okolnosti, što su Hrvati od Rima vjeru kršćansku primili[2]; s toga apostolska stolica i rimska crkva bijaše jim „majka, iz koje su najbistrijega izvora pili medenu vodu svetoga propovjedanja“.

Kriepošću ove vrhovne vlasti pridržano bi rimskoj stolici pravo ordinacije glave hierarhije hrvatske crkve i podielbe joj zakonite misije, kano što smo već razložili obširnije. Bez ove ordinacije i misije nije mogao hrvatski metropolita vršiti u Hrvatskoj svoje crkvene vlasti. A kako je rimska stolica svoje pravo živo branila, pokazao nam primjer na Teodoziju. A pošto je „ordinatio“ naprama biskupom pokrajinskim spadala u prava metropolite, ovaj pako primao takovu od pape: to je ovaj i na prvu posredno utjecao. Kada se radilo, da se metropolitska stolica popuni biskupom pokrajinskim, onda nisu se ovi mogli poslužiti pravom izbora u strogom smislu, jer nitko od njih nije vlastan razriešiti postojalu svezu medju biskupom i njegovom diecezom, dočim ta vlast pripada samo glavi crkve: tada su se pokrajinski biskupi imali obratiti na rimsku stolicu moleći („postulatio“), da dopusti prielaz iz jedne u drugu biskupiju, ovdje iz biskupske na nadbiskupsku stolicu. Za takovu „postulatiu“ imademo primjer, kada su hrvatski biskupi g 1059 60. na izpražnjenu nadbiskupsku stolicu htjeli uzvisiti osorskoga biskupa Lovru; tada „missa relatione ad romanam curiam *postulationem* de ipso factam domino papae praesentaverunt“. Ovdje dakle nije bila „electio“ nego „postulatio“. Papa je predlog potvrdio, prielaz Lovri dozvolio i poslao mu nadbiskupski plašt[3].

Rimska je stolica na dalje vršila upliv kod stvaranja i kod mienjanja biskupija u hrvatskoj državi. U iztoku su biskupi metropola, a osobito patrijarhe postavljali u prvih vjekovih kršćanstva biskupe u području svoje pokrajine ili u odaljenih zemljah. Ka-

[1] Starine XII, 211.
[2] Documenta p. 8—9.
[3] Thomae archid. spalat. Historia salon. c. XVI. Docum. 205—6

Digitized by Google

kovu uplivu rimske stolice u tom pogledu za šest prvih stoljeća ne ima traga[1]. Ali na zapadu vršio je to pravo rimski biskup kano zapadni patrijarha, koji je rukovodio u obće širenje, razvijanje i učvršćenje kršćanstva na zapadu[2]. Ako su ovdje gdješto i vladaoci dizali u svojih zemljah nove biskupije, činili su to obično uz sporazumak i privolju rimske stolice, koja jih je smatrala svojimi pomoćnici u tom bogoljubnom djelu. To isto vriedi i glede stvaranja novih biskupija deobom postojećih u zemljah s uredjenom hierarhijom I kada je takova deoba u pokrajinskih crkvenih saborih provedena, pridržano je rimskoj stolici pravo potvrde. Ako li bi spor nastao, riešenje upućeno je na rimsku stolicu. Ova načela nalazimo uporavljena i u Hrvatskoj. Papa Nikola I. (850—67.) odlučno je naprama izabranomu biskupu i svećenstvu ninskomu branio, da se nova biskupska stolica bez privolje rimske stolice podići ne smije[3]. Spor radi te nove biskupije u Ninu i radi odnošaja ninskoga biskupa naprama metropoliti, razpravljan u pokrajinskom saboru hrvatskom god. 924—6. bijaše na priesudu odpravljen u Rim, te je napokon priesudom sv. stolice odredjeno, da u Ninu ne može biti biskupska stolica, pošto je ondje u staro doba nije bilo, već je samo arcipop sjedio; s toga da ostaje biskupu u Ninu postavljenomu slobodno preći u jednu od izpražnjenih a po pravu postojalih biskupija, ili skradinsku ili sisačku ili duvnansku[4]. A ninska biskupija bijaše postala deobom bližih biskupija t. j. starijim je zemljište za nju izsječeno, čemu su se one protivile. Odlukom rimske stolice bijaše takodjer spljetska metropolija razdvojena, te nova metropolija za bivši dio njezin izpod Dubrovnika podignuta u Baru[5]. Kada je tim primjerom potaknut i Dubrovnik tražio posebnoga nadbiskupa, a spljetski se tomu opirao, riešenje spora uze opet rimska stolica u svoje ruke[6].

Kano vrhovni zakonodavac za cielu, osobito zapadnu crkvu, papa je i u pokrajinah ovo pravo tim takodjer vršio, što si je pridržao pravo izpitati i potvrditi zakone učinjene u pokrajinskih saborih. Ovo je pravo vršio i u Hrvatskoj. Zaključci jur spomenutih sa-

[1] Obširnije kod Phillipsa: Kirchenrecht V, 1. S. 313 ff.
[2] Ondje str. 318 sl.
[3] Documenta p. 185.
[4] Ibid. p. 190—7.
[5] Ibid. p 199—202.
[6] Ibid. p. 211.

Digitized by Google

bora hrvatskih bijahu poslani u Rim za potvrdu. Za one važne god. 924., kaže se izriekom: „cuncta per ordinem sancta synodus romano pontifici confirmanda . nunciare decrevit, quatenus diuinitus antiquae religionis dogma in ecclesiis Dalmatinorum arbitrio summi pontificis universa praelibata sortirentur“[1]. Da su oni zaključci u Rimu strogo izpitivani, samo se kaže; ali imamo za to i jasnu potvrdu. Kako je papa Aleksandro II. god. 1061/2 kralju P. Kresimiru i hrvatsko-dalmatinskim biskupom javio, zaključci spljetskoga crkvenoga sabora bijahu pod predšastnikom mu Nikolom II. u rimskom sboru najprije pojedince izpitani, pak onda potvrdjeni[2]. Dogodilo se je, da je rimska stolica zatražila, da se o predloženom si predmetu još razpravlja, da se dvojbe razjasne, poteškoće uklone itd.[3] Potvrda je uzsliedila posebnim odpisom, u koji su kadšto i važniji članci uvršćeni, kano što n. p. u onaj spomenuti Aleksandra II. na vladara i svećenstvo Hrvatske. Bilo je takodjer slučajeva, da je rimska stolica odobravajući ostale članke jednoga ili drugoga neodobrila ili prema obćenitim zakonom promienila. Tako bi u spljetskom saboru glede ženitbene zabrane rodstva zaključeno, da rodstvo u četvrtom koljenu ne razriešuje ženitbe, a papa je zaključak taj dokinuo[4].

Kriepošću prava vrhovnoga nadzora rimska je stolica i u Hrvatskoj riešavala važnija i obćenitoga zamašaja pitanja odnoseća se na vjeru, bogoštovje i crkveni red. Ovamo uz ostala spada pitanje o crkvenom jeziku, koje je u Hrvatskoj, koliko nam sačuvani spomenici svjedoče, potaknuto dva puta i svaki put duhove uzburkalo; prvi put za Tomislava, drugi put za Petra Kresimira. Svaki put je priepor, kojega obje u Hrvatskoj protivne stranke nisu mogle poravnati, donesen pred sud rimske stolice i svaki put ovdje na korist obćega crkvenoga jezika latinskoga riešen[5]. Ovamo spadaju na dalje pitanja tičuća se discipline, osobito biskupa i svećenstva, u kojih je papa stupio kano vrhovni sudija. Tako je (Lav IX.) poveo oko god. 1050. proti nadbiskupu Dabralu okrivljenu radi prekršaja zakona o bezženstvu iztragu, i pošto mu je taj prekršaj dokazan, skinu ga s nadbiskupske stolice[6].

[1] Ibid. p. 193.
[2] Ibid. p. 205. Starine XII, 221.
[3] Documenta p. 193.
[4] Starine XII, 222.
[5] Documenta p. 190, 192, 195, 204, 206—9. Starine XII, 222.
[6] Documenta p. 203—4.

Digitized by Google

Ova je prava, ovu vlast, vršio rimski papa ili neposredno ili posredno t. j. ili su hrvatska crkvena pitanja riešavana u Rimu, kako nam pojedini navedeni slučajevi svjedoče, ili je radi njih papa izašiljao u Hrvatsku svoje pouzdanike, širom ili užjom punomoći providjene. Ovo pravo papa sliedi iz njihove vrhovne vlasti nad crkvom, pak su s toga oni od davnih vremena izašiljali svoje punomoćnike i zastupnike u različite zemlje kršćanskoga svieta. Imali su pače na važnih tačkah i stalnih zastupnika, koji se obično „apocrisiarii, responsales" zovu, kano što kod carskoga dvora u Carigradu. Prema položaju u hierarhiji i crkvi ovi su zastupnici ili „legati a latere", ako su kolegiju kardinala pripadali, ili „legati missi, nuncii apostolici", ako su uzeti iz više hierarhije, iz episkopata, „internuncii" nižega razreda, prem se ovi nazivi ne upotrebljulju uviek tačno. O hierarhijskom položaju tih poslanika odlučivala je važnost misije, koju su imali obaviti a i uzvišenost vladaoca, zemlje, kojim bijahu izaslani. Za sve to imademo primjera u hrvatskoj poviesti one dobe, u kojoj se spominju papinski poslanici ponajviše onda, kada ili su se imala važna pitanja riešiti ili je ugled zemlji poskočio. Putem legata obćio je Rim s Hrvatskom u IX. stoljeću za prvoga kralja Tomislava, i u XI. stoljeću za Petra Kresimira i Dimitra Svinimira. Šta se položaja ovih legata tiče, nalazimo medju njimi stožernike Ivana (okô 1050, 1063., 1077.) i Petra (1078.), nadbiskupa Gerarda (1075.), biskupe Ivana, Lava i Madalberta (924—926.) i Fulcoina (1076.) opate Mainarda (1059.), Teuzona (1060.) i Gebizona (1076.); bijahu dakle medju njimi s čašću legati a latere, nuncii apostolici i internuncii[1]. Pišu se pako: apostolice (romane) sedis apocrisarius, missus, legatus domini . . . pape. Njekim od ovih poslanika bijaše povjeren zadatak za stanovito pitanje, drugim bijaše dana neograničena vlast za sve poslove crkvene pridržane rimskoj stolici. Tako je poslanik nadbiskup u Sipontu Gerardo sazvao u Spljet pokrajinski sabor, u kojem su se razpravljala sva pitanja crkvena, te je ondje „potvrdio istinita, odsudio nedozvoljena a kriva odbio". Taj način, t. j. da vrše svoj zadatak putem sabora pokrajinskih, bijaše običan za rimske poslanike. Razumieva se, da je poslanik dužan bio o svem izviešćivati rimsku stolicu; te od nje, gdje je nuždno bilo, pobliže naputke i naloge izčekivati. Poslanik je u papinu pismu, koje je upravljeno

[1] Ibid. p. 52, 59, 99, 103, 108, 119, 188, 194, 203, 204, 208, 210.

Digitized by Google

bilo ili na episkopat hrvatski ili na vladaoca i episkopat i narod, imao ujedno vjerodajnicu za svoje poslanstvo. Takovo je pismo[1] izdao n. p. Ivan X. za rečene poslanike svoje biskupe Ivana i Lava. U pismu su preporučeni, i hrvatski episkopat sa svećenstvom i narodom na nje upućen.

Ovakav ustroj, ovakova uredba, ovakav položaj bijaše crkve hrvatske prije XII. stoljeća.

[1] Ibid. p. 188—9.

Digitized by Google

Religija Srbâ i Hrvatâ

na glavnoj osnovi pjesama, priča i govora narodnog.

Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 19. srpnja 1884.

PRAVI ČLAN NADKO NODILO.

(Ostatak iz LXXVII. knjige Rada.)

Dio II.

Pojezda, Prijezda i Zora.

Sve nebo Vidovo, svu Rajevinu, ne obigrasmo s Gospodom i Gospom. Do Vida, uzorna lovca i jahača, stoje još dva silna jezdioca.

Čitav krug pjesama[1], već od starine, pronosi se po narodu o dva hrla i neutrudna konjika, dva borca i lovca, sa vrsnim hrtima i zagarima. Ono su dva brata, koja rado ne razdružuje pučko pričanje. Koliko se oni miluju, toliko se i konji pod njima ljube, jedan bijelac, ili dorat, a drugi vranac, ili oba dorata; no se, kašto, dva brata razbliznačila i onebratila. O podne skoro nigdje se ne javljaju, već jutrom na uranku, i pred veče, gdje ih tišti ljuta muka, pa je njima reda tumarati ili vojevati, kakokad. Brat jedan svagda, ponajviše od same bratove ruke, jal umire, jal nepravdu trpi, jal noću daleko od njega luta; pa drugome bratu, koji malo,

[1] Vuk *pjes.*, knj. II, 10, 11, 94—100 — Petranovića *pjes.*, knj. II, 53—6. Tri pjesme 54—6, u zbirci Petranovićevoj, dosta su razvrgnute od prvobitne osnove; a, uticajem muslomanskim, nagrdi ih tvrdoća srca i raspuštenost. U njima je malo šta izvorno. Ali pjesma 6, knj. II, iste zbirke kroja je posve starinskog. Pjesma 7, knj. II, puka je varijacija od Vukove, knj. II, 5; te može ostati pod sumnjom, da je istom docnije ušla u krug pjesama o Jakšićima. Vidi još narodne pjesme u B. M. 52—3, u Davidovića 11, u *Vili Beogr.* (god. 1867, br. 29), u Čojkovića 7 i 95. Za starije vrijeme, sravni bugaršticе 41—5 Bogišićeve zbirke.

Digitized by Google

ili nimalo ne strada, žao je brata svoga. Za njim steže ga sve to veća ljubav, za njim čezne. Umrli je brat kršniji, mlagji, pa i ljupkiji od starijega poluneumrlog; svakako, o smrtniku više se priča.

Za dva brata, ovo je u opće kazivano. A hoćemo li ih gledati iz bližega, te im sliku provesti u tvrgjem orisu, evo što još o njima pričaju epske crte najstarije. Dva brata, „na boju junaci[1]", nastavaju u „bijelom gradu Biogradu"[2], gdje je do grada kula Nebojša[3]. Kolika im je ljubav prevelika, tolika i sličnost. Kano da su jedno, ta sličnost ide do jednoličnosti: „Od milosti jednu sablju pašu, — od milosti jednog konja jašu, — na njima je ruho jednoliko, — za kalpaci jednoliko perje"[4] — „Kad su gori putem putovali, — od milosti ruho mijenjali"[5] — „Oba su mi brata jednolika, — a na njima jedno odijelo, — a oba im konja doratasta, — grive su im uvijate zlatom, — sedamdeset i tri pletenice, — što je njima sestra uvijala, — kad je njima konje podizala; — kudgodj idu, nigje s' ne rastaju, — konje jašu dobre uporedo, — konjima im se grive miješaju"[6]. Ali je sugjeno, da se oni ipak jednom rastanu. Rastavi povod dvojako se pripovijeda: ili je svagja o imovini, ili bezobzirno dalje putovanje mlagjeg brata, u viteškoj nevolji. Hoće oni da dijele svoju očevinu, te od ovaca, novaca i oružja jedan uze sve što valja, a bratu dade što ne valja[7]: „od svašta mu daje dijo krivi", veli pjesma. Po drugoj verziji, jednome dopade u dio Srijem, a drugome Karavlaška[8]; pa „o malo se braća zavadiše, — da oko šta, veće ni oko šta, — oko vrana konja i sokola"[9]: svak ište „starješinstvo vrana konja i siva sokola"[10]. S te zadjevice, od brata propade brat, da ne bi Angjelije, ljube starijega brata: od mladog djevera ona izmoli konja i sokola, i braću smiri. Prije noćnog pomirenja, pred veče, brat stariji mrčeći na mlagjega, išao loviti, na jezeru, „utvu zlatokrilu", i pustio na nju sokola. Slomi utva sokolu desno krilo; pa na povratku, Bio-

[1] Vuk. *pjes.*, knj. II, 92, v. 95.
[2] Id. ib. 98, v. 7.
[3] V. 20.
[4] B. M. *pes.*, 52, v. 4—7.
[5] *Vila Beog.* g. 1867, br. 29, „Jakšići", v. 4—5.
[6] Čojkovića *pjevan.*, 7, v. 81—90.
[7] Vuk. *pjes.*, knj. II, 99, v. 31—49.
[8] Id. ib., 98.
[9] V. 23—5.
[10] V. 26—7.

Digitized by Google

gradu napomol, tu na mostu, i konjikov „vranac slomi obje noge prve“. Gospodar pita sokola: „Kako ti je bez krila tvojega? — Meni jeste bez krila mojega, — kao bratu jednom bez drugoga“, odgovara ranjeni soko[1]. Uzrok rastanku braće rekosmo, da je i nevolja. Zateče ih, jednom, zajednička nesreća. Bila njima uz majku sestrica Jelica“, kad eto „vrani konji, a crni junaci“[2], zaskočili im dvore, poharali, i odveli im sestru. Braća se namah dosjetiše, da su dušmani iz zemlje arapske. Svoju sestru tražiše oni uzalud tri godine dana, te se rastali u četvrtoj; vrnuo se jedan Biogradu, a drugi sam nastavio potragu. On došao na vodu Stupnicu, koja „nije zdrava po junake“[3], i na njoj našao četiri robinje, te ga prepustile. Prešavši rijeku, ugleda na lijevo velike dvore age Arapage, „pokrivene limom i gjumišem“, a oko njih „bakrenu avliju“[4]. Zapjeva junak tanko glasovito, i sestra ga već po glasu upozna, žalosna sestra, koja se uželila roda, ali joj rod daleko „koliko je nebo od zemlje“[5]. Brat došao glave Arapu, i još dvojici mladih Arapa; pa onda sa sestrom bjež' natrag na vodu Stupnicu. Sestra imala od Arapa, te i vodila sa sobom dijete jedno svoje; no, na zavičajnoj Stupnici, „procvili Arapinče crno“[6]. Tad i njega posječe ujak, uzviknuvši: „Od zla roda nek nema poroda!“[7]

Ponešto različita verzija, u drugoj pjesmi[8], ne izvodi Arape, već Turke, koji napadaju na „Stojni Biograd“; a ne čami u dušmanskoj vlasti sestra, već jedan od dvaju braće, dok brat drugi izmače napasti, i „ogrija mu sunce na studenoj vodi Jahoriki“[9]. Junaka osužnjenog baciše u „donje saraje“, provedavši ga preko „dvanaest odaja“[10]; baciše ga tamo dolje, „da ne gleda sunca ni mjeseca, ni bijela danka ni junakâ“[11]. On tamnova „po godine dana“[12]; nego, najposlije, spasio se i odveo djevojku odatle. Bila ona kći tamničkome gazdi. Djevojka iz prva pokušala, da prevjeri junaka Tru-

[1] V. 66—83.
[2] Id. ib, 97, v. 29.
[3] V. 58.
[4] V. 63—4.
[5] V. 129.
[6] V. 151.
[7] V. 168.
[8] Id. ib. 95.
[9] V. 49—50.
[10] V. 204—5.
[11] V. 208—9.
[12] V. 219.

Digitized by Google

sovinom, „vodom zaboravnom“: tom vodom „ko s' umije i ko se napije, — svoja će mu vjera omrznuti, — zaboravit' svoju porodicu“[1]. Ali od mrazovite vode on ne pi; naprotiv, mladenačka ljepota njegova primami mu djevu. Iz donjih odaja zajedno pobjegoše onda, kad „na nebu mjesec bješe već odskočio“, pa „svanulo im više Biograda“[2].

Nije nipošto mučno, već prvim pogledom, nazrijeti, da o historijskome kakvu dogadjaju, što bi pjesma bila prihvatila i po narodu raznijela, ovdje ne može da bude govora. Nezdrava voda Stupnica, a zaboravna voda Trusovina, onda lov na utvu zlatokrilu, pa mitični poznati nam Stojni Biograd i kula Nebojša, nisu, u tome povijedanju, lakomišljena igrarija, uzgredni i odloživi nakit, nego je to tvrdi sastavni dio samih pjesama. I svojim uvodom pjesma jedna iz ovoga kruga hoće da nas uputi na legendu božanstvenu, više nego na ljudsku priču: „Mjesec kara zvijezdu Danicu: — Gje si bila, zvijezdo Danice? — Gje si bila, gje si dangubila? — dangubila tri bijela dana?“[3]

Poregjajem vedičnog, pa i amo odnosnog mita u drugih indoeuropskih naroda, ja ću pokušati, da, konac po konac, ovu našu legendu raspredem. Megju to, budi odmah kazano o čem se radi. Dva brata u Nebojši do Stojnoga Biograda imaju na čelu obilježje onih dvaju božjih bića, koja Arijcima prestavljahu prvi i drugi trak zore koja se bijeli, ili, takogje, prvi trak sunca koje izhodi i zadnji trak sunca koje zalazi, drugom riječju, praskozorje i suton. Kad dva traka zajedno zarude, onda su dva brata jednolika, te je jedan drugome mio; kad se sumrak i noć hvata, pa zadnji drugi trak iščezava, onda su braća obličjem nejednaka, pa i različita udesa. Oni se svagjaju. Mlagji tone u noć, i gine na očigled starijega, koji je smatran neumrlim. Pošto je sreća povoljna jednome, a drugome uda, pjesma njih iznosi, gdje dijele očevinu. Pri toj diobi, mlagjemu na dielu doći će Karavlaška, crna država narodnih, te i božjih dušmana, dok brat stariji drži Srijem, što je kod pučkih pjevača svegjer uzor-zemlja. Zemlje ove, dašto, dolaze u sadašnjoj prečinjenoj verziji legende. Negda, jamačno, bilo tu drugih imena, koja jasnije pokazivahu na dan i noć; bilo to onda, kad naši oci, ne samo pričahu o dvojici braće, već se njima

[1] V. 234—7.
[2] V. 329 i 368.
[3] Id. ib. 98, v. 1—4.

Digitized by Google

i moljahu. Jekavska još živa kletva: „Tako mi one žrake nebeske!“[1] i sada pripominje to davno vjerovanje Srbâ i Hrvatâ u božanstvo pojedinih zraka sunačnih.

U braće konja, i sokola, i utvu, i sestru, i djevojku, nama objašnjuje Rig-Veda, sa svojim himnama, ili molitvama, koje sastaviše stari pjevači u Indiji, prizivljući dva božja konjika, dva *açvina*. Indijski je mit najdavnija religijozna tvorevina arijska o dvojici braće; daj, dakle, da ga pomnjivo proučimo[2].

Ljepšega zgloba od dvaju *Açvina* nema u svoj punoj katani bogova Indije. Dva boga vječite mladosti, dva zadružna jezdioca i neporediva vozača, dva lovca i strjeljača, kako su jednog porijekla, tako su i jednog postanja. Hrleći, dolaze svakog jutra „sa zrakom Sunca“, dok „za njihovom ljepotom Zora ide nazorice“[3]. Bahnuće oni na nebo naglošću vjetra, brzinom misli, pa, kao svagda mladi, tako i blagi, daće ljudima zdravlje i žiće, zor mladenački i porod, svake ruke bogatstvo. Kao što nebo obasjavaju, onako, nesustali dobrotvori, pohagjaju domove svojih vjernika, tjeraju iz njih noćne aveti, i ljude oda zla brane. Očinji vid, „nove oči“[4], daju oni pobožnicima, pa njima još primeću i čudotvornu „konjsku glavuču“[5]. Za to, hvale se kano osobiti vidioci i čistioci. „O vi, vidioci duboka duha!“ vapije im jedna himna[6]. U ovome svojstvu vidilaca i vidara, nisu sami; no je do njih i neki „putnik na nebu, s moću vidioca, a dvaput rogjen“[7]. Od dvaju vidnih bogova, od dvaju viteza jutrenjeg sjaja, očekuju, ne će li ugledati bistri dan slobode, i sužnji nevoljni. *Açvini* obilaze svijet, te obliježu za jedan dan zemlju i nebo; a proviru iz duboke dubine neba i vode strujeće[8]. Noć pritvarala se Arijcem kano unaokolo

---

[1] Vuk. *posl.*

[2] Ja rabim Rig-Vedu po njemačkom prevodu Grassmannovu: *Rig-Veda, übersetzt und mit kritischen und erläuternden Anmerkungen versehen von Hermann Grassmann,* Leipzig 1876—7.

[3] Rig-Veda, I, 47, v. 7 — I, 46, v 14.

[4] Ovo na više mjesta.

[5] Takogje, više nego na jednom mjestu: Rigv. I, 117, v. 23 — I, 119, v. 9.

[6] Rigv., VIII, 8, v. 2.

[7] Id I, 112, v. 4.

[8] O noćnom boravku, i izlasku *Açvinâ*, Rig-Veda govori ovako: „Val vode ide vama moćnima uporedo“ (I, 180, v. 5) — „Šta to vi, o preljubljeni, i pila i bogastva revno iz voda donosite?“ (I, 181, v. 1) — „Vi se preko morske struje prevozite“ (V, 73, v. 8) —

Digitized by Google

oblivena tama, kano beskrajna površina vodena, ili morska, koja se struji poput rieke. Jezdioci su jednog nagona, jedne ćudi, pa, putujući, jašu na kolima, te im bogata kola tjera bik i neki „morski vepar“[1]. Ali š njihovim kolima ponajviše jure konji, ili samo konj jedan, jak na udima, visok, krilat, pa bijel, ili zlatan, ili rigj. S tima konjima prelijeću jezdioci „tri daljine, i sve što se na nebu svijetli“; prelijeću i „tri tamne prostorije“[2]. Onda, ispod konjskih kopita izbijaju mlazovi tekućine, „sto bačava slatkog pića“, veli jedna himna[3]. Od silnog poleta, prsnuće i kamen[4], za koji mi već znamo, da simbolizira nebo[5], a naosob plavetno, i više izrazito, noćno nebo. Prolama se nebo; po zraku stoji praska i uka, kad rupe konji dvaju vozača[6]. U tome, lijeću do *Açvinâ* i tice, neke tice rude, kojima se oličuju rudi brzi zrakovi u dva boga. O ničemu himne ne govore toliko, koliko o njihovim ticama. Ponajviše su pomišljene kao guske, zar s toga, što svijetli *Açvini* izlaze iz vodenih struja noćnih; pa ih pjevač jedan živo opisuje: „Blage su ti guske, što ih vi (Jezdioci) imate! One su medom bogate, sa zlatnim perjem, kriče jasno i rano se bude, pljuskaju vodom, vesele i veseleće“[7]. U himnama, tica *Açvinâ*, češće puta, obrazuje se i prepelicom, to onda, kad dva boga borave u noći: prepelica rado se pritaji, te je zgodno obilježje omrknutih bogova. Himne dovode tada *Açvine* kao spasitelje te pitome tice od noćnog Vuka: „Prepelica vas pozva, o Jezdioci, kadno je vi izbaviste iz čeljusti Vuka!“[8] Ali su oni štitnici i nečega više, nego li je tica. Mladina i divna ljepota dvaju Jezdilaca primami im djevu uzornu, Ušu (Zoru), ili Surju, ćer Sunca, koja se

„Kola... vas voze preko mora i rijeka“ (VII, 70, 2) — „Ma gdje vi bili, o Jezdioci, u valovima neba, u šumi, u kućama!“ (VII, 70, v. 3) — „Bili vi u valu neba, ili u kući pila vi se častili, uslišajte mene, o besmrtnici!“ (VIII, 26, v. 17).

[1] Rigv. I, 116, v. 18.

[2] Id. VIII, 5, v. 8.

[3] Id. I, 117, v. 6.

[4] Id. VI, 62, v. 7: „Pobjedonosno vi probijate kamen, vi vozači!“ — X, 39, v. 13: „Sa stope, pobjedonosno vi probiste stijenje“.

[5] Vidi *Dio I*, na str. 48.

[6] Rigv. I, 181, v. 5 — V, 73, v. 7.

[7] Id. IV, 45, v. 4. Što su bogate medom, to će reći, da su napojene ambrozijom, nebeskim svijetlom. Ovaj simbolizam arijski, po kome med znači svjetlost, što se njom hrane bogovi, sačuva se u našim božićnim običajima i na mnogom mjestu naših priča.

[8] Rigv. I, 117, v. 16 — Pa još: I, 118, v. 8 i X, 39, v 13.

Digitized by Google

š njima druži, a teško je reći, po Rig-Vedi, da li im je sestra, ili žena, ili obadvoje. Po tu djevojku *Açvini* idu i u prosidbu. Usjela ona na kola njihova, koja kano da taman nju čekaju: u tih kola tri su dijela, tri sjedala i tri krasna hrla kotača. I ovoj djevi, pa i *Açvinima,* prijeti onaj isti noćni Vuk, koji i prepelici[1]; prijeti im, dašto, u mraku, što no se hvata iza svakog dana, kad Jezdioci više ne „prebivaju u svjetlosti neba", niti su „na istoku", već su „u moru", negdje „na zapadu"[2], u „tri tamne prostorije"[3]. Mjesto Vuka, jedan ulomak himne izvodi nam demona, koji, gdje prasne Zora, „gleda na Jezdioce, kao i čovjek sa bradvom na drvo"[4]. Razbiće demona jedan od *Açvinâ,* „smioni" *Açvin,* ma i „saletila ga crna četa"[5]. Ovako, u zglobu jednolikih i jednoćudnih blizanaca, koje svegjer zajedno prizivlju molitve u Rig-Vedi, nešto ipak luči jednog od drugoga. „Jedan je knez, pobjednik junakâ, dok je drugi blaženi sin neba", veli još jedna himna[6]. No, pored svega, oba su ratnika, oba „najbolja pomoćnika u nevolji"[7]; pa će pjesma njima kliknuti: „Bojnim rogom odpuhajući varvare, vi Arijcima posvuda sjaj pribaviste!"[8] Dva spasa javljaju se triput na dan, ranim jutrom, o podne i na večer; ali je njihova najjasnija epifanija ona u jutru. I večernja je znamenitija, nego li podnevna, ako i nije čestita[9].

Po ovome kazivanju Rig-Vede očito je, da su dva brata naših pjesama, prvim postanjem svojim, dva *Açvina.* Ne samo da je tu mnogo tačaka dodirnih, već je i život dvaju viteza, amo i tamo, u cjelosti jednak. Izmegju indijskoga i našega mita razlika nije u crtežu; ona je skoro sva u spoljašnjoj oblaci. Nebesna dva brata naša

---

[1] Id. I, 183, v. 2 i 4: „Vi se družite sa Ušas, ćerju neba . . . tako vas ne ozledili Vuk i Vučica!"

[2] Id. VIII, 10, v. 1 i v. 5.

[3] Id. VIII, 5, v. 8.

[4] Id. VIII, 62, v. 17.

[5] Id. ib, v. 18.

[6] Id. I, 181, v. 4.

[7] Id. I, 118, v. 3.

[8] Id. I, 117 v. 21.

[9] Id. VIII, 22, v. 13 i 14: „Ponizno se molimo vama jutrom, vama večerom, o gospodari sjaja, što se vozite svijetlom stazom" — X, 40, v. 4: „I jutrom i večerom, mi vas primamljujemo žrtvovnim pilom" — Ib., v. 1.: „Kud brzaju kola vaša? . . . jaka kola, koja jutrom hite od kuće do kuće?" — V, 77, v. 5: „Rano častite, rano veličajte Jezdioce; s večera ne žrtvujte, to nije prijazno".

Digitized by Google

pretrpiše proces malne potpunog počovječenja, dok dva brata vedična stoje blizu do samog izvora arijskog mita, pa trepte živim sjajem božanstva. S toga, gore izloženim pjevanjem indijskim objašnjava se naše; položena u kristalu Rig-Vede, naša priča biva upravo providna. Do očiglednosti čisto je sada, što je to kula Nebojša i Stojni Biograd, taj stan Vidov i dvaju braće: ono je „prebivalište u svjetlosti neba". I Vidova konjska glavuča susreta nam ovdje; znamo, ovako, da je to mitična crta, koja, prelazeći davno doba germansko, slavensko i eransko[1], gubi se u arijskom postanju. Bila već riječ o vidovnoj moći Vida, a biti će opet, u trećem dijelu radnje, o novim očima njegovim; „nove oči" *Açvina*, pa i „putnik na nebu s moću vidioca, a dvaput rogjen", ponavljaju i riječi i nazore iste[2]. Kako su pak *Açvini* uznošeni kao osobiti vidari, moguće je još, da naša riječ *vidati*, liječiti, uze se, negda, taman od vidnih ličećih bogova. A još prije će biti, da ih pominje izraz: „prasnu, prašte zora". Kola *Açvina*, koja voze Zoru, praskaju, jureći nebom: a, pošto u misli narodnoj ovome činu božjemu nestade traga, „praskozorje" bude, evo, smiona gola metafora u pučkom govoru[3].

Svrh svega je pak znamenito, da, pomoću Vede, mi čisto uvigjamo, što je u ostavštini, očevidno mitičnoj, naših utava zlatokrilih. Tice *Açvina*, zlatoperne guske, što se plaču u vodi, čite su naše zlatokrile utve, koje, po pričanju pjesama narodnih, plivaju, pred jednim bratom, u čarnim jezerima. Utva, starosl. *ǫtva* (patka neka), jeste, i po vrsti životinjskoj, vedična guska. Ova guska, perzonifikacija ranih *Açvina*, „rano se budi", po riječi himne; a od ljupke zoreće utve biti će, u našem puku, postalo žensko ime Utvija[4]. Od nekadašnje božje veličine ostade i jedno čudo na utvi: može ona biti šestokrila[5], taman kano i sveti arangjeo u misli narodnoj. Ali je sada, u pjesmama našim, utva više večernja, nego jutrenja

[1] Vidi *Dio I*, na str. 51.

[2] Grassmann (II Th., s. 112) opaža, da je to Sunce; ali ovo ne proizlazi iz same himne. Rekao bih, da misao, koja će se ustaliti u slavenskom Svantevidu, već se vlači po Rig-Vedi.

[3] „Puca" zora i dan, i u germanskim jezicima. U talijanskom, takogje, čuti je u rijetko: „rompe l' alba", premda je to španjolizam (A. A. Meschia, *Spagnolismi e Francesismi*, Bologna 1884, p. 60), koga Latini u Španij zar primiše od Germana. Ali nigdje, mislim, nije naći riječi toliko krjepkih, kao što naše „praskati" i „praskozorje".

[4] Vuk. *rječ.*

[5] Vuk. *prip.*, dodat. 1.

Digitized by Google

tica, te predskazuje polom junaka i konja mu, t. j. mitični zalazak dana u noćnu pučinu. Pjesme, u opće, rado iznose utvu, gdje ona tone u sinje more[1].

Rig-Veda, kao što vidismo, pridaje *Açvinima*, i zlatne guske, i rude tice u opće. Ovako, vedična alegorija svijetlom bojom svakoje tice izrazuje sjaj hrlećih trakova dnevnih. Za čudo je, da ni ova općenita misao o ticama divnim, o ticama, što nisu prave tice, nije još, u narodu našem, sasvim izumrla. U dvije pjesme Petranovićeve zbirke[2], ženi se neki zlatni soko, a svatovi su, takogje, drugi pristali sokolovi i golubovi. Vjerenica, vila jedna, nastava „na Zvijezdi, visokoj planini“[3], gdje nju „goji u oblaku majka“[4]. Čudni svadbari putuju obnoć, a sve na njima se blista od sama sjaja zlatnog: krstaši im barjaci „sve“ su „od suha ispleteni zlata“. Svatovska kita prolazi, pa „kad bijahu kroz višu planinu, — razasja se gora i planina . . . bi ti rek'o i bi se zakleo, — usred noći da ogrija sunce“[5]. Nego, krasnim ticama i mladoj vili eto opasnosti sa strane otrovnog jezera, od aždaje u prvoj pjesmi, od mrkih junaka, Ibra i Porče, u drugoj. Svadbeno jato tica kud kamo razletilo se, pa jadnu vilu zarobi neman, kadno iznenada bahnu zmaj ognjeni-junak, ili sa Zmijanja Rajko, koji pogubi silne otmičare. Soko tica, uz pribrane drugove, što su se bili rasplašili a sad opet posabrali, mogao napokon izvršiti vjenčanje s vilom. Iz arijskog mitičnog govora prevedeno u obični govor, ovo će reći: zlatni trak dana, soko, pomoću ognjevite sile, isplivao iz noćnog jezera, i milovao te pozlatio jutrenji oblak, vilu. Simbolizam ticâ, u staroj vjeri naših otaca, razmotavao se, mislim, na široko, koliko i u vedičnoj Indiji, ili u davnom Rimu, na glasu sa njegovih *auguria*. Osim Petranovićevih ovih pjesama, utvrgjuje se to i utvom, i alemperkom, i „njemuštim jezikom“ pučkih priča, koji pristaje ticama naosob. Ove razbacane uspomene jesu kano iverje,

---

[1] Petranovića *pjes.*, knj. II, 31, v 34—5: „Da pobjegneš u morske dubine, — imam ronca utvu zlatnokrilu“ — U *Slovincu* g. 1881, br. 24 (ženska pjesma): „Pale su utve u sinje more“.

[2] Knj. III, 2 i 3.

[3] 2, v. 2.

[4] 3, v. 9.

[5] 2, v. 102—10.

Digitized by Google

otpadnuto od isječene klade srpskog i hrvatskog u davnini obilnoga mita o božjim ticama[1].

Kako je bilo već i dovle viditi, kazivanje o dvojici naše braće slikovito je; a to je i naravno. O uskrsnuću veselog dana, nakon noćne sumornosti; o veličanstvu praskozorja, o zori koja se bijeli, pa rudi, pa zlatni se; za tim, o tužnome, no jednako veličajnome sutonu, gdje sunce i dan umiru kao zapaljeni u večernjem požaru, bijaše u naših otaca najživlji govor, jer o svima tima prizorima najživlje im srce osjećaše. I danas, civilizacijom zaglagjeni, izjednačeni, pa u prirodnim osjećajima dosta strošeni i utuljeni, od ciknuća zore i od sutona mi ćutimo i slast i sjetu; tim više ih upijaše blagodušni naši djedovi. U cik od zore, pri razljevu svijetlih pramova, u čistom mlijeku i medu neba, treperilo im nešto božje. Vid pustio dva traka, jal odapeo dvije strijele, jal izbacio „dvije puške male", po potonjoj besjedi naših guslača[2]. Ta dva hrla traka dva su hrla jezdioca, dva živa boga. Konjik jedan poletio, na divnom bijelcu, ili na doratu, kako je god uočena bijela, ili rigja, boja neba; a do onog pojezde mahnuo se i prijezda, u svem jednolik njemu. To su dva blizanca, dva čila i mlada viteza, koji „jednog konja jašu" i „jednu sablju pašu", kako nam kaza pučka pjesma[3], načinom vrlo čudnim za ljude, no vrlo razumljivim za take bogove. Od zlata jutrenjeg sija se sav konj. Grivu mu „uvija zlatom"[4] sama sestra jezdilaca, od njih nerazdružna Zora. Nego će minuti i veliko slavje dana; te drugog konjika, prijezdu, čeka polom. Plam sutona rigj je, a biva sve to

[1] U narodu našem davnom, koji se za prirodu svima sponama života zakvači, životinjska simbolika bijaše prebujna. Dosad evo opazismo, gdje se slutilo konjem boga Vida, prasicom Vidove žene, i ticama Vidovih dvaju mladenaca. Bez sumnje, slutilo se i veprom ovih istih mladenaca. Rig-Veda nam iznese „morskoga vepra" dvaju *Açvina* (str. 90); a vepra, ako i rijetko kad, spominju čudesne naše priče. Nego, taman „morski vepar" vedični ističe se u religiji baltičkih Slavena. Evo što o njemu piše Thietmar biskup, saski hroničar, koji umrije g. 1019: „Testatur idem antiquitas errore delusa vario, si quando his (Sclavis) seva longae rebellionis assperitas immineat, ut e mari predicto aper magnus et candido dente e spumis lucescente exeat, seque in volutabro delectatum terribili quassatione multis ostendat" (Thietmari *Chronicon*, l. VI, c. 17, Pertz, Mon. Germ. Hist. Script. T. III). I još drugih životinja od zlamenja upoznaćemo, tekom radnje.

[2] Vidi *Dio I*, na str. 56—7.

[3] B. M. *pes.*, 52, v. 4—5.

[4] Ćojkovića *pjevan.*, 7, v. 84—6.

Digitized by Google

mrkliji. Zli su biljezi. Napuštenome sokolu utva polomi krilo; konj slomi obje noge; Vidovo bogatstvo, očevinu, braća dijele, pa se rastaju. Na doratu, ili na vrancu, prema boji večernjeg neba, jaše konjik drugi, i po tom, na očigled svijeta, uvaljuje se u puklu noć. Suzne oči ljudske pratiše ovoga drugoga junaka, koga noć osvaja. Prenevoljan i mukotrpan, on ljudima više nalikovaše, nego li prvi bez poraza i bez bijede. Patnik taj bijaše i velikodušan. Kad se noć naklopi, lutaće preko mrke prostrane carevine, da potraži od crnih stvorova ugrabljenu sestru Zoru, sestru „svoje slike i prilike“[1], koja će svijetu, svojim osmjehom, opet iznijeti blagi dan.

Hajde da časom provirimo u to carstvo noći Srbâ i Hrvatâ neznabožaca. Pojam toga carstva, mrkle nekakove pučine, jamačno je starodrevan, koliko i arijski rod. Rig-Veda već nam napomenu „tri tamne prostorije“, negdje „na zapadu“, uz „struje“ velikih voda, gdje *Açvini* svake večeri zalaze, pa jednome od njih, i njegovoj „prepelici“, prijeti „Vuk“ i „crna četa“[2]. I bez Rig-Vede, mogli bi mi s prve stope, kano *a priori*, predmnijevati u Arijaca, te u sviju od njih potekavših Indo-Europljana, pučkom maštom razvedenu neku prostoriju nevolje, mjesto nevidno i zebno. Tama i studen hijahu, uvijek, dva velika strašila svakog živoga. Od njih zazire i čovjek današnji, pored sve obrane, što ju nalazi pod tvrdim oklopom tvarne civilizacije; zazire tim većma, što mu je ćud više meka i pjesnička Od njih pak upravo zebljahu prvi ljudi, malo čime obranjivani protiv nepovoljnih mijena u prirodi. Ljudska himna klikovaše danu i ljetu, a ljudska kletva huljaše noć i zimu, od kojih sav oštrac osjećao se u natmurenoj duši. Iz ove sumornosti, usred zamašnih ozleda noćne i zimske tame, iskoči nevidna carevina naših otaca arijskih.

Açvin zapao u „crnu četu“, a brat naš sišao megju „crne junake“ uz „vrane konje“[3]. Vitez zagje u mrklicu, u godini četvrtoj[4], veli jedna pjesma, dok druga kaže, da je proveden kroz dvanaest odaja, pa da u dvanaestoj, u „sarajima donjim“, tavnova po godine dana; dvanaestora vrata pozatvoraše se za njim[5]. Ove napomene o vremenu, i o odajama, izlaze, valjda, na jedno te isto računanje.

[1] Bogišića *pjes.*, 45, v. 13.
[2] Vidi gornje navode, na str. 191.
[3] Vuk. *pjes.*, knj. II, 97, v. 29.
[4] V. 35.
[5] Id. ib 95, v. 214—9.

Digitized by Google

Sudeći po nekim crtama naših pjesama i pričá, ni vrijeme mitično ili božje, ni vrijeme gragjansko, ne bijaše u nas, prije hristjanstva, na tanko utvrgjeno. Ali su, opet, oci naši vrlo rado smatrali mjesec u tri maha, a godinu, dan i noć, kad u tri, kad u četiri; pa njih, po tome i razvrgli, kako kad, u tri, ili u četiri glavna dijela. Četiri dijela za dan i noć čine se nešto novija, no su najobičnija. Ovako, dan i noć, uz svojih dvanaest sati, imadu svoja četiri doba, poput latinskih četirijuh noćnih *vigiliae*[1]. Ako je viteški brat zamrknuo u „četvrtoj godini", time je, valjda, rečeno, da zamrče u četvrtoj česti dana; pa, ako je vogjen preko „dvanaest odaja", to će biti dvanaest noćnih sati. Nije jednaka, ali je slična vedična misao toga noćnog prelaska. *Açvin*, koga saleti crna četa, prelazi „tri tamne prostorije", dok se vozi preko zapadnog mora.

Ovaj prvašnji nazor arijski o „tri" prostorije, i o voženju preko mora, rekao bih, da još ne izčeznu sasvim iz pameti naroda našeg. Rijetka priča jedna iz Bosne[2] zna pripovijedati evo ovo. Priča je ta o „Mijini ženidbi". Miji zaručniku red je hodati po donjem kraju, što, za cijelo, nije nipošto hristjanski pakao. Uzevši sala, ode Mijo, te tumarao za nekoliko vremena, dok „spane na njekakav novi svijet, koga nikada vidio nije". To bijaše „crni svijet"; pa bijahu i tamošnji ljudi svi crni. Od neobičnoga gosta, od čudotvorne bijele prikaze, crni doljani nagoše bježati. „Zašto si tako bijel?" svi ga žurno zapitkuju, kad im prva strava popusti, i njemu se prikučiše. Zalutalome vjereniku carske ćeri najpreče je to, da iz onog svijeta ponese veliko blago, pa, da do blaga dogje, stao objeljivati donje ljude, mažući ih svojim salom. Gdje svi pobijeliše, reče mu jedan od njih: „Ti, čudotvorni čovječe! mi imamo cara našega, koji je

[1] Najnoviji su, dakako, sati ili ure, kojima nestaje i naše riječi domaće. Sat, kao dvanaesti tačni dio dana i noći, ili dvaestičetvrti dio dana skupa sa noću, bude prilično kasno u porabi i kod samih Grka i Rimljana. Ipak, u sadanjim pričama indo-europskih naroda, noćno vrijeme mitično broji se i po satima, kao što po tri ili četiri noćna razmaka, *vigiliae*. Što se tiče godišnje diobe na mjesece, kako već i sami Arijci shvaćahu razliku megju godinom sunčanom i mjesečnom, posve je naravno, da indo-europske priče iznose nam mjesec, gdjekad od trideset, a gdjekad opet od dvaestisedam dana, pa i godinu, sad od dvanaest, a sad od trinaest mjeseci. Sedmica u mjesecu nije niti arijska, niti naša, već je postanka semitičnog, a uvuče se u grčko-rimski svijet, te docnije i u svijet okolnih varvara, stopro malo prije Hristova rogjenja.

[2] *Bos. nar. pripov.*, 25.

Digitized by Google

još žalosniji, crnji od nas, i ako ga obijeliš, kao što nas, znaj, dobićeš koliko se i nadaš". A zbilja, istim salom oprostio crnoće i cara onamošnjeg, koji netom je pomazan, „u taj čas pobijeli kao snijeg". Tri lagje, pune blaga, za to djelo nagradiše čudotvorca bijelitelja. Sjedne on na one lagje, i zaveze se uz more, da opet gore dogje do carske vjerenice, koju će sada i vjenčati. — Za svinjsko salo već vidismo, da ono bijaše sakralno u bogoštovju Srbâ i Hrvatâ[1]. Tri lagje u priči, na kojima bijelitelj vozi se morem iz crnoga u bijeli svijet, možda pokazuju na tri tamne prostorije, kroz koje Rig-Veda vodi dva *Açvina,* ili, bolje da rečem, jednoga od njih, *Açvina* pobjednika nad demonom[2].

Baš s nekim troglavim demonom naših pjesama hraste prilika ove trojnosti crnog svijeta, u prvašnjem vjerovanju Hrvatâ i Srbâ. Već spomenusmo, na drugom mjestu[3], troglavu grdosiju, Balačka vojvodu, koji čuva Legjan grad. Ime *Bal-ač-ko* spada na nekakav koren *bal*[4]. Je li to leto-slav. *bal,* zvečati, s kojim bi išla uporedo anglosaska riječ *bellan,* lajati, rikati[5], ja nisam kadar kazati. Da bi ova etimologija nekako stajala, utvrdila bi se i sa slikom Balačka, u narodnoj misli. Tri njegove glave stravične su: „iz jedne modar plamen bije, — iz druge ladan vjetar duva"[6], a trećom nakaza „progovara"[7]. Tome demonu govor je gromotan; gdje navali, on se razriče: „kako riknu, kô da megjed viknu", kaže o Troglavu jedna pjesma[8]. Dakle, u pomisli mitičnoj naroda našeg, Troglav smatran

[1] *Dio I,* na str. 78—9.

[2] Ne smije se premučati, da je ova bosanska priča o donjem carstvu prilijepljena drugoj, koja, u istoj osobi Mije zaručnika, ponavlja priču iz Vojvodine o Veljku i Darinci (v. *Dio I,* na str. 78). Iz početka, prije silaska u donji svijet, Mijo tjera janjad na pašu, pa mu se careva kći u četiri maha zagrne, kako bi od njega dobila četiri janjca. Pri svakom zagrtanju, on joj ugleda na tijelu po jedno znamenje. Ovo sve spazivši, privjenča je sebi, u prkos smradnome ciganinu. Kad dan osvanu, carevna leži Miji na ruci. Glede hoda u donji svijet, znadu za to i druge pučke naše priče, ali kazivanje prepleću s novijim nazorima. Voženje pak na čudnovatim lagjama, to je jedan od najobičnijih prizora, kako u pričama, tako i u pjesmama gatanja bogovskog.

[3] Vidi *Dio I,* na str. 69.

[4] Miklošić, *Bild. der slav. Personenn.,* s. 15.

[5] Fick, *Vergl. Wört.,* II B., s. 617.

[6] Vuk. *pjes.,* knj. II, 29, v. 609—10.

[7] Petranovića *pjes.,* knj. III, 16, v. 286 — Čojkovića *pjevan.,* 72, v. 262—5.

[8] Petranovića *pjes.,* knj. III, 30, v. 174.

Digitized by Google

je kao rikač. Ali, troglava neman, više nego pod imenom Balačka, vrza se, u narodnim pjesmama, pod nadimkom, dašto novijim, „troglava Arapa“, za koga jednom je rečeno, da je iz „Mrakoča, grada arapskoga“[1]. Riječ *Mrakoč* vrijedna je, da se zapazi. I po njoj, i po jednakosti svega crtanja, očevidno je, da „troglavi Balačko“ i „troglavi Arap“ drugo nisu, do jedno ciglo tamno biće, koje je iz pustog mraka, iz nevidnih prostorija, izilazilo, da plaši oceve naše[2]. Samo je to različno, što Troglav iz Arabije prikazuje, prema Troglavu iz Legjana, sliku strošeniju. Crni naš Troglav jeste onaj vedični Vuk, koji, u noći, proždire pitomu prepelicu, Zoru, a grozi se *Açvinima*. Toga nesretnog Vuka, ili Vukca, poznaje, eto po istome imenu, naša poslovica: „Razminuše se ka' i Vukac i dobra sreća“[3]. A poznaje ga, još i bolje, pučko uvijek živo praznovjerje, koje drobnu, te nagloj smrti izloženu djecu, branjaše i brani, dok srdita Vuka blaži i primiruje, djeci nadijevajući taman vučje ime. Taka se obrana dandanas svečano obavlja u području najstarijih naših običaja, i najživlje misli i riječi narodne, u krajevima Crnegore, Boke Kotorske i Hercegovine. Na oborni zid oko kuće uspinje se čeljade jedno, i viče: „Čuj, puče i narode! Rodi vučica vuka, svemu svijetu na znanje, a vučiću na zdravlje!“[4] Toga radi, i u Bosni, pri samom uspavljivanju djece, padaju još, sa nježnih majčinih usana, ove ljute riječi: „Nini, sine, vuče i bauče! — Vučica te u gori rodila, — s vučadima, sine, odhranila!“[5] Odatle, u narodu, i mnoštvo ličnih imena, uz osnovu *vuk* ili s *vukom* složenih. Sad se, u opće, misli, da ovako imenovanje štiti djecu od vještica, koje hoće da ih jedu, pa ne smiju od vuka[6]. Nego, u davnije doba, jamačno, mnogo više od vještica, strašio oce i majke proždrljivi Vuk, troglava neman, koja u noći boravi, pa i gjipa na plijen iz noći. Uprav za to, malo koji jezik izražava, krepče i plastičnije od našega, izješnost i strahotu tmine: „izio ga mrak“ — „omrkao, a ne osvanuo“ — „zamrkao, a ne osvanuo“.

[1] Id. ib. 41, v. 173.

[2] Troglavi Arap izbija u Vukovoj zbirci, a još više u Petranovićevoj. Neke od pjesama iz ove druge zbirke, amo odnosnih, potkitio guslač i kazivač, I. Divjanović; no, spomen o troglavu Arapu svakako je općenito narodan. Vidi Stojanovića *pjes.*, knj. I, 5, pa Čojkovića *pjevan.*, 72.

[3] Vuk. *posl.*

[4] Vrčevića *Niz prip.*, str. 73.

[5] Petranovića *pjes.*, knj. I, 46, v. 1—3.

[6] Baš za to i Karadžić dobi. ime *Vuk*. Vuk. *rječ.*, pod *Vuk*.

Digitized by Google

Pjesme, a još više priče, svjedoče nam crni svijet, u religiji naših djedova. Pita se: Osim ove općenite oznake po crnoći, nije li ono mrklo carstvo imalo i posebnih drugih imena? Mislim, da ih je imalo. Moguće, da takovo jedno ime bijaše riječ *pakao*. Riječ je starija od hristjanstva, a slavenska izvorna, i, po svoj prilici, značaše, iz prva, požar, zapožarena prostorija neba[1]. Ta prostorija bijaše nebo večernje, gdje, sunce, koje zalazi, kosim sjajem pali oblake, pa, u velikom plamenu, dan gìne, i dva zraka, dva božja konjika, poimence drugi, sumorno zapadaju. O požarnome nebu, na razmaku dana i noći, zna pričati mit skoro sviju Indo-Europljana. Znamenito je pak, da se u Rig-Vedi svi prizori izlaska i zalaska *Açvinâ* prikazuju u visinama i u dubinama neba, a da se zemlja tu pominje kano uzgredno[2]. Taki pakao tužnog sumračja i sutona zar došao hristjanskim blagovijesnicima u živu zgodu, da od njega naprave plameno mučilište nove vjere[3].

Nego je prilika misliti, da nebesni pakao večernji bijahu, već u davna doba, Srbi i Hrvati ponešto pomjerili s onoga mjesta visokog, i dolje na zemlju k sebi privukli. Ili nam je reći, valjda, ovo: Slika pakla nebesnog titrala se, svejednako, u misli njihovoj pobožnoj; ali ta se slika sve to većma udvajala, te im se pakao širio po nizi i po zapadu zemnom, ljudima više na dohvatu. To stoji, da se već na drugome stupnju razvitka, glede Ada ili Tartara, nalaze ostali narodi od roda arijskog, osobito Heleni i Latini. Ako se ne varam, taj zemaljski pakao Srbâ i Hrvatâ zvao se Legjan. U skroz legendarnoj pjesmi Vukovoj o ženidbi Dušanovoj[4], gdje buči, u noćnom boju, sva adska sila, gdje se razmeće Balačko, a onemogla su dva Voinovića, vojna je svijetlih pregalaca na opaki Legjan, iz koga će oni izvesti djevojku. Šta je ta djevojka, a šta je i Legjan, znamo vrlo čisto po jednoj priči[5]. Oturena i omrknuta

[1] Krek, *Einl. in die slav. Literaturg.*, s. 121. Tu se veli, da u Rumunjâ riječ pakao, koju njima Slaveni dadoše, još znači magla. U nas, po zapadnim te staro-hrvatskim krajevima naroda, sinonim je za smolu.

[2] Rigv., passim.

[3] Budi opaženo, da Miklošić u riječi пьклъ *(Etymologisches Wörterbuch der Slavischen Sprachen*, Wien 1886) ne vidi, nego dva značenja, prvašnje *smola*, a onda *pakao*. I ovako, nazor o paklu smolavom Slaveni mogoše imati prije hristjanstva, primivši ga od susjeda Eranaca. Kod ovih, opake duše plivaju, eda bi se od grijeha čistile, po rijeci ognjenoj. Je li talog eranski ono „ognjeno jezero", gdje takogje, po nekim našim pjesmama, plivaju duše, mučno je kazati.

[4] Vuk. *pjes.*, knj. II, 29.

[5] Vuk. *prip.*, dodat. 8.

Digitized by Google

djevojka, djevojka pepeljuga, boravi, najprije u Čizmi gradu, onda u Legen-gradu, a potom u Sablji gradu. Pepeljuga, to je opća arijska svojina; pa su mitolozi već složni u mnenju, da ta obljubljena, i svagdje znana priča, skriva noćnu Zoru, i noćne joj mijene. Sa Čizmom gradom Zora pepeljuga nagovješćuje svoj večernji pad i zaturenje u noć, sa Legen-gradom ponoćno svoje doba, a sa Sabljom gradom pobjedonosni osvit u jutru[1]. Legen vodi nas, dakle, u najtamniju noć, u ponoća; te će Legen-grad, ili Legjan-grad, biti ono carstvo noći i zime, koje ustravljivaše sve Arijce, pa i naše oce. Ovo tumačenje biva vjerojatnije time, što i Bugari, u pjesmama kreta mitičnog, poznaju isti Legen, Lean. Pače, u bugarskoj pučkoj pjesmi, koja odgovara Vukovoj čisto mitičnoj: „Sveci blago dijele", Legen zaprema mjesto naše „Ingjije proklete". Sve ovo kao da utvrgjuje i najpriličniji etim Legjanu. Nije baš nesklapno reći, da je *Legjan* u jezičnoj svezi sa *ledinom,* što je zemlja skoro ne orana, zemlja pusta[2]. U Arijaca, sinja, nemila, bezrodna pustoš najbolje upriličivaše mrsku, tamaneću silu ada. Neugodnim glasom već nam zvučila Suhara-Goleč[3]. Najskoli na Eranu, otkle na obližje Slavene nagagjasmo neki djelomični vjerski uticaj, pustopoljina i ledina bijahu trkalištem Ahuramazdinu suprotniku, Angromainju, i svima njegovim Daevama. Sve pusto godi zlovarnim duhovima iz eranskog Legjana, pak i sve gojno njih mrzi[4]. Skoro

---

[1] Može biti vrijedno pažnje, da i u gore navedenoj pjesmi nigdje se ne kaže, da bi zaprošena djevojka iz Legjana bila kći kralja legjanskoga. Djevojka, pravo rekavši, sužnuje u Legjanu. Pa i legjanski kralj, po riječi drugih pjesama, jest „gjidija". Petranovića *pjes.*, knj. II, 4, v. 80—3: „Hoće tvoja da se ženi guja, — da joj prosiš lijepu gjevojku, — u Legjanu gradu bijelome, — u gjidije legjanskoga kralja", i v. 108: „A gjidijo, od Legjana kralje!" S druge strane, gjidijom nazivlje se Troglav, kao što, n. p., u Jukića *pjes.*, knj. I, 10, v. 301: „I gjidija troglav Arapine".

[2] U staro-polj. *lęd,* terra inculta, u staro-slov. *olędêti,* desertum fieri. Vidi u W. Nehring-a *Ueber die Namen für Polen und Lechen,* s. 467 *(Archiv,* III).

[3] Vidi *Dio I,* na str. 60.

[4] Vendidad, III, 99—109: „Ko gaji poljske plodove, gaji čistoću, on unapregjuje mazdejski zakon... Kad ima poljskog ploda, onda pište Daeve; kad ima mladicâ, onda kašlju Daeve; kad ima strukova, onda plaču Daeve; kad ima jedrog klasja, onda bježe Daeve. Tu su najviše potučene Daeve, u kojoj su kući klasovi". Na neko svoje čudo evo čitam *(N. List Zad.* g. 1866, br. 20), da u Dalmaciji, u kotaru imotskom, ova mazdejska misao još postoji u svoj čistini.

Digitized by Google

bih mislio, da našim riječima „pusnik“ za prokletnika, i „pusnica“ za prokletnicu, drukčije ne rastumačismo živu energiju, već ako uzmemo, da im najdublja žila leži u vjerskom nazoru, sličnu mazdejskome[1].

Blizu je noć, a gos. F. I. T. ne zna puta, te upita čobanicu, koja će njemu: „Tvojom srićom sve su ti usput oranice: ako zagledaš kakvu hudobu, utvoru ili vadinu, bržebolje prigji na oranicu, da te mine svaka nauda“. Dakle je hudoba na neoranom mjestu, na ledini, a nju otklanja mjesto uzorano. Uz to, čobanica putniku iskaza od noćnog naleta i molitvu, koja vrijedi da se zabilježi: „Oslobodi me, Bože, od zmijskog ujdenja i vražjega napastovanja! Bog i sveti križ bio sa mnom! Amen“. Imaćemo prigode kazati, što je to „zmijsko ujdenje“.

[1] Dosad tražio se Legjan, kojekuda, na ljudskoj zemlji; no, rek' bih, uzalud. Megju ostalim, pokušalo se odnositi, i Legjan, i kralja od Legjana, na poljske Lehe. Ovo mnenje prihvati, a i vrlo vješto obrazloži St. Novaković, u raspravi“: *Ueber Legjan-grad der serbischen Volkspoesie (Archiv*, III). Evo glavno u razlaganju Novakovićevu. Brankovića hroničar poznaje Legjane, koji su Poljaci, jer kaže: „anno 1440 constitutus est in Ungaria rex Vladislav Ledianin“. Riječ *Legjanin* nam dogje od magjarske *Lengyel*, Poljak, a ova od slavenske *Lehz*, takogje Poljak. Preko Magjarâ Srbi, u burnoj prvoj polovini vijeka XV, upoznaše se s Poljacima, te od istih Magjara primiše i ime za ove, pa od tih Legjanâ mašta pučka sazda neki „grad Legjan“. Novakovićevoj etimologiji nije, dakako, ništa zabaviti; ali stvar, mislim, ne može da razdriješi poglavito etimologija. Apstrahiranje pučko o „Legjan gradu“ nešto je mučno shvatiti; mučno i radi toga, što ga jednaka imadu i bugarske pjesme epske. Reći, da Bugari u Makedoniji to začuše i prisvojiše od Srbâ ne odmiče nepriliku srpskog nešto bezpovodnog zamišljenja onoga „Legjan-grada“. Nego je poglavita teškoća u tome, da Srbima, eda bi Poljake naznačili, ni zašto ne trebaše zajma riječi magjarske. Od pamtivijeka, koliko možemo suditi, oni imahu, za to, narodne svoje riječi *Leh* i *Poljak*, pa je prilika, da već od davnijih doba znadijahu za znamenite slavenske Lehe ili Poljake. Po teku historije ne bih cijenio, da srpskom narodu glas o Poljacima donese istom vladavina Vladislavljeva i magjarsko poljski polom kod Varne. Gdje je država Nemanićâ i silni Dušan, uz njegova suvremenika, razglašenog Kazimira Velikoga, u Poljskoj? U ostalom, i naš ep kano da luči Legjan od Leške i Poljske: „Podiže se od Legjana kralje — preko Ljećke i preko Poljačke, — preko Turske i preko Kaurske“ (Čojkovića *pjevan.*, 72, v. 8—10). Drugdje, ep prikučuje Legjan do arapske, adske zemlje (Petranovića *pjes.*, knj. III, 34). Ono *Legjanin* Brankovićeva hroničara čini mi se, da je u tek prividnom savezu s Legjanom naših pjesama. U XV vijeku, Poljaci i Ugri stojahu na braniku hristjanskog istoka, pa, pišući u ono doba pod ugarskim dojmom, naši ljudi rabiše *Legjanin* i *Lengja* za Leha i Lešku.

Digitized by Google

Kao što pusto, tako i nevidno bijaše carstvo noći. Danu predsjeda vidovni bog; dan začinju njegova dva traka, dva Vidova mlada viteza. Prema tome, noć jeste nevigjelica, a carstvo noći nevid. „Otišao *nevidom*“, golemom riječju kaže narod za čovjeka koji propade; a ta je punoća uzeta iz hazne negdašnjega vjerovanja. Tako, i izvorna naša izreka: „Bog te ne vidio!“ odnosi se, u isto doba, na Vida i na ovaj nevid. Nego meni se čini, da riječ još postoji i u strogom mjesnom značenju, samo što ona ima drugu negativnu česticu. Udbina, ili, po starijoj formi, Udina[1], bilo bi to mjesto. Udina kano da je skrojena istom mišlju, kojom i Nevid. Kao što od nestatka Boga, stari naši rekoše *ne-bog, u-bog,* tako, valjda, od nestatka Vida kazaše *ne-vid, u-vid,* što se saže, ili izopači, u *ud*[2]. Ovako bi Udina značila mjesto bez vida, nevidno, uprav kao što Helenima bijaše njihov Ἀΐδης, Ἀ-ϝίδης, Ἀ-ϝιδής. Ako ovo stoji, sazdana je Udbina još prije, nego se Slaveni od Italo-Helenâ razigjoše, jer jedni i drugi istim postupkom stvoriše svoj ad. Uz Helene, na nešto slično mislili i Itali. Mrtačkome bogu Orcus, koji imaše hram izvan pomerija Rima grada, nadjenuto je čudnovato, obsoletno, ime Viduus, kome nije lako naći jasna etima. Ne bi li ovo *Vi-duus* bilo, što i *Ve-dius?* Svakako, *Ve-dius,* ili *Ve-jovis,* hoće reći *ne-dan, ne-vigjelica,* a znače potamnjeloga boga i pakao njegov.

Nije moje riješiti stvar o jezičnom postanku Udbine. Pače, niti ovo ovdje rečeno zahtjeva osobite pažnje. Nego će biti nekoga pripaza vrijedno to, da pjesme naše narodne svegjer Udbinu iznose kao mjesto kobno. U pjesmama hajdučkim zlotvori, malne svi, dolaze od Udbine[3], ma i bile pjesme iz najrazličitijih krajeva naroda. Dok je onoliko glasita i raznošena u pjevanju, Udbini u pravoj historiji nema hvale, niti skoro mjesta. Koje bi to bilo lice

[1] U Hektorovićevoj jednoj bugarštici spominje se „Vlatko, Udinski vojevoda“ (Bogišića *pjes.,* 49). Ako je Udinski od Udine, iz prva kazivalo se: Udina.

[2] Poznato je, da ovo *ud* nije *hud.* Dubrovčani, ti najdosljedniji hakavci, dok haču *hudoba,* izgovaraju *uditi* i *nauditi.* Udina je, postojano, bez *h.* Za slavensku riječ *uditi,* od vajkada, prianja značenje teške dosade i štete, dok *chudz,* iz početka, označivaše, ponajviše, fizični nestadak, i hoćaše reći: mali, mršav, siromašan. Niti je ovo značenje sasvim ižčezlo u pučkom govoru, kao, n. p., kad žena kaže: „huda ti sam!“

[3] Vuk. *pjes.,* knj. III.

Digitized by Google

povjesno „Vlatko, Udinski vojevoda“, u bugarštici već pomenutoj[1], doista niko ne može da reče. Svak, naprotiv, odmah uvigja, da je lice čisto mitično Troglav Arapin, koga jedna sadanja pjesma kaže gospodarom Udbine: „Pa zavika troglav Arapine . . . : Njega hvali sva srpska rodbina, — a ni mene ne kudi Udbina“[2]. Valjda i onaj „Vlatko, Udinski vojevoda“, u bugarštici, nije drugo, do isti ovaj vladar, vojvoda Udbinski, u novijoj pjesmi. Udbinu, u još jednoj pjesmi našeg doba, obavija gusti mit. Mrači se ona u zapadu, te će od nje sunce, po arijskom pravcu, započeti noćni svoj hod: „Hod'te, braćo, da se poslušamo, — da po jednu pjesmu ispjevamo, — od Udbine, što je za družbine, — da vidite čudo nevigjeno, — čudno čudo što kazuju ljudi, — da 'no nigje prije nije bilo. — Jedno jutro u svetu negjelju, — prije zore i bijela dana, — ogrijalo od zapada sunce“[3]. Velika je prilika dakle, da Udbinu nam izručiše oci naši neznabošci, pa da je potonji naraštaji hristjanski upletoše, kojekako iskrivljenu, u pjesme junačke i hajdučke. Udbina tada postade grad, ili grad ona bijaše već od iskona, po primjeru Stojnog Biograda i Legjan-grada. Bijelom prostorijom, zaklonitim gradom svojim, gospoduju bogovi, kao i duhovi što su utvrgjeni u pustome, a nevidnome, gradu donje tmuše.

Od naselja ljudskog do Legjana, jal Udine, predugi su putevi, a težak prelaz. „Koliko je nebo od zemljice, — toliko je i moj rod od mene!“[4] cvili jednome od dvaju braće sestra, ugrabljena od age Arap-age. Što je u nekim pjesmama troglav Arapin, to je u drugima aga Arap-aga Nama on će biti, naprosto, Troglav. Poarapi ga, a gdjekad i poturči, pjevanje, jer je Arabija postojbina sušnih crnih ljudi, a Turska uzrok kleti narodnome i domaćemu zlu, tamni izvor svakoj bijedi. Na sumegji obaju svijeta, bijelog i crnog arapskog, teče, po riječi epa, voda Stupnica. Ova Stupnica, očito, stoji izvan domašaja tvarnosti, te će joj ime biti otuda, što je preko nje postup iz bijele u crnu carevinu. Stupnica „nije zdrava po junake“[5], veli pjesma. Druga pjesma[6], iz istog kruga o dva brata, kao megjašnu rijeku naznačuje „studenu

[1] Vidi na str. 202.
[2] Petranovića *pjes.*, knj. III, 16, v. 198—203.
[3] Ovako je u početku legendarne pjesme o „Smrti kralja Simeuna“ (*Vila Beogr.*, g. 1867, br. 18).
[4] Vuk. *pjes.*, knj. II, 97, v. 129.
[5] V. 58.
[6] Id. ib. 95.

Digitized by Google

vodu Jahoriku“[1]. Može biti, da u prvoj epskoj zamisli ova je voda bila oblivena okolo sve zemlje, na lik tekućega okeana helenskog. U pjesmi „Ženidba Sunca“ Petranoviće zbirke, kad sveta Duhijana, t. j. svetoduha Jana[2], svrne svoje oči na pakao, ona „pogleduje sa visine moru u otoku“[3]; more, dakle, tuda tecijaše unaokolo. Nego, u mitičnih voda, naših i helenskih, ima još nešto poredivo. Svegjer u istim pjesmama o dva brata, čudotvorna ona voda, trećim stajaćim imenom, zove se Trusovina. Ime je mutna postanja, kao i Jahorika. Niti je, na prvi mah, jasna izreka, s onim imenom skopčana: „sutrusan“ čovjek, za čovjeka kao opijena. Odkle, po svoj prilici, riječ, to ćemo naskoro viditi; no, opažamo odmah ovdje, da je Trusovina voda „zaboravna“, taman kao adski izvor Λήθη u Helenâ. Junaci živi, pripovijeda naša pjesma[4], žacaju se od Trusovine, jer, ako ih se ona dotakne, eto im zaborava. Uz to je studena[5], kako Jahorika, te mrazi. Poimence bratu, koji se osužnjo, a čami dolje u dvanaestoj odaji, ta je voda mogla biti preopasna. Gospodar od dvanaest odaja saletio donju djevojku, da Trusovinom, „u kojoj su bilja od planine“, prevjeri junaka, „e sam čuo“, veli, „kazivali su mi, — da to jeste voda zaboravna; — ko s' umije i ko se napije, — svoja će mu vjera omrznuti, — zaboraviť svoju porodicu“[6]. Pridavnik „zaboravna“, eto, kao ugogjeno, prevagja grčku riječ Λήθη. A što su legendarne naše vode mrzle i nezdrave, to je, jednako, mrzla homerska Στύξ i jadovit Ἀχέρων. Opaziti je i to, da sve adske rijeke, u Helenâ, svode se, pravo uzevši, na ciglu jednu, na Letu, jer ova drugdje nije, no u adu, dok i na ljudskoj zemlji teku Stiga i Aheron. Po isti način, i čudesne naše vode jesu jedna jedita voda. Stupnica i Jahorika u nekoliko se pričinjaju kano zemaljske; ali Trusovina, po svima joj biljegama, odmiče daleko sa vidika gornjeg svijeta. Ovako, preostaje nam samo ovaj mitični uporegjaj: Trusovina — Leta. Ta jedna voda čisto je arijska; to je struja, iz koje vidismo, da isplivaju, sa drugaricom Zorom, noćni *Açvini*. Čudo tačnog podudaranja u našem i helenskom mitu o vodama rasvjetljuje se najživlje, baš pri luči Rig-Vede.

[1] V. 50.
[2] O njoj povešće se riječ drugdje.
[3] Knj. I, 2, v. 18—9.
[4] Vuk. *pjes.*, knj. II, 95.
[5] V. 277.
[6] V. 232—7.

Digitized by Google

Tamno carstvo srpskih i hrvatskih pjesama ima čuvara svojih, tu odmah do rastupne rijeke. Na našoj Stupnici straže četiri robinje[1]. Ovakova se straža čuva i u adu Indo-europljana. Na pragu helenskoga Tartara troglavi je pas Kerber, ili dvoglavi pas Ortro[2]; a na pragu vedičnog doma Yame, kralja mrtvih, bdiju dva psa četverooka. Kako je i ovdje opet viditi, začetna misao Tartara predlazi diobu Arijaca. Od četiri oka, u svakoga psa vedičnog, valjda ponikoše naše četiri djevojke stražarice[3], koje su srca milostiva prema dobrim junacima[4], kao što nisu baš zloćudni, poput Kerbera, niti indijski pasji čuvari. I Heleni (to već čusmo) jednoga od dvaju arijskih pasa, *Sârameya,* pretvoriše u svoga laganog i ljupkog pratioca duša, u Ἑρμείας. Kad se četvorici naših djevojaka „vikne pomoć“[5], pa one pripuste prelazak preko Stupnice, eno ti odmah adskih dvora u veličanstvenoj sumornosti. Vodi k njima sreberni most[6]. Na zlosretnoj „lijevoj“ strani[7], stoji veliki stan crnoga gospodara. Ne sjaji se tu žeženo zlato, već blijedo srebro, i još blegji lim; a dvorište oko jadnog doma potamnilo u crvenkastu smegju bakru[8]. Carstvo bijeloga dana ima dva junaka, dva zatočnika pod rukom višnjega Vida; pa i dolje, uz koljeno vladara, sjede do dva pomoćnika: „sjedi aga Arap-aga“, i „vina pije s dvoma Arapčadi“[9], veli preobražena riječ narodne pjesme. Ova dva Arapa, „oba brata od jedne matere“[10], pomaljaju se i drugdje u pjesmama našim. I po helenskoj misli, uz vrhovnoga Plutona sjede, i sude u adu, još dva glavara. A sve ove tri adske glave, možda, nisu drugo, već sušti Troglav, potonjom tvorbom rastrojen u tri lica, jer za Troglava znadijahu i Heleni. To im je Gerion, koji je troglav, τριχέφαλος, ili je uz tri čitava sraš-

[1] Id. ib. 97, v. 46—7.

[2] Ovoga Ὄρθρος M. Müller, i po samom glasu, istovjećuje s vedičnim *Vritra.*

[3] Dvije su stražeće robinje u pjesmi 55 (knj. II) Petranovićeve zbirke, a u 53 tri.

[4] Vuk. *pjes.,* knj. II, 97, v. 46—73.

[5] V. 48.

[6] V. 65.

[7] V. 61.

[8] V. 63—4. Ljutoga gazdu označuje i ljuto gvožgje, ako takogje amo pripada, kao što mislim, *Demir*-paša narodnih priča, a i *Demir*-aga jedne epske pjesme (Stojadinovića *pes.,* knj. II, 10).

[9] V. 118—9.

[10] Petranovića *pjes.,* knj. III, 53, v. 390.

Digitized by Google

ćena tijela, τρισώματος. Boravi u zapadu, tik do ada, na zemlji, što ju plače odasvud more; i drži u zaptu sjajno stado Sunčevo. Toj grdosiji noći i zime stado će istrgnuti dvanaestotrudni Herakle, oličenje godišnjeg sunca, u teku njegovu kroz dvanaest mjeseci. Helenskome Troglavu ime Γηρυών, prije nego išta drugo, znači rikač[1]. Upravo je rikač i naš Troglav Balačko, ako mu etimologiju pogodismo[2].

Ne treba nikakve natege, niti mučne kombinacije, da, već po dovle izloženom, nagjemo, ili bar nazremo, u Troglavu velikoga dušmanina iz drugog carstva, koji, prebivajući u tami, njom i kroza nju Hrvate i Srbe napastovaše, kako sada, sa četom svojih „crnih ljudi" i „vranih konja", napastuje epske junake. Biti će ovaj isti i „bog, stari krvnik", srpskog epa. Da je zao bog, suprotnik dobrog boga, postojao u vjeri predaka naših, dovoljno bi bilo i samo svjedočanstvo našeg jezika: „Teško do zla boga?" — „Skupo do zla boga!" koje mi već navedosmo[3]. Da se pak njihovoj ustravljenoj mašti taj bog prikazivao kao neki noćni Vuk, i to nam reče crnogorska poslovica: „Razminuše se ka' i Vukąc i dobra sreća!" isporegjena sa sličnim izrazom Rig-vede[4]. A baš kano zla boga (malum deum), i premca Vidu, čiju sreću on suzbija nesrećom (omnem prosperam fortunam a bono deo, adversam a malo), predoči nam ga kod baltičkih Slavena, pod imenom Crneboga, hroničar Helmold[5]. Spade iz pamćenja narodnog ta riječ „Crnebog"; ali zao bog bijaše, doista, crn, kad je crn Troglav, a crna rulja njegovih ljudi. No, ako nam propade Helmoldovo ime, opet udržasmo precrnih izraza: „Uvalio mu crn komad u torbu!" — „Doći će i njemu crn petak!" — „Šta učini, crniče jedan!"[6] Pa današnja igrarija riječî: „Božo i Crnjo"[7], za dobra i zla čovjeka, može biti da nam i ona pominje dva davna suprotna boga.

---

[1] Uporedi γῆρυς, γηρύω. Preller, *Griech. Myth.*, II B., s. 202—5.

[2] Vidi na str. 197—8.

[3] Vidi *Dio I,* na str. 41.

[4] Vidi na str. 198. Od toga Vuka biće i „vučac", gangraena, kao sto su i „boginje" od nekog zla boga. Paziti je, pri ovome, takogje na izraz „božje vrijeme", za vrijeme vrlo rgjavo i olujno.

[5] Vidi *Dio I,* na str. 32.

[6] Mrzost crnoće osjećaju, dakako, skoro svi ljudi. Što od prvašnje vjere, a što od hristjanstva sredoviječnog, narodima arijskim u Europi koješta se crni u misli, te i u govoru. Ali rekao bih, da nije nigdje toliko duboko, kao u nas, prodro oni osjećaj.

[7] Vuk. *rječ.,* pod *Crnjo.*

Digitized by Google

Zao bog djedova naših, a crn bog baltičkih Slavena, moguće, da se prozivao i Vrag. Crni bog, po riječima Helmoldovim, bijaše dobromu bogu kao ravan u vlasti[1], te, naravno, bješe veliki dušmanin njemu i bijelomu svijetu. *Vrag,* dušmanin, riječ je praslavenska; pače, uzlazi i do dalje davnine, jer već Leto-Slaveni kazivahu *varga*[2]. Izravna dokaza, ili dokaza neizravna, a jasna, da Slaveni, kao što docnije hristjansku sotonu, tako svoga crnog boga, još prije, rekoše vragom, mi, doduše, nemamo. Istina, pjesma jedna veli, da je crnome Arapu, otmičaru djevojke, „glava vražija“[3]; no, ta bježna i malo značajna napomena, sama po sebi, mnogo ne hasni. Nešto veće pomoći zar nam pruža, u ovome, mit latinski. Rimljani, kako to vidismo, primijeniše dostojanstvo velikoga podzemnog boga mrtačkome svome Orcus Viduus. Toga Orca davni Itali izgovarahu *Horcus, Urgus, Uragus(?)*[4]; paklenu neman Napuljci, još danas, nazivlju *Huorco*[5]. Ne bi li to bio davnašnji Vrag Slavena? Boga Urga Latini izvogjahu od *urg-eo,* goniti, kinjiti[6]; a od *varg,* što jednako znači kinjiti, dolazi Vrag[7]. O Urgu imahu pak Latini i poslovicu, koja je, po smislu, jednaka s našom o Vragu. Gdje mi kažemo: „Ko s Vragom tikve sije, sve mu se o glavu lupaju“[8], veljahu oni: „Ubi ratio cum Orco habetur, fructus est incertus“[9]. Pa i još jedna okolnost kano da nas upućuje na Vraga predhris-

[1] Helm. *Chron.,* l. I, c. 52.

[2] Fick, *Vergl. Wört.,* II B., s. 662.

[3] Petranovića *pjes.,* knj. II, 53, v. 481.

[4] Vidi navode u Prellera *Röm. Myth.,* II B., s. 62—3.

[5] Isti je i grčki Ὄρκος; al mu se prvobitno značenje razvrže u oznaku adske jedne rijeke, pa i zakletve tom rijekom.

[6] Preller, *Röm. Myth.,* II B., s. 62.

[7] Fick, *Vergl. Wört.,* II B., s. 662. Valjda ne će ovom uporegjaju medju *urg* i *varg* smetati glasovna pravila. Urgus — Ὄρκος je Vragъ, kako je ὀλκός vlakъ.

[8] Vuk. *posl.*

[9] Ovaj dušmanin, koji kinji i muči, donekud nas sjeća na Vritru, jednoga od najglavnijih demona u Vedama. Vritra, dašto, nije ista riječ, koja Urgus, ili Vrag; ali čini se, da polazi od istoga korena. Koren *varg,* kinjiti, napravi se od drugoga *var,* goniti (Fick, *Vergl. Wört.,* ib.); a s druge strane, sanskr. koren *var,* zastirati, sazda Vritru, zastiratelja, obavijača. Vritra, od koga se mrači nebo, jest lačni lupež nebesnih krava, oblaka kišnih. Siječe ga vrhovni Indra, nazvan s toga, slavnim pridjevom, *Vritrahan,* ubilac Vritre. Od ovoga mita rek' bih, da nešto pregje i drugim narodima arijskim. Svakako, sačuvaše ga čitava Eranci, koji, takogje, slave *Veretraghnu,* nebesnoga junaka, ubilca nemani.

Digitized by Google

tjanskog. U Slavenâ postoji, već od davnih doba, riječ *vražiti* za bajati, vračati; odkle i naše *vražbina*, što će reći vračarija. Ono *vražiti* može biti u odnošaju s Vragom. Znamo po Helmoldu, da baltički Slaveni zaklinjahu, dok se pri svojim gozbinama obregjivali čašom, kako dobra, tako i zla, ili crna boga[1]. Zaklinjući Crneboga, svoga velikoga Vraga, oni taman *vražahu*.

Bilo što mu drago s ovim imenom *Vrag*, zao bog ničim drugim ne prijeća se toliko na dnevno vidilo, i na dva prva mu traka, koliko otmicom bijele Zore. Slavenima Zora, kako joj riječ kaže, bijaše „svijetla" i „vidna" djevojka[2]. O djevi, „luči bogova", koja k nebu pristupa sa „istočnoga zraka mirisavog"; o „rosnoj" i „zlatnoj" djevi, za kojom idu slijedom vedri dani, dok od nje bježe noćne aveti, himne davnih Inda zvuče najtanjom strunom vedičnoga pjesništva[3]. Božanstvo Zore, i dvaju joj sjajnih drugara, nikad od nikoga nije se življe osjećalo, što od naših pradjedova arijskih, stenjućih pod tlakom tmine. Prekrasnu nebesnu djevojku stari ljudi nigdje ne puštahu s vida, ili očinjeg, ili duševnog. Rudila im Zora na jutrenjem i na večernjem nebu; a rudila im, jednako, kad bi sinuo te i minuo veliki dan godišnji, što im bijaše ljeto. Pa, pri koncu dana ili lieta, prikazivao im se ljuti otmičar, gdje grabi gizdu, i odvodi je u donje sumorne prostorije.

Gore rekosmo, da taj grabilac, u maštanju prvotnih Inda, bijaše Vuk, oličenje noći; te opazismo, da isti Vuk vere se po starodrevnim, a čudnim, nekim obredima našeg naroda. Opazismo i to, da se strava od onog Vuka duboko ubrazdi i u samim pučkim imenima. Pjesme iz kruga dvaju braće pričaju istu noćnu povijest, koju da i bolje objasnimo, eto nam italo-helenskog mita. Od dušmanina ugrabljena nevina djevojka prebiva za po godine u zemlji vranih konja a crnih junaka, po već navedenim riječima Vukovih pjesama[4]. Istovjetnom mišlju, no čistijim izražajem, u jednoj pjesmi

---

[1] Helm. *Chron.*, l. I, c. 52: „. . . in conviviis et compotationibus suis pateram circumferunt, in quam conferunt, non dicam consecrationis sed execrationis verba, sub nomine deorum, boni scilicet atque mali, omnem prosperam fortunam a bono deo, adversam a malo dirigi profitentes. Unde etiam malum deum sua lingua Diabol sive Zcernebock, id est nigrum deum, appellant".

[2] Od korena *zer*, svijetliti, viditi (Miklošić, *Etym. Wört. der Slav. Sprachen*). Ruske zagonetke smatraju Zoru nebesnom djevojkom.

[3] Rigv. passim, u molitvama Zori.

[4] Vidi na str. 187.

Digitized by Google

Petranovićeve zbirke[1], ćeri „bana od Božuna“ prijeti opasnost, da je na silu ugrabi troglav Arapin, koji hoće da nju „ljubi po godine dana[2], pa onda ocu da je vrati. Kao, što ovdje Troglav ne izlazi, baš po samom slučaju, na vidjelo, tako mislim, da nije slučajno niti ime „ban od Božuna“: zgurio se u tom prozivu, po svoj prilici, starinski bog. Nego, taman za po godine[3], latinska Prozerpina, helenska Perzefona, dvori namrštenog gospodara Dita, ili Plutona, koji je silom odveze vranim konjima i kolima[4]. Mrkome bogu Latini nadjedoše ime *Dis,* a Heleni Πλούτων, jer drži do sebe, preko noći i preko zime, bescjeno blago, Zoru, kćer vidnoga neba. Ovo isto bogastvo, uz istog čemernog boga, sijalo se i u prvome vjerovanju Srbâ i Hrvatâ. Jedna ženska naša pjesma, sa pripjevom iz sinje davnine, začinje: „Da li mi je, — Jado! — jedna litra zlata, — da pozlatim, — Jado! — Bogdanova vrata“[5]. Gnjevnih, nesitih, čemernih jada našim ljudima usta su još prepuna[6]; a da bijaše i glavni jedan Jado, ili Jad, od koga bi ocevi naši odmolili blago, to nam kaže ona pjesma[7]. Jedan Jad, na lik Vraga, izilazi takogje iz izreke: „Neka se od Jada prekrstim!“[8] A na lik mrtačkoga Dita, ili Plutona, zasvjedočuju ga opet pučke jekavske riječi: „Milutin je pokojni umro, evo mu na jade deseti mjesec“[9]. Jadu, posjedniku zlatu, kao što i bogatome Ditu, mili se tmina i bezdan: „Tavna noći, puna ti si mraka! — Srce moje još punije jada!“[10] — Da ne puhne dušam' jad nesiti, — gjeno j' tama u sred b'jela dana“[11] — „Izbavi ga od jada bezdanog“[12]. Rekao bih, da se i dalje

---

[1] Knj. II, 33.

[2] V. 39.

[3] Ovidii Metam., l. V, v. 566 - 7.

[4] Id. ib v. 402—4: „Raptor agit currus et nomine quemque vocatos — exhortatur equos, quorum per colla jubasque — excutit obscura tinctas ferrugine habenas“ — v. 350: „curruque atrorum vectus equorum“.

[5] Vuk. *pjes.,* knj. I, 348, v. 1—2.

[6] Vidi *Dio I,* na str. 58.

[7] Što prosti puk, gdje i gdje, još misli, da se blago može ispod zemlje iskopati, al da ga valja nekim činima izmaći od vraga, ono cijenim, da je više, no što drugo, zadnji talog starinskog vjerovanja u podzemnog boga.

[8] Vrčevića *Niz prip.,* str. 12.

[9] Id. ib. str. 57.

[10] Vuk. *pjes.,* knj. I, 318, v. 1—2.

[11] Petranovića *pjes.,* knj. I, 29, v. 45—6.

[12] V. 40.

Digitized by Google

pripomažu naš i italo-helenski mit. Perzefona je kći Zeusova, a, pučkim i starinskim načinom, zove se φερσέφασσα, svjetlonoša, i prizivlje se kano μελίβοια, medohrana[1]: med je arijska, i naša metafora, za svijetlo. Naše kazivanje, izjašnjeno vedičnim, tjera nas, da omrknutu djevojku shvaćamo kao noćnu Zoru; pa eto samo time razmršuje se zapletaj protuslovnog bića Prozerpine, ili Perzefone, u klasičnoj mitologiji. Dvije posve protivne strane, lice svijetlo a naličje tamno ove boginje, meću, donekud, u čudo današnje mitologe. Ali Prozerpina, smatrana kao dnevna i noćna Zora, odgoneće se odmah. Što je poklopi zemlja i noć, stroga je i neumilna; a što opet na svijet iz zemlje i iz noći izlazi, blaga je i ljubavna. Od mrtačke i srdite Proserpine[2] imademo, onda, prenježno djevojče: po ubavome proljetnom polju trga ljubice i bijele ljiljane, te cvijećem sebi napunja nevine grudi[3]. Nesretni rok boravka boginjina u blijedome carstvu najkruće izrazuje naš ep. Djevojka na svojem noćištu, od ljutog vladara, od age Arap-age, dobila sina, crno Arapinče: „Seja Jela noćila sa Turkom, — pa se Jela prevolela Turkom“[4]. Kad izbavitelj brat razruši i zapali dušmanske dvore, mati sebi priuzela sina, pa svi jednako bježe k drugoj strani svijeta. Nego, na Stupnici pograničnoj, od jada pociknulo crno dijete, a ujak rasječe ga, i baci u vodu, uz poklik: Od zla roda nek nema poroda![5] Ujak počinio mrsko bezakonje, u ljudskom pogledu; ali nebesni omrknuti pregalac izveo djelo vječitoga reda. Neutoljiva je omraza arijska megju vidilom i tamom, danom i noću, ljetom i zimom.

Okolo djevojke, bijele Zore dnevne i godišnje, trzmaju se svi sjajni i tamni duhovi. Zorino je biće razdvojeno, prepolovljeno; caruje ona pola ukupnog dana i pola godine, ili svijetla na nebu, ili

[1] Preller, *Griech. Myth.*, I B, s. 658 i 662.

[2] Ne samo da je jadna, već je i zlobna „sestrica Jelica“, u gdjekojoj pjesmi kazivanja slična onome iz našega kruga Na primjer, u pjesmi jednoj Jukićeve zbirke (knj. I. 2), „Jelica sekuna“ sama izdala brata banu od Vipera (Vepar? simbol sumračja u Arijaca). Junak, razdriješivši sveze, usmrtio i opakoga bana zeta, i sestru, i nećaka Cvijana (procvililo crno Arapinče?). Priča, u toj pjesmi, priplela se Kraljeviću Marku: on je Jeličin brat.

[3] Ovid. Metam. l. V, v. 391—4. Otmica Prozerpine izmami iz laka Ovidijeva pera uprav divnih stihova, te je vrijedna da se po cielo čita (v. 341—571). Gotovo bih rekao, da opis otmice Ovidij uze iz latinske seljačke priče, nalične našim pučkim.

[4] B M. *pes.* 53, v. 27—8.

[5] Vidi gornji navod, na str. 187.

Digitized by Google

potmušena ispod zemlje. Donje prostorije razvedene su poput gornjih, adska ono prilika božje slike. Dok se amo bijeli, uz bijelu Zoru, uzvisiti Vid, crni se tamo, uz noćnu Zoru, grdosija Troglav. Vidu dva su glavna pobornika, a dva pomagača stoje i Troglavu naporuč. Gdje je, u narodnom epu, riječ o grdnome Arapu i o dva mu Arapa, „oba brata od jedne matere", tu se veli, da je „za njima" i „dvanaest bratučeda"[1], ili da „Arapu sjedi uz koljeno — sve njegovo dvanest bratučeda"[2]. U ovome, takodje, jedno i drugo carstvo imade istovjetni rasporegjaj. U četvrtom dijelu radnje prikazaće se nama Vid, gdje vodi, preko godine, divno kolo svojih dvanaest sinova, mjesečnih mladih Sunaca. Izmegju dva, i uredbom i moći, skoro jednaka carstva, biva takma vječita, a silna, osobito radi Zore. Red je, da vidovni bogovi, neprestance, tjeraju trag velikome dušmaninu, velikome vragu. I baš od ove trajne i opasne potrage za drevnim vragom pregja naših može biti, da se sadanjemu govoru pricijepi izreka poslovična, koju je nalaziti često u pjesmama narodnim: „Progj' se vraga, ne tjeraj mu traga!" Nego, pored sve muke i nevolje svijetlih bića, tmorni i smradni dusi, na posljetku, uvijek ustupaju. O pusto blago, o Zoru, grabe se ovi u nevrijeme, pri koncu noći. Gdje zasijeva Biograd, i zaprijeti tvrda Nebojša, pada Udina; razmeće se, iz temelja, Udina svake godine i svakog božjeg dana. U pjesmi jednoj o raspu toga grada, baš eto „dokle samnu i sunce ogranu, — Udbinjska se otvoriše vrata"[3]. Zadio se boj „na vodi Danici"[4], kada, naime, ova jutrenja zvijezda, tekom svojim po krajnoj noćnoj prostoriji, naviješta slavu dana koji nastaje. Ali, uz paralelizam dviju carevina, slavi i donja svoje, dašto prelazno, slavje. U doba ponoćna i pozimna, neuklonivim okretom prirode, onemogao Vid. Zore nije; ulijenila se radilica, te ne iznosi, na nebu, ni srebra, ni zlata svoga izvezenog. Dva prva traka jutrenja, dva duha bijelog dana, zamrla i ona u kuli Nebojši. Veliku ovu nemoć neba, te gornjeg carstva, vanrednom jasnoćom izražava jedna priča iz Vojvodine[5]. Bijahu

[1] Petranovića *pjes.*, knj. III, 53, v. 390—1.

[2] Id. ib 54, v. 30—1. Obje pjesme, navlastito ova druga o „Ženidbi sa Zmijanja Rajka", čudna su sadržaja i gragje očevidno mitične.

[3] Čojkovića *pjevan.*, 82, v. 138—9.

[4] V. 104.

[5] Kojanova *prip.*, 13. Kojanova Stefanovića priče iz Vojvodine valjda su naše najznamenitije, s vida mitičnog. Ovo će biti s toga, što su, prvim postankom svojim, iz zatučenih krajeva Stare Srbije.

Digitized by Google

dvije velike carevine; u jednoj je carovao car Petar, u drugoj car Tatarin. Dobrome caru Petru bila kći, krasna na izgled, a velika radilica. Hoće nju car Tatarin; pa od nevolje car Petar zigje, „kod svog grada, jednu vrlo jaku kulu, u kojoj se mogu dve duše zatvoriti". Dobiše ljudi zapovijed da kažu, kako je careva kći umrla, te da je car Petar pošao k caru Suncu na razgovor. Car Petar tužio se Suncu: „Zašto nisu zimi dani tako dugi kano leti, i zašto su ladni, te mi ljudi ne mogu jednako da rade, nego dangube?"[1] Iza ovoga žalosnog upita k Suncu, a i po onome što već znamo, samo se po sebi kaže, što je dobri car Petar i njegova preuzorita kći, što li zli car Tatarin, što dvije velike carevine, a što i „dve duše, zatvorene u jednoj vrlo jakoj kuli"[2].

Pri tome paralelizmu dviju carevina, može biti da nam se javlja i adski jedan konj, prema poznatome konju Svantevidova bogoštovja. Kako se god gatalo u ime Vidovo, osobito konjem njegovim, tako se vražilo u ime Crnoga boga[3], rek' bih navlastito njegovom

[1] Dalje u priči pripovijeda se, kako carsku prelijepu djevojku ugrabi sedmoglavi zmaj, pa je izbavlja, prošavši devet svjetova, rob jedan cara Petra.

[2] Ove dvije carevine nisu iste one, koje u religiji Aveste Nisu iste, jer u dvije carevine eranske vladaju skoro netvarni duhovi, dok se kod nas komešaju kruti bogovi iz prirode. U vjeri Slavenâ nema etične uzvisitosti mazdejske, pa niti mazdejskog prepredenog formalizma. Vjera slavenska ne će da osiječe nikakovih vjersko filozofičnih načela Ali je, ipak, dualizam Slavenâ najbliži dualizmu Eranaca. Dva suprotna lica u prirodi, te i dva načela u religiji, to je, dašto, shvaćanje arijsko, te mu prvi zametak opazismo u samoj Rig-Vedi. No, dva carstva su dva vladara, nigdje, osim na Eranu, ne pominju se izrazitije, koliko u Slavenâ, a osobito u pričama srpskim i hrvatskim. Ovo će biti otuda, otkle i slavensko-eranska riječ богъ-bagha; naime, od eranskog dojma na Slavene. Dapače, i isti Vid vodi nas blizu do Ahuramazde, ako je Vid od vidila, a ne Vit od njemačkoga svetoga Vita, što je zagonetka nerazdrješiva s pogleda vjerskog i historičnog: duhatome Ahuramazdi, po mazdejskome nazoru, taman je vidilo tvarna i spoljašnja prilika, jer sija se on u jedinom vidilu. Nekima čudnovat se čini vjerski uticaj eranski na Slavene. Meni, naprotiv, činilo bi se, s vida historičnog, najčudnovatije, da ne bi toga uticaja bilo. Kako to, da Zoroastrova religija, njegovana kroz vjekove uprav fanatičnom i netrpljivom odanošću od velikoga roda eranskog, nizašto ne dotaknu se geografično obližnjih Slavena? Dodir taj ne rastoči naše prijesno vjerovanje u prirodne bogove, kao što niti u eranskih plemena, naosob u najprostijem puku, posve ne uništi sva božja bića arijska. Perzijanci, veli Herodot (I, 131), „žrtvuju suncu, mjesecu, zemlji, ognju, vodi, vjetrovima".

[3] Helm. *Chron.*, l. I, c. 52.

Digitized by Google

kobilom. Crnome siledžiji Arapu naše pjesme pridaju uvijek „vrana konja“, a još ragje „sivu kobilu“. Brza pusta mu je ta bedevija, brza kao gorska vila[1]. Pa je i pusta nesretna siva ta kobila! Ako nije pod sumnjom, da konj Vidov, jutrenji mladi mu konj, jutrenje ždrijebe, dade nam riječ „ždrebati, žrebati“, *sortiri,* onda je vrlo prilično, da ljuta riječ „kobiti“, za slućenje nesretno, ostade, u našem jeziku, od kobile Crnoga boga[2]. Ostalo zar i štošta drugo zlokobno. „Kobilica“, kokošja kost koja se lomi za opkladu[3], pa, u još jednom značenju riječi, zatorni, pustošeći skakavac; onda „kobac“, apelativ za svakojaku grabljivu ticu[4]: možda spominju isto kobljenje Vidova dušmanina. A i sama riječ „kob“, u davno doba slavensko, značaše, kako *augurium,* tako i opako djelo, zlo[5].

Već je vrijeme, da dvjema pregaocima, dvojici jednolike braće, ime ispitamo. Mi ih spazismo u kuli Nebojši do Biograda, te očekujemo, da su svojte Vidu. I zbilja, u glavnom krugu pjesama, koje se na njih odnose, prezimenom najobičnije zovu se Jakšići, a od kad do kad i Voinovići. Oni su, dakle, djeca Vidova, kome, po jačini, pridjede se naziv Jakša, a, po ratobornosti, drugi naziv Voin. Jakšićima, kao svojima, daje stari Jakša, ili Voin, zeleni mač grebeštak; daje im konja viteza. Što Jakša do sebe drži dvije puške zlatne, dašto odprije dvije strijele, i time pjevanje naše epsko upriličilo dva sa zračnim ocem spojena zračna sina. Nego baš izrjekom crnogorska pjesma o Jakši, što ju drugdje navedosmo[6], kaže, da su dva Jakšića dva sina Jakše. Izim ovoga prezimena Jakšići ili Voinovići, drugoga kojega za dvojicu braće u pjesmama nema. Ali ima njima imenâ, veoma različitih. Najnavadnije, zovu se Dmitar[7] i Stjepan, pa Bogdani jal Todori, osobito ovako brat jedan,

[1] Passim.

[2] „Kobiti“ ovako označuje Vuk *(rječ.,* pod *Kobiti):* „slutiti kome da ga nestane, n. p. kad bi čovjek imao troje djece, pa dvome da kupi kapu, a trećemu ništa, onda bi se reklo: *Kobi* dijete“. Nego, upravo konj kobi, te Vuk navodi ove stihove: „Svi su konji zopcu pozobali, — a moj doro ni taknuo nije; — nogam' bije, a ušima striže, — često gleda na Koštac planinu, — ili kobi mene ili sebe“.

[3] Vuk. *rječ.,* pod *Kobilica* i *Lomilica.*

[4] „Svaka tica ima kopca“ — „Ne budi svakoj tici kobac“ (Vuk. *rječ.,* pod *Kobac).*

[5] Miklošić, *Etym. Wört.,* pod *Kobь.*

[6] *Prvi dio,* na str. 46

[7] Dmitru je kašto, potpunije ime: „Dmitar od Udbara“, „Mitar od Udvarja“, to na spomen njegova boravka u Udbini. Uporedi grčku formaciju Ἀιδωνεύς, od Ἀΐδης. Ἀιδονεύς starinski je pridjev Plutonu.

Digitized by Google

onda Vukašin i Petrašin, Milan-beg i Dragutin-beg, Mujo i Alija, a prigodno, po očevidnoj miloj volji pjevačâ, još drukčije. Dmitar, Stjepan, Petrašin, hristjanska je navlaka, kao turska što je Mujo i Alija. Todor je, dašto, vizantijski prevod imena Bogdan. Preostala bi, dakle, ova imena narodna: Vukašin, Bogdan, Milan i Dragutin. Po svoj prilici, od noćnoga Vuka nazva se Vukašin brat omrknuti[1], kako od svijetloga dana dobi svoje ime drugi brat Bogdan[2]. A kako dva božja viteza, Bogdan i Vukašin, bijahu premila bica, od milja rekoše ih Milutin (Milan) i Dragutin. Milo, a istoznačno, glašenje obaju ovih imena najbolje pristaje prijaznoj i malne jednakoj braći. Ja držim, da su dva vidna boga naši stari najradije zvali po taj način, i prečesto da ta imena oni nadijevahu djeci svojoj. Kad se god želilo, da dvojica rogjene braće rastu u milosti, pa da i pored nesklada časovita, smutnje prelazne, budu za vijeka svog sućutni, eno im uzdane pomoći u braće nebesne, pod zakriljem primirnih naziva njihovih. Može biti, da na ovakovo, i pokraj hristjanske vjere, još nekud udržano mišljenje, privezuju svoja imena dva srpska kralja, dva brata Milutin i Dragutin. Od nebesnih konjika, poimence od Dragutina, i u pučkim našim kućama razgranano je obilje takih imena[3]. Dva se brata priviše srcu narodnom.

Ako od miline, i od milosti njihove prema ljudima, prozivlju se Milutin i Dragutin, u borbi s Vukom, sa crnim Troglavom, braća nose lična viteška imena: jedan je *Pojezda,* jezdilac, brat stariji i dnevni, a drugi, što do njega jezdi, *Prijezda,* brat mlagji i noćni. *Ἀγρίνω*, dva konjika, taman jednako, zovu se i u Indiji. Pod imenom Pojezde i Prijezde, iznose ih tri epske pjesme[4], koje od nebesnih junaka napraviše dvije vojvode Gjorgja Smederevca, to Pojezdu od Golupca grada i Todora Prijezdu od Stalaća, dok u isto doba namjestiše despota Gjorgja na presto Vida boga. Pjesme, pored sve potonje pretvorbe, davne su veoma glavnom svojom sadržinom. Ako se u njima Pojezda tek spominje, a slavi se Prijezda, ovo se podudara potpuno sa cijelim bićem dvaju Jakšića, od kojih je jedan daleko znatniji i junačniji od drugoga. Zgode Prijezdine, u suštini, jednake su sa onima Jakšića zlopatnika; a, gotovo sve,

[1] Vukašin bilo bi, ovako, ono isto, što i Udbar, u nazivu: „Dmitar od Udbara".

[2] Da utvrdimo ovo, donekle čudno, značenje imenu, pomoći će nam, naskoro, mit skandinavski.

[3] Vuk. *rječ.*

[4] Vuk. *pjes.,* knj. II, 82—4.

Digitized by Google

pristaju u biće nebesnoga jašioca. Prijezda ugrabio ženu svoju pod silje, kao što drugi Jakšić silom iznudio povratak sestri, ili otmicom iz donjih odaja izveo ćer age Arap-age. Radi žene kad ode na boj, Prijezda „pripasa sablju babajinu, — a usede konja babajina“[1]; koje je, po svoj prilici, vitez konj i zeleni mač staroga Voina ili Jakše. S ugrabljenom ljubom, junak „manu se preko vedra neba, — kako zvezda preko polja ravna“, a stiže dvoru svome, kad „sunce sede“, pa „u ponoći venča se sa devojkom“[2]. Ova čudna ljudska svadba u doba ponoćno shvaća se čisto, kad se uzme, da je ono božje vjenčanje sa ponoćnom Zorom. Jutrenja Zora vjenčava se sa Suncem, po našoj i arijskoj mitologiji, a ova večernja sa Prijezdom. Prijezda i Zora jedne su sreće, jer zajedno u noć upadaju; zamrknuti božji mladenci postaju sugjenik i sugjenica. Mužu, grabiocu svome, odana je do smrti, po kazivanju pjesme, nevjesta, viteška a presjajna. Nju resi sav biser noćni i sve zlato večernje i jutrenje, kojima Arijci obasiplju svoju trojaku Zoru: odijelo joj od zlata, a na glavi „tri venca biserna, četvrti od zlata, oko grla tri gjerdana, dva od zlata, treći od bisera“[3]. Prijezda je našao, gdje „zlatom veze, sve po čistoj svili“[4]; a našao š njom i triest djevojaka, gdje „belo platno bele“[5]. Ovo je bijeljenje i vezenje, kako je to dovoljno poznato, svadbena sprema za Zoru jutrenju, po već davnome nazoru Arijaca. U našoj je pjesmi triest djevojaka, jer naša Zora, osim što je dnevna i godišnja, odnosi se i na mjesec, koji uzlazi i zalazi, kao i dan i godina[6]; u nas, i dan, i mjesec, i godina, zore zorom, sjaju u jeku, pa onda blijede sutonom. No, ako se zlatna djevojka, po pjesmi, udala za Prijezdu, a gdje je onda noćni brak, ili pribivanje iste djevojke sa crnim Arapinom, koje se tako kruto ističe u krugu pjesama o Jakšićima? Protuslovje ovo izglagjuje sama pjesma o ženidbi Prijezde. Djevojka je već bila, veli se, „isprošena i prstenovana“[7] za Tomaša, „braca rogjenoga“[8] mrkle gospogje Jerine, žene despota Gjorgja. Kako Gjorgje zastupio vrhovnoga boga,

---

[1] 82, v. 38—9.
[2] V. 88—94.
[3] V. 55 - 9.
[4] V. 61.
[5] V. 46—7.
[6] Ovo će se viditi na drugom mjestu.
[7] Vuk. *pjes.*, knj. II, 82, v. 113.
[8] V. 51.

Digitized by Google

tako njegova opaka Jerina prikriva, mislim, crnu Zemlju, koja je u svojdbi sa podzemnim vladarom, ovdje bratom Jerine. Ljuba Prijezdina mora k ovome, mora k njemu u ložnicu[1]; ali, gdje ga san prevari, posječe ga, te iz nemilih dvora umače k Prijezdi. Ovo neznatno razlikovanje, u noćnoj drami djevojke i Prijezde, ne smije nas dakle pomutiti. Pjevanje o prizorima dnevnog zahoda, i dvaju premilih sugjenika, teklo, iz punanih usta otaca naših, preobilno; pa je ona razlika, ako se ne varam, tek varijacija iste muzikalne kajde.

Iz živoga vrutka ovakog pjevanja ističe i pjesma o smrti vojvode Prijezde[2], hrlećom besjedom i dramatičnim utiskom jedna od narodnih najljepših. Uznositi, velikodušni mladenci našli se u ljutoj nevolji; ali grad ne će da predadu Turčinu. Prijezda ždralu konju odsjekao glavu: „Jao ždrale, moje dobro drago! — Ta neka te turski car ne jaše“[3]! Prebio i britku sablju navaliju: „Navalijo, moja desna ruko! — Ta neka te turski car ne paše“[4]! Onda uzeše se oboje za ruke, Jelica uzviknula: „Morava nas voda odranila, — nek Morava voda i sarani“[5]! i strmoglavili se u vodu. Mitičnim vremenom, ova pjesma predlazi pjesmi prijašnjoj. Voda, u koju ulaze Prijezda i djevojka, po riječi Rig-Vede i govoru arijskom, jest strujeći okean, neizmjerna noćna pučina. Svake večeri mladenci, dok se sa svijetom rastaju, obaraju se u dubine požarnoga i smrtnoga zapada.

Od noćnoga boravišta, iz vode, iskaču opet svakim jutrom sa Zorom oba dva prva traka dnevna; a to pripovijeda, na osobiti način, jedna pjesma crnogorska, nastrana i inokosna[6]. Stariji brat, Jakšić Stjepan, dvori Janka u Sibinju, ne bi li izdvorio Angju, Jankovu sestru; ali stoje zaprta za „zlatom“ ovim do „devetera vrata“, a, „na deseta, brava je dubovračka“[7]. Mi ćemo viditi, da je Sibinjanin Janko stao u stope bogu Janju, noćnome ognju, na kome se zapaljuje Zora, svetoduha Janja[8]. Angja već davno čekala na Jakšića Stjepana; sad opojili čuvare i izmakli. „Lijepa je, kó

[1] V. 233—8.
[2] 84.
[3] V. 85—6.
[4] V. 88—9.
[5] V. 104—5.
[6] Čojkovića *pjevan.*, 95.
[7] V. 21—5.
[8] To stoprvo u predzadnjem dijelu radnje. Radi još nedostatne spoznaje Janka, ova pjesma ovdje ne može da bude posve prozirna.

Digitized by Google

nebesna zv'jezda"[1], ova ljuba Jakšićeva. Porodi mužu jedno te i drugo muško čedo; pozvaše ujca, no ovaj „knjigu na oganj turio"[2]. Tek onda došao, gdje čuo, da preminu Jakšić Stjepan, a „mahom poharao Jakšiće ravne, — sažegao ognjem svekoliko"[3]. Oganj je u nekoj mitičnoj oprjeci s danom: kad plama noćni oganj, onda već iščeznuo dan, a kad je dan, sjaj ognja slabi Nego, mladi Jakšići, Stjepanova djeca, „uskočiše u vodu Dunavo"[4], te se spasiše od Janka; kome, na potonjem svojem povratku, „zapeše visoka vješala, i hoćahu „objesiti miloga ujaka"[5], da ne bi majke njihove, Jankove sestre.

Iz odnosa Zore prema zadružnim Jakšićima, kad je ona smatrana više kao noćna ljuba, nego jutrenja sestra njihova, mogla se još jedna kajda izvesti, a ta je ova: Zora postaje dvostrukom ženom u dvaju Jakšića. Nego, kako je u suštini, biće jedino ova udvojena Zora, Jakšić Stjepan sumnja na brata, da mu o preljubi radi[6], a opet Jakšić Mitar o istoj nevjeri sumnjiči brata[7]. Zaista, u velikoj davnini mitičnoj porodi se ovaka misao neznabožačka, koju do nas sačuvaše dvije bugarstiče. No, i danas još ima, u narodu, odjeka toj božjoj tragediji: „Jakšići kušaju ljube" u pjesmi jednoj Vukove zbirke[8]. Braća su se već rastala; a žali se Mitru Jakšić Bogdan: „Dok mi, brate, skupa prebivasmo, — i majka nam dvori upravljaše, — tad' se naši dvori bijelješe... A kako se, brate, rastadosmo, — i ljube nam dvori upravljaju, — tako naši dvori potavnješe, — i gosti nas, brate, ostaviše, — ne pohode srijemski knezovi, — niti sam glavom srpski car Stjepane. — Ta, s koga je? Da od Boga nagje"[9]! Braću, naime, ostavio dan, a

[1] Čojkovića *pjevan.*, 95, v. 73.
[2] V. 114.
[3] V. 134—8.
[4] V. 176—7.
[5] V. 176—7.
[6] Bogišića *pjes.*, 41, v. 4—9: „Ode St'jepo Jakšić bratu Mitru govoriti: — Jezdi bolje prida mnom tvojega konja dobra, — koliko bih ja tebe dohvatio sabljom mojom, — ja bih tebi osjek'o pri ramenom rusu glavu! — Ere mi se tužila vjenčana ljubovca, — da si meni pod silu ljubio ljubi moju".
[7] Id., 42, v. 2—10: „Pogje Mitar Jakšiću Stjepanu besjediti: — Nemoj, brate, jezditi dobra konja pored za mnom, — nego, brate, odjezdi ponajpr'jeda konja dobra, — kako tebe ne mogu oči moje ni vigjeti... Kad mi ljubiš ljubovcu u bijelu dvoru momu".
[8] Knj. II, 100.
[9] V. 6—18.

Digitized by Google

prihvatila noć, pa nema Vida, gosta u Biogradu. Jakšići, da saznadu s koga je nevolja, idu k ljubama. Jakšić Bogdan ljubi svojoj, Vukosavi, kazuje: „Kralj budimski svoga ženi sina, — brata Mitra zove u svatove. — Mitar ište konja i oružje, — a i naše tursko odijelo, — i on ište sedlo okovano. — Hoću l' dati, moja dušo draga“[1]? Vukosava to sve prepušta, i još pridaje „abajliju vezenu“ i „ispunjenu zlatom“, te i „gjerdan od žutih dukata“, uz drugi još od „bijelog bisera“, onaj djeveru „ispod vrata“, a ovaj „konju mu usred grive“[2]. Drugom prilikom, upoznaćemo boga Janja i u neimenovanom kralju budimskom naših pjesama, pa će nam ovo biti čistije. Mlagji Jakšić polazi, ovdje, k noćnome ognju; za to, uzima iz bratske zaklade tursko, t. j. neprijateljsko i tamno odijelo; no bogu, koji hoće opet da zabijeli i zasvijetli, Zora podaje obilje svoga bisera i zlata. Može biti, da je i samo ime Vukosava starinsko, te da označuje Zoru, koja s jutra izlazi iz vučje noći. Kušaju dva brata i ženu Mitrovu, Milicu; ali Milica ne daje, već proklinje: „Kam mu konji, poklali ih vuci! — Kam oružje, odnijeli ga Turci! — Kam od'jelo, ostalo mu pusto“[3]! Za ovo urečeno okamenjenje razabraćemo skoro, što je to. Proklinjuću ženu Mitar stisnuo tako za grlo, da joj „obje oči na dvor iskočiše“[4]. Večernja Zora gubi svoj očinji vid, vid dnevni, te zaglavljuje[5].

I radi jedne jedincate žene, koju svak hoće da sebi prigrabi, nastaje smutnja u Jakšića. U jednoj bugaršticí[6], ta je žena vila planinkinja, koja „ljepotom ods'jevaše žarkom suncu i mjesecu“[7]. Vila, dašto, ovdje jeste Zora, za koju rekosmo, da je u biću svome jedna i onda, kad je u dvije žene dvaju Jakšića odvojena. Zamamne vile „odsijevanje prema suncu i mjesecu“ taman kao

---

[1] V. 45—50.

[2] V. 56—64.

[3] V. 88—90. Ja čitam drukčije od Vuka, koji piše ovako: „Kam' mu konji? poklali ih vuci! — Kam' oružje?“ itd.

[4] V. 94.

[5] Može biti, da je odjek istoga mita arijskog i glasovita priča o Rimkinji Lukreciji, koju do uzornosti uzvisi i obesmrti klasično pero Livijevo (l. I, c. 57—8). Dva kraljevska mlada i jogunasta Tarquinijevca, Seksto i Kolatin, uzjašu konje i kušaju ljube u kasnoj noći. Radilica *Lucretia* (zar i ime znači joj radljivost) propada u gluho doba noći, djelom jednoga od dvaju mladića.

[6] Bogišića *pjes.*, 43.

[7] V. 33.

Digitized by Google

da pokazuje na dva lica boginje, na lice jutrenje i večernje. U bugarštici, š nje propadaju oba Jakšića[1].

Dok se pjesme naše, nove i starije, čas posve providno i čisto a čas nešto negledno i mutno, toliko bave o dva čudna jezdioca, slavenska mitologija za njih kano da i ne zna. Na svaki način, kod drugih Slavena tamna i nedovoljna su svjedočanstva o njihovu postojanju. U uspomenama davnim Poljakâ nešto se natuca o Kastoru i Poluksu; ali je to, kao što zamršeno, tako i nekritično[2], pa otuda nije se nadati kakvoj potvrdi našega mita. Niti ono, što Tacit pripovijeda u svojoj Germaniji[3], može biti nama u znatni prilog. Poznato je, a više puta i navogjeno Tacitovo mjesto, gdje se, iza Markomanâ i Kvadâ, onamo od Suebije, spominju ligijska ratoborna plemena, te se kaže: „Kod Naharvalâ vidi se lug starinske religije, a nastojnik mu je sveštenik u ženskoj opravi, no, štuju bogove, Kastora i Poluksa, po rimskoj riječi. Božanstvu takovo je svojstvo, a ime Alcis. Tu nije kipova, niti je kakva traga bogoštovju sa strane, već se obožavaju kao braća, kao mladići". *Elks* sad je u Lotiš kumir[4]; pa ono *Alcis* moglo bi zasvjedočiti obožavanje dvaju braće kod davnih Leto-Slavena. Nego, nejasno svjedočanstvo, a sumnjiv uporegjajaj etimologični[5], malo nam hasne.

Spoljašnja svjedočanstva, što ih ovdje uzalud tražimo, biti će nam tvrda i brojna na ruku, ako pričanje naše narodno o dva brata budemo redom sravnjivali, osim što sa izvornim vedičnim, jošte sa dotičnim mitom ostalih Indo-Europljana. Kod ovih sviju, prvašnji mit arijski već je narastao, te pustio grana mnogih iz svog debla. Ali, upravo time, čudnije će biti zamjenito podudaranje u božjoj historiji zgloba našeg i inostranskog dvaju jezdilaca.

---

[1] Svako namah uvigja, da bugarštice o Jakšićima, prema sadanjim pjesmama istoga reda, odlikuju se obilnijom gragjom mitičnom. A to je i naravno, jer, ako je u bugaršticama jezik od narodne čistine odvrnut, opet im je sadržina, gdje je umjetni verzifikatori ne izopačiše, vremenom davnija, te manje strošena. U bugaršticama, dva Jakšića rastu skoro do božje visine.

[2] Orbini, *Regno degli Slavi,* p. 53.

[3] C. 43.

[4] Miklošić, *Chris. Term.,* s. 36.

[5] Grimm *(Deutsche Myth.,* s 53) stavlja pod sumnju, da li su Slaveni Naharvali i plemena ligijska, a naginje k mnenju, da je *Alcis* gotska riječ *alhs,* koja znači hram.

Digitized by Google

U prvom dijelu ove radnje sve nas prinudilo, da Vida isporedimo sa skandinavskim Odinom, saskim Vodanom[1]. Kako evo iznagjosmo dva Vidova sina, sad očekujemo, i u priči sjevernih Germana, dva sina Odinova, pa ih zbilja susretamo. Zovu se Baldr i Hermôđr, a, u koječemu, čudno nalikuju našim Jakšićima. Kao što se od Jakšićâ jedan najćešće srpskom pjesmom uznosi, tako i prekrasnoga, pristaloga Baldra ovjenča slava uzorita, dok Hermodra germansko pričanje spominje u drugom redu. Baldr prikazuje, ponajviše, našega brata mukotrpnog i viteškog. Odinovu sinu, polubogu i polučovjeku Baldru[2], pravi je stan na nebu, a kaže se „Breiđablik", široki sjaj[3], kako je i našoj braći prebivalište u Stojnom Biogradu, u Jakšini Nebojši. Isto, u zlatnoj i srebrnoj dvorani „Glitnir", sjaj[4], nastava i jedan Baldrov sin, kao što je sva zlaćana i naša Nebojša[5]. Srpska pjesma pomjeri s neba na zemlju Biograd i Nebojšu, a i nebesni Breidablik pridjede svoje ime jednome mjestu na danskome Seelandu[6]. Pa što je i samom imenu *Baldr* pravo znamenovanje? Možda nebojša, smioni[7]. Ovoga Vodanova sina anglosaska rodoslovja drukčije imenuju *Bældæg*, *Beldeg*, (kod ostalih Sasa i *Baldag*), koje znači bijeli dan[8]: za jednoga od Jakšićâ mi čusmo ime *Bogdan*, što je jednako po misli mitičnoj. Bogdan, kako i Baldr, oličuje bijeli dan, dan koji bijaše bog Slavenima i sjevernim Germanima[9]. S padom dana pada i bog. Po njemačkom pričanju, jezde Baldr i Vodan jednom u šumi, pa se Baldrovu ždrjebetu iščaši noga, koju niko od nebesnikâ ne može da ispravi, već je napokon izliječi sam Vodan[10]. Kazala nam ovo i naša pjesma: kad se s večera titra na vodi bajna slika utava zlatokrilih, a sokolu polomi se krilo, tad polomljena je i noga konju pod jednim od dvaju braće. Ovaki ulom, ili uganuće, kano

[1] Str. 79 – 86

[2] Zgodno je primjetiti, da u germanskoj tradiciji, što je ova novija, sve to veće Baldr biva čovjekom. Ovako, bolje razumijevamo po čovječenje Jakšićâ u naših pjesmama malne skroz provedeno.

[3] Grimm, *Deutsche Myth.*, s. 184

[4] Id., s 190.

[5] Vidi *Dio I*, na str. 46.

[6] Grimm, *Deutsche Myth.*, s. 184.

[7] Id., s. 183.

[8] Id. ib.

[9] Baldru, kakogod i Odinu i našem Vidu, sveto je doba usred ljeta, kad su dani najduži (Grimm *Deutsche Myth.*, nacht. zur s. 184)

[10] Grimm, *Deutsche Myth.*, s. 185.

Digitized by Google

da se vlačilo i po pameti Latina. Starinski Katon zna, kako to treba obajati svako uganuće, pa u bajačkim riječima, što ih navodi, pominje nekog tamnog *Dissunapiter,* to možda ovoga istoga boga, gospodara dana[1]. Drugi sin Odinov, brat Baldrov, nazvan je i *Saxnôt,* mačonoša; zelenim mačem staroga Voina diče se naša braća. Eddični Baldr propada strijelom i udarcem bilja imele, a od nezlobne ruke drugog boga Hödr, kome prispielo je vrijeme, da slijepi i stari[2]; niti stariji naš Jakšić iz prave pizme ne ustrijeli mlagjega. Glede imele, ona je i u nas bilje čudotvorno. O njoj priča se u narodu, da kad je na lijesci, onda do ove leži guja s dragim kamenom na glavi, ili koješta drugo dragocjeno[3]. U imele lijepak pokazuje na boga, uhvaćena u noći. U tu noć, u donje carstvo, Baldru je red sići sa vjernom ljubom *Nanna,* smiona i ona, kao i muž, po značenju riječi[4]; kad im je grad obijen, Prijezda i smiona mu žena skočili u bezdan rijeke. Ono donje carstvo Germani zamislili kano Niflheim, prostoriju sinju i maglovitu, dolje u sredini zemlje, a u Niflheimu postavili dvore i dvorište Niflhel, gdje im prebiva polubijela i polucrna boginja Hel, sestra vuka Fenrir; do Niflhela, i do strašnog vuka Fenrira, daleki su puti; ranjenog Baldra, da ga se naužije, u tima dvorima, iza navršenog trećeg dana, t. j. u četvrtom, čeka Hel, koju Sakso Gramatik, tumačeći joj biće, zove Prozerpinom[5]. U četvrtoj godini, od naše braće ide jedan, da potraži putem, dalekim koliko je od neba do zemlje, sestru zaturenu u drugo carstvo arapsko, a u dvore limene uz avliju bakrenu; zastaše se i zagrliše; al je sestra polucrna time, što od zla roda nagje joj se crn porod. Baldru boginja Hel ne

[1] Vidi navod u Grimma, *Deutsche Myth.,* s. 186. Trava od uloma Rimljanina bijaše zelena trstika. I naš puk poznaje travu od uloma, kao što i od uroka.

[2] Da je ovaj Hödr brat Baldru nije nigdje kazano; ali mit skandinavski leži pred nama u obliku fragmentarnom. Hödr može biti drugo ime Hermodru.

[3] Vuk. *rječ.,* pod *Mela.* U tradiciji arijskoj, čudovita je takogje lijeska. Na orahu, jal na lješniku, nebom voze se bogovi svijetla: na lješniku se Herakle, n. p., vraća sa zapada k istoku. Lješnik daje i blago i besmrtnost. Ruskome seljaku, koji drži u džepu dva srasla lješnika, sugjeno je bogastvo. U Njemačkoj, polagali su negda u grob lješnike, a time slutilo se na neumrlost (Gubernatis, *Myth. des Plantes,* pod *Noisetier).*

[4] Grimm, *Deutsche Myth.,* s. 183.

[5] *Hist. Dan.,* p. 39.

Digitized by Google

nudi našu zaboravnu trusovinu; nego eto, po moći Baldrovoj, žednim vojskam izbijaju svježi ključevi vode trajne, kako ono vidismo, da *Açvinima,* ispod konjskih kopita, suklja „sto bačava slatkog pića". Stanujući u noći, kako germanska boginja, tako i naša djevojka vučje je naravi: ako ona i nema vuka za brata, ima Vukašina. Jedina glavna crta, što ju nije naći u današnjim našim pjesmama o dva brata, dok je nalazimo u eddičnome pričanju o dva Odinova sina, jest ova: Hermodr ide k boginji Hel, da iz germanskoga ada spasi brata Baldra. Nego do skora, u pričama narodnim, spazićemo oba brata naša skamenjena, u drugom carstvu. Braća, kako kad, smatrana su, ili kao oba u noći omrknuta, ili kao smrtnik jedan, a drugi besmrtnik. Gdje Edda kaže, da ratnika Odina prate dva vuka i dva gavrana, ono su braća noćna[1]. Da su „dva vrana gavrana" našeg epa, koji prečesto dolaze i često govore, mukli odjek iz vremena, gdje se naša Vidova religija stjecala sa Odinovom, ne bih smio tvrditi.

Mrtvi Baldr spaljuje se svečano na lomači. Nanna je š njim, a do njega konj vitez. Natrpana je lomača na lagji; pa, kad sve bukti u plamenu, ide lagja niz rijeku, na očigled bogova i ljudi. Ovaj uzvisiti prizor iz skandinavske mitologije ponavlja poznatu nam božju nevolju, koja se sbivala na nebu Arijaca. S večera, na umoru dana, u rudome zapadu, na gomili zapaljenih oblaka, gorio jedan od dvaju božjih konjika s vjernom drúgom Zorom, te oboje krasnih mladenaca strovalilo se s lomače nebesne u puklu struju noćnu. Primjer taj pokopa božjeg nasljedovaše ljudi arijskog roda, osobito čeljad najvigjenija i najpobožnija[2]. Lomača bijaše kano jamstvo uskrsnuća. Koji se konjik božji spaljuje na nebu večernjem, onaj gjipa iz noći na nebu jutrenjem: iz smrtne noći na život rajski ustaće i ljudi. Mi Slaveni nemamo priče o Baldrovu požaru; ali imadosmo od skandinavskoga još tvrgji običaj sažizanja lješina. U svečanosti kremacije, bijahu nam ravni sami Indi. U tome običaju neki obredi pak glasno govorahu o božjem konjiku, o njegovoj djevojci i o nadi čovječje neumrlosti. Još vijeka X,

[1] Ako su vjerodostojne neke iskopine, davni Skandinavci slikahu Odina sa ova dva gavrana na ramenima, a dva vuka do nogu (Grimm, *Deutsche Myth.*, s. 123).

[2] Osim mazdejskih Eranaca, zar svi arijski narodi imadoše dvostruki običaj, ili da mrce ukopaju u zemlju, ili da ih spale. Spaljivanje, u opće, bijaše skuplje, pa za to najpriličnije glavarima i poimućnijemu svijetu.

Digitized by Google

megju Rusima, po kazivanju arapskih putnika i Bizantinaca[1], spaljivalo se tijelo mrtva čovjeka, uz primamljenu i obengjenu djevojku iz njegova doma. Ženska ova žrtva bila uobičajena kod svih neznabožnih Slavena; a, u istom vijeku, mogla se, gdje i gdje, svejednako opažati kod Srbâ i poslavenjenih Bugara. Kako nam se izrijekom kaže, da se lomača palila pri nagnuću dana, jal po noćnoj mjesečini, prilika je, da žrtvovna djevojka nasljedovaše upravo božji izgled večernje Zore, polomljene s konjikom. Prilika je veća time, što ljudsko sažganje u Rusiji bješe u svemu istovjetno s Baldrovim paležem: ruska lomača slagala se na lagji, a lagja plovila na rijeci. Pas, i dva uzmučena te oznojena konja, što bi se, kod Rusâ, mačem rasjekli i bacili na lagju, mislim, da nas sjećaju na dva nebesna konjika i njihove ogare. Bacao se do lješine i pijevac s pjevčićem, pa i struk bosioka. Odnos bosioka k Vidovoj religiji, k sutonu i k uranku boga, već je razložen[2]. Isti simbolizam razabire se i u pijevca. Prvi i drugi pijevci oglašuju noć, ali treći bude Zoru[3]. Onda se bude, pa ustaju i ljudi, dok sve aveti noćne, na pijevčevo klikovanje, iščezavaju, kao što još prosti puk pretvrdo vjeruje. Vijesnik dana, pijevac navješćuje i neumrlost. Iza cigle jedne noći, spaljeni mrtvac i djevojka njegova oživiće na ubavim zelenim livadama Rajevine, prispjevši u družinu upokojenih rajnika djedova i cijele već blažene svojati.

Do obilnije gragje, i do boljeg ispitivanja, ne smijem tvrditi, nego mi sad zuji površna misao, da urezane starinske slike naših stećaka, možda, prikazuju neki dio od ovoga vjerovanja pogrebnog. Narod zar pogagja držeći, da stećak stoji na grobu „starovirskom“[4], t. j. na grobu Hrvata ili Srbina, koji ne bijaše hristjanin, ili to bijaše tek na besjedi. Ima stećaka u Srbiji, ali su, doslije, najglasitiji oni, koje je viditi na zemljištu imotske staro-hrvatske županije. Srezan poput kućice, stećak jest oveći kamen na ploči grobnoj, i ponajviše ima lice i naličje izrezano znakovima i likovima nezgrapnim. Skoro na svakome drugom stećku opaža se zvijezda i mjesec, pa niže njih konjici, gdje s mačem i kopljem tjeraju i love jelena. Ovo je s lica, dok na drugoj strani, s naličja, dva čovjeka drže megju sobom krst, veli Vuk[5]. U imotskoj krajini,

[1] Vidi odnosne navode u Kreka *Slav. Liter.*, s. 123—30.
[2] *Dio I*, na str. 52.
[3] Gubernatis. *Myth. zool.*: „Le coq et la poule“, v. II, p. 294—308.
[4] Vuk *rječ.*, pod *Stećak*.
[5] Može biti da je i zvijezda, koja se pričinja, da je krst.

Digitized by Google

zaista, slaba bijaše zgoda loviti jelena; pa, po tome i po ostalome, mislim, da u onoj klesariji predleži nam likova iz vjerske simbolike. Figurativna umjetnost grčko-rimska prestavljaše Dioskure, božje konjike, gdje oni jure s kopljem, te sa zvijezdom više glave. Stavila bi se zvijezda i više same kape njihove; pače, dvije zvijezde od zlata spominjahu, u hramu delfijskom, božju pomoć, što ju dva konjika pružiše Spartancu Lizandru, u osudnom boju kod Egopotamâ. I mjesec do zvijezde, na stećku, ne bi preteško bilo razumjeti. Hrvatima i Srbima mjesec bio glavni noćni bog, te i bog pogrebni; samtreći jezdio u noći do dvaju konjika, i on sin Voinov, pa njihov brat[1]. Vizantinac Leon Gjakon zna kazati, da jednom Slaveni Rusi, punom mjesečinom, zapališe lomače svojima mrcima[2]. A o uštapu iza ljetnog suncokreta, dakle uz božjeg Mjeseca, biva najveća epifanija grčko-rimskih Dioskura. Tri čovjeka na stećcima, dvojica što drže krst, ili zvijezdu, megju sobom, pa treći koji se njih dohvaća, ne bi li po čem bila ova tri božanstvena lica[3]? Skut jedan od Vidove, tami i smrti suprotne religije, eto kano da se još leperša nad grobljima, gdje su stećci. Po pučkom kazivanju, snesla stećke, pa najposlije i sama dospjela tu, da se zakopa, vjekovima drevna a orijaška žena, „Vida Vidoševića“[4].

Sad spomenusmo grčke Dioskure. Pripazimo li na ovo ime Διόσκουροι, ili Διόξδοτοι, to su oni ravno, po našu, djeca, ili pomladak Vidov. Na božje vidilo odnose im se, filologično, i posebna imena: Κάστωρ i Πολυδεύκης, latinski *Polluces*. Nego, važnija od kojekakvih

---

[1] Ovo u V dijelu radnje.

[2] . . . τῆς μήνης πλησιφαοῦς οὔσης . . . (o navodu vidi gore na str. 223) U ostalome, ovo je moglo biti i puki slučaj.

[3] Na klasičnim spomenicima, kako se dva Dioskura slikaju do večernje i jutrenje zvijezde, tako do mjeseca i do sunca. Vidi u Prellerovoj *Griech. Myth.*, II B., s. 96—7.

[4] Vrijedno je, da se priopći po cijelo priča, što ju jedan ostar seljak, iz Budimirâ megju Sinjem i Imotskom, upitan za stećke, tu skoro pripovjedi putniku F. I. T. (*N. L. Zad.*, g. 1886, br. 19): „Kazivaše moj pokojni did, a čuo sam i od drugih: Bila nika Vida Vidoševića, živila 900 godina, i to 300 curom, 300 ženom, a 300 udovicom, i ona da ih je sve (kamene) jednoga po jednoga, predući kudilju u ruci, na glavi snila, eno gori s onoga brda. Nu, kad je htila i najposlidnjega da snese u srid strane, sustala. Tu od umora pod stećkom dospila. Na tom istom mistu ukopalo je, a onaj poslidnji stećak nad grobnicu joj navalilo. Eno ga u srid strane. lipši je nego ovde ijedan“. Pričica je važna i s toga, što nam pritvrgjuje, u vjerovanju Hrvatâ i Srbâ, opstanak Vida i Vide.

Digitized by Google

riječi jeste im legenda, skoro do dlake jednaka s našom. Dva blizanca imaju sestru. Sestra im je Helena, ozloglašena žena u pjesmama jonskih rapsoda, ali u dorskoj Sparti, na starinskoj zemlji Ahejaca, ugledna boginja s hramom i bogoštovjem. Tu, po dvostrukoj svojoj naravi, ona ljudma otimlje očinji vid, ili, naprotiv, vidom ih liječi i ukrašuje, osobito djecu grda lica[1]. Ἑλένη, jal Ϝελένη, *sjajna*[2], po svemu joj djelovanju mitičnom, dvoguba je Zora, večernja i jutrenja. Moglo bi se, pače, i dalje reći, da u helenskome mitu udrža se pomućena uspomena i trogube Helene, u odnosu sa večerom, ponoći i jutrom. Herodot, crpajući iz logografâ, baca nam uzgredno riječ o više otmica njezinih[3]; a grčki svijet baš pričaše o tri otmice. Pa su, eto, i tri žene do Dioskurâ: Helena im sestra i dvije im supruge, Ἰλάειρά i Φοίβη, po značenju imenâ *sjajne* i one, a opet sestre Heleni[4]. Kako su otmice glavna stvar u božjem žiću Heleninu, tako je glavni posao viteškoj njezinoj braći vojevanje na tamna bića, na Afaride. Ἀφαρεύς, *nevidni*, ima dva sina, prvog, divljaka proždrljiva, drugog, vrebača preoštra: na ova dva poroda mrkog glavara boj biju dva nebesna brata, e da bi se dokopali do otetih žena svojih. Viteški su jezdioci ta dva brata od zakletve, dva Dioskura; oni su εὔιπποι, λευκόπωλοι; njima se imenuju i na glasu konji: Ξάντος i Κύλλαρος. Pa su, takogje, vrsni i neumorni lovci; od Kastora neki hrti prozvani su Kastorovi. Kad su na božjemu miru, braća borave u visokom Biogradu, „stanuju u blistavom zraku megju zvjezdama", kako glasi grčka izreka[5]. Nego im je red odvajati se. Smrtnik je Kastor, te pada u boju, dok je neozlediv, pa besmrtnik, Polideuke. Ali, bio Kastor u zlatnim odajama neba, jal bio dolje u tmuši ada, ljubavlju ne rastavlja se od milosnog Polideuka, koji, neutješiv za bratom, izmoli mu od oca poloviČnu neumrlost. Ovako, u Dioskurâ nasta ova dioba prostorije: boravak im je na izmjenu, gdje jednome na bijelom Olimpu, onda drugome u sumornome adu.

Pričanje o junačnim pregaocima i brzim pomagačima, te ranim, svijetlim i veselim polaznicima svakog doma, otkle noćnu apu i

[1] Da ne oduljim, ne ću ovdje provesti izriječni uporegjaj, od tačke do tačke. Po onome što je rečeno o Jakšičima, sam će čitalac uporegjivati dvije legende.

[2] Preller, *Griech. Myth.*, II B., s. 109.

[3] V, 94.

[4] Ovo nam objašnjuje bolje narav sestre i dviju supruga u Jakšića.

[5] Preller, *Griech. Myth.*, II B., s. 106.

Digitized by Google

tminu rasturaju; o braći čistoj, kao zraka nebesna, a prokušanoj tugom i viteškom nevoljom; o braći, i pored trenutnog rastanka, osjećajem i dušom nerazdružnoj: to pobožno pričanje bijaše, valjda, najuzvisitiji dio prirodne religije arijske. Svakog dana, u svakoj kući, kazivalo se o daći i nedaći dvaju braće i sestre im Zore. Krasnu ovu arijsku legendu jednako njegovaše svi narodi od arijskog roda, pa je s toga i čudo slična kod sviju njih. Prozvao se božji zglob *Açvini*, ili Pojezda i Prijezda, ili Baldr i Hermodr, ili Kastor i Polideuke, braću odlikuju isti biljezi, nju diči isto viteško mladovanje. Nijednog drugog mita potomci ne udržaše u cjelosti kao ovaj što dočuvaše, primivši ga od pradjedova Arijaca. Što je različno u sitnini, u crtama uzgrednim, ono se lasno odbija na različitost narodâ i vremenâ Tako, n. p., dva se konjika u Indiji voze, dok drugdje jašu konje[1]. U drevnoj Indiji zgoljni su bogovi, kod mlagjih Helena polubogovi, kod Germanâ polubogovi na nižem stepenu, a kod nas oni su još više počovječeni. Djelomično počovječenje izvede se, bez sumnje, još prije hristjanstva. U homerskome pjevanju, Helena je u pravu pravcatu ženu premetnuta, te jediti izraz δία γυναικῶν daje, u nekoliko, slutiti na prvašnje božanstvo njezino.

Junačku nebesnu braću, skoro mimo ostale bogove, voliše ljudski junaci. Nigdje kao u ljutoj Sparti, i u svjetskom Rimu, ne pronosi se glas dvjema viteškim blizancima. Starinsko drveno njihovo sukipje praćaše Spartance u boj; a bojna himna nedostižnih vojnika ovih bijaše καστόρειον. Dašto, pod duševnim utiskom Helade, većim dijelom propade rimsko pričanje o Kastoru i Poluksu; no ipak eno ih, u prvi rasvit republike, gdje se biju za slobodu do regilskog jezera, i odmaraju se, sa vilovnim konjima, na vodi Juturni, kao što se oko vodâ oni vrzaju i u Rig-Vedi i u našim pjesmama; eno ih prečesto i na rimskim novcima, sa zvijezdom poviše glave, a u liku jezdilaca s kopljima hrlećih. U Rimu slavljaše ih, svake godine, svečana *transvectio equitum* birane rimske omladine. Slaveni neznabožni, ne izišavši iz prvobitnoga stanja arijske razvrženosti i pocjepanosti, ne stvoriše historijskih državâ, te o štovanju uzorite braće ne ostaviše drugih očitih tragova, osim što ih još pjevaju, pod različnim imenima, al poglavito kao Jakšiće, u srpskom i hrvatskom epu.

[1] Nego, opet, i kod Helenâ oni su, kadikad, χρυσάρματοι.

Digitized by Google

Sva je prilika, da braća bijahu mnogoimena i u Heladi. Da su se bogovi mnogim imenima, osobito od njih najvigjeniji i najmilosniji, nazivali i prizivali, to je već znano u mitologiji. Čuvstvo koje kipljaše, pa raseljena i raznovrsna plemena istoga naroda, i jedno i drugo uticalo na ovaj pojav mitični. Naši Bogdani imenuju se, kakokad i kakogdje, no svagda junačkim glasom, Pojezda i Prijezda, Jakšići, Voinovi. Koliko se meni čini, i Dioskuri, Kastor i Polideuke, oglašuju se, takogje, drugim viteškim imenima. Biti će, da se oko njih okreće legendarni rat sedmorice na Tebu; pa se tu zovu Πολυνείκης, *prokušani borac*, i Ἐτεοκλῆς, *istiniti, čiti*[1]. U priči o ratu protiv Tebe, evo jezgre. Kao god što naši Jakšići, tako Polinike i Eteokle odredili, da će podijeliti očevu baštinu. Po utanačenoj diobi, imao svak vladati, izmjenice, za godinu dana; ali Eteokle izlukavio brata, i pridržao sve što valja, naime presto u Tebi. Nad braćom lebdi neotklonivi udes, da padnu od bratove ruke; utaman bratoumorstvu uklanjao se, iz prva, pitomiji Polinike. Kad se rat raspali, dva brata, ispred bedema tvrde Tebe, ubiju jedan drugoga, na očigled zgroženoga ljudstva, uz poklik sviju noćnih adskih Erinija. Zajedno s braćom, pogiboše i dvije im sestre. Dva brata, nerastavna bar u smrti, goriše na jednoj lomači, poput Baldrove. Po svemu ovom, ne čini mi se nipošto smiono nagagjanje, da taj rat protiv Tebe nije drugo, u osnovi prvobitnoj, do priča o večernjoj propasti Dioskurâ, naime, list istrgnut iz božje historije. Ovo biva tim vjerojatnije, što je starodrevna mitična Teba obitalište zmaja[2]. Bogovi, svakojakim predskazivanjem, bijahu nagovijestili polom slavnih junaka, koji u nevrijeme napadoše na zmajevnu Tebu; ali je sugjeno, da će se jednom i Teba soriti, kao i naša Udina. U brzo naslijedi osvetnički rat Epigonâ, u kome je Teba oteta. Megju ovima istaknu se Polinikov sin, Terzandro, i sin Eteoklov, Laodamas, kome je, po cijelome mitičnom preokretu stvarî, ustupiti svome prvobratučedu, te i ustupa. Θέρσανδρος, naški, kano da bi glasio Toplica, a Λαόδαμας, Kamenjak; pa su lica, koja ponavljaju dva brata, dva im oca. Terzandra, dnevnoga boga koji rasvjetljuje i topli ljude, lasno je razumjeti; a nije teško, po arijskoj poznatoj alegoriji, dokučiti i Laodamasa. Već rekosmo, da očima naivnih Arijaca kuba nebesna privigjala se kao da je sači-

[1] Najčešće su, manje ili više, preporni etimi grčkih imena iz davnine. Ovdje se izražava tek prilično znamenovanje njihovo.

[2] Vidićemo, da zmaj, u baš na široko razvedenom pričanju našega naroda, simbolizira noćni oganj i moć toga ognja.

Digitized by Google

njena od kamena[1]. Najskoli nebo noćno, čisto a plavetno, utvaralo im se takovo. Pak eto, svake noći, dva brata, poimence mlagjega, snašlo bi čudo: izgubivši zračnost svoju, oni bi se skamenili. Od ovoga prometnuća, valjda, dogje ime Λαο-δαμας-u. No, bilo kako mu drago, pa i ne bilo ovo, svakako sa riječi λᾶ, λᾶς, stijena, u svezi je, po tumačenju grčkih pisaca, spartanski obični naziv za Dioskure: Λαπέρσαι, razoritelji stijene[2]; naime, noću skamenjeni Dioskuri jutrom raskamenili se. Starinsko značenje stijene, i okamenjenikâ, svrgoše Heleni s uma, kao što ga i mi zaboravismo; no, bez truda razabira se iz helenskog pričanja, kako čisto ono izbija i iz naših priča narodnih, koje hoćemo domalo da ispitamo. Na kamenjake, na Λαπίται, smione i neobzirne junačine, a osobito na družbu od dvojice njih, često nailazimo u helenskim legendama. Od Lapitâ, najviše se oglasio Piritoo uz druga Tezeja. Dva vratoloma mladića jednoć otela Helenu, a drugom sišla čak u ad, da mrkome Plutonu ugrabe Perzefonu; ali, kraj adskih vrata, gle čuda! oba se srastoše u kamen. Od kamena ljuca Herakle, bog sunčani, otrže Tezeja, dok Piritoo u adu omrknu. Uzoritog Tezeja obavi pregusta priča, i grčka i atična. Osim kazanog, u njegovu žiću biti će starodavno i izvorno jošte ovo. Sin je Αἰγεύς-a, koje može da znači *svijetleći*, zar višnji Zeus. Kad stao na snagu, ispod kamena ima izvući Egejev mač i opanke, kakogod i naši Voinovi pašu mač Voinov, ili Vidov. Ali je Tezej, takodje, porod morskoga Pozidona, koje će reći, da on ispliva iz noćnih struja. Mlad kao kaplja, u šest maha Tezej trijebi od svakojakih nemani jonsku krajinu, t. j. jutrenji Dioskur, u jeku dana, štono hraste za prvih šest sati, čisti zemlju i ljude iz noći izbavlja. Junak onda kraljuje; no, kad se postarao po tom, izgubi kraljevinu, a bačen je sunovrat s kamena u more, kao što u vodu strmoglavi se naš Prijezda. Ime Θησεύς, i ime mu pobratima Πειρίθοος, etimologično, mučno se razvezuju; ipak, nije izvan svake prilike misliti, da ono može biti *trkač*, a ovo *priteča*[3], a to bi bilo Pojezda i Prijezda.

Baveći se, eda bih našu razjasnio, o grčkoj mnogoimenosti dvaju nebesnih jezdilaca, i o njihovu sve to većemu čovječenju, ne da mi se propustiti, a da se časom ne dotaknem i najglasovitije priče helenske. Dva, potarom vremena i dugog predanja vrlo strošena

[1] *Dio I*, na str. 48—9.

[2] Preller, *Griech. Myth.*, II B., s. 100—1.

[3] Oba od θέω, trčati.

Digitized by Google

Dioskura, možda još nalazimo u epskoj braći, Agamemnonu i Menelau. Kako je boginja snaha mu Helena, tako je u Sparti i Agamemnon bog: on je Ζεύς Ἀγαμέμνων, po čudnoj starinskoj izreci, te, po istoj, u tijesnome odnosu sa višnjim bogom vidila. Ime Ἀγα-μέμνων u kano da je od viteškoga pregnuća; pa i tragični mu konac kao da nam privodi brata mukotrpnog. I manje glasitome bratu, tihome Menelau, komu ime moglo bi biti otuda, što je u svijetu zaostao, proviruje božanstvo. Njega svegj označuje epitet „plavokos"; a u Heladi, više od ljudi, plavi su bogovi: plav je Apolon, pa Palada i Afrodita[1]. To božanstvo Menelaovo pridijeva se za ono Dioskura: kod njega nalaze se lovca Kastora psi[2], a, što je najglavnije, žena je Menelau ona ista Helena, divna Zora, koja je sestra Dioskurima. Preljubnicu Helenu, grdilo svoje i povod tolikome krvoproliću, on živom željom poželio, istrgao napokon iz dušmanskog Ilija, i ništa joj na žao ne učinio. Dioskur ne će da ozledi sestru, ili ženu svoju. Još se jamačno, i u ovoj posljednjoj skroz antropomorfičnoj slici priče, tvrdo držale neke niti prvašnjega mita, ako ni sama smionost poznijeg jonskog pjevanja ne nagrdi Helenu, te ona, vječito mlada i ljupka, bez svake svoje štete na novo privjenča se mužu. U Lakoniji, gdje je svagda, čak od predorske, ahejske davnine, bilo najživlje grčko bogoštovje prema dvojici braće i sestri, kako se zametnu tako se i stiša trojanska razmirica. Helena u Lakoniji bude povod ratu, pa u istoj Lakoniji, iza rata, poživi i kraljeva sretno, dok navrši vijek, te se uznese sa mužem, boginja s bogom, na ubavi Eliz. O Dioskurima priča na zemlji lakonskoj tako se čvrsto bila primila, da je, po svoj prilici, postaviše i na čelo spartanske historije. U Sparti dvije kraljevske porodice poreklo svoje izvogjahu od dvaju blizanaca, Euristena i Prokla. Blizanci bijahu jednoliki tako, da ih niko, osim majke, nikako ne mogaše razlikovati; a opet ih odvajala velika oprjeka ćudi[3]. Da su blizanci u rodoslovje spartanskih kraljeva legendom upleteni, jasno nam biva po tome, što Agide i Euripontide, dakle po drugim praocima, Spartanci prozvaše kraljevske svoje dvije loze.

Agamemnon i Menelao jesu Pelopidi, od praoca Pelopa; a priča o Pelopu vrijedi više, nego ona o Troji, da se sravni s kazivanjem

[1] Nije plavokos, ali je plavook Polinike, u zglobu tebanske braće.

[2] Neki soj hrtâ Grci nazvaše Μενελαΐδες κύνες. V. Pape, *Handwörterbuch der griech. Sprache,* pod Μενέλαος.

[3] Herod. VI, 52.

Digitized by Google

Srbâ i Hrvatâ. Πέλ-οψ znači dalekovid, koje je, sublizu, ono, što i Sut-Vid, jaki Vid. Već pripazismo Strahila, gdje „sve gleda i tamo i amo“[1], i na pojedine čestice razglobismo Svantevidovu historiju, svu ispripletenu sa znamenitim pojavom bögova vigjenja. U Peloponez bahnu Pelop iz Frigije, naime iz zemlje, gdje se štovao Ζεύς Βαγαῖος, ili, kako bi mi rekli, Vid Bog. Helenima Pelop bijaše „najkraljevskiji gospodar“ (βαςιλεύτωρ), i „silan jezdilac“ (πλήξιππος), a to je i Sutvid. Raznosio se glas i o pustom Pelopovu blagu, kao i od Sutvîda što dolazi obilje svakojako. Najčudnije je pak ovo, da cigli pothvat Pelopov, za koji Grci znadu kazati, pjeva se i u našoj jednoj pjesmi o Vidu. Enoman, kralj u Pizi, ima ćer na udaju, a i nedostižne vilovne konje. On otvori konjičku trku: koji njega natrči, onaj nek vodi plemenitu Hipodamiju. Projurio Enoman mimo mnoge prosce, i usmrtio ih, kad ga eto Pelop nadmudri, preleti, te dodje do djevojke i do bogatoga kraljestva. Kod nas[2], od Udžbara ban, u Udžbaru gradu, ima prekrasnu ćer Tijanu, pa „pušta bane konjičku košiju: — koji prije do gjevojke dodje, — nek dobije tri tovara blaga, — neka nosi tri tovara blaga, — neka vodi banovu gjevojku“[3]. Junak Alija Boičić, pod imenom Vida barjaktara, doskoči svima mudrolijama silnog nekog sutrkača, prestiže na trku konje i najbrže s vilovnim svojim bijelcem, pa odnese mejdan. Nego je Alija laža, a pravi je pobjednik Vid, kome se i dosudi djevojka Tijana, dok je Alija bačen u tamnicu. Turčin ovaj, bez sumnje, uvuče se tek docnije u pjesmu. gdje, iz prva, cijelo junačtvo bijase Vida Boičića, t. j. Vida ubojnika. Ovako, i veoma značajna riječ „Udbar“ iskrivi se u „Udžbar“. Mitičnu jednu trku iznosi i lijepa naša priča: „Djevojka brža od konja“[4]. Trka je djevojčina. Trči djeva na svojim nogama, a biće onoga, koji je preteče na konju; ali je ona brža od svakoga konja, ona je Ἱπποδάμεια, po grčkoj riječi[5]. A da je to Zora, proizlazi iz samog opisa priče: „načinile je vile od snijega, vjetar je oživio, *rosa* je podojila; ona je bjelja od snijega, rumenija od ružice, sjajnija od sunca“. K istoj misli mitičnoj primiču se i narodne priče, gdje siromah čovjek, jašući na mladome sinu, u konja stvorenu, trči i

[1] *Dio I,* na str. 55.
[2] Stojadinovića *pes.,* knj. I, 4.
[3] v. 57—61.
[4] Vuk. *prip.,* 24.
[5] Pričalo se u Olimpiji, da Pelopova Hipodamija osnova trku djevojaka, Heri na čast.

Digitized by Google

grabi košiju[1]. Siromašni čovjek na sinu konju možda, alegorično, prikazuje ostaralog jezdioca Vida, gdje se u mladome Vidu ponavlja[2].

Bio nam na više govor o kamenjenju grčkih junaka. Iz nekih imena, a svakako iz nekih legenda o dva druga, o dva brata, iskočiše nam Lapiti, ili Kamenjaci. Ove Kamenjake, u još većoj mjeri, nego li grčka, spominje naša tradicija; njih izvodi, poglavito, pučka pripovijetka. Čudnovato noćno kamenjenje i okamenjenici, to je stanovita tema u pričanju našega naroda.

A što je to? Već u dva navrata pripomenusmo, da je kamen arijska metafora za nebo, to najskoli za nebo noćno. I stakleno brdo pogdjekojih naših priča[3] ima isto značenje, samo da je ono postanja novijeg. Kad Slaveni staklo upoznaše, kako sa glatkim mramorom, tako i sa glatkim a prozirnim staklom stadoše porediti nebo u noći. Otuda nam stakleno brdo, ili stakleni brijeg. Oda stakla, no još češće od kamena, dolazi nedaća, što će braću postignuti. A kakva je to nedaća, opet jasno kaže Rig-Veda. Kamen noćnog neba zaklopio *Açvine;* da se odklope, taj kamen oni moraju rasjeći, a sijeku ga svako jutro[4]. Po isti način, rastvara kamen i Zora[5], kadno, veli jedna himna k njoj, „ona razmotava oba obližnja svijeta“[6], t. j. svijet dnevni i noćni.

Sad hoće da nam ispadne čistija slika okamenjenika helenskih i naših. Evo idemo da nazive i zgode naših naizred ispitamo, u epu i u pričama Ako ep nije posve jasan, jasne će biti priče.

U pjesmama, obisnuše o nekoj dvojici glavnih prijatelja, a rek' bih i braće, dva imena: Toplica i Kosančić, ili drukčije Kosajčić, po pjesmi jednoj[7]. Ovaj potonji kao da je taman turobni kameni junak. Kosajčić stanuje na Kosajnici, koja teško da je ovdje historična[8], kao, po svoj prilici, što nije ni gospodar joj Kosajčić.

[1] VI u *Vili Beogr.*, g. 1867, br. 20

[2] Uporedl priču o Velimiru i Veljku, na str. 46—8 *Dijela I.*

[3] N. p. u priči 16 zbirke Kojanova: „Sin carev i tri labuda.“

[4] Rigv., VI, 62, v. 7: „Vi, vozioci, pobjedonosno proturate se kroz kamen.“ — X, 39, v. 13: „Vi se k mjestu pobjedonosno proturiste kroz kamenjak.“

[5] Id. VII, 79, v. 4: „Tvrdog kamena vrata ti rastvori.“

[6] Id. VII, 80, v. 1.

[7] Vuk *pjes.*, knj. III, 10, v. 64.

[8] U pjesmama misli se, da je ona kao nekakva ravan. U starim spomenicima dolazi voda Kosanica, iii Kosьnica, u zemlji Toplici Na ušću one vode, Stefan Nemanja dao sazidati crkvu Bogorodici (Daničić, *rječ., knjiž. star.).*

Digitized by Google

Obe riječi polaze od korena, od koga i *kosa*[1], neka vrsta planine; pa čini se, da su pradavne, i u istočnom i u zapadnom dijelu naroda. Porfirogenitov Κοσέντθης, jedan od petero legendarne braće, što predvodiše Hrvate[2], biti će isto ime, koje i Kosajčić, jal Kosančić[3]. Po kazanome, ime ovo značilo bi: onaj koji se okamenio. Tako, i za noćnog mitičnog Vuka narod mišljaše, te u Boci još kaže, da je *kàmenjak*[4], a i tamna vještica *kàmenica* je[5]. Kao što kamen, tako zar i riječ kosa sluti na zlo, ako puk, u Dubrovniku, za natmureno vrijeme veli, da je „košljivo“[6]. U istome Dubrovniku, u tome skladištu mnogih drevnih riječi, čovjek rgjave volje „uskošen“ je[7]. Može biti, da ide amo i jaka negacija „kašiti“[8], u starome jeziku; pa i teška dosada, što ju Jekavci iz Primorja izražavaju s izrekom: „ukahlo mi se“[9].

Dva viteška brata ili pobratima, Toplicu i Kosajčića, gone, u narodnim pjesmama, poimence zadnjega, jadi postojani. Sjetni Miloš prati njih gotovo uvijek; pa Miloš Topličina oca, „staroga“ Toplicu, nazivlje „svojim Toplicom“[10]. S druge strane, u skroz mitičnoj pjesmi o ženidbi Dušanovoj s djevojkom iz grada Legjana[11], Miloš i dva nama već poznata nebesna junaka jesu, njih sva trojica, sinovi „staroga Voina“. Ne bi li „stari Toplica“ bio ono, što i „stari Voin“? Nadimak Toplica može pristati višnjemu bogu toplog vidila, kao što i prvome od dvaju braće nebesne, vitezu dnevnom. Sličnoga Toplicu poznaje i mitologija sjevernih Germana, barem ona Anglosasâ: *Beldeg* (bijeli dan, što je ili Baldr, ili Odin) ima

[1] Daničić, *Korijeni*, str. 37.

[2] De admin. imp., c 30.

[3] Kosača se zove i glasovita porodica hercega Stjepana.

[4] Vuk. *rječ.*, pod *Kamenjak.*

[5] Id., pod *Kamenica.* Po preživoj svojoj ćuti jezika, Vuk St. skoro razabira mitičnu istinu, gdje za vuka primjećuje: „kao da bi mu se usta *okamenila*, da ne zakolje što“, a za vješticu: „kamenica reče se i za vješticu, kad joj se pravo ime ne će da spomene, i valja da se misli kao da bi se *okamenila.*“

[6] Vuk *rječ.*, pod *Košljivo.*

[7] Id., pod *Uskošen.* U ostalome, i ovo i „košljivo“ moglo se poroditi iz proste misli: kosa-srp, kositi-sjeći, premda bi u obiju riječi, u ovome slučaju, nestalo turobne nuanse.

[8] Daničić, *rječ. knjiž. star.*

[9] Vuk. *rječ.*, pod *Ukahnuti se.*

[10] Vuk. *pjes.*, knj. II, 42, v. 288.

[11] Id. ib. 29.

Digitized by Google

sina *Brond,* žarku luč, Toplicu[1]; a baš u tople, u najvruće dane u godini, pada god skandinavskome Baldru. Svijetlom Baldru ljepota bijaše vanredna, poslovična[2]; dva naša pobratima, nad svima licima srpskog epa, odlikuje viteška visina i ljepota: „Car uzima zlatan pehar vina, — pa govori svoj srpskoj gospodi: — Kome ć' ovu čašu nazdraviti? . . . Ako ću je napit' po ljepoti, — napiću je Kosančić-Ivanu; — ako ću je napit' po visini, — napiću je Toplici Milanu; — ako ću je napit' po junaštvu, — napiću je vojvodi Milošu"[3]. Jednoga Toplica nagagjasmo i u helenskome Terzandru[4]. Takome Toplici prilikuje i „Toplik grad", što mu je postojbina u nekim pjesmama, kako je Biograd Jakšićima. Toplica u Topliku, a Kosajčić u Kosajnici, i taj je paralelizam riječî veoma sumnjiv u pogledu povjesnom, dok je prikladan u mitičnom. Toplica jezdi na „na široku doratu, vas u suhu zlatu", a Kosajčić okročio „purlata zekana"[5]. Zec, kod Arijaca, odnosi se na doba noćno[6]. Od dva druga, zlatni Toplica kao da je bog dnevni, a suri Kosajčić oni božij brat, koji će se jadom ojaditi. Dva pobratima, i po nečem drugom, možemo donekud prikučiti Vidovoj religiji. Oni su dalekovidi. Njihov je zadatak, u pjesmama, da, brzi na brzim konjima, dušmane uhode i vojsku im razgledaju; al su glasnici nesretni. Kosajčić i Toplica kao da su dva božja brata, smatrana u noćnom polomu.

Još nešto, no uz jednaki oprez te i neki priuzdržaj. U narodnim pjesmama učestala riječ: „tri srpske vojvode", ili još tačnije: „tri bojne vojvode", s poglavitim odnosom na ona dva druga i na Miloša. Ja bih za tu riječ skoro mislio, da k nama prigje iz velike davnine. Mi znamo, da i u Heladi, barem Argivci, Kastora, ogreznuta u noći te ukopana, veličahu kao Μεγαργαγέτας[7]. Naše oce bolilo na srcu i na duši jadovanje triju uzornih viteza[8], pa viteze često obasuli čarom svoje pjesme. Kad je noć, a nije mjesečina, onda jednaka tamnička nezgoda zateče sva tri nebesna

---

[1] Grimm, *Deutsche Myth.,* s 183—4.
[2] Id. s. 184. — *Nacht.* zur s. 184.
[3] Vuk. *pjes.,* knj II. 50, III, v. 13—28.
[4] Gore na str. 227.
[5] Petranovića *pjes.,* knj. III, 34, v. 521—5, gdje je Kosajčić nazvan Kosovac.
[6] Gubernatis, *Myth. zool.,* v. II, p 80—1.
[7] Preller, *Griech. Myth.,* II B., s 99—100.
[8] Noćnoga Miloša razlagaće *V Dio* radnje.

Digitized by Google

jezdioca. Utamniči ih poznati nam noćni Vuk: „Šenluk čini Vuča dženerale, — jer je Vuča šićar zadobio, — tri vojvode srpske uhvatio: - Jedno jeste Miloš od Pocerja, — drugo jeste Toplica Milane, — a treće je Kosančić Ivane“[1]. Junake Vuča „bacio na dno u tamnicu, — gjeno leži voda do koljena, — a junačke kosti do ramena“[2]. Kosti u noći i u zimi pomrloga svijeta iznijeće nam, na brzo, pučke priče o okamenjenicima. Dnevnog vida nestalo, pa se, uz tri bojne vojvode, u Vuče osužnjio i „stari Toplica“[3]. Naprotiv, kad su pravi dani Vidovi, dugi dani junijski, sijaju tri krasna pobratima, Topličin porod, i junaštvom i slavom neumrlom. Kad se god pregaoci Kastor i Poluks objave u rimskim bitkama, i ono biva svegjer o uštapu, a u tople dane godišnje[4], te i rimski svetac njihov pada u ovakovo vrijeme, na 15 julija. Spartanci, ti brižni obožavatelji dvaju braće i noćne im sestre, čekajući mjesečnu užbu za dobre hode, odocniše na polje maratonsko, uprkos očitoj pogibelji Helade. Ove bogove[5] Heleni, o ljetnom suncokretu, primahu u gostove; to im bijaše željno očekivana θεοξενία. Glasovitu jednu teokseniju, možda, imamo i mi. Na sudbonosni Vidov dan 1389 g., na 15 junija, gdje se boj bije o sreću našu, tri pregaoca božja ne će da napuste ljudske ubojnike. Vidoviti Kosančić, na Kosovu, uhodi dušmansku vojsku[6]. Al je potonje vrijemo, te loša sreća na tom kobnom Kosovu. U besmrtnoj pjesmi o Kosovci djevojci, tri bojne vojvode polegoše na ono mjesto junačkog razboja, gdje su „koplja bojna ponajviša a i ponajgušća“[7]. Toplica Kosovci djevojci, svojoj vjerenici, bijaše darovao vlastito obilježje, „koprenu od zlata“, i rekao njoj: „Po tome ćeš mene spomenuti, — po kopreni po imenu mome“[8]. Ovdje pjesma hoće da nam tumači mitični značaj imena Topličina: ono je zlatna koprena, zlatni topli trakovi. Već čusmo, da Toplica jezdi „vas u suhu zlatu“[9]; pa još drugdje, uvijek po misli jednakoj, veli se, da mu je „barjak

[1] Vuk. *pjes.*, knj. II, 42, v. 5—10.
[2] v. 11—3.
[3] v. 247. O ovome sužanjstvu pjevala se i pjesma, koju Vuk ne primi u drugu svesku svoje zbirke. Vidi mu opasku, na str. 253.
[4] Preller, *Röm. Myth.*, II B., s. 302.
[5] Kastora, Polideuka, Apolona i Hermu.
[6] Vuk. *pjes.*, knj. II, 50, IV.
[7] Id. ib. 51, v. 121—2.
[8] v. 108—10.
[9] Na prednjoj str.

Digitized by Google

od suhoga zlata“[1]. Razasuto zlato označuje, ovako, božjeg junaka, u svemu pjevanju narodnom. Istoj djevojci bio uručio biljegu svoju i Kosajčić, to „na ruci burmu pozlaćenu“[2]. Zlatni prsten, što se na burmu zavrće i odvrće, tačni je simbol u noć zaprtoga, pa otprtoga Kosajčića Uz to, Toplica i Kosajčić imaju na sebi „kolaste azdije“[3], navadno odličje svijetlih božjih bića u srpskom i hrvatskom epu[4] Sa srećom svoga naroda, u polju Kosovu poklekoše i srpski bogovi. Nad povaljenom lazinom kosovskih bogova i junaka prosinuo tužni, no tješeći osmjeh Kosovke djevojke, noćne Zore, koja će ih novim danom, kad Bog da, uskrisiti.

U Milanu Toplici iz Toplika i Ivanu Kosajčiću iz Kosajnice, ako i dovle ne utvrdismo, a eto barem nazresmo dva Jakšića. U malo ne do očite spoznaje, da su čita dva Jakšića ona dva pobratima, dolazimo pomoću Vukove pjesme o ženidbi Todora Jakšića[5]. Todor Jakšić od Biograda isprosio u kraljice i kralja budimskoga ćer, no za dugo odgodio svadbu; odgodio za tri godine, dok „nasta i godina četvrta“[6]. Prikladan je Todor: „na Todoru čudno odijelo, — vas u srmi i u čistom zlatu“[7]. U to, bahnu konjik od njega još pristaliji i gizdaviji, Ivan od Zvijezde grada, Ivan Zvijezdić; pa istu djevojku preprosi u kraljice. Divna li mladića! Što je lijep, to je i odjeven: na njemu „kolasta azdija, — po azdiji su izpletene guje, — povisoko izvedene glave, — u ustima sve drago kamenje, — vidi mu se u noći putovati, — u po noći, kako u po dana“. Jeste „ljepši Ivan od svake djevojke![8]“ Zvijezdićeva krasota, ako začara kraljicu, opet ne prevjeri kralja budimskog, koji preprosidbu u kraljice mahom dojavi prvome vitezu. Sad o zaručnicu jagme se dva prosioca, jedan od Biograda, a drugi od Zvijezde grada. Biogradski junak ima, u ovoj pjesmi, do devet braće, no kao da ih nema; svi su na vojsci. Do njega ostao bratac samdrugi, mlad i nejak od dvanaest ljeta. Ipak, pomaže bratu

[1] Petranovića *pjes.*, knj. III, 54, v. 90.
[2] Vuk. *pjes.*, knj. II. 50, v. 81.
[3] v. 79 i 102.
[4] Ništa običnijega, u mitologiji arijskih naroda, od kola i od zlatne jabuke, koje obe embleme izražavaju sjaj božji, poglavito sunčani. Za kolastu hazdiju, ili ruho, već i sam Vuk opaža, da je ono stajaće *(rječ.*, pod *Azdija)*.
[5] Knj. II, 94.
[6] v. 48.
[7] v. 5—6.
[8] v. 57—63.

Digitized by Google

svome: „ode pred kulu Nebojšu, – te izbaci dvije puške male“[1], i okupio momke. Nego, od Zvijezde izveo Zvijezdić još jaču silu, i posio „Mezevo ravno“ i „Trutinu vodu studenu“[2]. Na mostu te vode razapeo šator, čekajući ljude iz Biograda. Kadno do okršaja dogje, Todorov vranac prenese na drugu stranu vode zaručnicu, leteći „kako zvijezda preko vedra neba“[3]; pa Todor glavom, posjedavši drugog konja, dorata, naklopi se na Zvijezdića, posječe ga, te, uz braca nejaka, rastjera i Zvijezdićevu četu. Kroz ravno Mezevo, i preko Goleša planine[4], pobjednici vratili se Biogradu svome.

I predmetom i govorom pjesma sama od sebe kaže, da joj pričanje izavre iz preduboka tla mitičnog. Pjesma je skroz i skroz gatnja božja, te pripovijeda poznati nam dogagjaj u životu Jakšića, da brat dnevni, Bogdan ili Todor, siječe drugoga brata. Siječe ga ovdje radi Zore, o koju se oba otimlju; jer dnevna boginja prianja uz dnevnoga, a noćna uz noćnoga boga. Drugome konjiku, u ovoj pjesmi, noćno biće odaje se time, što je iz Zvijezde grada, dok je prvi iz Biograda. Noćna je i njegova guja s dragim kamenjem, od čijega sjaja „vidi se u po noći putovati, kako u po dana“[5]; noćni i Budim[6]. A u mitičnoj noći razvija se cijeli prizor pjesme. Okrš je do tamnog Goleša, do planine adskoga značenja[6]. Što je Zvijezdić, s početka, silom vojske jači, to je od dana jača noć; ali čim više sviće, linja ona jačina. S istoga razloga, Zvijezdićevu suprosiocu, Bogdanu Jakšiću, slabo, iznajprije, pomaže „bratac od dvanaest ljeta“[7]; no dijete, uz nazadak noći, sve to većma sili, dok on i navijestio dan, izbacivši, iz Nebojše do Biograda, one „dvije puške male“, koje mi, u Vidovoj religiji, toliko često sretamo. Nastrano je u ovoj pjesmi Vukovoj, pa nas donekle i buni, što dnevni Bogdan Jakšić, dok se kosi s noćnim Ivanom iz Zvijezde, udvaja se u mnoštvo dnevne braće: on ima do sebe braca nejakog, pa još do devet druge braće na vojsci[8]. Nego, taman isto

[1] v. 129—30.
[2] v. 158—9.
[3] v. 316.
[4] v. 292 - 3 i 376.
[5] O guji, i o Budimu mitičnom, povešće se rasprava kod Ognja.
[6] Vidi *Dio I*, na str. 54 i 60—1.
[7] Zar to broj dnevnih sati.
[8] U pjesmama Petranovićeve sbirke naći je do petero Jakšića, ili Voinovića. Dva su od njih jaka, a dva nejaka; dakle su dva Jakšića i tu udvojena. Treći, ili dotično peti do njih, Miloš je. Kod Čojkovića,

Digitized by Google

mitično postupanje opaziti je kod Latina: njihov dnevni *Pollux* i on se kašto razilazi, te postaje, u množini, *Polluces*. U mitologiji ovo znači, da se od jedine dnevne zrake razmnožila, u već jakom danu, čitava rukovet zraka. Noćnome osugjeniku, Ivanu iz Zvijezde, utaman i viteštvo i ljepota, kojom je „ljepši od svake gjevojke", kako su god božji nesretnici vitez Baldr, čija ljepota bijaše poslovična kod Germanâ, i vitez Ivan Kosajčić, kome po ljepoti napija se u srpskom epu. Ivan iz Zvijezde, jal iz Kosajnice da rečemo, pogibiji nemože da uteče. „Nasta godina četvrta", t. j. četvrto doba noćno; pa na razdvoju dana i noći, umakla mu Zora, a i sam zaglavio na vodi Trutini, do mosta. Ova je Trutina, očevidno, adska voda Trusovina[1], što ju, pri tamnim zgodama Jakšićâ, epske pjesme svegjer pominju[2]. Adski jest i most. Po slavenskoj mitologiji, duše umrlih srebrnim mostom prelaze na drugi

---

Jakšić Stjepan veli Zmaj-Ognjanomu Vuku; „Bjesmo jednom trideset Jakšića". (104, v. 37). Ovo će biti s odnosom na mjesečni slijed trijest dnevnih prvih zraka.

[1] Vidi na str. 204—5.

[2] Otkle riječ? Bez sumnje, riječ je starodrevna, ali je postanja dvojbena. Je li ona od korena *trŭ, absumere*, otkuda i otrov? Ako je to, značila bi: otrovna, jadovna (gledaj Miklošićev *Etym. Wört.*, pod *trŭ*). Nego joj je, možda, drugdje tražiti izvora. Ne bi li *Trutina* bila ona ista riječ, koja izbija u grčkim božjim imenima Τρίτων, Αμφιτρίτη, Τριτογένεια? Kod riječi ove pradavne, pa glede smisla donekud i zatomljene, Grci uvijek imaše na umu neku tamnu vodu. U prvoj, u začetnoj mitologiji Helenâ, Triton je zastaralo Sunce, koje leži u noćnoj pučini; Amfitrite je noćna Zora do njega; a Tritogenija Zora jutrenja, koja izlijeće iz pučine bistra, čista i moćna Palada Za čudo baš i Dioskuri, u gradu Ateni, nazvani su Τριτοπάτυρες; privezuju se, dakle, za onu vodu *tritonsku*. A sta je, tačno, taj grčki Τρίτων, kaže nam vedična mitologija i poredeća filologija. U Vedama dolazi ono ime pod oblikom *Trita* i *Traitana*, koje će reći *treći* (Fick, *Vergl. Wört.*, I B; s 605—6); pa je to treća hipostaza noćnoga Sunca. Svake večeri, i svake jeseni, Zora ide nevidom, zamire; no, kroz tamno doba, nju oživljuju tri junačka brata, tri lica sunčanoga boga Indre, a krijepe je, da na novo zabijeli, dva *Açvina*. Od troje braće Trita, najmlagji, jest i najvaljaniji; bori se protiv mrke moći, siječe je i izbavlja Zoru, ali, preko te borbe, umalo da se ne utopi u neizmjernoj vodi pukle noći. Ime svoje, i junaštvo, prenio ovaj bog i megju Erance: u Avesti on je božji vitez *Thraêtaona*, a u Schaname-u vitez narodni Feridun. Megju Helenima pometnuo junaštvo, a prenio samo ime Τρίτων. Kod nas bila bi ostala gola naga riječ *Trutina*, koja eto pluta na površini uaših pjesama, da nas zar opominje na cjeloviti ovi arijski mit.

Digitized by Google

svijet. Po našem epu, srebrni most vodi k dvorima âge Arap-age.

O tmornoj naravi Toplice i Kosajčića mnogo šta kaza nam ep, ali ne dokaza sve do čistine. Jesu li, zbilja, Toplica i Kosajčić dva viteza u noćnom jadu, a potonji, poimence, noćni okamenjenik? Na ovo pitanje daju jasna odgovora pučke priče, koje o kamenjenju dvoje čudne braće, i o ljubavnoj sestri njihovoj, znadu razgovijetno pripovijedati. Careviću rodila mlada žena, kazuje jekavska priča[1], „dva sina zlatnijeh ruka i šćer, sa zlatnom zvijezdom na čelu, od prve ujedno“[2]. U večer, kad se vratio s lova, javiše ocu rogjenje djece; no, mjesto njih, zla baba, očina mati i carica, podmetnula troje mačadi, a djecu zatvorila u sanduk i dala baciti u rijeku. Sanduk, što je plovio, dohvatiše sluge nekoga prebogata čovjeka, koji dječicu pothrani. U toga bogataša dogje jednom car, zadivi se i djeci i sjaju doma, te zavapi: „Ništa ne manka ogje do samo tri stvari: tica što zbori, drvo što pjeva i voda zelena“. Tri zaželjene stvari namah išao tražiti brat jedan pod oružjem, i došao do nekakva jezera usred planine. Sjegjaše tu starčina neki. Uputi ga ovaj k traženome mjestu, bacivši tamo gvozdenu kruglu; no, od silne uke i graje, mladić, preko zapovijedi, obrne se i mahom skameni. Za tim, desi se isto i drugome bratu. Ali brižljiva im sestra sutradan ustane u samu zoru, ohrabri se, i dobavi tri stvari, naime: tica što zbori doleti joj iz pećine velike na desno rame; po uputi tice, djevojka otkinu grančicu od drveta što pjeva; najposlije, iz jezera zahvati vode zelene. Tom vodom pokvašena, braća oživiše. Kad otac upoznao izmučenu svoju djecu, smače mater, kao što otprije bijaše, zadanim joj ljutim bolom, umorio i nevinu ženu svoju.

Malne sav govor ove priče proziran je. Dva sina i kći, od prve ujedno rogjeni carskome lovcu, to su dva božja brata i sestra im Zora, prva djeca Vidova. Što je djeci na čelo udaren znamen nebesni, zlatna zvijezda, ono mi smotrismo u Kastora i Poluksa, koji su, na rimskim novcima, taman braća zlatne zvijezde. A taka biljega ne pominje se u cigloj ovoj priči; ista zvijezda, i u drugim pričama, krasi braću[3]. Ako su dva brata takogje zlatnih

[1] Vuk. *prip.*, dodat. 10.

[2] Dvoje zlatne djece spominje se i drugdje po narodu. Vidi sličnu priču bosansku, gdje su djeca zlatnih kosa, mjesto zlatnih ruku (*Bos. prip.*, 2).

[3] N. p. u 11 dodat. Vukove zbirke.

Digitized by Google

ruku, eno i Kosajčić, u epu, ima na ruci, kao lično obilježje, „burmu pozlaćenu“. Što će se dva brata okameniti, a sestra u noć zaturiti, za to ragja se, po priči, sve troje njih u večer; a što zlatna božja braća oživljuju zorom, s toga sestra, gdje pregne da ih potraži, ustaje u zoru. I sanduk, i rijeka, i mačad podmetnuta, obični su simboli, kod Arijaca, za nadvladalu noć: sve živo zaklapa noć, te se ova struji, oko vasione, u neizmjernu pučinu; mačka, uz zlokobno oštrice svojih noćno raširenih zenica, jeste kao neka zoomorfoza noći[1]. U našoj priči, pred kamenjenje biva graja i uka strašna; u Rig-Vedi[2], gdje se god javljaju *Açvini*, svagda ih prati urnebesni topot. Šta znače one tri stvari, kojih nije u domu, i koje valja nabaviti, ja se tome čisto ne dosjećam. Ipak, tri stvari, ili tri želje, to je pomisao mitična, koja spada u općenito blago Arijaca, te se ona ponavlja u pričama skoro sviju naroda indo-europskih. Iznosi je i samo klasično pričanje: Tezej od oca dobiva na dar moć triju želja[3]. Treća stvar: voda zelena iz jezera, kojom orošena dva brata mahom oživljuju, biti će zelena, neizrazita svjetlost dana u prvi cik od zore. Istom svjetlošću sazda se, kako to već čusmo, i zeleni mač staroga Voina, ili Vida. Ali, što je tica koja zbori, i drvo koje pjeva[4]? U starčini do jezera, koji k otkriću triju stvari pripomože, možda imademo Vida ostarjelog, Velimira drugih naših priča[5].

Kako navlastito jednog od dvoje krasno braće zateče okamenjenje, tako je naravno, da se pučko pričanje ponajviše bavi sa ciglim okamenjenikom. Bile tri sestre, kazuje opet druga jekavska priča[6], pa najmlagju vjenča sebi kralj, a ona mu rodi dvoje djece „sa dvije krune“, muško i žensko. Ali mati kraljeva i druga jedna baba vračarica porodilji podvrgoše dvoje štenadi, a djecu zaključaše u kovčežić i baciše u more. Ženu, bruku svoju, kralj dao

---

[1] Za mačku, gledaj u Gubernatis-ovoj *Myth.-Zool.*, v. II, p. 43, i dalje.

[2] Passim.

[3] Preller, *Griech. Myth.* II B., s. 287—8.

[4] U bosanskoj priči: „Tri djevojke“, koja je varijacija od ove, braća oživiše uprav u onom trenutku, gdje „tica frkne pa djevojci stane na rame“ (*Vila Beogr.*, g. 1868, br. 36) Tica zar izražava, isto kao i voda zelena, svjetlost ranog jutra, svjetlost zrake koja juri. Što se tiče drveta koje pjeva, moglo bi to biti himna prirode, pri Zorinu rogjaju. Za tri stvari, uporedi i pjesmu Davidovićeve zbirke, 11.

[5] Vidi *Dio I*, na str. 46—8.

[6] *Vila Beogr.*, g. 1868, br. 28: „Dvoje kraljeve djece“.

Digitized by Google

prikovati na gradska vrata. Dva čeda s krunama nagjoše, spasiše i odgojiše kalugjeri, u manastiru pokraj mora. Gdje oni odrastoše, odbjegli odovle u planinsku pećinu, pa živili od lova i branio ih jedan stari kalugjer. Po slučaju, vidio njih i zadivio im se krasoti otac kralj, ne znajući ih; a kraljeva majka, i vračarica, gonile djecu svejednako. Po njihovu nagovoru, momče krene, preko tri planine, na neko jezero, gdje iz čeljusti aždaje istrgne sahan od zlata čudotvorni. Drugom, ode, preko pet planina, potražiti mjedeno guvno, gdje je krilat konj u zlatu, koga uhvati i pojaha. Preko devet planina, trećom, zaputi se, sa jabukom od zlata, k opčinjenoj preopasnoj kuli, gdje sjedi djevojka glasita, lijepa kao sunce, kod divne vode, a u krasnoj sobi, trećoj redom. Momak i ovu, i pregjašnje muke, bio preturio uz svjetovanje starca kalugjera; kad eto, pri kraju ove zadnje kušnje, zasjeni ga djevojčina divota, te s uma smetnu, da ne smije progovoriti s jednom starom ženom do nje, pa, gdje izusti riječ, u onaj mah okameni se on i njegov konj! Sestra, prežalosna, išla onda po tragu brata, noseći takogje zlatnu jabuku, izručenu joj od kalugjera. Kad brata nagje, preli čudnom vodom, i njega, i krilaša mu okamenjenog, te odmah oživiše. Odoše tada kraljevu dvoru, gdje sestra pokropi vodom i izmučenu kraljicu, majku svoju, pa i ova oživi. Na posljetku, kralj saznao sve. Prigrlio djecu i mater im nedužnu; a mater svoju, i njenu drugaricu zlu babu, pribio na vrata gradska.

Ova je priča, po osnovi, jednaka sa pregjašnjom, uz jedinu znatnu razliku, da su ovdje dvije djevojke, a jedan junak. Sestra je Zora noćna, a Zora jutrenja druga djevojka, koju traži te iz kule izvodi vitez na konju. Ona je „kao sunce lijepa“; „nema je ljepše na ovome svietu“, veli priča.

Istu Zoru i istoga junaka nalazimo, pod drugom oblakom, opet u priči jekavskoj[1], gdje je o kamenu govor najobilniji. U nekakva kralja bio jedinak sin, a prispio za ženidbu. Sin valja da traži po svijetu za sebe djevojku, pa, kad je tražio i ne našao, „izišao na brdo“ i „popeo se na jedan veliki stanac kamen“, da se odatle strmoglavi. „Ne, čovječe! za trista šesdeset i pet koji su u godini!“ zavapio iz potaje nekakav čovjek, vas sijed, i zaustavio samoubilca. Starac mu se onda ukaza, i reče: „Vidiš li ono onamo veliko brdo? — Vidim — A vidiš li ono silno mramorje povrh njega? — Vidim — Navrh onoga brda ima jedna baba zlatnijeh

[1] Vuk. *prip.* dodat. 7.

Digitized by Google

kosa, i u skutu drži jednu ticu; ti treba ovu babu, prvo nego te vidi, za kose da uhvatiš, a ako ona tebe prvo vidi, okamenićeš se". Množina mladića već se bila okamenila, pa stajahu svi onamo dupke. Kraljev sin pogibiju uvidio; ali njemu se hoće ona čudna tica, s kojom se zlatokosa baba „igraše i prema suncu biskaše". Ode k brdu, pristupi kamenjaku, došuma se do babe i za kose je uhvati. „Šta ćeš od mene"? ciknula baba, te kao od potresa zatreslo se brdo. „Da mi daš tu ticu sa skuta i da povrneš sve ove hrišćanske duše!" odgovori joj mladi junak. Iz usta babinih zaduhnu vjetar plavetan, koji oživi sve okamenjenike. Svoju ticu ljubi kraljev sin, a dok je ljubi, od tice biva najljepša djevojka. Tad mu ona dala čarni štap. Tim štapom kucnuo vjerenik u kamen, a iz kamena suklja rpa zlatnih novaca. Štapom još razdvoji veliku rijeku, i gomilu za njima naklopljenih vukova prometnu u mravinjak[1]. Preturivši svaku napast, mladenci sretno stigoše doma i vjenčaše se.

Nego, skoro svi biljezi i sve zgode u još jednoj jekavskoj priči[2] one su iste, koje u životu dvaju Jakšića, dvaju eddičnih viteza, dvaju Dioskura i dvaju *Açvina*. Priča progovara skoro čistim glasom prvašnje neznabožačke legende. Nekakav ribar ulovio u mrežu dan za dan tri jegulje, te, po nagovoru same treće jegulje, rasjekao ovu na četvoro, i dao po komad ženi svojoj te jednoj kučki i jednoj kobili, a četvrti komad usadio više kuće. Žena potom rodila dva blizanca, kučka okotila dva hrta, a kobila oždrijebila dva ata; poviše kuće iznikle dvije sablje. Gdje blizanci odrastoše, jedan, da zaradi, odlutao u svijet, davši bratu posudu vode i rekavši: Ako se ova voda zamuti, to je znak, da sam ti poginuo. Vrljajući, dogje u veliki grad, gdje ga careva kći okom odmah zapazila; kadno pak iz bliza vidi pristala junaka i sablju mu, i hrta, i konja viteza, uljubi se unj do zanosa. Izmolila ga u oca, i vjenčali se. Jedno veče mladoženja ugleda sa prozora veliku goru, gdje sva u velikom plamenu plamti, pa za to upita ženu do

[1] Ovo je prvi put što sretamo mrava, u našim kazivanjima naravi mitične. Radljiv, štedljiv, pa bogat i onda, gdje se preko zime skriva, mrav je u teomorfičnom odnosu s blagima, a vremenito sapetim bogovima Ovaki simbolizam mrava stvorio se već u davnini arijskoj. (Gubernatis, *Myth. zool.*, v. II, p. 44—9). „Baba zlatnijeh kosa", u priči biti će „baba od zlata", „baba zlata", nekih naših pisaca *(Akad. rječ.*, pod *Baba)*, t. j. proljetna zemlja u slavenskome mitu.

[2] Vuk *prip.* 29.

Digitized by Google

sebe. „Ono je gora čudovita", reći će mu žena; „preko dan sijeva, a po noći gori; i kogogj k njoj pogje, ostane mutav i na ono mjesto udurečen". Ništa za to: junak okroči konja i povede onamo psa. Na kamenu stancu nagje babu, koja ga uvede u avliju jednu, ogragjenu kostima od junaka, pa je u avliji nebroj drugih junaka mutavih i ukočenih. Tu se okameni i srčeni mladić, i konj mu, i pas. U onaj tren zamuti se voda u sudu bratovu. Zaturio se onda i ovaj u svijet, dok nabasao na one iste carske dvore. „Evo ti muža!" uzviknuo car ćeri. Drugi brat, sablja njegova, konj, pas, sve bješe na lik brata izgubljenog: dva brata blizanca kao dvije pole jedne jabuke. Nego, u noći postavi on sablju izmegju sebe i snahe. Po kazivanju mlade žene, u to doznao što je bilo i svemu jadu se dosjetio. Danu na osvitak, eto njega na konju, pa vrcem u kletu goru. Nasrnu na babu, na nju nadrška psa i previknu: „Brata mi na dvor!" Živa njega izvela baba, povrativši mu govor i dušu. Vještičetini dva brata sad istrgoše travu iz ruke, a pošto njom otriješe sve zatravljene ljude te progovorili, ubiše babu i vratiše se k nevjesti u carske domove.

Nakon već izloženog mita dvaju nebesne braće, priča ova gotovo i ne treba tumača. Dva prekrasna blizanca jednolika, pak i sve jednoliko: dva konja, dva mača, dva hrta, to se po sebi kaže. Na jednakoj je čistini i brat patnik, i djevojka uzvisita, i požarni prizor, i nedaća večernjeg okamenjenja, i uskrsnuće u rano jutro. A nije bez neke, u važnoj ovoj priči, ni samo ono što uzgred dolazi. Ribar pokazuje na pučinu noćnu, iz koje izviru oba božja jezdioca. Riba u opće, a jegulja napose, kod Arijaca znameni su rogjaja[1]; iz noćne materice istječu svijetli konjici, konji, psi, mači. Voda, što se zamućuje, takogje je noć, tmasta i opasna, u kojoj će jedno od braće da gine. Što gora po danu sijeva i grmi, to znači nebo dnevno uz gromornu silu svjetlosti. Zid od ljudskih kostiju, i dvorište dupkom puno kamenih ljudi, prikaz je Udine, kojoj sliku tamničku već prihvatismo u epskoj pjesmi[2]. Mjesto noćnog Vuka, ili Troglava, ili Zla boga, u ovoj, i u još drugim pričama, vrši udu moć stara ženetina. Ovo je otuda, što naši oci od dva velika a dodirna ljudska strašila, noći i zime, kad ih rastavljahu, prvo najvoliše uobrazivati muškim, a drugo ženskim oblikom. Najčešće utvarala im se zima kao neka ženturina pre-

[1] Gubernatis, *Myth. zool.*, v. II, p. 360—1.
[2] Na str 234.

Digitized by Google

opaka i satiruća[1]. Ljudske kosti na rpe, to je obilježje zimnog poloma i zimne ukočenosti u prirodi zamrloj. U noćno i u zimno doba, sve je povaljeno i skamenjeno. Nebo i zemlja unakrst, vasiona širom, ukazuje se onda kao velika „skamenjena kraljevina", o kojoj govore priče kajkavske; skamenjena je tu čak i djevojka na udaju spremna, t. j. Zora. Ali sve hoće opet da oživi. „Danu na osvitak", kaže priča, brat bûdi brata, pa, š njim ujedno, od mrazovite tmuše izbavlja i cio pokunjeni, skamenjeni ljudski rod[2].

A da bude iznad svake sumnje i sam imeniti odnošaj ovih priča k dvojici Jakšića, pjesme Petranovićeve zbirke hoće da o tome iznesu izravnog dokaza. U pjesmi jednoj[3] natuknuto je o porodu i o zlamenju dvaju braće ono, što i u pričama; a izrijekom navode se Jakšići: „Dva putnika putem putovala, — dva Jakšića od zemlje Srbije, — megju sobom oni govorili: — Da je mudra mlada sultanija, ... da oplete mrežu plemenitu, — da uhvati ribu šestokrilu, — da odreže ribi desno krilo, — rodila bi sina zlatnoruka ... Opletoše mrežu plemenitu, — baciše je u to sinje more, — ufatiše ribu šestokrilu, — odrezaše njojzi oba krila. — Rob odnese desno svojoj ljubi, — da mu rodi zlatnoruka sina, — a lijevo krilo sultaniji. — Ragja čedo sultanija mlada, — ona rodi guju šarovitu, — dok je rodi, odmah joj uteče, — na pendžere u zeleno polje. — Kad robinja pogje čedo ragjat', — ona rodi sina zlatnoruka"[4]. I kamen, toliko znamenit u životu braće, u drugoj pjesmi iste zbirke[5] nalazimo kod Jakšićâ. Da razvrže dva Jakšića, da braću od zakletve mamom pomami i zavadi, vila načinila se krasnom čobanicom, pa svoje „ovce od kamena satvorila", a njima

[1] Vidi *Dio I,* na str. 61—3.

[2] S ovom gotovo jednaka priča raznosi se i po Italiji (vidi joj izvadak u Gubernatis-a *Myth. zool.,* v. II, p. 361) O zajmu teško je misliti, pa će to reći, da pričanje arijsko o dvojici nebesne braće baš iz punog srca tecijaše, ako ga u Italiji ne stroši cvatnja trostruke prosvjete.

[3] Knj. I, 21.

[4] Ovih stihova smisao nije mi posve čist. Nagagjajući rekao bih, da se tu govori o pomladku dvaju Jakšića Arijski, te i naši bogovi, obično „dvaput su rogjeni", kako to kaže Rig-Veda, t. j. oni s prirodom zamiru, pa oživljuju nanovo. Čedo robinje, zlatoruki sin, biti će brat dnevni, što se ragja iz ropske noći, a čedo sultanije, guja šarovita, zar je noćni brat, što se odvija iz gospodskog krila dana, a ide u noć, oličenu gujom, našim simbolom noćnog ognja.

[5] Knj. II, 6.

Digitized by Google

i „od kamena zvono udarila“[1]. U trećoj pjesmi, kamene se i konji Jakšićevi[2].

Kamen je Jakšićima upravo svečan. Oni se njim čak i kunu, osobitō u starijim pjesmama narodnim. „Nagjoše“, pjeva o Jakšićima jedna bugarštica, „jedan mramor studen kami, — i uz kamen suho drvo javorovo; — srdašce je prinio (Jakšić Mitar) ka mramoru studenomu, — rukami ophiti suho drvo javorovo, — paka mi je otiš'o svomu bratu govoriti: — Poslušaj me, moj brate, k'o ti ću se oklinjati: — Ako ti sam, moj brate, ljubovnicu vjenčanu ljubio, — srdašce mi ustinulo k'o no mramor studeni, — a ruke mi usahle k' ono javor suho drvo![3]“ A jednako, u još jednoj bugarštici, kune se i drugi brat, Jakšić Stjepan: „I skoči se Stjepane s svoga konja velikoga, — ter mi nogam' stanuo na mramor studen kami, — a rukami bijaše suho drvo zagrlio; — tu se poče zaklinjat' Mitru bracu rogjenomu: — Ako je, brate, omraza megju nama postavjena, — iz mramora studena živa voda udarila, — a i javor suho drvo l'jepo ozelenilo! — Ako li je istina, što si meni govorio, — da bi noge ostale pri mramoru studenomu, — a i ruke junačke pri javoru suhu drvu![4]“ Urekoše kamen, kako mi se čini, ako ne glavom Jakšići, a to žene njihove, i u novijim našim pjesmama. Žena prvoga Jakšića, odvraćajući muža da ne dâ odijelo i oružje drugome bratu, kaže: „Ne daj . . . kako ćeš mu dati? Kam njegovo, pusto mu ostalo![5]“ Kletvu pak žene mlagjeg brata već čusmo gore: „Kam mu kónji, poklali ih vuci! — Kam oružje, odnijeli ga Turci! — Kam od'jelo, ostalo mu pusto![6]“

Nužda mi dosad, više puta, iz pera iznudila riječ o kamenu. Već rečenome imam dodati još ovo. Kamen je najobičnije obilježje za noćnu napast božjih jezdilaca. U pričama, mjesto kamenog brijega, susretamo, katkad, i „Kameni Grad“. Ovo je opreka, mitična antilogija, „Stojnog Biograda“. Na vazdašnju izmjenu, bijeli se stojni, nebojazni grad dana, dnevno nebo, a kameni se po tom grad noći, nebo noćno. Svi božji jezdioci, Vid i djeca Vidova, bo-

[1] v. 34—7.
[2] Id. ib., 7, v. 205.
[3] Bogišića *pjes.*, 41, v. 21—9.
[4] Id. 42, v. 20—9.
[5] Davidovića *pjes.*, 11, v. 46—7.
[6] Vidi na str. 218. U ostalom mi je reći, da „kam“, u novijim pjesmama, može naprosto biti „kamo“. Dapače držim, da ovo ovako razumijevaju i sami pjevači.

Digitized by Google

rave, kad tamo, kad amo. U pučkom pričanju Germanâ pominje se „Odinov kamen", pa taj kamen čudoviti siječe se mačem, prije boja[1]. Da pobjedu k sebi pritegnu, ljudi rastaviće kamen po visokome izgledu bogova vidnih, koji su istom onda pobjednici, gdje se iz noćnog kamena probiju na vidilo. „Ubojni kamen" Odinov dogje do nas, jer ga se jednako spominje u narodu; al više ne služi, nego na tobožnje liječenje rana od uboja[2]. Nazor o noćnoj kamenoj nedaći neba, i ako sad zaboravljen, ipak prelio se u mnoge pučke kletve i običaje, koji još postoje. U epu, Crnojević Ivo, kad hoće da grozno proklinje sestru, reče joj: „Što rodila, sve se kamenilo![3]" Grozna je i sadanja pučka kletva: „Tako se ovoliki ne zakamenio!" — „Tako mi se ne zakamenilo dijete u ženi, tele u kravi, jagnje u ovci, svako sjeme u baštini i duh u kostima![4]" Po jugozapadnim krajevima naroda našeg malo manje teži i ova kletvena riječ: „Kami ti u srce!" — „Kam ti u dom!" Kadikada hoće i majka Jekavka da reče ludome sinu: „Muči, sinko, stale ti s kamenom![5]" Isti Jekavci, kad se poslije svagje izmire, bacaju kamen, svak na stranu suprotnu; to je čin velike zakletve, a kaže se: „Kam tamo, kam amo"[6]. Pa riječ: „zatucati koga u kam", hoće reći: slutiti, da ga nestane[7]. Cio ovaj svežanj ljutih kletava s kamenom dadoše Jekavcima na ostavu djedovi neznabošci. Kunijahu se kamenom poganski sjevero-zapadni Slaveni, to po tvr-

[1] Grimm, *Deutsche Myth.*, s. 128, a i *Nachtr.*

[2] Vuk. rječ., pod *Ubojni kamen.*

[3] Stojadinovića *pes.*, knj. I, 14, v. 764. I opet, u pjesmi 10, v. 30—2: „Što rodio, sve se skamenilo, — što mu muško, sve kameno bilo, — a što žensko, slijepo mu bilo!"

[4] Vuk. *posl.*

[5] Vrčevića *Niz prip.*, str. 111. I bez veznika: „stale ti kamenom!" u pjesmama Ćojkovićeve zbirke.

[6] Id., passim. K ovome običaju vrijedno je primaknuti ovo mjesto iz inače malo kritičnog Orbinieva *Regno degli Slavi*, p. 126: „. . . havevano per costume (le genti Venede, o Slave), quando facevano tregua, o pace con l' inimico, mandar l' Ambasciadore, il quale pigliando in mano una pietra la buttava in acqua, dicendo, così venga a perire, et annegarsi colui, che mancarà di fede, la quale inviolabilmente servavano i Vandali".

[7] Vrčevića *Niz prip.*, str., 92; „. . . svak nas kune i u kam zatuca, ne daj Bože, da ni deseta kletva na nas ne prione".

Digitized by Google

dome svjedočanstvu hroničara Helmolda[1]. A taki obi^aj siže i u dublju davninu. Uz kamen vršila se kod Rimljana kletva najoštrija, a sklapale se najsvečanije pogodbe: gologlav pod božjim nebom, i s kremenom u ruci, stajaše priseżnik pred oltarom presvetim, pred *ara maxima* boga Hercula. Kako se Rimljani često bogmahu sa Herkulom: Mehercle! tako isto i sa dvojicom braće: Mecastor! Epol! Edepol! A da je kletveni kamen bio u osobitoj svezi baš s onom braćom, dokazuje bogmanje Spartanaca: Νὴ τὼ Λαπέρσα! koje bi u našem jeziku glasilo: Tako mi dvaju okamenjenika! Pradavne kamene kletve, kod Slavena i Italo-Helenâ, prvi su uzročnici nebesna braća.

Ovako, slični božanski nazori, uz tijesno srostvo arijsko, proizvedoše čudnih podudaranja izmegju klasičnoga svijeta i prostoga naroda našeg.

---

[1] *Chron. Slav.*, l I, c 83.: „Et inhibiti sunt Sclavi de cetero jurare in arboribus, fontibus et lapidibus, sed offerebant criminibus pulsatos sacerdoti, ferro vel vomeribus examinandos". Mjesto starodavnog dokaza sa raznom zakletvom, Nijemci, dakle, tamo uvedoše ordalije.

U *Dijelu I,* na str. 82 (122), vr. 23, treba ispustiti ove riječi: „te zar i za ono Helmoldova boga Prone".

Digitized by Google

KNJIGE

koje je jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti sa zahvalnošću primila.

Od kr. magjarskoga geologičkoga zavoda (földtani intézet) u Pešti.

— Földtani közlöny. vol. XIII. nr. 7—12. — vol XIV. 1—12. vol. XV, 1—2.

— A magyar kir. földtani intézet évkönyve, vol VI, nr. 8—10. vol. VII. nr. 1—4. 5.

— A magyarhoni földtani társulat 1852—1882.

— Kismárton vidéke.

— A magy. kir. földtani intèzet könyv- es térképtárának czimjegyzéke

Od c. k. statističke centralne komisije u Beču.

— Statistisches Jahrbuch für das Jahr 1881. Heft: I. III VI. VII. VIII. X.

— Oesterreichische Statistik. Band III Heft 1. 2. — B IV. H. 1. 3. 4. B. V. H. 1. 2 3. B. VI. H. 2. B. VII. H. 1. 3. 4. B. VIII. H. 1. 2.

Od muzeja kraljevstva českoga.

— Časopis musea království českého: ročnik LVIII. sv. I—IV. ročn. LIX. sv. I.

— Novočeská bibliotheka, číslo XVIII. Dějepis Prahy, dil VI.

Od jednoty českých mathematiku u Pragu.

— Časopis pro pestovani mathematiky a fysiky, ročn. VIII. nr. 1—6.

Od matice slovenske u Ljubljani.

— Spomenik o šeststoletnici začetka Habsburške vlade na Slovenskom.

— Letopis matice slovenske za leto 1884.

— Črtice iz duševnega žitka štajerskih Slovencov, sestavil dr. Jos. Pajek.

— Lovčevi zapiski prievod Turgenjeva.

Od pisaca,

— J. Авакумовића.

1. Покушај.
2. Продужени злочин.
3. Стицај злочина.
4. Нуждна одбрана.
5. Важност казненог закона.

— M. Ban, Jan Hus, tragedia u 5 činova

— Панчић Јосиф. „Додатак флори кнежевине Србије.

— Милутиновић Урош. Проповиед на ускрс.

— Brusina Spiro: Die Neritodonta Dalmatiens und Slavoniens.

„ „ Die Fauna der Congerienschichten von Agram.

Digitized by Google

— Флорінскі В. Свѣдѣнія о состояній и потребностяхъ русскихъ медицинскихъ факултетовъ.

— Русскіе простонародніе травники.

— Rossi Ljudevit: Dr. Josip Cal. Schlosser, životopisna crta.

— Schulzer Steph: Noch einmal über Josef von Lerchenfeld und dessen botanischen Nachlass.

— Bela Stanislaw. Wizyta u Strossmayera.

— Нил Попов Др. Исторія императорскаго московскаго общества исторіи и древностей россійскихъ. Част I.

— Нил Попов Др. Извѣстіе о похожденіи Симеона Стефановича Пигчевича.

— Leskien August: Der Ablaut der Wurzelsilben im Litauischen.

— Planinsko društvo. Spomenica hrv. planinskog društva u Zagrebu 1884

— Dučić N. Старинне Хиландарске.

— Lamanski V. J. Сборнйк статей по славяновѣдѣнію.

— Stasov V. Картины и композиціи.

— C. k. velika realka u Splitu: Godišnje izvešće 1883 i 1884.

— G. Jovan Žujović, profesor velike škole u Biogradu:

1. Приступно предавање.
2. Геолошко развиће животиња. (Сисари.)
3. Прилози за палеонтологију српских земаља.
4. Кратки предлог историје минералогије.
5. Грађа за геологију краљевине Србије. I. II.
6. Одговори.
7. Note sur les roches éruptives et metamorphiques des Andes.
8. Les roches des Cordillères.

— Gröber Carl: Die Schlacht am Amselfelde.

— „ „ Der Königssohn Marko.

— Od pisca A. C. Петрушевича;

a) Кратков историческое извѣстіе о времени введенія Христіанства въ Галичкой Русси.

b) Иван Ѳеодоровъ русскій первопечатникъ.

c) Кратков историческое извѣстіе о введеніи христіанства въ придунайскихъ странах во времена св. Кирилла и Меѳодія.

Историческое извѣстіе о церкви св Пантелеймона.

e) Хронологическая роспись церковныхъ и мірскихъ русско-словенскихъ книгъ.

f) Historica expositio de auctoritate, juribus et praerogativis ecclesiae graeco-ruthenae.

Digitized by Google

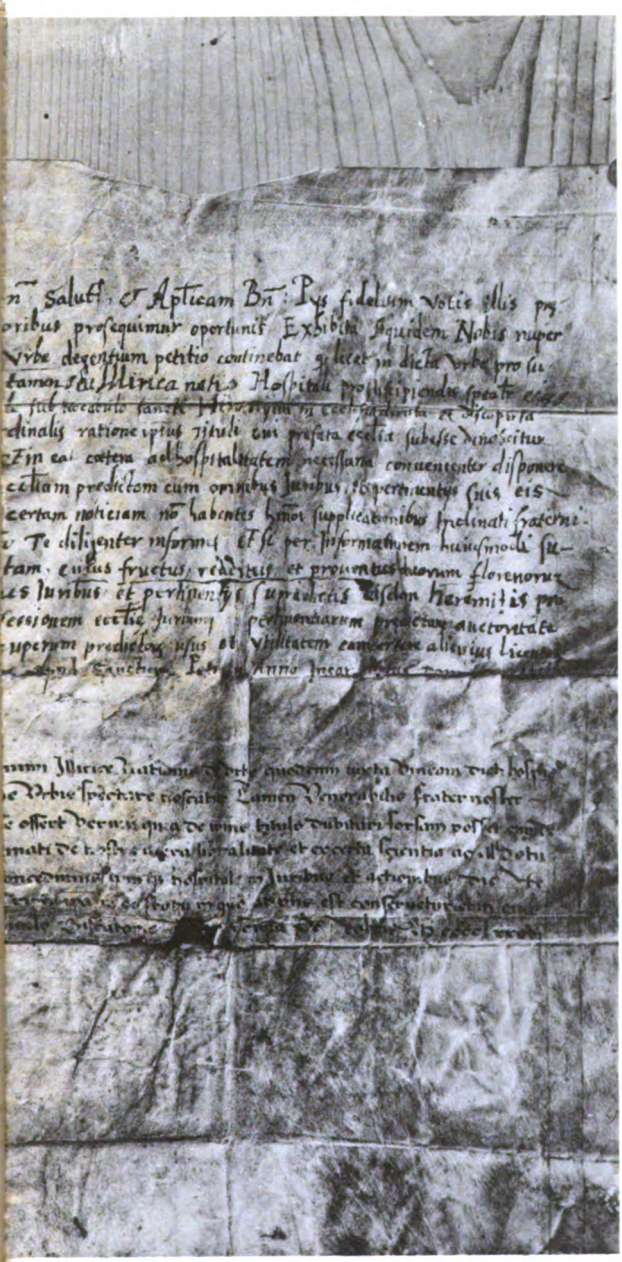

Digitized by Google

— Флорйнскі В. Свѣдѣнія о состояній и потребностяхъ русскихъ медицинскихъ факултетовъ.

— Русскіе простонародніе травники.

— Rossi Ljudevit: Dr. Josip Cal. Schlosser, životopisna crta.

— Schulzer Steph: Noch einmal über Josef von Lerchenfeld und dessen botanischen Nachlass.

— Bela Stanislaw. Wizyta u Strossmayera.

— Нил Попов Др. Исторія императорскаго московскаго общества исторіи и древностей россійскихъ. Част I.

— Нил Попов Др. Извѣсгив о похожденіи Симеона Стефановичъа Пишчевичъа.

— Leskien August: Der Ablaut der Wurzelsilben im Lituanischen.

— Planinsko društvo. Spomenica hrv. planinskog društva u Zagrebu 1884

— Dučić N. Старинне Хиландарске.

— Lamanski V. J. Сборнйк статей по славяновѣдѣнію.

— Stasov V. Картины и композиціи.

— C. k. velika realka u Splitu: Godišnje izvešće 1883 i 1884.

— G. Jovan Žujović, profesor velike škole u Biogradu:

1. Приступно предавање.
2. Геолошко развиће животиња. (Сисари.)
3. Прилози за палеонтологију српских земаља.
4. Кратки предлог историје минералогије.
5. Грађа за геологију краљевине Србије. I. II.
6. Одговори.
7. Note sur les roches éruptives et metamorphiques des Andes.
8. Les roches des Cordillères.

— Gröber Carl: Die Schlacht am Amselfelde.

— „ „ Der Königssohn Marko.

— Od pisca A. C. Петрушевича;

a) Краткое историческое извѣстіе о времени введенія Христіанства въ Галичкой Русси.

b) Иван Ѳеодоровъ русскій первопечатникъ.

c) Краткое историческое извѣстіе о введеніи христіанства въ предкарпатскихъ странах во времена св. Кирилла и Меѳодія.

Историческое извѣстіе о церкви св Пантелеймона.

e) Хронологическая роспись церковныхъ и мірскихъ русско-словенскихъ книгъ.

f) Historica expositio de auctoritate, juribus et praerogativis ecclesiae graeco-ruthenae.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

32101 077266284

Digitized by Google

0917
- 5

(V. 76-79)

(1885-86)

DATE ISSUED	DATE DUE	DATE ISSUED	DATE DUE

Digitized by Google

Digitized by Google